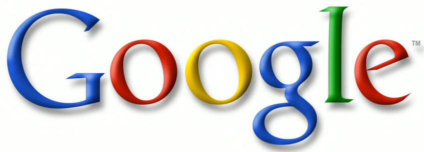
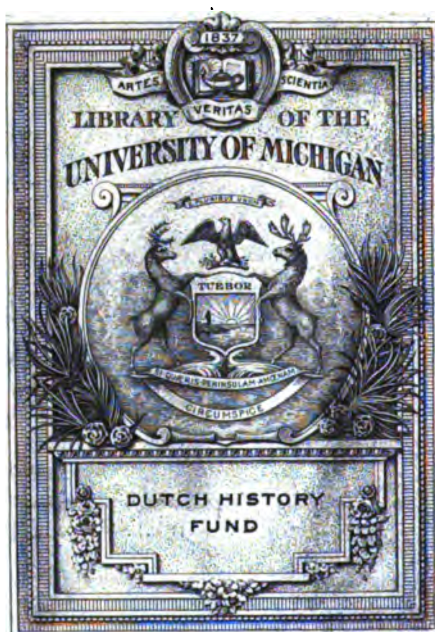

MENGELWERK,

VOOR

1805.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

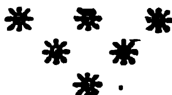
DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.
VOOR
1805.
Met Plaaten.

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE,
en bij
J. W. YNTEMA EN COMP.
1805.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

I N H O U D

VAN HET

M E N G E L W E R K,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelijk.

Nieu-

Een

En-

De *Afbeelding*, behoorende tot de *Kiekenbroeijerij*, te plaatzen tegen over bl. 430.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDENVOERING, OVER DE DWAALINGEN IN DEN AANLEG EN HET BELEID DES LEEVENS.

(Naar het *Engelsch* van den Eerw. ROBERT WALKER, Evangelie-dienaar te *Edenburg*, en *F. R. S. Ed.*)

Waarom toch zou in de hand des zots Koopgeld zyn om Wysheid te koopen, dewyl hy geen verstand heeft?

SPREUKEN XVII: 16.

„ Uit het hart zyn de uitgangen des leevens." Te vergeefs worden de grootste uitwendige voordeelen geschonken aan den Man, die toegelaaten heeft, dat zyne inwendige gesteltenisse in wanorde geraakt is. Hy wordt een slaaf van ongeregelde driften; hy voelt een afkeer van alles, wat strekken kan om Wysheid en Geluk te verkrygen, en verliest dat evenwigt der ziele, 't welk alleen kragt geeft aan lofwaardige oogmerken, en aan de natuurlyke aangenaamheden des leevens den rechten smaak byzet.

Niets is, overzulks, zo belangryk, als de vroege bestuuring des harten. In de jeugd moeten wy den grondslag leggen van volgende uitmuntenheid en geluk. Dan reeds moeten wy beginnen onze begeerten te regelen, zugt tot orde aan te kweeken, en een rechten smaak te vormen voor 't geen agtenswaardig is in ons gedrag. Dan reeds moeten wy leeren onze bekwaamheden bestendig aan te leggen, eene juiste waarde op onzen tyd te stellen, en het verkwisten van denzelven, in het bejag van beuzelagtige vermaaken, te versmaaden.

Dit is de Kooppry s, in onze hand gesteld om Wysheid te koopen; doch welken zo weinigen, helaas! *het verstand* hebben om 'er voor te besteeden.

In de daad, wie in de zamenleeving eenigen tyd met opmerking verkeerd heeft, kan niet nagelaaten hebben op te merken zeer veele voorbeelden, welke uitweezen, dat de grootste natuurlyke voordeelen van weinig of geen nut waren voor derzelver bezitteren, ten aanziene van de grootste belangen des leevens. Toen hunne talenten en neigingen zich eerst begonnen te ontwikkelen, zagen allen rondsom hun zulks met bewondering. Men koesterde de streelendste hoope van het toekomend gelukkig slaagen; geen stand in de maatschappy werd te hoog voor hun geoordeeld; gewis zy zouden dien met eere en toejuiching bekleeden.

Maar, by den verderen voortgang des leevens, verliezen deeze vroege gunstige verschynzels allengskens hunnen luister, of neemen een geheel uitmiddelpuntigen loop; zy schitterden enkel, zonder nuttig te weezen. Vertrouwende op hunne bekwaamheden, versmaaden zy, zich aan eene hebbelyke tewerkstelling daarvan te onderwerpen; hunne driften verslaafden hun; onstandvastigheid sloot hun den weg tot het verkrygen van nuttige begaafdheden; verkeerde voorwerpen van nayver hebben hun afgetrokken; onvoegelyke verbintenissen hebben de begogelingen der driften versterkt; en eindelyk zyn zy verzonken tot de laagte van nutlooze weezens — verzonken in veragting en ellende. — Zodanige voorbeelden, ongelukkig maar al te veelvuldig, zyn baakens ter waarschuwinge van hun, die 's leevens reis beginnen; of liever, zy zyn de droeve overblyfzels van geleden schipbreuk, aanduidende de klippen en droogten, zo heilloos voor anderen.

Ik heb my voorgesteld, in deeze Redenvoering, eenige der voornaamste oorzaaken aan te wyzen, welke strekken om de Menschen te doen missen in de verkryging van die voordeelen, welke hunne bekwaam- en omstandigheden geschikt scheenen hun eenmaal te verschaffen. Dusdanig een onderzoek, houd ik my verzekerd, valt recht in den geest en de meening van myne Textspreuke; dewyl ik het daarvoor houde, dat de *Kooppry*s, van welken hier gewaagd wordt, bestaat in de natuurlyke begaafdheden, en middelen van vordering, ons door de Voorzienigheid geschonken; en de *Wysheid*, daarvoor te koopen, bestaat in het verkrygen eener welgeregelde zielsgesteltenisse, alsmede de zegeningen, doorgaans daaraan verknogt — inwendige zelf-

vol-

voldoening, hoogagting van anderen, en welslaagen in de weezenlyke belangen deezes leevens.

Dit eigenste onderwerp zou my aanleiding kunnen verschaffen, om de oorzaaken te overweegen van der Menschen misvattingen en verkeerde handelingen, ten aanziene van de hoogere belangen des *Toekomenden Leevens*; doch, om het bezwaar eens *zo* wyduitgestrekten plans te ontgaan, zal ik thans alleen spreeken van die Wysheid, welke bevorderlyk is om ons te bestuuren in de gewigtige bezigheden des Tegenwoordigen Leevens.

Dat wy dan dit onderwerp, zo belangvol voor alle Menschen, beschouwen met die aandagt, welke 't zelve verdient. *Laaten* wy de kaart inzien *van dien reistocht, op welken zo* veelen schipbreuk lyden. *Laat ons de klippen*, de droogten, de *zandplaaten*, de *draaikolken* aanwyzen, welke wy niet *zonder* gevaar van te vergaan kunnen naderen.

Het belang van alle myne Leezers is hier niet het zelfde. Eenigen zyn even te scheep gegaan; anderen hebben de reis reeds half volbragt; eenigen zyn reeds in het gezigt van den oever der landinge; doch allen hebben wy 'er het hoogste belang by, — is het niet voor onszelven, — voor onze Vrienden, voor onze Kinderen, voor de Nakomelingschap, voor het Menschdom in 't algemeen.

I. De *groote oogmerken* des Leevens worden *menigvoud gemist door het verzuim van vroege en ernstige bevlytiging.* Wy hebben allen de *los- en ligtzinnigheid* der Jeugd leeren kennen. Wy kunnen niet nalaaten ons te herinneren, dat ernstige bezigheden alsdan dikwyls aangevangen werden met wederzin, voortgezet zonder aandagt, en met vreugde nagelaaten. In den aanvange, in de daad, worden de voorwerpen der beginzelen van geregeldheid niet klaar begreepen door het meerendeel der geenen, die zich daaraan behooren te onderwerpen. Het bedwang valt lastig, de arbeid zwaar; terwyl de voordeelen, daarvan te verhoopen, op een grooten afstand zich slegts scheemeragtig vertoonen. Hieruit ontstaat eene onverduldigheid, wegens die noodzaaklyke bepaalingen en zwaarigheden, welke, niet in tyds tegengegaan en bedwongen, welhaast ontaart in onoplettenheid en zorgloosheid, in hebbelykheid van lediggang en beuzelende tydverkwisting.

Wanneer de eerste leevensjaaren dus verspild zyn

zonder die vorderingen, welke gemaakt hadden behooren te worden, valt 'er niets bezwaarlyker, dan die verwaarloosde taak weder op te vatten. Ydele of zinnelyke hebbelykheden hebben (dat ik my dus uitdrukke) de schoone bladzyde bemorst, waarop de lessen der wysheid hadden moeten geschreeven worden. De voorwerpen eener bedorvene verbeelding trekken de aandagt ter zyde, welke waarheid en zedelyke schoonheid van haare kweekelingen vorderen; en de ziel voelt niet langer de zuivere aandrift van verstandige eerzugt. Belast en belaaden met de onaangenaame aandoeningen van schaamte, berouw en ongeduld, is de voortgang traag en moeilyk.

Schaamte verhindert den voortgang van laate bevlytiging: want hoe kwellend is het, slegts beginnen te leeren, op een tyd, dat wy in staat hadden behooren te weezen om anderen te onderwyzen? Hoe vernederend, te haaken na onderrigt omtrent onderwerpen, die ons, reeds zints lange, gemeenzaam en eigen moesten geweest zyn? — Berouw is desgelyks een sterke hinderpaal in 't geval van laate bevlytiging. Menig een verveelend uur wordt in vrugtlooze wenschen besteed; menig een bitter uur in de kwellende vergelykingen tusschen onze agterlykheid en de vorderingen door anderen gemaakt. Deeze onaangenaame aandoeningen drukken den geest ter neder, en verhinderen deszelfs poogingen tot het beklimmen van die hoogte, anderzins zo wel te bereiken.

Maar, schoon dit geen plaats hadt, schoon de ziel haar vuur behieldt, in spyt van deeze mismoedigmaakingen, blyft 'er nog eene onverduldigheid, welke menigvoud laat-aangewende bevlytiging slegt doet uitvallen. Door na te menigvuldige voorwerpen te gelyk te grypen, met oogmerk om den verlooren tyd in te haalen, volgt niet zelden verwarring van denkbeelden; en al de kennis, die men verkrygt, is gevolglyk niet uiteengezet, oppervlakkig, en ongeschikt ter regeling van den leevenswandel.

Zodanig zyn de nadeelen, met welken zelfs de beste gesteltenissen te worstelen hebben, als zy eene taak hervatten, ten geschikten tyde nagelaaten.

Doch dit is de zaak van de beste zyde beschouwd. Een veel slegter uitwerkzel volgt dikwyls uit de verwaarloozing, waarover wy spreeken. Weinigen zyn ge-

genegen om bedenkingen toe te laaten over hun eigen wangedrag, of, uit verkiezing, ſtaan te blyven op eene vernederende vergelyking tusſchen zichzelven en anderen. Wanneer de jeugd verwaarloosd is, wanneer de gelegenheden, om vorderingen te maaken, niet gebruikt zyn, neemt eene ſoort van voldaanheid over zichzelven de van het goede ledige ziel in. Indien iemand oorſpronglyk eene leevendigheid van geest bezit, is het gevaar, om op veronderſtelde begaafdheden te vertrouwen, zonder bevlytiging, des te grooter. Menſchen van dien ſtempel beelden zich in, dat geenen, dan uit den aart dommen, werkzaam behoeven te zyn. Zy luisteren na den Syreenenzang der traagheid, en verbeelden zich, dat hun eigen ongeholpen kragt der ziele hun in 't bezit zal ſtellen van alles, wat anderen verkrygen door vlytbetoon en zich met ernst op de zaak toe te leggen. Eene jammerzalige begogeling! verderflyk voor alles, wat waardye heeft in dit leeven: want alle uitſteekenheid is de vrugt van arbeid; alles, wat nuttig is, vloeit daaruit voort; alle geluk is de belooning daarvan. Rampzalige ondervinding zal dit welhaast leeren aan die *Dwaazen*, welke geen *verſtand* hebben om den eigenaartigen prys van werkzaamheid te beſteeden tot het *koopen* van wysheid. Voor eenigen tyd moge de leevendigheid van hunnen aart hunzelven voldoen, of ook de zodanigen, die even partydig als zy oordeelen; doch eerlang zal de nietsbeduidenheid van hun character blyken, en hun doemen tot veragting en nutloosheid, alle de volgende dagen huns leevens.

II. De groote doeleinden des Leevens worden menigmaalen niet bereikt, door ongetemde Driften. Ik zal, ter opheldering deezer ſtelling, niet aanvoeren die geweldige en oproerige driften, welke niet alleen het geluk verwoesten van byzondere perſoonen, maar ook inbreuk maaken op de rust en goede orde der zamenleeving. Toorn, Boosaartigheid, Wraakzugt hebben, in de daad, veelen ten verderve gebragt; maar indien deeze driften haare duizenden verſlaagen hebben, mag men veilig beweeren, dat de zugt tot vermaak haare tienduizenden verſlaagen heeft. De vordering in beſchaafdheid en het bedwang der menschlyke wetten dienen ter beteugeling van de kwaaddoende driften der menſchen. Maar de beſchaafde zeden der Maatſchap-

pyc, de rykdommen, door den Koophandel en de Kunften ingevoerd, en het gerust leeven onder welgevestigde Wetten, zyn alle prikkels tot een vermaaklyk leeven. Het ftelzel der Opvoedinge is desgelyks verre verwyderd van de voorgaande beginzels der zelfverlochening, voorheen ingeboezemd; en de denkbeelden der menfchen deezer eeuwe zyn weinig, zo in 't geheel iets, daaraan geërgerd, „ dat een Jongeling zich vermaake „ in zyne jeugd, en, zonder bedwang, wandele in de „ wegen zyns harten en in de aanfchouwinge zyner „ oogen."

Ik wil niet ftilftaan by de groove en diepvernederende opvolging van zinnelyken lust, waaraan maar al te veelen zich overgeeven. Het zou geheel overtollig zyn, te bewyzen, dat hebbelykheden van deezen aart alle belangryke oogmerken des leevens verydelen. — Uwe eigene herinnering, Leezers! moet u veele voorbeelden voor den geest brengen van menfchen, voor welken de weg, om zich beroemd te maaken en hun aardsch geluk te bevorderen, openftondt, en die, door de inwilliging van zinnelyke lusten, binnen weinige jaaren, alle gunftige vooruitzigten wegweerden, en, voor altoos, hunne gezondheid bedierven, hunne middelen doorbragten, allen loflyk character en den vrede der ziele verlooren. „ By wien is wee? by „ wien och armen? by wien kyvagien? by wien het „ geklag? by wien wonden zonder oorzaake? by wien „ de roodheid der oogen? By den geenen, die by den „ wyn vertoeven; die komen om gemengden drank na „ te zoeken (*). — Laat uw hart tot de wegen eener „ hoeragtige Vrouwe niet wyken, en dwaalt niet op „ haare paden: want zy heeft veele gewonden ne„ dergeveld, en alle haare gedooden zyn magtig veele. „ Haar huis zyn wegen des grafs, daalende na de bin„ nenkameren des doods. Weet dat haare genooden „ zyn in de diepten der helle (†)."

Doch, alle verdere opheldering van dit onderwerp, uit het aangeroerde punt, ter zyde ftellende, merk ik aan, dat zelfs de onmaatige zugt tot enkel vermaak, de onbekwaamheid om onszelven te bezitten, uitgenomen in die gevallen, welke de ziel boven den natuurly-

(*) *Spreuken* XXIII: 29, 30.
(†) *Spreuken* VII: 25-27. IX: 18.

lyken toon verhoogen, een heilloos gebrek is, als het hart van de najaaging der Wysheid vervreemdende. Dit blykt uit twee voornaame gezigtpunten — als, daar zulks inbreuk maakt op den tyd, ons gegeeven tot hoogere einden — en, ten anderen, ons onbekwaam doet worden om die einden te bereiken, zelfs op een tyd, welken het Vermaak niet rechtstreeks wegneemt.

Wy zyn zeker niet in de wereld gekomen, en van de rest der schepzelen, door de bekwaamheden, ons geschonken, zo voordeelig onderscheiden, tot geen ander einde, dan om ons te verlustigen. Wy staan in eene naauwe betrekking tot GOD en onze Medemenschen. Behoort die gedagte niet altoos by ons te huisvesten en leevendig voor den geest te weezen? en is dit eene gedagte, die met hebbelyke ligtzinnigheid bestaan kan? Hebt gy reeds alles vervuld, — zo volkomen vervuld, dat gy van uwen yver moogt aflaaten, en u aan rust en vermaak overgeeven? Kunt gy tot GOD zeggen: „ Ik heb „ U verheerlykt op aarde; ik heb voleindigd het werk, „ dat Gy te doen gaaft"? — Kunt gy uwe Natuurgenooten te gemoet voeren: „ Ik heb ten uwen op„ zigte de koninglyke wet der Liefde vervuld. Ik heb „ de hongerigen gevoed, de naakten gekleed, de ge„ vangenen bezogt; ik heb de zaaken van myn eigen „ huis bezorgd, en myne zorgen uitgestrekt tot dat ge„ deelte der Maatschappye, aan 't welk ik verbonden „ was; en *nu vindt myne hand niets* meer overig om „ te *doen*"? — *Kunt gy, daarenboven, verklaaren*, dat gy, behalven het achtgeeven op uwe verbetering en geluk op deeze wereld, ten vollen bereid zyt voor eenen toekomenden staat? — Is het zo, dat dan de overige dagen uws verblyfs op aarde toegewyd worden aan onafgebrokene vermaaken en verlustigingen; „ Gaa „ heenen, eet uw brood met vreugde, en drink uwen „ wyn van goeder harte; want GOD heeft reeds een „ welgevallen in uwe werken. Laaten uwe kleederen, „ ten allen tyde, wit zyn, en laat uw hoofd geene „ zalfolie ontbreeken." — Maar, indien een dier hoofdoogmerken onvervuld gebleeven, of slegts ten deele daaraan voldaan is, hoe hebt gy dan, troetelkinderen des vermaaks, aan het groot einde uwer scheppinge voldaan? Bedenkt gy wel, dat de tyd, in deezer voege besteed aan ydelheden, en aan beuzelingen opgeöfferd, een gedeelte is van de eeuwigheid, en wel dat gedeelte, 't welk uw eeuwigduurend lot bepaalen zal? —

Wanneer de schoonheid des Zomers is voorbygegaan, en de Winter de Natuur van alle die aangenaamheden ontbloot vertoont, leverende een droevig gezigt op de bladerlooze boomen en de van groen ontblootte velden, aanschouwen wy (mag ik my zo uitdrukken) de ruïnen van het Jaar. Nogthans zal de schoonheid der Natuure herbooren worden; de bladeren zullen weder groenen, de bloemen uitspruiten, en de vrugten tot rypheid komen. Weder zal de Landman zaaijen in hoope; weder zal de koesterende warmte van zagtere en mildere saizoenen aan zyne verwagtingen voldoen. — Maar, ô Mensch! uw verspilde jeugdige leeftyd zal nimmer wederkeeren. Gy hebt slegts éénen zaaityd voor den oogst in beide de Werelden; en het verzuim daarvan is met geene schatten te boeten.

Ten anderen, de onmaatige gesteldheid op vermaak maakt ons onbekwaam om de waare oogmerken des leevens te bereiken, zelfs in den tyd, daardoor niet rechtstreeks weggenomen. Het is alleen een reeks van bedaarde aandoeningen, welke de ziel, voor eenige lengte van tyd, zonder vermoeienis kan verdraagen. Wat daar boven gaat, óf ten opzigte van de inspanning, óf van het genot, laat een gevoel van matheid agter. Het mag zelfs aangemerkt worden als eene heilzaame schikking der Voorzienigheid, dat de aandoeningen, in het laatstgemelde geval, vry lastig zyn. De kwyning eener des verzaade ziele vernietigt alle bekwaamheid ter genietinge, tot dat het ledige is aangevuld — een tusschentyd zo akelig als het graf! — En wie zyn ze, die zulke merktekens van verveeling en onvoldaanheid vertoonen, in verre het grootste gedeelte van hunnen tyd, als de loshoofdige bejaagers van vermaak? De minste besteeding van aandagt vermoeit; de ligtste pligten vallen zwaar. Zy kunnen de moeite, van hunne eigene zaaken, naar eisch, waar te neemen, niet veelen; zy zyn dikwyls vreemdelingen in het bestuur van hun Huishouden — vreemdelingen ten opzigte van de Huisvrouwe hunner Jeugd — vreemdelingen omtrent de Kinderen, die GOD hun gaf! ô Hoe zeer bedervend moet de overheerschende zugt tot vermaak zyn, wanneer dezelve in zo verre den smaak kan verbasteren, dat dezelve een wansmaak van het eigen huis verwekke, en van de huislyke pligten, welker betragting de wellust is der goeden en braaven!

(*Het slot hiernaa.*)

BEVESTIGENDE WAARNEEMING, WEGENS HET NUT VAN EEN CLYSTEER UIT BELLADONNA-BLADEN, BY EENE BEKLEMDE BREUK (*). Door L. VAN COOTH, *Med. Doct.* te *Utrecht.*

Ik wierd den 21sten December 1804 by een Grysaard van 80 jaaren in eene onzer Voorsteden geroepen, die aan eene beklemde liesbreuk lag; hy had deeze reeds 12 jaaren gehad, en droeg een band, waardoor de breuk binnen bleef. In den nagt van den 20sten was de band in den slaap losgeraakt, en de breuk uitgekomen: de Lyder, ontwaakende, gevoelde de hevigste pynen; waarop een Heelmeester gehaald wierd. De *Taxis* wierd door denzelven by herhaaling aangewend, warme pappen op de breuk gelegd, de gewoone Clysteeren gezet; doch te vergeefs.

By myn bezoek, 's morgens om 10 uuren, vond ik den Lyder zeer pynelyk by de aanraaking van de breuk; had eenige maalen braakingen gehad; de pols eenigzints voller, ovrigens natuurlyk; zyn lichaamsgestel, naar zyne hooge jaaren, buitengewoon gezond en sterk. Ik liet eene Aderlating van X oncen doen, een gewoon Clysteer zetten, en de Taxis nogmaals in 't werk stellen; echter alles te vergeefs.

Nu dagt ik om 't *Belladonna-clysteer*, als ook de *Digitalis*, door den Heer HUFELAND, *in zyn Journal der Pract. Heilkunde*, 15 *Band*, 3 *Stuk*, *pag.* 161, zoo zeer aangepreezen. Daar deeze beide Planten, in de aanwyzing by beklemde Breuken, wegens haare narcotische en krampstillende kragt, nagenoeg zyn overeenstemmende; besloot ik beide te gelyk aan te wenden. Volgens 't voorschrift van HUFELAND, liet ik om de drie uuren 1 gr. Digitalis met een olie-emulsie neemen; daarby schreef ik 't Clysteer uit Belladonna-bladeren voor, een handvol op X oncen water getrokken: het welk 's namiddags om twee uuren koud gezet wierd.

By myn tweede bezoek, 's avonds, vond ik den Lyder buiten gevaar, vry van alle pynen; de breuk was, een uur na de toediening van 't Belladonna-clysteer, van zelve ingegaan. Ik schreef nu nog voor het Zout-

(*) Zie het *Mengelwerk* der *Vad. Letteroef.* 1804. No. XIV.

Zout-mixtuur met Olie en Manna; doch zonder byvoeging van Opium, door den Heer KORTUM, in zyne *Beschryving van den Aart en Kenmerken van onderscheidene Ziekten*, pag. 311, zoo zeer aangepreezen; waarop rykelyke ontlasting volgde, en de Lyder herstelde volkomen.

. Ik beken, eenigzints twyffelagtig te zyn, aan welk van beide middelen de herstelling moet worden toegeschreven: mynes bedunkens moet dezelve aan het Belladonna-clysteer worden toegekend, vermids de Lyder by het ingaan van de breuk pas 2 gr. Digitalis gebruikt had, daar in het Geval, door HUFELAND aangehaald, na 24 uuren, dus na het gebruik van 8 gr. Digitalis, en wel by herhaalde Taxis, de breuk eerst terug ging.

DE VACCINATIE AL VOORLANG IN HET OOSTEN BEKEND.

De jongste berigten uit de Indiën, den Heere ARTHUR PAGET, Britschen Gezant aan het Hof te *Weenen*, te land toegezonden, behelzen de merkwaardige tyding, dat eenige persoonen in de Indiën niet slegts de *Koepokken*, maar ook de Inënting met dezelve, of de Vaccinatie, kenden, eer Dr. JENNER dezelve hadt ontdekt. Zie hier een affchrift van dat artikel.

Vertaaling van een Memorandum van NAWAUB MIRZA MEHEDY ALI KHAN, *tegenwoordig te Bombay.*

Geduurende myn verblyf in het Distrikt *Benares* wierdt myn oudste Zoon van de Kinderziekte aangetast, met zeer ontrustende toevallen. Terwyl myne vrienden deel namen in myn lot, en den lyder hulp tragtten toe te brengen, berigtte my een van hun, SLOOKUM CHUND genaamd, en van geboorte een *Indou*, dat in de Stad *Benares* een Bramin woonde, ALEF CHOBY geheeten, die met deeze ziekte zich opzettelyk bemoeide. Diensvolgens haastte ik my, om hem in de Stad *Ghazeepoor*, alwaar ik woonde, te ontbieden; hy verscheen op den negenden dag der uitbottinge. Myn kind ziende, merkte hy aan, dat, indien de uitbotting

ting niet reeds hadde plaats gehad, hy dezelve gemaklyk zou gemaakt hebben; doch dat het nu te laat was. Op myne vraag, hoedanig hy daar mede te werk ging, was zyn antwoord: „ Ik bezit eenen draad, van „ de ſtoffe doortrokken, die uit het puistje van eene „ Koe druipt; en deeze draad ſtelt my in ſtaat, om, „ naar goedvinden, eene gemaklyke uitbotting aan een „ kind te bezorgen. Tevens aanbid ik *Bkowanny*, „ (ook *Debee mata*, en *Seetla* genaamd, die het bewind „ over deeze ziekte voert) 't zy in eigen perſoon, 't „ zy door des kinds vader tot het verrigten van de „ zelfde plegtigheden over te haalen. Ik ſteek den be„ zwangerden draad in eene naald, en breng dien, door „ middel van de naald, tusſchen de opperhuid en het „ vleesch van het kind, in het bovenſte gedeelte van „ elken arm, en laat hem aldaar. Deeze draad bezorgt „ altyd eene gemaklyke uitbotting. Zoo dra deeze ver„ ſchynt, herhaalt de vader of de voogd van het kind „ zyne aanbiddingen aan *Bkowanny*; en vermits deeze „ Godin gemeenlyk op eenen Ezel rydt, vult die vader „ of voogd eene kribbe met koorn; en men zoekt eenen „ Ezel, om hetzelve te komen eeten. Het in agt nee„ men hier van waarborgt de beſcherming van *Bko*„ *wanny*; zoodat 'er niet dan een zeer klein getal puist„ jes ten voorſchyn kome, en nooit een kind aan „ deeze ziekte ſterve." —— Zoo luidde het berigt van ALEP CHOBY.

Over dit onderwerp met eenen inboorling ſpreekende, aangaande de kundigheden en gewoonten der *Indous* volkomen onderrigt, ontving ik tot beſcheid, dat de handelwyze, door CHOBY beſchreeven, onder hen niet algemeen was, maar zich bepaalde tot de zulken, die aan den eerdienst van *Bkowanny* verknogt waren, en met een ingewikkeld geloof haar aanbaden. En op myne vraage, of hy wist, op hoedanig eene wyze de puistſtoffe van de Koe wierdt genomen, en of alle Koeijen, of ſlegts eenige weinigen van dezelve, aan deeze ziekte onderhevig waren, gaf hy tot beſcheid, dat hy daaromtrent niet volkomen onderrigt was, doch dat hy zeer wel wist, dat de Koeijen zomtyds deeze puistjes hadden, en dat men de kinderen met de ſtoffe, welke zy bevatteden, inëntte. Intusſchen erkende hy, dat hy over dit alles meer uit hooren zeggen, dan by eigen ondervinding, ſprak.

TREF-

TREFFENDE BESCHRYVING DES WATERVALS VAN KIRKA.

(Overgenomen uit de *Voyage Pittoresque et Historique de* L. F. CASSAS *en Istria & Dalmatia, par* JOSEPH LAVALLÉE.)

De Heer CASSAS ontdekte, op zynen weg na *Scardona*, aan een oever tusschen twee Rivieren, eenige *Romeinsche* Overblyfzels, daar onder een Mosaicq metzelwerk, en de ruïnen van een Tempel. Hy richtte zynen weg na de laatstgemelde plaats, egter niet zo zeer ter zaake der Oudheden, als wel om Aftekeningen te maaken van den Waterval van *Kirka*, welks grootschheid alleen, in dit soort, overtroffen wordt door de Watervallen van *Niagara*; en misschien dat de laatstgemelden het van den eerstgenoemden niet in fraaiheid winnen. De Reiziger CASSAS kon deeze Rivier, op welke vyf Watervallen zyn, niet tot den oorsprong nagaan; dan 't geen hy zag en aftekende is allertreffendst. Het Werk, waaruit wy dit ontleenen, geeft twee Plaaten, welker eerste een gezigt op eenigen afstand, en welker tweede een gezigt van naderby deezer Watervallen onder het oog brengt. Deeze Afbeeldingen ondersteunen zeker de Beschryving; dan die op zichzelve is zo treffend, dat wy dezelve onzen Leezeren, als een Proefstuk van Plaatsbeschryving, mededeelen. — 's Beschryvers taal luidt.

Naardemaal de naauwe Valei, door welke de Rivier de *Kirka* stroomt, schuins na de rechter zyde afdaalt, schynen de bergen, die de twee oevers insluiten, zich agter den Waterval te vereenigen, vormende een halven cirkel, die ten grondsteun strekt van het grootsch tooneel deezer Water-vertooning.

Het digtgegroeide laage houtgewas, de willigen en populieren, vercieren den voorgrond, en, opschietende aan hoogten, welke gelykwydig loopen met de kanten van de rotzen, waar over het water heen stort, beletten zy het oog, den loop der Riviere te zien, vóór dat dezelve de plaats der nederstorting bereikt; schoon deeze aangeweezen wordt door de opvolging van verscheidenerlei kleuren en tinten, of liever door eene soort van schitterenden damp, welken de doorschynenheid

heid des waters, het blaauw des uitſpanzels terugkaatzende, horizontaal werpt aan den voet der bergen.

Behalven het oogverrukkend groen van deeze boomen en kreupelhout, fraai gegroept en met een ruime hand verſpreid over de wyduitgeſtrekte en oneffene oevers, die de Valei in derzelver groote uitgeſtrektheid doorkruisſen, ziet men verbaazend hooge bergen, de een op den ander geſtapeld; deezer oneffene oppervlakte, naakt- en dorheid ſteeken ten ſterkſten af by het helder en ſchitterend groen op den voorgrond dier Landſchapsſchilderye. — Aan de ſlinker zyde, en op de hoogſte deezer rotzen, heeft waare Godsdienſtigheid een klein en nederig *bedehuis* geſticht. Het gezigt deezes geringen *Kapels is* zeer geſchikt om het hart des Wysgeers *met* waare gevoelens van Godsvereering te vervul*len*; naardemaal dit eene plaats is, zo recht gevormd om den Mensch den GOD des Heelals te doen aanbidden. De groote verſchynzels in de Natuur zyn de eerſte Verkondigers van de Godheid!

't Was geen menſchen-hand, welke deeze Rivier hulpe boodt om de rotzen te boven te komen, die ſchynen zamen te ſpannen om den loop te ſtuiten. Menſchen-kunst moge, om het landſchapstooneel te verfraaijen, de kleine beekjes, over welke het Heidendom veronderſtelde dat ſchroomagtige Stroomgodesſen gezag voerden, vereenigen, in marmeren opvangers doen loo*pen, en over fraaije grotwerken doen vallen — maar* 't *is* GODS *hand alleen, die deeze Rivier kan beveelen*, door de digte en zwaare bosſchen heen te dringen, welke, lommerryk op den voorgrond ſtaande, de lange keten van rotzen bedekken, die zo vrugtloos den voort- en doortocht zoeken te verhinderen.

De onmeetlyke voorraad van water ſchynt neder te daalen van het opperſte deezer boschadien, het ligte ſchuim van het geboogen verwelfzel dier boomtoppen te doen rollen, en, met licht beſtraald, op het donker gordyn deezer geheimzinnige wouden te verſpreiden. Schielyk ontlasten dezelve zich, en zinken neder in de duistere diepte van deeze wilde uitgeſtrektheid.

Indien wy het oog ter ſlinker zyde van dit by uitſtek verheeven tooneel wenden, daar zien wy de geheele Rivier (zo als het ſchynt) verſmaadende die menigte van *ſtroomen*, welke dezelve verlaaten hebben, weder aan te neemen, en die, loopende over eene wyduitgeſtrek-

ſtrekte valei, van ter zyde het groene veldtapyt, 't welk den loop ſtuit, dreigt te doorſtroomen; en, de volle kragt verzamelende, daalt het water in al zyne grootschheid langs de verbaazende trappen van dit gevaarte neder, ſtortende van den eerſten op den tweeden, van den tweeden op den derden neder. De bewegende oppervlakte van den Stroom verkrygt desgelyks, door de ſnelheid van den val, eene glad- en effenheid, welke met het zuiverst kristal om den voorrang, dingt, op de hoeken zich rondende in lange trappen, gevormd door de hand der Natuure, en, op eenen afſtand gezien, gelykende naar ontzettend groote cylinders. Beneden aan den eerſten deezer trappen doorſnyden de vereenigde toppen van een aantal boomen, welker ſtammen verborgen zyn door de menigte van tusſchen beide komende voorwerpen, digt op den voorgrond zamengedrongen, den Waterval door een ſtrook groen, zich over de geheele breedte uitſtrekkende. Daar men de Rivier nadert, ſpreidt zich de waterſtroom nog wyder uit; een ſtuk gronds, van gedaante als een paardenhoef, vormt de verbaazende uitſtorting over de diepte daar onder; hier verliest het water allen bedwang, en ontmoet geene tegenkanting in den ſnellen afloop. De ontzettende hoeveelheid van onbedwongen voortſtortend water omvangt de ſchoone uitgeſtrektheid van het lang en ſterk terras; de aarde beeft, tot op eenen afſtand, onder de drukking van deezen Waterval; de lugt, getroffen door deeze ſtorting, trilt en gromt. Heerlyke Waterval! verſchriklyk geluid! Onze zintuigen zyn niet geëvenredigd aan deeze voorwerpen; het oor ſchiet te kort in 't hooren, het oog om te zien, het hart om te voelen, en de ziel om te bewonderen!

LETTER- EN GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN DE BRANDSPIEGELS EN BRANDGLAZEN. Door L. OLING, te *Leeuwarden*.

Wanneer een doorſchynend ſtuk glas of kristal naar de kromte van een cirkel wierd bewerkt, noemde men zulks, reeds in zeer oude tyden, een *Brandglas*; omdat door buiging (*refractie*) de zonneſtraalen zich achter het glas vereenigden, en dus eene ontſteeking veroorzaakten. Maar wanneer een ondoorſchynend

nend ligchaam, naar de eene of andere kromme lyn, hol wierd uitgesleepen, en vervolgens glad gepolyst, noemde men zulk een werktuig een *Brandspiegel.* Hier kwam, door terugkaatzing (*reflexie*) der straalen, het brandpunt voor het Instrument. De eigenschap van het vergrooten of verkleinen der voorwerpen schynt aan de Ouden geheel en al onbekend te zyn geweest; en dit is in de daad zonderling; of misschien ook is zulks wel door den een' of anderen waargenomen, en, zonder daar over verder naa te denken, voor niets buitengemeens gehouden.

Reeds omtrent 500 jaaren vóór Christus geboorte, gewaagt ARISTOPHANES, in een zyner Comediën, alwaar *Strepsiades* met *Socrates* spreekende wordt ingevoerd, van de kunst, om glazen te vervaardigen, welke, door de *refractie*, eene ontbranding te weeg bragten. DE LA HIRE heeft (*Hist. de l'Acad. Roy. des Sciences, l'an* 1708. p. 112—115) veel moeite aangewend, om de oudheid deezer uitvindinge op te spooren. In de Gedichten van ORPHEUS, die nog honderd jaaren ouder dan ARISTOPHANES zyn, wordt van kristal van eene klootronde gedaante gesproken, 't welk brand kon veroorzaaken.— Kristal was in de oudste tyden gewooner dan glas, het welk deszelfs eerste bezitters, de Phœniciers, zeer zonderling wisten te bewerken.

Het is dus buiten eenigen twyffel, dat in dien tyd *reeds was uitgevonden, om, door de buiging der zonnestraalen in een verheevenrond doorschynend glas,* vuur voort te brengen. Tevens leerde de ondervinding, dat de kristallen van ORPHEUS, welker oppervlakte niet rondverheeven gepolyst, maar veeleer in de figuur van een kogel gesleepen was, zoodat het brandpunt zeer naby de oppervlakte viel, zeer ligt het daarin geplaatste hout ontsteeken konden. Door middel van zulke glazen kogels, of gedeelten van kogels, wierd dan ook hoogstwaarschynlyk, by de Grieken, het vuur van de Moeder der Goden, VESTA, ontstooken; by de Romeinen geschiedde zulks door Brandspiegels. PLINIUS spreekt (*Hist. Nat.* L. XXXVI. c. 16. L. XXXVII. c. 2.) insgelyks van glazen en kristallen kogels, die, in de zon geplaatst, brand veroorzaakten. Ook gewaagt LACTANTIUS (*Lib. de ira dei*, c. 10.) van een glazen bol, welke, met water gevuld en in de zon gehouden zynde, zelfs in de grootste koude, vuur ver-

wek-

wekte. — Men ziet dus hier de uitwerking van verheevene Brandglazen; hoewel niet van dezulke, welke in volgende tyden zyn vervaardigd, waarby slechts eene op beide zyden bultig verheevene, en naar een gedeelte eens cirkels gekromde oppervlakte, zoodanig eene uitwerking voortbrengt.

Het vermogen der holle Brandspiegels zou reeds aan EUCLIDES zyn bekend geweest, aan wien men het oudste Boek over de *Gezigt- en Spiegelkunde* toeschryft. Op het einde van de 31 propositie wordt van holle spiegels gesproken, welke, door middel van de zon, dingen, die in het middenpunt des kogels geplaatst wierden, konden doen ontbranden. Deeze dwaaling, om het brandpunt in het midden van den kogel te stellen, heeft, onder meer anderen, aanleiding gegeeven, om EUCLIDES niet voor den Schryver van het gemelde Werk te erkennen; of, zoo het al van EUCLIDES mogte zyn, dat het dan ten minsten door byvoegzelen zeer verminkt is. (MONTUCLA, *Hist. des Mathematiques*, Tom. I. Liv. 4. § 3.) KÄSTNER, *Geschichte der Mathematik*, B. I. seite 274.)

Veele Schryvers verzekeren, dat ARCHIMEDES Brandspiegels heeft vervaardigd, welke zeer groot waren, en op eenen verren afstand brand konden veroorzaaken. Dus zou hy, met dergelyke Brandspiegels, de Vloot van den Romeinschen Generaal MARCELLUS, die de Stad Syracuse in Sicilien belegerde, in brand gestoken en geheel vernield hebben, niettegenstaande de schepen een boogschoot, of omtrent 200 schreden, van de Stad verwyderd waren. POLYBIUS, TITUS LIVIUS, PLUTARCHUS en anderen, welke deeze belegering, en zelfs veel, 't welk ARCHIMEDES betreft, verhaalen, melden niets van de inbrandsteeking der Romeinsche Vloot door Brandspiegels; en de enkele oude Schryver GALENUS haalt slechts aan, (*De Temperam.* L. III. c. 2.) dat ARCHIMEDES de Romeinsche schepen door vuurballen in brand stak. Schryvers van de eerste Christelyke Tydrekening hebben dit allen van Brandspiegels verstaan; maar de onwaarschynlykheid deezer onderneeming van ARCHIMEDES loopt te zeer in het oog.

ANTHEMIUS, een zoo ervaaren Wiskunstenaar als beroemd Bouwmeester in Lydien, die in het Jaar 530, onder JUSTINIANUS, de Kerk van *St. Sophia* te Constantinopolen bouwde, schreef eene korte Griek-

ſche Verhandeling, *over de Paradoxen in de Mechanica*; welk Werkje, in manuſcript, in de Vaticaanſche Bibliotheek tegenwoordig nog in weezen, en voor ruim 25 jaaren door DUPUY, in het Fransch vertaald, is uitgegeeven. Onder anderen vindt men 'er eene omſtandige beſchryving in van de werktuigen van ARCHIMEDES, door middel van welken de Romeinſche ſchepen zouden verbrand zyn. ANTHEMIUS bewyst hierin, dat de ontſteeking niet anders dan door terugkaatzing van de ſtraalen der zon heeft kunnen geſchieden, en verdeedigt dezulken, welke met de waarheid van dit verhaal zyn ingenomen. Hy meent naamelyk, gelyk veelen geloofden, dat, wanneer verſcheiden ſpiegels zoodanig waren zamengevoegd, dat ze hunne ſtraalen allen in hetzelfde punt terugkaatſten, zulks die ontſteeking heeft kunnen veroorzaaken. Doch wanneer men ook, naar de naauwkeurige afmeeting van KIRCHER, (*Ars magna lucis et umbrae*, p. 888. tab. XXXI.) den afſtand der ſchepen van de ſtadsmuur op 30 ſchreden of 150 voeten ſtelt, dan moest toch de holle klootſche ſpiegel een radius van 300 voeten hebben. En hoe bezwaarlyk zou de zamenſtelling van zoo veele platte ſpiegels geweest zyn, ten einde zulk eene ſphæriſche holte uit te maaken!

Onmogelyk was nu deeze onderneeming juist wel niet; zulks blykt uit de merkwaardige Proeven, welken BUFFON in 't Jaar 1747 in 't werk ſtelde. Zonder *iets van de Experimenten van* KIRCHER *te weeten, vereenigde hy 168 platte Spiegels, waarmede hy*, op een' afſtand van 200 voeten, hout in brand ſtak. Echter heeft, desniettegenſtaande, ARCHIMEDES met zyne Brandſpiegels de Romeinſche Vloot zeker niet in brand geſtoken; want MARCELLUS zou toch wel zoo wys geweest zyn, om zyne ſchepen van dat gevaarlyk ſtipje, waar telkens de brand begon, te verwyderen! En onwaarſchynlyk wordt deeze onderneeming nog te meer, doordien zy waanden, dat het brandpunt in het midden van den kloot zich bevond. Behoort tot een Brandſpiegel een bol van 6 voeten in radius, dan brandt dezelve op een' afſtand van 3 voeten; en 3 van 6 zou toch door de ruuwſte waarneeming wel te onderſcheiden zyn geweest. In tyden, waarin men veronderſtelde, dat het brandpunt van een' klootſchen ſpiegel zich in het middenpunt van den kloot bevond, deed men voorzeker geene proeven met maatig groote Brandſpiegels; ten zy,

 dat

dat ARCHIMEDES en PROCLUS — welke laatste ARCHIMEDES naavolgde, en met Brandspiegels de Vloot van VITALIANUS, in de belegering van *Constantinopolen*, zou verbrand hebben — een betere, en verlooren geraakte theorie van deeze werktuigen gehad hebben; doch waaraan men met grond moet twyffelen.

VITELLIUS, welke in de 13de Eeuw leefde, spreekt (*Optic.* Lib. V. prop. 65.) veel van Brandspiegels; ook de bovengemelde Verhandeling van ANTHEMIUS wordt door hem aangehaald. Maar met dat alles was hy niet in staat, om het brandpunt van de klootsche spiegels te kunnen bepaalen, hoewel het focus van de paraboolische hem beter bekend was; terwyl hy aantoont, dat de straalen, welke evenwydig met den As der Parabool invallen, naa de terugkaatzing allen door het punt gaan, 't welk het vierde gedeelte des Parameters van de paraboolische kromming verwyderd is. Ook de beroemde ROGER BACO kende het brandpunt van de laatste beter, dan die van de eerstgenoemde. En JOH. BAPT. PORTA, die de Parabool als de beste gedaante tot Brandspiegels opgeeft, was insgelyks de plaats van het focus der spærische spiegels onbekend. CARDANUS had voorgeslagen om een Brandspiegel te maaken, welke op een' afstand van 1000 schreden iets kon in brand steeken. Men zou ten dien einde een cirkel beschryven, welke 2000 schreden tot middenlyn had; daarvan zoude men een boog van merkelyke kromte neemen, welke omtrent het 60ste gedeelte van den geheelen cirkel begreep, en daarnaar een stuk van een kloot maaken, enz. Terwyl PORTA op deezen voorslag van CARDANUS koomt, breekt hy in deeze woorden uit: *Dii boni, quantas ineptias paucis his verbis committit!* Een Spiegel kan immers naauwlyks op 30 voeten branden; en hoe zou CARDANUS een kring beschryven, die 2000 schreden tot middenlyn had, enz. Dat zoodanig een klootsche Spiegel, naar gemelden cirkel vervaardigd, slechts op 500 schreden zou branden, daarvan gewaagt PORTA niet; by gevolg plaatste hy nog het brandpunt van de sphærische Spiegels in het middenpunt van den kloot, eveneens gelyk de Spiegelkunde, welke onder den naam van die van EUCLIDES bekend is.

Intusschen kan men met zekerheid uit het gemelde opmaaken, dat de Brandspiegels ten tyde van ARCHIMEDES ten minsten niet onbekend waren, derzelver werking mag dan groot of klein zyn geweest. In ALHAZEN'S

BEN's *Thesaurus* koomen, als werktuigen ter reflexie, zeven *specula regularia* voor, waaronder zich ook de naar de kromte van een' cirkel of parabool gemaakte bevinden. In de 16de Eeuw gaf KIRCHERUS zich veel moeite, om zoo wel spærische als paraboolische Brandspiegels te vervaardigen, (*Ars magna lucis et umbræ*, Amst. 1671.) gelyk ook MERSENNIUS, ALBRECHT DURER en TERTIUS DE LANIS. De 17de Eeuw was nog ryker aan zulke werktuigen, en daar onder veele van eene verwonderenswaardige grootte. MAUROLYCIUS hield zich veel bezig met de zamenstelling van allerhande zoorten van Brandspiegels. De grootste Brandspiegel, welke vóór het midden der 17de Eeuw is vervaardigd, was die van MAGINUS, Hoogleeraar in de Wiskunde te *Bologne*; deszelfs breedte bedroeg 20 duimen. Naderhand maakte SEPTALA, Kanonik te *Milaan*, een Brandspiegel, welke 3½ voeten breedte, en een brandpunt van 15 schreden had. Ten zelfden tyde gelukte het ook een' Kunstenaar te *Lyon*, VILLETTE, een' uitmuntenden Brandspiegel te vervaardigen; de breedte bedroeg 30 duimen, en de afstand van het brandpunt was 3 voeten. Met deezen Spiegel kon hy, in weinig minuuten, de hardste metaalen smelten; zelfs steenen en aarden, welke in gewoon vuur geene verandering ondergaan, gelyk, by voorbeeld, de smeltkroezen, wierden, in korten tyd, tot glas veranderd. Deezen Spiegel verkogt hy aan LODEWYK XIV. *Een' anderen, door denzelfden Kunstenaar vervaardigden*, Brandspiegel, van 44 duim middenlyn, verkreeg de Landgraaf van *Hessen-cassel*; en een' derden de Koning van *Pruissen*, door middel van TAVERNIER (*Journal des Savans*, 1666 *Mars*, 1679 *Decemb.*)

In Duitschland vervaardigde de Heer VON TSCHIRNHAUSEN een' nog veel grooteren Brandspiegel (*Acta erudit. Lips.* 1687. p. 52, 53.) De middenlyn van denzelven bedroeg 3 Leipziger ellen, en de afstand van het brandpunt was 2 zulke ellen. Dezelve was uit een koperen plaat geslaagen, welke weinig meer dan 2 lynen dikte had, en dus gemakkelyk van de eene naar de andere plaats kon gebragt worden. Men had aan dezelve eene by uitstek goede polysting weeten te geeven. Deeze Spiegel ontstak het hout, als in een oogenblik, met zulk eene sterke vlam, dat ook de hardste stormwind het niet kon uitblusschen. Het water in aarden

vaten wierd daardoor in korten tyd tot kooken gebragt, en was ſpoedig verwaazemd. Drie duim dik tin en lood ſmolt oogenblikkelyk; blik was in korten tyd doorgebrand; tichelſteenen, porcelein, leijen, puimſteen, asbest en dergelyke ſtoffen gingen in korten tyd tot glas over.

Men nam niet alleen metaal en glas tot zulke Brandſpiegels, maar ook hout, ſtroo, papier, enz. Naar het verhaal van WOLF (*Nuttelyke Proefneemingen*, II D. p. 341.) maakte een Kunſtenaar, in *Dresden*, houten Brandſpiegels, welker uitwerking gelyk aan den gemelden van TSCHIRNHAUSEN waren. Zulke Spiegels van hout of papier krygen gewoonlyk eerst een krytgrond, en worden dan, om een' helderen glans te verkrygen, ſterk verguld. — Een Ingenieur, NAUMANN, bekleedde, naar het bericht van ZAHN, (*Oculus artificialis*, 3 *ſyntag*. 3. c. 10.) Brandſpiegels van bordpapier met ſtroo, en ſmolt daarmede metaalen. De Graaf DE BUFFON vervaardigde, uit rondgeſneedene vlakke ſpiegelglazen, holle Brandſpiegels; hy bevestigde, naamelyk, dezelve rondom aan den rand, en gaf ze dan, door middel van een ſchroef, in het midden eene ſterke drukking, waardoor hy de noodige kromming verkreeg (*Mem. de l'Acad. Roy. des Sciences de Paris*, *l'an* 1754.) Ook maakte, in nog laateren tyd, de Hoogl. ZEIHER zich door zyne poogingen tot verbetering der Brandſpiegels bekend (*Nov. commentat. Petrop*. Vol. VII. p. 237.)

Tot aan het einde der 17de Eeuw heeft men van Brandglazen, om zoodanige groote uitwerkzelen voort te brengen, geen gebruik gemaakt; men nam daartoe liever Brandſpiegels, om dat dezelve met mindere moeite en bezwaarlykheid in de vereischte holle gedaante, dan een groot ſtuk glas in eene lensvormige, konden gebragt worden. TSCHIRNHAUSEN was de eerſte, die, met veel kosten, een Slypmolen tot groote Brandglazen, in de *Lausnitz*, oprichtte; waaruit dan ook lensglazen ten voorſchyn kwamen, die alles, wat maar brandbaar was, byna oogenblikkelyk ontſtaken: het hardſte, zelfs met water doortrokken hout, geraakte aanſtonds in vlam; water in kleine vaten kookte oogenblikkelyk; metaalen ſmolten; dunne yzeren plaaten wierden ras gloeijend en met gaten doorboord, enz. (*Acta erud. Lipſ*. 1697. p. 414 ſqq.) De Hertog van *Orleans* ontbood, in het begin der verloopene Eeuw, zulke

groo-

groote Brandspiegels, en verrichtte daarmede fraaije proeven (*Mem. de l'Acad. Roy. &c.* 1702.) HARTSOEKER vervaardigde een Brandglas van 3 voet 5 duim middenlyn, welks uitwerking verbaazend was (*Recueil de plusieurs pieces de Physique*, p. 137). BERNIERES, te *Parys*, vervaardigde in 1774 een Brandglas uit twee tegen elkander over geplaatste halfronde glazen. De daardoor verkreegene lensvormige ruimte had 4 voeten middenlyn, en was in 't midden 6 duim 5 lynen dik. Eerst vulde hy het met wyngeest, en naderhand met terpentyn-olie. De werking van dit glas was ook indedaad buitengewoon sterk. In *Engeland* zouden ook, eerst onlangs, proeven met uitneemend groote Brandglazen genomen zyn, doch waarvan de uitslag nog niet bekend is.

LEEVENSBERIGT VAN MEJUFFROUW MARY WORTLEY MONTAGU.

(Ontleend uit DALLAWAY'S *Edition of Lady* M. W. MONTAGU'S *Works*.)

„ De vermaakende en onderhoudende *Brieven* van
„ Mev. MONTAGU, met zo veel genoegen, in de
„ *Vertaaling*, door onze *Landgenooten*, toen dezelve
„ uitkwamen, en naderhand, geleezen, zullen zeker
„ een Verslag van haare voornaamste Leevens- en Lot-
„ gevallen niet ongevallig maaken. De Heer DALLA-
„ WAY, die zeer onlangs eene volkomene uitgave van
„ haare Werken, in vyf Deelen in octavo, het licht
„ deedt zien, stelt ons daartoe in staat. Zie hier het
„ voornaamste."

Mevrouw PIERREPONT, naderhand Mevrouw M. W. MONTAGU, de oudste Dogter van EVELYN, Hertog van *Kingston*, en Mev. MARY FIELDING, Dogter van WILLIAM, Graaf van *Denbigh*, werd te *Thoresby* in *Nottinghamshire*, omtrent het jaar 1690, gebooren. Niet lang mogt zy de moederlyke opvoeding genieten; doch haar Vader poogde dat verlies te vergoeden. Aangemoedigd door de vroege blyken van een uitsteekend

vernuft, deedt hy haar eene opvoeding geeven, ver verheeven boven die, welke de Sexe toen ontving. Hy liet haar vroeg onderwyzen in de Clasfike Schryveren. „ Zy was," geeft zy zelve in een haarer Brieven vermeldt, „ geboorea met eene zugt voor geleerdheid." Gelukkig in het gemaklyk leeren van Taalen, besteedde zy haaren onafgebroken ledigen tyd en de stille leevenswyze, welke zy te *Thoresby* leidde, alsmede te *Acton*, (een Dorp, niet verre van *Londen*) in groote vorderingen in 't *Grieksch*, *Latyn* en *Fransch* te maaken. Ten blyke hiervan, hadt zy naauwlyks haar twintigste jaar bereikt, of zy schonk aan Bisschop BURNET, die het toevoorzigt over haare opvoeding gehad had, eene Vertaaling van den *Enchiridion* van EPICTETUS, vergezeld van een geestigen Brief.

Zy trouwde in Oogstmaand des jaars 1712 aan EDWARD WORTLEY MONTAGU, *Esq.*, den Zoon van haare vertrouwdste Vriendin Mev. ANN WORTLEY, naa eene vryery, die, zeer stug en vreemd, omtrent twee jaaren geduurd hadt. Drie jaaren, naa haare Egtverbintenisse, leefde zy stil te *Warnecliffe*, naby *Sheffield*; terwyl haar Egtgenoot, een Heer, meer van gezond verstand, dan bezitter van schitterende hoedanigheden, zyn post in het Parlement waarnam.

Wanneer Mr. WORTLEY, ten jaare 1714, tot Commissaris der Thesaurie werd aangesteld, bragt zulks Mevrouw, uit haare afgezonderde woonstede, in de Stad, en deedt haar het eerst te *St. James* verschynen; daar werd zy ontvangen met die algemeene bewondering, die schoonheid, opgeluisterd door vernuft, onbetwistbaar vordert. Haare persoonlyke bekoorelykheden en verstandsbegaafdheden hadden iets onwederstaanbaar aantreklyks. Niet bepaald tot den kring des Adels, verkeerde zy gemeenzaam met ADDISON, POPE, en andere Heeren van vernuft.

Haar Egtgenoot, in den jaare 1716, tot Gezant na *Constantinopole* benoemd, vergezelde zy hem derwaards, en keerde niet weder voor het jaar 1718. In dien tyd schreef zy de onderhoudende Brieven, die ten jaare 1763 het licht zagen, behelzende een verhaal van haare Reizen in *Europa*, *Asia* en *Africa*. De juistheid haarer gegeevene berigten wordt bevestigd door den tegenwoordigen Uitgeever haarer Werken, die, bykans tachtig jaaren laater, den weg nam over het Vasteland na den

Ze-

Zetel des *Turkschen* Ryks, en 'er bykans denzelfden tyd verbleef, welken Mev. MONTAGU in het paleis van *Pera* hadt doorgebragt. Een der vrugten van deeze haare Reis was de invoering van de Inenting der Kinderziekte in *Engeland*. Bevindende dat die Inenting algemeen was in het *Turksche* Gebied, en gepaard ging met de heilzaamste gevolgen, deedt zy haar eigen Zoon, toen drie jaaren oud, die kunstbewerking ondergaan; en door haare aanpryzing begon de Inenting voet te krygen, en die algemeenheid, waarover het noodloos is iets meer te zeggen.

By de wederkomst van Mr. WORTLEY in *Engeland*, nam zyne Egtgenoote, op het ernstig aandringen van POPE, *haar zomerverblyf* te *Twickingham*; dan, schoon *de Brieven* van den Heer POPE, aan haar geduurende *het* Gezantschap haars Mans in de *Levant* geschreeven, overvloeijen van uitdrukkingen, die de vuurigste bewondering te kennen geeven, en de Brieven van haar aan dien Dichter eenige blyken van hoogagting opleveren, was de vriendschap tusschen deeze beiden van geen langen duur. De oorzaak van het misnoegen, of van den wederzydschen afkeer, welke hier op volgde, wordt niet ontvouwd. Of POPE zich daaraan stiet, dat, ondanks zyne liefde-ademende Brieven en fraaije betuigingen, de Dame zyn Persoon met wederzin aanschouwde en belachte; dan of, gelyk in deeze Leevensbeschryving wordt aangeduid, hy haare bekwaamheden benydde, en jalours werd van wegen de voorkeur, welke zy aan de HERVEYS gaf — kunnen wy niet beslissen. — POPE's haat bleek op eene uitsteekende wyze; en hy poogde haaren naam, door den ruwsten schimp vol bitterheid, zwart te maaken (*). Zy onttrok zich aan POPE's gezelschap, en liet geheel af, hem als een oordeelkundigen te raadpleegen, wanneer zy ontdekte, dat hy onedelmoedig het denkbeeld wilde doen veld winnen, dat alles, wat goed was in de verzen van Mev. MONTAGU, aan de verbeteringen, door hem gemaakt, moest toegeschreeven worden. Wanneer de twist uitbrak, volgde een vloed van wederzydschen schimp.

MEVROUW MONTAGU., met rang bekleed, van middelen

(*) Zie hiervan een voorbeeld in ons *Mengelwerk* voor 1804, bl. 672.

len voorzien, en omringd van de vrolykheden der groote wereld, leefde overeenkomstig die omstandigheden. Met het jaar 1739 begon haare gezondheid af te neemen; welke omstandigheid opgegeeven wordt als de grond van een besluit, door haar genomen, om het overige haarer dagen op het Vasteland door te brengen. Verlof van haaren Egtgenoot daartoe bekomen hebbende, verliet zy *Engeland* in July des gemelden Jaars, en reisde na *Venetie*, voorneemens om in 't Noorden van *Italie* zich neder te zetten.

Haar oogmerk voldaan hebbende, door een kort reisje na *Rome* en *Napels*, keerde zy weder na *Brescia*, een der paleizen van welke Stad zy ging bewoonen. Zy schynt niet alleen naar de *Italiaansche* Zeden en Gewoonten zich zeer wel te hebben kunnen schikken, maar 'er zelfs behaagen in geschept te hebben. Eenige maanden sleet zy te *Avignon* en *Chamberry*. Haar Zomerverblyf nam zy te *Lovero*, op den oever van het Meir *Iaco*, op het *Venetiaansch* grondgebied, werwaards zy eerst gelokt was door de mineraale wateren, welke zy voor haare gezondheid zeer dienstig vondt. Daar betrok zy een verlaaten Paleis, lag 'er een tuin aan, zette zich tot de bezigheden van het Landleeven, en was gelukkig in het oppertoevoorzigt over haare Wyngaarden en Zydewormen. Boeken, en bovenal *Engelsche*, haar door Mevrouw BUTE toegezonden, vervulden het gebrek aan gezelschap. Haare brieven, uit dit verblyf geschreeven, ademen een waarlyk wysgeerigen geest, en wyzen uit, dat de zorg voor haare Dogter en Familie haar naast aan 't harte lag. Niemand, in de daad, genoot haare rust, de woelingen der vrolyke wereld ontweeken, met meer smaaks.

Haare bezoeken na *Genua* en *Padua* waren veelvuldig; dan, omstreeks het jaar 1758, verliet zy deeze eenzaamheid, en zette zich geheel te *Venetie* neder (*), waar zy bleef tot den dood van Mr. WORTLEY, die in 1761 voorviel. — Toen leende zy het oor aan de verzoeken van haare Dogter, de geweeze Gravin VAN BUTE; en, naa eene afweezigheid van tweeëntwintig jaaren, nam zy de reis na *Engeland* aan, waar zy in Wyn-

(*) De *Engelsche* Reizigers, die te *Venetie* kwamen, en die zy veronderstelde dat haar uit nieuwsgierigheid kwamen zien, ontving zy gemaskerd, als haar kleed van statie.

Wynmaand aanlandde. Dan haare gezondheid hadt veel geleden, en eene allengskens toeneemende verzwakking eindigde in den dood, op den tweeëntwintigsten van Oogstmaand 1762, drieënzeventig jaaren bereikt hebbende.

In den muur der Hoofdkerke te *Litchfield* is een Marmeren Gedenkteken voor haar opgericht, verbeeldende eene Vrouwlyke Schoonheid, weenende over de assche, die verondersteld wordt in een Urn besloten te zyn, beschreeven met haar Cyfer M. W. M. Het Opschrift vermeldt in 't byzonder haar invoeren van de Inenting der Kinderziekte. Het werd opgericht door HENRIETTA INGE, Wed. van THEODORUS INGE, *Esq.* en Dogter van Sir JOHN WROTTESLEY, *Bart.*, die door de *Inenting* gelukkig geneezen was.

BELANGRYKE BEDENKINGEN OVER DE VOLKSVERHUIZING NA NOORD-AMERIKA.

(*Vervolg en Slot van bl. 710. des voorigen Jaars.*)

Het ontwerp van Landbouwkunde in Amerika is niet berekend naar den smaak van zulke lieden, die groot en spoedig ryk willen worden in de waereld. Kans is 'er, dat iemant uitgebreiden landeigendom bekoome, en dien verbetere; *doch zoo goed als onmogelyk zal hy het vinden, zyne geldkist met klinkende munt* te vullen, of zyne landeryen daar voor te verkoopen, in gevalle hy mogt verlangen, het land te verlaaten. Gereed geld is zelfs in de handeldryvende Steden der Vereenigde Staaten niet zeer overvloedig, en buiten dezelve zeer schaarsch. Het meerendeel van den binnenlandschen handel wordt by wyze van ruilinge gedreeven, en 'er is zeer weinig geld in omloop. Indien 'er eenige overtolligheden uit de binnenlanden na de Zeesteden worden gezonden, om aldaar aan pakhuishouders verkogt te worden, zal het bezwaarlyk vallen, aldaar eenen kooper om gereed geld te vinden, en dit voor den verkooper zeer nadeelig zyn, welke drievoudige winst zal doen door het terugneemen van zulke goederen, als in de nabuurschap van de plaats zyner wooninge meest gezogt worden. Een landbouwer kan zyn landgoed verbeteren en uitbreiden, en zyn kapitaal vergrooten; doch wat rykdommen aangaat (ik bedoel goud en zilver, oneigenlyk zoo genoemd), naauwlyks zelfs zal hy die te zien krygen.

De Amerikaansche Landbouw is, derhalven, alleen voor

dat onbekrompen en bedaard flag van menfchen berekend, die zich kunnen vergenoegen om altyd op de zelfde plek gronds te leeven, en wier geluk beftaat in dezelve dagelyks onder hunne handen te zien beter worden. De uitgebreidheid der Vereenigde Staaten en de overvloedige voortbrengzels trotzeeren de opkoopers van landeryen, die (nog verderflyker dan de Hesfifche vliegen) de weldaaden der Voorzienigheid onderfcheppen, ten einde om hunnen wyduitgebreiden landeigendom, aan de menfchelyke elende ontrukt, nog wyder te doen uitdyen.

Gelyk een Amerikaanfche landbouwer weinig ontvangt, zoo heeft hy ook flegts weinig te betaalen. Zyne werklieden worden door hem gekleed, en zyn by hem in den kost. Dit is ook het geval der handwerkslieden, als fchoenmaakers, kleermaakers, timmerlieden, molenmaakers, enz. welke hy, van tyd tot tyd, in het werk heeft. Indien zy een huisgezin hebben, verzorgt hy hen van meel, cyder en andere noodwendigheden. Naadat het werk verrigt is, wordt de rekening opgemaakt, en 't geen zy dan nog te vorderen hebben, 't welk gemeenlyk flegts eene kleinigheid is, in voortbrengzelen betaald. Door dit middel wordt het gebrek aan gereed geld in de agterlanden weinig gevoeld; en terwyl de landbouwer binnenslands zonder hetzelve zich verrykt door de uitbreiding van zyne bezittingen, doet de handelaar op de grenzen met hetzelve nieuwen voorraad op, en breidt den handel van zyn land uit.

Zodanig is de toeftand des Amerikaanfchen landbouwers, die te meer benydenswaardig is, omdat zyn landgoed zyn eigen is, en geen gierige landheer hem uitzuigen, noch hem van daar kan verdryven. Aan zyn landgoed is hy verknogt, omdat zyne eigen naarftigheid hetzelve van een fomber woud in lachende weiden of vrugtbaare bouwlanden heeft herfchapen. Met vermaak ziet hy zyn huisgezin toeneemen, omdat zyne kudden met hetzelve aangroeien, en het voor gebrek zullen bewaren. Zulk een toeftand is gelukzaligheids genoeg voor eenen ieder, behalven voor eenen onverzadelyken opkooper; en deeze, gelyk ik boven heb gezegd, wordt in zynen wensch verydeld. Gave de Hemel, dat het aldus overal ging!

Thans gaan wy over tot den Boer, die geenen eigendom heeft. Op den man van deeze klasfe kunnen alle de voorgaande aanmerkingen en redenen, om geen land te koopen, eer hy ter plaatze zelve zy gekoomen, met even goed regt worden toegepast: vooreerst, omdat hy kan verzekerd zyn, meer dan twintigmaalen den marktprys in de Vereenigde Staaten te moeten betaalen; en vervolgens, omdat hy, indien hy, by zyne aankomst aldaar, rouwkoop hebbe, gelyk een

beer

beer aan een staak aan hetzelve wordt gebonden. THOMAS PAINE schreef, in zynen brief aan den Abt RAYNAL, aldus: „Ik moet aanmerken, dat ik tot nog toe in Europa geene „beschryving van Amerika heb gezien, op wier getrouw„heid men zich kan verlaaten." Dat zelfde zeg ik ook. Dit was het geval ook nog, naadat hy zelf hadt geschreeven; en niet lang geleeden heeft zeker iemant, die een Franschman is, een Wysgeer, en indien niet een beter, immers een eerlyker Schryver dan PAINE, een berigt gegeeven, van dat zyner voorgangeren merkelyk verschillende, op persoonlyke waarneeming op de plaats zelve gegrond, zynde het onpartydigste en echtste, 't welk tot nog toe het licht zag. Ik heb het oog op des Heeren VOLNEY's *Beschouwing van Amerika.* Aldus vertoont hy de dwaasheid van het koopen van Amerikaansche landen in Europa, in eene schildery van *Gallipolis*, of de Fransche Volkplanting aan den Ohio. „*Tot nog toe* kan men te Parys eene zekere Maatschappy, *de Scioto* genaamd, niet vergeeten, die, in den Jaare „1790, met veel ophefs, eene verkooping van landeryen, „in het schoonste gewest der Vereenigde Staaten, aankon„digde, tegen vyf schellingen de aker. De voorwaarden „daar van, die met eene kwistige hand verspreid wierden, „beloofden alles, 't geen de menschen gewoon zyn in zul„ke gevallen te belooven: een gezond en aangenaam kli„maat; in den winter naauwlyks iets, dat naar vorst ge„lykt; eene rivier, by uitsteekendheid de Schoone Rivier „genaamd, overvloeiende van voortreffelyke visch van ont„zettende grootte; staatelyke bosschen van boomen, uit welke „suiker vloeit (de suiker-mastboom) en een heesterplant, die „kaarzen levert, (*myrica cerifera*); overvloed van wildbraad; „geene wolven, vossen, leeuwen of tygers; driehonderd „biggen het kroost van éénen beer en zeuge, in het tydver„loop van drie jaaren, zonder dat dezelve eenige oppassing „noodig hebben. In zulk een land heeft men geene belas„tingen op te brengen, kent men geene krygsopschryvingen, „geene inkwartieringen van soldaaten, enz. (*)." —— „'t „Is zoo," vervolgt de Heer VOLNEY, „de aanbieders van „zoo veele voordeelen zeiden niet, dat deeze fraaie bosschen „een hinderpaal waren, die vóór allerlei beplanting moet „weggeruimd worden; dat de boomen, één voor één, moe„ten omverre gehouwen, verbrand, en het land met aan„merkelyke moeite en kosten gezuiverd worden; dat 'er, voor

„den

(*) „Indien dusdanige Romanschryvers," zegt de Heer VOLNEY, „de lofspraken konden hooren, die hun op de plaats zelve worden „toegezwaaid, zy zouden gewisselyk van de versleetene redekundige „talenten walgen, welke, in het tegenwoordige geval, aan vyfhonderd „huisgezinnen hun geluk gekost hebben."

„ den tyd van ten minsten twaalf maanden, allerlei leevensmiddelen, van een verafgelegenen oord, moeten worden opgedaan; dat jaagen en visschen, die, naa een goed ontbyt, uitspanningen zyn, in een wild en woest gewest zeer vermoeiende werkzaamheden zyn. En bovenal zeiden zy niet, dat deeze voortreffelyke landeryen in de nabuurschap van eene soort van wilde dieren lagen, erger dan wolven of tygers, de menschen, *Wilden* genaamd. In 't kort, volgens den marktprys in Amerika waren deeze landen weezenlyk niet meer waard dan drie stuivers of vierdehalve stuiver de aker, en geen kooper in het land zelf zoude 'er meer voor gebooden hebben." En evenwel met dit alles ging de Scioto-maatschappy bankroet, als geene betaaling kunnende doen aan de Ohio-maatschappy, den oorspronklyken eigenaar en verkooper, die door de verrigtingen van haaren schuldenaar zich niet als verbonden beschouwde, en weigerde aan de Franschen het land te leveren, 't welk zy reeds betaald hadden. Hieruit ontstondt een zwaar pleidooi, 't welk de volkplanters te heviger drukte, naardien zy hun geld reeds hadden uitgegeeven." Indien deeze daadzaaken den Emigranten niet de oogen openen, en hun de dwaasheid van het koopen van Amerikaansche landeryen in Europa niet doen zien, kan ik alleenlyk zeggen: *Qui vult decipi, decipiatur.*

De Heer VOLNEY berigt ons, dat, in den Jaare 1795, deeze Volkplanting te Philadelphia naauwlyks bekend was, en dat hy, om dezelve te bereiken, eenen weg van meer dan tweehonderd mylen, door een bergagtig en bykans woest gewest, moest afleggen (*), en dat hy vervolgens, met een schuit zestig mylen de rivier *Groot Kanhaway*, door een nog woester land, zynde afgezakt, vier mylen van *Gallipolis* voet aan land zette.

Tot eene beschryving van den elendigen staat deezer ongezonde Vastigheid beroep ik my op het Werk zelf, als hebbende, tot bewys van myne stellinge, meen ik, genoeg gezegd; tot myne eigen waarneemingen zal ik nu terugkeeren. Hoewel een hoefpagter geen gelds genoeg hebbe om een landgoed te koopen, kan hy, evenwel, penningen genoeg byeenbrengen, om zynen overtogt te betaalen (slegts twaalf guinies voor vragt by de stuurplegt en gezond voedzel (†);) en dan zal

(*) Voor zoo veel ik weet, zyn deeze een gedeelte der landeryen, die thans in Europa geveild worden; en indien zy al ergens toe dienstig zyn, is hetgeen ik van derzelver ongenaakbaarheid voor den landverlaater, zyn gezin, eigendom, gereedschappen, enz. met zich voerende, gezegd heb, genoegzaam beweezen.

(†) Dit gaat wel aan voor een ongehuwd persoon; ook heb ik meer dan twintig fatsoenlyke Vrouwen gekend, die in één schip als stuurplegt-passagiers (*steerage-passengers*) overvoeren.

zal hy in de gelegenheid zich bevinden, om landeryen naar welgevallen uit te kiezen, en dezelve op een vasten voet en tegen Amerikaanſchen marktprys te bekoomen. Indien hy niet in ſtaat zy, zynen overtogt te betaalen, moet hy zich by den eenen of anderen Agent vervoegen, die overal door deeze Eilanden (van Groot-Britannie) zyn verſpreid, Emigranten opſpoorende, en, zoo goed als hy kan, met hun een akkoord aangaan. 't Geen ik voorheen heb gezegd, zal ik hier ſlegts herhaalen, dat, hoe gemaatigd dit akkoord ook moge ſchynen te weezen, het indedaad buitenſpoorig is; en indien een eigenaar van Amerikaansch land negen tiende deelen van hetzelve aan gevestigde landbouwers om niet gaf, het overige een tiende deel eene voordeelige kans zoude geeven (*). Deeze *aanmerkingen* kunnen hem derhalven van dienst zyn, *naardien* hy zyne eigen aangelegenheid kennen, en *diensvolgens* maatregelen zal neemen.

Thans hebben wy te ſpreeken van de Handwerkslieden. Om van de beſpiegelende beginzelen van FRANKLIN, den Abt MABLY, BRISSOT, PRICE en menigvuldige andere Schryvers niet te gewaagen, volgens welke handwerkslieden in de Vereenigde Staaten, althans voor een langen tyd in het toekoomende, geenen opgang kunnen maaken, zal ik myne aanmerkingen op deezen grondſlag bouwen. Naauwlyks gelukken aldaar eenige handwerken, dan dezulke, die nuttig genoemd worden, dat is, de zodanige, die ſtukken vervaardigen, welke, door langduurige gewoonte, als weezenlyk noodzaakelyk geöordeeld worden: by voorbeeld, een timmerman en een ſmid, en dat wel alleenlyk in grof werk. *Wat fynwerkers, of die tot ſieraad dienen, aangaat, nimmer zullen deeze hun oogmerk bereiken, om reden dat de Amerikaanen op Engelſche waaren geſteld* zyn, van welken 'er telkens nieuwe patroonen, en die fraaier bewerkt zyn, worden ingevoerd, en die, in weerwil der inkoomende regten, laager in prys zyn dan de waaren, die in Amerika zyn gewerkt, uit hoofde der buitenſpoorig hooge arbeidsloonen. Een Engelſche handwerksman zal, by zyne komst in de Vereenigde Staaten, ſpoedig werk bekoomen en goed loon verdienen; doch allen klaagen, dat de Amerikaanen inboorlingen naast hen plaatzen, om *hun de tanden uit het hoofd te kloppen*, (dat is, om hunne wyze van doen af te zien) en wanneer zy hun oogmerk bereikt hebben, of indien zy hetzelve niet kunnen bereiken, doordien de handwerksman, gelyk veelal gebeurt, eene afzonderlyke werkplaats verzoekt,

(*) Ik ben voorneemens, dit in een ander Geſchrift te behandelen, waarin ik, door den geheelen loop en de verborgenheden der Amerikaanſche Land-makelaary te ontvouwen, dit tot betoogens toe zal bewyzen.

zoekt, bieden zy hem een daghuur aan, welken hy niet wil aanneemen, of zeggen hem aan, dat zy geen werk meer voor hem hebben. Van hier, indien hy een weinig gelds heeft, dat hy bykans altyd zyn bedryf laat vaaren, en een herberg of winkel begint, als een zekerer middel om zyn brood te winnen. In de geheele uitgestrektheid der Vereenigde Staaten, Noord- en Zuidwaarts, is my slegts één voorbeeld van een Engelschen handwerksman bekend, die met zyn beroep een stuiver gelds overwon; doch meer dan honderd voorbeelden zyn my bekend, die zich genoodzaakt vonden, iet anders te beginnen, of, zoo als het met de meesten gaat, zich zoo goed als zy konden te behelpen. Indien een handwerksman na de Vereenigde Staaten oversteeke, zyn ambagt volmaakt verstaande, is het natuurlyk en in 't oog loopende, dat hy dagelyks agteruitteert. Zyne baazen bezitten geen kapitaal; zy kunnen derhalven niet by voorraad laaten werken, of iet anders dan 't geen hun besteld is; van hier, dat, indien de knegt een grooten daghuur verdiene, geduurende den tyd dat hy werkt, de tyd, in welken hy geen werk heeft, meer dan zyn verdienst verslindt. Hy bedenkt niets nieuws; omdat de patroonen uit Engeland koomen; hy moet derhalven slegts een naamaaker worden, maar doorgaans slegts een lapper van Engelsche goederen. Dus verleert hy zyne kunst, en hy is 'er van overtuigd. Indien hy zyne eigen zaaken beginne, moet hy zelve werken; en de hand van éénen ambagtsman, hoewel zy, door aanhoudend werken, hem iets meer dan het noodig onderhoud zal geeven, zal hem egter niet ryk maaken. De Amerikaansche jongelingen, die mannen zyn zoo dra zy jongens zyn geworden, worden zelden, en ik mag wel zeggen, geloof ik, nooit, opgeleid om een geregelden leerdienst door te staan; zy zyn, misschien ingevolge van het klimaat, niet arbeidzaam. In alle opzigten zyn zy zeer slegte werklieden, drie uitgezonderd: het scheepstimmeren, ruw yzerwerk, en metzelen. En eindelyk vraagen zy van anderhalve tot drie dollars dagloon voor het weinige en slegte werk, welk zy vervaardigen; terwyl men dan nog geen vasten staat kan maaken, dat zy het tegen den bestemden tyd zullen gereed hebben. Eene andere, en misschien de kragtigste reden tegen het maaken van opgang der ambagtslieden in de Vereenigde Staaten, is het volstrekt gebrek aan nayver. In Engeland doet een leerling zyn best om een goed werkman te worden, tegen den tyd dat zyne leerjaaren eindigen; de werkman legt 'er zich op toe om meesterknegt op den winkel te worden; en de meesterknegt is vlytig, in de hoop van aandeel in de zaak te zullen krygen, of in staat te zyn om zyne eigen zaaken te beginnen. Deeze nayver kan zich tot de hoogste rangen in den Staat uitbreiden. De man, die slegts kleine zaaken omhanden heeft, wenscht dezelve uit te breiden; hy bengarstigt

[illegible] zich [illegible] een zeker [illegible] [illegible] hierin slaage. [illegible] [illegible] schien en [illegible] van het [illegible] [illegible] nayver [illegible] [illegible] dere oorzaak, [illegible] zoo veel [illegible] dit [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] verdacht [illegible] [illegible] te [illegible]. [illegible] zyne [illegible] [illegible] zeer [illegible] [illegible] beter aan één [illegible]. [illegible] heid, de mensch een [illegible] [illegible] staten als de [illegible]. [illegible] de, bekommert hy [illegible]. Ik zal deeze [illegible] [illegible] een Engelsche [illegible] [illegible] op zyner dood, hy [illegible] zelfs wanneer hy [illegible] het verliest [illegible].

En nu [illegible]! — Zou [illegible] is de [illegible] des [illegible], dat dezelve, [illegible] der Waarheid [illegible] Drogredenen eene [illegible] heeft [illegible]. De [illegible] van dien [illegible]. [illegible] weezens van een [illegible] beschouwden. Gelukkig voor hun. [illegible] drogreden voor den Openbaren [illegible] ren! Thans ga ik een ander [illegible] ven, 't welk zelfs [illegible] niet op zyne zyde heeft: Ik heb [illegible] [illegible] de Vereenigde Staaten. [illegible] [illegible] [illegible] had den eersten [illegible] zyne oogmerken [illegible] navolgers. De wyze [illegible] heen, zoo ook [illegible] volgende. Agenten [illegible] Vereenigde Koninkryk van Engeland [illegible] Deenemarken, Zwitzerland, [illegible] in het Noorden van Schotland en [illegible] openbaare [illegible] den met de [illegible] toonen, 't zy ter zake van [illegible] dienst, of [illegible] geeven deeze Agenten [illegible] Heer VOLNEY eene proeve heeft gegeeven, en [illegible] zoo veel te hooger, naar [illegible] loovig of onkundig zyn. [illegible]

zyde een blinde godsdienstyver, dan verzekeren hun de Agenten, dat in de Vereenigde Staaten alle Godsdiensten (vry overeenkomstig met de waarheid!) de zelfde zyn, en dat een Roomsch-Katholyke even verkiesbaar is tot President, als iemant, die een anderen, of in 't geheel geenen Godsdienst belydt, indien hy flegts de keuze op zich kan doen vallen!! „ Maar," vraagen de toehoorders, „ hoe zullen wy zonder „ geld aldaar koomen?" —— „ Niets is gemaklyker," antwoordt de Agent; „ op zulk of zulk eenen tyd zal 'er in „ zulk of zulk eene haven een Amerikaansch schip liggen; en „ indien gy de kosten van den overtogt niet kunt betaalen, „ hebt gy flegts met den Kapitein een verdrag voor vier of „ vyf jaaren aan te gaan. Wanneer gy in de Vereenigde „ Staaten zyt aangekoomen, kunt gy u naar goedvinden „ eenen meester kiezen; gy zult als een lid van zyn gezin „ behandeld worden: want aldaar is geen onderscheid tus„ schen meester en knegt; en wanneer de jaaren van het ver„ drag zyn verstreeken, kunt gy een brok van een vry leen„ goed voor u zelven bekoomen, enz." Het schip verschynt; de Agent heeft zyne slagtoffers by de hand, of verzamelt dezelve welhaast, naardien de eene, naadat hy zelve is overgehaald, zich bevlytigt om eenen anderen over te haalen; en alzoo worden 'er drie- of vierhonderd in een schip van tweehonderdvyftig of driehonderd tonnen gepakt, 't welk voorshands met ouden scheepskost (dat is, zulk een, als de Amerikaansche matroozen niet willen aanroeren) is voorzien; en zy vertrekken. Naa een, ik behoef niet te zeggen schriklyken overtogt, worden zy aan land gezonden, om van huis tot huis te gaan, en te vraagen, wie hun verdrag wil koopen. Eenigen willen alleen den man, en met de vrouw en kinderen niets te doen hebben; anderen alleen de vrouw: zoodat het dikmaals gebeure, dat zy van een gescheiden worden. Deeze misleide elendelingen, dus veragtelyk langs de straaten van Philadelphia loopende, heb ik de Philadelphiërs *Blanke Slaaven* hooren noemen; en die benaaming is zeer gepast. De zulken, die in de stad geenen meester kunnen vinden, worden na het land gezonden. Ondersteld zynde nu, dat zy allen meesters hebben gekreegen, zyn zy even zeer in de magt dier meesteren als de Afrikaansche slaaven, uitgezonderd leeven en dood. Zy worden geslagen en na de gevangenis gezonden, naar goeddunken. Onnoemelyk zyn de voorbeelden, dat de meesters, wanneer de verdragsjaaren op het einde liepen, hunne knegten voorbedagtelyk wreed behandelden, met oogmerk om hen te doen wegloopen; en, die behandeling niet kunnende verdraagen, zyn ze met 'er daad gevlugt. Zy zyn verzekerd dat zy zullen gevat worden; en de *zagtheid* der Amerikaansche regeeringe veroordeelt hen, om den *geheelen* tyd nog eens uit te dienen, hoe-

hoewel 'er, ten tyde als zy zich te zoek maaken, slegts eene *week* aan het voleindigen van hunne dienstjaaren ontbreekt. Deeze wreedheid der meesteren wordt niet in eene verontschuldiging aangenomen. Sommige meesters beleggen het zodanig, dat zy eenige geringe beuzelingen verschieten, of geeven voor, die verschoten te hebben, aan hunne knegten, die voorbedagtelyk zeer kort worden gehouden, en niet een stuiver ten hunnen eigen voordeele, gedurende hunne slaverny, kunnen overwinnen; en wanneer deeze geëindigd is, zyn zy even zeer in schulden als toen zy 't eerst zich verkogten, en worden door bedreigingen, of door gevangenis, gedwongen, hun dienst-akkoord te vernieuwen (*). Sommigen, zoo als men my berigt heeft, hebben op deeze wyze al hun leeven gediend; en ik hoorde eens van iemand zeggen, dat hy zelf werkelyk twintig jaaren voor vyf guinies had gediend, zynde de kosten van zynen overtogt. De voordeelen, uit den *Blanken Slaavenhandel* voortvloeiende, zullen eenen ieder in 't oog vallen, die weet, dat een dollar 's daags de kleinste daghuur is voor eenen arbeider, die niets anders doet dan steenen klooven, ter verbeteringe van de openbaare wegen. Zoodat een dier arme misleide elendelingen, ondersteld zynde dat hy voor vyf jaaren zich verbonden heeft, om zes dagen in eene week te werken, tegen het allerlaagste dagloon, voor zynen overtogt zal betaald hebben, ten minsten by, de schroomlyke somme van 350 ponden sterling, met afrekking alleen van kost en kleederen (†). De gewoone daghuuren eener vrouwe, en van een jongsken van 10 of 12 jaaren, zyn de zelfde, een dollar in de week, behalven den kost voor rekening van den meester: zoodat elk van deeze iets meer dan 58 ponden sterling zal betaald hebben, met aftrek alleen van de kleederen (§). Uit deeze daadzaaken en berekening, die geenen twyfel overlaaten (**), blykt duidelyk, dat indien een werkman, in plaats van zyn doodceel (ik bedoel zyn dienstverdrag) te teekenen, zyn handschrift voor de vyf guinies aan den Kapitein geeve, hy hetzelve zal kunnen afdoen en zeer wel bestaan (want deeze klasse van menschen zal in de Vereenigde Staaten zeer wel kunnen bestaan, indien het hun vrystaa te werken, voor wien zy willen) in het tydverloop van drie maanden. Terwyl ik te Philadelphia was, wierdt een dier Agen-

(*) Hierop vallen evenwel uitzonderingen; en ik wil gaarne gelooven, dat 'er meer voorbeelden van meesters geweest zyn, welke hun onmenschelyk niet hebben gehandeld, dan van de zulken, die zich daar aan schuldig maakten. Ontelbaar, egter, zyn de laatste voorbeelden.

(†) Zeg 70 pond st. in 't jaar, of 350 pd. st. voor 't geheel, 't welk een ryklyk loon is, gelyk ieder landman in Engeland zal erkennen.

(§) Zeg 3 pd. st. 's jaars.

(**) [Deeze berekening, getrouwelyk overgezet, heeft egter voor den Vertaaler de regte helderheid niet.]

Agenten door een Huis in die Stad na het Noorden van Ierland gezonden, en kwam met eene volle laading Slaaven terug. De arme lieden, eenige weinige dagen aan land geweest zynde, en de dingen geheel anders vindende, dan dezelve door den Agent aan hun waren afgebeeld, wierden woedende, liepen met groot gedruis langs de ſtraaten, en gingen in de meeste herbergen, met oogmerk om hem te zoeken, zweerende, indien zy hem in handen kreegen, hem te zullen vermoorden; om hem het van nieuws opligten van menſchen te verleeren! Maar hy hadt de Stad verlaaten, en zich ten huize zynes meesters op het land verſchoolen.

Gelyk ik dit narigt beſchouw, als aan de verongelykte menſchelykheid regt doende wedervaaren, zal het tevens voegen, geen onregt te doen aan de Amerikaanen in 't algemeen, alle welken, uitgezonderd de zulken, die deezen onregtvaardigen *Blanken Slaavenhandel* dryven, denzelven even zeer veragten, als de zulken onder ons, die geene Guineeſche handelaars zyn, den onmenſchelyken handel in Zwarte Slaaven verfoeien.

Ik ben, Mynheer, enz.

BEACON.

Londen, 2 Oct. 1804.

DE DRINKNAP.

(Door den Heer DELANDINE.)

De zon was agter eenige wolken gedooken, die de hitte des dags temperden; 't was in het laatst van Augustus. Met eenen postwagen was ik tot aan *Tarare* gereeden; ik had dit akelig vlek verlaaten, aan het einde eens ſomberen tregters gelegen, van hooge ſcherpe rotzen omringd, bykans naakt, of door donkere bosſchen beſchaduwd. Te voet moest ik nog eenen weg van drie mylen afleggen, om mynen Vader te ontmoeten in het verblyf, alwaar hy in den akkerbouw zyn vermaak vondt, alwaar hy tegen den naderenden ouderdom zich wapende met het beöeffenen van waare kennis, en het verſpreiden van onbekende weldaaden over de rondom woonende landlieden. Nooit naderde men een bemind gezin, zonder zyne kragten te voelen hernieuwen, en, door de hoop op eene gelukkige aankomst, de vermoeienisſen van den weg verminderen: deeze was moeilyk. Om den *Violey*, en het Dorp, naar dien Berg genoemd, te bereiken, moet men bykans twee mylen verre moeilyk klouteren. Aldaar pasſeert men het overoude Kasteel *Joux*, wiens torens, door den tyd zwart geworden, zich vermengen onder de donke-

te dennenboomen, die de nabuurige ſtreeken bedekken. Wat verder neemt het korte gras af, en begint de lucht friſſcher en dunner te worden. Van tyd tot tyd ziet men in de enge valei eener diepe ſteilte altyd-groene weiden, beſproeid van talryke beeken, wier gemurmel zich nog flaauw laat hooren. Stilte heerschte op de bergen; ſlegts wierdt dezelve nu en dan verbroken door het vliegen des eenzaamen Vogels, die, door myne nadering verſchrikt, voor een oogenblik in de hoogte ſteeg, om laager neder te daalen in het digtſte van de bloeiende hei en braamen. Op den wagen, die my vooruitreedt, had ik alles gelaaten, 't geen my in mynen togt kon belemmeren, zelfs mynen hoed, die my ongemaklyk dagt; in plaats daarvan bediende ik my van een' zonneſcherm. Geen wind bewoog de lucht; geene zorge ontrustte myn hart.

Reeds naderde ik den Berg *Suire*, van den Kruidkenner te ſchaars bezogt. Zyn top verheft zich boven alle de hoogten van het Canton. Hy ſteekt boven alle hem omringende kleine bergen uit, even gelyk de moedige veldheer zyn panas doet wapperen boven die der talryke krygslieden, die hem gehoorzaamen. Aldaar herinnerde ik my de woorden uit een Oostersch lied, welks Dichter *de bergen* doet *ſpringen als rammen, de heuvelen als lammeren.* Deeze uitdrukkingen, die ik, midden in eene Stad dezelve zonder deelneeming leezende, voor buitenſpoorig hield, hadden haare ſtoutheid verlooren, en kwamen my als eenvoudig en natuurlyk voor. Indedaad, alle deeze hoogten, na alle zyden geboogen, allen bykans aan elkander gelyk, met graauw wit bekleed, geleeken naar eene talryke kudde, bedaardelyk graazende, en welke het misleide oog ieder oogenblik verwagtte te zullen zien huppelen en ſpringen.

Ter halver wege was ik van mynen weg, en de zon van haaren loop. Loodrecht ſchoot zy nu haare ſtraalen. Eene brandende hitte daalde uit den dampkring neder, en ontving nog meer kragts door de terugkaatzing der bergen. Ik was buiten adem. Een overvloedig zweet liep van myn aangezigt tot voor myne ſchreden; ik zogt eene ſchuilplaats voor eenige uuren; en eene omgekeerde *balone* kwam my die aanbieden. Smagtende van dorst, welk eene aangenaame aandoening wierd ik gewaar op het hooren van het ruiſchen eener fontein! De waare vermaaken worden uit waare behoeften gebooren; en te gelukkig zou de mensch zyn, indien hy, zonder de eene te voorkoomen, de zorge om hem de andere te doen ſmaaken aan de natuur alleen overliet. De bron lag onder een vry diep gewelf, in de rots uitgehouwen. Het water viel aan het agtereinde neder; langs den rand lag een tamelyk hooge ſteen, zoodat men niet dan bezwaarlyk het water kon bereiken. Geknield, voorover

geboogen in dit veldhol, fpreidde ik verfcheiden maalen vrugtloos myne handen uit, om het water in zynen val te vangen: de beweeging, die ik maakte, om het aan mynen mond te brengen, deedt het water uit myne hand loopen. 't Was het beeld van bedriegelyke verwagtingen. Door myne poogingen om den dorst te lesfchen fcheen dezelve toe te neemen. Ik rees op, om een plant of ftroohalm te zoeken, om 'er by wyze van pypje my van te bedienen ter opvanginge van het wegloopend water; doch ik kon niets vinden. Hoe fpeet het my nu, mynen hoed te hebben verwisfeld met een' zonnefcherm, die my nu geen nut deedt! Een' noodzaaklyken vriend had ik opgeöfferd aan het gezelfchap eenes pronkers, die nooit van langen dienst kan weezen. Ik was tot de bron te rug gekeerd, om 'er nieuwe poogingen te werk te ftellen. Etlyke druppelen waters hadden flegts myne lippen nat gemaakt, en ik verlangde by volle teugen daar van te drinken. Eensklaps tast myne hand, in een donkeren hoek der grotte, op een aarden Drinknap, welke myn al te zwak gezigt tot nog toe niet hadt kunnen onderfcheiden. In de verrukking myner vreugde greep ik dezelve zoo onbezonnen aan, dat ik, die tegen de rots ftootende, dagt dat zy geheel verbryzeld was. By geluk was 'er door den ftoot flegts één oor afgebroken, maar de Nap was geheel; thans maakte ik 'er in alleryl gebruik van, om by herhaaling te drinken.

Wie hadt die Drinknap daar geplaatst? Wie was de vriend der velden, de braave en gevoelige man, die, het misfen van noodwendigheden gevoeld hebbende, den vermoeiden voetganger, den werkzaamen houthakker, den eenzaamen herder aldus wilde te hulpe koomen? Blymoedig deedt hy, ten hunnen behoeve, afftand van dit nuttig huisgeraad. Myn vermoeden viel op den gelukkigen bewooner van eene boerdery, welke ik beneden in de valei zag liggen; heimelyk zegende hem myn hart; ik juichte zyn zoet vertrouwen toe. Meer hadt de eenvoudigheid zyner offerande myne verbeelding geftreeld, dan alle de feesten der weelde, en de gefchenken, door den hoogmoed geöfferd. Van beftendigen duur was zyne gastvryheid, en, zyne Drinknap by deeze koele en heldere bron nederzettende, hadt hy zyne weldaadigheid met die der natuure zamengepaard; zy deedt my gedenken aan de aartsvaderlyke — aan der menfchen oorfpronkelyke zeden; zy herinnerde my die gastvrye Arabieren, die den ongewapenden vreemdeling herbergen, en hem, midden in eene woestyn en in eene brandende luchtftreek, den heilzaamen drinkplas aanwyzen, wiens water alleen in ftaat is om hem te bemoedigen. Myn verkwikt bloed fcheen onbelemmerder rond te loopen; ik was dankbaar en gelukkig; want de dankbaarheid heeft ook haaren balzem. Om de plaats myner beftemminge te bereiken, behoefde ik my niet

niet te spoeden; een uur vertoevens moest de hitte doen verminderen; ik tragtte daarom een weinig rust te neemen.

Boven de fontein liep de rots rechtstandig omhoog; doch haar top was van heesters overschaduwd; ik nam eenen omweg om aldaar te koomen. Hier, in het korte en fyne gras neêrgelegen, overdekt van den nooteboom en de hulst, die hunne takken hadden inéengestrengeld, *miste ik de pragtige zaalen* niet, alwaar alle kunsten haare schatten verspild hebben. Hier beving my, van lieverlede, die zagte, onbepaalde mymering, beminnelyke zuster van den slaap, die der overdenkinge geen bepaald voorwerp aanbiedt, die haare soort van niet-aanweezigheid geniet, en u het leeven schynt te doen vergeeten.

Uit dien toestand wierd ik gewekt door den langzaamen en afgemeetenen tred eens Grysaarts, die langs den berg aankwam. *Zyn hoofd scheen tot een modél gediend te hebben voor de koppen*, welke PAUL VERONESE zoo gaarne plagt naa te bootzen. Zyn kruin was kaal; twee gryze hairlokken hingen over zyne nog gryzer wenkbraauwen. De tyd hadt zyn zegel op zyn gelaat gedrukt; doch het zwarte hartzeer scheen zyne rimpels niet geploegd te hebben. Een open oogsopslag nam ten zynen voordeele, en boezemde vertrouwen in. Hy droeg een ruuw, versleeten gewaat, het elendig livrei der behoefte. Een miskleurige bedelzak, dien hy op de schouder droeg, scheen al zynen rykdom te bevatten, nevens eenige brokken hard brood, giften der weldaadigheid des akkerbouwers. Met den tak eenes nootebooms, by wyze van wandelstok, in de hand, volgde hy den weg, die beneden my lag. *Ik zeide tot my zelven*: „ Aldus „ *vertoonden zich de vroegste zedenmeesters van Griekenland*, die, om hunne *verzaaking van allen eigendom*, door „ de oudheid met den naam van *Wyzen* vereerd wierden. „ Aldus vertoonde zich de BIAS *van Prienne*, al wat hy „ in de waereld bezat om en aan zich hebbende, en die, de „ zaak eenes onschuldigen zonder loon bepleitende, in de „ armen zynes kleinzoons stierf."

De arme man hadt de fontein gezien; hy naderde dezelve; en, even gelyk ik, zegende hy die ontdekking. Hy viel op de knieën om te drinken; ik hoorde het, dat hy de Drinknap van haare plaats nam, en de greetigheid, met welke de man dronk. De Grysaart, opryzende, vervolgde zynen weg; maar hoe groot was myne verbaasdheid en myne verontwaardiging, toen ik hem de Drinknap zag medeneemen, die voor hem zoo noodzaakelyk was geweest, en het ook voor anderen moest worden! Verschrikkelyk was in myn oog die diefstal; ik klom na beneden; uit alle myne magt liep ik den roover agter naa; hy bleef staan. „ Lafhartig mensch!" riep ik uit, „ gy verraadt de gastvryheid, door u eene weldaad

„ toe te eigenen, die voor u alleen niet bewaard was. Geef „ deeze Drinknap terug, die voor den reiziger, voor den „ ongelukkigen nog van dienst moet zyn!" Met bescheidenheid gaf my de arme man het Drinkvat weder: „ Ontvang „ wederom," hernam hy, „ 't geen ik zonder wroeging weg- „ nam. Ik dagt dat ik wel deed: misschien bedroog ik my; „ doch ik wil u de moeite bespaaren, om de Drinknap te „ brengen ter plaatze, van waar ik die had genomen."

Dit gezegd hebbende, keerde hy na de fontein terug, en ik zag hem het geschondene Drinkvat digt by eene andere Nap zagtjes nederzetten. — „ Wie heeft die andere Drink- „ nap aldaar neêrgezet?" was myne vraag. „ Dat heb ik „ gedaan," was des Grysaarts antwoord.

Dat antwoord, zonder gemaaktheid, doch met deftigheid gegeeven, drong my door de ziel; en op staanden voet erkende ik myne onregtvaardigheid. Ik gevoelde den invloed des dampkrings der deugd. „ Neen," hervatte de arme man, naa eene poos zwygens, „ een dief ben ik niet. Myn naam „ is JAKOB MINGE. Als Granadier dienende in den Slag van „ *Fontenoi*, zag ik de wreede Engelschen van naby, die ons „ van nieuws beöorloogen. Myn bloed stroomde voor myn „ Vaderland, en op mynen arm draag ik daarvan het vereërende bewys. Naa een vier-en-twintigjaarigen dienst, nam „ ik de wyk aan den voet eenes bergs in *Auvergne*, alwaar „ ik gebooren ben. Myn Vader was niet meer. Zyn oud- „ ste Zoon keerde my myn erfdeel uit naar zyn welgevallen. „ Men verzekerde my, dat my veel meer toekwam; doch ik „ wilde liever weinig ontvangen, dan tegen eenen Broeder „ pleiten. Hy verzogt my, myn kapitaal onder zich te mo- „ gen behouden, beloovende my jaarlyks eene kleine rente „ te zullen betaalen. Helaas! niet lang heeft hy die rente „ betaald: myn Broeder is gestorven, en de goederen myner „ familie zyn in vreemde handen gekoomen. Niet lang leedt „ het, dat zy, om de schuld af te doen, my papieren aan- „ booden, die geen crediet verdienen, Assignaaten, wier „ waarde myn verzwakt gezigt niet kan leezen. Ik heb alles „ agtergelaaten; en my verlaatende op de eeuwige Voorzie- „ nigheid, die my voor een oogenblik op deeze aarde wierp, „ om 'er welhaast van te verdwynen, die my uit de gevaa- „ ren der veldslagen redde, en den ouderdom van zes-en- „ zeventig jaaren deedt bereiken, stond ik in het gevoelen, „ dat zy, geduurende de weinige jaaren, die my nog ove- „ rig zyn, my niet zou begeeven. Mynen buuren wilde ik „ niet tot last zyn: allen hebben zy my lief, en zouden „ mynenthalve zich bekrompen hebben. Konde ik hunne wel- „ daaden aanneemen? zy waren arm. Ik ben over de *Loire* „ getrokken, en heb door deeze vlakte van *Forez* mynen „ weg genomen. Ik wil gaan zien of de *Zwitzersche* ber-

„ gen

„ gen hooger zyn dan die van *Auvergne*. Door deeze plaats
„ trekkende, heb ik de fontein gevonden, heb ik de Drink-
„ nap in 't oog gekreegen; zy was van aarde; het oor was
„ 'er afgebroken. Een toeval kon haar geheel doen bree-
„ ken, en 'er den reiziger van berooven. Ik had 'er een
„ van hout; ik zette die in de plaats daar van. Ik wenschte
„ met den eersten weldoener eveneens te doen; en ik meen-
„ de voor een oogenblik ryk te zyn, door het gevoel
„ van het vermaak van iets te kunnen geeven. Benyd my
„ dat geluk niet; zoo zelden heb ik het gesmaakt! en 't is
„ het eenige, welk kan vergoeden, van de waereld te wor-
„ den voorbygezien. Naa de aarden Drinknap weggeno-
„ men en de myne met hooggevoeligheid in de plaats te
„ hebben gesteld, voelde ik my verjongd, en met meer ge-
„ maks verhaastten zich myne schreden, toen uwe stemme my
„ deedt stilstaan. . . . . ."

Gedunrende dit verhaal, het hoofd voorover gebogen, en myne oogen hebbende ter neêr geslagen, verzogt ik in opregtheid des harten den Grysaart om vergiffenis. Ik dwong hem tot het aanneemen van een' maatigen onderstand. Ik verzogt hem terug te keeren; en zich voor etlyke dagen, voor etlyke maanden, in myne wykplaats te verpoozen. Hy beloofde het by zyne terugreize te zullen doen; doch zints vier jaaren heeft hy zyne belofte niet vervuld. Misschien heeft de dood zynen nederigen en edelmoedigen loop voleindigd, en de koude der Zwitzersche sneeuwbergen voor altoos zyne schreden belemmerd? Misschien ook heeft hy mynen naam vergeeten, of de tafel van eenen, die hem durfde verdenken, met zyne tegenwoordigheid niet willen vereeren? ó Gy, aan wien hy zich nog zou kunnen vertoonen, voldoet myne schuld! Onthaalt MINGE als eenen bloedverwant, als eenen vriend! Biedt hem met eene milde hand aan, niet het zilver, waarvan de aanbieding zoo dikmaals het hart grieft, maar den eerbied, aan de deugd verschuldigd, en die bescheidene oplettendheden, welke de wellust der gevoelige ziele zyn en haar bemoedigen. Treedt MINGE op den smallen en weinig bezogten weg te gemoet, die uwen erfelyken grond omringt! Ligt zult gy hem herkennen aan zyne eerwaardige gelaatstrekken, aan zynen nooteboomen wandelstok, en vooral aan zyne gebrokene aarden Drinknap.

WAARNEEMINGEN OVER DE PHYSIOGNOMIE DER DIEREN.

(Volgens den Hoogleeraar DAUBENTON.)

De Dieren, zo wel als de Menschen, hebben eene byzondere Physiognomie; dit wil zeggen, dat wy, de omtrekken van derzelver aangezigten met de gelaatstrekken der Menschen vergelykende, eene soort van zwakke gelykvormigheid tusschen dezelve ontdekken.

Hoe ongeregeld deeze gelykvormigheid ook moge weezen, dezelve is genoegzaam, om, wanneer wy Dieren beschouwen, ons te herinneren aan de denkbeelden van schranderheid of domheid, van zagtaartigheid of wreedheid, enz. welke in ons opkomen by het zien van menschen-aangezigten.

De trekken, welke onder de Dieren het meest veranderen, zyn die, welke afhangen van de lengte der kaakenbeenderen, van de neusbeenderen, en de tusschenwydte tusschen de oogen; dezelfde trekken maaken een zeer merkbaar onderscheid uit in de gelaatstrekken der Menschen; en men heeft beweerd, dat elk Mensch eene byzondere gelykvormigheid heeft tot eenig Dier, welks aart en neigingen dan ook met die van zodanig een Dier overeenkomen. Dusdanige hersfenschimmige denkbeelden zyn zo ongerymd, dat men 'er geen besluit altoos uit kan trekken; ten zy men veronderstelde, dat, onafhangelyk van de gelykvormigheid, welke plaats heeft tusschen de aangezigten van Menschen en Dieren, 'er desgelyks eene soort van gelykvormigheid is tusschen de voornaamste omtrekken van derzelver Physiognomie: eene gelykvormigheid, geheel uitwendig, welke, ten aanziene van de Dieren; niets bewyst, dan alleen het bestaan van driften, ontstaande uit derzelver instinct en maakzel; driften, welke vergeleeken kunnen worden met de zodanige, die uit het dierlyk deel der Menschen ontstaan.

De Physiognomie der Dieren, in deezen zin opgevat, valt den Schilderen zeer moeilyk naauwkeurig uit te drukken; dit vordert den fynsten smaak in den Kunstenaar, en, ingevolge hier van, ziet men, dat het meerendeel der Schilderen en Tekenaaren, met naauwkeurigheid, de trekken van een Mensch en een Dier kunnen treffen, schoon zy teffens te kort schieten in uitdrukking van het character.

Minder zwaarigheids is 'er in Landschappen, of algemeene afbeeldingen van Dieren; de driften, welke vertoond moeten worden, zyn klaar en duidelyk, en, te deezer oorzaake, hebben de Schilders een groot voordeel, als zy Dieren verbeelden in een Jagt, of vegtende met elkander. Het is van groote meesters alleen, dat wy enkel afbeeldingen van Dieren kunnen verwagten, aangemerkt in een staat van stilheid en

en rust. Maar de zonderlinge verdiensten van dusdanige stukken worden door het gros der zodanigen, die zich voor Kunstkundigen uitgeeven, over 't hoofd gezien; dewyl zy nimmer de Natuur met aandagt gadesloegen, noch het uitdrukkende in het gelaat der Dieren in opmerking namen; als, by voorbeeld, de schranderheid van een Vos, de vreesagtigheid van een Hert, de domheid van een *Zwyn*, enz. — Men moet bekennen, dat wy veel meer getroffen worden door een schilderstuk, 't geen ons de fierheid van een Stier verbeeldt, wanneer deeze zich verdeedigt tegen de woeste aanvallen van een Hond, of de woede van een Wild *Zwyn*, door de Honden gewond. Desniettegenstaande is de houding van een woedenden Stier, en van een getergd Zwyn, de uitdrukking van een gedwongen staat, en wyd verschillende van den staat van rust, waarin de Stier ons voorkomt als een log — *en het* Wild Zwyn als een dom, ongevoelig Dier. Eene *schildery*, dezelve afbeeldende in den laatstgemelden *staat*, zou weinig verscheidenheids opleveren; schoon dezelve zo noodzaaklyk is tot eene regtmaatige kennis van het character deezer Dieren. Op dezelfde wyze zal de beschryving van een Dier, in een staat van rust beschouwd, alleen belangryk weezen voor de waarneemers der Natuure, die verlangen, haar in de diepste schuilhoeken na te speuren; dewyl zulk eene beschryving aangemerkt mag worden als bykans onafscheidelyk gepaard gaande met eene dor- en droogheid, welke nimmer missen te mishaagen aan allen, die enkel verlustiging zoeken, en verwaarloozen op vermeerdering en verbetering van kundigheden te denken.

Het is te deezer oorzaake, dat schilderyen met schitterende *kleuren in 't algemeen behaagen, en zelfs het sterkst gezogt worden door die zich in de Natuurlyke Historie oefenen*; dewyl zy hun eene soort van vertroosting verschaffen, wanneer zy geene afbeeldingen kunnen verkrygen, welke zeer duur zyn, in vergelyking met die wy hier boven beschreeven. Elk miniatuur, wanneer het voorwerp het zelfde is, wordt volgens de natuur opgemaakt, en naar de regelen der kunst, door kunstenaars, die den aart van licht en donker verstaan. Integendeel is 'er enkel ééne uitvoerige schildery, door een Schilder van verdiensten vervaardigd, welke tot een Modél dient voor alle de Copyen, daarvolgens gemaakt; en men kan niet verwagten, dat deeze Copyen bearbeid zullen weezen met die zelfde zorgvuldigheid als het oorspronglyke, dewyl de prys, daar voor betaald, zo veel minder is. Dusdanige stukken verdienen nogthans de aandagt niet van Liefhebbers der Natuurlyke Historie; maar zy behaagen alleen door den schitterenden glans der kleuren.

HET VINKJE VRYWILLIG WEDERKEERENDE TOT DEN GEVANGEN STAAT.

Myne Heeren, Schryvers der *Alg. Vaderl. Letteroefeningen!*

In het voorgaande Jaar plaatste Gy in het Mengelwerk van de Letteroefeningen een Stukje, getyteld *de eigenzinnige Kanaryvogel*, om daardoor de bewyzen te vermeerderen, die voorhanden zyn, om te betogen, dat de Dieren niet bloot als werktuigen, of *Machines*, werken. Thans heb ik een nader bewys van de wilsneiging der Dieren, dat men aan geen *Instinct*, naar myn oordeel, kan toeschryven. Zoo Gy het eene plaats waardig keurt, zal ik het Ul. opgeven.

In de maand October van het voorgaande jaar, vloog een Vinkje in een knip, welken ik in myn tuin had opgehangen; zynde een wyfje. Ik hield het beestje, om andere vogeltjes te lokken, in dien zelfden knip. In de eerste dagen was het diertje verbazend wild; doch dit bedaarde van tyd tot tyd, en het vertoonde zich veel makker. Den tyd voorby zynde, om van het vogeltje gebruik te maken, besloot ik het te laten vliegen; dan, daar de grond rondom met sneeuw bedekt was, stelde ik dit uit, opdat gebrek aan voedzel geen oorzaak van deszelfs dood zoude zyn, en schonk eindelyk op den 10 van deeze maand, op den middag, aan het vogeltje de vryheid. Spoedig verliet het de woning, waarin het twee en een-halve maand had huisgehouden, en onder het gestadig roepen van *Vink! Vink!* vloog het in eene der hagen van den hof. Ik ging nu en dan eens vernemen of ik het vogeltje hier of daar konde gewaar worden; dan ik vernam niets van hetzelve; zoo dat ik vreesde, dat het reeds een prooi der Katten of wild gevogelte was geworden. Na het verloop van vier etmaalen in den tuin zynde, hoor ik in een boom van myn Buurvrouws tuin roepen *Vink! Vink!* het geen door een mannetjes-Vink, die in myn stal hing, beäntwoord wierd. Niet lang duurde het, of het vogeltje vloog in een der hooge boomen, die voor myn Coupel staan, kwam spoedig op den grond, huppelde naar den stal, daar het de nachten had doorgebragt, toen het in myn bezit was, vond daar zyn oude huis, t. w. den knip, en deed alle pogingen, om zyn voorig huis wederom te betrekken; doch dit was onmogelyk, wyl dat gesloten was. Dan, ziende de neiging van het diertje, hing ik een vogelkooitje op met een geöpend deurtje; en, nadat myn Vinkje eenigen tyd in den stal had rondgevlogen, verkoos het gebruik te maken van dat geöpend huisje, waarin ik het opsloot, om het voor de Katten te behoeden; en nu

is

is myn besluit, om het te houden zoo lang het leeft, of ik het verzorgen kan.

Ziet daar, Myne Heeren! is dat werken uit een stoffelyk of onstoffelyk grondbeginzel? Wie zal het eerste stellen? daar de stof niet denkt. Is dit nu *Machinaal*, of met vrye wilsneigingen werkzaam zyn? My dunkt zonder twyfel het laatste. Is dit nu bloot *Instinct*, of is het een blyk van geheugen? Ik voor my zal het laatste aan het schepzeltje niet ontzeggen; want, na verloop van vier etmaalen, vindt het myn huis, den stal, zyn knip en voorgaande woning weder; doet pogingen om daar in te koomen; dit aan hetzelve mislukkende, neemt het een andere in; en, om kort te gaan, het verkiest by my te blyven, en de verzorging, welke het van my en de mynen genoot, schynt aan hetzelve meer te behagen dan de geschonken vryheid. *Een bewys, zoo het my voorkomt, voor eene onstoffelyke ziel in de Dieren, zelfs in de kleinste Vogeltjes.*

Ik ben

Myn Heer!

UE. bestendige Leezer

A...... 16 van Louwmaand 1805. I. K.

GELUKKIGE ONTKOMING DER VROUWE EN DOGTER VAN DEN GOUVERNEUR DER BASTILJE, BY DE INNEEMING DERZELVE.

(Volgens EYRE's *Observations on Paris.*)

Op het gerugt dat het volk in aantogt was om de Bastilie aan te tasten, verlieten de Egtgenoote en Dogter des Gouverneurs DE LAUNAY dat Kasteel, reeds vroeg in den morgen. Zy begaven zich na een Restaurateur op de Noord-*Boulevards*, waar zy, volgens afspraake, de eerste tyding zouden ontvangen van het verdryven der belegeraaren; eene gebeurtenis, waaraan zy geen den minsten twyfel sloegen, dewyl men de Sterkte onoverwinnelyk hieldt.

Zy sleeten den geheelen dag in de angstvolle verwagting der komst van eenen Boode, en wisten niet, wat van het agterblyven te maaken, toen een schriklyk geschreeuw haar in de ooren klonk. Begeerig om de oorzaak te weeten, liepen zy beiden met alle haast na de deur, wanneer het eerste, 't geen haar oog ontmoette, een hoofd was, op een piek rondgedraagen. — „ Wiens hoofd is dit?" vroegen zy beiden in éénen adem. — „ Dit is het hoofd van DE LAUNAY!" gaf een schuwziende knaap ten antwoord. Hy voegde 'er by: „ En konden wy zyne Vrouw en Dogter vinden, onze „ wraakneeming zou volkomen zyn. Maar wy zullen deeze

„ wel

„ wel krygen, en haare hoofden desgelyks op een piek ſtee-
„ ken!" —— Op het hooren deezer woorden gaf de Dogter een ſchreeuw, en bezweem in de armen haarer Moeder. De hoop, die het hoofd rondvoerde, veronderſtellende dat dit bezwymen enkel het gevolg ware van het zien eens bebloeden afgehouwen hoofds, lachte om die zwakheid, en ging heen.

Op het wederbekomen haarer Dogter verzamelde Madame DE LAUNAY alle haare kragten, en, bemerkende dat niets dan een ſpoedige en welbedagte vlugt beider leeven kon behouden, ſprak zy haare Dogter in deezer voege aan: „ Wy
„ hebben ſlegts één middel van uitkomst. — Ik moet u ver-
„ laaten. — Blyven wy te zamen, het vermoeden zal op-
„ waaken, en één onzer of wy beiden zyn verlooren. — Neem
„ deezen Ring — bewaar denzelven tot dat een Perſoon
„ komt, dien ik zend om u te zoeken, en u vraagt om den-
„ zelven te vertoonen. — Indien gy van my binnen vierëntwin-
„ tig uuren niet hoort, zo beſluit....." — Meer kon zy niet uitbrengen; zy omhelsde haare Dogter, nam het aandoenlykst affcheid, en ging halfverwilderd ten huize uit.

De Dogter bleef alleen, in een ſtaat van ongeduldige verwagting, twee geheele dagen en nagten, beweenende den dood van Vader en Moeder, toen, op den derden morgen, een Man binnentradt, en den Ring verzogt te zien. Zy vertoonde denzelven. —— Hy verzogt haar, dat zy hem in ſtilte zou volgen. Zy gehoorzaamde. —— Hy bragt haar aan eene koets, die ſtondt te wagten; en in tien minuuten bevondt zy zich in het Klooster van *** en het volgend oogenblik in de armen van eene teder-liefhebbende Moeder. —— Kort daarop verlieten zy *Frankryk.*

OORDEEL VAN MEV. M. W. MONTAGU OVER DE ROMANS.

Eene betere ſoort van Romans, dan doorgaans ten tyde van Mev. MONTAGU het licht zagen, treedt thans nu en dan te voorſchyn: dan hoe veele nog blyven onderhevig aan de wel ſtrenge, dan gepaste beöordeeling dier ſchrandere Vrouwe! „ Alle deeze ſoort van Boeken hinken aan 't zelfde gebrek, 't
„ welk ik niet wel kan verſchoonen, daar het zulk eene nadee-
„ lige ſtrekking heeft. Zy ſtellen verdienſten in wyd buiten
„ het ſpoor hollende driften; zy moedigen de jeugdige Lee-
„ zers en Leezereſſen aan, om op onmogelyke uitkomſten te
„ hoopen, die hun zullen redden uit de ongelegenheden,
„ waarin zy verkoozen zichzelven te werpen; verwagtende
„ Erfmaakingen van onbekende Bloedverwanten, en hulpe
„ van edelmoedige Byſtanders van deugd, die zich in onge-
„ legenheid bevindt: doch welk alles zo min plaats heeft in
„ de natuur, als de ſchatten in eene Toververtelling."

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDENVOERING, OVER DE DWAALINGEN IN DEN AANLEG EN HET BELEID DES LEEVENS.

(Vervolg en slot van bl. 8.)

III. Onbestendigheid is veelvuldige malen oorzaak van mislukken in de groote bedryven des leevens. De bezigheden der menschen in de burgerlyke zamenleeving zyn verscheiden. Zy, die geen eigendom van hun geslacht bekomen hebben, 't welk hun, om zo te spreeken, onafhangelyk van anderen maakt, (en dit is zeer verre het grootste gedeelte), moeten noodwendig eene keuze doen van eenig beroep ter kostwinning. Zulks moet geschieden in den vroegen leeftyd, eer de genaartheid en neigingen geheel gevestigd zyn. Naderhand zal mogelyk de persoon, dus tot eenig leevensberoep bepaald, ontdekken, of waanen te ontdekken, dat 'er onaangenaame omstandigheden mede gepaard gaan. Hy verbeeldt zich, dat zyne talenten verkeerd geplaatst zyn; dat dezelve in een anderen kring beter zouden slaagen. Dusdanige denkbeelden baaren een tegenzin in zynen leevensstand; de pligten, daaraan verbonden, vallen moeilyk. Hierdoor is een hinderpaal geslaagen tegen alle uitsteekenheid in het duslang waargenomen beroep: want niets gaat vaster, dan dat geen mensch groote vorderingen zal maaken in een beroep, 't welk hem niet behaagt. Wanneer smaak en genegenheid vervreemd zyn van de taak onzes beroeps, wordt het een moeilyk, verveelend werk, en het gevolg is verwaarloozing.

'Er is, overzulks, groote reden, om alle inboezemingen, welke strekken om ons van de eigenlyke voorwerpen onzes beroeps af te trekken, tegen te gaan. Het is doorgaans een valsch licht, 't welk ons afleidt van het eenvoudige en rechte pad, waar de Voorzienigheid

onze Geleidster is, en op de bypaden vol gevaars doet omzwerven. „ Gelyk een vogel is, die uit zyn nest „ omdoolt, alzo is een man, die omdoolt uit zyne „ plaatze."

Weinige menschen zyn bedeeld met die buigzaamheid van bekwaamheden, dat zy zich, met eenen gelukkigen uitslag, kunnen schikken naar eene bezigheid, tot welke zy niet vroegtydig gehouden en waarin zy als opgekweekt zyn. De proeve valt doorgaans slegt uit, zelfs ten aanziene van de eigene gewaarwordingen des onderneemers. Hy ontdekt onvoorziene oorzaaken van kwelling en teleurstelling, waar hy vermeende niets anders te zullen ontmoeten dan genoegen en een allergelukkigst slaagen: de wakkerheid, waarmede hy heeft aangevangen, verslaauwt, en hy zinkt neder in werkeloosheid en onlust.

Daarenboven zyn de menschen geneigd om geene voordeelige gedagten te vormen van hun, die zulk eene veelgewaagde verandering maaken; en zelden stellen zy vertrouwen zelfs op die begaafdheden, welke zy voor dien nieuwverkoozen leevensstand bezitten. In deezer voege wordt een groot gedeelte des leevens verspild in angstvallige poogingen, om datgeen te verwerven, 't geen misschien gemaklyk zou te bekomen geweest zyn, door een standvastig volharden in het eerst aanvaarde.

Maar, schoon de onbestendigheid een mensch niet zo verre vervoere als in het geschetste geval, dezelve is, in alle haare trappen, hinderlyk aan het welslaagen of uitmunten in eenig beroep. Over 't algemeen is 's menschen geest zodanig gesteld, dat niets, dan eene gezette aanwending van onze bekwaamheden tot eenig hoofddoel, denzelven tot eene aanmerklyke en heilzaame hoogte kan opvoeren. Menschen, die veele voorwerpen, ten zelfden tyde, op 't oog hebben, volvoeren zeldzaam één derzelven in volkomenheid. „ Onbestendig als water, kunnen zy niet uitmunten." Zy mogen, 't is waar, bewonderd worden wegens eene menigte van schoonschitterende bekwaamheden; doch men vindt de zodanigen, in de weezenlyke bezigheden des leevens, over 't algemeen, besluitloos, beuzelagtig en onnut voor zich zelven en anderen.

IV. Verkeerde Nayver is menigmaal een bronwel van verdervend mislukken in het Leevensbeleid. Het verlangen om uit te steeken, in een of ander opzigt,

vertoont zich met de eerste glinsteringen van het redenagtig vermogen. Terwyl de lichaamskragten zich vormen, heeft de Natuur wyslyk den mensch een nayver ingestort, ten aanziene van alle die oefeningen, welke medewerken tot den groei en betoon van werkzaamheid. By den voortgang der vroegste opvoeding worden mededingingen van eenen voordeeliger aart opgewekt, welke menigmaal vlug- en wakkerheid geeven, die in eenzaamheid nooit zouden plaats gegreepen hebben. — Doch 'er is een hachlyk tydperk in het menschlyk leeven, waarin de smaak gevormd wordt tot het najaagen van het groote en goede, of zich wendt tot het laage, slegte of beuzelagtige. Zulks valt doorgaans in op den tyd, wanneer de mensch, van de teugels der vroegste opvoedinge ontslaagen, zich in den grooten hoop des menschdoms begint te mengen; de zeden, de grondregels en den heerschenden smaak der tyden op te merken. Door de indrukken, alsdan gemaakt, zal het volgend Character eigenaartig gevormd worden; en ach! hoe menig een veelbeloovende bloem werd alsdan voor altoos bedorven! Die geest van onderneeming, welke, onder een goed bestuur, een prikkel zou geweest zyn tot het najaagen van voortreflyke hoedanigheden, door een verkeerd voorbeeld en valschen nayver aangevuurd, wordt een beginzel van mededinging in ondeugd, en leidt op tot het kwistig aankoopen van overtolligheden, tot onbepaalde uitgaven, tot valsch moedbetoon, beestlyke onmaatigheid, onbeschoftheid en vermetel spotten. Zodanig zyn de charactertrekken van 't geen verkeerde Nayver zoekt, en waarin, hoe ongelooflyk het moge voorkomen, veelen, die, uit hoofde hunner talenten en opvoedinge, cieraaden des Menschdoms zouden hebben kunnen weezen, hunnen éénigen roem stellen. Het beduidt niets, dat zy van braave Voorouders afstammen, dat zy groote goederen bezitten, dat zy, als 't ware, bestemd zyn, om met de aanzienlykste des lands te verkeeren. Zodanige onderscheidingen letten zy niet op, als hun voegende. Maar van gevaaren, zonder eenige beweegreden van gezond verstand, te braveeren, van groote feesten vol onmaatigheids, van stoute en belachlyke daaden, met versmaading van alle orde en welvoeglykheid, ja, van hunnen gemeenzaamen ommegang met de snoodsten en slegtsten onder het menschdom, spreeken zy als de eer en

en het geluk huns leevens! — Denkt iemand, dat deeze characterbeschryving overdreeven is, ik wil met hem in geen geschil treeden. Ik zou wenschen overwonnen te worden. Maar, dewyl 'er, ten minsten, eenige waarheid is in de gegeevene beschryving van deezen verkeerden Nayver, heb ik dezelve mogen vermelden, als een voorbeeld van *den kopprys in de hand eens zots, om wysheid te koopen*; doch die 'er *geen verstand toe heeft*, en daardoor alleen de maate zyner Dwaasheid te meer opvult.

V. Wanvoeglyke Verbintenisſen vernielen dikwyls het nut en de gelukzaligheid des leevens. Deeze bekragtigen de bedriegeryen der driften, en brengen het haare by tot de beweegreden van valschen Nayver. Dat de mensch gevormd worde door het Gezelschap, waarmede hy verkeert, is een algemeen erkende grondregel. „ Hy, die met den wyzen omgaat, zal wys, maar die „ der zotten metgezel is, zal verbroken worden."

Van de eerste sterke verbintenis, welke men vormt, neemt het character iets aan, 't geen veelal leevenslang byblyft. Ontelbaar veele zyn de wegen, langs welken vertrouwen en gemeenzaamheid met iemand ongemerkt dezelfde wyze van denken en handelen inboezemen. De traagheid, de wellustigheid, de onstandvastigheid, de verkeerde najaagingen onzer metgezellen, doen derzelver besmetting op onze zielen zo zeker en zo vast kleeven, als de pest, in 't zelfde geval, onze lichaamen zou aantasten. Van alle Vriendschapsverbintenisſen is allermeest, in dit opzigt, te vreezen, de verkeering met een geestig en aartig slegten. Deeze ondermynt elk beginzel van deugd; en, onder het masker van aangenaame hoedanigheden, wordt de geest vervuld met een gezetten afkeer van alles, wat ernstig en goed is. Zeldzaam, in de daad, missen verhaaste Verbintenisſen, van welk eenen aart ook, valstrikken en belemmeringen te weezen, ten opzigte van de volgende leevensbezigheden. Jonge lieden hebben maar weinig geleerd de Characters te onderscheiden; zy worden ligt door schoonen schyn bedroogen, en door de aantokkelingen van uitwendige genegenheid: maar onder dien mantel kan een laage en slegte geaartheid schuilen, en een hart, dat op bederven uit is. — Verre zy het 'er af, dat ik een gestadig wantrouwen der jeugdige gemoederen zou willen inboezemen. Buitensporig wantrouwen geeft

als-

alsdan een onnatuurlyk en niets goeds beloovend voorkomen. Dan eene zekere maate van behoedzaamheid in het aangaan van Verbintenisfen is volftrekt noodzaaklyk, indien wy onze deugd, geluk en goeden naam, niet in geftaag gevaar willen ftellen.

Deeze opmerkingen pasfen zo wel op de Liefdesverbintenisfen tusfchen de Sexen, als op andere. Voorzigtigheid ten deezen aanziene is zelfs noodzaaklyker, dan ten opzigte van Vriendfchap. Het treeden in het Echtverbond, 't geen alleen door den dood of huwelyksfcheiding kan verbroken worden, is een allerbelangrykfte leevensftap. *Hoe veelen hebben zich te zeer verhaast, door uiterlyk fchoon bekoord! Hoe veelen, wier vooruitzigten zeer veel beloofdén, op eenmaal, door eene verkeerde keuze, zich gedompeld in veragting*, verlegenheid en behoefte!

In deezer voege heb ik getragt eenige van de oorzaaken aan te wyzen, die de menfchen doen misfen in de verkryging dier leevensvoordeelen, welke hunne begaafdheden en omftandigheden hun fcheenen te belooven.

Denken zommigen, dat de waarneemingen, welke ik ten deezen opzigte in 't midden gebragt heb, meer naar Wereldlyke dan Godsdienftige Wysheid fmaaken; den zodanigen dient ten antwoord, dat de gefpannen valftrikken, door my vermeld, zo wel heilloos zyn voor onze eeuwige als voor onze tydlyke belangen. *Want daar „ de Godzaligheid tot alle dingen nut is, heb„ bende de belóften des tegenwoordigen en toekomen„ den leevens,"* zo zyn de geäartheden en gefteltenisfen, tegen Godzaligheid aangekant, even verderflyk in beide de gevallen. Hy, die zorge draagt om de gezette valftrikken te vermyden alleen om zyn tydlyk belang, heeft zyne belooning *hier* in de hoogagting zyner medemenfchen, en het waarfchynlyk welflaagen zyner tydlyke najaagingen; hy is, gelyk JESUS van den *onregtvaardigen Rentmeester* verklaart, „ wys in zyn ge„ flachte," en in zo verre te pryzen. Maar gaat hy niet verder; heeft hy *geen verftand* om de Wysheid te koopen, die tot zaligheid dient; dan luidt ten zynen opzigte verfchriklyk de vraag: „ welk voordeel heeft „ de mensch, fchoon hy de geheele wereld winne, en „ fchade lyde aan zyne ziele?" — *Christenen!* wy hebben eene hoogere beftemming; en daar naar te ftreeven, is onze duurfte pligt, ons hoogst belang.

ERNSTIGE BESPIEGELINGEN BY DEN AFLOOP DES JAARS MDCCCIV. (*)

Zoo is dit Jaar al weder afgelopen met al de gebeurtenissen, welke voor dit tydperk bestemd waren. Dezelve leveren een nieuwe schakel op voor de Jaarboeken der Eeuwen, maar leverden tevens een onafgebroke schakel van rampen, waaronder een groot deel van het menschdom zugt. De verschrikkelyke, doodelyke Koorts, welke zich voorheen by *Philadelphia* en eenige weinige plaatzen in Noord-America bepaalde, heeft zich ook tot in Europa uitgebreid. De voornaamste bloeijende Zeehavens van het gefolterd *Spanjen* hebben derzelver verwoestingen moeten ondergaan; de Koophandel is belemmerd, de Zeevaard gestremd, de gemeenschap afgesneden, de inwoners zyn haare slachtoffers geworden, of moesten, in algemeenen rouw gedompeld, in vertwyffeling en doodsangsten hun leven slyten. *Gibraltar* en *Livorno* moesten het ook bezuuren. Geheel Europa wierd ontrust, en gedrongen tot het nemen van onaangename maatregelen. Welke akelige tooneelen openen zich hieruit voor de toekomst, en maaken ons bevreesd voor eene nieuwe Ziekte, erger dan de Pest, waardoor Europa voorheen telkens geteisterd wierd. Elk, die een menschelyk gevoel heeft, beklaagt den ongelukkigen toestand van zulke lyders. Vuige Staatkunde alleen, die slechts op eigen belang rekent, ontziet zich niet, deeze rampen door roof en bloedstorting te verdubbelen. Wel verre van den algemeenen regel op te volgen, waarin de nieuwe Wysgeeren alle plichten der zamenleving willen bevatten, maar die het Christendom voor agttien Eeuwen reeds heeft ingescherpt, verbreekt zy het algemeen aangenomen recht der Volken. Zonder eenige verklaring van oorlog, valt zy op de schepen en bezittingen aan. *Spanjen* moet zyne schatten en manschap voor zyne havens zien overrompelen en wegslepen. Dat men vry zich bemoeije om de Heidenen met de Leer van CHRISTUS bekend te maken; zy, die dezelve belyden, ontzien zich

(*) Door toevallige omstandigheden is ons dit Stukje, van eene eerwaardige hand, eene maand laater ter hand gekomen. *Aant. der Uitgeeveren.*

zich niet, erger dan Heidenen en Barbaren te handelen. Zulk een weder-rechtelyk spoor slaat *Engeland* by herhaling in. Het maakt den Oceaan, die aan alle Volken gemeen is, voor alle Volken onveilig; het misbruikt zyne overwegende macht op zee, schoon het door *Vrankryk* met een inval, langer dan een jaar, bedreigd wordt. — Terwyl gansch Europa het oog op de uitkomst van deezen geduchten Oorlog gevestigd houdt, of in denzelven betrokken is, breidt *Vrankryk* zyne macht van tyd tot tyd uit, en maakt zich te land ontzettend voor alle zyne nabuuren. Door veele bloedige tooneelen en herhaalde omwentelingen geschud, heeft het den Koninglyken Throon omvergeworpen, en de erfelyke opvolging vernietigd, om dezelve door een erfelyk Keizerdom te doen vervangen. Daar wisselt men alle zorgen en zwaarigheden met vrolyke Feesten en overkostbare plechtigheden af, welke door de tegenwoordigheid van den Roomschen Kerkvoogd, die al zyn invloed met de belydenis van het Christendom by het Fransche Volk scheen verloren te hebben, nog plechtiger gemaakt worden. DESSALINES, intusschen, aan 't hoofd van zyne mede-negerslaven, trotseert de macht van de groote Natie, voltooit het begonnen werk van TOUSSAINT DE L'OUVERTURE, verdryft zyne meesters van het uitgestrekt *St. Domingo*, wreekt de gelede mishandelingen met de woede van een getergden tyger, en werpt zich tot een onafhankelyk opperhoofd, — tot Keizer op. Zie daar een nieuw Ryk gesticht, een goed gedeelte van de inwoners van Africa door Europeaansche handelaars en zeelieden van tyd tot tyd naar America overgevoerd, en teffens een nieuw roofnest gevestigd met oogluiking van *Brittanjen*, onder begunstiging van baatzuchtige Americanen, het geen in de gevolgen tot een geessel der Volkplantingen verstrekken kan in de nieuwe Waereld, gelyk *Algiers* en *Marocco* in de oude. Zoo worden de onheilen, zoo worden de gewelddadigheden der vorige Eeuwen, in deeze onlangs aangevange vernieuwd, en de rampen van het menschdom schynen alle wisselingen des tyds te verduren. Mogten wy Nederlanders met een bedaarde aandacht alleen deeze noodlottige onheilen en woelingen van verre aanschouwen, en alleen met een medelydend hart deel nemen in het lot van een lydend menschdom! Dan helaas! wy worden met onze ranke

kiel in den onstuimigen oceaan, — in den storm onwillig medegesleept. Een korte, al te korte, een bedriegelyke Vrede was voor onze ademscheppende Zeevaard en Handel veel erger, dan een voortdurende Oorlog. Onze Kooplieden hervatteden de kans met een onverbeeldelyken moed; maar zy wierden ras het slachtoffer van trouwloosheid en geweld. Onze Volkplantingen zyn op nieuw overrompeld. De bronnen van welvaard zyn op nieuw gestopt; terwyl aanhoudende drukkende, door onze Voorouderen nooit beleefde Heffingen de geldkist van den Burger tot aan den bodem ontledigen: — terwyl duurte van alle levensmiddelen, gebrek aan werk, stilstand van Fabrieken, opschorting van grote en kleine Visscheryen, velen tot den bedelzak verarmd hebben. ô Myn Vaderland! hoe laag zyt gy gezonken! waar is uw oude roem, uwe Vryheid, uw welvaard, uw vermogen? In zulk een toestand zyn wy dit Jaar weder ingetreden. De vooruitzichten zyn voor ons nog even duister. Wy wagten naar Vrede, maar 'er is niets goeds, en echter wy kunnen het met pompen niet lang meer boven houden. Naar den mensch schynt onze redding onmogelyk. Wat dan? zullen wy den moed geheel opgeven? Laten wy doen, wat wy kunnen, om het scheepje in behouden haven te brengen. Wy zagen in deezen tyd zoo veele zaken gebeuren, welke wy te voren als volstrekt ongeloofbaar zouden verworpen hebben. Laten wy dan niet zeggen: *het is volstrekt onmogelyk!* maar ons oog op Hem vestigen, die Volken en Vorsten bestuurt — tot Hem onze toevlugt nemen, die ons redden kan door zyne Goddelyke tusschenkomst, aan welke wy den oorsprong en voortduring van ons Gemenebest tot op deezen tyd te danken hadden.

E.

WAARNEEMING, AANGAANDE HET GEBRUIK VAN DEN MOSCHUS, IN STUIPTREKKINGEN. Door den Heer GEBEL, *Med. Doctor* te *Frankenstein*.

Zommige Schryvers over de kragten der Geneesmiddelen verzekeren, dat *Moschus*, tot de hoeveelheid van een grein ingegeeven, even veel vermag, als drie of vier greinen. Dat deeze stelling geheel onwaar is, zal ik door het volgend voorbeeld aantoonen.

In

In het jaar 1799 wierd ik geroepen by het zeventien maanden oud Zoontje van den Heer v. W., een sterk met de Pappot opgebragt Kind, 't welk, nu geduurende twee etmaalen, by herhaaling, door epileptische krampen was aangetast geweest. Eer ik by het Lydertje kwam, had men reeds gebruik gemaakt van specery-achtige Wryvingen over het onderlyf, gelyk ook van Klysteeren uit Valeriaan: terwyl men de Zinkbloemen inwendig, doch alles zonder eenige beterschap, had gebruikt. Geduurende 5 of 6 vierendeels uuren bleef het Kind vry van stuipen; doch wanneer dezelve eens aankwamen, hielden zy aan geduurende 5, 6 of 10 minuten. Niettegenstaande het naauwkeurigst onderzoek, betreffende alles, wat was voorafgegaan, kon ik geenerleije lichaamelyke oorzaak ontdekken: zynde het Kind, volgens getuigenis der Min, tot op het aankomen van dit toeval, steeds in allen opzichte welvaarende geweest. Alleenlyk ontdekte ik toevallig, na het afloopen deezer ziekte, dat men, om het schrynen te beletten, de roode half ontvelde plaatzen der Lasschen met Loodwit had bestrooid; 't geen men my, schoon 't voorzeker zeer nadeelig is, als, naar de gedagten der Min, eene nietsbetekenende zaak, niet eens had gezegd. Daar de ziekten der Kinderen ligt in een asthenischen toestand overgaan, en het toeval thans reeds twee etmaalen had aangehouden, begreep ik, dat ik met prikkelende middelen moest werken; waarom ik gebruik maakte van Kruiderbaden met Wyn, en van Klysteeren uit Peoniewortels, waarby ik inwendig voegde het afwisselend gebruik van de verzadigde Potasch-oplossing en van de eenvoudige Tinctuur van Heulzap; zodanig, dat het eerste gegeeven wierd van 4 tot 10 druppen, en het laatste van 1 tot 2 druppen. Hiermede hield men aan geduurende 24 uuren, zonder echter eenige beterschap te bespeuren; 't geen my deed besluiten, eene mostert-pleister op de maag te leggen, en inwendig den saffraan, met kleine giften Ipecacuanha, te gebruiken: dan onder het aanwenden van deeze middelen kwamen de stuipen alle kwartiersuuren weder. Dusdanig hield deeze bekommerende toestand des Kinds aan, geduurende vier etmaalen, tot groote smert der aandoenlyke Moeder en der omstanderen; schynende het ook, dat het toeval met den dood zou eindigen. Thans viel ik op de gedagten, om eene proef met den *Moschus* te neemen,

van welken ik alle uuren een grein voorschreef, waarmede ik geduurende vier uuren aanhield. Geenerleije beterschap bespeurende, gaf ik dit middel tot twee greinen, waardoor de aanval eerst na twee uuren wederkeerde. Door dit goed gevolg stouter gemaakt, gaf ik, ten tyde dat de aanval scheen wederom te zullen komen, vier greinen *Moschus* in eens; waardoor de aanval der stuiptrekkingen verhinderd wierd. Na verloop van eenige uuren, scheenen de stuipen nogmaals te willen hervatten; doch vier greinen van dit middel, voor de tweede keer gegeeven, verhinderden zulks ten vollen, met dit gevolg, dat het toeval niet wederkeerde; waarop de geneezing met een zagt versterkend middel wierd beslooten. Vervolgens wierd het Kindje door verscheidene uitbottingsziekten aangetast, doch zonder dat zich ooit wederom iets stuipachtigs openbaarde.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN GEWOONEN MAKREEL.

(Uit SHAW's *General Zoology.*)

De gewoone Makreel, die uitneemend schoone Visch, is een inbooreling en bewooner van de *Europische* en *Americaansche* Zeeën. Doorgaans vertoonen zich die Visschen op gezette tyden, zwemmende in zeer groote schoolen, aan byzondere kusten. Derzelver groote verzamelplaats schynt binnen den Poolcirkel te weezen, waar dezelve zich onthouden in ontelbaare menigte, en grooter dan ergens elders groeijen. Men wil, dat zy daar in ruimen overvloed hun geliefdste voedzel aantreffen, voornaamlyk uit Zee-insecten bestaande, daar in grooter overvloed, dan op warmer Breedten, voorhanden. Geduurende de strengheid des Noordschen Winters, zegt men, dat de Makreel in zagten modder ligt onder de onmeetlyk dikke ysvelden, die de kusten der Poollanden omringen, waardoor zy genoegzaam beschermd zyn tegen de strengheid van de vorst. Men gelooft in 't algemeen, dat de Makreel, by het wederkeeren des voorjaars, in verbaazend groote schoolen, die ettelyke mylen in de lengte en breedte haalen, uittrekt, en de kusten van zagter lugtstreeken bezoekt,

om

om daar kuit te schieten. Den weg, dien de Makreelen neemen, stelt men bykans denzelfden te weezen, als dien de Haring houdt. Tusschen Ysland en Noorwegen heen gaande, en na het noordlyk gedeelte van Schotland trekkende, begeeft zich een gedeelte na de *Baltische Zee*; terwyl een ander gedeelte langer afzwemt, en over de Straat van *Gibraltar* in de *Middellandsche Zee* komt.

Deeze lange omme- en uit-tochten van den Makreel, zo wel als van den Haring, schynen tegenwoordig grootelyks in twyfel getrokken te worden. Men oordeelt het veel waarschynlyker, dat de schoolen van Makreelen, die, in zulk eene verbaazende menigte, rondom de gemaatigde kusten van *Europa* zwemmen, in den Winter zich daadlyk *op geen zeer verren afstand* bevinden, en zich *in eenen zagten modderigen grond* verbergen, waar zy den Winter in een staat van *gevoelloosheid of slaap* verblyven (*). Uit deezen staat worden zy opgewekt door de koesterende lentewarmte, en herkrygen allengskens hunne voorige leevendig- en vlugheid. By derzelver eerst te voorschyn komen, heeft men ontdekt, dat de oogen deezer Visschen zeer duister zyn, en als met eene soort van slym overdekt, die met het vorderend jaarsaisoen afneemt, wanneer de Makreelen zich in derzelver geheele volkomenheid en kragt vertoonen.

De doorgaande lengte van den Makreel is van twaalf tot vyftien of zestien duimen; doch in de *Noordsche Zeeën vindt men ze, nu en dan, veel grooter*, en onder de Makreelen op de *Engelsche* kust vindt men 'er enkele, die de gewoone grootte verre te boven gaan.

Uitmuntend schoon is deeze Visch van kleur; het bovenste gedeelte, tot aan de zydstreep, is heerlyk donker blaauw, gepaard met een wisselenden groenen gloed, en getekend met veele zwarte dwarsstreepen, die by de Mannetjes vry recht loopen, doch by de Wyfjes schoon gegolfd zyn; de kaaken, de kieuwendekzels, het onderlyf zyn van eene heldere zilverkleur, met

(*) Hiervoor brengt de Graaf DE LA CEPÈDE het getuigenis by van een ooggetuigen, te weeten den Heer [illegible], die, omstreeks de kusten van *Hudsons Baai*, den modder [illegible] op den bodem van eene kleine heldere ondiepte, omkorst met het ys op deeze kusten, geheel bezet door de staarten van Makreelen, daar in zittende tot op eenen derde deelen van derzelver lengte.

met een afwisfelenden goud-groenen gloed langs de zyden, die doorgaans in de richting van de zydftreep gemerkt zyn met een ry donkere vlekken; de fchubben zyn zeer klein, langwerpig en doorfchynend; de beentjes van de valfche vinnen zyn fmal, en vyf in getal, zo boven als beneden. Het geheele maakzel van den Makreel is fraai, en wordt dezelve voor een der fchoonfte Visfchen van *Europa* gehouden.

De verdienfte van den Makreel als een eetbaaren en fmaaklyken visch is algemeen gevestigd, en het is een dier visfchen, welke ten deezen opzigte den roem in een lang verloop van eeuwen behouden hebben. Hoog was dezelve in agting by de Ouden, die 'er eene byzondere faus van vervaardigden, onder de *Romeinen* bekend met den naam van *Garum*, gemaakt door den visch te zouten, en, naa zeker tydsverloop, het water 'er af te tappen. Deeze toebereiding, eertyds zo gezogt, is lang uit den weg geweerd door het invoeren van *Anchovisch* ten zelfden einde.

HET LEEVEN VAN DEN BEROEMDEN HANDEL.

GEORGE FREDERIK HANDEL, een der grootfte Muzikanten, die immer leefden, wierdt gebooren te *Halle*, in den *Opper-Saxifchen Kreits*, den 24 February 1684. Zyn Vader was Genees- en Heelmeester in die Stad. Aan het Hof des Hertogs VAN SAXEN-WEISSENFELS ontbooden zynde, voerde hy zynen Zoon derwaarts, die thans in zyn zevende jaar was. Op dien ouderdom hadt HANDEL ongelooflyke vorderingen in de Muziek gemaakt, en geenen anderen leermeester hadt hy gehad, dan de natuurlyke neiging, die hem onwederftandelyk tot deeze fchoone kunst aanzette. Intusfchen zullen wy niet alle de wonderen overneemen, welke de overlevering aangaande HANDEL's jeugd vermeld heeft. Men verhaalt, dat hy, op den ouderdom van vyf of zes jaaren, zonder eenige onderrigting, op verfcheiden fpeeltuigen vry wel fpeelde; dat zyn Vader, die hem voor de Regtsgeleerdheid hadt beftemd, van de drift fchrikte, welke zyn Zoon voor de Muziek liet blyken, en dat hy, om in zyne geboorte eenen fmaak te fmooren, die met zyne bedoelingen ftreedt, verboodt, dat

zynen Zoon eenig speeltuig onder de oogen wierd gebragt. Nutloos waren die behoedmiddelen; de jonge HANDEL, door het instinkt overheerd, vond, zegt men, het middel om zich van eene kleine klavecimbel te voorzien, welke hy op eene heimelyke plaats van het huis verbergde, en waarop hy zich alle nachten oefende, terwyl alles sliep. Dit alles is eenigzins onwaarschynelyk. Wat hier van zy, het lydt geen twyfel, dat HANDEL's talenten vroeg ryp waren, en dat zyn vernuft, zints zyne vroegste jeugd, zich openbaarde.

Minder was de jonge HANDEL in zynen smaak voor de Muziek bepaald, aan het Hof des Hertogs VAN SAXEN-WEISSENFELS; men stondt hem toe, nu en dan op het *Kerkorgel* te speelen, naa dat de Dienst geëindigd was. De Hertog, op zekeren dag, toevallig hem gehoord hebbende, vondt iets in zyn speelen, 't welk hem trof, en vraagde, wie de Muzikant ware, welken hy niet kende. Vreemd hoorde hy op, toen hy vernam dat het een kind van zeven jaaren was; hy ontboodt hem by zich, bewonderde een zoo dierbaar talent, en wilde hetzelve aankweeken. De Vorst bragt HANDEL's Vader onder 't oog, dat het onregtvaardigheid en wreedheid ware, zich tegen eene zoo klaarblykelyke roeping te verzetten, en zoo ongemeene geschiktheden te willen uitblusschen. Hard viel het den Vader, van zynen Zoon een Muzikant te maaken; niets anders zag hy *in die soort van werkzaamheid, dan een beroep, van weinig aanziens in de waereld, en 't welk* slegts een ongewis bestaan beloofde. Eindelyk, egter, gevoelde hy, dat de neigingen der natuure niet ligt verbroken worden, en dat hy, zynen Zoon tot de beoefening der Wetten willende bepaalen, waarin hy een' tegenzin hadt, van denzelven een slegt' Regtsgeleerde zou maaken, en alzoo de vorderingen zou vertraagen, welke hy in eene kunst, waarop hy gesteld was, zou kunnen maaken, en tot welke zyn smaak hem vroeg of laat zou doen wederkeeren.

Naa eenige maanden aan het Hof des Hertogs VAN SAXEN vertoefd te hebben, keerde de jonge HANDEL na *Halle* terug. Zyn Vader besteedde hem by den Organist der Hoofdkerke, ZACHAU genaamd, die eenigen naam hadt. Welhaast vondt HANDEL zich in staat, om zynen Leermeester te vervangen; van hem leerde hy de beginzels der Harmonie, en hy maakte zelk een goed ge-

bruik

bruik van zyne lessen, dat hy op den ouderdom van negen jaaren de Muziek vervaardigde, die in de Hoofdkerk moest worden uitgevoerd.

Handel verliet zynen meester, toen hy van hem niet meer kon leeren. In den jaare 1698 zonden hem zyne Ouders na *Berlyn*, alwaar een nabestaande woonde. De Opera dier Stad was thans vermaard; door de weldaadigheid des Konings van *Pruissen* (Grootvader van Frederik den II) wierdt dit Tooneel bekostigd, en het wierdt door Muzikanten van de grootste verdiensten bestuurd, door 's Vorsten gunstbetooningen, een vriend der Kunsten, uit *Italie* derwaarts gelokt. Buononcini en Attilio waren aan hun hoofd; de eerste bezat meer geschiktheids voor het zamenstellen (*componeeren*), de tweede meer voor de uitvoering; meer, egter, verschilden zy nog in karakter, dan in talenten. Buononcini was trotsch en laatdunkend, en zyn gelukkig slaagen hadt zynen hoogmoed nog meer doen klimmen. Den jongen Handel beschouwde hy als een kind, en behandelde hem met veel veragtinge. Doch Attilio, zagtzinnig en bescheiden van aart, ontving hem vriendelyk. Hy stondt verbaasd over de vorderingen, welke hy, nog zoo jong, in de Muziek gemaakt hadt; hy bewonderde zyne talenten, en schatte ze op prys. Buononcini zelf konde hem, in 't einde, zyne lofspraaken niet weigeren. Attilio diende hem van goeden raad, en behandelde hem als zynen Zoon. De roem zyns verstands kwam ter ooren des Konings, die Handel wilde zien, hem hoorde, en 'er van verzet stondt. Hy overlaadde den Jongeling met geschenken, boodt aan om hem op zyne kosten na *Italie* te zenden, en hem vervolgens in zynen dienst te neemen.

Hoe voordeelig deeze voorstellen mogten schynen, niet geraaden vondt Handel's Vader om dezelve aan te neemen; te wel kende hy het karakter des Konings van *Pruissen*, om zyns Zoons geluk aan 's Vorsten grilligheid te waagen. Zwaardrukkende keetenen waren diens Konings weldaaden voor hun, die ze ontvingen: hy beminde de Kunsten, maar hy hieldt de Kunstenaars niet in behoorlyke waarde, en, dezelven beschermende, tirannifeerde hy hen.

Naa 's Konings aanbiedingen te hebben van de hand geweezen, was het niet voegzaam, dat Handel te *Berlyn* bleef; van nieuws keerde hy na *Halle* terug;

al-

alwaar hy niet lang vertoefde. Groote begeerte hadt hy om *Italie* te zien; maar de reiskosten waren een onöverkoomelyke hinderpaal; hy vertrok na *Hamburg*, wiens Opera, naast de *Berlynsche*, de tweede in rang was. Naauwlyks was hy aldaar aangekoomen, of hy vernam zyns Vaders overlyden. Uit vreeze van zyner Moeder tot last te zullen weezen, besloot hy, Lessen in de Muziek te geeven, en nam eene plaats aan in het Orchest. Zyne Moeder, eenigen tyd daarnaa, eenig geld aan hem hebbende overgemaakt, zondt hy het terug, een gedeelte van 't geen hy door zuinigheid hadt overgewonnen daar nevens voegende. Deeze trek dient zyn hart en zyn gedrag tot eere.

Welhaast wierdt HANDEL het bestuur van de Opera opgedraagen. Een Muzikant hadt hem dien post betwist; doch de meerderheid van HANDEL's talenten hadt gezegevierd. Die voorkenze hadt zynen mededinger dermaate in toorn ontstoken, dat hy, op zekeren tyd, uit het Orchest gaande, HANDEL een' steek gaf, die wel doodelyk konde geweest zyn, indien dezelve niet gelukkig ware afgestuit op een Muziekboek, 't welk hy toevallig onder zyne klederen hadt gestoken.

't Was omtrent deezen tyd dat HANDEL zyne eerste Opera vervaardigde; hy was nu slegts vyftien jaaren oud. Deeze Opera, *Almeria* getiteld, hadt den gelukkigsten opgang, en wierdt dertig dagen agtereen gespeeld. Binnen 't jaar voegde hy 'er twee andere nevens, *Florinda* en *Nerone*, die met even veel toejuiching ontvangen wierden.

Ten deezen tyde bevondt zich te *Hamburg* een Broeder van JAN GASTON DE MEDICIS, Groothertog van *Toskanen*. Van zyne Voorouders hadt die Prins de kunstliefde geërfd, welke zynen naam en zyn geslagt onsterfelyk heeft gemaakt. Hy was getroffen van HANDEL's talenten, en vatte veel genegenheids voor zynen persoon op. Dikmaals beklaagde hy zich, dat deeze jonge Muzikant de stukken der groote *Italiaansche* meesters niet kende, van welke hy eene groote verzameling bezat. Gretig las HANDEL de meest geagte stukken; doch hy wierdt 'er niet door ontmoedigd. Onbewimpeld betuigde hy, dat die Muziek niet beäntwoordde aan de hooge gedagten, die hy daar van hadt opgevat. De Prins verzekerde hem, dat eene *Italiaansche* reize hem met dien styl en dat slag van Muziek zou bevredigen;

doch

doch vermits in *Italie* nog geene plaats open stondt, welke HANDEL voor die hy moest verlaaten kon schadeloos stellen, deedt de Prins hem de edelmoedige aanbieding, de kosten der reize te zullen draagen. Hoe onverduldig een verlangen onze Muzikant ook gevoelde, om dat schoone land te zien, de wieg en de school der Kunsten, wilde hy, egter, aan zynen smaak niet voldoen ten koste zyner vryheid. Dat gevoel van onafhankelykheid, welk de talenten verzelt, en de groote zielen verheft en vertroost, maakte HANDEL bevreesd voor de weldaaden der Grooten.

Van dankbaarheid doordrongen voor 's Prinsen gunstbewyzen, wees hy diens aanbiedingen van de hand, en bleef nog etlyke jaaren te *Hamburg*; naa verloop van vyf jaaren vertrok hy vandaar, toen zyne werkzaamheid en zyne spaarzaamheid hem tot het doen van de reize na *Italie* in staat hadden gesteld.

Regelrecht reisde hy na *Florence*, alwaar hem de Vorst van *Toskanen* met de zelfde vriendelykheid ontving, welke hy hem te *Hamburg* hadt beweezen. De Groothertog, die de kunsten wist te vereeren en de kunstenaars aan te moedigen, behandelde hem met die agting en gemeenzaamheid, welke eene verhevene en vrye ziel meer dan eenige andere belooning streelt. HANDEL was niet bestand tegen den ernst, met welken men om eenige vrugt van zyn vernuft by hem aanhieldt. Hy stelde eene Opera op muziek, *Rodrigo* genaamd, die boven zyne verwagting uitviel, in weerwil der verscheidenheid van smaak, die men moest ontmoeten tusschen zyne Muziek en die, waaraan de *Italiaansche* ooren gewoon waren. De Groothertog, door dit werk als betoverd, deedt hem eene beurs met honderd Sequinen en een zilveren Servies ten geschenke.

De Opera te *Florence* bezat eene Aktrice, VITTORIA genaamd, vermaard om haare talenten en haare schoonheid; eene vuurige liefde hadt de Groothertog voor haar opgevat, en de heimelyke minnehandel bleef niet verborgen. VITTORIA bezat eene gevoelige ziel; doch men bemint alleen zyns gelyken. Door andere beweegredenen, dan die der liefde, hadt zy 's Prinsen aanzoek ingewilligd; veel beminnelyker vondt zy HANDEL, en zeide hem zulks. Niet ongevoelig was hy voor de bekooringen des vermaaks, en schroomde niet, de medevryer, en wel de gelukkige medevryer, des Groother-

Hertogs te worden. Verwondering verdient het niet; dat een Vorst aan eenen Muzikant wierdt opgeofferd, maar wel, dat deeze Vorst deswegen geen het minste blyk van ongenoegen aan den Muzikant betoonde, en voortging met hem door zyne weldaaden te vereeren.

Na een jaar vertoevens te *Florence*, vertrok HANDEL na *Venetie*. 't Was thans in de Carnaval. Hy hadt 'er zich niet bekend gemaakt; doch zyn talent maakte hem openbaar. Op eene maskerade speelde hy op de harp: SCARLATTI, hem hoorende, zou, naar men wil, gezegd hebben: *De Saxer alleen, of de Duivel kan zoo speelen*! Doch deeze Anekdote mag voor verdigt worden aangezien. Van ERASMUS en eenige anderen gaat dergelyk eene vertelling uit.

HANDEL gaf in deeze Stad de Opera, *Agrippina* genaamd, die met verrukking ontvangen, en zeven-en-twintig maalen agtereen gespeeld wierdt. De talenten der schoone VITTORIA, die hem na *Venetie* was gevolgd, hielpen tot den grooten opgang niet weinig toebrengen.

Het gerugt van HANDEL's vermaardheid verspreidde zich door gantsch *Italie*, en vloog hem vooruit na *Rome*. Hy wierdt aangezogt en geliefkoosd door de aanzienlykste Kunstkenners, en vooral door den Kardinaal OTTOBONI, die, op zyne kosten, een troep van de bekwaamste Muzikanten onderhieldt, aan wier hoofd de vermaarde CORELLI zich bevondt.

Op 's Kardinaals verzoek vervaardigde HANDEL eene Symphonie, van welke de uitvoering aan kunstoeffenaars zeer moeilyk voorkwam, die alleenlyk aan *Italiaansche* Muziek gewoon waren. CORELLI, wiens zagtaartigheid en bescheidenheid zyne talenten evenaarden, klaagde zelfs over de moeilykheid van sommige plaatzen. HANDEL, hem eenige onderrigtingen gegeeven hebbende tot het uitvoeren van die plaatzen, ziende dat CORELLI daarin nog niet naar zynen zin slaagde, rukte hem het speeltuig uit de handen, met eene hevigheid en trotsheid, die zyn karakter eenigzins ontsierden, en speelde ze voor CORELLI, die dit bewys niet noodig hadt om HANDEL's meerderheid te erkennen, welken hy met eene onnavolgbaare zagtmoedigheid te gemoet voerde: *Ma caro Sassone, questa Musica è nel Stylo Francese, di ch'is non m'intendo*. „ Myn Eerw „ Saxer, die Muziek is in den Franschen styl, en ik „ verstaa 'er niets van."

Met den geest der zamenstelling (*compositie*) paarde HANDEL de bekwaamheid, om verscheiden speeltuigen met eene zeldzaame volmaaktheid te kunnen bespeelen. Op het Orgel hadt hy zyns gelyken niet; en op de Harp kon in geheel *Italie* geen ander dan DOMINICO SCARLATTI alleen by hem vergeleeken worden. 't Geen deezen beide Muzikanten tot geene kleine eere dient, is, dat zy vrienden waren, hoewel tevens wedyveraars. Nooit sprak HANDEL anders dan met de hoogste agting van SCARLATTI; en SCARLATTI, wanneer men hem over zyne schoone uitvoering prees, noemde HANDEL, tevens het teeken van het kruis maakende; een, misschien, niet zeer welvoegelyk, doch nadruklyk bewys van den eerbied, welken die naam hem inboezemde.

Te *Rome* schreef de Kardinaal PAMPHILI een Gedicht, getiteld: *Il triomfo del tempo*, ,, de zegepraal des tyds," waarin HANDEL by ORPHEUS vergeleeken, en als eene Godheid wierdt verheerlykt. Onze Muzikant, die een leevendig gevoel van zyne eigen verdienste bezat, maakte geene zwaarigheid om dit Dichtstuk op muziek te stellen. Dit was misschien het eenige middel voor HANDEL, om zyne talenten ten toon te spreiden, zonder roem te behaalen.

(*Het vervolg hiernaa.*)

OMSTANDIG BERIGT WEGENS SIERRA LEONE, EN DE AFRICAANSCHE INBOORELINGEN IN DEN OMTREK.

(Ontleend uit THOMAS WINTERBOTTOM's *Account of the Native Africans in the Neighbourhood of Sierra Leone.*)

Schoon de aangelegde Volkplanting en Vastigheid der *Engelschen* van *Sierra Leone*, door een zamenloop van onderscheidene oorzaaken, tot nog toe, de zeer groote voordeelen, welke men daar van wagtte, niet hebbe aangebragt, heeft dezelve zeer gewenschte gelegenheden verschaft, om kennis te krygen aan de Zeden en Gewoonten van eenige Stammen Gebooren *Africaanen*, te vooren zeer onvolkomen bekend. Dr. THOMAS WINTERBOTTOM, die lange jaaren, als Arts, zich in

die Volkplanting heeft opgehouden, geeft ons daarvan zeer keurige berichten; waarvan wy de voornaamste onzen Lezeren hier aanbieden.

Naa eene beschryving van het *Land* in de nabuurschap van *Sierra Leone*, en der onderscheide Natiën, welke dezelve bewoonen, vermeldt hy deeze byzonderheden van de Lugtsgesteldheid in dit gedeelte van *Africa*. — De éénige verdeelingen van het Jaar, door de Inboorelingen gemaakt, zyn het *Regen-* en het *Drooge Saisoen*, of, gelyk zy door eenige Volksstammen genoemd worden, de *Slegte* en de *Goede Tyd*. Het *Regensaisoen* begint omtrent het einde van May en houdt op by het einde van September. Het komt aan en vertrekt met *Tornadoes*, die ook dikwyls in de maanden April, Juny, October en November voorkomen. Het regent bykans gestadig geduurende het natte saisoen; doch veelal worden twaalf uuren stortregen gevolgd door vier-en-twintig of dertig uuren helder en aangenaam weder. De gevallen Regen was, in het Jaar 1794, 56,28 duim, en in 't volgend jaar iets meer dan 82 duim.

De lugt aan de Zeekust is doorgaans zo vogtig, dat men Zout en Zuiker bezwaarlyk droog en hard kan bewaaren. Yzer wordt zo spoedig door roest aangegreepen, dat een dikke yzeren staaf, die vyf of zes jaren op den grond gelegen heeft, zeer gemaklyk zich in kleine stukjes laat breeken; leder wordt spoedig schimmelagtig en rot weg. *Deeze zo zeer vogtige gesteldheid van den dampkring wordt men niet gewaar op* eenigen afstand van de zeekust; en in het binnenste des lands, zegt men, is het niet ongewoon, dat een Vader aan zynen Zoon een schietgeweer, 't welk hy veertig jaaren lang gebruikt heeft, in een goeden staat en glad overlevert.

De gemiddelde Hette in *Sierra Leone* is omtrent 84° van FAHRENHEIT; doch in de Dorpen der Inboorelingen stondt de Thermometer, op den middag, eenige Graaden hooger, dan by de *Engelschen* te *Freetown*. De verandering van den Barometer was iets meer dan een vierde van een duim. Eene geregelde dagelyksche verandering in de hoogte des Barometers hadt 'er bestendig plaats; de kwik rees altoos in den voormiddag en zakte 's naamiddags. De verscheidende Winden, onder den naam van *Harmattans* bekend, vernam men zeer zeldzaam in *Freetown*.

In de westlyke deelen van *Africa* is de grond by uitſtek vrugtbaar, en de Inboorelingen houden zich doorgaans met den Landbouw onledig. Ryst is hun voornaame en geliefdſte voedzel; om die te teelen, is niets meer noodig, dan de korrels op den grond te werpen en ligtlyk te dekken. Het zuiverhouden of wieden van het land is de moeilykſte taak voor de Inwoonders, die nooit denken om meer te zaaijen, dan noodig is om die hoeveelheid te doen groeijen, welke zy voor een ſaiſoen noodig hebben; en dewyl zy niet weeten van de voordeelen der bemesting, en al te traag zyn om den grond te beärbeiden, oogſten zy nooit twee maalen van dezelfde plaats, voor dat al de grond in den omtrek opgeruimd is. Om hun land te bereiden, hakken zy ſlegts het houtgewas om, waarin zy, eer het Regenſaiſoen komt, den brand ſteeken. De ſtompen der boomen, die onverbrand blyven, worden ſpoedig weggeruimd door de *Termites*, een ſoort van Witte Mieren, welke hier zeer talryk is, en allerdienſtigst, hoe ſchadelyk elders, om eene verbaazende hoeveelheid dood hout weg te neemen, 't welk anderzins den landbouw zeer zou vertraagen en belemmeren. De vuuren, aangeſtooken om dus den grond te bereiden, ſlaan over in het gras, 't welk hier ter hoogte van zes of agt voeten groeit, en, ter oorzaake van de droogte, zeer ſchielyk brandt. Geduurende die algemeene afbranding is het niet veilig te reizen, zonder het noodige, om vuur te maaken, by zich te hebben: want wanneer een reiziger een vuurgloed op hem aan ziet komen, kan hy alleen hoopen, het vernielend verderf daarvan te zullen ontgaan, door een ander vuur te ontſteeken, en den loop daarvan te volgen, tot hy van zyne wykplaats zeker is.

De Palm-boom is een der waardigſte en teffens ten grooten cieraad ſtrekkende voortbrengzelen van het Plantenryk. De bladeren leveren een uitmuntend dak op hunne huizen, en eene ſoort van hennip om viſchlynen van te maaken. De binnenbast wordt tot doek verwerkt; van den buitenſten vervaardigen zy mandjes, matten enz. De vrugt geeft Palm-olie, die in ſtede van boter gebruikt wordt, en dient, vermengd met de asſche van den Banana-boom, om Seep te maaken. Daarenboven verſchaft de Palm-boom Wyn, zeer hoog by de Inboorelingen geſchat. — Om dien Palmwyn te ver-

verkrygen, wordt geene geringe maate van vlugheid en behendigheid vereischt. Naardemaal de ſtam van den Boom al te ruw is, om, met behulp van handen en knieën, tot den top beklommen te worden, bedienen zich de Inboorelingen van eene ſoort van hoep van eene elliptiſche gedaante, van Bambo gemaakt en open aan de eene zyde. De Perſoon, gereed om den boom te beklimmen, brengt eerst den hoep rondsom den ſtam des booms, zich daar in ſluitende; dan maakt hy de einden van den hoep vast, door 'er eene ſoort van knoop in te leggen. De handen zet hy aan de zyden van den hoep, terwyl hy de voeten wel pal aan den boomſtam zet, en het benedenſte van den rug onderſteund wordt. Om op te klauteren, brengt de perſoon, in diervoege gezeten, zyn lichaam een weinig voorwaards, zyne voeten ſteeds wel vast zettende; ten zelfden tyde gaat de hoep een weinig hooger by den boom op, naa dat hy een ſtap of twee met de voeten gedaan heeft. Op deeze wyze doet hy den hoep en de voeten beurtlings hooger gaan, en, dus voortwerkende, komt hy eindelyk aan het bovenſte gedeelte van den ſtam, ter plaatze waar de takken uitſchieten. Hier, ter hoogte van vyftig of zestig voeten, zit hy geheel gerust, met geen ander ſteunzel dan de drukking zyner voeten tegen den boom en van zyn' rug tegen den hoep. In een' kleinen zak, om zyn' hals gehangen, of aan zyn' arm vastgemaakt, heeft hy een boor, om een gat in den boom te maaken, en een kalbas, om den wyn in te vergaderen. Hy boort een gat, omtrent een halven duim diep, beneden de kroon des booms; hierin ſteekt hy een blad, tot een goot gevormd; het andere einde ſteekt hy in den kalbas, die, verſcheide pinten houdende, in het verloop van één nagt vol wordt. Dit vogt ontlast zich overvloediger geduurende de koelheid van den nagt en in den morgenſtond, dan op het heetst van den dag. Tweemaal daags kan men dus Palmwyn tappen, eene maand lang van ieder' Palmboom, zonder denzelven eenigzins te benadeelen; dewyl men verſcheide opeenvolgende jaaren dezelfde hoeveelheid kan verkrygen. Indien men, egter, langer dan eene maand wyn aftapt, zal de boom óf ſterven, óf een geruimen tyd noodig hebben om tot voorige kragten te komen. Den wyn afgetapt zynde, wordt het gat zorgvuldig toegemaakt, ter voorkoming

 dat

dat 'er geen Insecten eieren in leggen, welker uitbroedzel den boom zou dooden. — De Palmwyn, versch getapt, heeft veel van hui, of wei, in voorkomen en smaak; doch binnen vier-en-twintig uuren komt 'er eene gisting in, die 'er wyn van vormt, welke zeer dronkenmaakend is, en daarom door de Inboorelingen boven den verschen Palmboom-drank gekoozen wordt.

In den aanleg der *Africaansche* Steden of Dorpen is veiligheid het voornaamste, waarop gelet wordt; naardemaal de Inwoonders, zonder groote voorzorgen te gebruiken, veel gevaars loopen om verrast en in slaaverny weggevoerd te worden. Doorgaans verkiezen zy de oevers van eene kreek, bezwaarlyk te naderen door de digte bosschen daar rondsom; en, wanneer zy zulk eene gelegenheid niet aantreffen, ruimen zy, om zich nog volkomener te beschutten, een klein gedeelte gronds op, in het midden van een digt en als 't ware ontoeganglyk bosch, enkel groot genoeg om 'er hunne wooningen te zetten, en met voetpaden, derwaards leidende, zo smal en met zo veele wendingen, dat men dezelve naauwlyks kan vinden: deeze Steden zyn gevolglyk zeer ongezond, inzonderheid voor de *Europeaanen*. Aan de kust bestaan die Steden zelden uit meer dan veertig of vyftig huizen: dezelve zyn in een' kring gebouwd, met een plein in 't midden, waar het *Palaverhuis* of *Stadshuis* staat. De huizen zyn doorgaans niet meer dan ééne verdieping hoog, en bestaan meerendeels uit één vertrek. Zy hebben geene andere openingen, dan twee deuren, om licht in te laaten, aan de lugt doortocht te geeven, en den rook uit te laaten van het vuur, dat in het midden gestookt wordt.

Zelden is de ingang van het huis geslooten door iets meer dan door eene mat, welke men nu en dan laat vallen, en ten genoegzaamen beschutzel dient tegen allen, die zouden willen indringen. De naauwste boezemvriend zal het niet in de gedagten krygen om de mat op te ligten en in te treeden, vóór dat zyne aanmelding met toestemming beäntwoord is. Ja, wanneer de ingang dus wel digt geslooten is, kan eene Vrouw, door te roepen *Moorádee*, zo veel als *Ik ben bezig*, het intreeden van haaren Egtgenoot beletten, zelfs dan, wanneer hy zich verzekerd houdt, dat die bezigheid bestaat in het verkeeren met een' Minnaar: hy kan niets doen dan wagten, tot dat deeze uitkomt.

De

De *Africaanen* zyn niet zeer overlaaden met huisraad; eenige weinige matten, om op te slaapen, en dekens, om hun tegen de koude der nagtlugt te beschutten, een yzeren pot, eenige weinige kalbassen, een koperen ketel, een kleine kas, om de kleederen der Vrouwe te bergen, maaken 'er het hoofdzaaklyke van uit.

Het *Palaver-huis*, of het *Stadshuis*, is de plaats, waar alle openbaare en gemeentlyke zaaken verhandeld worden, en tessens een middelpunt van zamenkomst voor de Stads-inwoonders. Derwaards vervoegen zich de Vreemdelingen, als zy eerst in eene Stad komen, en verblyven 'er, tot 'er een huis voor hun intrek bezorgd is. Deeze plaats, de groote verzamelplaats der Inwoonderen zynde, mag aangemerkt worden als eene soort van Beurs, en dient tot opheldering des ouden gebruiks van *in de Poorten der Stede te zitten*, waar, als zynde dit de openbaarste plaats, alle handelingen verrigt, het Regt gesproken, en dikwyls de markten gehouden worden (*). Dergelyke beweegredenen doen de *Africaanen* hunne Vergaderingen in de *Burree*, of het *Palaver-huis*, houden: want, daar zy geene middelen hebben om de voornaamste verrigtingen des burgerlyken leevens door geschreevene bewysstukken te bevestigen, zyn zy zeer zorgvuldig om aan elke verbintenis van aanbelang zulk eene maate van bekendheid te geeven, als de in gedagtenis houding daarvan verzekert. Ten deezen einde wordt elke verbintenis aangegaan in tegenwoordigheid van agtbaare getuigen, en, wanneer deezen sterven, blyven 'er genoeg over, die het verhaal van dezulken gehoord hebben. Kinderen worden niet alleen toegelaaten, maar opgezogt, om by zodanige zamenkomsten tegenwoordig te zyn; en, door oude lieden te hooren spreeken van voorgaande gebeurtenissen, worden dezelve onuitwischbaar diep in hun geheugen geprent; en door dit vroeg en steeds aanhoudend bedryf krygt hun geheugen eene verbaazende sterkte. — Het bovenste gedeelte van het *Palaver-huis* dient tot een koornschuur om hunne ryst te bewaaren. De ingang is een gat in den vloer, gesloten door een luik, en zy klimmen na boven door middel

(*) Lieden van aanzien zyn dikwyls gewoon, daar te zitten, om den pligt van Herbergzaamheid aan Vreemdelingen te bewyzen, en *aan allen, die ter Poorte inkomen.*

del van een' ſtaak, in welken holen voor de voeten gehouwen zyn.

Veel van hunnen tyd brengen de Mannen door, met de geſchillen, tusſchen hun en hunne Buuren gereezen, te vereffenen, 't welk zy *Palaver*-ſpreeken noemen; hierop zyn zy zo zeer geſteld, dat *Africa* heden ten dage nog den tytel verdient, weleer daaraan gegeeven, *Nutricula Cauſidicorum*. — Wanneer zy hierin geene bezigheid vinden, ſlyten zy de uuren in eene volſtrekte ledigheid, gezeten op hunne matten, of ſluimerende in de ſchaduw. Traagheid is, buiten tegenſpraak, een onderſcheidende trek, zo wel in het character der *Africaanen*, als van alle onbeſchaafde Volken. In hunne poogingen, egter, om hunne geliefde verſnaaperingen, Tabak en Rum, te bekomen, agten zy geen arbeid te zwaar.

By het Volk, 't welk de Zeekust bewoont, weet men weinig van de verdeeling des arbeids: het bedryf van een Smit, van een Timmerman, van een Weever, wordt door een en denzelfden man volvoerd. In de meer binnenwaards gelegene oorden hebben de kunſten een grooter opgang gemaakt, en leveren onderſcheidene beroepsbezigheden op.

De Palm-olie is by de *Africaanen* zeer in gebruik, om het lichaam te zalven; en de byzondere reuk, die den *Africaan* ons zo walglyk maakt, ontſtaat uit zelfſtandigheden, waarmede hy die olie vermengt. — De Inboorelingen houden het voor iets ſchoons, wanneer zy hunne voorſte tanden ſcherp gepunt hebben: om deeze onnatuurlyke verandering te bewerken, zetten zy onder den tand een dun plat yzeren plaatje; een ſcherpſnydend yzeren werktuigje wordt boven op den tand gezet, en daar aan een vry ſterke ſlag gegeeven met een ſtuk houts, waardoor het gedeelte van den tand afſpringt: deeze bewerking wordt herhaald, tot dat de tand volkomen ſcherp is, waarin men de grootſte ſchoonheid ſtelt. Zy klaagen niet, dat deeze bewerking veel pyns veroorzaakt; en zyn zy naderhand niet onderhevig aan eenige pynlyke aandoeningen in die tanden, by het drinken van heeten of kouden drank.

De gewoonte, om het vel van het voorhoofd en de ſlaapen des hoofds met figuuren op te cieren, is vry algemeen by de Mannen in *Africa*. De Vrouwen doen zulks ook zomwylen: doch 'er heeft by de laatstgemelden eene ſoort van *Tattowing* of Beprikking plaats,

So-

Sora of *Soccala* geheeten. Men ſtelt die te werk op den rug, de borst, de onderbuik en armen, maakende eene verſcheidenheid van figuuren op de huid, welke zich als hoog opgewerkt vertoont. De figuuren, die men voorheeft daar op te brengen, worden eerst op de huid getekend met een klein houtje, gedoopt in houtasſche, waarop het afgetekende overgehaald wordt met een ſcherp gepunt mesje. De wond wordt zo ſpoedig mogelyk geneezen, door dezelve te wasſchen met vogt van *Bullanta*. Deeze kunstbewerking wordt niet volvoerd door Perſoonen van eenen byzonderen rang; maar ieder, die genoegzaame kunde en bedreevenheid daartoe bezit, vangt het werk aan.

Die gewoonte, om de huid in zulker voege te bemaalen met onderſcheidene figuuren, heeft in 't algemeen ſtand gegreepen onder ruwe Volken, en klimt tot eene hooge oudheid op: het ſtrekte by zommige om hunne droefenis en leedweezen over eenen afgeſtorvenen uit te drukken; het diende ook om aan te wyzen, dat zy zich gewyd hadden tot den dienst van deezen of geenen Afgod, wiens beeldtenis zy op hunne lichaamen omdroegen. Te deezer oorzaake vinden wy zulks in de *Mozaiſche* Wet verboden. — Schoon de Volken, die van deeze beprikkingen gebruik maaken, daaraan geene bygeloovige denkbeelden hegten, maar enkel cieraadshalven die kunstbewerking aan zich laaten verrigten, is het nogthans waarſchynlyk, dat de Natien, die de *Mahometaanſche* Godsdienstleere volgen, de gemelde Verboden in acht neemen, zeggende dat hunne Boeken zulks verbieden. Dusdanige insnydingen geſchieden doorgaans in de kindschheid, en zyn zeer algemeen aan de *Goudkust*, waar elke Natie eene byzondere wyze heeft om zich dus op te cieren; zo dat men uit de ſchikking dier figuuren gemaklyk kan ontdekken, tot welk eene Natie een perſoon behoort: voor 't meerendeel hebben de Vrouwen het grootſte aantal van deeze pynlyke cieradien.

Zeer ſterk zyn de *Africaanen* op Muzyk en Danſen geſteld; dan de eerstgemelde is, gelyk men veelligt zal vermoeden, niet van de welluidendſte ſoort. Onze tambourine en driehoek ſchynen egter van hun ontleend.

(*Het ſlot hiernaa.*)

PROEVE VAN BESCHEIDENE AANMERKINGEN OP DE VERHANDELING VAN DEN HOOGGEL. HEERE M. SIEGENBEEK, OVER DE NEDERDUITSCHE SPELLING.

Voor zoo veel ik de Verhandeling over de Nederduitsche Spelling, door den Hoogleeraar SIEGENBEEK, op last van het Staatsbewind, uitgegeven, by voorraad, doorlezen hebbe, schynt dezelve my een Meesterstuk te zyn, om de Taalbeminnaars van veele ingeslopene misbruiken terug te houden, en tot eene eenpaariger Spellinge te leiden, grootendeels wel waardig, om door alle keurige Schryveren gevolgd te worden; en welke zy, die geene genoegzaame Taalkennis bezitten, of die zich niet, op eene beredeneerde wyze, aan Taalregelen verbonden hebben, waarschynlyk best zullen doen van, zoo veel mogelyk, in haar geheel te volgen.

Hoe vermetel het nu kunne schynen, tegen zulk een Werk iets te durven inbrengen, vooral, wanneer hetzelve ondernomen wordt door iemand, die verre af is van zich de grootste en grondigste kennis onzer Taale aan te maatigen; waag ik echter, alleenlyk bemoedigd door het geloof van zulks te doen uit liefde voor hetgeen zich als het beste en volmaaktste aan myn verstand opdoet, en in hoope van daarmede eenig nut, zonder aanstoot, te zullen stichten, met eene betaamelyke vryheid, maar tevens met alle bescheidenheid en eerbied, daarop de navolgende doorloopende Aanmerkingen, ter proeve, voor te draagen.

Te weeten: de geleerde Steller schynt my meer bedacht geweest te zyn, om de Nederduitsche Taal tot haare aloude Uitspraake, of Spellinge, terug te leiden, dan om in sommige deelen van dezelve, behoudens de Welluidendheid, meer Regelmaatigheid in te voeren. Het eerste, ondertusschen, komt my voor, uit hoofde van het duistere en ingewikkelde van dat aloude, 't welk reeds zoo zeer in vergetelheid en onbruik geraakt is, alleenlyk meest of regt bevattelyk voor de oudheidkundige Taalgeleerden, maar het laatste, (de Regelmaatigheid) welke altoos uit haar zelve toelichting geeft, en eene praktikale zaak blyft, bevattelyk voor den algemeenen letterlievenden Man, te zyn. — Zoo acht ik, onder verbetering, dat men meer ter bevorderinge van de Regelmaatigheid der Spelling in onze Taale, behoudens de Welluidendheid en de tegenwoordige beschaafdste Uitspraak, zoude gewerkt hebben, wanneer men tot eenen Regel aangenomen en gesteld hadde, dat de verdubbelde klinker van A, E, O en U, die in het enkelvoud van veele zelfstandige en byvoegelyke Naamwoorden vereischt wordt, in het meervoud van alle die

woor-

woorden moest bewaard worden, doorgaande tot de daaruit afgeleide of daarmede verbondene Bywoorden enz.; en dat men, dienvolgens, behoorde te schryven: *daad*, *daaden*, *daader*, *daaders*, *werkdaadig*, *daadelyk*; *zaak*, *zaaken*, *verzaaker*, *verzaakers*, *verzaaking*, *verzaakingen*, *zaakelyk*; *deel*, *deelen*, *deeler*, *deelers*, *deeling*, *deelingen*; *groot*, *grooten*, *vergrooten*, *vergrooter*, *vergrooters*, *vergrooting*, *vergrootingen*, *grootelyk*; *vuur*, *vuuren*, *aanvuurer*, *aanvuurers*, *aanvuuring*, *aanvuuringen*, *vuurig*, *vuuriglyk*, en ontelbaare dergelyke meer; voorts in de byvoegelyke Naamwoorden aldus: *klaar*, *klaare*, *klaaren*, *klaarder*; *traag*, *traage*, *traagen*, *traager*; *bleek*, *bleeke*, *bleeken*, *bleeker*; *scheel*, *scheele*, *scheelen*, *scheeler*; *loom*, *loome*, *loomen*, *loomer*; *schoon*, *schoone*, *schoonen*, *schooner*; *duur*, *duure*, *duuren*, *duurder*; *zuur*, *zuure*, *zuuren*, *zuurder*, en soortgelyke; waaronder ik dan nog de woorden: *haar*, *haare*, *haaren*, *haarer*; *een*, *eene*, *eenen*, *eener*; *geen*, *geene*, *geenen*, *geener*; *dees*, *deeze*, *deezen*, *deezer* enz. meen te kunnen betrekken; op welken algemeenen Regel, indien ik my niet bedrieg, zoo weinige uitzonderingen zouden gevallen zyn, dat men denzelven, met volkomen regt, eenen doorgaanden Regel zoude mogen genoemd hebben; want, terwyl de dubbele klinker in het enkelvoud der zelfstandige Naamwoorden, *bad*, *dal*, *pad*, *stal*, *wal*; *ben*, *hen*, *hek*, *weg*; *drom*, *lok*, *mol*, *schol*, *som*, *ton*; *bult*, *krul*, *kust*, *stuk*, *stut*, niet te pas komt; zal elk, vertrouw ik, gemakkelyk begrypen, dat deeze niet tot dien geopperden Regel behooren; zoo min, als in het meervoud dier woorden de verdubbelde klinker gevorderd wordt; behalve dat de meeste van die en soortgelyke Naamwoorden, met verdere afwyking, in het meervoud eenen dubbelen medeklinker tusschen de beide lettergreepen vereischen; wordende alzoo gespeld: *baden*, *dalen*, *paden*, *stallen*, *wallen*; *bennen*, *hennen*, *hekken*, *wegen*; *drommen*, *lokken*, *mollen*, *schollen*, *sommen*, *tonnen*; *bulten*, *krullen*, *kusten*, *stukken*, *stutten*.

Ditzelfde, betreffende de Regelmaatigheid, oordeel ik, te naaste by, omtrent de Werkwoorden, wanneer men, naamelyk, gesteld hadde, dat, waar de verdubbelde klinker van A, E, O, U noodig is in den 1en, 2en en 3en persoon van den tegenwoordigen tyd, dezelve moest aangenomen of behouden worden in derzelver wortel- of grondwoorden, en in alle de persoonen van den tegenwoordigen en toekomenden tyd, ook aanvoegender wyze, en in de deelwoorden: by voorbeeld, in de Grondwoorden *blaaken*, *maaken*, *geeven*, *leeven*, *spreeken*; *droomen*, *zoomen*; *duuren*, *schuuren*, en veele soortgelyke, omdat men zegt en spelt: ik *blaak*, ik *maak*; ik *geef*, ik *leef*, ik *spreek*; ik *droom*, ik *zoom*; ik *duur*, ik *schuur*; en, gevolgelyk: wy *blaaken*, ik *zal*, wy *zullen blaaken*; wy *leeven*, ik *zal*, wy *zullen leeven*;

wy

wy *droomen*, ik *zal*, wy *zullen droomen*; wy *duuren*, ik *zal*, wy *zullen duuren*; voorts: *dat ik blaake*; *dat ik leeve*; *dat ik droome*; *dat ik duure*; en, eindelyk: *blaakende*, *maakende*; *geevende*, *leevende*, *spreekende*; *droomende*, *zoomende*; *duurende*, *schuurende*. —— Ik zeide, *te naaste by* van dit oordeel te zyn aangaande het gebruik van den dubbelen klinker in alle die en soortgelyke Werkwoorden, zoo verre zulks hiervoor is uitgestrekt, en dus niet zoo volkomen eens met my zelven, uit hoofde dat ook veele Werkwoorden van deeze soort, door de overige verbuigingen in hunne tyden, desonaangezien, groote veranderingen in de Uitspraake en Spellinge ondergaan: doch dit neemt niet weg, dat, in de bovenstaande gevallen, het meer en duidelyk regelmaatige, myns inziens, konde in acht genomen zyn.

En hetgeen tegen dat begrip van Regelmaatigheid ('t welk, zonder afleiding van de aloude Uitspraake en Spellinge, uit haaren eigenen aard, bevattelyk en navolgbaar is voor alle letterlievende verstanden, en door alle tyden) is te berde gebragt, verklaar ik nederig, my, vooralsnog, niet overtuigelyk genoeg te zyn voorgekomen; dewyl ik van oordeel ben, dat, wanneer eens eene nieuwe schikking in de Uitspraake en Spellinge is aangenomen en algemeen doorgedrongen, met verwerping, met vergeeting van het oude, die verschikking niet ten halve, maar, zoo veel mogelyk, volkomen, en dus in en op haar zelve meest regelmaatig, zyn moet; en dat men, by gevolg, het eene toegestaan zynde, dat, by voorbeeld, in de Naamwoorden in het enkelvoud niet *dade*, *zake*, *dele*, *weke*, *bome*, *schure*, *ure* (met twee lettergreepen), maar *daad*, *zaak*, *deel*, *week*, *boom*, *schuur*, *uur* (met ééne lettergreep), de thans algemeen gebruikelyke en beschaafde Uitspraak en Spelling, in den Noemer, zy; dus ook, om der regelmaatigheids wille, in het meervoud behoort te blyven spellen: *daaden*, *zaaken*, *deelen*, *weeken*, *boomen*, *schuuren*, *uuren*, zonder iets van de eerste lettergreep af te neemen, en alleenlyk met byvoeging van de letters *en*; schoon men, volgens 't aloud gebruik, 'er slegts de *n* zoude moeten toedoen, als: *zake*, *zaken*, *weke*, *weken*, *schure*, *schuren*, *ure*, *uren*; doch waarvoor, by de inkortinge dier woorden tot ééne lettergreep, *en* gekozen is, terwyl *zaakn*, *weekn*, *schuurn*, *uurn*, zeer hard en wanluidend klinken zoude. Iets dergelyks zou ik, myns achtens, over de volkomenmaaking van eene verschikking, tot eigen meest mogelyke Regelmaatigheid, omtrent de Spelling der gedachte Werkwoorden, hebben mogen aanvoeren; doch ik hoop, ten deezen opzigte, uit het voorengezegde reeds genoegzaam begrepen te zyn. En mag ik nog iets aanmerken op hetgeen uit de *Engelsche* Taale wordt bygebragt, ter bevestiginge der oude wyze van spelling, dat men, naamelyk, by de *Engelschen* de

woor-

woorden *tale*, *face*, *grace*, *life*, *shore* en soortgelyke, nog hedendaags in de spellinge uit twee lettergreepen doet bestaan, maar in de uitspraake tot ééne lettergreep zamentrekt; zoo dunkt my, waarlyk, dat daarin tevens een duidelyk bewys van Onregelmaatigheid in hunne Taale is opgesloten, en dat zy, ten dien aanzien, zondigen tegen den Regel: *schryf gelyk gy spreekt:* hetgeen daarom ook de leezing der *Engelsche* Taale, voor die dezelve in de Uitspraake niet grondig verstaan, des te moeijelyker maakt; zoo dat men in twyfel hangt, of men dusdanige woorden voor staande of sleepende woorden, of rymklanken, houden moet.

Voorts hebben veele taalkundige en kiesche Schryvers, in zoo verre my is toegeschenen, zich aan de bovengenoemde Regelen gebonden; en zyn anderen, alleenlyk uit hoofde des regels van spaarzaamheid, of van het gebruiken der minste letteren (welke echter ook niet buiten den Regel mag gaan), daarvan afgeweken: en hoewel ik bekennen moet, daarin (uit eigen bestkeuring mede) een naavolger der eersten geweest te zyn, en dat men my derhalve, als éénzydig, ja, ligtelyk wel, als bevooroordeeld in deezen, zoude kunnen aanmerken; zal, des niet te min, geloof ik, uit het voorgaande blyken, dat die aangenomene Regels geenszins op bloote willekeur, maar, inderdaad, op het denkbeeld, en de stelling, van Regelmaatigheid rusten; en, gevolgelyk, zou het 'er alleenlyk op aankomen, of deeze bygebragte redenen, in de weegschaale van de daartegen aangevoerde ook gewigtige redenen, al of niet te ligt bevonden worden; niet uit het oog verloren eene Spelling, die haare eigene Regelmaatigheid insluit, en dus het gemakkelykst zal kunnen begrepen en gevolgd worden door de letterlievende Schryveren in het algemeen.

Maar nu (opdat het my geöorloofd zy 'er dit nog by te voegen) vinden wy verder in de Verhandeling, op het voetspoor (moet ik bekennen) van meerdere groote Taalkundigen, zoo wel ten aanzien van Naam- en Werk-woorden, als van woorden tot andere Redendeelen behoorende, en zoo wel ten aanzien van onverkortbaare woorden van twee of drie lettergreepen, als van de andere, eene geheel verschillende Beschouwing omtrent de klinkers E en O, dan omtrent de A, belangende derzelver zachten en harden klank, en dus het al of niet verdubbelen van dien: welke Beschouwing, hoe gegrond dezelve moge zyn, het aloud oorspronkelyke der uitspraake en spellinge van onze Taale in acht genomen, my (met alle nederigheid gesproken) bovenal wat te afgetrokken oudheidkundig geleerd toeschynt, en daardoor, zoo als ik vermoede, voor het gros der Leezeren des te bezwaarelyker te bevatten en, vooral, onthouden. Want gaarne wenschte ik te weeten (niet naar den tongval der Ingezetenen

in

in deeze of geene oorden van ons Vaderland, dien ik beiden moet, in de onderscheiden Gewesten, al zeer verschillende en uitéénloopende te weezen; doch welken men gewoon is van de meesten lomp en slecht, of bastaard-taal, te noemen; maar naar de zuiverste en beschaafdste Nederduitsche uitspraak, hoedanige, op veele plaatsen, de Taalkundigsten zich bevlytigen, volgens de Regelen, te leeren), wat onderscheid 'er hedendaags gehoord wordt tusschen den klank der enkele en verdubbelde E en O in de naavolgende, en niet weinige dergelyke, woorden; als, vooreerst, in Naamwoorden, bestaande in den Noemer van het enkelvoud uit ééne lettergreep: *dreven*, *eeden*, *kepen*, *leeken*, *stegen*, *reepen*; *goten*, *boonen*, *joden*, *booten*, *noten*, *klooten*, *stoven*, *doozen*, *vloten*, *flooten*, *zonen*; ten andere in Werkwoorden, in de drie eerste persoonen van den tegenwoordigen tyd gespeld wordende met achterlaating van de laatste lettergreep, als: *sneven*, *kweeken*, *kneden*, *meenen*, *kleven*, *eeren*, *lezen*, *fleemen*; *hopen*, *gelooven*, *honen*, *hooren*, *loven*, *hoozen*, *nopen*, *doopen*, *poten*, *tooveren*, *koken*; en, ten derde, in woorden van twee of drie lettergreepen, welke niet zyn in te korten, als: *beter*, *deesem*, *bever*, *geesel*, *bezem*, *meede*, *ceder*, *reede*, *deken*, *scheele*, *even*, *schede*, *ezel*, *teeder*, *tegel*, *teeken*, *wezel*, *veete*, *wrevel*, *weede*; *bloode*, *bodem*, *loover*, *boter*, *noode*, *boven*, *onnoozel*, *koker*, enz.: en dit, ondertusschen, heeft (gelyk ik zeide) zyne betrekkinge zoo wel tot Naam- en Werk- als andere-woorden, 't zy in de lettergreepen verkort- of on-verkortbaar zynde, en geheel met uitsluiting van de klinkeren A en U: offchoon men, myns oordeels, in waarheid kan zeggen, dat, in de onderscheidene oorden deezes Lands, geen klinker op meer verschillende wyzen wordt uitgesproken, dan de A. Hier, in veele woorden, als: *kamer*, *hamer*, *wagen*, *zaaken*, *maaken* enz. helder, genoegzaam als *ae*, en in veele andere woorden, als: *haaken*, *snaaren*, *gaan*, *staan*, *plaagen*, *slaapen*, *vraagen* enz. zwaar, of dof, als *ao*, of, gelyk in de *Fransche* Taale, *au*: daar doorgaands zwaar, of dof: ginds doorgaands helder; en elders, wederom, zeer helder, genoegzaam als eene E. Zou men nu hiervan de spooren ook niet in onze Voorouderlyke Taale, of in derzelver alouden oorsprong, vinden? en echter acht men, ten aanzien van deezen klinker, te regt, om daaraan, taalkundiglyk en behoudens de welluidendheid, slegts den eenigen klank van eene zwaar heldere A, in alle woorden, waarin de nadruk zuiver op dien klinker valt, te geeven. — Ditzelfde nu zou ik, raakende de klinkers E en O, gedacht hebben; en men had derhalve, naar myn gevoelen, 't welk zich, by redelyke overtuiging, gaarne aan een beter wil onderwerpen, onverkort de welluidendheid, en ten dienste der Regelmaatigheid, kunnen vastsellen, dat alle de hier bo-

ven, uit de Lyst achter de Verhandelinge, aangehaalde verkortbaare Naam- en Werk-woorden en soortgelyke met den verdubbelden klinker van EE of OO, en alle de bovengenoemde en soortgelyke niet in te kortene woorden met eene enkele E of O, behoorden gespeld te worden.

In stede van dien, echter, heeft men voor de *Schryvende Wereld*, om zoo veel te beter tot eene *eenpaarige spellinge te komen* (die men voorzeker, als een sieraad en vastheid der Taale, nuttig en wenschelyk mag noemen), eene *breede Lyst* van twyfelachtige woorden, regt ten dienste, *achter het Werk* geplaatst; maar die men, *myns inziens*, bepaaldelyk *met opzigt* tot het *voorschrevene*, *wat blindeling*, of niet *genoegzaam overtuigd*, *zal moeten volgen*.

Doch ik *gevoel in* myne welmeenende vrymoedigheid reeds te *veel*, *of op* verre na niet genoeg, gezegd te hebben; en *wil dus liever* myn, in allen gevalle, niet onverzetzelyk, *noch in deezen* beslissend, oordeel *opschorten*, tot *dat my* uit volgende Geschriften, of Aanmerkingen, van keurige taalkundige Schryveren en bevoegdere Oordeelaaren, wier spelregels ik gaarne pleegde te volgen, *zal gebleken zyn*, *hoe zy* over dat uitmuntend Stuk in allen deele denken; en, *middelerwyl*, daarvan het beste gebruik trachten te maaken, voor zoo veel 'er my van toeschynt wel te verdienen stiptelyk gevolgd te worden, hetwelk byzonderlyk, in den uitgestrektsten zin, te raaden is den geenen, die daartoe door eenen Lastbrief van Staat verbonden zyn.

J. D.

BESCHRYVING VAN HET EILAND ISCHIA, NEVENS EENIG BERIGT WEGENS DE ZEDEN EN GEWOONTEN DER BEWOONEREN; OPGEMAAKT IN DEN JAARE 1796, DOOR G. H. L. NICOLOVIUS, GEHEIMSCHRYVER VAN DE FINANCIEKAMER TE EUTIN.

Het Eiland *Ischia*, aan den oostlyken ingang van de Golf van Napels gelegen, beslaat ongeveer tien Italiaansche mylen in den omvang, alle de bogtige inhammen van zyn strand daar onder begreepen. Het heeft eenen Bisschop, Wy-bisschop van den Stoel van Napels, drie Parochien en een Nonnenklooster.

Dit Eiland is niets anders dan een Berg; zynde, volgens uitwyzen van deszelfs gedaante, een uitgebrande Volkaan. Eenige weinige fraaie Dorpen liggen langs deszelfs oevers verspreid. Op zich zelve staande wooningen ontmoet men op de oppervlakte des geheelen Eilands, en vindt men zelfs op eene hoog-

hoogte, alwaar de beplanting van den grond moet ophouden: De witte kleur der huizen maakt een aangenaam kontrast uit met de groene kleur der wyngaarden en tuinen, boven welke zy hunne daken uitfteeken. Op den top des bergs is eene Hermitagie, beftaande uit eene kapel en drie cellen, uit de Volkanifche rots uitgehouwen. De cellen worden van even zoo veele Kluizenaars bewoond. Een van hun doet tweemaalen 's weeks de ronde door het Eiland, en keert terug met brood, oly, eijeren en al wat tot den altaardienst wordt vereischt. Met een gul hart fchenken hem de opgezeetenen hunne aalmoezen, en beveelen zich hunner voorbiddinge aan. Jaarlyks trekken zy in bedevaart na deeze kapel.

Wy begaven ons eenmaal derwaarts; met veel hartelykheids wierden wy van de heremiten ontvangen, en op de beste wyze behandeld, welke hunne armoede gedoogde. Een van hun, egter, een afgeleefd grysaart, bemoeide zich niet met ons. 's Morgens en 's avonds was hy te zien, liggende op zyne knieën, voor de kapel of het altaar. Zyn gedrag wekte onze nieuwsgierigheid, en wy namen eene voegzaame gelegenheid waar, om met hem in gefprek te treeden. Wy verftonden van hem, dat hy een Duitfcher was; dat hy in den bloei zyns leevens zyn Vaderland hadt verlaaten tot het doen van eene bedevaart na onze Lieve Vrouwe van Loretto, en dat hy zedert zyn geboorteland niet gezien hadt. Wy vraagden na zynen ouderdom: „ Ik wierd gebooren," antwoordde hy met eene zwakke en beevende ftem, „ ik „ wierd gebooren in 17 . . . doch ik weet niet, in wat jaar „ wy nu zyn."

Het Eiland geniet een gunftig klimaat; en de lucht is zelden door wolken verduisterd. De Winters zyn zagt; de kruipende dieren onfchadelyk, en de bronnen ter geneezinge van verfcheiden ongefteldheden dienftig: zagt is insgelyks de Regeering. Het Eiland is vry van belastingen. De Koning koomt het jaarlyks bezoeken, en fchenkt huwelyksgiften aan behoeftige jonge meisjes. Een Hospitaal heeft men hier geftigt voor rekening van een liefdaadig Genootfchap te Napels. Eenige honderden zieken genieten oppasfing en worden geneezen geduurende het badfaifoen. Eenige fchuiten worden alleenlyk gebruikt om die aan de beterende hand zyn na Napels terug te voeren, en andere lyders van daar na het Hospitaal te brengen. De lammen, die 'er van hunne zwakheden worden geneezen, laaten hunne krukken aldaar, welke zy aan de Madona of eenigen byzonderen Befchermheilige toewyden.

De boomen, heesters en planten, die Volkanifche gronden beminnen, tieren wonder wel op dit Eiland. Hier en daar ontmoet men bosfchen van eiken- en hazelnooten-boomen. Men laat ze flegts tien jaaren ftaan. De oranje-,

gra-

granaat-, vygen-, Napelsche mispelboom en de *Arbutus* zyn de meest gemeene tuinboomen. Van de wilde heesters zyn de mirt en de mastik 't overvloedigst.

De opgezetenen bezitten iet byzonders in hunne taal, gestalte en kleedy. Voor afwisselende mode is dit Eiland ongemaakbaar; veele uitvindingen der hedendaagsche weelde zyn door den aart der plaatze zelve verbooden. De grond voedt niets anders dan ezels en geiten. Dezelve is oneffen over het geheele Eiland, zoodat het gebruik van rydtuigen 'er door verhinderd wordt. De Koning zelf, wanneer hy uit zyn vaartuig stapt, is verpligt, met het zelfde geringe voertuig zich te behelpen, waar van de geringste Eilanders zich bedienen.

't Was in de lente, toen wy 't eerst dit Eiland bezogten. Twee dagen vertoefden wy in het Dorp *Ischia*. Vergeefs zogten wy eene *herberg*, en wierden na lieden geweezen, welke, *zoo als* men ons berigtte, ons met blydschap zouden *ontvangen*. Eene vriendelyke oude matrone, eene vrouw van middelbaaren ouderdom en een klein meisje waren onze huiswaardinnen. Zy hadden slegts twee kleine vertrekken, die wy met haar deelden. Zy verlieten ons geen oogenblik. Met deelneeming vernamen zy na den welstand onzer afweezige vrienden; en den eersten morgen by myn ontwaken zag ik de goede oude vrouw voor myn bed, bezig om myne schouders met de lakens te dekken, die in den slaap in wanorde geraakt waren.

Naa verscheiden maalen korte bezoeken op het Eiland te hebben afgelegd, keerden wy in den herfst derwaarts weder, en vertoefden verscheiden weeken in de nabyheid der baden. Onze huiswaard, geboortig van Sorrento, heeft lang op *Ischia* gewoond, alwaar hy by den toenaam van *de Sorrentiner* algemeen bekend is. Hy was een vrolyk oud man, en bezat verscheiden wyngaarden. Zyn huisgezin bestondt uit zyne vrouw, eene zeventienjaarige dogter, en eenen wat ouder' zoon. Twee vrouwlyke bedienden woonden by hen op den voet der volmaaktste gelykheid, buiten de werkuuren. Eene behoeftige nabestaande, FORTUNATA genaamd, veertien jaaren oud, was hier gestadig over den vloer.

Langs eenige trappen klommen wy van de straat na het plein, 't welk aan twee zyden door het huis was ingeslooten, en aan de twee andere door den wyngaard en een laagen muur, welke het van de straat afscheidde. De onderscheiden vertrekken hadden geene gemeenschap met elkander; elk derzelven hadt eene deur, die op het plein uitkwam, een venstertje, genoegzaam tegen het dak stootende, of een gat in de deur zelve. Deeze vertrekken wierden alleenlyk by nacht, of wanneer het regende, gebruikt.

Op andere tyden dient het plein ter verzamelplaatze voor het gezin. Een zeilkleed keert gedeeltelyk de zonnehitte af,

en onder deszelfs schaduw houdt men de eenvoudige maaltyden. Een op zich zelve staande kleine keuken, met een waterbak daar naast, beslaat een ander gedeelte des pleins.

De huisdaken over het geheele Eiland zyn plat, en worden om fruiten te droogen, en tot andere oogmerken, gebruikt. Over het onze was een tent opgeslagen, alwaar de dogter haar *siesta* nam, en de oude vader zomtyds den nacht doorbragt. Men klimt derwaarts langs eenen ladder, die, na boven getrokken zynde, den post ongenaakbaar maakt, doch, aan den anderen kant, beneden zynde weggenomen, den persoon op het dak tot eenen gevangene maakt.

In den avond wierdt het plein in eene balkamer veranderd; de tafels en stoelen wierden weggenomen, en de trappen, voor de deur van ieder vertrek geplaatst, dienden tot zitplaatzen voor de aanschouwers. Nooit zag ik de *Tarentella*, dien vermaarden Napolitaanschen dans, beter dan hier uitvoeren. Gemeenlyk wordt dezelve door twee jonge meisjes gedanst, terwyl een derde op de tambourin speelt, die zy met haare stem verzelt. De klagten van teleurgestelde liefde, of een minnaar van zyne beminde gescheiden, of, zomtyds, de boosheid eenes afgeweezenen minnaars, zyn de meest algemeene onderwerpen der gezangen, in welke *Madona e Cupinto* (de Maagd MARIA en *Cupido*) zomtyds gezamenlyk worden aangeroepen.

Het vermaak van deezen dans bestaat in de verscheidenheid van lichaamshoudingen, het speelen met het voorschoot, de verscheidenheid der teekens, door de danzers gegeeven, het geluid der klaphoutjes, die zy in haare handen houden, of het klappen met de vingers, die de klaphoutjes vervangen. 't Geen, egter, nog meer opmerkinge verdient, is, dat zy de gewoone uitdrukking van deezen dans naar goedvinden weeten te wyzigen. Om ons te vermaaken, danste FORTUNATA, op zekeren dag, dien dans met een vetten Lombardschen boer, en gaf daaraan de uitdrukking van de scherpste spotterny.

De zelfde bevalligheid en kieschheid, welke hunne tydkortingen en danzen kenmerkt, bespeurt men insgelyks in hunne dagelyksche handelingen en verkeering. 's Morgens, by ons ontwaaken, vonden wy een tros van de schoonste druiven op onze tafel. Terwyl wy aan het ontbyt zaten, bragt ons de oude vader des gezins een mandtje van zyne beste vrugten. Dikwyls noodigde zyne dogter FRANCESCA tegen den avond ons uit tot het doen van eene wandeling. Zy bragt ons by haar vaders wyngaarden, deedt ons nederzitten ter plaatze, alwaar wy de fraaiste gezigten hadden, en plukte voor ons de rypste druiven. In 't voorbygaan leerde zy ons den naam en de kragten der planten kennen, die de meeste opmerking verdienden. Zy en FORTUNATA vertoonden in alles

les wat zy deeden eene ongedwongenheid en waardigheid, die in Duitschland zouden geoordeeld worden eene hooger opvoeding aan te kondigen. Maar wee haar, welke in de bevalligheid gebrekkig zyn, die, over 't geheel genomen, hun zoo natuureigen is! 't Was om deeze reden alleen, dat FORTUNATA de vrouw niet kon dulden, die aan haaren broeder was verloofd. Vergeefs merkten wy aan, dat zy alle wenschelyke hoedanigheden bezat, eene goede huishoudster was, met de naald kon werken, dat zy kon wasfchen, enz. „'t Is zoo," hernam FORTUNATA; „maar, in de eerfte plaats, „zy is lelyk; in de tweede plaats, zy kan fpeelen, danzen „noch zingen; zy weet van niets — zy is lelyk, lelyk!" en op alle onze tegenbedenkingen konden wy nooit een ander antwoord bekomen.

By onze eerfte aankomst was FORTUNATA zeer flegt gekleed; *in weinige dagen* ftaken wy haar in een nieuw pak, naar *lands* wyze: een kort jak van zwart fluweel, een voorfchoot, een rok en een fluier. Welhaast bemerkten wy, dat zy haare gewoone leevendigheid had verlooren; te midden der vreugde, welke in het huis heerschte, was zy alleen droefgeestig en peinzende. Van deeze veranderinge konden wy de oorzaak niet ontdekken. Eindelyk, op zekeren avond, onder het danzen, naast haar zittende, herhaalde ik de zelfde vraag, die reeds dikmaals aan haar gedaan was. „Wat fchort 'er aan, FORTUNATA? Ontbreekt u iets?" — „*Cirquaglie* (oorringen)," antwoordde zy met eene fluisterende ftemme. Ik keek haar aan, denkende dat zy met my fchertfte; doch het was haar volkomen ernst.

Al vroeg begonnen zy ons met *jy* en *jou* aan te fpreeken. *Wy vraagden hun, of het hunne gewoonte was, dus tot elkeenen te fpreeken.* „Neen," was het antwoord, „alleen „tot hen, welke wy liefhebben." De vriendfchap geeft gaarne bynaamen. *Zy* rustten niet, voordat zy voor elk van ons 'er eenen bedagt hadden. Zedert noemden zy ons by geenen anderen naam; 't was een waar vermaak voor hun. De vlugfte van de twee heette PALLONE, de *Bal*, en de jongfte en roodfte ROSA DI MAGGIO, de *May-roos*.

Soortgelyke blyken van goedwilligheid ontvingen wy meermaalen van andere bewooneren van het Eiland. Onze menigvuldige togten op ezels, die ieder eenen gids hadden, bragten ons in kennis met verfcheiden arme druiventreeders. Zoo dra zy ons in 't oog kreegen, drongen zy ons om in hunne wyngaarden te komen: „Komt hier, komt hier!" riep op zekeren dag zeker perfoon, FILIPPO genaamd, wiens noodiging ik had van de hand geweezen: „Ik zal u de beste „te druiven geeven; niemant behalven my weet, waar ze „te vinden zyn; ik heb ze zelfs aan myne vrouw nooit „geweezen."

Dikmaals genooten wy beleefdheden van lieden, die ons geheel onbekend waren. Op zekeren dag ging ik ter kerke, om de toediening van het vormzel by te woonen. Het was een zeer warme dag. Een ezel van ongemeene schoonheid, en zeer fraai getuigd, wekte myne aandagt; ik bleef stilstaan om het dier te beschouwen. „ Wilt gy 'er op ryden? " zeide een welgekleed man, die te gelyk tot my kwam: „ de „ ezel behoort aan my." Ik bedankte hem voor zyne aanbieding; doch hy hieldt aan, vervolgde zynen weg te voet, en zich tot het kind wendende, welk den ezel geleidde, riep hy het toe, om zich te spoeden, en aan de deur der kerke op my te wagten. Nooit te vooren had ik den man gezien, en naderhand zag ik hem nooit weder.

Zomtyds beklommen wy, in den avond, eene hoogte, van waar wy de ondergaande Zon en de opkomende Maan zien konden. Niet verre van den voet des heuvels woonde eene vrouw, GIUSEPPE genaamd, die, zoodra zy ons in 't oog kreeg, een mandtje met fruit bragt, by ons ging zitten, op de gemeenzaamste wyze, en tot ons sprak over haare huislyke zaaken, dat haar man weldra zou t'huiskomen, wat zy voorneemens was voor zyn welkomthuis voor hem gereed te maaken, en alle haare byzondere belangen.

Zomtyds, in de daad, neemen zy voor hunne beleefdheden eene belooning aan. Op dit Eiland, gelyk in het geheele zuidelyk gedeelte van Italie, ontmoet men meer dan éénen man, op geld gesteld; doch deeze hebzucht is die eens kinds, 't welk alles wil hebben, wat aan hetzelve wordt vertoond. Zonder aan de waarde des gelds te denken, zullen zy eene buitenspoorige somme voor hunne waaren, of voor hunnen arbeid, vraagen; doch, over 't geheel genomen, zullen zy straks zich vergenoegen met hetgeen gy goedvindt hun te geeven. Indien gy aan een behoeftigen een aalmoes geeft, zal hy met schynbaare onverschilligheid dezelve aanneemen, — niet, egter, uit ondankbaarheid; 't geschiedt alleen op grond zyner meeninge, dat de natuurlyke billykheid vordert, dat men hem iets mededeele. Van hier ook, dat de kinderen niet dan met moeite: *Ik bedank u*, leeren zeggen.

Even gelyk de Italiaanen, gebruiken de bewooners van *Ischia* zelden het woord *Mensch*; dat van *Christen* vervangt deszelfs plaats; en by hen is *Christen* eensluidende met *Katholyk*. Nogthans merkten zy op, dat wy geene hunner godsdienstige plegtigheden in agt namen, zonder dat zy evenwel deswegen eenig ongenoegen betoonden. Kloekmoedigheid en vergenoegdheid is al wat zy in hun geloof vinden. In hunne godvrugtige uitdrukkingen klimmen zy zelden hooger dan tot de Moeder Gods. 't Is onze Lieve Vrouwe, aan welke zy u beveelen, wanneer zy van u gaan, en u een

heiligen nacht (*santissima notte*) wenschen. Tot haar wenden zy zich, wanneer zy ziek zyn. By het overlyden eenes volwassenen bidden zy voor de rust zyner ziele. Het sterven eens kinds wordt voor eene gelukkige gebeurtenis gehouden. „ Gy zyt bedroefd," zeide FRANCESCA tot my, op zekeren dag, dat een kind, tot ons klein gezin behoorende, overleeden was; „ gy zyt bedroefd! Ik weet waar gy „ aan denkt: ik denk ook aan het kind; maar ik ben geluk- „ kig: want het is in het Paradys."

Godsdienstige feesten zyn voor hun vreugdedagen. Al aanstonds by onze komst op het Eiland zeiden zy ons, dat wy 'er blyven moesten tot op het feest van hunnen Patroon of Beschermheilige. Naardien wy ons verblyf met 'er daad rekten, en in hun verlangen begonnen te deelen, gaven zy ons het Leeven van hunnen Heilige te leezen, opdat, zoo als zy zeiden, wy zien mogten, wat slag van een man hy ware.

Il beato Giovanne (zoo is zyn naam) was een inboorling van *Ischia*, alwaar verscheiden zyner bloedverwanten en bekenden nog in leeven zyn. Hy hieldt zyn verblyf in een Klooster te Napels. Zeer groot was de roem zyner heiligheid gedurende zyn leeven. Op zekeren dag zag men hem eene Processie volgen, terwyl zyne voeten nooit den grond aanraakten. Op eenen anderen dag liep hy in eene zwaare regenbui, zonder dat hy nat wierdt. Op den feestdag van den H. JANUARIUS verlangde hy, gelyk veele anderen, het heilig altaar te naderen, om by het wonderdaadig bloed te bidden; doch hy verloor zyn' kruk onder de menigte, en was genoodzaakt, aan de deur der kerke droevig neder te zitten. In weinige oogenblikken zag men zyn' kruk door de lucht vliegen; dezelve zweefde over de hoofden des volks, 't welk van vreugde juichte, en hy bleef eindelyk aan de borst van den gryzen Heilige hangen. By zyn overlyden schoolde het volk by troepen zamen, om zyn lyk te zien; men vondt het noodig, by hetzelve eene wagt te plaatzen. Dit, egter, was niet toereikende om te beletten, dat een zyner toonen in een oogenblik verdween; zedert heeft men niet kunnen ontdekken, wat 'er van dat gewyd reliek geworden ware.

Toen wy aan onze huiswaarden onze verwondering betuigden, dat zy eenen Patroon vereerden, die nog niet gekanonizeerd was, begonnen zy luidkeels te lachen. „ Hoe is 't „ mogelyk," zeiden zy, „ dat hy niet een Heilige zyn zou, „ die zoo veele wonderwerken heeft gedaan?"

De feestdag brak eindelyk aan; met alle de gebruikelyke plegtigheden wierdt dezelve gevierd. In den avond hadt eene algemeene verlichting plaats; de daken van alle huizen waren met lantaarnen van geölied papier bedekt. Te gader met onze huiswaarden waren wy getuigen van dit schouwspel, en van het vreugdegeschal, 't welk allerwege weergalmde.

de. Met eerbied weezen zy ons eenige huizen, die beter dan de overige verlicht waren. „Daar," zeiden ze, „woont „ een bloedverwant van den Heilige, en dat is het huis van „ eene zyner nichten." Van dak tot dak riepen en antwoordden zy elkander met schelklinkend fluiten. „En ik „ ook," riep eensklaps onze bejaarde huiswaard, „ zal aan „ onzen Heilige eene offerande doen!" Straks ging hy na zyn' schuur, haalde een oud vat, en stak het in brand. Wy vermaakten ons met het zien na de vlammen; en eer nog het vat in duigen viel, rolden zy het in een gat, onder het maaken van een groot gejuich. Met danzen en kortswylen wierdt de dag beslooten.

Zoo wel te moede waren wy, dat wy het overschot onzer dagen hier zouden hebben kunnen slyten. Nogthans waren wy genoodzaakt te scheiden. „Zyn alle de *Duitschers* zoo als gy- „ lieden?" vraagden zy ons menigmaal. Toen wy affcheid namen, gaven zy hun voorneemen te kennen, geduurende ons verblyf te Sorrento ons te komen bezoeken, en betuigden hunnen wensch, ons nog eens onder hen te zullen wederzien. Zy, zoo wel als wy, streelden zich met die verwagting. Zy deeden ons uitgeleide tot aan het schip. Zedert hebben wy hen niet gezien.

AANMERKINGEN, OVER DEN HEERSCHENDEN SMAAK IN DE KLEEDERDRAGT DER VROUWEN.

(Naar het *Engelsch.*)

— *Is, when unadorn'd, adorn'd the most.*

THOMSON.

Een Schryver van vroegeren tyde heeft opgemerkt, dat de laatste zugten eener schoone Vrouwe min veroorzaakt wierden door het denkbeeld van het verlies des Leevens, dan door dat van het verlies haarer Schoonheid. Welke waarde ook deeze aanmerking moge hebben, die, in den eersten opslag, het voorkomen van eene wonderspreuk of van eene beschimping heeft, het gaat vast, dat dezelve niet zonder allen grond is in de grillig- en ongeregeldheden van het vrouwlyk character, en dat, welk eene maate van gewigt zy hegten aan het bezit der schoonheid, dit alleen het onderwerp niet uitmaakt van den moed en de standvastigheid, welke de Sexe betoont.

Eene hooger waarde op de Schoonheid dan op het Leeven te stellen, is zeker een overspanne daad van trots: dan eenige toegeevenheid mag men gebruiken omtrent dit heerschend denk-

denkbeeld, wanneer men in aanmerking neemt den veelvermogenden invloed van de bekoorelykheden der Vrouwen op het hart der Mannen; en het natuurlyk uitwerkzel van drift en verknogtheid, ontstaande uit de natuurlyke neiging der beide *Sexen* tot elkander.

Ondanks eene zo redelyke veronderstelling, zullen wy bevinden, dat voorwerpen van eene mindere aangelegenheid de *wufte* Schoonen aanzetten, om haare *gezondheid* aan een hoogst haehlyk gevaar bloot te stellen, en by *gevolg* haar leeven liever te waagen, dan een grilligen optooi te *laaten vaaren*, door de buitenspoorige vereerderessen der *Mode* ingevoerd. Het is onder haar een algemeen zeggen, dat *zy zo* wel uit de Wereld *mogen gaan*, als buiten de Mode; en volgens dit denkbeeld, *'t welk*, even als het voorgemelde, iets van het *wonderspreukige* heeft, wordt daadlyk gehandeld; en *naar de letter* geleefd, door de talryke omhelsters van den *hedendaagschen smaak* in de vrouwlyke Kleederdragt. Men *volhardt* 'er in, ondanks de veelvuldige raadgeevingen ten tegendeele, door Geneesheeren en anderen, die voor bevoegde regters in dit stuk mogen geagt worden, gegeeven, wegens de schadelyke uitwerkzelen. Wy mogen, met grond, veronderstellen, dat veele slagtoffers worden van haare eigene hardnekkigheid, en dat de ongemakken oorsprongIyk uit deeze Kleederdragt, als den eersten oorsprong, ontstaan, schoon men ze aan andere oorzaaken toeschryft en andere naamen geeft. Dat de drang van het Modegevoel zo onwederstandelyk is, mogen wy met reden beklaagen; doch des valt ligt reden te geeven voor den aandagtigen waarneemer der menschlyke natuure, en byzonder voor *de kenners van het vrouwlyk hart, en van de zwakheden, dier Sexe byzonder eigen.*

Naauwlyks gaat 'er eene week voorby, of wy leezen in de Nieuwspapieren van jonge Dames, die zich doodlyk gebrand hebben, door den ligten en zeer ontvlambaaren aart haarer kleedinge (*); 't welk een ander der heillooze uitwerkzelen is van deeze vreemde Kleederdragt, waar tegen men ernstig behoort te waarschuwen.

Ongetwyfeld zou het aanvoeren van een lang en uitgerekt Vertoog, over een onderwerp van deezen aart, 't welk zo naby aan het boertige en belachlyke grenst, een verkeerd en ongepast voorkomen hebben; dan wy kunnen niet nalaaten op te merken, dat 'er veele dingen zyn, die, op zich zelven beschouwd, een onbeduidend en gering voorkomen hebben; doch menigmaalen vergezeld gaan met een sleep van de belangrykste gevolgen.

Met

(*) Men weete, dat eenige der Dag- en Nieuwstydingen in *Engeland* opgevuld zyn met spottende berigten van deeze soort.

Men heeft waargenomen, dat Heeren naar de Mode hun gevoelen van het verſtand en de verdienſten hunner Medegenooten vormen volgens eene regtmaatige overweeging van de byzonderheden in hunne Kleeding, die, in den eerſten opſlage, eeniglyk ſchynt af te hangen van de kunde en bekwaamheid hunner kleedermaakers en kappers. Met meer ſchyns van reden ſtaat men aan de Vrouwen toe, deezen maatſtaf te gebruiken, in het vormen haarer gevoelens over de verdienſten en bekwaamheden van de andere Sexe, en dat het geen, naar het gevoelen der Heeren, mag over het hoofd gezien worden, geene ſtoffe van een nietsbeduidenden aart is by de andere zagtere en kieſchere Sexe.

Ondanks veele geestigheden en boerteryen, welke oppervlakkige beſchouwers ten aanziene van dit onderwerp zich veroorloven, ſtaa het ons vry te zeggen, dat eene meerdere of mindere maate van deugdzaame ingetoogenheid en betoon van kuischheid in de kleederdragt en opſchik der Vrouwen moge aangezien worden als een onfeilbaaren maatſtaf van den ſtaat der zeden eens Volks.

Wy hebben alleen het oog op de *Romeinen* te ſlaan, tot verdere opheldering van een onderwerp, 't geen, in de daad, veel ernſtiger en gewigtiger is, dan het aan een' vlugtigen' opſlag van het oog moge voorkomen. De *Romeinen* waren zeker een groot en deugdzaam Volk, indien ooit een zodanig Volk op den aardbodem beſtondt. De gevallen van de kuiſche LUCRETIA en de onſchuldige VIRGINIA, en de gewigtige gevolgen, welke daaruit voortvloeiden, wyzen uit, den wydſtrekkenden en veelvermogenden invloed van de zuiverheid des Vrouwlyken Characters. Staande het roemrykſte tydperk der *Romeinſche* Vryheid, werden 'er Wetten uitgevaardigd, ten aanziene van de voeglykheid en de grenzen van de vercierzelen der Vrouwen en Dogteren van *Romeinſche* Burgeren. Schoon de openbaare zeden der beide Sexen, in dat tydperk, de grootſte maate van zuiverheid en volkomenheid bereikten, welke de menschlyke natuur gehengt, oordeelden egter die wyze en agtenswaardige Staatslieden en Oorlogshelden het geraaden, door ernſtig genomene Staatsbeſluiten, de mogelyke losbandigheid en grilligheid der Vrouwen in de keuze van kleeding en opſchik te regelen. Zo lang de *Romeinſche* deugd en vryheid bloeiden en ſtand hielden, zo lang werden deeze oordeelkundige inrichtingen ſtipt gevolgd.

De perſoon van eene *Romeinſche* Matroone werd toen, en zelfs nu, op zulk een' grooten tydsafſtand, met meer reden, aangezien, als met zich omdraagende het denkbeeld van de hoogſte maate van vrouwlyke deugd en moederlyke tederheid. Toen de eerſte verſchynzels van verval en ondergang zich begonnen op te doen in die voorheen zo beroemde Republiek, werden die zelfde verſchynzels zigtbaar in het gedrag der Ro-

Romeinsche Vrouwen. Onmiddelyk naa de *Punische* Oorlogen, een tydperk, 't welk Wysgeeren en Geschiedschryvers eenpaarig aanzien als het eerste van het verval der *Romeinsche* grootheid, begonnen de Vrouwen der Raadsheeren en Burgeren te roepen om meerder vryheid in het stuk van kleeding en opschik. Zy omringden met eene gansche menigte het Raadhuis, en stelden zich aan als de heffe des Volks, wanneer het onvoegelyke eischen doet en wil doordringen. Wanneer men de Aanspraaken der *Romeinsche* Staatslieden, te deezer gelegenheid, leest, zou men zich veelligt verbeelden, dat HANNIBAL voor de poorten stondt, en *Rome* met een' onverwylden ondergang gedreigd werd. Zy voorzagen, in de onbegrensde en ongebreidelde begeerten hunner Vrouwen tot de ydelheden van den opschik, den aanstaanden wasdom van weelde en ondeugd, de verwaarloozing van huislyke deugden, de nutlooze verkwisting, en den geheelen sleep van rampen, die onvermydelyk hebbelyke Weelde volgen, wanneer dezelve eens wortel schiet in een' anders welgeordenden Staat.

Deezer Raadsheeren regtmaatige beduchtheden en welgegronde vrees werden ongelukkig bewaarheid in de volgende tydperken hunner Geschiedenis: het omverwerpen der Vryheid in de Burgeroorlogen was de welverdiende vrugt van algemeene weelde, en een gevolg van de losbandigheid der Vrouwen. —— SALLUSTIUS ontdekt ons de geheimen van deeze tyden, indien wy zyne Schriften met de vereischte aandagt leezen: en het is wel bekend, dat de groote vermeesteraar en overweldiger, die de vryheden zyns Vaderlands verdelgde, tot den inval in *Brittanje* werd aangezet door de hoop van in de *Britsche* Zeeën de grootste en schoonste paarlen te zullen ontdekken, om de greetigheid zyner vrouwlyke gunstelingen te voldoen, die (dit mogen wy in 't voorbygaan opmerken) Matroonen en Vrouwen van aanzien waren, behoorende tot de aanzienlykste Familien van *Rome*. — De huislyke geschiedenis van zynen grooten Opvolger, dien men ten onregte geroemd heeft als een Beschermheer der fraaije Letteren en schoone Kunsten, leevert ons voorbeelden op van het slordigst gedrag onder Vrouwen van den eersten rang. Een juist denkbeeld van haare zeden kan men opmaaken uit de Schriften van HORATIUS en SUETONIUS. Met één woord, men zou achten, dat zedebederf en ondeugd de grootste hoogte beklommen hadden geduurende dit tydperk, ware te onzer kennisse niet gekomen het laatere, nog veel verder gaande zedebederf van *Rome*; waren de bladzyden hunner Dichteren en Geschiedboekeren niet besmet met de verhaalen van de schaamtlooste yerfoeilykheden der Keizerinnen en andere

Vrouwen van de aanzienlykste rangen onder den *Romeinschen* Adel en de rykste Burgers.

Het was staande de regeering van deeze schaamtlooze bedorvenheid van zeden, dat 'er Kleederdragten plaats greepen, die eene treffende overeenkomst hebben met de Modes van deezen tyd. Niets strookte met den smaak der *Romeinsche* Dames, dan zyden kleederen van het fynste en doorzigtigste weefzel, welke toelieten en de gedaante en de beweeging der lichaamsleden zo veel mogelyk te vertoonen, of, volgens de gelukkige uitdrukking van den Geschiedschryver, die dezelve vermeldt, geschikt waren tot het *exprimere artus*.

Het is noodloos, en zou misschien haatlyk worden, de vergelyking verder voort te zetten; wy mogen, derhalven, ons te vrede houden met aan te merken, dat 'er de grootste verwantschap plaats hebbe tusschen de zeden, het gedrag en den uitwendigen opschik onzer Vrouwen, en de waardigheid, voorspoed en het welvaaren eens Lands. De zaak in dit licht bezien, gelyk wy op goeden grond van reden mogen doen, moeten wy bekennen, dat Mannen, die zich op hunnen post bevlytigen om de ongebondenheid van de ontblooting met ernst tegen te gaan, door de zuiverste beweegreden van Vaderlandliefde en Deugd gedreeven worden. — Desgelyks mogen wy niet vergeeten met lof te gewaagen van de Braaven, die poogen, de jammerlyke voortgangen van Overspel te stuiten. Het is een kenmerk van de diepst ingewortelde snoodheid, dat der zodanigen poogingen een voorwerp van belaching worden, of, hetgeen nog erger is, van ernstige tegenkanting van Persoonen, in hoogen rang geplaatst.

Allen, die dieper inzien in de oorzaaken en gevolgen der menschlyke bedryven, beklaagen, met een dieptreffend leedweezen, het verval van deugdzaame gevoelens en een zedig gedrag in de zodanigen, die de Natuur zelve schynt onderweezen te hebben in eene wantrouwende en vreesagtige afkeerigheid van misdaad en snoodheid, en die de Mannen vooraf moeten opwekken en aanzetten, eer zy de grenzen der deugd overschreeden.

Het is eenigzins opmerkelyk, dat de twee meest beroemde Republieken der Oudheid tot haare Beschermgodinnen uitkoozen de zinnebeeldige aanduidingen van Vrouwlyke Deugden en Begaafdheden. MINERVA, de Voorstandster van Wysheid, Welspreekenheid en Kunsten, was de Beschermgodin van de *Atheensche* Republiek; en JUNO, de Huwelyksgodesse, het Model der Matroonen, de aanduiding van kuischheid en deugd, zat voor over het lot der magtige Republiek van *Rome*. Schoon deeze vercierde en zinnebeeldige afbeeldingen zyn, mogen wy in derzelver lot het volgend geval haarer vereerderen aanschouwen. Door

af

af te wyken van de Deugden, die deeze, naar het gevoelen haarer aanbidderen, tot Godinnen verhieven, werd de eene, mag ik my dus uitdrukken, eene beuzelende en belachlyke oude Vrouw, — de andere eene laage en onbeschaamde Hoer, overgegeeven aan de laagste en walchlykste buitenspoorigheden van vuile ongebondenheid.

Zodanig zal het lot weezen van andere magtige en uitgebreide Staaten! Dit vonnis staat geschreeven in het groote Boek der Menschlyke Natuure; en niets, dan de hand der Almagt, kan den natuurlyken voortgang des rampspoeds in den loop der menschlyke zaaken stuiten!

[Wy herdagten, dit Stukje vertaald hebbende, aan 't geen wy lazen in de *Vergelyking der Gemeenebesten* van onzen DE GROOT *over de Kleeding*, met de *Aantekeningen* van MEERMAN daar over, en kunnen niet nalaaten onze Leezers derwaards te wyzen, om met de Stukken beweezen te vinden, 't geen in deeze *Aanmerkingen* slegts wordt aangestipt. Wy zouden elke byzonderheid daar uit kunnen staaven, maar wyzen onze Leezers tot het IIde Deel, bl. 53, en de *Aantekeningen*, bl. 315, waarin byzonder gehandeld wordt over het gebeurde van het Afschaffen der *Oppische Wet*, ter gelegenheid van het Oproer der *Romeinsche Vrouwen.* Wy schryven slegts twee regels af, van den Tooneelspeeler PUBLIUS, ten opzigte van het hier boven vermelde aanstootlyk dun Vrouwlyk gewaad:

Æquum est induere nuptam ventum textilem,
Palam prostare nudam in nebula linea?

Volgens de Vertaaling van MEERMAN:

Past dit, dat een gehuwde Vrouw zich kleede als in een geweven wind,
Of voor het oog van ieder naakt gaa in een linnen waasem?]

DE OPREGTE BELYDENIS VAN EEN CARIANER.

Een *Carianer* (*), door een *Engelsch* Reiziger, die den zeldzaam bezogten oord, door dit Herdervolk bewoond, bezogt, na zynen Godsdienst ondervraagd, beleedt rondborstig zyne onkunde. Op het verder onderzoek na de oorzaak van deeze onweetenheid, gaf hy deeze wel vreemde reden: Dat God eens zyne Wetten op een Buffelshuid geschreeven hebbende, alle de Natien van den Aardbodem hadt opgeroepen om 'er een afschrift van te maaken; dat zy allen die oproeping hadden gehoorzaamd, behalven de *Carianers*, die, toen geen tyd hebbende, dewyl zy met te veel huislyke bezigheden bezet waren, door dit verzuim, zedert in een

staat

(*) Een Volk, eenige mylen landwaards van *Rangoen*, in het Birmansche Ryk, woonende.

ftaat van onweetenheid gebleeven waren, en nu niets anders wisten, dan hetgeen tot het herderlyk bedryf betrekking hadt.

Hoe groot zou niet wel het getal der foortgenooten van de *Carianers* weezen, indien de Onkundigen in den Godsdienst opregt voor de oorzaak hunner onkunde uitkwamen?

GEPAST EN BESCHAAMEND ZEGGEN VAN DEN HEELMEESTER BOUDON TEGEN DEN CARDINAAL DUBOIS.

De Cardinaal DUBOIS, eerfte Minister van *Frankryk*, zondt, op zekeren tyd, om den Heelmeester BOUDON, ten einde deeze eene Operatie van aanbelang aan zyn Perfoon zou verrigten. De Cardinaal, hem ziende binnen treeden, zeide: „ Mynheer! gy moet niet denken my te behandelen op de„ zelfde ruwe wyze, als gy de ellendige Schepzels behan„ delt in het *Hotel Dieu.*" — BOURDON antwoordde met een zeer ernftig gelaat en op een deftigen toon: „ Elk dier „ ellendige Schepzels, zo als uwe Eminentie hun gelieft te „ noemen, is in myn oog een eerfte Minister!"

DE CARDINAAL FLEURY EN DE ABBÉ DE ST. PIERRE.

Wanneer de Abbé DE ST. PIERRE zyn Ontwerp van eenen altoosduurenden Vrede aan den verftandigen en door veelvuldige ondervinding wys geworden Cardinaal FLEURY aanboodt, en deeze 't zelve hadt ingezien, voerde hy den Ontwerper te gemoet: „ Myn Heer! ik vrees ten hoogften, „ dat gy een voorloopig Artikel vergeeten hebt." — Op de vraag, waarin 't zelve beftondt, gaf de Cardinaal ten antwoord: „ Gy hebt vergeeten eene talryke menigte Zende„ lingen af te vaardigen, om de harten der Mogenheden „ tot uw heerlyk plan over te haalen."

In het voorig N°. *Meng.* bl. 31 reg. 22 ftaat *Drogredenen*, lees *Drogreden.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE, OVER DE VREES, BESCHOUWD ALS EEN HEERSCHENDE HARTSTOGT.

De Vrees, aangemerkt als een heerſchende Hartstogt, mag voorzeker de verwoestſter van 's Menſchen geluk, en de bederfſter van de edelſte bekwaamheden en zielsvermogens, genaamd worden. Wanneer de Vrees iemand vermeesterd heeft, vergroot hy niet alleen weezenlyke gevaaren, maar verbeeldt hy zich gevaaren, waar ze niet beſtaan; hy is teffens onbekwaam om de eerstgemelde af te weeren of te verminderen, of de misleiding, waarin hy zich toegeeft, te onderkennen. Niet alleen belemmert de Vrees het betoon van daadlyke werkzaamheid; 'er is nog iets verſchriklyker en bejammerenswaardiger in. Woorden ſchieten te kort, om de veele duizenden van ſchrikbeelden te beſchryven, welke de ſchreeden volgen van den ongelukkigen, — van den Man, wiens geest, in *zyne kindſche jaaren, ontkragt is, door eenen overmaatigen invloed van die drift*: want men hebbe wel in opmerking te neemen, dat de vroege jeugd het tydperk is, waarin der menſchen zielsgeſteltenis die vatbaarheid voor Vrees verkrygt, welke zomtyds met de vermeerdering der jaaren aangroeit.

Men begrypt, dat ik hier meer bepaald ſpreek van de Vrees, welke *ongegronde Vrees*, of *opvatting van iets te duchten te hebben*, mag genaamd worden. Myne Proeve betreft de Vrees, als een, om hoogstwyze redenen, door den Schepper geſchonkene Hartstogt, in geenen deele.

De zaaden van de Vrees, door my bepaald beoogd, worden zeker in de kindschheid gezaaid, door die gemoedsdrift te bezigen, in ſtede van eenig ander bedwangmiddel. Ouders, Minnen, Kindermeiden, gelyk te over bekend is, bedienen 'er zich te vaak van, om het gezag uit te oefenen over de zodanigen, die onder hun beheer geſteld zyn, niet lettende op het

groot nadeel aan de verstandsvermogens der zodanigen, die ten slachtoffer van hunne 'averechtsche handelwyze strekken. Het moge zomtyds gebeuren, dat een kind, opgroeijende, als het met eene sterkte van zielsvermogens begaafd is, die banden, met welke men hem in de kinderkamer bondt, verbreekt en rustig afwerpt; maar dit is een geval, 't geen men niet dikwyls heeft te wagten: want het vereischt geene geringe maate van kloekmoedig besluit, en kragt om het door te zetten, om de schaduwvolle gedaanten der Vreeze te ontdoen van die eigenschappen, welke onkunde en bygeloof 'er aan hebben toegevoegd, en, enkel door kragt van rede, zich te overtuigen van de ongerymdheid dier bevreesdmaakende opvattingen. Het gebeurt veel menigvuldiger, dat de indrukken der kindschheid den bevreesdgemaakten zyn geheele leeven lang byblyven, en de Mensch by aanhoudenheid de hoogstbeklaaglyke speelbal blyve van ontelbaare bevreesdheden en verschrikkingen, waaraan hy geen naam weet te geeven, en geen oorzaak van weet aan te wyzen.

De Ouden, wier hoogzweevende verbeeldingskragt niet alleen bestaan gaf, maar Godlykheid toeschreef aan alles, welks oorzaak zy niet wisten te doorgronden, gaven aan de Vrees eene plaats onder het aantal hunner Godheden. TULLUS richtte 'er een Standbeeld voor op; *Rome* stichtte der Vreeze een Altaar; *Sparta* bouwde haar een Tempel; THESEUS en ALEXANDER riepen deeze Godheid aan, en boogen de kniën voor den nieuwen Afgod.

Naar het denkbeeld der Hedendaagschen, die onbedreeven zyn in de Fabelkunde, of Mythologie, en zich, meer dan hunne voorgangers, bezig houden met het naspooren der waarheid, is de Vrees eenvoudig die staat der ziele, welke beroerd is en gedreeven wordt door het bezef of vooruitzigt van eenig gevaar; waaruit volgt, dat, dewyl gevaar een betrekkelyk woord is, eenigen meer voor Vreeze blootstaan dan anderen. 'Er zyn weezenlyke en ingebeelde gevaaren. Een waarlyk moedig Man braveert de eerste, en is geheel onkundig van de laatste: terwyl juist deeze laatste, die afstammelingen zyn van onkunde en dwaling, by elken stap aangroeijen, en, bovenal in de duisternis der nagts, wasdom bekomen, en onophoudelyk werken. Voor den Mensch, zo kleinverstandig,

dig, dat hy zich ten speelbal geeft aan ongegronde Vrees, is het lugtruim met harsſenſchimmen, welke hem als voor oogen zweeven, vervuld, en de nagt bedekt met zyne vaale vlerken duizend weezens, het eene ſchriklyker van gedaante dan het andere; by hem is de Donder geen uitwerkzel, 't welk men aan natuurlyke oorzaaken moet toeſchryven; het gedruis des Winds verandert hy in jammerklinkende weeklagten, en zyn eigen ſchaduw, die zeker niets anders is, dan enkel eene wegneeming of onderſchepping des lichts, wordt een weezenlyk lichaam en een vervolgend voorwerp, 't geen hy met zwoegenden angst ontvlugt.

Het is, overzulks, van de hoogſte aangelegenheid, alles, wat die zwakheid veroorzaakt, te overwinnen; en, dewyl dezelve grootendeels hervoortkomt uit de eerſte indrukken, welke wy in onze kindschheid ontvangen, behooren wy over dezelve met de ſtrengſte oplettenheid te waaken.

Het blykt, dat de Rede, die, wanneer dezelve in kragt toeneemt, de meeste geliefde droomen onzer kindschheid verdryft, dikwyls onmagtig is, om de ongegronde Vrees, door vroege indrukken veroorzaakt, te overwinnen. Menſchen, in de volle kragt hunner verſtandlyke vermogens, poogen zomwylen te vergeefs een opkomend gevoel van vreesagtigen aart, met bedaardheid, onder 't ooge te zien; dikwyls poogen zy, wanneer de duisternis hun omgeeft, zich te verzetten tegen die Vrees, welke hun, huns ondanks, bekruipt.

Onder de middelen, aangewend om groote kinderen, zo wel als kleine, te doen bukken en buigen, is Schrik of Vrees een van de meest vermogende: om een kwaadaartigen jongen, wanneer hy ſchreeuwt, te doen zwygen, alsmede om van een druiloor alles, wat men wenscht, te krygen, vindt men niets kragtdaadiger dan de Vrees. — Welk middel bezigen de Tyrannen van *Aſia*, en elders? *Vrees.*

Minnen, Kindermeiden hebben een onuitputbaaren voorraad van ſchriklyke vertellingen in gereedheid, waarin de Duivel en Bietebauwen van allerlei ſoort en gedaante de hoofdrollen ſpeelen. De Kinderen luisteren met eene angstvolle nieuwsgierigheid na deeze gedrochtlyke vertellingen, ſlaan 'er een onbepaald geloof aan, en vullen het geheugen op met een' grooten voorraad van die ellendige wartaal. Derzelver zeer aandoenlyke zinnen worden kragtig aangedaan; hunne

verbeelding is ontvlamd, en, geduurende den slaap, worden zy verschrikt door de yslykste droomen. —— Vreemd, ondertusschen, en opmerkenswaardig is het, dat de Kinderen op deeze soort van Vrees gesteld zyn, haaken na het uur, wanneer die ontrustende vertellingen zullen beginnen, en spyt gevoelen als het verstreeken is. Wie is 'er bykans, of hy kan zich nog herinneren, dat hy verlangde eene schriklyke Historie te hooren vertellen? 't Is bekend, dat POPE, gevraagd, op welk tydperk zyns leevens hy met het meeste leedweezen, dat het voorby was, terug zag, antwoordde: „ op „ dien tyd, toen myne Opvoedster my, met het vertel„ len van verschriklyke Historien, bevreesd maakte."

Dit stelzel, om Vrees en Schrik in te boezemen, wordt, met het opgroeijen der Kinderen, voortgezet; en het schynt, nu en dan, alsof de Minne met die voorts de opvoeding wordt toevertrouwd elkander in de hand speelen. De Kinder-onderwyzer, als hy zyn Kweekeling den Godsdienst zal leeren, spreekt, in stede van hem te onderhouden over eenvoudige beginzelen en over de Zedeleer, over Verborgenheden, waarvan de Onderwyzer zo veel begrypt als de Leerling; van Wonderwerken, die veeltyds eene zonderlinge overeenkomst hebben met de eerste lessen, door de Minne gegeeven. Vyf jaaren oud zynde, wordt het Kind onderhouden met de vertellingen van hexen, kollen, en soortgelyken; op zyn twaalfde jaar hoort hy van den Duivel, van de Engelen des Afgronds, en wat des meer zy. — Op de Historie van den GOG en MAGOG volgt onverwyld die van GOLIATH, van de oproeping en verschyning des geests van SAMUEL, de verzoeking, die de H. ANTONIUS moest ondergaan, enz. enz. Ik wil niet, dat zy altoos onkundig zullen blyven van deeze voorvallen; dan ik herhaal het voorschrift van HORATIUS: *Non est hic locus.* ('t Geeft hier geen pas.)

Het is, overzulks, geenzins te bevreemden, dat zo veele menschen, die, in hunne kindsche jaaren, bezig gehouden zyn met dusdanige vertellingen, in eenen meer gevorderden leeftyd blyk by blyk geeven van zwakheid en beuzelagtigheid, niettegenstaande anderzins hunne verstandsvermogens niets geleden hebben. In elk tydperk onzes leevens zyn wy eigenaartig op het wonderbaare gesteld; en het vordert eene zeer naauwlettende aandagt, zo wel als eene bestendige en strenge hebbelykheid van opmerking, zullen wy bekwaam wee-

zen om de bedriegeryen onzer zinnen te ontdekken. Er worden, overzulks, weinig menschen gevonden, die in staat geweest zyn om te zegepraalen over de uitwerkzels der vroegst ontvangene indrukken.

Indien Ouders, of wie ook de zorge der Opvoedinge mag zyn toevertrouwd, slegts wilden letten op het groot ongelyk, 't geen zy den Kinderen doen, met schriklyke denkbeelden hun voor den geest te stellen, hoop ik zeer, dat zy volyverig andere middelen zullen aanwenden, om de verlangde onderwerping en gehoorzaamheid by de Kinderen te bewerken.

De Vrees, op gemelde wyze opgewekt en gaande gemaakt, is zeker een zeer groot kwaad, — een kwaad, 't geen zich uitstrekt door den geheelen duur van 's Menschen leeven, *by wylen* hem het bestaan tot een last, en hem *altoos* onbekwaam maakt om werkzaam te weezen in eenigen kring, waarin die soort van onbepaalde Kloekmoedigheid vereischt wordt, welke eerder geschikt is om ons tegen *waarschynlyke* onheilen te hoeden, dan ons door zekere *gevaaren* heen te helpen: want de Man, die diep doordrongen is met deeze harssenschimmen der kindschheid, zal egter met de grootste onverzaagdheid het slagveld intreeden; terwyl hy mogelyk zou beeven op het denkbeeld van by maanlicht een kerkhof over te wandelen: De verzwakking onzer harten, door zulke belachlyke vertellingen, veroorzaakt geene bloohartigheid, in oogenblikken van weezenlyk gevaar, maar brengt die teergevoeligheid voor indrukken te wege, welke elk voorwerp, 't geen duister is, vergroot, en tot een te vreezen voorwerp maakt; en naardemaal het lot van geen één uit een duizendtal is, in het slagveld te treeden, of weezenlyk gevaar te loopen, vindt de Mensch zich dagelyks geplaatst in omstandigheden, strekkende om de Vrees gaande te maaken in zwakke zielen — omstandigheden, welke gepaard gaan met duisternis, eenzaamheid, en dergelyke; en dus is het gevaar van Kinderen bang te maaken, door de voorheen gemelde vertellingen en soortgelyke, grooter, naar maate van de veelvuldigheid der voorkomende gelegenheden in 't doorgaand leeven. Een Man is voor de helft ontzet van 't geen hem het character van eenen Man geeft, wanneer hy in 't gezellig leeven geen hart medebrengt, 't welk niet ligt verzet wordt door kleine gevaaren.

BERICHT, AANGAANDE HET HERSTELLEN VAN EENE SCHYNDOODE. Door H. A. KRÜSE, *Med. Dr.* *in de Beverwyk.*

Op Donderdag den 9den February 1804, des namiddags omtrent half 4 uuren, van *Alkmaar* naar de *Beverwyk* rydende, vond ik, digt by het Dorp *Limmen*, kort by den weg, tegen een wal aan, een Vrouwspersoon liggen. Niet weetende, of dit mensch zich aldaar tot slaapen had nedergezet, dan of haar zomtyds iets anders mogt overgekomen zyn, riep ik haar by herhaaling toe, om haar te doen ontwaaken. Geen antwoord krygende, noch ook de geringste beweeging aan haar bespeurende, sprong ik oogenbliklyk van 't paard, om nader onderzoek aangaande de omstandigheden deezer persoon te kunnen doen, en, naar bevind van zaaken, haar de noodige hulp toe te brengen. Dan, haar hoofd uit een kuiltje in den wal opgeligt hebbende, wierd ik tot myn leedweezen gewaar, dat de ledemaaten haars lichaams yskoud waren, haar gantsche gezicht doodbleek zynde; mond en oogen stonden open, en de oogsterren (*pupillen*) waren in de laatste ongemeen verwyd; van pols en ademhaling bespeurde ik in 't geheel niets; handen en voeten, echter, waren nog min of meer buigzaam. Uit voornoemde kenmerken konde ik nu wel de waarschynlykheid des doods deezer persoon gissen; maar deszelfs volle gewisheid bleek 'er niet uit. Ik deed natuurlykerwyze ten eersten onderzoek, of de toestand, waarin ik deeze persoon vond, ook door uiterlyke, het zy gewelddaadige, het zy andere oorzaaken (bloedstorting by voorbeeld) zynen oorsprong ontleende; maar niets van dien aart, hoe ook genaamd, bleek my; en dus nam ik spoedig, volgens myn plicht, het besluit, om, tot behoudenis van deeze Schyndoode, alle die middelen in 't werk te stellen, welke plaats en omstandigheden my toelieten. Niet verre aan den anderen kant des wals een Boer op 't land ziende arbeiden, riep ik dien, zond hem naar den Schout van 't Dorp, om dien van dit geval kennis te geeven, en tevens eenige Inwoonders ter noodige hulpbetooning mede te brengen. Om nu aan mynen kant ook geen oogenblik tyds nutteloos te verliezen, wreef ik

ik haar voorloopig met myne hand de uiterlyke ledemaaten van onderen op naar boven toe, en, mynen mond op den haaren leggende, blies ik haar gantsch voorzichtig, en naar de regelen der Kunst, adem in, zocht daar by teffens, door middel myner handen, haare borst te beweegen, om, zoo veel immers mogelyk, de Natuur na te volgen. Hiermede verliep wel een half uur. Twee Boerenvrouwen, welke ik te vooren voorby was gereeden, kwamen eindelyk by my, waren aanstonds gereed, om my in het verplaatzen der Schyndoode te helpen, en bragten haar met my in het naaste boerenhuis, bewoond door den braaven DIRK SCHOTVANGER; zorgende ik hierby vooral, dat haar hoofd behoorlyk omhoog wierd gehouden. Hier nu gebragt zynde, leiden wy haar in een ruim vertrek neder op een houten vloer, op een' behoorlyken afstand van 't vuur, onder haar hoofd een stoelkussen, en, het tegen haar over zynde venster geopend hebbende, om met de meeste nuttigheid te kunnen arbeiden, ontblootte ik haar nu zoo veel noodig was; zynde 'er om deezen tyd de Heer LAARMAN, Schout, en DOMINICUS VAN DER SCHAAF, Predikant te *Limmen*, benevens verscheiden andere Inwoonders des Dorps, by gekomen. Tot de wryving des lichaams bediende ik my nu van een' welgewarmden wollen lap, en voorts van een' droogen steevigen schuiër; duurende dezelve, tot dat de huid begon warm te worden, en geschiedende vooral in de streeken van het hart, de maag, de ruggraad en onder de voeten; hierby verzuimde ik niet, om voorzichtig lugt in te blaazen, daarby de borst volgens de Natuur te beweegen, als ook het strottenhoofd. Met deeze middelen nu een goed uur aan het huis van den Landman bezig geweest zynde, en nog het minste teeken van leeven niet bespeurende, ging ik over tot het koude Drupbad, waarvan ik meer dan eens in Duitschland met een ongemeen goed gevolg gebruik had zien maaken, en het besprengen van het lichaam met azyn. Ik maakte eenvoudig gebruik van een trekpot met koud water, plaatste my op een stoel, om zoo hoog mooglyk te kunnen reiken, en liet aldus het water, drupsgewyze, langzaam op den zoogenaamden hartkuil vallen, en het aldaar staan blyvende water van tyd tot tyd met een doek weder afveegen. Dan, zoo dikwerf als ik dit Drupbad bezigde, wreef ik van te

vooren met den schuiër die plaats, tot dat ze warm wierd. By afwisseling bediende ik my echter ook van voornoemde middelen. Edog 'er deed zich nog geen spoor van herleeving op; zoo dat ik zelf reeds een weinig begon te twyffelen, en allen, die 'er by waren, my raadden, om myne vrugtelooze poogingen te staaken: want, *wat dood was, zou ook wel dood blyven.*

Maar van de gewisheid des doods deezer persoon nog niet ten vollen overtuigd zynde, staakte ik hiermede mynen arbeid geenzints, maar verdubbelde denzelven veeleer, en was eindelyk, tot myn grootste genoegen, zoo gelukkig, eenige geringe blyken van herleeving te bemerken, naa dat ik twee goede uuren op die wyze met haar bezig was geweest. Voegt men hierby den tyd, dien ik reeds aan den weg myne poogingen, om haar te doen herleeven, had in 't werk gesteld; neemt men wyders aan, dat zy slegts een half uur in den toestand was geweest, waarin ik haar aantrof, — dan had zy ten minsten ruim drie uuren in die doodelyke flauwte doorgebragt.

De eerste kenmerken der herleeving, die ik gewaar wierd, bestonden in kleine trekkingen der onderlip, die al langzaamerhand, tot groote verbaazing der omstaande persoonen, sterker wierden. Het licht naby haar oog brengende, trok zich de oogster een weinig zamen; nam men het weg, dezelve wierd terstond weder wyder. Nu wierd men ook de ademhaaling gewaar, zoo ook een kleine pols. De natuurlyke warmte in de borst en buik kwam terug, als ook in de overige deelen des lichaams. Op de lippen, wangen en andere deelen des gezichts kwam eene ligte roode kleur weder ten voorschyn. Ik beproefde nu, om haar een paar leepels Thee in te geeven, 't welk my gelukte; vervolgens gaf ik haar 30 à 40 drupp. *Liq. Hoffm.*: zy begon nu reeds haare ledemaaten te beweegen, en was in staat, eenige woorden zagtjes te spreeken. Een weinig Wyn, welken de Heer LAARMAN op myn verzoek onmiddelyk had laaten haalen, herstelde haar ten vollen, zoo dat zy weldra een kopje Koffy met smaak gebruikte.

Haar vraagende, of zy niet wist, hoe zy in dien toestand was gekomen, waarin ik haar had aangetroffen, gaf zy my het volgende tot antwoord: dat zy langen tyd regt gezond geweest was, en deezen morgen te

voet

voet van Halfweg *Amsterdam* was gegaan, om nog dien dag te *Alkmaar* te komen; dat zy dien middag behoorlyk had gegeeten, maar, nauwlyks *Limmen* voorby zynde, op eenmaal zoo benauwd was geworden, dat zy zich aanstonds tegen den wal had moeten nederzetten; wat echter verder met haar gebeurd ware, daarvan wist zy zich niets te herinneren. Voor het overige zeide zy, dat haar naam BARTA PAUW was, geboortig van de Klompweg, onder de Jurisdictie van *Weesp*, oud 20 jaaren, en drie jaaren gediend te hebben by eenen TEUNIS POST, Boer in de Utrechtsche Dwarsstraat te *Amsterdam*, en naderhand aldaar in 't Gasthuis gelegen te hebben aan een Been-eeter, waarvan zy my het lidteeken heeft laaten zien. Om in het verhaal van dit Geval niet te wydloopig te worden, kan ik tevens ten besluite nog melden, volgens eenen Brief, my door den Heer LAARMAN toegezonden, dat de voorn. B. PAUW dien nacht aan 't huis van den menschlievenden Landman D. SCHOTVANGER (welken ik, benevens zyne Huisvrouw, als ook den Heer LAARMAN en Ds. VAN DER SCHAAF, wegens hunne gemoedelyke hulpbetooning, niet genoeg kan roemen) goed geslaapen, en den volgenden morgen aldaar nog ontbeeten hebbende, haare reize gezond en wel op *Alkmaar*, en verder naar haare Zuster, te *Enkhuizen* woonende, vervolgd heeft.

WAARNEEMINGEN OVER HET SAP IN BOOMEN EN PLANTEN. Door wylen den Heer DAUBENTON, *Hoogleeraar in de Natuurlyke Historie en Lid van het Nationaal Instituut in Frankryk.*

Het Sap der Boomen en Planten is een vogt, zonder smaak, zonder kleur, zonder reuk: het schynt onderscheiden te weezen van Water. Het behoort tot allerlei Planten, zonder uitzondering; en men heeft gedagt, dat het, ten opzigte van de Planten, denzelfden dienst deedt, als de chyl, het wateragtig vogt, of het bloed, ten aanziene van de Dieren. Overeenkomstig hiermede heeft men de vaten, die 't zelve geleiden, Vogt- of gemeene vaten geheeten, schoon dezelve eigen-

aartiger met den naam van Sap-vaten zouden hebben mogen bestempeld worden: want het is zeker, dat zy het Sap bevatten; maar het gaat zo vast niet, dat dit Sap te regt met het wateragtig vogt mag vergeleeken worden.

Deeze vaten zyn de vezels, die de houtlaagen uitmaaken; maar wy weeten tot nog toe niet, of deeze vezels eene holligheid hebben, dan niet. Zyn zy hol, dan zyn het waarlyk vaten om het vogt te geleiden: hebben zy geene holligheid, dan kunnen zy nogthans vaten vormen, door derzelver vereeniging in bondelen; en de openingen, welke men tusschen de vezels aantreft, mag men als vaten aanmerken.

Welke ook de zamenstelling deezer vaten moge weezen, vast gaat het, dat zy zich uitstrekken langs de wortels van den stam, langs de takken en uitspruitzels, en dat zy eindigen aan het uiterste der bladen, bloemen en vrugten.

De hoeveelheid en beweeging van dit Sap neemt zeer zigtbaar toe in de Lente, en houdt aan, schoon in eene mindere maate, tot dat regenvlaagen de zomerhitte afwisselen, gelyk veelal gebeurt in de maand Augustus. Ten dien tyde herneemt het Sap zyne werkzaamheid, en wordt naar die maand genoemd. In den Winter, nogthans, schynt de beweeging van dit Sap op te houden, schoon 't zelve steeds zigtbaare uitwerkingen baart in de wortels en botten der Planten.

Vast gaat het, dat het Sap eene soort van beweeging in de vaten heeft; en veelvuldige proefneemingen zyn 'er te werk gesteld, met oogmerk om zich te verzekeren, of het een omloop ware, gelykende naar dien van het bloed in de Dieren, dan of het alleen rechtstandig liep van den top tot den wortel, of van den wortel na den top, of ook schuins in allerlei richtingen. — Elk deezer gevoelens is beweerd door bekwaame en beroemde Mannen. Malphigi, major, parent, mariotte, lahire en anderen hebben den omloop van dit Sap beweerd. Dodard, duclos, magnol enz. hielden het tegenovergesteld gevoelen staande. Dan de proeven, door beide de partyen bygebragt, wil men, dat het geschil niet beslissen.

Het schynt my toe, dat de voorstanders van den omloop des Saps al te zeer vooringenomen waren met de over-

overeenkomst, welke zy veronderstelden te bestaan tusschen de groeiende en de dierlyke huishouding: zy helden over, om, zonder genoegzaame gronden, te gelooven, dat de omloop des Bloeds in de Dieren eene beslissende proeve opleverde van den omloop des Saps in het Groeiend Ryk. Wat my betreft, ik ben van gevoelen, dat wy tot een ander besluit moeten komen: indien zy zelfs de volkomenste Plant, een Boom, by voorbeeld, vergeleeken hadden met een Dier, even zeer, volgens zynen aart, volkomen, by voorbeeld een Viervoetig Dier; in dit geval, houd ik my verzekerd, zal men bekennen moeten, dat het getal, de volkomenheid en de werkzaamheid van beider organen zo zeer verschillen, dat men allen grond van reden hebbe om te vermoeden, dat 'er eene zeer groote ongelykheid plaats hebbe in het eerst beweegend beginzel van de vaste en vloeibaare deelen, die de met elkander vergeleekene voorwerpen uitmaaken.

Schoon een Boom zyne geboorte, zynen groei, zyn verval en dood hebbe, even als een Dier, zyn nogthans die algemeene punten van gelykvormigheid onderscheiden door een zeer kenmerkend verschil in de organisatie en het werktuiglyke van derzelver lichaamen; en, schoon het weezenlyk voor een Boom noodig moge weezen, dat dezelve eene beweegende vloeistoffe hebbe om te bestaan, zullen wy nogthans uit die omstandigheid niet mogen besluiten, *dat dit Vogt omloope gelyk het Bloed in de Dieren, en dat gevolglyk een Boom voorzien is met deelen, die beantwoorden aan het hart, de aderen en slagaderen, de voertuigen des Bloeds by de Dieren.* In de daad daar op gelykende, daar mede overeenkomstige deelen heeft men nooit by de Planten aangetroffen.

De veronderstelling van den omloop des Saps brengt mede, dat hetzelve een volkomen door- en omloop hebbe in alle de deelen der Plant, afzonderlyk genomen: naardemaal men waargenomen heeft, dat een Boom niet sterft, wanneer dezelve, digt by den grond, is afgehakt, en dat een groot aantal van Planten geduurende den winter bestaat, naa dat zy den stam verlooren hebben. Daarenboven, de vermenigvuldiging der Planten door aftuigen, afleggen en stekken, kan ten bewyze dienen, dat alle deeze deelen een volkomen omloop hadden, zints den tyd dat zy gehegt waren aan de

Plant,

Plant, van welke men ze heeft afgenomen. Het is, overzulks, blykbaar, dat de beweeging des Saps geen weezenlyke omloop is; maar eene beweeging in onderscheidene richtingen, die zich kan uitstrekken tot elk gedeelte van de Plant, en afzonderlyk in ieder bestaan.

'Er is geen verschil van gevoelen over de beweeging van het opklimmend en nederdaalend Sap. De opklimmende beweeging is de duidlykste: 'er zyn verscheide proeven, die dezelve staaven; als, de voortgaande beweeging van het Sap na den top der Boomen, een groote kragt van opslorping in de wortelen, de opklimming van het druipen des wyngaards in vaten, eigen aan die Plant, de uitwaaseming der Planten, enz. Het schynt, dat het Sap eene min sterke neiging hebbe om nederwaards te daalen, dan om op te klimmen. Het is, egter, buiten allen kyf gesteld, dat het Sap van den top tot het benedenste van de Plant nederdaalt. Dit wordt beweezen door deeze omstandigheid: wanneer een Boom geplant is naby genoeg aan twee andere Boomen, om 'er ingelyfd te worden, door middel van de vermenging der takken, kan men, zo ras de inlyvingen wel gevormd zyn, zonder hinder de ingelyfde afzonderen, zonder dat hy sterve; dewyl de twee andere Boomen, door middel van de inlyving, een genoegzaam Sap ten leeven verschaffen. Wy mogen en moeten daaruit besluiten, dat het Sap nederdaalt door alle de deelen van deezen Boom, die laager geplaatst zyn dan de takken, daar ingelyfd. Wy hebben een ander bewys voor de nederdaaling van het Sap: wanneer men eene insnyding maakt in den stam der *Canadasche Ahorn*, om 'er het zuikeragtig vogt, daarin begreepen, uit te haalen, zal men zien, dat dit vogt alleen vloeit uit het opperst gedeelte der insnydinge.

Indien wy een geheelen ring, of ter breedte van eenige weinige lynen van den bast van een Wyngaardrank, een jaar oud, in het begin der Lente, wegneemen, ontstaat 'er een knobbel of zwelling aan elk uiterste der ontbasting; doch de hoogere knobbel is grooter dan de laagere, dewyl dezelve gevormd wordt door het nederdaalend Sap, 't welk verhinderd wordt ter plaatze waar de bast is weggenomen: als dit gebeurt, zal dat gedeelte van den tak, 't welk boven de ontbasting is, een merkbaar voordeel trekken van de op-

hou-

houding des Saps. De nieuwe jaarlyksche bekleeding wordt dikker by de gemaakte opening, en de druiven, voortgebragt door dit gedeelte van den tak, worden verscheide dagen vroeger dan de overigen, aan het laagere gedeelte van den tak, ryp. Deeze zelfde proeve slaagt aan den Abrikoos en verscheide andere vrugtboomen.

Deeze waarneemingen strekken ten uitmaakenden bewyze, dat het Sap in Boomen en Planten opryst en na beneden daalt: men heeft desgelyks bewyzen, dat het eene zydwaardsche beweeging hebbe. Duhamel deedt eene proeve op een jongen Olmboom, door het maaken van twee insnydingen op een kleinen afstand, de eene boven de andere, en aan den tegenoverkant; en door deeze insnydingen, voortgaande tot het midden van den Boom, klom het Sap op tot den top, schoon de rechte en zydelingsche loop afgebroken waren door de twee insnydingen. Hales nam twee takken van eene gelyke grootte, en deedt twee tegen elkander overstaande insnydingen op een derzelven; vervolgens dompelde hy de langste einden van beide de takken in vaten, met water gevuld; zy pompten het water op; en de doorwaaseming was in beide gelyk. Hy maakte deeze proeve nog voldoender en beslissender door vier insnydingen, op vier onderscheidene zyden: zo dat de afwykingen van het Sap vermenigvuldigden, en de toeloop na de zydelingsche richting vermeerderde.

Veele andere proefneemingen heeft men te werk gesteld, welke alle zamenloopen om te bewyzen, dat het Sap niet alleen zydelingsche gemeenschap heeft, maar gemeenschap in allerlei richtingen. De gemaklykheid of gereedheid, welke het Sap vindt, door de organisatie der vaten, om zich na elk deel van een Boom te verspreiden in onderscheidene richtingen, heeft hinderpaalen te wege gebragt voor de zodanigen, wier naspeuringen ingericht waren om te ontdekken, of het Sap door het hout of door den bast, of tusschen het hout en den bast, opklimme. Ten einde deeze onderscheidene vraagen op te lossen, heeft men veele poogingen aangewend; doch geen deezer is door een volkomen beslissenden uitslag beantwoord. Duhamel, de la Baisse en Bonnet hebben op dit stuk proeven genomen, door inspuitingen, of door in een vogt takken te zetten van onderscheide Planten, aan de benedeneinden ge-

gekleurd: zy sneeden de deelen der ingedompelde takken af, en kloofden vervolgens het overige van den tak, om te zien, tot welk eene hoogte en langs welken weg het vogt opwaards gegaan was. Naar het gevoelen van DUHAMEL, hebben deeze inspuitingen onbetwistbaar beweezen, dat het Sap in de Boomen door het hout, en door de houtagtige vezelen in de Planten, opklimt; en zy schynen tevens te bewyzen, dat het Sap nimmer opklimt door den bast.

LEEVENSBERIGT VAN DEN, IN DE LAATSTVOORGAANDE EEUWE, VERVOLGDEN GODGELEERDE, THOMAS EMLYN.

(Uit het *Engelsch.*)

THOMAS EMLYN stamde af van eene aanzienlyke en agtenswaardige Familie; hy werd te *Stamford*, in *Lincolnshire*, op den 27 Mey 1663, gebooren. Zyne Ouders behoorden tot de Kerk van *Engeland*, en hadden byzondere kennis aan CUMBERLAND, toen Leeraar te *Stamford*, en naderhand Bisschop van *Peterborough*; doch, overhellende tot de gevoelens der *Non-conformisten*, verkoozen zy hunnen Zoon tot Leeraar onder dezelve op te brengen. Met dit oogmerk werd hy, naa vier jaaren een byzonder schoolonderwys ontvangen te hebben, ten jaare 1678 na eene Academie in *Northamptonshire* gezonden, waar hy andere vier jaaren bleef. In 't jaar 1679 toog hy na *Cambridge*, werd Lid van het *Emanuel-Collegie*; doch welhaast keerde hy na de gemelde Academie terug, bleef 'er, tot dat hy, in Augustus des jaars 1682, zich begaf na Mr. DOOLITTLE's School, niet verre van *Londen*. In den eerstvolgenden winter deedt hy zyne eerste proeve als Leeraar, in Mr. DOOLITTLE's Vergaderplaats, digt by *Crippelgate*.

Welhaast, te weeten in het volgend jaar, werd de Heer EMLYN Capelaan by de Gravinne VAN DONEGAL, eene Vrouwe van groot aanzien en middelen in het Noorden van *Ierland*, doch toen woonende in *Lincoln's-inn-fields*. Terwyl hy zich met het Gezin der Gravinne daar onthieldt, aanschouwde hy met sterke aandoening

de

de treurige ſtrafoefening, den braaven Patriot Lord WILLIAM RUSSEL aangedaan. De Heer EMLYN merkte op, dat de Guardes zelve, door hunne treurige en neerſlagtige houding, te kennen gaven, welk een aandeel zy namen in den ſlag, dien edelen Heere, en in hem de vryheden des Volks, toegebragt.

In het volgend jaar ſtak de Heer EMLYN met de Gravinne en haare verdere Familie over na *Belfast* in *Ierland*, waar zy, korten tyd daarnaa, trouwde aan Sir WILLIAM FRANKLIN, en op een' zeer aanzienlyken voet leefde. Hier genoot hy als Capelaan een zeer ruim inkomen, ging doorgaans als een Geestlyke gekleed, en werd door Sir WILLIAM en de Gravinne met alle tekenen van beleefdheid bejegend. Zy toonden hem eenen eerbied, *als een*, die met hun gelyk ſtondt, en de *dienstboden* hadden last, hem als zodanig te beſchouwen. Te veel gezond verſtands bezat hy, om van deeze voordeelen een onvoegelyk gebruik te maaken.

Sir WILLIAM FRANKLIN, die in het westlyk gedeelte van *Engeland* een groot landeigendom bezat, boodt hem aldaar eene aanzienlyke ſtandplaats aan; doch hy wees die aanbieding van de hand, niet voldaan zynde over de voorwaarden, op welken men in den dienst der *Engelſche* Kerke moet treeden; ſchoon hy op dien tyd nog geene zwaarigheden, ten opzigte van de Leerſtelling der Drieëenheid, koesterde. Hy was, egter, verre van ſtyf op kleinigheden te ſtaan, of aan eenige party verſlaafd te weezen. Beſtendig woonde hy de Kerkdienſten twee maalen daags by; en wanneer hy 's avonds in de Kapel van de Gravin predikte, was de Parochieleeraar, Mr. CLAUDÈ GILBERT, zyn toehoorder. Met deezen verkeerde hy zeer gemeenzaam; voor deezen predikte hy niet zelden in de Parochie-kerk. In de daad, hy hadt, zonder iets kerklyks onderſchreeven te hebben, van den Bisſchop aldaar vryheid verkreegen, om, *facultatis exercendæ cauſa*, te prediken. Het was uit deezen hoofde, dat het gerugt vermeldde, dat hy geheelenal de *Disſenters* verlaaten hadt, en tot de *Kerk van Engeland* was overgegaan.

In deezen ſtaat der dingen deedt de Heer EMLYN eens reis na *Dublin*, waar hy éénmaal predikte in de Vergadering, by welke Mr. DANIEL WILLIAMS en Mr. JOSEPH BOYSE toen Leeraars waren. Hy voldeedt zo zeer aan de Gemeente, dat de Leden vervolgens zich opgewekt

wekt; vonden om hem tot Leeraar te beroepen. Omtrent het einde der Regeeringe van Koning JACOBUS was het Noorden van *Ierland* in zulk eene wanorde gedompeld, dat de Familie van Sir WILLIAM FRANKLIN en de Gravin VAN DONEGAL van daar gingen; een ſtap, verhaast door eenige huislyke verſchillen.

De Heer EMLYN keerde daarop na *Londen* terug, waar hy in de maand December des jaars 1688 aankwam. Mr. (naderhand Dr.) DANIEL WILLIAMS was eenigen tyd te vooren na dezelfde plaats vertrokken, het Leeraarsampt in de Gemeente te *Dublin* verlaaten hebbende, tot welks weder-aanneemen hy nooit kon worden overgehaald. Dit vast beſluit bekend geworden zynde, en de Heer EMLYN *Ierland* nog niet verlaaten hebbende, polſte Mr. BOYSE hem, door eenen Brieve, of hy genegenheid hadt om Mr. WILLIAMS opvolger te worden; met verklaarden wensch, dat hy *Dublin*, op zyne reis na *Engeland*, wilde aandoen. Dit verzoek werd afgeſlaagen.

Op EMLYN's reize uit *Ierland* na *Londen* voldeedt hy menigmaal aan de verzoeken om te prediken in de Parochie-kerken der Steden, die hy doortrok. Te *Liverpool* inzonderheid, aan de deur der herberge ſtaande op een Saturdag-avond, zag hem de Leeraar; en uit zyn gewaad opmaakende dat hy een Geestlyke was, verzogt hy hem, den volgenden dag te prediken: hy voldeedt aan dit verzoek. En, 't geen opmerkelyk is, wanneer hy, eenigen tyd daarnaa, dien zelfden weg reisde, verzogten veelen der Gemeente, hun Leeraar middelerwyl geſtorven zynde, dat hy den volgenden Zondag wilde prediken: dit deedt hy zo zeer tot genoegen, dat zy aanboden, hun best te zullen doen, om die ſtandplaats voor hem by den begiftiger te bewerken; eene aanbieding, welke hy, volgens zyn inzien, niet kon aanneemen.

Naa dat de Heer EMLYN te *Londen* terug gekeerd en buiten bedryf was, verzogt ROBERT RICH, een der Lords van de Admiraliteit, in Mey 1689, hem ten zynen huize, digt by *Beccles*, in *Suffolk*; en liet hy zich overhaalen om den dienst waar te neemen in eene Vergadering van *Disſenters* te *Leoſtaff*, in dat Landſchap gelegen. Dit deedt hy anderhalf jaar lang; doch hy weigerde daar Leeraar te worden, beſlooten hebbende geen vasten dienst te aanvaarden, dan op eene plaats, waar

waar hy dagt al zyn leeven, of ten minste een' langen tyd, te zullen blyven. Hier ook onderhieldt hy eene vriendlyke verkeering met den Kerkleeraar, aan wien hy verscheidenen zyner Gemeente mede, om dien te hooren, en was hem behulpzaam in het inzamelen van bydragen; door welk gedrag 'er eene volmaakte eendragt heerschte tusschen de Leden der Hoofdkerke en de *Dissenters*.

Terwyl de Heer EMLYN zich te *Leostof* onthieldt, ging hy eene naauwe vriendschapsverbintenis aan met Mr. WILLIAM MANNING, een Leeraar onder de *Nonconformisten* te *Peasenhall*, in de nabuurschap. Beiden van een' onderzoeklievenden aart zynde, hielden zy menigvoud gewigtige gesprekken, en onderzogten te gader de voornaamste leerstellingen van den Godsdienst, vrylyk elkander hunne denkbeelden mededeelende. Dit onderhoud zetten zy naderhand, op een' grooten afstand van elkander verwyderd, met brieven voort, zo lang Mr. MANNING leefde. — Dr. SHERLOCK'S *Verdeediging der Drieëenheid* omtrent dien tyd in het licht komende, bepaalden zy zich meer tot dit onderwerp. Mr. MANNING omhelsde de begrippen der *Socinianen*, en deedt zyn best om den Heer EMLYN tot dit gevoelen over te haalen; doch hy kon hem niet beweegen om te twyfelen aan het voorbestaan van JESUS, als de *Logos*, of dat GOD door Hem de stoflyke wereld schiep. De verklaaringen, welke de *Socinianen* aan de Heilige Schriften gaven, kwamen onzen Godgeleerde zo gedwongen en onnatuurlyk voor, dat hy 'er geenzins mede kon instemmen; en veranderden zyne begrippen ten deezen opzigte nimmer. Niettegenstaande zulks werd hy, wegens het brengen eens Briefs van Mr. WHISTON aan den Spreeker in het Laagerhuis, by de zamenroeping in den Jaare 1711, zonder eenigzins der waarheid hulde te doen, als een *Sociniaansch* Leeraar aangezien.

Toen JACOBUS DE II uit *Ierland* na *Frankryk* gevlugt was, en de zaaken in dit Koningryk zich tot rust schikten, begonnen de *Protestantsche* Vergaderingen daar sterk toe te neemen. Te deezer gelegenheid drong Mr. BOYSE op nieuw by den Heer EMLYN aan, om nevens hem het Leeraarampt by de *Dissenters* in *Wood-street*, te *Dublin*, waar te neemen. Hy dagt, na een lang beraad, dit beroep te moeten aanvaarden. Hy trok diensvolgens, in Mey 1691, na *Dublin*. Weinig na-

verwierf hy zich groote agting als Leeraar. Niet alleen bezat hy een schoon voorkomen, eene sterke heldere stem, en droeg alles op eene behaaglyke wyze voor; maar zyne Leerredenen waren voor het meerendeel op een' overreedenden trant ingericht, en altoos was 'er iets zeer ernstigs en roerends in. Dit oordeelde hy tot het openbaar onderwys te behooren, en beklaagde zich, dat tot de hartstochten der menschen zich te vervoegen maar al te zeer verwaarloosd werd door Leeraars, die op redelyk onderwys aandrongen. Geschilstukken bragt hy bykans nimmer op den Predikstoel. Weinigen overtroffen hem in ernstig en vuurig bidden, en hy was voorbeeldlyk in het waarneemen der pligten, die op hem als Christen-leeraar rusteden.

De Eerw. EMLYN, zich in deezer voege te *Dublin* nedergezet hebbende, kreeg daar kennis aan Mevrouw ESTHER BURY, die, schoon eene yverige bywoonster van den dienst in de Kerk des Lands, door het gerugt, van EMLYN's preeken uitgaande, zich bewoogen vondt om zyne Toehoorderesse te worden. Zy was eene der Dogters en Erfgenaamen van Mr. DAVID SOLLOM, een Heer van ruime middelen in het Land van *Meath*. Ten deezen tyde was zy getrouwd aan RICHARD CROMLEHOLME BURY, *Esq.* die een groot Landgoed bezat digt by *Limrick*, en, in November des jaars 1691 sterwende, haar Weduwe liet met een vry goed weduwegeld. In deezen weduwlyken staat bleef Mevrouw BURY tot in het jaar 1694, wanneer zy, naa veeler aanzoek afgeslaagen te hebben, met EMLYN in den echt tradt. — Hierdoor hadt hy het toppunt zyner wenschen bereikt. Ruime middelen bezittende, leefde hy in overvloed, en vondt zich in staat om in een' ruimen kring goed te doen, van allen geagt, van allen bemind.

In den jaare 1697 dagt EMLYN zyne gevoelens omtrent de Drieëenheid openlyk aan den dag te leggen, en den dienst zyner Gemeente te laaten vaaren; doch, naa een ryp overleg, besloot hy, niet te verhaast daarmede te werk te gaan, en zich daardoor onnut voor zyne Gemeente te maaken. Dan ten zelfden tyde stelde hy vast, om, by de eerste geschikte gelegenheid, zyn gevoelen, wegens de leer der Drieëenheid, te openbaaren.

Tot het jaar 1701 leefde EMLYN in een' gelukkigen staat, zo ten aanziene van zyn' uiterlyken stand, als huislyk genoegen. Maar op 't einde van 't zelve be-

gon

gon hy eene treurige verandering in zyn leevenslot te gevoelen. Zyn eerste ramp was van eenen drukken aart: want in Wynmaand verloor hy zyne Echtgenoote, hem in alle opzigten dierbaar. Binnen weinig weeken werd deeze slag gevolgd door het verlies zyner Moeder, en hy hadt korten tyd te vooren een Zoontje ten grave gebragt. De dood zyner Vrouwe trof hem geweldig, zo als blykt uit eene *Leerreden*, die hy te deezer gelegenheid deedt. Dezelve werd te *Dublin* gedrukt onder den tytel van *Funeral Consolations*. Deeze Leerreden verschaft een der schoonste voorbeelden van het ongemaakt hartroerende: en, schoon hy niets anders hadde in het licht gegeven, zou deeze hem geregtigd hebben tot grooten roem by leezers van ernstige godsdienstige werken. Dezelve is herhaalde keeren gedrukt. Opmerkelyk is het, dat de Eerw. EMLYN in dezelve geen enkele maal van zyne overleedene Vrouw gewaagt; alleen heeft hy in 't slot haar character keurig afgemaald. Nademaal strekte het hem tot geene geringe vertroosting, dat zyne geliefde Echtgenoote de ongevallen niet beleefde, welke hem vervolgens troffen, en haar diep, zeer diep, zouden nedergedrukt hebben.

Binnen minder dan negen maanden na den dood zyner Vrouwe ving de Vervolging van den Eerw. EMLYN aan, wegens diens begrippen over de Drieëenheid. Eerst werd *dezelve verwekt door* Dr. DUNCAN CUMMINS, een bekend Geneesheer te *Dublin* en een Lid van de Gemeente in de *Wood-street*. Deeze Heer was eerst tot een Godgeleerde geschikt, doch hadt vervolgens de Geneeskunde verkoozen. Hy hadt zo veele goede diensten aan den Eerw. EMLYN beweezen, dat zyn gedrag niet kon toegeschreeven worden aan kwaade gezindheid, maar alleen aan een' verkeerden yver voor 't geen hy als eene belangryke waarheid beschouwde.

Dr. CUMMINS, opgemerkt hebbende, dat EMLYN vermydde, voor het algemeen gevoelen uit te komen, en voor de bewyzen, doorgaans ter staaving van 't zelve bygebragt, vermoedde, dat die Leeraar wegens de hooge Godheid van JESUS CHRISTUS anders gevoelde dan de Voorstanders der Drieëenheid. Dit vermoeden deelde hy aan Mr. BOYSE mede. Het gevolg was, dat zy te gader, in de maand Juny des jaars 1702, tot EMLYN zich vervoegden, hem hunne vermoedens te ken-

kennen gaven, en hunne ernstige begeerte betuigden om zyne gevoelens over dit stuk te weeten. In deezer voege aangesproken, oordeelde hy zich verpligt, als een *Christen*, zyn gevoelen over een zo belangryk stuk openlyk te verklaaren: diensvolgens beleedt hy, zonder eenigen omweg, „ dat de GOD en Vader van „ onzen Heere JESUS CHRISTUS alleen het Opperst- „ weezen was, en hooger in voortreflykheid en ge- „ zag dan de Zoon, die alles van Hem ontleende." Ten zelfden tyde verklaarde EMLYN aan deeze Heeren, dat hy geenzins ten oogmerke hadt, deswegen eenig geschil by zyne Gemeente te verwekken, maar dezelve in volmaakte rust te laaten; dat dezelve, in zyne plaats, een ander Leeraar kon beroepen. Dit werd hem egter niet vergund.

Mr. BOYSE, eene zaak van die aangelegenheid niet over zich durvende neemen, bragt dezelve voor de Leeraars te *Dublin*; schoon hy de bekrompenheid van dier begrippen wel kende, en dat zommigen aanmerkingen maakten op zyne eigene Regtzinnigheid, hem voor een *Pelagiaan* houdende. De Leeraars waren Mr. WELD, Mr. TRAVERS, Mr. SINCLAIR, Mr. IREDEL en Mr. TATE. By eene zamenkomst deezer allen ontvouwde EMLYN openlyk zyne gevoelens: het éénig gevolg hiervan was, dat zy, op dien eigen dag, beslooten, hem af te snyden, en dat het hem niet meer zou vrystaan te prediken: al dit deeden zy zonder de Gemeente te kennen, die nog niets wist van 't geen 'er gaande was. Indedaad, hy werd nooit voor de geheele Gemeente gehoord. Nogthans bewerkte hy, dat de Diakens, en die het meest tot het instandhouden der Gemeente toebragten, zamengeroepen wierden: hy gaf hun te verstaan, dat verschil van gevoelen over de Drieëenheid hem gehaat gemaakt hadt by zommigen, daar tegenwoordig, en by de Leeraars te *Dublin*; waarom hy, met dankerkentenisse voor alle tekenen van hoogagting en liefde, hem zo veele jaaren lang betoond, zyn ontslag verzogt. Groote verwondering greep de vergaderde menigte aan; en Dr. CUMMINS zelf wenschte, dat hy de zaak nooit begonnen hadt. Men stelde voor, dat EMLYN voor eenigen tyd niet zou preeken; doch hiertoe wilde hy niet verstaan, zonder dat men de oorzaak meldde, ten einde men hem niet verdagt mogt houden van eenig zedelyk misdryf. Een andere voorslag was, dat

hy

hy voor een tyd na *Engeland* zou gaan; mits de Leeraars daarin toeſtemden. Dit deeden zy; doch vergezelden die toeſtemming met het bevel, 't geen twee hunner overbragten, dat hy nergens, waar hy kwam, zou preeken.

's Volgenden daags ging EMLYN na *Engeland* ſcheep, hoe ongelegen zulks ook ware voor hem en zyne Familie. Naauwlyks was hy vertrokken, of 'er ging een groot geſchreeuw op tegen hem en tegen zyne gevoelens. Hy hadt nu tyd om terug te zien, en te letten op den lotwisſel, dien hy ondergaan hadt. Hy zag, dat hy in eene netelige zaak zich vondt ingewikkeld, en dat hy zich moest wapenen tegen zwaare beproevingen. Hy was niet van dien ongezelligen aart, dat hy geen ſmaak vondt in de verkeering met zyne vrienden, noch ongevoelig voor het ſmertlyke der ſcheiding. Hy was deezer wereld zo niet afgeſtorven, dat hy geen onderſcheid maakte tusſchen veragting en aanzien, tusſchen overvloed en bekrompene omſtandigheden. Desniettegenſtaande was de overtuiging van 't geen hy geloofde waarheid te weezen zo vast, dat zulks zyn beſluit, om 'er zich aan vast te houden, te midden van alle deeze mismoedigmaakingen, geenzins deedt wankelen.

(Het ſlot hiernaa.)

HET LEEVEN VAN DEN BEROEMDEN HANDEL.

(Vervolg en ſlot van bl. 62.)

HANDEL zullen wy op alle zyne togten niet volgen. Van *Rome* vertrok hy na *Napels*; van daar keerde hy te *Venetie* enz. terug, en vervaardigde verſcheiden Opera's, altoos met even gelukkigen uitſlag. Naa zes jaaren in *Italie* te hebben doorgebragt, keerde hy eindelyk weder na zyn Vaderland. Hy hieldt zich eenigen tyd op te *Hanover*, alwaar de vermaarde STEFANI (*), met welken hy te *Venetie* byzondere kennis hadt ge-

(*) AUGUSTIN STEFANI, kweekeling van BARNABEI, Kapelmeester des Keurvorſten van *Beijeren*, bekleedt in de Geſchiede-

gemaakt, toenmaals Kapelmeester des Konings van *Engeland*, GEORGE DEN I, thans flegts Keurvorst van *Hanover*, was. De Baron VAN KILMANSECK ftelde HANDEL aan den Keurvorst voor, die hem een jaargeld van vyftienduizend kroonen deedt aanbieden, om hem tot blyven ten zynen Hove over te haalen. HANDEL, die zeer dringende uitnoodigingen hadt ontvangen om zich na *Engeland* te begeeven, en beloofd hadt, het Hof des Keurvorften van de *Paltz* te bezoeken, legde voor den Baron VAN KILMANSECK de zwaarigheid open, om deeze fchikkingen met de aanbiedingen, door den Keurvorst van *Hanover* hem gedaan, overeen te brengen. De Baron, deeze bedenkingen den Keurvorst hebbende medegedeeld, ontving last, om HANDEL te berigten, dat de aangeboodene jaarwedde zyne vryheid niet aan banden legde; dat hy konde gaan waarheen hy wilde, en voor een jaar, of, indien hy zulks verlangde, nog langer, van *Hanover* zich verwyderen.

Met de dankbaarheid, welke eene zoo edelmoedige fchikking vorderde, aanvaardde HANDEL dien voorflag. STEFANI, niet lang daarnaa, van zynen post als Kapelmeester affland gedaan hebbende, wierdt dezelve aan onzen Muzikant opgedraagen, die ftraks daarop na *Dusseldorff* vertrok, alwaar de Keurvorst van de *Paltz* zyn ver-

denis der Muziek eenen hoofdrang. Eerst was hy Organist aan het Hof van *Beijeren*. Op den ouderdom van negentien jaaren gaf hy eene verzameling van Pfalmen op agt ftemmen in 't licht; vervolgens maakte hy Sonaaten en Duetten, die zynen roem vermeerderden. Het Hof van *Hanover* maakte hem Kapelmeester. Hier arbeidde hy aan zyn Werk, welk hy vervolgens in het licht gaf, getiteld: *Over de zekerheid der grondbeginzelen der Muziek, en over de agting, welke de Ouden voor dezelve betoonden*; het wierdt gedrukt in den jaare 1698; een doorgeleerd Werk, 't welk in het Hoogduitsch vertaald en agt maalen wierdt herdrukt. Hy vervaardigde de Muziek voor verfcheiden Italiaanfche Drama's voor het Tooneel te *Hanover*. Zy wierden in het Hoogduitsch naagevolgd, en te *Hamburg* ten Tooneele gebragt. Ten langen laatfte zag deeze beroemde man zyne verdienfte bekroond met de waardigheid van *Abt van Leipzig*, en wierdt kort daarop tot Bisfchop van *Spiers* verkoozen; eene merkwaardige gebeurtenis: want zelden heeft men Muzikanten zoo luisterryke belooningen zien ontvangen, en vooral belooningen van deezen aart.

verblyf hieldt, van wien hy met de grootste hoogagting wierdt ontvangen. Van daar begaf hy zich na *Engeland*, alwaar hy in den jaare 1710 aankwam.

De Opera was voor de *Engelschen* een nieuw Tooneelvermaak; ten allen tyde was de *Italiaansche* de Muziek van alle Natien, die geen Muziek hadden. De *Engelschen*, met een gevoel begaafd, welk de kunsten doet beminnen en smaak voor dezelve hebben, maar geen voortbrengend en scheppend vernuft bezittende, hadden in 't eerst de *Italiaansche* Opera's aangenomen; doch deeze Opera's konden geen tooneelvermaak voor het volk zyn, omdat de bekoorlykheid der Muziek door de onkunde van de taal te zeer verzwakt wierdt. In stede van eene Muziek voor hunne taale te vervaardigen, kreegen zy den inval, *Engelsche* in de plaats van *Italiaansche* woorden te stellen, en daartoe de zelfde Muziek te gebruiken. Ligt is het te begrypen, wat van dit wanschapen mengzel het gevolg moest weezen; de uitwerkzels der Dichtkunde en der Muziek vernietigden elkander, en een aanhoudende onzin moest het gevolg zyn van het verbaazend onderscheid der twee taalen en van de verzettinge der woorden. Van hier ook dat alle lieden van smaak tegen deeze ongerymde nieuwigheid opkwamen. HANDEL's komst te *Londen* herstelde de *Italiaansche* Opera's op het Lyrisch Tooneel. Het Gedicht van RINALDO stelde hy op muziek, waar mede de *Spectator* (D. I. N. 5.) den draak steekt, doch 't welk met veel luisters en opgangs wierdt uitgevoerd.

HANDEL, met eerebetooningen, beleefdheden en geschenken overlaaden, was verpligt, naa een jaar vertoevens, *Engeland* te verlaaten, niet, egter, dan naa hem alvoorens te hebben doen belooven, terug te zullen komen, zoo ras hy van den Keurvorst daar toe verlof zou hebben bekomen. Hy keerde in de daad derwaarts weder in het laatst van het jaar 1712, en vervaardigde een vermaard *Te Deum*, ter gelegenheid van den *Utrechtschen* Vrede, die kort daar naa gesloten wierdt.

De Adel verzogt, dat HANDEL het bestuur op zich wilde neemen van de Opera van den Schouwburg op de Hooimarkt. De Koningin paarde haar verzoek by dat des Adels; en om aan HANDEL een blyk haarer agtinge te doen ondervinden, schonk zy hem eene Lyfrente van tweehonderd ponden sterlings. HANDEL, door het dringend verzoek en de voordeelige aanbiedingen, te *Lon-*

den hem gedaan, verleid, vergat de verbintenisfen, welke hy te *Hanover* hadt aangegaan, en dagt 'er niet meer aan om derwaarts terug te keeren.

De Koningin (ANNA) in den jaare 1714 overleeden zynde, kwam de Keurvorst van *Hanover* bezit neemen van den Troon van *Engeland*. HANDEL, die de ondankbaarheid zyner handelwyze omtrent dien Vorst gevoelde, durfde niet ten Hove verfchynen; doch zyn Vriend, de Baron VAN KILMANSECK, was op middelen bedagt om vergiffenis voor hem te verwerven. De Koning een pleifierparty op den Theems beraamd hebbende, wierdt HANDEL daar van verwittigd, en vervaardigde voor dat feest eene Muziek, die met alle naauwkeurigheid en de meestmogelyke ftaatelykheid wierdt uitgevoerd. De Koning, door deeze welleevendheid aangenaam verrast, op welke hy niet verdagt geweest was, wilde 'er den opfteller van weeten. De Baron noemde HANDEL, en verzogt tevens zyner Majefteit verlof, denzelven te mogen aanbieden als eenen misdaadige, die zyne misdaad te leevendig gevoelde, om die te willen verontfchuldigen, doch die niets vuuriger verlangde dan om die te mogen boeten. De Koning vergaf HANDEL zyn vergryp, fchonk hem zyne gunst weder, en voegde een jaargeld van tweehonderd ponden fterlings by de Lyfrente, door de Koningin hem gefchonken. Deeze nieuwe jaarwedde wierdt vervolgens nog vermeerderd met nog tweehonderd ponden fterlings, toen hy benoemd wierdt om de Prinfesfen in de Muziek te onderwyzen.

HANDEL, overal begeerd, aangezogt en geliefkoosd, fleet zyne dagen in het gezelfchap van lieden, om hunne geboorte, verftand en talenten meest vermaard; dikmaals hieldt hy met POPE het middagmaal by den Graaf VAN BURLINGTON. POPE, die een zoo gevoelig oor voor de welluidendheid der Verzen bezat, hadt geenen fmaak voor de Muziek; zyne ziel was volftrekt gesloten voor de bekoorlykheden dier goddelyke kunfte, van welke hy evenwel de uitwerkzels met zoo veel vuurs en vernufts heeft bezongen in zynen Lierzang op S. CECILIA. Dikmaals verklaarde hy, dat de fchoonfte Muziekftukken hem geenerlei vermaak deeden. Nogtans hadt hy veel agtinge voor HANDEL, op het woord van zynen Vriend ARBUTHNOT, die hem dikmaals zeide: *Vorm u het hoogfte denkbeeld van zyne talenten, en zyne talenten zullen uw denkbeeld nog te boven gaan.*

HAN-

HANDEL gaf, geduurende de eerste jaaren zyns verblyfs te *Londen*, weinige Opera's, omdat de Tooneelstukken, die aldaar gegeeven wierden, op Muziek gebragt waren door ATTILIO en BUONONCINI, die het bestuur over den Schouwburg hadden. HANDEL's voorstanders maakten het plan eener Inteekeninge, om op de Hooimarkt eene nieuwe Muziek-Akademie te stigten, over welke onze Muzikant het bewind zou voeren. De Inteekening, waar van het fonds op vyftigduizend ponden sterlings was bepaald, was schielyk vol. Des Konings naam stondt boven aan voor honderd ponden sterlings, en de stigting wierdt met den titel van *Koninklyke Akademie* vereerd. HANDEL vertrok na *Dresden* om 'er Zangers te werven, en hy bragt in *Engeland* SENESINO en DURISTANTI mede. De aanhang van ATTILIO en BUONONCINI, hoewel zeer aanzienelyk, konde aan HANDEL's medestanders het hoofd niet bieden. De Akademie kwam op eenen vasten voet, en onze Muzikant was aan het hoofd van dezelve, met den gelukkigsten uitslag, geduurende ruim negen jaaren.

Thans ontstondt 'er geschil tusschen HANDEL en SENESINO. De Virtuoso beschuldigde den Direkteur van dwingelandye; de Direkteur noemde den Virtuoso eenen muiteling; en ten dien opzigte konden zy wel beiden een weinig gelyk hebben. Deeze burgerlyke oorlog aan de Muziek-Akademie verwekte een dergelyken onder den Adel. Het geheele Hof liet 'er zich aan gelegen liggen om den twist by te leggen; doch de halstarrigheid der beide aanhangen deedt alle onderhandelingen vrugteloos afloopen. De liefhebbers van de Opera wilden niet gedoogen, dat HANDEL zyn afscheid gaf aan eenen Akteur, die voor den Schouwburg noodzaakelyk was geworden, alleen om aan eenen persoonlyken haat bot te vieren. Doch in geenerlei maniere was HANDEL te beweegen, om, hun ten gevalle, eenen man te behouden, die hem mishaagde. Een ander geschil tusschen FAUSTINA en CUZZONI deedt de verwarring onder den troep ten top ryzen. In één woord, dit Genootschap, 't welk den Koning zelven tot beschermer hadt, uit het grootste gedeelte van den Adel bestondt, en waarvan de oprigting over de elf honderd duizend livres tournois hadt gekost, wierdt vernietigd door de moedwilligheid dier lieden, welken buitenspoorige loftuitin-

gen en eene overmaate van weldaadigheid bedorven en van hoogmoed dronken gemaakt hadden.

Naa de ontbinding van de Akademie ging HANDEL voort met het geeven van Opera's op de Hooimarkt; doch het leedt niet lang of hy wierdt gewaar, dat hy niet een zoo belangryk perſonaadje in den Staat was, als hy zich verbeeld hadt. De menigte verdween uit zyne ſchouwplaats, zoo ras hy SENESINO hadt laaten gaan. De Edellieden, die hem niet konden vergeeven, dat hy, ten hunnen koste, aan zyne wraake hadt voldaan, maakten het plan eener nieuwe Inſchryvinge tot het oprigten van eene andere Opera. Men ontboodt PORPORA, een aangenaamen Componist, en den beroemden FARINELLI, die de ooren verrukte door de fraaiheid zyner ſtemme en de toverkragt zyns gezangs. HANDEL zag zyn Tooneel verlaaten en de geheele Natie by troepen na dat zyner mededingeren loopen. Uit hoogmoed bleef hy halſtarrig eene ruïneuſe onderneeming voortzetten; vrugteloos, egter, waren zyne poogingen om het publiek tot zyn Tooneel terug te brengen. Alle de kragten zyns vernufts konden tegen FARINELLI's betoverende kunst niet opweegen. Ten laatſte tot wanhoop vervallen, omdat hy om eenen Zanger zich zag verlaaten, hadt hy een zoo diep gevoel van dien hoon, dat zyne boezemſmart hem niet ſlegts zyne gezondheid, maar ook zyn verſtand kostte. Zyn geest was ontſteld, en een toeval van beroerte beroofde hem eensklaps van het gebruik van zynen rechter arm. Door het gebruik van de wateren te *Aken* herſtelde hy allengskens, en in den jaare 1736 keerde hy terug na *Londen*.

Van nieuws bragt hy eenige Opera's ten tooneele, die gunſtig ontvangen wierden. De tyd hadt het ongenoegen des Adels gelenigd, en de verhevenheid zyns vernufts deedt het geheel en al vergeeten. Om de gunst van 't algemeen te herwinnen, hadde hy 'er ſlegts om behoeven te verzoeken; maar de trotschheid van zyn karakter kon nimmer zich tot eenigen ſtap van onderwerpinge noch van berouw vernederen; en om zyne werkzaamheden aan de luimen en den wil van anderen niet te onderwerpen, wees hy beſtendig alle Inteekeningen van de hand, welke men hem aanboodt ten zynen behoeve te willen openen. Hy handhaafde zyne onafhankelykheid ten koste van zyn fortuin. Zyne Opera's lok-

lokten weinig volks, en hy was genoodzaakt, 'er mede uit te scheiden. Thans nam hy eene proeve van de *Oratorio's*, eene soort van Muziek, tot nog toe alleen in *Italie* bekend. Deeze nieuwigheid, gelyk het altyd gaat, ontmoette tegenkantingen. Naardien de onderwerpen deezer stukken allen uit de Heilige Schriftuure ontleend waren, beschouwden het zommigen als eene soort van ontheiliginge, dat zy op een openbaar Tooneel vertoond wierden. Men begeerde, dat zy eenvoudig *gereciteerd* wierden, even als Dramatische *zamenspraaken*, zonder spel, zonder *sieraaden* en zonder Tooneeltoestel: iets, 't welk *het* belangryke en het uitwerkzel van deeze soort van Tooneelvermaak vernietigde.

HANDEL's *Oratorio's* maakten niet den opgang, welken *zy verdienden*; nogtans bleef hy dezelve ten tooneele voeren tot in den jaare 1741. *Thans* deedt de *slegte toestand zyner huislyke zaaken hem* besluiten, zyn geluk *te Dublin* te beproeven. Hy maakte eenen aanvang met het geeven van zyn *Oratorio*, DE MESSIAS, ten voordeele van de Stadsgevangenen. Deeze daad van edelmoedigheid, aan welke HANDEL's belemmerende toestand nieuwe waarde byzette, bezorgde hem de gunst van 't algemeen; en de agting, welke men voor zyn zedelyk karakter opvatte, deedt de agting voor zyne talenten nog hooger klimmen. Zyne zaaken verkreegen eene betere gedaante; en, naa negen maanden vertoevens *in Ierland, keerde hy weder na Engeland, alwaar hy de gemoederen ten zynen opzigte* beter gezind vondt. Met een gelukkigen opgang hervatte hy van nieuws het geeven van *Oratorio's*. Zyn MESSIAS, die in 't eerst zeer koel was ontvangen, wierdt thans met de leevendigste toejuichingen bejegend; en de geestdrift, welke het publiek voor deeze *Oratorio* liet blyken, deedt HANDEL besluiten om alle jaaren dat stuk te geeven ten voordeele van het Vondelingshuis: eene Stigting, die nog in haare opkomst was, en door de liefdegiften van byzondere persoonen onderhouden wierdt. Deeze trek van weldaadigheid en menschlievendheid, welke het karakter diens Muzikants eere aandoet, wischte alle de nadeelige indrukzels uit, welke zyne hooghartigheid in zommiger gemoederen nog hadt overgelaaten. Van toen af aan genoot hy een onafgebroken voorspoed en onbetwisten roem. Maar de zwakheden, verschrikkelyk en bykans onvermydelyk

lee-

leevenslot, verbitterden zyne laatste dagen. In den jaare 1743 hadt hy weder eenige aanvallen van beroerte, en in den jaare 1751 beroofde hem eene Zwarte Staar van het gezigt. Dit heilloos toeval sloeg zynen moed ter neder; eene diepgaande droefgeestigheid beving zyne ziel; zyne gezondheid nam allengskens af, en naa eenige jaaren zukkelens, zonder dat hy evenwel zyne werkzaamheden staakte, overleedt hy in de maand April des jaars 1759. Hy wierdt begraaven in de Abtdy van *Westmunster*, alwaar Dokter PEARCE, Bisschop van *Rochester*, op zyne kosten een Gedenkteeken ter gedagtenisse van dien grooten Kunstenaar deedt stigten.

Spoediger dan HANDEL heeft nooit iemant een' zoo schitterenden en uitgebreiden roem genooten. De kanswisselingen, welke hy in zyn geluk en in zynen roem ondervondt, wierden door eene onberedeneerde hooghartigheid veroorzaakt. Hy bezat eene verhevene, vaste en aandoenlyke ziel. Indien men in zyn leeven eenige verkeerde stappen ontmoete, laagheden zal men 'er niet aantreffen. De agting, welke hy voor zyne kunst bezat, en een te diep gevoel van zyne eigen meerderheid, boezemden hem eene soort van fierheid in, waar van hy de opwellingen niet kon bedwingen; doch deeze fierheid was immer edelaartig en aan zich zelve gelyk. Hy was niet nu eens dwingeland en dan slaaf, bediller op de eene en vleier op de andere plaats. Nooit maakte hy zyne talenten onderdaanig aan de grilligheden dier modische beschermers, dier pedanten in de groote waereld, die zich verbeelden, dat de gave, van het verhevene der fraaie kunsten te kunnen gevoelen, voor geld kan gekogt worden, en het vernuft verstrammen, onder schyn van deszelfs vlugt te regelen. HANDEL bewaarde zyne vryheid, in eenen toestand, in welken anderen op hunne afhankelykheid trotsch zouden geweest zyn. Edelmoedig was hy, zelfs in zyne armoede, en hy vergat zyne oude vrienden niet, toen hy zich in ruimte bevondt. In één woord, hy beging misslagen, welke hy door schoone daaden vergoedde, en zyne deugden zullen zyne naagedagtenis vereeren, welke zyne talenten onsterflyk hebben gemaakt.

OMSTANDIG BERIGT WEGENS SIERRA LEONE EN DE AFRICAANSCHE INBOORELINGEN IN DEN OMTREK.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 69.)

Het Beſtuur is zeer eenvoudig, en op den eerwaardigen aartsvaderlyken voet ingericht. Over elke Stad is een Hoofdman aangeſteld, een bejaard perſoon, die uitſteekt in de kennis van de wetten zyns lands. Hy wordt diep geëerbiedigd door de Inwoonders, en beſliſcht de geſchillen, die tusſchen hun ontſtaan. Hoofdmisdryven worden onderworpen aan eene Vergadering der Hoofdmannen des lands, en Slaaverny is doorgaans de ſtraf der misdaadigeren. — Men moet toeſtemmen, dat de beſchuldigden een kleine kans hebben om zichzelven te zuiveren van het misdryf, waarmede men hun beſchuldigt: want, indien zy het ontkennen, zyn zy verpligt zich te onderwerpen aan eene Oordeelproeve, welke naar de omſtandigheden verandert, doch veeleer ſtrekt om hunne ſchuld dan om hunne onſchuld te bewyzen. Of een gloeiend yzer wordt op het lichaam des beſchuldigden gedrukt; of hy moet zyn arm ſteeken in een kruik met kookende Palm-olie, en daaruit een ſlangenkop, een ring of iets anders haalen, ten dien einde daarin geworpen. In beide gevallen wordt hy, die zich brandt, voor ſchuldig gehouden.

In de nabuurſchap van *Sierra Leone* gelykt de meestgebruiklyke Oordeelproeve naar die van het *Bitter-water*, voortyds by de *Jooden* in gebruik, en by de *Africaanen* wordt het *Rood-water* genoemd. Een perſoon, beſchuldigd van Dievery of Toverkunst, poogt, wanneer hy onſchuldig is, de beſchuldiging af te weeren door het Rood-water te drinken. Eerst wordt een *Palaver* gehouden onder de oude lieden van de Stad; de beſchuldiging brengt de eene party in, en de verontſchuldigingen de andere. Indien zy bepaalen dat het geſchil zal uitgemaakt worden door eene openbaare Beproeving, bepaalt de beſchuldigde zekere Stad, na welke hy zich begeeft, en den Hoofdman onderrigt, dat hy daar het Rood-water wenscht te drinken. 'Er wordt weder een *Palaver* gehouden, om te bepaalen, of men het verzoek zal

zal toestaan; zo niet, dan moet hy eene andere Stad opzoeken. In gevalle zyn verzoek wordt ingewilligd, blyft de beschuldigde in de Stad, buiten het oog der vreemdelingen gehouden, zomtyds twee of drie maanden, eer vastgesteld wordt, wanneer de Proeve geschieden zal. Den dag bepaald zynde, krygt de beschuldigde drie dagen vooraf des kennis, en dat hy tot het bywoonen zo veele vrienden, als hy verkiest, mag verzoeken.

Het Rood-water wordt bereid door het inmengen van den bast eens booms, by de *Bulloms Kwon*; by de *Timmanees Okwon*, en by de *Soosfoos Mille* geheeten, in water; die bast geeft aan 't zelve de kragt eens sterken braakmiddels, of verwekt geweldigen stoelgang. In eenige gevallen is het onmiddelyk doodlyk bevonden; 't welk aanleiding heeft gegeeven tot het vermoeden, dat 'er zomtyds iets wordt bygevoegd; inzonderheid, daar het niet blykt, dat de tedere en zwakke gestellen meer onderworpen zyn, om dus heftig aangetast te worden, dan de sterke. Om egter allen vermoeden van zulk eene slegte handelwyze te voorkomen, wordt het Rood-water altoos op de openbaarste wyze toegediend in de open lugt en te midden eens grooten toeloops van Volk, 't welk nooit mist, by zulke plegtige gelegenheden, uit alle oorden, in groote menigte, toe te vloeijen: bovenal laaten de Vrouwen hier haare nieuwsgierigheid blyken; te meer vinden zy daartoe zich aangezet, dewyl het bywoonen van deeze verrigting haar gelegenheid geeft om zich in haaren besten kleederpronk te vertoonen.

De beschuldigde wordt op een stoel, omtrent drie voeten hoog, geplaatst; de eene hand heeft hy in de hoogte, de andere zet hy op zyne dye, en beneden den stoel is eene groote menigte Plantain-bladeren gestrooid. Een kring van omtrent zeven of agt voeten diameter wordt rondsom den Proeveling gemaakt, en niemand mag daar binnen komen dan de Bereider des Proefwaters. De boombast ligt openlyk ten toon, opdat elk de egtheid zien moge. De Bereider wascht eerst zyne eigene handen, vervolgens den bast, zo wel als de vyzel en stamper, waarmede dezelve wordt fyn gemaakt, om te toonen dat 'er niets onvoegelyks onder gemengd wordt. Fyn gemaalen, wordt een kalabas-vol in een groote koperen pan met water gedaan, en sterk omgeroerd met een tak, tot dat alles

met

met schuim als zeepsop overdekt is. Deze verscheidenheid van plegtigheden, geschieden aan, geschieden 'er ten zelfden tyde, en de beschuldigde wordt heet aangemaand, om de misdaad, waarmede men hem beschuldigt, te belyden.

Korten tyd voor dat hy dit mengsel begint te drinken, is hy verpligt zyn mond te spoelen en het water uit te spuwen, om te toonen dat hy niets in den mond verborgen heeft: een weinig ryst of *kola* wordt hem te eeten gegeeven; zynde dit het eenige, 't welk hy mag gebruiken, gedurende twaalf uuren voor het neemen der Proeve: om te voorkomen dat hy niets anders nuttige, wordt hy gedurende dien tyd naauw bewaard door lieden, *die borg staan* voor zyn gedrag gedurende *dien tyd*. Na een gebed opgezegd te hebben, *'t welk* een vloek over hem behelst, indien hy schuldig is, wordt het Rood-water hem toegediend in een kalabas, die omtrent een halve pint houdt; deeze drinkt hy agt, tien of twaalf maalen agter een, zo spoedig dezelve kan gevuld worden. Het water begint nu reeds de brakingwekkende kragt te oefenen; doch hy moet desniettegenstaande voortvaaren met drinken, tot dat de ryst of *kola* te voorschyn kome, 't welk ras zigtbaar is op de rondsom gespreide bladeren. Indien 'er geene braking ontstaat, en het ingenomen vogt alleen ontlasting te wege brengt, wordt de persoon *terstond veroordeeld; of*, indien men vermoedt, dat alles, wat hy gegeeten *heeft*, niet is uitgeworpen, staat het hem vry, de proef te herhaalen: doch onder dit beding: indien, naamelyk, het middel geene uitwerking baare op zyne ingewanden, voor den naastvolgenden dag, op hetzelfde uur, wordt hy, en niet eerder, onschuldig verklaard, en anderzins voor schuldig gehouden. — Als het Rood-water ontlasting na beneden veroorzaakt, noemt men dit „het Rood-water verkwisten."

De grootste hoeveelheid, welke gedronken mag worden, is zestien volle kalabassen; indien deeze geene uitwerking te wege brengen, staat het den beschuldigde niet vry, meer te drinken. Wanneer noch braking, noch andere ontlasting op het drinken volgt, veroorzaakt het Rood-water geweldige pynen in de ingewanden, welke aangemerkt worden als tekens van schuld: in zulk een geval poogen zy den lyder te herstellen, door [illegible]

[illegible]

king te verwekken; en, om de fcherpte van het Rood-water te verzagten, doen zy hem raauwe eijeren inzwelgen. In zommige gevallen fterft de Proeveling naa het drinken van den vierden kalabas. Indien de ryst of *kola* lang verwylt met op te komen, wordt hy befchuldigd van eenig gering misdryf: want zy veronderftellen, dat, indien hy iets nadeeligs voor zyn character verzweegen hebbe, zulks de voordeelige werking van het Rood-water belet. De Vrouwen hebben, by zulk eene gelegenheid, wanneer de Proeve genomen wordt wegens tovery of eenig ander misdryf, en niet wegens overfpel, eene fchoone gelegenheid om haare kuischheid voor 't oog der wereld te toonen, door openlyk te verklaaren, dat zy haaren Egtgenoot getrouw geweest zyn, en te wenfchen, dat zy geftraft mogen worden, indien zy zulks valschlyk verklaaren: dit wordt voor een onwederfpreeklyk blyk van kuischheid gehouden.

Wanneer het den befchuldigde wordt toegelaaten van den ftoel op te ftaan, beveelt men hem, armen en beenen te beweegen, ten bewyze, dat hy het gebruik dier leden niet verlooren hebbe. Onmiddelyk hierop loopt hy door de Stad, gevolgd van alle de Vrouwen en Kinderen, onder een groot geroep en juichend getier. Lieden, die deeze Proeve ondergaan en doorgeftaan hebben, krygen daardoor een grooter maate van hoogagting. Vrygefproken zynde, kleeden zy zich, inzonderheid de Vrouwen, in de beste kleederen, en bezoeken alle hunne vrienden, die hun met alle blyken van eerbied en genegenheid ontvangen.

Wanneer de Proeveling onder die bewerking terftond fterft, hetgeen te meermaalen het geval is, of wanneer het Rood-water *verkwist wordt*, en de Proeveling te oud is om tot flaaf verkogt te worden, wordt een van zyne Familie, als hy geen ander tot flaaf in zyne plaats kan overleveren, gevat en als flaaf verkogt. Zomtyds blyft de zaak, door mangel aan voeglyke gelegenheid, voor eene menigte van jaaren onafgedaan. Ik weet een voorbeeld van een Jongeling, met de daad voor flaaf verkogt, dewyl zyne Grootmoeder het Rood-water verkwist hadt, veele jaaren voor dat hy gebooren werd.

Eene Inftelling, *Pura* geheeten, heeft plaats onder de *Bulloms* van *Skerboo*, welke gelykheid heeft met de ou-

oude heimlyke Geregtshoven van *Duitschland*, en even zeer gevreesd wordt. De byzondere ſtukken, waarover dit Geregtshof handelt, zyn tovery, moord, en hardnekkigheid in de zodanigen, van welken men vermoedt dat zy de geheimen eener zamenzweeringe weeten, en de maatregelen, door dezelve genomen, volgen. De ſchuldig geöordeelden worden op eene zo geheime wyze geſtraft, dat men 'er niets van verneemt. — Onder de *Soosſoos* is eene Inſtelling, eenigzins daar aan gelyk, *Senzo* geheeten, en by de Inboorelingen, die *Engelsch* ſpreeken, *African Maſonry* genoemd. De Ingewyden in beide deeze Inſtellingen hebben eene taal, hun byzonder eigen. Het regtsgebied van beiden is bepaald tot de Mannen. Dan daar is ook eene Inſtelling, voor welke alleen de Vrouwen kunnen gedaagd worden, *Boondoo* geheeten; en eene oude Vrouw, die den naam van *Boondoo-Vrouw* draagt, heeft 'er geheel het opzigt over. Het voorwerp van deeze tot onderzoek beſtemde Inrichting is, om van de Vrouwen de volle bekentenis te verkrygen van elk misdryf, waaraan zy zich mogen ſchuldig gemaakt of met anderen gedeeld hebben. Indien haare bekentenis aan de *Boondoo-Vrouwe* voldoet, worden zy vrygeſproken, en een getuigenis van vergeeting, ten opzigte van haar voorig gedrag, wordt gegeeven; dan, is het misdryf Tovery geweest, dit wordt altoos met Slaaverny geſtraft. Indien de ongelukkige Vrouw haare onſchuld beweert, of weigert, alles, wat zy weet, te zeggen, is een ſpoedige dood het gewis gevolg.

Veelwyvery is onbepaald veroorlofd; doch het Huwelyk kan ontbonden worden, op het aanvoeren van wettige redenen. De Veelwyvery is hier de bron niet van die geweldige twisten en ongenoegens in de Huisgezinnen, welke men daaruit veelligt zou verwagten; en eene jongere mededingſter doet geene beweegingen van jalouſy by de vroegere Vrouwen gebooren worden. — Eene *Foola-Vrouw*, van eenig aanzien en veel gezond verſtand, wier Man vier Vrouwen hadt, gevraagd zynde, of zy niet wenschte alleen de Vrouw haars Mans te zyn, gaf een ontkennend antwoord; voor reden bybrengende, dat, indien zy niet langer de *welbeminde* haars Mans ware, zy allen vermaak zou derven, hadt zy geene verkeering met de andere Vrouwen. De eerſte Vrouw, door den Man genomen, geniet eene hooger maate van eerbied en ontzag dan de overige, en be-

houdt den titel van Eerste Vrouw, met eene maate van benydingwekkend gezag, langen tyd naa dat haare persoonlyke aanvalligheden haars Egtgenoots genegenheid boeiden.

De Handel in *Africa* wordt meest by ruiling gedreeven; dan, schoon de Inboorelingen bykans geene kennis hebben van eenige geldmunte, maaken zy by zichzelven een ingebeelden maatstaf, volgens welken zy de waardy bepaalen van de goederen, welke zy te koopen en te verkoopen hebben. In eenige deelen van *Africa* is dit een zogenaamde middelkoers, *Bar* geheeten, tot welken de goederen by berekening gebragt worden. In andere oorden worden onderscheide gewigten van Goud ten zelfden einde gebruikt.

De zonderlingste en vreemdste soort van handeldryving is die, welke plaats heeft by een Volk, op de oevers van den *Niger* woonende. Zy handelen met de *Moorsche* Kooplieden, die hun jaarlyks komen bezoeken, zonder dat de partyen elkander zien, of eenig bedrog pleegen. De *Moorsche* Kooplieden komen alle jaaren, op een gezetten tyd, naar den stand der maane gerekend, op eene zekere plaats, waar zy 's avonds de Koopwaaren vinden, welke zy verlangen, voornaamlyk bestaande in Stofgoud, geschikt in kleine hoopjes, op eenigen afstand van elkander. Tegen over deeze hoopjes plaatzen de Kooplieden de waardy, welke zy voor ieder willen geeven, bestaande in koraalen, braceletten en andere snuisteryen, welke zy daar laaten en heenen gaan. 's Volgenden daags komen de *Negers* weder; en, indien zy de ruiling goedkeuren, neemen zy de aangebragte waaren weg; zo niet, dan verminderen zy de hoeveelheid des gouds.

De Inwoonders ontbreekt het niet, gelyk men elkander heeft zoeken diets te maaken, aan natuurlyke genegenheid; zy zyn ook zo vreesagtig en dom niet, als men ze beschreeven heeft. Groot is de genegenheid, welke zy aan de Moeders betoonen; groot de eerbied voor de Ouden. Niet weinig zorge wordt by eenige dier Volken voor de opvoeding der Kinderen gedraagen, en men bespeurt die vaak opgegeevene blyken van domheid niet. Zy zyn gastvry, gevoelig voor persoonlyk beweezene gunstbetooningen, doch tevens zeer gevoelig voor een aangedaan ongelyk. Veelvuldig zyn de Bygeloovigheden, welke onder hun heerschen: de *Mahomedaansche* Godsdienst wordt van eenigen beleden.

VA-

VADER NICHOLAS.

Onlangs sleet ik eenige weeken in eene kleine Stad in *Bretagne*, alwaar een Benediktyner Klooster was. Gemeenlyk gingen de Vreemdelingen derwaarts, om 'er eenige fraaie Schilderyen te bezien. Met eenige Kunstkenners begaf ik insgelyks my daar heen; doch ik moet bekennen, dat het myne gewoonte is, in dusdanige bezoeken, minder agt te slaan op Schilderyen dan op Menschen. Men ontmoet in de waereld afwisselende tooneelen, die de aandagt des waarneemers wekken. In de maatschappyen, van het overige gedeelte der waereld afgezonderd, treft men een ander schouwspel aan, en 't welk niet geheel onbelangryk is: ik bedoel een bedaard en eenzelvig leeven, 't welk ter overdenkinge leidt. Ik moet in de daad bekennen, dat ik, ten deezen opzigte, my dikmaals in myne verwagting vond bedrogen. Niets anders ontmoet men somtyds in deeze afgezonderde verblyven, dan nietsbeduidende beelden, en die, onder hunnen monnikskap, niets, dat naar de *hoofden* van kluizenaars gelykt, vertoonen; hunne manieren en voorkomen verwekken in den geest de agtbaare denkbeelden niet, waarmede zy moeten onderstelд worden zich telkens bezig te houden. Zoodanig was in de daad de algemeene indruk, welken de Monniken van dit Klooster op my maakten. Eén onder hen dagt my van een hooger rang te zyn. Hy lag geknieid op eenigen afstand van het altaar. Door de geschilderde glazen van een venster van Gothische bouworde schoot een zonnestraal, die zyn voorhoofd verlichtte, en, in de manier van REMBRANT, *in het holle van een groot, zwart en somber oog eene schaduw wierp. Onmogelyk konde* iemant dit *beeld* ongemerkt voorbyzien. *Zyne* oogen, wanneer zy zich omhoog bewoogen, vestigden zich, zonder dat hy 'er agt op gaf, op eene schildery, vertoonende den Zaligmaaker, zyn kruis draagende. De gelykheid van houdingen, en de vreedzaame onderwerping der beide personaadjen, vertoonde eene treffende overeenstemming, welke eenen aandagtigen beschouwer moest in het oog vallen. „ 't Is Vader NICHOLAS," luisterde my onze geleider in 't oor; „ van alle de Monniken in het Klooster is hy de strengste omtrent zich zelven, de meest inschikkelyke omtrent „ anderen. De ongelukkigen, de kranken en de stervenden „ vinden hem immer gereed, om hun hulp en vertroostingen „ toe te dienen. Nooit spreekt men tot hem van eenen ongelukkigen, of hy deelt in diens rampen; nimmer verzoekt „ men om zynen bystand, of men verkrygt dien. Intusschen „ gaan de strengheid zyns leevens en zyne zelfverzaakingen „ den strengsten en strikten regel zyner Orde te boven. Alleenlyk uit hetgeen hy voor anderen doet, kan men opmaaken, „ dat

„ dat hy zelf voor de smarte vatbaar is." — Vol van zyn onderwerp was de man, die my deeze beschryving deedt; het maakte hem eenigzins welspreekende. Ik was jong, nieuwsgierig, tot geestdrift geneigd. Zoo veel indruks maakte hy op my, dat ik van verlangen brandde om Vader NICHOLAS te kennen; ik had geene rust, eer my dit gelukte. 't Zy de persoon, die my aanboodt, zyn vriend was, 't zy myne aanbieding hem geviel, 't zy een natuurlyk gevoel van welwillendheid 'er de grond van ware, de goede Vader ontving my met een in de daad vaderlyk voorkomen. „ Het gebeurt „ niet dikwyls, myn Zoon," zoo sprak hy, „ dat lieden van uwe „ jaaren den omgang van mannen van mynen ouderdom zoeken. „ Voor u is de waereld in haaren bloei: wat beweegt u, dezelve „ in haar verval te beschouwen? Vermaak en vrolykheid zyn „ aan uwe zyde: wat is 'er in deeze plaatzen, 't welk u daar „ heen kan lokken? Welke bekoorlykheden hebben voor u de „ droefgeestigheid en de smart? Intusschen, indien ik der „ waereldvermaaken ben gestorven, geloof evenwel niet, dat „ ik voor de vermaaken der goedwilligheid en weldaadigheid „ ongevoelig ben. Ik ben getroffen van het gevoel, 't welk „ u herwaarts lokt, en ik zal my gelukkig agten, indien ik „ u van nut kan weezen." Hy vernam welhaast, dat ik de geleerdheid beminde. Hy vertoonde my eenige handschriften en zeldzaame boeken, aan het Klooster behoorende. Dit was het niet, 't geen ik zogt. Het geval verschafte my de gelegenheid, aangaande een voorwerp, waarin ik meer belangs stelde, eenige kundigheden op te doen — aangaande Vader NICHOLAS, de geschiedenis zyner rampspoeden en de beweegreden zyner zelfverlocheningen.

Op zekeren avond vervoegde ik my aan zyne Cel. Ik klopte, doch hy hoorde my niet. Ik ging na binnen, en vond hem geknield voor een Crucifix, aan 't welk een klein Portret hing, welk ik voor dat van de H. Maagd aanzag. Ik bleef agter hem staan, twyfelende of ik my moest verwyderen, zonder dat hy my zag, of, zonder hem te stooren, wagten, tot dat hy zyne godsdienstoefening had voleindigd. Hy bedekte zyn aangezigt met zyne handen, en ik hoorde zuchten, welke hy tragtte te smooren. Eene mengeling van medelyden en nieuwsgierigheid deedt my op dezelfde plaats stokstilstaan. Met een zeker geweld onttrok hy zyne hand aan zyne oogen, even alsof eene spoedig ontstaane pyn hem daar toe noopte. Hy nam het kleine Portret, kuschte het tweemaal, drukte het aan zyn hart . . . . Toen hing hy het wederom op, en zwom in traanen. Naa eenige oogenblikken botvierens aan deeze vervoering van droefheid, vouwde hy de handen zamen, sloeg zyne oogen hemelwaarts, binnensmonds eenige woorden spreekende, die ik niet verstond, en loosde een diepen zucht. Deeze laatste aandoening van

droef-

droefheid scheen ditmaal een einde te maaken aan de smartelyke verantwoording, welke hy aan zich zelven deedt, in de nederige houding, in welke ik, binnen treedende, hem gezien had. Hy stondt op, zag my . . . Verlegen onder mynen toestand, mompelde ik eenige woorden van verontschuldiginge, en beschuldigde myzelven, tegen mynen wil hem in zyne aandagtoeffening gestoord te hebben. — „ Helaas!" hernam hy „ bedrieg u deswegen niet. 't Zyn geene traanen der „ godsdienstigheid, die gy hebt zien vloeien: 't is niet de „ uitboezeming der godsvrugt; 't is de knaaging der ge„ moedswroeginge . . . Jongeling, het kan u nuttig zyn, „ het verhaal van myne lydingen en van myne misdaaden te „ verneemen. Uwe opregtheid zelve kan u aan de verzoekin„ gen blootstellen, onder welke ik ben bezweeken. Gy „ zelf, zoo wel als ik, kunt van uwe eigen aandoenlykheid, „ van de verzaakte deugd, van de miskende eere, en van de „ valsche schaamte, die my buiten het spoor bragt, het slagt„ offer worden." Hier op deedt hy my het volgende verhaal.

Myn naam is SAINT-HUBERT; ik ben gesprooten uit een oud en aanzienlyk geslagt, door een reeks van voorvallen van zyne bezittingen beroofd, en tot eenen toestand vervallen, verre beneden dien het reden hadt om te verwagten. Ik verloor mynen Vader, eer ik hem kende, immers voordat ik het ongeluk van dat verlies kon bezeffen. De liefde myner Moeder, en haare zorgen voor my, deeden my niet gevoelen, hoe noodig ik een strenger toezigt zou gehad hebben. Ik wierd ter schoole gezonden in de Hoofdstad der Provincie, in welke wy woonden, en verwierf de goedkeuring myner leermeesteren. Toen ik myne letterbaan had voleindigd, zondt my myne Moeder na *Parys*, met eenen Jongeling, wiens geslagt, in onze nabuurschap woonagtig, minder aanzienlyk, doch ryker was dan het onze. De jonge DE LA SERRE (dit was de naam myns Reisgenoots) nam Dienst. Myne Moeder en haare Vrienden hadden my voor de Pleitzaal bestemd. Verscheiden omstandigheden hadden hen aan dien leevensstand de voorkeuze doen geeven, en scheenen my daarin een' goeden uitslag te belooven. Men hadt zich van eenen post verzekerd, welke voor my zou gekogt worden, zoo ras ik in staat zyn zou om dien te bekleeden. Wat DE LA SERRE aangaat, hy schatte den Krygsdienst boven alles, veragtte alle andere leevensstanden, en verzuimde geene gelegenheid om my dezelfde gevoelens in te boezemen. De meesten, met welken ik verkeerde, stonden in de zelfde gevoelens. De fierheid, die aan eenen Krygsman schynt te voegen, de meerderheid, die hy dikmaals op zyn gelaat vertoont, en die hem niet betwist wordt, begonnen my te verblinden: de eerzucht en de blooheid voltooiden het werk. Van natuure was ik voor het belachelyke uitermaate bevreesd,

den schok diens wapentuigs kon ik niet verduuren, zelf wanneer het behandeld wierdt door lieden, in wier denkwyze ik weinig belangs stelde. Het beroep, waar toe ik bestemd was, vorderde hoedanigheden, geschikt om het karakter des geenen, die ze bezit, te vereeren: eenen geest van orde en aandagt, van naarstigheid, van naauwkeurigheid, goede zeden en geregeldheid. Afziende van deezen leevensstand, welken men my eindelyk als voor my te laag deedt beschouwen, verzaakte ik ongevoelig de deugden, die dezelve vordert. Deeze deugden, tot welke ik van natuure overhelde, wist men listiglyk als belachelyk te vertoonen; ik begon te bloozen, daarmede beschuldigd te worden, en ik sloeg tot de tegenoverstaande ondeugden over, welke ik in myn hart veragtte en verfoeide. DE LA SERRE beschouwde, 't geen hy myne bekeering noemde, als eene weezenlyke overwinning. Zoo verre hy voormaals op de school beneden my was, zoo verre overtrof hy my te *Parys*. Zyne middelen stelden hem in staat om eene luisterryke vertooning te maaken; zyn beroep boezemde hem een zelfvertrouwen in, welk ik niet bezat. En zyne vorderingen zelf in de kunst van zyne goederen te verspillen, en in de geheele baan der ondeugd, met myne aarzelingen en myne zwakheid vergeleeken, deeden my hem in 't licht eens meesters beschouwen, die eenen jongen leerling vormt, en hem in de kunst van te leeven onderwyst. De onberedeneerde liefde myner Moeder liet haar niet toe, my iets te weigeren, 't geen zy my kon geeven. Met het geld, welk zy my zondt, was ik in staat, deel te neemen aan de vermaaken der jonge lieden, wier voorbeeld my verleid hadt: droevige vermaaken, door gemoedsknaagingen verbitterd, en in welke ik meer dan eens deel nam door eene soort van huichelaary, indien men de daad van de ondeugd te veinzen aldus moge noemen. Ja, zomtyds, doch zeldzaam, deed ik ter sluik aan deugdzaame gevoelens hulde. En wanneer het gebeurde, dat ik, op myzelven eenig vermogen oeffenende, tot goede werken een gedeelte van het geld besteedde, waar van myne Moeder zich beroofde, om my tot het houden van eene even schitterende als verderflyke verkeering in staat te stellen, durfde ik het niet bekennen, maar gaf voor, het op eene geheel andere wyze verkwist te hebben.

Doch van lieverlede wischte de gewoonte deeze herinneringen der deugd uit, en ik weet niet, waarheen my dezelve zou vervoerd hebben, indien een gelukkig voorval myne verbintenis met DE LA SERRE niet hadde afgebroken. Hy ontving bevel, zich by zyn Regiment te vervoegen, en vertrok na *Duinkerken*. Ik verzelde hem tot aan het Landgoed van een' zyner bloedverwanten in *Picardie*, alwaar hy eenige dagen moest vertoeven. „ Ik wil u aldaar voorstellen," zeide hy

tot

tot my op een losfen toon; „ gy zult hun gunsteling wor„ den. Myn Neef SANTONGE is zoo wys en ingetogen, als „ gy voormaals waart." In de daad, deeze uitmuntende man bezat alle de deugden, over welke DE LA SERRE my hadt doen bloozen, maar welke ik in myn geweeten steeds geëerbiedigd had; naa eenigen tyd vertoevens by hem, hervatteden zy haar gebied. Zyn voorbeeld boezemde my moed in, en zyne goede raad kwam dien te hulpe: maar het was zyne Dogter EMILIA, welke van den goeden uitslag deezer onderneeminge alle de eere hadt. Eene bedorvene verkeering verlaaten hebbende, vond ik my door haare deugden overwonnen: haare natuurlyke bevalligheden, en eene treffende schoonheid, die het beeld van een zuiver hart is, bezaten in myn oog eene nieuwe en onweerstaanbaare bekoorlykheid. DE LA SERRE, daarentegen, beschouwde haar als eene zottin, by welke men zich verveelde. Hy vertrok reeds 's anderendaags, my te *Parys* bescheidende, zoo dra hy zyn Regiment kon verlaaten. Buiten *Parys*, zeide hy, is men *aanweezig*, doch *leeft* men niet. Wat my aangaat, ik gevoelde eene gantsch andere aandoening. My dagt dat ik niet leefde, dan ter plaatze alwaar EMILIA was. Maar hoe kan ik nog haaren naam noemen, en oogenblikken van een zoo zuiver geluk in myn geheugen herroepen? Helaas! van korten duur was dat geluk. De ongesteldheid van den Heere DE SANTONGE deedt hem, met den aanvang des winters, na *Parys* zich begeeven; zyne Dogter paste hem gestadig op, en ik verliet hem niet, my gelukkig agtende, hunne smarten te kunnen verminderen, en my aan een gezin nader verbinden, tot hetwelk myne genegenheid zich volkomen bepaalde. De ziekte nam toe, en, in weerwil van de hulpe der kunst en onze zorgvuldige oppassingen, overleedt de Heer DE SANTONGE, zyne Dogter aan myne vriendschap toevertrouwende. Door zyne agting bemoedigd, begon ik de hoop te voeden van EMILIA's hart te zullen winnen. Onze gemeenschappelyke traanen besproeiden haars Vaders graf, en ik verstoutte my eindelyk, haar myne gevoelens te openbaaren. Haare opregte ziel was boven alle list verheven. Zy leende het oor aan myne hulde, en ligt konde ik bemerken, dat zy vooral in de hoope een welgevallen vondt van myne deugdzaame gezindheden te zullen kunnen versterken en beloonen. Ten dien tyde kan ik in waarheid zeggen dat ze in myn hart regeerden, en dat ik slegts het spoor had te volgen, welk ik had ingeslagen. Wy vertrokken na *Santonge*, alwaar wy een afgezonderd leeven leidden, en het zuiver geluk, welk het loon der onschuld is, genooten. Ten allen tyde heeft myne EMILIA verdiend, hetzelve by voortduuring te genieten; en 't is zonder eenig gevoel van verwaandheid dat ik 'er nevens voege, dewyl zulks thans myne schande is, het hart des ongelukkigen SAINT-HUBERT was het toen niet onwaardig.

Ruim een jaar leefden wy in deezen gelukkigen en vreedzaamen stand. Myne Vrouw was zwanger en liep op het laatst. Myne liefde voor haar liet my niet volkomen gerust. Het besluit wierdt genomen, dat zy te *Parys* haar kraambedde zou houden, om aldaar alle de hulpmiddelen gereed by de hand te hebben, welke ons landverblyf niet konde opleveren. Niet zonder moeite verkreeg ik haare toestemming. Zy voerde eenige dugtige redenen tegen my aan. Doch alle onze buuren koozen myne zyde, om haar tot het doen van de reize te doen besluiten. En ik herinner my in 't byzonder, dat de Neef eens mans van fortuin, die zich naar een Landgoed liet noemen, 't welk zyn Vader in huur bewoond hadt, my stellig verzekerde, dat 'er nergens Vroedmeesters waren dan te *Parys*, en dat de zulken, welke aldaar geene hulp zogten, van alle middelen tot voorspoedig kraamen verstoken waren. De vreeze van onder het getal der hulpelooze ongelukkigen te zullen bevonden worden, voleindigde myn besluit. En om den tegenzin myner Vrouwe te overwinnen, gaf ik voor, eenige zaaken te *Parys* te hebben te verrigten, die myne tegenwoordigheid aldaar noodzaaklyk maakten. Dit was in de daad een voorwendzel, 't welk evenwel eenigen schyn hadt, om dat ik het bestuur over eenen boedel had, waar van de eigendommen in de Hoofdstad lagen. Ten laatste verwierf ik haare toestemming, en wy vertrokken eerlang.

Geduurende de eerste dagen van ons verblyf te *Parys* liet ik EMILIA zelden alleen. Wy woonden in het zelfde huis, alwaar zy haaren Vader hadt verlooren, en ik haar, als 't ware, als een toevertrouwd pand uit de stervende hand des eerwaardigen grysaarts had ontvangen. De vertrekken waren eene ryke bron van de tederste en de smartelykste herinneringen. Zy verspreidden over onze verkeering zekere somberheid en inschikkelykheid, waar van een derde de lieflykheid zou gestoord hebben. Intusschen was haar hart dikmaals een prooi der heillooste voorboden. Zy hadt haare treurige oogenblikken, welke zy niet kon verzetten, en aan welke het voor aandoenlyke Vrouwen, in haaren toestand, bezwaarlyk valt, tegenstand te kunnen bieden. Ter bestrydinge van haaren angst wierden alle de hulpmiddelen van vriendschap en gezond verstand te baat genomen. „ Neen ," sprak zy dan, „ ik zal *Santonge* niet wederzien. Maar gy zult het wederzien, en zult 'er aan my denken. Die bosschen, in welke „ wy de bekoorlykheden der eenzaamheid genooten, dat beekje, wiens gemurmel voor ons zoo veel bekoorlyks bezat, „ die schoonheden der natuur, die tot onze harten spraken, „ die gevoelens, welke geene taal, naar myne bevatting althans, kan schilderen. . . ."

(Het vervolg hiernaa.)

ONTHAAL EN LEEVENSWYZE TE ST. GOAR.

(Uit Dr. RENDER's *Tour through Germany.*)

In de Herberg *de Groene Man* te *St. Goar* bewaart men twee groote Zilveren Beekers, van eene zeer hooge oudheid, en keurlyk gemaakt; de zyden pronken met beelden en opschriften. Een deezer werd aan de Stad *St. Goar* geschonken door CHRISTINA, Koningin van *Zweeden*, en de andere door een der Prinsen van *Hessen* uit den Huize van *Rheinfelds*. Deeze Beekers werden aan dit Huis gegeeven, ter oorzaake, dat de Vergaderingen van de openbaare Hoven van Geregt hier ter Stede voorheen plaats hadden; tegenwoordig zyn het eenigermaate gewoone Beekers geworden.

Zonderling is het gebruik, 't welk men thans van deeze Beekers maakt. Den Vreemdeling, in 't midden des vertreks, op een stoel gezeten, wordt een zilveren halsband omgedaan. De Herbergier leest, naa een zilveren vergulde kroon den zittenden Gast op 't hoofd gezet te hebben, een zeer kort vertoog uit een groot oud Boek. Voorts vraagt hy den gekroonden Vreemdeling, „ of hy verkiest met Wyn, of met Water, gedoopt te worden?" Antwoordt hy, met Water, dan wordt 'er eene groote hoeveelheid op zyn hoofd uitgestort; doch kiest hy Wyn, ('t welk doorgaans het geval is) dan vindt hy zich verpligt eenige maalen die twee Beekers uit te drinken.

De dus op *eene zonderlinge wyze gedoopte Vreemdeling schryft zyn Naam in het oude Boek, waarin hy de Naamen aantreft van eene groote menigte Persoonen van allerleien rang en uit veelerlei Landen.* De Beekers gaan daarop lustig rond, onder het zingen van het eene vrolyke Liedje na het andere. De halsband, dien de Vreemdeling om den hals heeft, zegt men dat toebehoord hebbe aan de twee Zoonen van CHARLEMAGNE, en wil men, dat die, ten gebruike van de Stad, gegeeven is op den dag hunner verzoeninge. In de daad is het gezelschap, by dusdanige gelegenheden, vrolyk, de plegtigheid onderhoudend, en een aantal Vlessen Rhynwyn wordt alsdan geledigd. Men noemt dit bedryf *Krönung*, of de *Krooning*.

Alles in deeze Stad ademt vermaak en vreugd. Men treft weinig plaatzen aan, waar iemand zo veele en verschillende vermaaken, voor zo weinig gelds, kan hebben. Wyn is 'er in ruimen overvloed: de beste is die van *Johannis-berg*, *Assmanshausen*, *Mannebagh* en *Disbagh*, die voor de beste *oude* niet behoeft te wyken. Alle soorten van visch, wild, en andere leevensmiddelen, zyn 'er in overvloed. Zingen, dansen,

ſen, en andere uitſpanningen, vullen het overige van den tyd aan.

Het Volk te *St. Goar* ſteekt uit in goeden cier te maaken, boven dat van eenig gedeelte in *Duitschland*. De middagmaaltyd by lieden van rang duurt doorgaans twee uuren: veelal heeft men twee aanregtingen, elk beſtaande uit zestien of agttien ſchotelen; de wyn komt in groote vlesſen op tafel, en de glazen zyn naar evenredigheid. Op niets is men hier meer geſteld dan om het lyf goed te doen.

Men treft egter verſcheide andere plaatzen in *Duitschland* aan, waar de Inwoonders, in eene hooge maate, ſpysverſlindend zyn. Op myne reis door *Beijeren*, en te *Weenen*, nam ik waar, dat 'er naauwlyks een half uur tusſchen het Ontbyt en 't Middagmaal, en naauwlyks een uur tusſchen het Middagmaal en het Avondeeten verloopt, of het wordt beſteed om het een of ander te eeten of te drinken. De tusſchentyd wordt beſteed in het doen eener kleine wandeling, en het gaan na den Schouwburg. De Koffyhuizen in de laatstgemelde Stad, die 'er in grooten getale gevonden worden, zyn meest overheerlyk. In de Bierhuizen, waar ook Wyn verkogt wordt, kan iemand van alles te eeten krygen. Veele zyn van heerlyk huisraad voorzien; als, by voorbeeld, die te *Frankfort aan den Main*: in eenige ziet men marmeren tafels, ſchoon groen of rood damast behangzel, groote ſpiegels met vergulde lysten, en uurwerken naar den eerſten ſmaak te *Parys*. In alle deeze eet en drinkt men onophoudelyk. Te *Munchen* in 't byzonder begeeft zich een gast, naa zich ruim en ryklyk verzadigd te hebben, in een bygelegen vertrek, daar hy middel weet *um ſich Luft zu machen*; dat is, „om zich lugt te maaken;" 't wil zeggen, om de overlaadene maag te ledigen. Dit gedaan hebbende, keert hy in het gezelſchap weder alsof 'er niets gebeurd ware.

EEN NIEUW SLAG VAN VERVOLGING.

Dit opſchrift mogen wy plaatzen boven het bericht, 't geen wy hier mededeelen, betreffende de werkzaamheden eener in *Engeland* nieuwlings opgerichte Societeit, die zich den naam geeft van *The Society for the ſuppresſion of Vice*, dat is, *De Societeit tot te onderbrenging van de Ondeugd*. Gemelde Societeit heeft een ſterken afkeer van Danſen, en oordeelt, even als in vroegeren tyde eenige Geestdryvers, een goed werk te verrichten, wanneer zy alles, wat na vrolykheid zweemt, uit de zamenleeving verbant. In gevolge van deezen geest, tegen het Danſen vaardig geworden, zondt zy twee Verſpieders uit, om zich te vervoegen niet verre

van

gaan *Bedford-row*, waar, zints eenigen tyd, lieden van aanzien Danspartyen hielden; zy betaalden een halve Guinje voor een Toegangbriefje, 't geen hun vier avonden kon dienen.

De Verspieders, zodanige Briefjes gekreegen hebbende, vervoegden zich ter Dansplaatze, en bragten een verslag by hunne wederkomst mede, geheel *instemmende met* den wensch hunner Zenderen, die daarop niet *verwylden* om de aanleggers van die Dansparty, twee *Dansmeesters*, aan te klaagen en te vervolgen, als lieden, die *ongestuime* en ongeregelde Vergaderingen hielden. De Vrederegters van *Clerkenwell*, voor welken deeze zaak gebragt was, *onderzogten* het daar gebeurde, en *geen blyk altoos* werd 'er *gevonden* van eenig onvoegelyk *gedrag*; *geen* der Buuren viel des klagtig, en het *bleek ten duidelykste*, eene Vervolging te zyn, gegrond *op die* verwilderde en geestdryvende begrippen, *welke*, *onder* voorwendzel van het *Menschdom* te hervormen *en de* Ondeugd te verbannen, den *grond* hebben in *een kwaadaartigen*, onverdraagzaamen en *pharisееuwschen* geest, *die* besloten heeft, dat niemand *zich zal mogen* vermaaken, dan op eene wyze, goedgekeurd by *deeze nieuwe Zedenhervormers*.

De Aangeklaagden werden vry en schuldloos verklaard door de Vrederegters. Dan, met dit alles, hoe verre gaat het niet, dat eene zichzelve opgeworpen hebbende Societeit Spionnen houdt en betaalt, om in plaatzen van openbaare vermaakneeming binnen te treeden, ten einde aan hunne Zenderen zodanige berichten te brengen, als ergernis geeven aan hunne naauwgezetheid en Beuzelgeest in de Zedekunde!

IETS VAN DEN HEERE RICHARDSON.

De Heer RICHARDSON hadt de voordeelen eener volledige opvoedinge niet genooten; zynes Vaders stand en omstandigheden, als zynde een Landman in *Derbyshire*, hadden zulks niet toegelaaten. Dr. YOUNG, aan wien hy een verhaal deedt van de menigvuldige zwaarigheden, met welke hy hadt moeten worstelen, vraagde hem, wat hem aanleiding hadt gegeeven om een Autheur te worden? Het antwoord was: „ Toen „ ik ongeveer twaalf jaaren oud was, schetste ik, in weinige „ volzinnen, het karakter van zekeren Heer in het Kerspel, „ die voor een groot Heilige te boek stondt, doch aangaande „ welken ik geheel andere gedagten voedde. Zoo naauwkeurig, schynt het, was het karakter getroffen, dat, wanneer het, „ onder de hand, onder het oog van eenige byzondere goede Vrienden kwam, elkeen de trekken kon onderscheiden, „ en de *schildery* tot het waare Origineel terugbrengen, hoe„ wel geen naam vermeld wierdt. Deeze gelukkige uitslag,

„ zoo

„ zoo als gy ligt kunt denken, bragt my van tyd tot tyd in
„ bekooring, om, tot eene of andere dagelykſche uitſpan-
„ ning, tot myn eigen vermaak, myne pen verder te beproe-
„ ven; tot dat ik, hoewel eerst naa verloop van eenige jaa-
„ ren, in goeden ernst my bepaalde tot onderwerpen, die
„ myne verbeelding 't meest troffen, volgende ſteeds den
„ gang myner natuurlyke neigingen."

Te regt en zeer naauwkeurig merkt Dr. YOUNG aan, dat deeze Man, onder begunſtiging alleen, of voornamelyk, van de gaven der Natuure, door de voordeelen der Opvoedinge ſlegts een weinig onderſteund, op éénmaal, en volgens eigen vinding, eene nieuwe ſchryfwyze ondernam, en tot verwondering daarin ſlaagde. Ja, 't geen nog meer opmerking verdient, en in eenigen anderen Schryver zelden gezien is, hy begon en voltooide het plan, 't welk hy hadt ter hand genomen, voor eenen anderen geene plaats overlaatende, om het vollediger te doen worden, of zelfs in zyne voetſtappen te treeden; en 't is zeker, dat niet één van alle de Schryvers, die het welhaast ondernamen hem na te volgen, hem op zyde, of zelfs op duizend ſchreden na hem naby is gekomen. Zyne manier van Romanſchryven was en is met uitſluiting hem eigen, en zal het waarſchynelyk wel blyven. „ Ik beſchouw hem," zeide Dr. YOUNG, „ als
„ een waarlyk groot natuurlyk Vernuft, zoo *groot* en *over-*
„ *treffende* op *zyne wyze*, als SHAKESPEARE en MILTON op de
„ *hunne* waren."

De Heer SHOTBOLT verhaalt, dat, wanneer de Heer RICHARDSON te *Welwyn* kwam, met den laatſten Spreeker van het Parlement ONSLOW en andere goede Vrienden, om Dr. YOUNG te bezoeken, hy by den Heer SHOTBOLT zynen intrek nam, omdat 'er ten huize van den Dr. geen plaats genoeg was; en dat hy, 's morgens ten vyf uure opſtaande, twee van de beste Brieven in KAREL GRANDISON, in een of twee morgens vóór het ontbyt, ſchreef.

De Heer ONSLOW hadt groote agting voor hem, en hadt niet ſlegts den wil, maar ook de magt, om hem een' aanzienlyken en voordeeligen post ten Hove te bezorgen; doch de braave Man wilde nooit iets van dien aart aanneemen; zyne zaaken ſtonden zeer voordeelig, en hy bezat een goed kapitaal; meer behaagen vondt hy in zyn ampteloos leeven.

ANTWOORD VAN BURNET AAN EEN DIEF.

Het is hard, zeer hard, Mylord! een Mensch, omdat hy een Paard geſtolen heeft, op te hangen, zeide een Dief, die tot de galg was verweezen, tegen den braaven Richter BURNET. *Gy wordt daarom niet opgehangen*, gaf hem deeze tot antwoord, *omdat gy een Paard geſtolen hebt; maar opdat 'er geen Paarden meer geſtolen worden.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

AANLEIDENDE EN MEDEWERKENDE OORZAAKEN, DIE AAN MAHOMETH'S GODSDIENSTLEERE EENEN ZO VERBAAZENDEN OPGANG GAVEN.

(Ontleend uit een Werk, getiteld: *Horæ Biblicæ. Part Second; being a connected Series of miscellaneous Notes on the Koran, the Zend Avesta, the Vedas, the Kings, and the Eddas.*)

„ In het opgegeeven Werk, 't geen aan Mr. BUTLER, „ van *Lincolns Inn*, wordt toegekend, een Regts„ geleerde, die, te zijner uitspanninge, Godgeleerde „ stukken onder handen neemt, en de Kerklijke Ge„ schiedenis beoefent, en deeze *Horæ Biblicæ* laat druk„ ken, doch niet verkoopen, vinden wij eene opgave „ van de aanleidende en medewerkende oorzaaken, die „ de Leer van MAHOMETH eenen zo verbaazenden op„ gang deeden neemen, en dezelve zo wijd verspreid„ den, welker plaatzing wij oordeelen voor een gedeel„ te onzer Leezeren niet ongevallig te zullen weezen."

Indien men een Tijdvak, in de *Christen-Jaartelling*, zou moeten opgeeven, waarin de minste orde, de minste magt, de minste geleerdheid en de minste verstandhouding in *Europa* plaats greep, men hadt dan buiten twijfel te noemen de Eeuw, die onmiddelijk der *Mahomethaanen Hegira* voorging, en die daar op volgde.

Het *Oostersch* Rijk bevatte nog *Griekenland*, *Thracie*, *Klein Asie*, *Mesopotamie*, *Syrie*, *Palestina*, *Egypte*, *Africa*, en een gedeelte van *Italie*; doch het was uitgeput door eene opeenvolging van buitenlandsche Oorlogen en binnenlandsche Oneenigheden, alsmede door hervatte invallen en strooperijen der *Barbaaren*, door onderdrukking in de Hoofdstad, knevelarijen en uit-

zuigingen in de Wingewesten, zwakke maatregelen; Legers zonder krijgstugt, en een Hof, waar de ongeregeldheid het voorzitterschap bekleedde. — Om den ramp te voltooijen, waren beide Kerk en Staat, ten tijde waarvan wij gewaagen, even zeer verzwakt door Kerklijke Geschillen en Vervolging daar uit gereezen. — De laatstgemelde omstandigheid was, in 't bijzonder, oorzaak van den snellen opgang des *Mahomethaandoms.*

Zeer kort naa de Oprichting des *Christendoms*, bragt eene geneigdheid tot, en gesteldheid op, de Wijsbegeerte van PLATO en PYTHAGORAS te wege, dat veelen zich, met eene overbodige maate van nieuwsgierigheid, bevlijtigden, om, 't geen men de Verborgenheid der Drieëenheid noemde, de Godheid en Menschheid van JESUS CHRISTUS, na te speuren.

Jaaren naa CHRISTUS.

PRAXEAS beweerde, dat 'er maar één Persoon was in de Drieëenheid; dat de Vader dezelfde was als JESUS, die gekruist werd. 195

Dezelfde Ketterij werd, met eenige wijzigingen, omhelsd door NOËTUS. 239

Met een dergelijk begrip, om de Eenheid van het Godlijk Weezen te bewaaren, zonder het begrip van de Drieëenheid op te geeven, bragt SABELLIUS de Drie Persoonen van de Drieëenheid tot een en het zelfde Weezen, zich zelven openbaarende door twee onderscheidene werkingen of kragten, van hemzelven voortgekomen, de *Zoon* en de *Heilige Geest* geheeten. 257

ARIUS stelde, om de dwaaling van SABELLIUS te ontgaan, dat CHRISTUS een Schepzel was, uit het *niet* getoogen, door den Vader, en bestaande door diens wil, maar geschapen vóór alle andere weezens, en deelde, door gifte van den Vader, in diens weezen en eere. — Hij werd door de Algemeene Kerkvergadering van *Nice* veroordeeld 325

Om de Medezelfstandigheid van den Zoon met den Vader te onderschraagen, beweerde APOLLINARIS tegen ARIUS, dat JESUS CHRISTUS geene menschlijke Ziel hadt. — Hy onderging de veroordeeling van de Zesde Kerkvergadering te *Rome* 377

In tegenstelling van hem, beweerde THEODORUS van *Mopsueste*, dat JESUS CHRISTUS eene Ziel

hadt,

hadt, onderscheiden van het Woord, en daaden Jesus
verrigtte, welke alleen aan die Ziel moesten toe- aan
geschreeven worden. Zonder zulks aan hem toe Chris-
te kennen, zou men, zijns agtens, noodzaaklijk tus.
moeten stellen, dat de Godheid leedt, dat de
Godheid in wijsheid toenam.

Nestorius zette dit stelzel verder voort, en 428
beweerde het bestaan van twee onderscheide Persoonen in christus; de een was eeuwig, oneindig, ongeschapen; de ander kwam in den tijd te voorschijn, was eindig en geschapen. — Zijne Leerstelling werd veroordeeld door de Derde Kerkvergadering, te *Ephesen* gehouden 431

Eutyches verviel in een tegenovergesteld uiterste, beweerende, dat in jesus christus de Godlijke Natuur alleen bestondt, zijne Menschlijkheid daarin verzwolgen zijnde, als een drup waters in den Oceaan. Dus was het de dwaaling van nestorius, dat hij den Persoon verdeelde; de dwaaling van eutyches, dat hij de twee Natuuren van christus vermengde. — De Leerstelling van eutyches werd door de Kerkvergadering van *Chalcedon* veroordeeld in 451

In tegenoverstelling der *Eutychiaanen*, beweerden eenige *Scytische* Monniken de Stelling, dat de Tweede Persoon der Drieëenheid voor ons geleden hadt. 520

Paus joannes *de Tweede* keurde, in eenen Brieve aan Keizer justinianus, deeze Stelling goed, wanneer men verklaarde daardoor te verstaan, dat de Tweede Persoon der Drieëenheid in het vleesch geleden hadt. 534

De Eenheid van god, Drieëenheid der Persoonen in de Godheid, dus vastgesteld zijnde, alsmede de twee Natuuren en de Eenheid des Persoons in den Zoon van god bepaald zijnde, rees 'er een geschil over de natuur van diens Wil. — Theodorus, Bisschop van *Pharan*, in *Arabie*, beweerde, en sergius, de Patriarch van *Constantinople*, nam dit gevoelen aan, dat, schoon 'er twee Natuuren in christus plaats hadden, 'er maar één Wil bij hem gevonden werd. — Dit gaf hun en hunnen Aanhangeren den naam van *Monotheliten*. Deezer Ketterij werd veroordeeld op de Kerkvergadering te *Rome* in 640

MARCIANUS en LEO, diens onmiddelyke Opvolger op den Throon van *Constantinopole*, bekragtigden de Besluiten der Kerkvergaderinge, te *Chalcedon* gehouden, met al hun vermogen.

Keizer JUSTINIANUS vaardigde veele nieuwe Wetten uit tegen de Ketters, *Heidenen*, *Jooden* en *Samaritaanen*, en deedt dezelven met groote strengheid handhaaven. Aan allen gaf hij de keuze, dat zij het Regtzinnig Geloof te omhelzen hadden, of, het Land ruimende, in Ballingschap te gaan. Het aantal der geenen, die de Ballingschap verkoozen, was groot. De drie *Arabien* booden hun eene veilige wijkplaats aan: derwaards begaven zij zich.

Verscheide gedeelten in den *Koran* slaan uitdruklijk op de Godgeleerde Geschillen, die, ten tijde waarop dezelve te voorschijn kwam, onder de *Christenen* heerschten, en drukken stellig uit, de tegenwerpingen, toen, in *Arabie*, tegen de Drieëenheid en de Godheid van CHRISTUS, in zwang. — Het is de herhaalde taal in den *Koran*: *Zegt niet, dat 'er drie Goden zijn; wagt u daar voor; het zal 'er u te beter om gaan;* GOD *is maar één* GOD. *'Er zijn Ongeloovigen, die zeggen: waarlijk*, GOD *is* CHRISTUS, *de Zoon van* MARIA. — *Het zijn zeker Ongeloovigen, die zeggen:* GOD *is de derde van de drie.* — Dusdanige plaatzen wijzen onwraakbaar uit, dat MAHOMETH een volstrekt tegenstander was van de Leer der Drieëenheid; zijn ijver, zijn geestdrift wekte eene talrijke menigte op, om in zijne maatregelen te treeden.

Alle berigten, wegens MAHOMETH gegeeven, stemmen overeen, dat hij, van zyne vroegste jaaren, eene neiging tot den Godsdienst hadt, grooten ijver betoonde tegen de Afgoderij, en hartlijk wenschte, dezelve uit te rooijen. 'Er wordt verhaald, dat SERGIUS, een *Nestoriaansche* Monnik, die neiging in MAHOMETH ontdekte, toen deeze, dertien jaaren oud zijnde, zijnen Vader vergezelde na het klooster, waarin SERGIUS zich onthieldt. — Naa zijn Huwelijk verdubbelde zijn ijver, en hij gaf zich over aan een bespiegelend leeven. Eenmaal 's jaars begaf hij zich, voor eene geheele maand lang, in eene bergspelonk, omtrent drie mijlen van *Mecca* gelegen, ten einde daar, zonder stoorenis, op godsdienstige onderwerpen te denken. Zijne maatigheid en ruime liefdegaven aan de armen verschaften hem eene algemeene hoogagting: zijne Godsvrugt was zo algemeen er-

erkend, dat, wanneer 'er een geschil ontstondt, wie de eer zou hebben om den zwarten steen in den Tempel van *Mecca* te leggen, de eenpaarige stem des Volks hem daartoe verkoos. Zijne leevenswijze kon niet missen, de geestdrift van eene verbeelding, natuurlijk zo vuurig, nog bet aan te vuuren. Veertig jaaren bereikt hebbende, nam hij in 't openbaar het *character* eens Propheets aan, door GOD gezonden, om den Godsdienst van ABRAHAM en ISMAEL in deszelfs *zuiverheid* te herstellen.

MAHOMETH vervoegde *zich tot* eene hem gaarne *hoorende* volksmenigte, *die* gewapend was, en gereed om hem te volgen *met eene* geestdrift, *gelijk* aan die, welke haaren *voorganger* aanvuurde. Deezer magtigen heirtocht *kon noch het Oostersch*, noch het *Westersch* Rijk *wederstaan; terwijl* de eerste, om zo te spreeken, onfaalbaare overwinningen die Legermagt aanzetteden *tot* de grootste onderneemingen, daaden van dapperheid *deeden* uitvoeren, die ongelooflijk scheenen, en zich over de wereld verspreiden, met al den ijver van Zendelingen, en de eerzugt van Overwinnaaren.

Zodanig was de uitslag dier onderneeminge, dat zij, in minder dan eene Eeuw, naa den aanvang der *Hegira*, (der *Mahomethaanen* begin hunner Tijdrekeninge, invallende in het 622 Jaar onzer *Christlijke* Jaartellinge) de Godsdienstleer huns Aanvoerders verspreidde, van den *Atlantischen Oceaan*, tot *Indie* en *Tartarye*. Zijne Opvolgers heerschten in *Syrie*, *Persie*, *Egypte*, *Africa* en *Spanje*. Zints dien tijd zijn ze wel uit *Spanje* verdreeven, doch hebben zich meester gemaakt van de Koningrijken *Visapour* en *Golconda* in *Indie*, van de Eilanden *Cyprus* en *Rhodes* en de *Cyclades*, alsmede groote land-aanwinsten gedaan in *Tartarye*, *Hongarye* en *Griekenland*. — Over het algemeen gesproken, heeft de Leer van MAHOMETH, van de *Hegira* af, tot heden toe, zich steeds wijder en wijder uitgebreid.

GENEESKUNDIGE WAARNEMING. Medegedeeld door G. W. VAN TOULON, *Med. Doct.* te *Rotterdam*.

Gedaurende deezen Winter was in *Utrecht*, alwaar ik toenmaals de geneeskunde uitoefende, de voornaamste heerschende ongesteldheid van een zinkingagtigen aart, waartoe de sterke en aanhoudende koude, nu en dan met vogtigheid afwisselende, aanleiding gaf. In deeze *constitutio regnans* deelden vooral de Kraamvrouwen, zo zelfs, dat binnen korten tijd veele derzelven de ongelukkige slagtoffers wierden van deeze complicatie, hoedanige ik ten minsten sedert het jaar 1801 niet heb waargenomen. Het ophouden der kraamzuivering, verbazende opzwelling van den buik, met hevige, bij de geringste aanraaking vermeerderde, pijnen gepaard, en eene verkeerde richting der moedermelk naar denzelven; zie daar de merkwaardigste verschijnselen, door welke zich deeze complicatie aanduidde.

Den 27sten Dec. 1804 wierd ik in dergelijk geval ter hulpe geroepen bij eene Kraamvrouw, die 's daags te voren voor de eerste maal was bevallen, en door eene moeilijke verlossing veel had geleden. Niettegenstaande haar jeugdig en gezond gestel, lag zij nu afgemat, verstijfd, en op 't oog zeer verzwakt; zij klaagde over pijn en ligtheid in het hoofd, zo dat zij nauwlijks het kaarslicht verdragen kon, maar vooral over pijn in den buik, die meer dan gewoonlijk opgezet was, en op welken zij geene aanraaking kon verdragen. Er was slegts zeer geringe kraamzuivering, geen zog in de borsten; de pols koortsig, vol, doch niet hard of gespannen; de ademhaling, uit hoofde der buikpijn, bekemmerd; de tong droog, en met een wit beslag bezet; zij had veel dorst, doch geen eetlust; het gelaat was als bij eene beginnende *febris catarrhalis gastrica*. Indachtig aan de natuurlijke *dispositio subinflammatoria puerperarum*, inzonderheid na eene moeilijke verlossing, stond ik in beraad, om eene aderlating te laten doen. Daar mij echter geene genoegzaame ontstekingsverschijnselen voorkwamen; daar, door de moeilijke verlossing, meer bloed, dan gewoonlijk, ontlast, en de *lochiorum fluxus* niet geheel opgehouden was; en daar de grasseerende epidemie niet zo zeer tot ontsteking overhelde, —

zag

zag ik hier van af, meer beducht zijnde voor eene verkeerde richting van het zog naar den buik; welke vrees, wegens de *signa saburralia*, die den verzwakten staat der buiksingewanden te kennen gaven, en wegens de in den laatsten tijd der zwangerheid verzuimde buiks-ontlasting, bij mij zeer toenam. Mijne indicatie was deeze: de epidemische ongesteldheid *larga diaphoresi* van de *status puerperii* weder af te scheiden; de uit dezelve voortvloeiende verkeerde richting der moedermelk voor te komen, of, dit niet meer mogelijk zijnde, te verbeteren; en, eindelijk, in de gevaarvolle gevolgen deezer verkeerde richting te voorzien. — Om nu hieraan te voldoen, zorgde ik, dat het sluitlaken, 't welk geheel los was, eene zagte en gelijke stevigheid aan den opgezetten buik gaf, om daar door ten minsten eenigen wederstand te bieden aan de in den buik opgehoopt wordende vogten; liet de borsten aanhoudend met warme gortpappen bedekken, om dezelve tot het ontvangen der melk geschikter te maaken, en tevens den toevloed van vogten derwaards te leiden, (op den buik zelven liet ik geen pap leggen, waarvan, wel is waar, eenige ontspanning en vermindering van pijn te wagten was, doch te gelijk ook sterkere ophooping van vogten, en gevolglijk vergrooting der voornaamste ziekte-oorzaak) en schreef, ten einde de werkzaamheid der huid te herstellen en te vermeerderen, om aldus de in deeze omstandigheden zo gewoone roosagtige ontsteking der buiksingewanden voor te komen, het volgend mengsel voor: ℞. *tart. emet. gr. j. rob. samb.* ℥j *sir. alth. F.* ℥ß, *aq. coct.* ℥xvj. *m. f.* om 't uur een grooten theekop vol, lauw.

Den 28sten Dec. de nacht rustloos doorgebragt; de buik veel sterker opgezet en niet minder pijnlijk; de *fluxus lochiorum* nu geheel opgehouden; voor 't overige dezelfde toestand. Ik wilde nu aan mijne gemaakte indicatie met meer kracht voldoen. Een *emeticum*, waardoor zo dikwerf *metastases lacteae* voorgekomen en eene goede richting aan het zog gegeven wordt, van 't welk ik ook zelve de beste gevolgen heb waargenomen, vooral wanneer 'er te gelijk *saburra gastrica* aanwezig was, durfde ik, uit hoofde der hevige pijnen, niet geven. Ik trachtte dus op eene zagtere wijze mijn oogmerk te bereiken, en schreef hiertoe 't volgend mixtuur voor: ℞. *camphor. gr. vj. pulv. rad. ipecac. gr. viij. opii pur. gr. j. gumm. arab.* ℥ß *rob samb.* ℥j *aq.*

aq. coct. ℥xij *m. f.* om 't half uur 2 lepels, en liet haar veel amandelmelk of kamillen-thee drinken; voorts beval ik, dat de borsten, offchoon nog geheel zonder zog zijnde, deezen dag drie of viermaal door eene zuigster moesten worden doorgetrokken, en liet ook de *regio pubis*, ter bevordering der kraamzuivering, met eene gortpap bedekken. — Des avonds vond ik den buik ontzettend sterk opgezet, echter iets minder pijnlijk; de Vrouw had nu en dan geringe *nauseae* na 't gebruik van het mixtuur gehad, en was vrij sterk aan 't zweeten geraakt; ik liet haar op dezelfde wijze voortgaan, uitgenomen eenige verandering in het mixtuur: ℞ *pulv. rad. ipecac. gr. viij. camph. gr. jv. vitell. ovi N.* 1 *aq. samb.* ℥vj. *m. f.* om 't half uur 1 lepel: ook liet ik een olij-klijsteer appliceeren, om zo veel mogelijk de prikkeling in het darmkanaal te verdooven. (Ontlasting te bezorgen, het zij door de zagtste *laxantia*, het zij door gering prikkelende *clijsmata*, vond ik niet alleen niet noodzakelijk, alhoewel ik mij verzekerd hield, dat eene groote menigte drekstoffen in de darmen aanwezig was, dewijl toch de dagelijksche ondervinding leert, dat de veelvuldige, meestal verharde, drekstoffen bij Kraamvrouwen niet scherp zijn, en dikwijls zonder eenig nadeel geduurende veele dagen in de darmen opgehouden worden; maar in dit geval zelfs zeer schadelijk, omdat daardoor, de ruimte vermeerderende en de wederstand verminderende, des te meer gelegenheid voor congestien naar den buik moest gegeven worden; behalven de hier zo zeer te vreezen prikkeling van het darmkanaal, een onvermijdelijk gevolg ook van de zagtste ontlastmiddelen.)

Den 29sten 's morgens was de toestand der Lijderesse iets verbeterd; de nacht onrustig, doch onder zeer overvloedig en verligtend zweet, doorgebragt; op het *clijsma* geene drekstoffen gevolgd; de pols bleef koortsig; de ademhaling was ruimer; de tong nog beslagen, echter aan de randen zuiver en vogtig; de borsten even slap; de buik nog zeer sterk opgezet, maar minder pijnlijk; veele *borborijgmi* en ontlasting van eenige winden en van een weinig witten slijm; iets, 't welk in dergelijke gevallen niet zeldzaam is. Ik vermeerderde nu weder de dosis der *ipecacuanha*, haar voorschrijvende *pulv. rad. ipec. gr. xvj camphor. gr. vj gumm. arab.* ℥ij *rob. samb.* ℥j *aq. coct.* ℥vj *m. f.* om 't half

half uur 1 lepel, mits 'er geen *vomitus* volgde: met de pappen op de borsten en *ad pubem*, en met het van tijd tot tijd doortrekken der eerstgemelde, wierd voortgegaan, en het olij-klijsteer herhaald. — 's Avonds vond ik den toestand onzer Lijderesse vrij wat verbeterd: deezen dag waren 'er veele winden geloosd, en ook weder eenig wit slijm ontlast; 'er begon een weinig zog in de borsten te komen. Ik liet nu den buik wat vaster inspelden, en voor 't overige met dezelfde geneeswijze voortvaaren.

Den 30sten Dec. de nacht rustiger doorgebragt, onder een aanhoudend zeer sterk zweet; tegen den morgenstond was 'er eene zeer rijkelijke ontlasting van dikke drekstoffen geweest; de borsten waren wat meer opgezet; de buik dunner en veel minder pijnlijk; in 't geheel was haar toestand aanmerklijk verbeterd. Ik hield mij nog aan dezelfde behandeling, liet nu ook het Kind, tot dus verre met pap gevoed, van tijd tot tijd aan de borst leggen, en stond de Vrouw, die nu eenig voedsel begeerde, toe, wat beschuit met melk te gebruiken. — 's Avonds wederkomende, vernam ik, dat zij nog eene sterke buiksontlasting van dikke drekstoffen gehad had. — Deezen, als ook de drie volgende dagen, bleef zij op dezelfde wijze voortgaan; terwijl zij iederen dag, onder een aanhoudend zweet, groote vorderingen maakte, en de lichaamswerkingen allengskens eene betere richting verkregen.

Den 3den Jan. 1805. durfde ik, zonder eenige vrees, daar zij zich voor 't overige redelijk wel bevond en mijne indicatie volvoerd was, de nog aanwezig zijnde onreinigheden der eerste wegen door zagte ontlastmiddelen opruimen, en schreef haar deswegen *mann. el.* ℥j ten gebruike voor; en den 5den Jan., om dezelfde reden, het volgende mixtuur: ℞ *mann. el. sijr. ros. s. c. s. aa.* ℥j *tart. vitriol.* ʒjv. *aq. menth.* ℥vj. *m. s.* om het uur 1 lepel: zijnde toen alle tekenen van eenig gevaar geheel en al verdwenen. Na aldus weinige dagen de eerste wegen genoegzaam gezuiverd en vervolgens versterkt te hebben, had ik het genoegen, mijne Patiente als eene vrij gezonde voedster haarer zuigeling te verlaten.

Aanmerking van den Redacteur.

Hoe zeer de Heer VAN TOULON de zagte ontlastmiddelen in dit geval afkeurt, moest toch de *Ipecacuanha*,

zodanig *per Epicrasin* gegeeven, eindelijk, indien 'er geene braaking op volgde, als een zagt purgeermiddel werken. Zou men daaraan niet voornaamelijk de herstelling deezer Kraamvrouwe te danken hebben?

OVER DEN OORSPRONG VAN HET WASCH.
Door F. HUBER.

Mijne Heeren, Schrijvers der *Vaderlandsche Letteroefeningen!*

UEds. zullen mij en de Weetenschappen veel dienst doen, met het volgende in uw geëerd Maandwerk te plaatzen.

Groningen, 1805. B. TIEBOEL.

* * *

Het was mij bekend, dat de Bijen op de *Anthera* der Bloemen aazen; dat zij de kunst verstaan, dezelve te openen, en het stof aan haare agterpooten mede te neemen. Men heeft waargenomen, dat de korreltjes van dit Bloemstof in 't water opzwellen, daarop een olieagtig vogt agterlaatende. Men besloot uit menigvuldige proefneemingen, dat zij de samenstellende deelen van het Wasch in zich bevatteden, 't geen nog eerst afzonderlijk, in 't lighaam der Bijen, moest bewerkt worden, om dat men, volgens de proefneemingen van REAUMUR, geen buigzaam Wasch konde verkrijgen uit het Bloemstof.

Ik had dit gevoelen ook aangenomen: doch eene waarneeming van BURNENS veranderde geheelenal mijne meening. Men zou den waaren oorsprong van het Wasch reeds vroeger ontdekt hebben, wanneer men had willen twijffelen dat men dien niet kende.

Ik was in 1793 in Zwitzerland. De Pachter van mijn Landgoed had veele Bijen, welkers stokken reeds van 't voorige jaar bevolkt waren; de schijven in deze stokken, of korven, strekten tot op den bodem, weshalven 'er geen plaats ware voor nieuwe; en desniettegenstaande bemerkten wij, dat de Werkbijen eene merkelijke hoeveelheid Bloemstof bijeenbragten. Bij dezelfde Bijen waren ook eenige jonge Zwermen, welke eerst voor twee dagen in de korven waren gekomen, waar van sommige reeds begonnene, andere grootere schijven hadden: 'er moesten echter overal nog ledige plaatzen gevuld en veel werks verricht worden. Echter

ter bragten, zo als wij met verwondering waarnamen, de Bijen uit deze korven geen Bloemstof; hoewel zij werkelijk tot aanbouw van nieuwe schijven, en tot in orde brenging van de reeds begonnene, arbeidden. — Van waar kreegen zij nu de stoffen tot derzelver opbouw? —— Volgens deze waarneemingen besloten wij, dat zij dezelve niet vonden in het *stof der Antheræ*, en dat zij het laatste tot een geheel ander gebruik moesten aanwenden. Intusschen vonden wij, dat zich deze bijzondere verschijnzelen nog moesten laaten ophelderen, zonder daarom de veronderstelling van REAUMUR te laaten vaaren, als men aannam, dat de Bijen in de oude *korven*, alleen voor de volgende nooddruft der *bewoonderen*, zo veel pollen in de celletjes verzamelden, en dat die van de *jongste Zwermen* daarom, *in de eerste dagen*, niets uiterlijks aan de pooten medebragten, dewijl zij nog geene celletjes *hadden*, waar *zij het* konden nederleggen, *en het* tot opbouw van *dezelve* toereikend was, om dat zij zich, op de *bloemen*, alleen met Bloemstof verzadigden, en het in haare maagen tot volkomen Wasch bewerkten. — Om dezen twijffel weg te neemen, namen wij de volgende Proeven.

I. PROEF. *Met gevangen gehoudene Bijen, welke alleen Honing tot voedzel hadden.* Het was de vraag, of de Bijen het Bloemstof moesten eeten, om daar van Wasch te kunnen maaken? *Tot beantwoording* van *deze vraage was niets anders noodig, dan de Bijen*, in *haare korven*, op te fluiten, en dus te verhinderen dat zij het konden verzamelen en eeten. Men floot dus, den 24 Meij, een Zwerm, met den noodigen voorraad van door wat water verdunde Honing, in eene korf; zorg draagende dat de lucht wel kon verfrischt worden, maar dat de Bijen niet konden uitvliegen. —— Zij waren in den beginne zeer onrustig, doch werden stil, daar men de korf op eene koele en donkere plaats zette. Na vijf dagen liet men ze, in een gesloten kamer, uit de korf; wij vonden al de Honing verteerd, en zagen met verwondering, in 't bovenste der korf, vijf schijven van het schoonste Wasch, 't welk volkomen wit en zeer brokkelig was.

Mogelijk zal iemand hier op antwoorden, dat deze Bijen, geduurende haare vrijheid, 's avonds te vooren, of zelfs op den dag dat men ze had opgesloten, genoeg Bloem-

Bloemſtof in haare maagen en aan haare pooten hadden kunnen verzamelen, om daar uit het in de korven gevonden Wasch te bereiden. Om dit te onderzoeken, ſloot men, den 28, denzelfden Zwerm onder eene korf, met een gedeelte Honing. Deze proef duurde niet zo lang; want reeds op den avond van den tweeden dag beſpeurde men, dat de gevangene Bijen in Wasch werkten, en op den volgenden dag vond men vijf ſchijven, even zo regelmaatig en zwaar als de voorige. Men herhaalde deze proefneeming, met dezelfde Bijen, nog vijf maalen, met het zelfde gevolg: de Honing was verteerd, en 'er was op nieuw Wasch gemaakt; weshalven wij nu niet meer konden twijffelen, dat de Honing daartoe alleen, zonder bijkomst van Bloemſtof, de ſamenſtellende deelen geleverd had.

II. Proef. *Met een Bijenſtok, waaruit alle Honing was genomen, en waarin alleen Bloemſtof en Vruchten, tot voedzel der Bijen, gelaaten was.* Ik hield het voor nuttig, deze omgekeerde proef te doen, om te ontdekken, of de Bloemſtof de plaats der Honing niet konde vervangen, om, als de Bijen van de laatſte beroofd zijn, Wasch te bereiden. Ik ſloot een Zwerm onder eene glazen klok, waarin een ſchijf, alleen uit Bloemſtof beſtaande, gedaan was, en waarin de Bijen alleen door Vruchten gevoed werden. — Deze Bijen maakten geen Wasch, en bouwden, geduurende eene gevangenis van agt dagen, geen een celletje.

Ik wilde deze proef herhaalen, tot bevestiging der waarneeming van BURNENS, door de zich in vrijheid bevindende Bijen, in zeker opzicht, in denzelfden ſtaat te ſtellen, als de door ons opgeſlotene. 'Er was toen ter tijd geen Honing in de Bloemen. Zij vonden alleen Bloemſtof, en maakten geen Wasch. Men kan ſpoedig aan de kleur van het Wasch zien, of dit laatſte het geval zij; want in 't begin zijn de celletjes wit, doch worden ras geel, door den tijd bruinagtig, en, als de ſtokken ouder zijn, hebben de ſchijven eene zwartagtige ſchaduw. —— Hieruit nu kan men gemakkelijk beöordeelen, of de Bijen op denzelfden tijd in Wasch werken, dan of dat werk afgebroken is: men behoeft ſlegts den ſtok op te ligten, en den onderſten rand der ſchijf te bezien. Men kan altijd aan den reuk, welke uit de ſtokken uitwaasſemt, en aan de gedaante der Bijen, ontdekken, of de Bloemen Honing geeven: men

ziet

ziet ze dan vereenigd en bij menigten in de korf komen, welke zich door de dikte en gedaante van haaren buik onderscheiden: bij zommigen, welke haaren buik vol *Honing* hebben gezoogen, is dezelve rolrond, en aan dezen koomt, bij uitsluiting, de naam toe van *Waschbijen*; bij anderen, die ander werk verrichten, behoudt de buik de eiformige gedaante, en deze neemt niet merkelijk toe in omtrek: dezen moet men Moederbijen noemen.

Als het weder gunstig was, *hadden de* Bloemen *veel* Honing in zich, en *de Bijen* waren zeer vlijtig *in dezelve* te verzamelen, *welke de* ouden, die geene schijven meer te bouwen hadden, in de celletjes nederleiden, of *aan die bij* haar waren uitdeelden; maar de *Bijen der jonge* Zwermen veranderden *dezelve in* Wasch, *en bouwden vlijtig* celletjes. Bijaldien *het weder regenagtig*, of dat 'er geen Honing meer *in de Bloemen was*, werden de Waschschijven niet grooter; men verzamelde dan alleen Bloemstof en lag dit in de celletjes; daarentegen wierd de vroeger ingezamelde Honing merkelijk verminderd, en men vond bijna niets meer bij de nieuwe Zwermen. Aanmerkelijk is het, dat de Electriciteit voor de afscheiding van het Honingzap in de Bloemen zeer gunstig is, en dat de inzameling voor de Bijen nooit rijkelijker uitvalt, en de beärbeiding van Wasch nimmer met meerder vlijt geschiedt, *dan bij een zuidewind, als de lucht vogtig is en warm, en men voor onweder beducht is.* Bij aanhoudende hitte, en daardoor ontstaan droog weder, kouden regen, en voornaamlijk noordewind, houdt de verzameling op.

III. Proef. *Over het gebruik, 't welk de Bijen maaken van het Bloemstof.* In de 2de Proef hadden de Bijen het Bloemstof niet aangeroerd, en men kon daaraan geene vermindering bespeuren. Ik mogt daaruit besluiten, dat het geen voor haar geschikt voedzel ware, en wist buitendien, dat de Bijen der jonge Zwermen, midden in den zomer, wanneer zelfs de velden met bloemen zijn bedekt, in gevaar zijn, van honger te sterven, bijaldien niet een bijzonder, in ons klimaat zelden voorvallend weder, de afscheiding der Honing in de Honingbuizen (*Nectaria*) begunstigt. — Waartoe dient dan dit Bloemstof, waarvan zij geduurende agt maanden een zo grooten voorraad verzamelen?

Om

Om zulks te ontdekken, bragt ik, in eene korf, welker Koningin onvruchtbaar was, en waarin de schijven veel Honing, maar geen Bloemstof bevatteden, in de plaats der eerste en twaalfde schijf, twee anderen, welke eijeren en wormen, van onderscheiden ouderdom, in zich hadden, en waarin alle celletjes, welke Bloemstof bezaten, zorgvuldig waren vernietigd, terwijl het vlieggat met traliewerk wierd gesloten. De Bijen geraakten geregeld, 's avonds naa zonne-ondergang, in de grootste onrust. Men moest ze uitlaaten. Zij hadden echter geene gelegenheid om Bloemstof te verzamelen. — Op den vijfden dag van haare gevangenschap wierden zij alle uitgelaaten, en men vond geen spoor van eijeren of wormen; twee koninglijke cellen, welke zij begonnen hadden, waren onvoltooid gebleeven; 'er waren geene wormen noch gelei, 't welk de poppen der Koninginnen in die cellen tot voedzel dient; zelfs hadden de gemeenschappelijke celletjes geen brij. 'Er wierden nu twee nieuwe schijven met *brut*, en de Zwerm in de korf gedaan, en men gaf haar naderhand eenige stukken van schijven, waarin andere Bijen Bloemstof verzameld hadden. De Bijen werden dit na eenige dagen gewaar, vatten het korreltje voor korreltje met de tanden, en bragten het in den mond; zij, die het meest daar van gegeeten hadden, gingen na de cellen der jonge wormen, staken 'er den kop in, en dit duurde langer of korter tijd. Na zes dagen liet men de Bijen 'er uit; vond het Bloemstof zeer verminderd; in alle celletjes, waarin wormen waren, vond men de gewoone brij; de meeste, echter, zo wel de gemeenschappelijke als de koninglijke, waren reeds gesloten, en de wormen waren bezig zich in te spinnen. Hier was dus alles in behoorlijke orde. 'Er ontstond ook niet de geringste wanorde onder de Bijen. Men moest dus besluiten, dat het Bloemstof het voedzel der poppen ware, en dat het gebrek daar aan, in de 1ste Proef, haaren dood, en de zichtbaare angst haarer voedsters, veroorzaakt had.

IV. Proef. *Met Bijen, welke men de Honing en Bloemstof had ontnomen, en welke men met Zuiker dacht te voeden.* Ik wilde door deze proef onderzoeken, of het 't zuikeragtig gedeelte der Honing ware, welk de Bijen in staat stelde, Wasch voort te brengen. Burnens sloot een Zwerm in eene glazen klok; één pond

Ca-

Canarij-zuiker, ter dikte van sijroop gekookt, diende tot voedzel. Verders zogt hij een' tweeden Zwerm met zeer zwarte Poeder-zuiker te voeden; en, om eene vergelijking te kunnen maaken, een' derden met Honing. De Bijen van alle drie stokken maakten Wasch; die met Zuiker het vroegste; dan de Zwerm door Honing gevoed. Een pond, tot de dikte van sijroop gekookte, en door eiwit gezuiverde Zuiker, gaf 10 dr. en 22 gr. Wasch, niet zo wit als die van Honing. Een gelijk gewigt van Poeder-zuiker gaf 22 dr. zeer wit Wasch. Wij herhaalden deze proefneeming zevenmaalen, met dezelfde *Bijen*; en wij konden dus niet meer twijffelen, of de Zuiker kon in Wasch veranderd worden, en dat het 't zuikeragtig deel der *Honing* ware, 't welk deze eigenschap bezat.

Als zeker konden wij besluiten:

1.) *Dat het Wasch herkomstig is van de Honing.*

2.) Dat buitendien de Honing het noodzaakelijkste voedzel is.

3.) Dat de Bloemen niet altijd Honing bezitten, zo als men geloofd heeft; maar dat de afscheiding daar van onderworpen is aan den invloed des dampkrings; en dat wij in ons klimaat maar weinige dagen hebben, waarin dit rijkelijk geschiedt.

4.) Dat de Bijen uit het zuikeragtig deel der Honing het Wasch bereiden; en dat de Poeder-zuiker meer Wasch geeft, dan de Honing en de geraffineerde Zuiker.

5.) Dat het Bloemstof niets ter bereiding van het Wasch bijbrengt; dat het ook geen voedzel is voor volwassen Bijen, en dat zij het ook niet voor dezelve verzamelen.

6.) Dat het Pollen, of dit Stof, alleen een voedzel is voor jonge Bijen; doch dat het eerst eene bijzondere bewerking in de maag der Bijen moet ondergaan: dat men ook nooit, zelfs niet door het beste Microscoop, iets van de korreltjes en de huidagtige schillen van het Bloemstof, in de, voor de jongen, daar uit bereide Brij, heeft ontdekt.

WIJZE OM VAN HONIG SUIKER TE BEREIDEN.
Door den Heer CAVEZZALI.

Hoewel iedereen weet, dat de honig een mengzel van ſuiker en eene ſlijmagtige ſtoffe is, verſtaan, egter, weinige menſchen de kunst om deeze twee zelfſtandigheden van elkander te ſcheiden. Zelf zijn wij van oordeel, dat 'er tot nog toe, ten dien oogmerke, geen zeker voorſchrift bekend is; de menigte proeven, van tijd tot tijd in 't licht gegeeven, dienen daar van ten bewijze. Van de herhaalde proefneemingen, in laatere dagen te werk geſteld, en die ons ſchijnen van eenig nut te zullen kunnen weezen, zullen wij die van den Heere CAVEZZALI vermelden.

In 't eerst was deeze Scheikundige van meening, door middel van doove koolen, de ſuiker van het ſlijmerige te kunnen ſcheiden. Doch hij vernam welhaast, dat de uitgetrokkene zelfſtandigheid ſmolt, wit wierdt, het metaal, waarover men dezelve uitſpreidde, deedt lichten, en eindelijk, dat zij, om gezuiverd te worden, aan een zekeren graad van hitte zijnde blootgeſteld, de deelen, welke konden uitdampen, de metaalen der gereedſchappen aantastten; waaruit hij met reden beſloot, dat 'er eenig zuur met deeze ſuiker was gemengd, en dat de onmogelijkheid, om de kristalliſeering te bekomen, aan dit zuur moest worden toegeſchreeven.

Hij veranderde derhalven van maatregel, en ging op de volgende wijze te werk: In een aarden vat deedt hij eene zekere hoeveelheid honig, ſtelde dezelve aan eene gemaatigde warmte bloot, ſchuimde dezelve verſcheiden reizen, en deedt ze vervolgens in een zeef. Het doorgezeegen vogt wierdt van nieuws in het aarden vat gegooten, en op een fornuis boven een gemaatigd vuur geplaatst.

Thans ſtampte hij eijerſchaalen, welke hij over de honig ſtrooide; dit poeder, met de honig zorgvuldig vermengd zijnde, veroorzaakte, eenige oogenblikken daarnaa, eene aanmerkelijke opbruiſching. Hij hieldt aan met roeren, en voegde 'er geſtampte eijerſchaalen nevens, ter volkomene verzadiginge toe; nu nam hij het vat van het vuur en liet het ſtaan.

Naa verloop van eenigen tijd vertoonde zich op de op-

oppervlakte een dik schuim; eenige flokjes slijmerige stoffe bleeven in het vogt hangen; om het volkomen helder te doen worden, was hij genoodzaakt, het vogt door een zeef te gieten. Langs deezen weg verkreeg hij een siroop, die niets van de zuure hoedanigheden der honig bezat.

Een gedeelte deezer siroop deedt hij in een welgeslooten aarden vat, en bewaarde het aldus op eene plaats van gestadig gelijkmaatige warmte: het ander gedeelte stelde hij aan uitdamping bloot, en verkreeg daarvan suikerkristallen.

Naa verloop van vier maanden onderzogt hij de suiker, welke hij in het vat bewaarde, en bevondt dat 'er gekristalliseerde suiker op den bodem was gezakt; hij goot het vogt af, onderzogt de kristallen, naa dezelve alvoorens te hebben doen droogen, en bevondt ze aan die der gewoone suiker volmaakt gelijk; doch zij waren roodagtig van kleur, en trokken de vogtigheid des dampkrings aan. Hij wiesch ze in Alkohol, en ontnam haar aldus haare kleur en bovengenoemde aantrekkingskragt.

Om in deeze proeven gelukkig te slaagen, moeten, volgens den Heer CAVEZZALI, de volgende regels worden in agt genomen.

1. De honig moet wit en gezuiverd zijn.

2. Zij moet met het wit van eijeren helder gemaakt worden.

3. De vaten, van welke men zich tot deeze onderscheidene bewerkingen bedient, moeten van aarde, en niet van metaal zyn.

4. De bodem van het vat moet alleen aan de onmiddelijke werking des vuurs worden blootgesteld: het vuur moet nooit de randen raaken, ter voorkominge dat de al te sterke warmte de slijmerige deelen raake.

5. Niet dan bij tusschenpoozen moeten de gestampte eijerschaalen onder de gesmolten honig gemengd worden, en alleenlijk bij wijze van overstrooijinge en onder gestadig roeren; zonder dit behoedmiddel zou het eijerpoeder brokken veroorzaaken.

6. Naa eene volkomene verzadiging neemt men het vat van het vuur, en laat het vierentwintig uuren staan.

7. Naa verloop van dien tijd schuimt men het vogt, giet het door een zeef, giet het af, en de uitdamping bespoedigt de kristalliseering.

NUTTIGHEID VAN DEN WITTEN MAANKOP, TER GENEEZINGE VAN DE STEEKEN VAN BIJEN EN WESPEN.

De Heer WEISE, op zekeren dag met zijne Vrouw en een Kind van zes jaaren wandelende, liep voorbij eene volle Bijekorf. De Insekten vielen op de twee laatstgenoemden, en vooral op het Kind aan, 't welk luidkeels begon te schreeuwen, om hulp verzoekende. Straks geleidde de Vader zijnen Zoon in den tuin, alwaar hij eenige knoppen van Witte Maankoppen geplukt hebbende, het zap in de wonden goot. Oogenblikkelijk bijkans hieldt de pijn op, en het Kind was van nieuws wel te moede. Zelfs ontstondt 'er geene zwelling in de gestokene deelen, zoo als doorgaans gebeurt. Het zelfde uitwerkzel ondervondt de Moeder, die insgelijks van de Bijen gestoken was; en de zwelling, die zich bij haar reeds geöpenbaard hadt, verdween welhaast naa het gebruik van het geneesmiddel. Even veel baats heeft men bij dit hulpmiddel tegen de steeken der Wespen gevonden.

LEEVENSBERIGT VAN DEN, IN DE LAATSTVOORGAANDE EEUWE, VERVOLGDEN GODGELEERDE, THOMAS EMLIJN.

(Vervolg en slot van bl. 109.)

Emlijn, te *Londen* komende, trof eenige persoonen aan, genegen om hem opregt en liefderyk te ontvangen. Wanneer de *Dublinsche* Leeraars zulks vernamen, deedt het hun zo zeer leed, dat zij, door brieven, zich bevlijtigden om hem gehaat te maaken. Te *Londen* zich onthoudende, gaf hij een kort verhaal van zijn geval in 't licht.

Schoon EMLIJN allermismoedigst maakende berigten ontving van de woede, welke tegen hem te *Dublin* woelde, oordeelde hij, naa eene afweezigheid van zes weeken, het noodig, tot zijne Familie weder te keeren. Bevindende dat en zijne begrippen en zijn persoon grootlijks gehaat waren bij veelen, die weinig van het

stuk

stuk in geschil wisten, oordeelde hij aan zichzelven en boven al aan de waarheid verpligt, te toonen, welke blijkbaarheden de Heilige Schrift opleverde voor de Leer, door hem omhelsd. Diensvolgens schreef hij zijn *Nederig Onderzoek, wegens het Schriftuurlijk Berigt, ten opzigte van* JESUS CHRISTUS; *of een kort Bewijs, wegens diens Godlijkheid en Eere, volgens het Euangelie.* (*)

Weinige dagen naa dat dit Werkje gedrukt was, hadt hij ten oogmerk, na *Engeland* weder te keeren. Maar eenige ijverzugtige *Dissenters*, van dit voorneemen de weet gekreegen hebbende, besllooten te zijner vervolginge. Twee hunner, de een een *Presbijteriaan*, en de ander een *Doopsgezinde*, waren 'er voor om hem aan te klaagen; doch, op nader bedenken, oordeelde men die handelwijze te langzaam en te onzeker in haare werking. Mr. CALEB THOMAS, de laatstgemelde dier twee *Dissenters*, maakte onverwijld van den Lord Opperregter (Sir RICHARD PIJNE) verlof te krijgen, om EMLIJN en diens Boeken in verzekering te neemen. THOMAS zelf vergezelde den Gevangenishouder van *Newgate* in de volvoering van dit werk, en betoonde zich bij het geding over EMLIJN vervolgens een ijverig beschuldiger.

EMLIJN, met een gedeelte van den druk zijns Werks, in dier voege gegreepen zijnde, werd voor den Lord Opperregter gebragt, die in 't eerst weigerde, borgtocht te ontvangen; doch naderhand toestondt, dat het mogt geschieden met toestemming van de Schepensbank: dit verkreegen zijnde, vondt men twee persoonen, die zich borg stelden, voor agthonderd Ponden Sterlings, voor EMLIJN's verschijning. Dit viel voor in Februarij 1703; het verwijlde tot Paaschtijd, wanneer de groote Jurij een Bil uitbragt, waarin hij beschuldigd werd van Godslastering. Aan zulk eene beschuldiging kon hij zich in regten niet onderwerpen; hij kantte 'er zich tegen. Driemaalen werd de beschuldiging veranderd, eer men dezelve bepaalde; dit veroorzaakte een uitstel van het regtsgeding tot den 14 Junij 1703. Op deezen dag kreeg EMLIJN berigt van een aanzienlijk Heer des geregts, Sir RICHARD LEVINS, naderhand Opperregter van

(*) De Titel in 't Engelsch was: *Humble Inquirij into the Scripture Account of Jesus Christ; or A short Argument, concerning his Deitij and Glorij, according to the Gospel.*

van de gemeene aanklagten, dat het hem niet zou vrijstaan, vrij te spreeken, maar dat men met hem zou handelen, als met een Wolf, zonder de jagtregelen in acht te neemen; en hij werd welhaast overtuigd, dat dit geen ongegrond zeggen was.

De beschuldiging hieldt in, dat hij een Boek geschreeven en uitgegeeven hadt, waarin hij godslasterlijk en boosaartig beweerde, dat JESUS CHRISTUS niet gelijk was aan GOD den Vader, maar aan deezen onderworpen; dat hij zulks gedaan hadt met een oproerig oogmerk. EMLIJN wist, dat het bezwaarlijk zou vallen, hem te overtuigen, dat hij Schrijver was van het vermelde Werk; en, hem geene vraage ten dien opzigte gedaan zijnde, oordeelde hij zich niet verpligt, aanklaager van zichzelven te weezen. Wanneer de vervolger zich niet in staat vondt om voldingende getuigenissen daar voor bij te brengen, zondt men om Mr. BOIJSE. Deeze Heer, ondervraagd over 't geen EMLIJN gepredikt hadt over de stoffe van dit Boek, erkende, dat hij niets, rechtstreeks daartoe betrekkelijk, van den kanzel hadt doen hooren; maar alleen het een en ander, 't welk grond gaf tot vermoeden. Mr. BOIJSE, verder gevraagd, wat EMLIJN, in het bijzonder onderhoud met de Leeraaren, verklaard hadt, antwoordde, „ dat die „ verklaaring zijnen Broederen was voorgekomen nabij „ het *Ariaansche* gevoelen te komen." — Schoon dit alleen bewees de overeenkomst van het Boek met EMLIJN's gevoelen, wrogt het egter sterk op de Jurij, en strekte meer dan iets anders, om eene beschuldiging tegen hem uit te brengen. De Raad der Koninginne, bewust dat dezelve alleen vermoeden kon aanvoeren, beweerde, dat sterk vermoeden zo goed was als overtuigend bewijs: dit begrip werd ondersteund door den Lord Opperregter, die het voor de Jurij ophaalde. In 't kort, de storm liep zo heftig, dat EMLIJN's voorspraaken 'er niet tegen op konden. Dit alles, egter, betrof alleen de daad van zijn schrijven des Boeks; de groote hoofdzaak bleef over, of de uitdrukkingen, in de aanklagte bijgebragt, Godslastering behelsden. Dan over dit stuk werd in 't geheel niet gesproken. EMLIJN's voorspraaken durfden die snaar niet roeren; en het stondt hem niet vrij, voor zichzelven te spreeken. De Jurij verklaarde hem schuldig; wegens welke verklaaring zommigen naderhand berouw hadden. De veroordeeling

ling daar zijnde, bragt de Schepensbank in 't midden, dat EMLIJN aan de Kaak zou te pronk gesteld worden: maar men verwijlde met het vonnis te strijken tot den 16 Junij, den laatsten dag der zittinge. In dien tusschentijd was EMLIJN in de algemeene gevangenis geworpen. Mr. BOIJSE betoonde zich zeer begaan met zijnen geweezen Amptgenoot, en stelde alles, wat hij kon, te werk, om het strenge vonnis, 't welk de Schepensbank geöpperd hadt, te voorkomen. Men oordeelde het voegelijk, dat de Heer EMLIJN aan den Lord Opperregter zou schrijven. Hij deedt zulks. Zijn brief was van zulk een ernstigen en treffenden inhoud, dat dezelve meer hadt behooren uit te werken. — Wanneer hij verscheen om zijn vonnis te hooren, werd door een der Raaden van de Koninginne (Mr. BODERICK) in 't midden gebragt, dat hij zijn gevoelen zou herroepen; doch hiertoe wilde hij niet verstaan. De Lord Opperregter ging derhalven voort met het strafvonnis op te maaken. 't Zelve kwam hier op neder: dat hij een jaar lang gevangen zou zitten, duizend Ponden Sterlings aan de Koningin als eene boete betaalen, en, tot dat die betaald waren, gevangen blijven, en dat men van zijn volgend goed gedrag zich moest kunnen verzekerd houden. Aan de Kaak gesteld te worden, hadt hij, dit werd hem aangezegd, verdiend; doch, dewijl hij een Man van Letteren was, zou dit niet geschieden; maar met een papier op zijne borst werd hij het Geregtshof rondgevoerd.

Dit strafvonnis, over stukken van enkele bespiegeling en geloof, werd door zommigen voor zeer streng en wreed gehouden: doch de Lord Opperregter schaamde zich niet, de genade van 't zelve breed uit te meeten, dewijl in *Spanje* en *Portugal* de straf niet minder dan *verbranden* zou geweest zijn.

Naa dat het vonnis uitgesproken was, werd EMLIJN overgegeeven aan de Sheriffs van *Dublin*, en in eene naauwe gevangenis opgesloten. Bijkans vier maanden was hij ten huize van den Onder-Sheriff. Dan op den 6den October werd hij onverwagt overgebragt in de gemeene gevangenis, waar hij zich, met andere gevangenen, in een klein vertrek met zes bedsteden geplaatst vondt. Vijf of zes weeken bragt hij te deezer plaatze door; wanneer hij, in gevolge van een *habeas corpus*,

 op

op zijn verzoek, om zijner gezondheids wille, verplaatst werd in de *Marshalsea*, of het *Marschalkshof*. Hier meer gemaks hebbende, schreef hij, in 't Jaar 1704, eene Verhandeling, behelzende *Algemeene Aanmerkingen op Mr.* BOIJSE's *Verdeediging der waare Godheid van onzen Zaligmaaker* JESUS CHRISTUS.

Te gemelder plaatze bleef EMLIJN tot den 21 Julij 1705. — Geduurende dien geheelen tijd hielden zijne voorige kennissen zich van hem verwijderd, en alle vriendschaps- en beleefdheids-betooningen hielden op, inzonderheid van aanzienlijke persoonen. Eenige weinigen van een' laageren rang, behoorende tot zijne voorige Gemeente, betoonden zich medelijdender en vriendlijker. Maar van allen waren de Leeraars der *Dissenters* te *Dublin* het verst van eenig vriendschapsbetoon verwijderd. Geen een hunner, Mr. BOIJSE uitgezonderd, bewees hem den geringen pligt der menschlievenheid, om hem in zijne gevangenis te bezoeken: zij hadden zo veel medelijden niet met de ziel van hunnen dwaalenden Broeder, voor hoedanig eenen zij hem hielden, dat zij bedagt waren om hem van de dwaalingen zijns wegs terug te brengen.

Eindelijk werd, op de ijverige en herhaalde verzoeken van Mr. BOIJSE, en de edelmoedige tusschenspraak van THOMAS MEDLICOTE, *Esq.*, de menschlievende voorspraak des Hertogs VAN ORMOND, en het gunstig verslag van den Lord Kanselier, (Sir RICHARD COXE, aan wien een Verzoekschrift van den gevangenen EMLIJN was overgeleverd) wiens uitgebragt verslag inhieldt, dat zulke bovenmaatig hoog loopende geldboeten tegen de wet streeden, die boete tot op zeventig Ponden St. verminderd, en deeze aan de Schatkist der Koninginne betaald. Twintig Ponden St. werden, bij wijze van schikking, geteld aan Dr. NARCISSUS MARSH, Aartsbisschop van *Armagh*, die, als Almoesenier der Koninginne, een eisch hadt van één Schelling op elk Pond St. van de geheele boete.

EMLIJN, in het *Marschalkshof* gevangen zittende, predikte aldaar geregeld. Hij hadt 'er een vrij groote kamer voor zich zelven gehuurd, werwaards op Zondag eenigen, om schulden gevangen, hem kwamen hooren; ook vervoegden zich daar eenige van de geringste leden zijner voorige Gemeente. Dat deezen hem niet geheel verlieten, noch weigerden, GOD nevens hem te vereeren,

ten; ſtrekte EMLIJN tot groot genoegen in zijnen gevangen ſtaat.

Onmiddelijk naa zijne ſlaaking keerde EMLIJN na *Londen* terug, waar eene kleine Gemeente voor hem werd opgericht, beſtaande uit eenige weinige Vrienden, voor welken hij ééns op elken Zondag predikte. Dit deedt hij zonder daarvoor eenige wedde te trekken, ſchoon, ingevolge der erfmaakinge zijner Vrouwe van de goederen op de Kinderen, zijn inkomen gering was. De vrijheid van prediken, welke hij genoot, ſtrekte tot groot misnoegen van verſcheidene perſoonen, inzonderheid van Mr. CHARLES LESLIE, de bekende *Non-juror*, en Mr. FRANCIS HIGGINS, de befaamde Rector van *Balrudderij*, in het Land van *Dublin*. Men bragt 'er klagten over in bij Dr. TENNISON, Aartsbisſchop van *Canterburij*. Deeze groote en goede Kerkvoogd wist zeer wel, dat de Heer EMLIJN eene Vergadering te *Londen* hieldt, en was niet onkundig van 't geen hem te *Dublin* wedervaaren was; doch hij hadt zulke gunſtige berigten van 's Mans character ontvangen, dat hij geene neiging altoos gevoelde om hem eenig leed of moeite aan te doen. Mr. HIGGINS zelf lag hem niet ten laste, dat hij geſchilſtukken ten onderwerp zijner Leerredenen nam. Niettemin werd in een Vertoog in 't Laagerhuis, door de Koningin ten Jaare 1711 zamengeroepen, beweerd, dat 'er weeklijks Leerredenen gehouden werden, tot verdeediging van de grondbeginzelen der *Unitarisſen*. Deeze beſchuldiging was zo zeer van allen grond ontbloot, dat de Heer EMLIJN een Geſchrift liet uitgaan met aanmerkingen daarover.

Naa verloop van eenige jaaren werd deeze Vergadering ontbonden, door den dood van de voornaamſte perſoonen, die dezelve hadden opgericht; en hiermede tradt EMLIJN af van de openbaare prediking, maar liet niet naa te arbeiden: want het overige van zijne dagen bragt hij vlijtig door, met, in eene verſcheidenheid van Geſchriften, de beginzelen, welke hij omhelsd en voor welke hij geleeden hadt, te verdeedigen. Wij vergenoegen ons met eene korte verſlaggeeving.

Het eerſte Stukje, door hem in 't licht gezonden, naa de ſlaaking uit de gevangenis, was een Brief aan den Eerw. Dr. WILLIS, Deken van *Lincoln*, behelzende eenige vriendlijke aanmerkingen op diens Leerreden voor de Heeren van het Huis der Gemeente uitgeſproken

ken op den 5 Nov. 1705. Het oogmerk van deezen Brief was, aan te toonen, dat de straf der Papisten wegens den Godsdienst geen grond hadt in de *Joodsche* Wetten, en dat de *Christenen* wreeder vervolgers waren dan de *Jooden*. — In het Jaar 1706 gaf de Heer EMLIJN aan de wereld een zijner meest uitgewerkte Stukken, behelzende eene Verdeediging van den Eerdienst aan den Heere JESUS CHRISTUS op de beginzelen der *Unitarissen*; strekkende ter beantwoording van het geen, ten dien opzigte, gezegd was door Mr. JOSEPH BOIJSE, in diens Verdeediging der Godheid van JESUS CHRISTUS: waaraan toegevoegd is een Antwoord aan Dr. WATERLAND over dit zelfde onderwerp. — Twee Stukken gaf EMLIJN uit in 't Jaar 1707; het eerste was getiteld: De Oppergodheid van GOD den Vader betoogd; strekkende ter beantwoording van Dr. SHERLOCK's Bewijzen voor de Oppergodheid van JESUS CHRISTUS, of wat kan aangedrongen worden tegen de Hoogheid van den Eersten Persoon in de Heilige Drieëenheid. Het ander was, eene korte Verdeediging van des Bisschops van *Gloucester's* (Dr. FOWLER) Redenvoeringen, over de Nederdaaling van den Mensch JESUS CHRISTUS uit den Hemel, tegen Dr. SHERLOCK's, den Deken van *St. Paulus*, Beschuldiging van Ketterij; met eene wederlegging van diens Nieuw Denkbeeld, in diens laatste Boek van de Schriftuurlijke Bewijzen voor onzes Zaligmaakers Godlijkheid. — Ten Jaare 1708 liet EMLIJN drie Verhandelingen drukken, alle gerigt tegen Mr. LESLIE, behelzende Aanmerkingen op Mr. CHARLES LESLIE's eerste Zamenspraak over het *Sociniaansch* geschil; eene Verdeediging dier Aanmerkingen, en een Onderzoek van Mr. LESLIE's laatste Zamenspraak, betreffende de Voldoening van JESUS CHRISTUS, gepaard met eenige Aanmerkingen op Dr. STILLINGFLEET's waare redenen van CHRISTUS Lijden. In dit Werkje wordt de Leer der Oneindige Voldoening tegengegaan. — Een van EMLIJN's zeldzaamste pennevrugten kwam ten Jaare 1710 te voorschijn; hetzelve liep over den Doop, en wel, of 'er eenige noodzaaklijkheid ware (op de gronden van Mr. WALL's Geschiedenis van den Kinderdoop) voor het standhouden des Waterdoops onder de Naakomelingschap van gedoopte *Christenen*. Hoewel EMLIJN zijne veronderstelling met veel vernufts en geleerdheids beweert, vinden wij niet, dat hij veelen tot zijn gevoelen

heeft

heeft overgehaald; ſchoon misſchien derzelver aantal naderhand is aangegroeid. EMLIJN gaf niets meer uit voor den Jaare 1715, wanneer hij een onderzoek over de oorſpronglijke egtheid van I JOH. V: 7 in 't licht gaf; over welk onderwerp hij ook in de Jaaren 1718 en 1720 twee Stukjes ſchreef.

Terwijl EMLIJN in dit geſchil bezig was, vondt hij tijdruimte tot de uitgave van andere Schriften. Hij liet ten Jaare 1718 drukken een Onderzoek van *Dr.* BENNET's Nieuwe Theorie der Drieëenheid, of eenige Bedenkingen op zijn Vertoog over de eeuwiggezegende Drieëenheid, en diens Onderzoek van Dr. CLARKE's Schriftuurleer *van de* Drieëenheid. — Dr. BENNET's verklaaring *van de Drieëenheid* was zonderling, en helde tot het *Sabellianismus* over; te welker oorzaake hij zich *blootſtelde* voor de aanmerkingen van *Trinitarisſen* en *Unitarisſen*. EMLIJN wist, hoe zich te bedienen van de meeste misſlagen, door Dr. BENNET begaan. — Ten Jaare 1719 gaf EMLIJN drie Stukjes uit. Het eerſte behelsde Aanmerkingen op een Boek, getiteld: De Leer der gezegende Drieëenheid vastgeſteld en verdeedigd door vier *Londenſche* Leeraaren, Mr. TONG, Mr. ROBINSON, Mr. SMITH en Mr. REIJNOLDS; met een Aanhangzel over de Evengelijkheid der drie Perſoonen, en Mr. JERIEUS Getuigenis wegens de vroegſte Leer over dit ſtuk. Deeze vier *Londenſche* Leeraars onder de *Disſenters*, die hunne bekwaamheden in het ſchrijven over dit onderwerp vereenigden, waren geen mannen van zo groote bekwaamheden, dat zij gerekend mogten worden onder de ontzaglijkſte vijanden, met welken EMLIJN te kampen hadt.

EMLIJN gaf vervolgens in druk een waar Verhaal van de Handelingen der Leeraaren onder de *Disſenters* te *Dublin* tegen hemzelven, van de Vervolging hem aangedaan (op aanhitzing van eenige *Disſenters*), en van zyn Lijden, in gevolge daar van, wegens zijn Nederig Onderzoek na het Schriftuurlijk Berigt wegens den Heere JESUS CHRISTUS, 1702, 3, 4, 5. Hierbij is een Aanhangzel, behelzende des Schrijvers eigen en der *Dublinſche* Leeraaren berigt van het wederzijdsch geſchil, met eenige Aanmerkingen daar over. Men heeft geoordeeld, dat dit Verhaal, nu gedrukt voor EMLIJN's *Werken*, eene ſtrekking hebbe om anderen in zijne gevoelens over te haalen. Enkele waarheid moet, in de

 daad,

daad, het éénig ſtuk weezen, waarop men in elk geſchil let; doch het ligt in de menschlijke natuure, dat men door zijdelingſche bedenkingen gedreeven worde. — De laatſte Verhandeling, van EMLIJN gedrukt, was eene Beantwoording van Mr. TROSSE's Bewijzen, raakende den Heere JESUS CHRISTUS en de Godheid van den Heiligen Geest; ontleend uit diens Catechismus en Leerreden over LUKAS XXII: 31.

Het ſtrekte den Eerw. EMLIJN tot groot genoegen, te verneemen, dat de Leer, waarover hij zo veel geſchreeven en waarvoor hij zo veel geleeden hadt, allengskens veld won, zo in *Engeland* als in *Ierland*. Nogthans durfde geen der Godgeleerden onder de *Disſenters* te *Londen* hem verzoeken om voor hun te prediken, uitgenomen de Leeraars van de *Doopsgezinde* Gemeente in *Barbican*. Deeze Heeren, met naame Mr. BORROUGHS en Mr. (naderhand Dr.) JAMES FOSTER, verzogten, ten betoon van hunne verdraagzaamheid, hem meer dan eens om eene predikbeurt waar te neemen, en ſchaamden zich niet, hem openlijk voor hunnen Broeder te erkennen.

Omtrent het Jaar 1726, wanneer de geleerde Mr. JAMES PIERCE, van *Exeter*, geſtorven was, begeerden veelen EMLIJN daar tot Leeraar te beroepen, en hadden alles tot de volvoering van dit plan gereed gemaakt. Hij kreeg hier geene kundſchap van, of hij verzogt, dat zij hiervan zouden afzien, hun bedankende voor de agtgeeving op zijn Perſoon, zich verſchoonende om hunne uitnoodiging aan te neemen, van wegen zijne klimmende jaaren en zwakheid.

Schoon EMLIJN afgezonderd leefde, vondt hij zich vereerd met de vriendſchap van verſcheide Perſoonen, uitſteekende in geleerdheid en leevensſtand. Hij was zeer gemeenzaam met Dr. SAMUEL CLARKE. Die groote en braave Man, ſchoon hij in den beginne zich zeer omzigtig ten opzigte van EMLIJN gedroeg, gaf, hem nader hebbende leeren kennen, uitdruklijk te verſtaan, welk eene hoogagting hij hem toedroeg, raadpleegde hem menigwerf over ſtukken van de uiterſte aangelegenheid, en, niettegenſtaande zijne doorgaande voorzigtig- en behoedzaamheid omtrent de menſchen, liet hij zich bij EMLIJN met alle vrijheid uit. CLARKE's zeggen tot hem was: „ Ik kan bij u alles zeggen!" — Een ander van EMLIJN's Vrienden was Mr. WHISTON,

TON, die, in het Berigt van zijn eigen Leeven, verscheide keeren van hem met groote hoogagting spreekt.

In 't Jaar 1731 schreef EMLIJN Waarneemingen op Dr. WATERLAND's Begrippen, betreffende het Polijtheismus, het Ditheismus, des Zoons Medezelfstandigheid met en minderheid bij den Vader. In dit zelfde jaar vervaardigde hij eenige Stukken over het Leeven en de Gevoelens van Dr. SAMUEL CLARKE. Deeze twee laatstgemelde Schriften werden der wereld niet medegedeeld, voor dat zijne Werken te gader zijn uitgegeeven. Zij maaken thans de laatste Stukken uit van het Tweede Deel.

De Eerw. EMLIJN, die uit den aart eene zeer vrolijke en leevendige gesteldheid bezat, genoot, in alle opzigten, eene groote maate van gezondheid, de Jicht uitgenomen, welke zijne gezondheid knakte, en, jaarlijks wederkeerende, hem het gebruik zijner beenen ongemaklijk maakte. De twee laatste jaaren zijns leevens werd hij veel zwakker; en omtrent één jaar vóór zijnen dood kreeg hij een zo geweldigen schok, dat men voor zijn leeven vreesde. Hij herstelde zo volkomen, dat hij den volgenden winter, schoon een vrij strenge, sleet zonder verderen aanval op zijne gezondheid. Op Vrijdag den 17 Julij 1743 werd hij 's nagts onverwagt ziek, doch herstelde zo verre, dat hij, geduurende eenige dagen, in staat was, met zijne Vrienden te spreeken, en hun te betuigen, welk eene voldoening hij genoot door de bewustheid van braaf gehandeld te hebben. Zijne ongesteldheid kwam weder, en hij stierf op den 30 Julij, negen-en-zeventig jaaren bereikt hebbende. Op den 16 Augustus hieldt Mr. J. FOSTER eene Lijkreden over hem, waar in hij een tafereel van het uitmuntend en naar verdienste geschetst Character van deezen Godgeleerde ophangt. Zijn Character wordt desgelijks in 't breede opgegeeven in de Gedenkschriften van zijn Leeven, die sluiten met de verklaring, dat hij een der schitterendste voorbeelden was van weezenlijke en ongemaakte Godsvrugt, van ernstige en redelijke Godsvereering, van standvastige en onbezweeke braafheid, en onverwinnelijke Christlijke kloekmoedigheid.

Het Lijk van EMLIJN werd begraaven in *Bunhill-fields*, waar men een opschrift ter zijner gedagtenisse leest. Zijn Zoon, SOLLOM EMLIJN, *Esq.*, heeft het Leeven zijns Vaders uitgegeeven in 't Jaar 1746. Het

werd

werd ook geplaatst voor 's Mans Werken in twee Deelen in 8vo. 'Er is een Aanhangzel bij, behelzende eenige korte Geschriften van hem over verscheide onderwerpen. Mr. SOLLOM EMLIJN, die in de Regtsgeleerdheid werd opgebragt, werd een uitmuntend Raadsheer. Hij werd gebruikt tot de uitgave van HALES *Historij of the Pleas of the Crown*: deeze deedt hij verschijnen in den Jaare 1736 in twee Deelen in fol. met eene Voorreden en breede Aantekeningen. Hij stierf in den Jaare 1756, en liet één Zoon naa, nog in leeven, THOMAS EMLIJN, *Esq.*, die het Beroep zijns Vaders volgt, en Lid is van de Koninglijke Societeit.

Zonderlingheidshalve, en als iets, 't geen in deeze dagen voor eene zeldzaamheid mag worden aangezien, voegen wij hier nevens de Beschuldiging, uitgebragt tegen EMLIJN.

„ De Jurij, voor onze Souveraine de Koningin, zegt „ en verklaart onder Eede, dat THOMAS EMLIJN, uit „ de Stad *Dublin*, de vreeze Gods niet voor oogen „ hebbende, noch ontzag betoonende voor den waaren „ en orthodoxen Christlijken Godsdienst, vastgesteld „ in het Koningrijk van *Ierland*, maar geheel vervoerd „ door aanblaazing des Duivels, en vermetel handelende over de Godlijkheid van onzen Zaligmaaker en „ Verlosser JESUS CHRISTUS, op den 8 Februarij, in „ het eerste Jaar der Regeeringe van onze Souveraine „ ANNA, door Gods Genade Koningin van *Engeland*, „ *Schotland*, *Frankrijk* en *Ierland*, Verdeedigster des „ Geloofs enz., te *Merchants-keij*, in de Parochie van „ *St. Owen*, in het Regtsgebied van de voorzegde Stad „ *Dublin*, schreef en deedt drukken een zeker snood „ en schandelijk Boek, getiteld: *Humble Inquirij &c.*; „ in welk Boek hij, de gezegde THOMAS EMLIJN, godloos, godslasterlijk, valschlijk en boosaartig beweert, „ bevestigt en verklaart het volgende: „ „ Ik (te „ „ weeten de gemelde THOMAS EMLIJN) zie geen reden, waarom men zich zal verzetten tegen die „ „ Unitarissen, welke denken, dat hij (meenende „ „ JESUS CHRISTUS onzen Zaligmaaker en Verlosser) „ „ een genoegzaam Zaligmaaker en Heer is, hoewel hij (meenende JESUS CHRISTUS onzen Heer „ „ voorzegd) niet de eenige Opperste God zij. Niemand kan, met eenige reden, onderstaan te beweeren, dat hij (meenende denzelfden JESUS CHRIS-

„ „ TUS)

„ „ TUS) zodanig is, uit zijne werken en bediening,
„ „ als Koning zijner Kerke: naardemaal dit insluit,
„ „ dat hij als zodanig (meenende JESUS CHRISTUS on-
„ „ zen Heer voorzegd) hulde moet doen aan GOD den
„ „ Vader, door zijn Koningrijk aan hem weder over te
„ „ geeven; en de eigen uitdrukking, aan GOD den *Va-*
„ „ *der*, maakt het openbaar, dat 'er *geen* GOD *de*
„ „ *Zoon* is, in den zelfden zin, of in *dezelfde* hoo-
„ „ ge waardigheid met den Vader. Indien, *derhal-*
„ „ ven, JESUS CHRISTUS, *in* diens hoogste *waar-*
„ „ digheid *beschouwd*, minder is dan de *Va-*
„ „ der, (meenende GOD den Vader) hoe kan hij (mee-
„ „ nende *JESUS* CHRISTUS, *onzen* Heer, als bo-
„ „ ven) *dezelfde* GOD *weezen*, aan welken hij (mee-
„ „ *nende JESUS* CHRISTUS, *onzen Heer*, als boven)
„ „ *onderworpen is*, of van *denzelfden rang en waar-*
„ „ *digheid weezen? Zo dat ik (naamlijk de gezegde*
„ „ THOMAS EMLIJN) *vrijlijk zo veel mag zeggen*,
„ „ dat de gezegende JESUS, wegens zich zelven,
„ „ verklaard heeft, dat hij de Hoogste God niet is,
„ „ of gelijk aan den Vader, zo duidelijk als met
„ „ eenige woorden kan worden uitgedrukt."; " —
„ En hij, de gemelde THOMAS EMLIJN, heeft in het
„ gemelde jaar, op den gezegden dag, in de voor-
„ noemde *Marschalks gevangenis*, in de Stad *Dublin*,
„ uitgegeeven het gemelde snoode en schandelijke Boek,
„ *met oogmerk om de rust en vrede van dit Koning-*
„ *rijk te verstooren*; *om de godvrugtige, waare en ge-*
„ trouwe Onderdaanen van onze gemelde Koninginne
„ af te trekken van het waare en heilige Christlijke Ge-
„ loof, in dit Koningrijk van *Ierland* gevestigd, tot
„ een snood en schadelijk voorbeeld van anderen, en
„ tegen de rust van onze meergemelde Koninginne,
„ die thans haare kroon en heerlijkheid is," enz. enz.

BERIGT WEGENS DE HOROLOGIEMAAKERIJEN IN HET LAND VAN PORENTRU, OP DE BERGEN EN IN DE VALEIEN VAN DE JURA.

Het voormaalig Bisdom *Basel*, of het Prinsdom *Porentru*, 't welk, door de Wet van 23 Maart 1793, met Frankrijk vereenigd is, en tegenwoordig den derden en vierden Ring van het Departement van den Boven-Rhijn uitmaakt, beslaat den geheelen Noordelijken buitenrand van den Berg *Jura*, van *Neufchatel* en het Meir van *Bienne* tot aan de pootten van *Basel*, bevattende eene uitgestrektheid van tweeëntwintig mijlen in de lengte, en van eene ongelijke breedte van agt tot veertien mijlen.

Het is een dor en onvrugtbaar land, met bergen en rotzen bedekt, en met bosschen doorzaaid. Zijne naauwe wegen, engten en smalle paden, bij den naam van de *Engten van Porentru* bekend, maaken het ongenaakbaar, en tot den sleutel en het sterkste bolwerk van Frankrijk, aan den kant van den Rhijn en Zwitzerland, langs eene boogswijze strekkende Linie van ongeveer 36 mijlen.

Het bevat zeventig duizend inwooners, wier woningen door de valeien hier en daar verspreid zijn, of op de toppen der bergen hangen. Deeze bevolking, die in de daad gering kan schijnen, in vergelijking van de overige gedeelten van Frankrijk, indien men de oppervlakte van den grond alleenlijk in aanmerking neeme, is, egter, zeer aanmerkelijk voor een land, omtrent hetwelk de natuur zoo karig is geweest; en alwaar men niets dan rotzen, bosschen, heivelden, onbebouwde gronden en weilanden aantreft. Zijne gewoone en zeer weinige voortbrengzels, met uitzondering evenwel van de ommelanden van *Porentru* en *Bienne*, alwaar de grond minder schraal is, zijn op verre na niet toereikende tot het plaatzelijk gebruik; en de inwooners, die altoos dringende behoeften hebben, zouden onder den last hunner behoeftigheid welhaast bezwijken, indien de nijverheid niet ter hunner hulpe ware toegesprongen. Bij geluk, evenwel, verspreidt zij haare weldaaden niet met eene gelijke hand over alle de streeken van dit gewest: de *Jura* schijnt de heillooze scheidlijn van haare heerschappij te weezen, of de slagboom, tegen haaren voortgang gesteld. Aan geene zijde diens bergs ontmoet men eene ambagtoeffenende, nijvere, werkzaame bevolking, terwijl de opgezeetenen van den westkant niets anders dan eenige smeederijen en eenige armoedige pottebakkerijen bezitten. Zij leiden een plantaartig leeven, en verkwijnen, om zoo te spreeken, in werkeloosheid en ellen-

lende, terwijl hunne gelukkige nabuuren werkzaam zijn en rijk worden.

Onder de takken van nijverheid, aan welke dat gedeelte des lands van *Porentru* zijn tegenwoordig aanwezen is verschuldigd, bekleedt de *Horologiemaakerij* de eerste plaats. Natuurlijke voordeelen, het voorbeeld van *Neufchatel*, alwaar een Bestuur, door het versuft van den grooten FREDERIK, dien wijsgeerigen Monarch, geleid, de Kunsten aanmoedigde, en alwaar het horologiemaaken vooral zijne schatten uitstortte, in één woord hunne onafhankelijkheid, waren de bijzondere oorzaaken, die de opgezeetenen van dit landschap, omtrent het midden der jongstvoorgaande eeuwe, deden besluiten, om, bij voorkeuze, op dit belangrijk ambagt zich toe te leggen.

In den *beginne waren zij niets meer dan de werklieden van de Neufchatellers; dat wil zeggen, zij maakten voor hun raderen, kasten, en voorts meer andere onderscheidene stukken van een horologie. De burgers van Neufchatel wierden daardoor rijk, terwijl de werklieden in dit bedrijf slegts een sober bestaan vonden.* Niet lang, egter, hieldt het aan, of *men zag hen op hunne beurt Baazen* worden.

Deeze baazen zijn horologiemaakers, die niet een eenig afzonderlijk stuk van het horologie vervaardigen, maar zich alleen bezig houden met het ineenvoegen van alle de deelen, welke ieder werkman, in het vak, hem bijzonderlijk toevertrouwd, gemaakt heeft. Honderd onderscheidene werklieden bedienen gelijktijdig een zeker getal van baazen, naar gelang van den tijd, tot het vervaardigen van het stuk, door hen verkoozen, noodig.

Van *dat oogenblik af aan begon de horologiemaakerij onder hen opgang te maaken, en bragt hun, die 'er zich op toelegden,* weezenlijke voordeelen aan. Welhaast verspreidde zich de zucht voor die kunst, en binnen weinige jaaren zag men dit weldaadig handwerk zijne werkplaatzen vermenigvuldigen, de gehugten in dorpen veranderen, aan vijftig of zestig gemeenten werkzaamheid en leeven tevens verschaffen.

Een onbekrompen bestaan en de gerieflijkheden des leevens waren intusschen niet de eenige oogmerken, waar toe men de voordeelen van het horologiemaaken aanwendde; ter verbeteringe van den landbouw deedt men ze tevens dienen, 't zij door het neemen van proeven, die gelukkig slaagden, 't zij door zich betere mest, betere werktuigen, betere masen aan te schaffen, of door nieuwe landontginningen te ondernemen. Het is eene daadzaak, dat in de oorden, alwaar men *op het horologiemaaken* zich toelegt, de akkerbouw een veel *bekoorlijker* aanzien heeft, dan daar die kunst on*bekend is.* Hier kwijnt zij, terwijl overal, *alwaar* de koophan-

handel het noodig voorschot doet, om haare beoeffening zo-
kerder te doen gelukken, en haar minder kostbaar maakt, zij
zich in een bloeienden staat bevindt.

De schraale en bergagtige grond deezer landstreeke kan
niet, gelijk die van het vlakke land, aan den landman
het geheele jaar door werk verschaffen. De sneeuw, geduu-
rende zes of zeven maanden het aardrijk bedekkende, doet
al dien tijd het akkerwerk stilstaan; en de akkerman, tot op
de wederkomst der lente binnen zijne hut opgeslooten, in
stede van in heillooze werkeloosheid te verkwijnen, besteedt
het ongunstig saisoen aan het horologiemaaken, en wordt beurte-
lings kunstenaar en akkerman. De oeffening van deeze voor-
treffelijke kunst onderhoudt bij hem, geduurende den winter,
de zucht om bezig te zijn, die heilzaame werkzaamheid, die
gewoonte van iets bij de hand te hebben, zonder welke
geen leevensstand waardiglijk wordt vervuld; en wanneer de
wederkomst der lente het hervatten van het akkerwerk be-
veelt, verre van hem tot een last te verstrekken, vindt hij,
integendeel, daarin eene aangenaame afwisseling, eene soort
van uitspanning.

In de landen van *Courtelarij* en *Saignelegier* ontmoet men
geheele Dorpen, wier bewooners, geduurende den zomer, ak-
kerlieden, en geduurende den winter horologiemaakers zijn.
Mannen, vrouwen, kinderen, grijsaarts, elk werkt 'er aan het
stuk, hem voegende; niemant is 'er ledig. Een schouwspel,
der opmerkinge eens wijsgeerigen waarneemers overwaardig,
is hetgeen deeze kunstoeffenende gezinnen in hunne enge en
donkere hutten hem voorstellen. Maar indien de eenzaam-
heid, indien de vogtigheid deezer plaatzen het tegengestelde
zijn van de luisterrijke werkplaatzen in onze groote steden, de
kostbaare en fraai gewerkte stukken, welke uit de handen
deezer eenvoudige bergbewooneren voortkomen, kunnen met
die der vermaardste fabrieken wel vloot houden.

Zij, die in andere oorden zich op het horologiemaaken toe-
leggen, maaken 'er hun hoofdwerk van, en geeven 'er, met
uitsluiting van andere bedrijven, zich geheel aan over.

Thans gaa ik van de daadelijke voortbrengzels der horolo-
giemaakerij een verslag doen. Opdat mijne berekeningen niet
in twijfel mogen getrokken worden, zal ik dezelve uit de
echte en officieele opgaven ontleenen, in den jaare 1799, aan
het Centraal Bestuur van het Departement te *Porentru* over-
handigd.

De horologiemaakerijen in het landschap *Porentru*, sints de
Omwenteling een vierde verminderd, leveren nog op dit oo-
genblik jaarlijks 80,000 Zilveren en 3,000 Gouden Horologiën.

Onder de laatstgenoemden vindt men Repetitiewerken, za-
mengestelde en Astronomische Horologiën, Horologiën met
Sekondewijzers, met beweegende beelden, enz. het eene
kost-

kostbaarder dan het andere. Den gemiddelden prijs, zo als zij in de werkplaatzen verkogt worden, gerekend zijnde op 120 franks, bedraagt zulks voor een getal van 3,000 360,000 fr.

Het vierde gedeelte der Zilveren Horologiën wordt gemaakt voor 21 franks, doch het grootste getal voor 24 à 30 franks; een vijfde gedeelte ongeveer voor 30 à 40 franks, en eene zekere hoeveelheid van zamengestelde Werken voor een veel hooger prijs. Het een door het ander op 27 franks gerekend, heeft men voor 80,000 Werken 2,160,000

Te famen 2,520,000 fr.

De Gouden *Kasfen* worden *gemaakt* tegen 750 duizende deelen (*millièmes*), of 18 karaaten, en weegen doorgaans 20 à 22 grammes (*5 gros à 5 gros et demi*). Dus *kosten de Kasfen van 3,000 Horologiën ongeveer* 160,000 fr.

De Kasfen van 80,000 Zilveren Horologiën, ieder op 5 franks gerekend, 400,000

De overige grondstoffen van ieder Werk, op een gemiddelden prijs ten naasten bij gerekend, en voor dat zij van de hand des werkmans, aan de fabrieken verbonden, eenige hoegenaamde bewerking ondergaan hebben, kosten twee en een half frank, bedraagende voor 83,000 207,500

Het landschap *Porentru* ontvangt van *Geneve*, *Neufchatel*, en uit de fabriek van den Heer JAPIJ (*), de ruwe werken (*ébauches*), de vaste wijzerplaaten, de veeren en de wijzers. *Voor arbeidsloon deezer ftukken, moet men voor elk horologie nog 4 franks aftrekken, maakende voor 83,000* 332,000

1,099,500

Voor

(*) De Heer FREDERIK JAPIJ, een zoo bescheiden als vernuftig Kunstenaar, heeft, voor zes jaaren, in het Dorp *Beaucourt*, drie mijlen van *Porentru*, eene Fabriek van ruwe Horologie-werken opgericht. De schikking zijner Werktuigen is tot zulk een hoogen graad van volkomenheid gebragt, dat, door middel van een eenvoudig rad, de vrouwen, kinderen, grijsaarts, en zelfs blinden, met een enkelen slag, alle de voornamste stukken, die de beweeging van een Horologie uitmaaken, kunnen toebereiden. Deeze uitvinding heeft den prijs der werken twee derde doen verminderen, welke men, vóór die ontdekking, door werklieden, stuk voor stuk, moest doen vervaardigen, waarmede veel tijds verliep en 't geen kostbaar viel. De Heer JAPIJ levert een volkomen stel van raderen, ruw gemaakt, tegen derdehalf frank voor ieder Horologie. Elke week kan hij meer dan 200 douzijnen leveren. Deeze Kunstenaar heeft op zijne Uitvinding een Oktrooi verkreegen. In den jaare 1802 heeft hem de Jurij met eenen Eerepenning van aanmoediginge bekroond.

Transport 1,099,500

Voor het keuren der Kassen, en voor inkomende regten van de opgenoemde stukken, moet men voor ieder Zilveren Horologie nog een halven frank rekenen, bedraagende voor 80,000 40,000

En tegen 4 franks van elk Gouden Werk 12,000

De somme, welke moet afgetrokken worden, 1,151,500

Derhalven bedraagt de zuivere opbrengst der Horologiemaakerijen 1,368,500

Doch, ten strengsten gerekend, kan men deeze somme met een voordeel van 10 ten 100 vermeerderen, welk de Horologiekoopers van het geheele getal deezer Horologiën trekken, wanneer zij dezelve in de fabrieken koopen; dat wil zeggen, op de oorspronklijke somme van 2,520,000 franks. 252,000

Derhalven brengt de Horologiemaakerij jaarlijks op, eene somme van 1,620,500 fr.

Intusschen bedraagt de geheele bevolking der *Gemeenten*, die het horologiemaaken bij de hand hebben, niet meer dan 15,000 Zielen; en dat der Werklieden, die deeze Horologiën maaken, de vrouwen en de kinderen, die met het hoofd des gezins, tot het welk zij behooren, arbeiden, 'er mede onder gerekend, en die geen patent hebben, bedraagt slegts 4,000 persoonen. Volgens deeze evenredigheid zouden zij ieder 405 franks jaarlijks winnen. Doch vermits zij allen niet even bekwaam zijn, zijn 'er, die veel meer verdienen, en de meerderheid daarentegen veel minder.

VADER NICHOLAS.

(Vervolg en slot van bl. 128.)

De goede Vader NICHOLAS, onder het gewigt zijner herinneringen bezwijkende, kon zijne rede niet voleindigen, en was genoodzaakt zijne traanen te doen vloeien. Naa eene korte tusschenpoozing, hervatte hij met eene zwakke stemme.

Verschoon, zeide hij, deeze aandoening, die mijn verhaal heeft afgebroken. Deeze traanen wekken uw medelijden. Helaas! niet dikwijls heb ik zulke zoete traanen gestort. De beelden, welke ik, met u spreekende, heb vernieuwd, hebben mijn hart doen kloppen, en voor een oogenblik mijne wroegingen in aandoening veranderd. Ik ben niet waardig, een zoo teder gevoel te ondervinden . . . Luister naar 't geen ik u nog heb te zeggen.

De gelukkigste verlossing maakte ten laatste een einde aan EMI-

EMILIA's bekommeringen. Een Zoon vervulde alle haare verlangens, en was voor ons beiden het voorwerp der tederste liefde en van de zaligste vooruitzigten. Zijne Moeder wierdt zijne Min, zoo wel ter voldoeninge aan haare natuurlijke neiginge, als om geen gevaar te loopen van te *Parijs* eene Min te moeten neemen. Ons plan hieldt in, spoedig die Stad te verlaaten. In afwagting dat EMILIA's kragten zouden hersteld zijn, besteedde ik den tijd, welken zij met de moederlijke zorgen onledig was, met orde te stellen op het erfgoed, waarvan de bezorging door eenen vriend op zijn sterfbedde mij was toevertrouwd.

Terwijl ik mij met dit werk bezig hield, en op zekeren dag met verhaaste schreden door de Thuilleries liep, wierd ik onverwagt door mijnen ouden makker DE LA SERRE aangesproken. *Hij omhelsde mij op eene wijze, meer vriendschappelijk en vuurig, dan ik had verwagt, naa de kundschap, die ik van zijn karakter droeg, en zints het tijdverloop onzer jongste zamenkomste. Toevallig, zeide hij, had hij mijn verblijf te Parijs vernomen, en overal mij gezogt, zonder mij te kunnen vinden.* Wat mij aangaat, in waarheid was hij het, dien ik van alle menschen meest schroomde te ontmoeten. Veel had ik in onze Provincie hooren spreeken van zijn gedrag en zijne dwaasheden; en, behalven zijne dwaasheden en verkwistingen, liepen 'er ten zijnen nadeele eenige nog meer ongunstige verhaalen, die men uit een gevoel van goedwilligheid weigerde te gelooven, en omdat, in 't algemeen genomen, menschen, met de verdorvenheid der waereld onbekend, in de zulken, welke zij gekend hebben, den laagsten trap van laaghartigheid bezwaarlijk kunnen onderstellen. *In weerwil van het kwaad gerugt, waarin hij stondt, konde ik niet nalaaten, voor zijne oude meerderheid over mij te wijken.* Het eerste uitwerksel dier zwakheid was, dat ik hem verontschuldigde, of althans mij diets maakte, dat hij veel minder schuldig was dan men verhaalde. Naa mij met vraagen overlaaden, en mij op allerlei wijze te hebben betuigd, hoe zeer hij deel nam in mijn geluk, drong hij zoo sterk bij mij aan, om den avond met hem door te brengen, dat ik, ondanks den regel, welken ik mij had voorgesteld, om mijnen intrek niet te verlaaten, zijn verzoek niet kon afwijzen. Zelf schaamde ik mij eenigzins, om hem mijne redenen te melden. In één woord, ik vervoegde mij bij hem ter bestemde uure.

Behalven DE LA SERRE vond ik 'er slegts twee Officieren, een van welke ouder was dan wij, en het Kruis van St. Louis droeg, met den rang van Kolonel. Ik beschouwde hem als een allerbeminnelijkst mensch. De weerzin, dien ik had gevoeld, om mij ter deezer plaatze te vervoegen, en mijne verwagting van 'er geheel ander gezelschap te zullen vinden,

maakte mij hetzelve dubbel aangenaam. Mijn afkeer veranderde in opgeruimdheid, en ik wond mijzelven welhaast op tot den toon der vrolijkheid mijner medgezellen. Grootlijks was ik ingenomen met deezen ouden Officier, die met uitgebreide kunde veel geestigheids en hartelijkheids paarde, in één woord, die alle hoedanigheden bleek te bezitten; welke ik het minst verwagtten bij de vrienden van mijnen ouden kameraad te zullen vinden. Wij scheidden zeer laat, en de Kolonel deedt mij belooven, den volgenden avond bij hem te zullen komen eeten: eene noodiging, welke ik met veel vermaak aannam.

Ik vond aan dien maaltijd eene vermeerdering van goed gezelschap: des Kolonels Zuster en eene zijner Vriendinnen. Deeze was eene Weduw, die, zonder eene Schoonheid te zijn, alles bezat, wat kan doen behaagen. Haare houding in 't bijzonder vertoonde eene mengeling van welvoegelijkheid en bevalligheid, meer verleidende dan de schoonheid zelve. Haar zwijgen vloeide over van beschaafdheid en zagtheid. Haare gesprekken waaren geestig en leevendig. Toevallig zat ik aan tafel naast haar. Ik ondervond eene soort van verlegenheid. Niet zeer geschikt zijnde om die taal der galanterie te spreeken, welke het gebruik tot eene wet *schijnt* te maaken, wenschte ik meer, dan ik hoopte, den toon te treffen, die haar kon behaagen. Doch van korten duur was dit eerste pijnlijk gevoel. Zij scheen belang te stellen in al wat ik haar zeide, en ik zelve vond haare verkeering aangenaam en bekoorlijk. Men zette zich aan de speeltafel. Zij en ik speelden uit welvoegelijkheid, en wij wonnen veel meer dan wij verlangd hadden. Indien ik rijker geweest ware, zoude ik voorzeker laager gespeeld hebben; doch ik durfde het niet voorslaan. Voor 't overige waren wij de eenige winners, en de eenigen, die de houding hadden van 'er gevoel van te hebben. Het vermaak en de opgeruimdheid wierden niet gestoord. En Mevrouw DE TRENVILLE (zoo heette de beminnelijke Weduw) zeide lachende tot den Kolonel, dat zij hem aan haar huis revenge zou geeven; en voegde 'er nevens, met eene ongemaakte en zedige houding zich tot mij wendende, dat zij hoopte, dat ik, naa in haaren voorspoed gedeeld te hebben, niet zou weigeren, den kans te waagen om ook in haaren wederspoed te deelen.

Mijne Echtgenoote was zeer voldaan, mij aan de vermaaken der zamenleevinge eenig deel te zien neemen; zij smaakte het genoegen van te zien, dat 'er iets was, 't welk mijne gedurige oppassingen bij haar kon vervangen. Doch het leedt niet lang, dat zij opmerkte, dat deeze vermaaken iets meer voor mij dan bloote uitspanningen waren. Geen dag verliep 'er, dat ik Mevrouw DE TRENVILLE niet bezogt; en de verstrooijing, in welke ik leefde, kon niet missen haar in 't oog te loopen. Haare taal was wel altijd dezelfde; doch het

het was haar ondoenlijk, den opslag van haar oog in bedwang te houden, in 't welk zich de ongerustheid begon te teekenen. Zoo ras ik zulks bemerkte; tragtte ik die wolk te verdrijven; en reeds dien zelfden avond voldeed ik niet aan mijne verbintenis, en bleef thuis. Maar ik gevoelde, dat wij niet meer voor elkander waren, 't geen wij tot op dit heilloos tijdstip plagten te weezen. Wij zaten peinsagtig en in eene soort van droomerij als verzonken, zonder dat het zoet vertrouwen onze harten opende. Een floers van somberheid verspreidde zich over EMILIA's oogen; en vergeefs zogt ik de mijne te vermommen onder het masker van gedwongene vrolijkheid.

's Daags naa dit stom tooneel kwam DE LA SERRE bij mij, en zag EMILIA voor de eerste maal zedert haar huwelijk. Hij schertste een weinig met mij over mijne woordverbreeking, en voegde 'er eene noodiging nevens, die mijne Vrouw mij drong aan te neemen. Haar Neef prees haar deswegen, en zeide op een vrolijken toon veele ernstige dingen, raakende de toegeevendheid der Vrouwen. Heden ging ik niet uit zonder afscheid te neemen van EMILIA. Ik verbeeldde mij eene traan in haar oog te zien; en ik zou voorzeker zijn thuis gebleeven, indien ik niet bang geweest ware voor mijns Vriends schertzerijen. In het gezelschap bespeurde men mijnen ernstigen luim, en ik wierd niet meer gespaard, dan indien ik 'er niet verscheenen ware. DE LA SERRE kweet zich dapper, en de oude Kolonel zelf deedt op het versleeten onderwerp des huwelijks eenige schimpscheuten, die mij griefden. Dit was de eerste maal, dat ik, bij deeze gelegenheid, eenige bedremmeling gevoelde, en dat ik met eenigen spijt vernam, dat ik in dit gezelschap de eenige was, die den naam van getrouwd man moest verdeedigen.

Hooger wierdt 'er nu gespeeld, en het duurde langer dan in de voorgaande avonden. Ik liet het niet blijken, en ik zeide niets, 't welk kon doen vermoeden, dat ik een man was, die onder de vrouw zat. Ik verloor veel, en ik ging verslaagen en droevig na huis. Ik zag EMILIA wederom. Zij was niet opgeruimd. Mij dagt dat haar gezigt een verwijt aankondigde, en ik was onbillijk genoeg om het kwaalijk te neemen. DE LA SERRE kwam mij afhaalen, om bij hem het middagmaal te houden. Onder weg zeide hij, dat, naar 't hem voorkwam, zijne Nicht niet wel was. „ Het Land," zeide ik, „ zal haar herstellen." — „ Hoe! denkt gij dan Parijs „ te verlaaten?" — „ Binnen weinige dagen." — „ Ach! dat „ ik, om 'er te blijven, zoo veel reden had als gij!" — „ Wel„ ke redenen?" — „ De verknogtheid uwer Vrienden. „ Maar hoe koud is dat woord, om de gevoelens uit te „ drukken, welke eene volmaakte Vrouw, in één woord, „ Mevrouw DE TRENVILLE, ten uwen opzigte voedt!" — Ik

 weet

weet niet te wel, met welk eene houding ik dit geheim vernam; doch hij bleef 'er niet bij stilstaan. Ongetwijfeld had ik een te flaauw gevoel van de verontwaardiging, van welke ik eenige trekken vertoonde.

Met dat alles liet ik, naa het middagmaal, mij tot deeze looze Vrouw geleiden, welke ik bevalliger gekleed en schooner vond, dan ik haar nog gezien had. Talrijker en leevendiger was het gezelschap dan naar gewoonte. Men sprak over mijn voorneemen om *Parijs* te verlaaten. De manieren, de begrippen, de vermaaken ten platten lande dienden DE LA SERRE tot eene rijke bron van scherts. Hem ondersteunden eenige jonge losbollen van zijn karakter; doch Mevrouw DE TRENVILLE nam geen deel in deezen boert, en haare oogen scheenen mij te zeggen, dat mijne afweezigheid van haar een te ernstig onderwerp was, om 'er mede te lachen. Deels uit spijt, deels uit schaamte, voelde ik eenige genegenheid om mijn vertrek uit te stellen. De verwaandheid, welke de voorkeuze eener beminnelijke Vrouw mij inboezemde, hadt meer dan eenige andere verleiding invloed op het besluit, tot hetwelk ik mij voelde overhellen.

Dezelfde laf hartigheid, die mij zomtijds den *schijn der ondeugd* deedt aanneemen, deedt mij voor de deugd beeven. Ik was op een middel bedagt om voor EMILIA gevoelens te verbergen, welke het voor ons beiden zoo gelukkig zou geweest zijn, dat zij dezelve hadt kunnen ontdekken. Ik misleidde haar, en hield haar van mijne bezoeken bij Mevrouw DE TRENVILLE onkundig. Tot voorwendsel der verlenginge van mijn verblijf en van mijne veelvuldige afweezigheden voerde ik verscheiden beletzelen aan, die ik voorgaf, in het afdoen van de zaaken, mij overkomen, te zijn in den weg gekomen. Haar onschuldig en zuiver hart voedde geen wantrouwen, en was voor de jaloezij onvatbaar. Niet moeilijk viel het, zelfs voor eenen nieuweling in de kunst van bedriegen, zoo als ik was, haare eenvoudigheid te misbruiken. Doch des noods had ik in DE LA SERRE eenen man, die mij uit den nood kon helpen. Den invloed, welken hij in onze vroege jeugd op mij gehad had, hadt hij in allen deele hernomen; en te onweerstaanbaarder was deeze meerderheid, naar maate hij de kunst bezat om dezelve te schraagen door eene verbintenis, welke ik nu niet meer in staat was af te breeken. Zwakheid en verwaandheid verbonden mij aan Mevrouw DE TRENVILLE, immers voor zoo veel haare schoonheid, en de listen, om mij te verleiden, door haar te werk gesteld, kon bewerken.

Zoodanig was mijn toestand, wanneer EMILIA het bezoek ontving van eenen Jongeling, door eenige haarer vriendinnen uit de nabuurschap van *Santonge* haar aanbevolen. Hij was een schilder in miniatuur, in de Hoofdstad gekomen om in de kunst zich verder te bekwaamen. EMILIA, met haaren klei-

kleinen zuigeling onledig, verzogt, dat hij hem wilde schilderen in dien zagten staat der ruste, in welken zij hem zoo gaarne zag. De schilder verzogt haar, het portret der moeder bij dat des kinds te mogen voegen, en het slaapende in haare armen te vertoonen. Van dit ontwerp maakte zij een geheim, met oogmerk om mij te verrassen, wanneer het stuk zou voltooid zijn. Mijne veelvuldige uithuizigheden begunstigden haar plan, en gaven haar alzoo eene soort van vermaak. Zij spoorde mij aan, om mijne verkeering niet af te breeken, en bediende zich van de avonden, wanneer ik in gezelschap was, om het werk voort te zetten.

Zij nam 'er geene kennis van, wat 'er van mij was geworden. En terwijl zij op niets anders dan op mij en op het geschenk, welk haare vriendschap voor mij bestemde, bedagt was, verloor ik, zonder dat zij 'er aan twijfelde, alle aanspraak op haare agting. Aan eene blinde drift verslaafd, verbrak ik de heiligste banden, verraadde haare trouwe, en liet mij in alle de strikken verwarren, welke eene looze en schaamtelooze vrouw voor mij spande. Ik verspilde de goederen, die mij niet toebehoorden, en de eigendom van mijne vrouw en kinderen wierdt de prooi eener troep schraapzieke lieden, of liever afgerigte schurken, die mijne zwakheid en ligtgeloovigheid listiglijk misbruikten. Zoodanig waren de strikken, in welke DE LA SERRE en zijne genooten mij gevangen hadden. De liefde en de edelmoedigheid dienden hun ten dekmantel. De trouwelooze TRENVILLE hadt de loosheid van mij diets te maaken, dat zij in meer dan één opzigt het slagtoffer was van haare verknogtheid aan mij. In 't eerst wilde zij mij de eerste verliezen vergoeden, welke ik in haar gezelschap speelende had geleeden; vervolgens beriep zij zich op mijne eere, om haar staande te houden, en de breuk in haare bezittingen te stoppen. Ik putte al mijn vermogen uit, en 't geen mijn vertrouwen daarenboven mij verschafte. Thans wilde ik terugtreeden. Maar daartoe was 't nu de tijd niet meer. Ik kon niet besluiten, arm en bedorven in eene waereld te verschijnen, in welke ik eene andere vertooning had gemaakt. Ik ging met de wanhoop te raade. Op de landerijen, die ik niet had kunnen vervreemden, nam ik geld op; en met deeze penningen ging ik speelen, met het vast besluit, om mijne goederen te herwinnen, of geweldige handen aan mijzelven te slaan. De uitkomst was zoo als ik die had moeten verwagten.

Naauwlijks had ik zijds genoeg om aan de verschrikkelijkheid van mijnen toestand te denken. . . . . Ik vloog na Mevrouw DE TRENVILLE. Zij ontving mij als iemant, welken het niet meer der moeite waardig was te bedriegen. Haare trouweloosheid en mijn bederf troffen mij als een donderslag.

 Ik

Ik vierde mijner woede bot. Mijne klagten en mijne vervloekingen wierden met eene ondraagelijke koelbloedigheid gehoord, en zonder moeite konde ik de verharding der ondeugd en de hebbelijkheid der verleidinge daarin bespeuren. Verbijsterd verliet ik dat verderflijk huis, onkundig waarheen mij te begeeven. Werktuigelijk richtten zich mijne schreden na de straat, in welke ik gehuisvest was. Voor de deur gekomen, bleef ik staan, alsof de dood aldaar op mij wagtte om mij aan te grijpen. Ik deed eenige schreden voorwaarts. . . . . Ik ging nog al voort. . . . Tweemaalen had ik den klopper der deure in de hand, zonder om aan te kloppen te kunnen besluiten. Geweldig jaagde mijn hart. . . . Een onbeschrijflijke angst hieldt mijne zinnen als verstijfd . . . Mijne knieën beefden en waggelden onder mij. 't Was nacht; de straat was donker en stil. Ik viel ter aarde voor deeze deur, die voor mij als een onoverkomelijke hinderpaal was, en ik riep in mijne wenschen de gedienstige handen van eenen nachtdief te hulpe, om een einde te maaken aan mijn leeven en aan mijne benaauwdheden. Eindelijk kwam het herdenken aan EMILIA en aan mijn ongelukkig Kind op mijnen ontroerden geest indringen; traanen van vertederinge vloeiden uit mijne oogen. . . . Ik rees op. . . . Ik klopte aan de deur. . . . Ik trad na binnen. . . . Zagtjes klom ik na de kamer, alwaar EMILIA rustte. Zij sliep. Bij het licht eener nachtkaarze zag ik haar, met haar Zoontje op haaren boezem slaapende, en 't welk met zijne handjes haar omhelsde. Oordeel over mijne hartverscheurende boezemsmart! Een glimlach zweefde op haare lippen; in den slaap smaakte zij de kalmte en het geluk der onschuld. Van nieuws voelde ik mijne woede zich verheffen. Het tafereel haarer elende had ik voor oogen. Ik was niet in staat, het te verdraagen. . . . Een schrikwekkend denkbeeld rees in mij op. ... Zonder zidderen kan ik 'er niet aan denken. ... Twee slagtoffers te doen vallen, en vervolgens geweldige handen aan mijzelven te slaan. . . . Reeds was mijne hand. . . . Het kindje maakte zich los van zijn moeders hals, en zijn handje raakte mijne hand. Dit onvoorbedagt aanvatten verzagtte mijn hart. Ik weende ... Ik beefde van mijn verfoeielijk voorneemen; doch ik kon niet besluiten, in eigen persoon aan deeze ongelukkige Vrouwe verslag te doen van mijne misdaaden en derzelver rampzalige gevolgen. IJlings verliet ik de kamer, en nam de vlugt na een afgelegenen oord, alwaar ik, in eene geringe en onbekende herberg zijnde getreeden, eenige regels schreef, in welke ik den angst mijner ziele schilderde. Aldus gaf ik EMILIA kennis van de verschrikkelijkheid haars toestands, en van dien reeks van afzwervingen, die haar in den afgrond van elende gevoerd hadden. Ik voegde 'er nevens, dat ik *Frankrijk* ging verlaaten, en beslooten had, derwaarts niet terug

te

te keeren, dan nadat ik, door langduurige en zwaare boetedoeningen, mijne zonden uitgewischt, en, door mijne werkzaamheden, de rampen, die ik haar had toegebragt, zou hersteld hebben. Ik beval mijne Vrouw en mijnen Zoon aan de zorge mijner Moeder, en aan de bescherming des Hemels, welken zij nooit hadden beleedigd. Naa deezen brief, langs een veiligen weg, te hebben verzonden, verliet ik *Parijs*, en legde geduurende dien nacht eenige mijlen af. Met het aanbreeken van den dag wierd ik van eenen postwagen agterhaald; ik nam 'er plaats op; hij reedt na *Brest*. Ik begaf mij derwaarts, zonder eenig plan ten aanzien van het toekomende beraamd te hebben. In mijne sombere overdenkingen was ik als begraaven. Dag en nacht vervolgde ik aldus mijnen weg, zonder te zien wat 'er rondom mij gebeurde, zonder eenig voedzel te willen gebruiken, en zonder eenige rust te smaaken. Op den tweeden dag gevoelde ik dat ik flaauw wierd, en toen men uit het rijdtuig tradt, viel ik zonder eenige bewustheid op den grond. Men bragt mij te bed, en ik bleef 'er verscheiden dagen, koortzig en ijlhoofdig, liggen.

Een weldaadig Broeder van de Orde, tot welke ik behoor, in het oogenblik onzer aankomste daar bij tegenwoordig, nam de zorge voor mij op zich, en paste mij op met allen ijver der godvrugtigheid. Zoo dra hij bemerkte, dat ik in staat was hem te kunnen verstaan, en dat mijne zwaare raaskallingen begonnen te bedaaren, hieldt hij met de behoeften mijner ziele zich onledig. Hij begreep welhaast, dat geestelijke hulp en vertroostingen voor mij nog noodzaaklijker waren, dan de geneesmiddelen en de oppassingen, die hij zoo rijkelijk mij hadt toegediend. Zoo gelukkig slaagden zijne goede diensten, dat ik, van tijd tot tijd, mij aan het venster kon begeeven om versche lucht in te ademen. Op zekeren dag dat ik den postwagen zag aankomen, zag ik den Schilder daar uit treeden, welke mijner Vrouwe was aanbevolen. Dit gezigt trof mij, en in den staat van zwakheid, in welken ik mij bevond, kon ik den indruk, welken het op mij maakte, niet verduuren. Voor dood viel ik van den stoel, op welken ik zat. Dit toeval lokte verscheiden lieden in de kamer, en onder deeze den jongen Schilder zelven. Men bragt mij tot mijzelven. De eerste beweeging, welke ik maakte, was een zein, welk ik den Jongeling deed om te blijven. In 't eerst hadt hij moeite om mij te herkennen. Ten laatste, wanneer hij, ondanks mijne veranderde gelaatstrekken, zich mijns herinnerde, teekende zich de schrik in zijne oogen; hij aarzelde ... ik hield aan ... niet dan met moeite verkreeg ik van hem het verhaal mijner jongste rampspoeden. Mijne Vrouw en mijn Zoon waren niet meer. De slag, welken mijn brief haar hadt toegebragt, en haare wankele gezondheid, hadden haar geene kragten genoeg gelaaten om aan de droefheid wederstand te bieden. Spoedig en doodelijk was daarvan het uitwerkzel: koorts, ijl-

ijlhoofdigheid en de dood. Haar Kind, welk men niet van haar durfde neemen, schepte uit haare borst het doodelijk vergif. In eene der korte tusschenpoozen, in welke haar verstand haar wierdt teruggegeeven, en zij haar naderend einde te gemoet zag, deedt zij den Schilder bij zich komen, stelde hem het portret, door hemzelven gemaakt, ter hand, en, nu gereed om den jongsten adem uit te blaazen, belastte zij hem, indien hij mij ooit ontmoette, van haarentwege dit geschenk der vriendschap aan mij te overhandigen, en daar nevens te voegen de verzekering van de edelmoedige vergiffenis, die zij mij verleende. Hij gaf mij dat portret in handen. Hoe ik dit hartverscheurend tooneel heb kunnen overleeven, weet ik niet. Misschien hadt de zwakke toestand, in welken mijne ziekte mij gebragt hadt, de uitwerking, dat dezelve den invloed mijner gedagten verdoofde. Ik bezat de kragt niet om te weenen, en mijn verlamd hart hadt slegts een flaauw gevoel van de wreedste aanvallen. De heilige man, die mij voor den dood hadt behoed, bragt mij in dit Klooster, 't welk ik nimmer heb verlaaten, behalven slegts eenmaal, om eene bedevaart te doen na de plaats, alwaar de lijken van mijne Vrouw en Zoon rusten. Niemant weet hier mijn lot. Men verwondert zich over de strengheid mijns leevens en over de zwaare boetedoeningen, door welke ik voor mijne voorgaande misdaaden verzoening tragt te doen. Gij alleen zult 'er niet meer over verbaasd staan. — Maar 't is niet slegts door dusdanige verzoeningen, dat men den vertoornden Hemel kan bevredigen. Mogten mijne werken van weldaadigheid en liefde mij minder misdaadig maaken in zijne oogen! God zij geloofd! in de betragting van deeze deugden heb ik vertroostingen gevonden, na welke ik zoo lang gereikhalsd heb. — Reeds dunkt mij dat een hemelsche straal van bermhartigheid het einde mijns elendigen leevens komt verlichten. De verschijningen, die op deezen steen, die mij ter rustplaatze dient, mij verschrikten, zijn minder ontrustende geworden. In den jongstvoorgaanden nacht, dagt mij, zag ik mijne EMILIA met eene medelijdende houding mij wenken; haar Kind, in de gedaante van eenen Engel, zweefde naast haar.

Hier zweeg Vader NICHOLAS; zijne stem verflaauwde. Beurtelings zag hij na den hemel en op het portret van EMILIA. Een bloozende trek drong door zijn verbleekt gelaat. Onbeweegelijk stond ik daar, van een heiligen eerbied getroffen. De kloosterklok riep hem tot het Avondgebed. Hij vatte mij bij de hand. Ik kuschte de zijne, en besproeide die met mijne traanen. „ Mijn Zoon," zoo sprak hij tot mij, „ een hart als het uwe moet het „ herdenken aan mijne rampen bewaaren .... Indien de waereld voor uwe schreden de strikken der verleidinge spanne, „ indien de ondeugd door het verlokzel der vermaaken u

„ be-

„ bekoore, indien men u zoeke te bederven door uwe ei-
„ genliefde te kwetzen, door de eerwaardigste deugden in
„ een belachelijk licht te plaatzen . . . denk dan aan Vader
„ NICHOLAS . . . Wees deugdzaam, wees gelukkig!"

HET UITSTEEKEND NUT DER KOEPOK-INENTING DOOR DE STERFLIJSTEN VAN DE STAD LONDEN GESTAAFD.

Aan de Heeren Schrijvers van de *Vaderlandsche Letteroeffeningen.*

Mijne Heeren!

Onlangs ontfing ik van eene vriendelijke hand het volgend uittrekſel uit de *Courier de Londres*, Vendredi 11 Janvr. 1805, betrekkelijk de gunſtige uitwerking van de Koepok-Inenting in *Londen.* Oordeelt Gijl. dit bericht zoò *belangrijk, als ik, en geſchikt om onze Landgenooten van het uitſteekend* nut van JENNER's Ontdekking meer en meer te overtuigen, dan zult Gijl. het gewisſelijk niet afkeuren, dat ik Ul. hetzelve in onze moedertaal mededeele, en daar voor een plaatsje in uw *Mengelwerk* verzoeke: terwijl ik blijve

Uw beſtendig Lezer

d. 23 Maart 1805. F.

Het zigtbaar verſchil in het getal der geſtorvenen aan de Kinderziekte verdient de bepaalde opmerking van elk Menſchenvriend, en is recht geſchikt om ons het gewicht van de Inenting der *Vaccine* te doen gevoelen, als aan welke men de vermindering daar van moet toeſchrijven. Zie hier een Tafel, getrokken uit de Sterflijsten van de Stad *Londen*, welke geen twijfel kan overlaten opzichtelijk de gelukkige uitwerking, welke de Ontdekking van Dr. JENNER alrede heeft daargeſteld.

Ao. 1803.	Getal der Doden.	Ao. 1804.	Getal der Doden.
Januarij .	181	Januarij .	120
Februarij .	121	Februarij .	77
Maart .	95	Maart .	44
April .	61	April .	38
Maij .	69	Maij .	38
Junij .	48	Junij .	29
Julij .	50	Julij .	35

Ao.

Augustus	67		Augustus	27
September	85		September	33
October	64		October	50
November	152		November	45
December	180		December	50
totaal	1173		totaal	586

Deeze vermindering zal nog duidelijker blijken, als men het oog slaat op de volgende Tafel.

Getal der gestorvenen aan de Kinderpokjes zedert 50 Jaaren, bereekend van 10 tot 10 Jaaren.

Van 1750	tot 1759	11,642 gestorven.
.. 1760	.. 1769	24,435 ....
.. 1770	.. 1779	22,039 ....
.. 1780	.. 1789	17,121 ....
.. 1790	.. 1799	17,685 ....
	totaal	100,922 ...

Dit maakt nagenoeg 2018 dooden jaarlijks.

Men zal nu zien, hoe dit getal trapsgewijze verminderd is zedert Ao. 1800.

In Ao. 1800	gestorven	2,409.
.... 1801	....	1,461.
.... 1802	....	1,579.
.... 1803	....	1,173.
.... 1804	....	586.

ANEKDOTE VAN MOZART.

Strenger dan men gemeenlijk denkt was MOZART omtrent zijne Stukken, nog meer misschien dan hij in zijn gemoed wenschte dat anderen zouden weezen. In zijne jeugd hadt hij de *Schaaking uit het Serail* geschreeven. Naderhand deedt hij eene naauwkeurige herziening van dit Werk, maakte 'er eenige veranderingen in, haalde de pen door een groot getal regelen, en zelfs door eenige van zijne meest geliefde stukken. Een zijner Vrienden betoonde, t'eenigen dage, zijn ongenoegen, dat hij eenige plaatzen uit een der Zangstukken van deeze Opera ligtte. „Het is goed voor de Piano, maar niet voor het „ Tooneel," voerde hem MOZART te gemoet; „ toen ik dat „ schreef, was ik 'er te veel op gesteld om mijzelven te „ hooren, en ik wist niet van uitscheiden." Zoude men dit zelfde niet aan eenige van de besten onzer hedendaagsche Componisten kunnen verwijten, die, even als MOZART, zich op hunne jeugd niet kunnen beroepen?

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

KORTE OPGAVE VAN MAHOMETH'S LEERSTELLINGEN EN GODSDIENST.

,, Hebben wij, *in het voorgaand Stukje onzes Mengelwerks*, uit het aldaar aangeduide Werk van
,, den Heere BUTLER, een verslag ontleend van de
,, *aanleidende en medewerkende oorzaaken, die aan* MA-
,, HOMETH'S *Godsdienstleere eenen zo verbaazenden op-*
,, *gang gaven*; die zelfde Schrijver schenkt ons, in
,, zeer weinige woorden, eene schets van MAHO-
,, METH's Leerstellingen en Godsdienst, welke wij aan
,, het voorgaande toevoegen."

* * *

Op dezelfde wijze als het woord *Christendom*, of *Christenheid*, gebezigd wordt tot eene algemeene benaaming, om die Landen aan te duiden, welke bewoond worden door Volken, die de Godsdienstleere van CHRISTUS belijden, zo is het woord *Eslam* de algemeene benaaming der Landen, bewoond door Volken, die de Leer van MAHOMETH aankleeven. 't Zelve betekent eene volstrekte onderwerping van ziel en lichaam aan GOD en de Openbaaring, welke Hij van zijnen Godlijken Wil gegeeven heeft door MAHOMETH, zijnen Propheet.

De Grondslag van MAHOMETH's Godsdienstleer bestaat in slegts twee Hoofdpunten: '*Er is niet meer dan één* GOD, en, MAHOMETH *is* GODS *Afgezant*. — De Voorschriften van den *Mahomethaanschen* Godsdienst bepaalen zich tot de vier volgende; het Gebed, (voorafgegaan door Waschingen, als eene noodige voorbereiding) Vasten, Aalmoesgeeven, en eene Bedevaard, éénmaal ten minsten in iemands leeven, na den Tempel van *Mecca*.

MAHOMETH leerde zijne aanhangers, een Dag der Opstandinge, en des Algemeenen Oordeels te verwagten. Zij gelooven, dat de Verdoemenis der Ongeloovigen eeuwigduurend zal weezen; dat de straffe geëvenredigd zal zijn aan de maate van hun zedelijk misdrijf en hardnekkigheid in het verwerpen van de baarblijklijkheid van het hun voorgestelde *Eslamism*; maar dat alle Geloovigen, door hun geloof in GOD, en door de tusschenkomst van MAHOMETH, verwaardigd zullen worden met, en toegelaaten in, een eeuwigduurenden Gelukstaat. — In deezen Gelukstaat maaken zij de onderscheiding, dat, daar de Volmaakten, als de Heiligen en de Martelaars, het genot zullen hebben van de volstgemeetene maate van het hoogst verstandelijk vermaak, den *Musulmannen*, in 't algemeen, een overvloed van zinnelijke geneugten zal ten deele vallen.

De *Eslam* gelooven in GODS volstrekte Besluiten, en in de Voorbeschikking, zo van goed als kwaad; in het bestaan der Engelen, die zij aanmerken als de Dienaars van GODS bevelen, zuivere en fijne Geesten, die den oorsprong uit vuur hebben.

Wijders stellen zij vast, dat 'er, van den beginne af, een volgreeks Propheeten bestaan hebbe; dat deeze allen vrij waren van groote dwaalingen en grove overtreedingen; dat zes deezer uitsteekende Mannen, ADAM, NOACH, ABRAHAM, MOSES, JESUS en MAHOMETH, trapswijze in verdiensten opklimmen, en dat de volgende steeds nieuwe ontdekkingen, van 's Hemels wege, aanbragt; dat ook ieder hunner, agtereenvolgend, den anderen afschafte; dat veelen der Propheeten van GOD zelven Openbaaringen in geschrifte kreegen, die alle verlooren zijn, uitgenomen de *vijf Boeken van MOSES*, de *Psalmen*, het *Euangelie* en de *Koran*. Dan zij beweeren, dat de drie eerstgemelde deerlijk bedorven en vervalscht zijn (*); doch dat de laatste door GOD is ingegeeven; elk woord, elke letter daarin is ongeschapen en onverganglijk, bestaande voor eeuwig in het

(*) De Heer BUTLER merkt in dit Werk elders op, „ dat „ MAHOMETH zijne Schriftuurlijke Geschiedenis veel meer ont- „ leend heeft uit de Apocrijphe Boeken en Overleveringen „ der *Jooden* en onregtzinnige *Christenen*, ten zijnen tijde „ talrijk in *Arabie*, dan uit de egte Schriften, die den Bij- „ bel uitmaaken."

het weezen der Godheid; dat GOD zelf, en diens Engel GABRIËL, den *Koran* overleverde aan MAHOMETH, den laatsten Propheet door Hem gezonden, zijn Hoogepriester in geestlijke belangen, zijn Vorst in het tijdlijke, en die, door zichzelven, of door middel zijner Opvolgeren, bestemd is, om, door de bovennatuurlijke en gevolglijk onwederstaanbaare kragt zijner wapenen, de Leer van den *Koran* in alle Koningrijken der Wereld voort te planten en te vestigen.

De *Koran* gewaagt niet van de Besnijdenis; doch dezelve wordt volvoerd, *als eene Godlijke Instelling*, door ABRAHAM eerst aan MAHOMETH geöpenbaard.

Twee Plaatzen houden de *Eslam* in eene bijzondere hoogagting. *De eene is de* Tempel van *Mecca*, waar de *Cabah*, of het Vierkante Huis, gevonden wordt. Naar dien Tempel van *Mecca* wendt ieder *Mahomethaan* het oog, wanneer hij bidt; en deeze veronderstelde beschouwing van denzelven noemen zij de *Kebla*. Het ander voorwerp hunner eerbiedenisse is de Tempel van *Medina*, waar hun Propheet predikte en begraaven werd.

Zodanig zijn de voornaamste Leerstellingen en Plegtigheden der *Mahomethaanen*; maar het éénig noodzaaklijk Geloofsartikel, het éénigste, 't welk eenen *Musulman* wordt afgevorderd, is het Geloof in GODS Eenheid en de Godlijke Zending van MAHOMETH. De woorden uitgesproken hebbende, *Ik geloof in* GOD, *en in* MAHOMETH, GODS *Afgezant*, wordt de Aankomeling onder de Geloovigen op- en aangenomen, als volmaakt in den Geloove.

De *Musulmannen* zien de Ongeloovigen met veragting en afschuwen aan; doch de *Magi*, als volgers van ABRAHAM, de *Jooden*, als volgers van MOSES, en de *Christenen*, als volgers van CHRISTUS, staan bij hun veel hooger te boek dan de Veelgodenvereerders, de Afgodendienaars en Godverzaakers. In tegenstelling deezer laatstgemelden, noemen zij de *Magi*, de *Jooden* en de *Christenen*, uit hoofde van de geschreevene Openbaaringen, welke zij veronderstellen dat deezen ontvangen hebben van ABRAHAM, MOSES en CHRISTUS, het *Volk van de geschreeve Wet*.

De vroegste *Califs* veroordeelden de Veelgodenvereerders, de Afgodendienaars en Godverzaakers, tot het doen eener keuze tusschen den Dood, of de Belijdenis van het *Eslamism*; maar het *Volk van de geschreeve Wet*

werd altoos vergund, of het *Eslamism* te omhelzen, of de Geweetensvrijheid te koopen door het betaalen van Schatting. Eerlang en ongevoelig werd de laatstgemelde keuze over 't algemeen voorgesteld aan elken Ongeloovigen in MAHOMETH's Leere.

De Volgers diens Mans hebbèn aan hunnen hoogstgeëerbiedigden Propheet en Wonderdaaden en Voorzeggingen toegeschreeven. Zij willen, dat de Wonderwerken het getal van 3000 beliepen: dan het blijkt niet, dat MAHOMETH zelf zich de magt, om Wonderen te doen, aangemaatigd hebbe. De verbaazende en ontzettende op- en voortgang, dien hij door de kragt zijner Wapenen maakte, voerde hij aan als een blijkbaar bewijs zijner Hemelsche Zending; en beweerde hij, dat niemand, dan GOD zelf, een Werk kon voortbrengen, 't geen den *Koran* evenaarde in grootschheid van Denkbeelden, in schoonheid en verhevenheid van Leere, of in rijkheid en fraaiheid van Taal.

RESULTAAT DER GEDAANE PROEVEN WEGENS DE BEREIDING VAN VOEDENDE BOUILLON UIT VERSCHE EN REEDS GEKOOKTE BEENDEREN.

Door den Opper-Medicinaal-Raad HERMBSTÄDT, te *Berlijn*.

Aan de Heeren Schrijvers der *Algemeene Vaderlandsche Letteroeffeningen*.

Mijne Heeren!

Toen ik in een der Journalen van Prof. HUFELAND de schoone hier nevens gaande Proeve over de bereiding van voedende Bouillon las, door den verdienstelijken HERMBSTÄDT gedaan, kon ik niet voorbij, dezelve te vertaalen, om het vernuftige, en vooral om het voordeelige, daar in begreepen. Te meer werd ik hiertoe aangespoord door liefde voor het Menschdom in het algemeen, en door den thans bekrompen Finantiëelen staat van het Vaderland in het bijzonder, om, ware het mogelijk, Regenten en Regentesfen van openbaare Gestigten tot derzelver heilzaame en voordeelige navolging op te wekken. — En dewijl men toch wat traag

traag is in het navolgen van het nieuwe, al is het *zelfs* voordeelig, gelijk zulks voorheen het geval was met de Inenting der Kinderpokken, en nu ook wederom met de *nog* veel voordeeligere Vaccinatie; zo heb ik *opzettelijk* hier van de proef in *'t klein* genomen, die ik agter het ſtuk zelve laat volgen, en welke een ieder gemakkelijk zelf kan herhaalen; opdat men langs dien weg het groote doel, onzer beſtemming zo waardig, bereiken moge.

Ik twijffel niet, Mijne Heeren! of Gijl. zult dus ook in uw Mengelwerk, uit *die zelfde* beginzels, wel eene plaats daar voor *willen inruimen*, en alzo medewerken, dat het *ſpoedig* alom bij ieder Menſchenvriend bekend *worde; hiermede zult* Gijl. verplichten

Leidſendam
den 15 Maart 1805.

Uwen beſtendigen Leezer
CLEVE, *Med. Dr.*

Het magere, van de beenderen afgezonderde, vleesch is eene verbinding van gelei, eene eigenaartige riekbaare ſtoffe, en van eene vezelachtige ſubſtantie, met veele waterdeelen vereenigd. Deeze beſtanddeelen vindt men in het vleesch van verſcheiden Dieren, in hoedanigheid bijna altoos dezelfde, doch in hoeveelheid zeer van elkander onderſcheiden.

Mijne proeven, met Osſen-, Kalfs-, Schaapen- en Varkens-vleesch genomen, hebben getoond, dat zig in ieder pond van deeze onderſcheiden ſoorten de voornoemde beſtanddeelen (volgens eene middelbaare berekening) in de volgende evenredigheid bevinden:

a) Drooge voedende gelei en riekbaare ſtoffe	4	a	5	Lood.
b) Vet	$\frac{3}{8}$	a	$\frac{1}{2}$	—
c) Vezelachtige ſubſtantie	4	a	5	—
d) Waterdeelen	$23\frac{5}{8}$	a	$21\frac{1}{2}$	—
	32 Lood		32 Lood	

Van deeze beſtanddeelen in het vleesch is de met water uitgetrokkene gelei alleen als de waare voedende ſtoffe aan te merken; de vleeschvezel is ſlechts verza-

 di-

digend, en kan, om de werkzaamheid der maag te onderhouden, door ieder ander Ingredient vergoed worden.

De verſche beenderen, van het vleesch, vet, zenuwen en huid gezuiverd zijnde, leveren in een pond de volgende beſtanddeelen op:

a) Drooge voedende gelei en riekbaare ſtoffe	8	a	9	Lood.
b) Vet	2	a	3	——
c) Beenderachtige ſubſtantie .	16	a	15	——
d) Waterdeelen . . .	6	a	5	——
	32 Lood		32 Lood.	

De gelei uit beenderen ſtaat met die uit het vleesch getrokken volkomen gelijk, even als de beenderachtige ſubſtantie zeer overeenkomſtig is met de vezelachtige zelfſtandigheid uit het vleesch; bij gevolg zijn de beenderen eigenlijk een verhard of uitgedroogd vleesch.

Beide, te weeten de beenderen zo wel als het vleesch, onderſcheiden zig van andere dierlijke zelfſtandigheden voornamelijk hierin, dat zij de voornoemde eigenaartige riekbaare ſtoffe bevatten; waaraan dan ook de krachtige en verkwikkende reuk van eene voedende Bouillon, als ook die van het gebraaden vleesch, is toe te ſchrijven.

Hier door onderſcheiden zij zig ook van de beenderen en het vleesch van het hoorn, van de zenuwen, de huid, en van de darmen der Dieren; in deezen ontbreekt het vet en de riekbaare ſtoffe geheel, en het geleiächtige, 't welk zij bevatten, onderſcheidt zig van het uit de beenderen en het vleesch verkreegene, door een veel minder aangenaamen ſmaak, en eene aan het gewoone Lijm eigene hoedanigheid.

Uit de voornoemde beſtanddeelen van het vleesch en de beenderen wordt de gelei, het vet, en de riekbaare ſtoffe, door uitkooking verkreegen; de vleeschachtige vezelen, even als de beenderachtige ſubſtantie, trekken zig integendeel meer te ſamen, verminderen in hoeveelheid, en blijven, na gedaane uitkooking, geheel ſmakeloos achter.

Wanneer het afkookſel van het vleesch of van de beenderen is koud geworden, vindt men het vet op de op-

oppervlakte gestold, en de soup, koud geworden zijnde, verandert in eene lilachtige en snijdbaare gelei.

Wordt nu verder deeze gelei tot droogwordens toe uitgedampt, dan verkrijgt men eene drooge zelfstandigheid, welke aan de zogenaamde Soupkoekjes volkomen gelijk is, zonder bederf veele jaaren kan bewaard worden, en, in kookend water opgelost, dadelijk eene vloeibaare, smakelijke en voedende vleeschsoup oplevert.

Volgens de opgemelde en op ondervinding steunende bepaaling, is dus, naar eene middelbaare evenredigheid berekend, in *één pond* versche beenderen *twee* maal zo veel *drooge en voedende gelei*, als in één pond versch mager *en* beenderloos vleesch.

Daar nu het vleesch, zo als het gewoonlijk verkogt wordt, ten minsten vijfëntwintig pro cento beenderen bevat, die bij het gewoone kooken slechts een gering gedeelte van hunne kracht verliezen; zo kan de evenredigheid der deelen van één pond gewoon vleesch *en* beenderen, te samen, op de volgende wijze bepaald worden:

a) Beenderen	8	Lood.
b) Gelei	3	—
c) Vet	½	—
d) Vezelachtige substantie . .	3	—
e) Waterdeelen	17½	—
	32	Lood.

Indien nu de gelei, als de eigenlijk voedende en krachtige zelfstandigheid, zo wel uit het gewoone met beenderen voorziene vleesch, als uit de beenderen zelf verkreegen wordt; dan is de hoeveelheid van de gelei uit vleesch, in evenredigheid van die uit de beenderen verkreegen, als 3 tot 8, of 1 tot 2⅔; bij gevolg is dus ieder pond beenderen 2⅔ maal zo veel waard als 1 pond vleesch; wanneer, namelijk, beiden, in betrekking tot hunne voedende kracht, met elkander vergeleeken worden. Zelfs die beenderen, welke te gelijk met het vleesch op de gewoone wijze gekookt zijn, behouden nog het grootste gedeelte van gelei en vet bij zig; daar *zij*, volgens mijne behandeling, ten minsten, ¾ zo veel gelei *en* vet geeven, als versche nog niet gekookte beenderen; en deeze manier om de beenderen uit te *kooken*, en dezelve in hunne voedende zelf-

ſtandigheid afzonderlijk te verkrijgen, is daarbij niet kostbaar: zelfs dan, wanneer men verſche beenderen tegen den gewoonen prijs van het vleesch koopt, zal men hier bij altijd veel voordeel vinden. Zo men egter in de gelegenheid is, om beenderen van reeds gekookt of gebraden vleesch, uit groote keukens, waar dezelve toch meestal als nutteloos weggeworpen worden, voor een geringen prijs, b. v. voor ¼ ſtuiver het pond, te koopen; dan zou de waarde van het vet, 't geen men hier uit verkrijgt, reeds alleen toereikend zijn, om de gemaakte kosten aan brandſtoffe, tijd enz. te vergoeden; waarbij dan nog komt, dat de hier door te gelijk verkreegene ſoup eigenlijk volſtrekt niets kost.

Men kan dus uit de beenderen van het reeds gekookte vleesch, op de zo even genoemde onkostbaare wijze verzameld, eene krachtig voedende Bouillon bereiden, die tot onderhoud van behoeftige Zieken, als ook in openbaare Armen- en Godshuizen, bijna zonder kosten kan gebruikt worden; en daarenboven kan het vet, 't welk hier bij afvalt, nog tot ſtooving van de ſpijzen gebruikt worden.

Op dusdanige wijze kan men ook in ieder klein huishouden de afvallende beenderen vergaderen, en van tijd tot tijd in een daar toe geſchikten toeſtel uitkooken, en langs dien weg met weinig kosten krachtige ſoupen bereiden, waardoor het gebruik van vleesch dus voor een aanmerkelyk gedeelte kan verminderd worden.

Hieruit zijn ontegenzeggelijk voor groote openbaare Gast-, Armen- en Weeshuizen wezenlijke voordeelen te trekken. Wanneer, b. v., in een der genoemde Huizen, maandelijks twintig ſtuks Osſen geſlagt worden, bedraagt dit in 't jaar 240; rekent men nu ieder derzelven op 500 pond, zo weegen deeze te ſamen 120000 pond, waar van de afvallende beenderen, ten minſten tegen 25 pro cento gerekend, 30000 pond uitmaaken.

Volgens mijne ondervinding nu zijn in ieder pond verſche beenderen, naar eene middelbaare berekening,

a) 8 Lood drooge gelei.
b) 2 Lood vet.

Bij gevolg bevatten deeze 30000 pond beenderen

1) 240000 Lood of 7500 pond drooge gelei.
2) 60000 Lood of 1875 pond vet.

Daar

Daar nu, zo als voorheen getoond is, één pond van deeze drooge gelei, als eene voedzaame ſtoffe beſchouwd, van gelijke waarde is als 8 pond vleesch; zo hebben deeze 7500 pond drooge gelei uit beenderen even zo veele waarde als 60000 pond vleesch; zo dat, wanneer in 't algemeen de waarde van het vleesch tot 3 ſtuivers het pond wordt gerekend, dit eene ſomme van 9000 guldens zoude bedraagen. Bepaalt men verder de waarde van het hier door te gelijk verkreegene vet op 5 ſtuivers het pond, dan maakt dit voor de 1875 pond 468 guldens en 15 ſtuivers; bij gevolg zal een zodanig Huis jaarlijks een winst van 9468 guldens en 15 ſtuivers verkrijgen, het geen zeker de hoogſte opmerking verdient.

Doch het grootſte voordeel zouden vooral de te velde ſtaande Arméën en ſtaande en ambulante Hospitaalen van zodanige drooge gelei uit beenderen kunnen trekken. Wanneer, namelijk, dezelve uit geheele Beesten in voorraad bereid wordt, kan zij gemakkelijk en zonder bederf medegevoerd worden; waaruit dan dit voordeel vloeit, dat,

Vooreerst, aan den Soldaat in het veld, zeer goedkoop en ten allen tijde, een krachtig, verſterkend, en zijne gezondheid onderhoudend voedzel kan bezorgd worden;

Ten tweeden, dat, bij Belegeringen, de Belegerden hierdoor voor gebrek aan vleesch kunnen bewaard worden; en,

Ten derden, dat men aan Zieken en Gekwetſten, in ſtaande en ambulante Hospitaalen, altijd eene krachtige ſoup kan toedienen.

Wanneer men de drooge gelei in de gedaante van drooge koeken, of van de zogenaamde Soupkoekjes, wil bereiden; zo voegt men, vóór derzelver uitdamping en verdikking, 'er eene zekere hoeveelheid wortelen, uijen, eenige ſmakelijke of prikkelende inlandſche kruiden, als ook wat zout bij; en dan is dezelve, volgens mijne ondervinding, van drooge uit vleesch bereide Bouillon in 't minst niet te onderſcheiden.

Meer andere voordeelen, welke uit de bereiding van eene zodanige gelei uit beenderen kunnen getrokken worden, zal ik bij eene andere gelegenheid aantoonen; thans houde ik mij te vrede, derzelver voordeelen voor het Menschdom in 't algemeen te hebben aangeweezen.

* * *

Tot dus verre de Heer HERMBSTÄDT. — Ik was begeerig, hier van ook zelf de proef te neemen; zie hier dezelve. Men neeme 2 pond drooge zeer klein gehakte beenderen, en kooke dezelven met eene zekere hoeveelheid waters geduurende drie uuren, tot dat 'er 3 flesfen overblijven. Dit is een welsmakend vogt, volkomen aan Bouillon gelijk. Wanneer het koud geworden is, vindt men op de oppervlakte 6 lood vet, dat zeer smakelijk is, en tot toebereiding van groenten kan gebruikt worden. Indien nu met deeze beenderen te gelijk ½ pond rijst, 't welk 3 stuivers kost, gekookt worde, dan is dit voor drie menschen een zeer goede soup, die ten minsten toch wel de waarde van 12 stuivers zal hebben? En hoe dikwils kan zulks onkostbaar geschieden, daar toch arme zo wel als gegoede lieden des winters vuur moeten stooken, om zig te verwarmen.

Is nu het voordeel voor drie Individus reeds zo groot; hoe veel grooter zal het dan zijn, wanneer dit met een menageuzen toestel, volgens den onvermoeiden RUMFORD, gepaard gaat!

Mogten deeze bespiegelingen aan het voorgesteld nuttig doel beantwoorden, en in de beoeffening van zegenrijken invloed zijn; dan, voorzeker, zoude ik mijne moeite rijkelijk beloond achten.

EENE ZINNELOOSHEID DOOR EEN GERING MIDDEL GELUKKIG EN SPOEDIG HERSTELD.

Aan de Schrijvers der *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Mijne Heren!

Dat geringe middelen zomtijds grote uitwerkingen hebben, ondervindt men inzonderheid in de Medicinale Practijk. Het volgende alhier onlangs voorgevallene zal zulks klaar bewijzen.

Burgerlieden hadden, onder andere kinderen, eene Dogter, welke met een Bediende van een Fransch Officier trouwde, en met denzelven naar Frankrijk trok.

Dan

Dan de Man, met zijn Heer verder moetende reizen, liet zijne Vrouw agter, die, na lange op haar Man gewagt te hebben, eindelijk besloot, tot hare Ouders weder te keren. Eenigen tijd t'huis geweest zijnde, geraakte zij aan 't malen, het welk ten laatste tot zinneloosheid oversloeg.

Een voornaam Medicus had haar intusschen alles toegediend, dat hem, *op dien tijd*, in dit geval best dagt, doch zonder een gewenscht gevolg, en ried eindelijk den Ouderen, om alle onnodige kosten voor te komen, het aan den tijd over te *laten*.

Dan men had *den Vader*, *als een beproefd middel*, geraden, des *avonds in de blote holte van ieder voet* 30 a 36 *levende Daauw-pieren te leggen, en die met linnen windzels tegen het uitkruipen wel te bezorgen. Dit wierd in 't werk gesteld, en men bevond des morgens, dat de wormen en de omwindzels geheel zwart waren, en zoo sterk stonken, dat men dezelven met allen spoed* moest wegmaken.

De Patiente ontwaakte geheel present, en heeft thans ('t is nu 14 dagen geleden) hare vorige gezondheid, wezenstrekken en kleur, die zeer veranderd waren, geheel weder, en weet alles, wat vóór hare onpasselijkheid gebeurd is, maar van hetgeen gedurende dezelve is voorgevallen, kan zij zig niets herinneren.

Den volgenden avond appliceerde de Vader (uit voorzorg) *het zelfde middel nog eens; doch men vond des morgens de doeken en wormen* (behalven dat *zij* dood waren) *zoo* als men die had aangelegd.

De Doctor, hiervan, door eene twede hand, onderrigt, antwoordde, dat men in zoortgelijke gevallen ook wel eens een jongen Hond aanlag. — Men zou kunnen vragen, waarom dan dit middel door gemelden Heer, alvorens zijne Patiente op te geven, niet geäppliceerd wierd?

Ik heb de eer met de meeste agting te zijn

Mijne Heren! UEd. DW. Dienaar en bestendige Lezer

Utrecht, 16 Maart 1895. S. V.

ZELD-

ZELDZAAM GENEESKUNDIG GEVAL VAN EEN SOLDAAT.

(*Briefswijze medegedeeld.*)

Mijnheer!

Hoewel zonderlinge en op zich zelve ſtaande daadzaaken, in den eerſten opſlag, ſlegts verwondering ſchijnen te moeten wekken, kan, egter, de zamenvoeging derzelven met ſoortgelijke verſchijnzelen over derzelver oorzaaken en gevolgen licht verſpreiden, en tot eenige nutte gevolgtrekkingen aanleiding geeven. De kennis van die daadzaaken kan den weg baanen ter verklaaringe van 't geen men zomtijds eene afwijking van de Natuur noemt, wanneer men omtrent de nutte oogmerken, door haar bedoeld, geen doorzigt heeft. Zij kan de verwondering doen wijken, nevens de averechtſche oordeelvellingen, de verkeerde of gewaagde gevolgen, welke uit onnaauwkeurige denkbeelden omtrent een buitengewoon voorval worden afgeleid. ——

Een (Franſch) Soldaat, in Holland in bezetting liggende, oud 22 jaaren, en van een niet zeer ſterk geſtel, levert een even treurig als moeilijk te verklaaren geval uit.

Op den ouderdom van zestien jaaren hadt hij eene zwaare en langduurige krankte gehad, in gevolge van welke hij, langs de pisloozing, aan eene bloedvloeijing onderhevig geweest is, welke, zints dien tijd, beſtendig alle maanden wederkeerde, en hem noodzaakte, zeven of acht dagen het bed te houden.

De zaak zelve is onlochenbaar, zints hij in het Regiment geweest is. De zekerſte waarneemingen zijn daaromtrent gedaan; en 't is eene beweezene waarheid, dat dit verſchijnzel met van buiten aankomende oorzaaken in geen verband ſtaat.

Ik zal hier niet onderzoeken, of deeze bloedvloeijing als eene lastige overlaading moet beſchouwd worden, van welke de natuur zich tragt te ontdoen; of zij het gevolg zij van volbloedigheid, van de terugdrijvinge van eene huidziekte, van een te zittend leeven, van het paardrijden, of van het gebruik van ſcherpe pis-

drij-

drijvende middelen, of eindelijk van eene vreemde afwijkinge of schendinge van de algemeene wetten, aan welke de Natuur zich onderworpen heeft: ik vergenoeg mij met dit voorval te hebben aangekondigd, gelijk zoo veele andere, in de geleerde en dierbaare gedenkschriften, tot de geschiedenis der kunst behoorende, opgeteekend, en ik stel het ter beoordeelinge der verlichte verstanden, die het ten voorwerpe hunner nutte overdenkingen kunnen doen dienen. Ik nodig hen uit, om van mij de bijzonderheden te verneemen, ten deezen aanzien door aanhoudende waarneemingen opgezameld, en die niet welvoegelijk in dit Tijdschrift kunnen geplaatst worden.

Ik heb de eere u te groeten.

BRANDIN, *Chirurgijn in het Elfde Regiment van Linie, Lid van het Geneeskundig Genootschap te Brussel.*

Breda,
15 *Frim. An* 13.

NIEUWE THERMOMETER; DOOR DEN HEER DE LALANDE.

Zints vierënvijftig jaaren, zegt de Heer DE LALANDE, houd ik mij met het doen van waarneemingen op den Thermometer bezig, en dikmaals heb ik mij beklaagd, dat ik in de verdeelingen de natuurlijke en weezenlijke kenmerken niet vond, die zij moeten bezitten. Sints DREBBEL, die, in *Holland*, in den Jaare 1630 een Thermometer maakte, heeft men wel twintig soorten gemaakt; ik heb gedagt, 'er wel nog eene soort te mogen nevens voegen.

'Er zijn 'er, op welke de graaden niets van 't geen met de natuur instemt aankondigen; het punt van afwijkinge van kookend water is een punt, welk wij nooit zullen waarneemen. FAHRENHEIT heeft zich van een volstrekt willekeurigen graad van koude bediend. REAUMUR heeft den afstand tusschen het vriespunt en kookend water in 80 deelen verdeeld; CAPIJ, het geleide van LANTENAIJ volgende, in 85 deelen; CELSIUS, in 100 deelen. Men weet tegenwoordig niet meer, wat de Thermometer van REAUMUR zij. Alle getalen zijn even onbeduidende, en van grond ontbloot. De gewoo-

woone Thermometer wijst de graaden van warmte; terwijl wij zeer ftrenge koude hebben; ten tijde, waar in HORATIUS zeide:

Matutina parum cautos jam frigora mordent:

wijst hij ons op zeer geringe graaden van koude, wanneer wij dezelve zeer fterk gevoelen.

Het tijdftip, waarin het de Natuurkundigen omtrent de fchaal van hunnen Thermometer in alles oneens zijn, dagt mij gunftig om eenen nieuwen voor te ftellen; en, naar mijnen dunk, worden de nadeelen door de twee geftelde eigenfchappen van den nieuwen Thermometer, door mij opgegeeven, weggenomen.

Ik begin, even als MICHELLI, mijne verdeeling van de luchtsgefteldheid, die de gemiddelde is tusfchen alle de graaden, geduurende een reeks van jaaren waargenomen, van welke men de getalen heeft berekend: dat is 9 graaden en een half van den gewoonen Thermometer (zie *Journal de Phyfique*, 1792, Decembre, pag. 433.): deeze is insgelijks die der Kelders in het Obfervatorium te *Parijs:* zij is de natuurlijke ftaat des aardkloots. Als graaden neem ik aan de tienduizendfte gedeelten van den Kwikbol, naar het voorbeeld van mijnen ouden en eerwaardigen Leermeester JOSEPH DE LISLE. Het Kwikzilver heeft men aangenomen, als zijnde de meest gefchikte zelfftandigheid, om de uitzetting door een eenpaarigen gang te meeten. Sints het Jaar 1738 hadt hij de maate deezer uitzettinge gevonden. (*Mem. pour fervir à l'Hift. et aux Progrès de l'Aftronomie. Saint-Petersbourg* 1738.) Met hem vervaardigde ik in den Jaare 1750 verfcheiden Thermometers: wij vulden eene buis, in het ijs geplaatst; naauwkeurig woogen wij de hoeveelheid, welke 'er in kookend water uitliep, en wij vonden altoos eene once op 66 en een half; geevende dus 150 twee derden, de geheele hoeveelheid Kwik op tienduizend gerekend zijnde. (*Mem. de l'Acad.* 1749; *Phil. Transact.* 1776, pag. 377.) Deeze 150 zijn de graaden van mijnen Thermometer; aldus zijn deeze graaden uit de Natuurkunde, dat wil zeggen, van de Natuur ontleend, en kunnen onder de Decimaal-rekening, de eenvoudigfte van allen, betrokken worden. Nog vind ik daarin eene zeer merkwaardige vereenvoudiging, 't geen

geen iets begrijpelijk zal maaken, 't welk dusdaanig voor het publiek geene beteekenis hadt. Bij voorbeeld, de graad van warmte in onze gewoone zomers, en de graad van koude in onze gemiddelde winters, (zie *Mem.* 1765.) zullen beiden 30 zijn; het getal 40 wijst een heeten zomer en een ftrengen winter aan; het getal 50 beantwoordt gelijkelijk aan de zwaare hette van *Senegal* en aan de hevige koude van 1709, 1776 en 1788. Dit is gemaklijk te onthouden, en geeft een onderfcheiden denkbeeld van de koude en de warmte van een ongemeen faifoen, of jaar. Het getal 26 wijst de grootfte koude en de grootfte warmte aan in 1737, het meest eenpaarige jaar, en waarin de Thermometer tusfchen den winter en den zomer minst afwisfelde.

Daarenboven bezit mijne verdeeling nog het voordeel, dat zij de graaden de helft kleiner geeft: hierdoor zal men in de meeste waarneemingen niet tot gebroken getalen de toevlugt behoeven te neemen.

Ik ben dan van oordeel, eene methode te hebben gevonden, die alle voordeelen in zich vereenigt, en alle nadeelen wegneemt.

Mossij (*Quai Pelletier*, *No.* 36.) heeft mij beloofd, deeze nieuwe Thermometers te zullen vervaardigen, zoo dra zij aangekondigd zullen worden. Ik zal 'er nevens voegen een Tafel van vergelijkinge met den gewoonen Thermometer, ten dienfte van hun, die de tot hier toe gedaane waarneemingen *zullen* moeten in orde brengen.

Op den 14 *November laatstleden* heeft men in het *Inftitut* mij tegengeworpen, dat men vaste punten, als kookend water en het vriespunt, moest behouden. Ongetwijfeld moet men in het maakzel van den Thermometer dezelve niet weglaaten; dit erken ik; maar men weet niet, hoe men die tusfchenruimte zal verdeelen: en hierin heb ik voorzien. Sommigen beginnen van boven, anderen van beneden; natuurlijker en gemaklijker is het, het midden te neemen: dit heb ik gedaan. In het tellen moet men 'er wel van afwijken, dewijl men heden ten dage 100 in plaats van 80 wil tellen, en het een niet meer gronds heeft dan het ander.

Men heeft mij gezegd, dat het binnenlands in *Egypte* veel warmer is; doch vermits de luchtsgefteldheid, die wij te *Parijs* hebben, de gemiddelde is tusfchen de grootfte koude en de grootfte warmte in de landen, alwaar waarneemingen gedaan worden, is zulks genoeg om de-

dezelve aan te neemen als het punt van afwijkinge van onze tellinge; dit, daarenboven; is in alle landen het punt, alwaar men noch koude, noch hette heeft; het voegt voor de geheele waereld.

Onvoegzaam dunkt het mij, aan te vangen van het punt van kookend water, 't welk men nooit in eenig land ondervindt, of van het ijspunt, 't welk men in het grootste gedeelte des heelals nimmer heeft.

BEDENKINGEN OVER HET MAAKZEL EN DE HUISHOUDING DER VOGELEN.

(Naar het *Engelsch.*)

Er is niets, in de geheele huishouding der Scheppinge, opmerkenswaardiger, dan de wonderbaare geschiktheid van de gedaante en het maakzel van elk soort van Dieren, naar de omstandigheden des leevens, waartoe zij bestemd zijn. Het zal geen van alle nuttigheid ontbloot onderwerp weezen, deeze algemeene waarneeming bijzonder op de Vogelen toe te passen.

De Vogels zijn van de Viervoetige Dieren onderscheiden, door vleugels, in stede van voorpooten, te hebben; door een kop, eenigermaate spits en in een snebbe uitloopende; de hals is geboogen, en kan zich oprichten; het lijf is met vederen, in plaats van met hair, gedekt. De Vogels zijn vrij van den last om hunne jongen te draagen, en de moeite van dezelve te zoogen. De geheele ommetrek van hunne gedaante én de schikking hunner leden zijn op de gelukkigste en wonderbaarste wijze geschikt, overeenkomstig met de snelle beweeging in eene dunne vloeistoffe, als de lugt, en om de nadeelen te ontgaan, waaraan zodanig een schepzel, in zulk een vlugt, zich blootgesteld kan vinden.

Dierlijke hette wordt waarschijnlijk bewaard door de betrekkingen tusschen het lichaam en de electrieke of galvanische vloeistoffe. Die vloeistoffe wordt schielijk van het dierlijk gestel weggevoerd, wanneer het zich in een vogtigen of kouden dampkring bevindt. Vogels in 't bijzonder blootgesteld leevende aan de lugt, en door hunne beweegingen gewoon zijnde om zich bijkans

kans zo veel mogelijk in aanraaking te ſtellen met die geleiders, waardoor de electriciteit van het lichaam allerſchielijkst wordt uitgeput, zouden zij, bijkans onder alle lugtſtreeken en geſteltenisſen van den dampkring, onderhevig zijn om om te komen door eene geheele ontbeering van natuurlijke hette, indien hunne lichaamen de electrieke ſtoffe niet veel vaster hielden dan de lichaamen der Menſchen. Nu zijn der Vogelen vederen en huid; en inzonderheid de olie, welke zich verſpreidt over hunne huid en vederen, in eene zeer hooge maate electriek. Hierdoor wordt der Vogelen natuurlijke warmte *zonder vermindering* bewaard, in *omſtandigheden, waarin die van Menſchen en Viervoetige Dieren eene den dood aanbrengende uitputting zou ondergaan hebben.*

Die vóór- of vroegtijdige aandoeningen, waardoor zij ons menigwerf aannaderende weersveranderingen aankondigen, ontſtaan voornaamlijk, indien niet eenigſijk, uit de veranderingen, welke ſchielijk plaats grijpen in de betrekkingen tusſchen hunne lichaamen en de hoofdſtoffe, waarin zij zich beweegen. Wij mogen opmaaken, dat, hoe zeer de Vogels geſterkt zijn tegen de uitwerkzels van zodanige veranderingen, zij nogthans door dezelve zeer ſterk worden aangedaan. Hoe veel te meer zou dit plaats vinden, indien deeze ſchepzels geen ander uitwendig bekleedzel hadden, dan de huid of dun hair!

Onder die blootſtelling aan vogtigheid, waarin de Vogels leeven, zouden zij menigvoud gevaar loopen, hadde de Natuur daar voor niet gunſtrijk gezorgd, om hun leevenseinde te vinden, door natheid van regen, ſneeuw, waterdampen, zelfs zonder de geheele verdelging hunner natuurlijke warmte. Tegen dit onheil zijn zij alle meer of min gewapend; eenigen hunner, als de Watervogels, in eene zeer groote maate, door die olieägtigheid hunner vederen, die het indringen der vogtigheid wederſtaat. Op de vederen rijklijk voorzien met dat natuurlijk ſcheidmiddel, kunnen de regendruppels zo min blijven hangen, als men water in een vat kan doen ſtaan boven olie. Wanneer, door de aanhoudenheid van regen en koude, die olie in het lichaam des Vogels geſtremd wordt, dan, en ook dan alleen, dringt de koude in door het geheele *geſtel*, krijgt de

overhand op de kragten des Vogels, en bewerkt ziekte, of een oogenbliklijken dood.

In de wijze, waar op de Vogels hunne Jongen voortbrengen, doet zich mede een treffend blijk op van die wijsheid, waarmede de Voorzienigheid derzelver behoeften en verrigtingen geschikt heeft naar hunnen stand. Waren zij leevendbaarend, hoe kwaalijk zouden de bijzonderheden, aan de dragt eigen, voegen aan hunne snelle beweegingen, en aan de wijze, waarop zij hun voedzel moeten zoeken! Maar zij leggen eijeren, en het broeden, een arbeid, die het draagen der jongen evenaart, wordt volvoerd, zonder dat zulks de zwaarte vermeerdere, of het lichaam hindere. Zij geeven geen melk tot het voeden van hun broedzel; en het valt in 't ooge, dat de toevoeging van borsten en tepels allerongemaklijkst zou geweest zijn, voor schepzels gelijk de Vogels, bestemd om van plaats tot plaats te vliegen, en meestal in de lugt leeven. De tijd, waarin zij met het opvoeden van hunne jongen belast zijn, is zeer kort. De wijze, waarop zij de bouwstoffe tot hunne nesten zoeken, en die nesten vervaardigen, is zeer geëvenredigd aan hunne kragten en hunne bestemming.

In het algemeen schrijven wij alle die werkzaamheden der Vogelen, die iets zodanigs als overleg aanduiden, aan een blind Instinct toe, eenpaarig werkende, doch zonder reden of keuze. Dit is nogthans de zaak grootlijks misgevat of verkeerd voorgesteld. Verandert de getemde en huislijke staat der Vogelen derzelver geäartheid niet eenigzins op dezelfde wijze, als die der Menschen veranderd wordt door onderwijs en beschaaving? Pappegaaijen en Aksters leeren onze spraak nabootzen. Zingende Vogels neemen den zang van elkander over. Veele Vogels, ziet men, veranderen de wijze van het vervaardigen hunner nesten, en het zoeken van hun voedzel, naar de verscheidenheid van omstandigheden, en op eene wijze, geheel niet overeen te brengen met de blinde eenpaarigheid, volgens welke het Instinct werkt. Ik heb dikwijls eene goede Boerin gesproken, die niet meer dan een half douzijn gemeene Hoenders hadt, die gemeenzaam met haar en met haare kinderen leefden; en onder deeze Hoenders nam zij zodânige werkzaamheden en characters waar, als ten duidelijken blijke

ke strekte van verschil in geäartheid, en, indien ik zo mag spreeken, van verstand; waar van men, op de veronderstelling van Instinct, geheel geen reden zou kunnen geeven.

'Er heeft ongetwijfeld bij de Dieren in 't algemeen, en bij de Vogels in 't bijzonder, eene soort van vermogen plaats, om denkbeelden te vergelijken, en 'er gevolgen uit te trekken; schoon hetzelve bepaald blijve tot dingen, die betrekking hebben tot de sterke en onmiddelijke behoeften des gevoels. Het denkbeeld van een onverstandig navolgen, bij de mindere Dieren, van de oogmerken en algemeene werkzaamheid der ziele, is zeker, wanneer men het in den grond beziet, een van de ongerijmdste, welke de ijdele trots van den *Mensch* hem ooit toelaat te vormen. ——

Laaten wij ons voor een oogenblik verbeelden, dat (alle andere dingen, voor 't overige, blijvende, *gelijk zij zijn*) het geheele geslacht der Vogelen op eenmaal geheel vernietigd werd. Hoe zouden dan zo veele duizenden en millioenen van Insecten vernield worden, welke de verslindende jagtmaaking der Vogelen nu alleen belet, dat deeze kleine diertjes niet alle groeijende voortbrengzels van den grond verslinden? Hoe zouden de zaaden van verscheide soorten van planten over verscheide oorden van den aardbodem verspreid worden, om groei te veroorzaaken, waar grond is om gewassen te teelen? Hoe veele onzer kunsten zouden schielijk de beste stoffe, daar toe noodig, derven? Hoe doodsch, hoe naar, hoe droevig zou de dampkring, welke ons omringt, weezen, indien geen dier bevallige gedaanten, indien niets van die bevallige leevendigheid, indien geen dier welluidende toonen, welke het gevederd choor aanheft, daar in gezien en gehoord wierden? Misschien is 'er geen gedeelte van de bezielde en onbezielde schepping, 't welk zo veel heeft, als de Vogels, van schoonheid van gedaante en kleur, alsmede bevalligheid van beweeging. Werd deeze soort van schepzelen spoedig vernietigd, de Natuur zou zich op eens van meer dan de helft haarer bekoorelijkheden beroofd vinden.

Het Voedzel, waar van de Vogels moeten bestaan, is niet minder geschikt voor derzelver natuur en stand in het algemeen. De Water-vogels leeven meest van visch. De Arend, de Havik, de Sperwer, de Gier,

en veele andere, ſtaan onder den naam van Roof-vogels bekend, dewijl zij de kleindere en zwakkere Vogelſoorten verſlinden, zo wel als viervoetige en kruipende Dieren. 'Er zijn ſlegts zeer weinig Vogels, die niet min of meer op kruipende Dieren en Inſecten aazen. Veele ſoorten vallen ſterk op graanen, vrugten, wortelen, en het zagte meelagtige van het groeijend rijk.

Wat het vervaardigen der Neſten betreft, hierin levert het Vogelgeſlacht ruime ſtoffe voor keurige waarneeming. Eenige leggen de eijeren in de ſpleeten der rotzen; andere verkiezen de toppen van boomſtammen, of de ſterkſte boomtakken. Zommige van de kleinſte ſoort vormen de neſten onder de bladeren van afhangende boomtakken of kreupelhout. Andere plakken ze aan de muuren, of verkiezen kleine bedekte openingen, enz.

De Vogels, niet voorzien van tanden, gelijk de Menſchen en Viervoetige Dieren, breeken hun voedzel, met hunne bekken en ſnavels, in kleine brokjes, en deels maalen zij het fijn door de ſpieragtige kragt der maage, welke veel ſterker is dan die der Dieren met tanden voorzien. Zij, die Zingvogeltjes houden, welke van het binnenſte van harde zaaden leeven, hebben in 't algemeen gedagt, dat aan dezelve eenig zand met het zaad vermengd moeſt gegeeven worden, om de ſpijsverteering te bevorderen. Anderen hellen over om te ſtellen, dat het zand niets doet tot de ſpijsverteering deezer Vogelen; en men heeft beweerd, dat de Vogels, zand of ſteentjes met hun voedzel inzwelgende, als zij 't zelve opzamelen, zulks blindelings doen, door mangel aan kieschheid in ſmaak, noodig tot het doen van eene betere keuze, en niet uit bezef van eene behoefte hunner natuure, van de noodzaaklijkheid diens hulpmiddels, om voedzel van de ingeſlokte ſpijze te hebben. Dan de Proeven, hier op genomen, inzonderheid die van wijlen Dr. GEORGE FORDIJCE, ſchijnen volſtrekt te beſliſſen, dat, zonder behulp van die ſteentjes of dat zand, door de Vogels veelal opgepikt, de ſpijsverteering niet lang ter bevordering van de gezondheid zou voortduuren. De uitkomſten der Proeven, door Dr. FORDIJCE genomen, vindt men in diens Voorleezing over de Spijsverteering; eene Verhandeling, die misſchien verder gaat, om dit gedeelte van de dierlijke huishouding op

te

te helderen, dan éénig ftuk, over dit onderwerp gefchreeven.

De Verhuizing der Vogelen en het vermogen, 't welk *eenige* bezitten, om den Winter in een ftaat van flaap en gevoelloosheid door te brengen, hebben natuurlijk aanleiding gegeeven tot veel onderzoeks en befpiegelings. Dat de ademhaaling en de uitwendige werking der zintuigen mogen opgefchort worden, terwijl de werkzaamheden, onvermijdelijk tot het leeven noodig, inwendig volduuren, en de dierlijke warmte bewaard blijve, in eenige *Vogelfoorten*, Viervoetige Dieren en andere leevende *fchepzelen*, is eene waarheid, waarmede het geloof *der* Wijsgeeren *zich* eindelijk vereenigd *heeft; fchoon* de oorzaaken daarvan, en wat 'er *verder toe behoort*, misfchien, tot nog *toe*, niet regt *begreepen worden.*

Aan den anderen kant weet men, *hoe veele Vogelfoorten* van *het* eene Land na het andere verhuizen, wanneer *de Jaarfaifoenen* veranderen, en het Voedzel, meest voor hun gefchikt, ophoudt in het eene Gewest voorhanden te weezen, en in 't andere overvloedig gevonden wordt. Dit verwekt onze verwondering, eer ter oorzaake van onze algemeene flofheid in het waarneemen, dan van wegen iets in de gebeurtenis zelve, 't welk kan fchijnen buiten den gemeenen loop der natuure om te gaan. Het verhuizen der Vogelen van de eene na de *andere plaats gaat zo* fchielijk en *gemaklijk toe, dat het geen* voor ons Menfchen een verbaazend wijde afftand is, voor de Vogels flegts een korten tusfchenftand uitmaakt. De banden, welke de Vogels meer aan de eene plaats dan aan eene andere binden, beftaan alleen in de lugtftreek, in de gelegenheid om hunne nesten te plaatzen, in het vinden van gefchikt voedzel, in de gelegenheid om die fchuilplaatzen te vinden, welke noodig zijn om hun te dekken tegen de fcheurziekheid der Roofvogelen. —— Wat kan, derhalven, natuurlijker weezen, dan dat Vogels, zo als, bij voorbeeld, de Zwaluwen, wanneer zij haare Jongen gebroed en zo verre gevoed hebben, dat zij het ouderlijk nest kunnen verlaaten, wanneer zij eene fchaarschheid ontdekken van dat voedzel, 't welk haar herwaards lokte, en de lugtsgefteldheid die zagtheid derft, welke haar behaagt, de wijk na een ander Land *neemen?* Wanneer de Vogels de lugtsgefteldheid, *waarin zij* zich bevin-

vinden, niet kunnen verdraagen, of te dier plaatze geen leevensonderhoud vinden, en nogthans geene andere weeten, welke met hunne natuur en leevenswijze overeenkomt, werwaards zij zich heen kunnen begeeven, ſtemt het met de orde der natuure volmaakt overeen, dat zij, om voort te leeven, eenigen tijd in een ſtaat van gevoelloozen ſlaap doorbrengen.

De Vogels, weeten wij, zijn langleevend. Des Arends verjongen is, door de zinſpeeling daar op in de Heilige Bladeren, een ſpreekwoord geworden. Pappegaaijen heeft men gekend, die meer dan vijftig jaaren bereikten. Duiven leeven, in menigte, meer dan twintig jaaren. Een Goudvink bragt meer dan drieëntwintig jaaren in zijne kooi door. Een Gans volduurt eene geheele eeuw. En men zegt, dat de Zwaan, indien hem geen ongeval beloope, 't welk zijn leeven verkort, driehonderd jaaren kan tellen.

Alle deeze bijzonderheden, het Vogelgeſlacht betreffende, verkondigen de wijsheid des Scheppers in het maakzel en de huishouding der Vogelen, en ſpreiden ten toone de geſchiktheid, waarmede Hij derzelver vermogens en neigingen overeenkomſtig gemaakt heeft met de algemeene orde in zijne Werken.

WAARNEEMING OVER HET LICHT, 'T GEEN DE GLIMWORM VAN ZICH GEEFT.

(Ontleend uit PALEY's *Natural Theology*.)

Ten aanziene van het Licht, afſtraalende van den Staart des *Glimworms*, ſchijnen de Natuur- en Inſecten-kenners, in twee bijzonderheden, overeen te ſtemmen: vooreerst, dat het Phosphoriek is; ten anderen, dat het dient om het Mannetje aan te lokken. Wat des te onderzoeken overblijft, is de bijzonderheid, of 'er iets, in de Natuurlijke Historie van dit Diertje, zich opdoet, 't welk eene voorzorge van dien aart, voor den *Glimworm*, noodzaaklijker maakt, dan voor andere Inſecten. — Die bijzonderheid ſchijnt gezogt te moeten worden in het groot verſchil, 't welk zich opdoet tusſchen het Mannetje en Wijfje; welk verſchil grooter is, dan zich vertoont bij eenig ander

ſoort in de dierlijke wereld. De *Glimworm* is een Wijfjes *Rups*; het Mannetje is een *Vlieg*, vlug, in vergelijking klein, in het voorkomen ongelijk aan het Wijfje, waarſchijnlijk ook zo ongelijk in leevenswijze en hebbelijkheden, als in uitwendig maakzel. Hieruit ontſtaat dit zonderlinge. Het Mannetje kan zich niet in de lugt opheffen, om het Wijfje te ontmoeten. De gevleugelde zwerfſter ſchuwt den grond. Het paar zou dus nimmer zamenkomen, indien deeze lichtende toorts het vlug en vliegend Mannetje niet geleidde tot zijn zittend Wijfje.

In dit geval zien wij de werking der Natuur die der Kunst als voorkomen. Een gewigtig ſtuk in de Scheidkunde is het maaken van Phosphorus; en men acht het een' vernuftigen vond, dat men het licht van den Phosphorus de plaats van ander licht doet bekleeden. — *Dit zelfde geſchiedt in het lichaam van den Glimworm. De Phosphorus is niet alleen gemaakt, maar ook* aangeſtoken, en in ſtaat om een beſtendig en behaaglijk licht van zich te geeven, ter bereiking van het hier boven opgegeeven einde, 't welk ik voor het eenig waare van deeze zonderlinge beſchikking der Natuur houde.

BERICHTEN WEGENS HET BOOTS-HOL, FINGAL'S GROT EN DE HANGENDE PIJLAAREN OP HET EILAND SAFFA.

(Ontleend uit Mejuffrouw MURRAIJ, *of Kenſington, Companion and uſeful Guide to the Beauties in the Western Highlands of Scotland and in the Hebrides.* Vol. II. 1803.)

„ Mejuffrouw MURRAIJ, door eene ſterke geestdrift „ aangeſpoord, om de zeldzaam- en ſchoonheden „ der Natuure op te ſpeuren, heeft, in de westlijke „ ſtrecken der Hooglanden van *Schotland*, de tooneelen bezogt, die zo zeer geſchikt waren om haare „ weetgierigheid voldoening te verſchaffen, en zich, „ bij die naſpeuringen, begeeven op plaatzen, waar „ de moedigſten der Mannen zich niet gaarne zouden „ vervoegen. Zij bezit de gave der Beſchrijvinge bij

 „ uit-

„ uitsteekenheid. Een en ander zal blijken uit het geen „ wij thans onzen Leezeren, overeenkomstig met het „ opschrift deezes Artikels, mededeelen; naardemaal „ de bewondering en verbaasdheid der schoone Reizig- „ ster ten hoogsten toppunt klom, op het gezigt van „ *Fingal's* Grot en de Pijlaaren op het Eiland *Saffa*; „ een Eiland, 't welk niet bezogt werd door Dr. „ JOHNSON, schoon hij 'er digt bij heenen ging, op zij- „ nen tocht van *Ul-va* tot *I-ona*. De aandagt van het „ algemeen werd eerst op deeze zonderlinge vertoonin- „ gen in de Natuur gevestigd door een bericht, des- „ aangaande gegeeven door Sir JOSEPH BANKS, in „ Mr. PENNANT's *Tour*."

Naa dat wij (schrijft Mejuffrouw MURRAIJ) het punt van *Gometra* omgezeild waren, liep het getij ons tegen, en de wind stak eenigermaate op, 't welk aan de roeijers een zwaaren arbeid veroorzaakte; doch, toen wij op *Saffa* kwamen, werd het stil. De zee lag zo vlak als een spiegel, en wij deeden ons best om de boot nabij aan strand te brengen, steeds den weg neemende tusschen ontelbaare kleine rotzen, van *Saffa* afgescheiden, en aan den westkant van het Eiland liggende. Elke vordering, welke de boot maakte, kreegen wij nieuwe wonderen in 't oog.

Aan den noordwesthoek des Eilands rijst, tot eene groote hoogte, een Voorgebergte bijkans rechtstandig uit de zee tot den top. De voet van dit Voorgebergte is ruw en ongeregeld, misschien tot meer dan de halve hoogte. Ter plaatze waar de oneffenheden der rotzen ophouden, rusten daar op de schoonste en geregeldste pijlaaren, in een hollen halven cirkel; en ware het niet ter oorzaake van de verbaazende uitgestrektheid en grootte, men zou tot de gedagten komen, dat de bekwaamste werkmeester, die immer bestondt, de uiterste pooging van menschlijke, ja van meer dan menschlijke kunst, daar aan te koste gelegd hadt.

Van deeze schoone holle cirkel van pijlaaren voortgaande, nam ik spleeten en holten waar, en rechtstandige rotzen in groote verscheidenheid; doch wanneer ik kwam tot het gezigt van de zeer geregelde pijlaaren en het hooge verwelfzel over de groote holten en spleeten,

ten, was ik geheel opgetoogen. —— Verbeeld u, indien gij kunt, een oneindig getal van, zo 't ſchijnt, kleine pijlaaren, in allerlei richtingen, tot eene verbaazende hoogte, zamen geworpen; eene gelijkvormigheid hebbende met den arbeid der bouwkunſtenaaren in den meesterlijkſten ſtijl, en ten hoogſten verfraaid door de verſchillende kleuren, door tijd en weder daar aan toegevoegd, zamenſtellende een ongeregelde en voortloopende façade tot heerlijke gewelven, van welke afhangen rechtſtandige, digte en effene pijlaaren, in de gedaante van prismas; eenige rustende op ruwe en ongeregelde hoopen baſalten, door de zee beſpoeld; terwijl andere, op de hoeken geknot, van voorheen geheele *pijlaaren*, *ſtompen* waren, welker bovenſte geledingen zich afgeſcheiden hebben van den grooten hoop *pijlaaren*, *die het Eiland vormen*.

Men zegt dat het *Boots-hol* veel wijder is dan dat van *Fingal*; doch men kent het eerſte weinig: eene onkunde, veroorzaakt door het ingebeeld of het weezenlijk gevaar om 'er in te gaan. De mond daarvan is verre van treffend of fraai te weezen; de gedaante heeft iets van een ſchuurdeur; maar het verwelfzel of de buitenkant van het dak, rustende op rechtſtandige prismas, met de zamenvoeging van de pijlaaren, geſchikt in eene naauwſluitende gedaante langs dat gedeelte van *Saffa*, is boven alle beſchrijving fraai, en zelfs, indien zulks mogelijk is, fraaijer dan de uitwendige gedeelten van *Fingal's* Grot: maar het treffende gezigt daar van gaat verlooren voor allen, die *Saffa* aan de zuidoostzijde naderen, en wordt geheel niet gezien, wanneer de bootslieden zich de moeite niet willen geeven om westwaards op te roeijen.

't Geen zeer zeldzaam is, en eene zeer zonderlinge ſchoonheid geeft aan het zuidlijk gedeelte van *Saffa*, beſtaat hier in, dat, van den aanvange van het groot gewelfzel tot de westzijde daarvan, tot digt bij de landingplaats voor het vee aan de oostzijde, geen gevallen of los daar heen liggend ſtuk van rots of puin van eenigerlei aart zich opdoet.

Ik voelde mij bijkans geheel vermeesterd door verbaasdheid en genoegen op het gezigt der gedeelten rondsom den buitenkant van het *Boots-hol*, en ik ſtond in eene *ſtille* verwondering bij elk op elkander volgend voorwerp, 't geen mijn oog ontmoette, tot ik kwam

aan den ingang van *Fingal's* Grot, welken ik niet bemerkte voor dat ik 'er nabij was, veroorzaakt (daar wij zeer digt bij het ſtrand heen roeiden) door een rondagtig uitſtek van de ſchoonſte digt op elkander ſtaande prismas, afdaalende van een allerheerlijkst verwelfzel van kleine pijlaaren, in allerlei richtingen, (verfraaid, gelijk voorheen gemeld is, door de ſmeltendſte tinten, de uitwerkzels van tijd en weder) tot een vast en ruw grondſtuk van baſalten.

Wanneer ik den mond des hols inzag, deedt 't geen ik kon zien van den binnenkant, en 't geen zich aan mijn oog van den buitenkant opdeedt, mij het bloed in elken ader beeven; dan, toen ik 'er mij in begaf, vergat ik de wereld, met al wat 'er in is. De Almagt der Godheid vervulde mijnen geheelen geest. Ik zonk weg in verwondering, in dankbaarheid en lofzegging. Mijn zenuwgeſtel was zo geſpannen, dat het minſte geluid mij deedt beeven. Nooit zal ik vergeeten, welke verhevene en hemelſche gewaarwordingen het zien van *Fingal's* Grot mij inboezemde. —— Door de groote werken der Natuure werd mijne ziel dikwijls opgewekt tot aanbidding van den grooten Maaker; maar *Saffa* veroorzaakte de hoogſte vervoering van ernſtige gewaarwordingen, welke ik ooit gevoelde, of immer zal kunnen gevoelen, zo lang ik in dit lichaam woone!

Toen ik ter plaatze kwam, *Chamſhel-grot* geheeten, ſtond ik verſteld over andere pijlaaren, de zeldzaamſte van alle natuurvoortbrengzelen, ooit door mij bezigtigd. 't Zijn de lange overhangende pijlaaren. Ik ging de kreek over aan den mond des hols, en zette mij neder op zwaare uitpuilende prismas, horizontaal liggende in een vasten hoop, verre heen in zee ſtrekkende. Tegenover de plaats, waar ik nederzat, (over de kleine kreek) hingen zwaare prismas, gekromd, in de gedaante van een cirkelboog, aan de zijde des Eilands neder, van den top, tot de ſtompen bij den mond van *Chamſhel-grot*. Deeze uitgehoolde pijlaaren vertoonen aan derzelver hoeken geledingen, volkomen gelijk aan de rechtſtandige in *Fingal's* Grot, en leveren eene vertooning op, welker beſchrijving mijne vermogens te boven gaat.

Gezeten op de horizontaal liggende pijlaaren, deed ik mijn middagmaal. Nooit zal ik weder een dergelijke eetzaal aantreffen, of ik moest het geluk hebben om *Saffa* ander-

dermaal te bezoeken. Naa het houden van den maaltijd, welken ik, naar den geest gesproken, allerontthaalendst mag heeten, ving ik mijn verder opspeurenden tocht aan over de horizontaal liggende pijlaaren, welke *zich* vertoonen als zo veele kielen van zwaare oorlogschepen, in eenen klomp versteend, en als metzelwerk zamengevoegd. Al klauterende over eenige horizontaale, hangende en overeind staande pijlaaren, bereikte ik eindelijk de vlakte op den top des Eilands. Deeze vlakte haalt omtrent eene en drie vierde mijl, en heeft eene dunne laag van aarde over de groote grotten. Dan aan de noordzijde van het Eiland is eene weide, zeer geschikt voor rundvee en schaapen. Hier kunnen tusschen de veertig en vijftig schaapen te weiden gaan van October tot Junij, en jong rundvee voor het overig gedeelte des jaars, mits men het gras ééne maand tijd tot groeijen geeve. Zeldzaam at ik zulk schaapenvleesch, als 't geen gegroeid was in deeze weide van *Saffa.* Dit Eiland wordt, ter beweidinge, verhuurd voor veertien Ponden St. in 't jaar. *Saffa* is een gedeelte van een landgoed, eertijds behoorende aan MACQUARRIE, hoofd van de *Macquarries*, en, als het eens van eigenaar verandert, wordt het teffens verkogt met het Eiland *Ulva*. De tegenwoordige Heer deezer Eilanden is RANALD M'DONALD, *Esq*. uit den Huize van *Boisdale*, wiens ziel en smaak ten vollen in staat zijn om dit juweel op den rechten prijs te schatten, welks gelijk, naar allen schijn, nergens op den aardbodem gevonden wordt. Welk een genoegen moet het schenken, Heer van *Saffa*. te weezen!

De eerste keer, dat ik mij op *Saffa* bevond, zag ik 'er slegts eenige weinige Schaapen en Herten: de laatstgemelden op de hoogte volgden onze boot, terwijl wij beneden aan den voet heenen roeiden, en, wanneer wij aan *Fingal's* Grot kwamen, keeken zij na ons van de verschriklijke hoogte.

Zo ras ik den top van dit Eiland beklom, maakte ik mijn weg na de plaats, waar ik de Herten onlangs zag; doch vreesagtiger dan zij, en schroomende duizelig te zullen worden, ging ik vlak voor over leggen, en kroop, in dien stand, voorwaards, tot dat ik mijn hoofd stak over den kant van het verwelfzel, uit den boog van de Grot voortkomende. De rotzen aan den mond der Grot, welke zich, toen ik mij daar bij be-

vond,

vond, als zwaare klompen vertoonden, scheenen nu kleine uitstekken op den Oceaan.

Ten Jaare 1801 werd een der Hertebeesten zo wild, dat het bijna een man doodde; te deezer oorzaake schoot men 't zelve. De twee andere hadden de gewoonte, om de boots, die van het Eiland afvoeren, te volgen; maar, gelijk men veronderstelt, dit uitgeleide te ver voortgezet hebbende, kwamen zij, bij het wederkeeren, om. Hadde het wild Hertebeest het in 't hoofd gekreegen om mij op de hoornen te neemen, terwijl ik op den grond uitgestrekt lag, met mijn hoofd over *Fingal's* Hol, en mij overgewipt, welk een zonderlingen dood zou ik gehad hebben! Men heeft, zints dien tijd, Geiten, in stede van de Herten, na *Saffa* gezonden; beesten, veel geschikter naar den aart en overeenkomstiger met de grootte van het Eiland.

Saffa rijst allerwegen rechtstandig uit de zee op, uitgenomen bij eene kreek, aan de oostzijde, het Eiland inloopende; te deezer plaatze komen weinig reizigers. Hier brengt men het vee, om te graazen, aan land; en het is de meest beschutte plaats rondsom het Eiland.

Van den top van *Fingal's* Grot wandelde ik na de westzijde, zo nabij aan den kant der steilten als ik met mogelijkheid kon, en liep dwars over de holte bij de vee-landingplaats; en, het halfronde voorgebergte, eerst door mij vermeld, bereikt hebbende, zat ik neder op het gras, 't welk de toppen van die schoone pijlaaren bedekt. Dewijl deeze grond de grootste hoogte is op *Saffa*, verkreeg ik (daar het een heldere dag was) een Panorama-gezigt op de omliggende Eilanden, en zag de uitgestrektheid van den *Atlantischen* Oceaan na *America*, zo verre het oog kon reiken.

Eene zeer mogelijke schielijke verandering van weêr kwam in mijnen geest niet op, en gelukkig greep dezelve geen plaats, schoon vaak op *Saffa* voorvallende; anderzins zou ik mij in een zeer ongelukkigen staat bevonden hebben, geheel ongedekt, geheel onbeschut, tot gezelschap niemand bij mij hebbende dan vier roeijers, wier taal ik niet verstond, en een jongen, die mij tot tolk diende. Geen hut is op het Eiland, geen hol, waarin ik mij, bij een storm, zou hebben durven waagen. Ik zou mij, in zulk een geval, met geduld moeten onderwerpen aan mijn lot, en, met LEAR, de

de Elementen hebben mogen aanspreeken: „ Stort op „ mij uit uwe verschriklijke vermaakneeming; hier staat „ uw slaaf!" of, in mijn geval, „ eene onbescherm- „ de zwakke Vrouw."

Van het westlijkst voorgebergte toog ik na de hoogte van de noordlijkste deelen des Eilands, waar eene wel met goed water gevonden wordt, alsmede eene plek met mosch begroeid; noodwendigheden, door de Voorzienigheid daargesteld, opdat 'er een mensch zou kunnen bestaan, als hij moeds genoeg bezat om 'er zijn verblijf te neemen. Twee jaaren geleden bestonden twee herders *zulks*, en bouwden 'er twee hutten; doch *hun* verveelde welhaast het leeven in het *woeden der elementen*; zij toogen heen, en de *hut, voor 't vee* gebouwd, stortte in.

DE VOORNAAMSTE STAATSVERWISSELINGEN VAN LOUISIANA.

In den voorleden Jaare eenige *Bedenkingen over de waarschijnlijke duurzaamheid van de Republiek der Vereenigde Staaten van America* mededeelende, hebben wij gesproken van de vergrooting dier Staaten, door den afstand van *Louisiana* aan dezelve (*); een afstand, welke dit gedeelte der *Nieuwe Wereld* een voorwerp van zeer veel aanbelangs doet worden in het oog der Staatkunde. Het zal onzen Leezeren, zo wij hoopen, niet ongevallig weezen, de staatkundige Lotgevallen deezer Landstreeke in een kort begrip bijeengebragt te vinden, gelijk wij dezelve hier mededeelen.

JUAN PONCE DE LEON, die zich een grooten naam verworven hadt door het vermeesteren van *Porto Rico*, rustte, ten Jaare 1512, drie Schepen uit, tot eene Reis ter meerdere Landontdekking. De voornaame beweegreden, welke hem tot deeze onderneeming aandreef, was in de daad vreemd; de hoop, naamlijk, om eene zekere Bron te ontdekken, die de Inboorelingen van *Porto Rico* vertelden dat gevonden wierd op een der *Lucaijo-Eilanden*, en die het wonderbaar vermogen bezat, om allen, die 'er uit dronken, te doen verjongen. Hij deedt de *Lucaijo-* en *Bahama-Eilanden* aan, en dronk uit elke bron, welke hij vondt; doch vondt 'er geene, welker water de kragt hadt om den blos der jeugd op zijne ingevallene kaaken te doen wederkeeren. Welhaast daar op ontdekte hij *Florida*, zo door hem genaamd, om dat hij 'er op Palmzon-

(*) Zie ons *Mengelwerk* voor 1804, bl. 365.

zondag kwam, of ter oorzaake dat het Land zich zo vrolijk en lustig opdeedt. Doch de Inboorelingen wilden hem, het landen niet gedoogen; en hij vondt zich genoodzaakt, zijne romaneske opspeuring van de leeven-verjongende Bron te staaken. Hij keerde na *Porto Rico* weder, waar hij den laatsten tol der Natuure betaalde.

FERDINAND DE SOTO, die onder PIZARRO gediend hadt, en bekleed geworden was met het Gouverneurschap van *Cuba*, zeilde, in den Jaare 1539, met eene sterke Zeemagt uit de *Havana*, en, op de kust van *Florida* landende, voer de meeste rivieren over, die zich in de *Golf van Mexico* ontlasten. In 1541 bereikte hij de Rivier *Missisippi*, en stevende verder westwaards op. — Naa verscheide landontdekkingen, overleedt hij in den Jaare 1542. Hij liet het Bevelhebberschap over aan LODEWIJK MASCOSO. Deeze Bevelhebber poogde te land zuidwestwaards na *Mexico* te trekken; doch, naa het ontmoeten van veele hinderpaalen, staakte hij deeze onderneeming. Hij bereikte in 't einde eene der groote Rivieren, door DE SOTO ontdekt, en kwam, naa het uitstaan van veelvuldige moeilijkheden, met zijn afgemat en gedund Leger aan zee, ten Jaare 1544.

Men kan eenigzins een verslag vinden van de ontdekkingen door FERDINAND DE SOTO, in eene Geschiedenis van *Florida*; opgesteld door WILLIAM ROBERTS, of in het Spaansch door GARCILASSO DE VEGA. Dit was eene vrugtlooze onderneeming der *Spanjaarden*. Het eenige, 't geen zij 'er door verwierven, was de weinig beduidende eer, dat zij de eerste ontdekkers van de Rivier *Missisippi* waren. Niettegenstaande zij hunne ontdekkingen en vermeesteringen op de omliggende kusten uitstrekten, die de *Mexicaansche* Zee bespoelde, naderden zij die groote Rivier niet, noch zetten het betreeden voort van het pad, hun geopend door den onderneemenden geest van DE SOTO.

Het was onder de Regeering van LODEWIJK DEN XIV, zo vrugtbaar in Mannen, die grootsche plans van heerschzugt vormden, en onder het opzigt van den beroemden Minister der Zeezaaken COLBERT, dat een nieuwe geest van werkzaamheid, ten aanziene van den Handel en Zeevaard, de *Franschen* bezielde. Waren de plans, geduurende de regeering van dien Monarch gevormd, en door diens Opvolgers omhelsd, zo gelukkig als groot geweest, beide de Wereldronden zouden 'er de uitwerking van gevoeld hebben: doch zij vonden veelvuldige en sterke wederstreeving.

Geen Volk heeft de *Franschen* geëvenaard in de kunst van Volkplantingen aan te leggen. De *Fransche* Staatsdienaars, geholpen door de magtige en schrandere Societeit der *Jesuiten*, namen de toevlugt tot alles, wat kon strekken om de wijdst afgelegene en woeste Volken te vereenigen tot eene vriend-

vriendlijke gemeenschap met hunne Handelaaren, gevoegd bij den onafaatenden ijver der Zendelingen, die alles te werk stelden, wat strekken kon om de ketens van onderwerping wel vast te maaken, en alle de zwervende Stammen der *Americaanen* aan het *Fransch* bestuur te hegten.

De geest van Volkplantingen aan te leggen, die eenige jaaren als geslaapen hadt, begon, met het einde der Zestiende Eeuwe, weder wakker te worden. Van den Jaare 1598 tot 1670 werden verscheide Reistochten ondernomen na dat gedeelte van *America*, thans *Nieuw Schotland* geheeten, en de Vastigheden van *Acadia* en *Quebec* werden aangelegd; en strekten deeze ten grondslage van de magt, welke de *Franschen* in *Canada* verkreegen. —— Het land kreeg den naam van *Nieuw Frankrijk*. Eene nieuwe Handelmaatschappij werd 'er opgericht, onder het bestuur van den Cardinaal DE RICHELIEU, om den koophandel te drijven en de inwendige belangen te handhaaven.

Nieuw Frankrijk hadt jaaren lang in volkrijkheid en sterkte toegenomen, toen, in den Jaare 1670, onder het Gouvernement van den Graaf DE FRONTENAC en het toevoorzigt van den Heer TALON, eenige *Franschen* het onderstonden om de ontdekkingen westwaards uit te strekken. Zij vernamen uit de Inboorelingen, dat 'er, ten westen, eene groote Rivier lag, door eenigen *Michasippi* en door anderen *Missisippi*, geheeten, en die, waar dezelve zich ook mogt ontlasten, noord- noch oostwaards liep. Uit dit berigt maakten zij op, dat die Rivier zuidwaards stroomde, en zich ontlastte in de *Golf van Mexico*, of, eene wending westwaards neemende, in de *Zuidzee* den uitgang hadt.

De Heer TALON, begrijpende, welke voordeelen zouden kunnen ontstaan uit het bevaaren deezer Riviere, besloot, eer hij na *Frankrijk* wederkeerde, zekerheid te verkrijgen van een zo aangelegen stuk. Hij zondt, ten dien einde, Vader MARQUETTE af, een *Jesuit*, die als Zendeling door *Canada* gereisd hadt, en een Burger van *Quebec*, JOLIJET geheeten, om des ontdekkingen te doen.

Van de zuidwest-baai van het Meir *Michignan* zeilden zij de Rivier *Des Resnards* tot omtrent den oorsprong op; toen deeze Rivier verlaatende, gingen zij, eenige dagen voortgetrokken zijnde, scheep op de Rivier *Quisconsing*, en, hun koers westwaards aanzettende, bevonden zij zich, op den 17 Junij 1673, aan de *Missisippi*, op omtrent 42°. 12/ Noorder Breedte. Zich aan den stroom overgeevende, voeren zij dezelve af tot den 23° N. Br. in het land der *Akansas*. Maar, bevindende dat hun leeftocht begon te ontbreeken, en dat zij te zwak in getal waren, om de gevaaren in een onbekend land te gemoet te treeden, beslooten zij weder te keeren, niet egter vóór dat zij zich eerst verzekerd hadden, dat deze

ze Rivier zich ontlastte in de *Golf van Mexico*. Vader MARQUETTE bleef onder de *Miamis*, en JOLIJET keerde weder na *Quebec*. De dood van den eerstgemelden, en het wederkeeren van TALON na *Frankrijk*, belette de voortzetting van die ontdekking voor eenigen tijd.

ROBERT CAVELIER, Heer DE LA SALLE, in de school der *Jesuiten* opgekweekt, was een man van een stout en ondernemvol character: hij ontwierp het plan om na *Japan* of *China* te vaaren, door van *Canada* noord- of westwaards te stevenen; en, schoon ontbloot van alle middelen tot zo groote eene onderneeming, was zijn geest geheel van dit plan doordrongen, toen de wederkomst van JOLIJET te *Montreal*, met het verhaal der ontdekking van de *Missisippi*, zijne aandagt geheel innam. Hij toog na *Frankrijk*, waar hij, door de voornaamste Persoonen van het Hof, met veel betoons van welgevallen ontvangen werd, die zijn plan goedkeurden. Na *Quebec* wedergekeerd, ving hij zijne reis aan, een Fort te *Niagara* aanleggende. — In het Jaar 1682 voer hij de Rivier *Illinois* af, kwam in Februarij des zelfden jaars in de *Missisippi*, en bereikte den mond den 9 April. — In den naam van LODEWIJK DEN XIV bezit genomen hebbende van dat aangelegen gewest, met de gewoone plegtigheden, vereischt om het Bezitregt des *Franschen* Monarchs te verzekeren, keerde hij, de *Missisippi* en de *Illinois* weder opvaarende, na *Canada*, en van daar na *Frankrijk*, om verslag te doen van zijnen reistocht.

Te *Rochelle* werd, ten Jaare 1684, eene kleine Vloot uitgerust. LA SALLE begaf zich scheep, met oogmerk om den mond van de *Missisippi* in de *Golf van Mexico* te vinden. Misleid door den loop en 't geweld van de stroom, voeren zij de *Missisippi* voorbij, en zeilden omtrent honderd mijlen verder westwaards op, waar zij aan land kwamen, en een Fort aan de Rivier *St. Bernard* bouwden. Naa veelvuldige lotgevallen en het uitstaan van de grootste moeillijkheden, vermeerderd door gereezene geschillen onder de Tochtgenooten, werden LA SALLE en diens Neef door drie verraaderlijke Mannen vermoord.

De aandagt van *Frankrijk* vestigde zich, met den Jaare 1698, weder op *Louisiana*. De Graaf DE PONTECHARTRAIN, toen Minister der Zeezaaken, zondt twee Oorlogschepen, onder het bevel van den Marquis DE CHATEAU MORAUD en den Heer IBERVILLE, derwaards. Zij kwamen, in Januarij 1699, aan de kust van *Florida*. IBERVILLE landde op het Eiland *Dauphine*, in de baai van *Biloxi*, tusschen de Rivieren de *Mobile* en de *Missisippi*. Hij voer voort na de *Missisippi*, en zeilde de Rivier tot een grooten afstand op, waar hij een brief ontving uit handen van een *Indiaansch* Opperhoofd, geschreeven door een van LA SALLE's Tochtgenooten.

ten. De waarheid van de ontdekking der Riviere hier door, tot zijne groote blijdschap, bevestigd gevonden hebbende, keerde hij na de baai van *Biloxi* terug, waar hij verstondt, dat eene *Engelsche* Korvette aan den mond der Riviere geweest was, en, op het bevel van terug te keeren, gedreigd hadt, met grooter magt te zullen wederkomen. —— Dit berigt deedt hem besluiten, zich van de Bezitneeming des Heeren DE LA SALLE te verzekeren. Hij bouwde daarom eene kleine Sterkte op den oever der Riviere, waar op hij vier stukken kanon plaatste. Te deezer plaatze vondt hij zich, op eene aangenaame wijze, verrast door de aankomst van den Heer TARTI, Reisgenoot van DE LA SALLE, met omtrent twintig *Canadiers*, die te vooren onder de *Illinois* gewoond hadden. Het Fort voltooid hebbende, voer hij de Rivier op tot aan de *Natches*, waar hij het plan vormde tot het aanleggen van eene nieuwe Stad, *Rosalia* geheeten, ter eere van de Gravinne DE PONTECHARTRAIN.

De Vastigheid op het Eiland *Dauphine* werd door een *Engelschen* Kruisser, in den Jaare 1710, verbrand. In dit zelfde jaar schonk LODEWIJK DE XIV, bij opene brieven, den uitgebreiden Handel van *Louisiana* aan den Heer CROZAT, voor den tijd van zestien jaaren, en den eigendom van alle de mijnen en delfstoffen, welke hij mogt ontdekken. —— CROZAT beraamde een nieuwen Regeeringsvorm voor de Volkplanting; doch hij ontmoette zo veele zwaarigheden en teleurstellingen, dat hij, in den Jaare 1717, de ontvangene opene brieven den Koning wedergaf.

Ten deezen tijde werd het welbekende Plan van Handel op de *Missisippi* ontworpen door den befaamden LAW. Een Handel-compagnie zou, onder het opzigt van dien Ontwerpmaker, stand grijpen. Omtrent het einde van dat zelfde jaar lag men de grondslagen der nieuwe Stad *Orleans*. —— Het verdient opmerking, welke romaneske hoope dit schoone Land, in elk deel van deszelfs lotgevallen, heeft ingeboezemd, van de *verjongende bron*, zo vuurig gezogt door DE LEON, tot de wilde plans van LAW.

Het Land ten Oosten van de Rivier gelegen, en nu begreepen onder den naam van het Grondgebied van de *Missisippi*, is misschien, wat den grond, de lugtsgesteltenisse en voortbrengzels betreft, de schoonste plek gronds in *America*. —— Het Land, door de *Franschen*, onder den naam van *Louisiana*, bezeten, werd ten Zuiden bepaald door de *Golf van Mexico*, ten Noorden door *Canada*, en, zo ten Oosten als ten Westen, is het van grooter uitgestrektheid dan de *Vereenigde Staaten*. De werkzaamheid, het beleid en de schranderheid, waarmede de *Franschen* bestendig hun plan van uitbreiding voortgezet hebben, weet elk. In den Jaare 1752 hadden zij, ten naastenbij, een keten van Forten, van *Nieuw Orleans*

tot *Quebec*, voltooid, waar door de *Engelsche* Volkplantingen zouden ingeslooten geweest zijn, en bepaald tot het Land aan deeze zijde van de *Alleganij-Bergen*. —— Dan deeze wijdstrekkende bedoelingen werden verijdeld door *Groot-Brittanje*, in den Oorlog des Jaars 1756, wanneer PITT het Huis van *Bourbon* vernederde.

Bij het Vredesverdrag van *Parijs*, in 1763, tusschen *Groot-Brittanje*, *Frankrijk* en *Spanje*, werden alle de Bezittingen in *Canada* en dat gedeelte van *Louisiana*, 't welk ten Oosten van de *Missisippi* ligt, de *Floridas* insluitende, aan *Groot-Brittanje* afgestaan: *Frankrijk* behieldt *Nieuw Orleans*, en het Eiland, waarop die Stad gebouwd is; welke, met dat gedeelte van *Louisiana*, 't welk ten Westen van de *Missisippi* ligt, zij aan *Spanje* gaf. — Door het Vredesverdrag van 1783 zijn de *Floridas* weder aan *Spanje* gekomen.

DE VOORNAAMSTE BIJZONDERHEDEN, BETREFFENDE HET EILAND DOMINICA.

De Nieuwsbladen van den dag vermelden, dat een *Fransch* Vlootdeel, van *Rochefort* in zee gestoken, den 19 van Sprokkelmaand deezes jaars te *Martinique* was aangekomen. Korten tijd daar naa stevenden drie *Fransche* Schepen na *Dominica*; een Eiland, in 't bezit der *Engelschen*, tusschen de *Fransche* Eilanden *Guadeloupe* en *Martinique* gelegen. De Vlootelingen ondernamen eene Landing, en kreegen bij verdrag de Stad *Roseau* in handen. De *Engelsche* Bevelhebber des Eilands nam de wijk na het Fort *Prins Rupert*. — Eene Gebeurtenis, die van de gewigtigste gevolgen kan weezen, en, in *Groot-Brittanje* bekend geworden, aldaar zeer groote aandoeningen verwekte, dewijl, behalven het vrij zekere verlies deezes Eilands, ook andere Eilanden der *Engelschen*, in dien oord, veeg staan. Eigenaartig wordt de aandagt derwaards getrokken, en verlangt men meer van dit Eiland, dan den blooten naam, te weeten. Om aan deezen weetlust te voldoen, door middel onzes *Mengelwerks*, sloegen wij verscheide Schrijvers naa; doch ons kwamen bij de meesten zeer korte en gebrekkige berigten voor. In 't einde raadpleegden wij het voor Aardrijks- Zeevaard- en Handelkundigen onmisbaar Werk, getiteld: *Burgerlijke en Handelkundige Geschiedenis van de Engelsche Volkplantingen in de West-Indiën*, door BRIJAN EDWARDS, in zes Deelen, ten Jaare 1794—1799, bij den Boekhandelaar A. LOOSJES PZ., te *Haarlem*, in 't licht gegeeven. — Gelijk die Schrijver zeldzaam den Raadpleeger omtrent eenige bijzonderheid, in diens kundigen Mans vak vallende,

de, verlegen laat; zo vonden wij ook daar voldoening. Hij betuigt, zijne meeste waarneemingen, dit Eiland betreffende, aan het Werk van Mr. ATWOOD verschuldigd te zijn. Wij twijfelen niet, of een uittrekzel daar van, met eenige uitlaatingen, en in onze wijze van voordragt ingekleed, zal onze Leezers vergenoegen.

De groote Landontdekker CHRISTOPHORUS COLUMBUS ontdekte dit Eiland op den derden van Slachtmaand des Jaars 1493. Dewijl op Zondag die ontdekking voorviel, gaf COLUMBUS aan dit Eiland den naam van *Dominica*.

Het heeft, met andere Eilanden in dien hoek der Wereld, het lot ondergaan, dat de oorspronglijke Inwoonders meest zijn uitgedelgd. Slegts twintig of dertig Gezinnen van de *oude Inboorelingen*, of *Caraïben*, bestaan 'er nog. Deezen worden beschreeven als een zeer stil en onschadelijk volk, dat zijn eigen taal spreekt, en een weinig *Fransch*; doch geen hunner verstaat het *Engelsch*. Deeze *Caraïben* zijn, volgens een berigt onlangs gegeeven, van eene heldere koperkleur, hebben lange, gladde, zwarte hairen; hunne persoonen zijn kort, kloek en welgemaakt; doch zij misvormen hunne aangezigten, door in de kindschheid de voorhoofden in te drukken. Zij leeven voornaamlijk van de Vischvangst, zo op de rivieren als op de zeeën, en door het Vogelvangen in de bosschen. In deeze beide weeten zij hunne pijlen en boogen met eene wonderbaare vlugheid te gebruiken. Men zegt, dat zij den kleinsten Vogel, op een grooten afstand, met hunne pijlen weeten te dooden, of een Visch, op eene aanmerklijke diepte, in zee weeten te doorschieten. Zij betoonen zich ook zeer ervaaren in het maaken van keurig gewerkte manden of korven van (*Silk-grass*) *Zij-gras*, of de bladeren en bast van boomen.

De Burgerlijke Geschiedenis van *Dominica* is vóór den Jaare 1759 van geen betekenis. Ten deezen jaare kwam het aan *Groot-Brittanje*, en het werd naderhand aan de *Britsche* Kroon verzekerd, door den Vrede, in Sprokkelmaand des Jaars 1763, te *Parijs* gesllooten.

Tot dien tijd toe was *Dominica* als een onzijdig Eiland aangemerkt; dan desniettegenstaande hadden 'er veele *Fransche* Onderdaanen Koffijplantadien en andere Vastigheden in verscheide deelen van het Land. Zij werden in hunne eigendommen beveiligd, onder voorwaarde van den Eed van verknogtheid aan zijne *Britsche* Majesteit, en het betaalen eener kleine somme van Landhuur. De overige bebouwbaare gronden moesten verkogt worden door Gelastigden, ten dien einde benoemd; over niet minder dan 96,344 Acres, de helft

des Eilands bevattende, werd bij verkoop befchikt, in verdeelingen van honderd Acres; deeze bragten ruim 312,092 Ponden Sterlings op.

Het blijkt niet, dat de koopen, door *Britfche* Onderdaanen gedaan, aan de verwagting beantwoord hebben: want de *Franfche* Inwoonders van *Dominica* zijn nog talrijker dan de *Engelfche*, en bezitten de beste Koffijplantadien op het Eiland; welk voortbrengzel, tot dus verre, het belangrijkfte bevonden is. Zij verfchillen maar weinig in Zeden, Gebruiken en Godsdienst van de Inwoonders der andere *Franfche* Eilanden in de *West-Indiën*. Hunne Priesters zijn, dus verre, door de Opperhoofden te *Martinique* gekoozen; zij agten zich aan het Gouvernement van dat Eiland onderworpen, en aan de Wetten van hunne eigene Natie.

Bij het begin van den hooploozen en verwoestenden oorlog tusfchen *Groot-Brittanje* en de Volkplantingen diens Rijks in *Noord-America*, was het Eiland *Dominica* in eenen bloeienden ftaat. De haven van *Rofeau*, door eene Acte van het Parlement voor eene Vrij-haven verklaard, werd door de Koopvaardijfchepen van de meeste deelen der vreemde *West-Indiën* zo wel als *America* bezogt. De *Franfchen* en *Spanjaarden* kogten 'er zeer veele Negers, ook groote hoeveelheden van *Engelfche* Koopmanfchappen en Manufactuuren, welke voornaamlijk betaald werden in ftaaven Goud, Indigo en Katoen, benevens Muilezels en Hoornvee; zaaken van de eerfte noodzaaklijkheid voor den Planter (*).

Dus werd *Dominica*, fchoon op zichzelve niet zo vrugtbaar, als eenige andere Eilanden van kleiner uitgebreidheid, in deszelfs nabuurfchap gelegen, zeer fpoedig, eene Volkplanting van zeer veel aanbelang; doch het ontbrak dezelve ongelukkig aan die befcherming, welke alleen bezittingen duurzaam en van waardij kan doen zijn.

Den zodanigen, die zich de raazende woede herinneren, waarmede alle vermogens en middelen van *Groot-Brittanje* befteed werden aan, en aangewend tot het te onderbrengen van *America*, zal de volkomene verwaarloozing, welke aan den dag gelegd werd, door het toenmaalig Minifterie, omtrent dit, en andere *Engelfche* Eilanden in de *West-Indiën*, misfchien geene ftoffe van verwondering zijn; doch men zal het daarnaa naauwlijks gelooven, dat al de geregelde gewapende Manfchap, gefchikt tot befcherming van *Dominica*, beftondt uit zes Officieren en vierënnegentig Gemeenen! — Dit fchande-

(*) *Rofeau* is nog eene Vrij-haven; maar de bepaalingen en regelingen van de laatfte Acte zijn zo ftreng, dat vreemdelingen geen aanmoediging hebben, om zich derwaards te begeeven, en zij merken, zedert eenige der laatfte beflagneemingen, de wet aan als een ftrik om hun te bederven. EDWARDS.

delijk verzuim was te aanmerklijker, daar dit Eiland, om deszelfs plaatslijke ligging, tusschen *Martinique* en *Guadeloupe*, het best geschikt is van alle de Bezittingen van *Groot-Brittanje*, in dat gedeelte der Wereld, om aan hetzelve de beheersching der *Caraïbische Zee* te verzekeren. Eenige weinige Oorlogschepen, in *Prins Ruperts Baai* geplaatst, zouden daadlijk allen handel van de *Fransche* Vastigheden met elkander zodanig beletten, dat 'er geen een schip zou kunnen voorbijgaan, of het zou in de mogelijkheid zijn om genomen te worden door schepen, kruissende op de hoogte van die Baai en loefwaards van het Eiland. Dit werd in de daad ontdekt; doch toen het te laat was (*).

Het is waarschijnlijk, dat dit, nevens de toeneemende voorspoed der Volkplanting, en de misdaadige onoplettenheid van het *Britsche* Ministerie voor derzelver veiligheid, reeds de aandagt van het *Fransche* Gouvernement getrokken, en tot vermeestering des Eilands uitgelokt hadden; doch men verzekerde, dat veele Inwoonders der Volkplantinge, die Onderdaanen van *Frankrijk* geweest waren, niet schroomden, bij den eersten aanblik van begonnen vijandlijkheden in *Europa*, in het Jaar 1778, tot een aanval van *Martinique* hunne Landgenooten uit te noodigen. Het zou niet gemaklijk vallen, hier van bewijs te geeven; doch het is zeker, dat hun volgend gedrag te veel reden gaf tot zulk een vermoeden.

In Herfstmaand des gemelden jaars, dus luidt het verhaal der toenmaalige vermeestering des Eilands (†), kwam eene *Fransche* krijgsmagt, bestaande uit een Schip van veertig stukken, drie Fregatten, en omtrent dertig zeilen van gewapende Sloepen en Schoonders, omtrent tweeduizend man geregelde troupen aan boord hebbende, en een losbandige hoop van Vrijwilligers, omtrent de helft van dat getal, op de hoogte van het Eiland, onder bevel van den Marquis DE BOUILLÉ, Gouverneur van *Martinique* en Generaal van de *Fransche* Loefwaardsche *West-Indische* Eilanden. — Een gedeelte des Krijgsvolks, terstond daar naa, zonder tegenkanting geland zijnde, gingen de *Franschen* voort met het Fort *Chashacrou* aan te vallen, zijnde het hoofdpunt van verdeediging des Eilands, en waar op een Detachement geregelde troupen in bezetting lag. Deeze Sterkte was gebouwd op een rots, omtrent driehonderd voeten rechtstandig in de hoogte, aan drie zijden door de zee omringd, en werd voor zo sterk gehouden, dat men veronderstelde, dat eenige weinige hon-

(*) Men keere dit om; van hoe veel aanbelangs wordt dan *Dominica* niet voor de *Franschen*!

(†) Wij verkiezen deeze vermeestering in 't breede te vermelden, om de tegenwoordige, wanneer des omstandiger berigten inkomen, daarmede te kunnen vergelijken.

honderd man, wel van voorraad voorzien, het tegen verscheide duizenden zou kunnen uithouden. —— Groot was daarom de verwondering der *Engelschen* in de Stad *Roseau*, verneemende van de *Fransche* vlugtelingen, derwaards heen vlugtende; dat het Fort zich, zonder tegenstand, hadt overgegeeven; maar, hoe vreemd het scheen, het bleek naderhand het geval te zijn, dat eenige *Fransche* inwoonders zich, eenige weinige nagten van te vooren, in dat Fort hadden weeten in te dringen, en dat zij, de weinige Soldaaten, die op hunnen post waren, met sterken drank beschonken gemaakt hebbende, het kanon hadden weeten te vernagelen.

De *Franschen* zich dus meester ziende van het Fort *Chashacrou*, ontscheepten hun geheele magt, omtrent den middag, en begonnen hunne marsch na de Stad, die door het Fort *Melville* en door andere Batterijen verdeedigd werd; doch ongelukkig waren deeze Batterijen kwalijk voorzien en slegt bemand. Het geheele getal der krijgsbenden beliep niet boven de honderd: want maar weinigen der *Fransche* Ingezetenen vonden het geraaden zich bijeen te voegen; en van hun, die nog opkwamen, maakten zich verscheiden weder zoek, en kwamen niet weder voor den dag, dan naa dat het Eiland zich hadt overgegeeven.

De kleine magt, egter, die dus zamengekomen was, gedroeg zich met dien moed en dapperheid, die reden gaf om zich te beklaagen, dat zij niet beter ondersteund waren geworden. Driemaalen werd de vijand uit het Fort *Loubiere* verdreeven, waarvan hij zich bij zijnen aantocht meester hadt gemaakt, en tweemaalen werden de vlaggen, die zij daar opgeheessen hadden, weggeschooten. Hun algemeene Commissaris en omtrent veertig van hunne Soldaaten werden gedood, en DE BOUILLÉ ontkwam het ten naauwen noode, daar zijn zwaard hem van de zijde geschooten werd.

Doch dapperheid kan niet baaten tegen zulk eene overmagt: want toen kort daarnaa omtrent tweeduizend *Franschen* de hoogten boven *Roseau* in bezit genomen hadden, bepaalde deeze laatste omstandigheid het noodlot des Eilands. — De dapperheid der Ingezetenen, egter, bedong voor zich zeer eerlijke punten van verdrag. Behalven dat hun toegestaan werd om met alle krijgseer uit te trekken, werd hun ook vergund, hun burgerlijk bestuur te behouden, alsmede de vrije oefening van hunnen Godsdienst, Wetten, Gebruiken, en ingevoerde schikkingen; het bestuur der Regtsoefening bleef ook in de handen der zelfde persoonen, die daarmede toen bekleed waren. Eindelijk werd hun het onbelemmerd gebruik van hunne bezittingen toegestaan, van welk een aart zij waren, daar zich dit beding wel uitdruklijk mede uitstrekte tot de afweezig zijnde Eigenaars.

DE BOUILLÉ, dus zijne zegepraal voltooid hebbende, vertrok

trok na *Martinique*, laatende den Marquis DUCHEILLEAU Opperbevelhebber van *Dominica*, wiens gedrag, staande de vier jaaren, welke hij zich op dit Eiland onthieldt, gezegd wordt gruwzaam onderdrukkend en dwinglandisch, omtrent de *Engelschen* althans, geweest te zijn (*).

De Inwoonders van *Dominica*, onder die overheersching, welke het gemaakte verdrag in veele opzigten van kragt beroofde, zugtende, ontvingen geen bijstand van buiten. Hun handel was geheel afgebroken, en wel zodanig, dat het Eiland, staande vijf jaaren en drie maanden, welken tijd hetzelve in de magt der *Franschen* was, door geene schepen van *Frankrijk* zelve bezogt werd, en dat 'er geen uitvoer was na dat Koningrijk; maar een gedeelte daarvan werd op onzijdige bodems na het *Hollandsch* Eiland *St. Eustatius* gezonden, vóór dat het door den Admiraal RODNEIJ genomen werd, en van daar uitgevoerd na *Engeland*, met de grootste kosten en tot nadeel der eigenaaren. — Een ander deel van hunne voortbrengzelen werd in *Hollandsche* schepen, ten dien einde in *Engeland* gehuurd, na *Rotterdam* afgevaardigd, en, naa dat de oorlog met de *Hollanders* was uitgebroken, werd hetzelve, onder Keizerlijke vlag, na *Ostende* gezonden, en de Zuiker daar verkogt voor van zes tot acht Pond St. het oxhoofd.

Deeze opeengehoopte ongelukken eindigden in het volstrekt bederf van verscheide Planters; niet minder dan dertig Zuikerplantadien werden, ingevolge daarvan, door de Eigenaars verlaaten. Dan, in Louwmaand des Jaars 1783, werd *Dominica* aan de *Engelschen* hergeeven. Bij deeze wedergave werden de Inwoonders hersteld in het vol genot hunner vroegere voorregten, onder eene Burgerlijke Regeering, gelijk aan die der andere *Engelsche* Volkplantingen in de *West-Indiën*. De Gouverneur heeft, behalven de voordeelen, welke hij van den Tol trekt, eene jaarlijksche Bezolding van 1200 Ponden St.

Het Eiland *Dominica*, welks hoofdlotgevallen wij dusverre aanstipten, bevat 186,436 Acres land, en is verdeeld in tien Parochien. De Stad *Roseau* is tegenwoordig de Hoofdstad, gelegen in de Parochie van *St. George*, omtrent eenëntwintig *Engelsche* mijlen van *Prins Ruperts Baai*. Dezelve ligt op een' landpunt, aan de Z. W. zijde van het Eiland. *Roseau* is omtrent eene halve mijl lang, van *Charlotteville* tot de *Roseau-rivier*, en meestal een vierde mijl in de breedte; doch op zommige plaatzen minder, en van eene zeer onregelmaa-

(*) EDWARDS voert eene menigte van staalen aan, en brengt hem onder hevige verdenking van brandstichting der Stad *Roseau*, bij welke 500 huizen verteerd werden, en de schade aan koopwaaren en eigendommen op tweemaal honderd duizend Ponden Sterlings begroot wordt.

maatige gedaante. 'Er ſtaan niet meer dan vijfhonderd huizen, behalven die door Negers bewoond worden. Men telde 'er vóór de gemelde bemagtiging der *Franſchen* omtrent duizend.

Dominica is negenëntwintig mijlen lang; de breedte mag op zestien mijlen geſteld worden. Het Eiland heeft veele hooge en ruime bergen, waar tusſchen ſchoone valeijen; in 't algemeen doet het zich vrugtbaar op. Verſcheide bergen zijn nog onuitgedoofde Volkans, die dikwerf groote hoeveelheden van zwavel ontlasten. Uit deeze bergen ſpringen ook bronnen van heet water, waarvan men wil, dat zommige van groot nut zijn in de ziekten deezer Gewesten. Op eenige plaatzen, zegt men, dat het water warm genoeg is om een ei te doen ſtollen. — In de bosſchen zijn ontelbaare zwermen Bijen, die groote hoeveelheden van wasch en honig voortbrengen, beide in deugd aan de beste van *Europa* gelijk. De Bijen zijn ook volkomen van dezelfde ſoort als die in *Europa*, en moeten derwaards zijn overgebragt, dewijl de oorſpronglijke *West-Indiſche* Bije van de *Europiſche* in verſcheide opzigten verſchilt.

Dominica is wel doorwaterd; men telt meer dan dertig kleine rivieren op het Eiland, behalven een aantal ſtroompjes. De grond is, in het binnenſte gedeelte van het land, een ligt bruin kleurige molm, en ſchijnt van de bergen afgeſpoeld. Omtrent de Zeekust en in veele Valeien is het een diepe zwarte en rijke oorſpronglijke aarde, en ſchijnt zeer geſchikt tot de voortteeling van alle *West-Indiſche* voortbrengzelen. De onderſte bedding is een geele of ſteenagtige klei, op andere plaatzen een harde grond, maar op de meeste zeer ſteenagtig.

Te vreezen is het, dat de hoeveelheid vrugtbaar land maar in eene zeer kleine evenredigheid tot het geheel ſtaat; wordende 'er niet meer dan vijftig Zuikerplantadien tegenwoordig bebouwd; en het is berekend, dat deeze vijftig Plantadien, het eene jaar door het ander, jaarlijks niet meer dan 3000 Oxhoofden Zuiker opleveren. Het is zeker eene zeer kleine hoeveelheid van dat Artikel voor een zo uitgeſtrekt Eiland, of zelfs voor het getal der Zuikerplantadien, welke thans bebouwd worden, wanneer men elk op honderd Acres Zuikerriet rekent.

Koffij ſchijnt beter, dan Zuiker, aan de oogmerken te beantwoorden; zijnde 'er niet meer dan tweehonderd Koffijplantadien op *Dominica*, die, in goede jaaren, drie millioen Ponden hebben opgeleverd.

Een klein gedeelte der Landen is ook gebruikt tot den aanbouw van Cacao, Indigo en Gengber; dan het is te denken, dat de meeste deezer Artikelen, zo wel als de Katoen, die onder de uitgevoerde Waaren vervat zijn, uit de bezittingen van vreemde Staaten in *Zuid-America* komen, en op

Do-

Dominica, uit hoofde van het *Porto Franco*, worden ingevoerd.

Het getal der blanke Inwoonders van allerlei soort en jaaren beloopt, volgens de laatste lijsten aan het Gouvernement, in 1788, 1236, van vrije Negers 445, en van Slaaven 14,967.

DE EERSTE SILHOUETTE.

In de vroegste tijden, toen *Korinthe*, verre verwijderd van den luister, welken het sedert heeft bereikt, nog *Ephirus* heette, leefde in die Stad een Pottebakker, DIBUTADES genaamd. In groot aanzien was DIBUTADES bij zijne medeburgers, als zijnde de Pottebakkerij bij de aloude *Grieken* in groote agting. Niet alleen hadt men aan die kunst de vaten van dagelijksch gebruik te danken, aan welke de maatigheid en de eenvoudigheid der zeden eene grooter waarde hegtten; maar men was ook aan haar het vaatwerk verschuldigd, waar van men in godsdienstige plegtigheden zich bediende: ook leverde dezelve de Lijkurnen, welke toenmaals voor even heilig als de offervaten gehouden wierden. Daarenboven kon de Kunstenaar op de verdienste des Ambagtsmans geene inbreuk maaken: want de Schilder- en Beeldhouwkunde waren in *Griekenland* nog niet in gebruik. De beelden der Goden waren eenvoudig niets anders dan eene kolom, een vierkante steen of piramide, op welke op zijn meest niets anders dan de naam der Godheid geschreeven stondt, die men vereeren wilde. Voor laatere tijden was ook de ontdekking van het *Korinthisch koper* gespaard, naderhand zoo vermaard.

DIBUTADES verwierf den hoogsten rang in zijn beroep, door een zekeren kunstsmaak, welken hij in zijne werkstukken met eene groote handigheid in de vervaardiging wist zamen te paaren. Alwat uit zijne handen kwam, onderscheidde zich door de bevalligheid der fatsoenen; en de roode kleur, door hem uitgevonden, gaf 'er veel fieraads aan.

Zelden gebeurt het, dat eene natuurlijke begaafdheid, die zich tot eene kunst verheft, niet met eenige eigenliefde des handwerkmans gepaard gaat; DIBUTADES was 'er niet vrij van. Hij schatte zijn beroep boven alle andere; en indien alle zijne medeburgers, zelfs de aanzienlijksten, om de hand van zijne Dogter verzogt hadden, zou hij dezelve aan geen anderen dan aan den bekwaamsten Pottebakker geschonken hebben.

Zijne Dogter, de schoone PHILEA, ontdekte haares Vaders oogmerken; doch zij moest 'er twee maanden vroeger van on-

onderrigt geweest zijn. Toen zij dezelve vernam, hadt zij reeds te dikmaals in de schoone oogen van ARISTON geleezen, die bij ongeluk geen Pottebakker was; te dikmaals hadt zij zich: *schoone* PHILEA! laaten zeggen, en 't was haar niet langer mogelijk, haaren ARISTON te vergeeten. Bij wijlen zogt zij zich te vertroosten met de gedagte, dat haar Vader haar te lief hadt, om haar een huwelijk tegen haaren zin te doen aangaan; zomtijds herinnerde zij zich ook met leedweezen de laatste woorden haarer stervende Moeder: „ Maak uwes Va-„ ders dagen gelukkig!" Dan schreide zij; doch de Liefde fluisterde haar in, dat haar laatste inval de beste was, en dat een Vader, zoo tederhartig als de haare, nimmer haar aan zijne grilligheid zou opofferen.

Doch 't geen de schoone PHILEA 't meest gerust stelde, was haares minnaars rijkdom. Hij was de Zoon van AGATHOCLES, een bekwaam Scheepstimmerman, en die, in deeze kunst, even als DIBUTADES in de Pottebakkerij, alle zijne beroepsgenooten overtrof. Wijd en zijd was zijne vermaardheid verspreid over de twee Zeeën, welke *Korinthe* van een scheidt; en de moeite, welke hij, ter verkrijginge van dien naam, zich hadt gegeeven, was rijkelijk beloond. Welk Vader zou niet eenen Schoonzoon als ARISTON met vermaak hebben aangenomen!

Geen aanlokkelijkheids, intusschen, bezaten alle deeze voordeelen in 't oog van DIBUTADES. Sints lang, zonder dat zijne PHILEA het vermoedde, hadt hij haare liefde ontdekt: zoo bezwaarlijk valt het voor een jong meisje, 't welk verliefd is, zulks voor hem, die het bespiedt, lang verholen te houden! Ook verraadde zich PHILEA bij wijlen, 't zij door een peinzend gelaat, 't zij door eene zucht, waarna zij van een ijsingschen schrik wierdt bevangen, of door afgetrokkene en verkeerde antwoorden, die genoeg waren om haaren Vader wegens haare drift vermoeden te doen opvatten. Hij vervoegde zich bij de Zoogmoeder zijner Dogter: deeze goede vrouw, het als vrugtloos en zelfs als gevaarlijk aanziende, de zaak verborgen te houden, openbaarde alles aan DIBUTADES, zonder de geringste bijzonderheid te verzwijgen.

DIBUTADES kende ARISTON, en hadt agting voor hem; zelfs hadt hij dikmaals bij PHILEA tot zijnen lof gesproken; maar hij wilde niet tot Schoonzoon eenen man hebben, die Schepen timmerde, in stede van Potten te fatsoeneeren. Indien hij, aan de eene zijde, medelijden hadt met den toestand van zijne Dogter, belette hem, aan den anderen kant, eene ongelukkige stijfhoofdigheid, die de beste menschen somtijds onregtvaardig en wreed maakt, in zulk eene verbintenis te bewilligen. De twee gelieven met geweld van elkander te scheiden, kwam niet in hem op; maar hij wilde alles beproeven, om hinderpaalen in den weg te leggen. Hij dagt, dat hij in het tegenwoordig oogenblik niet beter doen

kon,

kon, dan stil te zwijgen, zijne Dogter gade te slaan, en de middelen te verbeiden, welke tijd en gelegenheid hem zouden kunnen aanbieden.

Op zekeren avond dat DIBUTADES elders ter maaltijd was genodigd, vervoegde zich ARISTON bij PHILEA. „ Ik ben verpligt," zoo sprak hij, „ u voor eenige dagen te verlaaten; „ men zal morgen een schip te water laaten loopen, door „ mijnen Vader uitgevonden, en 't welk hij na een Eiland in „ de Ionische Zee wil zenden. Dewijl het zijnen eersten togt „ doet, is het noodig dat ik daarin aan boord gaa. De Liefde „ de regeert ook op zee; zij zal mij gunstig zijn; met drie „ weeken ben ik terug." — „ Met drie weeken!" hernam PHILEA met schreiende oogen; „ Hoe! in al dien tijd zal ik u „ niet zien, ik, voor wie de dag, dat ik u niet zie, geen „ einde schijnt te neemen! Ach! hoe menigmaalen heb ik, „ zittende voor mijn spiegel, niet gewenscht, mijn beeld „ daar in te kunnen prenten, om het u te geeven! Waarom is „ het niet mogelijk, uwe gelaatstrekken, door eenig to- „ vermiddel, aldaar vast te hegten! Met te meer gedulds „ zou ik op uwe thuiskomst wagten." Zodanig waren PHILEA's wenschen; andere konde zij niet uitbrengen: van het maaken van eene menschelijke afbeelding hadt men den inval nog niet gehad.

De laatste woorden hadt de lieve PHILÆA naauwlijks uitgesproken, of, ARISTON toevallig ter zijde van eene brandende lamp zich geplaatst hebbende, het licht teekende op den muur de schaduw van zijn volmaakt gelijkend profil. PHILEA, als van een hooger geest bezield, slaat het oog na den muur, en ziet 'er haaren minnaar. Straks hem de handen op zijne schouderen zettende: „ Blijf stil zitten," zegt zij tot hem, „ beweeg u „ niet!" IJlings vliegt zij van daar, keert terug met een houtskool, die zij van den haard hadt genomen, en, VENUS hebbende aangeroepen, begint zij de schaduw te teekenen, en voltooit daarvan den omtrek. Een *Griek* alleen kan de gewaarwordingen van een Grieksch meisje in dusdanig een oogenblik vertoonen. Over haar gelukkig slaagen van vreugde juichende, zag PHILEA met te meer bedaardheids ARISTON zich uit haare armen scheuren, omdat bij zijne wederkomst haares Vaders minnaar haar van den haaren ten huwelijk zou verzoeken.

Maar zal DIBUTADES niet zoo wel als PHILEA de zwarte trekken op den muur zien? Niet vroeger dagt PHILEA daar aan, dan toen zij zich ter ruste begaf, en dat denkbeeld deedt haar hart geweldig kloppen. „ In allen gevalle," zeide zij, „ zijn „ het nooit meer dan zwarte lijnen! Is 't dan wel beweezen dat „ ze van mij zijn? ARISTON zal hij 'er ten minste niet in „ herkennen." Naa deeze korte redekavelingen klopte haar hart

hart niet meer zóo sterk, en zij viel in slaap, denkende aan haaren minnaar.

Intusschen hadt PHILEA in haare gissingen zich bedrogen. Zij was nog niet ontwaakt, toen haar Vader haare schets reeds gezien, en ARISTON's trekken daarin herkend hadt, nog onkundig of hij zijne oogen mogt gelooven. Hij was niet verstoord, maar vierde integendeel zijner verbaasdheid en verwonderinge den teugel; zijne onverduldigheid verliet hem niet, voor en aleer hij van de Voedster het gantsche verhaal van het portret hadt vernomen. Onuitspreekelijk was de vreugde van DIBUTADES; duidelijk begreep hij het gewigt van zulk eene ontdekkinge; en zijne Dogter hadt die ontdekking gedaan! haar minnaar hadt 'er aanleiding toe gegeeven! thans was hij geregtigd tot de hand, welke de gelukkige uitslag van zijn portret zou beroemd maaken. DIBUTADES kon met eere zijn woord terughaalen. In 't oog der eigenliefde zelve vondt hij verschooning voor zijne keuze van ARISTON tot Schoonzoon; en hij was gelukkig, zich verpligt vindende om zijne heimelijke neiging te volgen, en den wensch zijner beminde PHILEA te vervullen.

Naa deeze schets te hebben bezigtigd, kreeg DIBUTADES, door zijn vernuft bezield, eenen inval, die hem niet slegts in staat stelde om zijn beroep te veredelen en voordeeliger te doen worden, maar hem zelfs op de ontdekking van eene nieuwe kunst deedt hoopen. Op staanden voet wil hij 'er eene nieuwe proeve van neemen; indien hem die gelukke, zal hij zijne Dogter aangenaam verrassen, en door den uitslag haar toekomstig geluk haar aankondigen. Maar tot op dat oogenblik, hoe duur het zijn hart te staan kome, besluit DIBUTADES te zwijgen.

Toen PHILEA uit haare kamer kwam, zag zij op haares Vaders gelaat eene ongewoone helderheid. „ Zie eens," zoo sprak hij naa een kort stilzwijgen, en haar teder bij de hand vatende, „ zie eens, welk een schoone morgenstond het „ zij! Gaa, met eene uwer Vriendinnen, na de Fontein van „ *Pijrene*, in welker lommer gij zoo veel behaagen schept." PHILEA aarzelde, bloosde, en zou niet geweeten hebben hoe zich uit die verlegenheid te redden, indien haar Vader niet straks na zijne werkplaats gegaan ware. Die van *Pijrene* was wel haare meestgeliefde van alle de Fonteinen van *Korinthe* en diens nabuurschap; doch juist om deeze reden hadt zij 'er nooit van gesproken. Aan den rand deezer Fontein vondt haar gemeenlijk ARISTON nevens zijne Zuster, wanneer hij na de haven ging, of van daar terugkwam. Hoe de arme PHILEA meer daaraan dagt, hoe haares Vaders woorden haar raadzelagtiger voorkwamen; vooral begreep zij de vrolijkheid en tederhartigheid niet, die hij onder het spreeken

van

van dezelve hadt laaten blijken. Naa eene langduurige besluiteloosheid omtrent het geen haar te doen ſtondt, gehoorzaamde zij ten laatſte aan haares Vaders bevel.

Zoo ras DIBUTADES zich alleen bevondt, en zijne deur hadt gegrendeld, nam hij een ſtuk weeke potaarde, plakte het tegen den omtrek, door zijne Dogter getrokken, en maakte 'er eene afbeelding van, aan de ſchaduw volmaakt gelijk. Voor de Kunſtenaars laaten wij het over, de geestverrukking van DIBUTADES te beſchrijven; voor lieden, wien het eenig vermaak gaf, werkſtukken uit hunne handen te zien voortkomen, laaten wij het over, om van zijne blijdſchap de grootte te berekenen. DIBUTADES verborg de afbeelding onder de vaten, welke te droogen ſtonden, om, ten bekwaamen tijde, aan dezelve de laatſte hand te leggen, door haar te bakken.

Twee weeken waren reeds verloopen; de derde hadt eenen aanvang genomen; van de zorgvuldige Minnemoeder vernam DIBUTADES, dat ARISTON tegen den volgenden dag wierdt verwagt. Met een ander ſchip, vroeger dan het zijne uit dezelfde haven vertrokken, hadt men daaromtrent de tijding gekreegen.

DIBUTADES liet zijne Dogter bij zich komen. „ Lieve „ PHILEA," zoo ſprak hij haar aan, „ ik heb eenen Vriend „ op de Ioniſche Zee; hij ſtevent na onze kusten. Gaa in „ het Bosch der Nimfen met eene uwer beste Vriendinnen. „ Beloof aan die Godinnen, haar een geſchenk in haaren „ Tempel te zullen offeren, indien zij der reize en der overkomſte van mijnen Vriend gunſtig zijn." — Met verbaasdheid zag PHILEA haaren Vader aan, zonder hem te antwoorden. „ Gaa heen, mijne lieve Dogter!" ging hij voort, en omhelsde haar. PHILEA, als uit eenen droom ontwaakende, ging bij ARISTON's Zuster, verhaalde haar alles, en verzogt haar om haar na het Bosch der Nimfen te verzellen.

Tegen den volgenden morgen was de oplosſing van alle deeze raadzelen bepaald. Men verbeelde zich de gewaarwordingen van dit jong verliefd meisje, wanneer zij naauwlijks uit den ſlaap ontwaakt zijnde, haare half geopende oogen, tegenover haar bed, het aarden beeld aanſchouwen, rood beſchilderd, 't welk haaren minnaar haar vertegenwoordigt! In de verrukkingen haarer vreugde ſpringt zij uit het bed, kleedt zich half aan, ijlt na haaren Vader en valt hem om den hals, onder het ſtorten van eenen vloed van traanen van liefde en dankbaarheid. „ Beminde Dogter," zeide hij tot haar, „ ik weet alles; nog heden zal hij uw Echtgenoot wor- „ den; vóór zonneöndergang zal ik hem in ons huis brengen. „ Niets anders hebt gij te doen, dan voor uwen Man eenen „ maaltijd te bereiden."

Straks vervoegt zich DIBUTADES bij AGATHOCLES; te ſamen begeeven zij zich na de haven, van waar zij reeds ARISTON's vlag ontdekken. Een gunſtige wind doet het ſchip ſpoedig

voort-

voortsnellen; reeds hoort men het vreugdegeschal der matroozen. Het schip komt in de haven; ARISTON zet voet aan land. „Mijn Zoon!" roepen AGATHOCLES en DIBUTADES tevens. De jongeling, als van den donder getroffen, staat onbeweegelijk, zonder een woord te spreeken, en kan dit wonderwerk niet gelooven, voor en aleer hij, in traanen zwemmende, zich in de armen van zijner PHILEA's Vader bevindt, en, eer nog de zon onderging, lag hij insgelijks in de armen van zijne PHILEA. Reeds 's anderendaags morgens, in voldoening aan de gelofte van DIBUTADES, hing men, in der Nimfen Tempel, het aarden beeld ten toon; als eene gewijde zaak wierdt het aldaar bewaard, tot dat MUMMIUS *Korinthe* in koolen leide. Aan dit beeld was de kunst om in klei te boetseeren haaren oorsprong verschuldigd, en deeze was de moeder der beeldhouwkunde. De *Grieken* bewaarden de naagedagtenis der Dogter van DIBUTADES: verdient zij ook onze opmerking en dankbaarheid niet, dewijl wij aan haar de verwonderlijke meesterstukken zijn verschuldigd, welke wij drieduizend jaaren naa haaren dood opzamelen, en zoo veele Portretten en Silhouetten nog tegenwoordig aan de Liefde hun aanweezen hebben dank te weeten?

DE T'HUISGEZOGTE EN GESTRAFTE BOOSHEID.

(Uit Mejuffr. MURRAIJ's *Companion*, &c.)

Bij het zuidlijkst einde van het Eiland *Lismore* zeilden wij voorbij een zeer klein rotzig Eiland, over 't welk de zee heenen spoelt zo dikwijls het hoog water is; op andere tijden steekt het den ruwen kruin eenigzins boven de oppervlakte des waters uit. Deeze rots draagt den naam van *Ladij's Rots*; een naam, daaraan gegeeven, uit hoofde van de volgende Gebeurtenis.

In vroegeren tijde was 'er een Heer uit de Familie van M'LEANS OF DUART, wiens Kasteel (nu in een puinhoop veranderd) op een voorgebergte in *Mull* stondt, bijkans recht tegen over *Ladij's Rots*, die eene Zuster van ARGIJLE getrouwd hadt. Zij was schoon en beminnelijk; maar ongelukkig onvrugtbaar. Ten dien dage was het een groot misdrijf in de oogen eens Mans, wanneer zijne Egtgenoote hem geene Kinderen ter wereld bragt. DUART haatte zijne Vrouw te dier oorzaake, en besloot haar van kant te helpen. Om dit gemaklijk te volvoeren, en, zo hij zich verbeeldde, zonder voor ontdekking te vreezen te hebben, gaf hij, aan daar toe omgekogte snoodaarts, last, haar heimlijk te voeren na de aangeduide rots bij *Lismore*, en haar daar te laaten, ten einde zij, als 't hoog water was, omkwame.

Het gruwelstuk werd, overeenkomstig met DUART's wensch, volvoerd, en zijne Egtgenoote op die klip of rots gelaaten, in

in het hoogst ontroerend vooruitzigt, dat zij bij het wassend watergetij een onvermijdelijken dood te wagten hadt. Wanneer zij zich reeds als verlooren aanmerkte, en verwagtte, binnen weinig oogenblikken, door de golven weggerukt en verzwolgen te zullen worden, zag zij gelukkig een vaartuig in de ſtraat van *Mull*, koers zettende na de rots, waar op zij zich in doodsgevaar bevondt. Zij deedt alle poogingen, om te verſtaan te geeven, dat daar een mensch was, en gaf alle ſeinen, haar mogelijk, om de aandagt der ſchepelingen op haar te vestigen. — Eindelijk ontdekte men haar, en ſtuurde na de rots toe. — Zij werd gered, maakte zich bekend, en verhaalde, dat zij, op last van haaren wreeden Egtgenoot, te dier dooddreigende plaatze gebragt was. De ſcheepslieden bragten haar veilig bij haaren Broeder te *Inveraraij*.

M'LEANS DUART liet een verzonne Lijkſtatie aanrichten voor zijne Vrouwe, die hij voorgaf ſchielijk geſtorven te zijn. Hij ſchreef de treurigſte rouwbrieven aan haare Bloedverwanten, bijzonder aan ARGIJLE, en, naa een voegzaamen tijd gewagt te hebben, begaf hij zich, in zwaaren rouw gekleed, na *Inveraraij*, waar hij, met het betoon van de uiterſte droefheid, zich bij zijnen Schoonbroeder beklaagde over het geledene verlies.

ARGIJLE liet dit alles onbeantwoord; doch zondt om zijne Zuster, wier onverwagte verſchijning in leeven en gezondheid hem op het diepſte trof. ARGIJLE was een zeer zagtaartig man, en nam op den ſnoodaart geene andere wraak, dan dat hij hem onmiddelijk zijn huis ontzeide, met bijgevoegde waarſchuwing, dat hij zich zou wagten zijnen Broeder DONALD te ontmoeten, die zeker hem, wegens het oogmerk om zijne Zuster te dooden, zou vermoorden.

Sir DONALD CAMPBELL ontmoette hem, veele jaaren daar naa, in eene ſtraat te *Edenburg*, en doorſtak hem; welk lot hem trof in zijn tachtigſte jaar.

Hoe zeer voegen hier de regelen des Dichters:

Raro antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo.

ANEKDOTE VAN DEN HEERE MARMONTEL.

Voorbeelden in menigte zijn 'er voorhanden van de ontwikkelinge der uitmuntendſte verſtands- en geestvermogens, door louter toeval, zoo als men het noemt, ontſtaan. MARMONTEL kan die lijst vergrooten. Zie hier een Verhaal, door hemzelven, in een zijner Werken, gedaan, van de gelegenheid, bij welke hij op den inval kwam, om zijn dichtvermogen te beproeven.

Toevallig, dus verhaalt hij, eene verzameling der Stukken doorbladerende, door de Akademie der Bloemſpelen (*Jeux floraux*)

raux, gekroond, wierd ik getroffen van de rijkheid der Prijzen, welke zij uitdeelde: het waren gouden en zilveren bloemen. Niet zoo groot was mijne verwondering over de fraaiheid der Stukken, welke deeze Prijzen behaald hadden; en het kwam mij ligt voor, om het beter te maaken. Ik dagt aan het vermaak om aan mijne Moeder zulke gouden en zilveren ruikers te kunnen zenden, en aan de vreugde, welke zij zou ondervinden, door ze van mijne hand te ontvangen. Hierdoor kwam ik op den inval en beving mij de lust om Dichter te worden. De regels onzer dichtkunde had ik niet beoeffend. Welhaast voorzag ik mij van een boekje, 't welk deeze regels leert, en op des Boekverkoopers raad kogt ik tevens een exemplaar van ROUSSEAU's Lierzangen. Beiden las ik vlijtig en dagt 'er over naa, en terstond daarop liet ik een fraai onderwerp van eenen Lierzang door het hoofd gaan. Op de *uitvinding van het Buskruid* bepaalde ik mij. Nog herinner ik mij den aanhef:

Toi qu'une infernale Eumenide
Pétrit de ses sanglantes mains, etc.

Van verwondering was ik als mij zelf niet, dat ik een zoo fraaien Lierzang had gemaakt. In de dronkenschap mijner opgetogenheid en eigenliefde reciteerde ik dien; en, denzelven na den Prijs doende dingen, leedt het bij mij geenen twijfel, of hij zou dien behaalen. Dit gebeurde niet; zelfs verwierf dezelve de vertroostende eere van het *Accessit* niet. Ik was woedende, en, in mijne verontwaardiging, schreef ik aan VOLTAIRE, en riep, hem mijn werk zendende, om wraak. 't Is bekend, met hoe veel goedheids VOLTAIRE de jonge lieden bejegende, die eenige begaafdheid tot de dichtkunde lieten blijken. De Fransche Parnassus was als een Koninkrijk, over 't welk hij den scepter aan niemant ter waereld zou hebben willen afstaan, doch wiens onderdaanen hij gaarne in getal zag aangroeien. Hij zondt mij een dier antwoorden, welke hij met zoo veel bevalligheids wist te geeven, en waarmede hij zoo mild was. De lof, welken hij aan mijn werk gaf, stelde mij volkomen schadeloos omtrent hetgeen ik de onregtvaardigheid der Akademie noemde, wier oordeel, zeide ik, niet een aas in de schaal woog, tegen de stem van zulk een man als VOLTAIRE. Doch 't geen mij nog veel meer dan zijn brief streelde, was een exemplaar van zijne Werken, door zijne eigen hand verbeterd, welk hij mij ten geschenke zondt. Ik was gek van hoogmoed en vreugde, en ik liep door de Stad en in de Collegien, met dit geschenk onder mijnen arm. Dit was het begin (voegt MARMONTEL 'er nevens) van mijne briefwisselinge met dien grooten Man, en van de vriendschapsverbintenisse, die, dertig jaaren lang, tot aan zijnen dood, onveranderd heeft stand gehouden.

In No. III. *Meng.* bl. 107. reg. 8. staat *hen*, lees *hem*.
In No. IV. *Meng.* bl. 176. reg. 11. staat 11,642; moet zijn 19,642.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

KONING SAUL EN DE TOVERESSE VAN ENDOR,

OF

TOELICHTING VAN I SAMUEL XXVIII: 3—25.

In de daad; is 'er eene Gebeurtenis in den Bijbel, die veeler, die aller aandagt trok; waarover de Schriftuurverklaarders breedvoerig en zeer van elkander verschillend zijn; waarover het niet ontbreekt aan uitgewerkte Verhandelingen van geleerde Mannen, die strijdige begrippen omhelzen en beweeren; — is 'er eene Gebeurtenis in den Bijbel, bij welker ontvouwing men gelegenheid neemt om te handelen over verscheide Onderwerpen, die 'er ja soms zijdlings, doch meestal volstrekt niet toe behooren, en dus veel overhoop haalt, zonder iets, de zaak zelve betreffende, te vorderen: — 't is die van SAUL's Raadpleeging met de Waarzeggeresse te *Endor*.

Vergeefs zou men in dit Vertoog verwagten eene opgave en beoordeeling der verschillende begrippen van de Schriftuurverklaarders; of ook een breede voordragt der gevoelens, zo van *Jooden* als *Christenen*, over dit geval gevormd, en met zo veel vreemds vermengd. Ik bepaal mij tot de voordragt des gevals, met de voorgaande en volgende omstandigheden; en zal ik, dit gedaan hebbende, nog eene en andere bedenking in 't midden brengen, tot staaving van het begrip, dat men hier om niets bovennatuurlijks of wonderdaadigs te denken, maar alles aan te merken hebbe als louter bedrog, omtrent eenen bevreesden en voor zulk een' trek zeer geschikten Koning.

De Geschiedboeker vermeldt in het 3 vers, waarmede hij treedt tot het verhaal deezer Gebeurtenisse, twee voorafgaande bijzonderheden, die, hoe vreemd ze bij elk-

elkander.komen, nogthans zeer voeglijk ter inleidinge dienen: te weeten, den Dood van den Propheet SAMUËL, de Rouwe over deezen Godsman, en diens Begraafenis te *Rama*; en SAUL's bedrijf om de Waarzeggers en Duivelkunstenaars uit zijn Rijk te verbannen. Immers moest SAMUËL, schoon gestorven, geraadpleegd, en die Raadvraaging door tusschenkomst eener Waarzeggeresse werkstellig gemaakt worden; gelijk het vervolg uitwijst.

Gelegenheid hiertoe gaf de benarde toestand, waarin zich SAUL bevondt, door den hervatten krijg der *Philistijnen*, die thans met grooter Heirmagt, dan voorheen, de Landpaalen van *Israël* bestookten. Deeze was gelegerd te *Sunem*, eene Grensstad van de Stamme *Isaschar*. SAUL betrok met zijne krijgsbenden 't Gebergte *Gilboa*, niet verre van *Sunem* gelegen. De beide Legers bevonden zich omtrent in dezelfde ligging tegen over elkander, als ten tijde dat DAVID, door het verslaan van GOLIATH, de Overwinning voor zijnen Vorst verzekerde. Eene valei tusschen beide boodt zich ten slagveld aan.

Israëls Vorst beklimt de bergtoppen van *Gilboa*, om 't vijandlijk Leger op te neemen. Veel sterker, dan hij verwagtte, doet het zich op aan zijn tellend en overrekenend oog; de verbondene *Philistijnsche* Vorsten hadden een talrijke Legermagt verzameld; en kon SAUL niet naalaaten, te meer daar de plaats zelve ter herinnering diende, te denken aan DAVID, thans in der *Philistijnen* Land geweeken, met de Mannen, die hem aanhingen, en wier menigte zo zeer aangroeide. ISAÏ's Zoon, die hem te deezer plaatze voorheen tot Redder strekte, zou nu, met den Vijand zamenspannende, zijn Verdelger kunnen weezen, en de bedreigingen, van Gods wegen door SAMUËL gedaan, vervulling erlangen. Ontrust, verward, vol vrees en beevende daalt hij ten bergtoppe af.

Begeerte, om zijn naakend lot, 't geen hij met schrik te gemoete zag, te weeten, om te verneemen, wat hem, in dit hachlijk tijdsgewrichte, te doen stondt, deedt hem alles aanwenden om den Heere raad te vraagen; dan op geenerlei wijze kreeg hij eenig antwoord; noch droom, noch teken, noch de taal eens waaren Propheets, geeft hem licht in de duisternis, welke hem omringt, en die zijne verlegenheid tot raadloosheid doet

op-

opklimmen. Hij beschouwt zich als van GOD en Menschen verlaaten.

Het vreemde Redmiddel, waartoe de beangste Vorst toevlugt neemt, wijst zulks kenbaar uit. Hij vervoegt zich tot zijne vertrouwdste Hovelingen. En, veronderstellende, dat 'er in de Landpaalen van *Israël*, ondanks zijne voorheen aangewende poogingen om dezelve van het snood gebroed der Wichelaressen, Tovenaars en Waarzegsters te zuiveren, nog wel eene enkele, hier of daar, zou gevonden worden, die het bestaan zogt door deeze kunstenaarijen, de gewoone toevlugt van bijgeloof en verlegenheid; dit veronderstellende, zegt hij tot die Hovelingen: *Zoekt mij eene Vrouwe, die een waarzeggenden Geest heeft, dat ik tot haar gaa, en door haar onderzoeke.*

Het doet, ten rechten verstande van het geval, vervolgens geboekt, niet weinig af, bepaald te weeten, hoedanig eene Vrouwe SAUL hier bedoele, of wat men te verstaan hebbe door den *waarzeggenden Geest*, van welken hij, in die vertwijfeldheid, hoope schept iets te zullen verneemen, omtrent het geen hij doen moet, of welk een lot hem naakt.

Het woord, in de Grondtaale gebruikt, duidt een Persoon aan, die voorwendt toekomende dingen te voorzeggen, door eene gemeenzaame verkeering met Geesten, die dit openbaaren, of wel door het opwekken van Afgestorvenen, wier taal zij spreeken; de kunstbehendigheid bezittende, om het geluid, 't welk zij voortbrengen, zodanig te vormen, dat het schijnt voort te komen van de plaats, waar de opgewekte Doode gezegd wordt zich te bevinden; met andere woorden, een *waarzeggende Buikspreekster*. Op zulk slag van Bedriegers doelt Propheet JESAÏA, als hij schrijft: *Gij zult vernederd worden, gij zult uit de aarde spreeken, en uwe spraak zal uit het stof zagtkens voortkomen; uwe stem zal zijn als de stem van iemand, die uit zijnen buik spreekt, schijnende uit de aarde voort te komen, en uwe spraake zal uit het stof piepen.* JES. XXIX: 4. JOSEPHUS noemt deeze Vrouwe eene *Buikspreekster.* — Eene kunst, reeds vroeg verstaan bij de Tovenaars, en, in Godspraaken, vaak gebruikt tot misleiding der Raadvraageren. Men vindt 'er nog heden ten dage, die zulks meesterlijk, en tot verbaazing der Toehoorderen, kunnen verrigten, en met deeze kunst het Land

doorreizen. — Dat SAUL na dusdanig eene *Vrouwe*, en dan na eenen *Man*, vraagt, vindt zijne oplosfing daarin, dat deeze Kunne, van ouden tijde af, gelijk wij door eene naamlijst, uit Ongewijde Schrijveren ontleend, zouden kunnen toonen, geagt wierd, in dit bedrijf, boven de andere uit te fteeken.

De Vorst wordt terftond door zijne vaardige Hovelingen met een antwoord gediend, 't welk aan zijn verlangen voldoet. Zij verklaaren zodanig eene Vrouwe te *Endor* te kennen, of althans te weeten, dat 'er zich, in die kleine Stad van de Stam *Manasfe*, in de Valei van *Jitzreël*, aan den voet des Bergs *Gilboa*, tegen over en nabij *Sunem*, eene Vrouwe onthieldt, die, tegen de Wet en 's Konings Verbod, de Dooden opriep, raadpleegde, en uit den buik fprak.

Wel te vrede over deeze ontdekking, vertoeft SAUL niet. —— Om de Waarzeggeresfe door zijn koninglijk gewaad niet te verfchrikken, en onbekend zo nabij de vijandlijke Legerplaats te komen, legt hij 't zelve af, doet eene vermommende kleeding aan, en begeeft zich, flegts van twee Mannen vergezeld, op weg. —— Om dit zonder opfpraak heimlijk te doen, en weetende dat de Nagt de tijd is, wanneer dit flag van Lieden hunne Kunftenaarijen liefst volvoert, maaken zij, in den Nagt bij de Toveresfe te komen. — Men kan, zijner verbeeldinge botvierende, zich hier een akelig Toverhol fchilderen, vol fchrikverwekkende beeltenisfen, door een flaauw lamplicht beftraald; daarbij heefche en fchorre geluiden paaren: doch de Gefchiedenis meldt des niets: alleen mogen wij, zonder de waarheid te misgaan, veronderftellen, dat zij, eene *Buikfpreekfter* van naam, ten Hove bekend, een verblijf zal gehad hebben, zeer gefchikt om haare bedrieglijke kunften uit te voeren en de Ligtgeloovigheid te beleezen.

Niet ongewoon zulk een Nagtbezoek te ontvangen, en waarfchijnlijk op de wagt om der ijdele nieuwsgierigheid ten dienfte te ftaan, ontvangt zij dit drietal in haare wooning. SAUL zelf voert het woord: *Voorzeg mij door den waarzeggenden Geest, en doe mij opkomen, dien ik u zeggen zal.* Het uiterfte van haare kunst vergt hij haar af; niet alleen moest zij *waarzeggen*, maar ook dit doen, door eenen *Dooden*, te zijner keuze, uit het Rijk der Schimmen te verwekken.

Met de verlegene behoedzaamheid, dit flag van Lieden

ften eigen, wanneer zij hunne kunstenaarijen, in een Land waar zij verboden zijn, zullen oefenen, voert zij den vraager te gemoet: *Ziet, gij weet wat* SAUL *gedaan heeft, hoe hij de Waarzegsters en Duivelkunstenaars uit het land heeft uitgerooid; waarom stelt gij mijne ziele dan eenen strik om mij te dooden?* — Zij mogt zich deswegen, schoon zij, 't welk ons waarschijnlijk voorkomt, SAUL reeds uit zijne boven al het Volk uitsteekende lengte, en misschien ook aan zijne gelaatstrekken, kende, gerust stellen; dewijl hij, die dit verzoek deedt, bij GOD zwoer, dat haar deswegen geen straffe zou overkomen! Een bijzonder Persoon zou haar alleen *geheimhouding*, en geene *strafloosheid*, beloofd hebben; de *Koning* alleen kon op dien toon spreeken. — En wie weet, welk eene voorafgaande verstandhouding 'er geweest zij tusschen de Hovelingen, die zo vaardig de *Endorsche* Waarzeggeresse opgaven, en deeze Bedriegster! Althans is het der Waarzeggeren gewoon bedrijf, zijdlingsche kundschap op te zoeken; een hulpmiddel, waarin zij doorgaans slaagen.

Naa deeze gerustelling vingen zeker de beleezingen, de toverstreeken en begochelingen aan, geschikt om den geest der Raadvraageren in verwarring te brengen en met schrik te vervullen. De Geschiedboeker vermeldt ze niet. En 't zou voor ons ongepast weezen, des eene schilderij op te hangen, vervaardigd naar 't geen wij uit de beschrijvingen van soortgelijke Tovergeschiedenissen en Beleezingen weeten, die naar tijden en omstandigheden, als 't ware, in 't oneindige verschillen.

De *Endorsche* Geestenzienster en Schimmenverwekster vraagt, de noodige voorbereidzels te werk gesteld hebbende: *Wien zal ik u doen opkomen?* — SAUL verzoekt, beevende, dat zij SAMUËL verwekke. — Zij vangt haar gochelspel aan, en, naa genoegzaame verbijstering des Raadvraagers, wendt zij voor, SAMUËL te zien. Op dit tijdstip oordeelt zij de gelegenheid gebooren, om, 't geen zij duslang hadt ontveinsd, dat zij den Koning kende, te ontdekken, als hadde SAMUËL, dien zij voorwendde opgewekt te hebben, haar dit te kennen gegeeven. Zij stelt zich zeer verlegen aan, en roept met misbaar, zo eigen aan Lieden van haare kunst: *Waarom hebt gij mij bedroogen? — want gij zijt* SAUL! — Een uitroep, die belachlijk zou geweest zijn, indien ze niet gegrond ware op de onderstelling, dat de voorgewende uit den doo-

hadt, weinig oogenblikken te vooren, zijne benardheid voor den aanftaanden Veldflag, met ronde woorden, te verftaan gegeeven. Zij kon kundfchap hebben van de weinige onderdaanigheid, die SAUL's benden betoonden aan de bevelen van eenen Vorst, wiens bijsterzinnige vlaagen hem ongefchikt maakten om zijn Volk, naar eisch, aan te voeren, en dat ook onder 't zelve veeler hoofd na DAVID hing, die, gelijk het verhaal uitwijst, van tijd tot tijd veele Overloopers kreeg. — Wat de voorfpelling van SAUL's fneuvelen, met zijne Zoonen, aanbelangt — behalven dat het woord *morgen*, bij de *Hebreën*, niet bepaald den volgenden dag, maar een onbepaalden toekomenden tijd, en niet zelden zo veel als *eerlang* betekent, en het dus genoeg ware, als dit ongeval geduurende deezen Oorlog gebeurde; kon uit de bekende dapperheid van SAUL's Zoonen ligt opgemaakt worden, dat zij den Vijand den rug niet zouden toekeeren, maar, met hunnen Vader, het uiterfte waagen, en allen doodsgevaar tarten. Die waarfchijnlijkheid pleitte voor dusdanig eene voorfpelling; en hadt zij altoos, in het dubbelzinnig of liever onbepaald woord *morgen*, een open, indien het, tegen alle verwagting, anders uitviel. — 't Is doorgaans de zaak, wij bekennen het, der Waarzegfters, iets gunftigs voor den Raadvraager uit te brengen: doch dit was voor de *Endorfche*, zou zij in den geest van SAMUËL fpreeken en de rol diens Propheets fpeelen, onmogelijk. SAUL zelf hadt den weg, om iets gunftigs te hooren, opgedolven, door te verklaaren *dat hij van* GOD *verlaaten was*. — En eens genomen. dat de uitkomst niet beantwoord hadde aan haa.. zo kunftig overlegde zogenaamde Godfpraak, ftondt haar hieruit niets kwaads te dugten: immers is het den Menfchen niet eigen, wegens het goede, 't geen hun boven verwagting, of ftrijdig met het onheilfpellende, overkomt, verftoord te worden, gelijk zij veelligt doen, als, naa een gunftig gefpeld lot, hun ramp wedervaart.

Dan, om met de Gefchiedenis voort te gaan. 't Geen SAUL zich verzekerd hieldt, in deeze vlaage van hem geheel vermeesterende bijgeloovigheid, (fterk genoeg om hem te vervoeren tot den dwaazen ftap, om zijn Leger, daar een Slag op handen was, te verlaaten,) uit den mond van den opgewekten SAMUËL te hooren, verfchrikte hem zodanig, dat hij plotsling ter aarde viel, en,

lan-

langen tijd gevast hebbende, magtloos op den grond uitgestrekt bleef liggen.

Dit maakte de Toveresse verlegen, en zij hadt bijkans berouw, de zaak tot dat uiterste gebragt te hebben. 's Konings dood, ten haaren huize, kon niets dan ramp baaren. Zij vervoegt zich tot den bezweekenen, zeggende: *Ziet uwe Dienstmaagd heeft na uwe stemme gehoord, ik heb mijne ziele in mijne hand gesteld,* of mijzelve in leevensgevaar gebragt, *en uwe woorden gehoord, die gij tot mij gesproken hebt*, u gehoorzaamd; *luister nu ook na mij, na de stemme uwer Dienstmaagd; laat mij eene beete broods voor u zetten, en eet: zo zal 'er kragt in u zijn, dat gij over weg gaat.* Welke slimme treeken dier op haar bedrijf meesterlijk afgerigte!

SAUL bekomt, doch weigert te eeten; 't aanhouden der Vrouwe, gepaard met den aandrang zijner Reisgenooten, haalt hem over, en hij schikt zich ter tafel, eet van het geslachte kalf, met ongezuurde koeken, en toog, naar den Lijve versterkt, doch even zwak van Geest, dien zelfden nagt na de Legerplaats.

Eene en andere bedenking heb ik beloofd van de veelvuldige, die hier zouden te maaken vallen. — Indien dit geheele geval te *Endor* geene Bedriegerij geweest hebbe, gelijk wij 't zelve, en, zo wij meenen, op toereikende gronden, verklaarden, — indien de Geest, de Schim of de Persoon van SAMUËL daadlijk verscheenen zij; moet zulks geschied weezen door de werking van het vermogen der Waarzeggeresse zelve — of door de tusschenkomst van eenig goed of kwaad bovenmenschlijk Weezen — of door de Almagt Gods zelve. —— Laaten wij dit kortlijk bezien en toetzen.

Dat de Waarzeggeresse het vermogen zou bezeten hebben om een Dooden ten leeven te herroepen, is te dwaas om eenige overweeging te verdienen; en dit zou egter, zo als het in de Geschiedenis, naar den letter genomen, voorkomt, het geval moeten geweest zijn. Stondt zulks in eeniger Menschen magt, ontelbaare gelegenheden, die dit, al ware het slegts voor een korten tijd, wenschlijk maakten, om zelfs het voorledene te weeten, zouden zich aanbieden, en geene schatten gespaard worden, om die kundigheden van zo bevoorregte Menschen te koopen. — 't Is waar, door alle tijden heen, en nog heden ten dage, worden 'er gevonden, die dit voorwenden; maar, bezaten

ten zij die kunst, zij zouden rijker weezen, dan zij zijn; veelen, tot hun de toevlugt neemende, betaalden zeker, met eene milde hand, de van den opgewekten Dooden ontdekte geheimen. Dan de armoede, waarin deeze Lieden leeven, toont de nietsbeduidenheid hunner voorwendzelen, waarmede zij geenen, dan eenige weinige Ligtgeloovigen, bedriegen; en worden zij ook niet, of schaars, gevonden, dan waar diepe onkunde, de Moeder des Bijgeloofs, heerscht, en door geenen, dan dwaashartigen, opgezogt.

Een bovenmenschlijk Weezen, *goed* of *kwaad*, zou 'er dan in 't spel dienen te komen. Om een *goed Weezen* zal men hier niet ligt denken, maar veeleer den *Duivel*, of een van diens onderhoorige Geesten, te hulp neemen, en *Duivelkunstenaarij* inroepen; doch, die dit doen, geeven blijk, dat zij (de Leer van den Duivel en diens geheelen helschen stoet daargelaaten) gansch verkeerde denkbeelden van de Godheid vormen, als die, door den Duivel het vermogen der Opwekking van Dooden en het voorspellen van toekomende zaaken te verleenen, de Menschen in de onmiddelijke verzoeking zou brengen, om, tegen haare duidlijke bevelen, de Duivelkunstenaars raad te pleegen; zich teffens ontzettende van het onderscheidend voorregt van *alleen* het toekomende te weeten, *alleen* het aanstaande te kunnen voorspellen. — Dan deeze Duivelbezweering is met Waarzeggerij, waar gezond Verstand en rechte Godsdienstkennis heerschen, uitgebannen.

Eindelijk, dat GOD zelf, die, langs alle andere gewoone wegen van raadvraaging en ontdekking, SAUL geweigerd hadt, iets wegens zijn lot, in dien benarden toestand, te spellen, eene Toveresse zou bijgestaan hebben, om door haaren mond, onder de volvoering van haar guichelspel, SAMUËL te doen spreeken, is de tastbaarste ongerijmdheid zelve. Hadt GOD den *Jooden* niet uitdruklijk geboden: *Gij zult u niet keeren tot de Waarzeggeren en tot de Duivelkunstenaaren; zoekt ze niet, u met hun verontreinigende. Ik ben de* HEERE *uw* GOD. Telde hij zulk een bedrijf niet onder de gruwelen der Volken van *Canaän*; zeggende tegen de *Israëliten*: *Onder u zal niet gevonden worden, die met Waarzeggerijen omgaat, of die eenen waarzeggenden Geest vraagt, of een Duivelkunstenaar, of die de Dooden vraagt: wie zulks doet, is den* HEERE *een gruwel.* — GOD *heeft u zulks niet toegelaaten.*

Dat

Dat het Geschiedverhaal zodanig is ingerigt en afloopt, alsof SAMUËL, met de daad opgewekt, gesproken hebbe, baart geene zwaarigheid in 't minste: een Geschiedschrijver geeft verslag van het *gebeurde*, zonder zich met *de wijze hoe* in te laaten, of die te beoordeelen; en een *Joodsch* Geschiedboeker kan niet verondersteld worden, in goeden ernst, geloofd te hebben, dat dit weezenlijk zo gebeurde, als de hem medegedeelde berigten inhielden: en heeft JESUS SIRACH, wanneer hij van SAMUËL betuigt, *naa dat hij ontslaapen was, propheteerde hij, en voorzeide* SAUL *zijn einde, hij verhief zijne stemme uit de aarde*, of de zwakheid om aan spookverschijnzelen te gelooven, of liever hij spreekt overeenkomstig met het verhaal des Geschiedschrijvers, en is het niet meer dan de trek eens Lofredenaars.

Met ééne bedenking zal ik besluiten. – Is het een welgegronde stelregel van den wijzen PREDIKER: *de Mensch weet niet wat geschieden zal, en niemand heeft het hem te kennen gegeeven wanneer 't geschieden zal*; heeft de Allerhoogste ons toekomend lot agter een gordijn verborgen, 't geen de hand des tijds alleen opligt: dan blijkt, hoe dwaas het zij, Starrewichelaars, Goedergelukzeggers en allen, die het zich, op eenigerlei wijze, vermeeten 's Menschen aanstaande lot te spellen, te raadpleegen: eene krankhoofdigheid, die ja verminderd, doch, tot schande onzer verlichte Eeuwe, op verre na nog niet geheel verdweenen is. Nog worden 'er gevonden, wier begeerte om tot het toekomende door te dringen en zich gerust te stellen omtrent gebeurtenissen, waarvan zij den uitslag en de gevolgen niet kunnen ontdekken, hun de toevlugt doet neemen tot listige Bedriegers, of Vrouwen van gelijken stempel met de *Endorsche* Waarzeggeresse, wier veelgewaagde of dubbelzinnige Voorzeggingen soms toevallig gelukken, doch meestal door de Ondervinding beschaamd worden, en niet zelden, door de wondere werking der verbeeldingskragt, den nieuwsgierigen Raadyraager in het ongeluk, hem gespeld, dompelen; waardoor hij zijne Dwaasheid, zo geen Godloosheid, duur betaalt. – Dat wij ons dan voor zulk eene verkeerdheid zorgvuldig wagten. Dat wij, op GODS voorzienigheid gerust, wegens ons aanstaande lot, op GOD vertrouwen, onzen weg op Hem wentelen, vast verzekerd dat Hij 't zal maaken.

BERICHT, AANGAANDE EEN TYPHUS, TE BERLIJN IN 1803 WAARGENOMEN, DOOR DEN GEHEIMRAAD EN HOOGLEERAAR C. W. HUFELAND.

In het Jaar 1803 ontstond te *Berlijn* een *Typhus* (rotachtige Zenuwkoorts), die, hoewel *Sporadisch* van aart, verscheiden lieden in het krankbed hielp. De hevigheid des aanvals reeds in de eerste dagen, vergezeld met de grootste zwakheid (*Asthenie*), het gekrenkt denkvermogen, de van den beginne geheel ontbreekende slaap, de gestoorde spijsverteering, de menigvuldige krampachtige zenuwtrekkingen, de opspringingen der peezen, het pluizen (*floccorum collectio*), het nederwaards glijden in het bed, welke drie laatste verschijnzelen zich inzonderheid, hoewel niet altoos, tegen het einde der ziekte, als voorboden des doods, openbaarden, deeden mij aanstonds het besluit neemen, om zonder verzuim de dringendste toevallen tegen te gaan, door de opwekkende Geneeswijze, in haar geheel beloop, aan te wenden. Dus wierden Wijn, Naphtha, door konst vervaardigde Moschus, Cascarilla, Koortsbast, zwaar bruin Bier, Opium, en kragtige Bouillons, naar maate de bijzondere subjective Aanwijzingen en verzoeken der Lijders het een of ander verkiesbaarder maakten, in eene genoegzaame hoeveelheid, goede hoedanigheid, en met behoorlijke tusschenpoozingen, voorgeschreeven. Bij de meesten deezer Zieken openbaarde zich, reeds met het begin der Koorts, doch bij anderen veel laater, een volkomen verlies van eetlust, met een gespannen bovenbuik, en verder met alle de overige tekenen eener verzameling van bedorven stoffen: terwijl de onbeschrijflijke kragteloosheid de thans zo algemeen veroordeelde manier, om het lichaam door ontlastende middelen te zuiveren, scheen te verbieden. Hierom begon men de Geneeswijze op de echte *Brownische* manier. Met behoorlijke voorzichtigheid lette ik op het gevolg daarvan, geduurende twee of drie etmaalen. Ook verminderden eenige der toevallen aanmerkelijk: doch ik kon bij geen enkelen dier Lijders eene gewenschte Geneezing bewerken, wanneer niet vooraf de Natuur, of alleen, of door gepaste ontlastmiddelen ondersteund, door sterk braa-

braaken, of purgeeren, ruime ontlastingen der eerste wegen had bezorgd. In één Geval, alwaar de kragten des Lijders het konden verdraagen, wilde ik het uiterste afwachten: ik verzette mij tegen de stem der Natuur, en gaf, in plaats van de, in schijn, verzwakkende ontlastmiddelen, bij aanhoudenheid Wijn, *Liquor Anodinus*, enz. Ondertusschen vond ik zijn gevaarvollen toestand, ten volgenden dage, nog merkelijk verergerd; waardoor ik gedwongen wierd, hem even als de anderen te behandelen. Ook zag ik ras zeer duidelijk, door de in het oog loopende beterschap, dat de kragtige ontlastmiddelen, waardoor steeds geele, dikke of zuure slijm, of eene donkergroene olijachtige galstoffe, in eene groote hoeveelheid, ontlast wierd, hier, als het beste *Sthenische* middel, werkte. Deeze, tegen mijnen wil, tegen mijn aangenomen Plan, en tegen de geheele leere der Aandoenlijkheid, (*Erregungstheorie*) mij als afgedwongene Geneeswijze, werkte ook zo gelukkiglijk, dat de Zieke vervolgens, door de, op nieuw aangewende, *Sthenisch-tonische* opwekkende behandeling, in twee dagen verder voorwaards kwam, dan voorheen in zes dagen. Zie daar een onwederspreekelijk bewijs, dat stoffelijke oorzaaken, als de ziekten onderhoudende en verergerende middelen, niet geloochend kunnen worden: kunnende dezelve, door de kwaalijk begreepene *Sthenische* Geneeswijze, niet weggenomen, of krachteloos worden gemaakt. Derhalven, gelijk voor vijftig of honderd jaaren, moeten nog heden deeze onreinigheden worden weggeruimd, door de werking der Natuur, of der Konst; waarna eerst het Ziekte-character, als een gevolg der verzwakkende magten, door versterkende en prikkelende middelen aangegreepen kan worden.

Het gewigt der werking van stoffelijke oorzaaken, zelfs bij eene anderzins best mogelijke behandeling, wordt nog overtuigender gemaakt door twee Gevallen eener wederinstorting in deezen *Typhus*, veroorzaakt door overlaading van de maag, bij anderzins reeds herstellende Lijders. Een derzelven, naamelijk, stierf, niettegenstaande de geregeld aangewende exciteerende Geneeswijze: terwijl de andere, door een Braakmiddel en daarop voorgeschreevene Purgeermiddelen, gered, en eindelijk, door het gebruik van Wijn, geheel hersteld wierd.

Bij

Bij deeze gelegenheid vind ik het noodig, bekend te maaken, dat, in den *Typhus*, de Geest van Vitriool, gemengd met eene gelijke hoeveelheid van Geest van Zout, in het verschrikkelijkst Tijdstip deezer Ziekte, alwaar men bijna niets, dan een zekeren dood, te wagten had, allerheilzaamst werkte. Dit middel, van tijd tot tijd, in de hoeveelheid van drie, zes, of negen druppen, gegeeven, brengt eene snelle omwisseling der geheele Ziekte te wege, die, met rasse schreeden, eene volkomene herstelling bewerkt.

BESCHRIJVING VAN DE WOM-BAT, EEN NIEUWLINGS ONTDEKT VIERVOETIG DIER.

(Ontleend uit *Lieutenant Colonel* COLLINS *Account of the English Colonij in New South Wales.*)

Op *Cape Barren Eiland*, welks dorheid aan den naam beantwoordt, en alwaar het voedzel zeer schaars is, mag men als eene zeldzaamheid aanmerken, dat het desniettegenstaande zo sterk bewoond is door de kleine *Kangooroo*, en nog een grasetend, nu eerst ontdekt, Viervoetig Dier. 't Zelve verdient overzulks eene bijzondere beschrijving.

De *Wom-bat*, of de *Wom-back*, zo als de Inboorelingen van *Port Jackson* 't zelve noemen, is een vet, dik, kortpootig en vrij werkloos schepzel, al het voorkomen hebbende van eene logge sterkte. Het is wat grooter dan een kloeke Hond. In gedaante en beweeging heeft de *Wom-bat* zo veel van een Beer, dat, indien hij daarmede niet volkomen overeenkome, hij egter iedereen den Beer voor den geest brengt.

De lengte, van de punt des staarts tot op den tip van den neus gemeeten, is eenëndertig duimen, waarvan het lijf drieëntwintig en vijf tienden beslaat. De kop is zeven duimen, en de staart vijf tienden; de omtrek agter de voorpooten, zevenëntwintig duimen; over het dikste gedeelte van den buik, eenëndertig duimen. De zwaarte haalt, uit de hand gewoogen, tusschen de vijfëntwintig en dertig ponden. Het hair is ruw, en omtrent een duim of een duim en vijf tienden lang; dun zit het op den buik, dikker op den rug en den kop,

al-

allerdikst op de billen en het lijf; de kleur van het hair is bruinagtig, nu donkerder, dan ligter, doch donkerst langs den rug.

De kop is breed en platagtig, en, de *Wom-bat* regt van vooren gezien, schijnt de kop, de ooren uitgezonderd, bijkans een gelijkzijdigen driehoek uit te maaken; de eene zijde is omtrent zeven duimen en vijf tienden lang, maar de bovenzijde, of die de breedte des kops uitmaakt, is de kortste. Het hair van vooren ligt in eene zo geregelde orde alsof het gekamd ware, overeind staande, van den neus, derzelver middelpunt, als eene soort van straalen uitschietende.

De ooren zijn scherp en opgeheeven, twee duimen en drie tienden lang, staan wijd van elkander af, en geenszins onevenredig. De oogen zijn klein, en eer ingezonken dan uitpuilende, maar vlug en leevendig. De ruimte tusschen beiden is omtrent twee duimen en vijf tienden, en ze zijn geplaatst beneden het middelpunt van den driehoek, welken men zich na den neus toeloopende verbeelde. De nette zamenloop van de hairen, die de oogleden dekken, met fijn hair bezet, schijnt aan het Beest een groot vermogen te schenken om al wat schaaden kan af te weeren.

De neus is breed; de neusgaten zijn breed, lang, en kunnen geslooten worden; zij staan hoekig tegen elkander over, en 'er loopt eene holte tot de bovenlip, die verdeeld is even als de lip der Haazen. De kneevels zijn dik en sterk, en haalen in lengte van twee tot drie duimen en vijf tienden.

De opening van den bek is klein; daarin zijn vijf lange grassnijdende tanden vooraan in elk kaakebeen, gelijk die van de *Kangooroo*; agter deeze is eene tusschenruimte van omtrent een duim; alsdan doen zich op, twee smalle hondstanden van gelijke hoogte, met acht kiezen dieper in te zien, en naauwlijks 'er van te onderscheiden. Het geheel getal, in beide de kaaken, bedraagt vierëntwintig.

De nek is dik en kort; dit belet grootlijks de beweegingen van den kop, die als op de schouders geplaatst schijnt.

Van den nek af maakt de rug eene kleine bogt, tot bijkans op de billen, waar dezelve zagtlijk afloopt tot de agterste deelen, waar men geen staart ontdekt. Een staart, egter, is 'er te bespeuren, als men zorgvuldig met

met den vinger de schuinte van het ruggebeen overstrijkt. De hairen van elkander verwijderende, ziet men, vijf tienden van een duim in de lengte, en van drie tot een tiende in de breedte, een blooten staart, alleen met eenige korte fijne hairtjes aan het einde. Deeze zonderlinge staart schijnt naar evenredigheid veel grooter in een jonge dan in een volwassen *Wom-bat*.

De voorpooten zijn zeer sterk en gespierd; derzelver lengte, van de voetzool tot den voet, is vijf duimen en vijf tienden, en de afstand tusschen beiden vijf duimen en vijf tienden; de pooten zijn vleeschagtig, rond en dik, haalende een duim en negen tienden diameter. De klaauwen zijn vijf in getal, verbonden aan even zo veele korte geledingen. De drie middelklaauwen zijn sterk, en omtrent acht of negen tienden duims in lengte; de duim- en kleine vinger-klaauwen zijn desgelijks sterk, doch korter dan de andere, haalende slegts van zes tot zeven tienden duims. De vleeschagtige wortel van den duims-klaauw is kleinder en beweeglijker dan de andere. De voetzool is hard, het bovenste gedeelte bedekt met kort hair, tot beneden de beginzels der klaauwen, waar het overheen hangt. De agterpooten zijn minder sterk en minder gespierd dan de voorpooten; derzelver lengte tot de zool is zeven duimen en vijf tienden. De agtervoet is langer dan de voorvoet, maar niet minder gevleescht; de lengte haalt twee duimen en zeven tienden; de breedte twee duimen en zes tienden. De klaauwen zijn vier in getal; de drie binnenste zijn minder sterk, maar omtrent twee tienden van een duim langer dan de voorklaauwen, en vindt men daar eene vleeschagtige spoor, in plaats van een duim-klaauw. De geheele voet heeft eene kromte, die het voorste gedeelte eenigzins binnenwaards brengt.

In de grootte van de beide Sexen doet zich bijkans geen onderscheid op; doch het Wijfje is het zwaarste.

De *Wom-bat* heeft, volgens den Heer BASS (*), van wien deeze Beschrijving ontleend is, geene aanspraak altoos op snelheid van loop; elk Dier, om zo te spreeken, loopt hem voorbij. Zijn gang is waggelend en schuivend, en heeft iets van de onbevallige houding eens

(*) De Heer BASS was een der Chirurgijns op het Schip *the Reliance*.

eens Beers. Van aart is dit Dier vreedzaam en zagt, gelijk eigen is aan een graseetend Beest; doch het bijt fel, en betoont zich woedend, als het getergd wordt. De Heer BASS hoorde het nimmer geluid slaan dan bij zulk eene gelegenheid. De stem was zissend, en kon niet verder, dan op den afstand van dertig of veertig roeden, gehoord worden.

De Heer BASS, een *Wom-bat* gevangen hebbende, vatte het Dier schielijk op van den grond, de handen onder den buik steekende; zonder eenig leed te doen, lag het over zijn' rug en arm, gelijk men de kinderen draagt. Het sloeg geen geluid; het deedt geene poogingen, om het, worstelend, te ontkomen. Het zag 'er goelijk uit, en scheen zo wel te vrede, alsof het door hem, van jongs af, was opgekweekt (*). Hij droeg het Beest eene mijl verre, nu op den eenen, dan op den anderen arm; zomtijds lag hij het over zijne schouder: alle die plaatsveranderingen nam de *Wom-bat* wel op, tot dat de draager zich verpligt vondt om de pooten vast te maaken, daar hij in een boschje ging, om een tak van een nieuw houtgewas, 't geen hij zag, af te snijden: woedend werd het Dier, toen hem een tak, ter binding gebruikt, knelde; het schreeuwde uit al zijne magt, woelde sterk, en beet een stuk uit den rok van den Heer BASS met zijne groote snijtanden. De vriendschap nam hiermede een einde. Het Beest bleef onverzoenlijk, en op den verderen weg na de boot hieldt het niet op met schreeuwen, dan wanneer het ten einde adem was. — Deeze bijzonderheid scheen uit te wijzen, dat de *Wom-bat* door eene zagte behandeling schielijk leerzaam en waarschijnlijk den mensch genegen zou worden: doch dat de oppasser zorge draage hem niet te tergen, althans niet wanneer het Dier volwassen is!

Behalven de *Furneaux's Eilanden*, bewoont de *Wom-bat* de Bergen ten westen *Port Jackson*. Op beide deeze plaatzen heeft hij zijne verblijfplaats onder den grond; ook is dit schepzel wonder wel gevormd om te graaven: tot welk eene diepte het zich in den grond verbergt, is onbekend. Volgens het verhaal, door de In-

(*) De *Kangooroo* en eenige andere Dieren in *Nieuw Zuid-Wales* laaten zich bij uitstek gemaklijk temmen, zo ras ze gevangen zijn.

Inboorelingen gegeeven; wordt de *Wom-bat* van het Gebergte nooit bij dag gezien, maar onthoudt zich geduurende denzelven in zijn hol, alleen 's nagts uitgaande om spijze te zoeken; maar de *Wom-bat* op de Eilanden ziet men op alle tijden van den dag om voedzel uitgaan. —— Het is nog niet ten vollen bekend, waarmede zij zich voeden; dan het is hoogstwaarschijnlijk, dat dit voedzel naar gelange van de omstandigheden, waarin het Beest zich geplaatst vindt, verandert. De maagén der *Wom-bats*, door den Heer BASS geopend, waren uitgezet met ruw wier-agtig gras; en hij hadt nevens anderen gezien, dat het Dier krabbelde onder het drooge zee-wier op het strand; doch hij kon nooit ontdekken, wat het eigenlijk zogt. Nu kan de bergbewoonende *Wom-bat* zich nimmer strandwaards begeeven, om spijze te haalen, noch op die hoogte wier-agtig gras vinden, en moet dus bestaan van voedzel, 't welk de omstandigheden hem aanbieden.

VERSLAG VAN EENE VROUWLIJKE SCHAMAN IN HET RUSSISCH RIJK.

Het *Russisch Rijk* is van eene uitgestrektheid, onbekend bij andere hedendaagsche Volken, en werd naauwlijks geëvenaard door dat der *Romeinen*, toen deezen ten hoogsten toppunte van magt en grootheid waren opgesteegen. Het bevat op deszelfs Grondgebied de meest van elkander verschillende Volken en Lugtstreeken van den tegenovergesteldsten aart. De uitgebreidheid van het Noorden tot het Zuiden is vijftig Graaden Breedte, van den Noord-pool af te rekenen; de Lengte van het Westen tot het Oosten is meer dan honderd-en-zeventig Graaden. Het reikt ten Noorden tot den bevroozen *Oceaan*, grenst ten Zuiden aan de warme lugtstreeken van *Persie*, *Japan* en *China*. Het beslaat meer dan een zevende gedeelte van het bekende Vasteland, en bijkans een zes-en-twintigste gedeelte van den geheelen Aardbol.

In enkele uitgestrektheid maakt dus het *Russisch* Rijk eene groote vertooning; doch uit welke bevroozen en onbewoonde woestijnen bestaat een aanmerkelijk gedeelte! Van wat aanbelang is het grondgebied te rekenen,

't geen

At geen zich tot den Noord-pool uitstrekt? In de daad, de bevolking van dit Rijk is gering, in vergelijking met de grondvlakte, en zamengesteld uit Volken, die verre zijn om vermengd of tot een geheel gebragt te kunnen worden.

De laatst overledene Alleenheerscheresse van dit uitgebreid Rijk, CATHARINA DE II, liet door C. W. MÜLLER, in den Jaare 1776, een Werk aanvangen, 't geen voltooid werd in 1779, de Afbeeldingen behelzende van 95 onderscheide Volken, en te *Petersburg* uitgegeeven: eene Beschrijving vergezelde deeze Plaaten; onderaan stonden de naamen der Volken slegts vermeld, in het *Russisch*, *Hoogduitsch* en *Fransch*.

Van dit Werk is onlangs eene *Engelsche* Uitgave in 't licht gekomen, onder den Titel van, *The Costume of the Russian Empire, illustrated by a series of Seventy-three Engravings* (*), *with Descriptions in English and French*, Imp. 4to. 8 L. en 8 S. Uit dit Werk willen wij nu en dan eene van de meest merkwaardige Beschrijvingen overneemen. Deeze zijn ontleend uit de beste bronnen, allermeest uit des Hoogleeraars MÜLLER's *Description de toutes les Nations de l'Empire de Russie* — *Voyage en Siberie, par* D'AUTEROCHE — *Description de Kamtschatka, par M.* KRACHEMINNIKOW — PLESCHEEF's *Survey of the Russian Empire* — SAÜR's *Account of the Commodore* BILLING's *Expedition to the Northern Parts of Russia*, enz. enz.

Voor tegenwoordig ontvangen onze Leezers een Verslag van eene *Vrouwlijke Schaman*.

De talrijke *Heidensche* Volken, die den wijden omvang des *Russischen* Rijks bewoonen, onderscheiden zich door drie verschillende soorten van Afgoderij: te weeten, in de zodanigen, die belijdenis doen van het *Schamanismus*, in die zich voor naavolgers van de *Lama* uitgeeven, en die onder het beheer der *Brahminen* staan.

De eerstgenoemde deezer Secten is, met de veelvuldige takken, waarin dezelve is onderscheiden, verreweg de talrijkste, zo wel als de oudste, en in de daad de grondslag van de beide andere en een aantal mindere Secten, in welken het *Heidendom* verdeeld is.

On-

(*) Voor dit mindere getal, dan in de *Russische* Uitgave, wordt voldoende reden gegeeven.

Onder de *Russische* Volken is egter het *Schamanismus*, uit verscheidenerlei oorzaaken, tegenwoordig een zamenhoopzel geworden van de onverstaanbaarste en zichzelven omverstootende stellingen, afgodische ongerijmdheden, en de verregaandste bijgeloovigheden.

In elk gedeelte des Rijks, waar het *Schamanismus* de overhand heeft, worden de Vrouwen aangemerkt als eene mindere soort van weezens. De Mannen merken ze aan als alleen geschaapen ter zinnelijke lustvoldoening, tot de bevolking der aarde, en het waarneemen der huislijke diensten. Zij worden, in gevolge deezer begrippen, vrij streng behandeld; veragting en verwaarloozing is 'er het eigenaartig gevolg van.

Desniettegenstaande worden de Vrouwen in de Godsdienstige Orders opgenomen, en Priesteresfen, zo zeer geagt als de Priesters zelve, en met gelijke magt bekleed. Dit Volk veronderstelt, dat eenige bijzonder door de Godheid bestemd zijn tot die Priesterlijke waardigheid; en, indien een eerstgebooren kind onderhevig is aan kramptrekkingen en stuipen, en verscheide andere kwaalen, merken zij zulk een kind aan als bijzonder geschikt tot de waarneeming der Godsdienstpligten van het *Schamanismus*.

Beiden de Priesters en Priesteresfen worden uit den Volkshoop genomen. Zij zijn van de overigen huns Volks niet onderscheiden, dan door eene zonderlinge wijze van kleeding, en een uitgebreider kennis van de Leerstellingen huns Godsdiensts. Zij zijn niet verpligt tot het leeven in den ongehuwden staat, of het houden eener leevenswijze, van die hunner Landgenooten verschillende; zij hebben ook geen genoegzaam inkomen, om van te bestaan, zonder te deelen in de werkzaamheden der maatschappije. De kennis, nogthans, welke de meest onderweezenen van den Godsdienst hebben, heeft weinig te beduiden: doorgaans is alles zeer duister, onvolkomen en vol tegenstrijdigheden. De onderscheide Volken, bij welken het *Schamanismus* heerscht, hebben verschillende afgodische plegtigheden, en de *Schamans* of Priesters, onder dezelfde Volken, verschillen hierin zomtijds van elkander.

De *Schamans* kleeden zich op eene grillige en zeer vreemde wijze, in het denkbeeld, dat zij zich hierdoor aangenaam bij God en ontzaglijk in het oog der Menschen maaken. Uit deezen hoofde is het geene hunner minste bezigheden, elkander in vreemde toetaa-

taakeling voorbij te ftreeven. Ook verfchilt deeze vreemde kleeding naar de Volken, uit welken zij herkomftig zijn.

Bovenal vallen in 't ooge de veelvuldige afgodifche vercierzelen, gemaakt van ijzeren plaatjes, van vogelklaauwen, van ftrooken onderfcheiden laken en bont, en beestenvellen: het hoofddekzel is doorgaans geboord met het vel van een Lijnx, praalende met een pluim van uilenvederen. — Eene foort van Tamborine is de onaffcheidelijke gezellinne van de *Schamans*; dezelve is vervaardigd van hout, en aan de eene zijde met een vel overdekt; aan de andere zijde loopt een dwars handvatzel, bij 't welk zij dit fpeeltuig draagen: het uitgefpannen vel is meestentijds befchilderd met Beeldfpraakige Characters, zomwijlen met de afbeeldzels van Afgoden, of van verfcheidenerlei Beesten. Het werktuig, waarmede zij op de Tamborine flaan, is van hout, en bekleed met de huid van een Haas, of het bont van eenig ander foortgelijk Dier. — Aan dit toverwerktuig fchrijven zij eene zeer groote kragt toe, en geeven voor, dat zij, met 'er op te flaan, de Geesten, in welken zij gelooven, naar welgevallen, kunnen doen verfchijnen of heenen gaan.

De beginzels van het *Schamanismus* komen hoofdzaaklijk hier op neder. Zij gelooven in éénen God, den Schepper aller dingen, dien de onderfcheidene Volken met verfchillende naamen benoemen; een aantal mindere Godheden regeert de wereld, voornaamlijk naar eigen welgevallen, fchoon zij allen aan de Godheid ondergefchikt zijn. — Alle de Hemelfche Lichaamen zijn Godheden, even zo ook eenige aardfche voorwerpen, als Vuur, Water, Bergen, enz. 'Er zijn desgelijks kwaade Godheden, van welken één de opperfte is, die God in vermogen het naaste bij komt: deeze woonen in de rivieren, in de bosfchen, op het gebergte, enz. Zij fcheppen hun éénig genoegen in het Menschdom te plaagen.

Het Volk houdt zich overtuigd, dat de Goden aan hunne *Schamans* verfchijnen onder verfchillende gedaanten, doch bijzonder in die van een Beer; voor welk Dier zij, uit deezen hoofde, grooten eerbied hebben.

Zij gelooven in een ftaat naa den dood; doch hunne denkbeelden van een toekomend leeven zijn vreemd en belachlijk. — Aan de goede Godheden, die zij onder veelvuldige afgodifche gedaanten verbeelden, bieden zij

 of-

offeranden aan, en ftorten voor dezelven gebeden uit, van welker verhooring zij zich verzekerd houden.

Ondanks, egter, van alle die ongerijmdheden van het *Schamanismus*, zal de aandagtige onderzoeker 'er eenige gelijkvormigheden met den *Mosaifchen* Godsdienst in ontdekken. De heilige vuuren, de toebrengingen, de aanbiddingen, de gevoelens ten opzigte van de Vrouwen, en veele andere ftellingen der *Schamans*, zijn misfchien van der *Jooden* Godsdienst ontleend.

IETS OVER DE VERHANDELING VAN DEN HOOGLEERAAR M. SIEGENBEEK OVER DE WELLUIDENDHEID DER NEDERDUITSCHE TAAL, VOORKOMENDE IN HET EERSTE DEEL DER WERKEN VAN DE BATAAFSCHE MAATSCHAPPIJ VAN TAAL- EN DICHTKUNDE (*).

„De Hollander," zegt de vermaarde IMMANUEL KANT, in zijne *Waarnemingen over het gevoel van het fchoone en verhevene* (†), „ is van eene geregelde en naarftige inborst, „ maar, daar hij alleen op het nuttige ziet, zoo heeft hij „ weinig gevoel voor dat geen, wat in fijner oordeel fchoon „ of verheven is."

Volgens dat fijnere oordeel van den Koningsbergfchen Wijsgeer moet dus voorzeker de Taal- en Dichtkunde (‡) geene gemeenfchap hebben met het fchoone en verhevene; want dat onze Natie in het ijverig en gelukkig beoefenen van Taal- en Dichtkunde altoos warelijk heeft uitgemunt, kan niemand ontkennen, die flechts eenige kennis heeft van de ge-

(*) Offchoon wij reeds, voor een geruimen tijd, in onze *Letteroefeningen* dit Werk van Prof. SIEGENBEEK hebben aangekondigd; konden wij echter niet afzijn, wijl thans de Taalkunde zoo zeer aan de orde van den dag is gefteld, ook deze nadere Bedenkingen rakende dezelfde Verhandeling, van eene geachte hand ontvangen, als eene oordeelkundige Bijdrage tot de rechte kennis en waardering van onze fchoone Moedertaal, in ons *Mengelwerk* eene plaats in te ruimen.—— *De Uitgevers.*

(†) Nederduitfche vertaling, bl. 88.

(‡) In hoe verre het gezegde van KANT fteek houdt ten aanzien van de overige Kunften en Wetenfchappen, ten aanzien bij voorbeeld van de Schilderkunst, Teekenkunst, enz. laten wij aan anderen ter beoordeeling. Maar wij voor ons wenschten wel, dat de Franfchen dat fijnere oordeel verkregen, dat zij het fchoone en verhevene in de Duitfche kunstgewrochten opmerkten, de fchilderftukken van onze Nederlandfche Meesters, van onzen DOUW, POTTER en dergelijken, ons voortaan lieten behouden, en de weggevoerde ftukken terug zonden, om ze tegen Duitfche in te ruilen.

geschiedenis en den staat der Letteren en Kunsten in ons Vaderland; en dat de Critische Wijsgeer in deze kennis wel grondig ervaren is geweest, lijdt immers geen twijfel, daar hij onzen landaard zoo beslissend beoordeelt.

Hoe het zij, van de gemelde ijverige en gelukkige beoefening der Taal- en Dichtkunde bij onze Natie vinden wij een nieuw bewijs in het Boek, waarvan wij gaan verslag geven.

Onze Landgenooten, hoe grof hun oordeel dan ook zijn moge, zijn altoos van begrip geweest, dat het schoone en verhevene van eene rede of geschrift niet enkel in de waarheid en het belangrijke der gedachten, maar ook inzonderheid in de wijze van voorstel bestaat, en wel voornamelijk gelegen is in de zuiverheid, gemakkelijkheid en welluidendheid der taal, de kortheid, naauwkeurigheid en sierelijkheid der uitdrukking, de netheid, eigenaardigheid en bondigheid der woordvoeging, de welgepastheid, bevalligheid en juistheid der vergelijkingen en beeltenissen, en de zoetvloeijendheid der maat, met zekere levendiger losheid, weelderigheid en stoutheid van schildering, waar men gebruik maakt van den dichterlijken stijl.

Uit hoofde van deze meening heeft onze Natie zich altoos bijzonderlijk toegelegd op het beschaven van hare Taal en het beoefenen der Dichtkunst. Reeds in die tijden, toen het grootste gedeelte van Duitschland nog in de diepste Barbaarsheid verzonken lag, had zij hare Taal- en Dichtkundige Genootschappen, onder den naam van *Kameren der Rederijkers* bekend, die in de voornaamste Steden eeuwen lang met luister gebloeid hebben, vervolgens met de verandering der tijden door andere inrichtingen vervangen zijn, en alzoo tot op onze dagen toe onafgebroken zijn in stand gebleven. Van daar die wonderbare rijkheid van onze taal in korte, eigenaardige, zinrijke en welklinkende woorden; van daar die overgroote menigte van allerleie sierelijke spreekmanieren, die bij ons Nederlanders bijzonder t'huis hooren; van daar dat rollende, natuurelijke en gemakkelijke in de schikking der maldeelen, en de samenstelling en aaneenschakeling der zinsneden, dat onze Nederduitsche Spraak zoo uitstekend eigen is.

Van zoodanige Maatschappijen, als wij vermeld hebben, zijn in de laatste helft der voorgaande eeuw door uitgegeven Taal- en Dichtwerken onder anderen vermaard geworden: het *taal- en dichtlievend Genootschap* te Leijden, onder de zinspreuk: *kunst wordt door arbeid verkregen*; het *dicht- en letterlievend Genootschap* te Rotterdam, onder de spreuk: *studium scientiarum genitrix*, en het *dicht- en letteroefenend Genootschap* te Amsterdam, ten blazoen voerende: *wij streven naar de volmaaktheid.*

Deze Genootschappen waren sedert eenige jaren door de

burgerlijke oneenigheden, herhaalde staatsomwentelingen en verdere ontzettende gebeurtenissen in ons Vaderland tot een staat van kwijning en uitteering vervallen, die eerlang eene gantschelijke ontbinding deed te gemoet zien. Om dit naderend onheil voor te komen, besloot men, de handen ineen te slaan. De drie afzonderlijke Stichtingen werden ineen gesmolten tot één Genootschap, in drie *Afdeelingen*, Departementen of Kamers, de Leijdsche, Rotterdamsche en Amsterdamsche, verdeeld, die ten opzichte van haar huishoudelijk bestaan en de beheering van hare bijzondere eigendommen geheel vrij en onafhankelijk zijn, doch ten aanzien van hare werkzaamheden naar buiten en de bevordering van haar gemeenschappelijk doel, den opbouw der Nederduitsche Taal- en Dichtkunde, slechts één lichaam uitmaken, en naar algemeene wetten bestuurd worden (*).

Van dit alzoo vereenigde Genootschap, de *Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde* genaamd, worden ons nu in het aangekondigde Stuk de eerste lettervruchten aangeboden, vruchten van taalkennis en dichterlijk vernuft, die wij gerust aan alle kenners en liefhebbers van Nederduitsche Taal- en Dichtkunde, als ware lekkernijen, durven aanprijzen.

In de Voorrede des Boeks, die in eenen zuiveren en bevalligen stijl geschreven is, wordt beknoptelijk het noodige bericht gegeven wegens de instelling, oogmerken en verrichtingen der Maatschappij, met vermelding tevens van een en andere bijzonderheden ten aanzien van de stukken, in dit eerste Deel van de Werken des Genootschaps vervat.

Het eerste en voornaamste stuk, dat in de verzameling voorkomt, is van taalkundigen inhoud, en het werk van den beroemden Hoogleeraar in de Nederduitsche Letterkunde, M. SIEGENBEEK. Het behelst een zeer oordeelkundig Antwoord op deze belangrijke Vraag, door het Genootschap uitgeschreven: *In hoe verre behoort de spelling der Nederduitsche taal geregeld te worden naar welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak?* En wij twijfelen geenszins of ieder Taalkundige zal gereedelijk instemmen met het oordeel der Beoordeelaren, die dit Opstel den uitgeloofden Gouden Eerprijs hebben waardig gekeurd.

Om het belangrijke der stof en de uitnemende wijze der behandeling zullen wij van dit stuk eenigzins naauwkeuriger en omstandiger verslag doen.

De Verhandeling wordt geopend met eene gepaste Inleiding, waarin de Schrijver, na eerst in 't algemeen iets gezegd te hebben wegens de aangelegenheid van 't onderwerp, vervolgens de eigen woorden van de Vraag in overweging neemt, en de hoofdpunten van onderzoek, waartoe hij zich in

(*) Voorrede bl. VI.

en zijn Antwoord bepalen zal, of de algemeene verdeeling der stof, opgeeft.

Volgens deze opgaaf onderzoekt hij in de eerste Afdeeling dit algemeene vraagstuk: *of het met eene gezonde taalkunde bestaanbaar zij, der welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak eenigen merkelijken invloed op de spelling toe te kennen.*

Naar de letter van de Prijsvraag had de Hoogleeraar met dit onderzoek zich niet behoeven in te laten, naardemaal het voorstel zelve, *in hoeverre* de welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak invloed behooren te hebben op de spelling, reeds stilzwijgend de rechtmatigheid van eenigen invloed der eerste op de laatste onderstelt. Doch, om de juiste maat van dien invloed met des te meerder zekerheid en naauwkeurigheid te kunnen bepalen, oordeelde hij, met recht, het dienstig, vooraf de wettigheid van denzelven met de noodige bewijzen te staven, ter wederlegging van die nieuwerwetsche taalzuiveraars, (of taalbedervers, hoe gij ze noemen wilt,) die alle woorden naar de afleiding willen geschreven hebben, en aan de welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak allen invloed op de spelling ontzeggen.

Alvorens echter hiertoe over te gaan, teekent de Schrijver nog kortelijk aan, dat de welluidendheid voor het gehoor en de gemakkelijkheid in de uitspraak, hoe zeer eigentlijk twee onderscheidene zaken zijnde, echter, zijns oordeels, ten aanzien van derzelver invloed op de spelling, ten naasten bij op hetzelfde uitkomen; weshalve hij dat geen, wat voor de eene als geldende geacht wordt, ook meent voor de andere voldongen te mogen rekenen.

Na deze algemeene aanmerking ter zaak tredende, toont de Hoogleeraar (Hoofdst. I. § 1) met de klaarste en overtuigendste bewijzen, uit de natuur der zaak zelve ontleend, en door gelukkig bijgebragte getuigenissen van de vermaardste Mannen, die in taalkennis en welsprekendheid hebben uitgemunt, als een CICERO, QUINCTILIAAN en dergelijken, bekrachtigd, dat noodwendig bij elke beschaafde Natie, die voor het schoone en bevallige niet ongevoelig is, de welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak eenen aanmerkelijken invloed moeten hebben op de spelling der taal.

Vervolgens beschouwt de Hoogleeraar de tegenbedenkingen, die hiertegen door de tegenstanders worden ingebragt (§ 2), en betoogt op eene korte, zakelijke en alleszins voldoende wijs, dat het voorgeven, alsof het volgen der welluidendheid de afkomst der woorden verduisteren en de duidelijkheid der tale benadeelen zou, volstrekt ongegrond is, en dat welluidendheid geenszins iets ingebeelds, iets willekeurigs en onzekers is, gelijk sommigen beweren, maar eene zaak, in

de natuur der dingen gelegen, en door het algemeen oordeel der menſchen erkend.

Hier had de Schrijver, die in zijn gantſche geſchrift de hoogſte beſcheidenheid en gematigdheid met prijſelijke naauwgezetheid in acht neemt, indien hij minder op den roem dezer deugden ware gezet geweest, ter beſchaming der hedendaagſche taalzifters nog vrij wat ſterker kunnen ſpreken, en de beſchuldiging wegens het benadeelen der duidelijkheid, aan den invloed der welluidendheid op de ſpelling valſchelijk te last gelegd, met volle recht aan de ſchrijfwijze naar de afleiding kunnen aantijgen. Wie toch vindt zich niet verlegen, om net te raden, wat eigentlijk de ſchrijver zeggen wil, wanneer men de woorden leest van *eensgelijks*, *overtalligheid*, *hedendagſche*, *gebrekig*, *ſchierlijk*, *naarijver*, *naarvolgen*, *daarteboven*, *bevoorderen*, *leedteekenen* enz. (*)? wie hoorde ooit in de beſchaafde ſamenleving van dergelijke dingen? en wat is toch het ſchrijven eigentlijk anders, dan het afteekenen van de klanken? — wat anders, dan een hulpmiddel, om het ſpreken te vertegenwoordigen, en van hoorbaar zichtbaar te maken? Hoe naauwkeuriger derhalve het ſchrift de klanken van de woorden, zoodanig als die bij beſchaafde lieden worden uitgeſproken, uitdrukt, des te beter wordt voor de dui-

de-

(*) Wij weten wel, dat niet alle deze woorden goede voorbeelden van eene ſtiptere ſpelwijs naar de afleiding kunnen genoemd worden, daar ſommigen derzelven ook naar die regelmaat zelve anders moeten geſchreven worden, gelijk onder anderen aangetoond is door E. H. ALEWIJN, in zijne *Toetſe van nieuwerwetſche Taalkunde*, in het VII D. der *Werken van de Maatſch. van Nederl. Lett.* te Leijden, en door den Hoogl. KLUIT, in zijne *Aanmerkingen over eenige nieuw ingevoerde wijzen van ſpreken en ſchrijven*, in de *Vaderl. Letteroef.* voor 1800. N. 9: doch wij brengen dezelve bij, om meteen te dienen tot een proef, hoe zeer de afkomst der woorden, in plaats van duidelijker te worden, integendeel al verder verduisterd zou raken, indien een ieder in het hoofd kreeg, op zijne wijze de woorden te ſchrijven naar de afleiding. Immers heeft men in onze dagen *leedteeken* voor *litteeken* begonnen te ſchrijven, alsof het woord ſamengeſteld was uit *leed* (*dolor*) en *teeken*; terwijl het buiten allen twijfel is, dat *litteeken*, waarvoor men oudtijds ook *likteeken* en *lijkteeken* ſchreef, afkomſtig is van het oude *lijk*, het lichaam, de uiterlijke gedaante, (waarvan ook *likdoorn* of *lijkdoorn* en *lichaam* of *lijkhaam*) en *teeken*, als zijnde een teeken, dat nog eenigzins de gedaante vertoont van de ontvangen wond. Zie TEN KATE, *eerſte proeve van geregelde afleiding*, art. *lijk*; in de *Aanleiding tot de kennis der Nederd. Spraak*, II D. bl. 280, en ALEWIJN t. a. pl. bl. 313 en volgg. — Zoo begon men ook, voor eenige jaren, *maak-klaar* te ſchrijven voor *makelaar*, alsof het woord van *klaar maken* en niet van *makelen* afkomſtig was. Warelijk het is eens ieders zaak niet, over de afleiding der woorden te beſliſſen. Zoo deze regelmaat, en niet die der uitſpraak, door een ieder gevolgd wierd, zou het er welhaast ellendig met onze ſpelling uitzien. In het bepalen der uitſpraak, integendeel, zal zelden een oplettend hoorder mistasten.

delijkheid gezorgd, en des te volkomener is de spelling te achten. De afleiding komt niet anders in het spel, dan voor zoo verre zij in twijfelachtige gevallen de beste regelmaat is, om de algemeene uitspraak der beschaafde waereld, waarvan men in den gemeenzamer omgang, bij achteloozer spreektrant, op velerleie wijze afwijkt, bij het schrijven met de meeste naauwkeurigheid te bepalen en te volgen. Daar nu de beschaafde mensch, bij het spreken, gelijk bij alle andere verrichtingen, altoos het gemakkelijke voor zich zelven en het aangename voor anderen, zoo veel met de bereiking van zijn oogmerk bestaanbaar is, navolgt, moet ook in het schrijven, dat van het spreken eene getrouwe afteekening zijn moet, die inachtneming van het gemakkelijke en aangename bij het spreken naauwkeurig worden aangeduid; dat is, de spelling moet bij een beschaafd Volk, zoo veel de duidelijkheid toelaat, altoos geschikt en geregeld worden naar welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak. Dit is zoo klaar en ontegensprekelijk, dat het naauwelijks te begrijpen valt, hoe sommige Schrijvers, die voor het overige zich als lieden doen kennen van oordeel en goeden smaak, een tegengesteld gevoelen kunnen aankleven, en de woorden, die een beschaafder uitspraak eenigzins veranderd en bevalliger en vloeijender gemaakt heeft, echter nog kunnen schrijven volgens de afkomst en den ouden vorm, 't welk even zoo veel is, alsof een schilder, die ons naar het leven moest afmalen, ons ging uitbeelden, met beestenvellen om den hals, in de onbehagelijke kleeding van onze ruwe voorvaders.

Dan de ondervinding, zal men zeggen, moet hier de zaak voornamelijk beslissen. In eene verrichting toch, zoo algemeen en dagelijks beoefend als het schrijven, leert de ondervinding het best, welke wijze van doen met de natuur der zake het meest overeenkomstig is, en aan het oogmerk het volkomenst beantwoordt.

Hebben alle Volkeren, die in beschaafdheid hebben uitgemunt, zich altoos in hunne schrijfwijs naar de welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak geschikt, en wel des te meer, naar mate zij verder in beschaafdheid waren gevorderd, dan mag men veilig besluiten, dat dergelijk eene schrijfwijs ook in der daad voor de verkieselijkste is te houden.

Te recht begreep dus de Hoogleeraar, ter bekrachtiging van het bewezen stelsel, nog de voorbeelden te moeten aanvoeren van die Volkeren, die algemeen voor de allerbeschaafdste erkend zijn, als die van de Grieken en Romeinen uit de Ouden, en dat van de Franschen uit de Hedendaagschen. Hij spreekt derhalve in de eerste plaats van het Grieksch § 3, vervolgens van het Latijn § 4, en eindelijk van het Fransch § 5, en toont, als een grondig kenner van alle die drie talen, met een voegelijk aantal van welgekozen voorbeelden, hoe de

spel-

ſpelling in die ſpraken, door verwisſeling, invoeging en weglating of ineenſmelting van letters, zich beſtendig geſchikt en geregeld heeft naar welluidendheid en gemakkelijkheid van uitſpraak.

Op deze wijze in 't algemeen de wettigheid bewezen hebbende van den invloed der welluidendheid op de ſpelling, gaat de Schrijver in het IIde Hoofdſtuk deze ſtelling nog wat bepaalder ten aanzien van onze Nederduitſche taal onderzoeken.

Hij erkent (§ 1), dat onze taal, als een tak van de oude Duitſche of Teutoniſche, en dus afkomſtig van een Volk, 't welk bij ruwer luchtſtreek en ruwere zeden ook ſtomper van gewaarwordingen was, oorſpronkelijk in haren aard minder vloeibaar en welluidend, en voor welſprekendheid en dichtkunst minder geſchikt is, dan de Griekſche en Latijnſche talen; maar hij merkt zeer gepast aan, dat dit ſlechts eene reden te meer is, om in de ſpelling van onze taal vooral op de welluidendheid en gemakkelijkheid der uitſpraak acht te geven, ten einde het oorſpronkelijk gebrekkige in onze taal al meer en meer te verhelpen, haar allengskens zachter en vloeibaarder te maken, en alzoo hare geſchiktheid voor welſprekendheid en dichtkunst te doen toenemen. Hij ſtemt het toe, dat men dergelijk eene verfraaijing der taal geenszins kan uitwerken tegen den wil der Natie; maar hij beweert tevens met recht, dat men ook de beſchaving der ſpraak, wanneer de Natie zich daartoe geneigd betoont, niet tegen mag houden door wederſtrevige ſpelling.

Dat nu onze landaard hieromtrent geheel niet onverſchillig is, maar integendeel voor het zachte, het welluidende, het ſtreelende en het vloeibare in de taal de grootſte geneigdheid aan den dag legt, bewijst de Hoogleeraar op de navolgende wijs: Hij vergelijkt (§ 2) onzen Nederduitſchen tongval met den Hoogduitſchen, en doet zien, hoe wij Nederlanders de woorden, die wij oudtijds met de Duitſchers gemeen hadden, door het verwisſelen van de ſcherpe *f* en de harde *t* in de verwantſchapte zachtere letters *v* en *d*, door het inlasſchen van klinkers, inzonderheid van de zachte *e*, door het verminderen van opeenvolgende ſcherpe medeklinkers, door het verplaatſen en omzetten, het weglaten of bijvoegen van letters, en door het ſplitſen of ſamentrekken van lettergrepen, eene welluidendheid en aangenaamheid voor het gehoor en eene zoetvloeijendheid en gemakkelijkheid voor de uitſpraak hebben bijgezet, die bij de ſcherpere en hardere klanken, door de Duitſchers behouden, voortreffelijk afſteken.

Dit kortelijk met een aantal van ſprekende voorbeelden aangewezen hebbende, ter beſchaming van hun, die heden ten dage met al het Hoogduitſche zoo beſpottelijk hoog loopen, en op het eigen Vaderlandſche met verachting nederzien, toont hij verder uit eene menigte van woorden en ſpreekwij-

zen,

zen, hoe zeer onze Natie de welluidendheid bemint, en ter bevordering van eene zachte, bevallige en vloeibare uitspraak velerleie afwijkingen van de taalkundige regelmaat verkiest, ja tot verfraaijing en veraangenaming van de klanken alle die vier middelen bezigt, die mogelijk zijn, — het verwisselen, het verplaatsen, het invoegen en het uitlaten van letters.

Dit een en ander wordt met eene uitnemende netheid en naauwkeurigheid in weinige woorden (§ 2 en 3) ten duidelijksten uiteengezet, en daaruit het besluit opgemaakt (§ 4), dat de invloed der welluidendheid op de spelling niet alleen met de algemeene beginselen der taalkunde, maar ook met den bijzonderen aard van onze moedertaal volkomen overeenkomstig is. En ieder oordeelkundig Lezer, gelooven wij, zal de rechtmatigheid van dit besluit, na overweging van het bijgebragte, gereedelijk toestemmen.

Wij kunnen echter niet afzijn, den Hoogleeraar in bedenking te geven, of wel de spreek- en schrijfwijzen, die op bladz. 39 worden aangevoerd, van *elders* voor *ellers*, *kelder* voor *keller*, *helder* voor *heller*, enz. eigentlijk als voorbeelden van de zorg onzer Natie voor welluidendheid kunnen gelden. Wij twijfelen, of niet de Duitschers, bij voorbeeld, die de woorden *keller* en *heller* behouden hebben, deze laatste klanken, zoo niet welluidender, ten minsten even welluidend als *helder* en *kelder* zullen keuren. Wij stemmen het wel toe, dat de zucht van onze Natie, om zulke klanken te gebruiken, als haar de gemakkelijkste en aangenaamste zijn, voor de oorzaak moet gehouden worden, waarom in gemelde woorden de *d* voor de *l* is verwisseld; maar het komt ons voor, dat die verwisseling niet zoo zeer aan het gevoel van welluidendheid, als wel aan het bijzondere en eigenaardige van onze uitspraak, toegeschreven moet worden.

De klanken van *ellers*, *keller*, *heller* enz. vorderen eene zekere snelheid van uitspraak, die niet zeer strookt met de bezadigdheid en naauwkeurigheid van ons volkskarakter. Wij beminnen tusschen iedere lettergreep eene zekere rust, om alles des te duidelijker, nadrukkelijker en onderscheidelijker te kunnen uitspreken; en hiertoe is de *d* eene zeer geschikte letter, daar zij door den nadruk, dien zij vordert, bij den overgang van de eene lettergreep tot de andere eene kleine aangename tusschenpoozing en duidelijker onderscheiding noodzakelijk maakt.

Op gelijke wijze zouden wij 't ook niet zoo zeer aan de zorg voor welluidendheid, als wel aan den bijzonderen aard der vroegere uitspraak toeschrijven, dat onze vroegere Schrijvers, gelijk de Hoogleeraar op bl. 34 aanteekent; zoo veel behagen vonden in het achtervoegen der zachte *e*, en niet alleen *hadde* schreven voor *had*, *stroome* voor *stroom*, *ooge* voor *oog*, *mate* voor *maat*, maar ook *ane* voor *aan*, *ave* voor *af*, *tote* voor *tot*, enz.

Eene

Eene meerdere snelheid in het spreken schijnt ons toe van die gewoonte onzer voorouders de oorzaak geweest te zijn. Ja wij houden in 't algemeen eene meerdere snelheid van uitspraak voor de voorname reden, waarom onze taal in de XIVde en XVde Eeuw, offchoon als toen buiten twijfel veel minder beschaafd, dan tegenwoordig, echter nog alzoo veel van klinkers voorzien was; een verschijnsel, 't welk zich anders naauwelijks verklaren laat, daar de algemeene ondervinding leert, dat in de meest beschaafde talen ook het meest van klinkers wordt gebruik gemaakt (*).

De naauwere vereeniging en gemeenschap met de Vlamingen en Brabanders, die reeds in het spreken eenig zweemsel hebben van de Fransche drift, en misschien eenige meerdere levendigheid en losheid van aard deden onze voorvaderen waarschijnelijk in die tijden de woorden wat driftiger en radder uitspreken, en daardoor een welgevallen scheppen in dergelijke korte klanken, als *ave*, *ane*, *tote*, enz., waarvoor wij nu, bij deftiger en bedaarder spreektrant, de geluiden verkiezen van *af*, *aan*, *tot*, enz.

En hier vinden wij gelegenheid, eene algemeene aanmerking voor te dragen, die ons voorkomt van eenig belang te zijn, en mede een bewijs op te leveren, dat men in de spelling niet al te stipt de regelmaat der afleiding, maar vooral de uitspraak moet volgen, ten zij de zorg voor de duidelijkheid blijkbaar het tegendeel gebiede.

Er is, namelijk, in de uitspraak van ieder Volk iets onderscheidends, iets bijzonders en karaktesmatigs, dat in de spelling noodwendig moet bewaard blijven; zoo niet al het natuurlijke, het aardige en geestige van een taal bij het lezen zal gemist worden.

Gelijk 'er bij ieder afzonderlijk mensch, in alle deszelfs handelingen, zekere bijzondere wijzigingen of kenmerkende eigenaardigheden worden waargenomen, die uit de bijzondere inborst of het karakter haren oorsprong ontleenen; zoo is 'er bij ieder Volk, in deszelfs uitspraak, of in de wijze, waarop het gewoon is, de gedachten uit te drukken, ook zekere bijzondere eigenaardigheid van klankvorming, van stemleiding en toonval te onderkennen, die haren grond heeft in het bijzondere gestel, de inborst en zeden van den landaard (†).

Zoo

(*) De geleerde HUIJDECOPER is van oordeel, „dat de tongslag „der ouden veel zachter was, dan de tegenwoordige." Zie *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, I D. bl. 123.

(†) „De uitspraak," zegt onze geleerde Landgenoot H. DE GROOT; in zijne *Vergelijking der Gemeenebesten*, onlangs uitgegeven door *Mr.* J. MEERMAN, II D. bl. 81; „de uitspraak zelve geeft eenigermate den aard en de zeden der sprekenden te kennen; en die mededeeling van 't geen in de ziel omgaat, welke door de spraak geschiedt, gelijk zij de menschen van 't gedierte afzondert, onder-

„scheidt

Zoo is 'er, bij voorbeeld, in den snellen, losfen en rabbelenden tongslag van de Franschen, waardoor hun de woorden, als met heele stroomen, zoo gemakkelijk en vaardig uit den mond rollen, iets kenmerkends te ontdekken van dat vrolijke, goedwillige en ligtzinnige karakter, 't welk deze Natie onderscheidt, die wel mild en overdadig is in allerlei gewenstigheden, maar over de betuigingen, die zij doet, zeer luttel zich bekommert.

Zoo is 'er in de uitspraak van den Duitscher, daar hij met fleemende tong de klanken sleept en rekt, en met een sissend geblaas uithaalt, iets van dat pochende en ophefmakende zoo wel, als van dat vleijende en onderwerpelijke, dat veelal aan de Duitschers zoo eigen is.

Zoo is 'er in het spreken van den Engelsman, die de geluiden met lispende tong en weinige beweging van kaken tusschen de tanden kort weg uitstoot, alsof hij zich naauwelijks verwaardigt, u de woorden naauwkeurig toe te meten, niet onduidelijk iets van dat gemelijke en trotsche te bemerken, dat in den Engelschen aard ligt.

En zoo ook heeft onze Nederlandsche spraak iets kenmerkelijks en eigenaardigs, dat het uitvloeisel is van ons gestel en onze inborst. Wij vormen de klanken niet voor op de tanden, gelijk de Engelschen, niet met een terugtrek naar de keel en een sissende wederuitblazing, gelijk de Duitschers, niet boven aan 't gehemelte, gelijk de Franschen, maar brengen ze voort in het midden van den mond, en spreken eenigzins vrijer met een voller en opener mond, terwijl wij met zekere bedaardheid, oplettendheid en nadruk het zuivere geluid en de eigentlijke waarde van iedere letter naauwkeuriglijk uitduiden, zonder eenigen lispenden, sissenden of anderen bijklank of nagalm (*). En in deze bijzonderheden van onze uitspraak erkent men gemakkelijk die rondborstigheid en ernsthaftigheid, met die bezadigdheid en naauwkeurigheid in 't berekenen, die de hoofdtrekken zijn van ons Hollandsch karakter.

Uit hoofde nu van dit bezadigde, nadrukkelijke en naauwkeurige in onze uitspraak, en deze bijzondere wijze van klankvorming, zijn sommige letterbijeenvoegingen voor ons geschikt, andere moeijelijk en onaangenaam.

Te

„ scheidt ook de menschen grootelijks van elkander. „Want die Vol-
„ keren, die minder bepaalde klanken geven, naderen tevens meer tot
„ een staat van wildheid. Ook onder hen, die dezelfde taal spreken,
„ ontdekt zich, naar mate van den tongval, een zeker fijn verschil.
„ Zoo levert in Griekenland de taal der Atheniensers eenen manne-
„ lijken klank op; die der Ioniers eenen weeken, gelijk dit Volk zel-
„ ve ook dat karakter heeft; de Doriers spreken ruuw, de Aeoliers
„ Barbaarsch. Ook de Romeinsche spraak heeft zich veranderd met
„ de zeden van iedere eeuw; eerst was zij ongevormd en ruuw;
„ daarna ernstig en statig; ten laatsten teeder en verwijfd." enz.

(*) Zie TEN KATE, *Aanleiding tot de kennis der Nederd. Spraak*, I D. bl. 150, en J. WALLIS *de loquelâ*, p. 53 & 54.

Te naauwgezet en te bedaard, om luchtigjes over de letteren heen te springen, en bij moeijelijker groepen ons te vergenoegen met een onbepaalder klank, die de voornaamste letteren alleen zoo eenigzins laat hooren, gelijk andere Volkeren, en 'er ten sterksten op gezet, om alles altoos even omstandig en naauwkeurig uit te drukken, kunnen wij, bij voorbeeld, geene opeenvolgingen van vele scherpe medeklinkers uitspreken, zonder eenen klank voort te brengen, die stuitend, en wanluidend, en onnatuurlijk is, en vinden ons dus, waar de regelmaat der afleiding zulke opeenvolgingen doet geboren worden, tot het te hulp roepen van eenen zachten klinker gedrongen, ten einde in het woord eenige gelegenheid tot rust en verpoozing te brengen, het harde wat te verzachten, en de rondheid en zuiverheid van onze uitspraak te bevorderen.

Dus voegen ons ook geenszins zulke samenkoppelingen van lettergrepen, waar de eene greep in de andere, door het volgen van klinker op klinker, als wegsmelt en verwart; veel minder die, waar de korte maat der op elkander volgende klanken, of de aard en plaatsing der letters, eene zekere bijzondere snelheid, losheid en onnaauwkeurigheid van uitspraak vereischen, en geene gelegenheid aanbieden tot die gepaste verpoozingen en nadrukken, die wij zoo noodig hebben, om iedere letter onderscheidelijk te doen hooren. Van daar die menigvuldige invoegingen van de *d* en *t*, waardoor wij aan de klanken zekere rust en stevigheid bezorgen; van daar vele andere zoogenaamde onregelmatigheden in onze uitspraak, doch die, naauwkeurig gesproken, wel degelijk tot onze taalregelen behooren.

Verkiest men dan in de spelling deze eigenaardigheden van onze uitspraak te verloochenen, en halstarrig zich stiptelijk te houden aan de regelmaat der afleiding, zoo maakt men niet alleen het schrift tot eene zeer gebrekkige afbeelding van eene mondelijke voordragt, maar men beneemt ook aan de taal al het karaktermatige, waarin het krachtige, het welgepaste en het geestige voornamelijk gelegen is; men geeft haar bij het schrijven eene gedwongen en onnatuurelijke houding, en brengt 'er, door de eenvormigheid der regelmatige klanken, eene zekere vervelende stijfheid en eentonigheid in, die, door den wederkeerigen invloed van de spelling op de uitspraak, de schadelijkste uitwerking moet hebben op de losheid, bevalligheid en welluidendheid van de taal, en dus ten uitersten nadeelig is voor dichtkunst en welsprekendheid. — Dan het wordt tijd, dat wij van dezen uitstap terugkeeren, en tot de beschouwing van de tweede Afdeeling der Verhandeling overgaan.

(*Het vervolg hierna.*)

In zijne Zangen een geregelden tred houdende, worden eerst de oude Volken, Egyptenaars, Tyriërs, Pheniciers, Grieken en Romeinen, vervolgens de laateren; Venetiaanen, Spanjaards, Portugeezen, Hollanders, Engelschen, enz. genoemd, en hunne voornaamste verrigtingen ter zee vermeld, en ten laatste ook de Ontdekkingsreizen, vooral in de voorgaande Eeuwe ondernomen. De Aanteekeningen, agter elken Zang geplaatst, zijn zeer uitgebreid, en zullen wel zoo goed als de helft van het geheele Werk beslaan.

Met eene gemengde aandoening van vermaak en smart lazen wij den zesden Zang, Holland, onder andere, ten onderwerp hebbende: vermaak, omdat dezelve ons aan den luister en het vermogen onzer Voorvaderen herinnerde; smart, van wegen de diepte der vernederinge, tot welke dit Land zedert is gedaald. Ter proeve willen wij een en ander staal overschrijven. Tot lof van de nijverheid der Bataaven, en hoe zij, door kragt daar van, aan hun eertijds afzigtig Gewest zijne tegenwoordige gedaante gegeoven hebben, luidt zijne taal:

J'en atteste tes champs et tes marais sauvages,
Batave industrieux! quel dieu vint sur tes plages
De la mer mugissante enchaîner les fureurs?
Quel art d'un sol impur dissipa les vapeurs,
Et, de mille canaux affermissant la rive,
Fit circuler leur onde épurée et captive?
Qui remplit ces déserts d'un peuple courageux?
Qui creusa ces bassins, et d'un limon fangeux,
Où le roseau stérile osoit à peine éclore,
Fit des ports à Neptune et des jardins à Flore?

Hoe de Hollanders, door het aanleggen van Dijken en het bevestigen van Duinen, tegen het geweld der wateren zich hebben weeten te beveiligen, wordt aldus bezongen:

Mais avant que ce peuple, inconnu sur les eaux,
Du fond de ses marais fit sortir des vaisseaux,
Et forçât d'admirer sa puissante industrie,
Il lui fallut aux flots disputer sa patrie;
Il fallut que le sol créé par ses efforts
Vît le courroux des mers se briser sur ses bords.
Souvent jusqu'au milieu de ses froids pâturages
L'Océan mutiné se creusoit des rivages;
Le Batave enchaîna ce monstre menaçant.
Des arbustes unis par un lien vivant,
Joignant au fond des eaux leurs flexibles racines,
Et le sable entassé qui s'élève en collines
Entre l'onde agitée et le sol affermi,
Ont fermé la Hollande à son fier ennemi:

Des joncs entrelacés, défiant la tempête,
Repousſent l'Océan qui mugit et ſ'arrête.
Le voyageur, frappé de ces hardis travaux,
Sur ſa tête alarmée entend gronder les flots,
Tandis que, ſous ſes pieds, l'art trompant la nature
Fait naître autour de lui les fleurs et la verdure.

Van den uitgebreiden Koophandel en Scheepvaart gewaagende, welke van Amſterdam op alle deelen der Aarde wordt gedreeven, is zijne taal, daar hij de talrijke Schepen die Stad doet verlaaten:

Les uns cherchent ces lieux, voiſins de l'équateur,
Où, des droits de Colomb perfide uſurpateur,
Et d'un prix immortel lui dérobant la gloire,
Le grand nom d'Améric n'a pu tromper l'hiſtoire.
Les autres vers le Gange ont porté leurs drapeaux;
Des Portugais ſurpris implacables rivaux,
A ſes vainqueurs plongés dans un lâche délire
De l'Inde enſanglantée ils arrachent l'empire,
Et dans l'Aſie eſclave, avides conquérans,
Portent de nouveaux fers et de nouveaux tyrans.
O des navigateurs redoutable ſcience!
Des arts et de la guerre invincible alliance!
Par toi, d'un peuple obſcur que dédaignoient ſes rois
Les monarques d'Aſie ont adoré les lois;
Le Surinam, l'Hydaspe, et les champs malabares,
Les mers de l'Indoſtan, et ces îles barbares
Où le Malais féroce enfouit ſes tréſors,
Des cités du Batave ont vu couvrir leurs bords.

Schilderagtig, bovenal, en vol van poëetisch vernuft, is de beſchrijving, welke de Heer ESMÉNARD van het vangen van den Walvisch doet. In de fraaiheid der plaatze zullen wij voor haare uitgebreidheid ligt verſchooning vinden. De Dichter begint van het oogenblik, waarin de Walvisch door den Harpoenier, met zijn wapentuig, wordt aangevallen, en zet het bedrijf voort, tot dat het Zeegedrogt is afgemaakt, en na het Schip geſleept wordt. Zoo ras, aan zekere kenmerken, een Walvisch zich vertoont,

Sur les flots apaiſés ſ'il voit l'eau jailliſſante
Que lance dans les airs, d'une haleine puiſſante,
Le coloſſe animé que cherche ſa fureur,
A l'inſtant tout est prêt: ſans trouble, ſans terreur,
Sur un eſquif léger le nautonnier ſ'élance.
Le bras levé, l'œil fixe, il approche en ſilence,
Meſure ſon effort, ſuit le monſtre flottant,
Et d'un fer imprévu le frappe en l'évitant.

Sou-

Soudain la mer bouillonne, en sa masse ébranlée;
Un sang épais se mêle à la vague troublée;
D'un long mugissement l'abîme retentit;
Dans des gouffres sans fonds le monstre s'engloutit;
Mais sa fuite est cruelle, et sa fureur est vaine:
Un fil, au sein des flots poursuivant la baleine,
Au Batave attentif rend tous ses mouvemens;
Par l'excès de sa force elle aigrit ses tourmens;
Rien ne peut les calmer: le fer infatigable,
Image du remords qui poursuit le coupable,
La perce, la déchire; et trompant son effort
Enfonce dans ses flancs la douleur et la mort.
Lasse enfin de lutter sous l'Océan qui gronde,
De ses antres glacés sur l'écume de l'onde
Elle remonte encore et vient chercher le jour;
Le fil qui se replie annonce son retour:
Aussitôt, dirigé par ce guide fidèle,
L'intrépide pêcheur arrête sa nacelle
Au lieu même où le monstre, épuisé, haletant,
Lève sa tête énorme et respire un instant:
Il paroît; mille coups irritent sa vengeance:
Terrible, il se ranime, et de sa queue immense
Bat l'onde qui bouillonne et bondit dans les airs;
Sa rage, en soulevant le vaste sein des mers,
Exhale en tourbillons le souffle qui lui reste.
Malheur au nautonnier, dans ce moment funeste,
Si l'aviron léger n'emportoit ses canots
Loin de l'orage affreux qui tourmente les flots!
Tout s'éloigne; tout fuit: la baleine expirante
Plonge, revient, surnage; et sa masse effrayante,
Qui semble encor braver les ondes et les vents,
D'un sang déjà glacé rougit les flots mouvans.
Auprès de ses vaisseaux le Batave l'entraîne.

Mengelingen, *door* Mr. WILLEM BILDERDIJK, *In III Deelen. Te Amsterdam*, *bij* J. Allart, 1804. *In gr. 8vo.*

(*Vervolg.*)

De meeste gedichten in het IIde Deel dezer Mengelingen zijn niet minder den grootsten onzer Dichteren waardig. Dat eenvoudige en natuurlijke, dat spreukrijke, den Ouden zoo gemeenzaam, welk een kracht geeft het hier boven dat *bulderende* van zommigen, die dan alleen meenen krachtig en verheven te zijn, wanneer alles vervuld is met akelige woorden, vol *orkaanen*, *kolken*, *afgronden*, enz. Dat zulke Dichters van BILDERDIJK leeren,

het waare schoon door natuurlijke schilderingen ten toon te spreiden. Zij, die meer aan hedendaagsche dan aan oude Poëzij gewoon zijn, mogen dit eenvoudige laag en plat noemen, omdat de geduurige *donders* hun gehoor verdoofd, de *blixems* hun gezicht verduisterd hebben; wij zien hierin den man van smaak, die, doorsuld in de Grieksche en Latijnsche meesterstukken, dat spoor inslaat, 't welk hem is aangewezen, en vóór hem betreden, door HOOFT, VONDEL, DE DECKER, de VAN HARENS en andere Sterren van de eerste grootte aan onzen dichterlijken Hemel.

Omtrent eene keuze uit dit Deel vinden wij ons verlegen. Hoe gaarne zouden wij veelen doen opmerken het meesterlijke, 't welk in den eersten *Bruiloftszang* gelegen is! de klimming is aldaar allerkunstigst; het dichtvuur, dat in het eerst, als flaauw en schier uitgedoofd, naauwlijks de aandagt tot zich trekt, wakkert allengskens op, erlangt nieuw voedzel, werpt vonken uit wijd en zijd, tot dat de vlam doorbrekende, en in krachten en snelheid toenemende, tot onze verbazing over alle beletzelen zegepraalt, en op het heerlijkst ons in de oogen schittert. Dit gedicht is als een water, eerst stil en zachtkens vloeijende, ras sterker stroomende; eindelijk het

Vloeit, als een onbetoombre vliet,
Die, in bekrompen bedde omvangen,
Langs de enge boorden die hem prangen,
Met schuimend bruischen nederschiet.

Hij bruischt en stuift met hel geklater,
En rukt en spoelt in 't stortend water
En over de oevers zwalpend nat,
En struik en bloemen van heur stengen,
Om d'oceaan voor tol te brengen,
Wanneer hij hem in de armen spat. (*)

Tot eene meer uitgebreide proeve uit dit Deel kiezen wij den

TROOSTZANG.

Niet altijd druipt het vochtig Zuien
Van saamgepreste regenbuien;
Niet altijd giert het buldrend Noord:
Het meir laat eenmaal af van woelen;
De Zomerbranding laat zich koelen;
De kalmte drijft het onweêr voort.

Hoe

(*) Zie den genoemden *Bruiloftszang*.

Hoe lang dan zal, na zoo veel weken,
Uw oog van ſtaâge tranen leken;
Uw hart nog bloeden, dierbre vrind?
Hoe lang, hoe lang zult gij 't verſcheien
Der lieve Moeder nog beſchreien,
Die ge immers door geen' rouw herwint?

ô Doe in 't eind dien ſtorm bedaren:
Stil, ſtil die opgeruide baren,
Die zich verheffen in uw ziel.
De weêrſpoed moog den wijze treffen,
Hij buigt, maar zal zich weêr verheffen: —
Die neêrzijgt, boog niet, maar hij viel.

Zoo ziet men zwakke rozenſtruiken
Het hoofd in 't mulle zandbed duiken,
Geknakt, ontworteld, uitgerukt.
Maar de Eik ſtaat pal, verduurt de ſlagen
Van ſtraffen wind en onweêrvlagen;
Hij wordt geſchud, maar niet verdrukt.

Mijn Vriend! hoe groots, hoe billijk vloeien
De tranen, die uw borst beſproeien
Uit Godbehaaglijke oudermin!
Hoe billijk is die zucht van 't harte,
Die 't diep gevoel toont van uw ſmarte,
En welk een grootheid heeft zij in!

Wat offer waar hier toe te brengen,
Wat wijn op 't grafgeſteent' te plengen,
Zoo waardig aan het overſchot,
Als tranen, die zoo willig vlieten? —
En, die dat offer mag genieten,
ô God, hoe zalig is zijn lot!

Mijn Vriend, met wellust, met vervoering,
Zag ik die eerſte zielsontroering,
Die nog door uwen boezem woelt. —
ô Oudermin, ô kinderplichten! —
Ja, hier voor de eerſte ſmart te zwichten,
Wie wraakte 't immer, die gevoelt?

Mijn hart nam deel in uwe plagen.
En ach, hoe zoet is 't, leed te dragen
Met hem, die zonder wroeging lijdt!
Mijn oog zag op uw bleeke wangen
Met vreugd de dankbre druppen hangen,
Der Moederlijke zorg' gewijd.

En zou het niet? — Natuurgenooten,
ô Houdt mijn hart zich ooit gesloten
Wanneer het u in droefheid ziet?
Zijn uwe rampen, uwe pijnen,
Zijn uw genoegens niet de mijnen?
Leef ik voor u, voor 't menschdom, niet?

En gij, Godes der eedle zielen,
Voor wie wij beide nederknielen,
Gij, Vriendschap, zuster van de Min!
Zoo immer harten samenstemmen,
Het is daar uwe banden klemmen,
En gij, gij sloot 'er de onzen in.

Geen Vriendschap zal de droefheid smooren,
De bange klacht ontijdig storen,
Door wreedlijk opgedrongen troost.
't Verkropte hart, van rouw bevangen,
Mag aan heur' boezem lucht ontfangen
In 't zuchtjen, dat het met haar loost.

Maar eindlijk, 't is genoeg der smarte
Gevierd, genoeg aan d'eisch van 't harte,
Genoeg aan dien des plichts voldaan.
Mocht Vriendschap in uw droefheid deelen,
Zij wenscht die diepe wond te heelen,
En biedt haar hand blijmoedig aan.

Mijn Vriend, wat zijn de kundigheden,
De door de kunst gekweekte reden,
Zoo ze onze driften niet bestiert?
Wat baatte u 't onvermoeibaar zwoegen
En vroeg en rustloos letterploegen,
Zoo ge aan uw' rouw ten offer wierdt?

't Is tijd, na zoo veel kwijnend treuren
Het hangend hoofd weêr op te beuren:
Dit eischt mijn Vriendschap, dit uw plicht.
Dit eischt die eigenste Ouderliefde,
Die u met zoo veel teêrheid griefde:
De Vader, wien ge aan 't harte ligt.

Het IIIde Deel heeft mede alleruitstekendste verdiensten. *De Arbeid*, — *Aan mijne Vrienden in Amsterdam*, — *Uitboezeming*; deze en veele anderen munten uit door merg van zaken, schilderende woorden, vloeijenden dichttrant. Hoe aandagtiger men dezelve leest en herleest, hoe meerdere schoonheden zich aan onze oogen zullen vertoonen. Dit is de

de toetssteen: waare kunststukken alleen zullen telkenreis ons meer behagen.

Wij betuigen onder die geenen te behoren, die zich niet kunnen *vereenigen* met des Dichters denkwijze omtrent DE GROOT en OLDENBARNEVELD (*), en hen voor het *Forum externum* en *internum* onschuldig en dus onstrafbaar te keuren.

Indien wij in deze Mengelingen iets verder zouden afkeuren, het zou de *wijze* zijn, *waarop* de vierde der Fabelen gesloten wordt. Twaalf Fabelen heeft men achter het IIIde Deel; en dit is het éénige prosa, dat in deze Mengelingen voorkomt. Het zeggen in de Voorreden voor deze Fabelen is aldaar, naar ons oordeel, volkomen bewezen, dat Fabelen meer geschikt zijn voor den ouderdom, dan voor de kindsheid.

Wij kiezen, tot eene proeve uit dit Deel, een gedeelte van het gedicht *de Arbeid*, waar hij van de werkeloosheid zegt:

Van daar die aangeschoten vleugelen,
Die wij, die onze schuld, heur eigen beul en straf,
Het al te trage sterflot gaf;
Waar door het, in zijn vaart en woede niet te teugelen,
Onaangemeld en onverwacht
De deuren binnenstuift en wat 'er voorkoomt slacht!
Neen, 't menschdom kende kwaal noch krankte,
Wanneer 't, in 't rokend zweet van 't blozend aangezicht,
De Godheid voor zijn nooddruft dankte,
En d'arbeid hield voor d'eersten plicht.
Toen was 't ontwaken frisch, de slaap door de ijdle schimmen
Der raauwe dampen niet ontrust,
Die in de ontroerde hersens klimmen,
Wen 't ingewand verslapte in werkelooze lust.
Gezondheid strooide steeds heur rozen op de kaken,
En blies genoegens in, en gaf ze smaak en duur.
Het vrolijk tintlend Levensvuur
Versmoorde niet in enge daken,
Maar werd door vrije en zuivre lucht
Gevoed, en van heur' aâm (verkwijnde 't) aangeblazen.
De Grijsheid wist van ziekt' noch zucht,
En hoorde met vermaak het dartle kinderrazen.
Zij was een lieflijke avondstond,
Die d'onbewolkten dag met zachten glans bepaalde,
Geen kwelling voor zich-zelv'. Zij dacht en was gezond,
En blonk van 't heldre licht, dat uit haar boezem straalde.

De

(*) Zie IIIde D. bl. 129, en *Buitenleven*, Aant. bl. 43 ook de Voorreden voor het Iste Deel dezer Mengelingen.

De kindsheid (Hemel, kan het zijn,
En was onze eeuw gedoemd dien gruwel voort te brengen;
Of kan uw goedheid dien gehengen
Zoo lang gij bliksems voert!) bracht geen bedekt venijn
Uit Moederlijke schoot, uit Vaderlijke lenden
Ter wareld, dat het zoet van 't kostbre levenslicht
Verwoestede, om (beklaaglijk wicht!)
Een hatelijk bestaan in jamm'ren te volēnden.
De borst met reine Moedermelk
Was geen vergifte tooverkelk,
Die d'aart van 't teder kind verbasterde en verlaagde,
En de ondeugd overgoot in 't bloed,
Of 't lichaam met de ziel verknaagde,
Die voor zijn voedsters euvlen boet.
Gestadige oefning van zijn spieren,
Die 't vezelweefsel rekt en spant,
En 't bloed geregeld om doet zwieren,
Geeft aan den Bouwman kracht, op 't immerzalig land.
Aan de altijd wisselende vlagen
Van weêr en winden blootgesteld,
Kan hij de felle zon op 't gloeiend hoofd verdragen,
En voelt niet dat de winter knelt.
Zijn lichaam sluit zich toe voor schadelijke dampen
En drinkt hun gift niet in door de al té weeke huid,
Is machtig, met de lucht, die in hem dringt, te kampen,
En drijft in 't heilzaam zweet bedorven sappen uit.
Zijn zenuw wederstaat aan 't prikkelen,
Doorvoed met wel gekleinsd, wel afgescheiden vocht,
Dat zich uit zuiver bloed ontwikkelen,
En tot zijn rijpheid komen mocht.
Geen geest van aangezette wijnen
Vervluchtigt 's levens sap in hart of hersenklier,
En doet door steeds verhittend vier
De spierkracht met den geest verdwijnen.
Geen sluipende en verholen koorts
Voert haar afgrijsselijke toorts
Door 't zuchtend ingewand, in machtloosheid bezweken,
Verstoort den zetel van 't verstand,
Sloopt zin en zintuig door een' brand,
Die eindloos smeult en kruipt, en weigert door te breken.
Het hair vergrijst niet door een' ouderdom, vervroegd
Door geestuitputting, zielsverkwijning,
Die voren door het voorhoofd ploegt.

Wij koesteren den hartelijken wensch, dat BILDERDIJK, die onzen dichterlijken roem nu handhaaft, en van wien de nakomelingschap zeker met lof zal gewagen, zoo ondankbaar uit zijn Vaderland, in de eerste hitte eener Staatsom-

wen-

wenteling, geweerd, eerlang, uit liefde tot de kunst, moge herwaards genodigd worden, ten einde zijn licht *hier* schijne, en alzoo ons gezegde, in het begin onzer beöordeeling, worde gelogenstraft, dat ons Vaderland groote Vernuften dikwerf bij hun leven verwaarloost, na hun dood eerst hunne verdiensten naar waarde erkent.

. . . . . . incolumem odimus.
Sublatum ex oculis quaerimus invidi.
Quid tristes querimoniae?
Si non . . . .

MORDAUNT. *Levens- en Character-schetsen; en Beschrijving van onderscheidene Gebruiken in verschillende Landen. Door* JOHN MOORE. *IIIde Deel, 1ste en 2de Stuk. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo.* 381 *bl. Waarbij gevoegd is: Kort Bericht wegens het Leven en de Schriften van den Autheur,* 16 *bl.*

Het is gegaan zo als wij verwacht hadden: Mejuffrouw CLIFFORD was de onbekende Schone, en de Heer MORDAUNT is van zijnen tegenzin in het huwlijk door haar volkomen genezen. Het volgende schrijft hij, onder anderen, aan den Edelen Lord, zijnen ouderen Broeder: „ Welke moeite „ gij u ook gegeeven hebt, om uit den weg te ruimen alle „ mijne bedenkingen tegen den gehuwden staat, in het bij„ zonder die, welke gegrond was op mijne ongelukkige stem„ ming, om spoedig de walg te krijgen van alles wat mij „ eerst vermaakte; heb ik u intusschen zo veele blijken hier„ van gegeeven, dat het mij geenzins zou bevreemden, in„ dien uwe bezorgdheid voor mijn geluk u van tijd tot tijd „ eenige bekommering deswegen aanjoeg.

„ In de eerste plaats, trouwens, moet ik erkennen, dat „ geene redenen mijne vooringenomenheid tegen den gehuw„ den staat zouden overwonnen hebben, die niet ondersteund „ wierden door de bevalligheden van HORATIA; die gevoelde „ ik, indedaad, zo sterk, dat ik haar, tegen alle reden en „ gezond verstand aan, ten huwlijk zou gevraagd hebben, „ al ware ik verzekerd geweest, dat ik een maand na den „ trouwdag berouw zou hebben. Gij ziet, waardste Mijlord, „ welk een wonderlijk philosooph uw broeder is: — doch hoe „ smoorlijk verliefd ik toen op haar was, heb ik het genoe„ gen van u thans te kunnen verzekeren, dat de drie maan„ den, zedert welke ik met haar gehuwd ben, slechts nieuwe „ hoogachting gevoegd hebben bij onverminderde genegen„ heid.

„ Gij denkt dat drie maanden geenen langen proeftijd uit-
„ maaken. Maar welke waarſchijnlijkheid is 'er voor veran-
„ dering, daar de bronnen van ſtandvastigheid ſtaag meerder
„ worden? Ik kan u verklaaren, dat ik de waarde van deze
„ bekoorlijke vrouw niet half gekend heb, toen ik eerst op
„ haar verliefd wierd. Ik ontdekte zeker ſchoonheid, vro-
„ lijkheid, en eene gevoelige ziel, uit elken trek van haar
„ gelaat afſtraalende; ik ontdekte beſchaafdheid zonder ge-
„ dwongenheid, vrolijkheid zonder moedwil in alle haare
„ manieren; ik hoorde waarneemingen van een gezond ver-
„ ſtand, en aanmerkingen, die eenen fijnen ſmaak aanduid-
„ den, van haare lippen vloeijen; maar ik kon toen nog niet
„ weeten, hoe uitgebreid zij is in goedwilligheid, hoe ſtand-
„ vastig en vuurig in haare vriendſchap." enz.

Zodat dan nu deze Roman naar gewoonte eindigt, met een gelukkig, ja met meer dan één gelukkig Huwlijk. Dit zij genoeg over de Geſchiedenis in dit verſierd Verhaal, hetwelk wij nogmaals, als een uitmuntend Leesboek, en als een der beste Geſchriften van dezen tijd, met alle gerustheid aanprijzen.

De Geſchiedenis of Fabel van dezen *Mordaunt* „ moet," zo wel als die van de andere ſoortgelijke Schriften van Doct. MOORE, „ alleen aangemerkt worden als het doek, waarop
„ deze kundige waarnemer van het Leven en de Zeden, met
„ eenen keurigen ſmaak en ſterke kleuren, zodanige zedelijke
„ ſchilderſtukken maalt, als tevens geſchikt zijn, om de aan-
„ dacht van zijn tijd en landgenoten op te wekken. — Men
„ moet hem eer als een Zedekundig, dan als een Roman-
„ ſchrijver beſchouwen — als een ſchrander moralist heeft hij
„ de zwakheden zo gemeen in de waereld afgeſchilderd en in
„ een belachlijk daglicht geſteld: de gemaakte gevoeligheid
„ van de fatſoenlijke waereld; de afſtootende ijdelheid van
„ getitelde zotten; en de koude gevoelloosheid der groot-
„ heid; — als een weldaadig moralist heeft hij welſpreekend
„ en vuurig de zaak der lijdende menschheid bepleit, en
„ zich een vijand der ſlavernij verklaard, die in onze volk-
„ plantingen plaats heeft; maar geheel anders dan die verblin-
„ de geestdrijvers, die, in een nabuurig land, zich de vrien-
„ den der zwarten genoemd hebben, heeft hij alleen be-
„ ſchermende wetten voor hun afgeſmeekt en wijzelijk ge-
„ raaden niet tot eene plotslinge maar trapswijze bevrijdinge;
„ — als een verlicht moralist had hij altijd ten oogmerk in
„ zijne onderſcheidene voortbrengſels, de inſcherping van
„ deze zedeleer, dat oprechtheid, braafheid, ja een eenig-
„ zins onafhanglijkheid begeerende geest zelfs met grooter
„ zekerheid tot aardſchen voorſpoed leidt, dan veinzerij, be-
„ drog en een ſlaafſche geest; dat, afgezonderd derhalven van
„ het geen zeer zeker in een' toekomenden ſtaat zal plaats

„ grij-

„ grijpen, niemand van een beschaafd verstand en een goed „ hart, over het geheel genomen, de drie laatstgenoemden tot „ gidsen van zijn levensgedrag verkiezen zal." enz.

Wij maken dit getuigenis, dat wij uit het *Kort Bericht* enz., op den Titel vermeld, overnamen, het onze, en kunnen ons niet breedvoerig bepalen bij den inhoud van dit zeer lezenswaardig Opstel, uit het welk JOHN MOORE (die in Jan. 1802, in het 71 jaar van zijn leven, nog te vroeg gestorven is) inderdaad aan iederen Man van kunde, goeden smaak en braafheid, dierbaar worden moet; en verlangen zeer, dat aan de begeerte van den Schrijver dezer korte Levensschetse van den waardigen Man moge voldaan worden, en een of ander der Naastbestaanden of Boezemvrienden van den Overledenen het Publiek ene volledige Levensbeschrijving zal leveren, welke voorzeker, door vele belangrijke kleine bijzonderheden, zeer onderhoudend en leerzaam wezen zou.

Zedelijke Verhaalen. *Door* A. LOOSJES, PZ., *Met Plaaten. Te Haarlem, bij* A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo.* 256 *bl.*

Dat de Heer ADRIAAN LOOSJES, *Pieterszoon*, als Schrijver, zoo in gebondenen als ongebondenen stijl, onder de vernuftigsten en verstandigsten, als Boekdrukker onder de netsten en keurigsten, hier te Lande, een hoogen rang bekleedt, is, jaaren lang, door afdoende proeven, meermaalen gebleeken. Ook wij, wien voor de eere des Vaderlands het hart klopt, deeden 's Mans begaafdheden van meer dan ééne soort, en zijnen goeden smaak, onze hulde. Die hulde herhaalen wij na het doorleezen van de thans voor ons liggende *Zedelijke Verhaalen*, zoo ter zaake hunner inwendige waarde, als om het loflijk en menschlievend oogmerk des Schrijvers, doelende op de aankweeking van Deugd en goede Zeden, de inboezeming van eenen weezenlijken afkeer van een flordig en zedeloos gedrag, en de bevordering van die Beschaafdheid, welke met den Christelijken Godsdienst zoo zeer in verband staat; en om alzoo zijnen Medeburgeren op het hart te drukken, „ dat reeds op Aarde Godsdienst, Deugd en „ Geluk elkander als Hartsvriendinnen beminnen en omhelzen, bestraald door den hemelschen glans der Waarheid, „ die haar door den heiligen gordel der Goddelijke Orde, „ omstrengeld met het bevallig gebloemte der Vreugde, als „ onscheidbaare Zusters verbindt."

MARINUS VAN IERSEKE; SARA HOUTTUIN; CORNELIA VAN DER HORST, zijn de opschriften der drie Verhaalen, in dit Deel begreepen; van dewelken het eerste voorstelt een eerlijken Zeeman, die als Kapitein van eenen Slaavenhaaler eenen togt na de Afrikaansche kust doet, met eene laading Negers, onder eene menschlievende behandeling van die ongelukkigen, na

de

de Westindiën ftevent, op de reize derwaarts fchipbreuk lijdt, en eindelijk, van zijnen Knegt BRANDIJ verzeld, welken hij aan de kust van Afrika hadt gekogt, in zijne Geboorteftad *Vlisfingen* terugkeert. De trekken van opregtheid, braafheid, edelmoedigheid en dankbaarheid, vooral omtrent eene nagelaatene Dochter zijns Meesters, wiens zaaken in zijne afweezigheid verloopen waren, die het karakter van MARINUS, en ook dat zijns getrouwen BRANDIJ's, kenmerken, zullen dit Verhaal niet zonder aandoening doen leezen. —— Zoo zeer nu dit Verhaal ter bemoediginge van de Deugd is ingericht, even zeer dient het volgende, om, in de lotgevallen van SARA HOUTTUIN, een *Zaandamsch* Meisje, van ongemeene fchoonheid, doch middelbaar fortuin, ten affchrik te verftrekken van ijdelzinnigheid; en vooral ook ter waarfchuwinge van de Moeders, om, in zedigheid en ingetogenheid, haare Dochteren met een goed voorbeeld voor te lichten. Alles heeft hier eenen vrij natuurlijken gang. Alleenlijk is het ons bedenkelijk voorgekomen, of niet de beterfchap van KAREL DU MONT, die SARA van eenen rijken Zaandammer, aan welken zij verloofd was, afgetroond en vervolgens verleid hadt, eenigzins een onwaarfchijnelijk aanzien hebbe, althans wat overhaastig zij toegegaan. —— Even als de twee voorgaanden, hebben wij ook het derde Verhaal, over 't geheel genomen, met genoegen geleezen. Het weldaadig karakter van Mejuffrouw CORNELIA VAN DER HORST verdient hoogagting en naavolging. De onderfcheidene perfoonen, welke ten tooneele gevoerd worden, zijn, om volglust of affchrik te verwekken, wel berekend. Hier en daar, wat de bijzonderheden betreft, hebben wij, egter, nog al 't een en ander bedenkelijks aangetroffen. Zoo dagt het ons eenigzins vreemd, dat Mejuffrouw VAN DER HORST haare Vriendin FREDERICA VAN STALIE, en met haar van even goeden huize, doch om een ongelukkigen minnehandel uit haars Vaders huis verftooten, niet verre van haare Buitenplaats in een armoedigen ftaat hebbende aangetroffen, dezelve na het huis haars Tuinmans deedt voeren, en aldaar het opkamertje ten verblijve geeven. Beter, dunkt ons, zou het met haar karakter hebben ingeftemd, indien zij de ongelukkige in haare eigen ruime wooning hadde opgenomen. Zoo ... Maar wij onthouden ons van eenige andere aanmerkingen; een onzer geagte Confrater-Boekbeoordeelaaren is ons in dezelve voorgekomen. *Ubi plura nitent*, &c. Van goeden fmaak, in keurige Typographifche uitvoering van zijne Werken, heeft LOOSJES hier wederom eene nieuwe proeve gegeeven. Indien maar niet de hooge prijs veelen van koopen affchrikke!

Het

Het Magdalena's Kerkhof, door J. J. REGNAULT-WARIN. *Uit het Fransch. IVde Deel. Te Amsterdam, bij* M. Schalekamp. 1804. *In gr. 8vo.* 160 *bl.*

Geschiedenis of Roman? zo vroegen wij reeds dikwijls, bij het doorlezen der vorige Stukken van dit aandoenlijk en belangrijk Verhaal; en deze vraag blijft nu aan het einde nog onbeändwoord; hoewel wij dezelve bij dit laatste Deeltje nog meer dan te voren herhaalden. Onbegrijplijk en bijna ongelooflijk is het, dat men den jongen LODEWIJK-KAREL op zodanig ene wijze uit de gevangenis zou hebben verlost, door zo vele gevaren in de Armée van CHARETTE gelukkig gebragt, enz. als ons hier wordt verhaald; maar even onbegrijplijk en bijna ongelooflijk is het ook, dat men, bij het verzinnen van zodanig verhaal, dit kind weer in handen zou brengen van zijne vervolgers, en kort daarna doen sterven door enen natuurlijken dood, en zonder voor 't minst, door hem te doen vermoorden, de verbittering tegen die vervolgers te versterken. Nog eens, het verhaal is ongelooflijk, maar even ongelooflijk zodanig een verzinsel zonder enig doel. Voor het overige is dit laatste Deel in denzelfden wegslependen stijl en met hetzelfde gevoel geschreven als de vorigen, en men kan bij den dood van MARIA ANTOINETTA wel moeilijk zijne tranen terughouden.

OLINDE *en* SOPHRONIA. *Tooneelspel, in vijf Bedrijven. Vrij gevolgd naar het Fransch van* MERCIER. *Te Leijden, bij* P. H. Trap. *In 8vo.*

Het oorspronglijke herinnerden wij ons niet, maar al aanstonds het onafgewerkte meesterstuk van den te vroeg gestorvenen VON CRONEGK onder dezen zelfden tijtel. Het stuk in proza, dat thands voor ons ligt, heeft vele in het oog lopende schoonheden, en wordt voorzeker met toejuiching ontvangen. De geschiedenis is altijd roerend en belangrijk. Een godvergeten Turksch Priester legt den Christenen ene door hem zelf gepleegde heiligschennis te last, om zijnen moed aan hen te koelen. De belangrijke SOPHRONIA, Held OLINDE haar Minnaar, NICEPHORUS zijn Vader, nemen ieder de misdaad geheel op zich, om de Christenen te verlossen. Een aandoenlijke strijd! CLORINDE, ene Heldin, die den Held aanbidt, overwint haar zelve eindlijk, na enen moeilijken en voor de gelieven gevaarlijken strijd, redt en vereenigt het minnend paar, en de gruwlijke Priester lijdt de welverdiende straf, nadat het eerst nog gebleken was, dat hij alleen de schuldige, en SOPHRONIA zijne Dochter is.

De geneezing van het Hartzeer; Blijspel, in vijf Bedrijven: uit het Engelsch vertaald. Door Mr. P. BODDAERT. *Te Amsteldam, bij* J. R. Poster. *In 8vo.* 152 *bl.*

Bezoek op den Zangberg, of Lijkzang, ter gelegenheid van het afsterven van den alom vermaarden Dichter, Mr. P. BODDAERT: *overleden in den nacht tusschen den 7 en 8 van Lentemaand* 1805. *Derde Druk. In 8vo.* 10 *bl.*

Levensgeschiedenis van den vermaarden Dichter Mr. P. BODDAERT: *bevattende: zijne voornaamste bedrijven, snedige gezegden, korte en lange Extempore's, geboorte en dood, enz. enz. enz. Zamengesteld uit echte eigenhandige stukken des overledenen, en op een' boertigen trant beschreven, door een' hoogachter en vriend van zijne(n) naam en geleerdheid. In Holland.* 1805. *In gr. 8vo.* 49 *bl.*

No. 1. is een ellendig smaakloos vod, waarvan zo wel de Schrijver als Overzetter waarschijnlijk te diep in de flesch gekeken hadden, toen zij ondernamen, hetzelve onder het oog van het Publiek te brengen.

Uit No. 2 en 3 blijkt ons ook (indien althands de verhalen echt zijn) dat door den dood van *Mr.* P. BODDAERT alleen Bacchus en Venus enig verlies geleden hebben. De Lijkzang is een geestig dichtstukje: geheel de Zangberg is in wanhoop bij de tijding van den dood van dezen Poëet, dien een aantal Branders, met een gebroken flesch en glas op de kist, als een' echt' liefhebber van de granen, ten grave geleiden. Men ontvangt hier ook nog enige dichtregels van BODDAERT, zijnde een *Afscheidsgroet aan zijne Vrienden*, waaruit men enigzinds hopen mogt dat hij niet geheel en al zonder berouw over zijn liederlijk gedrag de wereld verlaten had, ten zij 'er nog een zogenoemd *Testament* op volgde, hetgeen misschien wel iets vroeger, maar toch op zijn doodbed moet zijn opgesteld, en hetgeen men, de omstandigheden, waarin hij lag, indenkende, niet zonder ijzing lezen kan. Hij moet, namentlijk, in dronkenschap op zekere gracht tegen enen lantaarnpaal aangelopen hebben, en op het ijs ter neder gestort zijn, waar door zijn eene been genoegzaam geheel vermorzeld werd, onuitspreeklijk veel geleden, en onder dat alles zijne volkomene bewustheid tot zijnen dood toe behouden hebben. En het jonge mensch bleef bij dat ijslijk ongeval, en na zulk enen levensloop, nog vloeken en spotten, enz. waarvan zijne rijmen, in No. 3 vermeld, ongelooflijke bewijzen opleveren! Deze Levensgeschiedenis en zijne vele daar in voorkomende versjes tekenen dien jongen mensch als enen zeer bedorven, laffen, vuilen ligtmis, zo dat wij inkt en pen te

goed

goedhouden om 'er iets van af te schrijven; en het weinige, dat wij daar van zijne schijnbare vatbaarheid nog ten goede, of, laten wij liever zeggen, van het ontwaken van zijn geweten vinden, is voor ons gevoel zo weinig betekenend, dat wij aan de echtheid van zodanige gevoelens grootlijks moeten twijfelen. —— De boert in deze Levensbeschrijving kon geestiger zijn, en over het geheel kunnen wij niet ontveinzen, dat een onnozel, maar medelijdend, *bidt voor de ziel!* ons bij het geval voorhanden voegzamer en Christlijker toeschijnt dan enige boert; alhoewel, wij erkennen het, zodanige stalen, als wij hier lezen moesten, wel in staat zijn om ieder gevoel van medelijden te verstikken, en het misschien zijne nuttigheid hebben zal, dat Jongelingen van zijnen stempel kunnen opmerken, hoe hij henen ging *zonder van iemand begeerd, zonder van iemand beklaagd te zijn!*

Wij menen, dat de beroemde WIELAND ergens het, DE MORTUIS NON NISI BENE, afkeurt, omdat, als men zich daaraan houden moest, de wereld beroofd zou worden van het voordeel, 't welk zij trekken kan uit de misslagen en het waarschuwend voorbeeld van sommige personadien, die van het toneel zijn afgestapt; *zijnde dit niet zelden het énige, 't welk haar voor de vorige existentie dier wezens kan schadeloos houden.* De Schrijvers van No. 2 en 3 zijn denklijk ook van dit gevoelen, en zullen den overledenen onder *zodanige wezens* rangschikken. En waarlijk de *levensgeschiedenis* zo wel als de *dood* van enen schandvlek van het menschdom kan leerzaam zijn. Dan, men houde ons deze aanmerking ten goede, men kan toch tot dat einde schrijven in enen anderen toon en in enen anderen geest. Het bespotten van enen doden hindert ons altijd, en, welke ook zijne misstappen mogen geweest zijn, zijn dood moet zijne Broederen, die toch ook veel vergeving behoeven, met hem verzoenen. En waar zou het heen, indien men van iederen Ligtmis, die lang genoeg, de goeden tot ergernis, op de wereld rondliep, ene Levensbeschrijving wilde in de wereld zenden; — indien men, bij het overlijden van iedere openbare Ligtekooi, de wereld voor de vorige existentie van zulk een schepsel schadeloos stellen moest, door ene *getrouwe* opgave van beider verrichtingen, waarvan de goede dan nogmaals, en gewis niet minder, walgen zou! WIELAND heeft het zo niet gemeend; en het is in der daad wenschlijk, dat de gedachtenis van den godlozen maar hoe eerder hoe beter *verrotte*.

Raad-

Raadgeving over de beste middelen om gelukkig te worden in de Liefde en in het Huwelijk. Naar het Hoogduitsch. In den Hage, bij J. Immerzeel, Jun. 1804. *In kl. 12mo.* 109 *bl.*

De liefde en de trek tot het huwlijk komt zo van zelve; de paartjes komen bijeen, men weet zelve niet hoe; en het trouwen gefchiedt al dikwils, in fpijt van alle boekjes, onberaden genoeg. Dit laatfte prijzen wij niet; maar dat het zo van zelve komt, en zonder dat men daar veel over lezen moet, vinden wij goed. Als men vooruit zo alles berekenen moest, wat 'er zo al gebeuren en op lopen *kon*, wie zou het dan wagen? en *te trouwen is toch beter dan te branden*; wanneer men het ook al te lang uitftelt, dan krijgt men oogen in den nek (zo als het fpreekwoord zegt) en als men 'er zo heel veel over gelezen en berekend heeft, dan komt 'er zelden iets van, en nog zeldzamer iets goeds. Wanneer men elkanderen wederzijds behaagt, en men heeft wederzijds goede zedelijke beginfelen, en uitzicht op eerlijk brood, in zijnen ftand, dan trouwe men maar frisch weg! Men brengt zijne gebreken mede ten huwlijk,... de liefde zal ze bedekken, en — God dank! het huwlijk is *onverbreekbaar* — de liefde zal ze verbeteren; men leert zich fchikken naar elkanderen...

De *raadgeving*, die wij thands voor ons hebben, is alleen — bijna alleen althands — voor onze Meisjes en Vrouwtjes, en is *zo*, dat men gerust het boekje lezen kan. Eerst dachten wij dat het eigentlijk voor den minderen burgerftand gefchreven was; doch de Schrijver (denklijk een fchoon en welgemaakt Jongeling) verliest deze zijne bedoeling al fpoedig uit het oog. Hij is 'er geheel niet tegen, dat ook een meisje, bij het doen harer keuze, allereerst naar fchoonheid ziet, wanneer dit maar het éénige niet is, 't welk hare keuze bepaalt, — wanneer zij maar den alleen fchonen jongeling niet aan den goeden, edelen, gefchikten voortrekt; en voegt zich *iedere* andere goede hoedanigheid bij fchoonheid des lichaams in haren echtgenoot, *dan zweeft de zachte bekoorlijkheid der lente altijd om haar hutjen*, enz.

Achter dit Werkje hebben wij ene prozaifche vertaling van het fchoon Gedicht van ZACHARIÄ: *De vier trappen van den vrouwlijken ouderdom.*

Het boekje behoeft onze aanprijzing niet; het zal wel vele Lezers vinden; de Titel lokt uit. Trouwens, wie ware niet gaarne gehuwd, *gelukkig* gehuwd! Zeer fterk, echter, zouden wij hetzelve niet kunnen aanprijzen; het is tamelijk wel; men kan het eens lezen, — en, het bevordere de *gelukkige* huwlijken!

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

DE VERONDERSTELDE AFNEEMING VAN DE GROOTTE EN STERKTE DER MENSCHEN WEDERLEGD.

(Uit het *Engelsch.*)

Damnosa quid non imminuit dies?
Ætas parentum pejor avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

HOR. Lib. III. Od. 6. v. 45—48.

Bij de Zedeleeraars, bij de Dichters en de Godgeleerden, is het eene aanhoudende stoffe van klagten geweest, dat de Mensch eene jammerlijke verbastering ondergaan hebbe — klagten, door de menigte gehoord niet alleen, maar als door veelmaal wederklinkende echos herhaald. 's Menschen zedelijk bestaan is afgemaald als besmet met alle de vlekken van verleidenden wellust; zijne lichaamssterkte als afgenomen, deerlijk verzwakt, door verwijfdheid en de gevolgen der weelde, en zulks bij daadlijken trapswijzen voortgang van kwaad tot erger, gelijk de boven geplaatste bekende verzen van HORATIUS uitwijzen.

Men mag egter wel in twijfel trekken, of dit denkbeeld niet op dwaaling ruste, en of deeze klagten niet herkomstig zijn uit den klaagagtigen aart des menschen, die, als hij in jaaren toeneemt, zich te leur gesteld vindt in de gevormde verwagtingen van die opregtheid, die deugd en dat geluk, 't welk de jeugdige verbeelding zich schilderde, als hier op aarde 's menschen leevenslot. — Mijn oogmerk, in deeze Proeve, is niet, om van de veronderstelde verregaande Zedelijke Verbastering des Menschdoms te spreeken, maar alleen, om over het begrip van de vermindering in Lichaamsgrootte en Sterkte te handelen.

Het luidt, inderdaad, vreemd, dat deeze klaagtoonen over der menschen afneemen in lichaamssterkte, ten dage van HOMERUS, en dus bijkans drieduizend jaaren geleden, even hoog klonken als in onze dagen. „ Weinige menschen," zegt deeze Dichter in zijne *Odyssea*, „ evenaaren hun- „ ne Voorvaders; de meesten zijn kleinder; weinigen „ overtreffen hun." In zijnen *Ilias* verbeeldt hij DIOMEDES, als een verbazend zwaaren steen na ÆNEAS werpende; „ een groven steenklomp, dien geen *twee* man- „ nen, zo als de menschen thans zijn, van den grond „ zouden kunnen opbeuren (*)." Nogthans zou deeze schielijke afneeming hebben moeten voorvallen in het verloop van omtrent twee en eene halve Eeuw: want HOMERUS leefde, volgens de opgave der beste Tijdrekenaaren, niet langer, dan het gemelde tijdsbestek, naa den val van *Troije*; en wij mogen ons voorstellen, dat de verfijningen der weelde, voor den oorsprong dier verzwakking opgegeeven, in 't zelve geene groote voortgangen gemaakt hebben.

Deeze verzwakking, hoe schielijk die dan ook zou geweest zijn ten tijde van HOMERUS, schijnt met grooteren spoed toegenomen te zijn tot den tijd van VIRGILIUS: want TURNUS, zingt hij, nam een verbaazend zwaaren steen, — een steen, zo groot, dat *twaalf* uitgeleezene mannen des leeftijds van VIRGILIUS denzelven bezwaarlijk op hunne schouderen zouden hebben kunnen draagen, — en wierp dien na ÆNEAS. (†)

Overeenkomstig met de reden des voortgangs der afneeming in sterkte, zouden wij niet meer dan Dwergen zijn, bij de Helden vergeleeken, die in de vlakten van *Troije* streeden: want, indien, in het tijdsverloop van elf of twaalf Eeuwen, dat is zints het beleg van *Troije* tot den leeftijd van VIRGILIUS, het Menschdom dermaate verzwakt ware, dat het slegts een twaalfde gedeelte van de voorige sterkte behouden hadt, moesten wij, in de agttien Eeuwen, zints de dagen van VIRGILIUS verstreeken, in dezelfde reden niet minder dan agttien graaden meer zijn afgenomen, en hier uit volgen, dat *dertig* uitgeleezene Mannen van onzen tijd, met derzelver vereende kragt, maar

(*) *Il.* Lib. V. v. 303. & 304.

(†) *Saxum antiquum, ingens, —*
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Æn. Lib. XII. v. 899.

maar even in ſtaat zouden geweest zijn, om de reuzenkragten van een DIOMEDES of TURNUS op te weegen.

Maar deeze Helden zouden, volgens die zelfde gronden, zo veel verbasterd geweest zijn van 's Menſchen oorſpronglijke ſterkte, als wij van de hunne verſchillen; en ADAM, die drieduizend jaaren vóór de verdelging van *Troije* leefde, moet *zestigmaal* meer kragts gehad hebben, dan de *Pigmeen* van de tegenwoordige Negentiende Eeuw. En EVA, de Moeder der Schoonheid, die van het Huwelijksbedde opſtondt „ met bevalligheid in „ elken ſtap, met een hemel van bekoorlijkheid in haar „ oog, met deftigheid en liefde in elke houding," gelijk een dichterlijk penſeel haar afmaalt, zou men beter hebben mogen beſchrijven met de woorden van VIRGILIUS:

Zij hief zich in de lugt;
Zij trad op d' aard', en 't hoofd verſchool zich in de wolken. (*)

Inderdaad, alle deeze begrootingen moeten onder de dichterlijke verciérſelen gerangſchikt worden, en hebben, bij een wijsgeerig onderzoek, niet meer te beduiden, dan de harsſenſchimmige Gedaantverwisſelingen van OVIDIUS.

Desgelijks ſtrekt het getuigenis der Geſchied- en Natuur-ſchrijveren, hoe echt en waar eenige hunner opgaven mogen weezen, in geenen deele, om, op eene onwraakbaare wijze, aan te toonen het daadlijk beſtaan van die vermeende verbastering en afneeming. De getuigenisſen dier Schrijveren beſtaan uit drieërlei ſoort van verhaalen; — naamlijk, de Overleveringen, wegens het beſtaan van Menſchen van eene reusagtige geſtalte, in de vroege of Fabelagtige Eeuw der Geſchiedenis van onderſcheide Volken; — ten anderen, in het naauwkeurig en onbetwistbaar verhaal van bijzondere Perſoonen, die door kloekheid van geſtalte zich van anderen onderſcheidden, — en eindelijk, in het gewaagen van Menſchen-geraamten, toevallig ontdekt bij het opgraaven. Naa aangetoond te hebben, dat deeze getuigenisſen niets opleveren, 't welk ſchaduw van bewijs heeft, zullen wij een en ander ſtuk bijbrengen, ten rechtſtreekſchen bewijze ſtrekkende, dat 'er geene weezenlijke verandering plaats gegreepen hebbe in de menschlijke ge-

(*) —— *mox ſeſe adtollit in auras,*
Ingrediturque ſolo, et caput inter nubila condit.
Aen. Lib. IV. v. 176.

gestalte, zints de vroegste tijdperken, waarvan de Geschiedenis gewaagt.

Ten opzigte van de overleverings-verhaalen wegens de Reuzen, in de ruwe tijdperken van onderscheidene Volken, of de berichten van zulke reusagtige Mannen, ons gegeeven door de Geschiedboekers van beschaafde Volken, die tegen hun krijg gevoerd zouden hebben, kunnen wij niet lang twijfelen over de maate van baarblijklijkheid, daar aan toe te kennen. Volkstrots zet, aan den eenen kant, de menschen veelal aan, om hunne Voorvaders af te schilderen met al de waardigheid van onverschrokken heldenmoed en grootheid, en, aan den anderen kant, wekt dezelve de Krijgshelden van beschaafde Natien op, om de hinderpaalen, aan hunne overwinningen bij min beschaafde Volken gesteld, toe te schrijven aan derzelver kloekere lichaamsgestalte en daar aan geevenredigde sterkte. Dan, verhaalen van laatstgemelden stempel zijn, inderdaad, zeldzaam. De *Romeinen* geeven niet voor, *reusagtige* tegenstanders ontmoet te hebben, in de veelvuldige landen, door hun veroverd, hoe onbeschaafd, hoe barbaarsch ook; en, derhalven, indien 'er eene ontaarting van de vroegere sterkte daadlijk plaats hadde, zou dezelve met gelijken tred voortgegaan weezen bij alle de hard- en strengheden des wilden leevens, en bij de verzwakkingen, aan de weelde, als derzelver moeder, ten laste gelegd. De Fabelen der Overlevering verdienen onze aandagt niet.

Wij zullen de blijkbaarheid des bestaans van bijzondere Persoonen van eene reusagtige gestalte, door de Geschiedschrijvers vermeld, niet betwisten, of zoeken te verzwakken. Maar deeze voorbeelden bewijzen niets in ons tegenwoordig geval: want, door alle Eeuwen heen, van den tijd van MOSES, den oudsten Geschiedboeker, vindt men gewag van Reuzen, dat is, Mannen van eene *buitengewoon hooge* gestalte, — Mannen, die de gewoone grootte hunner tijdgenooten overtroffen. De GOLIATHS van vroegeren tijde leveren derhalven geen sterker bewijs op van de algemeene hoogere maate en meerdere sterkte des Menschdoms voorheenen, dan de Dwergen van den tegenwoordigen tijd ten bewijze strekken van de dwergagtige gestalte der hedendaagsche Volken. Reusagtige Persoonen heeft men door alle Eeuwen heen gehad, en in alle bijkans van gelijke hoogte. GOLIATH wordt gezegd, zes cubiten en een span, dat is, iets meer dan negen voeten, hoog geweest te zijn. — Een *Arabier*, GABBARA geheeten,

ten, ten tijde van Keizer CLAUDIUS te *Rome* gebragt, haalde, volgens PLINIUS, omtrent tien voeten; en twee anderen waren 'er, onder de regeering van AUGUSTUS, gezien, die een half voet meerder maten. (*). — In laateren tijde hebben wij berichten van verscheidene Mannen, die eene dergelijke hoogte hadden. (†) De *Iersche* Reus, die onlangs overleeden is, alsmede een, die zich thans nog te *Londen* bevindt, worden door den gemelden GABBARA niet veel overtroffen.

Wat, eindelijk, de Beenderen en Geraamten aanbelangt van Menschen, die eene ongemeene lengte gehad hebben, en gezegd worden, op onderscheide tijden, opgedolven te zijn; veele dier Beenderen heeft men, bij een nader onderzoek, bevonden, die van het een of ander Dier, en niet van een Mensch, te zijn: en de weinige voorbeelden van dusdanige Beenderen en Geraamten, die deezen fabelagtigen oorsprong niet hebben, noch verkeerd voor Menschen-beenderen genomen zijn, hebbe men in 't zelfde licht te beschouwen als de voorbeelden van leevende Reuzen, die van tijd tot tijd gezien worden; dat is, als buitengewoone en toevallige verschijnzelen; uitzonderingen op den algemeenen regel der Natuure. Dan eenige deezer voorbeelden zijn, buiten tegenspraak, fabelagtig. Van dien stempel is de ontdekking van een Lichaam op *Creta*, door PLINIUS vermeld, 't welk gezegd wordt XLVI Cubiten, of omtrent zeventig voeten van onze maat, gehaald te hebben, en gehouden werd het overschot te zijn van OTUS, of OETUS (‡). — Deeze OTUS, of OETUS, en diens Broeder EPHIALTES, waren de *Aloïdæ*, door VIRGILIUS vermeld, die den Hemel wilden overweldigen en JUPITER van zijnen throon bonzen.

'k Zag hier Aloëus twee zoonen, t' eener dragt
Gebooren, onbeschoft van lichaamen en kragt,
Die met hun krauwelen en nagelen en handen
Bestonden 't groot gevaart des hemels aan te randen,
Om Jupiter om hoog uit zijnen oppertroon
Te bonzen. (§)

Dit

(*) PLIN. *Nat. Hist.* Lib. VII. c. 16.

(†) DERHAM voert eene menigte van die voorbeelden aan, in zijne *Godleerende Natuurkunde*, bl. 310 der *Nederd. Vert.*

(‡) PLIN. Lib. VII. c. 16.

(§) *Hic et Aloïdas geminos, immania vidi*
Corpora: qui manibus magnum rescindere cœlum
Adgressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Aen. Lib. VI, v. 582.

Dit is genoegzaam om het geheel fabelagtige te toonen.

Bijkans even zeer mag men twijfelen ten opzigte van een Lichaam, 't geen men zegt te *Valencia* opgedolven te zijn, onder de regeering van LODEWIJK DEN XI, Koning van *Frankrijk*, 't welk, volgens DALECAMPIUS (*), agttien voeten lang was. — Maar onze twijfel, ten opzigte van dit onderwerp, groeit aan door de menigte van tastbaare misslagen, welke men ontdekt heeft ten aanziene van het beschouwen der Beender-overblijfzelen van andere Dieren dan van Menschen, doch welke men hieldt als behoord hebbende tot de lichaamen van voor Eeuwen op deeze aarde woonende Reuzen. Sir HANS SLOANE heeft een aantal misslagen van deezen aart aangeweezen. Een tand, te *Antwerpen* bewaard en vertoond, is de kies van een Olijphant. ST. AUGUSTIJN voert, als een bewijs van het bestaan eens Reuzengeslachts vóór den Zondvloed, een kies aan, door hem op de oevers van *Utica* gezien, welke metderdaad tot een Olijphant behoord hadt. De tand in de Kerk van ST. CHRISTOPHEL te *Hispulla* en het schouderbeen van dien zelfden Heilig behooren tot die zelfde soort. En niet lang geleden heeft men de voorvin van een Walvisch, niet opgedolven, maar versch en alleen van de huid ontbloot, te *Londen* laaten zien voor het geraamte van een Reuzenhand. CHAMBERS verhaalt zulks.

Het is, derhalven, genoegzaam blijkbaar, dat alle bewijzen, aangevoerd om de verbastering des Menschlijken Geslachts, wat de kloekheid van gestalte aanbelangt, te staaven, bestaan in dichterlijke vercieringen, in fabelagtige overleveringen, of handtastlijke misslagen; of dat, wanneer 'er iets daadlijk reusagtigs voorkwam, zulks alleen bewijst het nu en dan bestaan van eenige persoonen, die eene meer dan gewoone lengte hadden, en voor Reuzen gingen. Laaten wij voortvaaren, en de zaak uit een ander oogpunt beschouwen; en ik vertrouw wij zullen te over voldoende bewijzen aantreffen, dat 'er geene weezenlijke verandering in der menschen grootte plaats gegreepen hebbe, zints de vroegste aantekeningen der Geschiedenisse.

De aangevoerde oorzaak van deeze verbastering is het verzwakking medebrengend vermogen der weelde en verwijfd-

(*) DALECAMPIUS, in eene Aantekening op de boven aangetoogene plaats van PLINIUS.

wijsdheid. Hieruit zou men eigenaartig verwagten, dat de voortgang dier verzwakking oneindig veel sneller moest toegegaan weezen in de laatste tijdperken van het bestaan der onderscheidene Volken, waarbij de weelde en overdaad zich wijder verspreid hebben en bijkans algemeen geworden zijn, dan in het lang verloop van Eeuwen, waarin men met traagen tred tot de verfijningen der beschaafdheid en weelde overging. Doch de Geschiedenis wederspreekt zulks. De *Celtische* Volken, die *Gallie* en *Brittanje* bewoonden, schoon de weelde bij hun geheel onbekend was, zo wel als onder hunne woeste Voorvaderen, werden door de *Romeinen* niet beschouwd als menschen van eene kloeker gestalte dan zij zelven. TACITUS beschrijft de *Germanen*, een *Teutonisch* ras, als lange en sterke menschen. (*) Dan het blijkt, dat hij deeze beschrijving niet alleen maakt in vergelijking met de *Romeinen*, maar met hunne nabuuren, de *Gaulen* en de Inwoonders van *Brittanje*.

In onzen eigen tijd, waarin de weelde tot eene hoogte is opgeklommen, niet te vergelijken met die plaats hadt in de dagen van Koningin ELIZABETH, vinden wij niet dat 'er verandering in de kloekheid van gestalte heeft plaats gegreepen. Dit mag men eenigzins afneemen uit den bouwtrant van vroegeren tijde. De kleindere deuren der Kerken, vier of vijf Eeuwen geleden gebouwd, zijn veel laager dan de deuren, welke men thans in woonhuizen maakt: dezelfde aanmerking geldt ten opzigte van den ingang der woonhuizen, of de binnendeuren, tegenwoordig, en die van voor honderd-en-vijftig of tweehonderd jaaren. — Het zelfde bewijs mogen wij opmaaken uit de ruw gemaakte beeldwerken, die zich in volle lengte vertoonen op de Grafsteden van vorstlijke en aanzienlijke persoonen in veele oude Kerkgebouwen, die dezelfde afmeetingen hebben met de menschen van onzen tijd. De grafsteden zijn ook van dezelfde lengte als voor het tegenwoordige geslacht.

Men voege hier aan toe, dat, in alle de onderscheidene gewesten der aarde, nagenoeg dezelfde gestalte de heerschende is; dezelfde bij onbeschaafde als bij beschaafde Volken; dezelfde bij hun, die Eeuwen geleden in de oorspronglijke eenvoudigheid leefden, en in de

(*) Hij schrijft: *magna corpora, & ad impetum valida.*

de Maatschappijen van menschen, gekoesterd in den zagten schoot der weelde en verwijfdheid. Vergelijkt de Volken van *Europa* onderling met elkander, en met de enkele van *Hindoosche*, *Chineesche*, *Africaansche* en *Americaansche* afkomst, die herwaards overkwamen, zo wel als met de berichten der Reizigeren, die ons verslag doen van de inwoonderen der schaars bezogte landen, en wij moeten 'er uit opmaaken, dat de Mensch, te midden van al de verscheidenheid van zedelijke en natuurlijke oorzaaken, welke op aarde plaats vinden, in 't algemeen van dezelfde gestalte is. Veilig mogen wij daaruit het gevolg afleiden, dat, in alle de onderscheidene lotwisselingen, welke op aarde hebben stand gegreepen, de algemeene gestalte van den Mensch geene weezenlijke verandering ondergaan hebbe.

Voor de wettigheid deezes besluits zijn 'er daadzaaken, welke geene plaats voor den minsten twijfel overlaaten, en die het stuk, waarover wij handelen, op veel vaster grondslagen doen rusten, dan de harssenschimmen der dichterlijke verbeelding, of de fabelen van geschiedkundige overlevering.

De Lichaamen van veele oude *Egyptenaaren* heeft men gevonden in de Grafkelders te *Cairo*. Eenige der oudsten, die blijkbaar Negers waren, kunnen wij niet twijfelen of zij leefden in zeer vroegen tijde, en waarschijnlijk vóór den leeftijd van HERODOTUS; en nogthans zijn die Mummies van dezelfde gestalte als die der Menschen van den tegenwoordigen tijd, en daarin gelijk met die geen Neger-trekken hebben, en ongetwijfeld van laater jaaren zijn.

De Piramiden van *Egypte* verschaffen desgelijks een onwederspreekbaar bewijs van de gelijkgrootigheid der Menschen in de vroegere Eeuwen, met de tegenwoordige bewoonders des Aardbodems. „ Deeze zijn," om met Dr. POCOCKE te spreeken, „ werken van de hoogste „ oudheid; zij laaten de tijden der oudste Geschied„ schrijveren, welker werken onze dagen bereikt heb„ ben, verre agter zich. Het tijdperk van derzelver „ aanleg was reeds verlooren, toen de eerste *Grieksche* „ Wijsgeeren in *Egypte* reisden." Hij voegt 'er bij, dat de kist in de grootste Piramide geen lichaam kon bevatten, grooter dan dat der Menschen van den tegenwoordigen tijd; de doorgangen wijzen teffens uit, dat de werklieden niet kloeker van gestalte waren, dan

de

de Vorst, voor welken men zulk een gevaarte bouwde. HERODOTUS, nogthans, schrijft den bouw der oudste Piramide toe aan CHEOPS, een der *Egyptische* Koningen; en DIODORUS SICULUS, die hem den naam van CHEMMIS geeft, vermeldt, dat hij omtrent duizend jaaren vóór zijnen tijd regeerde, hetwelk was in de 18oste Olimpiade. Maar de Heer GREAVES besluit, naa eene zeer geleerde berekening, uit bijkomende blijkbaarheden opgemaakt, dat CHEOPS of CHEMMIS, de Stichter van de oudste Piramide, zijne regeering aanving, vierhonderd-en-negentig jaaren vóór de eerste Olimpiade (*), of omtrent tweehonderd-vijf-en-twintig jaaren naa den tijd van MOSES. De Piramide was, derhalven, gebouwd eenduizend-tweehonderd jaaren vóór den leeftijd van DIODORUS, en omtrent driehonderd-en-vijftig jaaren vroeger dan de leeftijd van HOMERUS, en gevolgelijk ten naasten bij eene Eeuw vroeger dan de verwoesting van *Troije* zelf, door HOMERUS bezongen.

Die Lijkplaats nu, in 't midden dier Piramide, is van binnen iets minder dan zes voeten en een half in de lengte binnens werks, twee voeten en zeven duimen in de breedte, en omtrent van dezelfde diepte: eene bergplaats, derhalven, voor een lichaam van de tegenwoordige Menschengestalte, schoon bestemd voor eenen Monarch, die eene Eeuw vroeger leefde dan de kloeke Helden van HOMERUS, en die overzulks, in grootheid en sterkte, de rotsslingerende Oorlogshelden DIOMEDES en TURNUS moest overtroffen hebben.

De gemelde Heer GREAVES brengt, in 't voorbijgaan, een ander bewijs bij van de gelijkheid der menschlijke gestalte door alle Eeuwen heen. In die *Cryptæ sepulcrales*, verborgene Begraafplaatzen te *Rome* van de eerste *Christenen*, gelijkende na Steden onder den grond, oudtijds door ST. HIERONYMUS bewonderd, en onlangs zeer getrouw beschreeven door BOSIUS in diens *Roma Subterranea*, vind ik, dat de aldaar begraavene Lijken geenzins die van onze dagen in grootte overtroffen (†). De Heer HAKEWILL, door Dr. DERHAM ter bovengemelde plaatze aangetoogen, zegt, dat de Lijkplaatzen

(*) GREAVES, *Pyramidographia*, p. 51.
(†) *Id. Ibid.* p. 132.

te *Pisa*, die eenige duizenden jaaren tellen, niet grooter zijn dan die men heden voor de lijken schikt. Wij mogen 'er bijvoegen, dat Dr. SHAW, op zijne Reis door *Barbarijen*, de kisten in verscheide oude Begraafplaatzen zag, die de gewoone afmeetingen hadden. Hij houdt het daarvoor, dat het de Begraafplaatzen waren van eenigen der *Wandaalen*, die, naa *Italie* te ondergebragt te hebben, hunne overwinningen aan de overzijde der *Middellandsche Zee* uitstrekten. Eenige groote beenderen werden hem vertoond als de beenderen van Reuzen; doch het waren overblijfzels van Paarden, welke Dieren dat Volk nu en dan begroef in 't zelfde graf, waarin derzelver berijder rustte.

Uit dit alles blijkt, derhalven, dat, daar de bewijzen voor de groote verbastering en ontaarting, in de kloekheid en sterkte van der Menschen gestalte, verbeeldingvol, fabelagtig en niet te vertrouwen zijn, wij, in tegendeel, bewijzen van eenen onwraakbaaren aart bezitten, welke aantoonen, dat 'er van de vroegste tijdperken der Geschiedenis, vroeger zelfs dan het beleg van *Troije*, en geduurende eene reeks van meer dan drieduizend jaaren, geen spoor te vinden is van eenige weezenlijke verandering in de gestalte der Menschen. Zedelijk verderf moge 'er plaats gegreepen, en de verpestende weelde bijzondere persoonen verzwakt hebben; het besluit tot de weezenlijke verkleining van het Menschen-ras wordt door geen proefhoudend getuigenis onderschraagd, en kan geen steunzel bekomen van enkele gevolgtrekkingen. De klagt der Dichteren, derhalven, en der Zedemeesteren heeft, ten deezen opzigte, de spotternij verdiend van JUVENALIS (*), en moet gerangschikt worden onder de dwaalingen, oorspronglijk uit 's menschen verbeelding, en waaraan het vooroordeel voedzel en uitgebreidheid gegeeven heeft.

(*) JUVEN. *Sat.* XV.

WAAR-

WAARNEEMING, WEGENS EENE GEÖPEREERDE VLEESCHBREUK, DOOR S. POPTA, *Chirurgijn en Vroedmeester te Harlingen.* Medegedeeld door deszelfs Zoon L. POPTA, *Med. Cand. te Franeker.*

JOHANNES FERVERDA, woonende te *Menaldum* in *Friesland*, oud 32 jaaren, van een gezond lighaamsgeſtel, wierd, voor omtrent zeven jaaren, een ongewoonen graad van hardheid, gepaard met eene geringe uitzetting, van den geheelen rechter bal ontwaar; dan, zulks als eene kleinigheid aanmerkende, ging hij niet eerder, dan vijf jaaren naderhand, de hulp van eenen deskundigen inroepen; doch daar zijn ongemak ſteeds verergerde, nam hij ook den raad mijns Vaders in, op den 13 Maart 1804, ter gelegenheid dat de Kunstbewerking van eene beklemde Lieschbreuk, bij eene Lijderesſe daar ter plaatze, door denzelven verricht wierd.

Terwijl men zijn ongemak onderzocht, verhaalde de Lijder ons, dat hetzelve zich eerst tot het benedenſte gedeelte des bals bepaald had, en allengskens, zich meer en meer uitbreidende, naar boven was opgeklommen; dat hetzelve hem eenige pijn, welke hij meest in de lendenen was gewaar geworden, had veroorzaakt, welke voorzeker een natuurlijk gevolg was van de zwaarte van het ongemak, dat tot nu toe nooit bijna was opgeſchort geweest.

Na dit ongemak met de vereischte oplettendheid beſchouwd te hebben, twijffelde men niet, zoo wel uit het gevoel, als uit verdere uitwendige tekenen, aan het daarzijn eener Vleeschbreuk; en daar wij verzekerd waren, dat de Lijder, uit hoofde van de aanmerkelijke grootte van zijn ongemak, door het gebruik van in- en uitwendige hulpmiddelen niet zoude kunnen geneezen worden, maar dat hetzelve met den tijd zoude vergeren, ried men denzelven de Kunstbewerking aan, waarin de Lijder (na dat men hem de mogelijke kwaade, doch ook heilzaame gevolgen had voorgeſteld) terſtond bewilligde. De bewerking, egter, wierd tot den 27ſten uit-

uitgesteld, wanneer dezelve 's namiddags ten twee uuren, in het bijzijn van twee Geneesheeren, op de volgende manier door mijnen Vader verricht wierd.

Men plaatste den Lijder, in eene horizontaale ligging, op eene tafel van eene gepaste hoogte, zoo dat deszelfs beenen, bij dezelve nederhangende, wederzijds door een stoel ondersteund wierden. Nadat men eerst het hair had weggeknipt, wierden de algemeene bekleedzelen in de lengte met een *scalpel* doorsneeden; zulks eene groote duimsbreedte boven de plaats, alwaar de zaadstreng afgebonden moest worden, beginnende, en hetzelve in eene sneede tot aan het benedenste gedeelte des balzaks toe vervolgende. Dit ten uitvoer gebragt zijnde, scheidde men den bal, die overal was aangegroeid, van de algemeene bekleedzelen af, en sneed eindelijk de streng af, nadat men eerst boven de plaats, waar men de afsnijding zoude doen, de zaadstreng, door eenen helper, tusschen den duim en wijsvinger, had laaten houden, en een weinigje t'zamendrukken, om geene aanmerkelijke bloeding aldaar te veroorzaaken: vervolgens vattede men de ader en slagader met het tangetje van *Bromfield*, haalde dezelve een weinig buiten de streng, en legde om derzelver einden eenen band: edoch, daar zoodanig een band, daar ter plaatze, schielijk, van die einden, door derzelver in- en t'zamentrekking, kan afglippen, vond men een' tweeden band noodzakelijk, lag denzelven, een duim hooger dan de voorige, losjes om de streng, dienende alleen tot een *tourniquet*, om, in gevalle van nood, ter voorkoming eener bloedstorting, denzelven spoedig toe te haalen.

Nadat op deeze manier de Kunstbewerking verricht was, wierd de wonde met zacht pluksel gevuld, en de randen des balzaks door hegtpleisters tot elkanderen gebragt, waar over men vervolgens één of twee driehoekige compressen naar bevinding legde, en alles met een T verband bevestigde.

Dus alles op de hier bovenstaande manier ten einde gebragt zijnde, plaatste men den Lijder op het bed, welke zich, na het eindigen van dit alles, wel bevond; men diende hem een half grein *Opium* toe, en schreef het volgende *Julapium Antiphlogisticum* voor:

℞ *Aq. Hord.* ℥viij.
Sal. Nitr. ʒjß.
Rob. Ribesior. ℥j.
Oxymel Simpl. ℥j.
M.

waarvan men den Lijder om de twee uuren een theekopje vol liet gebruiken, zoo lang zulks noodzakelijk bevonden wierd.

Tot zes uuren 's avonds bevond de Lijder zich wel, wanneer op dien tijd eene aanmerkelijke bloeding uit de wonde hem eenigzins deed bezwijken; doch dezelve wierd, na het wegneemen van het verband, en het afbinden der toen nog bloedende vaatjes, alsmede door het aanleggen van een nieuw verband, zeer schielijk naar wensch gestuit. Zoodra was zulks niet verricht, of hij viel in een' zachten slaap, welke tot agt uuren duurde; toen ontwaakte hij zeer verschrikt, en wierd op dat oogenblik krampagtige pijnen, meest in de lendenen, gewaar; waarom ik (daar mijn Vader met de beide Geneesheeren reeds was vertrokken, en mij bij den Lijder had laaten blijven) hem het volgende voorschreef:

℞ *Aq. Pluvial.* ℥viij.
Laud. Liq. Sydenh. ʒjß.
Liq. Anod. Min. Hoffm. ʒj.
M.

waarvan ik den Lijder een klein theekopje vol liet gebruiken.

Nadat ik denzelven tweemaal hier van iets had toegediend, sliep hij weder in, en de nacht wierd meest slaapende doorgebragt; intusschen wel eens ontwaakende door de nu en dan wederkomende krampagtige pijnen, welke egter schielijk na het toedienen van een klein theekopje vol van het laatstgemelde *Mixt.* ophielden, wanneer hij telkens weder insliep.

's Morgens den 28sten had de Lijder nog geen afgang gehad; waarom ik een *Clysma* liet appliceeren. Tot één uur 's middags ging alles vrij wel; doch toen wierd de Lijder, tot 's namiddags vier uuren, door sterke opeenvolgende vlaagen van krampagtige pijnen, verzeld

van

van koorts, gefolterd, welke, na hem een en andermaal iets van het gemelde *Mixt.* te hebben laaten gebruiken, weder verdweenen. Vervolgens liep de dag goed ten einde; 's avonds wierd 'er nog een *Clysma* geäppliceerd, wijl het voorige geene uitwerking gehad had; en dit deed eene zeer goede werking. Na hetzelve was de Lijder heel wel, en had bijna geen koorts; sliep 's nachts wel, en ontwaakte 's morgens, den 29sten, ten vijf uuren; had een' koortzigen pols; kreeg bij aanhoudenheid weder krampagtige pijnen, en wel zoo, dat dezelve zijn gansche lighaam, het hoofd alleen uitgezonderd, bezetteden. Ik had egter het genoegen, dezelve, gelijk de voorige, door het toedienen van het zelfde *Mixt. Anod.*, schielijk te zien verdwijnen; en de koorts, reeds vroeg in den morgen begonnen, nam om tien uuren weder af. 's Avonds appliceerde men weder een *Clysma*, 't welk eene zeer goede werking ten gevolge had; na hetzelve had onze Lijder een' zeer gerusten nacht, sliep tot 's morgens zeven uuren, zijnde den 30sten. Toen was zijn toestand zeer gunstig, en hij gebruikte in den voormiddag met smaak eenige spijs.

'S Namiddags twee uuren kwam mijn Vader den Lijder weder bezoeken, en vond denzelven in een' zeer goeden toestand; nam het verband weg, waartoe men door den grooten stank genoodzaakt wierd; de band, welken men uit voorzorg tot een *tourniquet* had aangelegd, wierd weggenomen, en men overdekte de wonde, die voor het uiterlijke een zeer goed aanzien had, weder met een nieuw verband: den daarop volgenden nacht sliep de Lijder zoet, en wierd bij zijn ontwaaken naar omstandigheden zeer wel bevonden: de dag daarop, zijnde den 31sten, wierd gunstig doorgebragt.

Uit hoofde dat des Lijders kragten nu eenigzins verminderden door den overvloedigen etter uit de wonde, liet men denzelven een *decoct. cortic.* gebruiken, waarmede men eenigen tijd aanhield, en liet de wonde daagelijks, naar de hoeveelheid etters, een of tweemaal verbinden.

Den 3 April den Lijder weder bezoekende, bevond men alles naar wensch; de wonde genas wel, en de etter, welke 'er uitvloeide, was van eene zeer goede kleur.

Den 7den verlangde de Lijder het bed eens te verlaaten, 't welk ook geschiedde; zat den tijd van drie uuren

op,

op, zonder het minfte hinder: voor het overige wierd alles gelijk den 3den bevonden.

Den 11den hadden wij het genoegen, alles naar wensch te bevinden.

Den 15den was deszelfs toeftand heel wel, behalven dat 'er eene uitpuiling van weeldrig vleesch aan het einde der zaadftreng plaats gegreepen had. Ten einde hetzelve te doen verdwijnen, verzocht men aan eenen Chirurgijn, niet verre van den Lijder af woonagtig, welke in ons afzijn de behandeling van denzelven op zich had genomen, om een weinigje *Alum. Ust.* op 't uitpuilende gedeelte te ftrooijen, het welk, nadat zulks den 16den verricht was, dat vreeslijk ongemak, den mondklem namelijk, ten gevolge had: men liet nu om het uur een half grein *Opium* gebruiken; edoch de klem weerftond hetzelve hardnekkig, en bekwam dien zelfden avond nog zulk een' hoogen graad, dat de Lijder niet in ftaat was, het geringfte gebruik van den mond te kunnen maaken; egter in den vroegen morgen nam dit toeval aanmerkelijk af, en verdween bijkans zoo fchielijk als hetzelve was begonnen.

Op het ontvangen van eenige letteren omtrent dit kwaadaartig toeval, begaven wij ons terftond derwaards, en hadden het genoegen van het geringfte van dien aart niet meer te kunnen bemerken. De wonde in aanfchouw neemende, vonden wij het einde der zaadftreng nog niet geheel van weeldrig vleesch ontbloot. Het bijna niet meer durvende waagen, een *Efcharoticum* op hetzelve te appliceeren, wijl men dat toeval aan de prikkeling van het *Alum. Ust.* toefchreef, waren wij egter hier niet in ftaat om hetzelve door een ander middel te doen verdwijnen, zoo dat wij genoodzaakt wierden hetzelve weder te bewerkftelligen, het geen den 18den 's morgens gedaan wierd, egter in eene mindere hoeveelheid; waarop wederom de mondklem volgde: men diende den Lijder weder alle uuren een half grein *Opium* toe; na hetzelve een en andermaal gebruikt te hebben, verdween dat toeval weder. Den 20ften het *Efcharoticum* voor de laatfte maal in het werk ftellende, volgde weder het gemelde toeval, doch wierd als vooren door *Opium* geftild.

Daar 'er nu niets anders overig bleef dan eene zuivere wonde, had men het vooruitzigt van den Lijder fpoedig te kunnen geneezen; egter wierd zulks door eene geringe

ge oorzaak vertraagd, zoo dat wij de volle geneezing niet eerder dan den 20ften Maij verkreegen.

Zoo even gezegd hebbende, dat ik den mondklem als een gevolg befchouwde van de prikkeling, door het *Alum. Ust.* aan het einde der zaadftreng veroorzaakt, zoude men mij met reden kunnen vraagen, wat mij tot zoodanige gedachten aanleiding had gegeeven; waarop ik het volgende antwoorde: vooreerst, dat nooit bijna dit toeval zoo laat naa eene dergelijke kunstbewerking ontftaat; — ten anderen, al ontftaat ook, zonder een *Escharoticum* geäppliceerd te hebben, het gemelde toeval, dan zal men zulks met grond alleen kunnen toefchrijven aan eene afgebondene zenuw; dit egter had hier geen plaats, dewijl men het afbinden van dezelve naauwkeurig had vermijd; — en eindelijk, dat ik nog eene dergelijke Waarneeming van mijnen Vader bezit, welke mij alle reden geeft om daaraan niet te twijffelen. Kortelijk zal ik het een en ander uit dezelve hier nog bijvoegen.

Den 20ften Maij 1794 wierd mijn geachte Vader te *Makkum* door een' aldaar woonenden Chirurgijn verzocht om een' zestigjaarigen Lijder te bezoeken, welke aan eene opzetting van het *fcrotum* aan den linker kant laboreerde, die zoo aanmerkelijk groot was, dat hij genoodzaakt was, fteeds het bed te houden: deeze opzetting was, volgens het zeggen van den Lijder, voor vier jaaren begonnen; doch de aanleidende oorzaak kon hij zich niet herinneren.

Met alle oplettendheid het ongemak onderzoekende, konde men eene zeer flaauwe vogtgolving befpeuren; de ftreng was zeer gezwollen, en op het aanraaken pijnelijk. Men advifeerde, dat het ongemak eene Vleeschbreuk was, gepaard met eene geringe uitftorting van vogt, het welk, door de ontaarting van den bal, misfchien van eene bruine kleur zoude zijn.

Mijn Vader was van oordeel, om, alvoorens tot de Kunstbewerking van de Vleeschbreuk over te gaan, eerst het bevatte vogt door den *troisquar* te doen aftappen, waarna zich twaalf oncen bruine ftoffe door den *canul* ontlastte, waardoor het *fcrotum* natuurlijk kleiner wierd, en men beter in ftaat was, den toeftand van den bal te kunnen opmerken. Egter begon het gebrek fchielijk weder in grootte toe te neemen; waarom men tot de wegneeming des bals befloot, welke mijn Vader, den

29ften,

nosten, op dezelfde manier, als in de bovenstaande Waarneeming, verrichtte.

In de eerste vijfentwintig dagen ging het met deezen Lijder naar omstandigheden redelijk wel; maar den 25 Junij (zijnde den 27sten dag na de Kunstbewerking) bespeurde men 's avonds een weinigje weeldrig vleesch aan het bovenste gedeelte van de streng, 't welk men goedvond met het *Vitriol. Cypr.* te bestrijken. Zulks tweemaal gedaan zijnde, had den mondklem ten gevolge. Terstond diende men hem 's daags agt grein *Opium per epicrasin* toe, telkens met eenige druppen *Liq. Anod. Mineral. Hoffm.*; op de linker wang, die het meest was aangedaan, appliceerde men een Spaansche-vlieg-pleister, ruim bedeeld van *Opium*; de wonde liet men voorzigtig met laauw water uitwasschen, naardien men dezelve 's morgens nog met het *Vitriol. Cypr.* bestreeken had; legde 'er eene wiek op, besmeerd met het *Ung. digestiv.*, en overdekte zulks met een Diapalm-pleister. — Binnen weinige dagen was de wonde gesloten, schoon de beklemming bleef volharden; men hield egter aan met het gebruik van het *Opium* en *Liq. Anod. Mineral. Hoffm.*, alsmede van een klein houtje, 't welk de Lijder tusschen de tanden plaatste, tot aan de volle herstelling, welke eerst plaats greep, nadat de wonde reeds geduurende zes weeken was gesloten geweest.

TOESTAND VAN HET ONDERWIJS DER DOOF-STOMMEN IN DE ONDERSCHEIDENE LANDEN VAN EUROPA.

(Uit het *Fransch*.)

De godvrugtige ijver van den Abt DE L'EPÉE voor het onderwijs en de lotverbetering der Doof-Stommen heeft, in alle gewesten van Europa, den leevendigsten en edelmoedigsten naijver gewekt. Die ongelukkigen, wien het missen van gehoor en spraake de weldaaden der beschaavinge voor altoos scheen ontzegd te hebben, vinden reeds in Europa bijkans een twintigtal Stichtingen, ingericht om hun een beter lot te bezorgen, door hen nuttig te doen worden voor de zamenleeving.

Italie en *Spanje*, die de eerste Werken over de Doof-

Stommen op hunnen grond zagen voortkomen (*), zijn van Instituten van deezen aart schraal voorzien. *Madrid* bezit 'er een, op 's Konings kosten opgericht, onder het opzigt der Koninklijke Ekonomische Maatschappij. Nog te jong is deeze Stichting, om 'er over te kunnen oordeelen. De Heer ASSAROTTO is aan het hoofd van een klein School van Doof-Stommen te *Genua*; hij heeft slegts zes leerlingen; maar zij zijn 'er zeer wel gehuisvest, en het onderwijs maakt opgang. De geleerde VENTURI is voorneemens, een School te *Verona* te openen. Dat van SILVESTER, te *Rome*, is niet meer.

In *Zwitzerland* hadt de Omwenteling den Heer ULRICH genoodzaakt, zijn School te verlaaten; zedert, egter, heeft die achtenswaardige Onderwijzer zijnen moeilijken en weldaadigen post hervat.

In de *Oostenrijksche Staaten* heeft de kunst, om Doof-Stommen te onderwijzen, een zeer hoogen trap van volkomenheid bereikt. Het Instituut te *Weenen* kan met de besten in Europa wedijveren; het wordt bestuurd door den Heer MAIJ, leerling van den Abt DE L'EPÉE. Voor een zestigtal staat het onderwijs om niet open. De kweekelingen leeren 'er de gronden van den Godsdienst en der Zedekunde, nevens de eerste beginzels der Natuurlijke Historie en der Aardrijkskunde. Volgens hunne talenten en neigingen worden zij tot eenige kunst of handwerk opgeleid. 'Er is 'er, die bij Staatsdienaars of Kooplieden voor Kopiïsten dienen; men bewondert aldaar hunne naauwkeurigheid en geduld. In het teekenen en graveeren slaagen zij uitmuntend; zeer voldoende proeven zijn daar van voorhanden. Zommigen worden tot Letterzetters, Kleermaakers, Schoenmaakers en Schrijnwerkers opgeleid. Niemant blijft langer dan vijf jaaren in het School; indien, in dat tijdverloop, het onderwijs niet wel genoeg slaage, om tot iet nuttigs te worden gebruikt, wordt hij na zijne geboorteplaats terug gezonden, om aldaar in een hospitaal of weeshuis geplaatst te worden. De meesten hunner spreeken, en eenigen zelfs spreeken zeer duidelijk en verstaanbaar. Zints zij de werktuigen der spraake in werking brengen, zijn

(*) Het een van AFFINATUS, een *Italiaan*, in 1606; het ander van JUAN PABLO BONET, een *Spanjaard*, in 1620.

zijn de borstkwaalen, voormaals onder hen gemeen, zeer zeldzaam geworden.

Het School van *Waitzin*, in *Hungarije*, doet eere aan FRANS DEN II, die 'er de ſtichter van is, en aan den Hungaarſchen Adel, die het van inkomſten heeft voorzien. In den tijd van drie jaaren hebben de vrijwillige inteekeningen aan deeze Stichting een Fonds van 80,000 florijnen bezorgd. De Graaf D'ALMAZIJ heeft 'er het ontwerp van gemaakt. Dertig worden 'er om niet onderweezen. De gebouwen, een gedeelte van een oud Klooster, ſtaan aan den *Donau*, tegenover het Eiland *S. André*, ten noorden van de Stad *Pest*, in de gezondſte en aangenaamſte ligging, die men zich kan verbeelden. De Opziener SEMON is een kweekeling van den Heere MAIJ, van *Weenen*.

De Stad *Praag*, in *Bohemen*, bezit een School voor Doof-Stommen, door Vader DOMINICO STOEHR opgericht, wiens naam verdient in de jaarboeken der weldaadigheid te worden opgeteekend. Hij hadt onlangs zeventien kweekelingen, de meesten van welke ſpreeken; in de Rekenkunde zijn zij verre gevorderd. Een hunner, WEISBACH genaamd, is zoo verre gevorderd, dat hij eene Redevoering kan houden in het openbaar onderzoek, welk Vader DOMINICO van tijd tot tijd over zijne kweekelingen houdt.

Munich, de Hoofdſtad van *Beijeren*, bezit een openbaar School, eene ſpruit van dat van *Weenen*. In *Saxen* vindt men te *Leipzig* het Inſtituut van den Heer HEINECKE; dit is een der oudſten van Europa; het wordt beſtuurd door de Weduw HEINECKE en door zekeren Heer PETSCHKE, van wien veel goeds gezegd wordt. Men volgt niet ſlaafsch meer de leerwijze van HEINECKE, wiens geſchil met den Abt L'EPÉE bekend is. De kweekelingen, ten getale van zeventien, ſpreeken vrij wel; zommigen hunner raaden 't geen alleen door de beweeging der gelaatsſpieren hun gezegd wordt.

Het School te *Berlijn*, door den Heer ESCHKE opgericht, is het éénige in de *Pruisſiſche Staaten*. Zommigen verheffen den Heer ESCHKE boven alle onderwijzers van Doof-Stommen; anderen plaatzen hem in den laagſten rang. De oordeelen, over hem geſtreeken, ſchijnen van allen grond niet ontbloot; doch voor het meerendeel moeten zij op rekening geſteld worden van een onaangenaam geſchil tusſchen ESCHKE en de voorſtan-

 ders

ders van het Galvanismus; deeze beschuldigen hem, met voordagt te hebben medegewerkt tot het kwaalijk slaagen hunner proeven op zijne kweekelingen. Wat hier van zij, alle Reizigers staan verbaasd op het eerste gezigt van ESCHKE's School. Zijne kweekelingen beschouwen hem als hunnen Vader; bijkans zijn geheele leeven slijt hij onder dit aangenomen gezin. Het algemeen onderwijs verdient de goedkeuring van allen, die zijn Instituut slegts ter loops bezoeken; doch lieden, die de dingen meer van nabij gezien hebben, meenen, dat de Heer ESCHKE zich te veel ophoudt, om, met een wijden omslag van Overnatuurkunde, de schitterende talenten van twee of drie kweekelingen te ontwikkelen, en dat de moeite, die hij neemt, om deeze uitverkorenen tot volmaaktheid te brengen en openlijk te vertoonen, hem de minder begaafde voorwerpen eenigzins uit het oog doet verliezen. *Ik maak deeze aanmerking op het gezag van een zeer kundig' Reiziger, en 't zou mij aangenaam zijn, te verneemen dat zij ongegrond was.* Het schitterend gebrek, waarmede de Heer ESCHKE wordt beschuldigd, is niet dan te algemeen, en van een schadelijk gevolg in de Schoolen van Doof-Stommen.

De Heer HABERMASS is de MASSIEU van *Berlijn*; hij is als medehelper den Heere ESCHKE toegevoegd. Het is een jongeling van ongemeene begaafdheid; hij spreekt zeer duidelijk, en op het gezigt alleen der spieren van hem, die tot hem spreekt, verstaat hij alles wat men hem zegt; zelfs kan men de onmiddelijke beweeging des monds voor hem verbergen; die der wangen en kaaken behoeft hij alleen te zien. Dit is, in der daad, een verwonderlijke trap van volmaaktheid, ondersteld zijnde dat 'er geen list agter schuile. De Heer ESCHKE heeft een middel uitgevonden, om zich zelfs in 't donker van de Doof-Stommen te doen verstaan, wanneer zij de beweegingen des monds onmogelijk kunnen opmerken. Het middel is, dat hij de letters van het Alfabet hun op den rug schrijft.

Men verzekert, dat de Heer KIESEWETTER, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte, een reeks van zielkundige waarneemingen op de Doof-Stommen te *Berlijn* gedaan heeft; de uitslag daar van wordt met verlangen te gemoet gezien. Onder andere heeft de Heer KIESEWETTER bij de Doof-Stommen eene groote genegenheid opge-

gemerkt om *op rijm* te spreeken; en 't geen vooral verwonderlijk, en bijkans ongeloofijk voorkomt, hunne rijmen zijn niet op de spelling, maar op de klanken gebouwd.

Rusland zal welhaast een School voor Doof-Stommen hebben, waarvan *Wilna* de zetel zijn zal (*). Keizer ALEXANDER heeft een *Rus* na *Weenen* gezonden, die van den Heere MAIJ de zoo moeilijke kunst, om die ongelukkigen te onderwijzen, moet leeren.

Zweden, voor 't overige zoo rijk in allerlei nutte Stichtingen, heeft 'er nog geene voor de Doof-Stommen.

Te verre gevorderd is in de *Deensche Staaten* de beschaaving, dan dat eene zoo belangrijke zaak de wijsheid der Regeeringe en de aandagt van het Publiek niet zou bezig houden. In de Stad *Kiel*, in *Holstein*, heeft men een openbaar School, welk onder het opzigt van den bescheidenen en werkzaamen Heere PFINGSTEN staat. De Regeering geeft hem slegts eene sobere jaarwedde; doch zijn welgevestigde roem lokt kweekelingen tot hem zelfs uit het binnenste der Vereenigde Staaten van Amerika. Hij heeft slegts zestien kweekelingen; doch allen spreeken duidelijk, en gissen, wat hun gezegd wordt, uit de beweegingen des monds. Zij spreeken onder elkander door teekens, die de figuur van Gothische letters naabootzen.

Koppenhagen, 't welk de best ingerichte Hospitaalen en het waakzaamst Geneeskundig bestuur van geheel Europa reeds bezit, zal welhaast een groot School voor Doof-Stommen hebben. De Regeering heeft, ten dien

(*) *Wilna*, de Hoofdstad van *Lithauwen*, is het best gelegen punt, om voor de letterkundige en geleerde onderhandelingen tusschen *Rusland* en het overige gedeelte van Europa tot middelpunt te dienen. De Universiteit van *Wilna* bezit zeer verdienstelijke Hoogleeraars. De Starretoren is de beste van het geheele Russische Rijk. Men heeft in deeze belangrijke Stad een Godgeleerd Kweekschool voor de niet-vereenigde Grieken, eene Akademie van Edellieden, een Instituut voor den Zeevaart, een Geneeskundig School, en vijf Drukkerijen. *Wilna* bevat 21,000 Inwooners, 32 Katholijke Kerken, drie Russische Tempels, eene Luthersche en eene Kalvinistische Kerk, eene Sijnagoge, en eene Mosquee. — *Geographie de toutes les parties du Monde*, Tom. II. p. 108.

dien einde, een zeer goeden maatregel genomen; zij heeft een kundig' Geneesheer door geheel Europa op reize gezonden, Dokter CASTBERG naamelijk, die, alle de Instituten van Doof-Stommen bezogt hebbende, niet verzuimd heeft, eene menigte gewigtige waarneemingen te verzamelen, de geneeskundige plaatsbeschrijving en de natuurkundige aardrijkskunde betreffende (*).

In *Holland* heeft men ook een School voor Doof-Stommen, waarvan veel goeds gezegd wordt (†). Een Horologiemaaker heeft 'er een te *Londen* geöpend. Naar ik meen, is 'er ook een te *Edenburg*, in *Schotland*; doch deeze Stichtingen zijn mij verder niet bekend.

Het School voor Doof-Stommen te *Bordeaux*, onder opzigt van den Heere DE SAINT-SERNIN, verwekt de eenpaarige verwondering der Reizigers, die het bezogt hebben. Deeze Stichting is haar oorsprong verschuldigd aan de verlichte godsvrugt van den Heere DE CICÉ, Oud-Aartsbisschop van *Bordeaux*, thans Aartsbisschop van *Aix*; zij ontstondt onder het oog van den Heere SICARD. De Heer DE SAINT-SERNIN en alle de andere Onderwijzers in dit School munten zoo wel uit door hun menschlievend en minzaam gedrag, als door hunnen bestendigen ijver in hunnen post. Negen-en-twintig kweekelingen zijn 'er uit voortge-

(*) De Heer CASTBERG zal binnen kort een verhaal zijner Reize in 't licht geeven. Hij is met de Heeren MAIJ en WEMBERGER van *Weenen* overeengekomen omtrent de uitgave, in het Hoogduitsch, van eene Encyclopedische Verhandeling over de natuurlijke, zedelijke en burgerlijke opvoeding der Doof-Stommen.

De Heer KEMPELS heeft, insgelijks in 't Hoogduitsch, een belangrijk Werk voor de onderwijzers van Doof-Stommen in 't licht gegeeven; het voert tot titel: *Over de bewerktuiging der menschelijke stemme.*

(†) Elk weet, hoe veele uitlanders het Bataafsch Gemeenebest onder den naam van *Holland*, als daar van het belangrijkst gedeelte, aanduiden. Bekend is het insgelijks, dat de Stad *Groningen* de zetel van dat School is, onder het opzigt van den verdienstelijken Christen-Leeraar GUIJOT. Dat 'er *veel goeds van kan gezegd worden*, is te bekend, dan dat wij hier daadzaaken behoeven aan te voeren. Een omstandig verslag viel niet in het plan van onzen Berichtschrijver. Om der geheimheidswille zullen wij ook niet in bijzonderheden treeden. —— *Aanm. van den Vert.*

gekomen, allen volkomen in ſtaat om nuttig te zijn voor de zamenleeving, en 'er zelfs een eerlijk beſtaan te vinden. Een van hun houdt de buitenlandſche briefwisſeling bij zijnen Vader, een der voornaamſte Kooplieden van *Bordeaux*. — Ik heb eene merkwaardige bijzonderheid, raakende de Doof-Stommen in deeze Stad, hooren verhaalen. Zij leezen geregeld de openbaare Nieuwspapieren, en weeten naauwkeurig den dag en de plaats van elke overwinning, door de legers behaald. Om zijne Majeſteit den Keizer der Franſchen aan te duiden, die dikmaals het onderwerp hunner geſprekken is, hebben zij een veelbeduidend teeken uitgedagt; zij bootzen de beweeging van eenen menſch naa, die vooruit ſnelt, en een vaandel in den grond plant. Zij bedoelen daar mede den vermaarden overtogt van de brug bij *Arcole*, die, onder zoo veele andere heldendaaden van den Franſchen Monarch, hen het meest heeft getroffen.

Het School van Doof-Stommen te *Parijs* is dermaate het voorwerp der algemeene bewonderinge geworden, en de luisterrijke verdienſte van den Heere SICARD wordt dagelijks door zoo veele monden vermeld, dat het overtollig ware, nogmaals te herhaalen, 't geen de ſtemme der nationaale dankbaarheid allerwegen vermeldt.

EEN TOCHTJE DOOR DE BELANGRIJKSTE GEDEELTEN VAN NOORD-WALES. Door J. N. BREWER, *Esq*.

De Reiziger verbeeldt zich zeer ligt, dat hij de voorwerpen in een nieuw licht beſchouwt; van hier dat de Reisbeſchrijvingen van meerder en minder uitgebreidheids zo veelvuldig zijn, dat de wereld 'er als mede overlaaden worde; dan desniettegenſtaande mag, misſchien, derzelver verbaazend aantal een voordeel gerekend worden, als men bedenkt, dat de eene Reiziger op weg gaat als een Plant- en Kruidkundige, een ander als een Delfſtofkundige, terwijl een derde zich bepaalt tot het ſchilderen van ſchoone of ontzagwekkende Voorwerpen, en een vierde meer van nabij de Characters en Zeden der bezogte ſtreeken beſchouwt, en daarvan eene ſchilderij ophangt, ſtrekkende om onze

Volks- en Menschkunde te vermeerderen. Op deeze wijze werkt ieder in zijn bijzonder vak; terwijl het niet zelden gebeurt, dat een Reiziger van eene algemeener en meer bevattende kennisneeming vervolgens opstaat, eene naleezing doet, en de misslagen zijner voorgangeren verbetert.

Het woest en wild gebergte van *Wales* heeft, in deezen laatsten tijd, stoffe verschaft, zo wel aan de Reizigers naar de mode, als aan den naauwkeurigen onderzoeker. De Ingezetenen hebben zeer veel verpligtinge aan zeker slag van Bezoekers, die, in het Dagverhaal hunner lotgevallen, bij de weezenlijke schoonheden, daar aan te treffen, zo veele romaneske beschrijvingen gevoegd hebben, dat een Leezer in het begrip komt, dat hij, zich in eene reiskoets na *Noord-Wales* nederzettende, heenen rijdt na een ongekunsteld *Arcadia*, waar de heuvels en valeien altoos lachen, of dreigen, om een meer schilderagtig vertoon aan te neemen, en waar de Inwoonders al de beminnelijke eenvoudigheid bezitten, noodig voor het recht genot dier herderlijke tooneelen.

Jammer zeker, dat zulke schilderijen alleen het werk zijn eener leevendige verbeelding! Eene geringe maate van ondervinding kan ons des overtuigen. Met dit al wil ik gaarne bekennen, dat de heerlijke gezigten in *Noord-Wales* zeer geschikt zijn om het oordeel te doen duizelen, en hij, die misslagen in zijne voorgangeren ontdekt, gevaar loopt om dezelfde of andere te begaan. Het hart voelt zich opgeruimd op het gezigt van de schoonheid eens heerlijken landschaps, en schept 'er leevendige beelden in, aan zulk een tooneel voegende, wanneer het hem mist, dezelve met der daad aan te treffen.

Engeland verlaatende door *Ludlow*, komt men in *Wales* door *Montgomeryshire*. Dit landschap is, voor de eerste tien mijlen, juist *Berkshire*, of *Surry*, in derzelver stoutste oorden. Het land is ruim en open, het groen keurig, en de bouwlanden zijn allerbest bearbeid. Nergens is het zo bergagtig, dat zich de groei belemmerd of uitgeslooten vindt, van *Bishops-Moat* tot *Welch-Pool*, uitgenomen eene reeks bergen, waarvan de *Corndon* de voornaamste is, „ op welken bergtop," naar het schrijven van CAMDEN, „ een kroon van steenen gevonden wordt." Dan men ziet, den

den berg beklimmende, dat die kroon van steenen niets meer is dan de natuurlijke geschaapenheid des bergs, welke, op een afstand gezien, de gedaante heeft van een kunstigen kap of kroon.

Montgomery, schoon eene Landstad, is klein en weinig beduidend; de huizen zijn weinig en staan ongeregeld; geen handel verleevendigt die Stad, daar 'er niets anders omgaat dan het geen de algemeene dagelijksche behoeften vorderen. In de daad, weinig meer behoeft 'er gezegd te worden van de weinigbeduidenheid deezer in naam zo hoog klinkende plaats, dan dat 'er geen postkoets doorrijdt; en het voornaamste gebouw geen postchais kan bergen. De hooge ligging van *Montgomery* geeft aan de Stad het voorkomen van zindelijkheid, en de zwaare overblijfzels des Kasteels, gebouwd in den jaare 1092, geeven een denkbeeld van de ruwe maar grootsche gebouwen, welke de oproerigheid dier vroegere tijden alleen veilige woonplaatzen maakte voor de *Magtigen* en *Grooten*. Zonderling misbruik der woorden! De *Magtigen* en *Grooten* moesten zich ter veilige wooning begeeven in eene kasteelvormige gevangenis, terwijl de *Zwakken* en *Kleinen* onbeschroomd woonden in verdeedigelooze hutten.

Welch-Pool, de gelukkige mededingster van *Montgomery*, is, door een zamenloop van oorzaaken, eene der bloeiendste plaatzen in *Noord-Wales*. De nabijgelegenheid van de *Severn* brengt niet weinig toe aan de woeligheid, welke heerscht in de enkele, maar vrij schoone straat. — *Powis-Kasteel*, 't welk over de Stad heen ziet, verwekt, door het bericht daarvan gegeeven door Lord LYTTLETON, de nieuwsgierigheid des reizigers in geene geringe maate. Het gebouw zelve is niets meer dan een elendige steenhoop, ten vollen verval neigende. De gezigten zijn 'er zekerlijk fraai, daar de geheele Valei van *Montgomery* te gelijk onder 't oog komt als een landschap vol verscheidenheids; dan met dit alles zijn de gezigten van een minder treffenden aart, dan dat wij ze geregtigd rekenen tot de onbegrensde aanprijzingen van evengemelden Lord. — De zedekundige Volksbeschouwer vindt daar weinig of geen onderscheid tusschen de Zeden der *Wallischen* en der *Engelschen*. Een geduurige handelgemeenschap tusschen *Engeland* en de Grenssteden alhier veroorzaakt, dat, het geen de Inwoonders *Saxisch* noemen, de gebruik-

 lij-

sen, mag aangemerkt worden als een staal van de *Wallische* Herbergen. Bijkans alle zijn ze even woelig en vol verwarring, van het Bierkroegje aan den weg, tot het *Caernarvon*-hotel.

Ondanks dit oproerig tooneel ('t welk eenigzins vermaakend was, daar het een Nationaalen Characterstrek geheel bloot lag) verlieten wij *Llanvair* met leedweezen, en zetten onzen weg na *Dinasmonthy* voort, voor eenigen tijd vergezeld door de rivier *Verniew*, die met haar' ondiepen stroom kronkelt aan den voet van een steilen oever aan de zijde van den weg. Het land ontvouwt hier allengskens het *Alpisch* vertoon. Elke berg wordt gevolgd van eenen anderen, nog meer ontzettend door het na de wolken stijgen. De gevaarlijke weg hangt over eene onbeschutte steilte van eene verschriklijke diepte. Eenige weinige eenzaame hutten strekken, in het reizen van veele mijlen, tot de éénige wenken, dat 'er zich menschen in deezen oord onthouden. Deeze hutten zijn zamengesteld uit opeengehoopte en niet gemetzelde steenen; naauwlijks is 'er opening om licht en rook in en uit te laaten.

Deeze woeste oord verschaft aan het menschdom niets dan de weide voor een klein aantal schaapen, die de kost zoeken in den met hei begroeiden boezem der bergen. De schilderagtige gezigten minnende reiziger zal egter genoegen scheppen, gepaard met verwondering over de grootsche, schoon dorre bergreeksen, die in allerlei richtingen verstrooid liggen, gelijk baaren van eene door storm beroerde zee; derzelver zijden vertoonen een dreigend gelaat, door de afgebroken klompen van een rotzigen grond.

Op het alleronverwagtst kreegen wij het eerste gezigt, te midden van dit woest verblijf, van een echte *Wallische Cwn*, zijnde een oneffen half vlakke grond, tusschen de reeksen van de hoogste bergen. Hier vertoont zich de geest des landbouws volkomen; verscheide nette boerenwooningen deeden zich op, te midden van uitgestrekte omheiningen. Nimmer gevoelt de mensch sterker, dat hij geschaapen is voor het gezellig leeven, dan in die oogenblikken van voldoening, welke veroorzaakt wordt door het gezigt van aangenaame wooningen en welbebouwde landen, na een geruimen tijd te hebben omgezworven in verlaatene wildernissen, hoe grootsch derzelver schoonheden ook mogen

wee-

weezen. De altoos werkzaame verbeeldingskragt schildert eene zo afgezonderde plek gronds als de verblijfplaats van vrede, onschuld en eenvoudigheid. Om dit alles te voltooijen, verhaalde men ons, dat, in die kleine afgezonderde buurtschap, de Nationaale Zeden nog stand gehouden hadden; dat de toonen van de Harp nog de verpoozingen en belooningen waren van de vermoeienissen des arbeids. Maar wij hadden geen middel om de rivier *Verniew* over te vaaren, om ons bij de Inwoonders van de *Cwm* te vervoegen, en konden ons des getroosten, dewijl wij vernamen, dat bijkans alle Nationaal onderscheid (Kleeding en Taal uitgezonderd) verder noordwaards op insgelijks plaats hadt.

De vervallen herberg van *Cann's Office*, welke in vroegeren tijde een krijgspost was, voorbij trekkende, hielden wij stil op een kleinen afstand van *Dinasmonthy*, om te *Mallwydd* te slaapen; een Dorp, belangrijk geworden door Mr. WARNER's zeer leevendige beschrijving, deswegen gegeeven.

In der daad, dit Dorp verdient al de aanprijzing, 't zelve geschonken. Gelegen in eene valei, welker omtrek bestaat uit eenige der hoogste bergen in *Wales*, levert het een vertoon op van schilderagtige en volmaakte rust. Langs de valei vloeit een waarlijk *Alpische* stroom, over welken een boersche brug geslaagen is van een ligten en netten bouwtrant. De stroom roemt op eene Salm-visscherij; maar men heeft meer gedulds dan een uur wegs noodig, om dit vertoon van vischvangst te gaan bezigtigen. — Wij werden onthaald, in de herberg van het Dorp, door de beleefde en oppassende Dogters van den Herbergier, die, wanneer zij voor ons een eenvoudigen doch smaaklijken avondmaaltijd opdischten, ons teffens onthaalden op een onderhoud, 't geen beleefd en teffens verstandig was. Zij bragten, bij ons spreeken over dit Werk, Mr. WARNER's *Walk*, waarin hij zo veel tot lof deezer plaatze zegt; en, schoon zij geen *Engelsch* lazen, hadden zij een volkomen begrip van de gunstige vermelding, daarin ten haaren opzigte gemaakt. In der daad, hij heeft de bewoonders dier herberge een weezenlijker dienst gedaan, dan het enkel vermaak, uit aanprijzing ontstaande, dewijl de drukte ten dien huize zeer vermeerderd is door de nieuwsgierigheid, door zijne kennisgeeving verwekt. LLOYD, de Vader, hadt, twee dagen voor dat wij hier kwamen, — een

een klein ongemak gekreegen, door van een huis te vallen; zulks zal misschien een ongunstigen invloed op zijn gestel gehad hebben; dan zijn gedrag was zodanig, dat hetzelve op onzen geest het denkbeeld van een lompen boer wel diep indrukte.

Deeze vermaaklijke Valei verlaatende, waar het scheen dat rampspoed zich voor de veragting der wereld zou kunnen dekken, en de versmaadde bevrijd leeven van de snerpende slagen der verdrukking, zetten wij onze reis voort tot *Delgelly*. Elke stap op den weg leverde ons blijken op van het wonderbaare en het ontzettende.

Dinasmonthy, de éénige plaats tusschenbeiden van eenige betekenis, zal den reiziger eenigermaate te leur stellen, indien hij, bij voorraad, des denkbeelden vorme uit de berichtgeevingen, onder den weg opgedaan. — *Dinasmonthy* vereeren zij met den naam van eene *Stad*, schoon het, in waarheid, niet meer is dan eene der elendigste Marktplaatzen, bestaande uit slegts eenige weinige hutten, slegter dan men op een arm *Engelsch* Dorp aantreft. De Waardin in de Herberg, waar de *Geit* uithing, vervoegde zich bij ons op den weg; en, dewijl, uit hoofde van de steile opgangen en schielijk zich opdoende dalen, het paard, dat ons trok, slegts zagtkens aanstapte, tradt de oude Vrouw met ons in een gemeenzaam gesprek. Haar *Engelsch* was zeker niet van het beste; doch zij vergoedde alle die gebreken door haare goedwilligheid. Ik ging te voet op eene lange en bergagtige opklimming, welke ik vreesde dat de kragten van ons beest zou uitputten, weinig aan 't beklimmen van zulke hoogten gewoon; wanneer onze oude Reisgenoote, als ons belachende, verzogt, dat ik agter haar op het paard zou gaan opzitten, en dus de vermoeienis van te voet te gaan ontwijken.

De gespraakzaamheid en aartigheid van deeze Vrouw kon niet missen ons een gunstigen indruk te geeven van het character der *Wallische* landlieden. In der daad, wat aftrekkende voor de agterhoudenheid, welke zij betoonen, als zij worden aangesproken door hunne *Saxische* Nabuuren — eene agterhoudenheid, blijkbaar het uitwerkzel van wantrouwen — mogen zij aangezien worden als een echt staal van de *Noord-Wallische* zeden. Die boersche onbeleefdheid, maar al te veelvuldig aan te treffen in verscheide onzer zuidlijke landschappen, kan den *Wallischen* Bergbewooner niet worden ten laste gelegd. —

legd. — Begaafd met eene natuurlijke vurigheid van geäartheid, en misschien geene geringe maate van die soort van gesleepenheid, welke den mensch in staat stelt om altoos voor zich zelven te zorgen in eenige zaak, welke hij met zijnen naasten te doen heeft, is 'er een ader van eene goede openhartige geäartheid in den *Welchman* te ontdekken, welke zeer gunstig is voor hemzelven, en belangrijk voor den reiziger.

Die geneigdheid tot Dronkenschap, welke wij als een heerschend gebrek beschouwden te *Llanvair*, is over 't algemeen een charactertrek. Misschien kan de Bergbewooner in dit plaatslijke eenige verschooning voor dit gebrek vinden. Men heeft waargenomen, dat de bewooners van hooge liggingen altoos meer, en dat wel algemeen, aan het gebruik van sterken drank zijn overgegeeven, dan die van laage en vlakke landen. Van hier, dat de *Zwitsers*, de *Ieren* en de *Schotten* voor overgegeeven aan dronkenschap bekend staan; terwijl het vlakker *Spanje*, *Portugal* en *Italie* een geslacht van menschen voortbrengen, ongevoelig voor de bedriegende bekooringen van dronkenschap. Dat de oorzaak in iets, van de Natuur afhangende, moet gezogt worden, schijnt de algemeenheid ontwijfelbaar te maaken. Het laat zich gemaklijk begrijpen, dat sterke dranken noodzaaklijker en min schadelijk zijn voor de huiverende Inboorelingen van hooge landstreeken, dan voor hun, wier geboortelot hun onder een milder hemel plaatste en in weeldriger landsdouwen.

De charactertrek van verregaande Nieuwsgierigheid en een geheel onbescheiden vraagen na alles, aan de laagere Volksklasse van *Welch* door Mr. PRATT toegeschreeven, waarin andere Schrijvers met hem instemmen, behoort zeker niet tot den laageren Volksrang van *Welch* in 't bijzonder. Het is de gewoonte van elk Volk, welks afgescheidene ligging geene andere dan eene zeer gedeeltlijke gemeenschap met de Menschen in 't algemeen toelaat. Ingeslooten door een afschutzel van bijkans onbeklimbaare bergen, is elk menschlijk weezen, 't geen zij bij toeval ontmoeten, in hun oog eene zeldzaamheid. Allen bezitten wij die onderzoeklievende geäartheid, ten aanziene van eenen Vreemdeling; en de afgezonderde mensch, die geene beschaafdheid geleerd heeft ten koste zijner natuurlijke neiging, viert deeze zeer natuurlijke neiging bot. Zo gebeurde het ons, dat wij twee Bewooners van de dorste en minstbezogte streeken

ken van *Noord-Wales* bij toeval aantroffen, zittende voor eene herberg. Zij maakten geene zwaarigheid, ons vraagen te doen, welker ruwheid, bij de minste wereldkennis, in 't oog valt. Zij vroegen, bij voorbeeld, zeer onbedwongen, en met de houding, den nieuwsgierigen eigen, hoe oud ik was; welke jaaren de vrouw, met welke ik leefde, bereikte; of ik wettig aan haar getrouwd was; of wij kinderen hadden; van waar ik kwam; of ik ter verrigting mijner zaaken reisde, enz. enz. enz. Dusdanige uitboezemingen van nieuwsgierigheid treft men allerwegen aan in landen, gelijk aan de *Schotsche* Hooglanden, aan die der Wilden in *America*, en der Bergbewooneren van *Noord-Wales*.

Zodanig, geloof ik, is vrij naauwkeurig het character van den *Wallischen* landbewooner, bij welken de omgang met het bezig en werkzaam gedeelte der wereld niet elken trek van bijzondere zeden heeft uitgewischt; even gelijk de muntbeeltenis van een stuk gelds verdonkerd en onkenbaar wordt door het schuuren in den geldzak. Opregt en vuurig, warm in hunne aandoeningen, en eenvoudig in derzelver uitdrukking, is de onbedorven en ongekunstelde aart van de *Wallische* Bergbewooners, wier zielen eenvoudig genoeg zijn om smaak te vinden in het genot van gemaatigdheid en de zegeningen der onbekendheid.

De Reiziger, nogthans, die den wellust van het rijden langs een welaangelegden straatweg de voorkeus geeft boven het beklimmen van berg op berg gestapeld, en wel in eene bijkans eindelooze opvolging, moet niet hoopen een landvolk te zullen aantreffen, op 't welk de straks gegeevene beschrijving past. Zal hij ergens de verwagting hier van voldaan vinden, het is in dat land, waar ik hem nu gebragt heb. Hier worden de diepten der afzonderinge elke mijl verre grooter. Rotzige heuvels maaken alles uit, wat het oog aanschouwt — ruwe klompen, voor het oog niet verzagt door eenig groen blaadje.

De aannadering tot *Dolgelly* mag ontzaglijk schoon heeten. Men moet ophouden met het woord *Heuvel* te bezigen. *Bergen* van eene ontzettende hoogte en onmeetbaare uitgestrektheid vullen het tooneel; derzelver toppen verliezen zich doorgaans in de laagst zweevende wolken; en *Cader Idris*, half door mist verdonkerd, rijst stoutlijk op in 't midden der andere Bergen. De

naare donkere dampen, die langs de valeijen zweeven, en de zwaarwigtige grootheid der bergen, die nu en dan derzelver uitgestrekte voorhoofden vertoonen, roepen voor den geest des daaraan niet gewoonen beschouwers de voorspelling van OSSIAN op. — „ Mijn geest, „ ô CONNAL! zweeft op de heuvelen mijns geboorte- „ gronds, maar mijn loop is op de zandgronden van „ *Ullin*. — Gij zult nimmer spreeken met CRUGAL, „ noch diens voetstappen ontdekken op de heide. Ik „ ben ligt als de waasfem van CROMIA, en ik beweeg „ als de schaduw van den mist. — CONNAL, Zoon van „ COLGAR! Ik zie de donkere wolk des doods! Dee- „ ze zweeft over de vlakten van *Lena*. De Zoonen van „ den nu groenenden ERIN zullen vallen. Ontwijk het „ veld der geesten. — Gelijk de verdonkerde maan, „ wijkt hij weg in het midden van een ruisschend „ geblaas!"

IETS OVER DE VERHANDELING VAN DEN HOOGLEERAAR M. SIEGENBEEK OVER DE WELLUIDENDHEID DER NEDERDUITSCHE TAAL.

(*Vervolg van bl. 256.*)

Was de stelling, in de eerste Afdeeling bewezen, dat de welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak invloed behooren te hebben op de spelling, eigenlijk, gelijk wij boven aanmerkten, aan weinig twijfeling onderhevig, en door de uitschrijvers van de prijsvraag als eene erkende waarheid ondersteld en aangenomen; het onderwerp, 't welk in deze tweede Afdeeling wordt verhandeld, is daarentegen met velerleie duisterheden en zwarigheden bezet, en betreft onmiddelijk het groote punt in geschil, op welks beslissing het aankomt, en 't welk het Genootschap bij het uitloven van den eereprijs ook bepaaldelijk wilde onderzocht en tot meerdere blijkbaarheid gebragt hebben. Hier, namelijk, komt de Schrijver nu dadelijk tot het onderzoek: „ Hoe verre en tot „ welke bijzonderheden de invloed der welluidendheid op de „ spelling in onze taal zich behoore uit te strekken." En deze taak, die zoo veel moeijelijker en omslagtiger navorschingen vereischte, wordt met geen mindere netheid, beknoptheid en volledigheid, dan de voorgaande, door den Hoogleeraar afgehandeld.

Hoe groot een voorstander van de welluidendheid men ook

zijn moge; men kan niet ontkennen, om met den grooten TEN KATE te spreken (*), „ dat zij niet in 't wilde gaat, noch „ ook zonder regels is."

Om die regels te vinden, onderzoekt de Hoogleeraar in de eerste plaats, wat de grondregel, de toetsteen of maatstaf zijn moet, waar de invloed der welluidendheid op de spelling naar bepaald of afgemeten moet worden. En die grondregel, toetsteen of maatstaf behoort, zijns oordeels, te zijn het algemeen spraakgebruik van het beschaafde deel der Natie.

Het gehoor, 't welk naturelijk wel het eerst in aanmerking komt, wanneer 'er van welluidendheid wordt gesproken, acht hij te onzeker een grondslag, om daarop vaste regels te bouwen. En zeker, indien een ieder naar zijn bijzonder gehoor over het wel of kwalijk luidende moest oordeelen, en naar dat oordeel alleen zich in de spelling der woorden moest richten, zou 'er zeer spoedig een nieuw Babel van verwarring ontstaan. Dan het is — niet ieders bijzonder gehoor, maar het gehoor van de Natie als 't ware, 't welk hier moet beslissen; het is — niet ieders bijzonder oordeel over het wel of kwalijk luidende, maar het oordeel van de Natie deswege, 't welk hier gezag heeft; en dat gehoor, dat oordeel van de Natie over het wel of kwalijk luidende kan nergens anders uit opgemaakt worden, dan uit het algemeen spraakgebruik van het beschaafder volksgedeelte.

„ De taal is," gelijk de Schrijver zeer juist aanmerkt (bl. 45 en 46), „ het eigendom der Natie, niet van bijzondere „ personen, en der eerste komt derhalve alleen de oppermagtige uitspraak en beslissing over dezelve toe, tegen „ welke enkele taalbeoefenaars zich even dwaas als vruchteloos verzetten. Deze moeten de regels in het gebruik der „ tale vinden, niet dezelve maken; zij kunnen wel, door het „ in 't licht stellen van de donkerlijk gevoelde eigenschappen „ der tale, en van de vereischten eener kiesche en gezuiverde „ schrijfwijze van dezelve, den overigen tot voorgangers en „ leidslieden verstrekken, en daar door de misvorming en „ verbastering der tale verhoeden; maar zij vermogen geenszins tegen het eenparige gevoelen der Natie, de taal naar „ hunne begrippen en opvattingen te regelen."

Van dit eenvoudig grondbeginsel uitgaande, meent de Schrijver de regels van den invloed der welluidendheid op de spelling in het spraakgebruik zelve te moeten opsporen, en geeft dienvolgens op de vraag der Maatschappij dit algemeene antwoord: „ dat de spelling der Nederduitsche taal in zoo verre „ naar welluidendheid en gemakkelijkheid van uitspraak mag „ geregeld worden, als het beschaafde spraakgebruik en de „ daarop gebouwde schrijfwijze der meeste en beste Schrij-

„ vo-

(*) IIde Deel, bl. 22.

„voeren, mitsgaders de regelmaat der tale vorderen en toe„laten." Dit algemeene antwoord wordt vervolgens in de bijzonderheden nader ontwikkeld en verklaard, ten welken einde alle de geschilstukken in de spelling, die tot den invloed der welluidendheid betrekking hebben, ieder afzonderlijk naauwkeurig onderzocht, en naar de gronden van het bewezen stelsel beoordeeld en beslist worden.

Drie Hoofdstukken worden hiertoe besteed, die vol zijn van belangrijke taalkundige aanmerkingen, en de uitstekendste blijken vertoonen van des Schrijvers goed oordeel, grondige taalkennis, en buitengemeene ervarenheid in de schriften van onze beste, zoo oude als nieuwere, Schrijvers.

In het eerste Hoofdstuk wordt gehandeld *over de weglating of verwisseling van eene enkele letter tot meerdere gemakkelijkheid der uitspraak*, in het tweede *over de invoeging der* D *en* T *in sommige zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden*, in het derde *over de invoeging der zachte* E *in zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden.*

Van het weglaten eener letter, ter bevordering van de gemakkelijkheid der uitspraak, sprekende, beschouwt de Hoogleeraar (Hoofd. I. § 1.) de uitlating der *d* in *thans* en *althans* voor *thands* en *althands*, zoo als de afleiding zou vereischen, en bewijst de wettigheid van die uitlating uit het algemeen spraakgebruik, de schrijfwijs der beste Schrijveren, en de regelmaat der taal.

Wij hadden wel gewenscht, dat de Schrijver bij deze gelegenheid ook eenig gewag had gemaakt van het weglaten der *h* in de gemelde woorden, 't welk sommigen zich mede veroorloven, en waarvoor ook, onzes bedunkens, nog al het een en ander te zeggen valt. Immers het spraakgebruik laat hier de *h* even zoo min hooren als de *d*. 't Is waar, de *h* is veeleer slechts een zekere ophef en schielijker of scherper uitblazing van den adem (een adspiratie), dan wel een eigentlijke medeklinker; doch die ophef en scherper uitblazing van den adem is echter duidelijk hoorbaar, waar wij ze met ter daad willen uitdrukken. In *t'huis*, bij voorbeeld, in *t'harcht*, *t'hunnent* hoort men ze duidelijk, en men onderscheidt 'er zelfs niet onduidelijk nog eenig overblijfsel van de weggelaten *e* (de apostrof), zoodat men op 't gehoor zelfs bemerkt, dat men aldus slechts bij verkorting spreekt voor *te huis*, *ten harent*, *ten hunnent*; maar in *thans* en *althans*, zoo als wij gewoon zijn die woorden uit te spreken, hoort men niets dergelijks; zij luiden, zoo wij ons niet geheel bedriegen, glad weg *tans*, *altans*. Ten andere is de *th* volstrekt geen Nederlandsche letter of letterkoppeling, maar een vreemde medeklinker, die in onze tale niet voegt, en dien wij, bij het overnemen van vreemde woorden, zorgvuldig tot eene Neder-

landsche letter, de eenvoudige *t*, hervormen, gelijk in *troon* van *thronus*, *tijm* van *thymum*, enz. De *t* kan in onze taal de *h* niet voortdrijven (*), en dat moet zij echter doen, indien men, in *thans* de *h* behoudende, die verkorte spreekwijs als een enkel ondeelbaar woord beschouwen en uitspreken wil. Wij bekennen gereedelijk, dat men, dus doende, en de *t* en *h* beide weglatende, zeer verre van den oorsprong der woorden, *te hande*, *al te hande*, afwijkt. Dan het schrift dient ook in allen geval tot geen kabinetje van taalkundige oudheden, en soortgelijke afwijkingen zijn in de bijwoorden (*adverbia*), waar men om het menigvuldig gebruik zeer op de eenvoudigheid en het gemak gesteld is, niet zeldzaam. Hoe ver wijkt *misschien* niet af van *mag geschiën*; en, zoo de gissingen der taalkundigen, die *weleer* van *wijleneer*, *welligt* van *'t viel ligt* willen afleiden, gegrond zijn, hebben deze woorden warelijk geene mindere verandering ondergaan.

In de 2de § keurt de Schrijver het weglaten van de *d* insgelijks goed in *doorgaans* en *volgens* voor *doorgaands* en *volgends*, brengende ter opheldering bij de gebruikelijke schrijfwijze van *trouwens* voor *trouwends*, *willens* en *wetens* voor *willends* en *wetends*, waarbij men nog zou kunnen voegen *behoudens* voor *behoudends*, *blijkens* voor *blijkends*, *nopens* voor *nopends*, *teffens* voor *teffends*, *neffends* of *nevens* voor *neffends*, *nevends*, *ergens* en *nergens* voor *ergends*, *nergends* enz., in sommigen van welke woorden echter men ook heden ten dage op nieuw de *d* tracht in te voeren, niet lettende op de blijkbare regelmatigheid, die in dezen plaats heeft. Wie toch, die opmerkt, ziet niet uit deze menigte van voorbeelden, waarbij men ligtelijk nog andere zou kunnen voegen, dat de bijwoorden in 't algemeen den min gemakkelijken uitgang *nds* niet beminnen, en dat dezulken inzonderheid, die oorspronkelijk deelwoorden zijn van den tegenwoordigen tijd (*participia praesentia*) met een achtergevoegde *s*, denzelven bestendig door het weglaten van de *d* in den korter en vloeijender uitgang *ns* willen verwisseld hebben.

Een kort woord gezegd hebbende ten betooge der rechtmatigheid van het weglaten der *r* in *schielijk* voor *schierlijk*, bepaalt de Schrijver in de 3de § zijne aandacht verder op de woorden *geenszins*, *eenigszins*, of *geenzins*, *eenigzins*; en *zedenkunde*, *zedenleer*, *zedenlijk*, of *zedekunde*, *zedeleer*, *zedelijk*.

Ten aanzien van de eerstgenoemde woorden, keurt hij, met geene onaannemelijke redenen, het best, dat men schrijve *geenszins* en *eenigzins*.

De Ouden, die het gebruik van de *z* niet kenden, en dus het woord *zin* met een *f* spelden, zouden eigentlijk *geens-sins*

(*) Zie TEN KATE, Iste D. bl. 124.

ſins hebben moeten ſchrijven, maar de eene *s* in de uitſpraak in de andere wegſmeltende, verkozen zij de ſchrijfwijs van *geenſins* (*); de lateren, *zin* met een *z* ſpellende, en niet te min de *s* in het midden des genoemden woords duidelijk hoorende, hebben begrepen *geenszins* te moeten ſchrijven; en met *veelszins*, *anderszins* enz. is het volkomen op dezelfde wijze gelegen. In *eenigzins* wordt de *s* zekerlijk veel minder waargenomen; doch men kan echter, wanneer men naauwkeurig toeluistert; onzes oordeels, niet ontkennen, dat men ook hier veeleer een *s* dan een *z* hoort. Dan wij houden desniettegenſtaande met den Hoogleeraar, in navolging van de achtbare Schrijvers WAGENAAR en STIJL, de ſpelling van *eenigzins* voor de verkieſelijkſte, en ſchrijven het geluid van de *s*, dat wij hier meenen waar te neemen, niet zoo zeer toe aan de *s* van den tweeden naamval, als wel aan de meerdere ſcherpheid, die de zachte *z*, door te volgen op de harde *g*, noodwendig verkrijgen moet.

De groote taalkenner, TEN KATE namelijk, die bij uitſtekendheid een *Bataafsch oor* bezat, niet zulk een, als MARTIALIS bedoelde, toen hij 'er den ſpot mede ſtak, maar zulk een, dat in ſtaat was, de ware Nederduitſche letterklanken op 't allernaauwkeurigſte te onderſcheiden, gelijk hij daarvan in zijne uitmuntende Verhandeling *over de critique ſpelkunde der Hollandſche ſpraake* eene meesterlijke proeve heeft gegeven, — de groote taalkenner TEN KATE maakt ergens (†) de zeer juiste opmerking, „ dat een zachte medeklinker, onmiddelijk voor of na een' ſcherpen of harden komende, „ veelal in een' ſcherpen veranderd wordt, om dat zonder „ ſtramme tusſchenpoozing geen zachte medeklinker op een' „ harden kan volgen, maar zachte bij zachte, harde bij harde, „ en gelijkaardige bij elkander willen ſtaan." Zoo wordt, bij voorbeeld, de *z* van den uitgang *zaam*, die in *gemeenzaam*, *heilzaam* enz. zeer zuiver wordt gehoord, in woorden, op een

(*) Het is den taalkundigen bekend, dat zulk eene wegſmelting in onze taal zeer gemeen is. Dus vindt men, bij voorbeeld, *wijste* voor *wijsſte*, *elende* voor *ellende*, *heiloos* voor *heilloos*, *achtien* voor *achttien*, *joncheid* voor *jonchheid*, of *jongheid*, enz.

Wij kunnen echter niet ontveinzen, dat ons het algemeen aangenomen ſtelſel, volgens het welk men deze ſpreekwijzen van *geenszins*, *eenigzins* enz. van *zin* [*ſenſus*] doet afſtammen, altoos eenigzins twijfelachtig is voorgekomen. Bij de Ouden vindt men deze ſpreekwijzen beſtendig met een bijgevoegde *t* geſchreven *geenſints*, *eenigſints* enz.; en hierom komt ons de giſſing van TEN KATE niet zoo verwerpelijk voor, die dit *ſints* voor een achtervoegſel houdt, afkomſtig van het werkwoord *zijn*, zoodat *tweeſints*, bij voorbeeld, zoo veel zou beteekenen, als *op tweederhande wijze zijnde*. Zie *eerſte proeve van geregelde afleiding*, IIde D. bl. 520.

(†) IIde D. bl. 28.

een *g*, *k*, *p* en dergelijke letters eindigende, altoos als een *s* uitgesproken, gelijk in de woorden *genoegzaam*, *opmerkzaam*, *behulpzaam*, die, zoo men wel oplet, volkomen luiden als *genoegſaam*, *opmerkſaam*, *behulpſaam*; een verſchil, 't welk de oordeelkundige TEN KATE, die altoos in zijne ſpelling zoo veel mogelijk den waren klank zocht uit te drukken, ook gewoon was bij het ſchrijven in acht te nemen, volgende daarin het voorbeeld van de netſte Schrijvers onder de Ouden; en het ware misſchien der moeite niet onwaardig geweest, dat de Hoogleeraar, die in deze Verhandeling zoo vele geſchilſtukken zoo gelukkig vereffent, ook dit eens onderzocht had, of de verandering van klank, die de *z* in foortgelijke gevallen bij de uitſpraak zoo blijkbaar ondergaat, ook door verandering van letterteeken, naar het voorbeeld van TEN KATE, in de ſpelling moet worden uitgedrukt.

Wat voorts de nieuwingevoerde ſchrijfwijs betreft van *zedenkunde*, *zedenleer*, *zedenlijk*, voor *zedekunde*, *zedeleer*, *zedelijk*, dezelve wordt door den Schrijver met de overtuigendſte bewijzen afgekeurd en wederlegd; en wij twijfelen niet, of de nieuwerwetſche ſpelling van *redenlijk* en *redenloos* voor *redelijk* en *redeloos* zal even min de goedkeuring des Hoogleeraars wegdragen.

Hier zou misſchien de Schrijver niet ongepastelijk ook mede eenige melding hebben kunnen maken van de ſpelling der woorden *lachen*, *pochen*, *prachen* enz., als waarin, onzes inziens, mede eene uitlating welluidendheidshalve plaats heeft. Immers is het buiten allen kijf, dat deze woorden eigentlijk naar de gewone regelmaat met verdubbeling van de *ch*, die niet anders is, dan een enkele medeklinker door twee letterteekenen uitgedrukt, aldus zouden moeten geſchreven worden: *lachchen*, *pochchen* enz.; doch een ieder gevoelt ligtelijk, dat zulk eene verdubbeling eenen zeer onaangenamen wanklank (*) zou veroorzaken, daar de *ch* de hardſte en moeijelijkſte letter is van ons gantſche abc. En het is uit dezen hoofde, dat onze netſte en keurigſte Schrijvers, gelijk een VONDEL, DE DECKER, HUYDECOPER, STIJL enz. doorgaans de ſchrijfwijs met een enkele *ch* verkozen hebben.

Dan deze ſpelling wordt van ſommigen niet voldoende geacht, om den waren klank der woorden volledig uit te drukken, wijl men op deze wijs, hunnes oordeels, eigentlijk *la-chen*, *po-chen* enz. zou moeten lezen, daar wij gewoon zijn, bij de verlenging der woorden met *en*, *er* enz., den ſluitenden medeklinker der voorgaande lettergreep tot de volgende lettergreep te brengen, gelijk *acht ach-ten*, *buig bui-gen* enz. Om derhalve den waren klank volkomen aan te duiden, en

ech-

(*) „ Ons oor wraakt dat geluid," zou VONDEL gezegd hebben, „ een valſche klank, die de muzijk der taal zou bederven."

echter de moeijelijke *ch* niet tweemaal vlak na elkander te gebruiken, houden zij het voor verkiesselijker, de eerste *ch* in de verwantschapte *g* te verwisselen, en alzoo *lagchen*, *pogchen* enz. te schrijven.

Doch deze meening moge bij den eersten opslag eenigen schijn hebben, zij kan bij nader inzien, onzes beduukens, geen stand houden.

Vooreerst toch rust de gantsche redeneering op deze onderstelling, die nog geenszins bewezen is, dat namelijk de klinker in *lach*, *poch* enz., wanneer de sluitletter *ch* tot een volgende lettergreep gebragt wordt, van kort en dof noodwendig hard en lang moet worden; want, indien de *a* in *lachen*, de *o* in *pochen* enz., niettegenstaande den overgang van de *ch* tot de volgende lettergreep, dezelfde kortheid en dofheid kunnen behouden, die deze klinkers hebben in *lach*, *poch* enz., zoo zou de geheele zwarigheid vervallen, daar *lä-chen*, *pŏ-chen* enz., aldus gelezen, volkomen zouden voldoen aan den klank, waarmede wij gewoon zijn, de gemelde woorden uit te spreken.

Ten tweede is het een bekende zaak, dat van de twee verwantschapte letters *g* en *ch* de eerste zacht, de laatste hard en scherp is; dat geen zachte letter bij een harde wil staan; en dat men welluidendheidshalve wel een *g* in een *ch*, maar nimmer een *ch* in een *g* kan verwisselen, wijl in onze taal wel een zachte letter in een scherpe, maar nimmer een scherpe in een zachte kan verwandelen. Zie TEN KATE, IIde D. bl. 28.

Ten derde is het eigentlijk niet waar, dat, bij het verlengen van de woorden met *en*, *er* enz., de sluitende medeklinker van de voorgaande lettergreep altoos tot de volgende lettergreep moet gebragt worden. In alle woorden, die enkel eenen dubbelledigen medeklinker achter den klinker hebben, heeft bestendig het tegendeel plaats. De *ng* en *nk*, bij voorbeeld, in *ding*, *vang*, *dank*, *jonk* enz. zijn insgelijks, gelijk TEN KATE heeft aangetoond, dubbelledige medeklinkers, dat is, enkele letters, maar die door twee leden of letterteekenen geschreven worden. Dan deze letters blijven ook bij het verlengen van de woorden met *en*, *er* enz. geheel aan de eerste lettergreep verknocht, zoodat een goed spreker altoos zegt *ding-en*, *vang-en*, *dank-en*, *jonk-er* enz., niet *din-gen*, *van-gen* enz. want dusdoende zou men de ware letter voor twee vreemde letters verruilen, en geheel doen veranderen van natuur; zie TEN KATE in zijn *onderzoek over de Nederduitsche letterklanken*, § 12. Iste D. bl. 122 en 123. Weshalve wij denzelfden regel ook ten aanzien van de *ch* moeten volgen, en dus *lach-en*, *poch-en* enz. moeten lezen. Wanneer de dubbelledige medeklinker nog een anderen medeklinker voor zich heeft, die de lettergreep gevoegelijk kan sluiten, dan eerst

kan hij bij de verlenging tot de volgende lettergreep overgaan, gelijk in de woorden op *ſch* eindigende, waarin, bij het verlengen met *en*, *er* enz., de *s* de eerſte lettergreep kan ſluiten en de *ch* tot de volgende kan overgaan, als *kuisch*, *kuis-chen*, *mensch*, *mens-chen*, enz.; en hierom achtten het de Ouden ook voor voldoende, *viſcher*, *biſchop* enz. met een enkele *s* te ſchrijven, makende de afſnijding aldus *vis-cher*, *bis-chop* enz.

Ten aanzien van *lichaam*, waarvoor ſommigen ook *ligchaam* of *lighaam* ſchrijven, is de zaak van een geheel andere natuur. In dit woord kan de *g* met geene mogelijkheid te pas komen. Het woord zou eigentlijk, als ſamengeſteld uit *lich* voor *lik* of *lijk*, en *haam*, aldus moeten geſchreven worden: *lichhaam*. Maar de *h* (de adſpiratie), achter de *ch* komende, wordt overtollig, wijl de *ch* reeds uit den aard eenen zekeren ophef en ſcherper uitblazing van den adem noodzakelijk maakt; en zie daar de eenvoudige reden, waarom ook hier de enkele *ch* volſtaan kan. Zoo ſchreven ook de Ouden *valſcheid*, *heuſcheid*, *kuiſcheid* enz. met een enkele *ch*, voor *valschheid*, *heuschheid*, *kuischheid* enz., waarvoor men misſchien, daar toch de uitgang *ſch* meermalen tot eene enkele *s* inkrimpt, (gelijk in *groots* en *trots* voor *grootsch* en *trotsch*) welluidendheidshalve ook wel *valsheid*, *heusheid* enz. zou mogen ſchrijven. (*)

Maar — keeren wij tot de beſchouwing der Verhandeling zelve terug.

De voornaamſte geſchilpunten wegens den invloed der welluidendheid ten aanzien van *het weglaten eener letter* afgehandeld hebbende, gaat de Schrijver in de tweede plaats eenige geſchilſtukken, betreffende *het verwisſelen eener letter* ter bevordering der welluidendheid, onderzoeken.

Hij vestigt zijne aandacht eerſtelijk (§ 4.) op het verwisſelen van de *l* voor de *n* in de woorden, die uit het bijvoegelijke *midden* en een ander bijvoegelijk of zelfſtandig naamwoord zijn ſamengeſteld, als *middellandsch*, *middelmaat*, *middelmuur*, *middelpunt*, *middelſchot*, waarvoor ſommige hedendaagſchen *middenlandsch*, *middenmaat* enz. ſchrijven; en hij toont, dat deze nieuwe ſchrijfwijs eene vreemde en zeer ongegronde verkiezing mag genoemd worden.

Hij beſchouwt vervolgens (§ 5.) de verwisſeling van de *k* voor de *g* in *aanvankelijk*, *oorſpronkelijk*, *vergankelijk*, *koninklijk*, voor *aanvangelijk*, *oorſprongelijk* enz., en keurt die verwisſeling rechtmatig, waar de *g* achter de *n* komt voor den uitgang *lijk*; doch keurt dezelve af in *gevankenis* en *koninkrijk* voor *gevangenis* en *koningrijk*, dit zijn gevoelen ten aanzien van het

(*) Deze ſchrijfwijs met een enkele *s* is reeds voor lang bij de achtbaarſte Schrijvers vrij algemeen in gebruik geweest. *Heusheid*, bij voorbeeld, ſchrijft G. BRANDT in de opdragt zijner *Stichtelijke rijmen*, bl. 7, geplaatst voor het IIde Deel zijner *poëzij*; en die zelfde ſpelling volgt zelfs HUYDECOPER, die groote voorſtander der regelmatigheid, in de opdragt voor zijne *onberijmde vertaling der Hekeldichten van Horatius*, bl. VIII.

het laatste woord stavende door het voorbeeld van *vindingrijk*, waarvoor men niet zegt *vindinkrijk*. Doch hier tegen zou men echter kunnen aanmerken, dat de gevallen niet gelijk staan, wijl men oudtijds voor *koning* vrij bestendig *koninck* of *konink* schreef, maar voor *vinding* integendeel altoos bijna *vindinghe*. (*)

Over de spelling van *lankwerpig* of *langwerpig*, *lankwijlig* of *langwijlig*, *lankmoedig* of *langmoedig* laat zich de Schrijver niet uit. Wij zouden de schrijfwijs met een *k* verkiezen, als onzes oordeels welluidender en overeenkomstiger met de uitspraak.

Eindelijk gewaagt hij nog met een woord (§ 6.) van het verwisselen van de *t* voor de *d* in *voorts* en *voortaan*, waarvoor weleer KILIAAN schreef, en thans weder sommige nieuweren beginnen te schrijven, *voords* en *voordaan*; tegen welke nieuwigheid de Hoogleeraar op goede gronden zich verzet.

(*) De uitgang *ing* in het eene woord is ook van zeer verschillenden aard met dien in het andere. In het eene woord is die uitgang van het mannelijke geslacht, drukt eene eigenschap uit, en staat gelijk met den Hoogduitschen en ook Nederduitschen uitgang *ig*, met welken dezelve ook wel verwisseld wordt, *könig*, *koning*, *honig*, *honing*; in het andere woord, daarentegen, is dezelve van het vrouwelijke geslacht, geeft eene werking te kennen, en komt overeen met den Hoogduitschen uitgang *ung*, *vinding*, *findung*, *verschijning*, *erscheinung* enz. De eerstgemelde of mannelijke uitgang *ing* nu verwisselt gaarne de *ng* in *nk*, even gelijk de mannelijke uitgang *ling*, waarvoor oudtijds meestal *link* of *linck* wierd geschreven, als *jongelinck*, *vreemdelinck*, enz.; de laatstgemelde of vrouwelijke uitgang *ing* integendeel neemt gaarne, gelijk alle woorden van het vrouwelijke geslacht, eene *e* aan, en is daardoor voor die verwisseling van de *g* in een *k* niet even zeer geschikt.

(Het vervolg hierna.)

EENE BIJZONDERHEID UIT DE REIZE VAN DEN HEERE HUMBOLDT.

Van de groote menigte bijzonderheden, door den Heer HUMBOLDT op zijne Reize verzameld, en aan het *Institut National* te *Parijs* medegedeeld, willen wij de volgende, als der opmerkinge overwaardig, tot kennis onzer Leezeren brengen.

Verscheiden brandende Bergen van de *Cordeliere des Andes* werpen, van tijd tot tijd, slijkerige uitberstingen uit, met groote stroomen zoet water gemengd, en, 't geen ten uitersten merkwaardig is, eene oneindige menigte Visschen. De Volkaan van *Imbaburu*, onder andere, wierp eens eene zoo groote menigte nabij de Stad *Ibarra* uit, dat hun verrotten ziekten veroorzaakte. Dit verschijnzel, hoe verwonderlijk, is zelfs niet zeer ongewoon; het valt veeleer vrij dikmaals voor, en bij openbaar gezag heeft men, op eene verzekerde wijze, deszelfs tijdstippen, zoo wel als die der Aardbevingen, opgeteekend. Het bijzonderste van allen is, dat deeze Visschen in 't geheel niet beschadigd zijn, hoewel hun lichaam

chaám zeer zagt is; zelfs schijnen zij aan eene niet zeer groote warmte blootgesteld te zijn geweest. De *Indiaanen* verzekeren, dat ze zomtijds nog leevende aan den voet des Bergs nedervallen.

Nu eens worden deeze Visschen uit de monden des Kraters uitgeworpen, zomtijds ook door de spleeten aan de zijden des Bergs uitgespoogen; doch altijd 12 of 1300 Roeden boven de omliggende vlakten. De Heer HUMBOLDT is van meening, dat zij in de meiren, op deeze hoogte in het binnenste des Kraters gelegen, leeven. 't Geen dit gevoelen bevestigt, is, dat men dezelfde vischsoort aantreft in de beekjes, welke aan den voet deezer Bergen vlieten. Zij is de eenige, welke op eene hoogte van 1400 Roeden in het Koninkrijk *Quito* aanweezig is.

IETS OVER HET GEBRUIK VAN DE VERONICA, IN PLAATS VAN THEE.

(Uit het *Fransch*.)

Daar de plant, genoemd *kleine Salij*, (*Salvia officinalis*, LINN.) niet oorspronklijk in *Frankrijk* groeit, en, eer zij gebruikt wordt, zekere toebereidingen vordert, noodig om haar van haaren kruidigen en onaangenaamen geur te berooven; heeft de Heer CANTIN, Apotheker te *Villedieu*, den voorslag gedaan, om ter vervanginge van de Thee, die de drank van de Mode is geworden, voor haar eene andere plant in de plaats te stellen, die natuurlijk in *Frankrijk* groeit, en, tot het gebruik, geene voorafgaande toebereiding vordert: ik bedoel de *Eerenprijs* (*Veronica officinalis*, LINN.) bij zommigen onder den naam van *Europische Thee* bekend.

Deeze plant, in *Frankrijk* zeer bekend, ontmoet men bij oude slooten; zij verkiest lommerrijke oorden; haar stam kruipt langs den grond; haare bladeren staan tegen elkander over; haare bloemen en zij-halmen zijn blaauw van kleur.

Zij moet geplukt worden, terwijl zij bloeit, in de maanden Mei en Junij, en voorts spoedig in de zon gedroogd worden. Haare halmen en bladeren, welgedroogd zijnde, moeten in blikken doozen, of in glazen flesschen, bewaard worden, om haar tegen den invloed der lucht te beveiligen, die, dezelve vogtig maakende, haar eene bruine kleur zou doen aanneemen.

Wanneer men deeze Europische Thee wil gebruiken, doet men een goeden vingergreep in een half pintje kookend water; men laat ze, even als de Thee, eenige minuten trekken; dit trekzel heeft eene fraaie kleur, en is aangenaam van reuk en smaak; een weinig suiker daar bij gedaan maakt haar nog lieflijker van smaak; met melk verlengd, is zij een voortreffelijk borstmiddel.

De

De Natuur schijnt met eene kwistige hand dit belangrijk gewas gestrooid te hebben; de inzameling is gemaklijk, het gebruik voordeelig en onkostbaar, en haare geneeskundige eigenschappen zijn wel bekend.

WYSGEERIGE GEDAGTEN, ONTLEEND UIT EENIGE ONUITGEGEEVENE WERKEN.

De Zedigheid is niets anders dan eene wijziging der Eigenliefde.

Onze ondeugden en onze deugden zijn dikmaals de vrugt van omstandigheden.

Het algemeen gevoelen openlijk te wederspreeken, is het werk van een Zot; *met de Wolven te huilen*, dat van een Lafaart.

Men redentwist om te overtuigen, niet om overtuigd te worden.

De tusschentijd van den arbeid tot den arbeid is geen verloren tijd.

Het getrouw blijven is eene der aangenaamste genietingen der liefde.

Het Vernuft gelijkt naar de kokette Vrouwen; zij, die het naaloopen, zijn dezulken, welke het 't minst begunstigt.

Hij, die alle gebreken bezat, zou meer kans hebben om alle menschen te behaagen, dan iemant, die alle deugden bezat.

Wanneer iemant van het voorwerp, welk hij bemint, niet bemind wordt, gelooft hij dat hij van niemant wordt bemind.

Vertrouwelijkheid vertoont even dikmaals blijk van onbescheidenheid als van vertrouwen.

GILBERT, een der scherpste Hekeldichters, was vroom (*devoot*). De bitterste Zamenspraak, welke LA HARPE heeft uitgestooten, schreef hij naa zijne bekeering. Nooit is mij gebleeken, dat men zijne inkt verslapt heeft, door gewijd water in zijnen inktkoker te gieten.

In eene Omwenteling is de Magt een vuurig Zwaard, heilloos voor hem, die het aangrijpt, zoo wel als voor eenen anderen, welken het treft.

In eene Omwenteling gelijkt het lot van de ruwe klasse der Maatschappije (en deeze is de talrijkste) naar de steenen van het Tiktakspel. Uit deezen hoek verdreeven, om in eenen anderen geschud te worden, maaken zij het fortuin der speelers, en beslissen het winnen des aanhangs, bij welken zij geen belang hebben.

Veele rijke lieden gelijken naar de Kleermakers, die de vlekken in hunne stoffen met pailjetten bedekken.

De vriendschap tusschen lieden van gelijken rang is de genoegelijkste gewaarwording; de vriendschap van een meerderen omtrent zijnen minderen is niets anders dan goedwilligheid;

heid; die van een minderen omtrent eenen meerderen is niets anders dan eene ongelukkige hartstogt.

De kieschheid is de bevalligheid der opregtheid.

Met de Boeken moet men eveneens als met de Tafelgeregten handelen: men eet niet van allen.

Geen vermaak is 'er, welk men met minder moeite kan bekomen, dan 't geen uit de Eigenliefde ontstaat; want men ontleent het uit zijnen eigen voorraad, en wanneer men wil.

Gij, die wel wilt zien, sluit uwe oogen; denk. Dan zult gij, hetgeen gij begrijpt, duidelijk zien; verschillende hierin van bijkans alle menschen, die niet wel begrijpen dan 't geen zij zien, of die het dikmaals zien, zonder het te begrijpen.

De moed, welke den tegenspoed braveert, is minder zeldzaam, dan de wijsheid, welke dien kan vooruitzien.

Van twee middelmaatige verstanden is datgeen, 't welk aan deeze zijde van het doelwit blijft, meer opgeklaard, dan het ander, welk het overschreedt.

De Hoop is eene Sirene, die, terwijl zij ons bekoort, ons verslindt.

Van den deugdzaamen mag het gezegd worden, dat hij werkzaam is om zich zelven de toegeevendheid te ontzeggen, welke hij omtrent anderen oeffent.

Vertoon nooit de houding eenes ongelukkigen aan de waereld; vertoon 'er liever de houding van iemant, wien de tijd verveelt: want nog liever zal men willen veroordeeld zijn om u te vermaaken, dan om u te vertroosten.

Bijzondere ondeugden zijn dikmaals een zegen voor het algemeen.

Het vergeeven valt den Mannen minder moeilijk, dan der Vrouwen.

Den boozen verveelt welhaast dezelfde soort van boosheid; zij begeeren verandering zelfs in de misdaaden.

Nooit worden de Vrijleevers kragtiger aangemoedigd tot het doen van eenen aanval op de deugd eener getrouwde Vrouwe, dan door de slegte gedagten, welke zij van haaren Man toont te hebben.

De minst verdiende vleierij is in staat om goede uitwerkzels voort te brengen, wanneer men aan het gevoelen des vleiers eenige waarde hegt.

Gemaklijker biedt men wederstand aan een bekend, dan aan een ingebeeld vermaak.

Het Vermaak is niets anders dan de Deugd onder eene vrolijker benaaming.

De Fortuin is eene Godin van zeer slegt gezelschap, indien men uit haare meeste gunstelingen haar beoordeele.

De Tijd wordt ligt verspild. Een begonnen Maand is zoo veel als een gewisselde Rijder.

Geen rijk man is 'er, die zoo gelukkig is door hetgeen hij heeft, als ongelukkig door hetgeen hij niet heeft.

HET VOOR EN TEGEN, OF HET EVENWIGT.

Ik wenschte wel dat de woorden: VOOR EN TEGEN, dienden tot een opschrift voor alle Boeken, tot eene zinspreuk van alle Akademiën, tot een onderwerp der bespiegelingen van alle Wijsgeeren, en tot een antwoord aan alle menschen, die met hunne gevoelens te zeer zijn ingenomen, of in hunne Zamenstelzels verward zijn.

Indien gij de waarheden der zedekunde en eenige wiskundige grondstellingen uitzondert, wat weeten wij? En met wat regt voeren wij leerstellingen tegen leerstellingen, daadzaaken tegen daadzaaken, redeneeringen tegen redeneeringen aan? Alles is aan tegenspraak onderhevig; alles wordt in geschil getrokken: alle voorwerpen hebben tweederlei aanzien, even gelijk alle Medailjes twee zijden hebben; en wij, die nooit meer dan ééne zijde der dingen zien, wij hebben de vermetelheid van te gelooven, dat zij, die de andere zijde gezien hebben, dwaalen! Wij willen niet, wij kunnen ons niet verbeelden, dat men anders dan wij kan zien en gevoelen, en zelfs anders dan wij tegenwoordig gevoelen en zien; terwijl duizend proeven ons de onbestendigheid onzer meeningen en de onzekerheid onzer oordeelvellingen bewijzen! Waarom zien wij, onder de menschen, zommigen lachen, anderen schreien, op het gezigt of verhaal van een zelfde voorval? 't Is, omdat 'er geen voorval is, 't welk van twee kanten, en die wel zeer tegenstrijdige, niet kan beschouwd worden. DEMOCRITUS zag alleen den fraaien kant der dingen; HERACLITUS hadt altijd de houding, aan het zien van een Treurspel voegende.

Waarom stelden de aloude Regters, in lijfstraffelijke misdaaden, zoo veel belangs in de bekentenis des schuldigen? 't Was, omdat de meeste daadzaaken, geene spooren agterlaatende, betwistbaar zijn, zoo lang zij door de bedrijvers ontkend worden.

Waarom zijn geene smarten tegen den tijd bestand? 't Is, omdat de tijd alleen, de onaangenaame zijde der gebeurtenissen ongevoelig omdraaiende, ons het geheim onzer onbestendigheid openbaart, en die regtvaardigt.

De mensch, die lang geleefd en veel heeft opgemerkt, weet beter dan anderen, dat de kleuren der hoope zeer veranderlijk zijn. Bijkans altijd vindt hij eene beweegreden tot troost naast eene reden van hartzeer.

De Heer R. hadt een pleidooi verloren, 't welk bij de dertig jaaren hadt geduurd; een zijner vrienden, hem zijn leedweezen betuigende, deedt hem opmerken, hoe spijtig het

wa-

ware, in één oogenblik de vrugt van dertig jaaren hoopen te verliezen. — „ 't Zij zoo, antwoordde hem de Heer R. „ maar rekent gij dan als niets het vermaak van alle morgens „ het pleidooi te zullen winnen, dertig jaaren lang?" — Een mijner vrienden troostte zich onderdaags over het verlies van een zeer fraai horologie, met de aanmerking, dat hij het nu alle avonden niet behoefde op te winden. — Toen ik, in den jaare 1793, agter het slot eener verschrikkelijke gevangenisse zat, ontving ik eenen brief, hoofdzaakelijk behelzende: „ Wij „ zijn ontsteld: men durft spreeken, noch uitgaan; men slaapt „ niet, en men eet niet. Elk oogenblik vreezen wij, in hegtenis te zullen genomen worden." Wel nu, dagt ik, dat is eene vreeze, voor welke wij behoed zijn: wij praaten, wij eeten, wij slaapen in de gevangenis, en wij zijn aldaar minder ongelukkig, dan zij, die in hun eigen huis zijn.

„ Wat schort u, schoone ZEPHIRINE? uwe oogen zijn vol „ traanen, en uw hart barst schier van zuchten." — „ *Ach! indien* „ *gij eens wist, hoe onregtvaardig en wreed mijn man tegen* „ *mij is! Zoudt gij wel willen gelooven, dat hij mij eene Collier* „ *van Amber heeft geweigerd, gelijk aan die van Mevrouw de* „ *V.? En met dat alles weet hij, dat ik van hartzeer zal ster-* „ *ven.*" — „ Neen, Mevrouw, gij zult 'er niet van sterven, vooral wanneer gij weet, dat zulke Colliers niet meer „ in de mode zijn, en dat onlangs in een gezelschap elkeen „ met die van Mevrouw de V. den spot dreef." Op deeze woorden lachte ZEPHIRINE, en deeze vriendelijke lach verdreef in een oogenblik alle de wolken, die haar gelaat bedekten.

„ Zagt wat, AMELIA! en wagt ten minsten zoo lang, tot dat „ het lichaam uwer achtenswaardige Moeder *koud is*, met „ lachen, schertzen, en bedagt te zijn om u met een rouwgewaat te tooien, 't welk alleen moest dienen om u het smartelijkst verlies te herinneren." — „ Gij bedriegt u, Mijnheer, indien gij mij als onverschillig aanziet omtrent den „ dood eener Moeder, welke ik zeer lief had. Ik heb haar „ zoo wel als mijnen Vader beweend. Maar ik ben, door „ haar overlijden, hoofd des huizes geworden; ik moet mij „ met den rouw, met het huishouden en met onze vrienden „ wel bemoeien."

Aldus heeft de weldaadige Natuur allerwege het geneesmiddel naast de kwaal, den troost naast de droefheid geplaatst. Aldus is elkeen in staat om het punt van vereeniginge te vatten, 't welk zijne gebreken aan eene deugd vasthegt. Aldus wordt alles vergoed en opgewogen; in de gezellige orde, zoo wel als in die der natuure, heeft alles zijne goede en kwaade zijde. 'Er is een *voor en tegen* in alle voorvallen des leevens: waaruit volgt, dat de man van verstand nooit aan zijne vrolijk-

lijkheid of doofheid zich geheel overgeeft. In dat gevoelen stondt ook HORATIUS.

Æquam memento rebus in arduis
Servare mentem; non secus in bonis
Ab insolenti temperatam
Laetitiâ, moriture Delli.

HET TEN ONTIJDE VOORLEEZEN DER PSALMEN BIJ DEN OPENBAAREN GODSDIENST.

(Naar het *Engelsch* van den Eerw. KNOX.)

Bekend is het, dat in de Kerk van *Engeland*, ten gezetten tijde, bij den openbaaren Eerdienst, *Psalmen* worden voorgeleezen. Veele vindt men 'er onder, die, in eene Christlijke Vergadering, de onvoegelijkheid zelve zijn. Men slaa onder veele andere den XXXVIIIsten *Psalm* op, en men zal dien veeleer, althans het eerste gedeelte, voor een *Ziekenhuis* van de slegtste soort, dan voor eene *Christen-Gemeente*, geschikt vinden. Andere zijn 'er, die, of geheel, of gedeeltelijk, te zodaniger plaatze behooren uitgemonsterd te worden. Zeer in 't oog loopende is, voor den eenigzins denkenden, de onvoegelijkheid, om *alle de Psalmen*, volgens eene doorloopende leesorde, der Gemeente voor te leezen; dewijl dit noodwendig aanleiding geeft, dat de gevoelens, in de *Psalmen* uitgedrukt, zomtijds geheel onbestaanbaar en strijdig zijn met den toestand der zaaken, waarin men verkeert, en volstrekt verschillen van de gevoelens en aandoeningen, welke, op den tijd der voorleezinge, de gemoederen der Vergadering vervullen. — Ten spreekenden voorbeelde hiervan strekke, dat op een dag, wanneer de *Engelsche* Vloot eene aanmerkelijke Overwinning bevogten hadt, de XLIVste *Psalm* aan de beurt der voorleezinge was. Terwijl het geschut gelost werd en de klokken luidden, van wegen de vreugde uit die Overwinning gebooren, vervoegde zich de Vergadering, bij de voorleezing tegenwoordig, tot den Allerhoogsten, met de klaagtoonen: *Maar nu hebt gij ons verstooten en te schande gemaakt, dewijl gij met onze krijgsheiren niet uittrekt. Gij doet ons agterwaards keeren van onzen tegenpartijder, en onze haaters berooven ons voor zich.*

KARAKTER VAN POPE. Door *Lord* CHESTERFIELD.

In de verkeering was POPE beneden zijn vernuft. Zelden vrij en natuurlijk, was hij bovenal beducht, dat de Mensch de waardigheid van den Dichter niet kon ophouden. Hij bootste geestigheid en fraai vernuft naa, meestal met een ongelukkigen uitslag, en altoos ontijdig. Eene week heb ik met hem in zijn Huis te *Twickenham* doorgebragt, alwaar ik de waare hoedanig-

nigheid van zijn karakter heb leeren kennen; hij was toenmaals beminnelijk en leerzaam in den omgang.

Zijne zedekundige beginzels zijn hevig bestreeden en zwak verdeedigd; dit bewees zijnen smaak voor hekelzucht, van welke veele lieden de trekken ondervonden hebben, voor welke elkeen zich zogt te behoeden. Ook moet men erkennen, dat hij de aandoenlijkste was van het oploopend geslagt der Dichteren. Eene beuzeling maakte hem boos; nooit vergat of vergaf hij het. De Poëet liet, naar mijn begrip, zich duidelijker zien dan de Mensch; hij was een merkwaardig modèl van de tegenstrijdigheden en de zonderlingheden van het menschdom: want, ondanks de vinnigheid zijner hekelingen en eenige andere berispelijke bedrijven zijns leevens, was hij weldaadig, verpligtende, en vooral godsdienstig omtrent eene oude bedlegerige Moeder, die kort vóór hem stierf. Het lichaam van POPE, mismaakt, uitgeleefd, was een echte *Doos* van PANDORA, bevattende alle de lichaamskwaalen, die het menschdom kunnen kwellen: dit hadt ten gevolge het scherpen van zijnen hekelstijl, en moet eenigermaate daarvan ter verontschuldiginge dienen.

Ik zal niets van zijne Schriften zeggen: zij behoeven den lofredenaar niet, en zullen zoo lang duuren, als de geleerdheid en de goede smaak in *Engeland* zullen leeven. De bewondering, welke zij verwekken, zal even lang als de nijd en de gevoeligheid standhouden. Ik zal, nog bovendien, eene soort van letterkundige lastering bestaan, door te beweeren, dat, indien POPE, gelijk ondersteld wordt, verpligtingen aan HORATIUS hebbe, deeze, ongetwijfeld, eene uitgebreider erkentenis aan hem verschuldigd is.

POPE, die voor 't overige met goede hoedanigheden moge begaafd zijn, was niet zeer beleefd. Op zekeren dag bevondt hij zich in een Gezelschap van Geleerden in een Koffyhuis, alwaar men zich onledig hieldt met het verklaaren van een Handschrift van den Griekschen Tooneeldichter ARISTOPHANES, waarin eene plaats onverstaanbaar scheen. De twist liep vrij hoog. Een Jongeling, die bij het vuur zat, hoorde het gesprek aan, en verzogt de plaats te mogen leezen.

„Ruimte, mijne Heeren!" antwoordde POPE op een bijtenden toon, „laat dien jongen meester begaan." Deeze neemt het Boek, overweegt de zwaarigheid, en verklaart daarop, dat de duisterheid alleen ontstondt, omdat men een Vraagteeken hadt weggelaaten: eene nieuwe proeve bevestigt zulks. POPE, ongetwijfeld op zijn toon getrapt, omdat hij iemant ontmoette, bekwaamer dan hij zelf, richtte het woord tot den Hellenist: „Eilieve, zeg eens, meester! wat is dat voor een ding, „een Vraagteeken?" — „Een Vraagteeken," antwoordde de Jongeling, met eene houding van de diepste verontwaardiging, „is eene kleine kromme figuur, die iets vraagt."

Men zegt, dat POPE, van den scherpen trek, op hem teruggekaatst, bekoord, het den Jongeling vergaf.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

BEDENKINGEN, TER BEANTWOORDING VAN DE VRAAGE: KAN EENIG GEVAL, ONDER WELKE OMSTANDIGHEDEN OOK, DE SCHENNIS REGTVAARDIGEN VAN EENE ERKENDE ZEDELIJKE VERPLIGTING?

Aan de Heeren Schrijvers der *Algem. Vaderl. Letteroefeningen.*

Mijne Heeren!

„ Het kleine Stukje, 't welk ik, uit het *Engelsch* „ vertaald, hier insluit, dagt mij de geringe moeite, daaraan besteed, wel waardig, en zeer geschikt „ voor uw Mengelwerk. Hetzelve kan misschien strekken om den eenen of anderen tot eene breedere behandeling uit te lokken. Hoe het zij, ik vaardig „ het af, en laat het aan Ul. over." &c.

De Vraag, *Kan eenig geval, onder welke omstandigheden ook, de schennis regtvaardigen van eene erkende Zedelijke Verpligting?* is voorgesteld in zodanige bewoordingen, dat dezelve uitsluit die zeldzaame en zamengestelde gevallen, waarin de Wet of niet baarblijklijk spreekt, of tegen dezelve overstaat een andere Wet van dezelfde agtbaarheid en gezag; als, bij voorbeeld, of wij de waarheid aan een dolleman moeten zeggen, wanneer de dood van een derden daarvan het onvermijdelijk gevolg zou weezen; en veele dergelijke gevallen, welke op te haalen ik noodloos acht.

Door *Zedelijke Verpligting* verstaa ik, overeenkomstig met het algemeen gevoelen des Menschdoms, die Pligten, welke de oneindige Wijsheid aan Zedelijke Weezens heeft voorgeschreeven, en aan welker betragting de hoogste Goedheid het grootste geluk voor den ster-

veling gehegt en daarvan afhanglijk gemaakt heeft. — Door *Zedelijke Wetten* verstaa ik die, welke deeze Pligten verzekeren en aandringen; de Wetten van GOD, 't zij men dezelve uit den Natuurlijken of den Geöpenbaarden Godsdienst kenne.

Genoeg gezegd tot opheldering van de meening des Vraagstuks zelve. Ik gaa voort, om, met weinig woorden, een en ander geval bij te brengen, strekkende om de ongelukkige en heillooze gevolgen aan te wijzen, welke moeten voortvloeijen uit de daadlijke omhelzing van het bevestigend antwoord op dit vraagstuk.

Menschen, die in het begrip staan, dat de Leevensbehoudenis, wanneer 't zelve in de magt komt van een Roover en Moordenaar, de schennis van eene erkende Zedelijke Verpligting zou regtvaardigen, zouden wel doen met te overweegen, of 'er een beginzel zij, bestaanbaarder met de zedelijke voegelijkheid der dingen, aan 't welk men het leeven kan opofferen, dan dat van Gehoorzaamheid aan de Wet van Hem, die ons het leeven schonk; — of 'er eenige omstandigheden zijn, die, op het laatste tooneel des leevens, meer weezenlijke waardigheid kunnen ten toon spreiden, of aan de zodanigen, die belang hebben in deszelfs volduuring, meer gronds van vertroosting verschaffen. — Maar dewijl dit pleit gegrond is op de dierbaarheid van en belangstelling in het leeven, verdient het met ontzag bejegend te worden. Gaarne deel ik in de verontwaardiging van hem, die 't zelve bezigt. Ik gaa met hem voort in 't gevoel van die smertvolle aandoeningen, welke niet kunnen nalaaten in zijnen boezem op te wellen, bij de beschouwing van de kwistige vernieling des Menschlijken Geslachts, zo vaak en ten deezen dage in *Europa* vertoond op het tooneel van woedend gevoerden krijg, en welke zeer handtastlijk het gevolg is van het vertrappen dier heilige verpligtingen, tot welker voorspraak ik thans de pen voere.

Op een behoorelijk nadenken wil ik hoopen, dat mijn tegenspreeker in dit geval op geene regtvaardiging zal aandringen. Gaarne zou ik een punt vinden tusschen de uitersten van onze begrippen, waar wij elkander konden aantreffen. Laaten wij erkennen de harde omstandigheden, waarin onze Proeveling geplaatst is, en in aanmerking neemen de zwakheid der menschlijke natuuren, om iets te verschaffen, gelijkende na eene verontschuldiging van de schennis der Wet; doch laaten wij

gee-

geene poogingen aanwenden om het te regtvaardigen: want, indien wij dit konden doen, zouden wij hem veroordeelen, die, in gelijke omftandigheden, de Wet gehoorzaamde; eene ondeugende wending geeven aan Zedelijke Verpligting, welker algemeene ftrekking zou dienen om de Zedelijke Wereld af te trekken en te verwarren.

Ik toon mij te meer bezorgd, om de Zedelijke Verpligting, in dit geval, te doen gelden: want geldt de uitzondering in 't zelve, welke zal, mag ik vraagen, derzelver verpligtende kragt weezen in een zeer nabij daaraan grenzend geval? En wederom, wat zal dezelve betekenen in een nog eenigzins verder gaand geval? Langs deezen weg voortgaande, zullen wij komen tot den hoogften graad van zedelijke fchennis. — Gij hebt mij veroorlofd, een valfchen Eed te doen, om mijn leeven te behouden: wat is het leeven zonder genot? Is eigendom het middel niet ter genieting? Heb ik dan geene vrijheid, valschlijk te zweeren, om mijn eigendom te behouden? Waar is hier de fcheidlinie te trekken? Wat wordt 'er van het onderfcheid tusfchen Deugd en Ondeugd? — Gij, die mij leert de Wetten van GOD te verfmaaden, zeg mij, door welk eene beweegreden zal ik die in eenig geval eerbiedigen, wanneer ik, in het najaagen van eigendom of genot, mijn belang vind in derzelver heimlijke fchennis?

Het beginzel van Zelfbehoudenis, doorgaans bij zulke gelegenheden aangedrongen, als de eerfte Wet der in het hart fpreekende Natuur, zal niet baaten; of men moet kunnen toonen, dat het voorftaan van de ontkennende zijde des gefchilftuks onbeftaanbaar is met die Wet. — Als eene Wet der Natuure, is dezelve toepasfelijk op onderfcheidene weezens, overeenkomftig met derzelver aart: de natuur van den Mensch is zedelijk. Hoe kan, derhalven, de Mensch, die zijne Zedelijkheid opoffert, gezegd worden zichzelven te behouden? — Zijn *geheele zelf* behoudt hij zekerlijk niet; zijn verhevenfte en beste deel, 't welk hem foortlijk onderfcheidt, is verlooren; het *dierlijke* alleen behouden, niet de geheele Mensch.

Indien men oordeelde dat de Rede alleen de onderfcheidende hoedanigheid in den Mensch uitmaakt, dan wil ik vraagen, of een Beest niet meer een Beest zou weezen door het bezit der Rede, voor zo verre als de

kring van deszelfs beestagtige handelwijze dan te wijder zou uitgebreid worden? Of een Mensch, zonder eenig Zedelijk Beginzel van zijne daaden, onder den onbeteugelden invloed van die bekwaamheid, in het voldoening schenken aan zijne neigingen en begeerlijkheden, het wildste en schadelijkste Beest des Wouds niet zou overtreffen? En of, in de daad, het niet aan zulke Beesten, in menschen-gedaante, is te wijten, dat de ongelukkigen en verdrukten, in veelerlei leevensstanden, het grootste gedeelte van hun lijden ondergaan?

De overtuiging van de onslaakbaarheid des zedelijken pligts, welke ik wenschte aan te dringen, (de éénige zedelijke pligt, van welken ik eenig denkbeeld heb) wordt even zeer versterkt door de bedenking van 't geen de heilzaame invloed daarvan zou weezen op het Menschdom, indien eene dergelijke overtuiging van deszelfs waarheid en aanbelang algemeen gevoeld werd, alsmede door de beschouwing van de onheilen, der Maatschappije berokkend door de losbandige instellingen, die snood de Wet van GOD aan die der Menschen onderwerpen, en door welke eene Godlijke Openbaaring van den Hemel aan de Gezagvoerders op Aarde verkeerd wordt in een werktuig van verdrukking; terwijl de onheilige Priesters en Bedienaars van dusdanige instellingen aan den Volke de verhevene Leer van tijdelijke gehoorzaamheid aan deszelfs verdrukkers voorprediken, alsof verdrukking en regtvaardigheid een en hetzelfde waren.

Dan, naardemaal het gezag der Wetten, voor welke ik pleit, naar aller oordeel eerbied vordert, kon 't zelve niet rechtstreeks en openlijk wedersproken worden: daarom heeft men het beginzel van het *voeglijke*, het *te passe komende*, omhelsd; welk beginzel (indien het in eenigen eigenlijken zin den naam van beginzel kan draagen) strekt, om alle einden door allerlei middelen te bereiken. — Zo heeft de genoegzaamheid der menschlijke wijsheid, haar waar geluk miskennende, zich aangekant tegen de oneindige wijsheid; — in het veronderstelde gebrek aan alweetenheid, laaten de menschen zich regeeren door menschen, en worden slaaven van slaaven; — dus schenden de laagste en snoodste driftvervoeringen, onder den veelbedekkenden naam van het *voeglijke* of het *te passe komende*, het *dienstige*, elk beginzel van Eerlijkheid, verraadende de heiligste waarheden, en verwekken bij wijlen, door de

po-

poging om willekeurige Magt op den throon te heffen, de gevoeligheid des Volks, waardoor de Natiën in de elenden van regeeringloosheid en de schrikkelijkheden eens Burgerkrijgs gedompeld worden.

't Is deeze kunstenaarij, die de eenvoudige en klaare waarheden der Openbaaringe misbruikt tot het wettigen der stelzels van onderdrukking en tijrannij.

't Is deeze vond, welke meer gewigts stelt in het zogenaamd gelooven van het geen volstrekt onverstaanbaar is, dan in het betragten van die weezenlijke en duidelijk verstaanbaare pligten, waaromtrent men niet kan mistasten.

't Is deeze *voeglijkheid*, 't is dit *te passe komende*, of indien gij wilt, 't is deeze *noodzaaklijkheid*, (een kragtiger benaaming van het zelfde beginzel) welke dient tot eene middenstoffe, waardoor de strijdige en elkander omverstootende denkbeelden, *Spaart der Menschen leeven*, en, *Vernielt het leeven der Menschen*, eene volkomen zamenstemmende betekenis krijgen.

Eindelijk het is deeze Uitvinding, welke een WILBERFORCE met een ROBESPIERRE in éénen rang schikt, en beiden met bloed bezoedelt. — *Christenen!* verdelgt deezen afgod, de uitvinding van menschen; meer de vijand van uwe zaak en van uw heil, dan alle de afgoden, die ooit, als het werk van 's menschen handen, bestaan hebben; — verdelgt dien, — of gelooft, dat, in de bekeering der Heidensche wereld, de Duive van het Euangelie omkwam in de onnatuurlijke omhelzing van den Adelaar!

Wijsgeeren! Menschenvrienden! of die u zelven deeze hoog- en wel-klinkende naamen geeft, doch uw verstand afpijnigt om Stelzels van Menschen-geluk uit te denken, — staakt dien arbeid, — vereenvoudigt de taak, welke gij op u genomen hebt, — wijst ons op de Wetten van Hem, die ons gemaakt heeft, — vereenigt uwe kragten, — laaten uwe pogingen eene nieuwe rigting neemen, — stort der menschen zielen deeze hoogstbelangrijke waarheid in, dat ongehoorzaamheid aan die Wetten, om welke beweegredenen en in welke omstandigheden ook, zo verre is van verdedigbaar te weezen, dat deeze tot oorzaak strekt van al het kwaad, 't welk de Zedelijke Wereld ontluistert en verdonkert, de éénige bron van allen onregt is, 't welk het Menschlijk Geslacht vernedert, verdrukt en verslindt!

EEN STERKSPREKEND VOORBEELD VAN INVOEGING IN DEN TEXT DER HEILIGE SCHRIFT.

(Uit WILLIAM KNOX, *The Revealed Will of God.*)

Bij MATTHEUS XXIV: 15 leezen wij, als hadt CHRISTUS de woorden gesproken, *die het leest, die merke daarop*, alsmede bij MARCUS XIII: 15. Deeze woorden kunnen, ten dien tijde, door JESUS niet gesproken zijn, dewijl Hij *niet schreef*, noch *aan iemand last gaf om te schrijven*, wat Hij toen sprak. Maar dewijl de Apostelen, aan welken Hij den ondergang van de Stad *Jerusalem* voorspelde, te regt begreepen, dat het hoogstnoodzaaklijk was, de Discipelen kennis te doen hebben van deeze geuite Voorzegging, maakten zij 'er eene aantekening van, en zonden des afschriften, op welker rand geschreeven stondt, *die het leest, die merke daarop*. Dit diende tot eene opwekking voor de Discipelen, om op deeze Voorzegging te letten, en zich toe te rusten om daarmede overeenkomstig te handelen, gelijk verhaald wordt dat zij deeden. Deeze woorden, op den kant geplaatst, behelzen niet alleen eene inwendige blijkbaarheid, dat zij niet door CHRISTUS gesproken werden; maar zij bewijzen desgelijks het bestaan dier Voorzegging vóór de Verwoesting van *Jerusalem*, en dat zij 'er aan toegevoegd werden, als eene waarschuwing van de Apostelen aan de Discipelen, eer die gebeurtenis voorviel.

Ten opzigte van deeze en meer andere Invoegingen moge men aanmerken, dat daardoor niets te kort gedaan wordt aan de zuiverheid en echtheid der Heilige Schrift; dat geen derzelven met het verhaal eenigzins in verband staat; zij leggen geene uitdrukkingen in den mond van JESUS; en is het, derhalven, *voor zo verre de echtheid en zuiverheid der Geschiedenisse betreft*, van geene aangelegenheid, door wien die Invoegingen gemaakt zijn, alsmede of zij uit den Text geweerd of 'er in gelaaten worden. Dan ik houd mij verzekerd, dat de Christenheid groot voordeel zou trekken van het uitmonsteren dier op den rand gestelde woorden: op den kant gezet van de Euangelien, kunnen zij dienen om nieuwe en gewigtige bewijzen op te leveren van de Echtheid der Euangelieschriften; op welke dusdanige Aantekeningen gemaakt zijn.

OVER

OVER DE WAARDIJE DER PHARMACIE. (*)

Wij zijn menschen, zwakke schepselen, onderworpen aan velerleije kwalen van ligchaam en geest; en wij zouden inderdaad zeer te beklagen zijn, zoo wij in dezen gene hulp konden verwagten. Daarvoor heeft echter de algoede Vader des menschdoms gezorgd, en ons vele bronnen aangewezen.

Het is waar, wij halen onszelven vele ziekten op den hals, door weelde in onze spijzen, door onze zeden en levenswijze. Wij worden reeds bedorven door de gewone nadelige opvoeding, en gevoelen daarvan dikwijls de treurige gevolgen in den hogen ouderdom. Wij hebben dus ook gene reden, om daarover met de natuur te twisten, wanneer wij zelf, door eigen schuld, talloze ellende op de waereld stigten.

De dagelijksche ondervinding leert, dat de rijke, zoo wel als de bedelaar, aan ziekten onderworpen is; de bronnen daarvan hangen van duizend oorzaken af. Genoeg, zij zijn ziek en lijden; en welk een schrikkelijke toestand voor dezen, als zij verder gene hulp te wagten hadden! — De natuur helpt dikwijls zich zelve, doch schiet in de meeste gevallen te kort, bijaldien zij niet door kragtige geneesmiddelen ondersteund en van eenkundigen arts geleid worde.

De grote Schepper van alles schiep eene menigte ligchamen, en begaafde dezelve met geneeskragten. Der menschen schranderheid leerde dezelve, voor en na, door ondervinding en waarnemingen kennen, en maakte 'er vervolgens een nuttig gebruik van. Enkele menschen, welke zich daarmede alleen bezig hielden, en al hunnen tijd en vermogens op deze kennis aanwendden, wierden Artzen genaamd. Zij waren hunne medemenschen nuttig door deze kennis; en vanhier de beoefenende Geneeskunde.

In de oudste tijden, toen 'er nog eene eenvoudige levens-

(*) De voortreffelijke scheikundige Heer TROMMSDORFF begint zijn allernuttigst *Journal der Pharmacie* met eene Aanspraak, bij gelegenheid van het aanvaarden eener Apotheek, wier mededeeling door middel van dit geacht Maandwerk den Vertaler niet ongepast voorkwam.

venswijze heerschte, — toen men alleen de noodzakelijkste behoeften kende, en alle wetenschappen nog, als 't ware, sluimerden, — waren 'er slegts weinige ziekten. Weinige en eenvoudige geneesmiddelen waren tot derzelver genezing voldoende. — Nadat echter allengs die eenvoudige levenswijze tot weelde oversloeg, vermeerderden de ziekten; een heir van nieuwe, voorheen onbekende, samengestelde ziekten overviel het menschdom; en de eenvoudige, ongekunstelde middelen waren niet meer toereikende om ze tegen te gaan. Men ontdekte nieuwe middelen, tot welker toebereiding de kennis der Scheikunde nodig was. Den Artzen schoot geen tijd meer over, om zelven hunne geneesmiddelen te bereiden; men droeg dus dit werk over aan bijzondere personen, welke zich daaraan geheel toewijdden, de enkelvoudige geneesmiddelen verzamelden en verder toebereidden; en op deze wijze ontstond de Apotheker. De kennis werdt allengs uitgebreider; het geheel tot eene wetenschap gemaakt; en aldus ontstond de Pharmacie.

De Pharmacie is dus eene der edelste kunsten of wetenschappen; haar éénig oogmerk immers is, de middelen te bereiden, waardoor de verlorene gezondheid hersteld, en 's menschen leven kan behouden worden. En hoe veel is het leven van een Mensch niet waardig? Men zal bij de vlugtigste beschouwing ligt inzien, hoe gewigtig de invloed van een goed Apotheker zij op het welzijn van den Staat; en om die reden is het de pligt der Volksbestuurderen, voornamelijk de aandacht te vestigen op de volmaking der Pharmacie, en op het medicinale wezen in 't algemeen. Het oogmerk van alle Maatschappijen is geluksbevordering; deze wordt verhinderd, wanneer de Ingezetenen slachtoffers worden van een onkundigen Arts of gewetenlozen Apotheker; zij wordt integendeel bevorderd, wanneer beiden, naar hoofd en hart, waardige Mannen zijn. Hoe menig edel man, hoe menig braaf burger wordt niet der waereld onttrokken door eenen ongeschikten Arts en pligtverzakenden Apotheker! En hoe dikwijls was niet een zoodanig te vroeg gestorven man het voornaamste rad, welk de grote machine in beweging hield, die bij deszelfs wegneming stilstond! De brave, edeldenkende en kundige Apotheker kan bij uitstek veel nut doen, wanneer hij zijne pligten vervult. En hoe zoet, hoe belonend moet niet de gedachte voor hem zijn: gij hebt menschen ge-

luk-

lukkig gemaakt! gij hebt menschen, misschien steunpilaren van grote familien, met behulp van den arts en uwe volgens de kunst bereide geneesmiddelen, op nieuw, tot gezondheid hersteld! gij hebt den armen niet gedrukt, maar hem veeleer uit uwe eigene middelen ondersteund, dat hij de nodige geneesmiddelen konde gebruiken, en zijne gezondheid wederom bekomen! gij hebt hem in de handen van een' kundigen en menschlievenden arts overgegeven, en hem misschien uit de klauwen van een' kwakzalver gered! — De Pharmacie, van deze zijde beschouwd, dat het haar werk is, eens menschen leven te helpen behouden, is waarlijk een eerwaardig en nuttig vak.

Ook van eene andere zijde verdient zij niet minder onze hoogachting. Zij veronderstelt velerlei kennis, waartoe waarlijk een schrander brein wordt vereischt. Een goede Apotheker moet de Natuurlijke Historie verstaan, Physische en Chemische kennis bezitten; hij moet de enkelvoudige geneesmiddelen op den regten tijd weten te verzamelen, en ze zonder verlies van kragten te bewaren; hij moet uit dezelve goede middelen weten te bereiden, en de gronden kunnen aanwijzen, waarop die bereiding rust. Hij moet dit niet alleen theoretisch weten, maar ook een goede practicale Apotheker zijn. Boyendien moet hij ook een braaf character bezitten, en eene onbesprokene levenswijze leiden. Ik zal dit echter niet verder ontwikkelen.

Dit alles overtuigt ons op het nadrukkelijkst, dat de Pharmacie waarlijk eene gewigtige wetenschap is, en een geschikte Apotheker een man, die hoogachting verdient.

Het is droevig, dat 'er zoo vele onkundigen, kwakzalvers en nietswaardige Apothekers zijn. Dit beneemt echter den man van kunst en verdienste niets van zijne waardije. In elk vak, elke wetenschap kunnen niet louter braven zijn; overal sluipen heimelijk onwaardigen in. Wie zou, b. v., den geestelijken stand daarom veragten, om dat 'er listige, boosaartige, domme Bedienaars zijn, zoo wel als waardige Geestelijken?

Het is, helaas! droevig, dat door zulke slegte menschen eene wetenschap, bij den grootsten hoop, van hare waardije verliest. Maar dit konde verbeterd worden, wanneer men van den kant der Regeringe zich werkzamer betoonde, en alle goede voorslagen niet verder agter de bank schoof. — Ik diende eens, in mijne

ne jonger jaren, in eene grote Koopstad. De gezamentlijke Heeren Apothekers waren daar, *door hunne eigen schuld*, zoo belachelijk en gehaat bij het grootste gedeelte van 't Publiek, dat zelfs hunne gezellen in de gezelschappen niet op de beste wijze behandeld werden. Zij schaamden zich dus dikwijls, te zeggen, dat zij Apothekers waren, en gaven zich uit voor Komptoirbedienden of Studenten. Dit verdroot mij geweldig; ik was altoos stout geweest op den naam van Apotheker, en heb denzelven nooit verlochend, om dat ik deszelfs gewigt en waardij ten vollen inzag; ik verlochende dien dus ook hier niet, zeide vrijuit wat ik ware, en verdroeg in het begin het hônendste gefluister. Het gelukte mij echter spoedig, hen te doen begrijpen, wat 'er tot een goed Apotheker behoort, en dat hij werkelijk achting verdient, ofschoon 'er ook vele slegte gevonden worden, welke dien naam niet verdienen, enz. Men heeft mij naderhand nooit wederom bespot of uitgelachen; men waagde het ook niet, in mijn bijzijn, andere Collega's bespottelijk te maken.

ô! Gij jonge Vrienden, die lust hebt en liefde voor uw vak, laat u niet afschrikken door een satyrisch gelach en ijdele spitsvindigheden; volmaakt u zelven meer en meer; wordt volmaakte Apothekers, en zijt dan stout op dien naam!

En wij, mijne Vrienden en Collega's! zullen ons beijveren, naar mate van onze vermogens, ten algemenen beste werkzaam te zijn. Wij zullen ons alle moeite geven, om niet slegts rechtschapene Apothekers te schijnen, maar het te zijn. Wij willen onze pligten, volgens ons geweten, ten strengsten vervullen, en alles doen, wat wij tot volmaking van ons vak kunnen verrigten. Het eigenbelang zij nooit onze leidsman, noch de drijfveder van onze handelingen; maar warme menschenliefde. Wij kunnen allen ons brood hebben; laten wij dan gene schandelijke middelen gebruiken om rijk te worden. Bovendien moeten afgunst, oneenigheid, noch kabalen onder ons heerschen. Rechtschapene mannen kunnen niet anders dan als broeders omtrent elkander handelen; laten wij dus dikwijls te samen komen en gemeenschappelijk beraadslagen over onderwerpen van ons vak, en dus aan de waereld tonen, dat wij waardige Apothekers zijn.

R. A. K***

Jam-

Jammer is 't, (zegt de Heer TROMMSDORFF in eene noot) *dat de Heeren Collega's niet ook zoo dachten, en in 't vervolg tegen dezen braven man de ergste kabalen smeedden!*

Aanmerkingen van den Vertaler.

Ik zie vooruit, dat velen, dit lezende, den neus zullen optrekken met eenen verachtelijken lach. Het zij zoo: dit beneemt niets aan de waardij der Pharmacie, en zulk soort van afkeuringen komen zelden uit eene zuivere bron voort.

De Pharmacie is lang, zeer lang miskend, en bij velen aangezien voor een *metier* van weinig aangelegenheids, en 't welk door elk, die maar wilde, konde gedreven worden, om dat 'er, op zeer vele plaatzen, volstrekt geen toeverzicht over was. Het was maar, zoo als velen meenden, een blote verkoop van medicijnen; of, als 't ware, een Handwerk, om eenige zaken, door een Doctor voorgeschreven, ondereen te mengen. Aan eene Kunst, veel minder aan eene Wetenschap, dacht niemand. Anderen hielden het voor eene koopmanschap, om dat men ook zelfs vreemdelingen en kwakzalvers met medicamenten zag rondlopen, en de Boeren maar alles in de hand stoppen.

De Scheikunde, ô! die was bij de Apothekers, om dat de meesten 'er niets van wisten, in geene achting. Elk beredde zijn' winkel naar eigen goeddunken. De geneesmiddelen, welker bereiding omslagtig was, of waar bij de kennis der Scheikunde te pas kwam, kogt men bij zoogenaamde Chymisten of Laboranten, en was te vreden met hetgeen dezen hun in de hand stopten, om dat 'er op deze lieden nog veel minder toeverzicht was. Van het afnemen van proeven van bekwaamheid hoorde men in het geheel niet spreken, ten zij in eene of andere plaats, waar een *Collegium Medicum* was opgerigt; dan hoe weinig waren 'er! en meestal waren en *Examinator* en *Candidaat*, voornamelijk in het gereedmaken van scheikundige bereidingen, even bekwaam!

Dat de Pharmacie eene *wetenschap* zou kunnen zijn, welke niet op eenen lossen voet in derzelver bewerkingen, maar naar zekere en bepaalde grondregelen te werk gaat; en eene *kunst*, waarin men niet bloot Theoretice handelt,

deelt, maar zelf de handen aan het werk flaat; hoe zou dit denkbeeld algemeen hebben kunnen zijn?

Men rekende zelfs het *metier* van een Apotheker beneden dat van een Metzelaar of Timmerman: van dezen eischte men eene proef van bekwaamheid; men floot hen op in een vertrek, om, geduurende het maken van de proef, met niemand ruggefpraak te kunnen houden. 'Er werdt dus minder gezorgd voor het behouden van der Burgeren gezondheid en leven, dan dat een Metzelaar of Timmerman zijn werk niet verknoeide.

Hoe lang heeft het niet aangehouden, eer men gewettigde Apotheken of *Dispenfatoria* zag verfchijnen, volgens welke de Apothekers hunne geneesmiddelen moesten bereiden; en hoe gebrekkig waren zij niet! Doch dit moet men toefchrijven aan de weinige kennis in de Scheikunde: want wat toch was deze vóór de tijden van de twee grote Mannen HOFFMAN en BOERHAVE, welke laatfte de Phyfica met de Chemie verbroederde? — Vóór het jaar 1732 had men, b. v., in *Groningen* meer dan 30 Apotheken, of liever winkels, waar men geneesmiddelen verkogt en bereidde. De Medici begonnen te klagen over de flegte geneesmiddelen. De Regering liet eindelijk eene Apotheek in orde brengen, volgens welke men de medicamenten moest bereiden, en elk eene proeve van bekwaamheid moest afleggen. Velen fcheidden 'er mede uit, en het getal bleef op 8 bepaald. — In *Friesland* had men eene *Leeuwarder Apotheek*. In de andere Steden wist men, tot op dezen tijd toe, nog van geen afnemen van proeven; elk konde zich daar als Apotheker nederzetten en de geneesmiddelen volgens zijn goeddunken bereiden.

Als men zommige voorfchriften van de 17de en 18de Eeuw, voornamelijk ten opzichte van de *Electuaria* en *Spiritualia*, nagaat, dan moet men verwonderd ftaan over het mengelmoes van zwakke, kragteloze *ingredienten*. Zaken, welke geen den minften geur bezaten, en dus niets, volftrekt niets, over den Helm konden zenden; fletfche en genoegzaam kragteloze delen van plantgewasfen ftonden in een *Electuarium* tegen kragtiger als 1000 tegen één. De zoo geliefde *Theriaca* was een mengelmoes van ongefchikte *ingredienten*, enz.

Het kwam eindelijk zoo verre, dat men eene verbetering in de Pharmacie, te lang verwaarloosd, noodzake-

ke-

kelijk oordeelde, en dat daartoe vooral het publiek gezag nodig ware. Men bragt het dus der Regeringe onder het oog, en deze benoemde eenige bekwame mannen, welke tot het verbeteren der Pharmacie in de Republiek verzocht werden, en tot het opſtellen van eene *Pharmacopoea Batava*. — Zal nu dit van een gewenscht nut zijn, dan moet deze nieuwe inrigting gehandhaafd, en alle inbreuken en kwakzalverijen, zoo veel mogelijk, geweerd worden.

Zal de Pharmacie met meerder luister dan voorheen, en met meerder nut voor den leerling, te voorſchijn komen, dan hangt dit niet alleen af van een welingerigt *Dispenſatorium*, — neen, — maar meest van de Apothekers zelven; en als dezen, met de nodige ambitie, de hand niet zelf aan het werk ſlaan, dan zullen de voorſchriften, door de Regering met de vereischte heilzame verandering aan de hand gegeven, weinig baten. Wanneer zij, zoo veel mogelijk, de Chemiſche bereidingen, waaraan veel gelegen is, niet zelf bereiden, maar van den eerſten of besten Laborant, op goed geloof, kopen, dan vervalt men wederom tot de oude gebreken. — Ik weet wel, bij ondervinding, dat een Apotheker, b. v. in *Amſterdam*, uit gebrek aan plaats, alle *Chemicalia* niet kan bereiden, maar dezelve moet kopen. En zou men wel geloven, dat men al hetgene tot eene complete Apotheek behoort, volgens prijscourant, kan kopen? Ik heb vele van die, zoo wel Hollandſche als Bremer, prijscouranten gezien. — Over deze en vele andere zaken zou ik nog veel kunnen aanmerken; maar daartoe is dit beſtek te kort: 'er komt wel eens een geſchikter gelegenheid voor. Alleen hoop ik, dat vele Apothekers, bij zich zelven van deze zaak bewust, het mij, als een oud Collega, niet kwalijk zullen nemen, dat ik hun hier iets omtrent de Leerlingen onder het oog brenge.

Zij, wien het welzijn hunner kinderen ter harte gaat, zullen altoos naar een kundig en braaf Patroon, bij wien veel omgaat, omzien; gelovende, dat, het laatſte in aanmerking genomen, aldaar ook veel te leren is. Hoe *paradox* het ook moge ſchijnen, is het evenwel, ten opzichte van den Leerling, niet altijd waar. — Een Leerling, met lust tot ons *metiër* voorzien, die genoegzaam Latijn verſtaat, en geen gebrek aan Boeken heeft, wordt, ter onderwijzing, aan een of ander Apotheker, voornamelijk in eene grote Stad, overgegeven, om

de

de Apotheek te leren. Het is volstrekt noodzakelijk, dat hij eerst de manuale mechanische bewerkingen lere: dit is het fundament van de dagelijksche practijk. Maar van wien zal hij dat aldaar leren? De Patroon heeft het te druk met zijn eigen dagelijksche practijk, dan dat hij zich hiertoe zou kunnen verledigen. En waarmede wordt de overige tijd gesleten?! — Daar nu de mechanische bewerkingen, even zeer als de Chemie, eene wetenschappelijke studie zijn, offchoon zij, in dit opzicht, zeer dikwijls te veel verwaarloosd worden, van wien zal hij daarin het nodig en grondig onderwijs erlangen? De Patroon bezit wel eens zoo vele kennis niet (men neme mij dit zeggen niet kwalijk; ik spreek bij ondervinding); men geeft hem over in de handen van een *Provisor*, of meesterknegt. Bijaldien nu deze een geschikt en bekwaam mensch is, dan is de Leerling gelukkig dat hij in zoodanige handen is gevallen. Maar is dit nu eens een norsch, ongevallig, en in die bewerkingen zelf niet zeer kundig mensch; is dan de Leerling niet ongelukkig? Hij werkt maar voort, zoo goed en kwaad hij kan, zonder eenig grondig onderwijs, waarom dit zoo en niet anders moet geschieden. Heeft hij het te volhandig met bestelling van de geneesmiddelen, geen zwarigheid! men loopt spoedig naar een Drogist, en daarmede afgedaan. — Ik zou, omtrent het maar al te dikwijls verwaarloosd onderwijs in de mechanische bewerkingen, veel meer en sterker kunnen zeggen, doch bespaar ook dit tot eene andere gelegenheid.

Gr.......

NATUURLIJKE HISTORIE VAN DEN LAMA.

(Overgenomen uit *Menagerie des Animaux du Museum d'Histoire Naturelle de Paris*, door de Heeren LACÉPÈDE, GEOFFROI, CUVIER en anderen.)

De Lama is eene soort van Kameel, die niets wilds heeft, en zich ligt laat temmen. Zijn natuurlijk klimaat is niet warmer dan het onze (het Fransche); veel oppassens, een ongewoon voedzel, behoeft hij niet. De eenige zwarigheid bestaat in het overvoeren;

ren; en wanneer men die zwaarigheid eens te boven is gekomen, mag men op een verderen goeden uitslag hoopen.

De twee Lama's, een mannetje en een wijfje, aan Haare Keizerlijke Majesteit van *Frankrijk* door den Prefekt van *St. Domingo* gezonden, waren in die Volkplanting overgebragt uit *Santa Fé-de-Bogota*, in het nieuwe Koninkrijk *Grenada*, het Spaansch gedeelte van *Zuid-Amerika*, door den Generaal D'ALVIMAR. Oorspronklijk kwamen ze van de bergketen der *Cordillieres*.

Zonder eenig toeval hebben zij de hitte van het klimaat van *St. Domingo* verdraagen, alwaar zij verscheiden weeken vertoefd hebben tot in de maand Floreal van 't jaar 11; de zee en de vervoering van *Brest* na *Parijs* hebben hun geen leed gedaan; en zij hebben geenerhande ziekte gehad, geduurende hun verblijf in de tuinen van *Malmaison*.

Eene plaats, derhalven, verdienen deeze Dieren naast den Lama, die vijf jaaren in het Veeschool te *Alfort* heeft geleefd, van 1773 tot 1778, door den Heer DE BUFFON beschreeven en geteekend; een bewijs, dat dit gedwee en sterk Dier aan het klimaat van *Frankrijk* zich zou kunnen gewennen en aldaar van dienst zijn.

GESSNER gewaagt insgelijks van eenen Lama, te *Middelburg* in *Zeeland*, in den jaare 1558, aangebragt, en sedert aan Keizer KAREL DEN V gezonden; hij geeft de kopie van eene afbeelding, te *Nurenberg* gemaakt. MATHIOLE, die, naar 't schijnt, het zelfde Dier heeft gezien, geeft 'er eene goede beschrijving van. Schrijvers van de zestiende en zeventiende Eeuwe gewaagen wel van Dieren, in *Spanje* gebragt, kort na de Verovering van *Peru*; doch, behalven deeze drie voorbeelden, blijkt het niet, dat de soort elders dan in *Amerika* gezien, en door Reizigers en Inwooners van dit Land (*Frankrijk*) beschreeven is.

Van hier dat men slegts verwarde denkbeelden heeft van de aangrenzende soorten van den Lama, en van de middelen om dezelve van elkander te onderkennen.

Volgens de jongste ontdekkingen, zou *Lama*, of liever *Llama* (waarin men de *l* sleepende moet uitspreeken) een geslagtnaam zijn, waarmede de Peruviaanen zelfs onze Europische Schaapen zouden benoemd hebben, toen zij dezelve door de Spanjaards zagen aanvoeren. Volgens sommigen beteekent dat woord *Woldier*, volgens anderen

ren *ſtom Dier*; op verre na, egter, is men het niet eens omtrent het getal der Amerikaanſche ſoorten, onder dien naam begreepen.

BUFFON en veele andere Natuurkenners tellen twee ſoorten, de *Lama Guanaco*, en de *Lama Paco*, die, in den wilden ſtaat, ook den naam van *Vigogne* draagt; deeze twee ſoorten behooren tot het getal der herkaauwenden, zeer nabij komende aan de Kameelſoort: waarom LINNEUS dezelve *Camelus Llama* noemt.

In grootte overtreft de Lama niet veel het Hert, en de Vigogne het Schaap.

Van het grootſte deezer Dieren, in de tuinen van *Malmaiſon*, zijnde het wijfje, was, toen de bovengenoemde Heeren het maten, de lengte van den romp, van de borst tot aan den ſtaart, 2 voeten 9 duimen 5 en een halve lijn; de hoogte bij het ſchoft, 1 voet 10 duimen 5 en een halve lijn; de hoogte van den hals insgelijks 1 voet 10 duimen 5 en een halve lijn; in zijnen omtrek beſloeg de buik 3 voeten 8 duimen 7 lijnen.

Het mannetje, 't welk jonger is dan zijn wijfje, is ook lijviger en wolliger; zijne kleur is eenpaarig bleek grijsbruin, met een weinig donker-bruin aan de toppen der hairen; de kop is meer donker-bruin dan de buik.

In den wilden ſtaat bewoonen deeze Dieren de bergketen der *Cordillieres*; onmeetelijke bergen, de hoogſte van den aardbol, en die *Zuid-Amerika* doorloopen, van de Zeeëngte van *Panama* tot aan de Straat van *Magellan*. Zij leeven aldaar bij groote troepen, zijn zeer gezellig van aart, en blijven zodanig zelfs naadat zij getemd zijn.

Zeer geſteld op elkander zijn de twee Lama's, die zich thans in de tuinen van *Malmaiſon* bevinden; altijd zijn ze te ſamen. Wanneer men een van beiden in een hok opſluit, nadert het ander hetzelve, loopt rondom, en roept zijnen makker door alle de openingen.

Zeer zagtzinnig zijn zij van aart; naauwlijks ſlaan zij agteruit, wanneer zij hard geſlagen worden; het ſterkſte bewijs hunner gramſchap is, dat zij de zulken, die hen pijn aandoen, beſpuwen; doch hun ſpog heeft geenerlei nadeelige uitwerking op de huid, gelijk zommige Reizigers beweerd hebben.

Men weet, dat de Lama's en de Paco's de éénige tamme Dieren der Peruviaanen waren, vóór de komst der Spanjaarden; de eerſten dienden hun tot trek- en last-

dic-

dieren, zelfs gebruikten zij hen tot het akkerwerk; de anderen wierden als Schaapen geweid, om den wille van hunne vagt en hun vleesch.

De voornaamste nuttige eigenschappen van den Lama zijn zijne maatigheid en vaste tred, waardoor hij de scherpste rotzen zonder gevaar kan beklimmen; doch deeze voordeelen worden door een nadeel, te weeten zijne zwakheid, opgewoogen. Niet meer dan 150 of 200 ponden gewigts kan hij draagen; aldus belast, kan hij niet meer dan 4 of 5 mijlen 's daags afleggen, en dan nog moet hij ieder mijl rusten. Indien men hem wil noodzaaken, meer wegs af te leggen, of meer te draagen, gaat hij liggen, en kan men hem niet wederom doen opstaan. Indien men hem, naar zijnen dunk, te slegt behandele, dan doodt hij zich, door den kop tegen de rotzen te verbrijzelen. Ook weigert hij volstrektelijk om bij nacht te loopen. Van hier dat men zich van hem, als last- of trekdier, veel minder in *Peru* bedient, zints de Paarden, Muilezels en Ezels aldaar vermenigvuldigd zijn.

Om deeze reden laat het zich aanzien, dat de Lama van minder diensts in *Frankrijk*, in dit opzigt, zoude weezen, met uitzondering alleen van eenige Departementen, bij voorbeeld die der *Alpen* en *Pyreneen*, alwaar men, om het bergagtige, 'er zich van zou kunnen bedienen.

Doch de vagt zou in *Frankrijk* haare waarde behouden: want, met de bovengenoemde Geleerden, van welke wij deeze gewigtige bijzonderheden hebben overgenomen, kunnen wij 'er niet nevens voegen, dat zijn vleesch, 't welk in smaak en soort naar dat van het Schaap gelijkt, tevens tot spijsgebruik zou kunnen dienen; de tegenstelling der zagte zeden deezer Dieren met het denkbeeld van hen te mesten, om ze te vermoorden, bezit iet wreeds en barbaars, waarmede het natuurlijk gevoel zich niet kan vereenigen. (*)

(*) Waarom toch zou het barbaarscher zijn, den *Lama*, dan het onnozele Kalf, of het zagte Schaap, te mesten en te slagten? *Vert.*

BEDENKINGEN, STREKKENDE TER BEANTWOORDING DER VRAAGE, WAAROM DE DIEREN BESTEMD ZIJN OM ELKANDER OP TE EETEN EN TE VERSLINDEN.

(Volgens PALEY, in diens *Natural Theology.*)

Ter beantwoording der Vraage, *waarom de Dieren bestemd zijn om elkander op te eeten en te verslinden*, tragt de Heer PALEY te toonen, dat zulks, als eene algemeene voorzorge beschouwd, niet voor een *Kwaad* kan gehouden worden. Hij merkt op, dat 'er zonder *Dood* geene voortteeling, geene sexen, geene geslachtsbetrekking zou kunnen weezen; dat is, volgens de tegenwoordige gesteldheid der dingen, geen *Dierlijk Geluk*. Verder, dat het lot der Dieren, die tot zichzelven zich alleen bepaalen, dewijl zij toch moeten sterven, gelukkiger is, van het leeven berooft te worden door vervolging, en ten prooigeeving aan andere, dan aan de folteringen van eene traaglijk voortgaande ontbinding.

Dan hij voegt 'er nevens, 't geen onzes agtens meer klemt en beter tot beantwoording der Vraage dient, dat, om aan het Stelzel der *onderlinge Dierlijke verdelging* regt te laaten wedervaaren, altoos in 't ooge moet gehouden en aangemerkt worden, als daarmede in 't naauwst verband staande, eene andere eigenschap der Dierlijke Natuure; de *overmaatige vrugtbaarheid in de Geslachtsvoortteeling*. — De eene dient om de andere op te weegen. Het onderwerp der onderlinge verdelging, welke bij de Dieren plaats vindt, uit dit oogpunt beschouwende, mogen wij opmerken de voordeelen, welke ontstaan door de vermogens in de Natuur ter ruime vermenigvuldiging, en vervolgens aantoonen, dat die voordeelen zo veele redenen opleveren voor het stelzel der onderlinge vijandlijkheden in de Dierlijke Wereld.

In meest alle gevallen brengt de Natuur in rijklijkheid de schepzelen voort. De kuit van ééne Kabbeljauw bevat, in één saisoen, een grooter aantal kuitkorrelen, dan het geheele aantal Inwoonderen van *Engeland* bedraagt. Duizend andere voorbeelden van eene talrijke voortteeling zouden wij kunnen aanvoeren, die, hoewel aan het vermelde niet gelijk, de vermenigvuldiging van een Dierengeslacht met eene snelheid doen voortgaan, welke alle berekening verre voorbij loopt. — De

voor-

voordeelen van zulk eene schikking zijn duidelijk deeze twee; vooreerst, dat dezelve strekt om steeds de wereld met die schepzelsoorten bevolkt te houden; terwijl, ten anderen, zulks te wege brengt, dat de evenredigheid tusschen de onderscheidene soorten van Dieren onderscheiden gewijzigd wordt, naar gelange verschillende oogmerken zulks eischen, of naar maate onderscheide omstandigheden vóór die vermenigvuldiging plaats voor dezelve inruimen en voedzel opleveren. Overal, waar deeze groote vrugtbaarheid eene ruimte vindt om de soorten te ontvangen, daar werkt dezelve met volle kragt, daar vermenigvuldigt het aantal en vult de ledigheid aan.

Deeze zelfde overmaate van vrugtbaarheid, schoon van groot nut en aanbelang, gaat de gewoone vatbaarheid der Natuure, om die afkomst te ontvangen, of zichzelve te onderhouden, te boven. Alle overtolligheid veronderstelt verdelging, of moet zichzelve verwoesten. Misschien is 'er geene soort van Landdieren, welke de Aarde, als 't ware, niet zou overweldigen, wanneer zij in volle vrijheid mogt vermenigvuldigen, — of van Visch, die den Oceaan niet zou vervullen; of ten minsten zou, indien eene enkele soort overgelaaten wierd aan derzelver natuurlijken aanwas, zonder gestoord of bedwongen te worden, het voedzel van andere soorten, door derzelver onderhoud, worden uitgeput. Het is, overzulks, noodzaaklijk, dat de uitwerkzels van zulke talrijke vermogens ter voortteelinge, op de eene of andere wijze, gekortwiekt worden.

En 't geen verder uitwijst, dat het stelzel van onderlinge verdelging, in het Dierengeslacht, eene uitdruklijke betrekking behoudt tot het stelzel van vrugtbaarheid, dat het inderdaad een gedeelte maakt van het zelfde vergoedend stelzel, bestaat hierin, dat, bij elke Dierensoort, de vrugtbaarheid eene evenredigheid hebbe tot de kleinheid van het Dier, tot de zwakheid, tot de kortheid van den natuurlijken eindpaal des leevens, tot de gevaaren en de menigte van vijanden, welke hun omringen. Een Olijphant brengt slegts één jong ter wereld; een Kapèl legt zeshonderd eitjes. Roofvogels hebben zeldzaam meer dan twee eijeren; het Musschen- en Eenden-geslacht broedt dikwijls een twaalftal. In de Rivieren ontmoet men duizend nuttige Visschen tegen één verslindenden; in de Zee een millioen Haaringen te-

gen één enkelen Haai. Vergoeding grijpt allerwegen ſtand. Verdeedigloosheid en vernieling worden door vrugtbaarheid vergoed.

Dit alles wel te overweegen, is van aangelegenheid; naardemaal dit elkander verſlinden der Dieren het voornaamſte, indien niet het éénigſte voorbeeld is, in GODS werken, van eene huishouding, met tekenen van doelwit gekenmerkt, omtrent welke het character van *nuttigheid* kan in twijfel getrokken worden. Het geval van vergiftige Dieren is van veel minder aanbelangs dan dit onderling vernielen, en mag in zekere voege aangemerkt worden als daarin opgeſlooten.

EENIGE BIJZONDERHEDEN, CONSTANTINOPOLE BETREFFENDE.

(Ontleend uit WILLIAM WITTMANN's *Travels in Turkey &c.* en BIGLAND's *Letters on Hiſtory.*)

Conſtantinopole, met de Voorſteden, waarvan zommige zo groot zijn, dat verſcheide Schrijvers dezelve als onderſcheiden Steden beſchouwd hebben, is van eene verbaazend groote uitgeſtrektheid. De Stad heeft de gedaante van een ongelijkbeenigen driehoek. De eene zijde is gekeerd na de Zee van *Marmora*; de andere vormt den ingang van de Haven, en de derde is na het Land gekeerd. Gebouwd zijnde op zeven heuvelen, op welker zijden de huizen ſtaan, heeft de Stad, op een kleinen afſtand; het voorkomen van een groot Amphitheater, zich uitſtrekkende over een uitgebreid land. De Mosquees, of plaatzen tot den openbaaren eerdienst geſchikt, waarvan een der voornaamſte was de beroemde Christen-kerk van *St. Sophia*, welken naam dezelve nog behoudt, zijn talrijk, en verſcheide derzelven zeer groot. Klokken hebben zij niet, maar elk een of meer Minarets, waarop de *Mucrons*, of Roepers, zich bevinden, om het volk ten Gebede-uure op te roepen. Deeze Minarets hebben eene ſterke gelijkvormigheid, in derzelver gedaante, met een kandelaar, met een domper daar boven op.

Niets kan grootſcher of ſchilderagtig-ſchooner weezen, dan het uitwendig voorkomen van *Conſtantinopole* en den omtrek. Van binnen prijst de Stad zich veel min-

minder aan; de huizen zijn doorgaans flegt gebouwd en de ftraaten zeer naauw.

Het *Seraglio*, of het Paleis van den Grooten Heer, beflaat de plaats, waar de oude Stad *Byzantium* voorheen ftondt, aan het einde van den hoek, gevormd door de Zee van *Marmora* en den *Bosphorus*. Dit is verreweg het fchoonfte gedeelte van *Conftantinopole:* het ver uitfteekend land, waarop het ftaat, is bedekt met bosfchen van Cypresboomen, 't welk eene heerlijke uitwerking baart bij de prachtige gebouwen, waaruit het Paleis is zamengefteld.

Aan de overzijde van de Haven zijn de Steden, of, eigenlijk gefproken, de Voorfteden, *Galata*, *Pera* en *Tophana* gelegen; en aan den *Afiatifchen* kant, tegen over de punt van het *Seraglio*, ziet men de Stad of Voorftad van *Scutari*. Ter oorzaake van de fchuinfche afhelling der heuvelen, waarop zij gebouwd zijn, maaken deeze Voorfteden een fchoon en romanesk voorkomen; de huizen fchijnen in rijen boven elkander gebouwd. Dan, meest zamengefteld zijnde van hout, 't welk ras fcheurt en bederft door de groote hitte der zonne, vermindert de grootfche vertooning van verre zeer, als men nabij komt. Tusfchen de huizen ftaan Cypresboomen, verheffende derzelver grootfche kruinen, en brengen veel toe tot de heerlijkheid der vertooninge in 't algemeen. De Kerkhoven zijn desgelijks met deeze boomen digt beplant, en vermeerderen het fchilderägtig fchoone. Met één woord, het vertoon van *Conftantinopole* van buiten, en van de ommeftreeken dier Stad, is teffens grootsch en bevallig; en met dit gezigt moet de Reiziger zich vergenoegen, naardemaal hij, bij een nader bezien, weinig zal aantreffen om zijne nieuwsgierigheid te voldoen, of zijne verwondering gaande te maaken.

De *Bosphorus*, een fchoon Kanaal of naauwe Zee, een en eene halve mijl wijd en omtrent twintig mijlen lang, vormt de gemeenfchap tusfchen den *Euxinus*, of de *Zwarte Zee*, en de Zee van *Marmora*, de oude *Propontis*. In de vorming van derzelver oevers, die hoog zijn, en bezoomd met eene uitgezogte verfcheidenheid van boomen en laagere gewasfen, heeft de Natuur, om zo te fpreeken, zeer kwistig geweest. Verfcheide Dorpen paalen 'er aan; en aan den zeekant heeft de Groote Heer, de Vizier, de Capitein Pacha, en andere aanzienlijke Hofbedienden, fraaije *Kiosques*, of Lusthuizen. Langs

de geheele uitgestrektheid van het Kanaal heerscht de hoogste maate van bebouwing; de oevers zijn bedekt met wijngaarden, tuinen en boomgaarden, die de grootste verscheidenheid van de schoonste vrugten leveren. — Hadden de *Turken* een smaak, eenigzins geëvenredigd aan de voordeelen, welke deeze ligging aanbiedt, en leefden zij onder een zagter bestuur, de oevers van den *Bosphorus* zouden een der schoonste plaatzen van den geheelen aardbodem zijn. Thans verliezen zij alle de schoonheden in het verschiet, door de veelvuldige uitstekken. De Dorpen zijn digt aan den zeekant gebouwd, met uitstekken of landingsplaatzen over het water heen. Daar verzamelen de inwoonders, blijven 'er eenige uuren bij den anderen, rooken hunne pijp, en genieten de koele lugt.

Ik vond mijne reeds gemaakte aanmerking bevestigd, zo ras ik ter Stad inkwam; ik vernam, dat de straaten van *Constantinopole*, geene uitgezonderd, naauw, slegt onderhouden en morsig zijn. Meest alle huizen hebben de vensters na de straaten, en deeze bereiken bijkans die hunner overbuuren: deeze aanleg belemmert grootlijks de vrije doorspeeling van den wind door de straaten. De huizen zijn jammerlijk gedekt: de daken bestaan uit roode pannen, los opgelegd, zonder eenig houwvast; nu en dan liggen 'er losse steenen op; een kat, 'er over heen loopende, kan het dak in wanorde brengen: men begrijpt hoe het in die huizen gesteld moet weezen bij regenagtig en slegt weer. Het uitwendig voorkomen der huizen is tevens log en ongevallig: alle cieraad is voor binnen bewaard.

Met deeze Beschrijving van WITTMANN stemt zeer overeen die van BIGLAND, de Stad *Constantinopole* uit een meer bepaald oogpunt en vergelijkenderwijze met eenige andere Steden beschouwende. — Indien wij niet alleen de Aardrijkskundige gesteldheid, maar ook de plaatslijke ligging van *Constantinopole* in overweeging neemen, met de schoone en schilderagtige schikking van land en water, die de ommestreeken vormen, zullen wij ras overtuigd worden van de verkiesbaarheid dier ligging en den voorrang, welken dezelve in vergelijking met *Rome* verdient. Beide de Steden zijn in eene gemaatigde lugtstreek gelegen, *Rome* op 41°. 50' N. B. *Constantinopole* op 41°. 10' N. B. *Constantinopole* is gebouwd op een hoogen grond, bestaande uit zagt-opgaande bergtop-

toppen, die als terrasfen boven elkander uitfteeken, zonder eenige van die diepe valeien, welke de zeven bergen, op welken *Rome* ligt, vaneen fcheiden, en die, te gader met de moerasfen nabij den *Tyber*, de lugt ongezond maaken. *Conftantinopole* is in eene driehoekige gedaante aangelegd, en vult den driehoek, gevormd door de Haven, den *Bosphorus* en de *Propontis*, of de Zee van *Marmora*. De Haven, aan de noordzijde van de Stad, is veilig en ruim, zijnde vijfhonderd roeden wijd aan den ingang van den *Bosphorus*, en loopt zeven mijlen landwaards in. Van den *Pontus Euxinus* tot de punt van het *Seraglio* haalt de geheele lengte omtrent agttien mijlen, en de doorgaande breedte is omtrent een en eene halve mijl, doch op zommige plaatzen wat breeder, op andere naauwer, met verfcheide fchoone bogten.

De *Propontis* na *Conftantinopole* opzeilende, bekooren de betoverendfte gezigten het oog des aanfchouwers, die, uit elk gedeelte van die Zee, de hooge landen van *Thracie* of *Bythinie* ziet, en nooit den Berg *Olympus* uit het oog verliest, tot in 't einde de Stad zelve, uit den oever als oprijzende, zijn gezigt trekt en de heerlijkfte vertooning maakt.

Conftantinopole kan, door zijne ligging, den Handel van de groote Rijken in het Noorden in zijne magt krijgen, door middel van den *Pontus Euxinus* en de Rivieren de *Don* en *Dnieper*, die 'er zich in ontlasten. Door de Straat van den *Hellefpont*, welke de gemeenfchap vormt tusfchen de *Propontis* en de *Middellandfche Zee*, even als de *Bosphorus* den doortocht opent van den *Pontus Euxinus* tot de *Propontis*, is *Conftantinopole* even goed gelegen voor den Handel op het Noorden en het Westen; en wanneer *Egypte* onder het beheer dier Stad ftaat, is de ligging allervoordeeligst voor den Handel op *Indie* en de Oostlijke kusten van *Africa*. In 't kort, de Aardrijksbefchrijvers melden ons, in 't algemeen, dat *Conftantinopole* de verkieslijkfte ligging voor den Koophandel oplevert, welke ergens kan gevonden worden; en, wanneer wij op de Kaart zien, fchijnt de ligging dit gevoelen te bekragtigen.

Het is nogthans mogelijk, dat wij misleid worden door onnaauwkeurige befchrijvingen en eene algemeene befchouwing. Aardrijksbefchrijvers, zo wel als Gefchiedboekers, zijn niet altoos naauwkeurig, en het overflaan van eene enkele omftandigheid zal zomtijds

 veel

veel in de gansche beschrijving veranderen, even gelijk het gemis of de misvorming van één enkel voorwerp daadlijk het voorkomen eener landschaps-schilderij verandert. — De ligging van *Constantinopole*, uit het oogpunt des Koophandels beschouwd, heeft een groot gebrek, en is in dat opzigt veel minder dan *Londen*, *Lissabon* en verscheide andere Handelsteden. De lengte van den *Hellespont* is niet minder dan zestig mijlen, de doorgaande wijdte niet meer dan drie mijlen, en op veele plaatzen is dezelve naauwer. Door den *Bosphorus*, de *Propontis* en den *Hellespont* loopt een sterke stroom uit den *Pontus Euxinus* na den *Griekschen Archipel*, en een hevige Noorde-wind waait dikwijls, in deezen oord, geduurende eenige maanden, die, te gader met den sterken stroom in dezelfde richting indringende door een zo naauwe Straat, zomtijds *Constantinopole*, voor eenen langen tijd agtereen, bijkans ontoeganglijk maakt voor schepen, uit de *Middellandsche Zee* komende. De Steden, die aan den Oceaan liggen, of aan groote Rivieren, die 'er eene onmiddelijke gemeenschap mede hebben, genieten een groot voordeel boven die aan inlandsche Zeeën paalen, als die aan de *Middellandsche Zee*, aan den *Euxinus*, de *Baltische Zee* enz., of aan de Rivieren daarin vallende, liggen, de getijen hebbende, welke de aannadering en het inzeilen der schepen gemaklijk maaken, in gevalle van tegenwind of stilte; terwijl de andere, in dergelijke gevallen, dat voordeel niet genieten; en, indien een sterke wind in dezelfde richting als de stroom werkt, is deszelfs vermeerderd geweld zo groot, dat het bijkans onmogelijk is, daar tegen op te werken. Dit is het groot nadeel van *Constantinopole*, waar de sterke Noorde-winden, zo zeer heerschende in deezen oord, en de geweldige stroom, altoos komende uit den *Euxinus* en de lange naauwe Straat van den *Hellespont*, te zamenwerken, om, op zekere tijden, die Stad te scheep bijkans ongenaakbaar te maaken.

Men moet nogthans bekennen, dat *Constantinopole* eene voor den Koophandel en Scheepvaard uitsteekende ligging heeft, schoon geenzins de beste, die ergens kan gevonden worden, gelijk men dikwerf beweerd heeft. De ligging dier Stad was ook de beste, welke CONSTANTYN kon uitkiezen voor zijne nieuwe Hoofdstad, als het beste punt, om de aanslagen der vijanden des Rijks af te weeren, en bijkans zonder wedergade, ten aanziene van de aangenaamheid en fraaiheid der ligging.

IETS

IETS OVER DE VERHANDELING VAN DEN HOOGLEERAAR M. SIEGENBEEK OVER DE WELLUIDENDHEID DER NEDERDUITSCHE TAAL.

(*Vervolg van bl.* 309.)

Met het tweede Hoofdſtuk komt de Schrijver tot het derde of laatſte ſoort van twijfelachtige gevallen, den invloed der welluidendheid betreffende, tot de letterinvoegingen namelijk; want ten aanzien der letterverplaatſingen welluidendheidshalve is 'er onder de taalkundigen geen geſchil.

De letters nu, die in onze taal ter bevordering van welluidendheid in ſommige woorden worden ingelascht, zijn voornamelijk deze drie: de *d*, de *t*, en de zachte *e*. Van de twee eerſte wordt in dit, van de laatſte in het volgende Hoofdſtuk geſproken.

Met de *d* beginnende, neemt de Hoogleeraar in overweging die zelfſtandige naamwoorden, op *er* uitgaande, alsmede die bijvoegelijke naamwoorden van den vergrootenden trap, welke den uitgang *er* aannemen achter eene lettergreep, met *r*, *n* of *l* eindigende, en bewijst (§ 1.) met zeer voldoende redenen, door eene menigte van voorbeelden uit de achtbaarſte Schrijvers bevestigd, dat de inlasſching van de *d* in die woorden, waar de uitgang *er* achter een *r* komt, gelijk in *regeerder*, *hoorder*, *beſtuurder*, *zwaarder* enz., tot ſtreeling van het gehoor en tot onderſteuning van de uitſpraak ten ſtelligſte gevorderd wordt; doch beweert op dezelfde gronden (§ 2.), dat zij overtollig is, waar de uitgang *er* op een *l* of *n* volgt, gelijk in *ſpeler*, *edeler*, *dunner*, *weldoener* enz., waarvoor hij niet wil geſchreven hebben *ſpeelder*, *edelder*, *dunder*, *weldoender* enz.

Vervolgens tot de *t* overgaande (§ 2.), ſtaaft hij met goede bewijzen de wettigheid der invoeging van die letter in *gebeurtenis* voor *gebeurenis*, maar verklaart zich tegen die inlasſching in de woorden *ordentlijk*, *namentlijk*, *gezamentlijk*, *opentlijk*, *wezentlijk*, *om mijnentwil*, *om uwentwil* enz., waarvoor hij *ordelijk*, *gezamenlijk*, *openlijk*, *wezenlijk*, *om mijnenwil*, *om uwenwil* enz. wil geſchreven hebben. Daar wij in dit laatſte opzicht het met den Hoogleeraar geheel niet eens zijn, en dit punt wel het voornaamſte is, waarin wij aanmerkelijk van hem verſchillen, zullen wij de vrijheid nemen, de redenen, die hij bijbrengt, te wederleggen, en de gronden op te geven, waarop ons tegengeſteld gevoelen rust.

Vooreerst dan merken wij aan, dat de Hoogleeraar in dezen het gezag volgt van den geleerden HUYDECOPER, die in het IIde Deel zijner *proeve van taal- en dichtkunde*, bl. 349-352,

tegen de inlasſching der *t* in *ordentlijk*, *opentlijk* enz. zich ten ſterkſte verzet, en dat hij hoofdzakelijk dezelfde redenen bijbrengt, die door gemelden taalkundige t. a. pl. zijn bijgebragt. De redeneering van HUYDECOPER nu is kortelijk deze: De invoeging van de *t* in *ordentlijk* heeft aanleiding gegeven tot de bedorven uitſpraak van *ordentëlijk*, en dus ten aanzien van het gemelde woord dien algemeenen en voortreffelijken regel van onze taal doen wankelen, volgens welken zij den klemtoon altoos laat vallen op het zakelijke deel des woords. Om ſoortgelijke verbasteringen voor te komen, en den gemelden uitmuntenden regel niet verder in gevaar te brengen, behoort men derhalve voortaan te ſchrijven *ordelijk* of *ordenlijk*, *openlijk* enz.

Maar wie ziet niet de zwakheid en onbeduidendheid van deze redeneering? Met gelijk recht zou immers een Hoogduitsch taalgeleerde kunnen beweren, dat men voor *lebendig* voortaan moest ſchrijven *lebenig* of *lebedig*, wijl de ſchrijfwijs van *lebendig* aanleiding heeft gegeven tot de bedorven uitſpraak van *lebèndig*, en dus ten aanzien van dat woord heeft doen wankelen die ſchoone eigenſchap, die ook het Hoogduitsch bezit, om den klemtoon altoos te laten vallen op het zakelijke deel. — En, zoo alle woorden, waar niet de klemtoon op het zakelijke deel valt, door verandering van ſchrijfwijs, tot dien regel moesten worden terug gebragt, waar zou men dan toch blijven met de woorden, die de basterd-uitgangen hebben van *eel*, *eeren* enz.? Of moet men dan ook ſchrijven en lezen *fluwel* voor *fluweel*, *gravel* voor *graveel*, *braveren* voor *braveeren*, *laveren* voor *laveeren* enz.? — Wie ziet niet de verkeerdheid van zulk eene gevolgtrekking?

Ook rust het voorſchrift van HUYDECOPER, om *ordenlijk*, niet *ordentlijk* te ſchrijven, ten einde het verkeerdelijk plaatſen van den klemtoon te voorkomen, op deze onderſtelling, dat de lettergreep van *ent* gewoonelijk hard en ſcherp, die van *en* daarentegen altoos zacht en kort is. En het een zoo wel, als het ander, is onwaar. Want de lettergreep van *ent* is meestal kort, gelijk in *loochent*, *wapent*, *regent*, *opent*, *ſtevent*, *havent*, *teekent* enz., en die van *en* in tegendeel is zeer dikwijls hard en ſcherp, gelijk in *kennen*, *gewennen*, *bende*, *zenden* enz. Zoodat het ſchrijven met of zonder *t* ten aanzien van het plaatſen van den klemtoon niets ter waereld afdoet, wijl men *ordenlijk* even zoo wel *ordenlijk*, als *ordentlijk ordentlijk* zou kunnen uitſpreken.

Doch overwegen wij ook eens, of het gevaar, waarvoor HUYDECOPER zoo beducht was, wel in der daad zoo groot is, als hij zich verbeeldde. Reeds voor meer dan twee Eeuwen was de verbasterde uitſpraak van *ordentelijk* voor *ordentlijk* in zwang.

Die

Die onordentelijck gaet dvvalen bij sijn vveten.

lezen wij ten minste reeds in het *Constthoonende juweel*, in 1607 te Zwol gedrukt, *In de witte lavender van Amsterdam*, uyt levender jonste. Spel van zinnen, 2 hand, 3 verschooning.

En echter is 'er tot heden toe nog geene tweede soortgelijke verbastering ontstaan; nog is 'er tot heden toe niemand, die immer in goeden ernst *opentlijk* zegt, of *wezentlijk*, of *gezamentlijk*, of iets dergelijks. De uitspraak van *ordentelijk* is zelfs integendeel reeds sedert lang tot de kinderkamer verbannen, zoodat geen net spreker of schrijver zich daarvan immer bedient in eene openbare redevoering of bij geschrifte.

En wil men nog sterker overtuigd zijn van de krachteloosheid der redenen, door HUYDECOPER bijgebragt, zoo zie men slechts even de plaatsen uit de oude Schrijvers in, die door hem zijn aangehaald, om zijne stelling te bevestigen.

Niet een enkele plaats brengt hij bij, die de schrijfwijs van *ordenlijk*, *openlijk*, *wezenlijk* enz., welke hij wil invoeren, bekrachtigt.

't Is waar, één voorbeeld voert hij aan van *opelik*, en drie van *ordelijck*, die echter niets afdoen, om de wettigheid der schrijfwijs van *openlijk* of *ordenlijk* te staven, en die daarenboven ontleend zijn uit Schrijvers van een tijd, toen men nog een veel sneller uitspraak bezigde, die met de onze niet meer overeenkomt. Want *opelik* en *eigelik*, gelijk men toen sprak en schreef, zal toch niemand met onze uitspraak overeenkomstig achten. Zeven plaatsen daarentegen uit de achtbaarste Schrijvers, als HOOFT, BRANDT enz., brengt hij zelve bij, waar *ordëntlijk* gelezen wordt; en de geleerde aanteekenaar VAN LELIJVELD heeft 'er nog vier van denzelfden stempel uit VONDEL bijgevoegd (*).

De aanmerkingen van HUYDECOPER t. a. pl. derhalve, wel verre van de onwettigheid der invoeging van de *t* in de gemelde woorden te bevestigen, strekken veeleer, om de wettigheid dier inlassching te bewijzen, of althans waarschijnelijk te maken.

Op deze gronden ondertusschen is het, dat de spelling van *openlijk*, *eigenlijk* enz. door HUYDECOPER is ingevoerd, op wiens gezag dezelve eerst door WAGENAAR en STIJL, vervolgens

(*) De groote Dichter en Taalkenner BILDERDIJK beweert in de *Werken van het Haagsche Genootschap, kunstliefde spaart geen vlijt*, VIIIste D. 1ste St. bl. 128. noot 2, dat, schoon nieuweren *orde* schrijven, het woord eigentlijk een meervoud *orden* is van het enkelvoudige *ord*. Dit zoo zijnde, zou het voor de voorstanders der schrijfwijs naar de afleiding eene reden te meer moeten zijn, om althans niet *ordelijk* te schrijven.

gens door eenige andere taalkundigen, en nu ook door onzen Schrijver is overgenomen. Dan HUYDECOPER zelve, de man, die deze nieuwigheid uitvond, was aan de leer, die hij verkondigde, zeer ongetrouw. Hij zelf schreef *ordentlijk* in zijne *onberijmde vertaling der hekeldichten van Horatius*, bl. 84, en volgde bestendig de spelling van *weezendlijk* (*), niet alleen in het bovengenoemde vroeger uitgegeven Werk, (zie onder anderen de opdragt, bl. XXVII. XXX. XXXIV en XLIII.) maar ook in zijne *Proeve van taal- en dichtkunde*, (zie bij v. IIde D. bl. 108. 140. 254 en 260.) en ook bij WAGENAAR, die anders de voorschriften van HUYDECOPER zoo getrouwelijk opvolgt, vonden wij *wezentlijk*, *Vaderl. Hist.* Iste D. bl. 185.

Doch onderzoeken wij de zaak zelve nu eens onpartijdig volgens den regel, door den Schrijver in het begin van deze Afdeeling opgegeven, en sporen wij eens na, welke spelling het beschaafde spraak- en schrijfgebruik en de regelmaat der taal wel het meest aanprijzen.

Dat het algemeen spraakgebruik der beschaafde waereld voor de spelling pleit van *opentlijk*, *eigentlijk* enz., zal niemand, gelooven wij, ontkennen, die aan de les van Vader VONDEL gedachtig is, dat men namelijk „ niet al te naauw- „ gezet noch te nieuwelijk Duitsch moet spreken, maar zulks, „ dat de tong hare eigenschap niet verlieze, waarvan de „ hervormers onzer spraak niet geheel vrij zijn. (†).” Wij hebben ten minste meermalen opgemerkt, dat dezulken, die de spelling van *openlijk*, *eigenlijk* enz. aangenomen hadden, en zich bevlijtigden, om dezelve ook in 't spreken uit te drukken, zoodra zij eenigermate met ijver van de gemelde woorden zich bedienden, aanstonds, hunnes ondanks, de *t* zeer duidelijk lieten hooren, waardoor zij ons overtuigden, dat de invoeging dier letter daar ter plaats op de natuur van onze uitspraak gegrond is, gelijk wij zoo aanstonds zullen aantoonen.

Doch het beschaafde spraakgebruik, wij bekennen het, kan niet anders op een overtuigende wijs blijken, dan uit het schrijfgebruik van de meeste en beste Schrijvers.

Dat nu de meeste en beste Schrijvers vóór den tijd van HUYDECOPER, want de lateren kunnen hier in geene aanmerking komen, *opentlijk*, *eigentlijk* enz. geschreven hebben, zal overvloedig, zoo wij meenen, blijken uit het navolgend lijstje, 't welk wij, zoo wij de moeite niet noodeloos keurden, nog zeer aanmerkelijk zouden kunnen uitbreiden.

Opent-

(*) Dat de spelling met een *d* of met een *t* (*wezendlijk* of *wezentlijk*) volkomen op het zelfde uitkomt, zal toch niemand ontkennen. Ook is het bepaaldelijk de schrijfwijs van *wezendlijk*, die HUYDECOPER op de boven aangehaalde plaats (*Pr. v. T. en D.* IIde D. bl. 352.) afkeurt.

(†) VONDEL, *aanleiding ter Nederduitsche Dichtkunst*, bl. 2.

Opentlijk. Vondel, *Voorrede voor den Palamedes*, Iste druk, bl. 5.
De decker, *Rijmoeffeningen*, Iste D. bl. 25. 38.
Vollenhove, *Poëzij*, bl. 507 in de noot.
Hooft, *N. H.* IIde D. bl. 1189. *Tacitus*, bl. 411 onderaan. *Brieven*, bl. 79. *Vertalingen uit Tacitus*, bl. 69. 72.
Heemskerk, *Bat. Arc.* bl. 157. 222. 245. 250. noot *a*. 265. 278. 643. 646.
Antonides, *Yſtroom*, bl. 92.
Bijbelvertaling, *Dan.* III: 8. *Matth.* VII: 23. *Joänn.* VII: 4. *Hebr.* VI: 6.
G. brandt, *Hist. der Reformatie*, Iste D. bl. 30. 31. 255. 274. 303.
Kiliaan op 't woord.

Eigentlijk. Hooft, *N. H.* IIde D. bl. 1028. 1034. 1241. *Brieven*, bl. 18.
Vondel, *Opdragt van Virgilius in onrijm*, bl. 3. *Voorrede voor den Palamedes*, bl. 5. *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst*, bl. 47 en 48.
Coornhert, *Vertaling van Boëthius*, bl. 42. van de afzonderlijke uitgaaf in klein 8vo. en Iste D. zijner Werken in fol. bl. 525 vers.
Poot, *Berecht aan den Lezer*, Iste D. bl. VIII en XXV van de 8vo. druk.
De decker, *Rijmoeffeningen*, Iste D. bl. 72. 152. 348.
Heemskerk, *B. A.* bl. 26. 85. 147. 536.
Vollenhove, *Poëzij*, bl. 574 in de noot.
Vlaming, *Gesch. van den huize van Arragon*, bl. 211.
Kiliaan op 't woord.

Oneigentlijk. Heemskerk, *B. A.* bl. 636.

Wezentlijk. Vondel, *Bespiegel.* bl. 29. reg. 7. bl. 151. reg. 27.
G. brandt, *Voorrede voor Hooft's Tacitus*, bl. 5 onderaan.
Heemskerk, *B. A.* bl. 175.
Rotgans, *Poëzij*, bl. 46.

Volkomentlijk. Hooft, *Tacitus*, bl. 351 onderaan.
Heemskerk, *B. A.* bl. 19. 43. 60.
Smits, *Nagelaten Gedichten*, bl. 26.
Westerbaan, *Gedichten*, IIde D. bl. 168.
Constthoonend juweel, de roo roosen van Schiedam, aansiet de joncheijt, spel van zinnen, bl. 12 en 31.
Brandt, *Hist. der Reform.* Iste D. bl. 277. IIIde D. bl. 940.
Huygens, *Korenbloemen*, Iste D. bl. 280.

Op-

Ordentlijk. *Constthoonend juweel, de Corenaren van Catwijck, liefde moet blijcken*, spel van zinnen, bl. 19.
Bijbelvertaling, *Job* XIII: 18. XXIII: 4. XXXVII: 19. *Ps.* L: 21. *Jez.* XLIV: 7. *Ezech.* XL: 43.
Onordentlijk. KILIAAN op 't woord.
Goedertierentlijk. G. BRANDT, *Leven van de Ruiter*, bl. 381.
Gezamentlijk. VLAMING, *Arcadia van Sannazarius*, bl. 49, 53.
VONDEL, *breeder inhoudt van Elektra*, achter 't stuk, bl. 55.
HUYGENS, *Korenbloemen*, Iste D. bl. 425.
DE DECKER, IIde D. bl. 255.
WESTERBAAN, *Gedichten*, IIIde D. Voorrede, bl. 3.
G. BRANDT, *Hist. der Reformatie*, Iste D. bl. 252.
Bijbelvertaling, *Marc.* IX: 25. *Joänn.* XVIII: 12. *Hand.* III: 13. V: 16. XVI: 22. XXV: 17. *Philipp.* I: 27.
KILIAAN op 't woord, die ook *samentlick* heeft.
Verscheidentlijk. VONDEL, *Bespieg.* bl. 40. reg. 7.
Onderscheidentlijk. *Bijbelvertaling*, *Ps.* XLVIII: 14.
Bescheidentlijk. POOT, *Berecht aan den Lezer*, Iste D. bl. LI.
Bijbelvertaling, *Jezaïas* XXXII: 4.
MOONEN, *Herderszangen*, bl. 48.
HOOGSTRATEN, *Poëzij*, bl. 367.
HUYGENS, *Korenbloemen*, Iste D. bl. 434.
Effentlijk. KILIAAN op 't woord.
Verbolgentlijk. Dezelfde.
Verborgentlijk. Dezelfde.
Verholentlijk. Dezelfde.
Vernepentlijk. Dezelfde.

Wij weten wel, dat sommigen der opgenoemde Schrijvers, ten dezen aanzien, niet altijd volkomen aan zich zelve gelijk zijn; doch „ dit bewijst" (gelijk de Schrijver in een gelijk geval, bl. 72, zeer juist aanmerkt) „ dit bewijst alleen, „ dat zij over dit stuk niet opzettelijk hadden nagedacht, „ maar enkel door een donker gevoel van welluidendheid geleid werden, 't welk uit zijnen aard niet altijd even sterk „ kon spreken, en kan derhalve geenszins ter ondermijning „ van den grond onzer stelling worden aangevoerd, vooral, „ daar zich tegen één voorbeeld van weglating honderd an„ dere van invoeging opdoen." Zoo veel ten minste blijkt uit het bovenstaande lijstje, dat de doorgaande schrijfwijs der beste Schrijvers vóór HUYDECOPER's tijd zeer stellig de inlassching der *t* als wettig aanprijst. Ook ziet men uit dat lijstje tevens, dat deze invoeging, wel verre van eene onregelmatig-

tigheid te zijn, integendeel zeer regelmatiglijk geschiedt, en in alle die woorden plaats heeft, waar de uitgang *lijk* aan een bijvoegelijk naamwoord gevoegd wordt, 't welk met den onzakelijken uitgang *en* eindigt.

Dit is derhalve een regel van de taal, dien wij niet zoo willekeurig kunnen afschaffen; een regel, die ook het scherpziend oog van den oplettenden TEN KATE niet schijnt ontvlucht te zijn, daar hij denzelven in zijne spelling bestendig heeft in acht genomen, even gelijk een VERWER, en alle andere taalkundigen van dien ouden echten stempel.

En naar den grond van dezen regel behoeven wij niet lang te zoeken. Dezelve is gelegen in den aard der op elkander volgende klanken en de natuur van onze uitspraak. De uitgang *lijk*, namelijk, is kort, en wordt zoo zacht uitgesproken, dat dezelve ten naaste bij het geluid heeft van *lik*. Wanneer nu deze uitgang gevoegd wordt achter den korten onzakelijken uitgang *en*, zoo heeft men twee korte lettergrepen achter elkander, die dus met eene meer dan gewone snelheid moeten worden uitgesproken. Dan zulk eene snelle uitspraak laat hier de *n*, die voor de *l* komende zeer stram van de tong wil, en deze letter niet voortdrijven, noch overrollen kan, niet toe.

Ook wil in 't algemeen de *n*, in de onzakelijke uitgangen achter de zachte *e* komende, wanneer zij niet door een klinker ondervangen wordt, niet gemakkelijk vloeijen; waarom wij Hollanders, die op rolling en liefelijke vloeijing van klank zoo zeer gezet zijn, dezelve in dergelijke gevallen bij 't uitspreken gemeenelijk achterlaten, gelijk in *geven*, *mijmeren* enz. (*) waarvoor wij eigentlijk zeggen *geve*, *mijmere*, enz.

Is het nu, gelijk de oordeelkundige TEN KATE aanmerkt (†), „ de gemeenste regel en grondslag van de Euphonie, den moeijelijken tongesprong te verbuigen naar 't gemak van de uitspraak, als waaruit van zelfs welluidendheid en rolling van klank volgt," zoo behoort men ter wegneming van den vermelden ongemakkelijken tongesprong in de woorden, waarvan wij handelen, één van beiden te doen, de *n* geheel weg te laten, of een andere letter tusschen de *n* en de *l* in te lasschen, die den overgang gemakkelijker maakt, of althans een bevalliger en helderder afstooting te weeg brengt; dat is, men behoort te schrijven *opelijk*, *eigelijk* enz. of *opentlijk*, *eigentlijk* enz. De eerste schrijfwijs volgden de Schrijvers van de 14de en 15de Eeuw; doch dezelve verschilt al te veel van onze tegenwoordige uitspraak, om ons thans nog te voldoen (‡); weshalve wij verpligt zijn, om de laatste te kiezen,

(*) Zie TEN KATE, Iste D. bl. 128. (†) IIde D. bl. 28.

(‡) Vergelijk 't geen wij te voren gezegd hebben wegens de snellere uitspraak der Ouden en de invoeging der *d* en *t* op bl. 254, 256.

zen, en de ſpelling te volgen van *opentlijk*, *eigentlijk* enz. (*), gelijk de Duitſchers ook gewoon zijn, die beſtendig zeggen en ſchrijven *offentlich*, *eigentlich*, *weſentlich*, *ordentlich* enz.

Voor *onderſcheidentlijk*, *beſcheidentlijk*, *verſcheidentlijk*, *goedertierentlijk*, ſchrijven wij nogtans liever *onderſcheidelijk*, *beſcheidelijk*, *verſcheidelijk*, *goedertierelijk*, eensdeels, om dat de *n* hier niet onmisbaar is, en men die woorden even zoo wel van *onderſcheid* en *goedertier*, als van *onderſcheiden* en *goedertieren*, kan afleiden, (gelijk *ernſtelijk* van *ernst*, *aandachtelijk* van *aandacht*) en anderdeels, wijl deze ſpelling veel geſchikter is voor die ſnellere uitſpraak, die de langere woorden zoo zeer beminnen.

Van *namelijk*, waarvoor men, gelijk ieder weet, ook veelal *namentlijk* zegt en ſchrijft, hebben wij geene melding gemaakt, om dat de *n* in dat woord geheel overtollig is, en wij, na onderzoek, bevonden hebben, dat het grootſte deel der beste Schrijvers vrij beſtendig *namelijk* heeft geſchreven.

(*) Uit de opgaaf van deze redenen voor de inlasſching der *t*, bij het aaneenkoppelen van den onzakelijken uitgang *en* en den uitgang *lijk*, ziet men tevens, waarom die inlasſching niet te pas komt bij het ſamenvoegen van den gemelden uitgang *en* en den uitgang *loos* in *wezenloos*, *ordenloos* enz. Dit *loos* toch is lang, en geeft door het vaste rustpunt, dat het aanbiedt, genoegzame gelegenheid aan den ſpreker, om de voorafgaande *n* zonder merkelijke hindernis uit te drukken. Met den uitgang *heid* is de zaak eenigzins twijfelachtig, wijl dezelve, blijkens het meervoud *heden*, zacht lang is, dat is, tusſchen lang en kort in, en dus, achter den korten onzakelijken uitgang *en* gevoegd, ook eenigermate de inlasſching der *t* zou noodig hebben, daar de *h* op de *n* ook niet zoo gemakkelijk wil volgen. Dan onze beste Schrijvers (en hoe uitnemend bevestigt dit ons gezegde! ſchreven ook meestal *gelegentheid*, *ervarentheid* enz., ja TEN KATE geeft het zelfs als een regel van welluidendheid op, om zoo te ſchrijven, zie IIde D. bl. 28 en 81. Wijl evenwel de *h* eigentlijk geen medeklinker, maar ſlechts een zekere ophef en ſchielijker uitblazing van den adem is, en door een kiesch ſpreker, waar de welluidendheid het vordert, zeer zacht en als onmerkbaar kan worden uitgeſproken, althans veel gemakkelijker dan de *l* na de *n* wil vloeijen, achten wij het plaatſen der *t* in ſoortgelijke woorden, daar dit toch geheel buiten gebruik geraakt is, onnoodig.

(*Het vervolg hierna.*)

HET

HET PANORAMA, VERBEELDENDE DE STAD LONDEN, GEMAALD DOOR DEN HEERE PIERRE PREVOST, TE PARIJS, SCHILDERKUNSTIG BESCHOUWD. Door A. FOKKE SIMONSZ. te *Amsterdam*.

Gemeen verwonderen past op dit Wonder niet;
De Kunstenaar behoort te zwijmen, als hij 't ziet.

In dezen, tot ons oogmerk een weinig veranderden uitroep, met welken de krachtige Dichter CONSTANTIJN HUIJGENS onze Stad *Amsterdam* derzelver beschouwers doet aanspreeken, zouden wij, door een' onbeschrijfbaaren schok bij het bezichtigen van het thands hier ter Stede weder geopend *Panorama* getroffen, gaarne al dat gevoel besloten hebben, 't welk wij, met geene mogelijkheid, in woorden kunnen uitdrukken; immers hoe meer wij de zo *algemeene* als *bijzondere* schoonheeden van dit *Portentum* van Schilderkunst met een naarvorschend oog betrachten, hoe meer het, als met eene zacht-verhevene stem, ons inwendig gehoor schijnt toe te fluisteren:

Wie schriklijkst van mij zwijgt, heeft allerbest gezegd.

Maar en de Kunst, en het belang des voorwerps, dat dezelve ons hier voor oogen stelt, en onze bereids tot tweemaal toe aangewende pogingen, om de Kunststukken des Heeren PREVOST, aan elk, die dezelven beschouwt, eenigzins meer bijzonder in derzelver kunstwaarde te doen kennen, hebben ons ook nu weder overgehaald, om ten minsten te beproeven, in hoe verre wij onszelven in de uitdrukking van ons gevoel voldoen — in hoe verre wij dat zelfde gevoel, door de aanwijzing van eenige bijzondere, het ongeoeffend oog ontglippende schoonheeden, in dit met de Natuur zelve wedijverend Kunstgewrocht, konden doen opmerken.

Landgenooten, wie ge ook zijt, welker omstandigheeden u met de Kunsten in het algemeen niet bekend gemaakt hebben, en die, alleen door eene prijswaardige nieuwsgierigheid aangedreeven, deze eenvouwige Tent binnentreedt, ten einde aldaar eene *afbeelding*, *nabootsing*, *tafereel* of *schilderij* der Stad *Londen*, wier gelijk in uitgebreidheid in geheel Europa niet gevonden wordt, te bezichtigen; meer dan gij verwagt — veel meer dan gij u met mogelijkheid kunt voorstellen, wordt u hier vertoond; gij verwagt eene Afbeelding van *Londen* te zien, en de Kunst verschaft u hier eene Geestverrukking, welke u op een' afstand van 66 Duitsche mijlen in één oogenblik ver-

plaatst — gij ziet de geheele grenzenlooze Stad zelve voor u liggen.

De aandoening, welke dit Wonderverschijnsel terstond op het gezicht aller aanschouweren maakt, is onbeschrijflijk; zij is sterker dan die van den levendigsten droom, wijl 'er tevens de zeekere bewustheid mede verbonden is, dat wij waaken; dat wij te *Amsterdam*, in eene ronde Tent, op eene geringe hoogte geplaatst, en naauwlijks 16 voeten van dezen onmeetelijken afstand verwijderd zijn; dat die Gebouwen, die Brug, dat Water, die Lucht niet anders zijn dan een in 't rond gespannen regt afhangend Doek, dat met eenige verwen bedekt is; en dat het verste Gebergte aan den wegdeinzenden Horizon ons even na is, als het dak der Glasblazerij, nevens het welke onze standplaats gekozen is. Dit alles te samen bedwelmt het verstand, verwart het oordeel, en wij schrijven het verschijnsel terstond aan eene verkeerde oorzaak toe; denken niet meer aan de geheel ongelijksoortige denkbeelden van doek, penceel of verwen; maar houden ons enkel bezig met de bespiegeling van gebouwen, lucht, water en alle zulke voorwerpen, welke geene de minste gemeenschap hebben met het gene hier waarlijk ter beschouwinge voorhanden is. Ons oordeel wordt door de Kunst misleid; onze aandacht van de wezenlijk ons omringende voorwerpen afgerukt; of liever, de Kunst tovert tusschen het doek en het oog een verschijnsel, dat al wat zich achter hetzelve verbergt, niet alleen voor ons oog bedekt, maar geheel uit onze gedachten doet verdwijnen. — Wij misleiden elk oogenblik, dat wij in dit *Panorama* doorbrengen, onszelven in zo groot eene maate, dat het ons moeielijk, wat zegge ik, geheel onmogelijk wordt, ons de waare oorzaak dier begoocheling, naamlijk een rondgespannen en beschilderd doek, voor den geest te brengen. En even gelijk men in de Stad *Londen* zelve, op die zelfde standplaats geplaatst zijnde, moeite zoude hebben om zich op te dringen dat men zich in een *Panorama* bevond, wijl de Natuur zich daar geweldig tegen zoude verzetten; even moeielijk kan men zich in dit *Panorama*, waar de Kunst alleen het gebied voert, en alle onze gewaarwordingen en gevoel in bedwang houdt, verbeelden, niet de Stad *Londen* zelve, maar een geverwden linnen wand te zien; wijl de Kunst hier even geweldig dwingt, het onwaare voor waar te houden, als de Natuur, in het eerste geval, zich tegen het voor waar houden van onwaarheid verzet. — De Kunst liegt en bedriegt dus hier in eene hooge maate, alhoewel zij met recht *edel logenachtig* (*) en eene eerlijke Bedriegster te noemen zij. — Neen! deze gedachte is valsch. Immers de Kunst belooft niet, dat ze den aanschouwer, in een oogenblik

(*) *Splendide mendax.*

blik tijds, op zo veele mijlen afstands bij het oorsprongsbeeld van dit verschijnsel voeren zal; maar zij belooft, het verschijnsel, dat elk mensch met zich in zijn verstand medevoert, getrouwelijk na te bootsen. Dit *doet* ze; en het is buiten heure schuld, dat wij het verschijnsel, even als bij de *Anamorphosis*, met deszelfs oorsprongsbeeld verwarren.

Gevoelt nu elk, die dit Tafereel het eerst voor oogen krijgt, de ongewoone aandoening, die de worsteling van natuur en kunst, waarheid en schijn, zeekerheid en twijffel in het menschelijk gemoed verwekt; de Kunstkenner — hij, die met geoeffende oogen den trap van getrouwheid van dit kunstverschijnsel aan het natuurlijk verschijnsel afmeet, en beide zelfs in het geringste punt met elkander vergelijkt (*), ontfangt, door de krachtige aandoeningen, waarmede de afweezige, doch in zijne verbeelding opgewekte Natuur, en de tegenwoordig zijnde Kunst, hem tevens in één tijdstip treffen, een schok, die nabij aan bedwelming komt; en naar maate de Kunstkenner meer in de geheimen der natuur en der kunst geoeffend is, naar die maate zal die aandoening ook zo veel te sterker zijn.

Wat nu deze aandoening bij den Kunstkenner nog sterker maakt, dan bij den gewoonen aanschouwer, is voornaamlijk de in een oogenblik tevens op hem werkende indruk van het gelukkig gekozen standpunt, waardoor hem eensslags vier uitmuntend groote en te samen contrasteerende partijen in het oog vallen; naamlijk, regt van vooren, in het helderst licht, de prachtige *St. Paulus-Kerk*; ter rechter zijde de kloeke massa der muurwerken van de *Glasblazerij*, die zich geheel in de schaduw bevinden; het daar tegen overgestelde helder voorkomen van het breede hoekgebouw der *Albion-Square*; voords de helder verlichte, en tegen de, door de schaduw van eene onweerswolk, verduisterde Rivier sterk afsteekende, prachtige *Brug*; bij welk alles de onverbeeldlijk schoon behandelde lucht en het breede voorbijstroomende water van den Theems derzelver verrukkende aandoeningen voegen; door al hetwelk de Kunstkenner tevens en ten sterksten getroffen wordt.

Slaat zijn opmerkend en doordringend oog voords de bijzondere massas elk op zichzelve gade, dan houdt de onuitspreeklijk schoon behandelde *lucht* in de eerste plaats geheel zijne aandacht bezig, — de lucht, die in dit Tafereel de groote en eenige bron is, waaruit de verscheidene nuances en toonen, die het geheel *Algezicht* verlevendigen, ontleend zijn. De uit eene donderwolk, die een groot deel der lucht geheel verduistert, voortschietende bliksemstraal doet den Kunstkenner ver-

(*) Een zeer geacht Kunstkenner van dien stempel heeft, tevens met mij, de beschouwing van dit Kunstgewrocht genooten, en mij in de kunstmaatige opmerking en uitdrukking van deszelfs bijzondere schoonheeden wel willen behulpzaam zijn.

verbaasd ſtaan over de ſtoutheid eener Kunst, die dit heerlijk Natuurverſchijnſel ondernecmen durft daar te ſtellen, en tevens de trapsgewijze onmerkbaar ſamenſmeltende verminderingen des toons van eene allengs, van afſtand tot afſtand, ophelderende lucht, tot daar, waar ze geheel klaar begint te worden, zodanig onderneemt uit te drukken, dat een onafgebroken ſamenhang en eenheid, even als in de Natuur zelve, geene gaaping, geenen overgang, geenen ſprong doet gewaarworden.

Gaat hij daarop na, het verſchil van toon, dat dit verſchijnſel, op het *licht*, dat de onderſcheidene voorwerpen ontfangen, te weeg brengt; dan ſtijgt zijne verbaazing, bij het gevoel van het verſchil der uitwerking van het valsch licht des bliksems, dat op de gebouwen, welke nog gedeeltelijk onder de wolkſchaduw der voorbijdrijvende donderwolk gelegen zijn, valt, bij dat van die gebouwen, welke onder de meer opklaarende, en eindelijk onder de geheel heldere, lucht zich bevinden; en hij wordt door de groote afwisſeling van lichten, welke, van den voorgrond tot den Horizon, naar den aart der voorwerpen en afſtanden, onophoudelijk veranderen, onwederſtaanbaar getroffen. Hier komt nog bij, de onophoudelijke verſcheidenheid, breeking en bevallige mengeling van toon; welken de onderſcheidene wolkſchaduwen op de Gebouwen werpen, waardoor ſommige geheel in ſchaduw, andere geheel verlicht, door verſchillende weerkaatſingen van licht aangedaan worden; al hetwelk, echter, tot één geheel ſamenvereenigd, zijne ingeſpanne aandacht in onuitputtelijke beſpiegelingen als bedelft.

Wendt hij van daar zijn oog op het *water*, dan doet deszelfs zachte kabbeling, te midden van den ſtroom; de meerdere rust langs den oever; de kleinere ſtroompjens, die, van afſtand tot afſtand, de kolking der Rivier op verſchillende diepten voorſtellen; de aanſpoeling tegen de ſteenen zuilen van de ſierlijke Brug; de ſpiegeling der voorwerpen op de oppervlakte; de doorſpoeling en verſcheiden toon onder de boogen; in één woord, al wat een ſtroomend water eigen is, hier het denkbeeld van verwen en doek, even alsof het niet beſtond, ten eenemaal verdwijnen.

Van daar het oog op de hem omringende *gebouwen* ſlaande, rukt de waarheid der Natuur de opmerkzaamheid des Kunstkenners ook tot zich. Het heerlijk krachtig uitkomend muurwerk der Glasfabriek met derzelver colosſaale ſchoorſteenpijpen verwekt een grootsch gevoel van het reusachtig-verhevene in zijnen geest; daar de bevallig verlichte trotſche Hoofdkerk een groot contrast van licht en bruin voor zijne aandacht brengt; terwijl het door een waterachtig zonlicht verhelderd gebouw der *Albion-Square* deze beide uiterſten aaneen verbindt, en tot een oogverrukkend geheel doet ſamenſmelten.

Weidt

Weidt het kunstoog langs den, door den rook van verre verwijderde Fabrieken benevelden, *gezichteinder*, en de allengs zich verliezende heldere vrolijke Gebergten, dan blijft het staaren op het in verscheidene punten verstandig waargenomen verschil van toonen in dit uitgebreid verschiet; en, daalt het af naar de meest nabij zijnde voorwerpen, dan vindt het nieuwe stof tot bewondering, in de geestige, en met den aart, zeden en gewoonten der Natie overeenkomstige *stoffage*, zo wel van onderscheidene groupen als enkele beeldjens, wier houding, uiterlijk aanzien, kleederdragt en werkzaamheeden terstond doen gewaarworden, dat men in eene der Steden van het Engelsche Rijk is overgebragt.

Voords is de uitdrukking van elk voorwerp in het bijzonder, Steen, Hout, Glas, Raamen, Stijlen, Lijsten, Menschen, Paarden, Wagens, Booten, Schuiten, Zeilen, alles tot een zo hoogen trap van waarheid opgevoerd, dat men, voor de thands aanmerkelijk verlaagde balustrade staande, en het oog in de rondte naar beneden, of op de Kaaj, op de Brug, op de Rivier of op de binnenplaats der Glasblazerij werpende, zodanig een gevoel gewaar wordt, even alsof men van eene groote hoogte zeer diep en verre in 't ronde zage.

Eindelijk, al het bijzonder vermelde in eens samen overziende, gevoelt men, dat de Kunst hier in de nabootsing der Natuur heur eigen wezen zodanig juist getroffen en daargesteld hebbe, dat de beschouwer de Kunst en den Kunstenaar geheel uit het oog verliest, terwijl hij opgetogen meent te staaren op de wonderen der Natuur. Met eene geringe verandering, en eenigzins in een' anderen zin, besluit ik, derhalven, met de regels van HORATIUS:

Proximos illi tamen occupavit
Pictor *honores* (*).

Nevens haar echter eischt de groote *Schilder*
D'edelsten eertrap.

(*) Lib. I. Od. 12.

BELANGRIJKE BIJZONDERHEDEN, RAAKENDE DE JOODEN TE LIVORNO.

Aan de Jooden heeft de Stad Livorno den bloeienden staat, in welken zij zich bevindt, voor een groot gedeelte dank te wijten. Uit een onvoorzigtigen Godsdienstijver verdreeven de Spanjaards en Portugeezen uit hun midden deeze hardnekkige lieden, die door geenerlei middel tot het omhelzen van den Christelijken Godsdienst zich lieten dwingen. De ver-

verbannen Jooden voerden met zich hunne schatten, hunne handelbetrekkingen en hunne werkzaamheid, om als ter belooninge te dienen voor de landen, alwaar zij herbergzaam zouden worden opgenomen. De Groothertogen van Toskanen, uit het Huis van DE MEDICIS, ontvingen hen met opene armen, en weezen hun eene verblijfplaats aan te Livorno, 't welk in zijne opkomst was, overtuigd dat deeze Vreemdelingen de beste hulpmiddelen bezaten, om den aanvangenden Koophandel der nieuwe Stad te doen bloeien. De vooruitziende staatkunde deezer Prinsen hadt de voordeelen naauwkeurig berekend, welke Livorno hun zou kunnen aanbrengen, indien zij daarvan het middelpunt des Koophandels van het Zuiden en den Levant konden maaken; het zelfde vooruitzigt hadt hun betoogd, dat die gelukkige gevolgen niet konden bereikt worden, dan door eene Natie, die met alle de waerelddeelen in betrekking stondt. Zij berekenden, dat de Jooden zodanige Kooplieden van hunnen Godsdienst ligtelijk in hunne belangen zouden trekken, die de kusten der Middellandsche Zee bewoonden; met dat gevolg, dat zij in Toskanen al den Koophandel zouden lokken, welken men, te gelijk met het Joodendom, uit Spanje en Portugal hadt verdreeven. De Groothertogen bedroogen zich in hunne berekeningen niet, zoo min als zedert de wijze Landbestuurders, die, uit dezelfde beweegredenen, de Fransche Hervormden gunstig bejegenden, die met hunne kunsten en nijverheid hun Vaderland verlieten.

De MEDICISSEN vergenoegden zich niet met het bloot verleenen van eene wijkplaats aan de gebannen Jooden; zij voegden 'er voorregten nevens, welke zij tot nog toe niet hadden genooten, en die hun heden ten dage in slegts zeer weinige Landen van Europa vergund worden. In zaaken, den Godsdienst betreffende, deedt die goedwilligheid zich even zeer bemerken. Wanneer een Jood den (Roomsch) Katholijken Godsdienst wil omhelzen, en hij, om onderrigt te bekomen, in het Klooster der Bekeerden wordt geplaatst, hebben alle Jooden en hunne Rabbijnen het regt, veertig dagen lang, hem zoo dikmaals als zij willen te gaan bezoeken, en alles in 't werk te stellen, om hem tot zijn eerste Geloof te doen terugkeeren. De Groothertog LEOPOLD hieldt zich getrouw aan deezen maatregel; niet alleen bevestigde hij de aloude voorregten, maar hij vermeerderde dezelve; en de Jooden bevinden zich daadelijk in zulk eenen toestand, dat de Regeering het niet zoude durven bestaan om hen te onderdrukken, zonder de Stad Livorno, de schoonste paerel aan de kroon van Toskanen, te bederven. Zoo vast hebben zij zich gevestigd, dat de meeste huizen binnen de Stad en de landerijen in den omtrek hun toebehooren, en de overige inwooners, die dezelve van hun huuren, voorzeker niet in staat zijn zouden om ze in te koopen.

Zoo lang de Jooden aan hun Geloof even hardnekkig zullen verkleefd blijven, als zij tot heden toe geweest zijn, zullen hunne godsdienstige beginzels tegen de vermenging met de Christenen zich immer verzetten. Ingevolge daarvan heeft men allerwege, daar men hen heeft opgenomen, noodig gevonden, hun eene bijzondere wijk toe te wijzen; en op veele plaatzen is men van de barbaarsche gewoonte, om hen bij nacht op te sluiten, tot nog toe niet afgegaan. Ook wierdt hun te Livorno een gedeelte der Stad aangeweezen, bevattende nagenoeg de helft der binnenruimte, binnen de vestingwerken beslooten. Het gedeelte der Stad, welk zij beslaan, is in 't Zuiden, zeer vermaakelijk gelegen, en aan de bolwerken stootende, van welke men het uitzigt heeft op de Zee, en op eene schoone vlakte, tot aan Montenero strekkende. Hier woonen ook de Turken, die Livorno bezoeken, en door de Jooden in bescherming worden genomen. Doch de ruimte is te bekrompen geworden; en, zich in de breedte niet verder kunnende uitbreiden, zijn zij genoodzaakt geweest, in de hoogte de toevlugt te neemen: van hier dat de huizen gemeenlijk vijf of zes verdiepingen hoog zijn, waarin dikmaals huisgezinnen genoeg woonen om een Dorp te bevolken. Deeze opeengepaktheid van menschen in enge wooningen veroorzaakt in de *Ghetto* (het Joodenkwartier) te Livorno eene verregaande morzigheid, die bijkans alle de wooningen der Jooden kenmerkt, en het onbegrijpelijk maakt, hoe deeze Natie in weinig tijds zich vermenigvuldigt, 't en zij men op de gedagte valle, dat zij nog denzelfden zegen geniet, die voormaals in Egypte haar in getal gelijk stelde met het zand der zee.

In 't algemeen valt het in Italie moeilijk, juiste kundigheid te bezitten omtrent de bevolking der Steden. De onderscheidene berekeningen, welke men gemaakt heeft, om die van Livorno te bepaalen, strijden zodanig tegen elkander, dat ik, ondanks een verblijf van verscheiden jaaren en herhaalde naaspooringen, hieromtrent niets stelligs zou durven opperen. Maar nog meer verschilt men omtrent het getal der Jooden, dan dat der overige bewooners van die Stad. Van den eenen kant vergrooten de Christenen derzelver getal; en de Jooden, welke men daarna vraagt, verminderen hetzelve; indien de eersten het 20 of 25,000 doen bedraagen, erkennen de laatsten niet meer dan 6 of 8,000. Doch de Christenen geeven aan de vreemdelingen de oplossing van deeze raadzelagtige tegenstrijdigheid, door dezelve toe te schrijven aan de staatkunde der Jooden, die eene naauwkeurige opgave van hun getal verbiedt. Maar voor zoo veel ik uit de beste getuigenissen, en uit hetgeen ik van de Joodsche Priesters zelve heb vernomen, met eenige zekerheid heb kunnen opmaaken, ben ik geregtigd, het getal van hun, die binnen Livorno woonen,

op bij de 10,000 te ſtellen. Dat zeer aanzienlijk Genootſchap maakt, door de voorregten, aan hetzelve toegeſtaan, eene ſoort van Gebied in een Gebied uit. De Jooden ſtaan onder eenen Overheidsperſoon, die uit hun midden wordt verkozen, en die zitting en ſtem in den Stadsraad heeft. De andere gezagvoerders en de regtbanken bezitten over hen geen regtsgebied, dan in de regtsgeſchillen, tusſchen hen en de Christenen ontſtaande. Onder hen bezitten zij eenen afzonderlijken Regeeringsform, welken zij, ten tijde hunner opkomſte, zich zelven gegeeven hebben, met toeſtemming van den Vorst, en naar hunnen ſtand berekend. Zie hier de hoofdtrekken dier Conſtitutie.

Zij hebben een altijdduurend Lichaam van Wethouderen, beſtaande uit zestig leden, onder welke alle zes maanden Kandidaaten, ten getale van vier of zes, verkozen worden. Hunne naamen worden den Vorst aangeboden, die, in het eerſte geval, uit dezelve, twee, en in het laatſte drie verkiest, welke hij in den post van *Masſari* (*) bevestigt. Zulke Masſari zijn 'er altijd vijf; om de zes maanden treeden 'er twee of drie uit hunnen post, om plaats te maaken voor nieuwgekozenen. Wanneer 'er onder de zestigen eene plaats openvalt, doet dat Genootſchap de aanvulling, door bij meerderheid van ſtemmen eene verkiezing te doen uit de voorwerpen, door de Masſari hun aangeboden. De Rabbijnen kunnen daaronder behooren, niet in die hoedanigheid, maar enkel als burgers. Daarenboven hebben zij geene raadpleegende ſtem, dan in zaaken, den Godsdienst raakende, en het vonnis komt van de zijde der Masſari. De magt van dit ſlag van Raad bepaalt zich niet tot het doen van uitſpraak in de regtsgedingen, onder de Jooden ontſtaande, maar dezelve oeffent ook lijfſtraffen, of verbanning buiten het Kapitanaat van Livorno. Hij doet regtſpraak volgens de Toskaanſche Wetten, behalven in Godsdienſtige gevallen, die door de Wetten van MOZES zijn beſlist. Van de leden deezes Genootſchaps is de Sekretaris of Kancelier der Masſari de eenige, die beſolding trekt.

De gemeente bezit vrij aanzienlijke eigendommen (*fondi nazionali*), beſtaande meestal in vaste goederen, door erfmaakingen aanmerkelijk vermeerderd. Ter gelegenheid van zekere plegtigheden worden 'er in de Sijnagoge vrijwillige toelagen geheven, die zomtijds over de honderd piasters opbrengen. Het leveren van vleesch wordt bij opbieding verpagt. Het voordeel, daar van komende, alsmede andere kleine belastingen, en de inkomſten der gemeente, ſtijven de kas der Natie, en helpen de algemeene uitgaven draagen. Uit deeze kas wordt

de

(*) *Masſaro* is een Italiaansch woord, zoo veel beteekenende als Intendant, zaakwaarneemer, hofmeester, Faktoor.

de Sijnagoge onderhouden, en ontvangen hunne betaaling de Sekretaris der Masfari, het hoofd der Rabbijnen en zijne helpers, alsmede de vijf leermeesters van de arme kinderen der Natie; ook betaalt men hieruit den openbaaren Arts, den Heelmeester en den Apotheker, door hunnen ftand verpligt om voor de armen te zorgen. Nog dient deeze kas ter onderfteuninge van Zieken, Weduwen en Weezen: behoeftigen of zieklijken, ten getale van zeventig, tweemaal ter weeke een getuigfchrift van den Geneesheer inleverende, ten blijk van hunne behoeften dienende, ontvangen elk eene toelage van twee pond vleesch. Op foortgelijk een getuigfchrift van behoeftigheid wordt hun insgelijks een briefje gegeeven, waar op zij melk kunnen haalen en zich baaden; en in 't algemeen is men 'er op bedagt, om, volgens den geest des Mozaifchen Godsdienstes, zoo veel goed te doen als mogelijk is.

De gemeente beftaat alleen uit Talmudisten; hunne eerdienst is de luisterrijkfte, bij de Jooden in Europa bekend, en hunne Sijnagoge wordt voor de fraaifte gehouden. Dezelve heeft de gedaante van een langwerpig vierkant, aan drie zijden van eene rije pilaaren omringd, waarop de getraliede gallerijen rusten, voor de Vrouwen gefchikt. De vierde kant wordt beflagen door eene foort van groote Kas, met een gordijn overdekt, waarin de Heilige Schriftuure wordt bewaard. Tegenover deezen Tabernakel, omtrent het midden der Sijnagoge, verheft zich een groot geftoelte, waarop de Leeraar en de Zanger zich plaatzen. Bij wijze van verfierzelen zijn de muuren met groote Hebreeuwfche Opfchriften bedekt. Het bovenfte gedeelte des Tempels en zelfs de benedenzijden worden door een groot getal zilveren lampen verlicht, die veel lichts verfpreiden, en aan de Sijnagoge een zeer aangenaam aanzien geeven. De verfcheidenheid van kleedij der Jooden, in deezen Tempel verzameld, maakt eene zeer fraaie vertooning; de Armeniërs, de Marokkaanen en de Oosterlingen maaken zich kennelijk door de fchoonheid en de wijdte van hun gewaat en eene foort van tulband, en maaken een vrij zonderling kontrast uit met de overige Jooden, Portugeefchen en Italiaanfchen, op het Europisch gekleed.

Om de veertien dagen wordt 'er in deeze Sijnagoge in 't Spaansch gepredikt; in eenige bijzondere Schoolen predikt men alle weeken. In 't algemeen bedienen zich de Livorneefche Jooden van het Spaansch, in het onderwijs van hunne kinderen en de uitlegging van den Bijbel; zelfs zijn verfcheiden ftukken van hunnen Kerkdienst in die taal gefteld. In bijkans alle huisgezinnen is die taal in doorgaand gebruik, en het gemeene volk fpreekt dezelve, doch zeer verbasterd.

Onder verfcheiden achtenswaardige hoedanigheden, om welke de Jooden te Livorno lof verdienen, zal ik met vermaak gewag maaken van de zorge, die zij voor de opvoeding en

het

het onderwijs hunner kinderen draagen. Weldaadige inrigtingen zijn dienaangaande voor de armen gemaakt. Niets verzuimen gewoonlijk de vermogenden, om hunnen kinderen alles te laaten leeren, 't geen het verstand kan vormen; in de keuze van leermeesteren wordt op het verschil van Godsdienst niet gezien. Op de zedelijke opvoeding wordt insgelijks zeer naauw acht gegeeven, en men mag voor eene van haare schoonste vrugten houden de liefde en eensgezindheid, die in de huisgezinnen plaats grijpen. De gehoorzaamheid der kinderen omtrent hunne vaders en moeders kent geene paalen. Een jong meisje breekt, zonder daarover eenigzins te klaagen, de naauwste verbintenis met eenen jongeling af, om, op de begeerte haarer ouderen, haare hand aan eenen grijsaart te geeven. Hoewel deeze bevolene liefdebreuken zeer menigvuldig zijn, is, egter, de huwelijksongetrouwheid zeer zeldzaam: te bezwaarlijker wordt dezelve, daarenboven, door de groote menigte volks, in enge wooningen beslooten, en omdat zij niet kan begunstigd worden door de *Cavalieri serventi*, of *Cicisbeo's*; eene gewoonte, in Italie zeer algemeen, doch welke de Jooden nooit hebben aangenomen.

Een groot getal Jooden te Livorno legt zich op de Weetenschappen toe; en veelen heb ik 'er onder hen gekend, zelfs onder de aanzienlijkste Kooplieden, die geene andere uitspanning, dan de verstandelijke vermaaken, najaagden. De zulken, die zich met den Koophandel niet bemoeien, beoeffenen vooral de Genees- en Heelkunde; en veelen hebben het daarin zeer verre gebragt. Om Rabbijnen te worden, wordt in de Jooden een zeer geoeffend verstand vereischt; zij worden in bijzondere Stigtingen daartoe opgeleid, en kunnen niet dan door waare verdienste aanzien verwerven. GIACOMO-NUNAS VAIS, thans Opper-Rabbijn te Livorno, is een man van zeer uitgebreide kunde en van veel aanziens.

Zijn Vader, NUNAS VAIS, voor ruim veertig jaaren overleeden, hadt zich met lof bekend gemaakt door eene menigte schriften, die nog met genoegen geleezen worden. De Rabbijn AZULAI, nog in leeven, is insgelijks bekend door verscheiden fraaie werken over den Godsdienst en de Zedekunde; en de groote Leeraar, de Rabbijn CASTELLI, voor vijftien jaaren gestorven, is nog bij zijne landgenooten niet vergeeten, welke hij, door zijne voortreffelijke Leerredenen, zoo dikmaals onderweezen en gestigt heeft. Eene vrij aanzienlijke Drukkerij is bij aanhoudendheid werkzaam, om stigtelijke boeken, in de Hebreeuwsche taal, te leveren, die vervolgens door den Koophandel over de geheele Middellandsche Zee verspreid worden (*). Veele geleerde Jooden zen-

(*) Veele van hunne Werken worden ook bij een Christen-Boekdruk-

zenden uit Barbarije hunne schriften na Livorno, om aldaar gedrukt te worden; en de geleerde Jooden in deeze Stad worden eigenaartig door deezen geleerden handel aan 't werk gehouden.

De opvoeding, welke de Livorneesche Jooden ontvangen, hunne veelvuldige reizen, hunne verbintenissen met allerlei volken, en de rijkdommen, welke zij bezitten, hebben onder hen groote pracht doen ontstaan, welke zich van die der overige inwooners alleen door haare innerlijke kostbaarheid en luister onderscheidt.

De Maskeraden staan hun vrij in hun *Ghetto*, gedurende het Joodsche Karnaval, 't welk acht dagen duurt, en met hun jaar aanvangt. Alsdan geeven zij zeer vrolijke Balls, op welke zij hunne bekenden onder de Christenen nodigen, die 'er te liever verschijnen, omdat, volgens een aloud gebruik, waarvan ik de reden niet heb kunnen ontdekken, de Jooden en Joodinnen, gehuwden en ongehuwden, onder elkander alleen met hunne bloedverwanten mogen danzen, en zij, daarentegen, vrijheid hebben, in dit vermaak met de Christenen en vreemdelingen te deelen. Verscheiden Balls, door eenen der rijkste Jooden gegeeven, leverden mij het zeldzaam vertoon van meer dan vijftienhonderd menschen, uit alle oorden der waereld en uit alle natien bijeenverzameld, en eeniglijk op vermaak bedagt. Bij de zeshonderd Jooden bevonden 'er zich, in alle de meest onderscheidene kleedijen van hunne bijzondere landen; en ik stond verbaasd over de ontzettende menigte diamanten, waarmede zij versierd waren. Een zeer kundige Jood verzekerde mij, dat de diamanten, met welke eene Joodin van zestien jaaren, daar tegenwoordig, was opgeschikt, ten minste zestigduizend piasters waardig waren; en deeze was nog op verre niet de kostbaarst getooide. Ik geloof niet, dat men, zelfs aan het luisterrijkste Hof van Europa, op eenen enkelen avond, zoo veele edelgesteenten kan aanschouwen, als ik op dit Ball zag. Het zelfde geldt omtrent de feestdagen in de *Casinos*, alwaar het, voor het overige, eveneens als t'onzent toegaat. „Men „spreekt 'er," zeide een Jood tot mij, „goed of kwaad „van zijnen naasten, en de jonge lieden lonken 'er elkan„der toe."

Alle de schatten van Livorno zijn in de handen der Jooden verzameld. Hunne onderscheidene betrekkingen, vooral met Barbarije, hebben hun handelwegen bezorgd, voor hun alleen genaakbaar. Bekend zijn de goederen, die zij derwaarts zenden; en deeze bestaan meestal uit voortbrengzels van de

Noord-

drukker, PALORNI genaamd, en andere te Pisa, gedeeltelijk onder den valschen titel van Weenen, gedrukt. Bijkans alle deeze Werken zijn nieuwe Vertaalingen van Schriftuurplaatsen, met Verklaaringen.

Noordſche Fabrieken. Van de koopwaaren, welke zij van daar terug ontvangen, zal ik ſlegts ééne noemen, te minder bekend, omdat zij alleen voor de Jooden dient; ik bedoel de *Taledot* (van 't enkelvoudige *Taled*), eene ſoort van lange ſtukken witte wollen ſtoffe, met blaauwe randen. Wanneer de Jooden, vooral afzonderlijk, bidden, bedekken zij daarmede gedeeltelijk hun hoofd, de ſchouders, en laaten ze over de handen en het voorſte gedeelte des lichaams nederhangen. De meeste en fraaiſte *Taledot* worden te Tunis gemaakt, en van Livorno na het Noorden, inzonderheid na Polen, verzonden. Zij zijn van onderſcheiden fijnheid, en kosten van drie tot twaalf piasters.

Blijkbaar is het, uit dit kort berigt, dat Livorno te regt het *Paradijs der Jooden* wordt genoemd; en het verdient te meer verwondering, dat zij, ten allen tijde, meer dan hunne Christen-medeburgers, op het voorſtaan van nieuwigheden geſteld geweest zijn. 't Geen ARCHENHOLZ verhaalt van het verdrag, door de Livorneeſche Jooden, met den vermaarden ALI-BEY geſlooten, in de hoop van in Palestina te zullen wederkeeren, is, zoo als ik met zekerheid weet, niets meer dan eene valſche Anekdote; intusſchen heeft zij althans haaren grond in de verwagtingen, welke de Livorneeſche even min, als de overige Jooden, uit de gedagten geſteld hebben. Hunne ijverige deelneeming in de jongſte Omwenteling in Toskanen heeft daarenboven aan deeze Anekdote eene zekere maate van waarſchijnelijkheid kunnen bijzetten, bekwaam om elkëenen te misleiden, die niet genoegzaam onderrigt is omtrent deeze Jooden en hunne betrekkingen tot de Christenen te Livorno, de meesten van welke, jaloers op derzelver rijkdommen, hunne doodvijanden zijn.

DE DICHTKUNST OF HET VERZENMAAKEN AFGEZWOOREN.

Zo weinig was de geest van kunstverdrukkende Geestdrijverij, in eenige ſtreeken van *Schotland*, afgenomen, dat, nu ſlegts dertig jaaren geleden, WILSON, de vernuftige Schrijver van een ſchoon Dichtſtuk, *Clyde* geheeten, tot Schoolmeester te *Greenock* aangeſteld zijnde, bij het aanvaarden van dien post, ſtaatlijk en in geſchrifte moest afzweeren, *de godlooze en ſchadëlijke kunst van verzenmaaken*!

In No. V. zijn twee zinſtoorende fouten ingeſlopen.
Meng. bl. 182. reg. 17. v. o. moet aldus gelezen worden: „ Hierdoor onderſcheiden zig ook de beenderen en het vleesch, van het hoorn," enz.
Meng. bl. 199. reg. 6—8. leeze men: „ Het Wijfje kan zich niet in de lugt opheffen, om het Mannetje te ontmoeten. De gevleugelde zwerver ſchuwt den grond."

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

BEDENKINGEN, OVER HET VRAAGSTUK, WIE HET GELUKKIGST MOET GEREKEND WORDEN, DE MAN VAN VERFIJND VERSTAND, OF DE MAN VAN ONAANGEKWEEKTEN SMAAK.

(Naar het *Engelsch.*)

Met deeze Vraag voor oogen, valt terstond zeer eigenaartig het bijbrengen eener algemeene aanmerkinge over de verdeeling des Geluks, zo als hetzelve vloeit door de onderscheidene kanaalen der Zamenleevinge, welke hier op nederkomt, dat de onpartijdige Natuur, met eene eenpaarige en niet onderscheidende hand, haare geluksgaven aan de Stervelingen uitgereikt hebbe. De hoeveelheid van het bezit schijnt geëvenredigd te zijn aan de vatbaarheid van den bezitter; en de maat van persoonlijk genot, hoe groot ook de vatbaarheid daarvoor moge weezen, schijnt in dezelfde evenredigheid te staan. Uitgebreide middelen van voldoening brengen met zich nieuwe en vermeerderde begeerten, gevolgd door nieuwe en overvloediger springende bronnen van teonvredenheid en teleurstelling. En daar het Geluk enkel bij vergelijking bestaat, zal het evenwigt van begeerte en de middelen van voldoening, 't zij in de laagste of hoogste kringen, even zeer het hoogste toppunt van geluk uitmaaken. De invloed van 't geen men Rang noemt, is, derhalven, waarschijnlijk, veel min aanleidelijk tot eenige verscheidenheid van persoonlijk geluk, dan de zedelijke of natuurlijke omstandigheden deezes leevens, en misschien dat verschil in de maate van beschaaving der zielsbekwaamheden, waarover wij meer bepaald moeten spreeken.

'Er doet zich eene niet geringe zwaarigheid op, om tot een voldoend antwoord op de voorgestelde Vraag te komen, ontstaande uit de moeilijkheid, om, op eene juiste wijze, de kragt van der menschen gewaarwordin-

gen te bepaalen. De taal, deswegen gevoerd, is natuurlijks een toereikend middel, om des eene waare afbeelding te geeven; dewijl zommige menschen, bij alle gelegenheden, luid schreeuwen, en andere bedaard en stilzwijgend zijn; eenigen hellen zeer tot vergrooting over, anderen verminderen grootmoedig het lijden, 't geen zij draagen, en smaaken alle de bedaardheid der Wijsbegeerte.

Neemen wij onze toevlugt tot eene vergelijking van onze eigene gewaarwordingen, in dergelijke omstandigheden, wij beroepen ons dan op een bepaalden maatstaf, die, toegepast op anderen, van ons verschillende in de aankweeking en oorspronglijke wijziging van hun verstand en aandoeningen, ons ontwijfelbaar op een dwaalweg brengt.

In dit geval zullen wij, misschien, het naast komen aan een voldoend besluit, door het vergelijken van onze eigene gewaarwordingen, niet met die van andere menschen, in gelijksoortige omstandigheden, maar met zichzelven, op verschillende tijdperken van ons bestaan, en bij gevolge in onderscheidene trappen van aankweeking en verfijning; wanneer wij daar nevens voegen een onderzoek, in hoe verre het besluit, uit die vergelijking opgemaakt, onderschraagd of verzwakt worde, uit het geen wij bij anderen waarneemen; toestaande, dat, 't geen wij daaruit afleiden, op zichzelve eenigzins onvolkomen is.

Van de eerste ontwikkelingen des Verstands, zijn de vermaaken der Verbeelding, of van Smaak, zeer aanmerklijke gedeelten in het zamenstel van ons Geluk. Muzijk en Tekenkunst, Liedjes en Vertellingen, geschikt naar onze vatbaarheid, bepaalen, met eenen veelvermogenden invloed, onze kindsche aandagt, en verwekken de sterkste aandoeningen van kinderlijk vermaak. Het Oordeel is alsdan nog niet gevormd, en de buitenspoorigste vlugt der verbeelding aan den eenen kant, en elke kleine woordspeeling aan de andere zijde, elke nieuwigheid, met één woord, welke binnen ons kindsch bereik komt, werkt, met volle kragt, op onze ziel, met geene kundigheden voorzien, en de aandoeningen, daardoor veroorzaakt, worden niet verdrukt of verminderd door de wegneemende hand van het meer gerijpte oordeel. — De Heer BURKE schijnt eene dergelijke overtuiging en smert gevoeld te hebben, ten opzigte van de meerdere voldoening, welke de onaangekweekte smaak

der

der vroege jeugd geniet uit de werken der verbeelding, vergeleeken met die van rijper jaaren. — „ In den morgenstond onzes leevens," zo drukt hij zich uit, „ wanneer de zintuigen onafgesleeten en teder zijn, „ wanneer de geheele mensch in elk deel leeft, en de „ glans der nieuwigheid zich verspreidt op alle voor„ werpen rondsom ons, hoe leevendig zijn op dien „ tijd onze aandoeningen; maar tevens hoe verkeerd „ en onnaauwkeurig oordeelen wij over alles! Ik wan„ hoop immer dezelfde maate van vermaak te zullen „ ontvangen uit de heerlijkste stukken van de grootste „ vernuften, welke ik op dien tijd smaakte uit stukjes, „ welke mijn oordeel tegenwoordig laf en smaakloos „ keurt (*)."

De Man van onaangekweekten Smaak blijft, gedurende zijn geheele leeven, bijkans in deezen gelukkigen staat der Kindschheid, ten opzigte van de voldoening, welke hij ontvangt uit werken van Verbeelding. Men neeme waar, het vermaak, 't welk in eene boerenhut heerscht, wanneer de Marskramer zijn omslag met ellendige Prentverbeeldingen opent, waarin alles zo jammerlijk is afgebeeld. Indien de uitwendige aanduiding der gewaarwording het waare kenmerk zij van de inwendige aandoening, voelt de Kunstkenner, een der Schilderen Meesterstukken van RAPHAËL ziende, geen zo sterke en onvermengde voldoening. Op dezelfde wijze geeft een Straatliedje aan het ongeoefend Verstand een vermaak, 't geen de wijze en kundige Man van Smaak niet erlangt uit de onsterflijke Werken van een SHAKESPEAR en MILTON: de gewaarwordingen der eerstgemelden zijn, onder het leezen, eenpaarig aangenaam; die der laatstgenoemden zijn menigwerf onvermaaklijk, zelfs smertvol, op de ontdekking van misslagen in de meest aan volmaaktheid grenzende Werken.

Maar 'er is een ander bestanddeel in het uitmaaken des Geluks, van eene veel grooter aangelegenheid dan de geneugten van Smaak; ik bedoel de uitoefening van gezellige aandoeningen. Voor dezelve is de vordering in de leevenswijze, dat is in beschaafdheid, misschien niet veel gunstiger. 't Is waar, dat wij allengskens eene grootere maate van kieschheid verkrijgen en scherpheid van

(*) BURKE, on Subl. and Beaut. p. 15.

van aandoening, en, overzulks, eene grootere geschiktheid, om deeze aan te wenden; maar wij ontvangen teffens eene scherpheid van oordeel, en wat ons voorkomt in de zamenleeving wordt, ingevolge hiervan, voorzigtig nagegaan en naauwkeurig afgewoogen. De openhartige en niets kwaads vermoedende vertrouwlijkheid der jeugd maakt plaats voor de omzigtige en agterdogtige berekeningen van een rijper oordeel. En, daar de verschillendheden van character algemeen en in 't oog loopende zijn, en de overeenkomsten hoogst zeldzaam, loopt deeze alles wikkende en afweegende nasspeuring doorgaans meer uit op eene stijve beleefdheid en pligtpleeging, dan op eene hartlijke en vertrouwlijke vriendschap.

Nogthans, schoon dit, *zo als het ons voorkomt*, eene juiste opgave is van de *omstandigheden*, *zo als de* Maatschappij thans over 't algemeen gesteld is, moet men toestemmen, dat de denkbeeldige volmaaktheid van maatschappelijk geluk alleen moet gezogt worden bij gesteltenissen van die kiesche verfijning, welke van zich verwijdert alle aannadering van die ruwere aandoeningen, welke in de wereld heerschen, en alleen leeft voor de zuivere gevoelens van waardigheid, welvoeglijkheid en deugd.

Maar, indien de vatbaarheid voor de hoogste maate van Geluk alleen den zodanigen toekomt, zal het dan blijken, als wij het Menschdom beschouwen, dat hetzelve deeze bezit? Of strekt zulks om de aangeduide aftrekking te billijken? Raadpleegen wij de ondervinding, hooren wij de uitgeboezemde klaagtoonen van Dichters, Dichteressen, van Zedeschrijvers over dit onderwerp, wij zullen ons om het antwoord op deeze vraagen niet verlegen vinden. Zij hebben, als 't ware, de kragt der woorden uitgeput, om de onheilen der fijngevoeligheid uit te drukken, en te toonen, dat het leed, op deeze wereld ondervonden, best geschilderd wordt door hun, die 't zelve op de treffendste wijze voelen. Buiten alle tegenspraak zijn de rampen en wederwaardigheden, die den sterveling op deeze wereld omringen, treffen en drukken, veelvuldig en groot; en de aandoenlijkheid, welke opgescherpt is, door de beschaaving, tot de spoedigste en sterkste gewaarwording, vindt men maar al te gereed om 'er op te blijven stilstaan, zelfs bij voorraad, door nadenken, wanneer

meer de afstand zomwijlen strekt om een vergrootenden nevel over alle soortgelijke voorwerpen te verspreiden.

Dit, zo wel als de gereedheid der menschen, om over de rampen, welke hun treffen, in 't breede te spreeken, schijnt zeer te dienen tot eene bewijsreden, om ons af te maanen van eene te groote verfijning onzes verstands en onzer aandoeningen, vermids derzelver aankweeking noodwendig dient, om die gereedheid teffens te doen aangroeijen, en bij veelen, uit dien hoofde, strekt, om eene voor geluksgenot vatbaare gesteldheid tegen te werken, zielsongerustheden en kwellingen te vergrooten, en hun in den staat te dompelen, dat zij de regels van POOT op zich toepassen:

Men zou de rupzen in 't geboomt,
De horsels, die met angels kwellen,
Ja alles waar verdriet afkoomt
Veel eer dan mijn beduchtheên tellen.

Maar wij willen hartlijk hoopen, dat deeze sombere klaagers ons eer de taal van toevallige en door de verbeeldingskragt vergroote leevensongelegenheden hebben doen hooren, dan eene schilderij gegeeven van den weezenlijken en doorgaanden staat hunner zielen; daar wij zo zeer weeten, dat de schilderijen, door de Dichters opgehangen, dikwijls veel vergrootings ondergaan, en verre zijn van met den weezenlijken staat overeen te stemmen.—— Wij willen desgelijks hoopen, dat, waar de afbeelding eene treffende overeenkomst heeft met hun daadlijk bestaan, de geaartheid en gesteltenis des klaagers mag aangemerkt worden als eene oorzaak van de uitgeboezemde jammertoonen en akelige beschrijvingen van den stand der dingen en het beloop dêr zaaken op deeze wereld, misschien ondersteund door bezwaarende omstandigheden, of onvoorziene slagen des tegenspoeds: want in deeze omstandigheden alleen kunnen wij begrijpen, dat de aankweeking des Verstands en de verfijning van Smaak tot ongeluk kan aanleidelijk weezen.

Want men hebbe te bedenken, dat dezelfde scherpheid van Oordeel en teergevoeligheid van Smaak, welke uit de meerdere Beschaaving hervoortkomt, noodwendig in zich bevat eene even vaardige en gereede bevatting en gevoel van vermaaklijke zo wel als van smert-

van aandoening [illegible] lligheid voor het eene heid, om der [illegible] voor het andere hand aan teffens eene [illegible] der zodanigen is niet te bekomst in de [illegible] zo stomp zijn, dat zij, door voorzigtig [illegible] om zo te spreeken, geene openhartig [illegible] geen kommer immer voelden; heid der [illegible] de Man van een verfijnden Smaak terdogtig [illegible] vermaaken der gezellige zamenleeving, daar de [illegible] ten deele vallen, op eene veel tref- 't oog [illegible] dan het ruwe en onopgekweekte Kind zaam [illegible] En de veelvuldige voorbeelden van dat ge- speu [illegible] wij aantreffen onder Dichters en Mannen en [illegible] ft, niet ontleend uit hunne eigene berigten, vr [illegible] de menschen schijnen min genegen om een verslag [illegible] hunne aangenaame genietingen te geeven, dan de [illegible] eld te onderhouden met de uitboezemingen van hun[illegible] onheilen) maar uit de verhaalen van anderen, strek[illegible] ten verdere bewijze, dat de klagten deezer jamme[illegible] nde Dichteren toegeschreeven moeten worden aan ver[illegible] tige oogenblikken van verveling of zwaargeestigheid, of aan hunne bijzondere geaartheid, verbitterd door onbehaagelijke ontmoetingen op den weg des leevens. Mejuffrouw W. MONTAGUE schrijft van haaren bloedverwant FIELDING, „dat geen Mensch meer ge„nots van het leeven hadt dan hij, schoon weinigen „minder reden daartoe hadden. Zijne gelukkige ge„steltenis (zelfs wanneer hij dezelve bedorven hadt) „deedt hem alle kwaalen vergeeten, als hij aan eene „welvoorziene tafel zat, of bij zijn vles Champagne; „en ik houd mij verzekerd, dat hij meer gelukkige uuren „telde, dan eenig Vorst op den aardbodem." Zijne aangeboorene vrolijkheid deedt hem vreugd scheppen in 't onderhoud met zijne Keukenmeid, en vergeldde hem op de bovenste verdieping. — Men heeft iets dergelijks waargenomen in RICHARD STEELE en den flegten en ongelukkigen SAVAGE; en het was waarschijnlijk hunne schereheid van aandoeningen, verfijnd door aankweeking, aan welke die leevendige gewaarwordingen van geluk, zelfs in zeer ongunstige omstandigheden, moeten toegeschreeven worden.

Over 't geheel is dus de blijkbaarheid, welke het Menschdom in dit geval ons verschaft, niet zeer bestaanbaar met zichzelve; 't geen ons ontwijfelbaar opleidt tot het besluit, dat de verfijning des Verstands en

de

de aankweeking van Smaak op zichzelven niet zeer geschikt zijn, om Geluk te wege te brengen, of Ongeluk te baaren; en het is waarschijnlijk, dat de aangeboorene gestelteniſſe, de voorraad van dierlijke geesten, en lichaamsgezondheid, zeer veel toebrengen, om klagten te doen geboren worden, in spijt van voordeelige omstandigheden, en ook omgekeerd.

Konden wij den gloed der nieuwigheid, welke zich verspreidt over alle de voorwerpen, die ons omringen, als in de jeugd doen voortduuren, het onaangekweekt Verstand zou den, ongetwijfeld, het grootst genoegen smaaken; maar, dewijl gemeenzaamheid noodwendig op herhaalen volgt, en de bewondering afneemt, is alle redenkaveling, afgeleid uit onze voorige aangenaame gewaarwordingen, niets anders dan onszelven met drogredenen streelen.

EENIGE PSYCHOLOGISCHE EN PHYSIOLOGISCHE VRAAGEN, BETREFFENDE DE GRENZEN VAN DEN ZEDELIJKEN EN ZINNELIJKEN STAAT VAN DEN MENSCH, TER BEANTWOORDING AAN DESKUNDIGEN VOORGEDRAAGEN.

Belangrijk, ja ten uiterste gewigtig, en voor den redelijken en beschaafden Mensch zelfs pligtmaatig, komt ons het naauwkeurig onderzoek van ons eigen wezen voor; wijl daardoor de Mensch eene, hem van de overige levende schepselen uitzonderende, en Godlijke eigenschap zijner denkende ziel laat blijken. Immers, schoon ook alle de overige hoedanigheden en werkingen derzelve aan eene samenvloeijing van natuurkrachten, aan een werktuiglijk spel zijner stoffelijke *organisatie*, mogten kunnen toegeschreeven worden; dan nog zou deze *Critische* eigenschap, waardoor zij zichzelve onderzoekt en beoordeelt, op haarzelve blijven bestaan, en zelve den oorsprong van haar eigen wezen te vergeefs in de stof zoeken.

Geene hersenstoffe, geene vochten, geene zenuwen, geen zenuwgeest, noch wat er ook zinnelijks in den Mensch voorhanden is, kan zijne eigene hoedanigheid onderzoeken, of dezelve met andere stoffelijke werktuigen vergelijken; zo min als de beitel van SCOPAS over de schoonheid van deszelfs *Apollo* konde oordeelen. Er

 is

is dus zeeker iets in den Mensch, dat flechts de zinnelijke indrukken *lijdelijk* ontfangt, maar tevens *handelend*, uit *eigen kracht* handelend, dezelve beschouwt en beoordeelt. Ja zelfs de naarvorschende geest van sommige diepdenkende *Materialisten* bewijst ons, in 't fijngesponnen weeffel hunner gevolgtrekkingen, de valschheid hunner besluiten. Eene stof, immers, die derwijze over zichzelve *denken* kan, verschilt niets van het *Idee*, dat wij van eenen, van de logge stof afgezonderden, geest vormen; en overal vinden wij de waarheid van het bekende *Mens agitat molem*, *Een geest beweegt de stof*, in de geheele leevende Natuur, maar inzonderheid in den Mensch, gekenmerkt.

Deze overheerschende, deze beoordeelende, deze zichzelve van alle stoffe *abstraheerende* denkkracht is dat wezen, het welk wij de ziel noemen. Dit wezen is, op zichzelve als *intelligibel substraat* beschouwd, zuiver *zedelijk*, en de bron onzer zedelijke handelingen; maar in deszelfs werking op het lighaam, als *dynamische* of *virtuale grond* van deszelfs verrichtingen, waarvan de hersenen de uitvoerers of *factoren* zijn, een voorwerp der Natuurkunde (*).

De benaaming *intelligibel substraat* geeft, met omschrijving, zo veel te kennen, als *wezen*, *dat geschikt is om verstandelijke indrukken te ontfangen*; en die van *dynamische* of *virtuale grond* wijst eene *kracht* aan, waardoor zulk een wezen op de stof *werken* kan.

Wij zien inderdaad, dat de ziel op de stof werkt; maar ook weerkeerig, dat zij door zinnelijke indrukken aangedaan wordt en lijdt; zelfs dikwijls derwijze, dat de *zedelijkheid* door de *zinnelijkheid* gewijzigd wordt, somtijds met dezelve kampt, tot dat eene der beide partijen de zege behoudt. De Reden, die even wonderbaarlijke en onbegrijplijke zielskracht, schijnt de scheidsvrouw en middelaaresse tusschen den zedelijken en zinnelijken Mensch te zijn, en bijna met het *Ideaal* der Godheid overeen te komen.

Maar ondanks dat deze Godlijke wachter altijd in den Mensch waakt; en, als met de ziel één wezen zijnde, nooit van den Mensch, als zedelijk wezen beschouwd, afgezonderd kunne worden, treffen wij somtijds verschijnselen in den zinnelijken staat des Menschen aan, welken ons

(*) Zie DOORNIK, over GALL's Hersenschedelleer, bladz. 148.

ons deszelfs geheele afwezigheid bijna zouden doen vermoeden.

Deze verschijnselen zijn het, waaruit de navolgende Vraagen ontstaan, waarover wij gaarne eenige opmerkingen of redeneeringen van zulken, die de *Zielkunde* tot het onderwerp hunner geliefdste Studien maaken, in dit *Mengelwerk* zagen medegedeeld.

Welk verband is 'er toch tusschen de Godlijke Rede en den geestigen damp van eenig gestookt vocht, dat in staat is, om, gelijk wij dagelijks kunnen opmerken, de diepzinnigst wijsgeerige redenwisseling in een volslagen brabbeltaal te veranderen?

Welk verband is 'er in dergelijke dampen met den zedelijken staat van den Mensch, daar echter derzelver opstijging in de hersfenen vrolijkheid in neerslagtigheid, zorg in zorgeloosheid, gierigheid in mildheid, zachtmoedigheid in wreedheid kan veranderen?

Waar toch en hoe bevindt zich de verstandelijke ziel in den droom, waarin zij slechts gedeeltelijk van haar aanzijn bewust is, gedeeltelijk de beelden waarneemt, die haar door de ontroerde hersfenen voorgesteld worden, — welken zij met eene flaauwe bewustheid ziet, zelfs somtijds voor dezelven schrikt, maar nooit beöordeelt of onderzoekt? Is het vergelijken en beoordeelen alleen in den waakenden staat mooglijk?

Wat kan toch de oorzaak zijn, dat, een gering deel der hersfenen ontsteld zijnde, het oordeel half gekrenkt worde, terwijl het zig, voor 't overige, in een volkomen staat bevindt?

Wat is 'er te denken van de zedelijkheid dier ongelukkige menschelijke wezens, die, van de geboorte af het gebruik der Reden missende, niet dan een dierlijk en groeijend leven leiden? Zijn de Zielen, voor deze lighaamen bestemd, niet in dezelven aanwezig geweest? Zo ja! kan men neigingen tot goed of kwaad aan dezelven toeschrijven?

Is het de goede gesteldheid des lighaams alleen, welke de neigingen der ziele goed of kwaad maakt?

Wij zien, dat het verstandelijk vermogen, van eenen onmerkbaaren aanvang, allengskens toeneemt, aanwast, rijp wordt, langzaamerhand afneemt, en eindelijk, bij voortduuring des levens, bijna geheel verdwijnt. Wij zien het den gang des stoffelijken lighaams volgen. Het

is, op twee, drie jaar, zeer gering; op veertig, vijftig jaar, zeer ſterk; op tachtig, negentig jaar, zeer zwak. — Is dit verſtandelijk, dit redeneerend vermogen in den Mensch de *zuivere zeden*, welke hem tot een zedelijk wezen maakt? — Maar als zedelijk wezen heeft immers de Mensch met de onveranderlijke wetten der Natuure niets gemeen? — Is dan een Kind van drie, — is een kindsch Grijsaard van negentig jaaren, geen zedelijk wezen? Zal het eerſte het nog worden? — en is het laatſte het reeds geweest? Worden 'er dan veertig of vijftig jaaren zinnelijken levens tot volmaaking van een zedelijk wezen vereischt; en zijn de Kinderen, die vóór het derde of vierde jaar ſterven, en echter met alle werktuigen tot het zinnelijk leven voorzien waren, geene zedelijke wezens geweest? — Zijn zij zedelijke wezens geweest; waarin beſtond hunne zedelijkheid?

Wordt de zedelijkheid der daaden door de zinnelijkheid gewijzigd? Zo ja! wat wordt 'er dan van derzelver vrijheid? Zo neen! wat is 'er dan van die daaden te houden, die derzelver oorſprong onmiddellijk uit het *humeur*, dat door den invloed van de geſteldheid des dampkrings gewijzigd wordt, ontleenen?

Doch genoeg, en welligt reeds te veel ter beantwoording! — Veele Vraagen van dien aart zijn 'er nog te doen, waartoe de tegenwoordige twisten der Wijsgeeren over het GALLSCHE *Systema* aanleiding kunnen geeven. — De gedachten onzer diepdenkende Wijsgeeren over dezelven, of ſlechts enkele derzelven, te verneemen, zoude onzen Leezeren waarſchijnelijk niet onaangenaam zijn; althands, hoedanig ook derzelver onderzoek uitvalle, welligt ontdekt het naarvorſchend verſtand een' flaauwen lichtſtraal, welke ons het *zedelijke* van het *zinnelijke* in ons wezen meer naauwkeurig leert onderſcheiden.

WAARNEEMINGEN, AANGAANDE HET NUT DER ZOUTZUURE ROOKINGEN, TOT VOORKOMING VAN BESMETTELIJKE ZIEKTEN. Door Dr. MASIUS, *Hofmedicus te Schwerin.*

In den Herfſt van het Jaar 1802 heerschte in *Mecklenburg* en *Zweedsch Pommeren*, in de ongezonde oorden

ten langs den *Thehil*, eene kleine, zeer vuile Rivier, eene ten uiterften kwaadaartige befmettelijke Typhus, die, eenmaal in een huis gekomen, allen, die zich daar binnen begaven, aantastte. Schoon gelukkig in het geneezen deezer ziekte, door een zeer fterk gebruik van Vitrioolzuur, beproefde ik zo ras doenlijk, was de bederfweerende Zoutzuure Rookingen zouden vermogen. Zie hier mijne proeven, benevens derzelver uitkomften:

1. In een ruim vertrek, in het welk drie Zieken lagen, had, niettegenftaande alle waarfchuwingen, dagelijks eene groote verzameling van menfchen plaats. De rottige uitwaasfemingen der Zieken waren zo geweldig, dat men dezelven bij het binnentreden reeds befpeurde, en het bij de bedden onmogelijk kon uithouden. Ik liet hierom dagelijks, eerst driemaal en vervolgens tweemaal, zoutzuure rookingen in het werk ftellen, met dit gevolg, dat, fchoon een der Lijders, die reeds op fterven lag, fpoedig overleed, de beide andere, die insgelijks zeer gevaarlijk lagen, eerlang, in allen opzichte, eene merkelijke beterfchap ondervonden en voorfpoedig herftelden. Op den volgenden dag, na dat men deeze rookingen had begonnen, befpeurde men reeds, in plaats van eene ftinkende, eene aangenaame lucht. Daar deeze Zieken, vóór dien tijd, reeds de befmetting aan verfcheiden andere hadden medegedeeld, wierd door deezen maatregel de verdere befmetting in dit huis, niettegenftaande het groot getal der waakers, en der verdere gaande en komende, oogenblikkelijk geftuit.

2. Geduurende het geweldigst der befmetting, wilde ik deeze rookingen in het werk ftellen, bij een Lijder, die door deeze verfchrikkelijke ziekte reeds op den oever des doods lag, doch bij wien men mij verhinderd had, de rookingen tijdig in het werk te ftellen, tot dat de blutsplekken, rottige neusbloedingen enz. den tegenftand der vooroordeelen overwonnen. Hier was ook een geweldig rottige ftank aanwezig, en de Lijder, aan wien niets meer te verrichten was, ftierf eerlang; terwijl vier perfoonen, die hem het naast waren, en die hem reeds hadden opgepast, zeer duidelijk alle tekenen der gevatte befmetting toonden. Ik liet hierom met de rookingen aanhouden, en ondervond eerlang, tot mijn groot genoegen, dat de beginnende ziekte hierdoor bij die lieden wierd overwonnen, en zij ras wederom volko-

komen gezond wierden; terwijl ook hier de verdere werking der besmetting volkomen ophield.

Niet lang daarna kwam ik in de gelegenheid, om insgelijks het besmettingweerend vermogen deezer dampen bij de Scharlakenkoorts te ondervinden; waarvan de beide volgende proeven kunnen getuigen.

1. Een Meisje bekwam die ziekte, in een zeer hoogen graad; terwijl haare Moeder, benevens vier Zusters en eene Dienstmeid, nooit deeze ziekte hadden gehad. Deeze alle bleeven ook verschoond; terwijl ik dagelijks tweemaalen deeze rookingen, in het vertrek, in 't werk liet stellen.

2. Een Jongeling bekwam de Scharlakenkoorts, en lag in een klein laag vertrek, steeds met zijne drie Zusters in gezelschap. Met het uitkomen van den uitslag liet ik dagelijks tweemaal rooken, en alle die Meisjes zijn gezond gebleeven.

Niet weinig wierd ik in mijne gunstige denkbeelden, betrekkelijk het nut deezer rookingen, versterkt, door dezelver in 't werkstelling bij een zeer kwaadaartigen Typhus, in eene nabuurige herberg, alwaar steeds veele menschen en verscheiden waakers aanwezig waren. De rookingen bewerkten ook hier, dat niemand besmet wierd.

Aanmerking van den Redacteur.

De veiligste en gemakkelijkste wijze, om deeze rookingen in het werk te stellen, is de volgende. Doe in een porceleinen theekommetje vier lood gemeen Keukenzout, en giet daarbij drie lood goede zogenoemde Vitriool-olie; roer het mengzel van tijd tot tijd, en zet het nu eens hier en dan eens daar in het vertrek. Begint de witachtige bederfweerende damp eenigzins te hinderen, plaats dan het kommetje een tijdlang elders, of onder den schoorsteen. Is daarentegen de werking niet voldoende, roer dan de stof met een pijpsteel, en maak ze warm. Wil de stof niet meer rooken, neem dan een nieuw mengzel. Is eindelijk de hoeveelheid van stoffe te klein, in een groot vertrek, vermeerder dan dezelve, of plaats 'er meer dergelijke kommetjes.

DE HERKOMST DER STIERENGEVEGTEN IN SPANJE TOEGELICHT, EN EENE BREEDVOERIGE BESCHRIJVING VAN DIT WOEST VERMAAK.

(Briefswijze door een Engelsch Heer aan zijnen Vriend medegedeeld.)

Ik kan niet nalaaten het voor eene grove dwaaling te houden, dat veele reizigers de Stierengevegten en dergelijke vermaaken in *Spanje* aan de *Mooren* toekennen, en 'er den naam aan geeven van barbaarsche overblijfzels hunner gewoonten. Het was niet dan lang naa de Christlijke Jaartelling, dat *Gibraltar* de eerstemaal vermeesterd werd door TARIK, den beruchten aanvoerder der *Africaansche* Gelukzoekeren: maar deeze Stierengevegten kunnen terug gebragt worden tot veel vroeger tijdperk, dan van 't welk wij thans de jaaren rekenen. Zij zijn, derhalven, van een buitenlandschen oorsprong; en hebbe men dien te zoeken in de vermeestering der *Romeinen*, of in de navolging van hunne *Europische* nabuuren.

Men kan niet lochenen, dat de *Spanjaarden*, tot deezen dag, veele overblijfzels van *Moorsche* Zeden en Gewoonten behouden hebben; en het zou misschien hun tot eere strekken, hadden zij 'er meer van behouden; want, indien wij mogen oordeelen uit de overblijfzels, welke de *Mooren* agtergelaaten hebben, bezaten zij zeer goede begrippen van bouwkunde, van akkerarbeid, van waterwerken, en het aanleggen van gronden, welke, in vroegeren tijde, de thans ruwe vlakten van *Grenada* in een volmaakten hof hervormden, allerschoonst aangelegd: maar, te midden van al hunne heerlijkheid en droomen van duurgekogt geluk, — te midden van de vrolijk- en wellustigheden van een BOABDIL's Regeering, hadden zij geen Stierengevegten. Hunne vermaakneemingen bestonden in jaagen, zwaard-, stok- en lansgevegten, worstelen, enz. waarbij hun jalousche aart zelden toeliet dat de Vrouwen tegenwoordig waren, wier tegenwoordigheid als 't ware de ziel uitmaakt van de Stierengevegten. Deeze komen ook niet in, als het onderwerp van de *Spaansche* Romanschrijvers, die ons der *Mooren* gewoonten overleveren.

De veelvuldige overblijfsels van *Romeinschen* bouwtrant in *Spanje*, — de ronde en langwerpig ronde gedaanten van plaatsen, opgerigt tot soortgelijke vertooningen, met alle de verdere bijzonderheden tot dezelve behoorende, toonen ons op het overtuigendst, dat deeze vermeesteraars van het Land, 't geen zij met den naam van *Provincia Çunicularis* bestempelden, niet alleen den roem hunner wapenen bij dit nieuwlings te ondergebragte Volk ten toon spreidden, maar ook hunne overwinningen vermaard maakten, door zegeboogen en die openbaare vertooningen, welke zij in hun land gewoon waren.

Weinig *Romeinsche* Schrijvers hebben gewaagd van de Spelen, door dat Volk in de Amphitheaters gegeeven; en de vroegste jaarboeken der Kerke zijn opgevuld met verhaalen van de slachtoffers, die blootgesteld werden aan den smaad des ruwen gemeenen volks, alsmede aan de bespringingen van Leeuwen en Tijgers; terwijl vrijheid en vergiffenis het loon waren van hunnen betoonden moed in het laatste geval. Dit was eene geliefde strafoefening, hunne misdaadigers aangedaan; en zulks strekt ons tevens ten bewijze, dat deeze Meesters en Beheerschers der Wereld, zo vermaard van wegen hunne kunde, slegts weinig schreeden zich van de barbaarschheid verwijderd hadden. De wijze Wetgeeving veranderde vervolgens deeze gewoonte; en de Kampvegters wierden tot dat werk gehuurd, of zij deeden zulks vrijwillig ten moed- en kragt-betoon.

Wij behoeven dan alleen te weeten, hoe het bijkome, dat Stieren uitgekoozen wierden als de voorwerpen van dit plaagend en smertlijk vermaak. Dit valt gemaklijk te agterhaalen, wanneer wij in aanmerking neemen de moeilijkheid en kosten om Leeuwen en Tijgers leevende te krijgen, bovenal naa de vermeestering, door de *Mooren* bevogten, wanneer de *Spanjaarden* een gebrekkigen toegang hadden na de *Africaansche* oevers, en daar zij zulke sterke en ligt aan 't woeden gebragte Beesten in hun eigen land hadden, die bijkans in het bevegten een gelijk betoon van moed vorderden, schoon niet vergezeld van een gelijk gevaar.

In het ontvouwen van dit bedrijf, zal ik, tot onderrigting mijner Leezeren, zo uitvoerig als naauwkeurig weezen. — Voorheen traden de dapperste Heiraanvoerders der *Lusitanische* benden in dit woedend strijdperk.

plek. Na het vermeesteren der *Saraceenen*, velden een GONSALVO, een LARA de speer, en zwaaiden het zwaard tegen den aangehitsten Stier. De belooning dier Helden was de goedkeurende glimlach van hunne geliefde Schoonen. In de oogen dier Schoonen was moedbetoon de grootste verdienste, en de sterkste liefdeband werd gestrengeld door het veragten van gevaar. Opgeschikt met den sjerp, geborduurd door hunne Zielsvoogdesse, stelden zij hunnen roem in het betoon van hunne gemeenzaamheid met tooneelen vol gevaars, en hoe verre hun moed zich zou uitstrekken om voorwerpen van veel grooter verdiensten te behaagen. Deeze geestdrift werd door de Legerhoofden aangekweekt; zulks maakte hun krijgshaftig, en wrogt mede om de logge lust- en werkloosheid uit de legerplaatsen te verdrijven. —— Dan dit is het geval der hedendaagsche Strijderen niet. Die vroegere betooning van edelen moed is verdweenen. Thans zijn het huurlingen, die dit bedrijf verrigten: de trekken van hunnen moed zijn wreed, en van een dierslagterlijken aart.

De dagen, tot de Stierengevegten uitgekoozen, zijn doorgaans Feestdagen van den eenen of anderen Heilig, waarmede der *Spanjaarden* Almanachen zijn opgevuld. In groote Steden kan men driemaal ter week een Stierengevegt bijwoonen. De dag daartoe is niet bepaald, of dit nieuws wordt met drift verspreid, en vervult lieden van allerlei rang met vreugde. Het aanstaande Stierengevegt is de stoffe van het algemeen onderhoud; elks gelaat gloeit, op het hooren dier tijding; oud en jong, even zeer verheugd, vervroegt het aanstaande vermaak. Van alle kanten vloeit de menigte toe na de plaats deezes bedrijfs; noch afstand, noch behoefte wederhouden de liefhebbers; Mannen, Vrouwen, alles streeft derwaards heenen. Hadde het Bestuur der Steden geene bepaaling op die Speelgevegten gemaakt, de velden zouden onbebouwd en de wijnleezingen onvolbragt blijven.

De Stieren, bestemd om op dien dag dit vermaak te verschaffen, worden 's nagts, wanneer de straaten ledig zijn, in de Stad gebragt, voorgegaan door tamme Osfen of Koeijen, die als geleiders dienen. Men sluit ze op in hokken, zo eng, dat zij zich kunnen keeren noch wenden, met den kop na het strijdperk gerigt. Zij

worden hier aangehitst, en door allerlei kunstmiddelen woedend gemaakt.

Reeds is het Amphitheater opgevuld door de ontzettend groote zamengevloeide volksmenigte, brandende van ongeduld na het teken ten aanvang des gevegts. Misschien is 'er geene vertooning ergens op aarde te vinden, gelijk aan deeze van de opeengehoopte toekijkers, gekleed op het pragtigst en lustigst, die de trapswijze opgaande zitplaatzen vullen, en bij voorraad reeds hunne uitgelaatene vreugd betoonen. Het verrukte oog meet reeds de afstanden, en zoekt een standpunt om alles best en naauwkeurigst te kunnen aanschouwen. De Mannen zijn gekleed in hunne kortgesneeden rokken, overlaaden met ontelbaare rijen knoopjes *a lo majo*, met hooggerande hoeden, of kleine fluweelen kappen; het hair is in een zijden netje opgebonden, en een zwart of rood manteltje hangt half over de schouder. — De Vrouwen, wier gewoone kleeding zwart is, vertoonen zich, te dier gelegenheden, in de afsteekendste kleuren; flodderend afhangende linten versieren het zwarte hair der Schoone; de kostbaarste mantel hangt beneden den bekoorelijken middel, over een kort gerimpeld keurs, 't welk de schoonste gestalte te zien geeft, zonder de zieldoortintelende oogen en eene houding te verbergen, welke verrukt. Kostbaare waaijers verwekken eene kunstkoude in den dampkring, en dienen teffens, om, met eene groote *legéreté de main*, haare vrienden, op een afstand zittende, te groeten. — Verfrissende dranken en allerlei gebak worden haar voorgediend door de oppassers; briefjes vermelden de bijzonderheden van 't geen 'er vertoond zal worden; en de onderscheidene soorten van linten, aan den kop des Stiers vastgemaakt, duiden aan, deszelfs ras, afkomst, en de plaats, van waar hij komt. Eene vrolijke tentoonstelling van vlaggen heeft 'er plaats, en, als de *Spanjaarden* met eenig Volk in oorlog zijn, wordt deszelfs vlag omgekeerd op eene zeer zigtbaare plaats gehangen. Het geschreeuw der menigte en de opgaande vuurpijlen kondigen het begin des Stierengevegts aan; 't welk doorgaans 's middags omstreeks vier uuren is. — De seintrompet wordt geblaazen; een bende Soldaaten, vergezeld van muzijk, treedt ter poorte in, en, eene linie gevormd hebbende, doen zij het volk uit het strijdperk

perk wijken. Een derzelven wordt dan geplaatst in elke der kleine wijkplaatzen, op kleine afstanden gemaakt in de binnenste palisfaden, en groot genoeg om den strijder te bergen, voor wiens veiligheid zij verordend zijn.

Vervolgens verschijnt de Gouverneur; deeze is nevens het Stadsbestuur gezeten, bijkans recht over de plaats, waar de Stieren opgesloten zitten. Twee Trompetters staan agter hun. Het Feest gaat onder het opzigt der Overheid voort. Alles is in gereedheid. Vier Kampvegters, in verschillende kleuren gekleed, komen te paard in het strijdperk. Hunne beenen en dijen zijn met dik leder bekleed. In hunne rechterhand voeren zij een lange lans met een ijzeren punt, en met hunne slinker bestuuren zij behendig hunne Paarden. Vrolijk rijden zij den kring rond, maaken hunne buiging voor den Gouverneur, voor de Opzienders van het Feest, alsmede voor hunne bijzondere Beschermheeren.

Daarop schikken zij zich naar hunnen rang over het eerste hok, waaruit men verwagt dat de Stier zal komen, doch aan de slinker zijde, dewijl het Beest, door instinct, van die zijde den aanval doet. De trompet wordt weder gestoken; de schuifdeur wordt geopend, en onmiddelijk springt het bulkend Dier te voorschijn, woedend, raazend van honger, en dol door tergingen. De Stier valt op den toegerusten Ruiter aan, die met zijn speer hem ter rechter of slinker zijde van zijn Paard afweert. De tweede Kampvegter volgt daarop, lokt het Dier ten strijd uit, en ontvangt het op dezelfde wijze. De grootste kragt en behendigheid worden betoond in deeze herhaalde aanvallen; doch het gebeurt menigmaalen, dat de groote en woedende sterkte van den getergden Stier Ridder en Paard doet tuimelen, en beiden op den grond werpt; in welk geval zij beiden niet zelden de wraak ondervinden van den Stier, die met zijne hoorns op hun aanvalt en hun verscheurt, niettegenstaande de pogingen van anderen, om het Dier te doen aflaaten, of na eene andere zijde te wenden. Dikwijls boort hij de hoorns in de lichaamen van Paard en Ruiter, en werpt de verscheurde leden in de hoogte, of verspreidt ze op het strijdveld. Dan te meermaalen ontkomt de Rijder dit onheil, door zich te verbergen in de palisfaden, en hij hervat, weder te paard gesteegen, den strijd. Het gebeurt niet zelden, dat één Stier ver-

scheide. Paarden doodt; doch deeze Dieren, bovenal in *Andalusia*, zijn zo edel van aart, dat zij, daar hunne ingewanden als op den grond sleepen, den Stier staan, en door hun brieschen en hinniken genoegen schijnen te scheppen in dien strijd, schoon 'er niet toe opgebragt. Betoonen zich de Paarden tegenstreevend, dan dekt de Rijder de oogen met een zakdoek, ten einde zij onbewust het gevaar te gemoete treeden; dan zo groot is de moed van dit edel Dier, dat zulks zeldzaam noodig is; doch het doet elk gevoelig mensch geweldig aan, dat deeze den mensch zo dienstbaare beesten gebezigd worden tot zo wreede bedrijven.

Naa dat tooneelen van deezen aart, even schriklijk en afzigtig, eenige keeren herhaald zijn, wordt de trompet anderwerf gestoken; de Ruiters verlaaten het strijdperk. De strijders te voet komen te voorschijn, lustig opgekleed; elk heeft een paar spietzen in de handen. Met deeze porren zij het woedend Dier ten strijde; en als het den kop nederwaards buigt, in eene houding om hun met de hoornen te verscheuren, steeken zij spietzen, die met hoeken gebaard zijn, agter den nek in, en ontwijken de hoorns, door ter zijde af te springen. Deeze *Chulitos a pie* zetten zich rondsom den Stier, en brengen hem onophoudelijk steeken toe; en wanneer hij nabij de zitplaatzen komt, krijgt hij een hagelbui van kleine spietzen in het lijf; de boveneinden derzelven zijn vercierd met papier van allerlei kleuren; men heeft 'er kleine vuurwerken aan gehegt, die, als het lont tot zekere hoogte afgebrand is, met veele slagen losbarsten. De Stier staat nu in eene houding, die woede, met schrik vermengd, zigtbaar aan den dag legt. Zijne vlammende oogen zien den kring rond; hij zoekt, als 't ware, voorwerpen, om zijne ontstoken woede te koelen. Zij ontkomen hem. Het strijdperk weergalmt van zijn gebulk. Stroomen vuil schuim loopen uit mond en neusgaten. Hij vroet den met bloed geverfden grond om, en te vergeefs schudt hij nek en lijf, om zich van de pijnigende spietzen te ontdoen. Woedende van pijn streeft hij het strijdperk rond, poogt de afschuttingen te beklimmen, en zijne wraak op elk hem ontmoetend voorwerp te koelen. Dikwijls tragt hij den eenen of anderen bestrijder op de hoornen te neemen; doch meestal ontwijken en ontkomen zij hem door

hun-

hunne vlugheid, en de Stier heeft niets, dan dat hij een brok van het roode kleed, waarmede men hem getergd en bedroogen heeft, wegvoert.

Ik zag eens een dier Stierbevegteren sterk nagezet door een woedenden Stier, en oogschijnlijk buiten de mogelijkheid om te kunnen ontkomen. Hij was gedrongen tot aan de palisfaden te wijken, en deeze boden hem geen schuilplaats. Reeds stondt het Dier gereed om hem te verscheuren, en de verschrikte aanschouwers verbeeldden zich reeds dat hij den bestrijder op de hoornen nam. Dan de vlugge Kampvegter zette onverschrokken, en met de grootste tegenwoordigheid van geest, zijnen voet voor op den kop van den Stier, en, met éénen sprong, bevondt hij zich buiten gevaar, en, agter het woedend Beest te voorschijn treedende, scheen hij deszelfs vrugtlooze poogingen, om hem te wonden, te belachen; hij danste vrolijk heen, en kwam onverzeerd weg. Naa deeze stoute daad ging hij den kring der toekijkeren rond; de welvoldaane toekijkers en zijne voorstanders gaven hem geld in de ruimte, ter belooning van zijn moed en vlugheid. Voortijds was het een geliefde bloem van den boezem eener Schoone, of een lint, 't geen den dapperen strijder werd toegeworpen; en hij rekende zich gelukkig, zulk een eerprijs met leevensgevaar behaald te hebben.

Wanneer alle de middelen om het Dier te plaagen en te tergen uitgeput zijn, wordt de trompet weder geblaazen, treeden de strijders te voet uit het strijdperk, en een enkele vegter komt te voorschijn. In zijne rechter hand heeft hij een tweesnijdend geweer, op zijnen slinker arm een rood kleed. Naa zich voor de vergaderde menigte geboogen te hebben, tergt hij den Stier, door deezen het roode kleed voor te houden, en, naa verscheide ontwijkingen van diens hoornen, maakt hij zich gereed tot den laatsten en meest bewonderden slag. Hij plaatst zich in eene kloeke en volberaade houding voor den Stier, en houdt zijn zwaard in een schuinschen stand, waartegen het woedend Dier met zulk eene woede inloopt, dat hetzelve tot den greep 'er indringe. Nu bulkt de wankelende Stier, door doodlijke pijn gemarteld; stroomen bloeds storten uit den mond en de wonde neder; zijne verwilderde oogen wijzen uit, in welk een gemartelden staat hij zich bevindt. Het doodlijk staal, bij het halsbeen ingedreeven, heeft de ader

 des:

des leevens getroffen; de verzwakte pooten weigeren hem langer te draagen; waggelende ſtort hij op den grond neder.

Onophoudelijk aangeheeven toejuichingen weergalmen door den grooten kring der toekijkeren, even als in ouden tijde, bij de Olympiſche Spelen der *Grieken*, of der Zwaardſchermeren bij de *Romeinen*. Het leevendigst en ſterkst muzijk verheft zich, doch wordt bijkans verdoofd door 's volks luidrugtige vreugdbetooningen.

Drie zamengekoppelde Muilezels, vercierd met wapperende linten, voeren het verminkt en bloedig overſchot ten ſtrijdperk uit, en de toebereidzels worden gemaakt tot het herhaalen van dezelfde vertooning. De eenige verſcheidenheid beſtaat in de moedbetooningen der Strijderen en de woede van den Stier. Tien of zestien worden 'er dikwijls, op éénen dag, in dier voege van kant geholpen, en het vermaak ſchijnt noch door de eenzelvigheid, noch door de afzigtigheid der tooneelen te verveelen. Veele Paarden komen 'er bij om, en veele Menſchen worden of gewond of verſcheurd. Romero was de grootſte *Matador* (*), dien de *Spanjaards* immer in dit vak hadden, en zijn leevenseinde was deerlijk. Het vleesch der kampgevogten hebbende Dieren wordt te koop geveild; doch alleen door lieden van gemeenen doene gekogt.

Zomtijds wordt het tooneel verwisſeld, door het laaten vegten van twee Paarden; dit levert een grootsch gevegt op, 't geen, ſchoon ſchriklijk, iet edels en fiers in zich heeft. Nu en dan wordt een Beer, een Hert, of eenig ander Dier, in het ſtrijdperk gelaaten, om met de Honden te vegten. Ingevalle een Stier de Bevêgters geen weerſtand wil bieden, gelijk eene enkele maal gebeurt, laat men de Honden op dit Dier los, 't welk dan een volmaakt Hondengevegt oplevert.

De laatſte Stier wordt *Embolado* geheeten; een naam, daarvan ontleend, dat de hoorns van dit Dier met houten bekleedzels aan de toppen voorzien zijn. Het gemeene volk treedt dan te voorſchijn, vat den Stier aan hoornen en ſtaart, en mat hem door hunne menigte af. Het vermaak eens Stierengevegts wordt menigmaal beſlooten met vuurwerken, en de tusſchentijd wordt niet on-

(*) Het woord *Matador* betekent in de *Spaanſche* taal eigenlijk *Moordenaar* of *Doodſlager*.

onaartig aangevuld, daar alle de mannen met hunne vuurslagen kletzen, 't geen een vuurgloed verwekt.

Een gedeelte van het geld, ter gelegenheid deezer Feestvieringen ingezameld, komt aan het Hospitaal van *St. Jan*; het andere gedeelte strekt tot goedmaaking der kosten. Het Amphitheater te *Cadix* is van hout, kan tusschen de tien en twaalf duizend menschen bevatten, en behoort aan de Stad. Het wordt verhuurd aan een Genootschap, doch onder zeer veele en strenge bepaalingen; 't geen egter niet belet, dat het Volk veel in de kosten moet draagen. — De Stierengevegt-plaatzen te *Madrid*, *Sevill*e en *Grenada* zijn van steen, en Koninglijke Stichtingen. In de kleindere Steden, waar men geene eigenlijk daartoe gebouwde Amphitheaters heeft, bedient men zich van de Marktplaatzen; doch alles is in dezelve op een veel kleinder schaal ingerigt.

Indiaanen uit *Zuid-America* vertoonen dikwijls op deeze Feesten hunne vlug- en behendigheid met een lederen riem, waarin zij den Stier weeten in te wikkelen en op den rug te krijgen; waarop zij, door hunne afgerigtheid in dit werk, de poogingen van het Dier, om zich van denzelven te ontslaan, weeten te verijdelen. Veele *Gipsies* vertoonen zich onder de Strijderen te voet. Van tien tot zestig Dollars, naar de onderscheide bekwaamheden en verdiensten, is hun loon voor eenen naamiddag. Aan de zijde van het Amphitheater, 't welk de naamiddagzon beschijnt, is de prijs het halve van de andere. In onderscheide Steden doen zich verschillendheden op; dan de hier gemelde zijn de hoofdtrekken. (*)

Vreem-

(*) De kosten, die een Stierengevegt op een enkelen dag beloopen, en het Geld bij hetzelve ontvangen, zijn op onderscheide plaatzen zeer verschillend. Te *Madrid* kost een gewoon Stierengevegt ten naasten bij 3700 Guldens. De Priesters, bij dit woest vermaak tegenwoordig, om des noods het Sacrament te bedienen, doen zulks voor niet. — Rijklijk worden die kosten betaald en ruim opgewoogen; zo dat de overwinst, die aan het Gasthuis komt, nog al iets bedraagt. De Heer TOWNSEND, die, in zijne zeer leezenswaardige *Reis door Spanje*, mede van het Stierengevegt eene beschrijving geeft, tekent op, dat men van het verhuuren der Zitplaatzen, van de Lieden, die aan de toekijkers water verkoopen, van achttien doode Stieren en zeventien Paardenhuiden, op den 31 van Hooimaand 1786, ruim 7500 Guldens ontving. Zie het I D. 2 St. bl. 344.

Vreemdelingen, gewoon beschaafdere vermaaken bij te woonen, komt het Stierengevegt woest voor. Van wegen het aanhoudend gevaar, waaraan de Rijders en de Paarden blootgesteld zijn, kan een gevoelig hart 'er geen genoegen in scheppen. Zelfs in deeze Eeuw van verlichte Wijsbegeerte schijnt men hier blijde te zijn, de middelen te vermenigvuldigen, tot het om hals brengen zijner Natuurgenooten. Deeze gemeenzaamheid met bloedige tooneelen verdonkert de trekken van het Volkscharacter: greep 'er bij dit Volk eene Omwenteling plaats, deeze zou misschien nog bloediger zijn dan eenige elders. — Het *Spaansche* Rijksbestuur heeft menigmaal gewenscht, dit wreed gebruik af te schaffen (*); doch te vergeefs, daar het zo algemeen in den smaak valt. Het is verbaazend, dat de *Spaansche* Jufferschap zo veel genoegen schept in eene vertooning, zo eenpaarig wreed en bloedig. Zo vatbaar, zo gevoelig voor alles, wat met kieschheid in verband staat, zou men zich veelligt verbeelden, dat die Sexe zodanige tooneelen zou schuwen; dan zij woont dezelve bij, en betoont dus eene strijdigheid zo groot, dat dezelve op te lossen onder de zeer moeilijke verschijnzelen in de zedelijke wereld behoort.

(*) Verscheide Pausfen hebben, zints lang, volstrekt gewild, dat deeze barbaarsche Schouwspelen zouden worden afgeschaft; doch van tijd tot tijd hebben de *Spanjaards* bij het *Roomsche* Hof ten sterksten aangehouden om dezelve toe te staan, en die vertoogen, tot nog toe, het dulden ten gevolge gehad.

IETS OVER DE KIEKENBROEIJERIJEN DER EGYPTENAAREN EN CHINEEZEN, ALSMEDE EEN VERSLAG DER NIEUWAANGELEGDE KIEKENBROEIJERIJ VAN DEN HEER ELIAS BROUWER TE AMSTERDAM.

De beide vindingrijkste Natiën der Oudheid, de *Chineezen* en *Egyptenaaren*, zijn, reeds sedert veele Eeuwen, bedagt geweest, om de Natuur, in het voortbrengen van eene haarer den Mensch hoogstnuttige gaven, naamlijk het tot voedzel dienende Gevogelte, te ondersteunen, en daardoor deszelfs getal op eene verbaazende wijze te doen aangroeijen; waardoor zij den

prijs tot zulk een' aanmerkelijken trap wisten te verminderen, dat ook de minstvermogende dit ligt en gezond voedzel konde bekomen. In *China*, echter, heeft dit alleen plaats met opzicht tot de Eendvogels, wier getal zij, op de navolgende wijze, tot eene aanmerkelijke hoeveelheid weeten te doen aanwasſen. Zij hebben eene ſoort van rieten hutten, of kooijen, in welke zij gevoeglijk een aantal van 4000 Eenden kunnen voeden. De eijeren, welken dit groot aantal vogelen dagelijks legt, worden des Zomers in Buffelsvellen, of ook wel in Eendenmest, welke eene groote hitte door broeijing te weeg brengt, zo lang gelegd, als men vermoedt, en bij ondervinding weet, dat tot het uitbroeden derzelven vereischt wordt. Deze tijd verloopen zijnde, neemt men het eene ei na het andere 'er weder uit, ſlaat elk derzelven open, en vindt ook in elk een vogel. Des Winters, echter, is deze warmte niet voldoende, maar moet door uiterlijke warmte te hulp gekomen worden; zij breiden derhalven de mest op horden uit, leggen daar de eijeren op, en 'er weder een laag mest overheen; daar boven leggen ze ſtroo, of eenige andere ligtelijk te ontſteekene ſtoffe, welke zij aanſteeken, en dit vuur zo lang brandende houden, tot dat ze eenig piepend geluid gewaar worden, als wanneer ze terſtond al het vuur wegdoen en de jonge Eendjens, die zich uit de eijeren pikken, in eene andere kooi ſamenbrengen, waar ze door oude Eenden verder gedekt en opgekweekt worden, tot dat hunne bekjens genoegzaame ſtevigheid verkreegen hebben, om alleen hun voedzel te zoeken.

Schoon 'er nu ook ſomtijds misſchien 20,000 Eendjens bij elkander zijn, hebben de vernuftige handelaars in dit gevogelte echter middelen weeten uit te denken, om dezelven zeer onkostbaar te voeden; welke ſpaarzaamheid door de groote en uitgebreide Rijstlanden niet weinig bevorderd wordt: zij werpen de Eendenkiekens, naamlijk, des morgens een weinig gekookte rijst voor, leggen voords een van riet gevlochten plank tusſchen de eendenkooi en eenig rijstland, openen dan de kooi, wanneer ze met geheele hoopen, en elkander verdringende, door den ſmaak der gekookte rijst uitgelokt, op deze velden aanſtormen, doch geen ſchade aan dezelven veroorzaaken, wijl ze, den ſmaak van de gekookte rijst gehad hebbende, de nog groeijende rijst niet aanraaken, maar zich voords be-

zig houden met deze velden van het onkruid te zuiveren; voor welken dienst de eigenaars derzelven de Eendenhandelaars nog daarenboven eenige erkentenis bewijzen. Des avonds worden ze, door het geluid van eene trompet, of trom, weder naar hunne kooijen gelokt; elke bende kent den bijzonderen klank van de trom of trompet haars eigenaars, en koppelt zich oogenbliklijk bijeen, om weder over de gezegde plank haare kooi te bereiken. (*)

De

(*) MENDOZA, *Hist. de la Chine*, Part I. Liv. 3. Chap. 22. Deze is de eerste Reiziger geweest, die van het kunstbroeden der *Chineezen* gewaagd heeft. Hem hebben Vader MARTINI en anderen nageschreeven. DE PAUW, in zijne *Wijsgeerige Bespiegelingen*, Iste D. bl. 255, geeft echter dit zijn berigt als zeer valsch op, in deze woorden: „ Ondertusschen is het berigt dier *Zendelingen* zo onnaauwkeurig, „ dat men zich niet behoeft te verwonderen, dat WILLOUGHBY, „ die uit geene andere bronnen heeft kunnen scheppen, daarvan zo weinig voldoende berigten heeft gegeeven, in zijne „ Historie der Vogelen. Eene Memorie, door den Heer „ ECKERBERG, in 1754, uit *China* aan de Akademie van „ *Stokholm* gezonden, verschaft ons betere berigten daaromtrent. Vooreerst gebruiken de *Chineezen* geen mest; zij „ hebben houten kisten, die nergens in gelijken naar de „ ovens, welke men thands op zo veele plaatsen in *Egypte* „ ziet. Het zijn vierkante doozen of bakken, omtrent een „ voet hoog, welken men op eene ijzeren plaat zet, daar het „ fornuis onder is, hetwelk zij met half groen hout, dat „ langzaam brandt, verwarmen. Men schikt de eijeren op „ een laag zand, 't welk op den bodem van de kist ligt, „ waarvan men de opening met matten bedekt. Zij, die gelegenheid hebben om MENDOZA zelven te leezen, zullen „ zien, met welk eene onagtzaamheid hij dit gebruik, 't „ welk hij uit zijne verbeelding schijnt beschreeven te hebben, had waargenomen." Al wat hier ten nadeele van het berigt van MENDOZA voorkomt, schijnt ons toe, van zeer weinig kracht te zijn, tegen hetgeen hij over de broeijerij der *Chineezen* gezegd heeft. Immers het Rijk van *China* is derwijze uitgestrekt, dat het zeer mogelijk is, dat in de streeken, waar MENDOZA zich heeft opgehouden, eene geheel andere wijze van broeijing in gebruik was, dan in die, waarvan de Heer ECKERBERG gewaagt, die het ook alleen bij gerucht in de Provintie, waar hij als Ambassadeur resideerde, mogelijk wel alleen uit *Canton*, gemeld heeft, alwaar het in zijnen tijd, 1754, den Europeaanen alleen vergund was zich te onthouden; daar ondertusschen de Vaders Missionarissen geheel *China* doortrokken. Immers ook van NIEUWHOFF (in zijn *Gezantschap naar China*, bl. 156) weeten wij, dat het be-

De *Chineezen* weeten voords de groote menigte eijeren, die ze door deze kunstbewerking bekomen, door inzouten, tegen het verderf te bewaaren; zij leggen ze ten dien einde in zout, dat met krijtaarde vermengd is; door welk bijmengfel de kracht van het zout derwijze vermeerderd wordt, dat het in ftaat is om door de eijerfchaalen heen te dringen en de eijeren genoegzaam te doorzulten; wanneer ze, daar uit genomen, tot eene zeer voedzaame en fmaakelijke fpijze verftrekken, wier gebruik zelfs door hunne Artfen aan de zieken voorgefchreeven wordt.

De *Egyptenaars* ftrekten deze wijze van kunstbroeding van ouds reeds tot allerlei foort van gevogelte uit, doch bezigden die echter voornaamlijk om Kiekens van Hoenders uit te broeden; fchoon de aloude *Egyptenaars* zich echter, ten dien einde, alleen van mest, en, dat inderdaad te verwonderen is, niet van met vuur warm geftookte ovens, bediend hebben; gelijk uit veele plaatfen bij de aloude Griekfche Schrijvers blijkt (*). Zij hadden waarfchijnelijk hunne wijze van broeden, door natuurlijke warmte, van de Struisvogels en Crocodillen afgezien, wier lighaamen niet gevormd zijn om hunne eijeren zelve te kunnen uitbroeden; en werden tot die uitvinding als genoodzaakt, wijl hunne Vorften, Grooten

berigtte van MENDOZA in het Landfchap *Quantung* plaats heeft. Wij vinden te minder onwaarfchijnlijkheid, of voorkomen van verdichting, in het verhaal van MENDOZA, omdat de broeding door mest meer met de natuurlijke warmte overeenkomt, en men, zo iets uitvindende, waarfchijnlijk eerder op de werking der natuur het oog gehad zal hebben, dan dat men op eene door kunst nagebootfte natuur zoude gevallen zijn; te meer nog, daar men deze broeding in het voorwerp zelve, naamlijk *de Eend*, voor oogen had. — Zij, die meenen, dat men dit broeden van den *Struisvogel* en *Crocodil*, welke hunne eijeren in het heete zand te broeden leggen, zoude ontleend hebben, en daarom aan het door kunstvuur heetgemaakte zand den vroegeren rang van uitvinding toeëigenen, dwaalen, naar mijnen dunk, hier van het fpoor, daar de *Eend* zelf wel den weg tot kunftige broeding, door natuurlijke warmte, maar niet door heetgemaakt zand, aanwijst.

(*) Men vindt, naamlijk, belangrijke aantekeningen daaromtrent bij ARISTOTELES, *Hist. An.* Lib. VI. Cap. 2. ANTIGONUS, *Hist. mirab. collect.* Cap. 104; en bij PLINIUS, *Hist. Nat.* Lib. X. Cap. 54. FLAV. VOPISCUS *in Saturn.* Bij welken laatst-

ten en Priesters zich, bij voorkeur, voornaamlijk met Ganzenvleesch plagten te voeden; 't welk de instandhouding en vermeerdering, ook van dit gevogelte, hoogstnoodzaaklijk maakte (*).

De broeding door middel van Ovens schijnt bij die aloude Volken, welke, in verscheidene hunner gewoonten, zeden, uitvindingen en kunsten, zo veel gelijkheids met de *Chineezen* hebben, eerst omtrend het 133ste Jaar onzer Jaartellinge in gebruik gekomen te zijn. Zij gaan daarmede op de volgende wijze te werk: Men bouwt die ovens, van tigchelsteen gemetseld, den een boven den ander, zo dat ze twee verdiepingen uitmaaken; tusschen beide laat men eene ruimte over, waarin men de eijeren plaatst. Men legt omtrend zeven- of achthonderd eijeren in de onderste tusschenruimte: vervolgends legt men de brandstoffe, welke uit koe- en kameel-mest, gemengd met stroo, bestaat, in de ovens, en steekt dezelve des morgens ten tien uuren aan; herhaalende het aanbrengen van nieuwe vuurstoffe weder des namiddags ten drie en des avonds ten negen uuren; doch alsdan vermeerdert men de brandstoffe met een vierde, zo wel wegens de meerdere koude van den nacht, als omdat deze laatst aangebragte brandstoffe tot 's anderen daags 's morgens de ovens in eene gelijkmaatige warmte moet houden. Acht achtereenvolgende dagen houdt men met deze wijze van stooken aan, ten einde van welken tijd men het vuur uitdooft, en het gat van den oven met stroo toestopt; men laat de ovens dan weder acht dagen zonder vuur en ongeopend berusten, waarna men de eijeren uit de onderste tusschenverdieping wegneemt, om dezelven in de bovenste te plaatzen, welker opening men weder zorgvuldig met stroo sluit; dan stookt men, geduurende twee dagen, vuur in de onderste ovens, hetgeen volstaat om de Kiekens te doen uitkomen, welken men dan in het begin met geerstenmeel voert. De grootste zorg bestaat in het wel onderhouden van het vuur

laatstgemelden Autheur men nog eene merkwaardige uitdrukking van Keizer HADRIANUS over deze broeijerij aantreft, die, in een Brief aan SERVIANUS, na eene reize door *Egypte* gedaan te hebben, zich dus uitdrukt: „ Ik wensch „ den *Egyptenaaren* niets anders toe, dan dat zij voortgaan „ zich met hunne Kiekens te voeden, welken zij uitbroeijen „ op eene wijze, die ik mij schaamen zoude te vertellen."

(*) DIODORUS SICULUS, Lib. I.

vuur en in het voeden der Kiekens geduurende de eerste dagen (*). Deze wijze van kiekenbroeden werd althands weleer opgemerkt in de Stad *Mahaleu*, zijnde de Hoofdstad van *Garbia*, een der twee Landschappen, die de *Delta*, of noordelijkste punt van *Egypte*, uitmaaken, en heeft ook waarschijnlijk op dezelfde wijze door geheel *Egypte* plaats, alwaar over het geheel ten minsten 280 Ovens in werking zijn, waarvan sommige 30,000 en andere 80,000 Eijeren tevens uitbroeden.

Dit alles gaat nu, uit hoofde der medewerking van het klimaat in *Egypte* en in de zuidelijke deelen van *China*, zonder eenige moeite of belemmering; doch men heeft ook deze soort van broeding in Europa nagevolgd. Niet lang geleden was 'er nog te *Parijs* zodanig eene Broeijerij in werking. Te *Geneve* was vóór de Revolutie insgelijks zulk eene in stand, waarin veele Kalkoenen wierden uitgebroed; en te *Frankfort aan den Main* heeft men almede dergelijke Fabriek tot uitbroeding van Ganzen-eijeren in gebruik gebragt, die, zo wij verneemen, thands met voordeel wordt gedreeven. De Heer DE REAUMUR heeft over de Kunstbroeding een zeer leezenswaardig Werk, 't welk ook in onze taale vertolkt is, in twee Deelen, in het licht gegeeven (†). Men ziet

(*) *Voyage du Sieur* PAUL LUCAS, *fait en* 1714, *par ordre de* LOUIS QUATORZE, *dans la haute et basse Egypte.* Schoon deze Reis geen van de nieuwste is, komt het ons echter voor, dat de Beschrijving, welke de Autheur van de Kiekenbroeding in *Egypte* geeft, gelijk ook de Afbeelding der Ovens, welke men in zijn Werk vindt, alle kenmerken van echtheid draagen. — Volken, als de *Egyptenaaren* en *Chineezen*, veranderen hunne overoude gewoonten, geduurende Eeuwen lang, niet zo aanmerkelijk, dat men op het naauwkeurig berigt van dezen Reiziger niet nog heden vrij wel zou kunnen afgaan. Met deze beschrijving stemmen ook, min of meer breedvoerig, overeen die van THEVENOT, MONCONYS, GRANGER, REAUMUR en SICARD; voegende de laatste 'er nog bij, dat de *Egyptenaaren* de wijze van behandeling der uitgebroede Kiekens zeer geheim houden, zo zelfs, dat dit geheim alleen in het Dorp *Bermé*, in de *Delta*, 20 mijlen van *Cairo* gelegen, best bekend zoude zijn.

(†) *Traité sur la maniere de faire eclorre les Poulets &c.* De Nederduitsche vertaaling draagt den titel: *Konst om tamme Vogelen van allerhande soort in alle jaartijden uit te broeijen en op te brengen, zo door 't middel van Mest als van 't gewoone Vuur.* 's Hage, 1751.

ziet uit al de behoedzaamheden, welken hij in de behandeling der in onze klimaaten door kunst uitgebroede Kiekens voorschrijft, dat zijne vinding althands op verre na niet tot die volkomenheid gebragt was, om zich veel algemeen voordeel van dezelve te belooven; 't welk ook waarschijnlijk de reden is, waarom men die broeding in het anders zeer industrieuze *Vrankrijk* niet verder voordgezet heeft. —— Intusschen vervat dit Werk, inzonderheid het eerste Deel, zo veel belangrijks voor den Natuuronderzoeker, dat wij niet kunnen nalaaten, hetzelve, bij deze gelegenheid, aan hun, die eenig bijzonder belang in dit vak der Natuurlijke Historie stellen, aan te beveelen. —— 't Is opmerkelijk, dat, daar de ondervinding leert, dat 'er tot de broeding der Kiekens 32 graaden warmte vereischt wordt, gelijk ook REAUMUR heeft, het punt van bloedwarmte echter op alle Thermometers op 30° gesteld wordt.

Een samenloop van omstandigheden heeft ten gevolge gehad, dat men nu onlangs hier ter Stede op nieuw onderstaan heeft, de Kunstbroeding der Eijeren ter hand te neemen, en in dezelve alle die zwarigheden en mocijelijkheden weg te neemen of te verhelpen, welke de broeding van den Heere REAUMUR zo omslagtig en kostbaar gemaakt hebben, dat ze met geen voordeel of algemeen nut te onderneemen ware. De Heer ELIAS BROUWER, weleer Tabakskooper en woonachtig geweest zijnde te *Rotterdam*, doch thands sedert eenige jaaren den Tuin, genoemd *Hoogerlust*, op den Middenweg in de Plantagie alhier, bewoonende, had eens toevallig, onder zijne verschillende lecture, het Werk van den Canunnik DE PAUW, betiteld *Wijsgeerige Bespiegelingen over de Egyptenaaren en de Chineezen*, in 1790 in handen gekreegen; wanneer hem hetgeen die Schrijver, betreffende het uitbroeden van Eijeren, bij die Volken in gebruik, aantekent, zo belangrijk voorkwam, dat hij vervolgends nog veele andere Werken, waarin over deze stoffe gehandeld wordt, met greetigheid verzamelde, en een geheelen bundel aantekeningen uit dezelven samenstelde; edoch zonder vooralsnog eenige eigentlijke Proefneemingen van dien aart in het werk te stellen. Zekere voor hem zeer noodlottige gebeurtenis was vervolgends oorzaak, dat hij deze zijne aantekeningen verloor, en tevens in zulk eene neêrslagtigheid ge-

gedompeld werd, dat hem alle lust tot eenigerhande bezigheid ten eenemaal verging. Deze zijn beklaaglijke toeſtand gaf aan zijne onlangs overledene Zuster, met welke hij te ſamen woonde, aanleiding, om hem, tot aftrekking van denkbeelden, weder aan zijn voorig zo geliefd onderwerp, de Egyptiſche Eijerbroeding, te herinneren, en hem tevens aan te moedigen, om daaromtrent, wijl de gelegenheid hunner Huizing daartoe niet ongeſchikt ſcheen, eenige Proeven te bewerkſtelligen, ten einde zich in die bezigheden eenige afleiding, vermaak en uitſpanning te verſchaffen. Een Stal, welke tot den Tuin, dien zij bewoonden, behoort, ſcheen de geſchiktſte plaats, om eenige inrigtingen tot het voorgenomen oogmerk te doen maaken, welke dan ook welhaast, op kosten van zijne Zuster, aldaar vervaardigd werden.

(*De Beſchrijving en Afbeelding van het een en ander verwagte de Leezer in het volgende Stuk.*)

IETS OVER DE VERHANDELING VAN DEN HOOGLEERAAR M. SIEGENBEEK OVER DE WELLUIDENDHEID DER NEDERDUITSCHE TAAL.

(*Vervolg van bl.* 348.)

Nu komen wij tot het artikel van *om mijnentwil*, *om uwentwil* enz., waarvoor de Hoogleeraar, insgelijks op het gezag van HUYDECOPER, de *t* overtollig keurt.

De redenen, die HUYDECOPER voor dit zijn gevoelen bijbrengt, zijn nog veel zwakker, dan die hij voor zijne zoo aanſtonds wederlegde ſtelling heeft bijgebragt (*).

Het eenige bewijs, dat hij aanvoert, beſtaat in eenige weinige voorbeelden van het weglaten der *t* in gemelde woorden; van welke voorbeelden er twee ontleend zijn uit latere Schrijvers, die geen beſlisſend gezag hebben, en de overige uit WILLERAMUS, MELIS STOKE, en dergelijke overoude Schrijvers, bij welke men de *d* en *t* van welluidendheid, uit hoofde van de toenmalige veel ſneller en onbepaalder uitſpraak, bijkans nimmer zal aantreffen.

Onze tegenwoordige uitſpraak, daarentegen, die, bij meerdere bedaardheid, duidelijkheid en nadruk, deze letters tot hare on-

(*) Zie *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, IIde D. bl. 343.

onderfteuning in zeer vele gevallen zoo onbetwistbaar noodig heeft, verklaart zich zoo ftellig en zoo algemeen voor de invoeging der *t* in de aangeduide woorden, dat hij, die onder befchaafde lieden deze letter wegliet, en *om mijnen wil*, of *om uwen wil* zeide, wanneer hij deze uitdrukking als een bijwoord (adverbialiter) gebruiken wilde, of niet volkomen verftaan, of voor een vreemdeling aangezien, of als een wijshoofd uitgelachen zou worden.

En niet minder beflisfend ten voordeele van de fpelling *om mijnentwil* is de fchrijfwijs van de meeste en beste Schrijvers. Wij ten minfte, die door HUYDECOPERS aanmerking reeds lang geleden ten dezen aanzien opmerkzaam gemaakt waren, kunnen ons niet herinneren bij eenig Schrijver uit onze gulden eeuw immer een enkel voorbeeld van de fchrijfwijs *om mijnen wil* te hebben aangetroffen, behalve alleen die twee bij JEREMIAS DE DECKER (*Rijmoeffeningen*, Ifte D. bl. 231.), die ook aangehaald zijn door den geleerden HINLOPEN in het Ifte Deel van de *Werken der Maatfchappij van Nederlandfche Letterkunde te Leijden*, bl. 122, en nog een derde bij dien zelfden Schrijver t. a. pl. bl. 58, doch waartegen wij de navolgende voorbeelden van de fchrijfwijs *om mijnentwil* enz. kunnen overftellen.

Om mijnentwil.	VLAMING, *Arcadia v. Sann.* bl. 19.
	HOOFT, *Granida*, bl. 36. reg. 9.
	VONDEL, *Gijsbr. v. Aemft.* bl. 37. *Ovid. Heldinnebrieven*, bl. 12. 2 maal. *Virgilius in onrijm*, bl. 139.
	Constthoonende juweel, *Roo roofen van Schiedam*, Spel van zinnen, bl. 12. onderaan.
	WESTERBAAN, Gedichten, IIde D. bl. 366.
Om uwentwil.	G. BRANDT, *Poëzij*, IIde D. Opdragt, bl. 7.
	DE DECKER, *Rijmoeff.* IIde D. bl. 129 en 267.
	WESTERBAAN, *Ockenburgh*, bl. 87.
	ROTGANS, *Poëzij*, bl. 146.
	VONDEL, *Maeghdebrieven*, bl. 10. *Gijsbr. v. Aemft.* bl. 18. *Ovid. Herfcheppingen*, bl. 208.
	HOOFT, *Granida*, bl. 42. reg. 7.
Om zijnentwil.	HOOFT, *N. H.* IIde D. bl. 993.
	HEEMSKERK, *B. A.* bl. 358.
	VONDEL, *Gijsbr. v. Aemft.* bl. 44.
	WESTERBAAN, *Gedichten*, IIde D. bl. 266.
Om harentwil.	WESTERBAAN, *Gedichten*, IIde D. bl. 354.
Om onzentwil.	J. DE DECKER, *Rijmoeff.* Ifte D. bl. 307.
Om hunnentwil.	VONDEL, *Gijsbr. v. Aemft.* bl. 15.

Waar-

Waarbij men nog voegen kan de voorbeelden door HINLOPEN t. a. pl. bijgebragt.

Voorts vindt men ook beſtendig *om mijnentwil* enz. geſchreven in onze *Bijbelvertaling*, gelijk een ieder zien kan, die de plaatſen, te veel om op te noemen, bij TROMMIUS wil naſlaan.

Ook is deze ſpelling met een *t*, offchoon door HUYDECOPER afgekeurd, niet te min bij de latere Schrijvers, even als bij de vroegere, beſtendig in gebruik gebleven, terwijl de ſpelling zonder *t*, die HUYDECOPER aanprees, ondanks al den eerbied voor het gezag van gemelden Taalkenner, door niemand bijna, ten minſte door geen Schrijver van eenigen naam, buiten den Hoogleeraar, zoo veel wij weten, gevolgd is. Ja HUYDECOPER zelve ſchijnt eenigzins huiverig geweest te zijn, om deze ſpelling te gebruiken. Niet één enkel voorbeeld ten minſte van de ſpelwijs *om mijnen wil* is ons, na veel zoekens, in zijne Werken onder het oog gekomen. Van de ſpelwijs *om mijnentwil* integendeel troffen wij een voorbeeld aan in zijne *onberijmde vertaling der Hekeldichten van Horatius*, bl. 23. En WAGENAAR, die anders in zijne ſpelling zich meestal ſtiptelijk houdt aan de regelen, door HUYDECOPER opgegeven, ſchrijft insgelijks *om mijnentwil*, niet *om mijnen wil*. *Om zijnentwille* vonden wij althans in zijne *Vaderlandſche Historie*, Iſte D. bl. 280.

Maar wat doet toch, zal men misſchien met HUYDECOPER vragen, wat doet toch hier de *t?* (*) Wij antwoorden: zij dient vooreerst ter bevordering der welluidendheid, want zij verſtrekt ons bij den overgang van de *n* op de *w* als 't ware tot een bruggetje, verbindt op eene zeer bevallige wijze het bijvoegelijke woord aan het zelfſtandige *wil*, en geeft daardoor gelegenheid, om de geheele ſpreekwijs gemakkelijker en vaardiger in éénen adem als één enkel woord uit te ſpreken. Zij bevordert ten tweede aanmerkelijk de duidelijkheid; want, terwijl zij het bijvoegelijke en het zelfſtandige woord aan elkander vastkoppelt, en dus de geheele ſpreekwijs als tot een enkel woord hervormt, geeft zij daaraan tevens het aanzien en de kracht van een bijwoord, 't welk uit den aard eene ruimere en minder bepaalde beteeke-

(*) Sommigen der Ouden ſchijnen zelve den eigentlijken oorſprong en beteekenis van deze ingevoegde *t* niet recht begrepen te hebben, en uit dien hoofde eenigzins verlegen te zijn geweest, hoe dezelve te plaatſen. Immers vindt men de *t* ſomtijds achter aan het bijvoegelijke naamwoord gehecht, op deze wijze: *om mijnent wil*, ſomtijds daarvan afgeſcheiden, met een afwendingsteeken, of apoſtrof, aldus: *om mijnen 't wil*, ſomtijds met dat teeken aan den anderen kant, in dezer voegé: *om mijnen t' wil.* Ja zelfs vindt men bij WESTERBAAN ergens geſchreven *om mijn ént wil*, en op een andere plaats *om ſijn' ent wil.*

kenis toelaat, en dient dus ter betere onderscheiding van den eigentlijken en den oneigentlijken zin, waarin de spreekwijs kan gebruikt worden. *Om mijnentwil* geeft immers zoo veel te kennen, als *om mij*, *ten mijnen gevalle*, *ter oorzake van mij*, enz. (mei ergo, mei causâ, propter me). *Om mijnen wil*, daarentegen, beteekent in den eigentlijken zin, *om den wil, dien ik heb*, *omdat zoodanig mijn wil is*, (propter meam voluntatem.)

Men stelle nu eens, dat men in alle gevallen bestendig schreef *om mijnen wil*, hoe duister en dubbelzinnig zal het dan niet zijn, wanneer men, bij voorbeeld, leest: *zij treurt om zijnen wil*, daar die uitdrukking alsdan even zoo wel zal kunnen beteekenen, *zij treurt om hem*, *ter liefde van hem*, als, *zij treurt om zijnen kwaden wil; zij treurt*, *omdat hij een wil heeft*, *die redenen van droefheid voor haar bevat*. Maar is het geoorloofd, de *t* in te voegen, dan houdt dat dubbelzinnige op, dan schrijft men in het eerste geval *om zijnentwil*, *om zijnen wil* daarentegen in het laatste. (*)

Had

(*) Al hadden dus de weinige voorbeelden der spelling zonder *t*, door HUYDECOPER bijgebragt, ook voor het overige allen gezag, zouden zij echter nog niets kunnen afdoen, om de deugdelijkheid der spelling met een *t* te bestrijden, ten zij men ook alvorens bewees; dat de spreekwijs op die plaatsen niet in den eigentlijken, maar in den oneigentlijken zin moet worden opgevat; en wij twijfelen zeer, of zij in dit opzicht wel allen de proef zouden kunnen doorstaan. Wij hebben de Schrijvers, waaruit die voorbeelden ontleend zijn, nu niet bij der hand, om dit uit den samenhang, waarin de woorden voorkomen, te onderzoeken, en de voorbeelden der spelling met een *t*, door ons aangevoerd, zijn ook in aantal en gezag zoo verre overwigtig. dat wij ons van deze moeite zeer wel ontslagen mogen rekenen. Doch wij kunnen echter niet nalaten, met een enkel woord aan te merken, dat de plaatsen uit DE DECKER, waarvan wij boven gewag maakten, en die wij zeiden de eenige te zijn, waar ons de spelling zonder *t* is voorgekomen, indien men de gemelde onderscheiding in het oog houdt, onzes inziens veel eer onze stelling, dan die van HUYDECOPER bevestigen. Uit drie andere voorbeelden van denzelfden DE DECKER, boven door ons aangehaald, is het toch genoegzaam blijkbaar, dat deze nette Schrijver, wanneer hij de spreekwijs in den oneigentlijken zin, als een bijwoord (adverbialiter), gebruikte, de *t* invoegde, en op alle die plaatsen, waar hij de *t* weglaat, schijnt de eigentlijke zin der spreekwijs met zekeren bijzonderen nadruk bedoeld te zijn. Zie hier dezelve:

Rijmoeff. Iste D. bl. 58.

(God belooft), „ met prijs dezulken te verzien,
„ Die noch geweld noch dood *om zijnen wil* ontzien."

en bl. 231.

„ Hij" (Christus) „ moet *om uwen wil* een hoofd vol wonden dragen."
(terwijl gij, menschen!)
——— „ niet den minsten lust
„ Den minsten buiklust zoudt *om zijnen wil* besnijden."

Dan wie, die den geest, of de spreekmanier en denktrant, van DE DEC-

Had VONDEL op dit onderscheid geen acht gegeven, en de spreekwijs altoos, ook in den oneigentlijken zin, zonder de *t* gebruikt, dan had hij, bij voorbeeld, in zijne vertaling van den *3den Heldinnebrief van Ovidius* (*), Brisels aan Achilles moeten laten schrijven: „*De gramschap, om mijnen wil gerezen, bedare om mijnen wil.*" Maar dan immers zou men uit de woorden, letterlijk genomen, ook dezen ongerijmden zin hebben kunnen opmaken: dat de gramschap van Achilles om den wil of op de begeerte van Brisels ontstaan was, en dat dezelve uit dien hoofde nu behoorde op te houden, wijl het thans haar wil was, dat dezelve niet langer zou voortduren. De *t*, die VONDEL hier invoegde, neemt alle aanleiding tot soortgelijk misverstand weg. Wanneer toch Brisels schrijft: „*De gramschap, om mijnentwil gerezen, bedare om mijnentwil,*" kan 'er geen twijfel meer zijn, of zij wil te kennen geven, dat de gramschap van Achilles, wijl die om haar, om haar bezit, uit liefde voor haar ontstaan was, ook nu behoorde op te houden ten haren gevalle.

Maar, waarom dan, ondanks dit voordeel van het bevorderen der duidelijkheid, ondanks de meerdere welluidendheid, en de gemakkelijker uitspraak, ondanks het algemeene spraak- en schrijfgebruik, enkel om een inval van HUYDECOPER, dien de man zelve waarschijnelijk weinig overdacht heeft en waardeerde, deze invoeging van de *t* afgeschaft? — Zij is eene onregelmatigheid, zegt men, waarvan men de taal moet zuiveren. Maar zij geschiedt immers op eene zeer regelmatige wijze? Zij heeft immers zeer geregeld plaats, niet alleen bij alle de bezittelijke voornaamwoorden, aan het woord *wil* vastgehecht, en als bijwoorden gebruikt, maar ook bij verscheiden andere bijvoegelijke woorden, in vereeniging met het gemelde zelfstandige woord, als bijwoorden gebezigd? Men zegt immers niet alleen, *om mijnentwil, om uwentwil, om zijnentwil, om harentwil, om onzentwil, om hunnentwil*, maar ook *om velentwil, om allentwil, om geenentwil* enz.? Ja zelfs het woord *wil* is immers niet het eenige, dat op zulk eene wijze door de letter *t* aan een voorafgaand bijvoegelijk woord gekoppeld wordt, maar

DECKER eenigzins kent, bemerkt niet, dat het woord *wil* hier telkens in den eigentlijken zin met zekeren bijzonderen nadruk gebruikt wordt. In de eerst vermelde plaats is dit zeker zeer in het oog loopend, — maar ook in de beide andere is het, onzes oordeels, niet minder onbetwistbaar. De meening immers is dáár niet eenvoudig: Christus moest zoo veel lijden *om* de menschen, en echter willen de menschen hunne lusten niet beteugelen *om* Christus; maar zij is deze: Christus moest zoo veel lijden ter zake van den bedorven *wil*, van de zondige begeerten der menschen, en echter willen de menschen, ten gevalle van den goeden en heiligen *wil* van Christus, die dit begeert, dat men zijne lusten zal beteugelen, niet de allerminste zelfsverzaking zich getroosten.

(*) Bl. 12.

maar ook andere zelfſtandige naamwoorden. nemen immers bij ſoortgelijke ſamenvoegingen, ten einde als bijwoorden gebruikt te worden, deze *t* aan? Zoo is het althans met de woorden *weg* en *half*. Wij zeggen immers *van mijnentwege*, *van uwentwege*, *van zijnentwege* enz., *van mijnenthalve*, of, bij verkorting, *mijnenthalve*, *uwenthalve*, *zijnenthalve* enz., alsmede *van allentwege*, *van velentwege* enz., *allenthalve*, *velenthalve* enz. Want dat deze ſpreekwijzen niet, zoo als de Hoogleeraar van oordeel ſchijnt te zijn, tot den lageren ſpreektrant en den gemeenzamer omgang uitſluitenderwijze behooren, maar ook wel degelijk in den deftigen ſchrijfſtijl gebruikelijk zijn, leeren ons ten duidelijkſte de voorbeelden van den overdeftigen HOOFT en van andere achtbare Schrijvers, die van deze ſpreekwijzen zich bedienden; gelijk de navolgende plaatſen, die ons, dit ſchrijvende, voor de hand kwamen, genoegzaam, zoo wij meenen, kunnen aantoonen.

Van mijnentwege.	HOOFT, *Brieven*, bl. 240. Br. 292. bl. 555. Br. 748.
	G. BRANDT, *Rechtspl. van Oldenb.* bl. 51.
	Bijbelvert. 1 *Sam.* XXII: 8. *Ezech.* III: 17. XXXIII: 7.
Van uwentwege.	*Constthoonende juw. de Corenaren van Catwijck*, Spel van Zinnen, bl. 17.
Van zijnentwege.	HOOFT, *N. H.* IIde D. bl. 993. *Brieven*, bl. 493. Br. 657.
	WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* Iſte D. bl. 95.
Harentwege.	HOOFT, *Brieven*, bl. 68. Br. 79. bl. 428. Br. 571.
Van onzentwege.	*Bijbelvert.* 1 *Sam.* VII: 8.
Mijnenthalve.	VOLLENHOVE, *Poëzij*, bl. 222.
	POOT, *Berecht aan den Lezer*, Iſte D. bl. XXVII.
	VLAMING, *Arc. v. Sann.* bl. 43.
	VONDEL, *Poëzij*, Iſte D. bl. 145.
	KILIAAN op 't woord *half*.
	HUIJGENS, *Korenbloemen*, Iſte D. bl. 434.
Uwenthalve.	VONDEL, *Heldinnebrieven*, bl. 5.
	DE DECKER, *Rijmoeff.* Iſte D. bl. 274.
	Bijbelvert. *Rom.* XVI: 19.
Zijnenthalve.	VONDEL, *Virg. in onrijm.* Voorrede, bl. 5.
	HEEMSKERK, *B. A.* bl. 358.
	WESTERBAAN, *Gedichten*, IIde D. bl. 168.
Harenthalve.	*Bijbelvert.* *Num.* XXXII: 28.
Allenthalve.	HEEMSKERK, *B. A.* bl. 50. 217. 629.
Dezenthalve.	HUIJGENS, *Korenbloemen*, Iſte D. bl. 429.
Dienthalve.	HEEMSKERK, *B. A.* bl. 46. 129. 272.
	Zeker Octrooi bij WAGENAAR, *Beſchrijv. van Amſterdam*, Xde D. bl. 434.

Ook

Ook geeft TEN KATE, die groote kenner en wetgever in het vak van Nederduitsche taalregelen, het zelfs uitdrukkelijk als een regel op, om bij de achtervoegsels *wege*, *halve* en *wille*, bij wijze van bijwoorden gebruikt, en achter de bijvoegelijke voornaamwoorden geplaatst, de *t* tusschen in te voegen. Zie IIde D. bl. 89.

En wat is toch de *t* op 't eind in *ten mijnent*, *ten uwent* enz., die zoo gepastelijk door den schranderen HINLOPEN t. a. pl. bij de *t* in *om mijnentwil* vergeleken is, schoon hij, 't geen ons verwondert, den oorsprong van dezelve niet schijnt bevroed te hebben, wat is die *t* toch anders dan mede een uitvloeisel van denzelfden taalregel, volgens welken men eertijds gewoon was een bijvoegelijk en zelfstandig woord door middel van een *t* aan elkander te koppelen, en tot een enkel bijwoord te vormen.

Immers is dit *ten mijnent*, *ten uwent* enz. niets anders, dan eene verkorting van de spreekwijs *ten mijnenthuize*, *ten uwenthuize* enz. te voren in gebruik, gelijk onbetwistbaar blijkt uit HEEMSKERK, *B. A.* bl. 70, waar deze spreekwijs nog zoo volledig voorkomt. Immers lezen wij daar: „*Dat men daaraan konde sien, dat 'er een man* T' HAARENTHUIJS *Heer was.*"

En, zoo men zich de moeite gaf, dit stuk nader te onderzoeken, zou men, verbeelden wij ons, wel meerdere blijken van denzelfden regel ontdekken. Wat toch is dat *allenthenen*, 't welk KILIAAN bij *allenthalve* heeft aangeteekend, dan eene gelijksoortige samenkoppeling, door middel van een *t*, van het oude woord *heen*, 't welk zoo veel als *weg* moet beteekend hebben (*), en het bijvoegelijke *al*? En zou het wel zoo ongerijmd zijn, te onderstellen, dat, bij voorbeeld, de woorden *dikkent* (saepe) en *letstent* of *laatstent* (ultimo), die wij mede bij KILIAAN vinden, misschien wel verkortingen konden zijn van *dikkentmale*; *laatstentmale*, of eenige dergelijke vollediger spreekwijzen, voormaals in gebruik?

(*) Zie HUYDECOPER, *Pr. v. T. en D.* IIIde D. bl. 260.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

LISIPPUS; OF DE VERKEERDE EDELMOEDIGHEID.

Lisippus is iemand, wiens grootheid van ziel door de geheele waereld bewonderd wordt. Zijne edelmoedigheid is dermate, dat hij de genen, die zijnen onderstand behoeven, voorkomt, en hun de moeite en de vernedering van het vragen bespaart. Hij verplicht niet minder door de

milddadigheid zijner giften, als door de onbegrijpelijke bevalligheid, met welke hij die weet uit te delen. Somtijds zelfs ſtort hij zijne gaven uit over Vreemdelingen; en men weet, dat hij dienſten bewezen heeft aan lieden, die zich hooglijk verklaard hadden zijne Vijanden te zijn.

De geheele waereld is het ééns, dat men zijne edelmoedigheid moet prijzen; een enkel ſoort van lieden beklaagt zich over zijn gedrag: LISIPPUS betaalt zijne ſchulden niet.

Het valt niet moeilijk, een gedrag op te helderen, het welk in den eerſten opſlag zoo tegenſtrijdig ſchijnt. 'Er is eene Grootheid in het weldoen gelegen, — en 'er is niets dan Rechtvaardigheid vervat in het betalen zijner ſchuldeiſchers. De Edelmoedigheid is het deel eener ziele, die boven de gemeene begrippen verheven is. Zij heeft iets van 't geen wij in de Helden bewonderen, en 't geen wij met een ſoort van Volksdrift prijzen. De Rechtvaardigheid, daarentegen, is eene deugd, die zuiver werktuiglijk is, op zijn best genomen goed genoeg voor den Koopman, en om ter Beurze beoeffend te worden door de Handelaars in den Wisſel.

Zijne ſchulden betalende, doet iemand alleenlijk het geen hij verplicht is; en het is eene verrichting, die geene ſpooren van den minſten roem achterlaat. Zo LISIPPUS zijne ſchuldeiſchers voldeed, wie is 'er, die zich de moeite zoude geven, zulks der waereld bekend te maken? De Edelmoedigheid, daarentegen, is eene zeer onderſcheidene deugd; zij verheft zich boven den eenvoudigen plicht, en, naarmate van den graad harer verheffing, trekt zij de aandacht en de bewondering der zwakke ſtervelingen van deze benedenwaereld tot zich.

Het is op deze wijze, dat de menſchen doorgaands over de Rechtvaardigheid en de Edelmoedigheid redenkavelen. De eerſte wordt voorbijgezien, alhoewel zij eene *wezenlijke* deugd is, tot welzijn der ſamenleving; de andere boeit onze aandacht en hoogachting, alhoewel zij niet dan te dikwijls voortkomt uit de onſtuimigheid van een oplopend karakter, veeleer beſtuurd door de verwaandheid dan door de reden.

LISIPPUS verneemt van zijn Bankier, dat deze van hem verlangt de afdoening van een voorſchot van vijftig Louïſen, en dat een zijner Vrienden, in ongeval geraakt, hem die zelfde ſomme ter leen vraagt; hij geeft dezelve, zonder te aarſelen, aan den laatstgemelden, dewijl deze als eene gunst verzoekt, het geen de andere van hem vordert, als eene hem wettig toekomende ſchuld.

De menſchen in 't algemeen begrijpen het woord rechtvaardig kwalijk. Men gelooft doorgaands, dat Rechtvaardigheid niet anders beſtaat, dan in de betrachting van die plichten, tot welke de wetten der ſamenlevinge ons kunnen noodzaken. 't Is zoo; wij ſtemmen toe, dat de kragt van het woord *zulks* ſomtijds gedoogt; en in dezen zin moet men de Rechtvaardigheid

van

van de Billijkheid onderscheiden: maar 'er is eene Rechtvaardigheid, welke veel algemeener is, en die men kan beschouwen als alle overige deugden te samen bevattende.

De Rechtvaardigheid kan beschreven worden als die deugd, welke ons verplicht, aan een iegelijk te geven het geen wij hem schuldig zijn. Dit woord, in dien engen zin genomen zijnde, behelst de betragting van alle die deugden, ons door de reden voorgeschreven, en op welke de samenleving zich van onze zijde mag verlaten. Onze plicht omtrent het Opperste Wezen, omtrent onszelven, en van den eenen omtrent den anderen, is ten vollen vervuld, wanneer wij aan ieder hunner doen toekomen het gene wij hém verschuldigd zijn. Zoodanig is Rechtvaardigheid, eigentlijk gesproken, de ééne en eenigste deugd, en 't is uit haar dat alle de andere haaren oorsprong nemen.

De Oprechtheid, de Moed, de Liefde, bij voorbeeld, de Edelmoedigheid zijn geene deugden uit zich zelven; en alhoewel zij dezen naam verdienen, zijn zij die verschuldigd aan de Rechtvaardigheid, die hen in werking brengt en bestuurt: zonder deze Leidsvrouw, kan de Oprechtheid in Onbeschoftheid, de Standvastigheid in Stijfhoofdigheid, de Liefde in Onbeschaamdheid, en de Edelmoedigheid in eene kwalijk geplaatste Milddadigheid ontaarten.

Eene belangelooze daad, die niet door de Rechtvaardigheid wordt bestuurd, is, op zijn best genomen, in zichzelve onverschillig, en zeer dikwijls wordt zij misdadig. De verspillingen, waartoe de samenleving ons verplicht, als daar zijn Giften, Verjaarfeesten, Maaltijden en andere behoeften der weelde, zijn op zich zelven louter onverschillige daaden, zoo lang zij zich kunnen vereenigen met voegzamer milddadigheden; maar zij worden misdadig, zoo dra zij ons uitputten tot een punt, dat ons belet, van ons vermogen op eene nuttiger wijze gebruik te maken.

De waare Edelmoedigheid is dus een plicht, die ons zoo ontwijffelbaar nodig is te vervullen, als die gene, welke ons door de Wet zijn bevolen. 't Is een regel, ons voorgeschreven door de Reden, die het hoogste gezag bij elk redelijk wezen moet uitmaken. Maar deze Edelmoedigheid bestaat geenszins in het opvolgen van iedere aandoening van medelijden; in de overgave van het bestuur aan blinde driften als onze leidslieden, en in het belemmeren van ons vermogen door milddadigheden van een enkel oogenblik, die ons buiten staat stellen, dezelve in 't vervolg te blijven voortzetten.

Men schildert den Gierigaart doorgaands af als een Man zonder Eer of zonder Menschelijkheid, die niet leeft dan om voor zich zelven te verzamelen, en die aan deze drift alle andere soort van genoegens opoffert. Men heeft hem ook afgeschetst als een Dwaas, die, midden in den overvloed, alle vermaken verbant, en zich, van ingebeelde, dadelijke behoef-

len maakt. Ondertusschen gelijken weinigen, zeer weinigen naar dit afbeeldsel, en mogelijk bestonden 'er nimmer menschen, in welke alle deze trekken zich te gelijk vereenigden. Maar 't is doorgaands van den laatdunkenden en werkelozen man, dat wij met deze hatelijke namen horen bestempelen degenen, die huishoudelijk en zuinig zijn; die door matigheid en arbeidzaamheid tot eenen stand geraken, die hun boven huns gelijken verheft, en die onder den grooten hoop hun aandeel van naarstigheid opbrengen.

Hoe toch kunnen de weetnieten en laatdunkenden zeggen, dat de samenleving veel gelukkiger zoude zijn, door een kleiner getal dezer vermeende Vrekken: in 't algemeen zijn het de zoodanigen, die men op het einde bevindt, de waare Weldoeners der Maatschappije te zijn geweest. In de verkering met een Gierigaart verliezen wij zeldzaam, maar zeer dikwijls in die met een Verkwister.

Een zeker Fransch Priester, GODINOT genaamd, en langen tijd onder den naam van *Grippe-sou* bekend geweest, weigerde bestendig, zijnen bijstand aan de ontwijffelbaarste armoede te verleenen. Verbazende Wijnbergen, waarvan hij eigenaar was, en die hij wist te doen gelden, bragten hem zeer aanzienlijke sommen op. De Inwoonders van *Reims*, zijne medeburgers, waren afkerig van hem; en het gemeen, dat zeer zelden de gierigen bemint, vervolgde hem overal, hem met de grootste blijken hunner verachting overladende. Hij hield nogthans aan, in zijne gewone eenvoudigheid voort te leven, en nam zijne verwonderlijke spaarzaamheid altoos getrouwelijk in acht. Zedert langen tijd was hij overreed van de behoefte der Armen in de Stad, en bovenal van het gebrek aan Water, 't welk het volk verplicht was tot een zeer hogen prijs te kopen. Hij besteedde daarom zijn gansche vermogen, zedert zoo veele jaren bijeenverzameld, aan de samenstelling van eene Waterleiding, en bewees daardoor den Armen eene veel grooter en bestendiger weldaad, dan wanneer hij zijne inkomsten, bij dagelijksche liefdegiften, aan zijne deur onder de Armen gestrooid hadde.

Onder menschen, die hun leven doorgebragt hebben in de afzondering der Studien, vinden wij maar al te dikwijls de zoo kwalijk geplaatste deugden, waarover wij ons in dezen beklaagd hebben: wij vinden hun vooringenomen voor het geen men schitterende Deugden noemt, geheel vergetende die, welke gewooner zijn. De Wijsbegeerte moge, op eenen zwellenden toon, deze overbodige plichten verheffen boven de zoodanige, die onvermijdelijk noodzakelijk zijn; het is hiermede even zoo gesteld als met iemand, die, zich geen ander denkbeeld van het menschelijk geslacht vormende dan volgens de beschrijvingen, in de waereld verschijnt met een hart, dat voor alle de voorgewende ongelukken medelijdend

is, — en die ondertusschen, door verkeerde en kwalijk geplaatste milddadigheid, zich zelven tot eenen staat van behoefte brengt, gelijk aan die van hun, welken hij ondersteuning verleent.

Ik zal dit stuk besluiten met de opgave van den raad, welken een Wijze aan eenen Jongeling gaf, die al zijn vermogen uitputte, door vermeende Armen te ondersteunen. „Het is „mogelijk," zeide hij, „dat de gene, aan wien gij geeft, „geen eerlijk Man is, en ik weet dat gij, die hem geeft, het „voorzeker zijt. Gij ziet dus, dat gij door uwe Milddadigheid een weldenkend Man een gedeelte van zijn bestaan „ontneemt, om het aan eenen anderen te geven, die zeer „mogelijk een Schurk is; en, terwijl gij alzoo onrechtvaardig zijt, in eene twijffelachtige Deugd te belonen, wordt „gij het dubbel, door uzelven te berooven." . . . . — —

VOORBEHOEDING DER WATERVREES BIJ DEN BEET VAN EEN DOLLEN HOND. Door den Heer HUFELAND.

Men snijdt zoo veel mooglijk den gehelen beet uit, of, indien dit niet kan geschieden, scarificeert men de wonde sterk, plaatst vervolgens een Kopglas op dezelve, herhaalt dit zoo lang tot dat 'er geen bloed meer uitvloeit; dan scarificeert men wederom op nieuw, herhaalt de applicatie van het Kopglas, tot 'er geen bloed meer ontlast wordt. Alsdan strooit men Buspoeder in de wonde, en ontsteekt hetzelve, als het éénige middel, om de gehele oppervlakte der wonde, en het mooglijk reeds ingezogen gif, in eene kool te veranderen en te verstoren. Hierop wordt de wond tot eene sterke verettering gebragt door middel van *Ung. Digestiv.* met *Pulv. Cantharid.* vermengd; zulks wordt drie maanden lang onderhouden. Al aanstonds in den beginne wordt de *Belladonna* in opklimmende giften toegediend, zoo dat men met 1 grein begint, en, naar het verschil des ouderdoms, dagelijks met 1 of ½ grein de gifte vermeerdert, tot dat men het punt bereikt, waar de verduistering der oogen en bedwelming begint, hetwelk somtijds eerst op 9 greinen volgt. Met deze gifte, of, indien dezelve te hevig werke, iets minder, vaart men nu 14 dagen voort. Zoo als men in den beginne allengskens was opgeklommen, vermindert men thans van dag tot dag de gifte, tot men ten laatsten geheel ophoudt. Het komt mij voor van zeer veel gewigt te zijn, dat men de *Belladonna* dagelijks in volle gifte slegts eenmaal des avonds bij het naar bed gaan geve, en voorts het daarop volgende zweet behoorlijk afwagte. Den omtrek der wonde laat men de eerste drie weeken met *Ung. Mercurial.*

 wrij-

wrijven. Nadat de wond drie maanden lang in ettering is gehouden, moet men, ten minsten nog een geheel jaar lang, op de plaats der wonde zelve, of daar naast aan, eene *fontanel* onderhouden.

Van alle die genen, welken ik volgens dit voorschrift behandeld heb, is mij geen één geval eener opgevolgde Watervrees voorgekomen. Doch moet ik dit nog hierbij aanmerken, dat men, wanneer ook deze methode al eens in één geval mislukte, niet aanstonds tot derzelver onvermogen behoort te besluiten: want in een geval kan, door een zamenloop van verschillende omstandigheden, eene geneeswijze krachteloos gemaakt worden, die in honderd andere gevallen de voortreflijkste uitwerking zoude gehad hebben.

NIEUWE WIJZE OM DE PLANTEN TE BESPROEIJEN.
DOOR WILLIAM TATHAN.

Het middel, door den Heer TATHAN, een *Engelschman*, bekend gemaakt, bestaat eenvoudig hierin. Men plaatst eén vat vol water bij de planten, die men wil besproeijen. Uit dit vat met water laat men zoo veele draaden katoen, een weinig gedraaid, hangen, als men planten heeft te bevogtigen, en men omwindt den voet of stam van ieder dier planten met een draad katoen. Niet onnut zoude het zijn, den draad met aarde, of liever met een weinig mest, te bedekken. Ligt zal men begrijpen, dat het water, door de draaden, die als zoo veele geuten uitmaaken, gestadig wordende opgepompt, niet kan nalaaten, de plant van eene gestadige vogtigheid te voorzien, en dat men die vogtigheid naar derzelver behoefte kan inrigten, door de dikte des katoendraads te vermeerderen of te verminderen. De Heer TATHAN heeft twee voordeelen van deeze wijze van doen opgemerkt: het eerste is, dat de planten de volkomene werking der zonne kunnen genieten, zonder immer eene droogte te ondergaan, die altijd den groei vertraagt, zelfs geheel doet stilstaan. Het ander voordeel is, dat, voor zoo veel deeze wijze van bevogtiginge zeer langzaam toegaat, het water, welk daartoe wordt gebruikt*, aan de werking der lucht lang zal blootgesteld blijven, en daardoor ter bevorderinge van den groei beter geschikt worden.

VOOR-

VOORDEELEN VAN HET STROO VAN BOEKWEIT.

Het ſtroo van het koorn, Boekweit genaamd, bezit een voordeel, waarvan weinige menſchen zich bedienen. Gemeenlijk wordt het alleenlijk gebruikt om het tot een flegt ſtrooizel op de ſtallen te doen dienen. Niet ondienſtig zal het, derhalven, zijn, aan te wijzen, wat nut men daarvan trekke in het Noordlijk gedeelte van het Departement *de la Manche.*

Terſtond naa den oogst, en voor dat het ſtroo droog is, wordt het in groote hoopen verbrand. Naa het volkomen verbranden klopt en roert men de asch met lange ſtokken. Hierdoor ontvangt het de vastigheid van de Winkel-Potasch en Weedasch, en bezit in der daad derzelver eigenſchappen: want, door eene allerzorgvuldigſte ontbinding, is het gebleeken, dat, van alle de Winkel-zouten, de asch van Boekweitſtroo de meeste *Alkali* bezit.

GEMAKLIJK MIDDEL OM DE VLEKKEN WEG TE NEEMEN.
Door den Heer LENORMAND.

Tot het wegneemen der vlekken is 'er eene menigte voorſchriften voorhanden; doch geen eenvoudiger middel is mij bekend, dan 't welk ik zal voordraagen, en waarvan ik in veele omſtandigheden de proef heb genomen. Welke ook de ſtoffe zij, de olij-, vet- en ſmeervlekken verdwijnen in een oogenblik, zonder dat de kleur der ſtoffe verſchiete.

Neem vijf of zes gloeiende koolen, ter grootte omtrent van een noot; leg dezelve in een lap wit en ſchoon linnen, naa het alvoorens nat gemaakt, en 'er het overtollige water met de hand uitgedrukt te hebben. Spreid de gevlekte ſtoffe op een tafel uit, waarop gij alvoorens een ſchoon ſervet gelegd hebt, en neem dan den lap linnen, met de koolen in hetzelve, bij de vier hoeken, en leg het op de vlek. Ligt het popje op, en leg het agtervolgens tien of twaalfmaal op de vlek, daarop een weinig drukkende; en de vlek verdwijnt terſtond.

Wanneer de vlek groot is, dringt dezelve zomtijds door de ſtoffe, en het vet of de olij worden door het ſervet opgenomen. Maar wanneer het popje op de vlek wordt gelegd, 't zij dezelve door het ſervet al of niet worde ingezogen, ziet men een dikken damp opgaan, die naar de vlek riekt; 't geen grond geeft om te vermoeden, dat de warmte, welke de gloeiende koolen van zich geeven, het water

van

van het linnen; waar binnen zij besloten zijn, doende uitdampen, het vet of de olij ontbindt, en dezelve in damp doet vervliegen.

Zeker is het, dat niet eene der vermelde vlekken tot nog toe tegen deeze bewerking bestand geweest is.

ZONDERLINGE ONTMOETING, TUSSCHEN WILLIAM ARMSTRONG EN SIR ALEXANDER GIBSON.

(Ontleend uit SCOTT's *Minstrelsy of the Scottish Border*, Vol. III.)

Omtrent het midden der zeventiende Eeuwe viel in *Schotland* de volgende zonderlinge gebeurtenis voor. Lord TRAQUAIR hadt eene pleitzaak, welke ten Hove zou beslist worden. 'Er deedt zich alle reden op om te gelooven, dat het vonnis van de beslissende stem des Voorzitters zou afhangen, daar het getal der Regteren aan beide zijden voorts gelijk gerekend werd. Men wist, dat de Voorzitter, ALEXANDER GIBSON, Lord TRAQUAIR geheel niet gunstig was. De voorstanders van dien Lord begreepen, dat het geraaden was, den President, ware het mogelijk, te verwijderen, als deeze zaak stondt beslist te worden.

In deeze verlegenheid vervoegde zich TRAQUAIR tot WILLIAM ARMSTRONG, die op staanden voet zijn dienst aanboodt, om den Voorzitter, voor eenen tijd, het waarneemen van zijnen post te beletten. Naa gedaan onderzoek vernam hij, dat GIBSON de gewoonte hadt om dikwijls te paard een lugtje te gaan scheppen in de zandige oorden van *Leith*, en alsdan somwijlen alleen reedt.

ARMSTRONG, die reeds lang gewagt hadt na eene voor zijn plan zo gunstige gelegenheid, zag die eindelijk gebooren. Hij vervoegde zich bij den alleen rijdenden Voorzitter, sprak hem aan, en wikkelde hem in diep onderhoud. Zo veel smaaks vondt GIBSON in dit gesprek, dat hij onder 't zelve met zijn, zo 't scheen toevalligen, weggenoot voortreedt, die hem bragt in een eenzaam en zelden bezogt oord, *Frigate Whins* geheeten. Daar gekomen, reedt hij schielijk tegen GIBSON in, en trok hem van zijn paard: een grooten mantel hadt hij medegenomen; in deezen wondt hij den Voorzitter, zette dien nevens hem agter op zijn paard, en reedt weg.

Met grooten spoed reeden zij voort, langs weinig bekende wegen. Eindelijk zette hij den bevreesden en afgematten GIBSON af in een oud Kasteel in *Annandale*, bekend onder den naam van den *Tooren van Graham*.

GIBSON's paard zonder rijder gevonden zijnde, besloot men dat het zijn Meester afgeworpen hadt, en deeze in zee was omgekomen. Zijne Vrienden toogen het rouwgewaad

aan,

aan, en een ander werd met den post des Voorzitterschaps bekleed.

Middelerwijle fleet de vermeende Doode een zeer verdrietigen tijd in het gemelde Kasteel. Hij zat 'er gevangen en eenzaam; hij ontving zijne fpijs en drank door eene opening in den muur, en hoorde nooit eenige menschlijke ftem, behalven wanneer een Schaapherder zijn Hond met den naam van *Batty* riep, en eene Dienstmaagd de Kat *Maudge*. Hij befloot, dat die klanken aanroepingen der Geesten waren: want hij ftelde vast, in het hol van de eene of andere Toverhex te weezen.

Eindelijk werd, naa drie maanden tijdverloops, het Pleit ten voordeele van Lord TRAQUAIR uitgeweezen, en teffens befloten, den Voorzitter weder op vrije voeten te ftellen. Dit zou dezelfde ARMSTRONG doen. Hij begaf zich, in 't holst van den nagt, na het Kasteel, vatte den opgeflootenen, wikkelde hem op nieuw in den mantel, zonder een enkel woord te fpreeken, en voerde hem ter zelfder plaatze, waar hij hem hadt opgenomen.

De vreugde zijner Vrienden, bij zijne onverwagte wederkomst, en de min aangenaame verrasfing voor zijnen Opvolger in het Voorzitterfchap, laaten zich gereed begrijpen, toen hij weder ten Hove verfcheen, om den voor een tijd gemisten Eerepost op nieuw te bekleeden.

Allen ftonden met hem in 't begrip, dat hij door toverkunftenaarijen was weggevoerd geweest. Hij zelve kon zich van het tegendeel niet overtuigen, tot dat hij, eenige jaaren daarnaa, in *Annandale* reizende, de klanken *Batty* en *Maudge* op nieuw hoorde — de éénige klanken, die geduurende zijne gevangenfchap tot hem kwamen. Dit gaf aanleiding tot het ontdekken van de geheele toedragt der zaake. Zulks was ten dien dage van geen ernftig gevolg. Men lachte 'er flegts om, als een aartigen trek, den Voorzitter gefpeeld.

ANEKDOTE VAN DEN ENGELSCHEN STAATSDIENAAR ROBERT WALPOLE.

Ten tijde als het gezag van Sir ROBERT WALPOLE zigtbaar begon te verminderen, waren de Bisfchoppen de eerften onder de oude aanhangers van den Staatsdienaar, die hem afvielen. Intusfchen in het Hoogerhuis een voorftel willende doen, 't welk hij ernftig verlangde door te drijven, en de ftemmen der Geestelijkheid daartoe volftrekt noodig hebbende, om zijn doel te bereiken, wendde hij zich tot den Aartsbisfchop van *York*, zijnen getrouwen en onwrikbaaren vriend, en verzogt hem, alle de Bisfchoppen afzonderlijk te gaan fpreeken. „ Mijn waarde ROBERT! dat zal niets baaten," zeide de Kerkvoogd, het hoofd fchuddende. „ Maar," voegde

de hij 'er nevens, „ ik weet een ander middel, 't welk ik „ voor onfeilbaar houd; ontrust u niet, en maak ſtaat op „ mijne *eerwaardige Konfraters!*" De Staatsdienaar ging heen, en de Aartsbisſchop begaf zich te bed. Hij beval dat de klopper van zijne deur zou omwonden, en de ſtraat met zand beſtrooid worden, en verzogt zijnen vertrouwden Arts het gerugt te verſpreiden, dat hij op het uiterſte lag. De tijding van 's Aartsbisſchops ziekte wierdt welhaast rugtbaar, en deedt de bedoelde uitwerking. De Bisſchoppen, die allen na zijnen Zetel dongen (*), kwamen tot den Staatsdienaar, gaven hem hunne ſtem, en deeden zijn ontwerp gelukken. Thans verliet de Aartsbisſchop het bed, ging bij Sir ROBERT WALPOLE het middagmaal houden, en lachte met hem over den trek, welken zij de *heilige Vaders van Groot-Brittannie* geſpeeld hadden!

(*) De Aartsbisſchop van *Tork* betwist dien van *Canterbury* den titel van *Primaat van Engeland.* Hij heeft rang boven de Hertogen, die niet van Koninklijken bloede zijn, alsmede boven de Staatsdienaars, uitgezonderd den Groot-Kanzelier. Hij heeft het regt om de Koningin te kroonen, voert de titels van *your Grace* en *most reverend Father in God* (*uwe Genade* en *eerwaardigſte Vader in God*) en heeft een inkomen van 18,000 ponden ſterling. Dit alles zegt nog al iets, en is wel der moeite waardig om 'er na te ſtaan.

ANEKDOTE VAN DEN VERMAARDEN LARIVE.

LARIVE, een vermaard Fransch Tooneelſpeeler, en die flegts onlangs dat bedrijf heeft verlaaten, vermeldt de volgende ontmoeting, die hij met eenen Notaris hadt. Toen ik nog jong was (dus verhaalt LARIVE) en eenig geld door zuinigheid geſpaard had, ging ik bij een rijken Notaris, en wien, om zijne lichaamsgeſtalte, het hart vrij hoog lag! Ik verſcheen in zijne tegenwoordigheid met die zedige beſchaafdheid, welke ik mij tot eene gewoonte had gemaakt. De man verzogt mij te gaan zitten, op eene wijze, die mij ſtootte. „ Neem uwe plaats, Jongman," zeide hij zeer koel. Ik gaf hem mijn voorneemen te kennen, om eenig geld op lijfrenten te zetten. „ Gij doet wel, „ mijn lieve vriend," hernam hij; „ gelukkig hebt gij geene kinderen." — „ Zeg liever, ongelukkig, Mijnheer," voerde ik hem te gemoet. „ Op mijne eere," antwoordde hij, „ mij dunkt dat het een geluk voor u is, dat gij geene „ kinderen hebt: want wat zoudt gij, in uwe omſtandig- „ heden, 'er mede uitvoeren?" Verontwaardigd op deeze woorden, zag ik hem ſtijf aan, en antwoordde: „Mijnheer, „ ik zou 'er Notarisſen van maaken." De man, die mij tot nog toe zoo vrij hadt behandeld, ſtelde zich nu zoo zot aan, dat hij niet wist, wat hij mij zou antwoorden, en was van nu af aan zoo beſchaafd omtrent mij, als hij voorheen het tegendeel geweest was.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

DE VOORDEELEN DER STILZWIJGENDE VERAGTING.

Silence is fometimes more fignificant and fublime, than the most noble and most expresfive Eloquence, and is, on many occafions, the indication of a great mind.

RICHARDSON.

„ Stilzwijgen is zomtijds meer beduidende en verheevener, dan de edelfte en nadruklijkfte Welfpreekenheid, en ftrekt, in veele gevallen, ten betoon van eene groote ziel" — luidt het zeggen van den Zedefchrijver, aan het hoofd geplaatst van deeze Proeve, waarin ik ten oogmerk heb, de voordeelen aan te wijzen van Stilzwijgende Veragting, in meest alle gevallen van belediging.

Noodig, egter, is het, vooraf aan te merken, dat de beledigingen van onderfcheiden aart zijn. Eenige zijn 'er, voor welke de Wet herftelling verfchaft; en tot deeze behoort men toevlugt te neemen. Andere zijn even befchadigend en nadeelig, waarvoor de Wet geen hulpmiddel aanbiedt, en die, nogthans, de Wetten, zo van GOD als Menfchen, verbieden te ftraffen, volgens eenig voorfchrift van eigen maakzel. En is 'er eene derde foort van beledigingen, welke doorgaans afgeweerd of tegengegaan worden door geweldige opftuivingen van drift, die zich op veelerlei wijzen vertoont; doch voornaamlijk door een geweldig gebruik der tonge, waarmede wij den geenen, die ons beledigd heeft, aanvallen, alsof elk woord een flag, en elk zeggen een pak flagen ware, genoegzaam gelijk aan het breeken van iemands been, of het uitrukken van iemands oog. Het is in het geval van beledigingen van de laatstgemelde foort, dat ik aan *ftilzwijgende veragting* de voorkeus boven eenig ander middel zou geeven.

'Er ligt in Stilzwijgende Veragting iets zo onverdraag-

draaglijks voor de partij, omtrent welke dezelve plaats heeft, dat zij, in smertlijke aandoening, de zwaarte van stokslagen, ooit gebruikt, verre te boven gaat; en dezelve is teffens een wapen, zo gemaklijk te gebruiken, als binnen het bereik van elks bekwaamheden. Indien lieden van den tegenwoordigen smaak beweeren, dat een stok of een zweep meer loflijke wapens zijn, en dat stilzwijgen lafhartigheid insluit, dwaalen zij zeer in de kennis van de menschlijke natuure: want indien het oogmerk van dien stok of zweep is om smerte aan te doen, is het dan geene groote verbetering, een wapentuig aan de hand te geeven, dat veel gevoeliger smert veroorzaakt, en teffens altoos bij de hand is, en daarenboven geene bijzondere bekwaamheid of afgerigtheid in het gebruik vereischt, waartoe men niet behoeft lessen van een' schermmeester of van iemand anders te neemen?

Ik houd mij ten vollen verzekerd, dat, indien ik de menschen wilde beduiden, dat zij nooit toornig moesten worden bij het ontvangen van eenige belediging, men mij zou aanzien voor een zinloozen, die in een verbeterhuis paste geplaatst te worden; en misschien met reden: maar, wanneer ik alleen eene meer gevoelig werkende gevoeligheid aanprijs, dan men tot nog toe heeft gebezigd, hoop ik, dat mijn plan niet zal aangezien worden als de minste inbreuk doende op die Wetten van Eer, welke veele Heeren vereeren, misschien met een dieper eerbiedenisse, dan eenige andere Godlijke of Menschlijke Wetten. —— Ik beweer geenzins, dat wij geene driften moeten hebben, of dat het zondig is, toornig te worden: dit is 'er zo verre af, dat ik bedoel onze driften op te wekken en te verheffen, en daaraan eene waardigheid bij te zetten, verre verheeven boven de tegenwoordige al te gemeene en laage wijze, op welke wij dezelve hooren uitdrukken. —— Ik wil niet, dat wij werkloos en ongevoelig zijn onder aangedaan ongelijk. Alles, wat ik bedoel, is, te staaven, dat 'er niets smertlijker valt dan een Veragtend Stilzwijgen, 't welk onzen tegenpartijder, met een kragt en nadruk, aan geene woorden bij te zetten, zegt, „ dat hij beneden onze kennisneeming en allen „ antwoord onwaardig is."

Zulks zal blijken, als wij, in de eerste plaats, aanmerken, dat het onzen tegenpartijder kwelt, wiens oogmerk

merk was, in ons alle de zigtbaare angsten en ongemaklijkheden te verwekken, alle de stuiptrekkingagtige beweegingen van diepgevoelde belediging gaande te maaken, welke te aanschouwen eenen vijand de hoogstmogelijke voldoening schenkt. Te deezer oorzaake hielden de dwinglanden van ouden tijd zich niet te vrede met hunne onderdaanen tot wreede doodstraffen te doemen, maar zij zogten teffens hunnen onmenschlijken lust te boeten, door ooggetuigen te zijn van de worstelingen der lijdende menschheid. — Hij nu, die eene hem aangedaane belediging met Stilzwijgende Veragting bejegent, doet smerte aan, door zijnen vijand te leur te stellen in dit gevormd heuchlijk vooruitzigt. Niets is algemeener bij de kwaadaartige plaagers des menschdoms, dan dat zij, iemand eene belediging aangedaan hebbende, onderzoeken, hoe hij dezelve opnam. „ Was „ hij niet boos? Stoof hij niet in toorn op? Raasde „ en tierde hij niet? Hoe gaarne zou ik hem gezien „ hebben, toen hij het eerst vernam!" enz. En wat kan vernederender, wat kwellender en onaangenaamer zijn voor een man van dien aart, dan te hooren: „ Gij „ hebt geheel mis; hij ontving dit alles met de uiterste „ koelheid en stilzwijgende veragting."

'Er zijn twee voorbeelden van eerbiedwaardige Stilzwijgenheid en Veragting, welke ik de vrijheid neem te ontleenen van eenen Schrijver, die, over een dergelijk onderwerp handelende, dezelve aanvoert. Het eerste is dat van AJAX. ULYSSES, die de tegenstreever van deezen grooten Man geweest was, zo wel als de oorzaak van diens dood, de schim van deezen in het rijk der afgestorven Helden ontmoetende, vertoonde zich voor hem met eene nederige en aan aanbidding grenzende houding; de ander laat dit voorbijgaan met eene grootsche houding, en zulk een Stilzwijgen, als, om de woorden van LONGINUS te bezigen, meer grootheids ten toon spreidde, dan iets, 't geen hij zou hebben kunnen zeggen. — Het andere voorbeeld leevert ons VIRGILIUS op. ENEAS, onder de schimmen der wanhoopige minnaars den geest aantreffende van haar, die onlangs voor hem gestorven was, nog de versche wonde daarvan omdraagende, vervoegt zich tot haar met uitgestrekte armen, met een vloed van traanen, en de vuurigste betuigingen van zijne onschuld in het voorgevallene: al het welk DIDO ontvangt met de waardigheid

en versmaading van eene gehoonde Minnares en beledigde Koningin. Zij is zo verre van hem met eenig antwoord te verwaardigen, dat zij het oog niet op hem nederslaat. De Dichter verbeeldt haar, als het aangezigt van hem afwendende, terwijl hij tot haar sprak; en, naa haare oogen eenigen tijd op den grond gevestigd gehouden te hebben, als eene, die zijne betuigingen hoorde en versmaadde, van hem wegvlugtende in een mijrthen-boschje, in de armen van een ander, wiens getrouwheid haare liefde verdiend hadt.

Dan, — om regtstreekscher tot ons onderwerp weder te keeren, — ik heb de voordeelen aangeweezen van Stilzwijgende Veragting, in zo verre de Partij betreft, die de belediging aandoet, en hoopt getuige te weezen van 't geen hij bedoelde dat dezelve zou uitwerken. Maar, ten anderen, de voordeelen van Stilzwijgende Veragting, ten aanziene van de beledigde Partij, zijn niet minder in 't oog loopende. Het is eene toegestaane zaak, dat, schoon elk mensch toornig mag worden, geen één van de honderd het gelukkig talent bezit, om dien toorn op zulk eene wijze uit te drukken, dat hij zich zelven niet ten toon stelle. In dit geval kunnen anderzins eerwaardige characters zich zwak en veragtlijk vertoonen. Zij storten een vloed van woorden uit, zonder zamenhang, zonder beduidenis, en schijnen eer met zich zelven dan met hunnen vijand te vegten. Alles verbastert in enkel schelden, 't geen men in de slegtste afhoeken op de volmaaktste wijze hoort, en in dezelve behoorde bepaald te *blijven*. Zulk een twist is geen tweegevegt, maar eene worsteling, die dikmaaler vermaak verschaft aan de omstanderen, dan met kwetzing der partijen gepaard gaat.

Al dit ontgaan wij door Stilzwijgende Veragting, welke niet alleen wreekt met groote strengheid, maar tevens met volkomene veiligheid. Terwijl onze Partij bemerkt, dat wij onaangedaan blijven, wordt hij zelve ten prooi van de onaangenaame aandoeningen, welke hij heeft zoeken op te wekken. De Psalmdichter drukt zulks zinrijk uit: „ hij valt in den kuil, welken hij „ gegraaven heeft, en hij verwart in zijn eigen net." En zeker, geene andere teleurstelling op aarde kan half de kwelling baaren, welke iemand gevoelt, wanneer hij ontdekt, dat hij gestraft wordt „ door eene „ roede, welke hij zich zelven besteld heeft."

Ik

Ik zal, hoop ik, geene ongunſtige oordeelvelling te wagten hebben van de zogenaamde Lieden van Eer, die denken, dat zich gevoelig en geraakt te toonen een pligt is, wanneer ik dus bedoel, de uitwerkzelen daarvan te verſterken. Men zal mij voor geen bloodaart houden, als ik mij voorſtel, een dieper wonde toe te brengen, in ſtede van verzagting. Ik houd mij verzekerd, dat allen, die de menschlijke natuur te recht kennen, in mijn gevoelen zullen treeden; en allen, die den vrede beminnen, zullen het plan, door mij aangepreezen, veel omhelzenswaardiger vinden, dan eenig, door de grootſte voorſtanders van wraakneemenden toorn immer uitgedagt.

Zelfs wil ik nog een ſtap verder gaan, en 'er bijvoegen, dat 'er een nog hooger graad van ſtraffe is, welke wij den belediger kunnen aandoen; en deeze is, *hem vergiffenis te ſchenken.* Doch dit vermeld ik met omzigtigheid, en ik weet 'er zal alleen op gelet worden door die weinige uitgeleezenen, die hunne leevensregels ontleenen uit dat Wetboek, waarin het vergeeven van ongelijken eerst werd bevolen. Ik zeg, dat ik dit met voorzorge vermeld; dewijl het ſchijnt te ſtrijden met alles, wat ik tot hiertoe bijbragt: want ongetwijfeld was het oogmerk deezer Proeve veeleer om den Toorn te beſtuuren dan uit te dooven. Nogthans, indien ik zo vrij mag weezen om nog iets van deeze ſoort van gevoeligheid te zeggen, is het, dat, van alle wijzen van ſtraffen, deeze geſchikt is om den diepſten indruk te maaken, en de opregtſte hervorming te wege te brengen.

Eindelijk, indien wij acht ſlaan op 't geen men in deeze dagen niet over 't hoofd mag zien, op het Character van een fatſoenlijk Heer, moet dit in alle dingen in 't oog gehouden worden, en dus ook in den Toorn; en behoort hij zorge te draagen, niets te doen, 't welk met welleevendheid ſtrijdig is. Ongetwijfeld zou Lord CHESTERFIELD, indien hij dit onderwerp behandeld hadt, 't geen ik niet weet dat hij gedaan heeft, zijnen Zoon deezen of dergelijk eenen raad gegeeven hebben, „ dat Toorn een zeer opmerkenswaardige drift is, „ doch dat men zich als een *Heer van fatſoen* daar- „ omtrent gedraagen moet, en over deeze *drift* een „ trek van *bevalligheid* verſpreiden; ten einde ons dus „ uit te monſteren van de opſtuivingen en kijvagien „ van het *gemeene volk.*" En ik twijfel zeer,

 of

of zijne Lordschap wel iets kragtdaadiger zou hebben kunnen uitdenken, dan het Veragtend Stilzwijgen, welks voordeelen ik meen in klaaren dag gesteld te hebben.

OVER DE BEHANDELING DER FONTANELLEN. Door F. BUCHNER, *Chirurgijn, Oog- en Stads Breukmeester, te Amsterdam.*

Onder alle de Heelkunstige bewerkingen is 'er misschien geene, die, door derzelver nuttigheid, der oplettendheid van den verstandigen Genees- en Heelkundigen meerder waardig gekeurd wordt, dan de applicatie der afleidingen, *Fontanellen* genaamd. — Het lust mij niet, (ook zoude het weinig nuts bevatten) eene Historie der Fontanellen te schrijven. Evenwel, daar ik over deze stoffe handel, en daartoe het door zo veele onderscheide Leezers zeer geagt Maandwerk, de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, om het Publiek ook op deze zaak oplettend te maaken, gekoozen heb, zeg ik met een enkel woord, dat men door *Fontanel* verstaan moet alle afleidingen, waardoor men, door middel van eenig tusschenkomend lichaam, van tijd tot tijd, uit eenig deel van ons gestel, stoffen tracht te lokken en af te voeren, het zij dan door een streng gaaren, *setaceum* of hairsnoer genaamd, het zij door een erwt, ijvoir of wasch kogeltje, of *Bois de Garou*, *Cantharides* enz.; — ik herzeg het, alle deze middelen maaken of bevorderen eene plaatselijke ontlasting, en zijn dus eene kunstige fontein of welle; gelijk deze zo dikwerf eene natuurlijke is in de scheidingen van eene of andere ziektestoffe, en waaruit wij, door analogie, die kunstbewerking hebben overgenomen.

Deze kunstbewerking wierd van overlange verrigt door een sneede in de huid, in welke men terstond een erwt, of, gelijk daarna, een ijvoiren kogeltje van gelijke grootte, plaatste; men hield dit draagende of stoffe geevende, door soms, gelukte dit oogmerk niet genoegzaam, eenige prikkelende zalf daar bij te voegen; tot dat deze manier, die voor den Lijder meesttijds zeer pijnlijk is, vervangen wierd door het in gebruik brengen van de *Garou*, wier eigen vermogen, even als de *Can-*

Cantharides, en mogelijk in dit geval meerder, op eene voor den Lijder aangenaamer wijze werkt. Ik zal, om in geene herhaalingen te vallen, hier in zijn geheel laaten volgen, het geen de uitmuntende Hoogleeraar J. J. PLENK, in zijne *Materia Chirurgica*, pag. 284 enz., zegt van de *Garou*, *Thymelaea*, of *Kelderhals*.

,, De Kelderhals," zegt hij, ,, is een gemeen heestergewas, dat in onze tuinen en bosschen bloeit, en ligt wordt voortgeplant; in den winter geeft zij reeds eene schone scharlakenrode, welriekende bloem, zonder bladeren. De bessen van dezelve worden eerst in den herfst rijp. De gehele plant heeft eene brandende scherpte, die in staat is om ware ontstekingen in de keel, en op andere plaatzen, te verwekken; de allerscherpste kragt is in de bessen. De Russische Vrouwen vrijven zig de wangen daarmede, om schoon rood te worden. Zedert korten tijd is de bast van den wortel der Kelderhals in de Heelkunde, zo wel in- als uitwendig, ter genezing van heelkundige ongemakken, met een goed gevolg aangewend. Het inwendig gebruik heeft de Heer RUSSEL, een Engelsch Arts, en het uitwendig gebruik de Fransche Geneesheer LE ROIJ bekend gemaakt. De wortel van dezen struik bestaat in een bast, en een houtagtig gedeelte. De Heer LE ROIJ heeft waargenomen, dat de gemene man in zijn land gewoon is, door dezen bast, een zoort van een bijzondere Fontanel, in verscheidene ziekten, te laten bijten, en wel op de volgende wijze: de inwoonders van de provintie Aunis, die op alle tijden van 't jaar den wortel van de *Thymelaea* versch bekomen kunnen, laten den bast daarvan, als zij dien de eerste en tweedemaal gebruiken willen, in azijn weken. Dan nemen zij 'er een stuk van, ter grootte van een duim, en leggen dat op de buitenzijde van den opperärm, op dezelfde plaats, daar men anderzins gewoon is de Fontanellen te zetten. Zij bedekken vervolgens den bast met een blad van veil, en maken alles met compressen en een verband vast. In de eerste dagen leggen zij 'er 's morgens en 's avonds een nieuwen bast op; doch zo dra als die plaats begint te vloeijen, ververschen zij den bast maar eens in de vierëntwintig uuren, en vervolgens maar eens om den tweden of derden dag. De Heer LE ROIJ zegt, dat dit middel eigenlijk geen zigtbare verzwering maakt, maar alleenlijk de opperhuid wegneemt, en eene rode vlak op de huid doet

 ont-

ontſtaan, doorgaans maar zo groot als de plaats, die met het veilblad bedekt is. Hij verzekert, dat deze plaats zomtijds zo ſterk vloeit, dat men driemaal daags de linnen drukdoeken moet vernieuwen, en 'er dan zomtijds nog eene losſe mouw van gewascht linnen overtrekken, ten einde de klederen van den lijder niet nat zouden worden. Op dezelfde wijze plegen ook zommigen den bast van de *Thymelaea* op de binnenzijde van het been, daar men anders de Fontanellen zet, aan te leggen. — De Heer LE ROIJ verzekert ons, dat men in zijn land deze Fontanel met groot voordeel gebruikt, om de kwade vogten van de oogen, het hoofd en de borst af te leiden. Hij heeft op deze wijze veröuderde oogöntſtekingen, oorvloeden, zinkingpijnen, doch inzonderheid ſcrophuleuſe en ſlijm- of zugt-gezwellen, zien genezen; ook meent hij dat men hierdoor de beginnende roos, en alle ziekten, die na de pokjes, en andere uitſlagkoortzen, of het ſchurft, overblijven, zou kunnen voorkomen, of dezelven genezen. — Dewijl men door veelvuldige voorbeelden heeft waargenomen, dat de gunſtige Natuur door eene etterägtige of waterägtige ontlasting, en zomtijds door een uitſlag en verwekte verzwering, langdurige en zware ziekten heeft genezen; dewijl men dezen zelfden weg, dien de Natuur aanwijst, door blaartrekkende Pleisters, Setons, Koppen en Fontanellen zo gelukkig heeft nagebootst, zo kan men ook gemaklijk de werking van den aangelegden wortel der *Thymelaea* naſpeuren. De Heer LE ROIJ meent zelfs, dat deze wijze van eene kunſtige ontlasting te verwekken boven de overige manieren te ſchatten zij, om dat de prikkeling en ontlasting in dit geval ſterker is, en langer duurt, dan in de andere gevallen."

Ziet daar, Leezers! op welke wijze en voor welk middel het oude gebruik verwisſelde; en deszelfs nuttigheid (in de daad niet te groot opgegeven) in de onderſcheide gebreken; dit wordt egter niet door allen even hartelijk erkend; en waarom niet? om dat men dikwijls dezen bast niet tot eene dragt kan brengen, of deze tusſchen beide ziet ophouden — het welk meesttijds der verkeerde behandeling meer dan den bast te last moet gelegd worden.

Eene menigte van gelegenheden hebbende voor mij zelven, en die van anderen te zien, heb ik reeds voor lange mijne manier, in derzelver applicatie en behandeling, aan

aan het Publiek willen mededeelen; ten einde de waarde en het nuttig gebruik van dit zo nuttig middel meêr en meêr te doen rijzen, en mijnen evenmensch nevens mij de gewenschte vrugten van hetzelve te doen plukken.

Zij, die den omloop des bloeds en der vogten kennen en erkennen, moeten verwonderd zijn, dat het evenwel dikwijls niet onverſchillig is, waar men zijne afleiding plaatze. Meer dan eens zag ik een *veſic.* aan de ſlaapen, in den nek en elders vrugteloos werken; daar de *Garou* op den arm, korte dagen na de applicatie, wonderen deed. Ik zal dus, als de gewoonſte, de applicatie van de Garou op den arm behandelen.

Het is bijna overtollig, te melden, dat de Garou niet te oud zijn moet, om met vrugt gebruikt te worden; maar, daar ik dikmaals ondervond, dat het, door ouderdom, van geelagtig in bruin veranderd weeffel van den bast de oorzaak van deszelfs werkeloosheid was, acht ik deze herinnering zeer noodig.

Als ik den tijd heb met mijne afleiding, dan plaats ik den eenen dag een kleine *veſic.* — den anderen dag, het blaartje doorgeknipt hebbende, de *Garou*; ik wasch dezelve, ter grootte van een halven duim vierkant, in water, tot zij week worde, en leg dit bastje op de losgemaakte opperhuid, dek dezelve met geplumuurd doek, gewascht linnen, papier of taf, ter grootte van een vierkanten duim; hierover compres en windſel; — het gewaschte dekſel gebruik ik, om, door geheele afſluiting der buitenlugt, te meer ſtoffe te lokken, door de warmte, naar de geopende plaats; en zeker is het, dat dit ook bewerkt wordt, maar tevens, dat het doek, door de lijm, zulk een onaangenaamen reuk van zig geeft, dat het voor den Lijder en die om hem zijn ondraaglijk is; daarom bedien ik mij dikwijls van postpapier, met geſmolten witte wasch omgeven, 't welk dit niet ten gevolge heeft, of van gewaschte zijde.

Eer ik verder gaa, moet ik nog melden, wat ik zeggen wilde met de ſtraks gebezigde uitdrukking: *als ik tijd heb.* — In het algemeen doet de beste behandeling der Fontanel niet vroeger dan den vierden, vijfden, zoms niet eens den agtſten dag, eene behoorlijke werking. Wanneer 'er, derhalven, *periculum in mora* is, als daar is bloedſpuwing, aamborſtigheid, enz. dan moet niet de meerdere ſmerte van mijnen Lijder, maar zijn heil mijn drijfveer zijn; daarom houde ik dan mijn geplaatſte *veſic.*

 open,

berigt kreeg, onderzogt ik deszelfs zamenstelling: ik deed 'er extract van koken, den bast pulveriseren, en vermengen met *ung. populeum*; — het eerste was een dood lichaam; het andere, twee drachma op een halve once *populeum*, werkte eerst geweldig, maar daarna niet bestendig. Ik meen te mogen gelooven, dat ook dit middel, nevens meer andere, geene bestendigheid zal hebben, hoe zeer nu elkeen hetzelve begeert, om het gemak en de onderstelde zagtere werking, boven de gewoone applicatie van den bast.

EENVOUDIG MIDDEL OM DEN WEEZENLIJKEN VAN DEN SCHIJNDOOD TE ONDERSCHEIDEN.

Het lot van eene menigte zieken, welke men reeds gekist hadt, omdat *zij* voor dood geschouwd wierden; het lot van zoo veele anderen, welke men leevende hadt begraaven, was zoo schrikwekkende voor veele lieden, dat zij bij uiterlten wille bevolen hebben, eer zij ten grave gedraagen wierden, hunne voetzoolen te doorsnijden en te blakeren. Zommigen gingen nog verder: te *Toulouse* hebben wij iemant gekend, nu nog niet lang geleeden, die verboodt, vroeger dan vier dagen naa zijn overlijden hem te begraaven, en een legaat besprak aan zulk eenen, die hem, vóór zijne begraafenis, het hoofd afsloeg.

Veel ontrustends hebben de geleerden, en lieden van de kunst, over een onderwerp, zoo belangrijk voor het menschdom, gezegd; hun bijkans eenpaarig gevoelen kwam hier op neder, dat het eenig onlochenbaar teeken van den dood de *verrotting* is.

Naar mijnen dunk zijn 'er, veelligt, twee andere kenmerken, eenvoudiger en naar ieders vatbaarheid berekend, en die spoediger werken. Het is 1. die geelagtige kleur, welke de palm of het binnenste gedeelte der handen, en de voetzoolen, bij uitsluiting, aanneemen, en die van de bleekheid van alle de andere lichaamsdeelen zoo zeer onderscheiden is. 2. Wanneer de handen geopend en de vingers tegen elkander worden geslooten, hebben dezelve eene gekleurde halfdoorschijnendheid, indien men ze tegen het licht houde; het zelfde heeft plaats omtrent alle andere dunne lichaamsdeelen. Deeze

ze halfdoorſchijnendheid heeft geene plaats meer, wanneer, naa het overlijden, het bloed, niet meer omloopende, koud en ſtijf is geworden.

Veele kranke en zukkelende lieden heb ik gekend, wier lichaam, aangezigt en handen bleek waren; doch nooit heb ik iemant gezien, wiens handpalm de bovengemelde kleur hadt.

Ik heb Lijken gezien, wier vleesch bijkans zoo kleurig als in den gezonden ſtaat was; het aangezigt, de handen en de voeten waren bleek en blaauw; doch de voetzoolen en handpalmen hadden altijd, bij uitſluiting, de bovengenoemde kleur.

Aan de vrienden van het menschdom, aan de Genees- en Heelmeesters, aan de opzieners van Gasthuizen met naame, zij het bevolen, te onderzoeken, en getuigenis te geeven, of, in zekere ziekten, in welke leevende perſoonen voor dood wierden gehouden, de beide verſchijnzels, door mij aangeweezen, zich vereenigd vonden naa verloop van vierëntwintig uuren naa het onderſtelde overlijden.

Indien uit eene reeks van waarneemingen bleek, dat zij niet dan aan Lijken gevonden worden, zou de Wet kunnen gebieden, dat de zulken alleen, die ze niet vertoonen, niet mogen begraaven worden, voordat de verrotting zich openbaare.

GEDAGTEN VAN DEN HEER DE LALANDE, OVER HET ZAKKEN VAN HET WATER OP DEN AARDKLOOT.

Zedert beweezen is, dat het Zeewater heeft geſtaan boven de Bergen, die eene Franſche mijl (*une lieue*) hoog zijn, vraagt men, waar dat Water gebleeven is? De Heer PATRIN, een onzer grootſte Aardkenners (*Geologues*), gaf onlangs, in het *Journal de Phyſique*, eene geleerde Verhandeling in het licht, waarin hij bewijst, dat het Zeewater allengskens door de Leilagen, die de ſchors des Aardrijks uitmaaken, is opgeſlorpt. Ik twijfel hier wel niet aan: doch ik meen daar bij te kunnen voegen, dat de holligheden, welke zich onder die ſchors bevinden, zeer wel in ſtaat zijn geweest, dien Waterklomp, waarmede men belemmerd is, te bergen. Zeer gemakkelijk kan men zich voorſtel-

ſtellen, eene mijl van holligheden, op de 1432, welke begreepen zijn tusſchen de oppervlakte en het middenpunt van den Aardkloot. Hier komt bij, dat de Klei, die meerendeels de buitenſte Aardlaag uitmaakt, maar tweemaal zwaarder is dan het Water: terwijl de vaste Aardbol, in het geheel genomen, vijfmaalen zo zwaar is. Hetgeen bewijst, dat 'er, nabij aan de oppervlakte des Aardkloots, meerder ligte, en naar het middenpunt des Aardrijks toe, meerder zwaare ſtoffen moeten liggen. Dus hebben wij grond van te gelooven, dat 'er zich Water in de binnendeelen des Aardkloots bevindt, hoewel niet van groote diepte. — Ziedaar mijne gedagten, aangaande de zakking van het Water, 't geen onze Bergen bedekt heeft.

AANMERKINGEN OVER HET GOSSAMER, OF VLIEGEND SPINRAG. Door den Heer BECHSTEIN.

Eenige Natuurbeſchrijvers hebben het verſchijnzel van het *Gosſamer*, of *vliegend Spinrag*, gehouden voor de uitwaasſeming van planten, in de lugt verdikt, geduurende de koele Herfstdagen, en veranderd in draaden, gelijk aan die, welke men kan trekken, harstagtige vogten uitrekkende. Anderen zagen het aan als het voortbrengzel van eene ſoort van Spinnekop, ter oorzaake van de gelijkvormigheid aan de draaden van den gewoonen Spinnekop. De Heer PEEREBOOM heeft eene ſoort van Kever ontdekt, voorzien met een blaasje op den rug, uit welks agterſte gedeelte, te wederzijden, twee draaden voortkwamen, die zich uitſtrekten over het einde des lijfs, en eindigden in een dubbelen draad, zomwijlen tien of meer duimen in de lengte haalende.

Zints veele jaaren heb ik de naauwkeurigſte waarneemingen op dit verſchijnzel gedaan, en denk, dat het toegeſchreeven moet worden aan eene ſoort van Veldſpin, zo klein en woelagtig, dat dezelve onopgemerkt blijve, zo niet de waarneemer een zeer ſcherp gezigt hebbe. Deeze Spin tot nog toe geen naam hebbende, zou ik de *Gosſamer-Spin*, of *Aranea Obtextrix*, noemen. Het diertje heeft de grootte van den knop eener kleine ſpelde. De kop is eenigzins langwerpig, en heeft, in het voorſte gedeelte, agt graauwe oogjes, in het rond geplaatst. Het lijf is van eene glinſterende donker-

kerbruine kleur; het agterlijf is eenigzins eivormig. De pooten zijn geelagtig.

Deeze Spinnen vertoonen zich niet dan met den aanvang van Wijnmaand, in de bosſchen, in de tuinen en velden, waar derzelver eitjes in alle veiligheid worden uitgebroeid. Van daar verſpreiden zij zich over geheele ſtreeken, en worden, geduurende de rest van Wijnmaand, en tot het midden van Slachtmaand, in drooge velden, geheel *Europa* door, gevonden. Uitgebreide landſtreeken zijn 'er zomtijds vol van. — In het begin van Wijnmaand, wanneer 'er nog maar weinige zijn uitgekomen, ontdekt men enkele draaden van derzelver webben, alleen in den zonneſchijn zigtbaar, zich van tak tot tak uitſtrekkende. Omtrent het midden van die maand worden de draaden zigtbaarder, en op het einde kan iemand, in zulk een ſtand ſtaande, dat hij de zonneſtraalen ziet ſpeelen op de tedere draaden, ontwaaren, dat heggen, landen en geheele diſtricten als met een ſoort van fijn wit gaas overdekt zijn.

Deeze Spinnekopjes weeven geen webbe; maar breiden alleen hunne draaden van de eene tot de andere plaats uit. Deeze zijn zo dun, dat een enkele draad niet gezien kan worden, ten ware de zon 'er op ſchijne. Een draad moet, om zigtbaar te weezen op andere tijden, uit ten minſten zes enkele zamengeſteld weezen. Op heldere ſtille dagen werken deeze Spinnekopjes met groote vlijt, bovenal naa het optrekken der morgendampen. Tusſchen twaalf en twee uuren, egter, klimt derzelver werkzaamheid tot de bewonderenswaardigſte hoogte op. Iemand met een ſcherp gezigt, of met behulp van een vergrootglas, kan, bij wijlen, zulk eene menigte van deeze diertjes werkzaam zien met het uitbrengen hunner draaden, dat de velden als bedekt ſchijnen met zwermen van kleine vliegjes.

Eenige der enkele draaden worden zamengevoegd door het minſte windje, en de zigtbaare draaden komen te voorſchijn, die, door ſterker blaazende winden gebroken zijnde, zich tot dikke draaden vereenigen, en door de lugt vliegen, of zich tot balletjes vormen. Die in de lugt vlottende draaden worden, in *Duitschland*, door veelen de *wegvliegende Zomer* geheeten, dewijl de Zomer ons ten zelfden tijde ſchijnt te verlaaten. De Spinnen, die ze vervaardigd hebben, worden 'er gelijktijdig in weggevoerd; doch het is niet zeldzaam, dat men Spinnen

nen

hen van eene andere soort daarin vindt; ook treft men in het *vliegend Spinrag* de webben van andere Spinnekoppen aan, en de overblijfzels van Insecten, door de Spinnen gevangen en gedood.

De vervaardigers van het *vliegend Spinrag* vertoonen zich alleen in den Herfst in grooten getale bijeen; dan enkele van deeze soort treft men den geheelen Zomer door aan.

IETS OVER DE KOFFIJ.

De *Europeaanen* hebben aan dit voortbrengzel den naam gegeeven van de baal, waarin het besllooten is, wanneer het uit de havens van *Afrika* komt. De *Caphas* is een vierkante zak, van de fijnste bladeren des Dadelbooms gemaakt, met riet doorvlogten. Deeze baal wordt met draaden van het zelfde blad genaaid, omdat het niet *halstarrig* of pestgeleidende is. Het woord *Caff* beteekent in 't Arabisch *vreezen*; iets, 't welk met de onderhavige benaaming geene overeenkomst heeft. De *Arabieren* noemen de drinkbaare, of fijn gemaalene Koffij, *Kahwé*. De Koffij in korrels, of als heesterplant, draagt den naam van *Bounn*. In de onderscheidene tongvallen ondergaan deeze woorden geene verandering. Men heeft ze in de Turksche taal behouden.

Die uit het Huis DE MEDICIS handelden in Koffij, toen zij in de *Levant* dien uitgebreiden handel dreeven, welke hun groote schatten heeft aangebragt. Maar zij ontvingen ze uit *Afrika*, in betaaling van de gewerkte zijden en wollen, en verkogten ze in de havens van *Europisch Turkije*. Vroeger dan wij, hebben, waarschijnelijk, de *Romeinen* en *Napolitaanen* de Koffij gekend; in den jaare 1615 kenden zij die egter niet. De volgende plaats uit PIETRO DELLA VALLE bewijst zulks. „ In *Turkije* slijt men, in de gezelschappen, „ den tijd met het eeten van meloenzaaden, en het „ drinken met kleine teugen (aangezien deeze drank „ zeer heet is) van water, welk men *Kahwé* noemt. De „ *Kahwé* wordt van eene vrugt gemaakt, die in *Arabie* „ groeit. Dezelve wordt gebrand, en tot zeer fijn stof „ gemaalen; vervolgens laat men het water kooken,

„ en

„ en men ſtort dit poeder in vaten, die zeer lange hal-
„ zen hebben. Nu en dan, doch zeldzaam, mengt men
„ 'er ſuiker, kaneel en kruidnagels onder. Bij mijne
„ wederkomst zal ik 'er van medebrengen, en in *Italië*
„ dit gewas doen bekend worden, welk, *tot heden toe*,
„ *aldaar onbekend geweest is.*"

Ik weet niet, of de *Grieken* deezen drank gebruikten. HOMERUS (*Odysſ.* 4.) ſpreekt van de *Nepenthe*, welke HELENA uit *Egypte* ontboodt. „ Men ſleet de uuren," zegt de Dichter, „met het drinken van *Nepenthe*, en met aangenaam zamenkouten, om zijn leed te verzetten." Maar de *Nepenthe* wierdt nu en dan met wijn gemengd. Te *Cairo* kan men van *Moka* of *Yémen* niet ligt ongemengde Koffij bekomen. Om die zeer zuiver te hebben, moet men vertrouwde lieden zenden, die ze te *Suez* ontvangen, en na *Cairo* brengen. Men wil dat zij zelfs te *Djedda* zomtijds wordt vermengd. De *Europeaanen* brengen zomtijds Koffij van de *Antilles* na *Alexandrie* of na de *Roode Zee*. Zoo dra zij te *Cairo* komt, wordt zij zeer dikmaals, voor de helft, met Arabiſche Koffij gemengd; vervolgens wordt zij in de *Caphas* ingepakt, en dit is het grootſte gedeelte der *Moka*-koffij, waarvan *Europa* wordt voorzien. Wanneer deeze koopwaare, in onze havens aangekomen, uit de *Caphas* wordt genomen, om in vaten te worden overgeſtort, ondergaat zij nog andere vermengingen. Die te *Parijs* in de vermaardſte pakhuizen wordt verkogt, bevat ſlegts een klein gedeelte zoogenaamde *Moka*-koffij. Deeze is aan haare groene, donkere kleur kennelijk; de boonen zijn klein, en de grootſte helft van die in de oorſpronkelijke *Caphas* zijn gepakt, behoudt een dunnen, rimpelagtigen bast of dop, in kleur iets hebbende van gemaalen Koffij. Zij gelijken na kleine gedroogde olijven.

De *Turken* en *Arabieren* drinken de Koffij zeer dik, en zonder bezakt te zijn; zij noemen haar *Kahwé lilá*, in onderſcheiding van de heldere Koffij, zoo als zij door de *Europeaanen* wordt gedronken, en die zij met den ſchimpnaam van *Kahwé khaphipha*, zoo veel als dunne en ligte Koffij, betitelen. Zints de komst der *Franſchen* in *Egypte*, gebruiken de vrouwen gaarne ſuiker in de Koffij. De Oosterſche Koffijkoppen zijn klein, kegelvormig en zonder ooren. Zij ſtaan in zilveren ſchaaltjes, dikmaals van draadwerk gevlogten. Wanneer ietnand op eene openbaare plaats Koffij wordt aangeboden, legt

men tevens in de fchaal een kool vuurs, dienende om de pijp te ontfteeken.

De eerfte Koffijplant wierdt van *Leijden* na *Parijs* gebragt, in den jaare 1712. In den jaare 1716 bragt de Heer DECLIEU de twee eerfte Koffijboomen na *Martinique* over. Geduurende een groot gedeelte van den overtogt befpaarde hij uit zijnen eigen mond zijn aandeel waters, ten behoeve van deeze planten, die zoo veel fchats hebben uitgeleverd. Aan den Plantentuin (*Jardin des Plantes*) te *Parijs* heeft men derhalven een zoo belangrijk voordeel voor den Koophandel en den voorfpoed der Franfche Volkplantingen te danken.

IETS OVER DE KIEKENBROEIJERIJEN DER EGYPTENAAREN EN CHINEEZEN, ALSMEDE EEN VERSLAG DER NIEUWAANGELEGDE KIEKENBROEIJERIJ VAN DEN HEER ELIAS BROUWER TE AMSTERDAM.

(*Vervolg en flot van bl.* 389.)

De eerfte inrigtingen, welken de Heer BROUWER deed vervaardigen, beftonden in eene foort van Broedoven, zo als die door REAUMUR befchreeven wordt (*). Een aantal aangekochte Eijeren, zo wel uit Overijsfel en Gelderland als het Noorderkwartier afkomftig, werden, ten einde een aanvang met het broeden te maaken, eerst gebezigd; en men verkreeg daarvan indedaad, door middel der kunstbewerking, reeds eenige Kiekens, edoch meestal Haanen; ook ontdekten 'er zich van tijd tot tijd eenige gebreken in de inrigting der ovens, welke dan ook verbeterd wordende, de proeven hoe langer hoe gelukkiger deed flaagen, inzonderheid na dat 'er een tweede aanleg was gemaakt, welke met bepaaldelijk tot de broeding ingerigte Kagchels voorzien werd, zo dat 'er nu eenige duizend Eijeren te gelijk kunnen worden uitgebroed; zijnde 'er ook tevens tot de opvoeding der jonge Kiekens zekere inrigtingen gemaakt, welke vrij aanmerkenswaardig zijn, en die, in geval van verdere voortzet-

(*) *Konst om tamme Vogelen uit te broeijen*, enz. Deel II. Hoofdftuk V. Plaat VIII.

zetting, een' zeer goeden uitslag belooven. Met alle deze poogingen hield men twee volle jaaren aan, en koesterde eindelijk eene gegronde hoop, om deze nuttige uitvinding te eeniger tijd elders hier te lande, waar meer ruimte voorhanden ware, in het groot tot volkomenheid te zullen kunnen brengen. Doch wijl daartoe in den beginne zeer zwaare kosten vereischt wierden, verzocht men, in den Jaare 1804, bij Requeste aan het *Staatsbewind der Bataafsche Republiek*, op deze gewigtige en kostbaare onderneeming, Octrooi voor den tijd van twintig achtereenvolgende jaaren; grondende dit verzoek op de Constitutioneele aanmaaning tot opbouw van alle Konsten, Weetenschappen, Fabrieken, Trafieken, enz. gedaan bij het 45ste Art. der Acte van Staatsregeling van den 16 Oct. 1801. Dit Request werd door een' Procureur in *'s Hage* op de uitvoerigste wijze gesteld, en met alle de daartoe dienstige drangredenen gemotiveerd en ingeleverd; voorts ter zelfder tijd copielijk aan den *Raad van Binnenlandsche Zaaken*, met bijvoeging van een ander Request, ongeveer van denzelfden inhoud, doch minder uitgebreid, overgegeeven. Na eenigen tijd ontving de Heer BROUWER berigt, dat de zaak in handen gesteld was van een der Leden van den Raad van Binnenlandsche Zaaken voornoemd, om te dienen van berigt en advies. Daarop werden 'er van den Heer BROUWER eenige nadere inlichtingen, betreffende deze onderneeming, verzocht, in eenige aan hem schriftelijk overgeleverde vraagpunten; doch wier beantwoording hij oordeelde slechts in algemeene termen te moeten doen, wijl veele derzelven bereids in de extensie van het Request aan het Staatsbewind, alsmede door de onderneeming zelve, genoegzaam beantwoord waren. Ook vreesde hij te dier tijd nog, dat men deze vraagen met een bijzonder oogmerk deed; te meer nog, omdat in de laatste ten sterksten werd aangedrongen op het overzenden eener zeer duidelijke beschrijving en naauwkeurige afteekening der Broedkas en Kagchels, en deze beschrijving en afteekening, zijns inziens, niets afdeeden tot het nut, dat de Broeijerij den Lande konde aanbrengen, maar veeleer scheenen te strekken om achter het geheele geheim der bewerking te komen, 't welk hij, als Uitvinder, vermeende voor zich te mogen en te moeten houden. Hij beantwoordde echter de overige vraagen zo naauwkeurig als de aart der zaake hem zulks vergunde; doch men scheen met

 dit

dit antwoord niet voldaan, en bleef bij aanhoudenheid op de toezending eener teekening aanhouden, waartoe hij echter niet konde besluiten; maar hij zond eene naauwkeurige uitrekening der voordeelen, welken de Broeijerij konde verschaffen. De zaak bleef voorts een geruimen tijd zonder eenig gevolg. Inmiddels kwam de Zuster van den Heer BROUWER, op wier naam het Request was ingeleverd, op den 20 Nov. 1804 te overlijden; door welk voor hem ten uitersten droevig sterfgeval hij op nieuw in de grievendste smerten gedompeld, en hem alle lust benomen werd, om de zaaken zijner Broeijerij met nadruk door te zetten. Intusschen werd de zaak op den 23 Jan. 1805 bij den Raad afgedaan, en *declinatoir* over dezelve geädviseerd. Bij welk advies de Raad tot motiven aanvoerde: 1o. Dat de uitvinding *niet nieuw* was. 2o. Dat men niet wel, met uitsluiting van alle Inwooners der overige Provincien, iemand het oprigten eener Broeijerij kon permitteeren; daar, indien het verzoek wierd toegestaan, en 'er door een ander, bij voorbeeld een Groningsch Ingezeten, het zelfde verzoek wierd gedaan, hetzelve zou moeten geweigerd worden. 3o. Dat het object te gering was om een Octrooi op te kunnen verleenen. 4o. Dat men in het verleenen daarvan zo faciel niet behoorde te zijn. 5o. Dat 'er weinig te vreezen ware voor navolgers, enz.

Op deze motiven meende de Heer BROUWER met grond te kunnen aanmerken: 1o. Dat hij deze Broeijerij, welke reeds voor duizend en meer jaaren in Egypte en China plaats gehad had, niet als *iet nieuws* had opgegeeven; schoon dezelve, echter, in deze Republiek en op zulk eene wijze in het groot in 't werk gesteld wordende, zekerlijk een *nieuwe* aanleg mogt genoemd worden. 2o. Dat de *tweede* beweegreden regt tegen de *vijfde* inloopt. 3o. Op de derde merkt BROUWER aan, dat de pooging, om een zo gewigtig artikel van consumptie verkrijgbaarer en goedkooper te maaken, geen zo gering te schattene onderneeming kan zijn; gelijk dan ook het kleinachten derzelve niet strookt met den inhoud der beantwoorde vraagpunten en den aandrang om eene teekening van de Broedkas enz. te doen vervaardigen. 4o. De vierde vervalt van zelve, wanneer men het gewigt en den omslag der onderneeming in het oog houdt. En eindelijk, 5o. De laatste, als alle de voorige beweegredenen tegenspreekende, vervalt uit eigen aart insgelijks; immers, als 'er

'er *geene navolgers te vreezen zijn*, houden alle de zwaarigheden, die met het verleenen van Octrooi verbonden zouden mogen zijn, van zelve op.

Zijn Ed. werd derhalven, om eene en andere reden, te raade, eene pooging aan te wenden om de zaak bij het Bewind onbeslist te laaten; doch ontving, eenige dagen laater, een' brief van zijnen Procureur, waarin deze hem berigtte, dat het Bewind zich reeds met het advies van den Raad vereenigd en het verzoek gedeclineerd had.

Door dezen ongunstigen uitslag heeft men de Proeven, waarmede de Heer BROUWER nog dagelijks in zijn' Tuin, met het bestmogelijk gevolg, voortgaat, tot geen grooter uitgebreidheid kunnen brengen; doch men hoopt echter, dat deze onderneeming, waaraan bereids zo veel arbeid en kosten zijn besteed, niet in de geboorte zal blijven steeken, maar, door gunstiger omstandigheden, eindelijk eens dat nut en voordeel aan den Lande zal opleveren, welke men van eene meer uitgebreide inrigting met grond kan verwagten. Immers de navolgende, ons door BROUWER zelven medegedeelde, berekening der voordeelen, welke daarmede zouden kunnen worden bereikt, achteden wij niet ongepast, hier eene plaats te vergunnen.

BEREKENING EN OPGAVE DER VOORDEELEN, WELKEN DE KUNSTBROEDING ZOUDE KUNNEN VERSCHAFFEN.

De noodige inrigtingen gemaakt zijnde, zullen de goede vruchtbaare Hoender-eijeren, door de Kunstbroeding, komen te kosten tusschen de 1 à 2 duiten 't stuk; stelle 2 duiten.

De onkosten van broeden, zo aan vuur, oppassers, slijtagie aan gebouw enz., kunnen geen twee duiten bedraagen; doch men stelle . . 2 duiten.

Dus komt ieder Ei, dat gebroed wordt, op 4 duiten.

Daar het nu zeker is, dat, bij eene welingerigte Kunstbroeijerij, uit de te broedene Eijeren $\frac{3}{4}$ Kiekens moeten voortkomen, kost ieder der Kiekens bij zijne geboorte in alles $5\frac{1}{3}$ duit.

De onkosten van vuur, oppassing enz., bij derzelver opvoeding, tot zij slagtbaar zijn, kunnen geen 2 duiten bedraagen; doch men stelle 2 duiten.

Is dus $7\frac{1}{3}$ duit.

Daar nu, gelijk van zelve spreekt, een Kieken, door de Kunst uitgebroed, dezelfde zoort en hoeveelheid van voedsel

sel noodig heeft, als een, door de Klokhen uitgebroed en opgekweekt; zo blijven de kosten van voeragie gelijk. Men behoeft dus alleen te weeten, wat ongeveer een Kieken zal komen te kosten, wanneer het door de Klokhen is uitgebroed en opgekweekt. Als men dit berekent zo als het tegenwoordig te *Amsterdam* moet kosten, dan moet men 8 à 10 duiten voor een broedbaar Ei stellen; men stelle echter slechts 8 duiten.

Daar nu de Klokhen met het broeden en opkweeken haarer Kiekens omtrent 3 Maanden bezig is, en, inzonderheid in den tijd van broeden, *extra* moet worden gevoederd, moet men daarvoor 10 stuiv. stellen; en als men nu van 15 Eijeren ⅓ Kiekens rekent, is dit over de 10 Kiekens, ieder Kieken 8 duiten.

Al den tijd dat de Klokhen met het broeden en opvoeden haarer Kiekens bezig is, legt zij geen Eijeren; hierdoor moet men rekenen ongeveer 40 Eijeren te verliezen; stelle die tot den prijs, zo als de Eijeren thands te *Amsterdam* worden verkogt, is ½ stuiver; hiervan een tiende voor ieder Kieken is 16 duiten.

Is te zamen 32 duiten.

Hier bij nog het ⅓ bezwaar van de Eijeren, die verloren gaan; maakt op 8 duiten reeds 5⅓ penning.

Dus komt bij de gewoone broeding, onder de Klokhen, hier te *Amsterdam*, een Kieken van omtrent 2 Maanden, zijnde de slagtbaare tijd, aan enkele Ei-onkosten, zonder voor de plaats of moeite iets te rekenen, 't welk, bij het broeden en opkweeken van zekere hoeveelheid, echter ook geld zoude moeten kosten; dus komt, zeg ik, een Kieken op deze wijze 4 stuiv. 5⅓ penning, en het Kieken bij de Kunstbroeding en opvoeding slechts op 7½ duit, dus nog geen ½; het onderscheid maakt dus omtrent 3½ stuiv., welke het Kieken door de gewoone broeding meer kost dan door de Kunstbroeding. Een bezwaar van 3½ stuiv. maakt veel op 7½ duit, doch heeft weinig te beduiden voor een enkel Kieken; maar als men het overbrengt op de massa, welke in de Kunst-ovens kan worden uitgebroed en opgekweekt, dan zal het onderscheid sterker in het oog vallen.

Het behoeft geen bewijs, want de Egyptenaaren hebben het vóór ons door daaden beweezen, en doen zulks nog, dat men in de Kunst-ovens van 30 tot 80 duizend Eijeren in één broedsel kan uitbroeden. Men kan dus hier te lande even goed Broed-ovens aanleggen, waarin men, door eenige te maakene schikkingen, weekelijks 10 à 20 duizend Eijeren kan uitbroeden. Ons klimaat vordert alleen eene andere schikking van aanleg en meerder bezorging bij de opvoeding; en dan zijn de opvoedingsplaatzen hiertoe even zo zeker te vinden en in te rigten als de broeding zelve. Men begrijpe hier echter niet,

om

om dat ik zegge *weekelijks*, dat de Kunstbroeding in eene week of zeven dagen zoude geschieden; neen! de Eijeren hebben, even als onder de Hen, 20 à 21 dagen tot de uitbroeding noodig. Ik bedoel door de uitdrukking, *weekelijks* broeden, het getal der broedplaatzen zo in te rigten, dat men *alle weeken* dit getal Eijeren inlegt; vervangende de Ovens elkander zodanig, dat men alle weeken het getal van 10 duizend Eijeren afgebroed heeft; en, schoon dit kosten en veel omslag vereischt, kan het een en ander nimmer zo hoog loopen, of het moet nog intrest en voordeel opbrengen.

Wij zullen onze rekening, om tot een *calcul* te komen, bepaalen tot zodanige Broed-ovens, waarin men weekelijks 10 duizend Eijeren kan te broeden leggen, zijnde de kleinste Ovens in Egypte; dit maakt in 't jaar 520,000 Eijeren; wij rekenen . . . . 500,000 Eijeren.

Af ⅓ verlies bij de broeding is . 166,666

Moet Kiekens geeven . . 333,334

Als men nu veronderstelt, dat het mogelijk ware, ('t welk het zeker niet is) zo veel Klokhennen bijeen te brengen, in eene en dezelfde plaats, om dit getal Kiekens uit te broeden en op te voeden (want het getal Klokhennen zoude ruim 20,000 moeten zijn) dan zouden de Kiekens, door de Klokhennen uitgebroed en opgekweekt, aan onkosten bedraagen (gerekend, zo als hier boven gesteld is, à 4 st. 5⅔ penn.) *f* 72,569-11

En door de Kunstbroeding à 7⅓ duit . *f* 15,277-16

f 57,291-15

Dus geeft de Kunstbroeding het voordeel van op de gestelde hoeveelheid minder te kosten *f* 57,291-15 in een jaar, dat waarlijk nog al een Capitaal uitmaakt.

Men ziet hieruit, dat wij de rekening van het broeden onder de Klokhen stellen, zo als het thands te *Amsterdam* komt te staan; doch als wij nu de Eijeren gelijk stellen met den prijs, waarop ik die in de Kunstbroeding stelle gebragt te kunnen worden, dan komen 15 Eijeren, zo zij onder de Klokhen moeten worden gelegd, à 2 duiten, op . 30 duiten.

½ Jaar, wegens voeragie van de Klokhen, à 1 stuiv. 80 duiten.

40 Eijeren, die men moet rekenen te verliezen, omdat de Klokhen intusschen niet legt, is mede 80 duiten.

Is te zamen 190 duiten.

Hiervan komen, hetzelve gelijk gesteld zijnde met de Kunstbroeding, ⅔ of 10 Kiekens; dus kost elk Kieken alsdan 19 duiten, of 2 stuiv. en 3 duiten; maakt . *f* 39,583- 8

Door de Kunstbroeding à 7⅓ duit . *f* 15,277-16

f 24,305-12

Dus geeft de Kunstbroeding een voordeel op de gewoone broeding van . . . ƒ 24,305 - 12

Als men nu daar bij voegt, dat wij, tot vinding der onkosten wegens vuur en aan oppassers, alsmede slijtaglen enz., ieder Ei met 2 duiten bezwaard hebben, zo maakt dit over 500,000 Eijeren . . . . ƒ 6,250 - :

En wegens de opvoeding der Kiekens op 333,334 . . ƒ 4,166 - 17 ƒ 10,416 - 17

Maakt te zamen ƒ 34,722 - 9

Uit dit gestelde nu blijkt vooreerst, dat de Kunstbroeding veel spaarzaamer dan de gewoone broeding kan geoeffend worden; zo dat een Kieken nog op verre na de helft niet komt te kosten. En als het Kieken gelijk gesteld wordt met de gewoone broeding, en men tot onderhoud van het gebouw en voor vuur, alsmede voor loonen aan de oppassers, heeft eene som van omtrent ƒ 35,000 jaarlijks, is 'er niemand, die niet spoedig zal begrijpen, dat men daaruit nog al aanmerkelijke kosten kan betaalen; ja wij durven met zekerheid ter neder stellen, dat uit zulk eene som het een en ander niet alleen ruim en breed kan bestreeden worden, maar dat dezelve daartoe jaarlijks op verre na niet noodig is, al kostte de volkomen aanleg een tonne gouds, zo aan Ovens als Opvoedingsplaatzen, hetwelk 'er uitgemaakt niet toe noodig is, dewijl al het benoodigde daartoe, buiten eenig terrein van grond, vervat kan worden in een Gebouw van ruw opgemetzelden gebakken steen, lang ongeveer 60 en breed 40 voet, van 3 à 4 verdiepingen, te zamen in alles hoog 36 à 40 voet.

'Er is nog, boven dit, met zekerheid een zekere winst op de Kiekens zelve te doen, naa aftrek van de aan te wendene kosten van voeragie, hetwelk 'er alleen nog bij moet komen, dewijl de kosten tot de broeding en opvoeding reeds zijn berekend; en hoe grooter het getal is, dat men te voeden heeft, hoe meer bezuiniging men in 't een en ander kan gebruiken; waardoor de kosten van voeragie, langs dezen weg, over het geheel, minder zouden zijn, dan dezelve tot hiertoe gewoonlijk te staan komt aan de geenen, die zich met het broeden en opkweeken van Kiekens bezig houden, 't welk het meest in den Boerenstand plaats heeft, die 'er zich gewis op den duur niet mede zoude ophouden, zo het geen zekere winst, het zij dan klein of groot, aanbragt.

Thands is deze *Broeijerij*, door geduurig aan dezelve bijgebragte verbeteringen, in dien staat gesteld, gelijk wij dezelve nu al verder zullen beschrijven.

De Stalling en het Koetshuis der Buitenplaats *Hoogerlust*,

lust,

kust, in de Plantagie, waar de Heer BROUWER woonachtig is, wordt geheel door dezelve beslagen. In de onderste verdieping vindt men de *Mestbroeijerij*, welke, met weinig verandering, op dezelfde wijze ingerigt is, als wij die op de hier vooren aangehaalde Plaat in het Werk van REAUMUR afgebeeld vinden; echter met dit onderscheid, dat 'er nevens de Kas, waarin de Eijerlaaden, die in drie vakken verdeeld, en van onderen, om den doortogt der lucht te bevorderen, met draadwerk beslagen zijn, geschoven worden, nog eene andere, meer voorwaards uitsteekende *Opvoedingskas*, insgelijks met Laaden voorzien, gevonden wordt, in welke de eerst uitgebroede Kiekens geplaatst worden; zijnde deze Kas derwijze ingerigt, dat een groot gedeelte derzelve zich onder de mest en run bevindt, terwijl het overige gedeelte buitenwaards in het vertrek uitgebouwd, en van boven alleen met traliewerk gedekt is; waardoor aan de Kiekens gelegenheid gegeeven wordt, om zich, naar mate hunner meerdere toeneeming in krachten, allengs uit de broeihette meer voorwaards in de gewoone dampkringslucht te begeeven.

De Vertrekken, welke zich boven dezen Stal bevinden, zijn geschikt voor de broeding door middel van *Vuur*. Men vindt in een derzelven de eigenlijke *Broedkamer*, langs den wand van welke de pijp van den Kagchel, welke buiten het vertrek gestookt wordt, heenen loopt. De pijp bestaat uit slangsgewijze aan elkander geslootene gooten van baksteenen, wier randen met ijzer bekleed zijn, gelijk wij dezelve op de nevensstaande Afbeelding bij A voorgesteld hebben; op dezelfde wijze zijn ook de Kagchels van binnen en buiten met baksteenen bekleed.

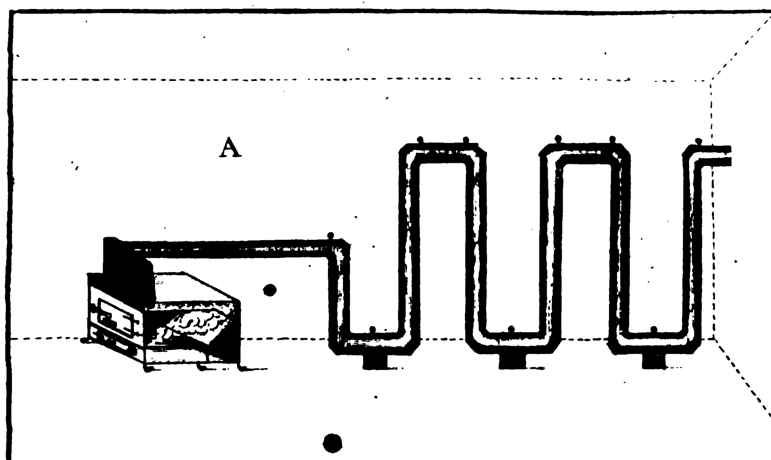
De *Broedkas*, welke men in dit vertrek geplaatst heeft, is vierkant, en door een middenschot in tweeën verdeeld, tusschen het welk en de buitenwanden de Eijerlaaden in smalle reeten geschoven worden. (Zie de Afbeelding bij B) In elke der laaden wordt een *Thermometer* gelegd, ten einde den behoorlijken graad van warmte, waarop de Kagchels gestookt behooren te worden, te kunnen bepaalen. Elk half gedeelte der Kas is met twee deuren gesloten, in welke schuiven gevonden worden, om de lucht in dezelve te ververschen. De twee onderste deuren zijn neêrvallende kleppen. Voorts zijn van boven

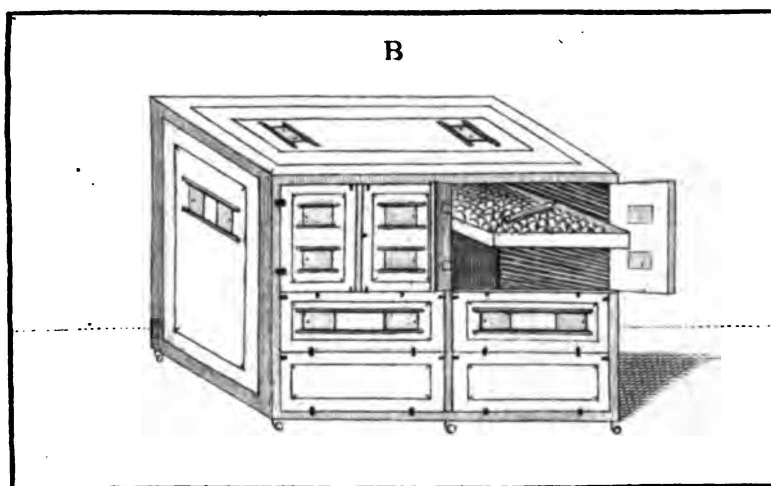
ven twee, en op de beide zijden der Kas ééne luchtschuif geplaatst.

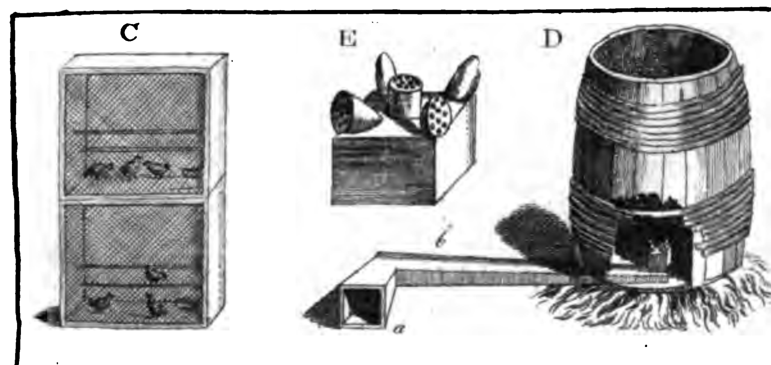
Nevens dit Vertrek vindt men de *Opvoedingskamer*, waarin de Kiekens, zo dra zij in de *Broedkamer* uit de eijeren ten voorschijn gekomen zijn, in met traliewerk voorziene Hokken geplaatst worden. (Zie onze Afbeelding bij C) Dit Vertrek wordt mede door eene langs den muur geplaatste Kagchelpijp, van de zelfde gedaante en het zelfde maaksel als die wij hier vooren beschreeven hebben, verwarmd.

Voor hun, die, uit liefhebberij, of tot enkel huisselijk gebruik, een' zeer beknopten Broed-oven willen vervaardigen, kunnen wij niet nalaaten hier nog bij te voegen, dat men dit oogmerk op de allereenvoudigste wijze bereiken kan, door eene *Ton* (gelijk op onze Afbeelding bij D wordt voorgesteld) daartoe te bezigen.

De Ton wordt als van vooren gebroken voorgesteld, ten einde men dezelve van binnen zoude kunnen zien. In den bodem van deze Ton, welke in eene schuur geplaatst wordt, is een vierkant gat gemaakt, waardoor het uiteinde (*a*) van een vierkante houten Goot (*b*), waarop de Ton geplaatst wordt, heen steekt. Deze Goot, wier buitenste opening men door den muur of de schutting der broedplaats in de buitenlucht geleidt, dient om de noodige lucht in de Ton te doen vloeijen, ten einde het vocht, dat zich in dezelve door de broeijing der Mest verzamelt, op te droogen; zijnde het uiteinde, dat in de Ton uitkomt, tot dat oogmerk met vijf blikken Roosters voorzien, wier oppervlakten van elkander verwijderd zijn, en wier ligging, uit de merkelijk grooter geteekende Afbeelding van den mond dezer Luchtpijp (bij E), zichtbaar is. — De Ton, op deze pijp gesteld zijnde, wordt rondom met Mest belegd; blijvende alleen een gedeelte der Ton boven de Mest uitsteeken. Men kan een Ei tot *Hygrometer* doen dienen: hetzelve na een kwartieruurs 'er weder uitneemende en droog bevindende, is het een teeken dat de Ton geen overbodige vochtigheid bezit. Nu kunnen 'er een, twee à drie Manden met Eijeren, naar de grootte van de Ton, aan touwen in gehangen worden, zo, dat 'er tusschen de laatste Mand en deze Luchtroosters eenige ruimte overblijve. Voorts is de bovenste bodem der Ton met de noodige schuiven of klep-

A

B

C
E
D
b
a

kleppen voorzien, zo tot tempering der lucht, als om, door een der middenste gaten, een *Thermometer* te laaten doorzakken, om den graad van warmte ten allen tijde te kunnen zien: waarna men, op den gewoonen tijd van 20 à 21 dagen, de Kiekens zal zien uitkomen. — Ingevalle echter deze Luchtgoot nog geene genoegzaame lucht tot opdrooging der vochten in de Ton mogte aanbrengen, kan men den toevloed der lucht vermeerderen, door met eene blaaspijp in de houten Luchtgoot te blaazen, zo lang tot dat men aan den *Hygrometer* bemerkt, dat de lucht behoorlijk van vochtigheid gezuiverd is; hetwelk men door herhaalde proeven met het Ei, dat voor *Hygrometer* dient, kan ontwaaren.

IETS OVER DE VERHANDELING VAN DEN HOOGLEERAAR M. SIEGENBEEK OVER DE WELLUIDENDHEID DER NEDERDUITSCHE TAAL.

(*Vervolg en slot van bl.* 395.)

Nu staat ons nog de inhoud te vermelden van het derde Hoofdstuk, dat geheel is toegewijd aan het belangrijke geschilpunt, betreffende *de invoeging der zachte* e *in zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden.*

Dit onderwerp verhandelt de Hoogleeraar op de navolgende wijs:

Eerst toont hij in 't algemeen (§ 1), dat de invoeging van de zachte *e* wettig en noodzakelijk is bij het samenkomen van twee of meer scherpe of ongelijkaardige medeklinkers, ter vermijding van aanstootelijken wanklank en ter bevordering van eene vloeijende en gemakkelijke uitspraak, en dan onderzoekt hij vervolgens, in hoe verre deze taalregel toepasselijk zij ten opzichte van de woorden, waarin de gemelde invoeging door sommigen betwist wordt.

Deze woorden zijn: sommige zelfstandige naamwoorden, uitgaande op *nis*, en de bijvoegelijke naamwoorden, uitgaande op *lijk* en *loos.*

Ten aanzien van de eerstgenoemde doet hij de zaak kortelijk af (§ 2), betoogende met weinige woorden, maar overgenoegzaam bewijs, dat de nieuwe schrijfwijs van *bekendnis* voor *bekentenis*, *erkendnis* voor *erkentenis*, *verbindnis* voor *verbindtenis* (of *verbintenis*, gelijk wij met VONDEL en anderen liever zouden schrijven), *droefnis* voor *droefenis*, *begraafnis* voor *begraafenis* (of *be-*

gra-

grafenis), enz. voor onregelmatig en verwerpelijk is te houden, en stellende tot eenen algemeenen en onveranderlijken regel, dat men in de woorden, op *nis* uitgaande, voor dien uitgang de zachte *e* behoort in te lasschen.

Veel meerder moeite verschaffen den Hoogleeraar de talrijke bijvoegelijke naamwoorden, uitgaande op *lijk* en *loos*.

Te recht begrijpende, dat deze, uit hoofde van de zeer onderscheiden letters, met welke zij op gemelde uitgangen sluiten, niet allen de invoeging der *e* even zeer van noode hebben, rangschikt hij dezelve, volgens de letters, met welke zij de meergemelde uitgangen onmiddelijk voorafgaan, in onderscheiden klassen, en onderzoekt voor ieder dezer klassen afzonderlijk, of, en in hoe verre in dezelve, volgens de regelmaat der taal, het spraakgebruik, en de schrijfwijs der beste Schrijvers, de tusschenvoeging der *e* al of niet noodzakelijk zij. En op deze wijze komt hij tot het besluit: dat in de bijvoegelijke naamwoorden, uitgaande op *lijk* en *loos*, de zachte *e* moet worden ingevoegd, wanneer die uitgangen onmiddelijk volgen op de *b* of *p*, gelijk *hebbelijk*, *hopeloos* enz. (§ 3), op de *d* of *t*, gelijk *beleefdelijk*, *besluiteloos* enz. (§ 4), op de *f*, gelijk *bederfelijk* enz. (§ 5), op de *g* (*), gelijk *bedriegelijk* enz. (§ 6), op *aai*, *oei*, of *ij* (†), gelijk *fraaije-*

(*) Behoort de *e* ingevoegd te worden achter de *g*, die een zachte klinker is, zoo is zij, gelijk ieder begrijpt, achter de verwantschapte harde *ch* nog onmisbaarder, gelijk in *hachelijk*, *belachelijk* enz. En niet minder noodzakelijk is zij achter de *ng* of *nk*, gelijk in *strengelijk*, *oorspronkelijk* enz.

Het verdient ook opmerking, dat de zachte *g* bij deze invoeging van de *e* veelal in de uitspraak de hardheid verkrijgt van de *ch*. Immers wij zeggen eigentlijk *ontzachelijk*, niet *ontzaggelijk*, *bedriechelijk* niet *bedriegelijk*, *walchelijk* niet *walgelijk*. De *g* schijnt hierin gelijk te staan met de *v* en de *z*, die, voor de zachte *e* van invoeging komende, in een *f* en een *s* verwandelen, gelijk *vergefelijk* voor *vergevelijk*, *afgrijselijk* voor *afgrijzelijk* enz. Vreemd is het, dat men in de laatste gevallen die verscherping van de letter bij het schrijven uitdrukt, en in het eerste niet. Wij weten hiervoor geene andere reden uit te denken, dan dat het gebruik het alzoo gewild heeft. Maar of deze reden wel voldoende is, laten wij liefst aan anderen ter beslissing. Bij de Ouden ontbreekt het niet aan voorbeelden van gelijkmatiger schrijfwijs en meerdere getrouwheid in het afteekenen van de uitspraak.

(†) Ook de tweeklank *ui*, voor *lijk* of *loos* komende, bemint de *e*, blijkens *luijelijk* van *lui*. Van andere klinkers of tweeklanken, de gemelde uitgangen voorafgaande, vindt men bijkans geen voorbeeld, dan in woorden, die eenigzins van eenen anderen aard zijn, gelijk *leelijk*, *kwalijk*, *goelijk*, *schielijk* enz., in welker samenstelling eene verkorting of samentrekking welluidendheidshalve plaats heeft, en dus geen verder middel van welluidendheid kan te pas komen. In *vrolijk* alleen heeft zulks geen plaats, en moet echter de *e* niet ingevoegd worden. Doch hier komt reeds van zelfs een zachte klinker (de zachte *o* van het oude *vro*) voor den uitgang *lijk*, en om deze reden komt de invoeging van de zachte *e* welluidendheidshalve hier niet te pas. Maar,

ſtelijk, *moeijelijk*, *vrijelijk* enz. (§ 7), op de *k*, tot het zakelijk deel behoorende, gelijk *aanmerkelijk* enz. (§ 8), op de *m*, gelijk *aannemelijk* enz. (§ 9), op de *n*, tot het zakelijk deel behoorende, wanneer de woorden met een korte en ſcherpe lettergreep op de gemelde uitgangen ſtuiten, en afkomſtig zijn, 't zij van zelfſtandige naamwoorden, die gaarne de zachte *e* met verdubbeling der *n* aannemen, 't zij van werkwoorden, die met gelijke verdubbeling op *en* eindigen, gelijk *zinnelijk*, *kennelijk*, *mannelijk* enz., doch niet, wanneer de woorden met een lange en ſleepende lettergreep de meergenoemde uitgangen voorafgaan, en van enkellettergrepige werkwoorden of bijvoegelijke naamwoorden afſtammen, gelijk *aanzienlijk*, *gewoonlijk* enz. (§ 10), voorts ook niet, wanneer de aangeduide uitgangen achter de *r* komen, gelijk *eerlijk*, *heerlijk* enz. (§ 11), maar wel, wanneer die uitgangen komen achter de *ſ*, gelijk *gewisſelijk* enz. (§ 12), of achter de *ſch*, gelijk *gantſchelijk* enz. (§ 13), of eindelijk achter de *w*, gelijk *eeuwelijk*, *getrouwelijk* enz. (§ 14).

Op eenige uitzonderingen na, moet het dus, naar des Schrijvers oordeel, als een regel van welluidendheid gelden, dat in de bijvoegelijke naamwoorden op *lijk* en *loos* de zachte *e* moet worden ingelascht. En zekerlijk de netheid en naauwkeurigheid, waarmede de Hoogleeraar dit ſtuk uiteengezet en ontwikkeld heeft, de oordeelkundige keuze der uitzonderingen, door hem gemaakt, en het groot getal der voorbeelden, ter ſtaving van het geſtelde uit de achtbaarſte Schrijvers bijgebragt, zetten aan dit zijn gevoelen geene geringe mate van waarſchijnelijkheid bij.

Dan wij zien de noodzakelijkheid niet in, om de invoeging der zachte *e* ten aanzien der gemelde bijvoegelijke woorden zoo ſtrikt aan vaste wetten te verbinden. Wij houden ons het liefst bij de oude vrijheid, — en gelooven met de vroegere taalkundigen, dat het gebruik van de gemelde invoegletter niet zoo zeer moet beſchouwd worden als eene eigentlijke en ſtellige verpligting, waaraan de ſpreker in allen gevalle door onvoorwaardelijke taalwetten volſtrektelijk gebonden is, en die in dezelfde woorden altoos even zeer moet gelden, maar dat hetzelve veeleer moet worden aangemerkt als eene zekere vergunning, die de taal aan den ſpreker toeſtaat, en waarvan men zich al of niet kan bedienen, naarmate men het voor de welluidendheid dienſtig oordeelt.

Uit de doorgaande ſchrijfwijs van onze achtbaarſte en taalkun-

Maar, wanneer men achter *gedwee* den uitgang *lijk* wilde voegen, om het woord des te beter als een bijwoord te gebruiken, zou men de *e* behooren in te lasſchen, wijl de klinker hier hard lang, en het woord eigentlijk *gedweeg* is, en dus *gedweeëlijk* moeten ſchrijven, als bij verzachting voor *gedweegelijk*.

kundigste Schrijvers, onderling vergeleken, meenen wij te mogen opmaken, dat de invoeging van de zachte *e*, volgens de regelmaat der taal, in alle de bijvoegelijke naamwoorden of bijwoorden, op *lijk* en *loos* uitgaande, wel en wettiglijk kan geschieden, wanneer slechts die uitgangen onmiddelijk volgen op eene lettergreep, die lang of scherp kan worden uitgesproken, het zij dan op het zakelijke deel des woords, het zij op een of anderen scherpen of klemstaartigen uitgang, als *baar*, *schap*, *loos* en dergelijken, gelijk *wonderbarelijk*, *vriendschappelijk*, *rukeloosselijk* enz.

Dan uit die zelfde vergelijking van de schrijfwijs van onze netste en naauwkeurigste Schrijvers is het ons voorgekomen, dat verre de meesten van onze vroegere taalkundigen, hoe gelijkmatig ook in hunne spelling voor het overige, in dit opzicht met zekere opzettelijkheid gedurigliijk van spelwijs verwisselen, en bijkans in alle woorden op *lijk* en *loos*, welke letter ook de gemelde uitgangen moge voorafgaan, indien slechts de voorafgaande lettergreep lang of scherp is, nu eens de *e* inlasschen, dan weder dezelve weglaten; en hieruit meenen wij dit besluit te mogen trekken, dat de meergemelde invoeging, ten aanzien van de opgenoemde woorden althans, als een zeker hulpmiddel van welluidendheid moet worden aangemerkt, dat in één en hetzelfde woord, naarmate van de plaatsing, of al, of niet kan te pas komen, en dat daarom aan de sprekers en schrijvers moet worden vrijgelaten, om daarvan al of niet gebruik te maken, naarmate dat de stijl, waarvan men zich bedient, de zaak, waarvan men spreekt, en de rolling van de woorden vorderen.

Wanneer de lettergreep, die den uitgang van *lijk* of *loos* onmiddelijk vorafgaat, kort is, en den klemtoon niet kan dulden, spreekt het van zelfs, dat de invoeging van de *e* nimmer kan plaats hebben; want, voegt men, bij voorbeeld, in *teederlijk*, *haastiglijk*, *ademloos* enz. voor de *l* van *lijk* of *loos* de zachte *e* in, zoo verkrijgt men door die invoeging eene opeenvolging van drie korte lettergrepen, en dus niet een gemakkelijker en welluidender, maar in tegendeel een lamme en bespottelijke uitspraak, als *teederelijk*, *haastigelijk*, *ademeloos* enz.

Doch met deze algemeene bepaling, *indien de voorafgaande lettergreep lang of scherp is*, *en den klemtoon kan ontvangen*, welke bepaling de natuur der zaak zelve aan de hand geeft, zou het, onzes inziens, (althans op ééne uitzondering na, waarvan straks nader) als een algemeene regel kunnen gelden, dat in de bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden op *lijk* en *loos* de zachte *e* mag worden ingevoegd.

Dat deze onze meening niet zoo geheel ongegrond is, zullen wij, zoo wij vertrouwen, met weinig moeite kunnen aantoonen. Beschouwen wij slechts wat nader het bovenopgegeven

van Hoogleeraars. In twee klassen van woorden, op *lijk* en *loos* uitgaande, wil hij de *e* niet hebben ingevoegd; in alle de overige verklaart hij de gemelde invoeging voor wettig en noodzakelijk, op grond inzonderheid van een aantal voorbeelden, uit de achtbaarste Schrijvers door hem bijgebragt.

De twee klassen van woorden nu, die hij als uitzonderingen van den algemeenen regel wil beschouwd hebben, zijn de navolgende: vooreerst de woorden, waarin de uitgang van *lijk* of *loos* op een *n* komt, bijaldien die letter met een lange of sleepende lettergreep den uitgang vooraf gaat, en de woorden van enkellettergrepige werkwoorden of bijvoegelijke naamwoorden afstammen, gelijk *aanzienlijk*, *gewoonlijk* enz.; en ten tweede de woorden, waarin de vermelde uitgangen achter de *r* komen, gelijk *eerlijk*, *heerlijk*, *eerloos* enz. Dan — ook van beide deze klassen van woorden vindt men bij onze achtbaarste en naauwkeurigste Schrijvers talrijke voorbeelden met de ingevoegde *e*, niet alleen in derzelver dichterlijke werken, die in dezen, naar des Hoogleeraars begrip, geen gezag hebben, maar ook in die onberijmde geschriften, waaraan de Hoogleeraar het hoogste gezag toekent.

Men behoeft de boeken slechts even te doorbladeren, en men zal 'er terstond verscheidene aantreffen. Bij het vluchtig inzien van eenige weinigen vielen ons ten minste al aanstonds de navolgende voorbeelden in het oog:

Aanzienelijk.	VONDEL, *Gijsbr. v. Aemst.* Opdragt, bl. 1.
	Virgilius in onrijm, Voorrede, bl. 11.
	HEEMSKERK, *B. A.* bl. 212. 360.
	C. BRANDT, *Leven v. H. de Groot*, bl. 2. tweemaal, bl. 3. tweemaal, bl. 5. tweemaal.
	HUYDECOPER, *Pr. v. T. en D.* IIde D. bl. 155.
	Hekeld. v. Hor. in ondicht, bl. 31.
Afzienelijk.	HEEMSKERK, *B. A.* bl. 212.
Gewonelijk.	Dezelfde, t. a. pl. bl. 222. 258. 265. 278. 646.
Gemeenelijk.	HUYDECOPER, *Pr. v. T. en D.* Iste D. bl. 226. IIde D. bl. 262. 466. IIIde D. bl. 351.
	Hekeld. v. Hor. in ondicht, bl. 23. 149.
	HEEMSKERK, *B. A.* bl. 22.
Oogenschijnelijk.	Dezelfde, t. a. pl. bl. 257. 274.
Waarschijnelijk.	HUYDECOPER, *Hekeld. v. Hor. in ondicht*, Opdragt, bl. XXII. Voorrede, bl. XXXVII.
	Pr. v. T. en D. IIde D. bl. 37. 244. 348.
Waarschijnelijkheid.	VONDEL, *De Gebroeders*, Voorrede, bl. 5.

On-

Onwaarschijnelijk.	Huydecoper, *Pr. v. T. en D.* IIde D. bl. 246.
	Vondel, *Leven v. Ovid.* bl. 4.
	Herschepp. v. Ovid. Voorrede, bl. 5.
Onwaarschijnelijkheid.	Antonides, *IJstroom*, Voorrede, bl. 3.
Pijnelijkheid.	Vondel, *Virg. in onrijm*, Opdr. bl. 4.
Verstanelijk.	Huydecoper, *Pr. v. T. en D.* IIde D. bl. 494.
Onverstanelijk.	Dezelfde, *Hekeld. v. Hor. in ondicht*, Opdr. bl. IX.
Verzoenelijkheid.	Vondel, *Joseph in 't Hof*, Voorrede, bl. 4.
Onverzoenelijk.	Heemskerk, *B. A.* bl. 365.
	Huydecoper, *Hekeld. v. Hor. in ondicht*, bl. 37.
	Vondel, *Joseph in Dothan*, Opdr. bl. 2.
Eerelijk.	Huydecoper, *Pr. v. T. en D.* Iste D. bl. 294.
	Hekeld. v. Hor. in ondicht, bl. 24. 31. 136.
Heerelijk.	Vondel, *David herstelt*, Opdr. bl. 2.
	Huydecoper, *Pr. v. T. en D.* Iste D. bl. 294.
Allerheerelijkst.	Dezelfde, *Hekeld. v. Hor. in ondicht*, Voorrede, bl. XXXV.
Raadsheerelijk.	Dezelfde als boven in 't werk zelf, bl. 32.
Onwaardeerelijk.	Dezelfde als boven, Opdr. bl. XXII.
Gevarelijk.	Dezelfde als boven, Opdr. bl. XX. XXIII. en in 't werk zelf, bl. 23. 136.
Naturelijk.	Dezelfde, *Pr. v. T. en D.* IIde D. bl. 94. 96. 178. 183. 261. 311. 432.
	Hekeld. v. Hor. in ondicht, Opdr. bl. XII. XVII. Voorrede, bl. XXXVIII.
Zwarelijk.	Vondel, *Virg. in onrijm*, bl. 44.
Warelijk.	Huydecoper, *Hekeld. v. Hor. in ondicht*, Opdr. bl. XXIV. en in 't werk, bl. 92. 129.
Deerelijk.	Dezelfde, *Pr. v. T. en D.* Iste D. bl. 294.
Wonderbarelijk.	Dezelfde, *Hekeld. v. Hor. in ondicht*, bl. 172.

Wij willen het ondertusschen gaarne den Hoogleeraar toestemmen, dat de bovengenoemde woorden, over het geheel genomen, beter dan de overige de *ei* kunnen missen. Wij spreken het zelfs niet tegen, dat zij, indien het verwisselen van spelwijs in dezen ongeoorloofd moest geacht, en ieder woord al-

altoos met, of altoos zonder *e* moest geschreven worden, niet zonder grond als uitzonderingen van den algemeenen regel, om in de woorden op *lijk* en *loos* de *e* in te voegen, zouden kunnen beschouwd worden. Wij erkennen althans met den Schrijver, dat men in deze woorden, over het algemeen, meer dan in de overige de *e* vindt weggelaten. De doorgaande spelling van dezelve, wij staan het toe, is bij de meesten der geachtste Schrijvers zonder de *e*. Ook is er, zoo wij meenen, uit den aard der op elkander volgende letters en klanken wel eenige reden te geven, waarom de invoeging van de *e* in de aangeduide woorden veelal minder, dan in de overige, noodzakelijk is. Doch uit dit alles volgt, onzes oordeels, nog geenszins, dat deze inlassching van de *e* in de gemelde woorden ten eenenmaal onwettig is, of dat de genoemde letter in dezelve altoos kan gemist worden. — De voorbeelden, die men van deze woorden met de ingevoegde *e* aantreft bij onze netste en taalkundigste Schrijvers, en wel bij die genen, die van welluidendheid het meest werk maakten, zijn al te menigvuldig, dan dat men dezelve enkel aan slofheid of onoplettendheid zou kunnen toeschrijven. Ook is het, onzes oordeels, geenszins te ontkennen, dat in vele gevallen, vooral in den hoogdravenden of verheven stijl, die bij het deftige en statelijke van de uitspraak eene zekere uitrekking van de woorden bemint, de invoeging van de *e* in gezegde woorden uitstekend kan te pas komen, en somwijlen zelfs onmisbaar is. En, ziet men op het aantal van de voorbeelden, die men van het weglaten der *e* in deze woorden ontmoet, — welk eene ontelbare menigte van voorbeelden zou men ook niet van die weglating in de overige woorden, waarin de Hoogleeraar de invoeging noodzakelijk keurt, uit onze beste Schrijvers kunnen aanvoeren!

In alle woorden op *lijk* en *loos* derhalve, waarin een lange of scherpe lettergreep die uitgangen onmiddelijk voorafgaat, zouden wij de invoeging van de zachte *e* geoorloofd achten.

De eenige uitzondering, die er misschien op dezen algemeenen regel zou behooren gemaakt te worden, zou, naar ons begrip, de woorden betreffen, waarin de uitgang van *lijk* of *loos* aan eene lettergreep, die op *l* eindigt, gehecht wordt, gelijk *heilloos*, *talloos*, *snellijk* enz., van welke klasse van woorden onze Schrijver in zijn anders zoo naauwkeurig en volledig onderzoek geen gewag maakt.

Dat in deze woorden de invoeging van de *e* niet te pas komt, of liever, dat de uitspraak van *heileloos* voor *heilloos*, *talleloos* voor *talloos*, *snellelijk* voor *snellijk* enz., een enkel zeldzaam geval in een vaers misschien uitgezonderd, door niemand verkieselijk zal geacht worden, is uit den aard der zaak ligtelijk op te maken.

Hier toch komt dezelfde letter tweemaal achter elkander,

als fluitletter van de eene en als eerfte letter van de onmiddelijk daarop volgende lettergreep. Hier moet dus door hetzelfde fpraaklid tot twee malen toe dezelfde beweging onderfcheidelijk herhaald worden. Doch dit is geenszins ongemakkelijk noch ongevallig, maar brengt alleen eene zekere fnelheid van uitfpraak te weeg, inzonderheid bij dergelijke letters als de *l* of *r*, die eene groote en losfe beweging van de tong vorderen. De invoeging van de zachte *e* zou dus hier niet alleen overtollig, maar zelfs hinderlijk zijn, wijl daardoor de fnelheid, die de uitfpraak zou vereifchen, al te zeer zou vergroot worden, zoo dat men wel een Franfche tong voor onze bedaarde Hollandfche zou noodig hebben, om het woord niet lam en gebroken voor den dag te brengen. Want door die invoeging zou niet alleen de vorige fnelheid van uitfpraak, door de dubbele *l* veroorzaakt, met de verfnelling, die de korte en gebroken klank der zachte *e* te weeg brengt, aanmerkelijk vermeerderd, maar ook daarenboven in de meeste gevallen, door een eigenaardig en noodzakelijk gevolg, nog met een derde herhaling van de *l* moeten vergroot worden, gelijk *fnellelijk*, *talleloos* enz.

Van hier, dat de Ouden, wel verre van die fnelheid van uitfpraak, die de *l* op de *l* komende veroorzaakt, nog door het invoegen van de zachte *e* te vermeerderen, dezelve integendeel, waar het met behoud van den oorfpronkelijken klank gefchieden kon, door het laten wegfmelten van de eene *l* in de andere, zochten te verminderen, en dus veelal *heiloos* fchreven voor *heilloos*, *zieloos* voor *zielloos*, *geheelijk* voor *geheellijk* enz. (*), van waar nog *vuilik* of *vuilijk* [nequam] voor *vuillijk*. En dit voorbeeld gelooven wij in die gevallen althans onze navolging te verdienen, wanneer de voorafgaande lettergreep kort is, en den klemtoon niet kan dulden, om dat door de kortheid van den voorafgaanden klank die fnelheid van uitfpraak, die de dubbele *l* te weeg brengt, al wederom vermeerderd wordt, terwijl het weglaten van de eene *l* deze al te groote fnelheid, die ons zoo onbehagelijk is, een weinig matigt, en tevens het verkeerdelijk plaatfen van den klemtoon voorkomt, en hierom fchrijven wij *vermetelijk*, *onmiddelijk*, *ijdelijk* enz., niet *vermetellijk*, *onmiddellijk*, *ijdellijk* enz., naar denzelfden regel, volgens welken men fchrijft *adelijk*, niet *adellijk*.

Buiten deze ééne uitzondering (†) nu ten aanzien van de woorden, waarin de *l* op de *l* komt, zouden wij het tot eenen algemeenen regel ftellen: dat in de woorden op *lijk* en *loos*, wanneer de voorafgaande lettergreep lang of fcherp is, de

(*) Vergelijk HUYDECOPER, *Pr. v. T. en D.* IIde D. bl. 147.

(†) Van de woorden *leelijk*, *kwalijk*, *goelijk*, *fchielijk* en *vrolijk*, die ook in zekeren zin uitzonderingen zijn van dezen regel, is boven gefproken, bl. 38. in de noot.

de zachte *e* mag worden ingevoegd of weggelaten, naarmate de welluidendheid en de ftijl, de gang van de rede, en de aandoeningen of bedoelingen van den fpreker het vorderen.

Ieder, die het welluidende bemint, behoort zekerlijk, onzes inziens, in de gemelde woorden doorgaans de zachte *e* in te voegen; wijl het groote middel, om een taal te verzachten en te befchaven, of vloeibaar en welluidende te maken, in het vermenigvuldigen van de klinkers, en wel van de zachte inzonderheid, gelegen is. Maar, wanneer het woord in een ftijl moet gebruikt worden, die het korte en faamgedrongene vereischt, wanneer hetzelve op het einde van een zin zich geplaatst vindt, waar, volgens de les van BLAIR (*), de laatfte, of op één na de laatfte lettergreep lang zijn moet, wanneer het zakelijke deel des woords met zekeren bijzonderen nadruk moet worden uitgefproken, of het denkbeeld door een forfcher klank eigenaardiger kan worden voorgefteld, dan dient men, naar onze meening, de *e* weg te laten.

Mannelijk, bij voorbeeld, is zeker welluidender dan *manlijk*; maar laat eens het woord in een zin voorkomen, waar het denkbeeld met groote kracht behoort te werken, en gij zult bevinden, dat de klank van *mannelijk* veel te week en te verwijfd is, om het ftoute of het *man*lijke behoorelijk te doen uitkomen.

Minnelijk klinkt zeker aangenamer, en ook voegelijker voor het denkbeeld, dan *minlijk*. Maar zet eens *beminnelijk* op het einde van een zin, vooral in het vrouwelijke geflacht, of in het meervoudige, zeg eens bij voorbeeld: *welk een vreefelijk lot voor die beminnelijke!* en gij zult bemerken, dat alsdan de *e*, in plaatfe van de welluidendheid te bevorderen, dezelve integendeel benadeelt, en eene geheele verlamming in de uitfpraak te weeg brengt. Immers zoo verkrijgt men drie korte lettergrepen achter elkander, die wij bij onze bedaarde uitfpraak onmogelijk anders dan lam en gebroken kunnen voortbrengen; en bij langere zinfneden is die verlamming nog meer in het oog loopend, en nog hinderlijker.

Maar hoe! zal men zeggen, moet men dan een en hetzelfde woord nu eens zus, dan zoo fchrijven? — en, waarom niet? vragen wij, wanneer de duidelijkheid er veeleer bij wint, dan verliest (†). Spreekt het niet van zelfs, dat men eene letter, die enkel, om de welluidendheid te bevorderen, in het woord is opgenomen, wanneer zij de welluidendheid zou benadeelen

(*) *Lesfen over de Redekunst*, IIde D. bl. 381.

(†) „Die te kommerlijk met de taal omgaan," zegt TEN KATE, IIde D. bl. 410, „flagten den fchoolkinderen, die wel net, gelijkdradig en zinnelijk fchrijven, doch tevens onvrij, laf, lam en flaauw, zonder fpoed of vordering; een kloeke hand, fchoon minder net, zoo ze flechts vlug, vrij, geestig, vloeijend, en duidelijk genoeg zij, kan mij meer der behagen."

nadeelen, niet moet gebruiken? volgen wij niet in een omgekeerd geval hetzelfde beginsel? gebruiken wij niet, bij voorbeeld, zoodra de welluidendheid het vordert, den staart van verbuiging achter de bijvoegelijke naamwoorden van den vergrootenden trap, dien wij echter gemeenelijk welluidendheidshalve weglaten? Dergelijke vrijheden, om sommige woorden nu eens als 't ware te kunnen uitrekken en verlengen, dan eens te kunnen inbinden en verkorten, moet men ons niet ontnemen. Zij zijn de alleruitnemendste middelen, om een taal welluidende en vloeibaar, en voor welsprekendheid en dichtkunst warelijk geschikt te maken.

Men verbeelde zich toch niet, dat soortgelijke vrijheden den Dichter alleen toebehooren. De Dichter mag even zoo min, als de Redenaar immer tegen de regels van de taal zondigen, en alles, wat niet tegen de regels van de taal aanloopt, is, mits op de rechte plaatse gebruikt, aan den Redenaar zoo wel, als aan den Dichter geoorloofd. De rechten van den een en van den ander ten dezen aanzien zijn volkomen van denzelfden aard, want beider doel is even zeer, om wel verstaan te worden. Alleen mag de Dichter van sommige vrijheden, die de taal toestaat, nog wat vrijer gebruik maken, omdat hij een spreker verbeeldt, die in zekere geestverrukking het woord voert. Maar klimt ook de stijl van den Redenaar tot eenen hoogeren graad van hartstogt en van geestdrift, zoo bekomt hij mede het recht tot meerdere dergelijke vrijheden. Voor het welluidende althans of de muzijk, dat is, voor de goede vloeijing, rolling en samenstemming van de klanken, moet een goed Redenaar niet minder zorg dragen, dan eèn Dichter. Op toonval of kadans moeten beiden acht geven. De maat, die zij volgen, is slechts onderscheiden, — gedurig afwisselende voor den een, bestendiger voor den ander, en voor den Redenaar wel niet zoo naauwkeurig bepaald, als voor den Dichter, maar echter insgelijks aan zekere regels gebonden. Waarom dan zou de Redenaar, wanneer hij daarmede voordeel weet te doen, de onderscheiden spraakvormen, die de taal voor wettig verklaart, niet even zoo wel bij afwisseling mogen gebruiken, als de Dichter?

De Grieken en Latijnen, wier talen van zich zelve reeds zoo welluidende waren, en die dus zoo veel minder dan wij eenige kunstgrepen ter bevordering der welluidendheid behoefden, maakten immers geene zwarigheid, om in ondicht zoo wel, als in dicht, zich bij wijlen te bedienen van den verkortenden of saamgetrokken vorm? Ook is het immers volkomen overeenkomstig de natuur, dat de mensch naarmate van de aandoeningen, die hem bezielen, de woorden, die het lijden kunnen, nu eens wat uitvoeriger, dan eens wat bondiger uitspreekt? Ieder goed spreker doet zulks gewonelijk, zelfs zonder het te denken; en een geoefend redenaar, die dit met oordeel weet te doen, zal daardoor misschien somtijds veel

schoon-

schoons en eigenaardigs weten uit te drukken, 't welk, bij het schrijven, of het afteekenen van de redevoering op 't papier, niet moet verloren gaan. De inkortende spreekwijs behoort, wel is waar, voornamelijk tot den gemeenzamen stijl; maar de schrandere TEN KATE heeft zeer wel aangemerkt (*), „ dat, vermits bij eene zelfde redevoering al de zaken niet „ even hoogdravend, noch even deftig zijn, gevolgelijk eene „ vermenging van stijl niet ongevoegelijk komt; — dat het wijs„ heid is, wanneer iemand zijn stijl gevoegelijk weet te laten „ dalen en rijzen, naarmate dat de waarde der zaken af- en „ toeneemt, en de achting en aandacht van den toehoorder „ of lezer behoort te minderen of meerderen; — en dat de „ hoogdravende stijl te mets met goede bevalligheid zich van „ den deftigen kan bedienen, en zelfs die beiden door *inkorting* „ de gedaante van den gemeenzamen kunnen aannemen, zoo „ wanneer of de verandering of het vermogen van den adem, „ of de toonsluiting (*cadence*), die in 't leiden van de stem „ moet waargenomen worden, zulks vereischen mogt."

Het is althans, onzes inziens, zeer overeenkomstig met den geest van onze taal, om bij afwisseling, naar verandering van stijl, onderscheiden spraakvormen te bezigen. Zoo hebben wij, bij voorbeeld, om van eene menigte andere dubbele spraakvormen, die wij bezitten, niet te gewagen, voor een zeer groot aantal zelfstandige naamwoorden, tweederlei, voor sommige zelfs driederlei vormen van het meervoudige, gelijk *ouderen* en *ouders*, *bundelen* en *bundels*, *bladeren*, *bladers* en *bladen*, *beenderen*, *beenders* en *beenen* enz., van welke onderscheiden vormen wij bij afwisseling nu den eenen, dan den anderen gebruiken, naar mate dat de meerdere of mindere deftigheid van den stijl en de rolling van de woorden den eenen of den anderen verkieselijker maken. Ja wij hebben zelfs in 't algemeen in onze taal, gelijk TEN KATE in zijne Verhandeling *over de declinatien* heeft aangetoond, naar mate van den onderscheiden stijl, waarvan wij ons bedienen, een zeer aanmerkelijk onderscheid in het verbuigen der naamwoorden (nomina), der voorleden (articuli), en der voornaamwoorden (pronomina); en dit onderscheid is, naar het oordeel van TEN KATE, *eene fraaijigheid in onze taal, waarin geene der Europische talen, zijns wetens, met haar gelijk staat* (†).

Wij weten wel, dat deze redeneering niet zeer bevallen zal aan die nieuwere taalmeesters, die altoos van regelmatigheid den mond vol hebben. Dan wij meenen ook, dat die regelmatigheid, die dezen voorstaan, en waarmede zij eigentlijk het geringe getal en de algemeenheid, of het uitgestrekte gebied van de regelen bedoelen, wel verre van in een taal eene schoon-

(*) Iste D. bl. 335. (†) Iste D. bl. 333.

schoonheid te zijn, integendeel veeleer eene onbevalligheid is, en een teeken van gebrek aan beschaving en van armoede. Indien men toch het woord in dien zin opvat, en alle vrijheden in een taal, alle uitzonderingen en afwijkingen van den gewonen regel, offchoon ook tot een zeker oogmerk dienende, en op goede redenen gegrond, onregelmatigheden noemt, dan zijn, voor zoo veel wij kunnen nagaan, niet de onbeschaafdste, maar de beschaafdste talen de onregelmatigste, de regelmatigste daarentegen de onbeschaafdste. En de reden is blijkbaar. In den onbeschaafden staat vergenoegt zich de mensch met weinige algemeene taalregelen, omdat hij bij den geringen voorraad en de onnaauwkeurigheid van zijne denkbeelden nog geen acht geeft op de fijnere onderscheidingen, en over de welluidendheid, bij zijnen ongevormden smaak, nog weinig zich bekommert. Maar bij meerdere beschaving, wanneer de denkbeelden vermeerderen, en meerdere juistheid, duidelijkheid en zuiverheid verkrijgen, wordt de spreker kieschet in de wijze van zich uit te drukken, de toehoorder opmerkzamer. Nieuwe voorwerpen en ontdekkingen, nieuwe gewaarwordingen en behoeften geven nieuwe en naauwkeuriger wijzigingen aan de gedachten, doen nieuwe bijzonderheden en kleinere verschillen opmerken, het gebrekkige of minder gepaste van de regels voor sommige gevallen waarnemen, op nieuwe en fijnere onderscheidingen bedacht zijn, en alzoo nieuwe regels, of uitzonderingen op de regels, dat op hetzelfde nederkomt, uitvinden, ter betere en vollediger aanwijzing van al het eigenaardige der meer ontwikkelde gedachte; terwijl de verfijning van den smaak, die niet enkel op het noodige of de duidelijkheid, maar ook tevens op het aangename en bevallige, of de gemakkelijkheid en welluidendheid van uitspraak doet acht slaan, het stijve en eentonige zoo wel, als het harde en wanluidende wil vermijd hebben, en alzoo, ter bewerking van eene behagelijke afwisseling en zoete vloeijing van klank, nog andere nieuwe regels, of afwijkingen en uitzonderingen van de oude regels, doet invoeren. Die regelmatigheid derhalve, die de schoonheid van een taal uitmaakt, of, om met TEN KATE te spreken, die de *kroone eener taal* is, bestaat — niet in het kleine aantal en de algemeenheid van de regelen, of de zeldzaamheid van uitzonderingen en afwijkingen, maar in het welgeregelde, het naturelijke en eigenaardige van de afleiding of de samenstelling der woorden, in de juiste evenredigheid en het goede verband tusschen de wijzigingen van de woordvormen en de wijzigingen van de denkbeelden, en in het welgegronde, het doelmatige en welgepaste van iederen regel en iedere uitzondering of afwijking van den regel. Zij bestaat daarin, gelijk HUIG DE GROOT zegt, „ dat de woorden volgens de hoogstmogelijke ge„ lijkheid van gronden en op eene onderling overeenstemmende

„ wijs

„ wijs aan hunne bron ontvloeijen, en zich met elkander „ volgens het beste verdrag vereenigen." (*).

Het is met de regelmatigheid in een taal eveneens gelegen als met de regelmatigheid in een gebouw, in een ſtad (†), in ieder ander ſamenſtel. Zij moet, om eene ſchoonheid te zijn, niet gezocht worden in de hoogstmogelijke gelijkheid van de deelen, die toch kan niet anders dan ſtijfheid en eentonigheid uitwerken, maar in de meeste welſtandigheid en welgepastheid van ieder deel voor het bijzonder gebruik, waartoe het dient, en in de beste eevenredigheid en ſamenſtemming van alle de deelen onderling tot het vormen van een ſchoon en welbehagelijk geheel.

Zulk eene regelmatigheid is het, die men in het Latijn en vooral in het Grieksch waarneemt, welke talen, hoe rijkelijk ook van vrijheden en afwijkingen of uitzonderingen van de regels voorzien, echter niet te min voor de ſchoonſte en beſchaafdſte van alle talen gehouden worden.

Wij zouden dit een en ander gaarne wat omſtandiger ontwikkelen, en met de noodige voorbeelden verder ophelderen en bevestigen; — dan wij vreezen, dat wij dus doende dit verſlag al te zeer zouden uitbreiden, daar hetzelve nu reeds tot eene bovenmatige lengte is aangegroeid.

Wij haasten ons dus ten beſluite, en betuigen den Hoogleeraar SIEGENBEEK onzen hartelijken dank voor deze gewigtige bijdrage ter verrijking van de Vaderlandſche taalkunde. Wij achten dezelve, ten aanzien van de netheid, naauwkeurigheid, rijkheid van zaken en welbijgebragte taalkundige geleerdheid, voor een werk, den Hoogleeraar alleszins waardig, terwijl wij de grondbeginſelen, daarbij gelegd, op eene uitmuntende wijze ontwikkeld oordeelen, en voor de eenige waarschouden, wanneer men misſchien in de toepasſing dier grondbeginſels hier of daar een weinig minder ſchroomvalligheid mogt verlangd hebben, en nog een weinig te veel verkleefdheid aan de ſchrijfwijs naar de afleiding mogt meenen waar te nemen, zal men echter moeten toeſtemmen, dat die ſchroomvalligheid zelve den man tot eere verſtrekt, wien de gewigtige taak, om de ſpelling onzer taal op een vaster en eenpariger voet te brengen, op hoog gezag is toevertrouwd.

Met groot genoegen vernemen wij, dat de belangrijke Verhandeling, ten gemelden einde door den Hoogleeraar vervaardigd, eerstdaags ſtaat in het licht te komen (§). Wij twijfelen geens-

(*) *Vergelijking der Gemeenebesten*, volgens de vertaling van MEERMAN, IIIde D. bl. 97.

(†) Men denke ſlechts aan *Manheim*, waarvan de ſtijve en vervelende regelmatigheid aardig is ten toon geſteld in zeker ſtukje, getiteld *Manheim een ſtad in vaerzen*, en te vinden in het *Nieuw Alg. Magazijn*, IVde Deel, bl. 273 en volgg.

(§) Deze aanmerkingen zijn geſchreven in de maand September van het vorige jaar.

geenszins, of dezelve zal ook de overige geschilpunten in de spelling, waarover in dit stuk niet kon gesproken worden, niet minder gelukkig vereffenen; en wij hopen en verwachten, dat deze en dergelijke pogingen ter beschaving van onze schoone moedertaal eens eindelijk zullen doen ophouden dat ongeluk van onze Nederduitsche taalkunde en taalverbetering, waarover, reeds meer dan een eeuw geleden, door onzen grooten Dichter VOLLENHOVE vruchteloos geklaagd wierd in dat geestige puntdicht, waarmede wij deze onze aanmerkingen besluiten.

't Hervormen van ons taal, daar menig geest in dut,
Is ieder even na, maar elk niet even nut.
Taalmeesters vint men, die gebreken, waardt te lasteren,
Met feilen betren, die de taal noch meer verbasteren;
Aan 't zwetsen vallen met veel woorden, valsch van klank,
Van anderhalven voet, die nergens gaan in zwangk;
Zo hardt, zo duister, dat de zin niet is te vatten,
Bij hen dus hoog van prijs, gelijk verborge schatten.
Den meesten lust aan geen verbeetring: 't wort gewraakt,
Wat naar Latijnscheit en den stijl van 't hof niet smaakt.
De luiheit schrikt voor 't werk, en past op niemants oordeel.
Al zong hier Orfeus zelf, zijn voorzang gaf geen voordeel.
't Onbuigsaam onverstant, waarbij geen reden gelt,
Verscheurde fel zijn leên, en strooide ze over 't velt.
Het hemelsche geluit, dat tucht in 't wout kon planten,
Most zwichten voor 't gebulk van razende bachchanten (*).

(*) *Poëzij*, bl. 577.

DE JONGSTE OPDELVINGEN TE POMPEJI.

Bij eene opdelving, nu zeven jaaren geleeden aangevangen, hadt men het kapiteel van eene pilaster ontdekt, welke men voor het zijstuk van eene groote deur aanzag. Bij den hervatten arbeid, in den jongstvoorgaanden winter, heeft men de tegenoverstaande pilaster gevonden. De koperen herren (*gonds*) der deur zijn in de verzameling te *Portici* geplaatst. De wooning, tot welke deeze deur behoort, is gemakkelijk en groot, rijk in schilderijen en Mozaïk. Zij is binnen een ringmuur van fraai gehouwen steen besloten; de voegen zijn zoo naauwkeurig gemaakt, en de kalk zoo wel bedekt, dat men zou zeggen dat alles uit één stuk was. De gang, welke tot ingang dient, is twaalf palmen of spannen lang en tien breed; dezelve heeft een voorplein, welks muuren met veelkleurig pleister overtrokken zijn. De kapiteelen en de kroonlijsten zijn zeer wel bewaard. Ik heb 'er eene groo-

groote Rosette opgemerkt, die een klein meesterstuk van teekeningen en bevalligheid is. Alle de kamers zijn versierd met fraaie schilderijen, op een rooden, blaauwen en geelen grond; men ziet 'er kleine, zeer dunne kolommen, met bloemen, kandelaars en sieraaden in den besten smaak. Aan de linker hand zijn twee vertrekken, zijnde, waarschijnlijk, die van den Heer en de Vrouw van het huis. De schilder hadt zijner verbeeldinge den ruimen teugel gevierd, in het zamenstellen van alle de stukken, welke ik met een oneindig vermaak beschouwd heb. Niets aartiger en vrolijker, onder andere, kan men zich verbeelden, dan een dans van gemaskerde persoonen; niets bevalliger dan een vogeltje, 't welk uit een mand met vijgen pikt. Midden op het plein ligt een Regenbak, het *Impluvium* der Latijnen. Op een marmeren voetstuk ziet men eenen jongen HERCULES, zittende op eene kleine hinde van brons. Deeze twee stukken, waar van het eene, naar gissing, twintig, het ander veertig pond weegt, zijn van het fijnste werk. Uit den mond der hinde liep het water in eene fraaie schelp van Grieksch marmer. Agter het voetstuk stondt eene tafel, wier voeten, geel geverfd, arendsklaauwen verbeeldden. Deeze volmaakte werkstukken zijn insgelijks in het Museum geplaatst. Een zijgallerij, aan de rechter hand, loopt na een tweede plein, 't welk van een overwelfden gang omringd was, zoo als blijkt uit de achthoekige kolommen, met pleister bekleed.

In een der twee bovengemelde vertrekken ziet men insgelijks twee Bacchanten, met wijngaardranken in hunne handen. Boven het venster, aan de rechter hand, is eene EUROPA geschilderd, van uitsteekende schoonheid; zij is geheel naakt, en zit op den Stier, die in zee springt. Boven haar vertoont zich een jongeling, met een fruitmand in de handen; hij rust op zijne teenen; en deeze houding vorderde van den schilder eene zeer naauwkeurige kennis van het zamenstel der spieren. Daar tegenover trekt het bewonderend oog eene jonge danzeresse, welke luchtsprongen schijnt te doen. In haare hand heeft zij twee Cijmbaalen, waar op zij speelt; haar sluïer, die agter haar floddert, doet eene zeer fraaie uitwerking. Van hier in eene belendende zaal gaande, viel allereerst mijn oog op een kostbaaren vloer, van het keurigst Afrikaansch marmer. De zoldering vertoont VENUS tusschen MARS en CUPIDO. In deeze zaal heeft men een klein Afgodsbeeld van brons gevonden, een gouden vaas, weegende drie oncen, een stuk goud, en nog twaalf stukken koper, met de afbeelding van VESPASIANUS. In de zaal aan de linker hand ziet men brokken van schilderijen op hout geschilderd, half vergaan; zij waren in eene soort van Nissen gekast. Dit was de slaapkamer; men ziet 'er nog de acht kleine kolommen, op welke zij rustte; zij

zijn

zijn van brons; en aan de boveneinden zijn nog eenige brokken verguld hout vast, die, waarschijnlijk, tot een verhemelte dienden. Aan den zijmuur waren twee Priesters met lange baarden afgebeeld, in een blaauwen en pistas-groenen tabbert gekleed. Zij zijn in het Museum geplaatst. De keuken bevatte eene groote menigte gereedschappen, meestal van ijzer, en met eene onbegrijpelijke volmaaktheid met zilver overtrokken. Doch, 't geen mij 't allermeest heeft verrukt, zijn vijf kroonkandelaars, op natte kalk (*a fresque*) geschilderd, op eenen helder schitterenden geelen grond; ik kon niet scheiden van dit meesterstuk van smaak en bevalligheid. Zij rusten op kleine beelden, met zoo veel bevalligheids geplaatst, gekleed en *gedrapeerd*, dat zij voor alle de Schoonheden van 't Heelal tot modellen mogen dienen. In dit huis, zoo als in meest alle de overigen der oudheid, ziet men geen venster, 't welk na de straat opengaat. Ik stond verbaasd, over de bouwvallen van een wagen, die nog in den stal staat; duidelijk ziet men 'er nog de assen, de vellingen der wielen, en de bronzen sieraaden van den wagen zelf. Naast deeze prachtige wooning ziet men de deur, welke na eene andere leidt, en die, zoo men uit het uitwendig aanzien daarover moge oordeelen, geene mindere sieraaden zal aanbieden, wanneer de ingang daartoe zal openstaan.

MIDDEL OM PAPIEREN VAN WAARDE VOOR BRAND TE BEVEILIGEN.

Staatsakten en papieren van de uiterste aangelegenheid zijn dikmaals, bij eenen brand, een prooi der vlammen geworden; en dit verlies heeft familien in armoede gedompeld, en tot onafdoenelijke pleitgedingen aanleiding gegeeven. De aanwijzing van middelen, ter voorkominge van dusdanige rampen, is, derhalven, een dienst, voor het menschdom van het hoogste belang.

Men heeft bedagt, om de papieren, die men wil bewaaren, in eene doos van sterke ijzeren plaaten op zichzelve te plaatzen, (te isoleeren); maar door proeven, bij een zekeren trap van hette genomen, is het gebleeken, dat dus opgeslotene papieren, door den trap van warmte, welken zij te midden van een hevigen brand bekomen, tot koolen verteeren. Dit ongenoegzaam middel heeft men daarom verworpen, en men heeft niet bedagt, dat het zeer goed zijn konde, indien men 'er eene stoffe toe gebruikte, die de warmtestoffe weinig geleidt, en die, tot een omkleedzel voor de doos dienende, dezelve tegen alle aanvallen van het vuur beveiligt.

De

De asch is de zelfstandigheid, ter voortbrenginge van dit uitwerkzel best berekend, en tevens ligtst te bekomen. Indien men de doos van sterk bladijzer, de belangrijke papieren bevattende, in eene andere insgelijks ijzeren doos plaatze, die veel grooter is dan de eerste, en indien men de ledige ruimte, welke deeze doozen openlaaten, met gezeefde asch aanvulle, kan men verzekerd zijn, dat de binnenste doos of kist aan de hette van een zeer groot vuur, en wel verscheide uuren agtereen, kan blootgesteld blijven, zonder dat men voor de papieren, daar binnen besloten, iets te vreezen hebbe. Tusschen de wanden der beide doozen moet ten minste eene ruimte van eenen voet zijn, en deeze ruimte moet met vast ineengedrukte asch worden aangevuld.

DELFSTOFFELIJKE WOL.

In het Graafschap *Schwarzenau*, in Neder-Oostenrijk, vindt men, achttien voeten beneden den grond, eene soort van Delfstoffelijke (Mineraale) Wol; dezelve schijnt te bestaan uit de draaden van ontbondene turf. Deeze Wol is zeer zagt en buigzaam; zij is roodagtig van kleur, na het blaauw hellende. Te *Weenen*, in Oostenrijk, worden 'er hoeden van gemaakt, en, tot garen gesponnen, weeft men 'er borstrokken en pantalons van. Ook heeft men deeze Wol geschikt gevonden, om 'er een zeer vast en ligt gekleurd papier van te bereiden.

ZWAKHEDEN VAN EENIGE GROOTE MANNEN.

„De eenöog drijft den spot met den kreupele, en vertroost hem," zegt LA BRUYERE. De zwakheden der helden zijn de tol, welke zij aan de menschelijkheid betaalen. Elk heeft de zijne; en die van een groot man maaken ons gezind om hem zijnen roem ten goede te houden.

ALEXANDER DE GROOTE was zoó aandoenelijk als eene Vrouw.

AUGUSTUS was bang voor de wederkomst der Moordjaaren.

KAREL DE VIJFDE, in een Klooster geweeken, tuchtigde zich alle Vrijdagen van de Vasten.

LODEWIJK DE XIV kon het gezigt van den Toren van St. Denis niet verdraagen.

CATO dronk zich bij wijlen vol en zat. BRUTUS hieldt te veel van het geld, en *gaf ter leen bij de kleine week.* CICERO hieldt

hieldt te veel van zich zelven, en bezat alle de kinderagtigheden der eigenliefde.

Bij LUCRETIUS was het verſtand op hol geraakt door eenen minnedrank.

Bij PORPHYRIUS liep het hoofd om, omdat hij zich aan te diepzinnige oeffeningen hadt verſlaafd.

TASSO was altijd ongerust, en verbeeldde zich bij wijlen dat de Duivel naast hem ſtondt. PASCHAL zag altijd eene ſteilte aan zijne ſlinkerhand. CARDANUS was alle dagen zes uuren dol, en vermaakte zich met zich met ſpelden in de dijen te prikken.

SCALIGER ſchrikte op het gezigt van een handvol Waterkers.

TICHO BRAHÉ viel op den reuk van een Vos in flaauwte.

De Kanzelier BACON was ziek, zoo dikmaals het Maan-Eklips was.

BOIJLE hadt ſtuipen, wanneer hij het gedruis van water hoorde, 't welk uit een kraan loopt.

De vermaarde Hertog D'EPERNON wierdt bleek, wanneer hij een Haas op tafel zag. De Maarſchalk D'ALBRET liep weg voor Varkens.

ERASMUS kreeg de koorts, wanneer hij Zeevisch rook.

ULADISLAUS, Koning van Polen, ontſtelde op het gezigt van eenen Appel.

Wie zal ooit de oorzaak dier afkeerigheden kunnen verklaaren? Ik zeg nog meer: wie kan zich vleien, dezelve te kunnen geneezen? Zij zijn het geheim der Nature, de ſchande der Reden en de klip der Geneeskunde tevens. 't Ware zelfs gevaarlijk, dezelve te beſtrijden; en men heeft opgemerkt, dat, naar maate zij beſtreeden worden, zij dies te meer ſterkte bekomen. Arm menschdom! En wij zijn hoogmoedig op eenige talenten, op eenige deugden, op eenige kinderbellen, die men ons in de handen ſtopt, om onze trotsheid te ſtreelen! En wij allen draagen, te midden van onzen ſchitterendſten voorſpoed, het gevoel om, of van een natuurlijk gebrek, welk ons vernedert, of van eene zedelijke ondeugd, die ons ontluistert, of van een knaagenden worm, die ons pijnigt!

Deeze aanmerkingen, ik weet het, komen in alle zedekundige ſchriften voor; doch 't is noodig, dat zij, van tijd tot tijd, herhaald worden, voornaamelijk in tijden, die de Omwentelingen vervangen. De Omwentelingen werpen dikmaals de denkbeelden even zeer en nog meer dan de bijzondere eigendommen overhoop. En wanneer de vrede, welke de begrippen en de dingen tot hun evenwigt doet wederkeeren, toelaat, een naauwkeurig en vast oog op de ruimte te ſlaan, welke men in den ſtorm heeft afgeloopen, ſtaat men verbaasd, tot het zelfde punt te zijn wedergekeerd, van waar men was begonnen, met de bedroevende overtuiging, dat, indien het menschdom volmaakbaar zij, het tot de volmaaktheid voortgaat, even als de hemelſche lichaamen, die in eenen cirkel rondloopen.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

NATUURKUNDIGE WAARNEMING, TOEGEPAST TOT OPHELDERING VAN EENE DUISTERE PLAATS IN DEN BIJBEL, PSALM CXXI: 6.

Wij lezen daar, zo als de Staten-overzetting het vrij naauwkeurig uitdrukt: *de Zonne zal u des daags niet steken, noch de Mane des nachts*, of zo als LUTHER het gegeven heeft, die dit vers met het voorafgaande verbindt; *opdat u bij dag de Zon niet steke, noch de Maan bij nacht.* Zo dikwijls mij deze woorden zijn voorgekomen, heb ik mij verwonderd, en misschien menig een met mij, dat de heilige Zanger hier aan den invloed der Maan, zo 't schijnt, die zelfde nadelige uitwerkingen op 't ligchaam van den mensch toeschrijft, welke men in 't Oosten van de heete Zonnestralen bij dag ondervindt. Hoe is 't mogelijk, dagt ik bij mij zelf, dat het Maanlicht schadelijk zij, daar hetzelve zoo veel zwakker is dan dat van de Zon? Het opkomen van de Maan zal toch de temperatuur der lucht niet geheel veranderen; en wanneer dit ook al plaats vond, wanneer bij 't opkomen van de Maan de lucht zich ook al aanmerkelijk mogt afkoelen, zo moet toch die koelte voor den reizenden, daar men in die heete landstreken immers liever bij nacht dan bij dag reist, niet onaangenaam zijn; te minder, wijl men dan bestendig in beweging blijft. Maar laten de nachten in Palaestina ook al eens zeer koud zijn, dagt ik, zo dat een reizende daar somtijds hinder van heeft, die koude zal toch weinig betekenen, in vergelijking van het ongemak, dat men ondervindt, wanneer men in die warme landstreken bij dag aan de hitte van eene alles verschroeiende Zon is blootgesteld; en dan is het nog vreemd, dat men deze nachtkoude aan het Maanlicht toeschrijft. Zouden dan de nachten in Palaestina zoo koud niet zijn, bijaldien de Maan niet schijnt?

Om deze zwarigheid weg te nemen, dagt ik, dat misschien eene andere overzetting van deze woorden zou kunnen gegeven worden; maar dit vermoeden viel weg bij 't inzien van den Hebreeuwschen text, waar men het woord נָכָה *nachah* vindt, dat wel in de ruimere betekenis van *schaden*, *benadelen*, kan gebezigd worden, maar anders ook geenen zin kan opleveren, die hier iets tot opheldering zou bijdragen; en ik ontdekte naderhand, dat ook geleerde taalonderzoekers, zo als de beroemde Hoogleeraar MUNTINGHE, die, door zijn voortreffelijk Werk over de Psalmen, zoo veel licht over deze Oostersche dichtstukken heeft verspreid, wat den zin der woorden aangaat, bij de gewone overzetting gebleven zijn. MUNTINGHE geeft dezelve aldus: (zie het 3de Stukje van dezen Schrijver over de Psalmen, bl. 328) *des daags zal u de Zon, des nachts de Maan niet schaden*; en daarover vinden wij aldaar, bl. 322, de volgende aantekening: „ De zin schijnt eenvoudig deze te „ zijn: des daags zal u de hitte, des nachts geen kou„ de schade doen. Het is bekend, dat, zo heet de „ dagen in het Oosten zijn, de koude van de nachten „ even zoo groot is, en dat beide aan reizenden dikwijls „ zeer lastig is. Jacob klaagde, dat hem, toen hij La„ ban diende, *bij dage de hitte, en bij nacht de vorst ver-* „ *teerd hadde*, Gen. XXXI: 40; en ook nog heden weet „ men, dat in het geheele Oosten de nachten zeer koud, „ en daardoor zeer schadelijk voor de gezondheid zijn „ kunnen, vooral van reizigers, die in de open lucht „ plegen te slapen. Men vergelijke de aanmerkingen van „ DONAT OP SCHEUCHZER's *Bijbel der Natuur*, Iste „ Deel 2de Stuk, bl. 1035 enz. Het schijnt intusschen, „ dat men de koude van den nacht vooral aan de Maan „ heeft toegeschreven. De Grieken en Romeinen dagten, „ dat de daauw door de Maan wierd voordgebragt. Zie „ HEYNE *ad* Virg. *Georg*. III: 337. Veelligt dagten „ de Oosterlingen ook dus; en was dat zoo, dan zou „ men zeer duidelijk zien, waarom ook de Maan hier „ als de oorzaak van de nachtkoude kon aangemerkt „ worden, te weten, wijl de koude van den nacht „ voornamelijk door den daauw, die in het Oosten des „ nachts zeer zwaar en menigvuldig is, veroorzaakt „ wordt." Zie verder de aangehaalde plaats bij den Schrijver zelf, die hier twee voorbeelden bijbrengt nopens de menigte van daauw, die des nachts in 't Oosten

valt,

valt, en van de koude, daardoor veroorzaakt, welke, door hare fpoedige afwisfeling met de hitte van den dag, niet zelden eene verderffelijke uitwerking moet hebben.

Bij Prof. HAMELSVELD, wiens gevoelen met dat van MUNTINGHE overëenftemt, vindt men hieromtrent, in zijne fchoone overzetting van het Oude Verbond, IIIde D. bl. 408, de volgende aanmerking: „ De zin is een-„ voudig: *des daags zal u de hitte, des nachts de koude* „ *geen hinder doen*, Gen. XXXI: 40. De nachten zijn „ in het Oosten koud, en daardoor fchadelijk aan de „ gezondheid. Dit wordt door den Dichter aan de „ Maan toegefchreven, omdat die de beheerfcheresfe des „ nachts is, gelijk de Zon van den dag. Meer zou ik „ hierin niet zoeken."

Hoewel deze uitlegging zeker de mogelijkheid aantoont, hoe men in 't denkbeeld heeft kunnen komen, om te geloven, dat het Maanlicht eene fchadelijke uitwerking op 't ligchaam had, zo heb ik mij echter niet genoegzaam kunnen overtuigen, dat dit begrip werkelijk bij den Dichter van dezen Pfalm huisvestte, of dat hier de nachtkoude wierd bedoeld; en wel voornamelijk om deze twee redenen: wijl hier ten opzigte van de Maan het zelfde woord *nachah* (fchaden) gebruikt wordt, waardoor de Dichter in denzelfden volzin de nadelige uitwerking der brandende Zonneftralen uitdrukt; ten anderen, wijl deze woorden in het 6de vers in eenig verband fchijnen te ftaan met het 5de vers, waar de Oosterfche Dichter zich van een beeld bedient, en Jehovah als eene verkwikkende fchaduw voorftelt, die in de Oosterfche warme landftreken den reiziger bij de onverdragelijke hitte zoo welkom is.

Toevallig las ik nu voor eenige dagen iets in een buitenlandsch Maandwerk, dat, naar mijn oordeel, over deze plaats zeer veel licht verfpreidt, en misfchien te gelijk aanleiding kan geven (doch dit laat ik nog in 't midden) tot eene andere overzetting van de plaats JES. LX: 19.

In de *Minerva van* ARCHENHOLZ voor 1804, No. 9. pag. 510, vindt men, namelijk, het volgende gemeld, in een uittrekzel uit eenen brief van Batavia van den 18den Julij 1803. „ Bijzonder moet men zich hier in „ acht nemen voor den Maanefchijn. De invloed van de „ ftralen der Maan op het ligchaam is hier even zoo „ gevaarlijk, als bij dag de Zonneftralen van 10 uur „ des morgens tot 3 uur op den namiddag." Het fpijt mij, dat in dezen brief de nadelige uitwerking zelve en der-

derzelver vermoedelijke oorzaak niet nader worden opgegeven, 't geen hier zeker van het uiterste belang zou zijn. Dit heb ik evenwel van eenen Zeecaptein, voormaals in dienst van de Oost-Indische Compagnie hier te lande, die 3 en een half jaar met zijn schip op de reede van Batavia gelegen had, vernomen, dat het de gewoonte bij de inwoonders van Batavia is, wanneer zij des avonds bij Maaneschijn in de open lucht zitten, zich dan altijd van hunne slaven tegen de stralen der Maan door eenen zonnescherm te laten beveiligen. — Vervolgens heb ik eenige reisbeschrijvingen over het Oosten, vooral die van Palaestina eenig bericht gaven, hierover nagezien, doch niet gevonden, dat deze waarneming door eenigen reisbeschrijver gedaan is; het geen mij zeker verwondert. Misschien zullen ons de Fransche Geleerden, die het Fransche leger naar *Sijrien* vergezelden, met den tijd meerder berichten hieromtrent kunnen geven, wanneer eens een naauwkeurig en omstandig verhaal van hunne op dien togt gedane waarnemingen en ontdekkingen in 't licht verschijnt. Ik weet wel, de ligging van het Eiland Java en van Palaestina verschilt aanmerkelijk van elkander. Het laatste gewest zal ongeveer 30 graden boven de linie, op het noordelijk halfrond van onze aarde liggen, daar Batavia bij voorb. op iets meer dan 6 graden beneden de linie in het zuidelijk halfrond ligt. Naar mate van deze verschillende ligging zal zeker het luchtgestel van beide landstreken wel zeer verschillende zijn; vooral ook de graad van hitte, die op Batavia natuurlijk groter zijn moet: maar dit neemt evenwel niet weg, dat in beide landschappen, hoe ver ook van elkander verwijderd, van eene en dezelfde oorzaak dezelfde uitwerking kan bespeurd worden. Het doet reeds genoeg ter zaake af, wanneer men ontdekt, dat de stralen der Maan, in de heete landstreken van het Oosten, eenen nadeligen invloed op 't menschelijk ligchaam hebben, waarvoor men zich, wanneer men in de open lucht zit, zoo veel mogelijk moet in acht nemen. Dit geeft, dunkt mij, genoegzame vrijheid, om, bij 't lezen van dit gedeelte uit den CXXIsten Psalm, ook aan die zelfde uitwerking te denken, en te geloven, dat de gewijde Dichter hier eveneens over het gevaarlijke, dat 'er in ligt, van zich in Palaestina aan de stralen van 't Maanlicht bloot te stellen, gedagt hebbe. Mij is het ten minsten nu het allerwaarschijnelijkst. Het is ook zeer opmerkelijk, dat de zogenoemde *Septuaginta*, of de

Ale-

Alexandrijnsche Overzetters, ter dezer plaatze het zelfde woord, dat men gebruikt om het branden der Zon uit te drukken, ook ten opzigte van de Maan bezigen, daar zij de meergemelde woorden dus vertalen: *bij dag zal u de Zon, bij nacht de Maan niet verbranden.* ἡμερας ὁ ἥλιος ου συγκαυσει, ουδε ἡ σεληνη την νυκτα. Zo blijkt dan nog meer, dat in het 6de vers volmaakt de parallelismus, of dichtkundige omschrijving, van het 5de vers voorkomt, en dat dus daarvan de zin deze zij: „ Jehova zal u, op uwe reis, zoo wel voor de stralen der Zon bij dag, als voor die van de Maan bij nacht, beveiligen."

Aangenaam zal 't mij zijn, wanneer men mijne mededeeling hieromtrent gelieve te beschouwen als eene poging om iets tot opheldering van de Bijbelschriften toe te brengen, en daarvolgens goedgunstig te beoordeelen.

Bodegraven, d. 10 Aug. 1805.

A. NOORBERG, *Predikant der Luthersche Gemeente alhier.*

BERIGT WEGENS EENE GELUKKIG GENEZENE WATERZUGT. Door L. VAN COOTH, *Med. Doct. te Utrecht.*

De zamenloop van onverwagte, afwisselende toevallen, de strijd van leven en dood, en de daarbij tegen verwagting gelukkig gevolgde uitkomst, maakten mij deze Waarneming der optekening waardig; en de getrouwheid, waarmede zij opgesteld is, doet mij ook een niet ongunstig onthaal derzelve hopen.

Ik wierd in de maand Augustus 1804 bij Vrouw..... gehaald; zij klaagde over ene steking in de keel onder het slikken, pijn in de liesch, en een' onpijnelijken witten vloed; zij was 44 jaren oud, moeder van twee kinderen; haar ligchaamsgestel zeer verzwakt, zoo dat zij bij de minste beweging aan hartkloppingen onderhevig was. Bij een nauwkeurig onderzoek ontdekte ik in de keel de amandelen, door zweren van ene ronde gedaante, met witagtige randen en een' witagtigen grauwen grond, ingevreten; kliergezwellen in de liesch, die pijnelijk, klein en hard waren, en denkelijk door 't sme-

fmeren met kwikzalf verhinderd zich te verheffen; dan zij had reeds verschillende middelen gebruikt.

Door deze verschijnselen en een voorafgegaan verhaal, van de venerische natuur der ziekte overtuigd, schreef ik haar voor, den *mercur. solub. Hahnem.* gr. β daags, het *liquor Swieten.* in een slijmig afkooksel met rozenhonig tot een gorgeldrank; wegens haren zwakken toestand het gebruik van voedzame spijzen en versterkende middelen. Onder deze behandeling, gedurende de maanden Augustus en September voortgezet, verminderden alle toevallen; de zweren in de keel waren bijna verdwenen, de lieschpijnen weg, de witte vloed verminderd, en de kragten merkelijk toegenomen; zoo dat zij nu in staat was, van buiten bij mij in de Stad te komen.

Desniettegenstaande ging zij op het einde van de maand September, op sterke aanrading, tot een' ander' Geneesheer over; dan, ondervindende dat haar toestand van dag tot dag verslimmerde, verzogt zij mij, den 12 Februarij 1805, op het dringendst, weder bij haar te komen. Ik vond haar onder volgende omstandigheden: zij was in ene algemene waterzugt vervallen; de boven- en onderste ledematen, de henpen, lendenen en buik waren door 't water geweldig opgezwollen, (het water in de buiksholte wierd ik door deszelfs schommeling duidelijk gewaar, en de Heelmeester BALJET verklaarde mij, ook deze golvende beweging te bemerken) de pols klein en zwak; zij klaagde over benauwdheid en drukking tegen den bovenbuik, voornamentlijk als zij lag; zij was zeer dorstig; de eetlust geheel verloren; ook ontdekte ik nog overblijfselen van venusziekte.

In dit tijdperk, onder zulke omstandigheden, daarbij onophoudelijk huislijk ongenoegen, wegens het ongelukkig lot, waarvan zij, geheel onschuldig, een onvermijdelijk slachtoffer geworden was, lieten mij weinig hoop van ene gelukkige uitkomst. Ik schreef haar voor, de *Tinctur. digital. purp. spir.* ℥j. *napth. vitriol. dr. j.* viermaal daags 30 droppelen, en beval geestrijke wrijvingen, ene niet te vaste omzwagteling van het gehele ligchaam, versterkende spijzen, voor drank Rhijnwijn met water. Hiermede wierd tot den 5den Maart voortgegaan; daarnevens waren onderscheidene waterdrijvende middelen gebezigd, het *infus. squil. vinos*, *aqua petrosel. e Semin.* en andere; de buiksontlasting wierd door zagte ontlastmiddelen onderhouden, sterke verbood hare grote

zwak-

zwakte; doch dit alles zonder enige verligting te ondervinden.

Thans besloot ik tot de insnijding, z. CELS. Lib. III. Cap. 21. Den 6den Maart wierden door den Heer BALJET zes insnijdingen aan de binnenzijde van ieder been gemaakt; omslagen, natgehouden met gelijke delen brandewijn, azijn en water, wierden om de benen gelegd; ik schreef haar den volgenden drank voor: ℞ *acid. vitriol. dilut. dr. vj. napth. vitriol. dr. ij. facch. alb. ℥ij. aq. petrosel. aq. menth. aa ℥xij*, om 't uur een half kopje, en zorgde dat de zwagtelen, zoo haast de zwelling zoude verminderen, vaster wierden toegehaald: door de gemaakte openingen wierd dagelijks ene grote menigte water ontlast; zij begon ook een weinig meer te wateren.

Den 16den April (tot hiertoe gebruikte zij denzelfden drank) was de zwelling van de bovenste ledematen, der lendenen en heupen geheel weg, de zwelling van den buik en benen ook merkelijk verminderd, de openingen toegegaan, waardoor nu ene verdere ontlasting van water ophield; de kragten niet verminderd.

Ik liet andermaal aan de binnenzijde der benen zes insnijdingen maken, en bij den drank voegen *Extr. cort. peruv.* ℥ß. 't gebruik als voren.

Den 22sten April was al 't water ontlast, en de zwelling van den buik en de benen geheel verdwenen. Met dezelfde middelen wierd aangehouden.

Den 23sten was zij in enen zeer zorgelijken toestand; het gelaat droevig, de oogen diep ingevallen; de spraak belemmerd; moeilijke ademhaling; de pols klein, zwak, snel; een droge, dorre huid; de ledematen koud: alles scheen een' haastigen dood aan te kondigen. Ik schreef haar voor, *Napth. vitriol. dr. ij. Laud. liq. Sydenh. dr. ß. Syrup. alth. ℥j. aq. destill. ℥x.* om 't uur een half kopje. Hierna veranderde zij bij aanzien der oogen, gelijk zich de omstanders bij mijne wederkomst uitdrukten; ik vond haar buiten gevaar. Na weinige dagen gebruikte zij hiervan maar 1 lepel om de 2 uuren, en ging hiermede 14 dagen voort, dagelijks in kragten en gezondheid toenemende; de insnijdingen waren genezen, zonder enig bijkomend toeval. Omtrent 't midden van de maand Maij kwam zij weder in de Stad bij mij: thans konde ik zonder vrees de venerische overblijfzels t'onderbrengen, en, daar de waterlozing en

buiksontlasting nog niet volkomen naar den gezonden staat voortgingen, schreef ik haar voor, *Rad. squil. len. ign. sicc.* ℈ *ij. mercur. dulc.* ℈ *ij. aloes. lucid. gr. x. opii pur. gr. ij. pulv. rad. liquir. dr. j. balsam. peruv. q. s. m. f. pilul. No. LX.* om de 4 uuren 1 pil, daarbij den bitteren Wijn, door den Baron VAN SWIETEN in de waterzugt aangeraden; waarna de genezing spoedig volgde, en zij geniet thans eene vrij goede gezondheid.

VERMOGEN VAN HET TEERWATER (*Aq. picea*) IN VENERISCHE ZIEKTEN.

Dr. ACHARIAL, te *Stokholm*, heeft een allergelukkigsten uitslag van het gebruik des Teerwaters, bij verouderde Venerische Ziekten, waargenomen. Van zeventig Lijders, welke hij met dit middel in het Hospitaal te *Stokholm* heeft behandeld, zijn vier-en-twintig, alleen door deszelfs gebruik, volkomen hersteld; de overigen insgelijks; doch bij dezen werd het gebruik van dit middel, naar omstandigheden, nu eens met de Kwikmiddelen, dan weder met de Zuuren gepaard.

OVER EEN LEVERKRUIDJE (*Lichen*) OP DE TARWE.

Men schrijft van *Londen*, 15 Februarij 1805, dat men, in Engeland, en vooral in de Westelijke Graafschappen, in de Tarwe, van den laatsten Oogst, zo weinig Meel, in vergelijking van de Semelen, heeft gevonden, dat deeze omstandigheid den prijs van het Koorn heeft doen oploopen in eene evenredigheid van 50 tot 84 en een derde, tusschen de maanden Maart en December. Men schrijft dit toeval voornaamelijk toe aan het verschijnen van een klein Leverkruidje, of zich aanhegtend slijmplantje, aan de koornhalmen, waardoor het graan van een gedeelte zijns voedzels is beroofd geworden. Deeze Plantziekte is eene bijzoort van die, welke bekend is onder den naam van Roest (*Rubigo*). De Heer J. BANKS heeft zeer uitvoerige aftekeningen van dit plantje, door het Microscoop gezien, en van de manier, op welke zich hetzelve inhegt en groeit op de koornhal-

halmen, doen vervaardigen. Deeze tekeningen zijn gegraveerd, en zullen eerstdaags in het licht verschijnen, met eenige aantekeningen omtrent deeze ziekte.

Een zeker middel, om het zaadbeginzel van dit Leverplantje te vernielen, bestaat hierin, dat men het Koorn, eer men het zaait, wel vermenge met eene dunne pap, bereid uit ongelesschte Kalk en Menschenpis.

ZONDERLINGE UITWERKZELS VAN EENE FLES, 2144 VOETEN DIEP BENEDEN DE OPPERVLAKTE DER ZEE GEDOMPELD. Door den Heer PÉRON.

Ik zal verslag doen van een zeer merkwaardig en geheel nieuw verschijnzel, welk ik omtrent het Zeewater heb waargenomen, ter diepte van 2144 voeten, in 't midden der Keerkringen. Aan de zelfde loodlijn, welke mijnen Thermometer vasthieldt, deed ik eene fles van zwart glas binden, met kurk dicht geslooten, met Spaansch wasch verzegeld, alles daarenboven met een stuk gepekt grof linnen nog vaster omwonden. Ik verlangde te weeten, hoedanig de uitwerking van deeze verbaazende drukking des waters op eene zoo groote diepte zijn zoude. De fles wierdt onbeschadigd opgetrokken, doch vol water, ondanks der gemelde behoedmiddelen. Alle de stoppen waren na binnen gedrukt, uitgezonderd het gepekt linnen, door 't welk het water als door een zeef scheen te zijn doorgedrongen. De trap van koude in de diepte deedt zich op het enkel aanraaken van de fles duidelijk onderkennen; dezelve was ongemeen koud, en toen ik ze gedroogd had, wierdt zij welhaast met kleine waterdroppels bedekt, die, in den dampkring hangende of ontbonden, tegen haare bevrozene zijden spoedig verdikt wierden.

Maar, zie hier het, in alle opzigten, merkwaardigste verschijnzel. Het water, waarmede de fles gevuld was, hadt zijne gewoone kleur noch doorschijnendheid; het was ondoorschijnend en witagtig; het scheen, even als schuimende Champagnewijn, te werken. Verwonderd over deeze drie zonderlinge omstandigheden, goot ik van dat water in een glas; naa eenige oogenblikken gewerkt te hebben, kreeg het zijne ge-

woone doorschijnendheid en kleur wederom. Ik proefde 'er van; het was zeer zout: ik goot 'er van op het dek van het schip; het deedt 'er de zelfde uitwerking als een zuur, met water verlengd, op eene kalkagtige zelfstandigheid gegooten. Ik floot den hals der fles, en schudde het water zeer sterk; wederom geopend zijnde, sprong het water met geweld 'er uit, tot op eenen afstand van twee of drie voeten, met even veel kragts, als het beste bier zoude hebben kunnen doen. Andermaal, en met den zelfden uitslag, herhaalde ik deeze proef; alleenlijk sprong het water minder hevig en niet zoo verre. Ik moet hier aanmerken, dat dit alles in de opene lucht geschiedde, op het dek van ons schip, niet alleen in de tegenwoordigheid van alle de Staf-officieren, maar van al het scheepsvolk. Groot was de verwondering van alle de aanschouwers, zoo wel als de mijne.

Door mij aangaande alle de omstandigheden der bewerkinge naauwkeurig te vergewissen, gelukte het mij evenwel spoedig, om de zoo eenvoudige als voldoende oorzaak van alle deeze zonderlinge onregelmaatigheden te ontdekken. Dus redeneerde ik: mijne fles, toen ik dezelve in de diepte der zee dompelde, was indedaad niet ledig; zij was opgevuld met dampkringslucht, die binnen gehouden wierdt door de linnen stop, welke ik met geweld in den hals gewerkt had. Maar is het niet klaarblijkelijk, dat deeze vertikaale drukking, geoeffend door eene waterkolom van 2144 voeten, de stop na binnen drukkende, de lucht zelve, welke het gepekt linnen nog bevatte, heeft moeten noodzaaken, zich met het water te vereenigen, 't welk, met eene, om zoo te spreeken, onberekenbaare kragt, zich daar in dompelende, op zich zelf tot een hinderpaal tegen den uittogt dier dampkringslucht verstrekte? Het zelfde verschijnzel is hier, als van het door kunst gemaakt Gaz-water, 't welk men thans met de Perspomp vervaardigt. Hier zegepraalt de kunst; in de bespiegeling is zij der proefneemende ondervindinge en der natuure vooruitgeloopen.

Zoodanig is de eenvoudige en gemakkelijke oplossing van een verschijnzel, 't welk in 't eerst geheel buitengewoon scheen te weezen, en egter, mijns bedunkens, onder de meest gewoone regels der Natuur- en Scheikunde valt.

LEE-

LEEVENSBIJZONDERHEDEN EN KARAKTER VAN IMMANUEL KANT.

IMMANUEL KANT, het Onderwerp van het tegenwoordig Verslag, zoo hoog geacht om zijne overnatuurkundige scherpzinnigheid, wierdt, op den 22 April 1724, geboren te *Koningsbergen*, in *Pruissen*, digt bij de Zadelstraat, in de Voorstad. Zijne ouders bevonden zich in een achtenswaardigen, hoewel geen aanzienlijken leevensstand; zijn vader was een Zadelmaaker, JOHANNES GEORGE KANT genaamd. Deeze, hoewel te *Memel* geboren, was gesproten uit eene *Schotsche* familie, die haaren naam met een C spelde, welke onze Wijsgeer, al vroeg, in een K veranderde, als met de Duitsche spelling meer overeenstemmende. Zijne moeder, wier doopnaam REGINA DOROTHEA REUTER was, wierdt te *Neurenberg* geboren. KANT's ouders waren in den jaare 1715 getrouwd; zes kinderen sprooten uit deezen echt: vier dochters en twee zoonen. De oudste, eene dochter, stierf in haare kindsheid; de tweede, onze KANT, wierdt in het negende jaar van hun huwelijk geboren; zijn broeder, voor eenige jaaren overleeden, zijnde Leeraar in *Courland*, en die een talrijk gezin naliet, was de jongste; zijne zusters, die aan mannen van haaren stand trouwden, leeven nog te *Koningsbergen*. Zijne moeder stierf in den jaare 1737, toen KANT dertien jaaren oud was, en zijn vader in den jaare 1746.

Te weinig is van KANT's eerste leevensjaaren bekend, om over de vorming van zijn karakter eenig licht te verspreiden. Aan zijnen vader was hij de naauwstgezette eerlijkheid en vlijtigste naarstigheid verschuldigd; doch hij hadt den tijd niet, noch bezat de noodige bekwaamheden, om zijn leermeester te zijn. Van zijne moeder, eene vrouw van veel verstand en ongemeene godsvrugt, hadt hij het warmste gevoel van godsdienstigheid ingezogen, 't welk, tot aan zijne jongste leevensjaaren, de kragtigste en eerbiedigste indrukzels voor haare naagedagtenis in zijne ziel agterliet. Geen gering aandeel hadt dit, ongetwijfeld, tot het doen ontwaaken van dat denkvermogen, 't welk andere medewerkende oorzaaken naderhand deeden rijp worden.

KANT ontving zijn eerste onderwijs in het leezen en schrij-

schrijven in het Armenschool van zijne Wijk; als toenmaals met de omstandigheden zijner ouderen meest overeenkomstig. Zeer waarschijnlijk is het, egter, dat de vroege blijken, welke hij van zijnen aanleg en zucht tot leeren gaf, zijnen oom van moederswegen, een voornaam Schoenmaaker, RICHTER genaamd, bewoogen, om zijne verdere opvoeding en letteroeffeningen te bekostigen.

Uit dit school klom hij op tot het Frederiks-Collegie, alwaar de bekende Puritein, SCHIFFERT, oppermeester was, en vervolgens, in den jaare 1740, tot de Universiteit. Hier was zijn eerste leermeester MARTIN KNUTZEN, die toen, als Schrijver en Onderwijzer, in groote achting stondt. Sterk was hij aan dien leermeester verknogt, die met geenen minderen ijver tot het onderwijs van zijnen leerling zich bevlijtigde, en tot het ontwikkelen van zijne talenten zeer veel bijdroeg. Ook woonde hij de lessen bij van den Heere TESKE over de Wijsbegeerte en Wiskunde, alsmede die van Dr. SCHULZ, een ander' vermaard' Puritein, over de Godgeleerdheid. Indien hij, aan de Universiteit, eene geliefde studie hadt, 't was de Wiskunde, en de daar aan onmiddelijk verknogte takken der Natuurlijke Wijsbegeerte; het verzamelen van algemeene kennis was egter zijn doel.

Zijne letteroeffeningen voleindigd hebbende, nam hij den post aan van Gouverneur, in het gezin van eenen Geestelijke, buiten *Koningsbergen*, en vervolgens in het huis van eenen Heer VON HULSON, te *Armsdorff*, van waar hij welhaast, in de zelfde hoedanigheid, in het gezin des Graaven VAN KAISERLINGK overging. Zijnen post als Gouverneur, zoo als hij zelf naderhand erkende, nam hij niet tot zijn genoegen waar. Te zeer was hij bezet met het opzamelen en in orde brengen van kennis in zijne eigen ziel, om zich met het mededeelen van de grondbeginzelen aan anderen te kunnen ophouden. „ Altijd (plagt hij te zeggen) stelde ik zeer veele waarde in het geeven van onderwijs aan jonge lieden, doch „ nooit kon ik tot hunne kinderlijke vatbaarheden af„ daalen."

Negen jaaren als Gouverneur gediend hebbende, keerde hij terug na *Koningsbergen*, en won den kost met het geeven van afzonderlijk onderwijs, om bij de hand te zijn tot het omhelzen van de eerste gelegenheid, die zich aanboodt, om bij de Universiteit geplaatst te worden.

In den jaare 1746, toen hij slegts tweeëntwintig jaaren oud

oud was, kwam hij 't eerst als Schrijver ten voorschijn, met een klein Werkje, getiteld: *Gedagten over de berekening der Dierlijke Vermogens, met Aanmerkingen op de Bewijzen, door* LEIBNITZ *en andere Wiskundigen hieromtrent aangevoerd; waar nevens gevoegd zijn verscheiden Aanmerkingen op de kragten der Lichaamen in 't algemeen.* Hij vangt aan met het verdeedigen van zijn regt van eigen onderzoek, als een onafhankelijk denkend weezen, en past dit beginzel toe op zijn verschillen van LEIBNITZ, WOLFF, HERMANN, BULFINGER, en anderen, ten deezen opzigte.

In den jaare 1754 verscheen: *Een Onderzoek omtrent de Prijsvraag der Berlijnsche Maatschappije, of de Aarde, door de omwenteling om haaren As, waaruit de verwisseling van dag en nacht ontstaat, zints haaren oorsprong eenige verandering ondergaan hebbe? welke de oorzaaken daarvan mogen weezen? en hoe wij daarvan kunnen verzekerd zijn?* De oordeelkundige behandeling van deeze onderwerpen verwierf hem den roem van een Natuurkundigen Wijsgeer, en baande hem den weg tot de langgewenschte bevordering tot eenige waardigheid aan de Universiteit. In den jaare 1755, het dertigste zijns leevens, wierdt hij tot Meester der vrije kunsten verkozen, en aanvaardde alzoo de taak van het houden van voorleezingen; dit volvoerde hij tot zijn eigen oneindig vermaak, en met de opgetogene goedkeuring eener opgepropte gehoorzaale. Geduurende de vijftien jaaren, welke hij dien post bekleedde, gaf hij jaarlijks 't een of ander in 't licht over de afgetrokken takken der Weetenschappen; dit diende ter bevestiginge van den reeds behaalden roem. Die Werken zijn de volgende.

In het zelfde jaar 1755: *Een Onderzoek der Vraage, of de Aarde afneeme? — Algemeene Natuurlijke Historie en Theorie der Hemelen; of Proeve over de gesteldheid en het werktuigelijk maakzel des geheelen Aardkloots, volgens het Stelzel van* NEWTON. Dit Werk, 't welk aan zijne Pruissische Majesteit was opgedraagen, hadt het zonderling ongeluk, dat het nooit in druk of onder 't oog des Konings kwam: voordat het wierdt uitgegeeven, maakte de Drukker eene bankbreuk, en wierden alle zijne Handschriften en goederen in beslag genomen. 't Was ingevolge daarvan, dat, zes jaaren daarnaa, de vermaarde LAMBERT, zonder zulks te beoogen, de lauweren der uitvindinge van het hoofd onzes Wijsgeers pluk-

plukte, door de zelfde beginzels te beweeren en de eere der oorspronkelijkheid te genieten. De naauwkeurigheid van KANT's Theorie wierdt, dertig jaaren daarnaa, betoogd door HERSCHEL's werkdaadige naaspooringen.

In 1756 *Principiorum Primorum Cognitionis Metaphysicæ nova Dilucidatio.* — *Geschiedenis en Wijsgeerige Beschrijving van de Aardbeeving in den jaare* 1755; en, in eén ander Werk, *Verder Onderzoek omtrent het zelfde onderwerp.* — *Monadologiæ Physicæ, Metaphysicæ cum Geometrica junctæ usus in Philosophia Naturali Specimen primum*, eene Akademische Verhandeling. — *Aanmerkingen ter Opheldering van de Theorie der Winden.* — In 1757. *Schets en Aankondiging van Voorleezingen over de Natuurkundige Aardrijkskunde.* — In 1758. *Nieuwe Grondbeginzels van Beweeging en Rust, en de Slotsommen, daarmede verbonden, in de Grondbeginzels der Natuurlijke Wijsbegeerte; gevolgd van eene Aankondiging van Voorleezingen over die Onderwerpen*; een klein Werkje, 't welk veele opmerking baarde, en naderhand, meer uitgewerkt, in zijne laatere Schriften wierdt ingelascht. — In 1759. *Beschouwing van de Beste Waereld*; waarbij tevens Voorleezingen wierden aangekondigd. — In 1760. *Bedenkingen over het vroegtijdig sterven van den Heere* JO. FRED. VON FUNK, *in eenen Brief aan diens Moeder.* — In 1763. *Proeve ter invoeringe van het denkbeeld van Ontkennende Grootheden in de Wijsbegeerte.* — *De eenige mogelijke Gronden van een Bewijs voor eene Godheid.* In laatstgenoemde Werk zogt KANT aan te toonen, dat, zonder het onafhankelijk aanweezen van ons zelven en van andere Geesten vooraf te onderstellen, 'er iets mogelijk is, en dat op dat bewijs alleen de gronden steunen, op welke Gods aanweezen kan betoogd worden. Zoo zeer als eenig ander Werk, diende dit om zijnen letterroem te vestigen. — In 1764. *Aanmerkingen op eenen Landlooper*, JAN PAWLIS ROWIEZ IDOMOZYRSKICH KOMONARAKI *genaamd.* Een Geestdrijver was deeze, die, door valsch voorgeeven van een profeetischen geest, thans de lieden ten platten lande misleidde. KANT was een kloekberaaden, hoewel verstandig vijand van alle dweeperij. In een ander Stukje, *Proeve over de ongesteldheid van het Hoofd*, onderzogt hij dit onderwerp wijsgeerig. Niet lang daarnaa, in het zelfde jaar, kwamen in 't licht zijne *Aanmerkingen over het Verhevene en Schoone*, die, van wegen de schranderheid en voegzaamheid zijner aanmer-

kin-

kingen, hem den titel van *Duitschen* BRUIJERE verworven. — Voorts: *Verhandeling over de klaarblijkelijkheid in overnatuurkundige Weetenschappen*, die het *Accessit* bij de Koninklijke Akademie te Berlijn behaalde. In deeze Verhandeling wijst hij de gronden van zekerheid aan, welke de wiskundige en wijsgeerige Weetenschappen met elkander gemeen hebben, en die aan elk haarer bijzonder eigen zijn. Hij baant zich zelven eenen nieuwen weg op de overnatuurkundige doolpaden, en gispt dikmaals de gewoone wijsgeerige redeneerwijzen. Menigmaalen oppert hij hier de zelfde denkbeelden als MENDELSOHN, doch even dikmaals verspreidt hij een nieuw oorspronkelijk licht. — In 1765 gaf hij in 't licht, onder den eenvoudigen titel van *Berigt aangaande de Schikkingen van Voorleezingen in het Winter-Halfjaar*, een fraai en treffend ontwerp van lessen over de Overnatuur-, Redeneer- en Zedekunde. — In den jaare 1766 deedt hij eenen aanval op SCHWEDENBERG, die eene verkeering met Geesten voorgaf, in zijne *Droomen van eenen Geestenziender, opgehelderd door de droomen der Overnatuurkunde*. Hier geeft hij eene bepaaling, wat hij verstaa door Overnatuurkunde, als eene weetenschap, uit de beoeffening der menschelijke Reden ontstaande, geheel afgescheiden van al wat stoffelijk is. In dat zelfde jaar verkreeg hij den post van tweeden Opziener der Koninklijke Boekerije in het paleis. Ook nam hij op zich het bestuur van de fraaie verzameling van natuurlijke zeldzaamheden en het Kunstkabinet van den Heere SATURGUS, Minister van het Departement van Koophandel; dit bragt hem in de gelegenheid om zich in de Mineralogie te oeffenen. Van beide posten, egter, deedt hij afstand, naa verloop van eenige jaaren.

KANT's vermaardheid en letterwerken bleeven den Pruisischen Monarch niet lang onbekend. Niet ongedagtig was de Koning aan het vernuft, 't welk met onvermoeide naarstigheid en ijver werkzaam was, ten voordeele van 't menschdom in 't algemeen, en het onderwijs zijner leerlingen in 't bijzonder. Daar 'er, geduurende de vijftien jaaren, welke KANT zonder bevordering hadt geleefd, slegts twee Hoogleeraarsstoelen waren ledig geworden, die door vroegere Kandidaaten waren ingenomen, deedt hem zijne Pruisische Majesteit herhaalde aanbiedingen van het Hoogleeraarsampt aan de Universiteiten van *Jena*, *Erlangen*, *Mittau* en *Halle*,

den

Hoewel in jaaren merkelijk gevorderd, begiftigde KANT nogtans het publiek met verscheiden nutte Werken: als, in 1793, *De Godsdienst binnen de paalen der bloote Rede*, waarin hij de bestaanbaarheid tusschen de Rede en de Openbaaring tragt aan te toonen. — *Over het gemeen spreekwoord: 't geen goed is in de Theorie, kan slegt zijn in de Praktijk*. — In 1794. *Iets over den invloed der Maane op het Weder*. — In 1795. *Het Einde aller dingen*. — *Een eeuwige Vrede*. — *Eene wijsgeerige Schets, ter verklaaringe van mijne denkbeelden over de Staatkunde*. — In 1796. *Aan* SÖMMERING, *over het werktuig der Ziele*. — *Over den thans aangenomen hoogen toon in de Wijsbegeerte*. — *Overnatuurkundige Grondbeginzels der Burgerlijke Wet*. — In 1797. *Over de verdeediging van het liegen uit goede beweegredenen*. — *Overnatuurkundige Grondbeginzels der Zedelijke Wet*. — *Verklaaring op des Heeren* SCHLETTWIRE'S *uitdaaging in eenen Brief uit Greifswalde*. — *Over het vermogen der Ziele tot het t'onderbrengen der gewaarwordingen van pijn*. — In 1798. *Over de Boekmakerij, in twee Brieven aan den Heer* FREDERIK NICOLAI. — *Vernieuwing der Vraage, of het Menschelijk Geslagt in eenen staat van voortgaande volmaakinge zij?* — *Ophelderende Aanmerkingen over de Burgerlijke Wet, ten dienste van de bezitters der eerste uitgave*. — *Het Geschil der Faculteiten*. — *Pragmatische Schets der Menschkunde*. In het laatste Geschrift neemt hij van het publiek zoo goed als een plegtig afscheid als Schrijver, zijne papieren ter herzieninge aan anderen afstaande; waarnaa hij van alle zijne openbaare posten afstand deedt, en, in gevolge zijner lichaamszwakheden, zich in de eenzaamheid opsloot. Zestig jaaren hadt hij nu het Auteurschap bij de hand gehad, en boven de zestig onderscheidene Werken geschreeven, de zulken 'er mede onder begreepen, die naderhand uit zijne papieren verzameld wierden. Deeze waren: in 1801. *Logica, of een Leidsman tot het geeven van Lessen*. — In 1802. *Natuurkundige Aardrijkskunde*. — In 1803. *Over het geeven van Onderwijs*. — In 1804. *Over de Prijsvraag der Koninklijke Akademie te Berlijn: Welke vorderingen zijn 'er in Overnatuurkundige Weetenschappen gemaakt zints* LEIBNITZ *en* WOLFF?

Zeventig jaaren lang hadt KANT eenen bijkans onafgebrokenen staat van gezondheid genooten; behalven een nu en dan wederkeerend ongemak in laatere jaaren, uit belemmering der natuurlijke ontlastingen ontstaan, hadt

hij

hij weinige of geene lichaamsſmart geleeden. Maar, in de laatſte tien jaaren, vervielen zijne lichaamelijke en verſtandelijke vermogens zigtbaar, tot droefheid van zijne vrienden. Verlies van eetlust, van gezigt, van ſtemme, van tanden, van lichaamskragt en geheugen, verkondigden de naderende ſlooping van dit ſchoon verſtandsgeſtigt. Zijn ſmaak, die voorheen zoo fijn was geweest, wierdt zoo grof, dat hij niets konde proeven, noch dingen, zoo wijd van elkander, als zoet en bitter, verſchillende, onderſcheiden. Met het verlies van ſmaak en tanden ging ook gepaard eene volkomene verſlapping der kwijlingswerktuigen; zoo dat hij, een jaar vóór zijnen dood, zijn ſpeekzel niet kon binnenhouden, wanneer hij zijnen mond opende.

Zijne ademhaaling bleef vrij en onbelemmerd tot aan het einde; maar zijne ſtemme begaf hem, en zijne ſpraak wierdt zomtijds onverſtaanbaar. Zijn gehoor verzwakte niet; maar het gebruik van het eene oog verloor hij geheel, en hadt niet den noodigen dienst van het ander. De rust, welke hij altijd, op gezette uuren, onafgebroken hadt genooten, wierdt vervangen van neiging tot ſlaapen bij dag en van rusteloosheid bij nacht. Zijne ſchraale gedaante nam allengskens toe, tot dat 'er niets anders dan vel en been overbleef; zijne dijen konden met ééne hand omſpannen worden. Niet minder ſnel nam zijne lichaamskragt af; en reeds in Mei 1800 moest hij zijne kamer houden, in gevolge van eenen val, welken hij hadt gedaan; geduurende den laatſten winter was hij niet in ſtaat om zijn ſlaapvertrek te verlaaten.

In geen opzigt, egter, deedt, veelligt, het verval der natuure zich duidelijker kenbaar worden, dan in zijn algeheel verlies van het vermogen der herinneringe. Een boezemvriend en leerling van hem, die een reeks van jaaren het genoegen zijner verkeeringe hadt gesmaakt, moest, eenige weinige maanden vóór KANT's dood, de treurige ondervinding hebben van geheel te zijn vergeeten. Met de gewoone ongedwongenheid van eenen vriend tradt hij in zijne kamer, en, hem genaderd zijnde, omhelsde hij hem met eene ſoort van kinderlijken eerbied. Wat dan moest hij gevoelen, toen hij KANT hoorde verklaaren, dat hij het genoegen niet hadt van hem te kennen? KANT behandelde hem met zijne gewoone beſchaafdheid, en verzogt hem, te wil-

 len

bestendige tegenwoordigheid het huishouden onvolkomen zou geoordeeld worden. — Dit is zo verre van het geval te weezen, dat ik geloof, dat men naauwlijks een gezin zou kunnen aanwijzen, van welks huishouden de Harpenaar een gedeelte uitmaakt. De post van Harpenaar behoort, wel is waar, tot de oorspronglijke inrichting van de Familie eens *Walkischen* Opperhoofds; doch dit is daar zo zeer in onbruik, als thans een Valkenier bij een *Engelsch* Edelman.

Bij dien zelfden Schrijver treffen wij de verzekering aan, dat de overblijfzels der Barden zo aanmerkelijk en veelvuldig zijn, dat veelen deezer eene kostwinning maaken, door van huis tot huis te gaan, in elk derzelven, als hoogst welkome gasten, dagen, ja weeken te blijven, en daar, door hun Harpspel, geboorte-, huwelijks-dagen en andere feesten te helpen vieren. — Hij voegt 'er bij, dat 'er nu en dan zamenkomsten plaats hebben van deeze afstammelingen der hooplooze slachtoffers van Koning EDUARD, om wedstrijden op de Harp aan te gaan; dat men, bij die gelegenheden, de sterkste proeven van Harpspel hoort, 't welk besloten wordt met een eerprijs voor den overwinnaar. Maar dusdanig eene voordragt is zeer verre van die aankleeving aan de waarheid, welke een eerst vereischte is in het verhaal eens Reizigers. Barden van beroep zijn zelfs in de afgelegene oorden van *Merionethshire* niet te vinden. Alleen kon ik een zo gering overblijfzel, om eenig bijzonder voorval met een vers te vereeren, vinden, dat twee buuren elkander met verzen begroeteden.

In 't kort, 'er zijn geen Harpenaars in dit land, dan eenige weinige persoonen, die zich het speelen op de Harp eigen gemaakt hebben, om in drie of vier der voornaamste Steden, in de herbergen, te speelen; veelal onkundige en slegte speelers, die waarschijnlijk nimmer hoorden van *Dafydd op Gwilym*, of diens beroemde mededingers; hunne zugt strekt zich meer uit tot eene kleine geldgifte des reizigers, dan tot den krans van eikenloof, die ooit den schedel eens afstammelings van *Apollo* cierde. — Men voege hierbij eenigen in *Noord-Wales*, in een hooger leevensstand, die, eene zugt voor de Nationaale Muzijk behouden hebbende, zich daarmede ten hunnen huize verlustigen, en een bewijs opleveren van den tegenwoordig laag vervallen staat der voortijds hooggeroemde Barden. In deezen stand der dingen heeft

men

men geen fpeelftrijd der Barden te wagten: 'er zijn met de daad geene zamenkomften daartoe, om de voldingende reden, dat 'er geen Barden meer zijn. Al de geestdrift van plaatslijke dichtkunst, welke bergagtige oorden zo eigenaartig inboezemen, is verlooren geraakt. De dagen der Ridderfchap zijn voorbij, en eene eentoonigheid van zeden heeft plaats gegreepen. In ftede van die aandoeningen, welke de vroegere bewooners opwekten, om, op hoogklinkende toonen, de ontzettende fchoonheden te bezingen van de bergtoppen, die hun voor de onheilen des ftormwinds dekken, heeft thans een laage geldzugt de harten ingenomen, gepaard met de begochelende drift tot Methodisterij. Verbeelding zou den reiziger vergeefs zoeken diets te maaken, dat die fchoone fchilderijen, welke men in de werken van veele reizigers door deeze ftreeken aantreft, getrouwe afbeeldzels der natuur zijn; waarneeming wijst derzelver valschheid aan.

De gewoone weg van *Dolgelly* na *Tan-y-bwich* heeft een overvloed van fchoonheden, vol verfcheidenheids en grootheids. Bergreekzen ftrekken de ongelijke toppen in allerlei richtingen uit, nu eens dreigend hangende over het naauwe pad des reizigers, dan weder hem verlustigende, door eene op grooter afftand verwijderde vertooning van derzelver hoogte. De rivier *Moudach* ziet men kronkelend ftroomen te midden van die geregelde verwarring; die vloed ftoot geftadig op vervaarlijk groote fteenklompen, door vroegere onweersvlaagen van de moederbergen afgebroken.

Te midden van deeze landvertooning had ik het geluk, eenen man aan te treffen, wiens character uitftak in die trekken van buitenfpoorigheid, welke doen lachen, en, ten zelfden tijde, een zugt ten boezem uitpersfen. Hij heette JONES, en woonde te *Dolgelly*. Dewijl ik het mij tot een regel gefteld heb, in gefprek te treeden met lieden, die met mij op weg en even praatens gezind zijn, werd ik welhaast met JONES zeer gemeenzaam. Hij gaf mij te verftaan, dat hij een Landhoevenaar geweest was, doch dat hij ongelukkig meer fmaaks vondt in te zwerven en te kijken op de omliggende bergen, dan in het waarneemen van den landbouw; eenige weinige oogften toonden hem ten vollen, dat hij geene zo fchielijke wijze van fortuinmaaken hadt uitgevonden, als het bezit van den fteen der Philofophen hem zou verfchaft hebben. JONES was ongehuwd, en nam ras

het besluit om zijn landgoed te verhuuren en een wereldburger te worden. Als zodanig zwierf hij, met een boek bij zich, (want het ontbrak hem aan geene beleezenheid) in allerlei weer, geen verwisseling van jaarsaisoenen tellende, op het gebergte om, zijne voornaamste verblijfplaats te *Dolgelly* houdende. Nu en dan vatte hij zijn hengel op, en was verzekerd met een goede vischvangst t'huis te zullen komen. Geen mensch, zeide hij, kon gelukkiger leeven dan hij, ware zijn lot niet van ééne zijde verbitterd; een onoverwinnelijke en sterke trek tot en verkleefdheid aan het drinken van oprechte *Welsche Cwrw* (eene soort van Bier) beheerschte hem. Het gebruik van dien drank maakte hem 's nagts ziek en 's morgens bedroefd. Maar, schoon hij met veel *Stoicynsche* koelheid zich scheen te onderwerpen aan 't geen hij hieldt voor zijn onvermijdelijk lot, en beweerde dat hij te oud was om die hebbelijkheid af te leggen, moest hij het zo goed maaken als hij kon. — De beleefdheid van deezen man was geschikt om den vreemdeling een hoog denkbeeld in te boezemen van de beschaafdheid der Inwoonderen. Niet alleen wees hij ons, onder den weg, veele voorwerpen aan, zonderling uit hoofde van eenige omstandigheid of wording, maar boodt ons zijnen dienst aan, om ons te begeleiden na eenige watervallen, de verste van welke niet minder dan tien mijlen van ons af was. Schoon het ons niet schikte zo verre te gaan, wilde hij onze gids weezen na de digtst bij gelegene, (die van de *Cayne* en de *Mothwaye*) en, in de daad, zonder zijn behulp zou het ons bezwaarlijk gelukt hebben, de schoone vertooning deezer watervallen te ontdekken, gelegen in een oord, schaars bewoond, en waar men geene andere dan de landtaal sprak of verstondt.

Gelijk de meeste watervallen in dit gedeelte des lands, storten die van *Cayne* en *Mothwaye* het water neder over eene gansch brokkelige verzameling van opeengestapelde rotzen, langs welker onvrugtbaaren boezem verscheide aan het gebergte eigene planten in eene bevallige ongeregeldheid voortkruipen: het water, de oneffene diepte beneden bereikt hebbende, loopt in afgebrokene en sterke stortingen na de afgelegene valei. De uitwerking eens watervals hangt af van de zamenloopende vertooning des tooneels. De aandoeningen des beschouwers van de *Niagara* moeten alleen die van verwondering weezen,

daar

daar deeze waterval verscheide honderd voeten in een onafgebroken vloed van water voortstroomt. Het is de brokkelige hindernis, en stoute tusschenbeidenkomst van beneden staand kreupelhout, welke bekoorelijkheid aan de vertooning bijzet, en ontzetting door bewondering maatigt.

Onze verpligtende gids was onvermoeid om ons op plaatzen te brengen, van waar de tooneelen zich in een nieuw en allergunstigst licht vertoonden. — Uit zijne gesprekken konden wij veel onderrigtings opzamelen. Hij was een man van eenige opmerkzaamheid, en geheel bekend met de zeden en gewoonten der *Noord-Wallische* Boeren, zo in 't openbaar, als in de min bekende huislijke leevenswijze. Uit hem vernamen wij eene bijzonderheid, welke ons bijkans ongelooflijk voorkwam — eene onschuldige verkeering der Sexe en vrijerij naar de oude landswijze. Onze JONES, schoon nimmer gehuwd, hadt twee keeren gevrijd, en beide de reizen was het hem toegestaan geweest, om aan zijne Schoone, in het bedde, zijne liefdesverklaaringen te doen. De vrijster ligt in haar nagtgewaad, en de nagtverkeering houdt eenige uuren aan. JONES gaf, met de sterkste bewoordingen, te verstaan, hoe de eerbaarheid ongeschonden bewaard bleef in die verleidelijke omstandigheid, en wederlei met verwondering en verontwaardiging eene en andere bedenking, door mij hierop ingebragt. In de daad, het blijkt, dat de gewoonte, in dit geval, eene zo kragtdaadige uitwerking baart, dat ze de verlokzelen overwint. De uitslag van verscheide naspeuringen over deezen vreemden liefdehandel kwam op 't zelfde uit. Dit vrijen is nog in zwang bij de bewoonders van de bijkans ontoeganglijke bergen van *Merioneth* en *Caernarvon*, en men heeft zeer schaarsche voorbeelden, dat een derde persoon als getuige te voorschijn kwam van deeze minnarij. Indien dit het ongelukkig geval ware, is 'er geen geval voorhanden, dat de vader van het kind het meisje verliet, wanneer hij zelve, even als zij, van de eigen landaart was. Dan, wanneer het te ligtgeloovig meisje, te veel op de kragt der gewoonte vertrouwende, een vreemden nabuur het voorregt vergunt, alleen voor Landgenooten geschikt, is het gevolg meestal ongelukkig, en zij in het geval, om, in een verlaaten toestand, haare dwaasheid te beweenen. Doch de Verleider, 't zij een *Welsch-* of *Engelschman*, is het voorwerp van algemeene verag-

ting en verfoeijing; deeze kan hij alleen van zich afweeren, door eene boete te doen, hier bekend onder den naam van *uitdeeling van wit brood*. Deeze plegtigheid bestaat in het afgeeven van zekere geldsomme, voor welke wit brood gekogt wordt, 't welk daartoe geschikte lieden in de kerk uitdeelen, onder het noemen van den naam en het ophaalen van het misdrijf des overtreeders, en tevens diens berouwbetuiging. De zeer groote zeldzaamheid, dat de Inboorelingen deeze schande ondergaan, mag men aanzien voor een bewijs van de kragt der schaamte op een Volk, nog aan eenvoudige zeden gewoon.

JONES wees ons een plek gronds aan, bij overlevering nog bekend onder den naam van *Englishman's Ford* — eene plaats, waarschijnlijk bezet door den vermeesterenden EDUARD, toen hij zijnen verwoestenden marsch tot het diepste van dit land vervorderde. JONES was bijkans de éénige man, dien wij aantroffen, die eenig leedweezen deedt blijken wegens de te onderbrenging zijns lands. — Over 't algemeen bezielt thans een inhaalige winzugt de Stad- en Landbewoonders. Onze oude JONES gevoelde ten vollen de waarde van de handelvoordeelen, welke zijn Vaderland genoot, en den staat van rust, waarin het gekomen was. Hij erkende even gereed de natuurlijke noodwendigheid eener vereeniging, die eer gedwongen dan eene overheersching mogt genoemd worden; maar hij liet niet onduidelijk zijnen spijt blijken, dat het voor zijne Landgenooten onmogelijk geweest was, omringd te blijven door hunne eigene bergen, onkundig van alle taalen, behalven hunne eigene, en gelukkig in hunne eenvoudigheid.

Ik verliet mijnen onderrigtenden Reisgenoot, niet zonder smert te gevoelen wegens de hooge onwaarschijnlijkheid, dat wij elkander ooit zouden wederzien, en zette mijnen weg voort na *Tan-y-bwich*, vergezeld van zijne beste zegenwenschen zonder tal. Naa nog eenige Alpische schoonheden opgeleverd te hebben, wordt de weg woest en verveelend. De bergen zijn dor, eenzelvig, en laager dan die wij laatst gezien hadden. Wij vonden ons omgeeven met koude dampen, die, eenigzins opklaarende, ons een vlak land ontdekten, met heide begroeid, of misvormd door geheele streeken van losliggende steenen. Allengskens werd het gelaat des aardrijks zagter, tot dat 'er een lange tusschenstreek kwam van

steen-

steenagtige hoogten, wijd en zijd verspreid in eene verveelende dorheid. Hier en daar zag men schraal staande veldgewassen, omgeeven door elendige landwoonigen, in welker nabuurschap weinige nog elendiger hutten stonden; dit droeg blijk van eene pooging des landbouws, doch tevens van ongelukkig slaagen en armoede.

In een oord, gelijk ik beschreeven heb, kan men geene wel aangelegde of goed onderhoudene wegen verwagten. In de daad ze zijn zeer slegt, en loopen, op veele plaatzen, langs den onbeschutten kant van eene schrikbaarende diepte. Op eene deezer plaatzen kwam ons iets over, dat bijkans een einde aan onze reis zou gemaakt hebben. Onze paarden schrikten op het aannaderen van een wagen, en scheenen, door het terugloopen, op het punt van met ons in de diepte neder te storten. Hairbreed gevaar te loopen, is egter zo algemeen in dit land, dat onze voerman, in stede van eenige onrust te laaten blijken over onzen toestand, zich zeer vermaakte met de vrees, welke mijn reisgenoot zeer natuurlijk betoonde. Vreesagtigheid moet in de daad belachlijk schijnen voor de zodanigen, die gewoon zijn, met een roekloos vertrouwen, tienmaalen op elken dag zich op den kant eener steilte te bevinden, en ontdekken, dat de breedte van één duim genoegzaam is om 'er heelshuids af te komen. Zomtijds, 't is waar, gebeuren 'er ongelukken; maar ze hebben zeldzaam zeer ernstige gevolgen. Langs eene zeer afhellende steilte, op deezen zelfden weg, verteldemen ons, dat een Boer met zijne Vrouw na beneden gleedt; vrij ver gegleeden zijnde, deedt het paard eene uiterste pooging, en bragt zijn vragt behouden weder op den weg, zonder eenig ander gevolg dan de schrik, welke dit paar bevangen hadt. Ik gaa verscheide andere vertellingen van dien aart voorbij: misschien is de gedaane reeds wonderbaar genoeg. Vast gaat het, dat de onverschrokkenheid der landlieden en de hoedanigheid hunner paarden elkander in de hand werken. In de daad, zo veel mag men op de paarden hier te lande vertrouwen, dat een vreemdeling, daarmede reizende, wél doet, zich op dezelve te verlaaten. Gezeten op een landeigen paard, kan hij zich begeeven in de grootste diepten van het *Cambriaansche* gewest, met zo veel veiligheids, als een reiziger de *Alpen*, op een muilezel gezeten, overtrekt. Een reiziger, die alleen den gebaanden weg in een rijdtuig aflegt, zal zich een zeer onvolle-

ledig denkbeeld vormen van de schoonheden, hier aan te treffen, ten zij hij stil staat, gelijk mijne gewoonte was, op bijzondere plaatzen, en omzwerft zonder rijdtuig.

Indien het de afsteekende tegenoverstellingen zijn, die bekoorelijkheid bijzetten aan eene schilderij en aan dichtstukken, ontleent de Natuur zelve nog meer kragts uit die zelfde bron; zij verbaast en verrukt, onder dien invloed, den aanschouwer. Een treffend blijk hiervan kwam ons te vooren op de aannadering der valeie van *Festiniog*, te regt beroemd als een der fraaiste plekken van *Noord-Wales*. Aan elke zijde van den naauwen weg, dien men doortrekt, rijzen de bergen tot eene ontzettende hoogte op. Een akelige doodsheid omringt het tooneel, als 't ware, met eene iets geheimzinnigs aanduidende verhevenheid. Zelfs de anders in stilte voortgaande werkzaamheden der Natuur schijnen hier op te houden, en eene volslaagene doodsche werkloosheid derzelver plaats in te neemen. Uit deeze plaats komende, ziet de reiziger voor zijne voeten uitgespreid eene aartige en vreedzaame valei, waar de Natuur op het weelderigst lacht; waar boomgewas, water en weidlanden, door de hand der tovergodinnen schijnen geschikt te zijn, om de verrukkendste uitwerking op den aanschouwer te baaren, en eene zitplaats te vormen, alleen waardig om bezeten te worden door den reizenden dichter.

De veelvuldige schoonheden hieromstreeks bewoogen mij om 'er eenige dagen te blijven, en verscheide vermaaklijke kleine uitstappen voldeeden ten vollen aan mijne verwagting. Berggezigten ontvouwen niet op éénmaal alle derzelver schoonheden, maar ontleenen eene nieuwe gedaante van het onweer, van de stilte, van het ondergaan der zonne. Gelijk de fabelvertelling van den kleurverwisselenden Cameleon, vertoonen zij een onderscheiden gelaat aan verschillende beschouwers; en hij alleen kan gezegd worden zich gemeenzaam gemaakt te hebben met de bijzonderheden, die alle deeze verscheidenheden afwagt.

De valei van *Festiniog* vertoont zich misschien het allerfraaiste bij de afdaaling in dezelve van den weg, die na *Bala* leidt. De aaneengekluisterde rotzen, die deezen woesten en eenzaamen weg bezoomen, veranderen, bij traage overgangen, in eene amphitheatraale geregeldheid, en, een nieuw character aanneemende, verschaffen zij eene grootsche bescherming aan de bevallige en vrugt-

vrugtbaare valei. Hier en daar groeizaamheid aannemende, wordt het een rijk bekleedzel van kreupelhout, welks gemis, indien het niet tot de hoogte toe opgroeie, aangevuld wordt door bloemrijke heide. Door de groene en eenigzins oneffene weidlanden der valei ſtroomt een tak van de rivier *Drwydd*, en aan 't einde van de ſchilderij ziet men den Oceaan, met die brokkelige rotzen aan den oever, zo gemeen aan de *Caernarvonſhireſche* kust. Toen ik hier nederklom, daalde de zon langzaam langs een onbewolkten blaauwen hemel, liet eenige bergen half in de ſchaduw, verdiepte de purperkleurige tint van andere, en glinſterde op de afgelegene zee. Deeze voorwerpen te zamen genomen leveren een tooneel van grootschheid en ſchoonheid op, onafmaalbaar voor de pen eens Dagverhaal-ſchrijvers, en welberekend om den Dichter en den Schilder te doen vergeeten het verdriet over de uitgeſtrektheid waters, welke hem belet, de wonderen van *Zwitzerland* te gaan zien.

Mr. OAKLEY is de voornaamſte bezitter deezer valei; hij heeft dezelve gekreegen door in 't huwelijk te treeden met de dogter en erfgenaame van wijlen Mr. GRIFITHS. Hij heeft een fraai witgepleisterd huis, 't welk zijn kleinen betoverend ſchoonen grond overziet. Slijt hij in deeze wooning geene uuren van het uitgeleezenst genot, hij kan zulks niet wijten aan de uitwendige omſtandigheden. Langs de begroeide omringende bergen ſtaan veele nette hutten, welker uitzigt ruime vergoeding ſchenkt aan hun, wien het te beurte viel, in deeze afzondering te leeven.

De Herberg (eenigzins willekeurig enkel de *Tan-y-bwichs Herberg* geheeten) is aangenaam gelegen, en verſchaft allen onthaal, 't welk zelfs de verlekkerdſte Reiziger kan verlangen. Wij hadden hier eene proeve, met hoe veel behoedzaamheids men over iemands character moet oordeelen, opgemaakt uit eene vlugtige en in 't voorbijgaan opgedaane kennis. Mr. WARNER beſchrijft den Waard van deeze eenzaam liggende Herberg als een man van zeer onheuſche zeden, en LLOYD, in de *Crosſed Foxen* te *Mallwydd*, als diens tegenbeeld: wij vonden juist het omgekeerde. De verpligtende opwagting deezes Mans kon, indien mogelijk, alleen overtroffen worden door die der Vrouwen zijns huisgezins. Zijne ſchoone Dogter was onze beſtendige oppaster, en kwam bijkans onze wenſchen voor, met de behaagelijkſte eenvoudigheid

in

in haare manieren. De Reiziger, die met onverschilligheid eenige natuurlijke schoonheid des lands voorbij treedt, is een beuling; en ik denk 'er te mogen bijvoegen, dat weinig landen een gelaat opleveren, uitgeleezen schooner dan dat der Dogtr van den Waard in *Tan-y-bwichs Herberg.*

(*Het vervolg hiernaa.*)

SCHILDERKUNDIGE BESCHRIJVING VAN HET PANORAMA, VOORSTELLENDE DE STAD AMSTERDAM, GESCHILDERD DOOR DE HEEREN A. VERMEULEN, W. UPPINK EN C. DE KRUIJF.

Medegedeeld door A. FOKKE SIMONSZ. te *Amsterdam.*

Over het algemeen zijn zij, die over den bloei en aanwas der Schoone Kunsten geschreeven hebben, van meening, dat dezelven weinig of geen aanmoediging kunnen vinden in eene Republiek, welker bestaan op den Koophandel *alleen* gegrond is, en bij een Volk, welks spaarzaame, ordelievende en huishoudkundige neiging geene meer dan gemeene uitgaven van aanbelang, voor, in den striktsten zin, *ontbeerlijke* Kunstgewrochten, afzonderen kan; waarom men den aanwas der Kunsten alleen te zoeken hebbe in zulke Staaten, welke, behalven de voordeelen, die ze uit den Handel trekken, ook door derzelver inwendigen Rijkdom en Staatsgesteldheid, in de gelegenheid zijn, om een prachtig Hof te onderhouden, en aan deszelfs Opperhoofd eene onbezorgde beschikking over geduurig en zeeker te ontfangene schatten over te laaten; — of dáár, waar tevens en Koophandel en inwendige Rijkdom des Lands sommige Persoonen een onuitputtelijk vermogen aangebragt hebben. — Dat dit gevoelen, hoezeer over het algemeen waar, echter in sommige gevallen en omstandigheeden eenige uitzondering lijdt, bewijst het Kunstwerk, welks beschouwing wij voorneemens zijn in de volgende regelen te bevatten.

Meer dan eens hebben wij, op den boven aangehaalden grond, hooren klaagen, dat ons Land geenen Kunstenaar aanmoedigde, en daarbij hooren verzeekeren, *dat,* bij-

bijaldien 'er slegts aanmoediging en ruime betaling plaats hadde, onze Inlandsche Kunstenaars even zoo zeer in dezelfde vakken van Kunst zouden kunnen uitmunten, als zij, die bij onze Nabuuren, door rijkelijke belooningen aangevuurd wordende, hunnen onbezorgden geest, met des te vrijer vaart, tot de steilte der Kunst kunnen verheffen. Deze billijke en op den aart der zaak gegronde beschouwingen bewogen meermaalen enkele onzer gegoede Liefhebbers der Schoone Kunsten, en bij uitzondering der Schilderkunst, om, zoo wel uit liefde voor de Kunst, als tot handhaaving der eere van ons, voorheen, in alle vakken van Kunsten en Weetenschappen, beroemd Vaderland, door een' edelmoedigen voorgang, de gegoede Inwooners tot het aanmoedigen hunner Stad- en Landgenooten in het vak der Kunst aan te spooren.

Eene voor de Kunst zoo gelukkige geneigdheid bezielt ook den Heer WILLEM WREESMAN, voornaam Wijnhandelaar hier ter Stede, en deed hem, na het bezichtigen van het beroemd *Panorama* van den grooten Franschen Kunstschilder PREVOST, in een' kring van Kunstoeffenaars, den wensch uiten, dat iets dergelijks ook door onze Landgenooten mogte ondernomen worden, waartoe hij edelmoedig den vereischten prijs uitloofde. Terstond bood zich een Schilder uit dit Gezelschap tot deze lofwaardige onderneeming aan, naamlijk de Heer ANDREAS VERMEULEN, wiens talent voor het Landschap bereids door deskundigen erkend en door verscheidene kunstgewrochten gestaafd was. — Men kwam nog in het zelfde tijdstip overeen, om een Panoramisch Tafereel der Stad *Amsterdam* te vervaardigen, en daardoor te beproeven, in hoe verre men, in eene hier te Lande nog onbeproefde, en zelfs eene geheel bijzondere schilderwijze vereischende, zwaarwigtige onderneeming zoude kunnen slaagen.

Nadat men van de meeste Torens een overzicht over deze digtbebouwde Stad genomen had, besloot men, dat het voorkomen derzelve, gelijk het zich van den hoogsten trans des Torens der *Oude Kerk* aan het oog opdoet, wel het gunstigste was tot het oogmerk, om de geheele Stad, met alle derzelver voornaame Gebouwen, als ook het *Ye* en den *Amstel*, in een Panoramisch Tafereel te kunnen vervatten. — Men ging dus, na deze gedaane keuze, met allen ijver voord, vervaardigde op de gekoozene standplaats de vereischte schetzen, en welhaast

was

was ook al de noodige architectonifche toeftel in zoo verre tot ftand gebragt, dat de Schilder, in de maand November des Jaars 1803, een' aanvang met zijn' arbeid konde maaken.

Edoch, toen het werk nu reeds in deszelfs geheelen aanleg daargefteld was, en de verdere befchaaving en eindelijke voltooijing nog flegts aan hetzelve ontbraken, rees 'er, ongelukkiglijk, een verfchil tusfchen den edelmoedigen bekostiger en den ftoutmoedigen onderneemer en uitvoerer van dit belangrijk Kunstwerk, het welk in de eerfte oogenblikken niet weinig vertraaging ten gevolge had, en eindelijk deze zoo prijswaardige onderneeming met eene geheele ftaaking bedreigde; waardoor de Heer WREESMAN genoodzaakt werd, om, wilde hij zijn ontwerp, tevens met de bereids daartoe aangewende kosten, niet ten eenemaal vruchteloos zien verlooren gaan, de verdere voltooijing aan twee andere Kunftenaars, de Heeren WILLEM UPPINK en CORNELIS DE KRUIJF, op te draagen. —— Deze, even zeer getroffen door de edele en belangelooze pooging, tot bevordering van den roem der Vaderlandfche Kunstoeffenaars, welke de éénige grondflag dezer onderneeming geweest was, aanvaardden, van de noodzaakelijkheid der volvoering overreed, dit, in deszelfs aart, bedenkelijk aanbod, en lagen de laatfte hand aan het werkftuk, welks fchilderkundige waarde wij, in de navolgende befchouwing, zoo veel mogelijk onpartijdig hebben trachten voor te ftellen.

In een zeer wel ingericht Panoramisch Gebouw, 't welk 49 voeten in deszelfs middenlijn, bij eene hoogte van 25 voeten, heeft, geleidt een trap, ter hoogte van 15 voeten, tot de platte oppervlakte, welke hier de ftandplaats op den tweeden omgang van den Toren der Oude Kerk nabootst. Men komt op dezelve door eene deur, welke nabij het *centrum* van het *Panorama* geplaatst is, en dus het vrije uitzicht over het geheele Tafereel, bij het rondwandelen van het bordes, dat de ftandplaats omringt, nergens belemmert; waardoor men zich te eerder verbeelden kan, van de rondloopende gallerij eens Torens over de Stad te zien: daarbij komt nog, dat het Panoramisch Gebouw op zulk eene, voor het invallen des lichts gelukkige, ftandplaats opgericht is, dat het Panoramisch licht door geene natuurlijke zonneftraalen verward of vernietigd wordt.

Op deze hoogte genaderd, ziet men, als in het midden-

denpunt der halve maan, welke deze uitgebreide Stad in derzelver ligging vormt, geplaatst zijnde, den geheelen omvang derzelve voor zich liggen; en wel in diervoege, dat men, bij het uittreeden van de deur, het *Te* ter rechter, het digtst bebouwd gedeelte der Stad en het prachtig *Raadhuis* ter linker hand, den steil oprijzenden *Westerkerkstoren* voor — en het overige gedeelte der Stad, waar zij bij de *Plantagie* en *Muiderpoort* besloten wordt, achter zich heeft; — terwijl men, door de keuze van een' zeer hoogen Gezichteinder, tot bij de vijf uuren in de rondte, over alle de in den omtrek der Stad gelegene Buitenwegen, nabuurige Steden, Dorpen, Vlekken en Gehuchten heenen ziet; gelijk zulks alles in eene naauwkeurige Beschrijving en Plattengrond van dit *Panorama* (*) wordt aangetoond, waar wij den onderzoeklievenden Leezer heenen wijzen, daar ons voorneemen alleen is, een *pittoresk* overzicht over dit Kunstgewrocht, als Schilderij beschouwd, te neemen.

Tot de keuze van een' zoo hoogen *Gezichteinder* schijnt de Kunstenaar bewoogen te zijn, om daardoor de voorwerpen, welke eene met zoo veele voornaame gebouwen voorziene, en, naar maate heurer groote menigte van wooningen, niet zeer door ruime pleinen, wijde straaten en breede grachten uit elkander geplaatste Stad, van boven beschouwd, oplevert, zoo veel mogelijk voor verwarring te bewaaren, en voor het gezicht uit elkander te redden; eene keuze, die voor de voorstelling van eene zoo digt bebouwde Stad, waarvan men alle de belangrijkste Gebouwen tevens in het oog wil doen vallen, zeer voordeelig is.

De *Lucht*, welke in dit Tafereel, gelijk in alle *Panorama's*, die het overzicht eens uitgebreiden landschaps voorstellen, een allerbelangrijkst voorwerp der Schilderkunst oplevert, daar zij alle soortgelijke Tafereelen geheel beheerscht, is, wat derzelver kleur aangaat, van een' zeer goeden toon. Hoe zeer dezelve geen ander character dan dat van een' aangenaamen zomerschen dag voorstelle, is dezelve door zachtelijk ineensmeltende Wolkjens, welker vormen en partijen aangenaam behandeld zijn, grootendeels gedekt.

Het ruime *verschiet* is doorsneden met Landerijen en klei-

(*) Gedrukt en te bekomen bij P. J. UIJLENBROEK.

kleine Wateren, welke zich in veele zachte en bevallige toonen aan de overige grootere Wateren, die dezelve omringen, verbinden.

Bijzonder verdienstelijk is de schilderkundige behandeling van het *Ye*, benevens die der Schepen, welke voor de Stad in de *laag* liggen, waarin de gradatiën, of trapsgewijze veranderingen van afstanden, tot aan den verren gezichteinder, zeer gelukkig en onverwig waargenomen zijn; welke aanmerking men ook op het Landschap toepassen kan.

Wat de behandeling der *Stad zelve* aangaat, komt het ons voor, dat de Kunst hier verkozen hebbe, zoo min mogelijk eenige partijen aan den Schildergeest te moeten opofferen en in schaduw brengen; uit vrees van de voorwerpen daardoor te veel te onttrekken aan het nieuwsgierig oog des Beschouwers, welken men, in dit bijzonder geval, vermoedde, zich meer met de zaak zelve, dan wel met de beschouwing van verheven kunstideeën, te zullen vergenoegen.

Eindelijk de *stoffagie* is zeer geestig, en, op alle derzelver onderscheidene plaatsen, eigenaartig, en vol verscheidenheid aan plaats en standen, waargenomen. Elk, die dezelve met naauwkeurigheid beschouwt, zal daarvan overtuigd worden, en het kenschetsende des Hollandschen Volks in dezelve aantreffen.

Zie daar dan, door de prijswaardige zucht tot voortplanting der Kunst, welke een' onzer achtingwaardige Stadgenooten bezielt, ook te *Amsterdam* eene eerste Proeve genomen van een schilderkundig gewrocht, welks geestige Uitvinding het vernuftig *Londen*, en welks voortreffelijke Beschaving het kunstkweekend *Parijs* eere aandoet. Als eene eerste Proeve van eene, in het vak van Schilderkunst, om derzelver geheel eigene vereischte, zoo hachgelijke, als in derzelver uitvoering colossaale onderneeming, bezit dit Kunstgewrocht eene onbetwistbaare verdienste; daar zelfs reeds de pooging, om verheven zaaken uit te voeren, lofwaardig is, en de erkentenis der Landgenooten, tot wier eer een zoo gewigtig als kostbaar stuk ondernomen wordt, in volle maate verdient.

HUISLIJKE ONTROUW.

Schoon de jammeren des leevens, in 't algemeen, verbaazend menigvuldig zijn, verbeelden wij ons eigenaartig, dat, die ons treffen, onder de zwaarfte moeten gerekend worden; en hoewel het medelijden van anderen de rampen, onder welke wij gebukt gaan, niet kan wegneemen, fchijnt egter derzelver medegevoeligheid verzagting aan de kwellingen van onzen boezem toe te brengen. Zeker fchenkt het eenige verligting, als wij het leed, 't welk onzen boezem prangt, befchrijven: door de rampen, welke ons drukken, open te leggen, fchijnen wij derzelver drukkende zwaatte te verminderen. Dit fpoort mij aan om mijnen deerlijken toeftand op 't papier te brengen; deeze zal, daarenboven, anderen van nut kunnen weezen. Het is opmerkelijk, waar te neemen, wat een verhaal van ongelukken te wege brengt; elk bevlijtigt zich om nabij den verhaaler te weezen, en fchijnt te vreezen, iets van den loop der voorvallen en de ontknooping te zullen verliezen, wanneer hij zich wat verre verwijdert.

Hoewel ik mij niet nederzet om zeer fchriklijke of wonderbaare leevensomftandigheden te befchrijven, of gebeurtenisfen te vermelden, gefchikt om eene hooge maate van verwondering en verbaasdheid op te wekken, kan, nogthans, de veelvuldigheid van foortgelijke gevallen de elende, daaraan verknogt, niets altoos verminderen. Het ongeluk, waarover ik mij in de hoogfte maate moet beklaagen, is van eenen huislijken aart.

Mijn Vader hadt een zeer talrijk Huisgezin; hij was een Arts, die zeer veel te doen hadt, en ik zijn oudfte Kind. Aan ons allen hadt hij ten oogmerke eene goede opvoeding te fchenken, 't welk met geene geringe kosten gepaard ging. Mijne Broeders zo wel als mij gaf hij vrijheid, een leevensberoep te verkiezen. Ik bepaalde mij tot 's Vaders vak, de Geneeskunde. Twee mijner Broederen traden in den Krijgsdienst te Lande, één ter Zee; een ander lag zich op de Regtsgeleerdheid toe, en de jongfte op de Godgeleerdheid. Het was mijns Vaders ongeluk, dat onder deeze Zoonen zich maar te veelen bevonden, die tot een losbandig leeven overfloegen. Geen einde was 'er aan 's Huisvaders zorgen, en ook aan 't geen derzelver opvoeding kostte. Het gevolg hiervan was geen ander, dan dat mijne Moeder, bij 's Vaders aflterven, zich diep in fchulden gedompeld vondt.

Deeze lieve Moeder te onderfteunen, en te zorgen voor twee ongehuwde Zusters, nam ik op mij, en befloot, nimmer te trouwen, voor dat deeze mij na verwante panden genoegzaam verzorgd waren. Dit gelukte mij binnen tien jaaren.

Toen dagt ik voor mijn eigen geluk vrijlijk meer bezorgd te mogen weezen. Uit den aart was ik op het huislijk leeven gesteld, en, schoon geld te behuwelijken niet te verwerpen is, maakte ik het geld niet tot een vereischte in eene voor mij te kiezene Vrouwe. Alle mijne Vrienden wisten, dat mijne geneigdheid, in die verwisselde leevensomstandigheden, zich tot trouwen uitstrekte; elk tragtte mij een voorwerp aan te prijzen. In 't einde bragt een hunner mij in kennis bij eene Jongejuffrouw, wier bekoorelijkheden op mijn hart een diepen indruk maakten. Hoewel zij, strikt gesproken, niet onder de Schoonheden van den eersten rang behoorde, was 'er in haar gelaat eene leevendigheid, oneindig aantrekkelijker dan de netst gevormde weezenstrekken; zij bezat een grooten voorraad van opgedaane kundigheden; haar onderhoud was geestig; met één woord, zij bezat alle lichaams- en verstandshoedanigheden, die mijne vuurigste wenschen konden verlangen. — In onze jaaren, 't is waar, deedt 'er zich eene wat te groote ongelijkheid op. Ik had mijn tweeëndertigste jaar, zij geen volle eenëntwintig jaaren bereikt. Dan dit scheen bij mijne EMMA geene zwaarigheid of tegenwerping te baaren, die mij de ontwijfelbaarste blijken van hoogagting en liefde gaf. Haar Vader scheen wonder in zijn schik met het vooruitzigt op onze Egtverbintenisse; hij bezat niets meer dan eene zeer bepaalde Jaarwedde, en kon zijne Dogter geen Huwelijksgave schenken; dan mijn beroep bragt mij zo veel gewins aan, dat ik mij daarover niets in 't minste bekreunde.

Ik geloof dat weinige Mannen eene volkomener maate van Huwelijksgeluk smaakten, dan mij ten deele viel in het verloop van zes als wegsnellende jaaren. 't Is waar, bij tijd en wijlen, dagt mij EMMA wat al te lugtig te weezen; maakte ik daarover eenige zagte aanmerking, zij borst uit in traanen, en beklaagde zich, dat de natuurlijke vrolijkheid van haaren aart mij het geringste ongenoegen baarde; zij beloofde, in 't vervolg, zich daarvoor te zullen wagten. Ik moest een onbeschoft man geweest zijn, indien ik eenige verstoordheid had laaten blijken op zulk een gedrag, 't welk geschikt was om haar nog dierbaarder aan mijn hart te maaken. In de daad ik scheen haar te vuuriger te beminnen wegens die beuzelagtige onvoorzigtigheden, en zij scheen mij toe, mij eene onverzwakte genegenheid toe te draagen.

Een mijner Schoolmakkeren, van wien ik veel gehouden had, schoon veel jonger van jaaren, keerde, zeven jaaren naa ons huwelijk, uit de *Oost-Indiën* weder, rijk van middelen, maar in een verzwakten staat van gezondheid. Ik noodigde hem terstond uit, om zich, tot herstelling, aan mijne zorge toe te betrouwen, met belofte dat hij in mij een bezorgden Arts, en in mijne Vrouwe eene zorgvuldige Oppaster zou vinden: ik beschreef hem mijn huislijk geluk met de gloeiendste

woor-

woorden, en verzogt hem om deelgenoot van mijn genoegen te weezen. —— Te kwaader uur nam hij mijne uitnoodiging aan; maar ik was eenigzins gestoord over de koele wijze, waarop hij de bezorgdheden mijner Vrouwe beantwoordde, weinig vermoedende dat hij haar gekend hadt eer hij na *Indië* vertrok, schoon hij toen reeds aanzoek gedaan hadt om haare hand te verwerven. Haar Vader hadt dit aanzoek wijslijk afgeslaagen, dewijl SELLENGER op dien tijd slegts Cadet was; maar hij hadt, naa het vermeesteren van *Seringapatnam*, zeer zijn fortuin gemaakt, en door den handel veel gelds gewonnen.

Ik merkte de oplettenheid, welke mijne EMMA aan deezen Vriend mijner jeugd betoonde, aan, als eene bijkomende proeve van haare hoogagting en liefde mijwaards, en het gebeurde wel eens, dat ik SELLENGER boertend onderhield over zijne stuursheid ten opzigte van mijne Vrouw, weinig denkende, dat hij, buiten mijn oog, op verre na die stuursche man niet was. Eerlang kon ik niet nalaaten te denken, dat 'er eene koelheid in het gedrag mijner Vrouwe, ten mijnen opzigte, plaats greep, en dat de beleefdheden, welke zij mij bewees, eer blijken van pligtbetoon dan van liefde waren. Ik nam desgelijks waar, dat, wanneer ik haar en SELLENGER, op een onverwagt t'huiskomen, zamen vond, iets bedremmelends zich bij hun opdeedt, waarvoor ik geen rede kon vinden.

Nogthans poogde ik dien vijand van 't geluk des leevens, Jalousij, uit mijnen boezem te verbannen, en bejegende mijne EMMA met vermenigvuldigde proeven van tederheid. Daar nogthans mijn Vriend, naa zijne volkomene herstelling, zich nog bij ons bleef ophouden, vond ik die verlenging zijns verblijfs vreemd. Mijn uitgebreide praktijk veroorzaakte niet alleen, dat ik een groot gedeelte van den dag buitenshuis was, maar dat ik ook wel eens eenen nagt uitbleef, dewijl 'er in den omtrek van vijftien mijlen geen ander Geneesheer woonde.

Eene Vrouwlijke Huisbediende hadt bij mij gewoond van den tijd af dat ik de praktijk begon; deeze getrouwe bediende had ik altoos als eene Vriendin behandeld; want het wangedrag haars Mans hadt haar tot den staat van dienstbaarheid gebragt, schoon zij opgevoed was om in eenen anderen kring te leeven. Vóór mijn Huwelijk hadt zij mijn huishouden geheel waargenomen, en naa hetzelve raadpleegde EMMA met haar over alle huislijke noodwendigheden en belangen: zij was zo zeer aan het belang van ons huis verknogt, als zij aan dat van haar eigen zou hebben kunnen weezen.— Ik bespeurde, dat EMMA en zij, zints eenigen tijd, niet op den ouden hartlijken voet met elkander omgingen; doch daar ik mij nimmer met het huishouden bemoeide, dagt ik het beter, dat zij onderling het verschil, 't welk plaats gegreepen mogt hebben, zouden vereffenen.

Op eenen avond vroeger, dan ik verwagt werd, t'huiskomende,

de, ftond ik zeer verbaasd, EMMA weenende te vinden; de trekken van toorn vertoonden zich kennelijk op 't gelaat van SELLENGER; ik werd door ongerustheid aangegreepen. „Om 's Hemels „ wil, EMMA!" riep ik uit, op een toon van onverduldigheid, „ wat kan u deeze traanen doen ftorten? Ik heb zints lang „ waargenomen, fchoon des gezweegen, dat eene inwendige „ ongerustheid uw hart vervulde." — SELLENGER vatte het woord, zeggende: „ Wanneer gij lieden in uw huis houdt, „ die gij als Dienstboden betaalt, maar die in de daad niet „ beter dan Spionnen zijn, kunt gij u niet verwonderen, dat „ uwe Vrouw zich daarover geraakt voele; maar was ik Me„ vrouw CUNNINGHAM, zij zou hier niet lang meer onder het „ dak blijven!" — Ik floeg op dien fpreeker een veragtend en dreigend oog, hem te gemoet voerende: „ Op welk een grond „ geeft gij lesfen aan mijne Vrouw? Of hoe durft gij, die nu „ reeds een geruime wijl een onwelkome indringer in mijn huis „ geweest zijt, mijne Dienstboden voor Spionnen verklaaren? „ Ik ben, Jongeling, reeds eenigen tijd geheel niet te vrede „ geweest over uw gedrag; maar de wetten van welleeven„ heid en gastvrijheid hebben dus lang mijne tong bedwon„ gen; dan ik oordeel het niet noodig, verder eenige omtrent „ u te volgen, en begeer dat gij onverwijld mijn huis ver„ laat." — Mij tot EMMA wendende, en haare weigerende hand vasthoudende, voerde ik haar te gemoet: „ Ik moet u „ verzoeken in uwe flaapkamer te gaan; van uwe lippen al„ leen verwagt ik de opklaaring van deeze mij hoogst bevreem„ dende omftandigheden." Dit zeggende, geleidde ik haar na het flaapvertrek, of liever deed ik haar derwaards gaan, laatende SELLENGER alleen, geheel in verlegenheid.

Zo ras wij alleen in gemelde kamer waren, floot ik de deur, om volkomen ongeftoord mijn onderhoud voort te zetten. Naa in hevige gemoedsbeweeging het vertrek op en neder geloopen te hebben, nam ik een ftoel, en zette mij naast EMMA neder. Eenige oogenblikken ftilzwijgens volgden. EMMA brak dit af, zeggende: „ HENRIJ, mijn waardfte HENRIJ, ik bemerk dat „ ik berisping verdiend heb; maar denk niet, bid ik u, dat „ ik misdaadig ben: want ik kon niet leeven als ik uwe „ liefde verbeurd had!"

Ik gaf haar met eene vastheid van toon ten antwoord: „ EMMA! Ik verlang eene verklaaring van de bejegening, „ mij ontmoet. Ik mag de dwaalingen, waaraan gij u fchul„ dig gemaakt hebt, vergeeven; maar ik wil niet misleid „ worden."

De ontroerde EMMA fprak: „ Ik zal niet tragten u te mis„ leiden. SELLENGER hadt ongelukkig te veel wijns *gedron„ ken*; hij beftondt mij te omhelzen. BINFIELD tradt op dat *oogen„ blik* binnen, en verweet hem dat hij een *flegten* toeleg „ hadt; teffens verklaarende, dat zij u zou verwittigen van 't

„ geen

„ geen zij met haare eigene oogen zag. SELLENGER werd met
„ verontwaardiging vervuld; ik borst uit in traanen; op dit
„ ongelukkig oogenblik tradt gij binnen. Dit is de volle waarheid; ik heb niets verhoolen."

Hierop voerde ik haar te gemoet: „ Wij zijn beiden te beschuldigen, — gij, door de oppasfingen van SELLENGER plaats te geeven en aan te moedigen, — en ik, dewijl ik een Jongeling van flegte zeden onder mijn dak genomen heb. Ik behoorde bedagt te hebben, dat zwakheid de menschlijke natuur aankleeft, welk een verfchil 'er is tusfchen onze jaaren, alsmede dat de genegenheden der Vrouwen onder de beheerfching der dwaasheid en grilligheid ftaan. Naardemaal gij mij vertelt, dat BINFIELD onthutst was van wegen SELLENGER's gedrag, moet zij weeten dat gij naar waarheid hebt opgegeeven alles wat 'er was voorgevallen, en gij zult, vertrouw ik, in haare tegenwoordigheid de omftandigheden van de toedragt deezer zaake wel nog eens willen verhaalen. — Gij hebt daar niets tegen?"

De onthutfte EMMA fprak: „ Ik — ik — ik denk, mijn waarde HENRIJ, dat gij liever haar het huis ontzeide: want ik weet niet hoe het is; maar het behaagt mij niet, haar in het denkbeeld te brengen, dat 'er iets onaangenaams tusfchen ons plaats heeft." — Ik liet mij hierdoor van mijn voorneemen niet afbrengen, maar BINFIELD in de kamer komen; mijne Vrouw floeg terftond een fmeekend oog op haar, als wilde zij zeggen: zwijg toch!

„ BINFIELD," zeide ik, „ gij hebt nu meer dan zestien jaaren in mijn huis gewoond, en uwe getrouwheid is van dien aart geweest, dat ik u niet langer als eene Dienstbode kan aanmerken, maar u voortaan als eene Vriendin zal behandelen. Ik bemerk uit Mevrouw CUNNINGHAM, dat gij ooggetuige geweest zijt van het onvoeglijk gedrag van SELLENGER; dat gij daadlijk zaagt, dat hij mijne Vrouw wilde kusfchen. Ik vertrouw hij deedt geene verdere poogingen om inbreuk te maaken op de wetten van gastvrijheid: zeg mij, riep mijne Vrouw uwen bijftand in, of was uwe komst in de kamer toevallig?"

BINFIELD gaf daarop te verftaan: „ Mijn Heer! ik verzoek, dat gij mij geene vraagen op dit ftuk doet. De Heer SELLENGER heeft, op dit oogenblik, het huis verlaaten, en ik mag alleen hoopen, dat de onvoeglijkheid van haar gedrag, in 't vervolg, uwe huislijke rust niet zal verftooren." Dit zeggende, ging zij fchielijk ter kamer uit, mij in onzekerheid en vreeze laatende.

Op dit oogenblik vorderde het fchreeuwen van onzen kleinen EDWARD de oppasfing van het fchepzel, 't welk hem voortbragt, en zij verliet het flaapvertrek, om het begeerde voedzel het hongerend kind te geeven. Uit de woorden en de handelwijze van BINFIELD hield ik mij overtuigd, dat zij meer

van de zaak wist, dan zij begeerde open te leggen. Het denkbeeld van in mijne eer gekwetst te weezen, door het trouwloos gedrag van een' man, dien ik met alle tekenen van vriendschap behandelde, was eene zwaarte van druk, welke ik naauwlijks kon draagen; en het was volstrekt noodzaaklijk, dat ik alle agterdogt van de ontrouw mijner Egtgenoote moest verbannen, of mij verzekerd houden dat zij alle aanspraak op mijne liefde verbeurd en verlooren hadt.

Terwijl mijn geest in die onaangenaame onzekerheid dobberde, werd ik ontboden bij een aanzienlijk Heer, die bijkans twintig mijlen van mijn huis af woonde. Ik vond mij volstrekt buiten staat om afscheid van EMMA te neemen, maar liet haar door de Meid aanzeggen, dat ik niet voor den volgenden morgen t'huis zou komen. Op last des zieken, door mij bezogt, lag 'er een bed voor mij gereed; maar de slaap week volstrekt van mijne oogen. Ik gaf voor, 's morgens vroeg t'huis te moeten weezen, en was ten half zes uuren voor mijn huis. Afstappende, zag ik, tot mijne verwondering, een boerenjongen bij de poort zwerven. De grootste verlegenheid stondt op zijn gelaat geschilderd, en hij zeide mij, een van de Meiden te moeten spreeken. Hem bij den hals vattende, zeide ik hem dat hij een straatdief was: hierop viel de verschrikte knaap op zijne knieën neder, en haalde terstond een Brief uit zijn zak; dezelve was gericht aan Ms. MARIJ GREEN. De hand bleek mij terstond SELLENGER's hand te weezen; GREEN was de geliefde Meid van mijne Vrouw. Ik gaf den knaap een halve kroon voor de ontsteltenis, die ik hem had aangejaagd; maar dreigde hem met de gevangenis, indien hij ging na de plaats, waar hij den Brief ontvangen hadt. Ik scheurde den Brief open met onbeschrijfbaare aandoening; mijn hoofd gloeide. Dezelve was van den volgenden inhoud, en, zo ras ik dien geleezen had, laadde ik mijne pistoolen en reedt na de plaats, door den schurk genoemd. — „ Hoe, mijne „ aanbiddelijke EMMA! zal ik vergoeding doen voor de on- „ voorzigtigheid, waaraan ik mij heb schuldig gemaakt; of „ liever zeg mij hoe ik vrede kan te wege brengen in uw ont- „ roerd harte? Dwaas als ik was, dat ik, in een onbedagt „ oogenblik, dat geluk verstoorde, 't welk wij zo veele maan- „ den hadden mogen smaaken! — BINFIELD moet omgekogt „ worden: mijn geld staat te uwer beschikking. Om 's Hemels „ wil, maak dat gij haar op uwe zijde krijgt! De omstandig- „ heid, waarin zij ons aantrof, mag haar tot een hoogen eisch „ aanzetten; maar indien duizend Pond St. haar tot geheim- „ houding kan overhaalen, binnen een uur zult gij 'er over „ kunnen beschikken.

„ Ik schrijf u uit *Cobham*, mijn eigenste, mijn dierbaarste „ EMMA! Ik zit thans op dat bedde, waar ik de eerste keer „ het genot uwer bevalligheden smaakte. Om 's Hemels wil,

„ mijn

„ mijn Engel, fchik het zo, dat gij bij mij komt. Ik zal u
„ tusfchen tien en vier uuren verwagten. Ik moet met u
„ raadpleegen omtrent mijn en uw gedrag. — Ach, mijn
„ Engel! ik kan niet van mij verkrijgen, het woord te
„ fchrijven — maar, in fpijt van menschlijke banden, zijt gij
„ de mijne in de oogen des Hemels, fchoon het noodig is
„ dat wij voor het oog der wereld onze gemeenzaamheid ver-
„ bergen. — Vaar wel, mijne EMMA! Ik zal u verwagten met
„ een onbefchrijfbaar ongeduld.

C. S."

Met de verwildering eens dollen floeg ik den weg na *Cobham* op, en trad, zonder mij te doen aanmelden, binnen en de trappen op. De fnoodaart, die mij onteerd hadt, genoot een verfrisfenden flaap; en het eerfte denkbeeld, 't geen in mij opkwam, was, hem de harsfens in te flaan. Gelukkig kwam de Godsdienst de uitvoering voor, en ik beefde voor de gedagte, die in mijne ziel was opgeweld. Ik riep hem bij zijnen naam, eischte dat hij zou opftaan en zich verdeedigen; waarop hij, geheel ontfteld op het hooren van mijne ftem, ten bedde uitfprong. Mijne ontroering was te groot, om te befchrijven welke gefprekken tusfchen ons voorvielen. Ik weet alleen, dat hij beloofde, naa het verloop van twee uuren, bij mij te zullen komen; zeggende, dat hij, daar het mogelijk was dat hij in het tweegevegt fneuvelde, noodzaaklijk orde op zijne zaaken moest ftellen. — De voeglijkheid van dien maatregel trof mij; het denkbeeld, dat ik Vader was van drie Kinderen, deedt zich in volle kragt aan mijnen geest op, en ik befloot na huis te keeren, om mijne zaaken te befchikken, en Voogden aan te ftellen over de lieve onfchuldigen, die allen aanfpraak op mijne voorzorgen hadden. Naardemaal ik tijd had om mijne denkbeelden te verzamelen en te regelen, oordeelde ik het geraaden, mijn oogmerk aan eenen Vriend te ontdekken. Hij vergezelde mij na de afgefproke plaats; dan, naa een vol uur wagtens, daagde SELLENGER niet op, en, toen ik te *Cobham* na hem zogt, vernam ik, dat hij na *Londen* vertrokken was.

Ik keerde daarop t'huiswaards, en beval mijn rijdtuig gereed te maaken. BINFIELD onderrigtte mij, dat EMMA ziek te bedde lag. Zonder te weeten wat ik zeide, beval ik dat 'er om den Apotheker zou gezonden worden: daarop in 't rijdtuig ftappende, beval ik, dat mijne Kinderen bij mij in 't zelve zouden gebragt worden. Mijne twee oudften betoonden zich verheugd, dat zij met mij zouden rijden; mijn kleine EDWARD weigerde van zijne Minne af te gaan, waarop ik, zonder deeze tijd te geeven om haar hoed te gaan haalen, haar deedt opftappen, en binnen een half uur tijds waren wij ten huize van mijne Moeder. De verbijsterdheid van mijnen geest vertoonde

zich op mijn gelaat; mijne Moeder dagt dat ik krankzinnig was; — dat EMMA zou gestorven weezen, kwam terstond bij haar op, en zij onthieldt zich van haaren naam te noemen.

In 't einde vroeg zij, op een beevenden toon, wat 'er gebeurd was. „ Och," antwoordde ik, „ niets buitengewoons. „ EMMA is de zeelugt gaan scheppen; gij moet voor deeze „ kleinen zorgen; alles, wat zij noodig hebben, zal u in „ tijds worden toegeschikt." Dit zeggende, omhelsde ik mijne lieve Kinderen, en ging, zonder een woord meer te spreeken, ten huize uit. Ik keerde weder na mijn huis, het tooneel van voorbijgevloogen geluk, doch de klip tevens, waarop mijne leevensrust gestrand was. Ik schreef den volgenden Brief aan de voor mij verloorene EMMA, en beval de Dienstboden, aan haar te gehoorzaamen.

„ Aan Mev. CUNNINGHAM.

„ *Het geheim is ontdekt — Maar geene verwijten* van mijnen „ kant — Ach, EMMA, *wat hebt gij gedaan?* — *Ik kan het* „ schepzel, 't welk mij onteerd heeft, niet *zien*; maar, in„ dien gij allen gevoel voor deugd niet verlooren en verzaakt „ hebt, zult gij in de armen van uwen Vader de wijk neemen.

„ De snoodaart, die, onder het masker van Vriendschap, „ mijn geluk verwoest heeft, is alle aan hem betoonde gunst „ onwaardig. Die lafaart heeft geweigerd eens Edelmans vol„ doening te schenken, wegens den verraaderlijken slag, „ dien hij mijn hart heeft toegebragt. Mijne Kinderen zijn „ geplaatst onder de zorgen van mijne Moeder, die zal trag„ ten de plaats te bekleeden van de Moeder, die zij verloo„ ren hebben — Moeder zeg ik, ach! schaam u deeze be„ naaming! — Maar ik heb gezwooren, geene taal des ver„ wijts te laaten hooren.

„ Ik zend u hier nevens een briefje van honderd Ponden „ op mijn Bankier, en gij zult een ander over zes maanden „ ontvangen, indien gij u na uwen Vader begeeft; maar, in„ dien gij bescherming zoekt bij uwen Verleider, dan moet „ deeze voor uw onderhoud zorgen.

„ Vaar voor altoos wel — verloorene en bedorvene EMMA! „ in welken staat van jammer en elende is uw ongelukkige „ Egtgenoot gedompeld!

CUNNINGHAM."

Ik liet daarop de Dienstmaagd GREEN tot mij komen, betaalde haar de verscheene huurpenningen, doch verbood haar, in 't vertrek van Mevrouw te gaan, en, om de mogelijkheid van het overtreeden deezes bevels te voorkomen, beval ik BINFIELD, bij haar te blijven, terwijl zij haar goed pakte.

Aan

Aan deeze getrouwe Dienstbode gaf ik ook mijn Brief aan Mev. CUNNINGHAM, met last om denzelven niet over te leveren, voor dat ik zou uitgegaan weezen. Ik deed daarop mijne Visites, at bij den eenigen Vriend, wien ik mijn ongeluk geopenbaard had, en keerde 's avonds ten agt uuren na huis. — Daar vernam ik, dat EMMA, twee uuren naa dat ik was uitgegaan, een postchais hadt laaten komen, maar, in ſtede van na haaren Vader te gaan, na *Londen* gereeden was. Dit bedrijf overtuigde mij ten vollen, dat zij voor de deugd geheel verlooren was, en zelfs het welvoeglijke, voor 't oog der wereld, niet wilde in agt neemen.

Mijne aandoeningen waren dermaate geſchokt, mijne genegenheid zo diep gewond, dat zelfs het gezelſchap mijner Vrienden mij ten last verſtrekte. Elk voorwerp rondsom mij herinnerde mij de verloorene EMMA. De diepſte verſlaagenheid vermeesterde mijnen geest. Het leeven was mij niet alleen lastig, maar ondraaglijk. In 't einde beproefde ik, van woonplaats te veranderen; ik liet mijne praktijk vaaren, verkogt mijn huis en huisraad, en plaatſte mijn geheelen eigendom in de Fondſen. Te vergeefs heb ik door reizen bezogt, de naargeestigheid, welke mij bevangen heeft, te verdrijven: ik bevind, dat de kwellingen mij vergezellen, waar ik gaa. De kwaal zit mij in den boezem; uitſpanning moge die voor eene poos verzagten, zij kan mij mijne ſmert niet doen vergeeten. Alle mijne denkbeelden liepen zamen in het middelpunt van Huislijk Geluk; ik beminde mijne EMMA meer dan mijn leeven, en ik betreur haar afwijken van het pad der deugd met een onbeſchrijfbaaren weedom. Nimmer bad iemand zijne Vrouw ſterker aan. — Thans huist zij openlijk bij den verwoester van mijn geluk. Zij heeft haar grijzen Vader ten grave doen daalen; zij heeft moederlijke tederheid geheel uitgeſchud, en nooit een wensch, om haare Kinderen te zien, laaten blijken.

Mijne ongelukken ſtrekken tot een waarſchuwend baak voor alle Mannen, om geen Boezemvrienden de gemeenzaame verkeering met hunne Vrouwen toe te laaten! daar 'er geene rekening te maaken is op de zwakheid en onvolmaaktheid der menschlijke natuur en de verzoeking, welke op dien weg kan ontmoet worden.

IETS OVER DE WEELDE DER ROMEINEN.

Te Rome zag men een koperen ſtandbeeld verkoopen, dat de voorbijgangers, die de opbiedingen hoorden, zich verbeeldden, dat 'er een aanzienlijk landgoed wierdt geveild.

Voor eene enkele ſchilderij gaf HORTENSIUS 44,000 ſestertien,

paerl, welke hij aan SERVILIA, de moeder van BRUTUS, ten geschenke gaf, zes millioenen sestertien, of twaalf millioenen livres; en de berugte paerl, welke CLEOPATRA in azijn smolt, wierdt op zestig millioenen sestertien geschat.

Zoo zeer de vrouwen op paerlen en edelgesteenten gesteld waren, even zeer waren het de mannen op ringen, gevat in kasfen, van steenen, door de beroemdste kunstenaars bewerkt. ANTONIUS verbande den Raadsheer NONIUS, alleen omdat deeze hem een zeer schoonen Opaal niet hadt willen overdoen, en dien hij, in zijnen wederspoed, als het waardigste zijner bezittingen, of liever, als den dierbaarsten en getrouwsten zijner vrienden, bewaarde.

Natuurlijk mag men denken, dat, de verwijfdheid in de wooningen en de gesteldheid op tooizel haar hoogste toppunt bereikt hebbende, de kostbaarheid der maaltijden haar op de hielen volgde, en de onmaatigheid en zwelgzucht tot medgezellen hadt.

Te Rome hadt men onderwijzers in het maaken van goede cier, ten tijde als de leeraars in de welspreekendheid en in de wijsbegeerte aldaar schaars wierden. Dagelijks verzon men een nieuw middel om de zinnen te streelen, en vooral het onedelste van allen, het zintuig van den smaak. Men hadt vijvers, met allerlei visch gevuld, en vogelvlugten, van allerhande gevogelte voorzien; en deeze twee soorten van Menageriën wierden welhaast de voordeeligste takken van het inkomen der landgoederen. De vermaardste lekkerbekken hadden dezelve in bijzonderen eigendom, om altijd iets bij de hand te hebben ter voldoeninge van hunne zinlijkheid.

Alle de ommelanden van Rome wierden winkels, pakhuizen of bewaarplaatzen van zeldzaamheden, bestemd om op de tafel der Grooten te verschijnen.

De kunst om allerlei visschen, en vogels van alle landen, voor alle saisoenen, te bewaaren, wierdt ten zelfden tijde bekend, als het geheim om slekken, oesters, visschen, vogelen, vooral paauwen, haazen, en zelfs wilde zwijnen, te mesten.

De tafel der Grooten, zelfs wanneer zij alleen spijsden, was, van al wat de aarde 'en de zee lekkerst konden opleveren, voorzien. Op zekeren dag als LUCULLUS door zijnen hofmeester slegts een middelmaatige maaltijd was toebereid, aangezien hij niemant bij zich verwagtte, bestrafte hem dezelve daarover wel ernstig. „Gij dagt 'er dan niet om," zeide hij, „dat LUCULLUS bij LUCULLUS te gast was?"

In de groote huizen waren de avondmaaltijden altijd zoo overvloedig, alsof aan het volk van Rome een staatelijk onthaal moest gegeeven worden.

Voor ANTONIUS, bij voorbeeld, en eenigen zijner vrienden, wierden acht wilde zwijnen gebraaden, welke bij tusschenpoozen van eenige oogenblikken aan het spit wierden gestoken. PHILOTAS, de Arts, op het zien van dien verbaazenden toestel

zij-

zijne verwondering betuigende, bekwam van den kok tot antwoord, dat dit getal van wilde zwijnen noodig was, opdat, in het oogenblik als ANTONIUS iets zou begeeren, 'er altoos iets, volmaakt gebraaden, mogt bij de hand zijn; en dat dit punt van volmaaktheid, in de meesterstukken der kookerije, even als in alle andere werken van vernuft, aan een oogenblik hing, 't welk ras voorbij was.

'Er is, derhalven, geen reden om zich te verwonderen, dat een enkel avondmaal, welk LUCULLUS aan POMPEJUS en CICERO gaf, en waarop zij 's morgens zich zelve genodigd hadden, hem tienduizend ecus heeft kunnen kosten.

Ten deezen tijde was het een werk van de mode, wanneer men ter maaltijd wierdt genodigd, zich daartoe voor te bereiden, door het inneemen van een braakmiddel; eene voorzorge, welke, om naar het gebruik zich te schikken, lieden gebruikten, die niets minder dan vraaten waren.

Daarenboven was het een zeer algemeen gebruik, naa het eindigen van den maaltijd, de maag door een braakmiddel te ontlasten.

De afloop der gastmaalen geleek zeer veel, zoo als CICERO het uitdrukt, naar den afloop eens veldslags; zommigen wierden als gevaarlijk gekwetsten opgenomen, terwijl men de meesten als dooden op het slagveld liet liggen!

DE SPAANSCHE RIDDER EN ZIJNE BEMINDE IN EEN STIERENGEVEGT.

Mijne Heeren de Schrijvers der *Vaderl. Letteroefeningen*.

„ Onlangs plaatste Gij een zeer omstandig Verhaal tot toe-
„ lichting van de herkomst der Stierengevegten in *Spanje*,
„ gepaard met eene breede Beschrijving van dit woest vermaak.
„ In wreedaartigheid moge het hedendaagsche het oude gelijk
„ blijven, — de Strijders zijn thans, volgens diens Schrijvers
„ aanmerking, in hoedanigheid geheel anderen, dan in vroege-
„ ren dage. Toen deeden zich daartoe Ridders en aanzienlijke
„ Persoonen op; thans zijn het Huurlingen. —— Ik herinnerde
„ mij, in 't *Fransch*, een zeer aandoenlijk Geval van dien
„ vroegeren tijd geleezen te hebben. Ik zogt het op, en deel
„ het Ul. mede, enz. enz.

Een *Spaansch* Ridder van groot aanzien en verdiensten was smoorlijk verliefd geworden op de zeer schoone Dogter eens rijken Juweliers: haare schoonheid deedt hij hem den *Spaanschen* trots op rang van edelen Stamme zwijgen.

Verstaan hebbende, dat, naa het vangen van de fierste Stieren, een Stierengevegt zou plaats hebben, besloot hij deel te neemen in het aangekondigd gevegt tegen dezelven; hij maakte

zijn voorneemen aan zijne Zielsvoogdesſe bekend, en verzogt daartoe van haar verlof. De enkele voorſlag verſchrikte haar; zij viel in zwijm. Bekomen zijnde, ſtelde zij alle haare tedere welſpreekenheid te werk, om hem dien kamp te ontraaden, en daaraan niet meer te doen denken. Dan, des ondanks, oordeelde hij geen ſpreekender bewijs van zijne Liefde te kunnen geeven, dan dit moedbetoon. Heimlijk liet hij alles vervaardigen, wat een Ridder noodig hadt, om zich in dat Strijdperk te vertoonen.

Ondanks de zorg, door dien Ridder gedraagen, om de bepaalde volvoering zijns voorneemens voor zijne Meestresſe te verbergen, werd zij des verwittigd, en ſtelde nogmaals al haar vermogen te werk, om hem dat gevegt te ontraaden. — De dag des Stierengevegts kwam. De Ridder bezigde al zijne welſpreekenheid, om haar over te haalen, dat zij zich bij het gevegt zou laaten vinden; met bijvoeging, dat haare tegenwoordigheid alleen genoegzaam zou weezen, om hem den onverſchrokkenſten moed in te boezemen en zeker overwinnaar te maaken, en tevens hem haarer waardiger. — *Zij* gaf hem te verſtaan, *dat zijne Liefde* meer trotsch dan *teder* was, doch dat de haare *in* tederheid het verre van trotschheid won; met bijvoeging, dat hij ter plaatze zou gaan, waar hem de Eer riep; dat zij, naar zijne begeerte, ook daar zou komen; dat hij in haare tegenwoordigheid zou ſtrijden; doch, voegde zij 'er nevens, dat haar bijweezen hem mogelijk meer zou verzetten dan aanmoedigen.

De Ridder verliet vol moeds zijne Schoone, ging na het Stierengevegt, en deelde in 't zelve. Een woedende Stier viel op hem aan. Hij weerde dien dapper af. Te midden van dit ſtrijden, wierp een jonge Dorpeling een ſchigt in het Dier, 't welk zijne woede van den Ridder af en loeiende op den Schigterwerper wendde. De Jongeling meende in eene verhaaste vlugt lijfsbehoudenis te zoeken. Onder dit vlugten viel de muts hem van 't hoofd. Het lange en ſchoone hair, 't welk over nek en ſchouders des vermeenden Jongelings zwierde, ontdekte aan aller oog, dat het een jeugdig Meisje was. Beevende was haare ontwijking, en de ſchrik verſtijfde, als 't ware, haare leden; althans den Stier kon zij niet ontwijken: woedend gaf hij haar een ſtoot in de zijde, op het oogenblik dat de Ridder, die terſtond ontdekte wie zij was, haar poogde te redden. — Hij zag zijne Zielsvoogdesſe in den gevaarlijkſten toeſtand; haar dood ſtelde hij vast. Zijn leeven was hem niet meer waardig; herhaalde keeren viel hij den woedenden Stier aan, die hem verſcheide doodlijke wonden toebragt.

De beide deerlijk gekwetſten werden uit het Strijdperk gedraagen, en ten huize van den Vader der ongelukkige Schoone gebragt. Zij verzogten in ééne kamer te mogen liggen, en om de gunst van onverwijld te mogen trouwen, en naa hunnen dood ten minſten in een zelfde Graf te mogen rusten. Die laatſte gunst werd de ongelukkige Gelieven ingewilligd.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

BEDENKINGEN OVER HET HUWELIJK EN DE VEELWIJVERIJ.

De vereeniging der beide Sexen is een voorschrift der Natuure, het gevolg van de sterkste en onwederstaanbaarste onzer Driften. Deeze wordt versterkt, en krijgt te meer kragts, door onze wederzijdsche behoeften, door het genot van zamenstemmende genegenheden, en onderlinge verkeering, door hebbelijkheid, en de hoop van ons wagtend genoegen.

Hoewel, om zeer in 't oog loopende redenen, de meeste Dieren niet bepaald zijn tot ééne Leevensgezellinne, schijnt, nogthans, die bepaaling der Menschen natuurlijke bestemming. Bijkans onder alle lugtstreeken staan de geboorene Jongens en Meisjes gelijk; uit welke gelijkheid men eigenaartig schijnt te mogen afleiden, dat de Voorzienigheid niet meer dan ééne Vrouw voor éénen Man bestemde.

Overeenkomstig hiermede ontdekken wij, dat de Veelwijverij verre is van in 't algemeen bij het Menschdom in zwang te weezen. Voornaamlijk heeft dezelve plaats in Landen, waar men geene billijke wetten kent, of waar verstand en hart verzwakt en bedorven zijn, door de hitte der lugtsgesteltenisse, of den invloed des bijgeloofs.

Waar eene gelijke of gematigde verdeeling van eigendom plaats heeft, vindt zulk een buitenspoorig denkbeeld bezwaarlijk plaats. Het kan niet omhelsd worden, dan, misschien, in het verloop van verscheide Eeuwen, en niet vóór dat de stand van bijzondere persoonen veranderd is door een zamenloop van verscheide omstandigheden, door oorlogen, door de voortzetting der kunsten, en koophandel. Dan neemt de toestand des Menschdoms eene verscheidenheid aan, naar de onder-

fcheidene maate van kloekzinnigheid en werkzaamheid, van voordeelige of nadeelige omftandigheden, en andere oorzaaken. Dan onderfcheiden zich de Menfchen in overvloed hebbenden en behoeftigen, in kundigen en onkundigen, in vrijen en dienstbaaren, in loontrekkenden en afhangelingen.

Het wijder uitbreiden onzer begeerten, met de bekwaamheid om 'er aan te voldoen, is het eigenaartig uitwerkzel des Rijkdoms. Een man van groote middelen en wijdftrekkenden eigendom wenscht om eene verfcheidenheid van deelgenooten in het genot der hoogst zinnelijke vermaaken, even als zijn verlangen zich uitftrekt tot verwisfeling van kleederen, van vermaakneeming en woonplaats. Door zatheid, kwijning en ledigheid valt het lastig, hem te voldoen; hij klopt, als 't ware, aan elke deur, om ingelaaten te worden; hij zoekt voorwerp bij voorwerp op, tot vernieuwing van zijne aandoeningen, in de hoope van genoegen, vermaak en voldoening te zullen aantreffen.

Niet onwaarfchijnlijk is het, dat Vrouwen, in den oorlog gevangen genomen, de eerfte aanleiding tot Veelwijverij gaven. Deeze gisfing ontleent fterkte uit eenige plaatzen bij HOMERUS, en voorvallen, in de *Joodfche* Gefchiedenis vermeld. Vrouwlijke gevangenen ftrekten tot belooning van beleid en dapperheid. Zonder des verwijt te ondergaan, of met fchande overdekt te worden, genooten zij de omhelzingen van Veldheeren en Krijgshelden, ondanks haare vroegere en egte huwelijksverbintenisfen. Een hooge trap van fchoonheid en andere aanvalligheden konden ftrekken om deeze allengskens meer en meer aan te prijzen, en te geregtigen tot alle de voordeelen des Huwelijks. Onvrugtbaarheid, ftrijdigheid van aart en neigingen, alsmede ongetrouwheid, kunnen ook, met den tijd, aangemerkt zijn geworden als rechtmaatige redenen van Veelwijverij en Egtfcheiding.

Uit hoofde der boven aangevoerde redenen, ontmoet men weinig voorbeelden van Veelwijverij bij wilde en woeste Volken. Waar de bijzondere Perfoonen, ten naasten bij, allen op een en denzelfden voet ftaan; waar de leevensmiddelen fchaars en onwis zijn, of met groote moeite en veel arbeids verkreegen worden, — is geen groote overvloed van dierlijke aanprikkelende leevensgeesten; de invloed en heerfchappij van liefdesgenot is zwak

zwak en bij vlaagen, en in een engen kring beslooten; de gesteltenis wordt koel en onverschillig; en de Sexe zelve heeft noch gelaatstrekken, noch aanloklijkheden, om de begeerlijkheid kragtdaadig te ontvonken en op te wekken. — Maar in Landen, waar beschaafdheid en weelde ingang en de overhand gekreegen hebben; waar de lugtsgesteltenis het bloed met kragt door de aderen drijft en omvoert; waar deeze natuurlijke warmte vermeerdert door het dagelijksch gebruik van de voedzaamste spijzen en prikkelendste dranken; waar de natuurlijke bekoorelijkheden der schoonheid meer kragts ontleenen van eene dartelheidwekkende kleedij, beweeging en aanlokkelende uitdrukking; waar de zinnen aangevuurd worden door de verbeelding; waar het eene gedeelte der maatschappije zich in weelde en wellust baadt, terwijl het andere zugt onder den drukkenden last van armoede en veragting, — doet zich een geheel ander tooneel aan ons oog op. Het botvieren aan elke begeerte, hoe ongeregeld en redenloos ook, wordt door de eerstgemelden aangemerkt als hun regt en eene onderscheiding ten hunnen voordeele; terwijl de laatstgenoemden, in de daad, gezegd mogen worden adem te haalen, te leeven, maar naauwlijks een denkend bestaan te hebben.

Zodanig, nogthans, is de staat des Menschdoms in een groot gedeelte des wijduitgestrekten Lands van *Asia*; en daar is het ook, dat men de Veelwijverij in alle derzelver trappen en verscheidenheden aantreft. De ongemakken, daaraan verknogt, zijn verligt, in zo verre zij voor verligting vatbaar waren; doch het algemeen gebruik vindt men gewettigd door Burgerlijke en Godsdienstige bepaalingen.

Eene andere algemeen werkende oorzaak der Veelwijverij in warme lugtstreeken is de overvloed en goedkoopheid der leevensnoodwendigheden voor de Grooten en Rijken. De eigendom in de handen van weinigen zich bevindende, wordt het onderhouden eens aantals van Vrouwen, en derzelver Kroost, niet gevoeld als eene drukkende zwaarte, welke anderzins drukt met een dagelijks kwellenden last.

Mahometh, die zeker de menschlijke natuur wel kende, stondt, om de leer, door hem gepredikt, te spoediger uit te breiden en vastigheid te schenken, en tevens die uitgebreidheid en kragt aan zijne heerschappij te geeven, de Veelwijverij toe, of liever beval eene onbegrensde voldoening aan liefdesvermaaken, — lief-

desvermaaken, van zulk een sterkwerkenden invloed op bijkans alle menschen, maar een dubbele kragt oefenende in warme en tot wellust prikkelende lugtstreeken. — Van hier de vergunning om vier Vrouwen te hebben, en zo veele Bijzitten als iemands staat en inkomsten gedoogen. Eén, nogthans, onder die alle heeft eene soort van meerderheid boven alle de andere. De Kinderen, voortgesprooten uit alle die andere verbintenissen, worden aangemerkt als de haare; zij is, als 't ware, de medegenoote, de leevensgezellinne des Mans, en de overige zijn slegts werktuigen tot zijn vermaak. —— Een staat, zo onnatuurlijk, heeft inrichtingen van verscheidenerlei aart noodig gemaakt. Elke der Vrouwen heeft den nagt, voor haar bestemd; 'er is geene gemeenschap geduurende den staat der zwangerheid, en op eenige andere stonden.

Veelligt zou men veronderstellen, dat de Veelwijverij, dus gewijzigd, bevorderlijk zou weezen tot het voortbrengen van een grooter aantal Kinderen, en dus de Bevolking bevoordeelen: dan het tegendeel wordt op de proeve bevonden. Staa mij toe om dit te toonen, en teffens dat de Veelwijverij strijdt met de natuurlijke geneigdheid.

Het blijkt niet, dat de Man, die veele Vrouwen heeft, eene talrijker naakomelingschap telt, dan de Egtgenoot van ééne. Schoon, waarschijnlijk, des eerstgemelden driften dikmaaler opgewekt en ontstooken worden, zijn nogthans zijne vermogens ter geslachtsvermeerdering niet naar evenredigheid verdubbeld. Zijn lichaam wordt zwak en uitgeput; zijne zielsvermogens lijden wederkeërig, en zijne teleurgestelde en onverzaadbaare begeerte eindigt ten laatsten (wie zou het kunnen gelooven?) in het pleegen van misdrijven tegen de Natuur! — Ja, zo weinig gunstig is de Veelwijverij voor de bevolking en den aanwas van het Menschdom, dat wij met verbaazing en afschrik vermeld vinden, hoe, bij de omwenteling in *Constantinopole*, toen Sultan ACHMET van den throon gebonsd en het huis van de *Chiaya* geplunderd werd, geen éénе Vrouw daarin was. LOGIER DE TASSIS vermeldt, dat men te *Algiers*, ten deezen aanziene, tot zulk eene maate van uitspoorigheid was opgeklommen, dat in het meerendeel der Serails geen enkele Vrouw werd onderhouden. Zo beschaamend, zo verschriklijk zijn de gevolgen van eene leevenswijze, strij-

ftrijdig met de eenvoudigfte aanmaaningen der Natuure!

De Gefchiedenis onderricht ons, dat het in *Afia* zeer algemeen is, een talrijk Serail bijkans zonder Kinderen aan te treffen; en zelfs zijn die weinige Kinderen zwak en zieklijk, draagende, maar al te duidelijk, de tastlijkfte kenmerken van den kwijnenden ftaat en zwakheid der Ouderen. — Welk een verlies desgelijks lijdt de Bevolking, in de enkele opoffering van zo veele Vrouwen aan éénen Man; aan de Slavinnen, noodig om dien Vrouwenftoet op te pasfen; aan Gefneedenen, vereischt om deezen te bewaaken?

Daarenboven wordt de kring van natuurlijke genegenheid tot de Kinderen zeer vernaauwd en beperkt. Even gelijk PLUTARCHUS, door eene menigte van tegenovergeftelde en onderhoudende bewijzen, getoond heeft, dat wij geen groot belang kunnen ftellen in een groot aantal Vrienden, of hun met ons geheele hart liefhebben; even min kunnen wij liefde voeden voor eene verfcheidenheid van Vrouwen, en derzelver Kroost. Geen Vader kan die maate van bezorgdheid hebben voor de gezondheid, het belang en het geluk van twintig Kinderen, als voor de helft van dat getal. Ja, kon hij aan eenigen uit dit aantal tederlijk verknogt weezen, de Veelwijverij zou misfchien zo gansch haatlijk niet weezen: doch de waarheid der zaake is, dat, wanneer eene talrijke naakomelingfchap ('t geen, om bovengemelde redenen, zeldzaam het geval is) uit die onnatuurlijke veelheid der Vrouwen ontftaat, alle de Kinderen den Vader even onverfchilig zijn; eene onverfchilligheid, welke een bijkans ongelooflijken trap beklimt. Het fchijnt, dat de fom van natuurlijke toegenegenheid, onder zo veele verdeeld, alle kragt verliest; niet ongelijk aan een glas met fterken drank, gegooten in een grooten beker met eenvoudig vogt.

Mij fchiet hier te binnen een gepast en zeer tastlijk voorbeeld. PREVOST verfchaft het, in zijne *Algemeene Historie der Reizen*; het komt hier op neder. Het is bij de *Chineezen* gebruiklijk, zomtijds na het Eiland *Java* te trekken, en daar eene geruime wijle te blijven, tot het drijven en voortzetten des Koophandels. Volgens eene daar heerfchende Landswet, — eene Landswet, waardig plaats te grijpen onder een willekeurig Rijksbewind, — ondergaan alle goederen en eigendommen

eens aldaar ſtervenden Vreemdelings verbeurtverklaaring, en vervallen aan de Kroon; doch, gezond en in leeven blijvende, mag hij vertrekken en het Eiland verlaaten met alle goederen, door hem gewonnen. Een *Chinees* hadt eenige jaaren op *Java* gewoond, verſcheide Vrouwen getrouwd, en bij dezelve een aantal Kinderen gewonnen. Door eenen voordeelig gedreeven Koophandel veel ſchats verzameld hebbende, beſloot hij, na zijn Vaderland terug te keeren. Natuurlijk wekten zijne groote rijkdommen en bekende toeleg de aandagt van de Tolbedienden en van den Koning; men ging zijne gangen na. Zulks ontdekte, dat deezes Mans gierigheid en gebrek aan natuurlijke genegenheid, en zelfs aan menschlijkheid, zo groot was, dat hij, om nog meer ſchats mede te voeren, en misſchien met oogmerk om nieuwe Egtverbintenisſen bij zijne wederkomst in 't Vaderland aan te gaan, de meesten zijner Vrouwen en alle zijne Kinderen verkogt hadt. Het Hof van *Java* bediende zich van de opgedaane kundſchap, en wendde een regt voor, om de handelingen van deezen overrijk geworden *Chinees* na te gaan. Hij werd in de gevangenis gezet; onder veelerlei voorwendzelen rekte men dien gevangen ſtaat, tot dat de man, in 't einde, door onzekerheid, kwelling en misſchien zelfbeſchuldiging afgemarteld, zijne dagen in den kerker eindigde. — Deeze onnatuurlijke Egtgenoot en Vader werd regtmaatig, hoewel onwettig, geſtraft. Het Hof van *Java* nam zijne bezittingen en goederen in beſlag, waarom het eigenlijk te doen was; het gaf voor, acht te ſlaan op de regten der Natuur en der Menschlijkheid, en gaf des eenigzins blijk, door de Vrouwen en Kinderen vrij te koopen, en uit de groote nagelaatene ſchatten daarenboven een geſchenk te geeven.

Veele voorbeelden van ſoortgelijken aart ontmoet men in de Werken, die berigt geeven van de Zeden en Gewoonten der *Oosterlingen*, bij welken de Veelwijverij eene algemeene en wettige verbintenis is bij de Rijken en Vermogenden. — Wat het gebrek betreft aan verknogtheid in de Prinſen deezes Lands, ten opzigte van hunne Broeders en Kinderen, het is openbaar, dat, ſchoon zulks deels hervoortkome uit agterdogt en jalouzij om den Rijkszetel te beklimmen, zulks ook, voor een gedeelte, moet toegeſchreeven worden aan een onnatuurlijk getal van Zoonen of van Broeders.

Mij-

Mijne Leezeresſen zullen, voor het overige, gaarne toeſtemmen, dat geen Man een twaalf-, vijftig- of honderdtal Vrouwen en Bijzitten kan beminnen met die drift, welke hij betoont voor ééne ſchoone Leevensgezellinne, het éénig voorwerp zijner genegenheid en tederheid. — Met zulk een vermengden hoop van verſchillende geaartheden en zeden, kan men geen verſtandig onderhoud, geene eenſtemmige overeenkomst, allengskens in hoogachting en vriendſchap veranderende, hebben. Hoe kunnen wij, in ziekte of ouderdom, onze zwakheid en kwijning, en die van zo veele, draagen? Waarlijk onze harten zijn te eng en te bepaald, om eene zo uitgebreide genegenheid te omvatten.

Noodloos keur ik het, ſtaan te blijven op de jalouzijen, de benijdingen, de geſtaage twisten van zo veele mededingſters na voorkeuze en verknogtheid. — Wat de Kinderen betreft, als Broeders en Zusters aangemerkt, welk eene overeenſtemming, welk eene onderlinge achting, welk eene liefde kan men verwagten bij die mededingers na alles, waartoe derzelver begeerte ſtrekt, onder den invloed der grilligheden en de onderſcheidene verwagtingen der verſchillend belang hebbende Moeders!

Met één woord, de Veelwijverij is onteerende en vernederende voor de Schoone Sexe, zedebedervende voor de Mannen, in alle opzigten nadeelig voor de Bevolking, voor Natuurlijke Neiging en Huislijk Geluk.

HERINNERING AAN DE MIDDELEN, DIE, IN PLAATS VAN DEN GEWOONEN KOORTSBAST, TEGEN DE TUSSCHENPOOZENDE KOORTZEN KUNNEN GEBRUIKT WORDEN. Door den Geheimraad HUFELAND.

De, geduurende het jaar 1804, zo algemeen heerſchende Tusſchenpoozende Koortzen ſpooren mij aan, om, met opzet, over die Middelen te ſpreeken, welke voor den Koortsbast, in deeze ziekte, in de plaats kunnen geſteld worden. De ondervinding heeft hier op nieuw de meermaalen beſtreedene ſtelling bevestigd, dat, tot eene zekere geneezing deezer ziekte, het gebruik van den Koortsbast, in poeder, het best en

zekerst middel is, en dat de vlugtige prikkelende middelen deszelfs gemis niet kunnen vergoeden. Het komt 'er dus op aan, om een Inlandsch, vast, steeds prikkelend Middel uit te vinden, 't geen denzelven in deezen het naast komt. Onder alle, die hierop eenige aanspraak kunnen maaken, komen, volgens mijne bevinding, de twee volgende hem het naast bij: de Bast van den wilden Kastanjeboom, (*Cort. Hippocastani*) en, in een minderen graad, de Broze Wilgenbast (*Cort. Salicis fragilis*). Men laate den wilden Castanjebast, frisch, tot een zeer fijn poeder stampen, en hetzelve door de fijnste hairzeef loopen, om daarvan in kleine giften te gebruiken, bij voorbeeld alle uuren tien greinen, met drie greinen welriekend poeder, of, om het nog goedkooper te maaken, met daarvoor in de plaats genomen Gemberpoeder. Wanneer men het Middel zo inricht, dat men geduurende de Tusschenpoozing ten minsten eene halve once van deezen Bast inneemt, zal men doorgaans zijn oogmerk met den eersten, of ten minsten met den volgenden aanval, bereiken. Is de kwaal hardnekkig, dan vermeerdere men de gifte van het Middel, met eene evenredige vermeerdering van het *Aromatisch* poeder, tot op eene once, geduurende de Tusschenpoozing, en geeve daarenboven, een uur vóór den tijd des aanvals, een grein Opium; dan zal men zelfs al eene zeer hardnekkige Koorts kunnen dempen. Bezwaart het Middel de Maag, dan geeve men, op ieder gifte daarvan, wat Wijngeest, of wat Tinctuur van Alst, en bij vermogenden kragtigen Wijn. Verwekt het Middel braaken of purgeeren, dan voege men bij ieder gifte een of meer druppen *Laudanum Liquidum*. Wordt de Koorts nu nog niet verdreeven (in onderstelling, dat er geene afgelegene oorzaaken van Koorts bestaan, als daar zijn, bedorven stoffen in de eerste wegen, Wormen, verstoppingen der ingewanden, Organische gebreken, of algemeene ziekten, bij voorbeeld Venusziekte, teruggedreevene Huidziekte, Jicht enz.) dan kan men het Middel nog buitengewoon versterken, door een ander, insgelijks Inlandsch Middel, te weeten de *Flor. Sal. Ammon. Martial.* tot een halve drachma, of twee scrupels, bij ieder once Bast. Is zulks nog niet toereikende, dan verhooge men de werkzaamheid des Middels, door het bijvoegzel van een derde deel besten Koortsbast, *Augustura-schors*, of Koninglijke Kina; waardoor men ten

min-

minsten het voordeel heeft, van genoegzaam twee derde deelen der kosten te bespaaren.

Behalven deeze Middelen verdienen nog genoemd te worden de Eiken- en Eschen-bast, de wortels en bloemen van *Arnica*, de wortels van *Gentiaan*, *Tormentilla*, *Bistorta*, *Calamus*, *Caryophyllata*, *Helenium*, de bloemen van Roomsche Camille in poeder, het uittrekzel van Waterdrieblad, Millefoly en Alst, het Aluin, het Vitrioolzuur, het Salmiak, de Spiesglaszwavel, en de Kastemaakers Lijm, volgens de manier van GAUTIER; welke Middelen alle Inheemsch zijn, en veel lofs, in het geneezen van de Tusschenpoozende Koorts, verdienen. Een of ander dier Middelen zal hulpe aanbrengen, wanneer alle andere te kort schieten. Want in deeze Koortzen heeft dikwijls eene eigendommelijke afwijking plaats, welke op het individueele betrekking heeft, en bewerkt, dat Middelen, die in der daad zwakker zijn, meer uitvoeren dan andere sterkere. Hierdoor wordt ook de werking deezer Middelen, door eene afwisselende verbinding van meerdere, in hardnekkige gevallen, aanmerkelijk verhoogd.

Vooral moet men ook, tot voorkoming van wederinstortingen, het nagebruik deezer Middelen niet verwaarloozen. Hieromtrent blijft steeds de regel: dat, hoe hardnekkiger de gevallen zijn, men ook zo veel langer tijd noodig hebbe, om een aanval van Koorts te onderdrukken. In deeze evenredigheid moeten derhalven deeze Middelen ook worden nagebruikt: bij voorbeeld, bij eene Koorts, die acht dagen geduurd heeft, geduurende acht dagen; bij eene van veertien dagen, geduurende veertien dagen. Eindelijk moet zulks steeds in een verminderenden graad geschieden.

SPOEDIGE VERDWIJNING VAN EEN KWAADAARTIGEN UITSLAG, GEVOLGD OP DE INENTING MET DE KOEPOKSTOF.

Door M. DEN BEER LIJKLAMA Á NIJEHOLT, *Med. Doct. en Vroedmeester te Vlaardingen.*

In' de maand October des voorleden Jaars vervoegde zich bij mij de Huisvrouw van *** met haar Dochtertje, oud omtrend 4 jaren, hetwelk ik reeds te voren over eene verstopping in den onderbuik met goed gevolg behandeld had, en welke geheel verdwenen was, zoo

 dat

Schrijvers mogen geteld worden. Wel mag het onderſteld worden, dat het getal van onverſtandigen, bekrompen denkenden, ſchroomachtigen en bijgeloovigen, die uit nijd, onkunde en bekrompenheid van ziel zich tegen hem verzetteden, nog grooter was.

Het karakter zijner ſchriften en gevoelens, over 't geheel genomen, hadt veel overeenkomst met die van Dr. PRIESTLEY. Waarheid was het doel van zijn onderzoek, en onbekrompenheid van gevoelens het gevolg daarvan. Hij wenschte alle menſchelijke kennis op den vasten grondſlag der Rede te bouwen, en verwierp daarom alle beginzels als harsſenſchimmig, die voor geene grondige verklaaring vatbaar waren. Den Godsdienst, egter, beſchouwde hij als eene inkleevende hoedanigheid onzer zielen, die na eenig hooger doel ſtreeft dan de ras voorbijſnellende aanweezigheid. Dezelve vorderde geen bewijs van buiten; van zelf vloeide hij uit onszelven voort. Het onderwerp uit dit oogpunt beſchouwende, wierdt hij door zommigen van *Myſtikerij* beſchuldigd, terwijl anderen in zijne leere iet vijandigs tegen de Goddelijke waarheden meenden op te merken. Zoo veel, evenwel, is zeker, uit het getuigenis zijner beste Vrienden en den doorgaanden inhoud zijner Schriften, dat hij vast geloofde in God, een Toekomenden Staat en den Christelijken Godsdienst. Indien hij van het plegtig gedeelte van den Godsdienst geen werk maakte, veel meer hadt dit zijnen grond in zijn bijzonder inzigt omtrent deeze dingen, dan in eenige minachting voor gewijde inſtellingen. Hij was van gevoelen, door een deugdzaam leeven den Almagtigen meer te vereeren, dan door bloote waarneeming van menſchelijke inzettingen.

Aan nog meer berispings ſtelde hem zijn ſtaatkundig geloof dan zijne overnatuurkundige gevoelens bloot, hoewel, misſchien, met even weinig regts. Hij was een waereldburger, maar te gelijk een vriend des vredes en van orde. Hij erkende de gelijkheid van regten van alle menſchen, als oorſpronkelijk vrij geboren; maar hij keurde alle geweldige poogingen af, ter verkrijginge van die vrijheid aangewend; en in zijn eigen bijzonder gedrag betoonde hij altijd behoorlijken eerbied en onderwerping aan de aangeſtelde magten.

KANT's verſtandelijke vermogens waren geenzins van den gewoonen ſtempel. Hij bezat eene ongewoone begaafdheid om woorden te onthouden, en afweezige zaa-

ken

ken zich te vertegenwoordigen. Dikmaals deedt hij uitvoerige aanhaalingen uit oude en hedendaagſche Schrijvers, bijzonder uit zijne geliefde Dichters VIRGILIUS en HORATIUS, HAGEDORN en BÜRGER. Voorwerpen, waarvan hij in boeken hadt geleezen, kon hij beter beſchrijven, dan menig een, die ze gezien hadt. Zoo deedt hij, bij voorbeeld, op zekeren tijd, in 't bijzijn van eenen *Londenaar*, eene beſchrijving van de Westmunſterbrug, ten aanzien van derzelver gedaante en bouworde, lengte, breedte, hoogte, en de afmeetingen van alle haare deelen: zoodat de *Engelschman* vraagde, hoe veele jaaren hij te *Londen* hadt gewoond, en of hij in de bouwkunde zich hadt geoeffend? waarop hem verzekerd wierdt, dat KANT nooit buiten *Pruisſen*, en nooit een bouwkundige geweest was. Dergelijk eene vraag wierdt hem door BRIJDONE gedaan, wien hij, in een geſprek, alle de bijzondere liggingen van *Italie* ontvouwde. Door behulp van zijne ſpoedige opmerking en duidelijke bevatting wierdt hij in ſtaat geſteld, om met eene verwonderlijke naauwkeurigheid over ſcheidkundige proeven te ſpreeken, hoewel hij nooit ſcheidkundige lesſen hadt bijgewoond, en eerst naa zijn zestigſte jaar van de beſpiegelende beoeffening dier weetenſchap eenen aanvang maakte. Dr. HAGEN, een groot Scheidkundige, kon zijne hoogſte verwondering niet genoeg uitdrukken, dat hij, in een geſprek onder den maaltijd, over het onderwerp met KANT gehouden, iemant aantrof, die, door enkel leezen, met eene zoo moeijelijke weetenſchap zoo grondig was bekend geworden. Deeze gelukkige begaafdheid, gepaard met eene algemeene beleezenheid, deedt hem van alles kennis bekomen: zoodat 'er in 't einde geene weetenſchap was, in welke hij geene vorderingen hadt gemaakt. Het gevolg van het bezitten van zulk een gelukkig geheugen was, dat hij in eene uitgebreide boekerij geen belang ſtelde. De inhoud der boeken was het eenig voorwerp zijns verlangens, en door eens en andermaal leezens maakte hij zich dien eigen. Thans waren hem de boeken eenigzins tot een last. Hierom maakte hij een verdrag met den Boekverkooper NICOLOVIUS, in zijne ſtad, om hem alle nieuwe boeken oningenaaid te zenden, welke hij in die gedaante las, en gemeenlijk teruggaf.

Doch de meest uitkomende trek van KANT's verſtandelijk karakter was de naauwkeurigheid, met welke hij de meest zamengeſtelde denkbeelden ontleedde. Niets ont-

ontdook de ſcherpzigtigheid van zijn verſtandelijk oog. Alwat door anderen in de zedelijke en natuurlijke waereld kon worden opgemerkt, zag hij in een helder licht. Van hier dat hij de onbeſtaanbaarheden der gevoelens van andere menſchen zoo gemakkelijk doorzag, en, met onuitſpreekelijke naauwkeurigheid, hunne dwaalingen tot derzelver waaren oorſprong terugbragt. —— Eene verbaazende begaafdheid bezat hij, daarenboven, om de afgetrokkenſte beginzels te kunnen ontvouwen, en enkelvoudige en op zich zelve ſtaande gevoelens onder eene ſystematiſche orde te vereenigen. Hierin beſtondt de oorſpronkelijkheid van zijnen geest. Alle zijne wijsgeerige begrippen vloeiden uit de onuitputbaare bron zijner Rede. De geringe moeite, waarmede hij alles uit zijne eigen overdenking afleidde, verſchafte hem eindelijk zulk eene hebbelijke gemeenzaamheid met zich zelven, dat hij, *in een eigenlijken zin*, geene gevoelens van andere menſchen kon omhelzen. *Alles* vondt *hij* in zijnen eigen geest, 't welk aan zijn doel beantwoordde; tot vreemde hulpmiddelen hadt hij diensvolgens geene gelegenheid. Geene taak was voor hem zoo moeijelijk, dat hij den ſtroom zijner eigen gedagten moest verlaaten, ten einde de keten der redekavelinge van anderen te volgen; en wanneer hij genoodzaakt was, de bewijzen zijner tegenſpreekeren te onderzoeken, verzogt hij dikmaals zijne vrienden, de gevoelens der eerſten met de zijne te vergelijken, en hem den uitſlag te melden, of ook wel, in zijne plaats, de verdeediging van zijne leere op zich te neemen.

Met alle deeze diepdenkendheid, was, evenwel, KANT een fraai vernuft. Veelvuldige en ſpoedige geestige ſlagen hadt hij ten zijnen dienſte, die aan zijnen omgang, ſchriften en voorleezingen bevalligheid gaven, en ze belangrijker maakten. Hij was een algemeen bewonderaar van alwat de ernſtiger onderwerpen beſchaafde en veraangenaamde; en in zijne voorleezingen bevlijtigde hij zich, om zich een aangenaame voordragt eigen te maaken, nevens een gemakkelijken vloed van woorden. Zijne wijze van voorſtellen was, egter, naar den aart der onderwerpen bijzonderlijk berekend. In zijne zedekundige lesſen kon hij zijnen toehoorderen traanen uit de oogen perſen. Aan de drooge onderwerpen van Redeneer- en Zielkunde wist hij eene ongedwongene wending te geeven, die dezelve veraangenaamde; doch in

het

het vak der Overnatuurkunde was hij afgetrokken, en, voor eerstbeginnenden, niet volkomen verstaanbaar. Door te veel nederdaalens tot kleinigheden week hij zomtijds af van zijn hoofdonderwerp, waartoe hij dan genoodzaakt was, plotseling terug te keeren. Daarenboven kon hij zomtijds door de geringste beuzelingen bedremmeld worden. Op zekeren dag, onder andere, vertoonde hij eene meer dan gemeene verlegenheid, en beleedt naderhand, dat een zijner toehoorderen, die een knoop aan zijnen rok miste, daarvan de oorzaak was geweest, en dat hij zijn oog en aandagt van die plek niet hadt kunnen aftrekken.

Indien KANT om zijne verstandelijke vermogens een voorwerp van verwonderinge was, hoe veel meer dan verdient hij bewondering en liefde om zijne zedelijke hoedanigheden! De neigingen van zijn hart noopten hem van zelf tot daaden van goedwilligheid, menschlievendheid en gedienstigheid; doch deeze neigingen wierden gestevigd en geschraagd door vaste grondbeginzels, ten zelfden oogmerke uitloopende. Zijne standvastigheid in het goede was van de verhevenste soort. 't Was niet de aandrang van een oogenblik, die van gebrek van naadenken kragt ontleende, maar 't was de eenpaarige verkleefdheid aan één onveranderlijk beginzel van goed en kwaad. Hij wist niet van tijd en omstandigheden, die de afwijking konden regtvaardigen van 't geen hij zich als eenen regel van welvoegelijkheid hadt voorgeschreeven. Wegneeming van smarte, of vermeerdering van vermaak, kwamen op de lijst der pligten bij hem in geene aanmerking.

't Was bij hem een beginzel van zijn verstand en hart, dat weldaadigheid zijn onvermijdelijke pligt was. Diensvolgens betragtte hij dien pligt zoo veel hij konde, en overschreedde zelfs zomtijds in den beginne de grenzen van zijn bekrompen vermogen. De armen van zijne stad wierden met de ruimste jaarlijksche giften door hem beweldaadigd; hij deedt dezelve onder verschillende gedaanten. Zijne eigen familie, eene zuster in 't bijzonder, die, met haare kinderen, dikmaals in bekrompene omstandigheden zich bevondt, ondervonden de gedienstigheid en edelmoedigheid eens broeders, ten bekwaamsten tijde. Aan zijne bedienden gaf hij insgelijks een jaargeld voor hun leeven, wanneer zij, om lichaamszwakheid of andere oorzaaken, genoodzaakt waren, zijnen

nen dienst te verlaaten. Zijne weldaaden bepaalden zich niet binnen den kring zijner bekenden. Altijd ſtondt zijne beurs open voor alle lieden van verdienſte. Welke dienſten zijne leerlingen en geleerde vrienden van hem ontvingen, zal immer in alles bekend worden. Zeker is het, egter, dat hij nooit zijne hulp weigerde, 't zij met geld, goeden raad of voorſpraak, aan elk, die 'er hem om verzogt; en de zulken, welke hij kende, hieldt hij niet op aan zich te verpligten.

Hij was een verklaard vijand van allerlei valsheid. Nooit, zelfs niet in ſcherts, wilde hij eene onwaarheid hooren, en in zijn eigen ſpreeken was hij zeer naauwgezet om alles te vermijden, 't geen aangaande hem zelven een valsch denkbeeld kon inboezemen. Niets was in ſtaat om hem tot eene zich naar den tijd ſchikkende verzaaking of wijziging van zijne gevoelens te beweegen; doch overal, waar eene rondborſtige verklaaring van zijne begrippen niet welvoegzaam wierdt geoordeeld, droeg hij zorge om niet openlijk voor den dag te komen. In alle zijne daaden verlangde hij zich aan de waereld te vertoonen enkel zoo als hij was, onopgeſmukt door eenige valſche kunſtenarij; zelfs keurde hij de pooging af, dat iemant zijne verdienſte onder eene verzaakende houding verborg. Een hoog gevoelen hadt hij van zijne eigen waardigheid, als een bijzondere ſchakel in de keten der aanweezigheid. Dit maakte hem gevoelig voor al wat bij anderen de gedaante van minachtinge vertoonde, 't welk hij met voegzaame ingetogenheid, en zich op eenen afſtand te houden, behandelde. Niet minder eerbieds hadt hij voor elk eenen, als een onafhankelijk en denkend weezen, en gaf blijk van die gevoelens door zijn gedrag omtrent allen. Voor verdienſte, onder allerlei gedaante, en in eenen iegelijk, 't zij hij in zijne of in andere gevoelens ſtondt, betoonde hij de opregtſte hoogachting.

Elk leezer van KANT's ſchriften, die hem niet perſoonlijk kende, zou op eene aangenaame wijze zijn verraſt geworden, bij het verneemen van het kontrast tusſchen den diepen en afgetrokken denker en den gezelligen en vrolijken man. Zijn geest was uit den aart blijmoedig, en tot gezelligheid genegen. De waereld zag hij door de middelſtoffe van zijne eigen gelukkige geaartheid, en vondt al wat hem omringde aangenaam en uitlokkende. De gezelligheid zijner natuure, de gelijk-

lijkmoedigheid van zijn humeur, zedigheid van houdinge, en beschaafdheid van karakter, maakten de zamenleeving voor hem, en hem voor de zamenleeving berekend. In den gelukkigsten graad vereenigde hij twee hoedanigheden, welke men zelden te zamen in één mensch ontmoet: de grootste scherpzinnigheid van redeneeringe, en de beschaafdheid van den welopgevoeden man. Hij bezat het gelukkig talent, om alles, waarover hij sprak, belangrijk te maaken, en in staat te zijn om over alles te kunnen spreeken. Hij bezat een gelukkigen vloed van woorden, en bragt dezelve met zoo veel kieschheids en leevendigheids uit, dat iedereen hem over elk onderwerp, hoe weinig belangrijk ook, gaarne hoorde spreeken. Hij was het leeven van elk gezelschap, waarin hij zich bevondt: vrolijkheid en gesprek stonden in zijne tegenwoordigheid nooit stil. Hij opperde, wanneer het noodig was, onderwerpen, en liet het voor anderen over, om daarover uit te weiden; doch nooit maakte hij zich meester van het gesprek. Hij volgde den algemeenen stroom des gezelschaps, en hielp, naar den wensch van hetzelve, de vrolijkheid bevorderen; en indien hij, door stil te zwijgen, anderen gelegenheid konde geeven om hunne gevoelens te opperen, gaf hij daaraan de voorkeuze boven eigen deelneeming in het gesprek. Hoe zeer hij ook verlangde over wijsgeerige onderwerpen te redekavelen, zorgvuldig vermijdde hij dezelve in gemengde gezelschappen. Hier vergat hij den wijsgeer in den man naar de waereld, en sprak ongedwongen over kleeding, staatkunde, het nieuws van den dag, of de huishouding, naar gelange der wendinge, welke de mannen of vrouwen aan het gesprek gaven.

Wij moeten niet vergeeten, KANT in eene andere betrekking te beschouwen, welke eere aan zijn hart doet; deeze was zijne warme en standvastige verknogtheid als Vriend. De Hoogleeraar RUHNKENIUS was de boezemvriend zijner jeugd. Deeze vriendschap was de vrugt van overeenstemmende gevoelens, en duurde tot aan den dood des eerstgenoemden. THEODORUS GOTTLOB VON HIPPEL, Sekretaris van Oorlog bij zijne Pruissische Majesteit te *Koningsbergen*, een man, wel bekend door zijne geleerde schriften, leefde veele jaaren in de naauwste gemeenschap met KANT, gelijk ook de Generaals BRUNET, VON MAIJER en VON LOSSON. Met LAMBERT, SULZER en GARVE hieldt hij eene zeer belangrijke briefwis-

ſeling. Zijn waardſte en beste vriend was, egter, zekere GREEN, een Engelsch Koopman, te *Koningsbergen* woonagtig. Tot hun vriendſchap gaf aanleiding de volgende zonderlinge ontmoeting. Als KANT, op zekeren dag, geduurende den Amerikaanſchen Oorlog, in een Koffijhuis zich met eenigen ijver voor de *Amerikaanen* en tegen de *Engelſchen* verklaarde, kwam 'er ſpoedig iemant uit den hoek, en verklaarde zich beleedigd over de aanmerkingen, tegen zijn land uitgeſchooten, eiſchende voorts eene vergoeding. KANT, door deeze wijze van aanval niet verzet, ging voort met het geeven van eene bedaarde, doch treffende verklaaring van zijne gevoelens; met betrekking inzonderheid tot den *Engelschman*. Zijne nadrukkelijke manier van redekavelen, gepaard met zijne goedaartigheid, maakte zulk eenen indruk op den Heer GREEN (want dus was die Heer genaamd) dat hij de onvoegzaamheid van zijn eigen gedrag beleedt, en KANT om vergiffenis verzogt, die hem ſtraks geſchonken wierdt. GREEN verzelde KANT na zijn huis; en zints dien tijd wierdt de grond eener vriendſchap gelegd, die alleen met den dood des eerstgemelden eindigde. De Heer GREEN was een zonderling, doch kundig mensch, bezittende veele uitmuntende hoedanigheden van verſtand en hart. KANT vondt in hem zoo veel gezond verſtand, dat hij nooit iets in 't licht gaf, zonder alvoorens zijn oordeel te hebben ingenomen. Geen dag verliep 'er, zints zij met elkander kennis gemaakt hadden, dat zij niet eenige uuren te zamen ſleeten.

KANT is nooit gehuwd geweest. Meer, egter, hadt zijn ongehuwde ſtaat zijnen grondſlag in eene overmaate van voorzigtigheid, dan in eenigen afkeer van het huwelijk.

KANT was van een ongemeen ſchraal en teder geſtel; met zoo weinig vleesch was zijn lichaam overdekt, dat het eene kunst was, hem zijne kleederen behoorlijk van pas te maaken. Niet minder teder waren zijne zenuwen en ſpieren. Hij was vijf voeten hoog, doch zijn hoofd groot naar evenredigheid van zijn geheele lichaam. Hij was plat van borst, die eenigzins binnenwaarts neigde; zijn rechter ſchouder ſtak een weinig uit. Voor 't overige was zijne geſtalte welgemaakt. Zijn gelaat moet in zijne jeugd ſchoon geweest zijn; hij hadt eene friſsche kleur, en ſchoone groote blaauwe oogen, die zoo wel goedheid als ſchranderheid uitdrukten.

DE

DE VOORNAAMSTE BIJZONDERHEDEN, BETREFFENDE DE FLIBUSTIERS, BUCANIERS, OF BROEDERS VAN DE KUST.

(Ontleend uit ARCHENHOLTZ.)

Een Volk, bij de *Franſchen* onder den naam van *Flibustiers*, bij de *Engelſchen* onder dien van *Freebooters*, zo veel als *Vrijbuiters* bij ons, bekend, ook *Bucaniers* of *Zeeroovers* geheeten, terwijl de bij hun meest geliefde naam geen andere was dan die van *Broeders van de Kust*, verdient, in veele opzigten, onze opmerking.

De ſtam, uit welken deeze Broederſchap voortſproot, vindt men in de Jaagers van wild gedierte op *Hispaniola*, thans zo wel bekend onder den naam van *St. Domingo*. Hunne leevenswijze was in den hoogſten graad ruw. Meestal beſtonden zij uit *Normannen*. Een onderneemzieke geest bezielde ſteeds dit Volk. Voorheen hadt het Staaten vermeesterd, doch hieldt zich thans te vrede met in woeste en wijduitgeſtrekte bosſchen te heerſchen, en overwinningen op de boschbewooners te behaalen: dan welhaast zullen wij hun een hooger vlugt zien neemen, de *Spanjaarden* aanvallende, Steden en Sterkten inneemende, de Gouverneurs krijgsgevangenen maakende, en de plans van eene groote en magtige Monarchie verijdelende.

Der *Spanjaarden* jaloezij gedoogde niet, dat zij hunne veevangst in de bosſchen voortzetteden; en zij waren op niets minder bedagt, dan om dit geheele geſlacht van Jaagers uit te rooijen: dan, faalende in dit oogmerk, en veel geleden hebbende in dit te beſtaan, bragten zij hunne vijanden in den uiterſten nood, door eene algemeene uitdelging van de voorwerpen der jagt. In deezen nood vonden de Jaagers zich genoodzaakt, na een nieuw middel van beſtaan om te zien: zij koozen het *vrijbuiten*, en voerden den naam van *Broeders van de Kust*. Zij maakten eene Broederſchap uit, en vonden, als de zodanigen, middelen in overvloed, om zich op de *Spanjaarden* te wreeken, wegens de ſtoorenis, welke deezen hun hadden doen ondervinden in hunne vroegere leevenswijze.

De kusten, welke deeze Broeders in hunne vroegſte uittochten bezogten, waren die van *Cumana*, *Cartha-*

 ge-

gena, *Porto Bello*, *Cuba* en *Nieuw Spanje*, alsmede die grensden aan de Meiren van *Maracaibo* en *Nicaragua*. Zij bepaalden hunne Zeerooverijen tot Schepen, die van de *Spaansche* Volkplantingen na *Europa* ſtevenden, dewijl deeze bevragt waren met goederen van weinig omſlags en van groote waarde. Zij bemoeiden zich niet met de veel plaats beſlaande goederen, uit *Europa* na *America* gevoerd; Schepen, daarmede bevragt, lieten zij ongemoeid zeilen. Het geluk, 't welk hunne vroegſte uittochten bekroonde, deedt welhaast hun getal aangroeijen. Gelukzoekers van allerlei ſoort vervoegden zich onder de vlag deezer Zeerooveren. Allen waren welkom en werden aangenomen, zonder onderſcheid van Volk, Taal of Godsdienst — de *Spanjaarden* alleen vonden zich uitgeſlooten.

Tortuga, een klein Eiland, niet lang te vooren eene Volkplanting der *Franſchen* geworden, was de plaats der zamenkomst deezer Vrijbuiteren. Hier waren zij verzekerd beſcherming te zullen vinden, alsmede de verkrijging van alle noodwendigheden, en het genot van allen vermaak, geſchikt voor hunne ruwe zeden. Onmiddelijk na het landen op *Tortuga* ſtonden de tafels gedekt met lekkere ſpijzen en ſterke dranken; in ſpel, zang en dans bragten zij den tijd door. Slegte ongebondene vrouwlieden van alle volken en kleur, door geldzugt en ongebondenheid gedreeven, verzamelden op dit Eiland, uit alle de *Americaanſche* Eilanden, en maakten het bekoorelijkſte, doch tevens het gevaarlijkſte gedeelte uit van deeze uitbundige zwelg- en dartelheids-partijen. In deezer voege verſpilden zij, in weinig weeken, ſchatten, welker verkrijging hun te ſtaan gekomen was op het lijden van gebrek in veelerlei gedaanten, op veel bloeds en veeler leeven, om niet te reppen van de rampen en verſchriklijkheden, die de geplunderden waren ten deel gevallen, wier minſte ramp (over 't algemeen geſproken) beſtondt in het verlies van alle eenigzins waardige bezittingen, die de prooi hunner genalooze rooveren geworden waren.

Dien vroegen voorſpoed, welke de *Bucaniers* bejegende, hadden zij dank te weeten aan de beſcherming, hun door de *Groot-Brittanniſche* en *Franſche* Rijksbeſtuuren verleend. In elken Oorlog met *Spanje* verleende ieder deezer Mogenheden hun gereedlijk *Lettres de marque*. De bloeijende ſtaat van *Jamaica* en *St. Domingo* ontſtondt eerst

eerst uit de Zeerooverijen deezer Vrijbuiteren; en zonder dier hulpe zouden de *Fransche* Vastigheden in de *West-Indiën*, kort naa derzelver oprichting, haaren ondergang gevonden hebben. Hadde *Frankrijk* zich bediend van hunnen bijstand, en den raad gevolgd van D'OGERON, Gouverneur der *Fransche* Volkplanting op *St. Domingo*, dat geheele Eiland en de *Carolinas* zouden onder diens beheer gevallen zijn: doch de bekrompe inzigten van COLBERT deeden de weldoordagte plans van den schranderen en staatkundigen D'OGERON mislukken. Indien, egter, het Hof van LODEWIJK DEN XIV weigerde gebruik te maaken van de Vrijbuiters, om aan de wijduitgestrekte inzigten van den *Franschen* Gouverneur te beantwoorden, het hadt geen wederzin om hunne zeeschuimerij te wettigen, door een tiende gedeelte daarvan betaalbaar te maaken aan het Gouvernement van *Tortuga* of van *St. Domingo.*

Alleszins bewaarheidt de Geschiedenis van deeze zonderlinge Broederschap het spreekwoord van *Trouw onder de Dieven*. Hun gevoel van Onafhangelijkheid was ten uitersten sterk. Het was een zetregel in hunne Orde, dat elk, hoofd voor hoofd, zijne neiging en grilligheid zou opvolgen, zonder agt te slaan op 't geen zijne medegenooten goldt. Hadt iemand der Broederschap rust en slaap noodig, hij moest, zonder morren, de poogingen verdraagen zijner makkeren om hem daarvan te ontzetten. Alles wat strekken kon om moed hervoort te brengen, om geduld op de proeve te zetten, aan het lijden van gebrek bloot te stellen en kragtbetoon te oefenen, moest elk met geduld verdraagen en des niet morren. — Hunne getrouwheid in het volbrengen der met elkander aangegaane verbintenissen was voorbeeldlijk. Wanneer iemand deeze schondt, of zijne makkers van het aandeel des buits beroofde, moest hij eene gestrenge strafoefening ondergaan. Hij werd ontzet van zijn lidmaatschap, zonder kleederen of leeftogt op eenig onbewoond eiland gezet, en aan zijn hoogst elendig lot overgelaaten. Het geduld der *Bucaniers* was onafmatbaar. Zij verdroegen honger, dorst, en de uiterste vermoeienissen, met eene bedaardheid, door niets aan 't waggelen te brengen; nimmer hoorde men hun klaagen of morren.

De besluitneemingen deezer zonderlinge lieden waren schielijk en onveranderlijk teffens. Zo ras zij hun woord gaven, rekenden zij zich onlosmaaklijk verbonden; en

zij gaven 't zelve dikmaals op het enkel voorſtel van een tocht. Het was alleen wanneer zij daartoe een beſluit genomen hadden, dat zij raadpleegden, geenzins of het plan volvoerbaar ware dan niet, maar over de beste wijze om het oogmerk te bereiken.

In hunne eerſte onderneemingen hadden zij geene andere dan kleine vaartuigen, zonder dek — Sloepen en Canoes, waarin zij opeengehoopt lagen. Naauwlijks hadden zij plaats om zich neder te leggen tot het neemen van rust of ſlaap. Nagt en dag vonden zij zich blootgeſteld aan wind en weer en de zeegevaaren. Zij hadden een zeer ſchraal leevensonderhoud. Deeze elendige ſtaat diende hun tot een bijkomenden prikkel, om, door het bemagtigen van een rijken buit, hunnen ſtaat te verbeteren. Door honger gepraamd, braveerden zij den Oceaan op hunne zwakke kielen. Op het zien eens ſchips telden zij het getal niet van het geſchut of van de manſchap; zij berekenden het gevaar niet, waaraan zij zich blootſtelden. Zij hadden het beſluit om te overwinnen. Zij hadden de overwinning noodig, en behaalden die altoos, door het vijandlijk ſchip aan boord te klampen. Zij ſtaken uit in deeze wijze van aanvallen. Met de ſnelheid van den blixem klommen zij aan de zijde van het vijandlijk ſchip op, 't welk, ſlegts een open boot ziende, geen gevaar vermoedde. Zo ras zij voet op het dek gezet hadden, was het ſchip in hunne magt. Indien de partij, welke zij voorhadden aan te vallen, bleek gereed te zijn tot wederſtand, wanneer een enkel ſchot hun in de diepte zou hebben doen verzinken, ontweeken zij het gevaar door ſchielijk wenden en ſnel zeilen. Nimmer kwamen zij zijdelings den vijand aan boord, maar voeren met den voorſteven 'er op aan, terwijl eenigen van hunne beste ſcherpſchutters op de kanonniers mikten en deezen troffen, 't welk groote ontſteltenis en verwarring baarde op het dek des vijands. De ſchrik van hunnen naam, egter, deedt gewoonlijk allen wederſtand agterblijven. De overgaaf geſchiedde oogenbliklijk. Men verzogt de vermeesteraars om genade; en het was eene bekende zaak, dat zij, door tegenſtand verbitterd, ongetwijfeld de vermeesterden over boord zouden geworpen hebben.

Zal het geloof vinden, dat deeze Zeeroovers zeer gezet waren op het waarneemen der uitwendigheden van den Godsdienst? Vóór het aangaan eener vermeesteringe,

ge, floegen zij op humne borst, baden met vuurigheid, boezemden boetbetuigingen uit, vereffenden de geschillen, welke zij onderling mogten hebben, vroegen elkander vergiffenis, en omhelsden de een den ander ten teken van hartlijke verzoening. Men wil ook, dat deeze Roovers nimmer bij het eeten verzuimden te bidden, en dit met veel vuurs deeden. De *Catholijken* zongen het Lied van ZACHARIAS, het *Magnificat*, of het *Miserere*; terwijl de *Protestanten* een Hoofdstuk uit den Bijbel of een Psalm lazen.

Deeze Broederschap hadt geen geschreeven Wetboek, dewijl zij over 't algemeen in de schrijfkunst onbedreeven waren. Het onderhouden der Wetten bezwoer ieder lid bij de aanneeming. De grootste gelijkheid heerschte in deeze op zee dobberende gemeenschappen. Het was een misdrijf, waarop de dood stondt, eene Vrouw of Jongen aan boord te brengen. In den strijd een post te verlaaten, hadt dezelfde straf te wagten. Dieverij werd bij zommigen gestraft met het affnijden van neus en ooren, bij anderen met het aanzetten op een onbewoond eiland. Was de misdaad twijfelagtig, dan werd 'er een regtspleeging gehouden. De *Engelschen* en de *Hollanders* deeden den Eed op den Bijbel, de *Franschen* op een Kruis. Geringe overtreedingen werden gestraft volgens de bepaaling van lieden, die een lichaam uitmaakten, de *Zee-societeit* geheeten, die tot de strafoefening van geesselen of stokslagen verwees. Bij meerderheid van stemmen werden de Wetten vastgesteld, en dikmaals besloot men tot inrichtingen voor eenen tijd.

Onder deezen hoop trof men Persoonen aan, die, door enkele geestdrift vervoerd, zich tot vrijbuiten begaven, om op de *Spanjaarden* wraak te neemen, wegens de onvergelijklijk groote wreedheden, door deezen ten aanziene van de *Indiaanen* gepleegd. Een zonderling voorbeeld van deezen aart verschaft MOMBARS, een Jongheer van aanzienlijke herkomst in *Languedoc*. Nog een schoolknaap zijnde, hadden de wreedheden der *Spanjaarden* op zijnen geest eenen onuitwischbaar diepen indruk gemaakt, en zijne verbeelding tot den hoogsten graad verhit. Naauwlijks was hij meerderjaarig geworden, of hij besteedde zijne middelen geheel tot het uitrusten van een schip, om met hetzelve wegens de wreedheden, den *Indiaanen* aangedaan, wraak te neemen. Met dit inzigt maakte hij eene gemeene zaak met

de *Broeders van de Kust*. Hij onderscheidde zich welhaast, zo ter zee als te land, als één hunner kundigste en stoutmoedigste aanvoerderen. Roof en ongebondenheid hadden voor hem niets aanlokkends; wraak alleen bezielde hem. Hij spaarde ongewapenden; maar een gewapend *Spanjaard* ontkwam zijn zwaard nimmer: deeze onverzoenbaarheid deedt hem den naam van *Uitdelger* verkrijgen.

Veelen der *Bucaniers* gaven voor, door dezelfde beginzelen als MOMBARS gedreeven te worden. Zij ontkenden, dat begeerte na buit het hoofdroerzel was van hunne woede tegen de *Spanjaarden*. Zij grondden hun regt van beoorlogen op de weigering deezes Volks, om hun op de Eilanden te laaten jaagen, en te visschen langs de onmeetelijk wijd uitgestrekte kusten. Zij zogten hunne zugt tot roof onder dien mantel te bedekken. Hunne zeetochten werden aangemoedigd door andere Volken, op andere gronden, nu eens openlijk, dan eens meer bedekt.

De gesteldheid der *West-Indiën* was zeer geschikt voor, en bevorderlijk tot die invallen der Zeerooveren. De ontelbaare natuurlijke havenplaatzen, golven, kreeken en kleine eilanden, in dien oord voorhanden, de overvloed van spijze en goed water, begunstigden zeer hun poogen. Plaatzen van veiligheid waren ligt toeganglijk voor hunne kleine vaartuigen; grootere schepen konden 'er niet naderen. Deeze gedeelten maakten dus het tooneel uit van hunne rooverijen, en zij bepaalden dezelve tot de *Americaansche* Zeeën. *St. Christoffel*, *Tortuga*, *St. Domingo* en *Jamaica* waren hunne voornaamste wijk- en verblijfplaatzen. Een vaste verblijfplaats was onbekend aan zulke omzwervende weezens.

Onder hun stak bijzonder uit een inbooreling van *Dieppe*, PIERRE LE GRAND geheeten. Hij zeilde met een vaartuig, 't welk niet meer dan achtëntwintig man voerde. Op de westkust van *St. Domingo* ontmoette hij een groot gewapend *Spaansch* Schip, met tweehonderd man aan boord. Zo ras de Zeeroovers 't zelve ontdekten, deeden zij den onderlingen eed om het aan te vallen en te bemagtigen, of in dit bestaan te sneuvelen. Zij naderden 't zelve bij zonne-ondergang. Zwaarden en pistoolen waren hunne éénige wapenen. Zij hadden gaten in hun eigen vaartuig geboord, en naauwlijks tijd om 't zelve te verlaaten vóór het zonk. Overgeklom-

klommen, floegen zij allen, die wederftand booden, dood, maakten zich meester van de wapenplaats, verrasten de Officiers (die met de grootfte gerustheid een kaartje zaten te fpeelen) en bemagtigden binnen korten tijd het fchip. De *Spanjaarden*, zo geheel onverwagt overvallen, en geen vaartuig altoos omtrent hun fchip ziende, hielden de Zeeroovers voor Duivels, uit de wolken op het fchip nedergedaald, en maakten dit elkander in goeden ernst diets.

Alle de *Spaanfche* Schepen, die zich in deeze Zeeën vertoonden, werden op zulk eene wijze aangevallen en genomen, 't zij dezelve groot of klein, gewapend of ongewapend waren. Welhaast zag men de kleine vaartuigen der Vrijbuiteren niet meer. Zij bevoeren die eigenfte wateren met de genomene fchepen, en zetten hunne zeerooverijen op een grooter maatftaf voort. De *Spanjaarden* werden, voor een tijd, genoodzaakt, den zeehandel in die ftreeken te ftaaken. Zij vleiden zich met het denkbeeld, dat de Zeeroovers, dus geen buit langer kunnende behaalen, werkloos zouden worden, en dit de ontbinding dier zamenfpanning ten gevolge hebben; doch zij vonden zich in die berekening bedroogen. Moede van vrugtloos te kruisfen, beflooten de *Bucaniers*, invallen te land te doen: zij marden niet met dit te volvoeren, ten koste hunner op nieuw in verlegenheid gedompelde vijanden.

De tochten van D' OLONOIS, VAN HORN en MORGAN vloeijen over van krijgslisten en bedrijven, welke geen wedergade vinden, bezoedeld met wreedheden, waartoe menfchen van deezen ftempel alleen in ftaat zijn. De rampen, welke, door hun bedrijf, de Eilanden en de Vastekust beliepen, ftaande het zegepraalend tijdperk der *Bucaniers*, gingen die, welke de zuidlijkfte Rijken van *Europa* door de horden uit het *Noorden* troffen, verre te boven.

Het leed, door de *Spanjaarden* verduurd, verwekt in den geest des befchouwers dier akelige treurtooneelen het denkbeeld van eene regtmaatig vergeldende Voorzienigheid. De afftammelingen van hun, die geen medelijden hadden of gevoelden ten opzigte van de Wilden, die hun in handen vielen naa de te onderbrenging, hadden te lijden van menfchen, die meestal het uitfchot waren van befchaafde Volken: zij leeden bezoeken, die alleen konden gefchieden door perfoonen van boven befchoe-

de overwinning. De flachting nam alleen door de vermoeienis der overwinnaaren een einde. Geduurende dien tijd hieldt een derde gedeelte van hun geheel getal de wagt over de reisnoodwendigheden, en weerde tevens af eén zwervenden hoop *Spanjaarden*, die hun van achteren dreigde te overvallen.

De *Bucaniers*, deezen hinderpaal te boven gekomen zijnde, ontmoetten geene verdere hindernisfen, dan die uit den aart des lands en het gebrek aan leevensmiddelen hervoortkwamen: dan deeze waren voor hun van ernftiger gevolgen, dan die zij ter oorzaake des vijands ontmoet hadden. — Op den zestienden dag huns uittochts bereikten zij de Rivier, welke hun na de Zee der *Antilles* zou brengen,.welke men veronderftelt *Magdalena*-Rivier geweest te zijn, fchoon geen naam daarvan in hunne verhaalen voorkomt. De rampen, tot hiertoe beproefd, waren gering, in vergelijking met die hun thans befchooren fcheenen, en die, naar het berigt der ftoutmoedigften onder hun, alle befchrijving overtroffen.

Zij hadden geen vlot altoos om de rivier over te fteeken. Gefchikte middelen, om 'er een te vervaardigen, fcheenen hun te ontbreeken; doch van het hout, 't welk zij uit een niet wijd afgelegen bosch haalden, en met behulp van bindzels, welke zij te zelfder plaats vonden, ftelden zij eene foort van drijftuigen te zamen, waarmede zij hoopten zich zelven, en 't geen zij met zich voerden, over de rivier te brengen. In deeze, die ieder twee of drie man konden houden, begaven zij zich met hunne goederen. Geen gevaarlijker en moeilijker overvaart dan deeze kan men zich verbeelden. Het bedde der rivier was vol van gevaarlijke rotzen; fchrikkelijke watervallen kwamen hun veelvuldig voor; dikwijls vielen hunne voertuigen om; hunne leevensmiddelen werden welhaast doorweekt, hun voorraad van kruid nat, en hun geweer bedorven; veelen verlooren hun leeven, en een nog grooter aantal hunne goederen: zwaare drijvende en ontwortelde boomftammen waren voor hunne flegt zamengeftelde voertuigen bij den mond der riviere zo hinderlijk en heilloos, als de rotzen en watervallen in het bovenfte gedeelte. Steeds doornat, en met de vermoeiendfte bezigheid, leefden zij dagen lang van niets anders dan van de raauwe vrugten des Bananasbooms. Op den achtënzestigften dag deezer hoogsthachlijke reize bereikten zij den mond der Riviere niet verre

van

van Kaap *Gracios a Dios*. — Onbeschrijfbaar is de elendige figuur, welke deeze overgebleevene tochtgenooten maakten. Gelukkig werden zij welhaast aan boord van *Engelsche* Schepen opgenomen, die hun na de *West-Indische* Eilanden overvoerden.

De Geschiedenis levert bezwaarlijk iets, na deezen tocht gelijkende, op; de beruchte hertocht der Tienduizend valt 'er bij af, als men de Persoonen daarin met de *Bucaniers* vergelijkt, en let op het stout bestaan, — als men den tijd, daarin besteed, overweegt, den tegenstand, door hun overwonnen, en den moed, waarmede zij dit alles braveerden.

Dit was het laatste bedrijf deezer *Broederen van de Kust*, 't welk de aandagt der naakomelingschap verdient. De echte *Bucaniers* verdwijnen naa dit tijdperk van het tooneel. Zij, aan welken men dien naam vervolgens gaf, waren enkele Zeeschuimers. Deeze lieden ontrustten, voor een lang tijdsbestek náa den aanvang der jongstverstreeken Eeuwe, de *Americaansche* Zeeën; de voornaamste verzamelplaats was het Eiland *Providence*, een van de *Bahama*-Eilanden. Van daar werden zij door de *Engelschen* verdreeven. De haven van *Trinidado*, op het Eiland *Cuba*, diende hun tot wijk, waar zij heul vonden bij de *Spanjaarden*, door hunne voorzaaten zo deerlijk geteisterd. Dan de werkzaamheid des Gouverneurs van *Jamaica*, geholpen door den Admiraal VERNON, dreef hun uit deezen schuilhoek, en bevrijdde de Zee geheelenal van hunne rooverijen. Veelen eindigden hunne dagen in de gevangenissen op de *Americaansche* Eilanden; eenigen werden na *Groot-Brittanje* overgevoerd, waar zij de doodstraffe der Zeeschuimeren leeden.

Dusdanig was het einde van deeze beruchte drijvende Republiek van Vrijbuiters in de Westersche Zeeën, aan welke, geduurende de laatste veertig jaaren der Zeventiende Eeuwe, alleen een Hoofd ontbrak van genoegzaam doorzigt, om geheel *America* van het zuiden tot het noorden te onder te brengen, en aan onzen aardkloot eene geheel andere gedaante te geeven, dan die zij bekomen heeft ingevolge van den aanleg der Volkplantingen, de uitbreiding des Koophandels en der Zeevaardije. Deeze lieden, egter, vormden, door hun ongestuimig en ongeregeld gedrag, door hunnen afkeer van allen bedwang, door hun mangel aan vaste regelen tot het bereiken van een bepaald oogmerk, daar zij alle zugt voor

ag-

agting misten, vreemdelingen waren ten opzigte van roem, en alleen gedreeven werden door voldoening van wraak en verzadiging van ongebonden lust, een Lichaam, waarvan de Jaarboeken der Volken geen wedergade opleveren. Zij spreidden zulk een kragt van lichaams- en zielsvermogens ten toon, als noodig is tot het volvoeren van groote bedrijven. Hunne zonderlinge tochten verdienen de verbaazing, zo niet de bewondering, der Naakomelingschap.

UITVOERIGE BESCHRIJVING VAN DE VERMAARDE BASAR, OF MARKT, TE CONSTANTINOPOLE; VOLGENS EEN HEDENDAAGSCH' REIZIGER.

Een *Hes*, FREDERIK MURHARD, heeft, in den jaare 1804, een Werk in 't licht gegeeven, in drie Deelen, onder den titel van *Tafereelen van Constantinopole*. Over 't algemeen zijn de *Duitschers* naauwkeurige waarneemers, doch zomtijds lastig, door hunne uitvoerigheid. — Voorwerpen zijn 'er, egter, ten aanzien van welke die omslagtigheid niet onaangenaam is. 't Zijn de zodanige, die ons niet zeer bekend zijn, die eene verzameling van in 't oneindige onderscheidene omstandigheden voorstellen, en eene ruwe schets van welke, al ware zij door eene bekwaame hand ontworpen, slegts een onvolkomen denkbeeld zou geeven. Van dien aart is, misschien, de beschrijving van de *Basar* te *Constantinopole*. Alle de Reizigers in het Oosten hebben van deeze altijdduurende Kermissen gesproken, die, in 't algemeen, bij den naam van *Basar* bekend zijn. Niemant hunner, geloof ik, heeft van die van *Constantinopole* eene zoo volledige, men zou zelfs kunnen zeggen luisterrijke, beschrijving gegeeven, als die wij, uit gemelden Schrijver, doch merkelijk bekort, zullen overneemen.

De *Basar* van *Constantinopole* is, ongetwijfeld, eene der rijkste van geheel Oosten. Geen vreemdeling verlaat *Pera* (*), zonder die gezien te hebben; maar, volgens den Heer MURHARD, moet men 'er honderdmaalen geweest zijn, om 'er alle de grootheerlijkheid van te kunnen op prijs schatten, en van het geheel een denkbeeld te vormen.

De *Basar* van *Constantinopole* bestaat uit lange steenen gebouwen, in de gedaante van gallerijen of kolonnaden. Deeze gebouwen, die slegts ééne verdieping hebben, zijn met steen, of

(*) *Pera* is eene der Voorsteden van *Constantinopole*, meest geheel van *Franken* (of *Christenen*) bewoond.

of met hout, overdekt, of ook wel met een gewelf van bladeren. Deeze gallerijen ontvangen het licht door vensters, in het bovenste gedeelte uitgehold. Aan twee zijden zijn de rijen winkels, zommigen in den muur inspringende, anderen daar buiten uitsteekende. Vier evengelijke straaten, van onmeetelijke lengte, munten inzonderheid uit door de sterkte der gebouwen, en door de kostbaarheid der goederen, die aldaar gevent worden. In alle rigtingen worden zij doorsneeden van eene menigte korter en naauwer straaten, de meeste van welke zamengesteld zijn uit Arkaden, magazijnen en werkplaatzen, ter regter en ter slinker zijde geplaatst, zonder een gemeen dak te hebben. . . . .

De reden, welke veel volks zich in de *Basar* doet verzamelen, is, omdat men 'er, ten allen tijde, eene schuilplaats vindt tegen de ongemaatigdheid der lucht, en vooral tegen de hette. In de uuren, in welke de zon, al wat zij in deeze klimaaten verlicht, doet versmagten, geniet men althans het vermaak van 'er in de schaduw te kunnen wandelen; doch dit vermaak is van korten duur, en wordt niet omniet genooten; voor meer dan een ongemak moet het gekogt worden.

De *Basar* van *Constantinopole* is op zich zelve een klein heelal. De handel, onder allerlei gedaanten, houdt 'er alle handen en hoofden onledig. Laaten wij ons in dien kring van werkzaamheid begeeven. De zon begint te branden; in 't eerst bevindt men zich in de koelte, onder de boogen, ondoordringbaar voor haare straalen, van wegen de steenen gewelfzels; maar wanneer men zich in het gedrang der menigte bevindt, die van alle zijden toevloeit, wordt de lucht verdikt; eene verstikkende hette vervangt de koele lucht, welke men in 't eerst hadt ingeädemd. Men wordt doof van het verward geraas van zoo veele stemmen. Ter regter en ter linker zijde lokken de verkoopers de voorbijgaanden; men dingt, men koopt. Een eenig gevoel, de laage winzucht, brengt alle handen in beweeging, bezielt alle gelaatstrekken.

Aan welk eene menigte bekooringen is die menigte van koopers blootgesteld, die in de *Basar* zamenschoolen! Geene natuurlijke of kunstbehoefte is 'er, die aldaar niet kan vervuld, —— geen smaak, geene grilligheid, aan welke aldaar niet kan voldaan worden. Al wat de verbeeldingskragt der Oosterlingen heeft kunnen verzinnen, om de vermaaken te vermenigvuldigen en te verwisselen, om de begeerten te doen ontwaaken, om van het leeven een betoverenden en aanhoudenden droom te maaken, vindt men, onder deeze ontelbaare Boogen, bijeenverzameld.

De *Basar* is voor de Oosterlingen, 't geen de Schouwburgen voor de groote Hoofdsteden van Europa zijn. Het is een zeer leevendig vermaak, waarvan de herhaling geene zatheid

baart;

baart; en eene der zaligheden, welke zij zich in het Paradijs belooven, is het gezigt van een nog luisterrijker *Basar*, dan die zij ooit op de Aarde gezien hebben.

In het Oosten zijn alle de winkels, welke gelijksoortige koopwaaren bevatten, naast elkander geplaatst. Van hier dat men op de *Basar* straaten aantreft, voor zulk of zulk eenen tak van koophandel of nijverheid bij uitsluiting bestemd. Die der Kleinoodien, bij voorbeeld, vertoont, op een reeks van twintig richelen of planken, verscheiden millioenen schats: robijnen, smaragden, topaazen, enz. De oogen schemeren van zoo veel prachts; men zou zich verbeelden, in een paleis van tovergodinnen te weezen. Hier hangen ringen van onschatbaare waarde, oorsieraaden, armringen, die om glans en fraaiheid wedijveren. Daar gordels, caftans, vrouwentulbanden, pluimen, hoofdsieraaden, allen met kostbaare gesteenten bezet. Elders sabels, pistoolen, toomen, harnassen, met diamanten en rosetten versierd. In de opene vakken tusschen deeze zoo schitterende, in gedaante en bewerking zoo zeer verschillende voorwerpen, ziet men duizenden kleinoodien, van kleiner bestek, allen met edelgesteenten versierd, allen van waardije om den rijkdom en de fraaiheid der bewerkinge. — Niet minder wordt de verbeelding getroffen in het kwartier der Goudsmeden. De bekwaamheid der Oosterlingen, in deezen tak van vernuft, kan men niet genoeg bewonderen. Indien de Europeaanen, in de kunst van polijsten en in het zetten van diamanten, hen overtreffen, in het bewerken van de kostbaare metaalen kunnen zij bezwaarlijk hun evenaaren. Die meesterstukken, wel is waar, zijn in den Oosterschen smaak; doch de fijnheid hunner versierzelen, de volkomenheid van hun gedreeven werk, de fraaiheid der omtrekken, de bekoorlijke teekening der figuuren, naamen en zinnebeelden, die dezelve versieren, kunnen niet nalaaten, zelfs aan de Westerlingen, zeer te behaagen. Inzonderheid staat men verbaasd over die menigte van gouden en zilveren wapenrustingen, die voldoende zouden kunnen schijnen voor de krijgstooijing van batailjons en eskadrons van lijfwagten, ter dekkinge van alle de Hoven van Europa bestemd; van dien stapel van onverdeelgbaare klingen van *Damascus* en *Cairo*; van alle die fraaie stukken van staal en brons, in gedaante en voorwerp tot in 't oneindige verschillende.

Eene andere soort van vertooning levert een nabuurige gang op; het is een lange reeks van Komptoiren, alwaar de geldmunten van alle oorden der handeldrijvende waereld verwisseld worden; 't is de algemeene loopplaats van *Armeniers* en *Grieken*, die den wisselhandel inzonderheid in handen hebben. Daar 'er alle maatregelen zijn genomen, om de *Basar* tegen dieven en brand te beveiligen, worden hier onnoemelijke sommen in allerlei geldmunten opeengestapeld; zelfs

de

de rijke *Turken* brengen hier hunne schatten, onder het toezigt der Bankiers, in veilige bewaaring.

In een ander gedeelte van de *Basar* zijn, onder uitgebreide kolonnaden, de kostbaarste en nieuwste Lakens en Stoffen, zoo uit Asia als Europa, ten toon gehangen. Hier gouden en zilveren stoffen van *Aleppo* en *Cairo*; daar Schawls uit *Persie* en den *Indostan*, met paerlen en zijde geborduurd, gebloemde zijden stoffen van *Lions*, *Engelsch* neteldoek, fijne katoenen mantels van *Tunis*, *Hollandsche* lijwaaten; nog verder stoffen van *Brusa*, van zijde en katoen in den Oosterschen smaak gewerkt, damasten van *Venetie*, *Europische* fluweelen, *Egyptische* en *Mesopotamische* tapijten, gouden en zilveren galonnen uit *Provence*, *Angorasche* stoffen, *Marokkaansche* borduurzels, voortbrengzels van het nijver vernuft van *Turken* en *Grieken*: in één woord, al wat de meest onderscheidene weelde het uitgeleezenst tot kleedij en opschik kan verschaffen.

Het kwartier der kooplieden in Pelterijen schijnt alles bijeengebragt te hebben, wat *Rusland* en *Siberie* opleveren. Begrijpelijk wordt de onmeetelijkheid deezer magazijnen, wanneer men weet, dat alle Oosterlingen meer of min van pelterijen gebruik maaken, en dat een groot gedeelte van Asia en Afrika op deeze markt zijne behoefte komt vervullen. Men vindt 'er mantels voor de beide sexen en voor alle leevensstanden, vellen van Wezels, zwarte Vosſen, Hermelijnen, Konijnen, geele Vosſen, van dood geborene Lammeren: in één woord, bontwerken, op allerlei wijze toebereid, en met alle kleuren geteekend.

De zelfde verscheidenheid, de zelfde overdaad ziet men in de gallerij der Konfituuren en Konfituriers. Nergens vertoonen de meesterstukken der spijskamer zulk eene verscheidenheid van gedaanten en smaak. Men roemt het vernuftig talent der *Fransche* en *Italiaansche* Konfituriers; doch men gaa na *Constantinopole*, en men zal aan die van het Oosten den voorrang toekennen. Hier vindt men eene ontelbaare menigte van ingelegde vrugten, van suikergebak, mengzelen, fijne wateren en aftrekzels, 't zij gebakken, 't zij vogt, waarvan het grootste gedeelte in Europa zelfs niet bij naame bekend is; alles in zulk eene orde en zoo bevallig gerangschikt, dat men bezwaarlijk 'er niet door in verzoeking wordt gebragt; en daar men 'er van alle prijzen vindt, komt 'er niemant, zelfs van het gemeene volk, die in 't voorbijgaan aan de snoeperij niet eenigen tol betaalt.

In een ander gedeelte van de *Basar* meldt zich het kwartier der Specerijen van verre bij den reuk aan, door de welriekende dampen, die dezelve uitwaasſemen. Hier is de stapel van alle de schatten van het groeijend rijk uit Indie, Arabie en Amerika.

Wanneer men de haven nadert, schijnt de *Basar* in de straaten der benedenstad te verdwijnen. De steenen Boogen eindigen hier; de grond is niet bestraat, en men ontmoet hier en daar houten bruggen. Een nieuw vertoon doet zich op, doch niet streelende voor het gezigt, vooral niet voor den reuk; de Slagers hebben hun verblijf in deeze straaten. Een weinig verder is de Vischmarkt. De besmettende uitwaassemingen van dit kwartier kunnen de kiesche zintuigen het hier niet lang doen uithouden. Van hier dat men kleinen lust heeft om de lange lijst van zee- en riviervisch te hooren, die op deeze markt verkogt worden, en welke het gemeene volk, van 't welk het hier krielt, op de plaats zelve kookt en ten lijve slaat. Liever begeeft men zich na de Schoenenwinkels, niet verre van dit walgelijk tooneel gelegen. Al aanstonds baaren zij verwondering door hunne uitgestrektheid, en door de werkzaamheid, die aldaar plaats heeft. Men begrijpt niet, hoe zoo veele werklieden van het zelfde beroep werk kunnen vinden, zelfs in eene groote stad; doch dit wordt klaar, wanneer men weet, dat de Oostersche schoenmaakers een talrijk gild uitmaaken, — een gild, 't welk in veel meer aanzien dan dat zelfde gild in Europa is; ongetwijfeld, omdat hunne nijverheid omtrent fijner en beter bereide grondstoffen werkzaam is, en hun werk tot zulk eenen trap van volkomenheid is gebragt, dat het meer den naam van eene kunst dan van een handwerk verdient. Niets, daarenboven, evenaart in verscheidenheid en netheid de schoeizels der Oosterlingen; het is een weezenlijk gedeelte hunner weelde. Blijkbaar wordt het hieruit, hoe zij een onnoemelijk getal handen kunnen bezig houden.

Met een bijzonder genoegen, bovenal, bepaalt men zijne aandagt bij de schoeizels, voor de vrouwen geschikt, veele van welke met paerlen en edelgesteenten, en nog meer met goud en zilver, geborduurd zijn. Men vindt ze in alle kleuren, behalven groen, 't welk bij de Musulmannen heilig is, en ontheiligd zou worden, indien de voeten het aanraakten. De *Persiaanen*, die van eene andere sekte zijn, veroorloven zich dikmaals het draagen van groen schoeizel; en deeze geringe omstandigheid vermeerdert de verwijdering, die tusschen de beide Volken plaats heeft. Meer dan eenmaal hebben de *Turken*, bij het sluiten van een Vredesverdrag, van de *Persiaanen*, als eene der voornaamste voorwaarden, willen bedingen, dat zij het draagen van schoeizels en muilen van die kleur zouden nalaaten. Bekend is in het Oosten de schimpscheut eens Konings van *Persie*, die aan den Divan te *Constantinopole* vraagen deedt, hoe de *Turken* het gras in hunne velden met voeten durfden treeden, daar het van de geëerbiedigde kleur was. Intusschen hebben de *Persiaanen*, wanneer zij te

Constantinopole zijn, den moed niet, om het bij de *Turken* geheiligd gebruik te trotseeren; en men ontmoet 'er niemant, die een groen schoeizel draagt.

De schoenmaakers in het Oosten zijn veeleer fabrikeurs dan bloote handwerkslieden. In hunne magazijnen hebben zij altijd een grooten voorraad hunner werkstukken in gereedheid; dikmaals winnen zij 'er groot geld mede. De *Constantinopolitaansche* in 't bijzonder zijn zoo vermaard, dat men uit verren lande bij hen voorraad komt opdoen. Het werk der Turksche schoenmaakers verschilt zoo veel van dat der Europische, dat zij beiden een afzonderlijk beroep uitmaaken, en de Europeaanen, die op zijn *Fransch* geschoeid zijn, genoodzaakt zijn, zich van die der voorstad *Pera* te bedienen.

Dit mag ook gezegd worden van de Kleermaakers, die insgelijks op de *Basar* hun bijzonder kwartier hebben, en niet minder werkzaam noch minder voorzien zijn van voorraad van Oostersche klederen.

De Zijde- en Katoen-spinnerijen, die, in bijzondere straaten, voor het oog der voorbijgangeren openstaan, verdienen insgelijks opmerking. Meestal zijn de gereedschappen zoo eenvoudig en zoo plomp van maakzel, dat een Europeaan bezwaarlijk kan begrijpen, hoe van dezelve zulke fijne en tedere stukken kunnen voortkomen. Door kunst en oplettendheid moeten de werklieden de onvolmaaktheid hunner werktuigen vergoeden: want in een Land, alwaar niemant zijner bezittingen, noch zijner persoonlijke vrijheid zeker is, wie zou aldaar kosten willen doen, ter volmaakinge der nijverheid strekkende? Uitermaate is men 'er aan de oude wijze van doen verknogt, en heeft 'er grooten afkeer van nieuwigheden. Hierom kan men zich niet genoeg verwonderen, wanneer men, ondanks dusdanige belemmeringen, een oneindig getal werklieden ziet arbeiden, met eene aanhoudendheid, door niets af te trekken, en die geene andere verpoozing kent, dan de korte rust, welke de feesten van de *Bairam* gebieden.

Geen einde zoude 'er zijn aan het optellen der winkels in den omtrek van de *Basar*. Die van onze Europische Galanteriekraamers hebben niets te beduiden in vergelijking van de Oostersche. Welk eene oneindige verscheidenheid in de kleine stukken huisgeraad, in allerlei gedaanten, zoo tot nut als vermaak dienende! Welk eene orde, welk eene netheid, welk een luister! Behalven eene verbaazende menigte van Kléderstukken voor allerlei gestalten, voor allerlei smaaken, voor allerlei rangen, ziet men 'er bergen Horologiën, meestal met Arabische cijferletters versierd; glazen en kristallijne Vaazen van *Venetie* en uit *Bohemen*, allen bijkans in goud gevat; eene menigte kleinigheden van rood en geel Ma-

rokijn, voor welke men bezwaarlijk naamen zou kunnen vinden. Alles, 't geen tot het Reukwerk behoort, is 'er niet minder overvloedig: hier versterkende oliën; daar stukken taf, op welke, met gomwater, gouden en zilveren bloemen zijn geschilderd, en van welke hembden en broeken voor de vrouwen gemaakt worden; ginds stukken linnen, met zijde van onderscheidene kleuren beschilderd en geborduurd, die tot tafelkleeden dienen; kleine ringen, kleine gouden kettingen voor de gemeene boerinnen, ten toon hangende naast Aigretten, van paerlen en briljanten, waardig om met het tooizel van Koninginnen te wedijveren; alsmede gouden en zilveren kokertjes, pijpen van geel amber, met diamanten en paerlen bezet, enz.

Andere Boogen bevatten volkomene stellen Klederen, zoo in den smaak der *Turken*, *Arabieren* en *Persiaanen*, als voor de aanhangers van een anderen Eerdienst; huisgeraaden, geheel gereed om in de Oostersche vertrekken geplaatst te worden; kleine ronde tafels, matrassen en kussens voor de Divans; spiegels, zelfs keukengereedschappen.

Alwat tot de behoefte des lichaams en de genietingen der zinnen behoort, wordt, derhalven, alhier in de grootste overdaad gevonden; zelfs mangelt het hier niet zoo zeer aan voedzel voor den geest, als men zich zou verbeelden; doch dat alles is, bij uitsluiting, naar den smaak der Oosterlingen berekend. Eene der naauwe straaten van de *Basar* is, in haare geheele lengte, met Boekwinkels bezet. *Turksche*, *Persiaansche*, *Tartaarsche* en *Arabische* Werken, in folio, quarto en octavo, worden 'er in menigte op tafels uitgestald. Meestal zijn het zeer wel uitgevoerde geschreevene boeken, met kleuren, met goud en zilver doormengd, versierd. Allen zijn gebonden, maar in den Oosterschen smaak. Allen zijn ontzettend duur. 'Er zijn boekdeelen, voor welke van tachtig tot honderd piasters gevraagd worden.

De meeste Boekverkopers schijnen zeer kundig te weezen; althans zij kennen vrij wel den inhoud der boeken, welke zij verkoopen, en leezen zeer vlug het *Turksch*, *Arabisch* en *Persisch*. Veelen onder hen zijn tevens afschrijvers en teekenaars der boeken. Bij hen vindt men alles wat tot het schrijfwerk behoort, potlooden, penseelen om de letters te kleuren, papier, 't welk gemeenlijk van *Venetie* en *Marseille* komt, maar 't welk moet glad gemaakt worden, om tot het *Turksche* schrift te kunnen dienen, en de kleuren en andere versierzels te ontvangen.

Met het naderen van den nacht verandert het gelaat der *Basar*; in den Oosterschen smaak, maar met een verblindenden luister, wordt zij verlicht; duizenden lantaarnen en lampen flikkeren allerwegen. Niet alleen de straaten zijn verlicht, maar onder elken Boog, in ieder magazijn, is elk

'er

'er op uit, om door kunstlichten het aanzien der koopwaaren te vermeerderen, welke hij uitſtalt. De *Baſar*, nu nog leevendiger dan over dag, wordt de verzamelplaats van allen, die om hunne bezigheden, of om de warmte, waren t'huis gebleeven; doch deeze verpoozing is van korten duur. Zoo dra de nacht is ingevallen, worden de winkels geſlooten, de winkeliers gaan na hunne huizen, die meestal in de nabuurſchap zijn, en de *Baſar* wordt tot 's anderendaags aan duisternisſe en ſtilte overgelaaten. Thans heeft 'er een waakzaam toezigt plaats, 't welk men van een Land niet zou verwagten, alwaar alle wanordes als genaturaliſeerd zijn. Gelastigden, *Baſar-Bachis* genaamd, met dit toezigt belast, laaten 'er, geduurende den nacht, geſtadige ronden doen. Alles is 'er volmaakt veilig. Dieverijen en andere wandaaden vallen 'er even zeldzaam voor, als onder de best ingerigte regeeringen. Hiervan, egter, moet het geval worden uitgezonderd, waarin het *Conſtantinopolitaanſche* graauw, aan het muiten geſlagen, zich na de plaatzen begeeft, alwaar zijne ſchraapzucht hoopt gelukkigst te zullen ſlaagen. Ligt kan men denken, dat, in dusdanige omſtandigheden, de vermaarde *Baſar* 't eerst aan de beurt ligt.

MIDDEL OM HET AFLOOPEN DER KAARZEN TE BELETTEN.

Smelt acht ponden wit wasch in een langwerpig en naauw vat; doe 'er twee ponden van het zuiverſte ſmeer bij. Wanneer alles wel geſmolten en gemengd is, doop 'er kaarzen in van acht in het pond, en neem ze, naa verloop van eenige oogenblikken, 'er wederom uit; thans zijn zij met een korst was overtrokken, die de dikte van ongeveer een lijn heeft. Herhaal de bewerking, indien deeze dikte niet genoeg zij. Hang vervolgens deeze kaarzen aan het lemmet op, om ze te laaten droogen.

Wanneer de kaars aangeſtoken is, maakt het wasch, 't welk niet zoo ſpoedig als het ſmeer ſmelt, eene ſoort van rand uit, die het afloopen belet; en het ſmeer, welk men onder het wasch mengt, bevordert de vereeniging van de laag wasch met de kaars, die, van buiten, volmaakt naar een waschkaars gelijkt.

EENVOUDIG MIDDEL TEGEN DE EGHEID DER TANDEN.

Al te zuure spijzen eggen dikmaals zodanig de tanden, dat men geenen vasten kost meer kan eeten; iets, 't welk zeer ongemakkelijk is. Ter voorkominge van dit gering ongemak, heeft men slegts, geduurende eenige minuten, de raauwe bladeren van Porcelein wel te kaauwen, wier laf en eenigzins lijmerig zap deeze aandoenlijkheid der tanden verdrijft. Het Zout kan ook de egheid wegneemen; doch de smaak daarvan is te onaangenaam, indien het niet met spijzen vermengd zij. Het menigvuldig eggen der tanden doet ze week worden, en maakt ze aan verrotting meer onderhevig. De zulken, die op zich zelve staande en weinige tanden hebben, zijn daaraan meest onderhevig, omdat hun eenige brokjes spijze tusschen de tanden blijven vastzitten, en aldaar eene soort van verrottinge veroorzaaken, indien men daartegen geen behoedmiddel aanwende. Men wil, daarenboven, dat zulke lieden, veelal, niet lang leeven.

GESCHIEDENIS VAN EEN' BESCHROOMD' MAN (*), DOOR HEMZELVEN BESCHREEVEN.

Ik leef onder den invloed eener ongelukkige planeet, die mij nog eens geheel buiten de zamenleeving zal sluiten, waarin ik, egter, wel gaarne vertooning zou willen maaken. Wanneer gij een denkbeeld hebt van mijne afkomst en van mijnen tegenwoordigen toestand, zult gij in staat zijn om te oordeelen over de wederwaardigheden, die mij overkomen. Mijn vader gebruikte in huur een klein landgoed, en bezat geene andere kundigheden, dan die hij op een Armenschool hadt opgedaan. Naa mijn moeders overlijden, besloot hij aan zijnen éénigen zoon eene opvoeding te geeven, welke hij tot zijn geluk dienstig oordeelde, onderwijs naamelijk. Ik wierd bij een Schoolmeester ten platten lande besteed, vanwaar ik na de Universiteit vertrok, met oogmerk om 'er tot het Leeraarampt te worden opgeleid. Van natuure schaamagtig en beschroomd, konde ik aldaar, met den schraalen onderstand, dien ik van mijnen vader trok, die heillooze onhandigheid niet te boven komén, die al mijn onheil veroorzaakt, en, dit voorzie ik, mij nooit zal verlaaten. Gij moet weeten dat ik

(*) *Timorous* staat 'er in 't Engelsch. In den zin, in welken dit woord hier wordt genomen, bedienen wij ons, zomtijds, van het woord *sikw*, of *bloode*. De Leezer zal nu des Schrijvers bedoeling vatten.

ik lang en mager van postuur ben, van een bevallig voorkomen, en dat mijn hair eenigzins blond is; doch van de schaamte word ik zoo ligt bevangen, dat bij de geringste redewisseling het bloed mij na de wangen vliegt, en ik op een stel en sprong na eene ontluikende roos gelijk. De bewustheid van deeze verwenschte zwakheid verwijdert mij uit de zamenleeving. Het verblijf in het Collegie hadt alleen voor mij iet bekoorelijks, vooral wanneer ik bedagt, dat de boersche zeden van mijn vaders gezin niets minder dan berekend waren om de mijne te vormen. Ik nam dan het besluit om mijnen leeftijd aan de Universiteit te slijten, alwaar ik voornam, kweekelingen op te leiden; wanneer twee onverwagte voorvallen, mijns vaders overlijden en de wederkomst van eenen mijner oomen uit de *Oostindiën*, mij in een geheel nieuwen toestand bragten.

Deeze oom, van welken mijn vader zelden hadt gesproken, en dien men al voorlang voor dood hadt gehouden, kwam eene week te laat in Engeland om zijns broeders oogen te sluiten. Ik schaam mij te bekennen, 't geen allen beleeden hebben, die eene opvoeding boven die hunner ouderen genooten hebben: te weeten, dat ik mij dikwijls geschaamd heb, de zoon eens vaders te zijn, die niets opmerkelijks bezat dan zijne onkunde en zijne lompe taal. Van hier dat ik bij zijn overlijden niet onvertroostbaar konde weezen, daar ik met hem zoo veele redenen van beteuterdheid verloor. Mijn oom was maar zeer maatig bedroefd: want, zints dertig jaaren, leefde hij verre van zijnen broeder verwijderd; en in dat tijdverloop hadt hij een kapitaal overgewonnen, welks inkomsten hem gelukkige dagen scheenen te voorspellen; hij bragt uit de *Indiën* dertigduizend ponden sterlings mede.

Terwijl hij met het beraamen van fraaie ontwerpen van een luisterrijken staat en aangenaame genietingen onledig was, 't zij verandering van klimaat, of wat 'er ook de oorzaak van ware, aan zijne schitterende droomen wierdt hij spoedig ontrukt door eene korte ziekte, aan welke hij overleedt, en mij eensklaps eenigen erfgenaam van alle zijne schatten liet. Zoo zag ik mij dan, op den ouderdom van vijfëntwintig jaaren, wel voorzien van Grieksch en Latijn, een goed wiskunstenaar, en eigenaar van een fraai kapitaal; maar zoo onhandig, zoo lomp, zoo weinig berekend voor de gewoonten der groote waereld, dat elk mij met den vinger naawees, zeggende: „ Zie daar den geleerden, den rijken boerenkinkel."

Onlangs had ik een landgoed gekogt, in een fraaien oord, van lieden van den ton bewoond. Ondanks mijner afkomste en mijner onervarenheid, wierdt mijn gezelschap door alle de buuren gezogt, vooral de zulken, die huwbaare dochters hadden. Ik ontving vriendelijke, zelfs dringende nodigingen; en, hoewel met hunne aanbiedingen mij vleiende, bedankte

ik dikmaals, onder voorgeeven dat mijne huislijke schikkingen nog op geen vasten voet beraamd waren. Intusschen moet ik bekennen, dat, wanneer ik te voet of te paard hier of daar een bezoek ging afleggen, bij het naderen aan de huizen de moed mij ontzonk, en ik alsdan na huis keerde, eene tweede proef tot 's anderendaags uitstellende. Nogtans gelukte het mij, mijne bloôheid te overwinnen, en, drie dagen daarnaa, nam ik eene nodiging ten middagmaale aan, bij een man, wiens ongedwongene zeden mij aangaande eene hartelijke bejegening geenen twijfel overlieten. De goede *Sir* THOMAS FRIENDLIJ, twee mijlen van mij woonende, is een Baronet, die een jaarlijksch inkomen van omtrent tweeduizend ponden sterlings van een landgoed heeft, aan het mijne grenzende. Hij heeft twee zoonen en vijf dochters, allen volwassen, woonende gedeeltelijk bij hunne moei, de zuster van Heere THOMAS, op een landgoed, van den vader des laatstgenoemden afkomstig. Overtuigd van de belachelijkheid mijner houdinge, had ik onlangs eenen Dansmeester aangenomen; en hoewel ik in den beginne groote zwarigheden in die kunst had gevonden, kwamen mij, egter, mijne wiskunstige kundigheden wonder wel te stade, en leerden mij eindelijk het evenwigt van mijn lichaam vinden, zoo wel als het waare middelpunt der zwaartekragt der vijf positien.

Aldus de kunst geleerd hebbende om met een vasten tred te gaan, en kunstmaatig te groeten, trok ik de stoute schoenen aan, om mij op een Familiemaal van den Baronet te laaten vinden, overtuigd dat mijne nieuwe kundigheden mij bij de Juffrouwen FRIENDLIJ in een gunstig licht zouden doen voorkomen. ô IJdele verwagtingen van eene Theorie, die niet door de Praktijk geholpen wordt! Zoo als ik de wooning naderde, vernieuwde de klok, die den eetenstijd aankondigde, mijnen angst. Ik dagt dat mijne onnaauwkeurigheid mij omtrent het tijdstip van middagmaalen hadt doen in gebreke blijven. Door dit denkbeeld ontsteld, bloosde ik, wierd rood als bloed, toen mijn naam verscheiden reizen wierdt aangekondigd door knegts in livrei, die mij na de Bibliotheek geleidden; ik kon door angst de voorwerpen niet van elkander onderscheiden. Binnen treedende, verzamelde ik mijne kragten, en groette de Dames volgens de beginzels, in welke ik onlangs onderweezen was. Maar vermits ik mijn linkerbeen bij de derde positie terug trok, trapte ik bij ongeluk op den jigtigen teen van den armen Heere THOMAS, die mij stilletjes volgde, om mij de naamen der jonge Juffrouwen aan te duiden. Bloode menschen kunnen alleen over mijne verlegenheid oordeelen; onuitspreekelijk was mijne bedremmeling. Intusschen deedt des Baronets beschaafdheid mijnen angst ongevoelig verdwijnen, en met verbaasdheid zag ik, van hoe veel kragts eene goede opvoeding is, om nijpende smart te leenigen.

De

De vrolijkheid mijner onthaalster en het luidruftig gesnap haarer dochteren moedigden mij weldra aan om mijne beschroomdheid en verregaand bedwang te verjaagen. Ik waagde het, deel te neemen aan de verkeering; ik vervrolijkte zelfs het gesprek. De Bibliotheek bevatte eene menigte fraai gebondene boeken. Ik hield Heer THOMAS voor een groot liefhebber der letterkunde; ik durfde mijn gevoelen melden over verscheiden uitgaven van eenige Classische Griekfche Schrijvers. Des Baronets gevoelen stemde met het mijne volmaakt overeen. Eene uitgave van XENOPHON, in zestien Deelen, gaf aanleiding tot mijne aanmerkingen; nooit had ik zulk eene uitgave gezien. Deeze wekte met kragt mijne nieuwsgierigheid, en ik stond op om haar van nabij te bezien. Heer THOMAS begreep mijn oogmerk, en ik verbeeldde mij, dat hij mij de moeite wilde bespaaren om het te bereiken; ik haastte mij om hem te voorkomen, en in allerijl mijne hand aan het eerste Deel slaande, haalde ik het 'er met eenig geweld uit. Maar helaas! in plaats van een boek, ging een plankje, met leder overtrokken en verguld, hoedanig, veelligt, alle de zestien Deelen waren, aan 't rollen, en sleepte een grooten houten inktkoker mede, die op de tafel beneden aan de boekenkast stondt. Vergeefs beschouwde Heer THOMAS dit nieuw voorval als eene beuzeling; den inkt ziende, die van de bevlekte tafel op een Indisch tapijt droop, tragtte ik het afloopen met mijnen witten zakdoek te beletten. Onbeschrijflijk was mijne beteuterdheid, toen men ons kwam aanzeggen, dat het eeten was opgedischt; en ik zag met blijdschap, dat de klok, in 't oogenblik toen ik zoo zeer schrikte, slegts het halfuur voor het middagmaal hadt geslagen. Onder het gaan door de zaal en eene lange reeks vertrekken, die na de eetzaal liepen, zogt ik mijne zinnen bijeen te zamelen. Ik wierd tusschen *Ladij* FRIENDLIJ en haare oudste dochter geplaatst. Zints het vallen van den houten XENOPHON, stond ik als in vuur. Naauwlijks begon ik wat te bedaaren, mijne brandende hette bekoelde, wanneer een onverwagt voorval mijn gelaat van nieuws in vuur zette en mijne schaamte verdubbelde.

Juffrouw DINELS prees met veel beschaafdheids het borduurzel van mijn kamizool, wanneer ik, ten blijke van dankbaarheid, mij buigende, een bord met kookend-heete soep, 't welk te na aan mij stondt, omwierp. Vergeefs leide ik mijn servet op mijne kleêren; mijn zwarte zijden broek kon mij niet beveiligen tegen de onverdraagelijke uitwerkzels van een spoedig branden, en geduurende eenige oogenblikken was 't eveneens, als of mijne kuiten en beenen in kookend water lagen. Nogtans herdagt ik aan den moed, waarmede Heer THOMAS zijne pijn hadt ontveinsd, toen ik hem op zijnen jigtigen teen trad, en, even als hij, leed ik zwijgende mijnen

ramp.

ramp. Ik bleef dan zitten, half verbrand, te midden der gesmoorde lachen der jonge Juffrouwen en der bedienden.

Ik zal niet spreeken van veele andere misslagen, welke ik onder het eerste geregt beging; van mijne onhandigheid in het voorsnijden van een vogel, mij voorgezet, in het doen rondgaan van schotels, het storten van sausen en omverrewerpen van zoutvaten. Haasten wij ons tot het tweede Geregt, bij 't welk ik van nieuwe ongelukken wierd bestormd. Aan 't einde van mijn vork had ik een schoon en zappig stuk pudding, wanneer Juffrouw LOUISA FRIENDLIJ, zekerlijk om mij te kwellen, mij om den vleugel van een duif verzogt, die naast mij stondt. In allerijl, en zonder de gevolgen mijner vlugheid te voorzien, stak ik het stuk pudding in mijnen mond, toen nog heeter dan gloeijend ijzer. Niet zoo spoedig konde ik mijnen angst verbergen; mijne brandende oogen scheenen mij uit het hoofd te vallen; ik wist niet langer wat ik deed; ik braveerde de schaamte, en liet de oorzaak van mijn lijden op mijn bord vallen. Heer THOMAS en de Dames hadden medelijden met mij; elk was op een hulpmiddel bedagt; de eene riedt mij water, de andere olie; eindelijk wierden het allen eens, dat wijn een zeker middel was om den brand te verdrijven; men gaf mij een glas wijn, welk ik in éénen teug uitdronk. Maar helaas! hoe zal ik het gevolg daar van beschrijven? 't Zij de bottelier zich verzonnen, of ten oogmerke hadt gehad mijn lijden te verzwaaren, hij hadt mij een glas met den sterksten brandewijn gegeeven, die eensklaps mijnen mond verscheurde en vaneen reet. Geheel geen gebruik maakende van eenigen sterken drank, was mijn tong, mijn gehemelte, mijn keel welhaast met blaaren bedekt. Wat zou ik doen? Den brandewijn kon ik niet doorslikken; ik sloeg met de handen tegen mijnen mond, en het verwenschte vogt sprong, als een fontein, uit mijnen neus, tusschen mijne vingers door, op de schotels en op mijne kleêren. Onmogelijk konden mijne tafelgenooten zich van schaterend lachen onthouden, en zij bragten mij in de uiterste verlegenheid. Vergeefs keef Heer THOMAS met zijne bedienden; vergeefs bestrafte *Ladij* FRIENDLIJ haare dochters; de maate mijner verlegenheid en die van haar vermaak waren nog niet vol. Ik wilde mij uit een zoo harden toestand redden; ik zweette groote droppelen; zonder 'er aan te denken, droogde ik mijn aangezigt af met dien ongelukkigen zakdoek, nog nat van de gevolgen van XENOPHONS vallen, en ik bedekte alle de trekken van mijn gelaat met inkt. Bij deeze laatste zotternij kon de Baronet zich van lachen niet onthouden, en hij deedt mede met zijne Dames. Wanhoopig sprong ik op van mijnen stoel; ik vloog ten huize uit; ik ging na mijn huis, overdekt van

eene

eene betenterdheid en schaamte, welke de zwaarste misdaad alleen bij iemant anders zou hebben kunnen doen ontstaan.

Dus was het, dat ik, zonder van het pad der eere te zijn afgeweeken, folteringen heb geleeden, gelijk aan die der helsche geesten. De uiterste deelen mijns lichaams zijn ten minste gekookt, mijn mond en mijne tong geschroeid; en, als een andere KAIN, draag ik op mijn voorhoofd de teekens mijner verwerpinge. Beuzelingen, egter, zijn dit, in vergelijking van den eeuwigen blaam, die op mij wordt geworpen, overal daar het verhaal van dit voorval wordt vernieuwd.

EENE ANECDOTE, BETREFFENDE DEN BEROEMDEN D'ALEMBERT.

D'ALEMBERT's Moeder was Madame DE TENCIN, eerst eene Non, vervolgens Canonesse, en eindelijk Hofdame, die door haare Schriften naam maakte; in alle die betrekkingen was zij eene Vrouw van eenen galanten en geenzins den besten aart. Een der vrugten haarer minnarijen was D'ALEMBERT, dien zij verzaakte, en, zo het gerugt wil, ten Vondeling deedt leggen op de trappen der Kerk van *St. Roche*, te *Parijs.* — Eene arme Glazenmaakers Vrouw nam het Kind tot zich, en voedde het op als haar eigen. Welhaast ontdekte hij, opgegroeid, zonderlinge bekwaamheden te bezitten; nog jong stak hij in de Wiskunde uit, en verwierf in dat vak eenen uitsteekenden naam. — Madame DE TENCIN bekroop toen de trots, om hem voor haaren Zoon te erkennen. „ Ik heb," antwoordde D'ALEMBERT, „ maar ééne Moeder, en deeze is de „ Vrouw des Glazenmaakers!" — In verder gevorderde jaaren zelfs, toen hij briefwisseling hieldt met verscheide Vorsten van *Europa*, leefde hij zeer eenvoudig bij deeze hupsche lieden, die hem ten Vader en Moeder verstrekt hadden, en betoonde hun steeds de tederste blijken van kinderlijke genegenheid en hoogagting.

BELOONING VOOR EEN ONBESCHEIDEN ANTWOORD.

PHILIPPUS DE II, Koning van *Spanje*, op zekeren tijd op de jagt zijnde, verdwaalde door den invallenden nacht. Eindelijk bereikte hij, met al zijn gevolg, eene hut, alwaar hij al den voorraad verflondt, welken de behoeftige bewooner konde verfchaffen. Daarenboven morde het Koninklijk gevolg telkens over 's armen mans ontkennende lijst van mondbehoeften en gerieflijkheden. Bij zijn vertrek begeerde de Koning, dat hij iets van hem zou verzoeken, als zullende hetzelve ftraks worden ingewilligd. Zonder zich te bedenken, gaf de man ftraks tot antwoord: „ 't Eenige, dat „ ik van uwe Majefteit verzoek, is, dat gij nooit we„ derom bij mij uw avondmaal en uw nachtverblijf wilt ko„ men houden." De Koning, met de eenvoudigheid en onbefchaafdheid van dit antwoord lachende, fchonk een goede beurs met piftoolen aan den verbaasden hutbewooner.

BIJSCHRIFT OP DE AFBEELDING VAN ZIJNE EXCELLENTIE DEN HEERE R. J. SCHIMMELPENNINCK, RAADPENSIONARIS DER BATAAFSCHE REPUBLIEK.

Gij, die deez' beeltenis met aandagt gadeflaat,
Zult minzaamheid en ernst, in fikfche weezenstrekken,
Zult een verheven ziel, op 't mannelijk gelaat
Van SCHIMMELPENNINCK's beeld, hier duidelijk ontdekken.
Hij is 't, die als een Star aan Neêrlands Hemel rees,
Toen Tweedragt dien omtoog met hevige onweêrsbuijen;
Door hem ontluikt de hoop; voor hem verdwijnt de vrees,
Gelijk de nevel zwicht in 't onbewolkte zuiën.
De Kunst heeft hem geprent; nu blijft zijn beeltenis,
Voor 't laatfte nageflagt, all' de eeuwen overleeven;
Zoo zal ook, als zijn ziel bij God reeds zalig is,
Zijn naam in zegening op dankb're lippen zweeven.

Amfterdam,
Sept. 1805.

C. SEPP, *Jansz.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

OPHELDERENDE AANMERKINGEN OVER DEN CANON DER SCHRIFTEN DES OUDEN VERBONDS.

(Ontleend uit THOMAS ROBINSON's, *A. M. Rector of Ruan Minor, Cornwall, Enquiry into the Necessity, Nature and Evidences of Revealed Religion.*)

Het woord *Canon* is oorspronglijk *Grieksch*, en duidt aan, een zekeren Regel of Maatstaf, volgens welken andere dingen afgemeeten en bepaald worden. Aangezien de Heilige Schrijvers ons getrouwlijk den geopenbaarden Wil van GOD mededeelen en ontvouwen, zijn hunne Werken de Regelmaat des Geloofs voor allen, die dezelve als zodanig aanneemen.

Dan dit eigenste woord *Canon* wordt ook zomtijds gebezigd om niets meer te betekenen dan de Lijst of Catalogus, in welke deeze Boeken gerangschikt zijn. Geen vastgaand berigt van de vastitelling des *Canons* der Schriften des Ouden Verbonds kan heden ten dage gegeeven worden; naardemaal 'er thans geene Schrijvers voorhanden zijn, die deswegen met een gezet oogmerk handelen; doch de zamenstemmende getuigenissen van oude Schrijveren, zo *Jooden* als *Christenen*, hebben de voltooijing van dit werk aan EZRA toegeschreeven (*), die, naa zijne wederkomste uit de *Babijlonische* Gevangenisse, de schikking der onderscheidene Boeken op zich nam, ze in orde bragt, en den *Canon* ten zijnen tijde vastitelde.

Nog-

(*) De *Jooden* zien EZRA aan als een tweeden MOSES, en noemen hem den *Tweeden Wetgeever*. Het is bij hun een algemeen zeggen, dat, daar MOSES de Wet verkondigd hebbe, EZRA waardig was, de Uitgeever van dezelve te zijn.

Nogthans hebbe men in 't oog te houden, dat, schoon EZRA den *Joodschen Canon* bepaalde, 'er naderhand verscheide veranderingen in kwamen. Het Voorzegboek van MALACHIAS heeft 'er met geene mogelijkheid door EZRA in kunnen geplaatst worden; dewijl het van allen erkend wordt, dat deeze Propheet in laateren tijde bloeide. EZRA kon in dien *Canon* desgelijks geene plaats geeven aan het Boek NEHEMIAH; naardemaal 'er in gewaagd wordt van JADDUS den Hoogepriester en DARIUS *Codomannus*, Koning van *Persie*, die beiden ten minsten honderd jaaren laater dan EZRA bloeiden. — Men mag 'er bijvoegen, dat de Geslachtlijst in de Boeken der *Chronijken* voortgezet is door zo veele Geslachten, dat dezelve noodwendig voortloopt tot den tijd van ALEXANDER DEN GROOTEN; gevolglijk konden deeze Boeken in die algemeene in ordeschikking niet komen. Het is, overzulks, hoogst waarschijnlijk, dat de beide *Boeken der Chronijken*, EZRA, NEHEMIAH, ESTHER en MALACHIAS, 'er naderhand aan toegevoegd zijn door SIMON DEN REGTVAARDIGEN (*), en dat het niet vóór dien tijd was, dat der *Jooden Canon* van de Heilige Schriften ten vollen voltooid was.

Dan het blijkt, dat EZRA het geenzins genoeg rekende, eene enkele Bijeenzameling van de Boeken der Heilige Schrift te maaken, maar ook zeer bezorgd was, om, door eene naauwkeurige vergelijking van de onderscheidene Afschriften, de veelvuldige misstellingen der Overschrijveren te verbeteren. Hij veranderde de Naamen van verscheide Plaatzen, die verouderd waren, en zette andere, den Volke beter bekend, in plaats. — In deezer voege wordt ABRAHAM gezegd, de Koningen, die LOTH wegvoerden, tot *Dan* vervolgd te hebben; terwijl dat Land, ten tijde van MOSES, den naam van *Laish* droeg: de naakomelingschap van DAN bezat het nimmer, dan langen tijd naa den dood van

(*) SIMON DE REGTVAARDIGE was de laatste van de groote Sijnagoge, welke uit 120 Oudsten bestondt. Deeze *Jooden* waren, naa hunne wederkomst uit de Gevangenisse, onvermoeid bezig om hunnen ouden Staat en Kerk te herstellen; onder andere bezigheden, verzamelden zij, en gaven uit, de Heilige Schriften.

van MOSES. — Op verscheide plaatzen in het Boek *Genesis* en *Numeri* treffen wij den naam van *Hebron* aan; terwijl die Stad *Kiriath Arba* geheeten was, tot dat CALEB dezelve *Hebron* noemde, naar een' zijner Zoonen. Het is, overzulks, blijkbaar, dat deeze invoegzels en veranderingen in laateren tijde moeten gemaakt zijn; en het is teffens hoogwaarschijnlijk, dat dit geschiedde bij de algemeene herziening van den oorspronglijken Text.

Vreemd kan men het niet vinden, dat EZRA niet alleen dien Text veranderde, maar ook, indien het noodig ware, 'er het een en ander aan toevoegde, wanneer het tot opheldering en beter zamenhang van het geheel diende. Onder dusdanige Bijvoegzelen hebbe men te rangschikken het laatste Hoofdstuk in het Boek *Deuteronomium*, waarin MOSES voorkomt als eene beschrijving geevende van zijn eigen afsterven, en JOSUA's opvolging van hem als Leidsman des Volks. — Bij ABRAHAM's komst in het Land van *Canaan* wordt aangemerkt, dat de *Canaaniten toen* in het Land waren: eene aanmerking, die waarschijnlijk niet gemaakt is dan naa den tijd van MOSES, wanneer de *Canaaniten*, door JOSUA uitgedelgd, *toen* niet meer in het Land waren. In het 14 vs. van het XXII H. in het Boek *Genesis* vinden wij vermeld: „ heden ten dage wordt gezegd, *op den* „ *Berg des* HEEREN *zal het voorzien worden*;" dan de Berg *Moria*, de Berg, van welken aldaar gesproken wordt, droeg den naam van den *Berg des* HEEREN niet, voor dat de Tempel, veele honderden van jaaren laater, daar op gebouwd was. — Iets van den zelfden aart doet zich op in het XXXVI H. van *Genesis*, bij de optelling der Koningen, „ die in het Land van *Edom* regeerden, „ eer 'er eenig Koning over het Land van *Israël* heersch- „ te." Dit heeft niet kunnen gezegd worden, dan naa dat 'er een Koning over *Israël* was: MOSES heeft, overzulks, die woorden met geene mogelijkheid kunnen schrijven. — In het XXV H. van het *Spreukenboek*, doorgaans voor het Werk van SALOMO gehouden, vinden wij met den aanvange opgetekend: „ Dit zijn ook SA- „ LOMO's Spreuken, die de Mannen van HISKIA, des „ Konings van *Juda*, uitgeschreeven hebben." Dit is tastbaar een bijvoegzel van verscheide eeuwen laater: want HISKIA was in het twaalfde Geslacht, van SALOMO af gerekend.

Veele andere Invoegzelen zouden deeze lijst kunnen

verbreeden; en houdt men EZRA voor den Steller. Die toevoegzels, zo wel als de veranderingen, van welke wij boven ſpraken, werden gemaakt om het gebrekkige aan te vullen, of duisterheden in den Text der Heilige Boeken op te klaaren; en ſchijnen dezelve daarin niet gemaakt te zijn, dan als de noodzaaklijkheid zulks vorderde.

De Boeken des Ouden Verbonds werden geſchreeven met *Chaldeeuwſche* Letteren, die het Volk, naa de wederkomst uit de *Babijloniſche* Gevangenisſe, beter verſtondt dan het oorſpronglijk *Hebreeuwsch*. De Afdeelingen, welke men op den *Sabbath* in de Sijnagogen las, waren in Verzen verdeeld, ten dienſte van de *Targumisten* of *Chaldeeuwſche* Uitleggeren: een gedeelte daarvan eerst in het oorſpronglijk *Hebreeuwsch* geleezen zijnde, werd daarop in de *Chaldeeuwſche* ſpraake vertolkt.

In deezer voege werd de *Canon* des Ouden Verbonds vastgeſteld en voltooid, op een tijd, wanneer de *Joodſche* Geſchiedenis afliep, en de Geest der Prophetie geheel ophieldt. Naardemaal het voorige Geſlacht der Schrijveren was uitgeſtorven, en alle Prophetien en Gezigten verzegeld waren, kon 'er geen geſchikter tijdperk gekoozen worden, om de onderſcheidene Afſchriften te verzamelen, en de Lijst der Heilige Schriften op te maaken.

Zodanig was de oorſprong van die Verzameling, welke wij voor de Schriften des Ouden Verbonds houden; en dit waren de beweegredenen, welke de *Jooden* aanſpoorden om dezelve in Verzen te verdeelen, ten dienſte van de openbaare Voorleezing. Dan de tegenwoordige afdeeling in Hoofdſtukken en Verzen is egter, met uitzondering der *Pſalmen*, van eene veel laater dagtekening; en men geeft deswegen het volgend berigt. — HUGO DE SANCTO CARO, een *Dominicaner* Monnik, (algemeen bekend onder den naam van HUGO CARDINALIS) die omtrent den Jaare 1240 bloeide, vervaardigde eene Verklaaring van de Boeken des Ouden Verbonds. Onder het voortzetten deezes arbeids vondt hij eene overeenſtemming (*Concordantie*) uit. Het oogmerk daarmede was, om de overwijzing tot eenige bijzondere Plaats of Uitdrukking gemaklijker te maaken. Ten dien einde was het noodig, het Boek in Afdeelingen te ſplitzen, en in de Afdeelingen Onder-afdeelingen te maaken. Deeze Afdeelingen zijn onze tegenwoordige Hoofdſtuk-

stukken; maar de Onder-afdeelingen waren niet (gelijk onze Verzen) met onderscheidene tekens gemerkt, maar door Capitaale Letters op den kant, op evenwijdige afstanden geplaatst. — In deezen staat verbleeven de Heilige Schriften tot den Jaare 1445, wanneer MORDECHAI NATHAN, een *Joodsche* Rabbi, eene Concordantie op den *Hebreeuwschen* Bijbel, ten dienste der *Jooden*, vervaardigde. Deeze Schrijver, schoon hij HUGO volgde met de Boeken in onderscheidene Hoofddeelen te schiften, verwierp het gebruik der Capitaale Letteren, en volgde den ouden trant van Volzinnen of Verzen. Deeze Verzen tekende hij met Getallen: eene handelwijze, die zo veel gemaks baarde, dat zij in alle volgende uitgaven der Heilige Schrift, zo in geleerde als in landtaalen, steeds gevolgd is (*). Van hier de verdeeling des Bijbels in Hoofdstukken en Verzen. Dus blijkt, dat *Jooden* en *Christenen* onderling het hunne toegebragt hebben tot dien staat, waarin de Heilige Boeken zich thans, ten algemeenen gemakke, voordoen.

(*) Dit is te algemeen gesteld. Onder het vertaalen van dit Stukje viel ons in den zin om na te slaan den Eersten *Nederduitschen Bijbel*, in den Jaare 1477 te *Delft* gedrukt, in twee Deelen in Folio. In denzelven worden geene afdeelingen in Verzen gevonden. Dezelve is zeer net gedrukt. De onderscheidingen zijn alleen groote Voorletters, rood en blaauw, met de pen daar bij geschreeven. Die Uitgave was geene nieuwe Overzetting, maar genoegzaam woordlijk die, welke, omtrent den Jaare 1300, naar de *Latijnsche Vulgata* gemaakt werd. Van deezen Bijbel, die zeer zeldzaam voorkomt, treffen wij een zeer leezenswaardig berigt aan bij J. LE LONG, *Boekzaal der Nederduitsche Bijbels*, bl. 365, vergeleeken met bl. 229. DE VERTAALER.

WAARNEMING WEGENS EENE VROUW, OVERLEDEN NA HET GEBRUIK VAN TWEE LOOD ROTTENKRUID; HET NUT DER ZEEP-ONTBINDING IN DERGELIJKE GEVALLEN AANGETOOND; BENEVENS DE STAAT DER INGEWANDEN NA DEN DOOD. Door J. REYNDERS, *Med. Doct. te Groningen.*

Den 12 Junij des vorigen Jaars 1804, des avonds ten half 6, wierd ik verzogt te komen ten huize van den Joodschen Koopman N. N., wiens Vrouw, volgens de boodschap, zich van een verdagt poeder had bediend. Bij nader onderzoek verhaalde mij de meid, dat hare Vrouw, onder het eeten van gort met karnemelk, een wit poeder had gemengd, en kort daar op was benauwd geworden; dat men dus op kwade vermoedens was gekomen, haar terstond bij de Apothekers had rond gezonden, en eindelijk had opgespoord, dat hare Vrouw 2 lood gewoon Rottenkruid had gekogt. De Apotheker had haar dit eerst geweigerd, doch op sterk aanstaan, met voorgeven dat haar volk het hebben moest om rotten en muizen te doden, eindelijk gegeven.

Op deze verklaring der meid vroeg ik de Patiente, die in de dodelijkste angsten lag, maar haar volle bewustheid nog had, of zij die 2 lood Rottenkruid met haar middagspijs genuttigd had? en zij antwoordde mij: ja, ik heb het gedaan!

Daar nu het gif, in die hoeveelheid, reeds 3 uuren in de maag gewoed had, was 'er zeker gene verwagting van redding; doch het kwam mij voor, eene proef te moeten nemen van de middelen, tot ontruiming en verdere verstoring van dit gif, aangeprezen door Dr. S. HAHNEMAN, in zijne Verhandeling, *uber die Arsenik-vergiftung, ihre Hulfe und gerichtliche Ausmittelung.*

Ik spoedde mij dus naar den naasten Apotheker, en liet mengen een half pond witte Zeep met 2 ponden water; dit mengsel was binnen weinige minuten gereed, en ik diende de Patiente alle 5 tot 10 minuten, zo geregeld men konde, een theekopje vol toe, en hier

menschen gebruiken water en melk met zuiker, om het braken gemakkelijk te maken.

De Patiente deed dit vlijtig, (als nog wenschende behouden te worden) en op het gebruik van ieder kopje volgde braking met Rottenkruid; ten 7 uuren was het mengsel op gebruikt, benevens eene grote hoeveelheid water en melk; de Patiente wierd bezeffeloos, en stierf ten half agt. Voor het overige had ik niet verzuimd, zulke middelen aan te wenden, als de Kunst aan de hand geeft; ook had ik reeds eene genoegzame hoeveelheid van het zogenoemde met Zwavelleverlugt verzadigde water in gereedheid, door Dr. HAHNEMAN alsdan aangeprezen, wanneer de maag, zo veel doenlijk, van het Rottenkruid gezuiverd is.

Des anderen daags had de Heer VAN WARTUM, Stads Fiscaal, de vriendlijkheid, mij te nodigen bij de schouwing van het Lijk, het welk door den Heer M. BUSCH, als Stads Physicus, verrigt wierd.

De maag dan onderzoekende met alle nauwkeurigheid, vond men in dezelve ongeveer 3 greinen Rottenkruid; in het *duodenum*, of den twaalfvingerigen darm, was geen spoor van Rottenkruid te vinden, noch verwoesting door hetzelve in den binnensten darmrok; het gif scheen zig geplaatst te hebben tusschen den binnensten darmrok; 't welk de Heer BUSCH meende meermalen het geval te zijn, dat, namelijk, het Rottenkruid, in vele gevallen, als het ware aankleeft tusschen den binnensten maagrok, en het *duodenum* vrij laat; terwijl voor het overige de maag alle verwoesting ondergaan had, die het gebruik van Rottenkruid na zig sleept.

Wanneer men nu de grote hoeveelheid Rottenkruid in aanmerking neemt, had zeker de Zeep-ontbinding alles gedaan, in dit geval, wat men van een hulpmiddel kon verwagten; en ware men hier tijdig geroepen, misschien zou de Patiente behouden zijn gebleven.

Dewijl men nu enkele keren in ons Vaderland dergelijke gevallen ziet gebeuren, zomtijds opzettelijk, zo als in dit geval, ook zoms bij ongeluk, zo is het zeker van groot nut, zodanige middelen te kennen, die overal te vinden of bij de hand zijn, en in weinige minuten kunnen bereid worden. Men vindt toch overal Jerusalemsche, Venetiaansche of Bostonner Zeep; men schrapt ze fijn, en in weinige minuten is dezelve ontbonden, en geschikt om aangewend te worden.

Dit is nog het geval alleen niet, maar zij maakt het Rottenkruid reeds min ſchadelijk, gelijk blijkt uit Dr. HAHNEMAN'S proeven § 55 in het boven aangehaald Werk: „ Bij of door de warmte des menſchelijken lichaams laten zig binnen 10 minuten 50 grein matig „ fijn gepulveriſeerd Rottenkruid, in 8 oncen water be„ hoorlijk omgeroerd, ontbinden, waar bij gemengd „ zijn 150 grein droge Zeep." — Ook de proeven, door denzelven genomen, bewijzen derzelver voordeel boven alle andere middelen.

Hij liet, namelijk, vervaardigen ronde houten bollen van Ruig, om zo veel mogelijk den binnenſten maagrok voor te ſtellen; bevogtigde dezelve met water; ſtrooide 'er Rottenkruid tusſchen; en bevond, dat eene brijagtige vogtigheid het Rottenkruid met zig voerde, na alvorens dit door velerhande vogten te vergeefs beproefd te hebben, § *186*, *187* en *188*.

Ik acht het niet ondienſtig, *kortelijk hier bij te voegen* de manier, op welke hij zulke Patienten *wil behandeld* hebben, § 223. Men lost (bij dergelijken Patient geroepen zijnde) zonder tijdverzuim 1 pond beste witte Zeep op in 4 ponden water; de Zeep wordt op een Rijfijzer klein gemaakt, of met een mes geſchrapt; men doet ze in een pot, die, wegens het overlopen, 8 ponden kan bevatten; men giet het gemelde water op de fijn gemaakte Zeep, ſchudt het onder elkanderen, en laat het 2 minuten lang koken; ſchudt het nog eens onder elkanderen; en zo is dit kragtig hulpmiddel in gereedheid, en moet warm worden gehouden, opdat het niet ſtijf worde.

Dit mengſel geeft men den Kranken kopjes-wijze in. Is de Zieke een perſoon van rijpen ouderdom, als tusſchen de 20 en 60 jaren, zo kan men hem een kopje geven, waarin 5 of 6 lood water gaat, alle 3 of 4 minuten; dus wordt ongeveer in 2 uuren dit mengſel van 5 ponden gebruikt.

Een perſoon van 16 tot 20 jaren kan 4 ponden, van 12 tot 16 jaar 3 ponden; een kind van 8 tot 12 jaar 2 ponden, en een van 6 tot 8 jaar één pond van dit mengſel gegeven worden, doch in de bepaalde doſis en tijd.

Wanneer na een kwartier uurs gene braking ontſtaat, kan men den vinger in de keel brengen, of met eene met olie beſmeerde ganzenveder de keel prikkelen, om

al-

alzo braking te verwekken. Het spreekt intusschen van zelf, dat verder zulke middelen bij de hand moeten genomen worden, die de omstandigheden mogten vereischen.

Is de opgegeven tijd voorbij, en de nodige hoeveelheid sterke Zeep-oplossing gebruikt, zo is het voornaamste geschied, wat mogelijk was; en zo door deze behandeling het vergif niet door den mond uitgebraakt is, zal men zig te vergeefs vleien, op eene andere wijze door braken in form van poeder hetzelve te ontlasten; ook is deze behandeling niet alleen met betrekking tot Rottenkruid heilzaam, maar ook voor alle zoorten van schadelijke zaken, die eene rassche hulp vorderen.

Ter verdere verstoring van het Rottenkruid prijst HAHNEMAN, en wel vooral aan die genen, welke in Steden wonen, het met Zwavelleverlugt verzadigde water aan; en om dit water zo ras mogelijk bij de hand te hebben, wordt de bereiding dus opgegeven, § 223.

Men neemt eene glazen flesch met 2 ponden zuiver lauw Water, tot aan den hals gevuld; gepulveriseerde Kalklever (*) 4 dragm.; gezuiverden Wijnsteen (*Cremor Tartari*) 5 dragm.; sluit de flesch met een goede kurk, en schudt dit mengsel 10 minuten lang; men laat het grove poeder zinken, en giet de bereide stinkende melkkleurige vogtigheid van zijn zetsel af, in eene andere flesch, waarin gedaan zijn 3 of 4 theekopjes Melkroom, of 3 of 4 lood Senegal, of een lood Tragacantgom (gepulveriseerd); men sluit de flesch, schudt het mengsel eenige minuten, tot het is opgelost; men geeft den Zieken hiervan te drinken, zo echter, dat de flesch telkens goed gesloten worde.

Van dit water geeft HAHNEMAN het volgende getuigenis, § 226. Het met Zwavelleverlugt verzadigd, met Melkroom (of Olie met versche Eidoiren samen geroerd)

(*) Kalkzwavellever bereidt men, hier toe dienende, door eenige minuten gelijke delen Zwavel en ongebluschte of verschgebluschte Kalk wit te laten gloeijen. (Des noods kan men Krijt nemen; doch deze bereiding is langer van duur.) Dit gaat het snelste in een Smidsvuur: binnen 16 minuten is dus de lever, en na nog 15 minuten het water gereed; eene gezwindheid, die in zulke gevallen de voorkeur verdient.

voerd) aangemengd water is het grootste en onvergelijkelijkste hulpmiddel, waardoor alle agtergeblevene Arsenikdelen geheel onschadelijk gemaakt, en, om zo te spreken, vernietigd worden. Dit water met de te gebruikene dranken moeten zo lang gegeven worden, tot dat men zeker is, dat 'er geen Gifdelen meer overig zijn.

De nakuur, offchoon het Gif uit het lichaam is, behoort aangewend te worden, en is in geen beter geneesmiddel te vinden, dan in het gebruik van frisch gemolken Melk, b. v. Koemelk; doch het beste is van niet herkauwende Dieren, als Menschen-, Ezelinne- of Paardenmelk: ook moet de Patient, in de eerste 14 dagen, geen ander voedsel gebruiken dan de gezegde melk; doch door het lang gebruik der melk volgen wel eens verstoppingen, welke door het gebruik van Selzerwater, of ook door een Clijsteer van melk met lauw water, moeten weggenomen worden.

Volgt 'er stoelgang van wateragtige stoffe, met onverduwde brokken van eene grauwe of zwarte kleur, met neiging tot stoelgang, zo doet men clijsteeren van melk, met slijm van Arabische gom vermengd; doch wanneer dit een gevolg is van verzwering der eerste wegen, is het een voorbode des doods; maar dan is 'er een schrikkelijke stank bij, een onwillige afgang, en eene dubbele derdendaagsche koorts.

Bij Chronischen Loop kan men Melk, doch afgekookt, laten gebruiken, Bronkuren, Plaizierreisjes, als het de Patient kan verdagen, een Infusum van *Lign. quass.*, enz. enz.

Na het gebruik van de Melk, gedurende 14 dagen, zonder verdere symptomata, kan men beginnen met soepen van runder-, kalver- of hoendervleesch, na voormiddags eene goede hoeveelheid melk gebruikt te hebben; men neemt verder, als 'er geen koorts meer is, weder vaste spijzen, bittere artzenijen, en besluit de kuur met sterkere bewegingen, vrije lugt, Pijrmontswater, enz.

Na dus kortelijk Dr. HAHNEMAN's behandeling in dergelijke gevallen opgegeven te hebben, komt het hier te pas, nog een geval op te geven, 't welk mij in het voorleden jaar is voorgekomen, en de nuttigheid der Zeep-oplossing klaar zal aantonen.

De Schipper N. N. liet mij verzoeken, spoedig ten

zij-

zijnen huize te komen. Ik vond Man, Vrouw en Kind dodelijk benauwd; en, na alles opgefpoord te hebben, kwam het 'er op uit, dat zij veel Schapenmelk hadden gebruikt: deze Schapen waren daags te voren gewasfchen met een mengfel van Rottenkruid en water, om hen van het Schurft te zuiveren. (Eene manier, in onze Departementen onder de Boeren zeer in zwang.) Men kon dus gene andere reden vinden, dan dat het Rottenkruid zig vermengd had met de Schapenmelk.

Ik liet terftond een pond witte Zeep en vier ponden water famen mengen; de Patienten, alle 5 a 6 minuten, zo veel doenlijk was, een theekopje daarvan gebruiken, en nu en dan tusfchen beiden een kopje of 2 water en melk drinken, om het braken gemakkelijk te maken. Dit mengfel was in 2 uuren gebruikt en uitgebraakt, en zij bevonden zig na dien tijd volmaakt wel; zo dat ik geen reden vond, om vervolgens iets meer te doen gebruiken, dan in de eerfte dagen ligte melkkost, enz.

WAARNEEMINGEN OP EENIGE MINBEKENDE MOLLUSCAS. Door J. B. G. M. BORY DE ST. VINCENT.

(Ontleend uit diens *Voyage dans les quatre principales Isles dans la Mer Africaine.*)

Van *Teneriffe* na *Isle de France* zeilende, zagen wij, bij een ftillen morgenftond, langs de zijde van het Schip heenen drijven dat Zeefchepzel, 't welk de Matroozen de *Galei-visch* noemen, door LINNÆUS zeer oneigen *Holoturia phyfalis* geheeten. Dit fchepzel beftaat uit eene doorzigtbaare blaas, van eene verbaazende grootte en eene fraaije roozenkleur, na het purper trekkende, met een kiel (als ik het zo mag noemen) festonswijze gevormd, en boven op gevouwen als een vrouwen-rok. Door dit gedeelte boven het water op te heffen, dient het tot een zeil. Eene menigte van voelers fteeken ter zijde uit, en dienen dit Zeefchepzel om den prooi ten leevensonderhoud te grijpen en te verflinden, of om als voor anker te liggen, en zich op de

de oppervlakte des waters als vast te hegten. Dit Dier wordt voor zeer vergiftig gehouden.

Het gelukte ons op deezen tijd niet, een enkele van die soort te vangen. Dan het magtig worden van eene andere *Mollusca* vergoedde deeze teleurstelling. De zeer groote fijnheid van de grijpers deezes schepzels is, buiten twijfel, de oorzaak van de gebrekkigheid der kennisse daaraan, alsmede van de onvolkomenheid der afbeeldingen, welke men 'er van gegeeven heeft. LINNÆUS beschreef een gedeelte van eene soort van het zelfde geslacht onder de benaaming van *Medusa porpites*.

Over het algemeen is, bij stil weêr, de effe, en tot eene verbaazende diepte doorschijnende, Zee met ontelbaare Diertjes opgevuld, welke zigtbaar zijn voor 't oog der geenen, die zich gewend hebben om 'er na te zoeken, doch die in 't eerst niet gemaklijk onderkend worden, uit hoofde van de doorschijnendheid der lichaamen. De meeste dier Zeeschepzelen zijn schaars aan de Natuurkundigen bekend. BOSC heeft, op zijne *Reis* van *Bourdeaux* na *Noord-America*, een groot getal waargenomen, desgelijks door mij gezien.

Weinige dagen naa het vangen van evengemelde *Medusa porpites*, vielen ons verscheide *Molluscas*, die wij nieuwe mogten heeten, in handen. Derzelver lichaam is cijlindervormig, vrij vast, aan 't eene einde dun, doorschijnend en eenigzins geelagtig. Het geheele lichaam is vol kleine stippen, donkerder geel van kleur; de oppervlakte is voorts bedekt met ongelijke verhevenheden, van dezelfde natuur als de rest des lichaams. Het éénig bewijs van leeven, 't welk deeze Zeeschepzels geeven, is eene geringe opzwelling bij het aanraaken. De lengte is zeldzaam meer dan vijf duimen; de dikte één duim, en alles is, als 't ware, in een kooker of scheede beslooten. In het uiterlijk voorkomen gelijkt dit Diertje zeer veel op MULLER's *Holoturia elegans*. Het geeft geduurende den nagt zeer helder licht van zich, waarom ik 'er den naam van *Monophora noctricula* aan gegeeven heb. Dit geslacht brengt zeker zeer veel toe tot het lichtgeeven des Zeewaters.

Tusschen de Linie en *Isle de France* deeden zich veele tot nog toe onbeschreevene *Molluscas* op. Wij zagen op die zelfde Breedte eene nieuwe *Hyalæa*, die op het water zwemt, op dezelfde wijze als een kapelletje in de lugt

legt vliegt: wij noemden dezelve *Hyalea papilionacea*. — Het zeldzaamste van alle Zeeschepzelen, welke wij hier aantroffen, was eene *Mollusca*, van welke ik nimmer een ander voorwerp heb aangetroffen. Langen tijd hadden wij dit Diertje waargenomen, eer wij ontdekten, dat het omgeeven was met een bekleedzel, zo doorzigtbaar als het helderst glas. Onbewust van dit overtrekzel, hadden wij het in 't behandelen gebroken. — Wij beklaagden ons hierover te meer, dewijl deeze *Mollusca* eene nieuwe soort uitmaakt in het schoone geslacht der *Carinaria*, 't welk, tot heden toe, slegts uit ééne soort bestaan heeft: ik gaf 'er den naam aan van *Carinaria fragilis*.

MANIER, OM DE BEVRUCHTING VAN ZOMMIGE BOOMGEWASSEN, DOOR MIDDEL VAN EENE INENTING DOOR LEIDERS, (*Greffe par aproche*) TE BEVORDEREN.

Men vindt in de Reis van den Heer BORIJ, door *Africa*, eene waarneeming van gewigt, betrekkelijk tot de Nootmuscaatboomen, die men thans met groot voordeel plant, op het Fransch Oostindisch Eiland *Reunion*; welke uitvinding men verschuldigd is aan de zorgen en ijver van den Heer HUBERT, een beroemd Landbouwer in deeze Colonie.

De *Myristica Officinalis*, of Nootmuscaatboom, door LINNÆUS gerangschikt onder de Veelmannige eenwijvige Gewassen (*Polyandria Monogynia*), en dus beschouwd als een tweeslagtige Boom, wierd bevonden te behooren onder de Tweehuizige (*Dioecia*). Om denzelven vruchten te doen draagen, bleek het, dat men de mannelijke boomen bij de vrouwelijke moest plaatzen; eene zwaarigheid, die den bouw van dien boom in het groot geweldig bezwaarde. Buitendien was 'er nog eene zwaarigheid te overwinnen, te weeten, het groot verlies van grond; in eene Muscaatnooteboom-plantagie, veroorzaakt door de mannelijke boomen, die, behalven de bevruchting der vrouwelijke bloemen, van geenerlei nut zijn. De Heer HUBERT nam deeze zwaarigheid weg, door vrouwelijke Nootmuscaatboomen op de mannelijke in te enten, 't geen hij volbragt door middel

del van leiders, waardoor hij de onnutte mannelijke boomen in vruchtbaare vrouwelijke veranderde: zijnde hij, door overtuigende proeven, verzekerd, dat men, door maar één mannelijken tak aan ieder boom te laaten, van de bevruchting zekerder was, dan op de gewoone wijze; dewijl dus de beide Sexen te zamen bloeiden.

LEEVENSBERIGT VAN DR. SIMS.

(Uit het *Engelsch.*)

Om wijze reden is den Mensch een trek ingeschaapen, welke hem aandrijft om bekend te worden met de Leevensgeschiedenis van uitsteekende Characters. De Leevensbeschrijvingen van Staatslieden en Krijgshelden zijn voor ons bijzonder belangrijk, dewijl van hun somtijds het lot van Volken en Staaten afhangt; terwijl de zagte loop der bedrijven van andere menschen slegts eene geringe maate van belangneeming verwekt, uitgenomen in een bijzonderen kring, die het genoegen gesmaakt hebben van der zodanigen belangrijkheid te kennen, of in hunne vriendschap te deelen. 'Er zijn, nogthans, *openbaare Stichtingen*, die tot een bijzonderen roem strekken van de Landen, waarin zij plaats grijpen; — geen Stichtingen van Vorsten, maar van bijzondere Persoonen, en welker duur afhangt van deezer poogingen tot instandhouding. Wanneer zodanige Stichtingen ingeweeven worden in de Leevensberigten van zulk een Persoon, zijn dezelve bekwaam om de leevendigste deelneeming te verwekken. Tot staaving van deeze laatste aanmerking, kan het Leevensberigt van Dr. SIMS, 't geen wij hier onzen Leezeren aanbieden, dienen.

Dr. SIMS werd in 't jaar 1741 gebooren, in het Landschap *Down*, in het Noorden van *Ierland*. Zijn Vader was 'er Leeraar onder de *Dissenters*. Gelijk de zodanigen, die eene bestemming hebben, om vervolgens, in hun leeven, met bijzonderen glans uit te schitteren, niet zelden, in hunnen vroegen leeftijd, op de laagere Schoolen, reeds blijk geeven van 't geen men van hun in rijper

per jaaren te wagten heeft, zo was het met den jongen SIMS gelegen.

Groote vorderingen in de taalen en voorbereidende geleerdheid gemaakt hebbende, werd de Heer SIMS na *Edinburg* gezonden, waar hij, geduurende vier jaaren, zich met veel ernsts op de Geneeskunde toelag. Hij stondt daar bekend als bij uitstek vlijtig. Door het afsterven van nabestaanden, hadt hij eenig geld te zijner beschikking. In stede van te *Edinburg* zich tot Doctor te laaten bevorderen, gelijk hij, met grooten lof voor zichzelven, zou hebben kunnen doen, besloot hij, de Hoogeschool te *Leijden* te bezoeken, en op dezelve de Lessen van de toen in de Geneeskunde beroemde Hoogleeraaren te hooren. Hier voltrok hij zijne opleiding tot Arts, en werd tot Doctor bevorderd.

Met den jaare 1765 zette hij zich te *Dungannon*, in het Noorden van *Ierland*, neder, nabij welke Stad zijn Vader zijne standplaats hadt. Hier stelde hij zijne opgedaane kundigheden, in het vak der Geneeskunde, te werk, en maakte zulk eenen opgang, dat hij welhaast in die Landstreeke de geheele practijk aan zich trok.

Sehoon hij steeds in zijne practijk zo veel te doen hadt, dat zes Artsen naderhand onder elkander zulks gaarne deelden, was, naa zijns Vaders overlijden, zijne zugt tot uitbreiding zijner kundigheden zo groot, dat hij *Ierland* verliet, en na *Londen* ging, met oogmerk om de Lessen, te dier Stede gegeeven, te hooren. Vreezende dat hij te bekrompene begrippen, ten opzigte van de Geneeskunde, dusverre mogt hebben opgedaan, trok hij verder na *Parijs*, en deedt eene reis op 't Vasteland, om den kring zijner Geneeskundige Weetenschap wijder en wijder uit te breiden.

Londen is het eigenlijk tooneel in *Engeland*, om groote talenten en bekwaamheden ten toon te spreiden; maar Dr. SIMS hadt 'er geen vrienden of bekenden, die hem dienst konden doen; en, schoon in *Ierland* zo zeer gezogt en bewonderd, was hij te *Londen* slegts bekend aan eenige weinigen zijner Mededoctoren. En, 't zij met oogmerk om zich bekend te maaken, of haakende, om, bij zijne wederkomst in *Engeland*, zich te *Londen* neder te zetten, gaf hij, ten jaare 1778, een Werk uit over de Koortzen, 't welk hem onmiddelijk als een oordeelkundig en ervaaren Arts deedt kennen. Dit zijn Werk

ge-

genoot naderhand de eer van in 't *Fransch* en *Hoogduitsch* vertaald te worden.

Binnen *Londen* hadden, ten dien tijde, eenige gezette Vergaderingen van Geneesheeren plaats; doch deeze waren zo slegt ingericht, en werden zo gebrekkig gaande gehouden, dat zij, door oneenigheid der Leden, vervielen.

Thans deedt 'er zich eene gunstige gelegenheid op, om eene Stichting te doen gebooren worden, der Hoofdstad van het *Britsche* Rijk waardig, en welke een bestendigen bloei beloofde. Maar deeze taak vorderde de onderneeming van eenen in de kragt zijns leevens, met de bedaardheid en invloed van hoogere jaaren, alsmede het verzamelen van de verstrooide Leden der voorige verbrokene inrichtingen in *Londen*; deeze moesten tot één gebragt, en aan dezelve de heilzaamste en bestendigste wetten gegeeven worden; — dit vorderde, met één woord, een Man, bekleed met die bekwaamheden en dat vermogen, 't geen Dr. SIMS bezat. Hij was het, die, in den jaare 1773, uit deeze wrakken van Geneeskundige Societeiten, de Geneeskundige Societeit van *Londen* schiep en inrichtte, voor welke hij eene Redenvoering deedt, die met zeer groote toejuiching aangehoord, en, op ernstig verzoek der Leden, gedrukt werd. Het aantal dier Leden klom welhaast tot meer dan negentig, allen in de Geneeskunde beroemde Mannen. Het oogmerk deezer Societeit strekt enkel ter mededeeling en verspreiding van Geneeskundige Weetenschap. Het was de eerste Societeit in *Londen*, waarin Eerbelooningen werden aangeboden voor de beste *Stukken*, daaraan medegedeeld; en de ingediende Schriften der Leden werden van tijd tot tijd uitgegeeven.

Uitdeelingen van Geneesmiddelen, en het voor niet bedienen der Armen in *Londen*, waren reeds, in de voorgaande Eeuwe, den oorsprong verschuldigd aan het Koninglijk Collegie van Geneesheeren. Dan de Burgerij van *Londen*, niet met genoegen ziende, dat de Geneesheeren, behalven dat zij hunnen tijd aan het bezoeken der Zieken besteedden, zelve de kosten der Geneesmiddelen betaalden, maakte, uit eigen beurs, inrichtingen van denzelfden aart als die van het Koninglijk Collegie. De oudste Stichting van dien aart was, naastdenkelijk, de algemeene Uitdeelplaats (*Dispensary*) in *Aldergate Street*, on-

onderfteund door vrijwillige giften en jaarlijkfche toelagen. Het ontbrak deezer liefderijke Stichting, in den jaare 1774, aan een Geneesheer. Dr. SIMS werd met eenpaarige ftemmen daartoe verkoozen: dit opende hem een ruim veld, om zijne uitfteekende bedreevenheid in de Geneeskunde ten toon te fpreiden.

Het gerugt deezer Inrichting verwekte, door de wijze, op welke dezelve werkte, een algemeen verlangen om dergelijke daar te ftellen, waardoor men zo veel goeds kan doen met eene geringe uitgave. Eenige groote en edelmoedige Menfchenvrienden hadden des alleen een voorftel te doen, en de oprichting werd ras algemeen: en mogen wij Dr. SIMS tellen onder de eerfte Voorftellers en Stichters van de *Westminfter general Dispenfary*, van de *Surrey Dispenfary*, van de *Middlefex Dispenfary*, alsmede die voor de Inenting is opgericht. Stichtingen, die veele andere van gelijken aart tot aanmoedigende voorbeelden geftrekt hebben.

Dr. SIMS was ook werkzaam in het vormen van het *Margate Ziekenhuis*, alsmede een allerijverigst voorftander en bevorderaar van de Societeit, bekend onder den naam van de *Humane Society*, gegrond door de Menfchenvrienden Dr. HAWES en Dr. LETTSOM.

De onvermoeide Dr. SIMS hadt ten dien tijde het groote plan gevormd om *Dispenfaries* door de geheele Stad aan te leggen, alsmede een *Centraal Hospitaal*. Onderfcheide Hoogleeraars moesten 'er verkoozen worden, die in alle de takken van Geneeskunde onderwijs gaven; en misfchien koesterde hij de wijdftrekkende hoope, dat de wijsheid der Wetgeevinge dit zou bevestigen, en een Genees- en Heelkundig Collegie daarftellen, 't welk Diplomas in Genees- en Heelkunde verleende; dewijl *Londen* de beste gelegenheid oplevert om lijken ter ontleeding te krijgen, en den loop van onderfcheide Ziekten na te gaan.

Plans, ter bereiking van dit wijdftrekkend oogmerk, werden uitgegeeven, en Infchrijvingen geopend; wanneer Dr. SIMS vernam, dat het oogmerk der Leden te *Londen* geen ander was, dan om die Inrichting te ontbinden, van welke hij gezegd mogt worden de Vader te weezen. Door het misfen van zijne tegenwoordigheid, was oneensgezindheid bij de Leden ingefloopen, en de bijeenkomften beftonden uit niets anders dan twisten en fchelden: het was zelfs niet zonder leevensgevaar, dat

hij zich aankantte tegen de woelende en luidschreeuwende partij, die ter ontbinding besloten hadt, en dezelve wilde doorzetten. De Societeit was, in het verloop van dertien jaaren, tot achttien Leden verminderd. In 't einde won de rede veld, de goede orde werd herbooren, en Dr. SIMS tot Voorzitter benoemd.

In deezer voege mag hij gezegd worden de Geneeskundige Societeit te *Londen* herschaapen te hebben. Het verder gelukkig slaagen was geëvenredigd aan zijne poogingen. — Dr. LETTSOM, wiens onderscheide groote en verdienstvolle werkzaamheden, bij deeze en andere gelegenheden betoond, eene dankbaare Naakomelingschap, door geen nijd van het schatten der waare verdienste verwijderd, beter zal erkennen, kwam Dr. SIMS te hulpe, en, bij eene gifte zo groot als edelmoedig, deedt hij der Societeit ten geschenke een vrij Huis in *Bolt-Court*, 't geen hij kogt en voor altoos ten gebruike gaf.

Door de poogingen deezer twee *Voorstanderen* van Weetenschap en Vrienden van het Menschdom, kwam 'er welhaast een groote toevloed van nieuwe Leden; en in 't volgend jaar zag het eerste Stuk van de *Londensche Geneeskundige Societeit* het licht. — In dit Deel vindt men van Dr. SIMS twee belangrijke Verhandelingen: de eene prijst eene nieuwe behandeling aan tegen de Doofheid, ontstaande uit verhinderingen in de buis van *Eustachius*; de andere prijst een voldoend middel aan, ter geneezing van de Scharlakenkoorts; naamlijk het Vitriool-zuur: deeze ziekte sleepte 'er duizenden 's jaarlijks weg, en was tot hiertoe niet gelukkig behandeld, door mangel van de inagtneeming dier allerbelangrijkste ontdekking, en door de hardnekkige vooroordeelen der Geneesheeren, om in die kwaal Kina en Wijn toe te dienen. — Het tweede Deel kwam ten jaare 1789 uit. In 't zelve was van Dr. SIMS hand eene vertaaling van een *Grieksch* Handschrift, over het in- en uitwendig gebruik van Olie, ter geneezing van de Watervrees; alsmede over de geneezing der Geelzugt, door eene nieuwe wijze van baaden in water, waarin erten gekookt waren. — In het derde Deel, ten jaare 1792 uitgegeeven, was van Dr. SIMS een stuk over eene nieuwe wijze van de *Paracentesis*, naamlijk aan den Navel. — In het vierde Deel, 't geen in den jaare 1795 het licht aanschouwde, is van hem een belangrijk stuk over het inwendig gebruik van het Salpeterzuure Zilver, in Vallende Ziekten. —

In

In het vijfde Deel ontmoeten wij van hem een zeer vernuftig ſtuk over de onderſcheide ſoorten van Krankzinnigheid; alsmede een'ge nadere aanmerkingen over de Scharlakenkoorts; en, eindelijk, een ſtuk, behelzende verſcheide Geneeskundige wenken en vraagen.

Alles ſcheen thans zamen te loopen om deeze Inrichting der *Engelſche* Natie waardig te maaken: Een genoegzaam aantal van Leden; overvloed van nuttige ingeleverde Stukken; eene groote en ſtandhoudende eensgezindheid; een Voorzitter, geheel tot dien post gevormd; een fraai Huis, en eene redelijk goede Boekerij, meest uit hedendaagſche Werken beſtaande; dan, verre was die Boekverzameling van alles te behelzen, wat tot de Geneeskunde behoorde. — Bekend was het, dat Dr. SIMS, door den arbeid van verſcheide jaaren, eene Verzameling bezat van meer dan zesduizend Boekdeelen over de Geneeskunde, behalven ontelbaare losſe Verhandelingen; en, om een onſterflijken naam aan deeze Societeit te geeven, ſcheen 'er zulk een Boekenſchat aan te ontbreeken. Men deedt, diensvolgens, door Dr. LETTSOM en de andere medebeſtuurders der Societeit, een voorſtel aan Dr. SIMS, om deezen onwaardeerbaaren ſchat te verkrijgen: en, tot 's Doctors eere, deedt hij afſtand van zijne, met zo veel moeite en kosten verzamelde, Boekerij, voor eenen prijs, die de helft niet kon haalen van 't geen dezelve gekost hadt. Een Boekenlijst daarvan is gedrukt voor de Leden, en maakt een dik octavo Boekdeel uit.

Uit eene bijzondere hoogagting voor zommige Leden, deedt Dr. SIMS voor zich zelven ſchilderen en voor het algemeen in plaat brengen de Pourtraiten van tweeëntwintig der Leden. Het ware te wenſchen geweest, dat die van veele andere Leden tefſens waren geſchilderd en in plaat gebragt: zodanig eene keuze is een kiesch en teder ſtuk. Maar zulks zou de kosten der Plaaten zo zeer verhoogd hebben, dat het oogmerk der Uitgeeveren niet bereikt werd; de Heeren MEDLEIJ, de Schilder, en de Heer BRAWHITE, de Graveerder, eenigermaate daarvoor beloond zijnde. De Titel is: *The principal Inſtitutors of the Bolt-Court Medical Society.* Regtmaatigheid zou iemand veelligt doen vraagen, of de Perſoonen van Dr. THORNTON, die ſlegts een nieuw Lid was, en ook Dr. JENNER, eigenlijk geen plaats hadden moeten ruimen voor oudere Leden? — Ter gelegenheid

van de uitgave dier Beeldtenisſen verloor Dr. SIMS iets van dat gemeenzaame, hem voortijds zo eigen; doch zijne oogmerken waren goed, en wij mogen met genoegen vermelden, dat 'er geen openbaar misnoegen uit ontſtaan is.

In het jaar 1788 werd hij tot Voorzitter gekoozen in de *Philanthropiſche Societeit*, van welke hij onder de eerſte oprichters geteld werd: dit Voorzitterſchap ſtondt hij vervolgens af aan den Hertog VAN LEEDS, die tot dien tijd toe hun eerſte Vice-preſident geweest was. De moeilijkheden, waarmede hij in dit geval te worſtelen hadt, waren groot, en herkomſtig van den eerſten Theſaurier, Mr. JOUNG, die tusſchen de twee- en drieduizend Ponden St. der kasſe ontſtal, daarbij belediging bij belediging voegende, in de dagpapieren en anderzins alle zijne voorige vrienden, en bovenal Dr. SIMS, mishandelende. Deeze, tot Voorzitter verkoozen, bezorgde van de Corporatie van *Londen* een inkomen, dat tienduizend Ponden St. waardig geſchat wordt, en in de daad onſchatbaar is voor deeze liefderijke Stichting.

Weinige Stichtingen, tot menschlievende oogmerken ſtrekkende, worden, zo verre ik weet, in *Londen* aangetroffen, of zij mogen roemen op Dr. SIMS, als Oprichter of Deelgenoot. In ſtede van de voordeelen zijns beroeps in de kostbaarheid eener welvoorziene tafel te beſteeden, zoekt hij altoos voorwerpen van bijzondere of openlijke weldaadigheid op: niet dat hij ten deezen opzigte de rol van een Gierigaart ſpeelt: want hij onthaalt menigmaal zijne vrienden op eene ruime en gastvrije wijze: maar 'er is niets buitengemeens, niets prachtigs; en, ſchoon in de Stad blijvende, is het onthaal zijner vrienden, niet het overdaadige, zijn beſtendig poogen. Hij bezit, in de daad, de zeldzaame kunst, om de rechte ſcheidlinie te trekken in alle omſtandigheden des leevens.

Schoon bedreeven in den geheelen kring der menschlijke weetenſchappen, maakt hij geene vertooning altoos van geleerdheid. Meer dan iemand tot heil des Menschdoms gearbeid hebbende, is hij daarop niet trotsch. Een opregt geloover in den Almagtigen, is hij zeer godsdienſtig, ſchoon hij tot geen Kerkgenootſchap behoore. In zijne daaden en in zijn geloof is hij een waar *Christen*. Ten opzigte van de Grooten ſpeelt hij nooit den vleijer. De Armen beſchouwt hij als zijne Medemenſchen. In

het

het Staatkundige omhelst hij de begrippen, die tot algemeen welzijn ſtrekken, zonder aan eene Partij verkleefd te zijn.

De post van Voorzitter in de Geneeskundige Societeit te *Londen* duurt één jaar en is verkieslijk. Dr. SIMS heeft nu die eere negentien jaaren genooten. Niemand heeft ooit, in dit vak, zich met meer waardigheids, en tevens met grooter minzaamheid, gedraagen. Geagt en bemind, boezemt hij ſteeds aandagt in. Zijn gedrag is tevens kloek en beleefd. Wanneer hij van het Voorzitters geſtoelte zijn gevoelen openbaart, heerscht 'er de diepſte ſtilte; in zijne voordragt ſchijnen bondigheid en welſpreekenheid te wedijveren voor de luisterende aandagt. Gelijk de *Romeinen* hunne Oudſten *Patriciers* noemden, van den naam van Vader afgeleid, zo vertoont Dr. SIMS zich ſteeds in dat eerwaardig en beminnelijk character; ſteeds neemt hij ter harte, ſteeds ijvert hij voor het welvaaren der *Bolt-Court Medical Society*.

De Oudheidkundige Societeit in *Londen*, alsmede de Koninglijke *Ierſche* Academie, roemt op hem als Medelid. Hij is Lid van Eer bij verſcheide geleerde Genootſchappen op het Vasteland van *Europa* en in *America*.

Grootmoedig goed, en waarlijk wijs, is hij den opgang, dien hij in zijn leeven gemaakt heeft, geheel aan zichzelven verſchuldigd. Wanneer eens het gordijn voor het tooneel zijner werkzaamheden zal vallen; wanneer duizenden, die zijne kunst behouden heeft, op een droevig deelneemenden toon zeggen: „ Dr. SIMS is niet „ meer!" — wanneer een andere Leevensbeſchrijver zal opſtaan; en in 't breede zijne loflijke en deugdzaame daaden vermelden: dan zal de Hemel zijne opregte ziel zegenen, en een dankbaar Land uitroepen: „ Dr. „ SIMS heeft, door eigen bijzondere waarde, nooit „ dorrende laurieren zich op 't hoofd gezet!" en de Naam van SIMS zal vooraan ſtaan op de lijst der groote Geneesheeren, en op dien van HOWARD volgen op de rolle der waardigſten onder de Menſchenkinderen.

BIJZONDERHEDEN VAN DE MELA, OF KERMIS, OP DE OEVERS VAN DE GANGES.

(Ontleend uit de *Asiatic Researches.*)

De Capitein THOMAS HARDWICKE, die, in het opgemelde *Engelsche* Werk, een Reisverhaal geeft van zijnen tocht na *Sirinagur*, deelt ons, wegens de *Mela*, aan de oevers van de *Ganges*, de volgende bijzonderheden mede.

Aan de oevers der gemelde Riviere vervoegt zich, 's jaarlijks, een verbaazend aantal menschen, ten einde aldaar hunne Wasschingen te volbrengen. Een *Mela* (zo veel als bij ons een *Kermis*) is 'er het gevolg van. 's Jaarlijks komen eene menigte van *Hindus* aan die geheiligde Rivier, en verblijven 'er eenige dagen. De tijd dier Godsdienstige Baading is, wanneer de Zon in het Teken van den *Ram* treedt; 't welk, volgens de berekening der *Hindus*, van een vast punt begonnen, thans omtrent twintig dagen laater komt, dan de Lentenagtevening. Dit viel, toen ik mij daar bevond, op den achtsten van Grasmaand voor.

Dan, om de twaalf jaaren, wanneer *Jupiter* in *Waterman* is, op den tijd dat de Zon in het Teken van den *Ram* treedt, is de volkszamenvloed allergrootst. Ik trof juist zodanig een tijdperk; en de menigte menschen, aan den oever van de *Ganges* toen verzameld, mag, mijns oordeels, bij eene maatige begrooting, op twee en een halve millioen zielen gesteld worden. (*)

Hoe-

(*) Die berekening moge verbaazend en vergroot schijnen; het is daarom noodig, eenig berigt te geeven van den grond, op welken dezelve rust. Kleine geldsommen worden betaald door allen, op de onderscheidene badplaatzen; en de Inzamelaars op elk derzelven rekening doende aan de *Melhunts*, die de Politie bestuuren, zijn verpligt een naauwkeurig register te houden, zo veel als eene plaats, zo vol gewoels, toelaat. Van den voornaamsten deezer Amptenaaren is deeze berekening ontleend. Hij, van wien ik dezelve ontvangen heb, hadt toegang tot deeze Staatslijsten; en het getal, hier boven uitgedrukt, is waarschijnlijk eer laager dan hooger dan het waare getal.

Hoewel de volbrenging van eenen Godsdienstpligt het hoofdoogmerk zijn moge, bedienen zich veelen van deeze gelegenheid tot het verrigten van zaaken en het drijven van eenen wijduitgestrekten handel. In deeze zamenvloeijing van Natien is het voor een weetgierig waarneemer eene stoffe van geen gering vermaak, de kleeding, de gelaatstrekken, de zeden enz. te beschouwen, welke de onderscheidene charactertekenen opleveren der Inwoonderen van *Cabal*, *Cashmir*, *Lahore*, *Butaan*, *Sirinagur*, *Cummou*, en de vlakten van *Hindostan*. Uit eenige deezer op een zeer grooten afstand gelegene plaatzen neemen geheele Gezinnen, Mannen, Vrouwen en Kinderen, de reis aan. Eenigen doen dezelve te voet, anderen te paard, en veelen, inzonderheid de Vrouwen en de Kinderen, in lange zwaare karren, met latwerk en schuins afloopende bedekzels, om tegen zonneschijn en regen bedekt te weezen: deeze zelfde rijdtuigen dienen hun, geduurende de *Mela*, tot huisvesting.

Onder de Inboorelingen van Landen, op zo groot eenen afstand verwijderd van alle gemeenschap met Blanken, was het eigenaartig te wagten, dat het gelaat, de kleeding en de verdere toestel der Heeren, die zich thans te *Hurdwar* bevonden, voorwerpen waren van de algemeene nieuwsgierigheid. Dan deeze ging alle mijne voorheen deswegen gemaakte denkbeelden te boven. Zo dikwijls wij in onze draagstoelen door de menigte heen gingen, volgden ons, in grooten getale, Mannen en Vrouwen, allen even zeer 'er op gesteld om ons te zien. Zij deeden door alle tekens en gebaaren hunne verwondering blijken. De oude Vrouwen inzonderheid begroetten ons met den diepsten eerbied: veele toonden 'er zeer op gesteld te zijn om eenig gedeelte onzer kleeding aan te raaken. Dit aan dezelve toegestaan zijnde, keerden zij terug met eene groete en zigtbaare blijken van voldoening.

Tusschen onderscheidene Secten van de *Hindus*, te deezer feestlijke gelegenheid zamengekomen, rees welhaast geschil over den voorrang; en, even als andere Secten, werden zij door Godsvrugt of Bijgeloof niet wederhouden, om zich op het zwaard, ter geschilbeslissing, te beroepen, en den heilig gekeurden grond met bloed te bezoedelen. Zo ziet men, dat de zugt na oppermagt en voorrang, zelfs onder Bedevaartgangers, de overhand heeft op Godsdienstig Eerbetoon!

BIJZONDERHEDEN VAN DE BROEDER- EN ZUSTERSCHAP VAN BELLI, AAN DE GOUDKUST.

De benedenste deelen van de *Goudkust* worden bewoond door de *Quojans*, onderworpen aan het veel magtiger Volk, de *Fosgians*. Deeze beide Volken erkennen de Opperheerschappij des Keizers van *Monou*. Dit Koningrijk is tot nog toe weinig bekend; men zou het kunnen houden voor een gedeelte des zeer wijduitgestrekten Rijks van *Molomugi*. Het stelzel van *Geestlijke Overheersching*, 't welk plaats grijpt in de verschillende Staaten van dat Rijk, heeft, hoe zeer dezelve veelerwegen den schepter zwaaije, geen gelijk in de Geschiedenisse.

Twee Instellingen grijpen 'er plaats in dit Rijk, die, wat derzelver Verborgenheden betreft, zeer veel gelijkvormigheids hebben met onze *Vrijmetzelaars Logies*.

De Koning is het zigtbaar Opperhoofd van de Broederschap, die den naam voert van BELLI: dezelve staat onder de bescherming van een ontzaglijk en geheimzinnig Weezen, welks gedaante verandert naar de willekeur des Opperpriesters. De zamenkomsten deezer Broederen hebben slegts om de twintig dagen plaats. Men heeft, ten dien einde, eene ruimte van acht of negen mijlen in den omtrek afgezonderd in een Bosch van Palmboomen, waar hutten opgeslaagen, en perken, bij wijze van beplanting, gemaakt zijn. Daar is het, dat Jongelingen, onder het beheer van Oudelieden, hunne Leermeesters, den tijd van hun Leerlingschap, welke vijf jaaren duurt, doorbrengen. Zij leeren aldaar worstelen, visschen, planten, jaagen, dansen, en de lofzangen ter eere van BELLI zingen. Het is hun strikt verboden, eenige kleederen hoegenaamd te draagen, en buiten den omtrek, hun voorgeschreeven, te gaan, of met iemand, dan met een ingewijden Broeder, staande dien tijd, te verkeeren. Men geeft geene verschooning altoos, wegens inbreuken, op die bepaalingen gemaakt. Het staat aan de Vrouwen niet vrij, dit geheiligd Bosch te naderen. Zij zouden, in zulk een geval, overgeleverd worden aan BELLI, die hun onder de ijslijkste folteringen zou doen omkomen. Deeze Jongelingen ontvangen, ten teken van Wedergeboorte, een nieuwen naam, op den tijd der Inwijdinge; en men stelt op hun, met een

heet

heet ijzer, het Teken van BELLI, 't welk van het oor tot de schouder gaat: het gelijkt op eene wonde, door krabben met de nagelen gemaakt. Den tijd van Leerlingschap verstreeken zijnde, geeven de Onderwijzers de Kinderen aan de Ouders weder, en zij worden toegelaaten deel te neemen in de openbaare zaaken.

Eene tweede Instelling gelijkt zeer op de evengemelde. Zij bestaat alleen uit Vrouwen, zamenkomende in een afgeslooten perk, welks toegang den Mannen ontzegd is. Huwbaare Dogters worden daar heen gebragt, in den nagt, door bedaagde Vrouwen, aan welker zorg en opzigt zij zijn toevertrouwd. Naa de Inwijding worden zij gebaad, het hair afgesneeden, en, zo ras zij de proeve der opsluiting ondergaan hebben, gaan zij geheel naakt. Haare lichaamen worden gewend aan het doorstaan van allerlei vermoeienissen. Men boezemt haaren geest geene zagte indrukken in. Dit maakt die verblijfplaats zeer somber en stil; zij leeren de Godsdienstgewoonten des lands, of liever de daar heerschende bijgeloovigheden.

Wanneer zij na haare ouderlijke huizen zullen terugkeeren, worden zij te gemoet gegaan door Oudevrouwen en andere ingewijde Dogters, die zich geheel naakt tot haar vervoegen, haare Inwijding vereeren met zang en dans in den nagt, tot het aanbreeken van den dag. Mannen, wien de nieuwsgierigheid mogt bekruipen om getuigen te weezen van die plegtigheid, zouden, bij de ontdekking, met den dood gestraft worden, of verpligt zijn, een Slaaf, in hunne plaats, ter doodstraffe over te leveren.

Het Genootschap van BELLI maakt een diepen indruk op aller geest, en oefent in den Staat een verbaazenden invloed. In elke Landsafdeeling is 'er een Opperhoofd dier Orde, gevolmagtigd om de bevelen van BELLI bekend te maaken.

De Broederschap oordeelt over moord, toverkunst en overspel, en doemt de schuldig bevondenen ter doodstraffe. Zij worden in een ontzettend digt Bosch gevoerd, waaruit zij nooit wederkeeren. Men is van denkbeeld, dat de Leden des Genootschaps van BELLI de magt des Duivels hebben, en dat zij allen kwaad, 't welk hun behaagt, kunnen doen, zonder vreeze dat hun deswegen iets zal overkomen. Zij worden ook nimmer, wegens eene hunner verrigtingen, ondervraagd.

TAFEREEL VAN DEN TEGENWOORDIGEN STAAT DER MAATSCHAPPIJE EN ZEDEN VAN HET HEDENDAAGSCHE ROME.
Door C. A. BÖTTIGER.

Zoo verre deeze Stad de Europifche Hoofdfteden van den eerften rang, ten aanzien van historifche belangrijkheid, overtreft, zoo verre is zij beneden dezelve, met opzigt tot het belang, 't welk door de werkzaamheid en de genietingen des gezelligen leevens in dezelve wordt verwekt. Hieromtrent duldt *Rome* geene vergelijking met *Londen* en *Parijs*, zelfs niet met *Petersburg*, *Weenen* of *Berlijn*, alwaar of een bloeiende Koophandel alle de voortbrengzels en fchatten van alle waereldoorden zamenvoert, of de majefteit van den throon door een luisterrijk Hof en een rijken Adel wordt verhoogd; alwaar allerlei talenten voorwaarts ftreeven na het aantrekkend doel van eere en geluk; alwaar, door den prijswaardigen naijver des vernufts, de kunften en weetenfchappen bloeien, terwijl nijverheid en weelde, onder den fcepter der fteeds afwisfelende Mode, den kring der menfchelijke genietingen door duizenden nieuwe uitvindingen uitbreiden; alwaar de edelfte gedaanten der menfchelijkheid zich ontwikkelen naast de walgelijkfte beelden der diepfte natuurlijke en zedelijke verdorvenheid. Te midden van zulk eene rijke verfcheidenheid vertoonen zich telkens aan den waarneemer nieuwe tooneelen; en de zedelijke teekenaar ontmoet aldaar rijke bouwftoffen voor eene belangrijke fchilderij.

Wat ontmoeten wij van deezen aart, wanneer wij het oog flaan op deeze oude meesteresfe der waereld, op haare zeven heuvelen ten throon gezeten? Geen bloeiende koophandel, geen geest van nutte nijverheid, bezielt de kwijnende leden van dit onlustig lichaam, in de flaapzucht van algemeene gevoelloosheid gedompeld. *Rome's* ftraaten krielen van ftraatflijpers, bedelaars en priesters, en haare markten van havelooze uitventers; rondsomme verkondigt de verfchrikkelijke woestheid van een vrugtbaar, maar verwaarloosd land, de diepe fluimering der nijverheid te *Rome*. Haare havens, van Galeiflaaven meer dan van Kooplieden bewoond, worden flegts van de weinige fchepen bezogt, aan uitlandfche Natien behoorende, die de bewooners der Pauslijke Staaten van gezouten visch voor hunne feestdagen voorzien, en artikelen van weelde van buitenlands invoeren. Zints de priesterlijke waaren, voor 't meerendeel, in andere landen haare waarde hebben verloren, is de koophandel van *Rome* geheel lijdelijk geworden. De ftroomen goud en zilver, welke, eenige eeuwen geleeden, in zulk eenen overvloed, uit alle landen, in den fchoot der Ker-

Kerke vloeiden, zijn nu afgeleid, en vlieten in eene schraale beek, uit eenige donkere oorden in het westen en het noorden; ligtgeloovige Pellegrimmen komen zelden, uit afgelegene gewesten, bij de Reliekkas van den H. PETRUS hunnen godsdienstigen eerbied betoonen. De aloude luister van het Roomsche Hof is uitgebluscht, zoo wel als de banbliksems van het Vatikaan. De vroegere losbandigheid zijner zeden heeft een einde genomen, met de magt om te zondigen. De vermaaklijkheden en feesten, die over de verblijven van waereldlijke Vorsten luister verspreiden, na derzelver Hoven den rijken Adel uit de Provincien lokken, de bloem der jeugd van beide sexen zamenbrengen, nevens een aantal aanzienlijke reizigers uit vreemde landen: alle deezen zijn, diensvolgens, van een Hof verbannen, zamengesteld uit afgeleefde en ongehuwde priesters en monniken, wier feesten eene eenzelvige herhaaling zijn van ijdele praalerij en godsdienstige plegtigheden, op het gezigt van welke alle de bekooringen der nieuwheid en praal onbekwaam zijn de drukkende gewaarwording van verveelinge te verdrijven, met welke zij gepaard gaan. Even flegt berekend is de leevenswijze van den Romeinschen Adel, om het aanweezen te veraangenaamen. Van de menigvuldige treffende verschijnzels, welke de aanhoudende strijd van tegengestelde belangen en driften in groote volkrijke Steden doet ontstaan, door nijverheid en weelde aangezet, vertoont *Rome* naauwelijks eenige spooren. Naar gelange van *Rome's* uitgebreidheid, is de bevolking zeer gering. Meer dan twee derde deelen der ruimte, binnen de muuren der Stad besloten, zijn onbewoond; en rijkelijk een derde gedeelte van het bewoonde *Rome* wordt door Kerken, uitgestrekte Kloosters en half vervallene Paleizen beslagen. De afkeerigheid van werken, en de vadzigheid van de laagere klasse van inwooners, die in godsdienstige ledigheid hun leeven slijten, bepaalen hunne werkzaamheden tot de schraale taak, welke ter vervullinge van hunne dagelijksche noodwendigheden maar even toereikende is. Van hier dat het gemeene volk in deeze Stad niet zoo muitzuchtig is, noch zoo ligt tot uitspoorigheden kan vervoerd worden, als in andere groote Hoofdsteden. — Het Romeinsche graauw, hoewel even ruw en onbeschaafd, is minder onbeschoft; en indien, in gevolge der groote losbandigheid en verdorvenheid van zeden, der ellendige regtsoeffeninge, des verzuims van het burgerlijk bestuur, en der onbeschrijflijke behoefte, welke van een groot gedeelte der laagere volksklassen het rampzalig lot is, dieverijen en moorden hier menigvuldig zijn, vindt men, egter, te *Rome* zulke verzamelplaatzen van schreeuwende euveldaaden, zulke zinkpoelen der diepste verdorvenheid niet, in welke het schuim en de vuiligheden der zamenleevinge uit alle gewesten zich ontlasten, als te *Londen* en *Parijs*. De algemeene

staat

ſtaat van vernederinge, losbandigheid en werkeloosheid, die de overhand heeft genomen, is de reden, waarom *Rome* noch het tooneel van ſchitterende deugden, noch van in 't oog vallende dwaasheden is; dat zelfs ondeugd en misdaad door iet groots en aanmerkelijks niet onderſcheiden zijn: want zij worden alleenlijk ter bereikinge van gewoone oogmerken, ter voldoeninge van laage driften, dienstbaar gemaakt; van hier, zelfs wanneer zij met de meeste woede losbreeken, dat zij den ſtempel van niet meer dan gewoone woestheid en misdaad draagen.

Deeze weinige vlugtige ſchetzen zullen voor den Leezer de redenen openleggen, waarom de tegenwoordige ſchilderij van het hedendaagſche *Rome*, van het betoverend hulzel der aloudheid ontdaan, geene dier blinkende kleuren vertoont, geene dier uitkomende trekken, dier ſchitterende afdeelingen, en dier oorſpronkelijke karikaturen, die zoo ligt kunnen vertoond worden in ſoortgelijke beſchrijvingen van andere groote Steden, alwaar men eene meer verfijnde beſchaafdheid aantreft, grooter nijverheid, rijkdom en weelde, doch tevens verhevener deugden, meer uitmiddelpuntige dwaasheden, en buitenſporiger gebreken. Doch in het bijzonder karakter van het volk van *Rome*, en diens zeden, onder den invloed van het klimaat, godsdienst en regeeringsform, ontbreekt het aan oorſpronkelijke en belangrijke trekken niet. De tegenwerping, tegen Italiaanſche teekeningen gemeenlijk ingebragt, dat het dezelve aan koloriet mangelt, en zij meer ſchaduw dan licht vertoonen, zal, misſchien, op onze ſchilderij pasſen; doch wij hoopen, dat de onpartijdige beſchouwer den ſchilder niet als een misſlag zal aantijgen, 't geen niets meer dan de bijzondere hoedanigheid van zijn onderwerp is.

Ligging en Plaatselijke Bijzonderheden van Rome.

Geene Stad is meermaalen en omſtandiger door in- en uitlanders beſchreeven, dan *Rome*. Haare aloude gedenkſtukken, haare hedendaagſche gebouwen, en haare vermaardſte kunstſtukken, zijn tot in het oneindige vermenigvuldigd, en door alle landen verſpreid; en de toverkragt van den blooten naam van *Rome* doet alles, wat daarmede in verband ſtaat, met de leevendigſte belangſtelling aanneemen. Wij zullen, derhalven, beginnen met den Leezer een denkbeeld te geeven van de merkwaardigſte voorwerpen, welke deeze Stad bevat; eene omſtandige beſchrijving van welke anders niet in ons plan zou vallen.

De ligging van *Rome*, in eene uitgeſtrekte vlakte, op eene groep van verſcheiden heuvelen, tusſchen welke de geele ſtroom des *Tibers* kronkelt met zagte bogten, levert eene groote menigte bekoorlijke gezigten uit, zoo van de ſtad als van het omliggende land; ſtootende, ten noorden, tegen de afgelegene hoogten van de boschrijke *Cyminus* en *Soracte*; ten westen, tegen eene vlakte, die tot aan de zee ſtrekt;

ten oosten, tegen de majeſtueuze keten der *Apennijnen*; en ten zuiden, tegen den Albaanſchen berg, met fraaie dorpen en bekoorlijke lusthuizen gekroond. Geene andere groote Stad, behalven *Napels*, bevat zulk eene rijke verſcheidenheid van ſchilderagtige gezigten, als *Rome* van haare onderſcheidene heuvels. De zulken, die *Rome* bezogt hebben, behoeft men, onder veele andere, ſlegts de uitzigten te herinneren van den toren van het Capitool, van de *San Pietro in Montorio*, van de *Villa Corſini*, van de koepel der St. Pieterskerk, van de *Villa Medici*, van de puinhoopen van het keizerlijk paleis op den Palatijnſchen berg, en op *Monte Mario*. Met haare tegenwoordige ſchoonheden paart zich het gewigt van klasſieke oudheid en geſchiedenisſe, welke, op elke ſchrede, het genot van het tegenwoordige met dat van het voorleedene vereenigt, en ieder deel van dit rijk Panorama grooter gewigt geeft.

Meer verdient *Rome* den naam van eene grootheerlijke dan fraaie Stad. Het groot getal prachtige kerken en paleizen, met alle de ſieraaden der hedendaagſche bouwkunde rijkelijk voorzien; de menigte openbaare fonteinen; de gedenkteekens en obelisken, welke de pleinen en markten verſieren; de menigvuldige en eerwaardige overblijfzels der aloude Romeinſche bouwkunde, door de Stad verſpreid, even als de afgeſcheurde overblijfzels van een reusagtig lichaam; en zelfs de uitgebreide opene ruimten in de onbewoonde gedeelten der Stad, alwaar de eenzaame wandelaar op de graven der verſcheiden grootheid treedt, — verwekken eenen indruk van grootheid en heerlijkheid, welke geene andere groote Stad bekwaam is in gelijke maate te verwekken, en zelfs de tegenſtelling van tegenwoordige ellende en vernederinge niet in ſtaat is uit te wisſchen. Om den naam van eene fraaie Stad te verdienen, moesten de gebouwen van *Rome* eenpaariger, en derzelver ſtand meer regelmaatig zijn. Een groot gedeelte van het hedendaagſche *Rome* beſtaat uit kleine, kromme en morzige ſtraaten; en de prachtige tempels en paleizen maaken een te treffend kontrast uit met de belendende hutten der armoede en ellende. 'Er ontbreekt eene vereeniging van de twee uiterſten, door middel van gebouwen van de middelklasſe, die, zonder zich door praal of bekrompenheid te doen kennen, door hunne reinheid, en door de netheid van bouworde, een naauwkeurig denkbeeld van de omſtandigheden van derzelver bewooners zouden geeven. Van deeze klasſe van huizen bevan *Rome*, naar evenredigheid, veel te weinig; en kerken, paleizen, en wooningen der armoede, heeft zij veel te veel. Aldus is het uitwendig aanzien van *Rome* eene getrouwe afbeelding van de omſtandigheden der onderſcheidene klasſen haarer inwooners. Overvloed en armoede, weelde en berooidheid,

heid, pracht en morzigheid, zonder eenige tusschenrangen, maaken het treffendste kontrast uit.

Het klimaat deezer Stad wordt gemeenlijk niet als het gezondste beschouwd; doch deeze algemeene tegenwerping is aan merkelijke uitzonderingen onderhevig. *Rome* bevat oorden, zoo gezond, als de gezondste Steden van *Italie*; maar het geheel is aan zich zelf niet gelijk. Alle de hooge plekken, inzonderheid de Pliniaansche en Quirinaalsche heuvels, hebben eene zuivere lucht en gezonde ligging. De *aria cattiva*, aan welke de inwooners van *Rome* alle ongesteldheden toeschrijven, is een loutere harsfenschim, voor welke zij zonder de minste reden bang zijn. De koortzen, welke in den zomer te *Rome* menigvuldig zijn, mogen, met veel meer regt, worden toegeschreeven aan gebrek aan genoegzaam en gezond voedzel, en de daaruit ontstaande verzwakking, dan aan de ongezondheid der lucht. Eene andere oorzaak dier koortzen, minder algemeen bekend, en niet zeer gereed toegestemd, zijn ongetwijfeld de kerken, die in den zomer zeer koel zijn, en met de verpestende uitwaasfemingen der lichaamen besmet worden, in de onderaardsche gewelven nedergezet. Op deeze plaatzen wordt de uitwaasfeming, door de hitte van het weêr op de straaten veroorzaakt, ligtelijk gestremd; het lichaam slorpt de verrotte *miasmata* uit den omringenden dampkring op; en aldus brengen veelen de zaaden van kwaadaartige koortzen na huis, die welhaast hen ter zelfde plaatze brengen als de zulken, door welke zij besmet wierden; waarnaa zij insgelijks nieuwe bronnen van besmettinge voor anderen worden. In de dagen der Republiek wierdt eens in beraad gelegd, de heillooze gewoonte van het begraaven in de kerken te verbieden; doch ingeworteld vooroordeel, bijgeloof en priesterlist, die alle nieuwigheden haaten, zullen tegen zulk eene weldaadige en wenschelijke verandering zich nog lang verzetten.

Ongetwijfeld zijn veele wijken van *Rome* ongezond in den zomer. De nabuurschap van het Vatikaan was, zoo wel in het aloude *Rome*, als nog heden, om de ongezondheid der lucht vermaard. Met even veel regts mag het zelfde gezegd worden van andere laage oorden nabij den *Tiber*, en van andere min bewoonde oorden der Stad; zoodat de inwooners, en de Monniken, behoorende tot de Kloosters, in die oorden gelegen, genoodzaakt zijn, hunne wooningen te verlaaten, geduurende de heete maanden, dat is, van 't laatst van Junij tot het laatst van September, en na gezonder streeken te verhuizen. Die erkende ongezondheid van veele wijken te *Rome* gaf aanleiding tot eene wet, verbiedende aan een huisheer, geduurende het heete saisoen, de zulken, die bij hem gehuisvest zijn, te doen verhuizen; als hebbende de ondervinding

ling geleerd, dat verandering van wooninge, in dat saisoen, zeer dikmaals nadeelig voor de gezondheid is. In het *Campagna di Roma*, 't welk, voor 't grootste gedeelte, woest ligt, en door de schadelijke uitwaasemingen van stilstaande wateren en rottende planten wordt besmet, is de lucht in nog veel hooger graad ongezond. Onmogelijk kan men aldaar den nacht in de open lucht zonder gevaar doorbrengen. Geduurende de dagen der jongste Republiek, wierden eenige honderden uit het *Poolsche* Legioen afgezonden, om, ter zaake des gebreks aan werklieden ten platten lande, den oogst te helpen inzamelen. Naar gewoonte sliepen zij in de open lucht; doch de meesten keerden met kwaadaartige koortzen te *Rome* terug, aan welke zeer veelen stierven. Naar het gevoelen van kundige lieden, zou het kwaad niet slegts vertagt, maar welhaast geheel weggenomen, en het *Campagna di Roma* niet alleen bewoonbaar kunnen gemaakt, maar zelfs in een der vrugtbaarste en aangenaamste streeken veranderd worden, door het bearbeiden van den grond en het aanleggen van dorpen, door het opdroogen der stilstaande wateren, en het planten van boomen rondsom de huizen en tusschen de velden. Maar hoe kan aan zulk eene verandering gedagt worden, onder eene regeering als die van den Paus? En indien zij al bewogen wierdt, door het allengskens toeneemend kwaad, om in goeden ernst aan zulk eene onderneeming de hand te slaan, om middelen, ter bereikinge van haar doel, zou zij welhaast verlegen zijn.

Uit vreeze voor de ongezondheid der lucht, verlaaten gemeenlijk de reizigers *Rome* met het begin van het heete saisoen; vooral, omdat de groote feestdagen, die gewoonlijk hun verblijf tot aan St. Pietersdag rekken, alsdan voorbij zijn. Nogtans heeft het klimaat van *Rome* geenen nadeeligen invloed op vreemdelingen; vooral moeten zij zich in eeten en drinken maatigen, inzonderheid geduurende het heete saisoen, en allerlei ongeregeldheden vermijden, in 't heetst van den dag weinig uitgaan, van alle moeijelijke zielsoeffeningen naa de maaltijden zich onthouden, en nooit met opene raamen slaapen. Ongeregeldheden zijn overal schadelijk voor de gezondheid; doch hier dubbeld heilloos, uit hoofde der groote verslappinge des lichaams geduurende het lang zomersaisoen, en vooral ter zaake van den Sirocco-wind, die dikmaals lang agtereen waait, en wiens werking bijzonder schadelijk is voor de werktuigen der verteeringe. Door het in agt neemen van deeze behoedmiddelen, en door zijne leevenswijze naar het klimaat te regelen, kan een vreemdeling veele jaaren te *Rome* vertoeven, zonder het geringste letzel aan zijne gezondheid te lijden.

Volks-

Volkskarakter.

Hoewel het ligt moge vallen, het bijzonder karakter eener Natie uit het gedrag der individus (afzonderlijke persoonen) op te maaken, hoogst bezwaarlijk valt het egter, deszelfs weezenlijke trekken uit te kippen, en van dezelve eene naauwkeurige afbeelding tot een geheel te vormen. Eene veel moeijelijker taak, nogtans, schijnt het te weezen, de zamenstellende deelen van zulk een karakter te ontleeden, op een groote schaal geteekend, en eene afbeelding te geeven van het bijzonder karakter, en van de onderscheidende trekken der verschillende standen, uit welke eene Natie is zamengesteld, met die naauwkeurigheid, dat, uit de onderscheidende trekken van het algemeen nationaal karakter, elks bijzonder karakter worde voorgesteld. De meest in 't oog loopende voorwerpen, de gelaatstrekken, de tongval en de kleeding, zijn daar toe niet toereikende. Het karakter kan alleen geteekend worden met opzigt tot de gewoonten; en deeze hebben wederom haaren grond in de plaatzelijke *ligging*, *in den godsdienst*, *in de burgerlijke regeering*, in de *leevenswijze des volks*, *'t zij* deeze natuurlijk of volgens kunstmiddelen van bestaan *gewijzigd* zij, en in nog afgelegener oorzaaken. Tot dat alles wordt langduurige en gezette beoefening en waarneeming vereischt. Bij eene naauwkeurige kennis aan de Italiaansche Natie laat het zich ligt bespeuren, dat eene grooter spanning en prikkelbaarheid van het zinnelijk stelzel, eene fijner bezintuiging (organisatie), eene leevendiger en dieper gaande aandoenlijkheid, een vuuriger temperament, eene vrugtbaarer en meer verhitte verbeeldingskragt, en, in gevolge dier natuurlijke geaartheid, eene meerdere buigzaamheid van lichaam en geest, eene vaardiger bevatting, eene leevendiger uitdrukking door woorden, toon en gebaaren, een verhevener verstand, eene fijner aandoenlijkheid voor het schoone, een meerdere smaak voor muzijk en dichtkunde, en meer natuurlijke welleevendheid; maar tevens eene sterker geneigdheid tot wellustigheid, jaloersheid, wraakzucht, bijgeloof en vadzigheid; van den anderen kant, minder gezond verstand, minder gezetheid en kragt tot bedaard, diep denken en naaspooren, dan de noordelijke Volken van Europa bezitten, — de onderscheidende karaktertrekken eens Italiaans zijn: want die hoedanigheden ontmoet men in elke provincie van dat land. Niet zoo gemakkelijk ware het, de bijzondere karakters van den *Venetiaan*, den *Genuees*, den *Lombardijer*, den *Toskaan*, den *Romein*, den *Napolitaan*, in zulker voege te teekenen, dat ieder van deeze onderscheidene smaldeelen der Italiaansche Natie uit de beschrijving konde herkend worden. Gaarne laaten wij, derhalven, het vervaardigen van zulk een meesterstuk aan een bekwaamer kunstenaar over, met verhevener talenten en eene grondiger kennis van het onderwerp

toegerust; wij zullen ons vergenoegen met eene teekening van het karakter van het volk van *Rome*, ten aanzien van de zelfs zeden, zoo als het, naa eene langduurige waarneeming, ons is gebleeken. Vooraf verzoeken wij, voor eenige oogenblikken, het geduld des Leezers tot eene fchets van het uitwendig voorkomen des Romeins en van zijne natuurlijke hoedanigheden.

Een veelbeteekenend gelaat, regelmaatige trekken, een groot, fraai, zwart oog, waarin een vuur van aandoenlijkheid gloeit, zijn karaktertrekken der Italiaanfche Natie in 't algemeen. Te *Rome* ontmoet men deeze uitwendige hoedanigheden meer algemeen, en in een hooger graad van volkomenheid, dan in eenige andere groote Stad van *Italie*. Die edele geftalten, die fraaie profilen, die bekoorlijke ovaalen, welke men hier dikmaals, zelfs onder de laagfte ftanden, aantreft, zijn fpreekende betoogen, dat het volk van *Rome* eens een zeer hoogen trap van befchaafdheid moet bereikt hebben, om de zintuiglijke begaafdheden tot eene zoo hooge volkomenheid te hebben doen klimmen. *Rome* was het, alwaar de grootfte Kunftenaars in laatere tijden, RAPHAEL en DOMINICHINO, hunne Origineelen vonden; en 't is blijkbaar, dat zij hen niet met denkbeeldige bevalligheden tooiden. Fraaie vrouwelijke geftalten vindt men 't meest onder de middelftanden der inwooneren; en de fchoone fexe is hier, in vergelijking, fraaier dan de mannen, die gemeenlijk te mager en fchraal zijn, en wien het aan die kragt van geftalte mangelt, welke een fchoon mansperfoon kenmerkt. De vrouwen, daarentegen, paaren met die betoverende rondheid, welke een weezenlijk vereischte der fchoonheid is, eene edele gedaante, en de hoogfte zagtheid van geftalte; jammer is 't alleen, dat de gedaante der Romeinfche vrouwen dikmaals, naa haaren bloei, in gevolge van te groote lijvigheid, van de evenredigheid der fchoonheid verbastert. Aan haare werkelooze leevenswijze moet dit worden toegefchreeven: want, volgens landsgebruik, bemoeien zich de vrouwen weinig met huislijke bezigheden, en, bij mangel aan opvoeding, weeten zij niet, hoe zij haaren geest zullen bezig houden. De Romeinfche Dames vertoonen eene bevalligheid in haaren gang en gebaaren, en loopen langs de ftraaten met eene deftigheid, die u aan de Matroonen van het oude *Rome* doet gedenken, en een treffend kontrast uitmaakt met de korte trippelende fchreden der Franfche fchoone vrouwen; zodat eene *overbergfche* vrouw hier gemakkelijk alleen aan haaren tred zou kunnen onderkend worden. De deftigheid van houdinge, welke met de natuurlijke leevendigheid der fexe te *Rome* zoo kwaalijk fchijnt te ftrooken, moet enkel als de fluier van het welvoegelijke worden aangezien, met welken elke *Donna Romana*

zich bedekt, wanneer zij in het openbaar verschijnt, dod aflegt, zoo dra zij van de straat is.

Van hier dat gij menigmaalen eene vrouw kunt zien, à deftigheid en afgepastheid van wier houdinge eene Vestaalsche Maagd aankondigt, eenige oogenblikken daarnaa, in de ijdeltuitigste *Bacchante* veranderd. Roozenwangen en een bloozend gelaat zijn even zeldzaam als blank hair; doch deze ontbeeringen benadeelen de schoonheid niet. Eene edele gedaante, spreekende gelaatstrekken, en oogen vol vuur, vergoeden het gebrek deezer bekoorlijkheden door eene meerdere belangrijkheid.

De Natuur heeft den Romein met de gelukkigste hoedanigheden begiftigd. Hij bezit eene groote aandoenlijkheid, welke hem voor de hoogste geestdrift vatbaar maakt; eene vrugtbaare en sterke verbeeldingskragt; een helder en snedig verstand. Hij is opstuivende en driftig, spottende en luimig in een ongemeenen graad; hij bezit een kieschen *smaak* voor 't geen groot en schoon is, en een verwonderlijk *talent* voor de muzijk Zijn buigzaam lichaam *is een gewillig werktuig* eener werkzaame ziel. Zelfs onder *de laagere klasfen*, ondanks alle hunne ruwheid en onkunde, ontmoet *gij geene* spooren van die kinkelagtige lompheid, die den bewooner van meer noordelijke landen aankleeft, en van welke hij zich zoo moeielijk kan ontdoen, om dat zijne minder tedere zenuwen en sterker spieren de werking beide van lichaam en van geest even zeer belemmeren. Van de gelukkigsten is insgelijks het temperament des Romeins, vrolijk en helder als zijn firmament, gelijk de Natuur, die hem omringt, en allerwege tot vermaak en genieting noodigt. Maatig in het voldoen aan de grovere lusten, viert hij alleen ongedwongen bot aan die vermaaken, in welke de ziel en de verbeelding nevens de zinnen kunnen deel neemen.

Nog voordeeliger komen deeze hoedanigheden bij de jonge vrouwen uit. Gelijk haare huislijke opvoeding zoo goed als geene is. en aan de kweeking van haar verstand en hart geene moeite wordt te kost gelegd, worden zij gemeenlijk geheel aan zich zelve overgelaaten; doch dit ontbreekende wordt, zoo veel mogelijk is, vergoed door haaren goeden smaak, haar uitmuntend verstand en bondig oordeel. En indien, onder zulke nadeelen, de ziel der schoonheid, vrouwelijke bevalligheid, slegts onvolkomen zich ontwikkele, vertoonen zij nogtans eene vaardigheid van bevattinge, eene leevendigheid en beminnelijke openhartigheid, en eene opregtheid, te behaagelijker, om dat zij enkel de uitdrukking der ongekunstelde Natuure is. Die aangenaame hoedanigheden spreiden een gedienstigen sluier over het gebrek aan verstandelijke beschaving, en over de onkunde, die gemeenlijk omtrent de sex

te ligter vergeeving vindt. Gelijk de opvoeding der vrouwen van den hoogsten rang even zeer als die der laagere klassen verwaarloosd wordt, kunt gij geen onderscheid bespeuren tusschen de verkeering met eene Romeinsche *principessa* (Prinses) en de dogter van een ambagtsman. Indien de Romeinsche vrouwen, bij haare natuurlijke begaafdheden en groote vatbaarheid, het geluk hadden van zulk eene opvoeding te genieten, als aan het meerendeel der sexe, in meer noordelijke landen, wordt gegeeven, zouden zij niet slegts in staat zijn, den palm der schoonheid, maar ook van alle vrouwelijke begaafdheden, alle haare Europische Zusters te betwisten.

NADER BERIGT WEGENS DE OPDELVINGEN UIT POMPEIA.

De opdelvingen uit *Pompeia*, die zints eenigen tijd hervat zijn, geeven bij aanhoudendheid dierbaare gedenkstukken voor de Oudheid. Onlangs heeft men een huis ontdekt, naast de straat, die na de stads-poort loopt. De vloeren der kamers zijn allen in Mozaïk; maar zij zijn niet van de fraaisten. In den aanvang deezes jaars (1805) heeft men eene fraaie groep van brons opgegraaven, verbeeldende HERCULES, geknield op eene hinde, welke hij bij de hoorns vasthoudt, met oogmerk om haar te dooden. HERCULES is twee palmen hoog, Napelsche maat; de randen der lippen zijn gekleurd, alsof zij van een ander metaal gemaakt waren, en de oogen zijn van zilver. De volkomenheid en de kunstmaatigheid der bewerkinge van deeze groep bewijzen, dat zij een voortbrengzel van den besten tijd der beeldhouwkunde zijn. De kenners houden het voor de schoonste brons, die men, tot heden toe, uit *Herculanum* en *Pompeia* heeft opgedolven. De mond der hinde, die, door de pooging, welke HERCULES aanwendt om het dier te dooden, moet openstaan, bevat een kleinen havik; blijk vertoonende dat 'er water uitsprong.

Ter zelfde plaatze wierdt een beker gevonden van het fraaiste marmer, rustende op vier voeten, insgelijks van marmer, en met beeldwerk versierd, met veel vernuft en in de hoogste volkomenheid vervaardigd. Insgelijks vondt men 'er een klein marmeren beeld, een momaangezigt in zijne hand houdende. Het beeld is gemeen werk; het momaangezigt beter uitgevoerd.

Men vondt 'er een marmeren tafel, op vier voeten rustende, insgelijks van marmer, doch in een verhevenen smaak gewerkt, van sieraaden voorzien, van de voortreffelijkheid der oude beitels ten bewijze dienende.

Men vondt 'er verscheiden vaten en andere voorwerpen van mindere waarde, alsmede eenige geldstukken van brons, onder andere een van goud, van VESPASIANUS.

Op den 14 Februarij 1805, de opdelvingen, in tegenwoordigheid van haare Majesteit de Koninginne en de geheele Koninklijke familie voortzettende, opende men, in het zelfde huis, eene kamer, in welke een hoop vaten, dienende om 'er meel in te bewaaren, gevonden wierdt. Een dier vaten was geheel, het ander half vol meel. *Zoo* zorgvuldig was het meel bewaard, dat men het goed genoeg gekeurd heeft om 'er zeer goed brood van te bakken. Het was zeer stijf in het vat gestampt, en van de zemelen afgescheiden. De muur der kamer was in verscheiden perken verdeeld, met tusschenruimten, van kleine bevallige kroonlijsten gedekt, gedeeltelijk van echt marmer gemaakt, gedeeltelijk van pleister, als marmer geschilderd. Het boveneinde loopt uit in uitsnijzels van kolommen.

Op eenen der muuren ziet men eene uitsteekend fraaie schilderij. Zij verbeeldt op eene hoogte ACTEON, die, met eenen medgezel, DIANA in het bad verrast. De Godin verbergt zich in eene soort van hol; de afbeeldingen zijn leevensgroot; de omtrekken zijn van de volmaaktste vindinge. Het koloriet van ACTEON is zeer donker. De Godin vertoont eene afbeelding, die het zoo wel in koloriet als in teekening wint. Het is eene der fraaiste schilderijen, welke tot heden toe ontdekt zijn. Aan haare éene zijde ziet men eene Bacchante, en aan de andere eenen Faunus, van verwonderlijke schoonheid, zoo wel ten aanzien van teekeninge en houdinge, als koloriet. Bovenaan ziet men EUROPA, door den Stier geschaakt, en LEDA; doch de hoofden en het grootste gedeelte der lichaamen zijn verdweenen. Zij vertoonen eene stoutheid van penceel, gelijk aan die van DIANA.

Men ontdekte 'er eene schilderij, vertoonende verscheiden momaangezigten, nevens andere minder belangrijke voorwerpen; ook vondt men 'er verscheiden kleine vaten van brons, en andere stukken van mindere waarde.

De ontrolling der Handschriften wordt voortgezet. De twee laatste, die men ontrold heeft, zijn van PHILOMEDES, het een *de Diis*, het ander *de Morte*. Die van EPICURUS zijn reeds overgeschreeven, en zullen, nevens twee andere, gedrukt worden; handelende het een *de naturâ Deorum*, het ander *de Irâ*.

MIDDEL TEGEN DE JIGT.

Dr. STENHOUSE, van *Edinburg*, heeft een nieuw middel tegen de Jigt uitgevonden, 't welk onder lieden van de kunst en onder de zieken veel gerugts maakt. Deeze Arts, de Jigt beschouwende als een uitwerkzel van de verstopping der huidporiën, is op de gedagte gevallen, dat een dampbad, de vezels verslappende, ter geneezinge zou kunnen dienen. Diensvolgens heeft hij op zich zelven daarvan de eerste proeve genomen. Van de Jigt in de hand aangevallen, wagtte hij tot dat het kwaad zijnen hoogsten trap zou bereikt hebben, zoo wel ten aanzien der zwellinge als der pijn; en in dien toestand hieldt hij het lijdende deel in den damp van kookend water. Naa verloop van eenige minuten verminderde de pijn, en verdween geheel binnen 't uur. Indien de zwelling, die eigenaartig niet zoo spoedig als de pijn kon verdwijnen, niet gebleeven ware, zoude hij in 't zelfde oogenblik van de hand hebben kunnen gebruik maaken. Eenigen tijd daarnaa van de Jigt in de voeten wordende aangetast, liet STENHOUSE dezelve 24 uuren lang woeden; vervolgens hieldt hij de voeten boven een vat, met kookend water gevuld, en dekte ze met flanel. Naa verloop van een uur was de pijn verdweenen, en konde hij onbelemmerd door het vertrek gaan. Hij is voorneemens, ingevalle de Jigt zich na de Maag of na de Ingewanden verplaatze, zijn geheel lichaam in een dampbad te dompelen. De Heer STENHOUSE is zeventig jaaren oud, en zints hij van het gemelde geneesmiddel zich bediend heeft, kan hij zich als gezond aanmerken. Om eene volkomene geneezing daar te stellen, moet het gebruik van het dampbad verscheiden reizen herhaald worden, naadat de pijn heeft opgehouden, zich te doen gevoelen.

MIDDEL OM DE BOOMEN VOOR DE UITWERKZELS DER VORST TE BEWAAREN.

Het zekerst en voegzaamst middel, om de boomen tegen de doodelijke gevolgen der koude te beveiligen, wordt door de Natuur zelve aangeweezen, en behoeft door de Kunst slegts een weinig geholpen te worden; dat wil zeggen, de planten, die men wil bewaaren, moeten van haare bladeren beroofd worden, een weinig vóór het tijdstip, welk dezelve moet doen afvallen. Haar zap, daardoor minder overvloedig wordende, traager in zijnen omloop en dikker, zal alsdan niet zoo ligt bevriezen, of, indien het al bevrieze, in omtrek niet vermeer-

deren. De Heer STRAEMER heeft daaromtrent eene proef genomen: een weinig vóór den gewoonen tijd beroofde hij eenige dunne takken eens booms van de bladeren. 't Gevolg was, dat de ontbladerde takken eene aanmerkelijke koude wederstonden, terwijl de niet ontbladerde stierven. De Heer LAURENCE herinnert ons, dat in *Engeland*, in den jaare 1709, alle de boomen, wier bladeren afvallen, niet stierven, uitgezonderd alleen de Moerbeziënboom. Dit moest ongetwijfeld gebeuren, omdat zijne bladeren niet waren afgeplukt vóór den tijd dat ze natuurlijk afvielen, om voor het tweede broedzel der Zijdewormen ter spijze te dienen.

Noodig is het, de geenen, welke dit heilzaam middel zouden willen te werk stellen, te herinneren, dat zij den boom niet op eenmaal moeten ontblooten, maar in drie of vier reizen, met eene tusschenpoozing van eenige weeken. Intusschen dient men aan te merken, dat alle de bladeren, vóór den tijd dat zij van zelf afvallen, moeten geplukt worden. Indien ze in ééns geplukt wierden, zou men gevaar loopen van in de planten eene soort van *spoedige vloeijing* of bloeding te veroorzaken, die een *langzaam* en *onvermijdelijk* sterven zou ten gevolge hebben.

GELIJKHEID.

In die dagen, waarin dit woord, onder andere, in ieders mond lag, en langs de straten klonk, geraakte ik hierover in 't bijzonder aan het denken, en wel, of, en in hoeverre, het mogelijk ware, te voldoen aan de beteekenis van dat woord.

Dan, het bleek mij wel ras, dat de Gelijkheid te willen zoeken, in alle waardigheden, bedieningen en goederen gemeen te maken, een hersenschim der Dwazen was, geschikt, om, opgevolgd wordende, alle goede orde, zoo hoogst nodig in eene maatschappij van menschen als op deze wereld leven, te vernietigen, en wanorde, werkeloosheid, armoede en onveiligheid in derzelver plaats te stellen; als eene zaak, die, bij de eerste beschouwing, zichtbaar aanloopt tegen den klaren wil en de wijze schikkingen der altoos wijze en goede Voorzienigheid, ten aanzien der zoo zeer nodige onderscheidene standen der menschen, in dit leven; overeenkomstig het zeggen van den wijzen Koning SALOMO, *Spr.* XXII: 2, *Rijken en Armen ontmoeten elkander: de Heere heeft die beiden gemaakt.*

Dan, offchoon dit stuk bij mij afgedaan was, begon ik, in een vrolijken luim, en op een vrolijken trant, den staat van den Rijken en Armen eens met elkander te vergelijken, en

en vond, tot mijne grote verbazing, dat, hoe zeer die twee ſtanden uiterlijk van elkander verſchillende zijn, zij, in hare uitwerkſelen, echter eene verbazende gelijkheid van bedrijven voortbrengen.

Zie hier eenige van deze mijne invallen en vergelijkingen, die, ſchoon in veele gevallen aan eenige uitzonderingen onderhevig zijnde, over 't geheel genomen nochtans waarheid zullen bevonden worden.

Hoe veele rijke en zoogenaamde edele Heeren zijn niet voortgebragt van Ouders, die ook al vroeg, door weelde, overdaad en werkeloosheid, — en hoe veele Armen, die, door gebrek aan nodig en verkwikkend voedſel, kleeding en gemak, Kinderen hebben voortgebragt, mismaakt, ongezond, en zonder geest of leven.

De Opvoeding, ten aanzien van beſchaafdheid en nutte kundigheden, is bij veelen in beide klasſen even gebrekkig: bij den Armen, omdat hij daartoe geen geld, geen tijd, of omgang genoeg in de wereld, heeft; — bij den Rijken, omdat hij het niet nodig oordeelt tot een vrolijk en overdadig leven, waartoe hij geld en gelegenheid in overvloed reeds heeft. Van hier vindt men onder beiden veelen, die zeer ſlegt ſchrijven, leezen en rekenen, en die, ten aanzien van de nodige orde in hunne zaken en huishoudingen, onbedacht en zorgeloos heen leven; waarvan bij beiden de gevolgen zijn, verwarring en ſchulden, ſomtijds reeds bij hun leven, maar zeker na hunnen dood.

Beider beoordelingen over perſonen en zaken zijn onbedacht en onveranderlijk: de Rijke uit onkunde en verwaandheid, en, in veele gevallen, om geen andere reden, dan omdat hij een man van aanzien en zeer rijk is, en waardoor hij alles voor zich doet buigen, alles van hem verdragen, en zijn zin doet verkrijgen; — de Arme uit onkunde, gebrek aan opvoeding en ondervinding, of uit enkele ſtijfhoofdigheid.

Rijken en Armen kunnen beiden niet vrolijk zijn, zonder zeer luidrugtig te wezen, en de wereld te doen zien en horen, dat het feestdag bij hun is: zij moeten de viool hebben, ſpeelen, zingen en danſen, lustig eeten en drinken. De Rijke doet dit alles in een pragtig huis en zaal; de Arme op een kleine bovenkamer, in een kelder, of ook wel op de open ſtraat; en hierdoor worden zij beiden wel eens lastige buren.

Zij beiden zijn veelal zeer lomp in hun voorkomen, houding, ſpreeken, zitten, eeten en drinken: de rijke en edele Heer, om te doen zien, dat hij een man van rang en middelen is, die zich aan niemand behoeft of wil ſtoren; — de Arme, omdat hij niet beter geleerd of gezien heeft.

Men ziet hun beiden ook, zonder den minſten ſchroom, dikwijls in het openbaar eeten en drinken: de aanzienlijke man aan de open tafels van 't Hof, op lustplaatſen, of in aan-

aanzienlijke herbergen; — de Armen doen zulks zittende op het gras, op den stam van een liggenden boom, aan den gemeenen weg, alwaar hij van ieder voorbijganger gezien wordt.

Vloeken, ligtvaardig zweeren, bij de minste gelegenheid, en onbeschofte taal te voeren, vindt men in beide klassen zeer gemeenzaam.

Beiden niet geleerd hebbende, zich in hunne huizen, onder hun gezin, met iets nuttigs of aangenaams bezig te houden, zoo vindt men beiden veel op de straten en openbare wegen, te voet en te paard, bij alle openbare vermaken, of in huizen, waar men kan speelen, vrij vloeken en eeten en drinken; waarvan niet zelden de gevolgen zijn, nagtbraken, grof speelen, geld verliezen, kijf- en vegt-partijen, wanorde en ongenoegens in de huishoudingen, tot nadeel en verdriet van familie en huisgenoten.

De Aanzienlijken en de Armen wordt men beiden ligt op eenen afstand gewaar: de Rijke door zijn opschik, parfums en odeurs; — de Arme door de sterke dranken, morzigheid en haveloze kleeding.

Onder beide deze klassen vindt men *in overvloed de beste* kenners van Honden en Paarden, de bekwaamste *Paardenmenners*, Jagers, ook Stuurlieden van Boeiers en Jachtschepen: de Rijke uit vermaak, tijdverveeling, en gevoelloosheid voor verhevener bezigheden; — de Arme, omdat het een of ander van deze bedrijven zijne broodwinning is.

Zij beiden, uitgaande, zijn doorgaans vergezeld van een of meer Honden. Bij den rijken, edelen Heer zijn het fraaie Patrijzen of Brakken, of lange Honden, om de wereld te doen zien, (en daardoor eerbied te verwekken) dat hij en zijne Honden tot de vrije Jacht behoren. — De arme man loopt ook met zijn Hond, maar die is van de gemeene *soort*; echter verzelt hem zijn Hond ook op straat en in huis, *en hij* voert, zoo wel als de edele Heer, over hem een onbepaald gezag. Zij hebben beiden voor hunne Honden veelmalen meer over, dan voor Vrouw en Kinderen; ja zij begaan daar bij wijlen zotheden mede.

Zij beiden bekreunen zich zelden over het geen men van hun denkt of zegt; — zij bemoeien zich ook zelden met iemand anders, dan met zich zelven. Van hier hun luidruggtig en veelmalen lomp gedrag in openbare plaatsen. Men hoort hun in de Schouwburgen enz. hardop praten, lachen, vloeken, roepen en stommelen; en de oppassers hebben doorgaans met niemand meer te stellen, dan met de rijke Wel Ed. Heeren en — het Gemeen.

Niemand bekommert zich minder over de veelheid van Kinderen, dan de Rijken en Armen. Zij dragen beiden die veelal op aan de Maatschappij, waarin zij leven: de eersten, door hun voordelige Bedieningen en Waardigheden in Stad

of

of Land te bezorgen; terwijl de Armen hunne Kinderen opdragen aan Vondelings-, Stads- of Armhuizen.

Uit hoofde van hun beider veelal verwaarloosde opvoeding, hebben zij ook lust noch smaak in iets goeds of verstandigs te leezen of te denken of te horen spreken. Te kerkgaan doen zij nooit; — zij denken of bekommeren zich zoo weinig mogelijk over het toekomende, en leven, elk in zijnen kring, in ledigheid, of vermaken, zoo maar slordig voort.

Men vindt onder deze twee verschillende klassen, nu en dan, de zedenlooste karakters, met betrekking tot wellust, overdaad en dronkenschap; met dit onderscheid, dat, het geen de aanzienlijke rijke Heer een Matres noemt, bij den Gemeenen Man een Hoer genoemd wordt. Door dezen worden zij in ongeoorlofde driften ontstoken, en niet zelden, in hunne dronkenschap, ingewikkeld in hevige kijf- en vegtpartijen, die wel eens gevolgd worden van doodslag; alleen met dit onderscheid, dat de edele Jonker, verhit en dronken door Champagne- of Bourgonje-wijn, zich in Duël begeeft, en zijne partij met een Degen kwetst of overhoop steekt; terwijl de Gemeene Man dat zelfde doet, maar verhit door oud Bier, Genever of Brandewijn, en met zijn gewone Zakmes.

Dieverijen van allerlei soort vinden bij hun beiden plaats: de Rijke, om zijne weelde en verkwistingen te vermeerderen, of zich in zijne finantien te herstellen; ontduikende, in veele gevallen, de welverdiende straf, door zijne bedekte wijze van steelen, of door zijn aanzien, familie of voorspraak; — de Arme steelt ook, uit gebrek, maar zoo veelmalen en zoo lomp, dat de Galg zijn deel wordt.

Onder beide klassen vindt men veelen, die slordig en slegt zijn in hunne betalingen, en daardoor dagelijks lastig gevallen worden van hunne schuldeischers: de Rijke, omdat hij geen orde in zijne zaken houdt, of zijn geld op eene andere wijze doorbrengt; — de Arme eenvoudig om deze reden: omdat hij het niet heeft.

De Rijke en Arme laten zich het gereedst en meest zien bij alle openbare gebeurtenissen en omwentelingen in Kerk of Staat. Zij zijn beiden vatbaar voor omkoping: de Rijke, om zijn verkregen gezag te handhaven, of zijne voordeelige Ambten te behouden of te vermeerderen; — de Arme, om geld te trekken van de Groten, vrijheid van plunderen, of ook wel om een Ambtje te verkrijgen.

Stervende, zijn beider boedels niet zelden in wanorde, met schulden of kinderen, of wel met dit alles te gelijk, bezwaard.

Daar nu de Middenstand, dat is, die staat in het leven, die tusschen Rijkdom en Armoede in ligt, voor alle de voorgemelde uitersten, uit eigen aart, schoon niet geheel, echter

meest

meest beveiligd is; zoo hebben zij allen, die zich in den Middenstand geplaatst vinden, grote en altoos durende reden, om zich daarin te verheugen, en de Voorzienigheid daarvoor te danken, als bevindende zich in die gesteldheid, welke de wijze en godsdienstige AGUR voor zich niet alleen wenschte, maar daarvoor gebeden heeft in de volgende bewoordingen: *IJdelheid en leugentaal doe verre van mij: Armoede of Rijkdom geef mij niet: voed mij met het brood mijns bescheiden deels: opdat ik, zat zijnde, U dan niet verloochene, en zegge, Wie is de* HEERE*? — of dat ik, verarmd zijnde, dan niet steele, en den naam mijnes* GODS *aantaste.*

Spreuken van Salomo, H. XXX: 8, 9.

N. v. G.

UITSPRAAK VAN HET HOF DER LIEFDE OVER EEN GESTOOLEN KUS.

(Uit F. D'OLIVET's *Troubadour.*)

In het Hof der Liefde rees, met alle tekenen van geraaktheid en onverduldigheid, eene Jonge-Juffrouw op. Zij sprak: „ Gij allergunstrijkste Souverain en die van uwen „ Raade, gij stemt buiten twijfel toe, dat geweld en overmeestering moeten geweerd blijven uit het Rijk der Liefde, waar zagtaartigheid en beleefdheid behooren te heerschen. Gij zult niet gedoogen, dat eene belediging, „ waarover ik mij beklaag, ongestraft blijve. Maar welk „ eene genoegzaam zwaare straffe kunt gij Hem aandoen, „ die, de inagtneeming van het welvoeglijke, aan de Juffer„ schap verschuldigd, vergeetende, eene Juffrouw in zijne „ armen drukt, op een oogenblik dat zij op niets zodanigs „ verdagt is, en, ondanks alle haare poogingen om haare „ lippen af te wenden, een Kus daarop drukt? Is zulk een „ Minnaar den naam van Minnaar waardig? Behoort hij niet „ veeleer veroordeeld te worden om altoos onkundig te blijven van een verleenden Kus en de zoetigheden daaraan „ vast? Behoort hij niet slegts de bitterheid te kennen van de „ weggeraapte en gestoolene Kusfen?"

Deeze woorden spreekende, verraadden de toon der stemme en de gebaaren ten duidlijkste, hoe zeer gevoeligheid en geraaktheid haar hart vermeesterden. — De beschuldigde Minnaar, op zijne beurt voor den regterstoel verschijnende, verklaarde, op een veel gemaatigder toon, dat hij beken-

nen

nen moest, den Kus gestoolen te hebben; maar dat hij gedaan hadt, 't geen elk Jongeling in zijn geval zou doen.

„ Meer dan een Jaar geleden," sprak hij, „ was mij deze Kus beloofd, als eene belooning mijner opregte liefde en betoonde trouwe. Geduurende dien langen tusschentijd heb ik niet afgelaaten om dien geknield af te smeeken; doch aanhoudend is mij die gunst geweigerd, onder de beuzelagtigste voorwendzels. – Op zekeren dag, 't is waar, kon ik het ongeduld, door zo veele weigeringen veroorzaakt, niet langer verdraagen, en ik nam met geweld, 't geen ik langs zagter wegen niet kon krijgen. — Ik erken mijn misslag, en de regtmaatigheid der straffe, welke daarop zal volgen. Nogthans vertrouw ik, dat het Hof der Liefde volgens de beginzelen van Billijkheid zal oordeelen; en indien het mij veroordeelt, wegens het steelen van een Kus, die mij niet toebehoorde, dan behoort de Schoone genoodzaakt te worden tot eene openlijke teruggave van 't geen mijn wettig eigendom is."

In gramschap ontstak de Aanklaagster, van wegen die onverwagte verdeediging, en beweerde eerst, dat zij nooit zodanig eene Belofte gedaan hadt. Dan, gedrongen om het tegendeel te erkennen, bragt zij in 't midden, dat die voorwaardelijk geschied was. „ Ik hield," verklaarde zij, „ den tijd der volbrenging aan mijzelve. De beledigiing is derhalven blijkbaar. Eene eenvoudige en onbepaalde Belofte sluit altoos uitstel van de volvoering in; en het is de pligt eens Minnaars, geduldig te wagten."

„ Volgens die wijze van redeneeren," hervatte daarop de Minnaar, „ zouden de Juffrouwen altoos het regt op haare zijde hebben, en de tijd des uitstels in het oneindige loopen. Daarenboven, kan het geloochend worden, dat, onafhangelijk van eenige Belofte, hoegenaamd, een rond Jaar oppassens wel een Kus verdient? en dat, daar dit loon mij steeds onthouden werd, ik geregtigd was om toevlugt tot geweld te neemen, en het mijne te neemen waar ik het vond?"

De Juffrouw toonde zich gereed om andermaal het woord te neemen. Maar het Hof der Liefde, oordeelende dat de zaak tot eene genoegzaame klaarheid gebragt was om vonnis te strijken, bragt hetzelve in deeze bewoordingen uit: *De Juffrouw, door haare langduurige weigering, het geduld van haaren Minnaar misbruikt hebbende, heeft zijne stoutmoedigheid getergd; en, daar zij de waarde van een gestoolen Kus wraakt, en zelfs bekent haare lippen afgewend te hebben, is zij van haare Belofte niet ontslaagen. Weshalven zij veroordeeld wordt om haaren beminnenswaardigen Vriend gul weg een Kus te geeven.*

GE-

GEMENGDE AANMERKINGEN.

Minder dwaasheden zouden de menfchen begaan, ter verkrijginge van dingen, die zij begeeren, indien zij voorshands de gevoelens kenden, welke zij zullen koesteren, wanneer zij het begeerde zijn magtig geworden.

't Zij de vrouwen van natuure zagter en meer befchaafde zeden bezitten dan de mannen, of dat de begeerte om haar te behaagen onzen geest en gevoelens verhoogt; zeker is het, dat de verkeering met haar een voortreffelijk fchool is voor de andere fexe, niet alleen om dezelve befchaafdheid en goeden fmaak te leeren, maar ook om eere en opregtheid in te boezemen.

Wanneer wij gedagtig zijn aan de wijze, op welke raad gegeeven wordt, moet het ons niet vreemd dunken, dat dezelve zoo kwalijk wordt opgenomen. In de daad, door een vreemden wisfelkeer van de orde der dingen, is het voordeel geheel op de zijde des raadgeevers. Dikmaals is, hetgeen raadgeeven wordt genoemd, niets anders, dan het waarneemen van de gelegenheid, om een vertoon te maaken met onze kunde, ten koste van eenen anderen; en dien te ontvangen is, gemeenlijk, zoo veel als het genoegen te hebben om aan eenen anderen eenige van onze zwakheden te vertoonen, en hem het vermaak te verfchaffen om zijne meerderheid ten toon te fpreiden.

De vreedzaame genietingen van ftille gelukzaligheid leveren zoo weinige voorvallen op, der vermeldinge waardig, dat, indien wij uit de Gefchiedenis van 't Menschdom het verhaal van deszelfs elenden moesten weglaaten, dezelve bijkans tot niets zou gebragt worden.

De vleugels der hoope verligten het leeven.

De tedere gewaarwordingen en aandoeningen der jeugd behoorden grondbeginzels in den ouderdom te worden.

Koude zielen bezitten flegts geheugen; tedere zielen eene leevendige herinnering; voor haar is het voorleedene niet dood, maar flegts afweezig.

Geluk, welk heimelijk wordt genooten en verborgen is, befchouwt het meerendeel der menfchen niet als geluk — even alsof de Amandel minder zoet ware, omdat het een kern is.

'Er zijn opflagen van 't oog, die woorden zijn, en woorden, die muzijk zijn.

Zij, die aan hunne eigen driften weêrftand kunnen bieden, worden dikmaals door de driften van anderen weggefleept.

„ De fortuin," zegt DIOGENES, „ moest door verágting, „ de driften door de reden te keer gegaan worden."

„ Alles," zeide die zelfde Wijsgeer, „ kan door oeffening „ verkreegen worden, de deugd zelfs niet uitgezonderd."

De gewoonte maakt alles aangenaam, zelfs de veragting van het vermaak.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

GEDACHTEN OVER SOMMIGE VUURIGE VERHEVELINGEN IN 'T ALGEMEEN, EN OVER DIE IN 'T BIJZONDER, WELKE OP WOENSDAG, DEN 23STEN VAN WIJNMAAND DEZES JAARS, TE AMSTERDAM EN ELDERS IS WAARGENOMEN.

(Medegedeeld door A. FOKKE, SIMONSZ., te *Amsterdam.*)

Daaglijks zien wij de Zon, de Maan en de Sterren; en slechts zeer weinigen uit de millioenen menschen beschouwen die prachtige, en voor onze beperkte bevatting te uitgebreide, voorwerpen met eenige bijzondere aandacht; veelen zijn 'er, die 'er nooit over nagedacht hebben; ja zelfs sommigen, die het nadenken over iets van dien aart met eene soort van spottenden glimlach smooren, even als wilden zij daarmede zeggen: *quod supra nos, non ad nos* (*); anderen weder, door eene ophooping van duizenden mijmeringen en zorgen, welken het leven oplevert, afgetrokken, komt het even weinig voor den geest, terwijl ze, op den helderen dag, door de straalen der gouden Zon bescheenen, of, in den prachtigen nacht, door de zilverblanke Maan toegelachen, en door het tintelend Sterrenheir aangeflonkerd worden, om aan de verhevenheid van de wonderen der Scheppinge gedachtig te zijn, alsof dezelve niet bestonden; ja zelfs veelen, die zo even door den mond des Leeraars met de woorden van den Koninglijken Dichter toegeroepen werden: *de Hemelen vertellen Gods eere en het Uitspansel zijner handen werk*, blijven, zo dra ze ter kerkdeure uittreeden, doof voor die hemeltaal, en richten

(*) *Wat boven ons bereik is, gaat ons niet aan.*

ten naauw het, door beuzelachtige bemoeijingen naar de aarde gebukt, hoofd even op, om de wonderen des grooten Scheppers te beschouwen en derzelver inspraak te hooren. Zo groot en albeheerschend is de kracht der gewoonte, dat ze zelfs onze gewaarwording, tegen de roering van die onbegrijpelijkste en allesoverstijgende schoonheeden, met een schild van onverschilligheid en onaandoenlijkheid bedekt.

De Natuur, of beter derzelver ondoorgrondelijke Oorzaak, schijnt dus somtijds, door min gewoone verschijnselen, de door gewoonte verstompte aandacht der redenlijke schepselen te willen opwekken. Te midden van hunne drukke bezigheeden, te midden van hun beuzelig heen en weder dwaalen, ontstaat 'er, in den duisteren avond, plotslings een allerhelderste glans, die geheel hunnen mierenhoop overschijnt; elk hunner wordt daardoor getroffen, verschrikt, verbaasd! het altijd naar de aarde gewend oog wordt door den weerglans, die van derzelver oppervlakte afschijnt, als verblind; nog denkt men niet om het hoofd op te richten en de hooge gewesten des hemels te aanschouwen; neen, men wendt eerst het hoofd om, of ook die glans door eenig onverwagt achter zich ontstoken fakkellicht veroorzaakt wierde! en eerst na dat men te vergeefs de oorzaak op aarde gezocht heeft, wendt men het oog, dat geschikt is om den hemel te bewonderen, naar het uitspansel, en ontdekt de bron van den zo onverwagten als oogtreffenden glans. Eensslags wordt de tot denken geschikte mensch, als door een vreemde kracht, uit zijne verdooving opgewekt; eensslags vervliegen alle zijne beuzelachtige denkbeelden, en hij wordt als met een geweldigen arm in zijnen slaap gestoord, om voor een oogenblik het verheven schoon der Natuure te bewonderen.

Zodanig eene krachtige opwekking van den ingesluimerden geest had ook onlangs onder ons plaats, bij het onverwagt verschijnen eener hier te lande niet gewoone vuurige Verheveling, welke zij, die in staat waren, dezelve, van heuren eersten aanblik, tot op den allengs afneemenden glans en eindelijk geheele verdwijning, opmerkzaam waar te neemen, ons aldus beschreeven hebben:

Het was op Woensdag, den 23sten van Wijnmaand, dat 'er zich te *Amsterdam*, des avonds omtrend zeven

uuren,

uuren, bij een heldere en zuivere lucht, in het Oosten, een vuurige bol opdeed, hebbende nagenoeg de schijnbaare grootte der Maan, wanneer ze vol is; dezelve gaf een zo helderen en vuurigen glans van zich, dat hij, even als het sterkste fakkellicht, alle voorwerpen een scherpe schaduw van zich deed werpen, en de geheele Stad eensslags met een glansrijk licht overscheen. Dit verschijnsel richtte zich, met een ongemeen snellen voortgang, van het Oosten naar het Westen; doch veranderde, geduurende deszelfs vaart, in een horizontaal langwerpig vierkant, of zeer lange dikke glanzige streep, ter schijnbaare dikte van een mans arm, uit welker achterste of oostelijke einde vlammen stroomden. Van deze streep scheidde zich, geduurende derzelver voortgang, een stuk af, dat in een kleinen gekrulden en snel beweegenden staart, welke de gedaante van een kwast had, eindigde: dit afgescheiden deel scheen, als met eene wormswijze beweeging, weder naar de langste streep te naderen; terwijl zich ook tevens een regtstandige of perpendiculaire lichtstreep uit den in gedaante veranderenden bol verhief, welke, in dat oogenblik van uitbarsting, een aantal heldere vonken uitschoot, en, met een spiralen boog zich naar de aarde wendende, langzamerhand flaauwer van glans en dunner scheen te worden, tot zij eene slangswijze kronkeling en S trek aannam, en zich eindelijk als eene massa van duizende kleine vonken vertoonde, en verdween.

Men heeft bereids vier onderscheidene berichten van de waarneeming van dit verschijnsel, dat waarschijnlijk over het geheele Land, en zelfs in een nog wijderen omtrek, gezien is, ontfangen, en in het geleerde Dagblad: *Algemeene Konst- en Letter-bode*, No. 44 enz., medegedeeld; in welke men echter eene van elkander verschillende omschrijving dezer Verheveling opmerkt. Uit *Sneek*, naamlijk, meldt men, dat zich aldaar, des avonds ten 7½ uuren, bij een helderen en volkomen onbewolkten hemel, genoegzaam in het toppunt of Zenith, twee vuurig-roode streepen, ongeveer ter schijnbaare breedte van een voet ieder, en lang, naar gissing, 18 à 20 voeten, op een evenwijdigen afstand van ten naasten bij een voet van elkander verwijderd, aan de lucht vertoonden, en met half-slingerende bogten eene beweeging vormden, welker strekking van het Oosten naar het Westen gericht was; welke balken een zeer helder schijnend licht van zich gaven, en zich bijna een

 half

half uur lang in dezelfde gedaante, niet ongelijk aan twee Slangen, vertoonden, welker vuurige glans allengs verminderde, en eindelijk, tot een nevelachtig licht verzwakt zijnde, geheel verdween.

Een ander bericht uit *Monnickendam* bepaalt den tijd der verschijning op drie minuuten vóór 7 uuren, en geeft dezelve, met weinig verschil, even zo op, gelijk wij het hier boven, als tot onzent waargenomen, gemeld hebben; met dit onderscheid echter, dat men aldaar, geduurende den loop der Verheveling, en onder het uitschieten der vuurvlammen, een zeer hoorbaar gesis en geblaas bespeurde.

Eindelijk verneemen wij, dat dit Luchtverschijnsel, op denzelfden avond, te *Keulen*, en ook te *Hamburg*, is waargenomen; doch in laatstgenoemde Stad in een laageren stand, beneden aan den Horizon, in de gedaante van een grooten vuurbol, die, met een sterken slag, uiteenbarstte, en vervolgens een zeer langen slangswijzen vuurigen staart vormde; blijvende in die gedaante ongeveer 10 minuuten zigtbaar.

Dit zeldzaam, echter niet geheel onbekend, Verschijnsel verbaasde, bij deszelfs aanblik, alle de zich buitenshuis bevindende persoonen; onder welken 'er sommige waren, die, uit een beginsel van vrees voor de onrustige tijden, in dit Verschijnsel de dreigende gedaante van een *zwaard* meenden te zien; terwijl genen 'er weder een *manshoofd*, en anderen een *draak* of *gevleugelde slang*, in ontdekten. De meesten voorzeiden elkander oorlog en duure tijden. En deze zijn het, welker gevoelens wij voornaamlijk in dit Bericht meenden te moeten onderzoeken.

Over het algemeen moeten wij, bij dit geval, opmerken de geringheid van het gene hier ons oog oogenbliklijk getroffen heeft, bij het onmeetelijk en ondenkbaar groot lichaam der Vaste Sterren, die ons slechts uit hoofde van derzelver grooten afstand zo gering en klein, en door daaglijksche gewoonte zo onverschillig voorkomen. Een gering lichtvlekjen in onzen dampkring, en dus, in betrekking tot den onmeetelijken Sterrenhemel, nabij de aarde, komt, in het oog der weinig redeneerende menigte, als een dreigend *manshoofd*, *draak* en *zwaard* voor; en wordt, in plaats van in hetzelve de schoonheid der groote Natuur te bewonderen, als een voorteken van aanstaande rampen gehouden. Van waar toch ontstaat zulk eene gedachte? Waarom zoude men

toch

toch niet even zeer kunnen meenen, dat zulk een glansrijk en schoon Verschijnsel, zo men al toegave dat de Schepper der Natuur dergelijke voortekens in den dampkring aan het menschdom toonde, eer een heilspellend dan een kwaaddreigend teken ware? Glans en licht zijn immers der ziele aangenaam; duisternis en nevelen, daarentegen, verwekken droefgeestige gedachten, en verdrijven de vrolijkheid uit het menschelijk gemoed. — Laat ons hier een weinig bij stilstaan, alvoorens wij de zaak zelve meer van nabij onderzoeken; immers het komt ons voor, dat het niet geheel vruchteloos zal zijn, bij deze gelegenheid, over het nog bij lange na niet algemeen verworpen gevoelen, betreffende kwaaddreigende voortekenen in de lucht, eenige bedenkingen op te geeven; te meer, daar 'er nog zeer veele lieden zijn, welke, slechts in navolging van zaakkundige persoonen, geen geloof aan dergelijke voortekenen *zeggen* te slaan; doch, even zo min grond tot het *ontkennend* als *bevestigend* gevoelen hebbende, door een gevolg van gebrek aan wijsgeerig nadenken en ervarenheid in natuurlijke verschijnselen van dezen aart, nog voor hunzelven tot het tegengesteld gevoelen overhellen, en bij dergelijke ongewoone verschijnselen een heimelijke vrees voor kwaade gevolgen blijven voeden; en ook anderen, die, uit eene soort van *beredeneerd nadenken*, en volgens een bij hunzelven ontworpen begrip van het Godlijk wezen, dergelijke verschijnselen geene voorspellende kracht durven ontzeggen.

Onder de eerstgenoemde soort zijn dezulken te rangschikken, wier opvoeding en beroepsbezigheeden hun nooit toegelaten hebben, op eene wijsgeerige en afgetrokkene wijze, over den Schepper der Natuur en deszelfs wezen na te denken; doch die, in kringen van meer ervarene lieden verkeerende, gaarne blindelings derzelver gevoelens omhelzen en als hunne eigene schijnen aan te neemen. Deze, echter, zijn in staat om allerleije gissingen aan te neemen, zonder van eene enkele voor zichzelven volkomen overtuigd te zijn. — De tweede soort zijn zij, die, door een al te zinnelijk begrip der Godheid, alle driften en gemoedsbeweegingen, welken zij in hunzelven en bij de menschen in het algemeen waarneemen, ook op de Godheid toepassen, en, door al te zinnelijke opvatting der gewijde Schriften, telkens plaatsen in dezelven meenen te ontdekken, die voedsel

aan deze hunne gevoelens schijnen te verschaffen; daar de gewijde Schrijvers, de taal der menschen moetende bezigen, om tot de menschen te kunnen spreeken, dikwijls zulke zinnelijke uitdrukkingen voor geestelijke begrippen hebben moeten gebruiken. In dezen zijn dan stellen zij zich den eeuwigen en onbegrijpelijken Schepper en Heer der Natuur als een wijs en liefderijk Vader voor, die zijne kinderen, door middel van voortekenen, tegen eenig naderend kwaad schijnt te willen waarschuwen of voorbereiden. Maar als wij van die zijde dergelijke ongewoone verschijnselen in het luchtgewest beschouwen, dan rijst 'er terstond de vraag: Zoude een wijs en liefderijk vader, die zijne kinderen tegen aannaderende rampen, door tekenen, wilde waarschuwen of voorbereiden, daartoe zulke wenken bezigen, welke twijffelachtig en aan allerleije uitleggingen onderhevig zijn, zonder hun te vooren met derzelver waare bedoeling bekend te maaken? Zoude een *zwaard*, een *draak*, een *slang*, of wat het ook zij, voldoen, om hun tegen eenigen ramp te waarschuwen? daar een *zwaard* ook *overwinning*, een *draak verdeediging van hunnen eigendom*, en een *slang redding uit allerleije gevaaren*, zoude kunnen betekenen; wijl het *zwaard* ook door den verdeediger gevoerd wordt, de allegorisch verdichte *draak* van ouds, om deszelfs scherp gezicht, de bewaarer der schatten geweest is, en de *slang* door de engste holen en naauwste openingen dringt, en tevens, wegens het jaarlijks verjongen, of verwisselen van heure huid, een beeld der duurzaamheid en bestendigheid zijn kan. Is het dan niet te denken, dat een wijs vader zulke dubbelzinnige tekenen zoude uitkiezen, om zijne kinderen tegen naderende rampen te waarschuwen; hoe veel te minder is zulks van de hoogste Wijsheid te vermoeden!

Hier komt nog bij, dat het geeven van tekenen en wenken onder de menschen dient om elkander uit eenig dreigend gevaar te redden, en dat de wijze mensch alle tekens ter waarschuwing overbodig acht, waar het gevaar onvermijdbaar en de ramp niet te ontwijken is. Wie, onder de menschen, die slechts eenig gezond oordeel bezit, zal zijnen vriend, die reeds sterft, met een wenk of teken zijn gevaar trachten te verkondigen? of iemand, die reeds lang van zijnen gevaarlijken toestand bewust is, nog met een teken van denzelven trachten te verwittigen! Ondertusschen zoude deze noodelooze waarschuwing

al-

altijd plaats gehad hebben, in die omſtandigheeden, waarbij men in ſommige Schrijvers leest, dat 'er *tekenen aan de lucht* gezien zijn. Men zal overal, waar men die tekenen verhaald vindt, bevinden, dat ze niets *onbekends*, niets *ongevreesds* zouden voorſpeld hebben, maar juist te midden van woedende oorlogen, te midden van reeds plaats hebbende volksrampen, en dus zonder eenig doel of nut voor het menschdom, verſcheenen zijn (*). Daar nu een wijs vader zijne kinderen niet te laat, en niet voorweetens vruchteloos, tegen onvermijdelijke of reeds plaats hebbende rampen waarſchuwen of voorbereiden zal, kan men zulk een ondoeltreffend gedrag veel minder aan den wijsten Vader toeſchrijven.

De plaats laat ons hier niet toe, het gezegde op de min of meer beuzelachtige en onzeekere berichten van oude of laatere Geſchiedſchrijvers toe te pasſen; doch bij allen zoude men vinden, dat de goede of kwaade verwachting der menſchen altijd het goed of kwaad teken voorafgegaan zij, zo dat de wenk altijd *nakwam*, daar ze, uit derzelver aart, en zoude ze eenig nuttig doel treffen, de verwachting *voorafgegaan* en geregeld behoorde te hebben. Daar, waar reeds eene goede of kwaade verwachting, eene hoop of vrees bij de menſchen opgevat is, vormen zij alwat gebeurt, hoe onverſchillig ook, naar dezelve; en waar geen verwachting, het zij ten goede of ten kwaade, plaats heeft, wordt elk dubbelzinnig teken volſtrekt onverſtaanbaar, en zoude dus deszelfs waarſchuwend doel even zeer misſen. Neem eens, dat zich over een Land, dat een gewenschten Vrede ſmaakte, en in alles de voordeelen van Koophandel en de vruchten van een rijken overvloed genoot, in den dampkring eene zekere luchtverheveling vertoonde, die, door den wind voortgedreeven wordende, verſcheidene gedaanten aannam, welke naar die van een *zwaard*, *menſchenhoofd*, *ſlang*, of wel naar een *geharnasten held*, of een *heir van ſtrijdende benden*, zweemde; wat toch zouden de inwooners van zo een vreedzaam en welvaarend Land, uit dit voorteken, ter hunner waarſchuwing of voorbereiding, kunnen opmaaken? Zeekerlijk, daar zij in een ſtaat van rust en Vrede leef-

(*) Van dien aart is ook het helder licht, 't welk des nachts in den Tempel verſcheen, waarvan JOSEPHUS bij de Verwoesting van *Jeruſalem* gewag maakt, *Bel. Judaic.* Lib. XXXI, 't welk door ſommigen mede voor een goed Teken gehouden werd; als ook het bekende Luchtgezicht van Keizer CONSTANTINUS DEN GROOTEN.

leefden, een naderenden Oorlog. Maar welk eenen? Een voor hen nadeeligen of voordeeligen? Deze aanduiding zouden zij te vergeefs in dit onbepaald teken zoeken, en zeeker een veel bepaalder in de omſtandigheeden hunner nabuurige Rijken kunnen vinden. Een wijs vader, die zijne kinderen in de gelegenheid geſteld heeft om derzelver naderende gevaaren *bepaald* en *zeeker* te kunnen kennen, zal met recht alle *onbepaalde* en *onzeekere* tekenen en wenken, als overtollig en onnut, nalaaten; hoe veel te meer de wijste Vader, die zijne kinderen met de gave van gevolgtrekkende redeneering tegen wel te voorziene rampen gewapend heeft!

Maar, zal men mogelijk zeggen, 'er zijn toch zulke tekenen in den dampkring voorhanden, welke deszelfs tegenwoordige geſteldheid aanduiden; en deze hebben weleer, en nog heden, op ſommige plaatſen, Pest, beſmettelijke Ziekte, Sterfte onder het Vee, en dergelijke rampen, vóór dezelve nog aanwezig waren, voorſpeld. — Wij kunnen hierop aanmerken, dat deze ſoort van voortekens van een geheel anderen aart zijn, en gelijk ſtaan met de voorzeggingen, welken men omtrend het weder uit de aanwijzingen der weerglazen ontleent, en allen echter geen toekomende, maar juist tegenwoordige geſteldheeden aanduiden, waaruit men ſlechts eenige natuurlijke gevolgen voor het toekomende afleidt, die echter nog niet volkomen zeeker uit dezelve te beſluiten zijn, ſchoon de ondervinding ze dikwijls 'er uit heeft zien voortvloeijen. Op dezelfde wijze voorſpelt de bouwvalligheid van een oud gebouw, dat het, niet herſteld wordende, inſtorten, — de aanwezigheid eener ziekte, dat ze, niet geneezen wordende, den dood ten gevolge hebben zal.

Wat eindelijk de Verheveling zelve betreft, zij is niet onbekend of ongewoon; offchoon ze hier te lande niet dikwijls waargenomen werd. Reeds de oudſte Natuurkenners, die zich met het betrachten der Verhevelingen bezig hielden, en wier Geſchriften ons nagebleeven zijn, ſpreeken 'er van. ARISTOTELES noemt een dergelijk Verſchijnſel, 't welk zich als een Vuurbol opdoet, en waaruit vonken flikkeren, terwijl het zich als in lichtkwastjens verliest, enz., *αιξ*, of *de Geit* (*). SE-

NE-

(*) Και οἱ καλουμενοι ὑπο τινων δαλοι και αιγες. ARISTOTELES in Lib. I. *Meteorologicon.* Dat is: „ En die worden „ door ſommigen *brandende houten en geiten* geheeten."

NECA, ondertusschen, zegt, niet te weeten, waarom hij die benaaming aan dit Verschijnsel geeft (*). Doch als men nagaat, dat niet ARISTOTELES, maar de Griekſche Natuurkenners, of ook wel het Volk vóór hem, deze Verheveling bereids kenden, en met dien naam benoemden, waarschijnlijk wegens de daarvan afhangende lichtkwasten en vlokken, die zich somtijds als de baard en vlokken van een Geit pleegen te vertoonen; dan zal men geene duisterheid in de benaaming vinden (†); alhoewel SENECA deze zelfde Verheveling, die zich, na dat de vuurbol uitgeborsten is, in allerleije gedaanten kan vertoonen, mogelijk nooit, als vlokken en lichtkwasten van zich werpende, gezien heeft. De verschillende gedaante, waarin deze Verheveling zich van ouds pleeg te vertoonen, gaf ook gelegenheid, dat men ze onder verscheidene naamen bij de Natuurkenners der Ouden aangetekend vindt. Immers, wanneer ze zich enkel als een vuurbol deed zien, werd ze *Lamp*, — zo ze daarop heure ronde gedaante verloor, en glanzige vlokken en kwasten uitschoot, *Geit*, — en zo dit vuur in snelle en huppelende beweeging gezien werd, *huppelende Geit* geheeten; liet ze een horizontaale lichtstreek na, dan gaf men die den naam van *Balk* (*Trabs*); stond deze lichtstreek in eene regtstandige richting, dan noemde men ze *Pyramis*, of *Puntzuil*; deed ze zich als een kleine door het zwerk schietende vuurbol op, dan gaf men ze den naam van *Fakkel* (*Fax*), of ook, naar derzelver stervormige gedaante, *verschietende* of *vallende Ster* (*Stella cadens*); wanneer de lichtstreek zich een eindweegs in de lengte uitstrekte, gaf men ze den naam van *Pijl* (*Sagitta*); en zo het vuurig verschijnsel in het midden dikker en breeder was dan aan de einden, werd het ook wel *Draak* (*Draco*) geheeten; kwam het in de gedaante van een glanzige kroon voor, dan droeg het den naam van *Corona*, en bij de Grieken *Bothynoë*; vertoonde het zich als een helder licht geevend vat, dan werd het *Pithiæ* bij de Ouden genoemd.

Met alle deze bekende en afzonderlijk benoemde Verschijn-

(*) ARISTOTELES *quoddam genus illorum* Capram *vocat. Si me interrogaveris, quare? prior mihi rationem reddas oportet quare* Haedi *vocentur*, &c. *Nat. Quæst.* Lib. I. C. 1.

(†) MURETUS *in* ARISTOT.

ſchijnſelen had de Verheveling, waarvan wij thans ſpreeken, eenige overeenkomst; zijnde in derzelver eerſte voorkomen, als lichtende Vuurbol, gelijk aan de *Lamp*, en veranderende, bij derzelver uitbarſting en verſpreiding in de breedte, in de zogenoemde *Draak*; voorts, lichtkwasten en vlokken van zich afwerpende, als de *huppelende Geit*; en zich in eene regtſtandige en gezichteinderlijke richting vertoonende, als de *Vuurkolom*, *Balk* en *Pijl*; en vonken uitſchietende, als de *Fakkels* en *verſchietende Sterren*: alle welke onderſcheidene ſchijngeſtalten aan de verplaatſing der ſnel beweegende lichtſtoffe moeten toegeſchreven worden. — Juist een dergelijk Verſchijnſel, zegt SENECA, gezien te zijn, in de gedaante der zogenoemde *Geit*, ter grootte van de volle Maan, terwijl PAULUS EMILIUS tegen PERSEUS, Koning van *Macedonien*, te veld trok; en voegt 'er bij, dergelijk Verſchijnſel zelf meer dan eens gezien te hebben (*). — PLINIUS verdeelt deze Verheveling in twee ſoorten, welker eene hij *Lampas*, of *Lamp*, en de andere *Bolis*, *Werpſchicht*, noemt. *De Lamp*, zegt hij, *vormt een langwerpig ſpoor, welks voorſte einde vlamt; de Werpſchicht vlamt geduurig en geheel, en ſleept een langer ſtreek achter zich* (†).

Dat de Heidenen, welker Godsdienst enkel zinlijk was, en die zich hunne Goden ſlechts als opperbeſtuurers der aarde, en tevens onderhevig aan de zwakheeden en driften der menſchelijke natuure, vóórſtelden, deze niet gewoone luchtverſchijnſelen voor waarſchuwende voortekens hielden, is geen wonder. Zelfs hunne Wijsgeeren waren niet vreemd van deze meening. SENECA voegt nog bij de hier boven aangehaalde plaats: *Wij hebben bij de dood van* AUGUSTUS *een dergelijk verſchijnſel gezien; gelijk ook, toen* SEJANUS *door den Raad ter dood veroordeeld was; en de dood van* GERMANICUS *werd ook door een dergelijk voorteken aangeduid* (‡). DIO CAS-

SIUS

(*) *Nos quoque, vidimus* non ſemel, flammam ingentis pilæ ſpecie, *quæ tamen in ipſo curſu ſuo diſſipata eſt.* Lib. I. C. I. *Nat. Quæſt.*

(†) Lampas *veſtigia longa facit, priore parte ardente:* Bolis *vero perpetuo ardens, longiorem trahit limitem.* Lib. II. Cap. 26.

(‡) *Vidimus circa* D. AUGUSTI *exceſſum ſimile prodigium: vidimus cum de* SEJANO *actum. Nec* GERMANICI *mors ſine denuntiatione tali fuit.* Loc. cit.

SIUS verhaalt ook, dat 'er, bij de dood van AUGUSTUS; *vuurige stukken hout uit den Hemel scheenen te vallen* (*); en PLUTARCHUS meldt, dat, geduurende de overwinning, welke LUCULLUS op MITHRIDATES behaalde, de lucht zich plotslings van een scheurde, en 'er een vlam, in de gedaante van een rond zilverglanzig vat, uit de lucht op de aarde nederschoot (†). Wanneer nu zulke Verhevelingen zich gevallig voordeeden, *kort voor* of *geduurende* 'er eenig gewigtig voorval gebeurde, dan namen de trotsche *Romeinen*, die zich verbeeldden dat hunne Goden een bijzonder belang in hunne heerschzuchtige woelingen stelden, zulks terstond als een bewijs daarvan op. Gelijk dan ook de Dichter LUCANUS verscheiden dezer Verhevelingen, en onder andere het *Noorderlicht*, de *Lamp*, *Fakkel*, en de, in laateren tijde, als een waar en een geregelden loop hebbende Hemellicht erkend geworden, *Staartster*, in dit vers als voortekens bij elkander plaatst:

Ignota obscuræ viderunt sidera noctes
Ardentemque polum flammis, cœloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque tremendi
Sideris & terram mutantem regna cometam (§).

Doch de uitleggingen van dien aart zijn, met de geheele Wigchelaarij der Heidenen, thands lange in het vergeetboek geraakt.

Wanneer men echter vraagt, wat eigentlijk deze Verhevelingen in derzelver natuurlijk wezen zijn, is niemand in staat om deze vraag *eigentlijk* en *voldoende* te kunnen beandwoorden; wijl 'er geene proeven op genomen kunnen worden, en de werking der stoffen, die zich in den dampkring ophouden, ons volstrekt onbekend is. Zo veel, echter, heeft men bij gissing van dezelve kunnen vermoeden, dat het Phosphorisch Salpeterige (*Nitreuse Phosphorique*) samenvloeijende dampen of uitwaassemingen der aarde zijn, welke, uit hoofde van derzelver ligtheid, somtijds tot 18 à 20 Duitsche mijlen, en zelfs hooger, in den dampkring opstijgen,

(*) *Ligna ignita de Cælo visa cadere.*
(†) PLUTARCHUS *in* LUCULLO.
(§) *Pharsalia*, Lib. I.

gen, en, aldaar een kouder gewest aantreffende, tot eene zichtbaare gestalte verdikt worden, voorts, uit hoofde van derzelver *Chemische affiniteit*, zichzelven ontvlammen; of dat zij ook wel ontstaan uit eene samenvloeijing van *Waterstof* en *Zuurstof*, dat is *ontvlambaare* en *zuivere lucht*, met elkander verbonden en door eene electrieke vonk ontstoken. — Deze masfa van verdikte dampen wordt door derzelver middenpunt rondom gelijkelijk aangetrokken; waardoor zij, even als alle lichaamen, die in het heelal zweeven, eene bolronde gedaante verkrijgen. Somtijds verdikt de kern van dezen bol tot een steenachtigen klomp, welke, bij de uitbarsting van het vuur, op de aarde nedervalt. Bij wijlen is deze uitbarsting, door de persing, welke ze in de dampkringslucht veroorzaakt, met zeker hoorbaar geluid vermengd. De meer- of mindere hoeveelheid dezer uitwaasfemingen, en derzelver verschillende richtingen, doet het verschijnsel in de reeds opgenoemde onderscheidene gedaanten voorkomen (*).

(*) Verschijnsels van denzelfden aart zijn, zedert veele jaaren, ook elders waargenomen; zo dat in *Duitschland*, *Frankrijk* en *Engeland*, van 1719 tot 1803, 109 Vuurkogels gezien werden, waarvan 'er 41 met Steenvallen waren verzeld bevonden.

De aanmerkelijkste Vuurbollen zijn den 12 Nov. 1799 in *Duitschland*, en ook zelfs in *Hudsons-baai* gezien; — den 26 April 1803, bij *l'Aigle*, in *Frankrijk*, verzeld van een verbaazenden Steenregen, na eene zwaare uitbarsting, gelijk aan een donderslag, of het rijden van een wagen op een steenweg; — den 6 Nov. des zelfden Jaars, te *Londen*; — den 10 Sept. 1804, te *Jena*; — den 10 Oct. 1804 zag de *Russische* Reiziger KRUSENSTERN een zeer grooten Vuurbol op Zee, 3° 28' Oostelijke Lengte van *Ferro* en 37° 40' N. Breedte.

BERIGT WEGENS EENEN WOLKSTEEN.

Aan den Redakteur der Vaderlandsche Letteroefeningen.

MIJN HEER!

„ Maansteenen waren onlangs aan de orde van den
„ dag. Aan zulk een verschijnzel, egter, kan of
„ mag geen geoeffend Natuurkenner geloof slaan. Dat,
„ even-

„ evenwel, harde lichaamen, *Steenen*, indien gij wilt,
„ in de hooge gewesten onzes dampkrings zich vormen,
„ en van daar op onzen aardbol kunnen vallen, bevat
„ niets ongerijmds, en is, daarenboven, door de on-
„ dervinding bevestigd. Van zodanig een verſchijn-
„ zel ontmoetten wij onlangs een berigt, zoo goed als
„ eenig ander, door het getuigenis van geloofwaardige
„ lieden geſtaafd. Het viel voor in April des voor-
„ gaanden jaars, in Engeland, niet verre van *Glas-*
„ *gow*. Gij moogt, indien gij wilt, aan dat berigt
„ in uw nuttig *Mengelwerk* plaats geeven. Ik ben, enz."

1 *Nov.* 1805. PHYSICUS.

Drie mannen, terwijl zij te *Posfil*, omtrent drie mijlen ten Noorden van *Glasgow*, in een ſtuk lands hun werk verrigtten, wierden zeer verſchrikt door een zonderling gedruis, 't welk ongeveer twee minuten duurde, en uit het Zuidoost na het Noordwest ſcheen voort te loopen. In 't eerst hoorde men, als 't ware, vier kanonſchooten; vervolgens nam het gedruis eenigermaate den klank van klokluiden aan, of liever van een *Gong*, verzeld van ſterke ſisſingen. Eindelijk dagt men den val van een hard lichaam te hooren, 't welk met groote kragt de oppervlakte des gronds aanraakte.

Op den zelfden dag, 't was de 5 April, 's voormiddags, werkten zestien menſchen in de Steengroeve van *Posfil*, dertig voeten beneden de oppervlakte van den grond; hier wierdt insgelijks een buitengewoon gedruis gehoord, gelijkende in 't eerst naar een kanonſchoot, en vervolgens naar den klank, door harde lichaamen veroorzaakt, die op ſteenen vallen. Alles duurde omtrent een minuut.

Twee andere lieden, die nabij de Steengroeve waren, te weeten, de Opziener en een man, die in eenen boom was geklommen, en aan wien de eerſte eenige bevelen gaf, beſchreeven dit gedruis als twee minuten geduurd hebbende, en voortgekomen uit het Westen, door het Zuiden na het Oosten voortgeloopen, gelijkende in 't eerst naar het gevolg van drie of vier kanonſchooten, gedaan aan den kant van de groote brug, geleidende het kanaal van *Forth* en *Clyde* boven de rivier *Kelvin*, op den afſtand van anderhalve (Engelſche)

mijl ten Westen der Steengroeve. Vervolgens veranderde het gedruis in eene geweldige sissing. Bij de twee laatstgenoemde lieden waren twee kinderen, het een van tien, het ander van vier jaaren, benevens een hond. Op het hooren van het gedruis vlugtte het beest in het huis, met alle de kenmerken van groote beangstheid. Geduurende het gedruis sloeg de Opziener *zijne* oogen omhoog, en zag in de lucht iets als een bewegenden nevel; dit maakte hem zeer verschrikt, en zich tot den man, die in den boom zat, wendende: „Kom „af," riep hij hem toe: „zie daar een Goddelijk oor„deel, 't welk ons over 't hoofd hangt!" Naauwelijks was de man omlaag gekomen, of men hoorde iets met groot geweld in eene drooge graft vallen, op den afstand van negentig roeden, of omtrent 270 voeten, en men zag ter zelfde plaatze den *modder tot op den afstand van twintig voeten zich in 't rond verspreiden*. Het oudste der twee kinderen, op *het hooren van het gedruis* omhoog ziende, verhaalde, iets, dat naar *rook* geleek, in de lucht gezien te hebben, met iet roods, 't welk eene snelle beweeging hadt, komende uit het Westen, en eindelijk op den grond viel. Een oogenblik voordat de verheveling den grond raakte, hoorde men het kind roepen: *O! welk een rook!* en het zeide, op dat oogenblik iets, 't welk de gedaante van rook hadt, ter plaatze, daar het was gevallen, gezien te hebben. Onmiddelijk liep de Opziener na de plaats, alwaar het slijk was opgeworpen, en zag een gat midden in de sloot. Allengskens liep 'er water in dit gat, uit een spruit beneden in de sloot, en het liep vol tot op zes duimen na beneden den rand. De zelfde man, zijnen arm ontbloot hebbende, stak dien in deeze holligheid, welke hij eenigzins schuin vondt, van het Westen na het Oosten afloopende; op den bodem voelde hij iet hards, 't welk hij niet kon beweegen. Men maakte vervolgens de holligheid schoon, in de onderstelling van 'er een kanonkogel te zullen vinden; doch men vondt 'er niets behalven den natuurlijken bodem van den grond, eindigende in eene soort van zagten steen, in welken eenige brokken steen eenige duimen diep waren ingedrongen. Deeze steenen geleeken naar Wijnsteen. Volgens zijne gissing waren zij ongeveer achttien duimen beneden den bodem der graft gezonken; de holligheid was bij de vijftien duimen wijd. Hij

kon

kon niet bemerken, dat het water bijzonder warm was, zoo min als de steenen, aan welke hij ook geen bijzonderen reuk bespeurde. Een der brokken, zeide hij, was omtrent twee duimen lang, het ander omtrent zes duimen, vier breed en dik, en stomp op de hoeken en aan de einden. De twee brokken, zamengevoegd, slooten volmaakt in elkander. Ik weet niet, of de steen bij het vallen was gebroken, dan door een stoot met de spade, bij 't reinigen van de sloot. Hij voegt 'er nevens, nooit zulk eenen steen gezien te hebben, in of omtrent de Steengroeve.

Eenige dagen daarnaa, en toen de verhaalde bijzonderheden in de nabuurschap waren bekend geworden, ging men de steenbrokken opzoeken, welke men, als dingen van geen belang, daar hadt gelaaten: men vondt den kleinsten; doch den anderen, in het gruis der Steengroeve vermengd, konde men toen niet wedervinden. Eenige dagen daarnaa ontdekte men een brok van den laatsten. De twee wedergevondene brokken maaken de twee uiteinden van den steen uit; van buiten zijn ze zwart, en de oppervlakte is tamelijk glad; van binnen zijn ze grijsagtig van kleur. Het middenste gedeelte, welk het grootste is, heeft men nog niet kunnen wedervinden.

In het Dorp *High Possil*, een vierendeel mijls van de plaats, alwaar de steen viel, veroorzaakte het gedruis, welk in de lucht gehoord wierdt, groote ontsteltenis: het geluid kwam als uit het Zenith, en het geleek naar een kanonschoot, met ongelijke tusschenpoozen zesmaalen herhaald; het ging verzeld van een ander verward en buitengewoon geluid, 't welk tien minuten duurde. Het geraas scheen in 't Noorden te beginnen, en zich vervolgens door het West, Zuid en Oost na het Noorden te wenden, alwaar het scheen terug te keeren.

Het was een koude en betrokkene dag; in het Noordoost was de lucht meer bewolkt dan elders.

Het verdient opmerking, dat de zelfde steenen, welke de Opziener meende dat ze geen reuk hadden, toen hij ze opraapte, een stinkenden reuk hadden, toen de Heer CRAWFURD, de eigenaar van het land, waarin ze nedervielen, het eerste der twee brokken ontving, en dat hij het zelfde, hoewel in een minderen graad, omtrent het tweede bespeurde. Nog eene andere omstandigheid is 'er, die opmerking verdient, omdat zij door kin-

kinderen zijnde waargenomen, deeze hun berigt naar geene der onderstelde omstandigheden van het verschijnzel hebben kunnen wijzigen, en zij dus te meer vertrouwen verdienen. Het oudste zeide, dat het den rook zich zeer snel na de plaats hadt zien beweegen, alwaar de steen was gevallen; in 't midden van den rook, voegde het 'er nevens, was iet roods, *en het rood was helderder aan de zijde, alwaar dezelve naderde, dan aan de andere zijde:* letterlijk moest dit gebeuren, indien het vallend lichaam in eenen staat van gloeijinge ware. Het eenige zonderlinge in dit geval, indien het kind niet verkeerd gezien hebbe, is, dat de steen spoedig genoeg is koud geworden, zelfs in het water, om niet warm te schijnen, toen de Opziener dien aanraakte, kort naa zijnen val op den grond des kuils, welken hij gemaakt hadt.

Ten tijde als dit verschijnzel gebeurde, wierdt een ongewoon gedruis in de lucht gehoord, op verscheiden plaatzen, van de plek, alwaar de steen viel, merkelijk verwijderd. Iemant, die in zijnen tuin wandelde te *Barnhill Blantyre*, negen (Engelsche) mijlen ten Zuidoosten van *Glasgow*, hoorde vijf of zes slagen als van een musket, gevolgd van een gerommel, als van een verre afgelegenen donder; en hij zag eenige flikkeringen van weerlicht. Op het zelfde oogenblik hoorde men soortgelijk gedruis nabij *Airdrie*, elf mijlen ten Oosten van *Glasgow*; te *Falkirk*, eens zoo verre van daar; te *Hamilton*, elf mijlen ten Zuiden, en op veele andere plaatzen.

TOEVALLIGE GENEZING ENER HEVIGE BRAKING, DOOR HET BIER. Medegedeeld door P^R. VAN DER HOEVEN ABZ., *Med. Doct.* te *Schiedam.*

Den 30sten Augustus dezes jaars werd ik, des avonds ten half acht uren, verzocht, terstond te komen bij zekeren CORNELIS VOORWAL. Intusschen zeide men mij, dat men, des middags, bij mijne afwezigheid, om een mijner Collega's gezonden had, dewijl men niet durfde wagten tot dat ik weder in de Stad zou gekomen zijn; welke Collega, den Patient gevisiteerd hebben

bende, voor hem een geneesmiddel had doen gereed maken.

Bij den Lijder komende, vond ik hem hevig brakende, bijna zonder enige tusschenpozing; hij gevoelde daarbij ene drukkende pijn omtrent de hartkolk; de tong was wit beslagen, de pols klein en rad; de ogen waren flauw. Ik ondervroeg hem nauwkeurig, om, ware 't mogelijk, de oorzaak van het braken te ontdekken, ten einde hem gepaste geneesmiddelen toe te dienen. Dan, hoewel de Lijder, door het bijna onophoudelijk braken, niet in staat was, mij naar behoren te antwoorden, vernam ik echter, dat hij, warm en in het zweet gewerkt zijnde, des morgens vroeg, koude gekarnde melk gedronken had; waarop hij, kort daarna, aan 't afgaan en braken (ἄνω κάι κατῶ) geraakt was; welk eerste toeval ras was opgehouden, terwijl het twede bij aanhoudenheid was blijven voortduren; zo dat hij, des avonds, toen ik bij hem kwam, zich in den reeds hiervoren gemelden toestand bevond. — Het geneeskundig Voorschrift, door mijn Collega hem verordend, was 't volgend:

℞. *Tinct. Opii Vinos gtt. XXIV.*
Spir. Nitr. dulc. dr. ijß
Succ. Citri rec. ℥j.
Ol. tart. p. deliq. q. s.
ad Saturat.
Aq. st. Menth. Piper. ℥vij.
M.
S. alle ½ uur een lepel vol, omgeschud.

En wijl ik gene tekenen van inflammatie, tot mijne verwondering, hoewel 'er aanleidende oorzaken geweest waren, ontdekte, en 'er niets tegennatuurlijks werd uitgeworpen, oordeelde ik het best, met het voorgeschrevene middel te blijven voortvaren, en ordonneerde hem daarbij een *Cataplasma Emolliens et Antispasmodicum ex Flor. Chamom. et Sambuc.* op den omtrek van de maag te leggen.

Den daaraanvolgenden morgen was mijn Lijder nog in denzelfden kommerlijken toestand; had dien nacht niets gerust, steeds onophoudelijk gebraakt, en dit scheen zelfs in hevigheid nog te zijn toegenomen; waarom ik ook oordeelde hem *symptomatisch* te moeten blijven behandelen. — Ik liet dan, bij het mixtuur van den vo-

tigen dag, waarvan de helft nog wel overig was, dewijl de Patient somtijds weigerde in te nemen, het volgende voegen:

℞. *Magnes. Anglic. dr. j.*
Laud. liq. Sydenh. gtt. XXX.
Syrup. alth. Fern. ℥j.
M. et add.
Mixtur. adlat.
S. als 't vorige.

En liet hem, van tijd tot tijd, *in cordis scrobiculum* wrijven met het volgend *Unguentum Emoll. et Antispasmod.*

℞. *Ung. de Althea*
—— *alb. Camph. aa* ʒβ.
Spir. Vini Camph.
Tinct. Opii aa dr. ij.
M.

Dien dag, zo als ook de volgende dagen, bezocht ik mijnen Lijder herhaalde reizen; doch hij bleef in dezelfde omstandigheid.

Den 1sten September de toevallen niet verminderende, liet ik dien dag twee à drie *Clysmata ex infusione saturata Flor. Chamom. cum oleo et melle* appliceren, om, ware 't mogelijk, *de motus intestinorum antiperistalticus* te sederen, en, daar ik, door de langdurigheid van het braken, voor inflammatie bevreesd was, een *emplastrum vesicatorium Camphoratum* op de maag leggen, met het inwendig gebruik van het volgend mixtuur:

℞. *Pulv. Gum. Arab.* ʒβ.
Solv. aq. ferv. ℥vij.
Tinct. Opii Vinos gtt. xc.
Aq. st. Cort. Ciaoi dr. vj.
Liq. Anod. Min. Hoffm. dr. ij.
Syr. papav. alb. ℥j.
M.
S. omgeschud, alle 2 uren een spijslepel.

Naar welke aangewende middelen de toevallen in 't minst niet luisterden.

Den

Den 2den, 's morgens bij tijds, bij mijnen Lijder komende, vernam ik, dat hij, des nachts, ene *vermis teres* was kwijt geraakt; waarop ik nu terstond dacht, dat alle toevallen *e vermibus* ontstaan waren, en vleide mij, dat alles weldra een einde zoude nemen, zo het 'er maar één geweest ware. Edoch daar het braken bleef aanhouden niet alleen, maar 'er nu en dan *singultus* bij kwam, en de pols intermitteerde, (alle welke toevallen ik nu toeschreef aan de *vermes*) liet ik mijn Lijder 't volgende gereed maken:

℞. *Rad. Valer. Sylv.* ℥j.
—— Rhabarb. el. ʒr. *ij.*
Inf. l. a. f. q. a. Colat. ℥viij.
adde
Aq. ft. Cort. Cinol ℥ß
Laud. liq. Sydenh. gtt. XL.
Spir. Nitr. dulc. ʒr. *ij.*
Syr. Althea Fern. ℥j.
M.
S. om hiervan alle uren een kopje te nemen.

benevens twee *Clysmata ex infusione saturata Radic. Valer. Sylv. et Flor. Chamom. cum melle* appliceren, een geruimen tijd na elkander; dan ik zag 'er gene meer te voorschijn komen, en de toevallen verminderden ook geenszins: wat meer is, den volgenden dag, den 3den Sept., waren de toevallen verergerd, als, bij het nog aanhoudend braken, hevige *singultus*, onwillige ontlasting der excrementen komende; de uiterste ledematen waren op 't gevoel koud; 'er was een zinkende pols en een *facies Hippocratica*; daarbij kwam een afkeer, niet alleen van alle geneesmiddelen, welke hij niet bij zich had kunnen houden, maar zelfs ook van al 't geen hem tot drinken, op mijnen raad, was aangeboden geworden; als b. v. Citroenwater, rode Aalbessensap, met water verlengd, Thee, enz.

Terwijl ik nu mijnen Lijder als zeer gevaarlijk beschouwde, en hem, als 't ware, met den dood zag worstelen, vroeg hij mij, met ene flauwe stem, of hij Bier mogt drinken. Ik stond hem zulks toe, (daar ik toch zag, dat al het toegediende hem van het braken niet konde bevrijden) onder die voorwaarde, dat hij weinig te gelijk, en dan lauw, zoude gebruiken, en, dit kun-

nende verdragen, dan van tijd tot tijd meerder. (Het Bier, 't welk hij gebruikte, was niet zwaar; en noemt men hier ter plaatse *Princesse-Bier*.)

Daarop verliet ik hem, niet anders denkende, of hij zoude dien avond niet beleefd hebben; doch gene tijding van hem krijgende, bezocht ik hem dien avond nog, en zag, tot mijne grootste verwondering, dat al het hem toegediende Bier 'er was binnen gebleven, zo dat hij bijna anderhalve wijnflesch vol daarvan gebruikt had. Alle toevallen werden daarop beter; hij rustte dien nacht, voor 't eerst in vier dagen en nachten, een weinig, en ik vond mijnen Lijder den volgenden morgen als herschapen; de ogen stonden helderer; de pols wakkerde op; de tong werd vogtiger en separeerde; hij kreeg etenslust, gebruikte dien dag ook voor 't eerst enige lepels rijst, en bleef voortvaren met het drinken van Bier.

Zijne gezondheid nam van dag tot dag toe, echter zonder verder gebruik van Geneesmiddelen te maken; zo dat hij thans ene volkomene gezondheid geniet.

Ziedaar ene toevallige genezing ener hevige Braking, door het Bier, welke ik niet onnut geoordeeld heb, door middel van dit Maandwerk, mede te delen; opdat daardoor mijne Mede-artzen, wanneer zij, in soortgelijk geval, alles vruchteloos, gelijk ik, aangewend mogten hebben, hunne toevlugt zouden kunnen nemen tot dit eenvoudig middel.

UITTREKZEL UIT TWEE BRIEVEN, GESCHREEVEN TE PORTICI EN NAPELS, BEHELZENDE EENIGE BIJZONDERHEDEN VAN DE AARDBEEVINGE TE NAPELS VAN 26 JULI 1805.

Portici, 30 Juli 1805.

Eer gij deezen brief ontvangt, zult gij reeds, bij gerugt, den geduchten ramp vernomen hebben, die ons hier heeft getroffen, in den nacht van Vrijdag 26 op Saturdag 27 deezer maand. Ik schrijf u uit het platte land, werwaarts ik gelukkiglijk, zonder eenig toeval, ben geweeken.

't Was des avonds omtrent tien uuren, toen ik van mijn Kantoor ging, en na de eerste verdieping klom, om 'er

met

met eenen van onze Heeren te avondeeten. Naauwelijks zaten wij aan tafel, of wij hoorden een ſterk gedruis, welk wij aan ſnel rijdende koetzen toeſchreeven; en dewijl wij niet gelijkvloers zaten, is het niet vreemd, dat wij aan gewaande koetzen de terugſtootende beweeging toeſchreeven, die wij gevoelden, hoewel dezelve zeer ſterk was, dewijl zij onze voeten boven den vloer deedt opſpringen. Maar vermits die beweeging voortduurde, hoewel de oorzaak, aan welke wij dezelve toeſchreeven, hadt opgehouden, begonnen wij elkander aan te kijken, en mijn tafelgenoot vraagde mij, wat dit mogt beduiden? Ik zeide hem, dat ik geloofde dat het eene Aardbeeving was. Toen bleeven wij in ſtil gepeins op onze ſtoelen zitten, tot dat de golvende beweeging zich deedt gevoelen, en wij vervolgens de plaats tragtten te verlaaten. Mijn tafelgenoot ging op een balkon, welk hij met moeite verliet, naadat het hem mislukt was, vandaar op ſtraat te komen. Wat mij belangt, ik plaatſte mij tegen eene deur, alwaar ik onderſcheidenlijk driemaal eene golvende beweeging gevoelde, ieder van welke vrij lang duurde. De eerſte deedt kleine werking op de huizen; de tweede, van welke de ſchudding veel ſterker was, wierdt van geweldige kraakingen gevolgd; en in ons Kantoor ſcheurden de muuren, hoewel een el dik, hier en daar. In dit verſchrikkelijk oogenblik vlugtte de Heer PIATTI, met eenen anderen van onze Heeren, en een knegt, uit mijn huis, in de verwagting dat wij allen onder de puinhoopen van hetzelve zouden begraaven worden. Even als ik, namen zij post in de deuren. Thans volgde de derde ſchudding; zij was de hevigſte en de verſchrikkelijkſte, dewijl zij van terugſtootende en golvende beweegingen ging verzeld, zoodat wij alle kragten moesten inſpannen om op de been te blijven. Den dood hadden wij voor oogen, en dezelve zou onvermijdelijk geweest zijn, indien deeze toeſtand nog eenige ſekonden hadt geduurd. Het huis kraakte aan alle zijden, en 'er verſpreidde zich door het vertrek een ſtof, welk ons het ademhaalen belette. De beweeging hieldt eindelijk op, en wij waren nu op niets anders bedagt, dan op de ſtraat te vlugten, alwaar een zeer dik ſtof ons belette, eenige ſchreden van ons te zien. Het huilen, kermen en krijten van mannen, vrouwen en kinderen, die allerwege vlugtten, begonnen mij te vervaaren. Tot mijzelven gekomen zijnde, bevond ik

mij in de onmogelijkheid, om op mijne muilen, in mijn borstrok en zonder das, den nacht in de open lucht door te brengen. Ik ging in mijn huis, met eenen knegt, die mij gevolgd was; ik kleedde mij, floot mijne kamer overal, gelijk ook ons Kantoor, en ging den nacht doorbrengen op het plein van het Kasteel, dat vol koetzen stondt, alsmede van verlegene inwooners.

Met het aanbreeken van den dag keerde ik na mijne wooning terug; toen wierd ik van een geweldigen schrik bevangen, op het zien van het dreigend gevaar, welk ons boven 't hoofd hadt gehangen. In het woonhuis van den Heere REYMOND en in het mijne, gelijk mede in ons Kantoor, is geen stuk, 't welk niet hier en daar beschadigd is, van beneden af tot aan het dak, hoewel verscheiden binnenmuuren een el dik en de kleine benedenvertrekken overwelfd zijn. Ik durfde geen vijf minuten meer op dezelfde plaats blijven staan. Thans zijn wij gerust gesteld door Ingenieurs en bouwkundigen, verzekerende, dat 'er, van wegen den toestand der gebouwen, geen dreigend gevaar te vreezen is; evenwel durf ik nog niet in de Stad slaapen. Bij een voorval van deezen aart, 't welk, indien het nog eenige sekonden hadt geduurd, *Napels* in een graf van eene bevolking van vijfmaal honderd duizend menschen in een oogenblik hadt kunnen doen veranderen, is 't een geluk, dat zeer weinige menschen daarbij zijn omgekomen. Tot nog toe spreekt men slegts van één; doch een zeer groot getal huizen is onbewoonbaar geworden, en allen moeten meer of min hersteld worden, voordat men ze veilig kan gaan bewoonen (*).

Napels, 9 Aug. 1805.

........'Er zijn verscheiden jaaren noodig, om de schade in de Hoofdstad te herstellen; men mag dezelve op 45 millioenen franken, voor 't minst, rekenen. Tot nog toe bezitten wij geene echte berigten wegens de rampen in het Graafschap *Mölisse*, 't welk het middelpunt der Aardbeevinge is geweest. Bekend is het egter, dat *Isernia* niets

(*) „De Aardbeeving (zoo schrijft de beroemde HUMBOLDT uit *Napels*, 1 Aug. 1805) heeft in de Provintie 7 à 8000 menschen doen omkomen. De Steden *Isernia*, *Boyano* en *Cantalupa* zijn verwoest. In laatstgemelde Stad wierp de aarde, zich openende, pyramiden van zand uit, gemengd met gebrokene zeeschelpen; verschijnzel, gelijk aan de pyramides van *Moya*, in 1797 in de Provintie *Quito* te voorschijn gekomen."

niets meer dan een puinhoop is, onder welken een groot getal menschen het leeven heeft verloren.

P. S. *Portici*, vanwaar ik mijnen eersten brief heb geschreeven, hoewel zes mijlen van *Napels* gelegen, en aan den voet van den *Vesuvius*, heeft niets geleeden; 't geen zou kunnen schijnen te bewijzen, dat deeze Volkaan geen onmiddelijk deel aan onze rampen heeft.

F. DE SIEBENTHAL.

UITTREKZEL UIT EEN' BRIEF UIT NAPELS, OVER EENE UITBARSTING VAN DEN VESUVIUS.

Den 12 Aug. 1805, 's avonds ten tien uuren, gebeurde de uitbarsting van den *Vesuvius*, waarvan de Aardbeeving een voorbode scheen te zijn. Wij stonden op ons vertrek om den krater te bezigtigen, toen het geschreeuw des volks en eene wolk van vuur ons aankondigden, dat de Volkaan zich hadt geopend. In drie sekonden hadt de Lava van de laatste piek zich op den berg neergestort, en zij nam haaren loop na de valei, tusschen *Torre del Greco* en *Torre del l'Annunziata* gelegen; twee vlekken aan den oever der zee, aan gene zijde van *Portici*, zeven of acht mijlen van *Napels*.

Wij gingen terstond op weg, om dit schrikwekkend en verwonderlijk verschijnzel van nabij te zien. Sints het oogenblik van ons vertrek zagen wij den geheelen loop der Lava, die zich reeds twee mijlen uitstrekte, van den krater tot aan de huizen, die de twee vlekken aaneenhegten. Ik heb het schoonste schouwspel gezien, welk de Natuur kan vertoonen, den verschrikkelijksten geessel, met welken zij de menschen kan teisteren. Ik heb de brandende watervallen bewonderd, zich boven van den berg nederwerpende; ik heb gebeefd, ziende een onmeetelijken vuurvloed het schoonste veld verwoesten, de huizen medesleepen, in weinige oogenblikken al het leevensonderhoud van honderd huisgezinnen verdelgen. Eene lijn van roodagtig vuur schetste het profiel des bergs; eene wolk van rook, die, van tijd tottijd, heldere bliksemstraalen scheen uit te schieten, zweefde over den grond van het tooneel; de Maan scheen te verbleeken; niets kan de fraaiheid van dit wonderwerk schilderen; niets kan een denkbeeld geeven van de ijsselijkheid des schouwspels, bij het naderen tot de plaat-

plaatzen, welke deeze helsche vloed verwoestte; verVaarde opgezetenen, hunne reeds verraste woonplaats verlaatende; berooide gezinnen, hunne eenvoudige huisgeraaden, hunnen schraalen leevensvoorraad, hun gering en eenig redmiddel, tragtende te bergen; eene ontelbaare menigte nieuwsgierigen, stap voor stap voor de Lava wijkende, en door ongewoon gedruis haare verwondering, haaren angst en haar medelijden uitdrukkende; de akelige zuchten des bergs, de veelvuldige uitbarstingen, die uit den boezem des strooms voortkwamen, het kraaken van boomen, door de vlam verslonden, het herhaald gerugt van instortende muuren, het treurig brommen eener klok, welke de Geestelijken van *Camaldules*, op eenen heuvel op zich zelf staande, en van twee stroomen vuurs omringd, in hunne benaauwdheid luidden: zie daar de bijzonderheden van het schrikwekkend tooneel, waarvan ik getuige geweest ben.

In 't oogenblik onzer aankomste, stroomde de Lava dwars over den grooten weg beneden *Torre del Greco*. Om te beter te zien, klommen wij op een zeer fraai huis, 't welk aan den weg stondt. Boven van het terras vernamen wij, dat het vuur niet verder dan vijftien schreden van ons was. In allerijl klommen wij na beneden; twintig minuten daarna was 'er niets meer dan drie ruwe muuren van het huis overgebleeven. Ik naderde zoo dicht, als de hitte en de snelheid des vloeds gedoogden. Verscheiden maalen tragtte ik eenen hoek van mijnen zakdoek in brand te steeken; dit gelukte mij niet, dan door denzelven aan eenen rotting te binden. De Lava stroomde niet in gesmoltene golven; vrij veel geleek dezelve naar eene onmeetelijke hoeveelheid van gloeiende steenkool, die door eene onweerstaanbaare kragt was opeengestapeld en met geweld wierdt voortgestuwd. Wanneer zij eenen muur aantrof, klom zij ter hoogte van zes of zeven voeten, verbrandde en deedt dien instorten. Dakpannen heb ik zien gloeiende worden, en, om zoo te spreeken, in de Lava smelten. In haare grootste snelheid, en op eenen nagenoeg horizontaalen weg, heb ik geteld, dat de stroom, in een minuut, achttien duimen afleide. Wanneer de grond rees, stapelde zich de stoffe op elkander, en indien zij, aan een anderen kant, eenige opening vondt, verloor zij aldaar haare werking, en wierdt allengskens zwart. Geene andere reuk, dan die van gloeiend ijzer, heb ik 'er aan bespeurd.

IETS OVER DE RIVIER DE RHIJN EN DE VERSTOPPING BIJ KATWIJK.

De *Rhijn* ontſpringt uit de *Rhetiſche* of *Zwitſerſche Alpen*, doorloopt verſcheiden gewesten, ſtrekt zich eindelijk westwaards, en verdeelde zich eertijds, niet verre van zijnen uitloop in den Noorder Oceaan, in twee armen, met welke hij een maatig Eiland omving, welks lengte op 27, en welks grootſte breedte op 7 uuren gaans berekend wordt. De regter arm, die den naam van *Rhijn* behield, pleeg oudtijds bij *Katwijk* in zee te loopen. De linker arm, die den naam van *Waal* voert, ſtort, na alvoorens de *Maas* ontvangen en derzelver naam aangenomen te hebben, door eenen zeer breeden mond in de Noordzee. De uitwatering bij *Katwijk*, of middenſte Rhijn-mond, is reeds verſcheiden Eeuwen verſtopt geweest.

De eerſte en voornaame oorzaak tot die verſtopping ſchijnt CLAUDIUS CIVILIS gegeven te hebben: namelijk in het jaar 78 der Christen-jaartelling door den Romeinſchen bevelhebber PETILIUS CERIALIS geſlagen en ten naasten bij met zijn ganſche leger uitgeroeid zijnde; durfde hij zich in de Stad der Batavieren (welke Stad door 's Lands voornaamſte Historieſchrijvers gerekend wordt *Batenburg* geweest te zijn) niet verdedigen; waarom hij dan, die Stad verbrand hebbende, op het Eiland, als op eene plaats, waar hij zich tegen de vervolgingen der *Romeinen* veilig rekende, de wijk nam. Hier brak hij den dijk of dam af, die door DRUSUS GERMANIKUS langs den linker oever van den middelkil des *Rhijns* begonnen was gelegd te worden, en welke drie-en-zestig jaaren daarna (volgens het getuigenis van TACITUS, in zijn dertiende Jaarboek) door PAULINUS POMPEJUS, Onderlandvoogd van *Germanien*, onder de regeering van Keizer NERO, voltooid werd. De Rivier, welke reeds naar *Gallie* helde, werd, door de wegneeming van het geen haar ſtuitte, nog meer daar heenen afgeleid, en het natuurlijk gevolg was, dat de middelſte Rhijn-kil, van *Wijk te Duurſtede* af tot aan *Katwijk* toe, hoe langer hoe meer van water beroofd moest worden.

Doch eene tweede oorzaak komt hier ook in aanmerking, en wordt door het gemeen gevoelen opgegeven als de eenigste dier verstopping. Men meent, namelijk, dezelve alleen te vinden in den hevigen storm en geweldigen zeevloed, die, op den 26 December des jaars 839, bijna gansch *Friesland* overstroomde, veele menschen en beesten het leven kostte, en, volgens eene naauwkeurige opneeming, 2437 huizen om verre spoelde. *De* mond des *Rhijns*, die, tot dezen tijd toe, ter plaatze daar nu *Katwijk* is, in zee gelopen had, werd bij deze gelegenheid, door het ingewoelde zand, eensklaps verstopt.

WAGENAAR, echter, en anderen, komt het waarschijnelijker voor, en het is ook uit het hier boven gemelde te denken, dat de verstopping van den Rhijnmond bij *Katwijk* niet op éénen tijd, maar allengskens, geschied zal zijn, en dat de *beide opgegeven oorzaaken* daartoe medegewerkt zullen hebben.

Zeker gaat het, dat in het jaar 1165, toen 'er een Verdrag gesloten werd tusschen *Utrecht*, *Holland*, *Gelder* en *Kleef*, over het beletten van de overstroomingen des *Rhijns*, de uitloop des *Rhijns* bij *Katwijk* bijna of geheel verstopt geweest is, vermits bij dat Verdrag onder anderen door het plaatzen van een *Dam* bij *Zwadenburg* (*Zwammerdam*) gezorgd werd, om *Holland* te bevrijden voor de overstrooming van 't Rhijn-water, 't welk geenen, of geenen behoorlijken, uitloop meer had.

Men is thans reeds eenen geruimen tijd bezig geweest, om deze verstopping, door middel van eene opening door de Duinen, weg te neemen; door welke opening het Rhijn-water, als oudtijds, in de zee kan geleid worden. Zeker niet dan met groote kosten wordt dit werk voortgezet; doch het voordeel, dat hier ook van te wagten is, kan eens ruim alle deze kosten overweegen.

In het jaar 1571 en 1572 heeft men ook wel alle moeite aangewend om deze verstopping weg te neemen, wanneer men, namelijk, een Kanaal, van den *Rhijn*, tot *Katwijk aan Zee* toe, liet graaven, om daardoor de Rivier haaren ouden uitloop weder te doen krijgen; maar hetzelve is door zand en slijk eerlang weder verstopt, van waar men deze uitwatering het *Mallegat* gewoon is te noemen.

Men heeft naderhand verscheide meetingen en waterpassingen gedaan, om deze onderneeming te hervatten: maar

maar de vrees voor een ongelukkigen uitflag, of de tegenftrijdige belangen der Steden en Dijkgraaffchappen, hebben het tot heden toe tegengehouden.

Het fcheen voor onzen tijd bewaard, dit groote werk tot ftand te brengen!

EEN TOCHTJE DOOR DE BELANGRIJKSTE GEDEELTEN VAN NOORD-WALES. Door J. N. BREWER, *Esq.*

(*Vervolg van bl.* 478.)

Op een kleinen afftand van het zuidlijkst uiteinde der Valei van *Feftiniog* ziet men den Waterval van *Rhaidt Du* of *Dwy*. Het pad loopt, op eenigen afftand, langs den gevaarlijken weg na *Harlech:* wanneer wij van daar gingen, plaatften wij ons onder het geleide van twee meisjes, wier moeder den hals dier kinderen waagde voor een beloofde geringe gift. Van ftap tot ftap werd de weg oneffener, en bragt ons in 't einde aan den kant van een tusfchenbeiden komenden berg, langs welks fteilfte en hobbeligfte gedeelte onze blootvoetfche geleidfters ons verkoozen te brengen. Eindelijk kwamen wij op eene afhelling, die bijkans loodrecht nederliep, en van welke wij zeker afgerold zouden hebben, indien de heide, welke aan de kanten ftondt, den aldaar ongewoonen reiziger niet te baate was gekomen. Met onze geleidfters te twisten over den bijkans ontoeganglijken weg, welken zij verkoozen hadden, was ons onmogelijk, dewijl zij geen *Engelsch* en wij geen *Welsch* fpraken. Al wijzende en door tekenen onze meening aan die meisjes willende doen begrijpen, gingen zij, met veel bedaardheids, nederzitten, buiten twijfel zich verbeeldende, dat wij verlangden, op ons gemak, het fchoone gezigt, 't geen zich daar vertoonde, op te neemen. Haar een denkbeeld te doen vormen van de moeilijkheden, welke wij ondervonden, was niet gemaklijk: van kindsbeen af gewoon, bergen te beklauteren, klommen en fprongen zij van rots op rots, met de vlugheid en onbefchroomdheid van eene geit.

Een gunftige plaats bereikt hebbende, vertoonde de waterftroom zijnen val op de fchilderagtigfte wijze. De waterval is zeer fchoon. De ftroom, welken men overgaat zes mijlen beneden *Tan-y-bwich*, op den *Dolgelly-weg*, vindt zijn boschagtig kanaal door de bergen van *Merionethfhire;* hier ziet men denzelven fchielijk nederftorten, langs eene begroeide bedding, tot op een zeer grooten afftand; dan, eene diepte aantreffende, valt dezelve fchuimende nederwaards, ter laagte van omtrent veertig voeten, en wordt ontvangen in eene kom, om-

omzoomd en bijkans overdekt door berg-geboomte. Het den loop herneemende, over eene bedding, met steenen bezet, vereenigt de stroom zich met de *Drwydd*, en glijdt over het zand na den Oceaan: een tak der zamenloopinge is bevaarbaar, en kan zwaare vragtschepen draagen.

Dan, toen ik mij te *Rhaidt Du* bevond, strekte het schoone weêr, 't welk mij dus lang tot eene bron van veel genots gediend hadt, mij tot eene ongunstige omstandigheid, dewijl het den stroom ondiep maakte, en daardoor, mag ik mij dus uitdrukken, het mechanismus van den Waterval ontdekte. Dezelve stroomde omtrent vijf-en-twintig voeten nederwaards, en viel dan vijftien voeten rechtstandig neder; het laatste alleen maakte de vertooning van een waterval. Met dit alles moet ik dit punt aanmerken als in staat om den vreemdeling een recht denkbeeld te geeven van het *Alpisch* tooneel in *Wales*. Berg op berg gestapeld, heffen zich aan alle zijden op; de stroom vloeit, langs een met houtgewas begroeid kanaal, op eenen afstand; waarover de Kiekendief, *in de lugt drijvende*, heen zweeft: alles spant zamen om *dien niet onaangenaamen schrik* in te boezemen, welken de beschouwing der Natuur, *in haare* wildste vertooningen, niet kan nalaaten in te boezemen.

Dr. JOHNSON merkt, met de koelheid van een donkerziend Wijsgeer, op, „ dat alle groene velden 'er eveneens uit„ zien;" met deeze uitdrukking aanduidende, dat het eigenlijk voorwerp van den reiziger veeleer gezogt moet worden in de Zeden der Inwoonderen, dan in de gesteldheid des Lands; misschien vergeetende, dat de beschrijving van het eene dikwijls ter aanwijzing van het andere strekt. Met genoegen merk ik op, dat, zo verre het eenvoudigheid van zeden, beleefdheid en goede geaartheid betreft, de bewoonders deezer Valeije niet behoeven te wijken voor eene waardeering, die reikt tot den hoogen graad van het land, door hun bewoond. Gevoeligheid om overeen te stemmen met de bekoorelijkheid hunner ligging kan men niet wel verwagten; en van die ontheisterende driften, welke beletten om meer te doen, dan ons eene volmaaktheid van geluk te verbeelden, welk wij nimmer kunnen bezitten, welke plek gronds is daar vrij van? 'Er valt egter geen twijfel aan, dat de weelige ranken des onkruids sterkst opschieten in de broeikas, en dat, gevolglijk, de bewoonders van een nederige stulp, verre verwijderd van de woelige wijken der zamenleeving, redelijkerwijze ondersteld mogen worden, minder kennis te hebben aan de onrustbaarende geesten, die het gros des menschdoms beroeren, dan de benijde en benijdende stadbewoonders.

Het verpligtend gedrag der Boeren in deezen afgezonderden oord zet agting bij aan het character van hun Opperhoofd: want de Afhangelingen zullen zelden inschiklijk gevonden worden, wanneer het den Heer aan regtvaardigheid, beleefdheid

heid en herbergzaamheid mangelt. Zo veel is 'er gezegd van de algemeenheid deezer laatstgemelde hoedanigheid onder de Inwoonders van dien oord, dat het eene bijzondere aandagt verdient. Mr. SKRINE merkt in zijne *Reis door Wales* op, „ dat den Reizigeren, die in dit land komen *met voeglijke aanbeveeling*, alle de bijzonderheden vertoond worden, met al „ het betoon van bevlijtigende oplettenheid om daaraan te „ voldoen, en onthaald met die soort van nadruklijke verwelkoming, welke men te vergeefs in meer beschaafde streeken „ verwagt." — Dan voorzeker is dit eene zeer onbepaalde aftekening van Nationaale Deugd. Wanneer een *Ierschman* in *Londen* komt, of een *Londenaar* te *Dublin*, voorzien van eene voeglijke aanbeveeling, valt 'er niet aan te twijfelen, of hij zal met allen betoon van gastvrijheid ontvangen worden. Lettende op een aanprijzend ingeleide, heeft die persoon een vooruitzigt op het genot van goede dienstbetooningen: maar hij alleen is den naam van gastvrij waardig, in de volle betekenis diens woords, die gereed is, om de voordeelen, hem bijzonder eigen, mede te deelen aan den Vreemdeling, van alle aanbeveeling verstooken. — Mr. PRATT verhaalt ons de geschiedenis van een persoon, die van het huis des eenen Heers tot dat eens anderen ging, het geheele land door, zonder dat hij ergens na eene verblijfsplaats hadt om te zien. 't Geen hij vermeldt, mag ten vollen waar weezen, en nogthans het tegenwoordig geslacht van *Welsche* Heeren niet geregtigen tot het character van algemeene Herbergzaamheid.

De zaak is eigenlijk hier in gelegen, dat de noodzaaklijkheid van het uitoefenen der deugd van Herbergzaamheid heeft opgehouden. Vóór dat 'er geregelde en gemaklijke Herbergen door de geheele Landstreeke waren opgerigt, hing elk, die 'er kwam, af van de naaste wooning, welke hij op zijne reis aantrof, om 'er rust en verblijf in te neemen: in wedervergelding voor dit onthaal, moest zijn huis openstaan voor alle reizigers; en deeze kwamen niet in zo grooten getale, dat hem het ontvangen en onthaalen verveelde. —— Ik ken een Heer in het zuidlijk gedeelte van *Wales*, wiens wooning, schoon niet verre van de grenssteden af gelegen, nog zo open staat, dat 'er altoos een bed of twee gereed ligt, om 'er den vermoeiden reiziger in te laaten rusten; en nogthans staat die Heer niet bekend voor een gastvrij man, of gereed om gunstbewijzen te betoonen aan de zodanigen, van welken hij geene wedervergelding hoopt. De verbetering der wegen en de gemaklijkheid van te reizen hebben, zints lange, dit betoon van gastvrijheid, in de meeste oorden van *Wales*, onnoodig gemaakt.

Wanneer dus de slagboom tusschen twee landen opgeheven wordt, houden ook alle weezenlijke of vermeende Volksbijzonderheden van zelve op. Van de gesteldheid der Inwoonde-

deren van *Wales* op Geslachtrekeningen van hooge afkomst heeft men veel gesproken, en deeze dikwijls stoffe tot lachen gegeeven. De trots op oude herkomst is een zo natuurlijk genoegen voor menschen in eenen beschaafden staat, dat het bijkans overboodig schijne, dit stuk te ontwikkelen: dan van deezen trots bij de Inwooners van *Wales* kan men den onmiddelijken oorsprong nagaan. — In een tijdperk, toen krijgsdaaden alleen de voorwerpen waren van openbaare *toejuiching*, als hoogstnoodzaaklijk voor Nationaale veiligheid, baande de Bard den weg; en, terwijl hij de daaden hunner doorlugtige Voorvaderen opzong, kreegen zijne toehoorders smaak in de op hun afdaalende beroemdheid, en telden met genoegen op, alle de Helden van vroegeren tijde, met welken zij konden rekenen in bloedverwantschap te staan.

Een onbeschaafd en hier en daar verstrooid volk, verdeeld door plaatslijke oneenigheden, hadt noodig, de banden van bloedverwantschap naauw toe te haalen, en de zekerheid te bevestigen van bijzondere familien, door elken mogelijken band. Van hier werden van *geslacht op geslacht naauwkeurig* opgetekend alle de Huwelijksverbintenissen. Maar, even als in het boven gemelde geval van de Gastvrijheid, heeft, daar de beweegreden ophoudt, ook het gevolg geen plaats meer; behalven in zodanige bijzondere gevallen, als ten allen tijde eene uitzondering op algemeene waarneemingen maaken. —— De werkzaamheden, thans in *Wales* in zwang, zijn te algemeen, om te gedoogen, dat de trots op Geslachtrekeningen veele vereerders kan aantreffen. Indien men 'er nog iets van aantreft, is het mogelijk in de Familien van die weinige hier oorspronglijke Heeren, die zich te vrede hielden met op het voorouderlijk Landgoed te leeven, en die gezegd mogen worden een zegen te zijn, dewijl zij alle de voordeelen van het leenstelzel in hunnen kring verspreiden, zonder eenige van deszelfs nadeelen te doen gevoelen.

Men heeft de Valei van *Festiniog* niet doorreisd, of men ontwaart, dat deeze vrugtbaare bodem slegts eene uitzondering uitmaakt in 't midden eener wildernisse. De Reiziger komt, op 't onverwagtst, in een onmeetlijke bergketen, langs welke men te *Snowdon* komt. De weg is, ondanks alle heden daaraan gemaakte verbeteringen, vol steile opgangen en even steile nederdaalingen, zo dat dezelve de poogingen van den stoutmoedigsten Reiziger schijnen te bespotten: dikwijls heeft men geen bekwaam pad op de rotzen voor een paard, op de gewoone wijze beslaagen: een misstap dreigt den dood. De Landbouw is geheel verbannen uit de woeste streeken, welke men dan doorreist: nu en dan, egter, ziet men een elendige hut, omringd door nog elendiger veldgewassen, letterlijk gesproken groeiende in de spleeten der rotzen.

Langs zodanig een weg komt men tot *Pont Aberglaslijn*; een

een doortocht, waar het ſchoone en het verſchriklijke allergelukkigst vereenigd is. De donkere en ongeſtuime waterſtroom, die de twee landen *Merionith* en *Caernarvon* van elkander ſcheidt, ſchuimt hier over verward liggende rotsbrokken klompen, welke nedergeſtort zijn van de hooge en ontzettende rotsgevaarten, die over deezen ſtroom hangen, en den woeſchen kruin door de wolken ſteeken. Langs de zijden van deeze verbaazende bergen ziet men veelvuldige watervallen, door de ſpleeten heen ſtortende, die den ſtroom aanvullen, en, met een ſteeds meer ſpoeds neemende vaart, na den Oceaan loopen, en met een zeer ſtuitenden val nederſtorten onder de brug, welke ten overtocht ſtrekt, en met een enkelen boog van rots op rots gemaakt is. Voortgaande langs deezen ontzettenden weg, wijkt deeze bruiſchende ſtroom allengskens tot een grooter diepte beneden u; in 't einde wordt dezelve bijkans geheel bedolven door de digte ſchaduwen der hoogten rondsomme: nieuwe ſchriktooneelen openen zich in deeze ſchemeragtige donkerheid, en de rommelende donders van de echo paaren zich met het gekras der bergvogelen.

In de nabuurſchap van deeze brug zagen wij de eerſte Geiten, in een ſtaat, die aan den wilden ſtaat grensde. Die wij eerst ontdekten, waren geheel wit. En daar zij van bergtop op bergtop ſpringen, om het ſchaars ſtaande voedzel op te zoeken, bragten zij niet weinig toe om het tooneel te charactermaatiger te maaken. Hij, die volksbegrippen omhelst, zonder aan te denken, zal zo veele van deeze Geiten hier niet aantreffen, als hij zich verbeeldde te zullen ontmoeten. Dan, in de nog woester oorden van het gebergte, die geen leevensonderhoud aan eenig ander wild Dier verſchaffen, is een veel grooter aantal voorhanden, die zo zeer in den natuurſtaat leeven, dat het voor de onderſcheide eigenaars zeer onverſchillig wordt, dat ieder zijne eigene kenne. Het vleesch der jonge Bokskens wordt bij vierendeelen verkogt op de Markten in de Steden, en ſmaakt heerlijk.

Te *Berthkelert*, zo als men de weinige hier en daar verſpreide huizen noemt, gelegen aan den voet des bergs *Snowdon*, is onlangs eene nieuwe herberg gebouwd, onder het opzigt en volgens den raad, zo ik geloof, van Mr. OAKLEY, die zeker, indien dit het geval is, den dank der Reizigeren verdient. De ligging van dit kleine Dorp nabij *Snowdon* prijst zich aan. Van hier begint de te voet gaande Reiziger door dit vervaarlijk gebergte doorgaans zijn tocht; en een man, LLOYD genaamd, is de algemeene gids. — Het onthaal in de herberg is redelijk goed: een kreupele ſpeeler behandelt de Harp met eene meesterlijke hand. Dan wij konden niet nalaaten den ſmaak te wraaken zijner toehoorderen, die hem aanſpoorden om thans bekende *Engelſche* deun-

deuntjes te speelen, welke zeker voor de harp niet geschikt zijn.

Nevens meer Reizigers door deeze zelfde oorden moet ik mij beklaagen, dat ik buiten staat was om den hoogsten bergtop onder de veelvuldige in *Wales* te beklimmen. Men kan in dit bergagtig land geen staat altoos op het weêr maaken. De dampkring is 'er zeer stormagtig, en men heeft eene bijkans geduurige opvolging van damp en regen. Op een schoonen morgen uitgaande, ontmoet men vaak, een klein gedeelte van den tocht gedaan hebbende, geweldige stormwinden en regenbuijen. In mijne eerste onderneeming te leur gesteld, nam ik voor, het op een anderen dag te hervatten; doch deeze liep, als de voorgaande, in nevel en storm voorbij. — Ik vervolgde daarom mijnen weg, mijzelven poogende te overreeden, dat dit onbereikbaar voorwerp het gevaar en de moeite niet waardig was. In de daad, de hoogste toppen van den berg *Snowdon* mag men veronderstellen dat eer voorwerpen van ontzetting dan van verwondering opleveren. Die verschriklijke hoogte, van waar het *Eiland Anglesea* als eene kaart aanschouwd wordt, en het oog de *wijdafgelegene kusten* van *Ierland* kan zien, moet zekerlijk al te groot en te wijd uitgestrekt zijn, om eenigen trek van schilderagtig schoon op te leveren. De vreemdheid van het gezigt, nogthans, gepaard met zo veele de nieuwsgierigheid wekkende omstandigheden, veroorzaaken bij den teleurgestelden Reiziger stoffe van klagten.

Ontzet van het beklimmen des tops van *Snowdon*, zal het den Reiziger egter niet aan bewonderenswaardige voorwerpen ontbreeken, als hij langs den voet deezes bergs wandelt, op zijnen weg na *Caernarvon*. Wanneer de wolken en nevels, waarin alles bedolven ligt, bij toeval eens opklaaren, ziet hij daar onmeetelijk groote rotsklompen, geduurig vervangen door nog ontzettender. Onder deeze steeken boven alle uit *Moel-Elean*, *Castel-Cedwin* en *Mwnwdd-Vawir*. Alles is eenzaamheid en woestheid, behalven dat de Waterraave zijn prooi in schijnbaare gerustheid zoekt, en de Kiekendief als beheerscher van het lugtgewest vliegt, ten zij de Arend, 't geen niet zelden gebeurt, zich vertoont, en hem doet wijken.

Den grooten doortocht van *Snowdon* doortrekkende, ziet men, met de hoogste verbaazing, ontzettend groote klompen rots over de vlakten verspreid, en dit zomtijds op een zeer grooten afstand van de hoogte, van waar dezelve moeten gekomen zijn. De tijd is lang verstreeken, waarop men de vertellingen des landvolks aannam, dat zij dus daar gebragt waren door de tusschenkomst van hoogere weezens. Wij moeten ons dan grootlijks verwonderen over de kragt van dien storm, welke die steenklompen dus van het gebergte afscheurde, en nedersmeet in een zo wijdafgelegen gedeelte der vlakte. Hier

ook,

ook, even als in de meeste andere gedeelten van *Wales*, ontdekt men, aan de zijden van de steilste uithoeken, groote steenen, in eene verbaazende verscheidenheid van vreemde gedaanten. Men kan zich niet wel verbeelden, dat deeze reusagtige borstweeringen door de Veehoeders, tot tijdverdrijf, gemaakt zijn, daar en de zwaarte der steenklompen, en de steilte der afhelling, dit tot een te zwaar en te gevaarlijk werk maaken, om, ten deezen einde, door hun ondernomen te worden. Aan den anderen kant schijnt de verschillende en onbepaalde gedaante, waaronder deeze steenen voorkomen, het zeer twijfelagtig te maaken, of men daardoor eene bepaalde verdeeling der weidlanden beoogd hebbe. Misschien zal men het voor eenen inval der verbeelding houden, dat zij eenige gemeenschap gehad hebben met de krijgsverrigtingen des lands. Zo veel is zeker, dat zij eeuwen lang in den tegenwoordigen stand daar waren, en dat de persoonen, die ze daar mogten gebragt hebben, een ras van menschen uitmaakten, zeer verschillende van die 'er tegenwoordig leeven.

Nader aan *Caernarvon* komende, verzagt de gedaante van *Snowdon* eenigermaate, en begint na een bewoonbaar land te gelijken. Naa de brug van *Llyngwennyn* overgegaan te zijn, rust het oog op een zeer verrukkend landtooneel. De staatlijkheid van eene rots, welker gedaante door de geduurige stormen en regenvlaagen afgesleeten is tot een tooren van de *Gottische* bouworde, wordt verleevendigd door het nederstorten van een Alpischen waterval, afdaalende langs eene langzaam nedergaande schuinte: in het voorbijgaan wordt de loop daarvan gestuit door een molen, het water hier en daar verspreidende. Verderop ziet men eene kleine doch lachende valei, en in 't verschiet boven de laagere wolken *Snowdon* met het daartoe behoorende gebergte.

De Stad *Caernarvon*, bekend door eenen naam gegeeven te hebben aan EDWARD DEN II, ligt aan de zeekust, bij den ingang van de Straat *Menai*, ten westen en ten noorden door de zee bespoeld. Beroofd van alle uitsteekenheid, heeft dezelve eene netheid van voorkomen behouden, en de huizen, schoon slegt gebouwd, staan geregeld en zijn zindelijk. Van hoe veel aangelegenheids men, ten eenigen tijde, deeze plaats gehouden hebbe, ontdekt zich ten klaarsten, door de grootsche bouwvallen van het Kasteel, die niet alleen aan de Stad ten gedenkteken van den vorigen luister strekken, maar nog heden tot het voornaamste cieraad dienen. Dit eerwaardig gebouw is gesticht door EDWARD DEN I, en in den jaare 1284 door hem voltrokken. Met die staatkunde, welke alle de daaden van dien grooten maar bloeddorstigen Monarch kenmerken, haalde hij zijne Koningin, wier moed en beleid gelijken tred hielden met haars Mans onderneemvollen geest, over, om hier het kraambedde te houden. Zij beviel van eenen

Wie zijt gy, Zoon der Nacht, die wandelt door het duister?
  Het zwakke menschlijk kroost verloor zich in de rust.
    Of is 't een lisplend windgefluister,
  Dat door mijn slaapzaal zweeft en muur en welfzel kust?
't Is mooglijk Fingals schild, dat, hangende aan de wanden,
  Het zachte windgeblaas beandwoordt met een zucht.
'k Betast het menigmaal met mijn verstijfde handen,
    En 't geeft mijn angstig harte lucht. —
    Wat zeg ik? — Waardste mijner Vrinden,
  ô Neen, 'k herken uw stem, ô Mornis dappre Zoon!
Wat doet u op uw wolk uw' Halsvriend wedervinden?
  Wat wil die sombre, die van weemoed sombre toon?
    Koomt ge onverzeld, of met de Helden
  Van d' ouden dag omstuwd? — *Is Oskar aan uw' zij'?*
    Ach! in 't rumoer der Oorlogsvelden
    Was Oskar Konlath steeds naby.

DE GEEST VAN KONLATH.

Zwijgt Konaas zoete stem (*), in diepen slaap gedoken?
  En is met haar de Trouw, de Vriendschap, uitgedoofd?
Daar wy, aan 't licht ontrukt, om 't stille rustbed spoken,
  Vergeten in den dood, van Krijgsmans eer beroofd!
De zee omgolft Ithone, en lekt zijn dorre kusten,
  En Mora heeft geen plek waar onze tombe rijst:
Hoe kunt ge, Zelmaas Bard, hoe kan uw boezem rusten,
  Eer ge uw' verstorven' Vriend den Heldenplicht bewijst?

OSSIAAN.

  ô Dat mijn oog u aan mocht staren,
    Mijn Vriend; gy, dien ik in den wind
Onzichtbaar op een wolk voorby my heen voel waren:
  Wiens stem mijn luistrend oor met gretigheid verslindt!
    Wat zijt ge? Een vormloos luchtgewemel,
Aan Lanoos mist gelijk, wen ze opstijgt naar den hemel,

Of

Of half verschoten starrenlicht,
Dat door den dampkring zweeft, naauw merkbaar voor 't
Wat hemelglans omboort den zoom van uw gewaden? (gezicht?
Wat voert ge voor een' boog in de opgeheven hand? —
Wat wijkt gy achter 't scherm der ritselende bladen?
Onttrek me uw aanschijn niet, hou stand!
Mijn Harp! verlaat den wand! Trilt hoorbaar, slappe snaren!
Der Helden naroem stijge op wind en wolkenboog,
Verdove 't grommen van de baren,
En schittere eeuwen lang den Naneef nog in 't oog!
Brengt my mijn Vrienden weêr te voorschijn, harpgezangen!
Ik zie hen — dank, ô Harp — ik zie, ik heb hen weêr:
Geen nevel houdt hen thands omvangen,
Zy dalen voor mijn oog op 't woest Ithone neêr.
Ik zie de bergspelonk, met haar bemoschte klippen,
Van 't slingerend geboomte in 't hangen overdekt:
Ik zie een kabblend vocht voorby haar ingang glippen,
En Toskar die 't gezicht naar 't vlietend beekjen strekt.
De wakkre Ferguth staat (zijne oogen neêrgeslagen)
Naby hem, met den trek des weemoeds op 't gelaat.
Oithona zit daar ginds haar boezem uit te klagen. —
Wat hoor ik? 't dof gegons van grommende onweêrvlagen?
Of is 't mijns Toskars stem, die door mijne ooren gaat?

TOSKAR.

Stormig was de Nacht en treurig. Worstlend met het baldrend weer,
Tuimelden de krakende eiken van de heuvelhoogtens neêr.
De afgrond opende aan de winden zijn' verschrikkelijken kuil,
En het schuim besteeg de rotsen met een dompig noodgehuil.
't Weerlicht flikkerde aan den hemel, en vertoonde, slag op slag,
De aakligheden der verwoesting in een' telkens heller dag.
Ferguth! 'k heb den Geest zien waren, die het woud aan flarden stormt.
Zwijgend stond hy op dees steenklip, maar in 't aanzicht gants misvormd.

'T Nevelkleed vloot van zijn schouders op den wind. Ik zag
hem aan.
'k Zag het vuur der oogen blinken, maar verduisterd door
een' traan!
'T Scheen een Grijzaart. Ach! hy schreide, en zijn boezem
was zoo vol!
'k Zag hem, Ferguth, en versteende,
'k Voelde, dat, terwijl hy weende,
Zich mijn hart daarmeê vereende,
En van de eigen tranen zwol.

FERGUTH.

Gy voelde 't, Toskar? 't Was uw Vader! Wees dès zeker!
Zijn geest vóorziet den dood van iemand *van zijn bloed*:
Niet anders trad zijn schim, ontzachbre speerverbreker,
Wanneer uw Broeder viel, hem treurende in 't gemoet.
ô Erins klaverrijke dalen,
Hoe lieflijk lacht uw kust, met grazig groen omboord!
Met wellust schiet de Zon heur stralen
Op uw gelukkig, zalig oord!
Verkwiklijk klinkt de harp Selamaas blijde wanden
En hooge welfsels door, wanneer de feestzaal blinkt;
Verkwiklijk 't Jachtgeschreeuw van Erins lustwaranden,
Wanneer het berg en woud doordringt!
Maar ach! wy staan alleen op dees verlaten stranden,
Van storm en holle zee omringd.

TOSKAR.

Waar is uw strijdbre ziel geweken,
ô Ferguth? — Grijzaart, hoe! gy ducht?
'k Zag in 't gevaar u nooit bezweken,
Maar tintlen op 't gelaat van moed en gloriezucht!
Waar is uw strijdbre ziel geweken?
Wat weet een Krijgsman van verbleeken?
Heeft Erins afkomst ooit gevlucht?

Ge,

Ga, zie in 't rond: de woeste baren,
De schrikbre branding wil bedaren;
De stormvlaag legt zich neêr. De watervlakte beeft
En schudt slegts van den schrik voor 't geeslen van de winden,
Dien 't naauwlijks doorgeworsteld heeft,
En hijgt om van dien schok verademing te vinden.
Reeds breekt het graauwend licht by gindsche rotsen door;
Haast rijst de morgenzon in al heur schoonte en gloor!
Nog eens, de zee bedaart, ô waardste mijner Vrinden!

Maar hoor my. 'k Had nog naauw, aan Konlaths disch vergast,
De zeilen opgehaald, en weêr in zee geplascht,
Of 'k streef voorby een klip, gekroond met schrale dennen,
Waar ik een Jageres de hinden na zag rennen.
Ik zag haar, 't was Oithone — ach! schooner dan de glans
Der schoonste morgenzon aan d'onbewolkten trans.
Het hair zwierde om haar hals in ongebonden vlechten.
Ik zag ze een nieuwe pees aan d'ijflen (†) jachtboog hechten.
Nu buigt zy 't slanke lijf en spant het schietgeweer
Met uitgestrekten arm, en velt een' reebok neêr!
Ach! de arm was als de sneeuw van Kromlaas heuveltoppen,
En 'k voelde 't brandend hart my in den boezem kloppen.
„ Kom, schoone Jageres (dus riep ik), aan dit hart!"
Helaas, ik zag haar oog verduistren van de smart.
Haar tranen vloeien steeds. Zy blaakt van Konlaths liefde!
Ach! hoe vergelde ik haar, dat haar mijn stoutheid griefde!
Waar vinde ik haar weêrom! — Oithona, schoonste Maagd!
Waar is 't gelukkig zand dat uwen voetstap draagt? —

OITHONA.

Een steil en rotsig strand verhest zich uit de golven,
Omgord met klip aan klip, in bosschen als bedolven.
De zeebaar beukt den voet van de onomgangbre kust,
En 't afgejaagde hert vindt in haar strandkloof rust.
Men noemt het Mora. — Daar, daar rijzen trans en tinnen
Van dien mijn boezem mint en eeuwig zal beminnen.

Daar, daar ziet Konlath naar de weêrkomst van zijn Bruid
Van uit zijn waterburg met heet verlangen uit.
De Jachtstoet keerde weêr, met de oogen neêrgeslagen!
Hy vraagt naar Rumars telg. Wat mag de ontroostbre vragen!
De maagden zwijgen! — Ach! Wat worde ik hier bewaakt!
Op Mora woont het heil, dat my gelukkig maakt.

TOSKAR.

Oithona zal dat heil (zy wenscht het!) weêr genieten,
En keeren in den arm van die zy teder mint.
Ja, de eedle Konlath is des dankbren Toskars Vrind!
'k Heb aan zijn' disch gespijst, en roof, door liefde ontzind,
Den wellust van zijn hart, en doe heur tranen vlieten?
Neen, nimmer worde 't waar! *Rijs*, westerkoeltjen, rijs,
Voer op mijn vlotte kiel mijne ongerechte prijs (†)
Naar Mora, dat haar wacht! Zy zal op Mora rusten,
En leven voor de liefde en zuivre huwlijksvreugd,
En Toskars troostelooze jeugd
Zal vreugd noch leven meer gelusten!
'k Zal wijken naar een woeste grot,
En eeuwig treuren om mijn lot,
Onvatbaar voor alle andre weelde,
Dan dat ik in het windgezuis
My soms Oithonaas stem verbeelde.
Oithonaas stem, helaas! Bruis, windtjen, bruis, ô bruis!
Ik voer haar Konlath toe. Doorklieven wy de baren!
De plicht, de Vriendschap roept: zwijg, dwaze minnegloed
Van 't al te licht ontstoken bloed!
Vergeten we, ô mijn hart, dat ik haar aan mocht staren!

OITHONA.

Wat wolk verschijnt daar in de lucht!
Ik zie haar langs de vlakte naderen!
Zy voert de Geesten mijner Vaderen!
Ik zie hun blank gewaad daar 't floddert in de vlucht.

Ja!

Ja, Rumar! 'k zie u zonder beven:
Gy kondigt my den dood; en ik, ik ben gereed.
Maar mocht my Konlaths mond den kus des affcheids geven,
Het fterven waar my minder wreed!

OSSIAAN.

Hy zal het, droeve Maagd! daar ftreeft hy door de golven!
De dood van Toskar blinkt verfchriklijk op zijn fpeer!
De grafkuil gaapt hem aan, onzichtbaar opgedolven,
En 't ftroomend hartebloed vloeit by zijn zijde neêr. (§)
Hy nadert, doodlijk bleek, en toont zijne open wonde!
„ Waar zijt gy, mijn Oithone? uw minnaar geeft den geest."
Daar ligt de lieflijkheid der teêrfte huwlijksfponde!
Ach, Moraas dappre Vorst.— ach, Konlath is geweest!

Hoe tuimelt het door een voor mijn verwonderde oogen!
Ik zie geen' Toskar meer, geen' Ferguth! 't is gedaan.
't Wordt duifter, 'k voel mijn hart van vreemden fchrik bewogen,
Mijn voorhoofd met het zweet der doodsangst overtogen;
Mijn fpeeltuig weigert zich, den minften toon te flaan.
Maar gy, ô Bardenfchaar der latere Geflachten,
Viert Konlaths vroege dood! fchenkt tranen aan zijn graf!
De brave heeft in 't ftof der Dichtren roem te wachten;
De oneedle lafaart valt gelijk de distel af.

Maar wakkre Konlath fneefde. Een dof en aaklig ftenen
Klonk ijlings door zijn' hal. Zijn moeder floeg aan 't weenen,
Onkundig, wat haar hart tot zulk een' weemoed dwong.
Haar oog viel op zijn fchild dat in de burgzaal hong.
„Ach! riep zy, 't is gedaan!" (Het was met bloed betogen.)
Dus fpreekt ze, en geeft een' gil, en fluit haar brekende oogen.

Maar gy, Oithona, gy! wat doet gy, droeve Bruid?
Ach! aan de zij' verbleekt der neêrgeflagen Helden,
Blaast ge aan uws Minnaars hart den laatften adem uit!
De nacht ontplooit haar floers en fpreidt het langs de velden;

De

De dag vervangt haar, en geen sterfling naakt het strand,
Die u, die een' van hun een teeken sticht in 't zand.
De Raven zwieren om de lijken; doch ze ontvlieden,
En schijnen 't overschot der braven eer te bieden.
Het kroost van Zelma kwam. Zy vonden 't Heldenpaar
En de ongelijkbre Maagd. Met zwijgend rouwgebaar
Verheffen zy de terp. De moederschoot der aarde
Ontfangt het zielloos stof, herneemt het geen zy baarde,
En de overschoone rust, in Konlaths arm geklemd.

Rust, Konlath! 'k heb uw schim den zangtoon aangestemd!
Rust, zweef niet langer om, en stoor door schrikbre droomen
Uws halsvriends sluimring niet. Uw glorie is volkomen.
Laat, laat den zoeten slaap met *zachtgepluimde hand*
My stroken op het dons van '*t zwijgend ledikant.* (**)
Laat my mijn Vrienden thands, en hun gemis, vergeten,
(Mijn plichten zijn voldaan, mijn hart heeft zich gekweten!)
Tot dat ik 't grijze hoofd in 't zandbed nederbuig',
En my hun eedle kring het WELKOM tegenjuich'!

1805. B.

AANTEEKENINGEN.

(*) *Komaas stem:* OSSIAAN. Zie de Gezangen van *Zelma.*

(†) *Ysslen. Ysf* of *ijsel* is de Taxisboom, nog in 't Fransch *If.* Hy heeft in onze taal met de *eppe*, het *eiloof*, de *ijp* of *ijpenboom* en *den eik* zijnen naam van een zelfde wortelwoord en uit dezelfde oorzake; gelijk men eenmaal, zoo God my krachten geeft, in mijn *Etymologisch Woordenboek* bewezen zal zien.

(‡) Dat *prijs*, in de beteekenis van *roof*, noodwendig vrouwelijk is, zal ik op zijn tijd onwedersprekelijk bewijzen. Iets anders is het met *prijs* in den zin van *lof*, dat van 't werkwoord *prijzen* is. Zie mijne Verhandeling over de Geslachten der Naamwoorden.

(§) Men begrijpe dat beide *Toskar* en *Konlath*, in deze ontmoeting, van elkanders hand sterven. *Oithona* bezwijkt van droefheid.

(**) Dat

(**) Dat *Ledikant* eigenlijk een *veld-* of *legerbed* is, merk ik hier aan voor dezulken, die 'er eene prachtige rustkoets onder verstaan: als my wel eens voorgekomen is.

Men begrijpt licht waarom ik den kwalijkklinkenden naam van *Kuthona* in *Oithone*, woord van verwandschapte beteekenis, verandere. Het eerste beduidt *Golfstem*; het laatste *Golf-* of *Zeemaagd*. — *Ithona*, het eiland waar het tooneel van deze gebeurtenis wordt gesteld, beteekent *Golfeiland*. Het *I*, waar mede 't saamgesteld is, is hetzelfde woord met ons *ee* in *Duivenee*, *Overflakkee* enz. en ons *ei* in *eiland*. Het oud Schotsch van OSSIAAN, hoe onverstaanbaar het ieder voorkome, is vol van woordwortelen, die het met onze taal zoo wel als met het Keltisch gemeen heeft.

Nog mag ik hier bijvoegen dat ik wel niet twijfele, of de oorsprong van dit Stuk is by OSSIAAN te zoeken; doch het heeft meer dan andere door verplaatsingen van oude en oorspronklijke woorden en spreekwijzen door latere, en daar door ontstane afwijkingen en verzwakkingen van den oorspronklijken zin, geleden. Die mijne Navolging, waarin ik getracht heb met Kritisch terugzicht op des Schrijvers trant van denken en uitdrukken te werk te gaan, met MACPHERSONS Vertaling vergelijken wil, zal zich hier van overtuigen kunnen.

ENGELSCHE KINDER-AKTEUR MANIE.

De dolheid, om Kinder-Akteurs op de voornaamste Schouwburgen te hebben, is, in de drie Koninkrijken van *Groot-Britannie*, eenigermaate eene landziekte geworden. Het laatste wonder van deeze soort is op den grooten Schouwburg van *Dublin* verscheenen. Het is eene zekere Misf FRIBBS, oud zes jaaren, welke men het *Verschijnzel-kind* (*Infant-phænomenon*) heeft genoemd, en die reeds, met den gelukkigsten uitslag, verscheiden Comische rollen heeft gespeeld. Zoo dikmaals zij speelt, is de Schouwburg altijd vol. Eenigen tijd geleeden, wanneer een val haar verhinderde ten Tooneele te verschijnen, verlieten veele aanschouwers de Zaal, hoewel zij, in haare rol, wierdt vervangen door eene Aktrice, die bij het Publiek zeer bemind was. Juffrouw SIDDONS, die dit jaar te *Dublin* moet speelen, loopt groot gevaar, door een kind van zes jaaren te zullen verdonkerd worden!

Aan de Baden van *Margate* heeft men een' tweeden *jongen* ROSCIUS, en eene kleine ROSCIA, op het Tooneel zien verschijnen. — De Caricatuur-maakers hebben deeze gelegenheid niet verzuimd, om hunne kunst te vertoonen. Een van hunne Prenten heeft veele liefhebbers gevonden; men ziet 'er eene menigte Dwerg-Akteurs op eene ladder op en neer klimmen, welke zij aan het bekkeneel van GARRICK hebben vastge-

ſtaan, en het uur van angst en zorg voorbij, of het matte oog der moeder ſchittert van het zuiverst genoegen, en de zichtbaarſte ſpooren der onſchuldigſte vreugde zijn op haar gelaat, ſchoon door de geledene ſmerten verbleekt, allerduidelijkst kenbaar. Geene blijdſchap is den menſch zoo natuurlijk, als die hij gevoelt over zijne Kinderen. Dan, derzelver bezit moge den Ouderen waare vreugde verſchaffen; het moge hun recht aangenaam zijn, dagelijks met hun te ſpreeken, om te gaan, en zich met hunne kinderlijke, en juist daarom eenvoudige, onſchuldige en oprechte gezegden te vermaaken; dit genoegen, echter, wordt niet weinig verhoogd en vermeerderd door het denkbeeld, van in dat wezen, tot welk zij in de naauwſte betrekking ſtaan, andermaal te zullen leeven, en door de verwachting van 't geen hetzelve eenmaal *worden moet*, en, wordt die hoop naar de vleijende verbeelding der *Ouderen* afgemeeten, zekerlijk *worden zal*.

'Er is zeker niemand, die het Ouders kan *kwalijk* neemen, dat dezen, wanneer zij groote voorrechten van geest en hart in hunne Kinderen ontdekken, zich daarover verblijden, en derzelver verſierende of beminnelijke bekwaamheden naar waarde hoogſchatten. Immers, is een goede aanleg, een ſchrander oordeel, een vaardig geheugen, niet eene groote weldaad, voor welke elk Vader, wanneer hij ze in zijn Kind beſpeuren mag, den grooten Schepper den oprechtſten dank verſchuldigd is? Of houden die op, uitmuntende hoedanigheden *te zijn*, omdat de Dweeper, die de menſchelijke natuur beneden 't peil verlaagt, dezelve of niet waardeert, of derzelver waarde uit ſchijnheiligheid verlochent? Ouders van een zwaarmoedig en melancholisch temperament mogen deze voorrechten op geen' den minſten prijs ſtellen, of, door eene naargeestige vrees, dikwijls zonder den minſten grond, zich van dit genoegen berooven; wederom anderen, die zoms zoo veel in hunne Kinderen vorderen, dat een rijper ouderdom ter naauwer nood in ſtaat is om aan hunne buitenſpoorige eiſchen te voldoen, over de onvatbaarheid van hunne kweekelingen luide klagten aanheffen: de redelijk denkende Christen, die zich tevens op eene juiste kennis van de geaartheid zijner Kinderen toelegt, verheugt zich, wanneer hij *een ſchoonen* aanleg in zijne kweekelingen ontdekt, en dankt zijnen Hemelſchen Vader, even als voor alle geſchenken,

die

die hij uit zijne vaderlijke hand ontvangt, ook voor dit bewijs van zijne goedertierenheid.

Zoo billijk dus voor rechtſchapen Ouderen eene rechte waardeering van den ſchoonen aanleg hunner Kinderen is, zoo zeker is het ook, aan den anderen kant, dat zij, wanneer zich *hunne verwachting voor het toekomende* hierop grondvest, *zeer behoedzaam hieromtrent behooren te verkeeren.*

Elk, die gewoon is met de Jeugd om te gaan, zal mij gaarne willen toeſtemmen, dat het zoo gemakkelijk niet is, als het ſchijnt, den aanleg der Kinderen wel te kennen, en derzelver geaartheid juist te beoordeelen; en dat zulks voor niemand moeijelijker dan voor de Ouders zelven is. Dezen immers, dagelijks gewoon om met hunne Kinderen om te gaan, worden juist door deze gewoonte maar al te zeer verhinderd om naauwkeurig de onderſcheiden eigenſchappen hunner Kinderen op te merken. Niemand toch zal de goede of kwaade hoedanigheden der Kinderen zoo naauwkeurig gadeſlaan, als hij, die geene Kinderen heeft, of niet gewoon is, hen dagelijks te zien en met hun te ſpreeken. Van hier dat wij onze beste Geſchriften over de Opvoeding aan ongehuwde of kinderlooze Schrijvers (en wel inzonderheid aan dezulken onder de ſchoone Sexe!) hebben te danken. — Doch allermeest ſtaat de ouderlijke tederheid hun hier in den weg. Hoe gaarne wenſchen Ouders den aanleg tot iets groots in hunne Kinderen te ontdekken! en hoe nabij grenst de *overtuiging*, dat het waarlijk zoo met hunne Kinderen geſteld is, aan dezen zoo geheel onſchuldigen *wensch?* terwijl maar al te dikwijls verkeerde denkbeelden van het *groote*, waarvan zij al vroeg de voortekenen meenen te zien, verwarde begrippen van dezen *aanleg*, welken zij hunnen Kinderen toewenſchen, zich hunner buitenſpoorige verbeeldinge aanbieden, en onzekere vermoedens in het ouderlijk hart de plaats van zekere gronden vervangen.

Daarenboven, ſchoon men zijne Kinderen wel kent, is 'er niets onzekerder, dan, uit eenen goeden aanleg van het Kind of den Jongeling, iet ſtelligs omtrent zijne toekomſtige beſtemming te bepaalen. — „ De geboorte „ van den mensch," merkt GANGANELLI aan, „ is de „ morgenſchemering, zijne kindsheid de dageraad, zijn „ mannelijke ouderdom de middag, zijn dood de „ avond." Bij het aanbreeken van den dag moge de

 ge-

gesteldheid van het weêr eenigermaate kenbaar zijn; men ziet zich echter in zijne verwachting niet zelden te leur gesteld. Zoo mogen Ouders waanen, in het *kind* reeds den *man* te zien; het voorbeeld van zoo veelen, die in hunnen mannelijken ouderdom niet wierden, het geen men in hunne jeugd van hun voorspelde, wederspreekt echter deze buitenspoorige verbeelding. En konde dit wel anders zijn, wanneer men in aanmerking neemt, dat de mensch, in eene waereld, waarin alles zoo onzeker en onbestendig is, zich zoo menigwerf in zijne waarschijnlijkste verwachtingen en aangenaamste vooruitzichten bedrogen ziet? Wie zal het dus ontkennen, of deze gunstige verwachting staat ook in dit opzicht gelijk met alle menschelijke vooruitzichten op deze aarde? En, om hiervan nog sterker overtuigd te worden, bedenke men, hoe veel, om den Jongeling tot eenen bekwaamen Man *op te leiden*, *afhangt* van de wijze van opvoeding, *van de maate van onderwijs*, van zijne meerdere of mindere vatbaarheid, van den invloed van goede of kwaade voorbeelden, van zijne meerdere of mindere aandoenlijkheid omtrent het goede of het kwaade, van het gezelschap, waarmede hij verkeert en waaronder hij opgroeit, van de omstandigheden, waarin hij geplaatst wordt, en van duizend andere toevallige oorzaaken.

Daarenboven; is de geaartheid eigenlijk de grond, die bebouwd moet worden, dan is het toch onbetwistbaar zeker, dat deze grond zoo wel goede als *schadelijke* vrugten kan voortbrengen. Van den vrugtbaarsten grond, dien men ledig laat liggen, of niet behoorlijk bewerkt, zijn immers niet dan doornen en distelen te verwachten: en omgekeerd, van den grond, dien wij bewoonen, kunnen wij overtuigend leeren, wat aanhoudende en onvermoeide vlijt kan te weeg brengen, om eenen oorspronglijk weinig beloovenden grond in een Paradijs te veranderen. — Zoo kan ook de beste gemoedsgesteldheid tot de grootste gebreken en ondeugden aanleiding geeven. Immers, de Jongeling, die eenen vaardigen geest en gevoelig hart bezit, is van de Voorzienigheid met groote en uitmuntende voorrechten bedeeld: maar wat is 'er voor het toekomende van te verwachten, indien deze vaardigheid van geest niet tot nuttige weetenschappen aangewend, en het hart, tot 't geen waarlijk schoon is, gevormd worde?

Wat

Wat wordt 'er meenig daad, natuur tot ſchand, bedreven,
Waartoe eene eedle drift den aanleg had gegeeven,
Doch die ontaardde, en ondeugd wierd,
Alleen omdat zij niet behoorlijk was beſtierd! (*)

Het Kind of de Jongeling is nog niet, 't geen hij eenmaal worden moet; elke zijner neigingen en begeerten kan ſchielijk in een ongeregelden hartstocht ontaarden; de neiging tot het kwaade, welke men in hem beſpeurt, kan zeker, omdat zij nog in haaren oorſprong is, gemakkelijk bij hem worden uitgerooid; maar hoe ſchielijk geeft zij ook, wanneer zij in den beginne niet wordt tegengegaan, eene verkeerde richting aan zijn hart! Zijne goede eigenſchappen zijn niet het gevolg van een Character, 't welk zich alreeds gevestigd heeft, maar veel meer nog toevallig. De jonge plant is nog zoo teder, heeft nog zoo veel ter aankweeking noodig, eer men op een goed gewas rekenen kan; en hoe vaak gebeurt het, dat de edelſte vrugt afvalt, eer zij tot rijpheid komt, of als men zich gereed maakt om ze te plukken!

Verder bedenke men den invloed, welken het lichaam op de zedelijke volmaaking van den Jongeling heeft. — Heeft de wijze Schepper, op eene ondoorgrondelijke wijze, ziel en lichaam, welke beiden zoo veele ſpooren van 's Maakers wijsheid en alvermogen draagen, zoo naauw met elkander verbonden, dat de gezonde geſteldheid van het eene dezer twee wezens *bijna* van het andere volſtrekt afhankelijk is; dan zoude het immers zeer dwaas in Ouderen zijn, indien zij, in 't geen hunne Kinderen voor 't toekomende beloofden, de geſteldheid des lichaams geheel voorbij zagen? De Ouden ſchijnen dit reeds begreepen te hebben; immers een hunner Wijsgeeren lag zijnen tijdgenooten toen al in den mond: *orandum, ut ſit mens ſana in corpore ſano.* „Men „moet de Goden bidden, dat zij ons eene gezonde ziel „in een gezond lichaam ſchenken." — Hoe onzeker zijn ook, uit dit gezichtpunt beſchouwd, deze ouderlijke vooruitzichten! Immers hoe weinig is 'er noodig, om het gezondſte lichaamsgeſtel in wanorde te brengen? waardoor dus de wasdom der ziele niet weinig verhinderd

(*) GELLERT's *Fabelen*, IIIde D. *De twee Zwarten.*

derd wordt. Aan hoe veele afwisselingen is het lichaam blootgesteld? doch welke zij niet ondergaat, zonder dat 'er eene dergelijke in de ziel bespeurd worde. Welk eene verandering in de ziel brengt dikwijls eene ziekte te weeg? hoe voordeelig is derzelver invloed, wanneer men die gelukkig is doorgeworsteld, en het lichaamsgestel zich verbeterd heeft? Het lichaam schijnt dus geene verandering te kunnen ondergaan, of 'er wordt eene dergelijke in de ziel verwekt; ja 'er schijnt eene onafscheidbaare vereeniging tusschen deze twee zoo verschillende werkstukken der Godlijke wijsheid vastgesteld te zijn. „ Het is zeker," zegt VILLAUME, „ dat „ wij de denkbeelden, en het gevoel van dat geene, 't „ welk in ons omgaat, door de zintuigen ontvangen. „ Niet minder zeker is het, dat onze denkbeelden even„ redig zijn aan de sterkte of zwakheid, scherpte of „ stompheid *onzer zintuigen. Welke moeite een blind„ geborene ook aanwende, hoe veel onderrichtings men* „ hem daarover geeven moge, kan hij van licht, duis„ ternis, en van de kleuren, geen begrip vormen." (*) Eindelijk, daar de Opvoeding toch de denkwijze, den smaak en de zeden vormt, hoe zorgvuldig moeten Ouders, zal de uitkomst aan hunne gunstige denkbeelden beantwoorden, de voorschriften en wenken, welke de Natuur bij de beschaaving hunner Kinderen geeft, opmerken, en daarnaar hunne Kinderen bestieren; de hinderpaalen, welke hun worden in den weg gelegd, en die hunne ijverigste poogingen dreigen te verijdelen, met eene aanhoudende en onvermoeide vlijt wegruimen!

Die al te groote dingen wacht,
Omdat hem, in 't begin, zijn poogingen gelukken,
Is even dwaas, als die tot wanhoop wordt gebragt,
Omdat hij, voor een tijd, voor tegenspoed moet bukken. (†)

was reeds het zeggen van eenen oprechten Kindervriend; en zijne gezegden kunnen zoo wel op de Ouders, als op de Kinderen worden toegepast. Zomtijds toch gebeurt het, dat der Ouderen welmeenende poogingen, om hun kroost wel op te leiden, in den beginne zeer wel gelukken, en dat juist door zulk een aangenaam gevolg

(*) VILLAUME, *Brieven over 't Kwaad*, IIde D. Bladz. 95.
(†) H. VAN ALPHEN, *kleine Gedichten*. Bladz. 58.

volg aan deze voordeelige verwachting niet weinig voedzel wordt verschaft. Dan hoe veele, door menschelijke wijsheid en voorzigtigheid onmogelijk te voorziene, toevallen staan dikwijls hunnen verderen voortgang tegen? Hoe dwaas is het dan, om dit voorspoedig begin, zich veel op den schoonen aanleg zijner Kinderen te laaten voorstaan! Is de bloem, van welker schoonheid men zich zoo veel belooft, nog slechts in den knop; hoe veel kan 'er gebeuren, dat derzelver uitbotting verhindert? Kan het minste windje den schoonsten bloezem niet eensklaps medevoeren? En, aan den anderen kant, verdwijnt niet dikwijls de doodelijke worm terstond, wanneer bij tijds een weldaadige regen de knoppen zuivert?

Zoo zeker het is, dat men de schoone talenten, welke men in de Jeugd bespeurt, niet mag voorbijzien; even zeker is het tevens, dat Ouders, in zulke gevallen, om bovengemelde redenen, met de uiterste behoedzaamheid behooren te werk te gaan; en dat het verzuim hiervan, 't welk bij veele Ouders, door den veelbeloovenden aanleg hunner Kinderen verrukt, plaats heeft, de nadeeligste gevolgen onvermijdelijk moet na zich sleepen; de overweeging van welke ik tot eene volgende gelegenheid bespaare.

WAARNEEMING, WEGENS EENE VERGIFTIGING, DOOR MIDDEL VAN HET ZAAD DES DOORNAPPELS, (*Datura Stramonium.*) Door Dr. PFENNING, van *Sorau*, in de *Nederlausnitz*.

In Wijnmaand des Jaars 1801 wierd ik gehaald te *Albrechtsdorf*, in onze nabuurschap, bij de Echtelieden SMIESCHEN, die beiden plotzelijk ziek waren geworden. Bij den Man nam ik de volgende verschijnzelen waar: onophoudelijke beweegingen met de armen en handen, eveneens, alsof hij bezig was met zijn gewoonen arbeid, het linnenweeven; geduurige opheffingen van het hoofd, 't welk rood opgezet was, met stijfstaande oogen, en onbeweeglijke oogappels; geduurig prevelen binnensmonds, met eene volkomene bedwelming der zinnen; een zeer gespannen lichaam, doch zonder be-

 speur-

speurbaare pijn bij het aanraaken en drukken; eene sterke spierkragt, zodat een zeer sterk man naauwelijks in staat was, zijn arm te houden; met een vollen sterken pols, die ongeveer tachtig slagen deed in ieder minuut. Bij de Vrouw hadden ongeveer dezelfde verschijnzelen plaats, als bij den Man, maar in een minder geweldigen graad; zijnde haare beweegingen ongelijk minder sterk, en haare zinnen ook minder bedwelmd, dewijl zij, sterk aangesprooken wordende, de geslootene oogen opende; waaruit bleek, dat zij nog eenig *gehoor* had, 't welk bij den Man geheel ontbrak. Ondertusschen kon zij geen antwoord geeven, en prevelde, even als de Man, op eene onverstaanbaare wijze, tusschen de tanden. Voorts was haar bovenbuik sterk opgezet, en haar pols, die negentig maalen in de minuut sloeg, vrij sterk en vol.

Dat hier eene Vergiftiging *plaats moest hebben* gehad, bleek genoegzaam *uit de verschijnzelen, en uit* het gelijktijdig ongeluk deezer beide persoonen. *Om te* ontdekken, wat deeze beide lieden, die alleen ontbeeten hadden, zouden hebben kunnen gebruiken, zocht ik het geheele woonvertrek door, en vond eindelijk een pannetje met meelbrij, waarvan zij des morgens hadden gegeeten, boven op welke spijze ik eenige zwarte korreltjes zag drijven. Om dezelve naauwkeuriger te kunnen onderzoeken, liet ik dien brij in een schotel uitgieten, en vond nog eene groote menigte van zodanige korrels, die ik thans zeer gemakkelijk voor het Zaad van den Dolappel herkende; kunnende ik echter, wegens gebrek aan tijd, niet naauwkeurig de hoeveelheid deezer zaaden bepaalen.

De hoofdäanwijzing was, in dit geval, de nog overgebleevene vergiftige stoffe, zo veel doenlijk, te ontlasten. Had ik het Wit Vitriool bij de hand gehad, zou ik van hetzelve, van wegen zijne spoedige werking, gebruik gemaakt hebben. Doch thans moest ik mij met Braakwijnsteen behelpen, waarvan ik den Man, in eens, eene oplossing van vier greinen gaf; zonder dat die, in drie vierde uur tijds, eenige uitwerking deeden. Hierom gaf ik hem toen nog eene oplossing van twee greinen, en wat laater nogmaals; met dat gevolg, dat hij eindelijk die dingen uitbraakte, welke hij 's morgens genuttigd had. Van wegen de spanning der vaten, liet ik hem vervolgens twaalf oncen bloed aftappen; 't geen be-

bezwaarlijk toeging: zodat twee mannen den arm, van wegen zijne groote kragten, moesten vasthouden. Na het laaten liet ik hem Klysteeren zetten uit Bierazijn en Water, zonder dat daardoor afgangen volgden, 't geen eerst na herhaalde braakingen gelukte. Thans wierden de beweegingen des Lijders merkelijk leevendiger, doch ook de poogingen zijner spieren nog sterker; zodat hij zich geduurig in het bed ophief, en als naar iets, in het ronde, zocht: blijvende echter zijne zinnen nog volkomen bedwelmd. Inwendig liet ik hem Bier, met Azijn en Karnemelk, overvloedig gebruiken; hoedanige middelen een Geneesheer best op het Land kan bekomen; terwijl dezelve, bij sthenische toevallen, zeer gepast zijn. Uitwendig liet ik in Azijn gedoopte stukken doek op het hoofd leggen: alle welke middelen te wege bragten, dat hij, na overvloedige afgangen gehad te hebben, ten volgenden dage reeds vrije tusschenpoozingen bekwam, in welke hij het gebruik zijner zinnen wederom bezat. Op den derden dag was hij, onder het gebruik der Karnemelk en des Azijns, in zo verre hersteld, dat hij reeds ligt werk in zijn tuin kon doen. Nu gebruikte hij geene middelen meer, en klaagde alleen over eenige duizeligheid; welke ook, binnen acht dagen, van zelve verdween.

De Vrouw behandelde ik op dezelfde manier, behalven de Aderlaating, die, van wegen de mindere hevigheid der toevallen en de zwakheid van haar gestel, niet noodzaakelijk scheen. Daarentegen liet ik bij haar zo lang met het gebruik van den Braakwijnsteen en de Klysteeren aanhouden, tot dat zij, van boven en van beneden, ruime ontlastingen had bekomen. Van den Braakwijnsteen nam zij zes greinen; op welke, na verloop van twee uuren, de werking volgde. Naauwelijks was zulks gebeurd, of zij kwam tot vol bewustzijn, en kon eerlang, ondersteund, door het vertrek wandelen. Door het gebruik van den Azijn en van de Karnemelk, was zij reeds ten volgenden dage, uitgezonderd eenige duizeligheid en vermoeidheid, geheel hersteld.

Na de herstelling deezer lieden vroeg ik hun, hoe het Doläppelzaad in hunne spijs gekomen was? waarop de Man antwoordde, dat hij s' avonds te vooren die zaaden uit hunne zaadhuisjes genomen en in dien kop had gedaan, in welken de Vrouw 's anderendaags den brij

had gekookt, zonder toe te zien, of 'er ook iets in wa're. Op mijne verdere vraag, waartoe zij dit zaad wilden gebruiken? verftond ik tot mijne verbaazing, dat zij hetzelve voor een heilzaam middel hielden, om de melkwording, bij de Koeijen, te bevorderen, en dat zij dit zaad *Zwartkummel* [zwart Cumijnzaad] noemden. — De verwisfeling van dit gevaarlijk vergift met het waar Zwartkummel (*Nigella fativa*, *et Arvenfis*) heeft ook aan andere oorden plaats gegreepen, waardoor veelen, in Duitschland, hun Vee, uit onweetendheid, hebben vermoord; gelijk mij daarvan verfcheidene berigten ter ooren zijn gekomen. Het gemeld waar Zwartkummel is anderzins een onfchadelijk zaad, 't welk, over het algemeen, door de Duitfche Boeren, befchouwd wordt, als een uitmuntend middel, om de melkwording, bij het Hoornvee, te bevorderen.

MIDDEL, OM DE INENTING DER KOEPOKSSTOFFE HET BEDOELDE NUT TE DOEN VOORTBRENGEN.

Om de Koepoksinenting ten behoedmiddel tegen de Kinderziekte te doen dienen, moet zij niet flegts eene plaatzelijke werking, maar eene algemeene aandoening voortbrengen, die zich gemeenlijk, door een weinig koorts en lusteloosheid, op den achtften dag vertoont, en de ontfteeking der puist, het voortkomen van den puistkring (*areola*), en de daarop volgende opdrooging, merkelijk befpoedigt. Indien deeze algemeene aandoening niet gebeure, hoe regelmaatig voor 't overige ook de puist zij, befchouwen, egter, eenige Engelfche Inenters, Dokter PEARSON in 't bijzonder, de Vaccinatie niet als toereikende, om voor de Kinderziekte te behoeden. Doch, daar deeze algemeene aandoening gemeenlijk zeer gering is, en de meeste gevaccineerde kinderen hunnen eetlust, hunne kragten, hunne vrolijkheid en hunnen flaap behouden, zonder eenig uitwendig blijk van ziekte te vertoonen, mag men dikmaals omtrent de aanweezigheid der aandoeninge van het lichaamsgeftel twijfel voeden; en men heeft het van eenig belang gerekend, daaromtrent verzekerd te zijn. De Heer BRIJCE heeft, om zulks te ontdekken, een mid-

middel aan de hand gegeeven, 't welk door een zeer groot getal proeven, in het Gasthuis te *Edinburg* genomen, bekragtigd is, en, indien het niet alle de nuttigheid hebbe, welke de uitvinder daaraan toeschrijft, om zijne zonderlingheid althans de opmerking van lieden van de kunst verdiént. Het bestaat hierin: men geeft aan het gevaccineerde kind een tweeden prik, vijf of zes dagen naa den eersten, in 't oogenblik als de puist, daardoor ontstaan, smetstoffe bevat, en met een lancet, met die smetstoffe bezwangerd. Indien de puist, door deezen tweeden prik veroorzaakt, zich spoediger vertoone; indien derzelver voortgang zoo ras zij, dat zij ontstoken, en van een puistkring omgeeven worde op den zelfden dag als de eerste, of weinige uuren laater, en genoegzaam gelijktijdig daarmede opdrooge, — dient zulks ten bewijze, dat 'er door de eerste puist eene algemeene aandoening in het gestel is veroorzaakt. Maar indien de tweede puist, tot haare vorming, ontwikkeling en opdrooging, even veel tijds als de eerste noodig hebbe; indien de twee kringen niet vroeger dan vijf of zes dagen naa elkander zich vertoonen, — toont zulks, dat de uitwerking der eerste Inentinge slegts plaatzelijk geweest is; en in dat geval moet 'er eene derde geschieden met de stoffe van de tweede, en vijf dagen daarnaa. Indien de derde niet beter gelukke, en dezelve haaren kring niet voortbrenge bijkans gelijktijdig met de tweede, moet 'er, vijf dagen daarnaa, eene vierde geschieden, en zoo vervolgens van vijf tot vijf dagen, tot dat het begeerde uitwerkzel plaats hebbe, (dat is, de beide puistkringen kort naa elkander ontstaan,) of men overtuigd zij geworden, dat de gevaccineerde niet vatbaar is, om door de Koepoksstoffe door zijn geheel gestel te worden aangedaan.

EEN FRAGMENT.

(Naar het *Engelsch* van den Heer JOHN WALKER, *M. D.*)

Wanneer iemand, onder een beschaafd Volk, heden ten dage, uit het Land komende, de Hoofdstad eens Rijks, de zetel der Oppermagt, intreedt, is het zeer mogelijk, ja, eigenaartig, dat veele voorwerpen, die

die zijn oog ontmoeten, zijne verbeelding doen afdwaalen na de uiterste oorden des Lands, ja tot de verst afgelegene deelen des Aardbodems. Zich te *St. James* of in de *Tuilleries* bevindende, mag hij bij zichzelven zeggen: Hier zijn de Hoofden, die de Plans ontwerpen van Staatkunde en maatschaplijke geregeldheid binnen 's lands; of die de wereld in Oorlog dompelen, en met alle de rampen, welke deezen geessel vergezellen, overlaaden. — Als hij zich vervoegt in de Pakhuizen der Kooplieden en Handeldrijvende Maatschappijen, bovenal die in de *West* haare Bezittingen hebben; slaat hij het oog op de baalen, kisten en vaten, ter groote en ontzettende hoogte opeengestapeld; vraagt hij zichzelven: Van waar komt dit alles? Door welke middelen zijn deeze veelvuldige en onderscheide Koopwaaren bijeengebragt? Een volledig antwoord op deeze vraagen zou, voor geen gering gedeelte, de Geschiedenis der *hedendaagsche* Wereld bevatten. — *Een Pakhuis van de Hudsons Baai* Compagnie, wel niet hoog opgehaald, doch *breed van* omvang, bevat goederen, die van verre komen; goederen, die veelal met groot gevaar verkreegen en hier opeengestapeld zijn. Hoe gelukkig zou het weezen, indien allen, die 'er deel in hebben, eerlijk waren in het drijven van hunnen Handel! Dan zouden de Jaager, wiens onvermoeide vlijt en hachlijk bestaan dezelve verkreeg, en de Koopman, die hem door een redelijken prijs beloont, beiden welvaaren. Het tegendeel hiervan gebeurt dikwijls. . . . . .

MACKENZIE verschaft van dit laatste, in zijne Reizen, ten Jaare 1778—9 gedaan, een treffend voorbeeld. In den Winter des gemelden Jaars onthieldt zich een gezelschap van *Canadiaansche* Handelaaren aan de oevers van de *Eck-Rivier*, omtrent dertig mijlen van het *Meir der Bergen*, waarin zich gemelde Rivier ontlast. Te deezer plaatze zagen zij een grooten toeloop van de *Knisteneaux* en *Chepeweyan*, *Indiaansche* Stammen, die zich zeer verheugden over dit nabijkomen der Kooplieden, dewijl zulks hun ontsloeg van die lange, verdrietige en gevaarlijke reizen, welke zij 's jaarlijks gewoon waren te doen, om hunne Pelterijen te *Churchill* te verkoopen.

De meesten der Handelaaren, die den Winter te *Saskatchiwyne* doorbragten, vervoegden zich na de *Arendsbergen*, waar zich in de Lente des Jaars 1780 een aantal In-

Inboorelingen bevondt, zittende te drinken bij hunne goederen. Een deezer gedroeg zich zeer ongestuimig, en richtte verwarring aan. Een Handelaar reikte hem een glas met sterken drank toe, waarin hij een groote gifte *Laudanum* gedaan hadt. Het drinken daarvan deedt welhaast den armen *Indiaan* zwijgen. Hij viel in een diepen slaap, uit welken hij nimmer ontwaakte.

Deeze moord, want men kan het geen anderen naam geeven, veroorzaakte een gevegt, waarin veelen sneuvelden; en de overigen vonden zich genoodzaakt, in een schielijke vlugt hun behoud te zoeken, en daardoor eene groote menigte goederen, ja bijkans de helft van de Pelterijen, in den Winter en het Voorjaar verzameld, agter te laaten. Twee van de Vastigheden aan de *Assiniboin-Rivier* werden, omtrent dien zelfden tijd, aangetast; en de Inboorelingen scheenen een besluit genomen te hebben om de Handelaars in die streeken te verdelgen. — Dan een der grootste rampen, die de Inboorelingen konden overkomen, trof hun: dezelve ontstondt, gelijk men met grond veronderstelde, door een aanvallende partij van de *Missisoaic-Indiaanen*, en behoedde de Handelaars voor eene volstrekte uitdelging. — Die ramp trof hun door de Kinderpokken, die derzelver verdelgend vermogen wijd en zijd verspreidden, even als een vuur, 't welk het drooge gras op het veld aansteekt en verteert. De besmetting greep geheele Huisgezinnen, geheele Stammen aan, en verdelgde dezelve. En het schriklijk tooneel, 't welk zich opende voor het oog van hun, die in de gelegenheid waren om 't zelve te aanschouwen, deedt hun zien, eene verzameling van gestorvenen, van stervenden, en de zodanigen, die, getroffen door het lot hunner Bloedverwanten en Vrienden, in wanhoop, zichzelven het leeven benamen! Om, indien het mogelijk zij, het zwarte van dit donker tafereel te vermeerderen, de wolven sleepten de lijken weg met een verscheurenden honger, of de honden verzadigden zich, ander voedzel dervende, met het overschot van hunne geweezene meesters!

Zints dien tijd heeft de besmetting der Kinderziekte zich onder wijdafgelegener Stammen verspreid, en de grootste verwoestingen aangericht. De bevolking der uitgestrekte landen in *Noord-America* schijnt, derhalven, met nog verdelgender aanvallen gedreigd te worden, dan dezelve ondergaan heeft, door het doodlijk

in-

invoeren van de Sterke Dranken, door de Blanken; welker invoer men wil, dat onder de *Indiaanen* grooter flachting gebaard heeft, dan het zwaard en de vuurwapenen.

Het is te hoopen, dat THOMAS JEFFERSON, de tegenwoordige Voorzitter der Vereenigde Staaten, door zijne belangstelling in het helpen bevorderen van JENNER's ontdekking, geholpen door Dr. BENJAMIN WATERHOUSE, het geluk zal hebben om denzelfden dienst te doen aan zijne *Indiaansche* Nabuuren!

Deeze hoop is reeds vervuld: terwijl ik dit schrijf, verneem ik, dat CORNPLANTER en een aantal andere *Indiaansche* Opperhoofden zich na *Philadelphia* begeeven hebben, om zich de Koepokken te laaten inenten. Men heeft deezen onderrichting gegeeven van die kunstbewerking, welke zij aanmerken als *eene ontdekking*, door den GROOTEN GEEST *aan een der Blanken gedaan*, tot heil *zijner Broederen, van welk eene kleur ook.*

ALGEMEEN VERSLAG VAN HET STELZEL VAN DR. GALL; VOLGENS DEN HEER HUFELAND.

Om, zoo veel mogelijk, onze Leezers bekend te maaken met het Stelzel van Dr. GALL, en met de gevolgen, daaruit voortvloeiende, zullen wij de gedagten van een buitenlandschen Geleerde overneemen; waarbij men het oordeel zal aantreffen, door eenen der bekwaamste Geneeskundigen van Duitschland, den Heer HUFELAND, daarover geveld.

't Geen al aanstonds opmerking verdient, schrijft onze berigtgeever, is, dat de Heer HUFELAND van het karakter en den persoon van Dr. GALL met den grootsten lof spreekt. Noch kwakzalverij, noch het geringste bedrog, noch dweeperij, heeft hij in hem bespeurd, maar de grootste en bestendigste waarheidsmin. Hij beschouwt zijne ontdekkingen als een der zonderlingste verschijnzels onzer eeuwe. Hij beweert dat men zijne Theorie t'onregt een *Stelzel* noemt, als zijnde dezelve niets meer dan eene verzameling van natuurlijke verschijnzelen, gedeeltelijk nog op zich zelve staande, en van derzelver onmiddelijke gevolgen. De Heer HUFELAND verklaart vervolgens, dat hij in 't eerst een der

hevigste tegenstreevers van GALL's leere was; dat hij niet, dan naa alvoorens van de opregtheid en de talenten des uitvinders overtuigd te zijn geworden, van zijne vooringenomenheid is terug gekomen, en 'er geloof aan heeft begonnen te slaan, doch 'er nog verre van af is van volkomen overtuigd te zijn; hij vindt nog gaapingen in de nieuwe Theorie; hij ziet 'er kwalijk beweezene gronden en onvoldoende bewijzen; hij oppert zijne tegenwerpingen, uit liefde voor de waarheid, en om GALL's zelven wille, wien zij van dienst kunnen zijn om zijne leere in orde te brengen, of om het nog ontbreekende aan te vullen.

Naa deeze inleiding ontvouwt de Heer HUFELAND alle de ontleedkundige daadzaaken, door Dr. GALL ontdekt, en wier weezenlijkheid hij met eigen oogen heeft aanschouwd; en hij voegt 'er nevens, dat alwie oogen heeft, 'er insgelijks van kan overtuigd worden, mids evenwel dat men de ontleedkundige werkzaamheden verrigte, even als Dr. GALL, eenen aanvang maakende met het verlengde merg, (*medulla oblongata*) 't welk men naagaat door tot deszelfs uitbreidingen op te klimmen, en men, in plaats van het *scalpel*, 't welk zekere deelen vernielt, zich van stompe lichaamen bediene, om de weeke deelen vaneen te scheiden en te ontwikkelen. Vervolgens oppert de Heer HUFELAND tien tegenwerpingen, zommigen van welke althans van zoo veel gewigts zijn, dat Dr. GALL 'er niet te spoedig op kan antwoorden. De Heer HUFELAND besluit het eerste gedeelte van zijn werk aldus:

„ Ik omhels de leere van GALL, in zoo verre hij de harssens als werktuig der werkinge van het verstand opgeeft, en dezelve aldaar onderscheidene bewerktuigingen voor de oeffeningen van onderscheidene vermogens aanwijst; doch ik ontken, dat deeze bijzondere werktuigen zich altijd aankondigen door hoogten op de oppervlakte der harssenen; en ik ontken nog stelliger, dat de uitpuilingen van den schedel alleen uit deeze oorzaak kunnen ontstaan, en, diensvolgens, dat men daaruit gewisse gevolgen kan afleiden, ten aanzien der inwendige vermogens der ziele en des verstands. De leere is, derhalven, waar in de bespiegeling, maar geenzins tot nog toe in de toepassing; met andere woorden: de zintuigkunde (*organologia*), over 't geheel genomen, is waar, maar zintuigbeschouwing (*organoscopia*) is onzeker."

In

zelve, gepaard met mijne eigene ondervindelijke *kennis*, zal ik die Rijks-hoofdſtad thans wat nader doen kennen.

Het is van den Zeekant, dat deeze Stad zich in alle haare grootheid opdoet. Op den afſtand van verſcheide mijlen, is dezelve zigtbaar. Wanneer men *Koppenhagen* uit de *Zond* nadert, is 'er niets in geheel het Noorden, te vergelijken bij het *coup d'oeil*, gevormd door het Kanaal, 't welk derwaards leidt, 't geen u *Deenemarken* aan de rechter en *Zweeden* aan de flinker hand vertoont, en de Hoofdſtad als op den voorgrond. De Toorens van den *Gottiſchen* bouwtrant, aldaar in ruimen overvloed, en die, op eenen afſtand, een allervoortreflijkst vertoon maaken, aantrekkelijker misſchien dan de meer hedendaagſche Koepels, treffen en houden het oog des reizigers gevangen, door derzelver hooge ſpitzen zo wel, als door de verſcheidenheid van de *cieraaden, die 'er aan zijn* toegevoegd.

Aan de zijde van *Deenemarken* wordt het oog onthaald door eene opeenvolging van vrugtbaare velden, uitgebreide bosſchen, nederige dorpen, lachende tuinen, en lustplaatzen, verfraaid door alle de bekoorelijkheden der kunst. Aan den kant van *Zweeden* doen zich koornlanden op, weidlanden, bergen, en ſchilderagtige kusten; en eindelijk het Eiland *Huen*, ook *Ween* geheeten, voorheen zo beroemd van wegen de Sterrewagt van TYCHO BRAHÉ. Voorts vertoonen zich twee Steden van twee onderſcheidene Rijken, *Elſeneur* met de beroemde Sterkte *Helſingburg*, die elkander ſchijnen te naderen, en met elkander zich te vereenigen, als in 't midden van een meir; dan ſchielijk ziet men de Zee, en kan men de geheele uitgeſtrektheid van *Koppenhagen* ontdekken; de haven dier Stad vol ſchepen, en de omliggende landſtreek, vrugtbaarder in ſchijn dan met de daad, voor zo verre als de onderſcheidene kunstſtukken een al te ſterken indruk baaren, of te verheeven zijn voor eene landſchapsſchilderij.

Drie voorwerpen inzonderheid (de laatst voorgevallene Brand heeft de andere verdelgd) treffen den geenen, die de Stad op eenen afſtand beſchouwt. Het een is de Tooren van de Kerk, de *Saviour* genaamd: men beklimt deezen langs een wenteltrap aan den buitenkant, vercierd met eene ſchoone koperen leuning; — het tweede is de Kerk van *Notre Dame*; — en het derde de zonderlin-

linge gedaante van de Sterrewagt, welke zeer veel gelijkt op eene verbaazend groote kolom.

Voor een Vreemdeling, te land van de zijde van *Roschild* komende, langs den grooten weg uit *Duitschland*, is, als 't ware, de medaille omgekeerd. Alsdan is het niet mogelijk, de Stad onderscheiden te ontdekken, met alle derzelver toegangen verhoolen zijnde door een berg, tot men op den afstand van een en eene halve mijl nadert. De toorenspitzen zijn op een afstand van tien of twaalf mijlen zigtbaar. Indien niet de heerlijke straatweg den spoed in 't rijden bevorderde, zou de aannadering zeker zeer verveelend weezen. In 't einde valt men, als 't ware, op de Stad neder; en derzelver vertooning maakt een treffenden en diepen indruk.

Wanneer men *Parijs*, *Weenen* en verscheide andere groote Steden inkomt, door een eenvoudigen slagboom en een weinig beloovenden ingang, treft zulks weinig: dan hier valt, zo ras men de eerste poort door is, eén vertoon van fraaiheid, van orde, van smaak in 't ooge; alles kondigt aan, dat gij eene Hoofdstad ziet. Kunt gij, naa de eerste intrede, niet zo veel voelen als bij de *Piazza del Populo* te *Rome*, door het vreemd vertoon van eenige uitsteekende gebouwen, gij wordt egter meer en meer voldaan over de Stad, naar gelange gij 'er dieper inkomt, en bovenal, wanneer gij de *Nieuwe Stad* nadert, gelegen aan het andere einde, en zamengesteld uit heerlijke Paleizen. Daar steekt boven alle uit het *Paleis van Frederik*, eenig in zijne soort, door de volmaakte zamenstemming van de vier Paleizen, uit welke het is zamengesteld, en die het schoone ridderlijk Standbeeld, in 't midden geplaatst, omringen. Deeze vier Paleizen zijn alleen door vier breede straaten, na de vier hoofdwinden gericht, van elkander afgescheiden.

De reiziger, die zich slegts een laag of middelmaatig denkbeeld gevormd hadt van deeze Hoofdstad, moet door verbaazing getroffen worden, als hij van den zeekant inkomt, en eerst de Nieuwe Stad ontmoet, welke, in haare soort, bijkans gezegd mag worden zonder wedergade te zijn: breede en wijde straaten, lijnrecht, wel geplaveid, met voetpaden, alles net onderhouden; eene aaneenschakeling van fraaije gebouwen te wederzijden; allerwegen een in 't oog loopend vertoon van rijkdom en grootheid, veelvuldige koetzen, fraaije livereijen, bedienden enz. Nogthans weinig voetgangers, geen zamenschoo-

ling

ling van volk in dit kwartier, 't welk een vreedzaam oord schijnt voor rust en gemak, zonder de beweegingen, veroorzaakt door de nabijheid van het Hof: het mag, ten opzigte van de stilte, vergeleeken worden bij een plein in het westlijkst gedeelte van *Londen*, zo eenzaam in tegenoverstelling van *Cheapside* en andere straaten in 't midden van *Londen*.

'Er zijn slegts weinige Steden, wier ommestreeken zo veele schoone wandelplaatzen opleveren, als *Koppenhagen*. De wallen, en de wegen, op veele plaatzen, aan derzelver voet, zijn beplant met schoone boomen; en, daar zij de Stad rondloopen, leveren zij een gezigt op, zo aangenaam, als vol verscheidenheids. Doch bovenal munt 's Konings Tuin uit, in geregeldheid en fraaiheid van aanleg, in fonteinwerken, standbeelden, enz. De ingang staat te aller uuren voor allen open, en het volk kan 'er altoos *zich in verlustigen*.

Deenemarken is het Land *niet voor beuzelagtige vermaaken*: hier ziet men geen springers en postuurmaakers; geen kooijen met vreemde dieren; geen speeltafels; geen zwervende muzijkanten vullen de straaten: zomtijds, 't is waar, hoort men op een vedel zaagen, waar dienstmeisjes en werkvolk heen loopt; maar het dansen is verre van algemeen: de Inwoonders zijn of te koel en te traag, of zij hebben te weinig gelds, om het aan dusdanige uitspanningen te besteeden. —— De vermaakneemingen bepaalen zich tot het Feest van *St. Jan*, of den Middenzomerschen Dag, wanneer *het volk* zich in het park vervoegt, meer dan twee mijlen van de Stad gelegen, waar zij komen, gelijk de Dichter zegt van de Volkszamenkomsten in *Italie*,

Donne e Donzelle
E brute e belle.

of, „waar oud en jong, schoon en leelijk zamenkomt."

's Winters verzamelt de *Beau-monde* in schouwburgen, in concerten, in bals en gezelschappen. In den zomer heeft men geen tooneel, geen concert; en de Stad, die nimmer zeer vrolijk of schitterend is, wordt alsdan eene smaaklooze eenzaamheid voor vreemdelingen, die zo even uit *Parijs*, of zelfs uit *Hamburg*, komen. Het Hof en alle de vermogende Ingezetenen bevinden zich alsdan op het land.

Het

Het Hof, zonder gierig te weezen, onderfcheidt zich door eene fpaarzaame huishoudelijkheid, welke zo wel voegt aan de middelbaare inkomften van den Staat; het fpreidt flegts zo veel weelde ten toon, als eene hofhouding vereischt.

De veelvuldige gezelfchappen, die hier in geenen deele ftaatkundige zamenkomften zijn, verfchaffen, in den zomer en in den winter, uitfpanningsplaatzen aan de Mannen; eenigen hebben, in den zomertijd, tuinen buiten de Stad. Men vervoegt zich daar om nieuwspapieren te leezen, te praaten, affpraaken te maaken, enz. Zomtijds heeft de Sexe ook aldaar toegang, en men geeft 'er, van tijd tot tijd, concerten, danspartijen, enz. — Die gezelfchappen zijn inzonderheid gevallig voor Vreemdelingen: hier vertoevende, kunnen zij gemaklijk komen in een of meer van die kringen, welke bij aanhoudenheid een goed gezelfchap verfchaffen, en de gelegenheid om kennis te maaken, naar elks welgevallen. De toegang ftaat hun in zeker voege open, eenige maanden lang; en zij betaalen niet meer, dan het hun gelust te verteeren.

Het moge vreemd fchijnen, dat de Inwoonders van eene Stad, met water doorfneeden, en aan zee liggende, geen fmaak vinden in zeilpartijen: maar *Koppenhagen* gelijkt, in dit ftuk, op een aantal andere Steden, die de voordeelen, welke derzelver ligging aanbiedt, over 't hoofd zien, misfchien omdat ze te veel gelds in den toeftel zouden kosten. — De daarftelling van badhuizen in de zee is eene nieuwe inrichting, die ten hoogften een twaalftal jaaren telt.

Schoon de *Parijfche* Petit-maitre niet langer eene reis na het *Noorden* doet, zijn het nogthans de Modes van *Parijs* zo wel, als die van *Londen* en *Berlijn*, die de Modes der Dames te *Koppenhagen* regelen. *Hoogduitfche* Journalen, met afbeeldingen van kleederdragten vercierd, brengen het Modenieuws aan. De *Deenfche* Schoonen vertoonden zich half naakt, toen de *Parijfche* goedvonden zich te ontdoen van eene vermeende overtolligheid der kleedinge. Zij zullen zeker haare kleederen weder aantrekken, wanneer die te *Parijs* de noodzaaklijkheid erkennen om zich warmer te dekken. Het welvoeglijke is nogthans, indien niet ftrikt, ten minften vrij algemeen in acht genomen. Eenige Juffers in de Stad gaan wat verder; dan dit bepaalt zich tot een klein ge-

 tal

tal gekamerde Jongedogters, en eenige weinige galante Dametjes: doch deeze maaken een zeer klein getal uit, in eene Stad, welke niet alleen eene Hofstad is, waar eene talrijke Krijgsbezetting gevonden wordt, en waar veele Vreemdelingen als in eene Zeehavenstad toevloeijen.

Schoon, over 't algemeen gesproken, de Kleederdragt der Mannen, in de laatste jaaren, overal vrij groote verandering ondergaan hebbe, heeft egter die te *Koppenhagen* meer van het oude deftige behouden, dan in het meerendeel der groote Steden.

De Politie in *Koppenhagen* is verwonderlijk schoon, zo door de verstandigheid der inrichtingen, als van wegen de waakzaamheid der Magistraat. Veel is men ten deezen opzigte verschuldigd aan den invloed van den bekenden Graaf VAN STRUENZEE, die, niettegenstaande de misslagen, en zelfs misdaaden, hem ten laste gelegd, al het gewigt begreep van *dit gedeelte des bestuurs*, en daarin de noodige *veranderingen bewerkte.* — *Het was* eenigermaate noodzaaklijk, een Volk, door een langduurigen Vrede slaaperig geworden, uit dien slaap op te wekken, — een Volk, 't welk beheerscht was door twee Vorsten, welker een zeker al te veel ophadt met de belangen van de Kerk, en welker ander, door de goedheid of zwakheid van zijn Character, misschien te veel voor nieuwigheden vreesde.

DE WOESTIJNEN VAN AFRICA EN ASIA NIET ZO SCHRIKLIJK, ALS DEZELVE DOOR DE MEESTEN WORDEN AFGEMAALD.

(Ontleend uit OLIVIER's *Voyage dans l'Empire Othomane*, &c.)

Het denkbeeld, 't geen wij gewoonlijk vormen van de onbewoonbaare streeken en oorden op onzen aardkloot, bovenal van de zandwoestijnen en woeste plaatzen van *Africa* en *Asia* — het denkbeeld, 't geen ik zelve daarvan maakte, vóór mijne komst in *Egypte*, en aan 't welk de beroemdste Schrijvers gewigt en algemeenheid hebben bijgezet — is zeker veel vergroot, en, in eenige opzigten, valsch.

De vermelding van eene Woestijn verwekt terstond het denkbeeld van eene Zandzee, bijkans zo beweeglijk als

de wateren van den Oceaan; van een gansch verschroeiden grond, onvatbaar voor eenigen groei, en ongeschikt om bestaan te verschaffen aan eenig leevend schepzel. Dat gedeelte des aardkloots, beschéenen door de straalen eener brandende zonne, verstooken van regen en wat vogt mag heeten, merken wij aan, als door den Almagtigen tot eene eeuwige onvrugtbaarheid gedoemd. De *Arabier* en zijn Kameel, verbeelden wij ons, doorreizen met wederzin dien ongastvrijen oord, en kunnen 'er niet doortrekken zonder gevaar van door honger of dorst om te komen, of begraaven te worden onder een berg van zand, door den wind gevormd, verplaatst, en naar welgevallen allerwegen heen gestuwd.

't Is zeker waarheid, dat de wind allengskens, uit het binnenste van *Africa*, een zeer fijn zand na *Egypte* toe doet waaijen; en dat dit zand, over het geheel van *Lybia* verspreid, door de minste beweeging in de lugt, verplaatst, en opgehoopt wordt op alle plaatzen, waar het tegenstand ontmoet. Daar nogthans de Natuur met stappen voortgaat, kan de sterkste wind, in 't verloop van eenige weinige uuren, zulk eene menigte van zand niet opeenhoopen voor de voeten eens menschen, dat hij 'er half door bedekt worde; en, in den voortgang van zijnen loop, zal dezelfde wind, die het zand hemwaards aanvoert, 't zelve verder voortdrijven, tot dat het eenigen anderen hinderpaal ter stuiting vinde.

Eene Caravane, die door honger, dorst of een brandenden wind is omgekomen, kan, ik beken het, geheel in het zand bedolven worden; dewijl de lichaamen van zo veelen, een bestendigen wederstand biedende, het zand gestadig doen ophoopen, zodanig, dat het, binnen weinige dagen, de beweeginglooze lichaamen bedekke: maar zeker geen leevend dier werd ooit in de *Lybische* zanden begraaven; en, indien de overdekking eens mogelijk ware, zou de minste beweeging in staat zijn ter uitredding.

Dit Land, 't welk men heeft aangezien voor eene verschroeide woestijn, brengt veelerlei gewassen voort. Het schraalste zand kan eene ontelbaare menigte Planten voeden; zelfs de sappigste komen voor in den droogsten grond, en onder den heetsten dampkring. Te deezer oorzaake vinden verscheide soorten van Antelopes, Stekelvarkens, Haazen, Jerboas, Ratten, en veele andere dieren, hier zekere en ruime leevensmiddelen. Het ontbreekt te deezer

zer plaatze geenzins aan Insecten; dewijl 'er waarschijnlijk geene plant bestaat, welke niet geknaagd wordt door een of meer soorten van dit kleine schepzelenheir. Graaneetende Vogels, als Kwartels, Patrijzen en dergelijke, vliegen herwaards uit alle oorden. Roofvogels volgen deezen. De Jakhals, de Hyæna, verscheide soorten van Tijgers en Katten, vermenigvuldigen in deeze streeken. De Slang, de Hagedis houden 'er hun verblijf, en zij hebben tot vijanden den Ooijevaar, den Reiger en de Wulp.

De Mensch, dit stem ik toe, kan op zichzelven *niet* bestaan in eene plaats, zo weinig geschikt om aan zijne leevensbehoeften te voldoen. Hoe zou hij het leeven behouden? De grond is ter bebouwinge onbekwaam; de jagt zou hem geen genoegzaam zekeren voorraad bezorgen. Daarenboven, hoe zou hij de Antelope, de Haas, in die wijduitgestrekte *zandstreeken*, *met* vrugt agtervolgen? hoe zich *van vuurwapenen en strikken* bedienen? Neen! Beter heeft hij gedaan met zich Schaapvee aan te schaffen; den Kemel, het Paard en den Ezel daar bij te voegen. Met deezer behulp, in deezer gezelschap, mag hij onbeschroomd over deeze eindeloos uitgestrekte wildernissen trekken, inzonderheid als hij in staat is, waterbronnen op te delven, al is zulks op vrij groote tusschenstanden; veele dagen kan hij zich, door melk, het mangel aan water eenigzins vergoeden.

TAFEREEL VAN DEN TEGENWOORDIGEN STAAT DER MAATSCHAPPIJE EN ZEDEN VAN HET HEDENDAAGSCHE ROME.

(Vervolg en slot van bl. 575.)

Staat van Godsdienst en Zeden.

Men zou zich kunnen verbeelden, dat de inwooners van eene Stad, die, zints zoo veele eeuwen, het middenpunt van den Katholijken Godsdienst geweest is, die door Priesters opgevoed en bestuurd worden, en op hunne eigen kosten een heirleger Monniken onderhouden, het godsdienstigste, vroomste en deugdzaamste, of het bijgeloovigste en dweepagtigste volk van den aardbodem zouden weezen; doch de waarheid der zaake is, dat zij geen van beiden zijn. Het gemeene volk onderscheidt zich zoo min door de godsvrugt als door de dweepagtige geestdrijverij, die men zou kun-

kunnen verwagten het gevolg te zullen weezen van den weldaadigen invloed, of van het misbruik, van den Godsdienst. — Door alle rangen en klasſen regeert inderdaad het godsdienſtig bijgeloof met eene overheerende kragt; doch, zints eenigen tijd, is het van geen onaanzienlijk gedeelte zijner heerſchappije beroofd geworden, door de trapswijze inkruipingen des ongeloofs, waarvan de Omwenteling, toen elkeen het durfde waagen, in zijn echt karakter ten voorſchijn te treeden, veele treffende voorbeelden opleverde. Zoo verre is 't 'er af, dat overbodige godsvrugt of dweeperij een onderſcheidende trek in het karakter des *Romeinſchen* volks zijn zoude, dat ik, integendeel, zou beweeren, dat 'er weinig Katholijke landen zijn, alwaar minder ſtrenge godsvrugt, of minder dweeperij, dan te *Rome*, de overhand heeft. De *Duitſche* Katholijken, bij voorbeeld, de *Beijerſche* of *Zwabenſche*, de *Zwitzerſche*, de *Tijrolſche*, ſtellen ongelijk grooter belang in de waarneeming van hunne godsdienstpligten, dan de *Romeinſche*; en het *Napolitaanſche* graauw heeft van de uitwerkzels van dweepzieke woede blijk vertoond. De verwarringen, welke de uitbarſting van hetzelve, voor een oogenblik, ook te *Rome* heeft aangerigt, waren onbeduidende, en de geen opgang maakende uitwerkzels van de heimelijke laagen der Priesteren, die genoodzaakt waren, alle de kunſtenarijen, die ten hunnen believe ſtonden, te werk te ſtellen, met oogmerk om hun doel te treffen. Indien de *Franſche* Regeering een plan gehad hadde om het Katholijke Geloof te hervormen, of de vrije oeffening van den openbaaren Eerdienst te verbieden, minder tegenſtands zou zij te *Rome*, dan in andere Katholijke landen, ontmoet hebben; inzonderheid indien zij gezorgd hadde, het volk in haar plan over te haalen, door eene weezenlijke verbetering van deszelfs tijdelijken toeſtand. Met onverſchilligheid aanſchouwde het volk het vertrek van PIUS DEN VI uit *Rome*; het ſpotte met de opſluiting der Kardinaalen in het Klooster der *Boetvaardige Magdalena*; en het verheugde zich, toen de Regeering duizende vreemde Priesters en Monniken uit de Stad zondt: want al lang hadt het den last gevoeld van het onderhouden van deeze luije en nutteloose ledigloopers. De onverſchilligheid der *Romeinen* omtrent de Pauslijke Regeering, onder omſtandigheden, die, in andere landen, de vonken der dweeperije in lichter laaije vlamme deeden uitſlaan, laat zich niet moeijelijk verklaaren. De beduizelende *nimbus* van heiligheid, die, op eenen afſtand beſchouwd, het Opperhoofd en de aanzienlijkſten der *Roomſche* Kerke omringt, verdwijnt, op een korter afſtand gezien. — Te veel gelegenheids heeft de *Romein*, en is te zeer gewoon, in zijne Pausſen, wanneer zij niet, met de waardigheid van hun hooge-

 pries-

priesterlijk ampt bekleed, in 't openbaar verschijnen, niet meer dan bloote menschen te aanschouwen, en alle hunne daaden onbelemmerd te bespieden. Hij kent het dagelijksche leeven der Kardinaalen, Kerkvoogden, Priesters en Monniken; en deeze zijn niet altijd zoo voorbeeldelijk en zoo stigtende, dat zij den man den eerbied, aan zijn beroep verschuldigd, bezorgen: integendeel wordt het laatste te dikmaals verzwakt, door de verachting, die zij verwekken. PASQUIN, de vermaarde Zedemeester van het hedendaagsche *Rome*, die, zints eenige jaaren, geheel tot zwijgen is gebragt, liet voormaals de geesselroede op den heiligen Vader even stoutmoedig, als op de schaamteloosste MESSALINA, nederdaalen. Veele ergerlijke berigten, de Paussen en de Kardinaalen betreffende, worden onder het volk verspreid; wel weet hetzelve, dat een onheilige geest dikmaals in het Conclave is doorgedrongen; het is onderrigt omtrent alle de kuiperijen, kunstenarijen en anekdoten, tot welke de verkiezing van Paussen aanleiding heeft gegeeven; en deeze verschaffen hetzelve geen klein vermaak. *Zelfs het plompste graauw* (en die benaaming laat zich niet op de inwooners van *Rome* toepassen) heeft ten langen laatste gevoel van de onderdrukking zijner Regenten, wanneer het de gewoone paalen overschreedt. Dit gevoel was kragtdaadig verwekt, geduurende de laatste jaaren van het Pausschap van PIUS DEN VI, in welke de toestand des volks zodanig was verërgerd, dat eene hervorming de vuurige en algemeene wensch was. Geen wonder, derhalven, dat het *Romeinsche* volk niet slegts de bedaarde aanschouwer van het overhoopwerpen van zijn Regeeringsbestuur was geworden, aan welk het alleen door gewoonte, en niet door genegenheid, was verknogt, maar zich ook in stilte verheugde over de vernederingen, welke eenige Kardinaalen, en de *Nipote* ('s Paussen Neef) ondervonden, die, het voornaamste werktuig van 's volks onderdrukkinge zijnde, 't meest bloot stondt. Geen wonder, indien, bij zulk eene gezindheid, de geheele toestel van wonderwerken, ommegangen, en vastenspredikatien — indien het ten toon stellen der heiligste Reliquien, de plegtige wijding der vaandelen, onbekwaam waren om een vonk van geestdrijverije onder het volk te doen ontbranden, wiens boezem de aanblikkende hoop op eene verbetering in zijnen toestand, door de verwagte verandering, voedde. Van hier dat het volk van *Rome*, zonder den *Franschen* gunstig te zijn, of met der daad na eene Omwenteling te verlangen, in 't eerst, evenwel, daar aan geenen weerstand boodt. Het wenschte om eene verbetering in zijnen toestand, en zou, in de eerste opbruisschingen zijner vreugde, gaarne, niet inderdaad zijnen Godsdienst, maar eenen Paus hebben opgeofferd, welken het reeds voorlang

lang moede was; te gader met zijne Kardinaalen, Priesters en Monniken, en zou met zijne Predikers zich vergenoegd hebben.

Dit niettegenſtaande is het *Romeinſche* volk niet minder ſterk verkleefd aan zijnen Godsdienst, of liever, aan 't geen zijne Priesters voor Godsdienst uitventen — deszelfs uitwendige plegtigheden. Aan het waarneemen van deeze wordt een groot gedeelte van den dag gewijd, en zelden loopt 'er eene week voorbij, waarin niet het Feest van ten minſte éénen Heilige wordt gevierd. De openbaare Eerdienst, vooral op groote feestdagen, wordt verrigt met al de bedwelmende pracht en luister, die alleen kan verwagt worden in de verblijfplaats van den *Pontifex Maximus* der Katholijke Kerke; maar, helaas! zoo wel aan de zijde der Priesteren als van het volk, met die werktuigelijke onverſchilligheid, welke het onfeilbaar gevolg is der onophoudelijke herhaalinge der zelfde plegtigheden. Aan die plegtigheden, intusſchen, is het volk gehegt; zij zijn tot eene hebbelijkheid aangegroeid, welke het niet kan afleggen, omdat zij het ledige van deszelfs werkelooze gemoederen zoo voegzaam aanvullen; en de geheele godsdienſtige opvoeding der jeugd (indien de waarneeming van zekere werktuigelijke pligten, en de herhaaling van zekere formuliergebeden, opvoeding mag heeten) ſtrekt eeniglijk, door gewoonte, om deeze oeffeningen onvermijdelijk noodzaakelijk te doen worden, zelfs in eene zeer vroege jeugd. Daarenboven zijn alle godsdienſtige feesten tevens heilige dagen voor het volk, en als zoodanig aan ledigheid en vermaak gewijd. Van hier dat het volk deeze bijkomende beweegreden heeft om zijnen Godsdienst te beminnen, omdat dezelve van het drukkend juk van den arbeid hetzelve zoo dikmaals ontlast, en der zucht tot ledigheid begunſtigt. De verregaande gehegtheid van het *Romeinſche* volk aan zijne godsdienſtige feesten, enkel uit zucht tot ledigheid, kan, onder andere, hieruit blijken, dat het voortgaat in het vieren van feesten van Heiligen, die door den laatstvoorgaanden Paus zijn afgeſchaft, en die, omdat de intrekking van het papieren-geld omtrent den zelfden tijd voorviel, *feste demonetate* genoemd worden. De beweegreden tot die afſchaffing was, om, ter zaake van den geklommen prijs van alle leevensnoodwendigheden, aan de arbeidende ſtanden een grooter getal dagen te bezorgen om den kost te kunnen winnen. Dit niettegenſtaande zijn alle winkels, op die dagen, even als voorheen, geſlooten; en indien iemant werke, wordt hij van zijnen buurman als een ſlegt Christen beſchouwd, of, zoo als het thans wordt uitgedrukt, als een *Giacobino*.

Indien deeze gehegtheid aan de waarneeming van uitwendige plegtigheden, en het geloof aan de fabelen der Priesters, zucht

zucht voor den Godsdienst mag heeten, dan voorwaar is het gros des volks te *Rome* in den hoogsten graad godsdienstig. Maar indien deeze benaaming worde opgevat, als insluitende een sterken aandrang der ziele om zich toe te leggen op godsdienstige denkbeelden en gevoelens, en een godvrugtig leeven, aan dien aandrang beantwoordende, zullen die hoedanigheden, ondanks alle zijne godsdienstige werkzaamheden, in het karakter des volks vergeefs gezogt worden. Gelijk de *Romeinsche* Priester zijnen post als een ambagt of handwerk beschouwt, zoo beschouwen de leeken den dienst van God als een dagwerk, 't welk zij niet mogen verzuimen, doch waaraan zij geene reden hebben verder te denken, naadat het eens is afgedaan. Zij verbeelden zich, goede Christenen te zijn, indien zij dagelijks de Mis bijwoonen, op hunne Roozekranzen een zeker getal gebeden prevelen, aalmoezen doen, op de vastendagen zich van dierlijk voedzel onthouden, biegten, en, op gezette tijden, de Communie onderhouden. — *Hoe* weinig deeze soort van Godsdienst de zedelijkheid bevordere, wijzen de zeden *des Romeinschen volks genoeg* uit. Nergens is de Mensch tot dieper vernedering en slordiger zinnelijkheid dan hier gedaald, alwaar de opvoeding in de hoogste maate verwaarloosd wordt; alwaar onbeschoftheid en bedelarij door den Godsdienst geheiligd worden; alwaar de geregtigheid van beschermingen afhankelijk is; alwaar de moordenaar, de dienaars eener slappe Politie ontkomen, bij de altaaren, of in de paleizen der grooten, eene veilige wijkplaats vindt, en zich van de schuld zijner euveldaad ontheven waant, indien hem een Priester absolutie geeve. Indien het mogelijk ware, het zedelijk gevoel geheelenal uit de harten der menschen in gezellige zamenwooning uit te rooien, al voorlang zoude het uit *Rome* gebannen geweest zijn. Inderdaad, de *Romein* bezit geen denkbeeld van waare zedelijkheid — van de belangelooze betragting der deugd om haar zelver wille. Bij hem is regtvaardigheid een wettisch bedwang; eerlijkheid een pligt van voorzigtigheid, welken hij tot zijn eigen bijzonder belang volvoert, en zonder aarzelen schendt, wanneer hij verwagt dat bedrog meer voordeels zal aanbrengen; en werken van weldaadigheid zijn een geleend goed, 't welk met de eeuwige vreugde van het Paradijs wederom zal betaald worden. Niettemin zoude het *Romeinsche* volk niet slegter zijn dan die van andere landen: want de zedelijke opvoeding wordt allerwege maar al te zeer verwaarloosd. De aangeborene beschaaving, die, te midden van het diep bederf zijner zeden, zich als de grondslag van deszelfs karakter laat onderscheiden, en zijne leevendige, medelijdende aandoenlijkheid, zouden, waarschijnelijk, het gebrek eener betere zedelijke en godsdienstige opvoedinge vergoeden, indien het slegts onder eene beter Regeering stondt. Aan de

Paus-

Pauslijke Regeering alleen, aan haare ellendige bediening der geregtigheid, aan haare aanmoediging van werkeloosheid, haare verwaarloozing van alle foorten van nijverheid, haare flapheid, haare traagheid, haar eigenbaatig ftelzel van onderdrukkinge, op de zwakheid en verdorvenheid der menfchelijke natuure gegrond — moeten alle de gebreken des *Romeinfchen* volks worden toegefchreeven; zijne zucht tot ledigheid, zijn afkeer van werken, zijn mangel aan nijverheid, zijne geneigdheid tot beuzelarij, zijne bloeddorftige geaartheid, zijne armoede, in één woord, zijne verbastering, natuurlijke zoo wel als zedelijke.

Huislijke Leevenswijze.

Het huislijk beftuur en leevenswijze van den gemeenen *Romein* is zeer onderfcheiden van die van meer noordelijke landen. Het zagte klimaat van *Italie*, 't welk de fomme der leevensnoodwendigheden merkelijk verkleint, is de hoofdoorzaak van dit verfchil; de huizen zijn daarmede overeenkomftig gebouwd. Zoo hebben, bij voorbeeld, de wooningen van het gemeen veelal geenen gang, maar van de ftraat komt men onmiddelijk in het woonvertrek. De laagfte verdieping gelijkvloers, die doorgaans door lieden van de laagfte klasfe bewoond, of tot werkplaatzen van handwerkslieden wordt gebruikt, heeft, gemeenlijk, geene venfters, maar het licht komt door de opene deur, of door een ijzeren traliewerk boven dezelve. Dewijl eene ftrenge koude in den winter zeer zeldzaam is, en zelfs dan zelden tot het vriespunt klimt, zijn alle de hulpmiddelen, waarvan de noordelijke volken zich tegen de koude bedienen, hier noodeloos. Om de zagtheid van het klimaat, kan de *Romein*, bijkans den geheelen winter, in de opene lucht leeven: van hier dat hij zeer weinig werks maakt van huislijke gerieflijkheden, of van inwendige zindelijkheid en verfiering van zijne wooning; zoodat de huisvesting van den gemeenen *Romein* voor die van het gemeene volk elders verre moet onderdoen. Eene groote bedftede zonder gordijnen, beftaande uit eenige weinige bosfen ftroo en een matras, en waarin gemeenlijk het geheele gezin bijeen flaapt, een kast, een tafel, eenige ftoelen, en een kleine voorraad van keukengereedfchappen, allen oud en voor halffleeten gekogt, maaken al het huisraad uit. Kagchel of fchoorfteen behoeft de *Romein* in zijne wooning niet. Een wollen mantel (waarvan zelfs de geringfte *Romein* niet ontbloot is) is een genoegzaam dekzel tegen de koude; en de vrouwen draagen een komfoor, waarmede zij aan de deur zitten, uit de venfters uitkijken, op de ftraat wandelen, 't welk, den geheelen winter door, nimmer uit haare handen is, en, als haar onaffcheidbaare medgezel, *marito* (Man) heet. Zelfs neemen de

man-

mannen de toevlugt tot het zelfde middel tegen de koude: zonderling schijnt het in 't eerst den vreemdelingen, lieden van allerlei standen, zelfs Krijgslieden, 's winters met komfooren en 's zomers met waaijers in de handen te zien loopen. Van zonneschermen, daarentegen, welke hier zoo noodig zijn, maakt men hier geen gebruik.

Zoo eenvoudig als zijn huisraad is ook de Tafel van den *Romein.* Het klimaat zelf gebiedt hem de maatigheid, en geen zwaar werk noodzaakt hem tot bijzonder kragtbetoon. Daar een gemeen *Romein* eenen geheelen dag genoeg aan heeft, zou voor een Boer in *Neder-Saxen* of *Westphalen* naauwelijks voor een ontbijt kunnen toereiken. Niemant heeft in zijn huis eenigen voorraad van leevensmiddelen, maar koopt elken morgen spijze voor den dag. Volgens het *Romeinsch* gebruik, wordt een groot gedeelte van huislijke diensten, welke, in andere landen, de vrouw voor haare rekening heeft, hier door den man verrigt. Ieder burger, die niet naar den stijl leeft, dat is, die geene bedienden houdt, gaat elken morgen ter markt, eer hij aan zijn *werk gaat, om vleesch en groenten* te koopen, die hij vervolgens gereed maakt en op *de tafel brengt*, terwijl de *signora sposa* te bed ligt, of werkeloos zit, zonder zich met eenige huislijke bezigheden te bemoeien. Weinige vrouwen leeren den pot kooken of een hemd naaien. De huislijke bezigheden eener echte *Romeinsche* vrouw houden, nagenoeg, den volgenden gang: — zij staat laat op, kijkt een uur lang in 't rond uit het venster, zwaait in den zomer den verkoelenden waaijer, draagt in den winter den *marito*, schrijft eenen minnebrief, houdt een praatje met haare buurvrouwen, 't welk gemeenlijk over haare *amori* loopt. Natuurlijk mag men onderstellen, dat 'er op deezen regel veele uitzonderingen vallen, vooral onder de laagere standen; maar die bemoeijing met, en achtgeeving op, het huisbestuur, welke voor rekening van onze vrouwen en dochters komt, zou hier onder de besten vergeefs gezogt worden.

De tafels der Grooten zijn, in vergelijking gesproken, zeer schraal. Zelden ontmoet gij 'er meer dan soup, vleesch, gekookt en gebraaden, groenten, en een naageregt van kaas en fruit, zelfs op de tafel van een *principe.* 's Avonds maakt salade met eijeren, of fruit met brood, het geheele *cena* uit.

Geduurende de zomermaanden maakt de *Romein* in vier-en-twintig uuren twee nachten. Zoo drukkende en verslappende is de hitte over dag, dat de lichaamskragten door onafgebrokene inspanning geheel zouden worden uitgeput: de nachten, daarentegen, zijn koel en verfrisschende. Van hier dat niemant in de smoorheete naamiddaguuren werkt. Van één tot vier uure zijn alle winkels geslooten; allen spoeden zich om rust te genieten; de straaten zijn, in dat tijdverloop, zoo ledig en stil als bij nacht. Naadat de zwaare hitte voorbij is, herwint

elk

elk zijn werk. Tegen het vallen van den avond begeeven zich de inwooners op de straaten en na de openbaare wandelplaatzen, of zitten voor hunne huizen, om de aangenaame koelheid te genieten. De *Corso* krielt van menschen tot middernacht; benden vrolijke Zangers en Citerspeelers kuieren langs de straaten, om hunne goede bekenden of minnaaresfen op eene serenade te onthaalen.

Hier, zoo wel als doorgaans in *Italie*, is men gewoon, naakt te slaapen. Hoe onverschillig deeze gewoonte, door de hitte van het klimaat ingevoerd, op zichzelve moge schijnen, geen kleinen invloed heeft dezelve op de denkbeelden en zeden, de laatste van welke, in zoo verre de betrekkingen tusschen de sexen en de vrouwelijke zedigheid aangaat, hier veel vrijer zijn dan in het Noorden van *Europa*. Eene voornaame oorzaak deezer vrijheid schijnt te zijn, dat het oog aan het gezigt van het naakte beeld hier meer gewoon is. Hoe veelen, vooral onder de schoone sexe, zijn 'er niet onder ons, die nooit een naakt menschelijk lichaam gezien hebben, en, door overmaate van zedigheid, zich zelfs schaamen, haar eigen lichaam te zien! — Hier, daarentegen, alwaar niet slegts enkele persoonen, of man en vrouw, maar ook ouders en kinderen, te zamen naakt in één bed slaapen, alwaar elk, van zijne kindsheid af, gewoon is, niet slegts zichzelven, maar ook anderen zonder kleederen te zien, worden de zintuigen aan het zien van naaktheid zoodanig gewoon, dat dezelve noch met die verregaande zedigheid vermijd, noch zoo zorgvuldig wordt bedekt, als in eenige andere landen. De halfnaakte straatbedelaars, die het kuische oog onzer vrouwen zouden ergeren, worden door de *Romeinsche* Dames zonder de minste schuwheid beschouwd, welk een afzigtig schouwspel zij gemeenlijk opleveren; en de naakte beelden in de standbeelden en schilderijen, die de verbeelding of de zinnelijke gewaarwordingen van hun, voor wien zulk een gezigt nieuw is, zoo ligt doen ontvlammen, maaken geen meer indruks op de inwooners van *Rome*, 't zij mannen of vrouwen, dan gekleede beelden; van der jeugd af zijn hunne oogen daaraan gewoon. Bij ons zou eerder eene vrouw aan eenen man eene gunst toestaan, dan het gezigt van haare ongedekte bekoorlijkheden; en ouders zouden hunne dochter voor onteerd houden, indien zij haar persoon voor een mans oog blootstelden. Integendeel zou eene jonge *Romeinin* meer gevleid dan verstoord worden, indien een kunstenaar het gezigt van haare gestalte tot zijne *studie* verzogt, en zou 'er, misschien, uit loutere inschikkelijkheid, in bewilligen. Niet zelden gebeurt het hierom, dat arme lieden, wien de fortuin eene mooie dochter heeft geschonken, een onschuldig voordeel met haare bekoorlijkheden doen, en, om een klein loon, kunstenaaren veroorloven, uit haare gestalte het naakt te bestudeeren. Zoo weinig strijdt die ge-

gewoonte tegen de kieschheid, en is, eeuwen lang, zoo gemeen geweest in deezen zetel der naabootzende kunsten, dat de goede naam van een meisje, welks gedrag, in andere opzigten, niet berispelijk is, 'er niet door lijdt. In zulke gevallen verzelt, gemeenlijk, de moeder haare dochter bij den kunstenaar, en houdt de wagt over haare onschuld.

De groote vrijheid met opzigt tot de betrekkingen tusschen de sexen, die, in 't eerst, den vreemdeling zoo sterk in 't oog loopt, is, inderdaad, minder schadelijk voor de zeden, dan men zou denken: want de denkbeelden van welvoegelijkheid verschillen in alle landen. Eene *Romeinsche* Dame is veel opener in de uitdrukking van haare denkbeelden en gewaarwordingen, dan onze zeden zouden veroorloven: doch zij heeft niet meer kwaad in 't hart, dan onze vrouwen met meer agterhoudendheids. Wanneer, bij voorbeeld, eene moeder aan iemant, die haar bezoekt, verhaalt, dat haare dochter verliefd, en krank van liefde is; wanneer een jong meisje openhartig erkent, dat zij na een man *verlangt*; wanneer eene vrouw, op de vraag na *haare gezondheid, in een gezelschap* van ongehuwde lieden, antwoordt, *dat zij, zints eenigen tijd*, zich zwanger bevindt, en de toevallen van haaren toestand beschrijft, of de omstandigheden verhaalt, die met de geboorte van haar laatste kind gepaard gingen, enz. treft die openhartigheid alleen den vreemdeling, doch geenzins den inboorling, die dagelijks de zelfde onderwerpen eveneens hoort behandelen. Men neemt geene kennis van de tegenwoordigheid van kinderen, en nog minder worden zij in eene andere kamer gezonden, zoo als bij ons; door welk onoordeelkundig gebruik hunne nieuwsgierigheid gemeenlijk nog meer gewekt wordt. Van hier dat te *Rome* de kinderen al vroeg kundschap draagen van de geheimen der sexen. Geen verder nadeeligen invloed heeft dit op hun zedelijk karakter; en de heimelijke ondeugden, die de meestbelooovende lichaamskragten in den knop verstikken, zijn hier veel zeldzaamer dan bij ons.

Jonge meisjes worden hier tot aan haar huwelijk zeer streng bewaakt, en de gemeenschap tusschen de sexen is meer bepaald dan bij ons. Een meisje mag niet buitenshuis gaan, dan in gezelschap van haare moeder of eener bloedverwante, noch durft zij met eenen jongman spreeken, dan in tegenwoordigheid van haare ouderen. Misschien dienen deeze behoedmiddelen ter bewaaringe van de *natuurlijke* onschuld haarer dochteren; doch ze zijn geen borg voor de zuiverheid haarer *harten*. Genoeg meenen doorgaans de ouders gedaan te hebben, indien zij de wagt houden, dat haare dochter de bloem haars maagdoms ongeschonden aan haaren toekomenden echtgenoot levert; maar of de verbeelding zuiver en het hart onbedorven zij, is niet een voorwerp van veel bekommering.

Rij-

Rijke lieden, die van deeze moeijelijke taak wenschen ont- slagen te worden, plaatzen veelal hunne dochters, met haar tiende of elfde jaar, in een klooster, alwaar zij van de waereld afgezonderd leeven, onder de kloostertucht, tot dat Hymen haar van haare opsluiting verlost. — Van hier dat een meisje den dag, op welken Hymen haar met onlosmaakelijke snoeren bindt, als den dag haarer verlossinge beschouwt, die haar de genoegens des leevens met woeker belooft te betaalen, van welke zij zoo lang verstoken was; en de God des Huwelijks, voldaan met den band zoo vast gelegd te hebben, dat Goden noch menschen dien kunnen slaken, aanschouwt met een onverschillig oog de indringingen van Cupido op zijn gebied; ja, hij heeft hem tot eene soort van Onderkoningschap aangesteld, waarin hij, onder schut en scherm der gewoonte, onbelemmerd regeert, en waar Hymen zelf niet meer in staat is, hem uit het bezit te verdrijven.

Het *Cicisbeismus*, eene gewoonte aan *Italie* bijzonder eigen; die eene getrouwde vrouw veroorloft, behalven haaren echtgenoot een anderen mannelijken vertrouwde te verkiezen, en die, in deeze hoedanigheid, de *Cavaliere servente* der dame wordt genoemd, is gemeen, niet slegts onder lieden van hoogen rang, maar ook onder den middelstand. Veelen veroordeelen deeze gewoonte, als het heilloos gevolg van bedorvene zeden, en als dat bederf in de hand werkende; anderen houden haar voor onschuldig, even gelijk veele andere gewoonten, aan verschillende volken eigen. Elk bouwt zijn gevoelen op zijne kennis van zaaken, en op zijne gevoelens aangaande huwelijks-pligten en trouwe. Mogelijk is het, dat deeze gewoonte, in onderscheidene groote Steden van *Italie*, eene verschillende wijziging kan aanneemen. In gevolge der waarneemingen, die wij gelegenheid gehad hebben, omtrent dit onderwerp, te *Rome* te maaken, durven wij beweeren, dat geen onpartijdig *Romein* zal ontkennen, dat de *Cavaliere servente*, indien niet in alle, immers in verreweg de meeste gevallen, de begunstigde minnaar zijner dame is. Wat kan natuurlijker zijn? Bij de wederzijdsche onverschilligheid van man en vrouw, die het onfeilbaar gevolg is van huwelijken van welvoegelijkheid; bij het vuurig gestel en de heete driften der *Romeinsche* vrouwen, die niet gewoon zijn, eene neiging van het hart, of zelfs eene grilligheid haarer verbeeldinge, aan de harsenschim, huwelijkstrouwe genoemd, op te offeren; bij de verleidende voorbeelden van algemeene gewoonte, die deeze verbintenis bekragtigt, en aan den *Cavaliere servente* de onbepaalde vrijheid schenkt, om zijne dame te zien, zonder getuigen, op elken tijd en uur des dags, en hem zelfs onder de verpligting brengt om haar den tijd aangenaam te korten, — is het naauwelijks te denken, dat het geliefde voorwerp lang vrugteloos zucht om het loon der liefde. De dame, in gevolge van haar voorregt, verkiest en ver-

verandert, maar haaren smaak en luim, den persoon, welke deezen post zal bekleeden, terwijl haar man zelfs het voorregt niet geniet om zijne stem te geeven; en daar hij wel weet, dat zijn *veto* nutteloos is, en slegts het kwaad nog erger zou maaken, geeft hij zijne stilzwijgende toestemming aan haare keuze; en, om zich omtrent het nadeel zijner huwelijksregten schadeloos te stellen, wordt hij de *Cavaliere servente* van eene andere dame. —— De pligten van eenen *Cavaliere servente* zijn: elken morgen bij zijne minnares aan haare hultafel zijne opwagting te maaken; haar over dag te geleiden, wanneer en waarheen zij wil; haar geduurige tijdkorting te bezorgen; haar te verzellen op den wandelweg, na de *Conversazione*, den Schouwburg, de Mis, enz.; in één woord, met onophoudelijke geduurigheid aan alle haare wenschen en grilligheden te voldoen. Onder den *Romeinschen* Adel is deeze gewoonte zoo algemeen, dat het voor eene schennis van de *bon ton* zou gehouden worden, indien eene dame in gezelschap van haaren man in 't openbaar verscheen. Niettemin ontmoet men eenige voorbeelden onder de hoogste standen van den Adel, van vrouwen, die zoo veel gehegtheids aan haare mannen, en zulke edele gevoelens bezitten, dat zij niemant behalven hen voor *Cavaliere servente* verkiezen. Schaarsch, egter, zijn deeze, en worden van alle andere als uitmiddelpuntige karakters beschouwd. Edelen en onedelen, gehuwde en ongehuwde mannen, kunnen *Cavalieri servente* zijn; edelen bij de vrouwen van onedelen, en deeze bij de vrouwen van edellieden. In deezen stand is persoonlijke verdienste de eenige aanbeveeling. 't Zijn voornaamelijk jonge Kerkvoogden, die gemeenlijk de jonger zoonen van adelijke familien zijn, en wien, uit hoofde hunner kerkelijke bedieninge, een bijzondere eerbied wordt toegedraagen, die deezen post bij de dames van den hoogsten rang bekleeden. Een jong Kerkvoogd, of *Monsignore*, geniet, in het kerkelijk *Rome*, de zelfde meerderheid boven de leeken, als, in het krijgshaftig *Berlijn* en *Weenen*, een Officier van het *Corps de Gendarmes*, of als een edele *Hungaarsche* lijfwagt, boven de burgers. De alles overhoop werpende Omwenteling baarde eene spoedige verandering in dit stelzel. De violette kouzen en de geplooide mantels der *Abates* verdweenen, even als het kaf voor den wind, voor de driekleurige kokarde. Volstrekte regeeringloosheid verving de heerschappij van het *Cicisbeismus*. Het Corps der *Cavalieri servente* wierdt overal uit het veld geslagen door de zegepraalende *Franschen*; en in weinige weeken, naadat de schoone *Romeinsche* dames van haaren eersten schrik waren bekomen, wierden alle de opene plaatzen door Republikeinen ingenomen, welke, van de voorregten en pligten van dien stand onkundig, in dit geval insgelijks hun republikeinsch stelzel eeniglijk bouwden op de

be-

beginzels van de regten der natuur. Het gevolg overtrof de verwagting. Alle de jonge en schoone vrouwen te *Rome* wierden Republikeinen met lichaam en ziel.

De *Romeinsche* Adel is meer gesteld op pracht en uitwendige vertooning, dan op weezenlijk genot en huislijk gemak zonder statelijkheid. Aan het laatstgemelde besteeden zij dienvolgens weinig kosten, en zijn kwistig alleen omtrent het eerste. Wanneer eene familie het genoegen heeft, van een haarer leden tot hoofd der Kerke te zien verkozen worden, is haar gewigtigst doel, naast dat van zich spoedig te verrijken, het bouwen van een groot en prachtig paleis. Aan het bouwen en de meubileering worden geene kosten gespaard. De schoonste aloude kolommen en standbeelden, de zeldzaamste soorten van marmer, welke de klassieke grond van *Rome*, in vroegere eeuwen, in zulk eenen overvloed opleverde, dat alle haare kerken en paleizen overdaadig daarmede versierd zijn, nevens de nieuwste en kostbaarste uitvindingen der heerschende mode, worden ten dien einde gebruikt; en het gestigt, waaraan veelligt eenige jaaren wordt gewerkt, verslindt een aanmerkelijk gedeelte der sommen, welke uit 's Lands inkomsten in de koffers van den *Nipote* vloeien. Naauwelijks is het kostbaar gebouw voltooid, naauwelijks heeft de nieuw-veradelde familie van het luisterrijk verblijf bezit genomen, of de Paus sterft, en met zijn leeven houdt de vloed van haaren rijkdom op, die te korten tijd stroomde, om den duurzaamen rijkdom der familie in zekerheid te stellen. Voor 't minst, egter, blijft het gedenkteeken van haaren voorspoed in weezen; deszelfs prachtige bouworde, de rijke doch ouderwetsche meubilen, getuigen van de voormaalige schatrijkheid en de tegenwoordige verminderde omstandigheden des eigenaars. Zodanig is de oorsprong van bijkans alle de groote en prachtige paleizen, gedurende de drie laatste eeuwen te *Rome* gebouwd. Hoewel groot en schitterende van plan, rijk in sieraaden, en kostbaar in meubilen, zijn zij, egter, van huislijk gemak ontbloot, en vertoonen geen het geringste spoor van 't geen de *Engelschen comfortable* (gerieflijk) noemen. De meeste dier trotsche klompen steen staan ledig, en de rijke ouderwetsche huisgeraaden vermolsemen. Eenige der aanzienlijkste familien, als die van BORGHESE, DORIA, COLONNA, MASSINI, enz. wier voorspoed op een duurzaamen voet gebouwd was, zijn de eenige uitzonderingen. In haare paleizen heerscht vorstelijke grootheerlijkheid en echte *Romeinsche grandezza*, in den smaak der tegenwoordige eeuwe.

Tot den luister der Grooten te *Rome* behoort een talrijke stoet bedienden in kostbaare livereijen. Elk Kardinaal en *Principe* is verpligt, ten minste driemaal zoo veele knegts te houden, als hij met der daad noodig heeft: want bij plegtige gelegenheden zijn zij tot zijnen stand volstrekt noodzaakelijk.

Deeze ledigloopers slijten het grootste gedeelte van den dag in de zaal van het paleis met kaartspelen, of liggen lanterfantende, zoo lang als zij zijn gewasfen, op de banken. Zulk een talrijke stoet van bedienden kost, in vergelijking gesproken, weinig aan hunne meesters: hunne soldij is zoo gering, dat 'er geen ongehuwd mansperfoon, en nog veel minder een huisgezin, van zou kunnen bestaan. Om die ellendige huur te vergoeden, maaken zij staat op fooien: want hier gaat de bedelagtige gewoonte in zwang, dat, naa ieder bezoek door een inboorling of vreemdeling, in het huis van een man van rang afgelegd, de knegts, of, zoo als zij hier worden genoemd, *la familia*, den volgenden morgen bij hem hunne opwagting maaken, om de *mancia* te verzoeken. Daarenboven is te *Rome*, alwaar alles door voorspraak wordt verkreegen, de kamerdienaar van eenen Kardinaal of *Romeinschen* Prins een veelbeteekenend persoon; en, wanneer zulk een knaap zich in zijns meesters gunst heeft ingedrongen, wordt hij een man van zoo veel belangs, dat zelfs lieden van aanzien zich wel willen vernederen *om zijne gunst te vrijen*.

Alwie eenen brief van aanbeveelinge aan eene aanzienlijke familie te *Rome* heeft, wordt beleefd ontvangen; en het hangt gemeenlijk van den vreemdeling af, of hij verkieze, die kennis aan te kweeken. Doch hij moet niet verwagten, hier de hartelijke gastvrijheid van *Hamburg* of *Weenen* te zullen vinden. De beleefdheden, die hem door het hoofd des huizes worden aangedaan, zijn deeze: hij doet hem eene algemeene uitnodiging op zijne *Converſazione*, en draagt zorge, dat de vreemdeling, die hem is aangepreezen, genodigd worde op alle de gezellige zamenkomsten van zijnen kring, op de *Converſaziones*, kaartpartijen en letterkundige gezelschappen. Eenen vreemdeling tot het middagmaal te nodigen, is in geen gebruik. Te zuinig is de *Romein*, om zich, om eens anderen wille, buiten volstrekte noodzaakelijkheid, op kosten te jaagen. Om ten middagmaal bij eenen *Romein* genodigd te worden, moet gij zijn boezemvriend zijn, of hem een zonderlingen dienst gedaan hebben, of hij moet eene dergelijke nodiging verwagten. Slegts eene buitengewoone gelegenheid, bij voorbeeld, de tegenwoordigheid van vreemdelingen van hoogen rang, kan den Adel tot het geeven van een gastmaal doen besluiten; doch wanneer zulks plaats heeft, maaken de Grooten 'er een punt van eer van, hunnen aanzienlijken gast met de uiterste praal te onthaalen, en de gastmaalen en feesten spreiden vorstelijken luister en overdaad ten toon.

ANEKDOTEN UIT HET LEEVEN VAN DEN HEERE NECKER; BENEVENS EENIGEN ZIJNER GEDENKWAARDIGE SPREUKEN.

Ongetwijfeld was de voormaalige Minister der Financien van *Frankrijk* een der buitengewoonste Mannen der voorgaande Eeuwe; de Geschiedenis van *Frankrijk* zal zijnen naam immer met achting vermelden. Zoon van eenen Hoogleeraar, en uit een Koopmans-kantoor tot de luisterrijkste eereposten van een magtig Koninkrijk geroepen, alles aan zichzelven en aan zijne verhevene talenten hebbende te danken, handhaafde hij, onder alle kanswisselingen des geluks, een karakter, 't welk ongemaaktheid en deugd zoo beminnelijk, en voor zijne Vrienden zoo eerwaardig maakten.

Onlangs bezorgde ons zijne Dochter, Mevrouw VAN STAEL, eene kleine bloemleezing uit zijne nagelaatene papieren (*). Het meerendeel derzelve bestaat uit afzonderlijke, korte aanmerkingen, die minder op zichzelve, dan om de hand, die ze schreef, opmerking verdienen. Nevens dezelve vindt men een kleinen Roman, dien NECKER schreef, om te bewijzen, dat niet alleen de hevige driften der liefde, maar ook de eenvoudigste huislijke betrekkingen, stoffe tot belangrijke Tragische gevallen opleveren. Hij betitelde dien Roman: *Treurige gevolgen eens eenigen misslags:* en dezelve kan, eenigermaate, als een Tegenhanger der *Delphine* beschouwd worden; hoewel hij met deezen beroemden Roman zijner Dochter, zoo min ten aanzien der leevendigheid van gevoelens, als der flikkerende verbeeldingskragt, kan wedijveren.

Daarenboven heeft Mevrouw VAN STAEL ons eenige bijzonderheden medegedeeld, raakende het karakter en het leeven haars onsterflijken Vaders. Ongetwijfeld moet dit voor den wijsgeerigen Menschenbeschouwer het aangenaamst onderrigt opleveren. Intusschen deedt zij geen aaneengeschakeld verhaal; kinderlijke liefde en droefheid bestuurden haare pen; het geheel is slegts eene proeve haarer gevoelens van 't geen de edele Man voor haar was, en zij in hem verloor. Zulke gevoelens moeten den mensch immer heilig zijn; verre van dezelve te willen gispen, meenen wij alleen te moeten herinneren, dat men, in het gemelde Geschrift, geene uitgewerkte, diepdoordagte, veelzijdige karakterschets van den beroemden Man moet zoeken.

Intusschen willen wij onzen Leezeren eenige der belangrijkste Anekdoten uit hetzelve mededeelen, welke, even als eenige

(*) *Manuscrits de Mr.* NECKER, *publiées par sa Fille. A Geneve an XIII.*

ge van NECKER's korte Spreuken, zijne denkwijze, zijn verstand, zijn inzigt van zaaken, in zijne laatste leevensjaaren, in het helderst licht plaatzen.

De Staatsdienaar NECKER bezat eene bloeijende verbeeldingskragt; het beste bewijs daarvan is, dat hij, als een zeventigjaarige Grijsaart, nog een Roman kon schrijven, waarvan wij boven gewaagden. In zijne vroege jeugd dichtte hij ook Tooneelstukken, die veel Tooneelscherts (*vis Comica*) bevatteden. Gaarne zou hij dezelve openlijk hebben doen uitvoeren; doch dit bleef agter, van wegen zijne veelvuldige bezigheden. Naderhand plagt hij te zeggen: „ Indien ik mijne Stukken ten „ Tooneele gebragt had, mijn leevensloop zou eene geheel „ andere wending genomen hebben. Nimmer zou men in „ *Frankrijk* een Man tot Staatsdienaar hebben aangesteld, die „ Blijspelen hadt geschreeven, *waarin geen edele ernst*, maar „ scherts, spot en luimen *de overhand hadden*."

MIRABEAU, achtenswaardig *wel van de zijde zijner schitterende* verstandsvermogens, dies te minder, egter, van wegen zijn zedelijk karakter, verlangde Staatsdienaar te worden. Hij hieldt daarover een gesprek met NECKER, in het laatst van het jaar 1789. NECKER erkende MIRABEAU's verheven vernuft, doch verklaarde hem ronduit, dat hij hem niet tot amptgenoot in het Staatsbewind verlangde te hebben. „ Mijne „ sterkte is in het zedelijke gelegen," zeide hij tot hem: „ Gij „ bezit te veel verstand, om niet te begrijpen, dat ook voor u „ dit steunzel t'eenigen tijde noodzaakelijk zal worden. „ Maar eer gij zoo verre zijt gekomen, kan het, in *de tegenwoordige* omstandigheden, den Koning kwalijk *geraaden* „ zijn, u tot Staatsdienaar te hebben, doch mij nimmer, dat „ wij te zamen arbeiden." — Naadat MIRABEAU dit gesprek hadt gehouden, stelde hij over hetzelve eenige aanmerkingen op het papier, waarin hij zijne hoogachting voor NECKER's groot verstand aan den dag leide. Hij deedt een Borstbeeld van deezen deugdzaamen Staatsman vervaardigen, en op zijn Landgoed plaatzen. Dit, egter, belette hem niet, wanneer zijne eerzucht het geboodt, van de Tribune tegen eenen Man uit te vaaren, welken hij in zijn hart vereerde.

Eene van NECKERS roemwaardigste hoedanigheden was, onbetwistbaar, zijne groote onbaatzuchtigheid. Kort naadat hij met de verstandige EURCHOP, Dochter van eenen Leeraar, en voorheen GIBBONS beminde, in den echt was getreeden, wierdt hij tot Minister der Republiek van *Geneve* te *Parijs* benoemd. Hij nam dien post aan, doch geene jaarwedde.

Toen hij, naderhand, *Fransche* Staatsdienaar wierdt, was hij insgelijks het met deezen post gewoonlijk verbonden groo-

pensioen van de hand. Met oogmerk om de verwarde Finanncien des Lands in orde te brengen, de ontelbaare amptenaars, de ongehoorde geregtskosten te besnoeien, die *Frankrijk* drukten, en eene tot nog toe onbekende spaarzaamheid in te voeren, gaf hij zelf het eerste voorbeeld, naardien hij, wat zijnen persoon betrof, den Vaderlande het aanzienlijkste offer bragt.— Natuurlijk was de Koning zeer verwonderd, dat NECKER geen besoldiging wilde aanneemen; doch naderhand wierdt hij diens Mans denkwijze zoo wel gewoon, dat, toen hij voor de tweede-, en vervolgens voor de derdemaal in het Staatsbewind wierdt geroepen, van een inkomen geen woord meer gerept wierdt.

Toen NECKER, voor de tweedemaal, het Staatsbewind aanvaardde, zeide hij tot den Koning: „ Indien de Regeering, „ t'eenigen tijde, zich in het geval mogt bevinden, om iemant „ van de strenge en geweldige maatregelen van een' RICHELIEU noodig te hebben, zoo verklaar ik vrijmoedig, dat ik „ niet de Man ben, voor het Staatsbewind berekend. Doch „ zijn verstand en regtvaardigheid in staat om het werk te „ kunnen afdoen, zoo geloof ik in staat te zijn om eenige „ goede diensten te kunnen verrigten."

Zijn tweede Staatsbewind duurde van Augustus 1788 tot in Julij 1789. Op den 11, zoo als NECKER met een talrijk gezelschap ter maaltijd gaan zoude, kwam de Minister van het Zeeweezen bij hem, met eenen brief van den Koning, waarin hem bevolen wierdt, zijn ontslag te neemen, en *Frankrijk*, *in alle stilte*, te verlaaten. Dit, *in alle stilte*, was, in de toenmaalige omstandigheden, in welke de Natie NECKER met zoo veel geestvervoering vereërde, van verre uitzigten. Terstond naa geëindigden maaltijd, aan welken niemant zijner gasten vermoedde, dat hij *Frankrijk* ging verlaaten, beklom hij, met zijne Gemaalin, zonder reisklederen aan te trekken, het rijdtuig, waarvan hij zich gewoonlijk, tot het doen van een avondtoertje, bediende, om niemant omtrent zijn vertrek eenig vermoeden te doen opvatten. Toen hij uit *Versailles* afreedt, hadt hij zelfs geen pas genomen. Te *Valenciennes* wilde hem de Bevelhebber der Stad niet verder laaten voortreizen, voordat NECKER hem des Konings brief vertoonde, en zich bekend maakte. De Kommandant beklaagde des grooten Mans lot, en liet hem vertrekken. Aldus bereikte NECKER *Brussel*, van waar hij, onder valsche naamen, zich na *Basel* begaf.

Naauwelijks was hij aldaar gekomen, of hij ontving'er den brief des Konings en der Nationaale Vergaderinge, welke hem ten derdenmaale tot het Staatsbewind riep. Van nieuws nam hij die roeping aan, offchoon hij reeds een plan hadt gemaakt, op zijn Landgoed *Coppet* het overschot zijner dagen in stille eenzaamheid door te brengen.

„ Ach *Coppet*, *Coppet*!" schreef hij 24 Julij 1789 uit *Basel*

(e) aan zijnen Broeder, „ veelligt zal ik, welhaast, om u moeten treuren! Doch men moet zich aan de wetten der noodzaakelijkheid, en aan de schikkingen van een onbegrijpelijk noodlot, onderwerpen. —— Alles is in *Frankrijk* in beweeging — — 't is, alsof ik mij in eenen afgrond terug stortte."

Zijne daarop gevolgde terugreize na *Parijs* was, om zoo te spreeken, een waare zegepraal van dorp tot dorp, van stad tot stad. De geheele Natie was als van een elektrieken schok getroffen. Alles juichte hem te gemoet, als den voorlooper en herald der Vrijheid. De vrouwen, wanneer zij zijn rijdtuig van verre zagen naderen, wierpen zich in 't veld op de knieën: in de steden, door welke hij reisde, spande zich het volk juichende voor zijn rijdtuig. Nooit hadt iemant in *Frankrijk*, die niet op den troon des Rijks zat, zulke luisterrijke blijken van algemeene liefde ontvangen.

Maar, hoe spoedig nam alles eenen keer, weinige maanden daarnaa! Welhaast waren hij en zijne echtgenoote, in hun eigen huis te *Parijs*, *huns leevens niet meer zeker tegen* de woede van het tegen hen opgezette graauw. *Met leevensgevaar* vlugtte hij, in den jaare 1790, uit *Parijs* na *Zwitzerland*. Te *Arcy-sur-Aube* wierdt hij vastgehouden, te *Besoul* bijkans vermoord. — Aldus kwam hij op zijn Landgoed *Coppet* terug. Zijn openbaare rol was nu afgespeeld: zwaaren ondank behaalde hij tot loon zijner veelvuldige opofferingen. In de eerste tijden zijner afzonderinge zag men hem neerslagtig, treurende, doch nooit mismoedig en verbitterd.

Geduurende het Schrikbewind in *Frankrijk*, in 1793, hadt men NECKERS naam insgelijks op de lijst der Emigranten geplaatst. Toen de *Franschen*, in den jaare 1798, in *Zwitzerland* inrukten, was men aldaar over hem bekommerd, omdat de Wet elken Uitgeweekenen, die zich op den van het *Fransche* leger bezetten bodem bevondt, ter dood veroordeelde. Nogtans bleef NECKER, rustig zijn lot afwagtende, op zijn *Coppet*. De *Fransche* Generaals, in plaats der gevreesde mishandelingen, betoonden den eerwaardigen Grijsaart de treffendste blijken van achtinge. Ook haalde het Directoire vervolgens de pen door zijnen naam op de lijst der Emigranten.

In bekoorlijke eenzaamheid leide hij het stille leeven eens Wijsgeers, op welken de kragt der begochelingen niets meer vermag; het leeven eens gelukkigen Huisvaders. Hartelijk beminde hij zijne Echtgenoote. Geduurende haare jongste ziekte hoorde zij nog gaarne Muziek; elken avond liet zij Muziek komen, om haare ziel door de kragt der Toonkunst te verheffen, te versterken, en in eene zagte, vreedzaame zwaarmoedigheid in te wiegen, die het sterven zelf gemaklijker kan maaken. Als, op zekeren dag, 'er niet gemuziseerd wierdt, verzogt NECKER zijne Dochter, op de Forte Piano

e speelen. Onder andere zong zij, uit SACCHINI's *Oedipus*, e woorden:

Elle m'a prodigué sa tendresse et ses soins;
Son zèle dans mes maux m'a fait trouver des charmes, &c.

Haare liefde en zorge heeft zij mild aan mij betoond;
Haar ijver heeft mij in mijne rampen bekoorlijkheden doen vinden.

NECKER weende heete traanen; menig een uur zag men hem, n diepe, onuitspreekelijke droefheid, aan de voeten zijner Echtgenoote — de Wijsgeer, de koelzinnige Staatsman waren erdweenen; alleen de aandoenlijke, liefhebbende Mensch net zijn bloedend hart bleef nog over.

De geliefde stierf. — Met mannelijken ernst voldeedt NECKER straks aan haare jongste wenschen — maar de droefeid over de verlorene woonde bestendig in zijnen boezem. Eenige uuren naa het overlijden der Moeder kwam de Dochter in zijne kamer. De vensters van dezelve hadden het uitzigt op een der prachtigste Alpen-tooneelen over het Meir, oor de schoonste morgenstraalen verlicht.

„ Daar ginder, veelligt, zweeft nu haar Geest!" zuchtte hij, meteen op eene heldere wolk wijzende, en verzonk vervolgens in diepe gepeinzen.

In zijne jongste ziekte was hij van tijd tot tijd ijlhoofdig. Dikwijls, egter, sprak hij met eerbied en liefde over de heiligdommen van den Godsdienst; vuurig smeekte hij om Gods bermhartigheid en bescherming. Hij zegende zijne Kleinkinderen en Dochter. Terwijl hij zijne stervende hand op het hart der laatste leide, riep hij met eenen vrolijken blik, en met de geheele kragt zijner ziele: „ ô! Hoe teder heeft zij „ mij bemind!"

Zijn uiterste wil ving aan met de woorden: „ Ik dank het „ hoogste Weezen voor het lot, welk hij mij op aarde schonk; „ en met vertrouwen laat ik mijn toekomstig lot aan zijne „ goedheid en genade over." — Zijne laatste woorden, welke zijne tong stamelende voortbragt, waren: „ Groote God! „ neem uwen knegt aan, die met rasse schreden zijnen dood „ nadert!"

Zwaar viel het hem, oud te zijn. Zijne onredzaamheid, door zijne zwaarlijvigheid veroorzaakt, maakte hem zeer schroomvallig, en belette hem, gezelschap te zien. Nooit reedt hij uit, wanneer hij gezien kon worden; nooit deedt hij eene wandeling, zoodra hij vreesde, menschen te zullen ontmoeten. Ook in zijne grijsheid beminde hij bevalligheid en jeugd. „ Ik weet niet," plagt hij te zeggen, „ waarom „ ik mij der zwakheden des ouderdoms schaame; maar 't is „ niet anders."

Wan-

Wanneer hij iets opstelde, was hij zoo wel op de welluidendheid der volzinnen, als op de zaaken zelve bedagt. Hij hadt een afkeer van een harden en onbeschaafden stijl. Nooit gaf hij eene Verhandeling in 't licht, welke op schoonheid van voordragt aanspraak moest maaken, zonder dezelve in eenzaamheid, in zijne kamer, met luider stemme geleezen te hebben.

Boven hebben wij reeds gezegd, dat hij, behalven een kleinen Roman, slegts korte Spreuken over allerlei onderwerpen, die meestal egter van een zedekundig-wijsgeerigen inhoud zijn, in zijne papieren heeft nagelaaten. Daar zulke vlugtig ter neder gestelde aanmerkingen de denkwijze eens zoo beroemden Mans, als NECKER was, allerduidelijkst aanwijzen, zullen wij eenige der merkwaardigste, uit zijne papieren, door zijne Dochter uitgegeeven, mededeelen.

HET ROERENDE.

Ik vraag niet, of een Roman, of eene Vertelling, die mij traanen kost, eene *zedelijke bedoeling hebbe. Men kan* mij niet treffen, zonder mij beter te maaken. Het Roerende stemt mij tot hartelijk medegevoel, tot de zagte aandoeningen der liefde; het stort in mijnen boezem troostrijke gevoelens, en het schoonste van allen, vertrouwen op en geloof in de Godheid, uit; het spoort mij tot deugd aan, terwijl het mij met mijzelven te vreden stelt.

DE GRIJSAART.

De Grijsaarts leiden een onaangenaam leeven, zoo lang zij nog in staat zijn, in alles deel te neemen, alles te gevoelen. Het lachend uitzigt in het toekomende behoort hun niet meer toe, en, wanneer zij van het voorledene willen spreeken, luistert niemant naar hen. Alles mengt zich in het jaagen en streeven der waereld, treedt der baane op, van welke zij zijn terug gekomen. 't Is nog al veel, indien men in 't voorbijgaan hen groet!

BONAPARTE. (*)

't Geen den Eersten Consul boven alles kenmerkt, is de vastheid, de welberaadenheid van zijn karakter; is de fiere Wil, die zich van alles meester maakt, alles regelt, alles bestuurt, en immer ten regten tijde werkt en rust. Deeze Wil, zoo als ik dien naar eene grooter schaal uitduid, is de hoofddeugd eens Heerschers over een groot Rijk. Zodanig eenen Wil beschouwt men eindelijk als eene verordening der Natuur zelve, en biedt daaraan niet meer tegenstand. Alleen op plaatzen van de tweede klasse is het willen meer bepaald, dewijl aldaar meer believingen en omzigtigheid moeten worden in acht genomen.

(*) Geschreeven in het Jaar 1803.

HET SLAGTOFFER.

ó Lodewijk! voortreffelijke Vorst! beste der menfchen! hoe kan ik eenen regel fchrijven, waarop ik niet uwe deugden, als geloofwaardig ooggetuige, vermeld; waarop ik niet, ter uwer verdeediginge, op het eenig geldend oordeel, het oordeel der naawaereld, mij beroep? Onfchuldig flagtoffer, indien 'er ooit zulk een was! Onfchuldig flagtoffer der menfchelijke driften! — — Barbaarfche handen, die zulk een offer flagtten!

DE DESPOOT.

Een Despoot, die zijn Volk van de algemeene belangen van den Staat verwijdert, heeft eindelijk te wagten, dat hij hetzelve gantsch onverfchillig omtrent denzelven maakt. Het kan nog wel een Land hebben, doch niet meer een Vaderland.

GEVAARLIJKE BEWAARDER VAN GEHEIMEN.

Vertrouw nimmer uwe geheimen aan lieden, die eenen onvrugtbaaren geest hebben, doch evenwel geneigd zijn om anderen te behaagen. Eigen gedagten hebben ze niet, om die mede te deelen, en zullen daarom zich bevlijtigen, de eenige zaak, die zij toevallig voor 't eerst verneemen, over te vertellen, om belang te verwekken.

ROBERSPIERRE.

Roberspierre en zijne medepligtigen zijn een gruwel voor de nog leevende waereld; zij zijn zulks, om hunnen onregtvaardigen haat, om hunne bloeddorftige maatregelen, om hunne affchuwelijke geweldenarijen. Maar nog meer dan dit, zal, misfchien, de naawaereld hun verwijten, „ dat zij de Vrijheid gedecreteerd hadden," die zij beftendig in den mond hadden, en als het doel hunner wenfchen voorftelden; terwijl zij evenwel flegts met het voortzetten van hunne huichelarij en het handhaaven van hunne dwingelandij onledig geweest zijn.

DE DOOD.

Spot niet met den dood! wij kennen hem in 't geheel niet; want het leeven is eene geweldige verftrooijing. Maar, wanneer hij ons wil verfchijnen; wanneer hij onder vier oogen tot ons fpreekt; wanneer hij ons de hand toereikt, om hem in 't donker te volgen; wanneer hij ons gebiedt te komen, en op geene vraagen een antwoord geeft, — welk eene verwarring moet ons dan aangrijpen! . . . Luister van den Godsdienst, vertroostende ftraal uit den middernacht der toekomftigheid, gij verfchijnt, en alles maakt plaats voor u.

DE LIEFDE EN HAARE TAAL.

De Liefde neemt, onder alle de milde geschenken, welke de Natuur doet, eenen verhevenen, afzonderlijken, eenigen rang in: want onder alle gewaarwordingen, voor welke de mensch vatbaar is, blijft zij de eenige, welke niemant volkomen nabootzen of veinzen kan. Op duizenderlei wijze kan de haat, verachting, onverschilligheid worden uitgedrukt; doch maar één toon is 'er, waaraan men geloof slaat, wanneer 'er gezegd wordt: „ Ik bemin u."

SCHIJNNEDERIGHEID.

Hoe? Gij verwondert u, dat CLIDON zich zoo diep vernaagt, wanneer hij van zijne kunde, van zijne talenten, van zijn geheugen spreekt? Gij zegt: „ welk eene bescheidenheid!" Maar dat is het niet. —— Wat dan? Hij is beducht, dat men hem naauwkeurig en naar waarde zal schatten; hierom teekent hij een wijden kring rondom zich heenen; opdat men hem *niet aanraake en meete. Hij is* als een mensch, die een wijden mantel omslaat, *om zijne gestalte* te verbergen.

STOKPAARDJES-SPREEKWIJZEN.

Van de hoofdtrekken van iemants karakter kan men zich een denkbeeld maaken, wanneer men slegts acht geeft op de geliefde uitdrukkingen, van welke hij gemeenlijk zich bedient. Bij voorbeeld: „ Ronduit gesproken," is eene spreekwijze, die dikmaals gebruikt wordt door lieden, die altijd iets agter houden. — „ Zonder omstandigheden!" roept dikmaals iemant, die den meesten omslag maakt. — De veinsaart zegt bij alle gelegenheden: „ Ik spreek, zoo als ik denk."

Voorbeelden van deezen aart zou men in menigte kunnen aanvoeren. Ik ken een langwijligen snoever, die, om zijne feilen voor zichzelven en voor anderen te verbergen, reeds bij de eerste uitdrukking, met de woorden: „ Kort en goed," of „ Met één woord," aanvangt.

Gemeene lieden gebruiken ook gaarne lievelingswoorden; doch deeze zijn slegts gebreken uit gewoonte. Zoo sterk zijn zij aan dezelve verslaafd, dat zij, ook indien het voor hun voordeelig ware, 'er niet van terug gebragt kunnen worden. In uitduidingen zou men van zulke spreekmanieren met meer voordeels zich kunnen bedienen, dan van de beschrijving der gelaatstrekken.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

BEHOEDZAAMHEID AANGEPREEZEN BIJ DE HOOGE DENKBEELDEN DER OUDEREN VAN HUNNE KINDEREN. Door ALB. CONRADI, *Predikant te Oostwoud.*

(*Vervolg en slot van bl.* 635.)

Wij hebben aangemerkt, hoe voorzigtig rechtschapen Ouderen, bij de gunstigste vooruitzigten omtrent de zielsvermogens hunner Kinderen, behoorden te werk te gaan, en hoe daarentegen de ondervinding van alle tijden leeraarde, dat verre de meesten, door eene dwaaze liefde, en overdrevene gedachten van derzelver schoone talenten, verblind, op deze of dergelijke regelen van voorzigtigheid geenszins bedacht zijn, maar het hun genoeg is, deze voorrechten in de Jeugd hebbende opgemerkt, zich hierover te verblijden, en zij 'er zelfs zoo zeer mede ingenomen zijn, dat zij, met opzicht tot het zedelijk en godsdienstig karakter der Jeugd, en met betrekking tot derzelver toekomstige bestemming, zich niet weinig daarop laaten voorstaan. Verbeelden wij ons eenen Vader, met zulk een veelbelovend Kind door de Voorzienigheid beweldaadigd: met welk eenen ophef spreekt hij van de vatbaarheid van zijnen Zoon! hoe zeer roemt hij diens vaardigheid in het aanleeren van hetgeen van hem op dezen trap des menschelijken ouderdoms gevorderd wordt! zoo dat hij zich bijna van alle verpligting ontslagen acht, om op hem het vaderlijk oog te vestigen, en 'er niet aan twijfelt, of hij ziet nu reeds in dezen vatbaaren Jongeling den toekomenden *grooten man.* Brengen wij ons eene Moeder voor den geest, welke door eene streelende verbeelding van de goede geaartheid haarer Dochter dermate verblind is, dat zij zich geene de minste moeite geeft, om dien goeden aanleg te versterken en aan te

kweeken; zoo dat zij, tot onvermijdelijk nadeel van het zoo teedergeliefde Kind, op 't denkbeeld valt, dat haare Dochter boven het gevaar van verleiding verheven, en tegen den invloed van kwaade voorbeelden beveiligd is. — Zulk eene wijze van denken moet voorzeker de grootste nadeelen te wege brengen, te onvermijdelijker, naar mate de oorzaak, welke tot zulk eene denkwijze aanleiding geeft, in een zeer verschoonbaar licht voorkomt. Echter kan niemand ontkennen:

Hoe meer de Ouders zich in deze gunstige denkbeelden van hunne Kinderen toegeeven, des te grooter is het gevaar, dat de Opvoeding uit het oog verlooren worde. — Bestaat de opvoeding der Jeugd in de beschaving van het verstand, en in eene doelmatige opleiding van het hart, tot de betrachting van allerlei deugden, welke den grondslag tot het duurzaam geluk der Kinderen moeten leggen; dan is het *onbetwistbaar zeker, dat deze* veel afhangt van het *licht*, waarin Ouders *hunne Kinderen* beschouwen, — van de waare of valsche denkbeelden, welke men zich van derzelver bekwaam- of vatbaarheden heeft gevormd. Dan, zijn Ouders door een dwaazen waan verblind, dat hunne Kinderen *iets groots* belooven, — verheugt hen reeds elke flaauwe flikkering van derzelver schoone talenten; hoe groot is alsdan het gevaar, dat Ouders zich geene, of althans niet zulk eene zorgvuldige en aanhoudende, moeite zullen geeven, als het gewigt der zaake vordert, in het bestieren van deze voortreffelijke zielsvermogens, in een tijdstip, dat zij eerst beginnen dezelve te oefenen, en dus de leiding der Onderen voor de beschaving van derzelver verstand zoo allernoodzaakelijkst is. Hoe zeldzaam is het voorbeeld der Ouderen, die, bij deze ontdekking, alle krachten inspannen, om deze vaardigheid van geest, op eene wijze, met derzelver jaaren overeenkomende, op waardige en edele voorwerpen te rigten; terwijl toch dit alleen zal moeten beslissen, of dit voorrecht, waarover zij zich in de vroege jeugd hunner Kinderen zoo zeer verheugden, hun waarlijk tot eene bron van blijdschap, dan van droefheid, zal verstrekken. Hoe voortreffelijk toch de beste eigenschappen der Kinderen zijn; wanneer zij echter niet behoorlijk gewijzigd worden, kunnen zij tot de grootste ondeugden den grondslag leggen. Hoe zeer is het dus te vreezen, dat zulke Kinderen, wier Ouders het flaauwste schijnzel van derzelver vatbaar-

baarheid zoo naauwkeurig weeten op te merken, al vroeg zullen bedorven worden; daar Ouders, hiervan overtuigd, zulke Kinderen meestal minder gestreng en meer toegeevend behandelen: hoe gereed toch zijn zij, om alles tot der zulken voordeel uit te leggen, derzelver gebreken over het hoofd te zien, of aan zeer verschoonlijke oorzaaken toe te schrijven: zoo is, bij voorb., losheid en ligtzinnigheid, levendigheid van temperament; onoplettendheid, vlugheid van geest! Hoe schielijk wordt de tugt, waaraan de oprechtheid der kinderliefde moet gekend worden, uit het oog verlooren! Hoe weinig moeite kost het den Kinderen, de Ouders te verteederen; daar dezen van zelve zoo geneigd zijn, der Kinderen gebreken te verkleinen, en zich derzelver goede hoedanigheden in een vergrootend licht aan hun opdoen. Hoe gevaarlijk kunnen dan de zulken voor het ouderlijk hart worden, daar zij, door het ten toon spreiden van hunne goede hoedanigheden, bij hun in een oogenblik kunnen herstellen, wat zij door een strafbaar gedrag bedorven hebben.

Ten tweeden. *Het zijn deze groote verwachtingen der Ouderen, welke de eerste zaaden van verwaandheid en zelfverheffing in 't jeugdig hart leggen.* — Wij zouden ons zeer bedriegen, wanneer wij ons voorstelden, dat jonge lieden niet schielijk opmerkten, hoe wij omtrent hun gezind waren: zij toch zijn zeer opmerkzaame waarneemers; en het denkbeeld vooral, 't welk wij ons van hunne begaafdheden vormen, ontsnapt hunner oplettendheid niet. De verbeelding, zoo levendig in de jeugd, en gewoon elk voorwerp te vergrooten, stelt al schielijk aan het vaardig vernuft des Jongelings voor, dat hij in het oog van Vader en Moeder iets beteekent. Zijne eigenliefde wordt daardoor niet weinig gestreeld; en weinige jonge lieden worden 'er gevonden, die bij deze gewaarwording nederig blijven. 'Er is dus niet anders te verwachten, dan dat hij zich veel op zijne waare of vermeende voorrechten zal laaten voorstaan; waardoor de loop zijner vorderingen gestuit, en zelfs de veerkragt zijner werkzaamheid verslapt wordt; terwijl hij zich verbeeldt, die wijsheid, bij anderen de vrucht van aanhoudende inspanning en de belooning van langduurige oefening, langs eenen veel korteren weg te zullen vergaderen. Vaarwel dan alle nederigheid, alle bescheidenheid en leerzaamheid! terwijl eene ijdele verheffing

van zichzelven en laatdunkende verwaandheid deze buitenspoorige verbeelding op den voet volgen. — *Gerrit* is zulk een veelbelooven Kind, die het al schielijk heeft opgemerkt, dat zijne Ouders hoog bij hem opzien; terwijl zijn Vader nog daarenboven de onvoorzigtigheid heeft, dit bij alle gelegenheden in de tegenwoordigheid van zijnen Zoon te laaten blijken. Reeds wijs genoeg in eigene oogen, wendt hij geene behoorlijke vlijt aan, om nuttige kundigheden te verkrijgen, en zich op eene geschikte wijze voor zijne toekomstige bestemming voor te bereiden. Bedorven door de geduurige lofspraaken van zijnen Vader, is hij doof voor alle ernstige vermaaningen: zelden luistert hij naar goeden raad; allerminst naar dien van zijnen Vader. Is hij met hem in gezelschap van vreemde lieden, dan neemt de schrandere Zoon eenen toon van meerderheid aan, welke verstandigen van *hem doet walgen: hij schaamt zich* niet, zijnen Vader *onbescheiden in de reden te vallen; en heeft* de oude man het ongeluk, van den jongen Pedant in gevoelen te verschillen, dan durft hij het zeer wel waagen, zijnen Vader op eene onbeschaamde wijze tegen te spreeken. Wie is niet verontwaardigd over zulk een gedrag? Elk zeker, behalven zijn Vader. Deze, opgetogen van verwondering wegens de schitterende talenten, welke zijn Zoon zoo vroeg reeds ten toon spreidt, merkt zijne jeugdige verwaandheid niet eens op, en denkt 'er niet aan, hem daarover te bestraffen. Hoe ongelukkig is dit echter voor den Jongeling! hoe zeer is hij te beklaagen! welk eene wanstaltige vertooning maakt hij in een gezelschap, 't welk niet om zijnent-, maar om 's Vaders wil, was bijeengekomen! Hoe zeer is de Vader zelf oorzaak van eene verwaandheid, welke zijnen Zoon mogelijk zijn leven lang bijblijft, en hem zoo duur te staan komt, dat zij hem den weg tot verdere volmaking afsluit, en anderen, die hem anders om zijne beminnelijke hoedanigheden zouden hebben hooggeacht, van hem afkeerig maakt. „ Ziet gij," zegt de wijze man, „ eenen (Jongeling) die wijs is in zijne eigen oogen; „ van een zot is meer verwachting dan van hem."

Ten derden is *de ijdele Eerzucht een ander schadelijk gevolg van deze streelende vooruitzigten der Ouderen.* — Hoe veel deels hebben dezen niet, in het opwekken van eene dwaaze begeerte om te schitteren, in het hart des Jongelings! Deze toch (ik bedoel de laakenswaar-

dige Eergierigheid) moet van de zucht naar waaren roem wel onderscheiden worden. Zoo natuurlijk, zoo lofwaardig deze is, even zoo schadelijk en strafbaar is gene. Zoo zeer de mensch door eene betaamelijke zucht naar waare eer tot het verrigten van edele en grootmoedige daaden wordt aangespoord, even zeer loopt hij gevaar, den weg tot waaren en duurzaamen roem geheel te missen, zoo dra deze zucht in Eergierigheid ontaart, en hij zich deze, op zich zelve beschouwd ijdele, begeerte, om slechts lof en goedkeuring van menschen te bejagen, tot het éénigste doelwit zijner poogingen stelt. Men moge aan deze zucht, om boven anderen te schitteren, groote mannen te danken hebben; het getal der slachtoffers, welke haar gewierookt hebben, is echter niet minder groot. Immers geen beginzel van werking is 'er, of het kan voor den mensch, zijne tegenwoordige gesteldheid in aanmerking genomen zijnde, schadelijk worden: welk een gevaar loopt hij dan, om het waare doel te missen, wanneer zucht tot roem de éénige drijfveer van zijne daaden is! Zekerlijk is zij eene sterke spoor: ongelukkig, echter, is de mensch, wien zij de éénigste is; ja rampzalig hij, die, van allen anderen prikkel verstoken, alleen door haar tot groote daaden moet worden aangespoord: zij toch beloont, vroeg of laat, haare slaaven met schande en ellende. Het is deze hartstocht, zoo verderfelijk voor de Jeugd, daar zij de eerste en reinste bronnen van haare gelukzaligheid vergiftigt, die vooral zijnen oorsprong aan deze vleijende vooruitzigten der Ouderen verschuldigd is, welke men niet voorzigtig genoeg is om voor de Jeugd te verbergen, daar men in tegendeel, bij elke gelegenheid, hunner goede begaafdheden uitbundigen lof toezwaait. — *Frans*, die zich al vroeg door versierende bekwaamheden van zijne schoolmakkers onderscheidde, werd, helaas! ook al vroeg door dit Sirenengezang bedorven. Naauwlijks heeft hij de vroegrijpe kracht zijner schoone zielsvermogens geoefend, of zijn jeugdige borst zwelt reeds van den roem, dien hij zich verworven heeft, door boven anderen te hebben uitgemunt. Tot mannelijke jaaren gekomen, hijgt hij naar eene gelegenheid, om den glans zijner schitterende bekwaamheden verre om zich heen ten toon te spreiden. Echter is hij zoo ongelukkig van zich in zulk eene betrekking geplaatst te zien, dat hij deze dwaaze neiging niet geheel

heel kan botvieren. Nu gevoelt hij geenen lust tot bezigheden, ſchoon nuttig op zich zelven, waardoor hij aan dezen overheerſchenden hartstocht niet voldoen kan. Alles, wat niet terſtond met de goedkeuring zijner medemenſchen bekroond wordt, is hem een last. Van der jeugd af gewoon, bij het vervullen van de geringſte pligten, welke dikwerf zijner levendige zielsvermogens geen de minſte moeite kosteden, lof en toejuiching te behaalen, ſtelt hij zich nu ook voor, om door alles wat hij doet, het koste wat het wil, het oog der menigte tot zich te trekken. Nu wordt hij tot elke daad, zij moge edel of ſchandelijk in zich zelve zijn, bekwaam, indien zij ſlechts ter bereiking van zijn doel dienstbaar zij. „ Wil het," zegt *Theophrastus*, „ den bouwmeester, die den tempel bouwt, „ niet gelukken, ſtraks wordt het roemzuchtig man„ neke een *Herostratus*, die hem verbrandt. Immers „ hij heeft zich *ook dán eenen eeuwigen roem verwor*„ *ven!* — — Hij heeft ſlechts ééne neiging; de roe„ kelooze neiging tot lof en roem. Zoo lang deze ge„ ſtreeld wordt, is de wereld voor hem een Hemel, de „ vleijer een Engel, hij zelf een halve God. Eindigt „ het gevlei, — op het oogenblik is de wereld voor „ hem een Hel, elk mensch een Duivel, hij zelf een „ Martelaar."

Ouders mogen vrij zich veel belooven van de uitmuntendheden hunner Kinderen; indien zij echter onvoorzigtig genoeg zijn, deze verwachting telkens te laten blijken, dan zal het verderf juist langs dezen, ſchijnbaar zoo onſchuldigen weg, toegang tot derzelver harten vinden. De Ondeugd is zeker groot in de wereld; evenwel zouden wij ons zeer bedriegen, wanneer wij dagten, dat zij goedkeuring bij de wereld zoude vinden. Hoe paradox dit ook in den eerſten opſlag ſchijnen moge, is echter de ſtelregel van deze Bedriegſter: *video meliora, proboque* — te over bekend, dan dat men met reden hieraan kunne twijfelen; ja dit is zelfs zoo ſterk, dat de ſchaduw der Deugd door haar, deze misleidende Rechtereſſe, geliefkoosd wordt. Men moge onze Eeuw mijnentwege de *ijzeren*, of de *verlichte* noemen; 't is mij onverſchillig, welken *naam* men ons tijdperk geeve; echter is het zeker, dat men waare eer en grootheid meer van valſche leert onderſcheiden. Het zijn gewigtiger hoedanigheden, dan de zucht om *vermaard* te worden, welke

den

den mensch bij verstandigen moeten aanbeveelen: in hunne oogen is een deugdzaam Daglooner grooter dan de Held, die, door de zucht om vermaard te worden gedreven, Steden en Landen heeft verwoest. Wie denkt hier niet aan den Held en zijn' Knegt, in de *Fabelen* van GELLERT?

'Ten vierden. 't Is deze hooge verbeelding der Ouderen van hunne Kinderen, welke niet weinig medewerkt tot het *Ongeloof*; 't welk zich in onzen tijd ook openbaart in eene steeds toeneemende *onverschilligheid in den Godsdienst*. — Deze onverschilligheid moge wel geen eigenlijk gezegd Ongeloof zijn, zij komt echter 't zelve al zeer nabij, ontleent uit veele van deszelfs bronnen haaren oorsprong, en is, in haaren aard en uitwerkzelen, het Euangelie van onzen Heer, niet minder dan het Ongeloof, allernadeeligst. De onverschillige toch moge zich, voor het uitwendige, bij de Belijders van den Christelijken Godsdienst voegen, hij bekommert zich echter weinig omtrent den inhoud van het Euangelie, en stelt geen het minst belang om daarna een onpartijdig en onbevooroordeeld onderzoek te doen. 't Is hem om 't even, of hij dezen of eenen anderen Godsdienst belijde. Hij moge zich niet schuldig kennen aan het opzetlijk verwerpen van het Euangelie, het is 'er echter verre van daan, dat hij met deszelfs zielvertroostende leeringen zoude instemmen. Dit kwaad, waardoor de gedaante van het Christendom zoo zeer misvormd wordt, is ook zijnen oorsprong aan deze veelbelooveende vooruitzigten der Ouderen verschuldigd. Wie toch zal het ontkennen, of de hooge verbeelding der Ouderen van den schoonen aanleg hunner Kinderen verspreidt haaren invloed op het onderwijs in den Godsdienst? — *Ernst* behoort ook onder die Jongelingen, die een gevoelig hart met eenen vluggen geest paaren. Deze beminnelijke hoedanigheden schitterden te sterk in dezen veelbelooveenden Jongeling, dan dat zijne Ouders dezelve zouden voorbijzien. Zij verblijdden zich reeds vroeg over hem, als eenen Jongeling niet van den gewoonen stempel. Kan men het dus der ouderlijke tederheid wel kwalijk neemen, dat hun geheele opvoedingsplan daarna was ingerigt? En is het nu wel zoo moeilijk te gissen, welk eene plaats de opleiding tot den Godsdienst in dat plan zal bekleed hebben? In den vluggen Jongeling zien zij reeds den Man van Smaak; en hoe zoude het hun dan in gedachten kunnen komen, hem

vroegtijdig met den Godsdienst bekend te maaken? Zijne onderwijzers doen immers hun best om den Jongeling zonder vooroordeelen op te voeden, en wachten tot dat zijn verstand rijp genoeg is, om hem kundigheden van de allerheiligste en beminnelijkste der pligten, *die* namelijk, welke de mensch aan den Schepper en **Vader** des Heelals verschuldigd is, te doen verkrijgen!! — Dus gewoon om nooit op het gezag van anderen voorstellen aan te neemen en als waar te erkennen, is zijn smaak nu ook dermate verfijnd, dat hij, ouder geworden, op zijne schranderheid genoeg vertrouwt, om aan de verhevenste waarheden van het Euangelie, welke zijn veelbevattend verstand niet begrijpt, te twijfelen; en daar hij deze slechts als voorwerpen van afgetrokkene bespiegelingen beschouwt, welke men niet dan op het gezag van anderen kan aanneemen, hoe zoude hij zich dan daaromtrent bekommeren? *daar zij toch, in zijn oog, geen den minsten invloed op de volmaking en de gelukzaligheid* van den mensch hebben. Zich uitgeevende voor een Man van Smaak, wien het te doen is om de waarheid in haare oorspronglijke zuiverheid te leeren kennen, raadpleegt hij echter, 't geen elk moet verwonderen, meer de leerstelzels van menschen, dan het onfeilbaar woord van God. Dus ledig van alle grondbeginzelen, die op een onpartijdig onderzoek steunen, geeft hij aan twijfelzucht, die het nooit aan stof ontbreekt om zelfs de verhevenste waarheden van het Euangelie te bedillen, maar al te onbedagt gehoor; schoon de gezonde rede hem, ware hij oplettend, konde leeren, hoe in een ontwerp, zoo verbaazend uitgestrekt, als Jesus Christus zich ten doel stelde, altijd zwarigheden te verwachten waren, welke het schranderst vernuft niet konde oplossen. Echter is hij zoo trotsch op zijne sobere kennis, dat hij alle leerstellingen, welke eene duistere zijde hebben, vermetel durft verwerpen. — Hoe zeer verschilt dit beeld van dat, 't welk ons GELLERT zoo uitmuntend in den Christen heeft geschetst! Hij, dit is zijne taal, de Christen,

Acht de Rede hoog, en, daar zij zwichten moet,
Wordt door een Godlijk licht hem dit gebrek vergoed.
Hij schift den waan van 't waare, en zal door trots nooit dwaalen;
Is van vooroordeel vrij, en kent de naauwe paalen
Van 't menschelijk verstand, waarvoor, hoe 't raame of gis,
God dikwijls donkerheid, de mensch een raadzel is.

Hij

Hij neemt de wijsheid aan van 't Godlijk onderrichten;
En 't is haare uitspraak, die zijn twijfeling doet zwichten,
Die 't licht hem schenkt, waardoor de nevelen vergaan,
En ook den moed om voor de waarheid pal te staan,
En op de logen, die steeds de ondeugd in het dwaalen
Beschermt en voorstaat, door 't geloof te zegepraalen.
Hij kent zich zelv' en God, wiens woord hem bijstand biedt,
Zo kende Socrates of Plato de Almagt niet.

Daar zijne Ouders zulke hooge gedachten van de begaafdheden van zijn verstand hadden, vergenoegden zij zich niet, met hem in de leer, waarin hij gebooren was, op te voeden; veel min rekenden zij het zich ten pligt, hem geschikte middelen aan de hand te geeven, om naar de gronden van die leer een onbevooroordeeld onderzoek te doen. Is 't nu wel te denken, dat de Jongeling, in meer gevorderde jaaren, de moeite zal neemen, om alles aan het Euangelie, 't welk met zoo veele wonderen bevestigd is, behoorlijk te toetsen? Hij is immers een Christen, en, 't geen in 't oog der waereld meer nog zegt, een Wijsgeer, die eigenlijk geene der bijzondere gevoelens, waarover de Geleerden zelven het met elkander niet eens kunnen worden, is toegedaan! Wat toch, men mag het waarlijk wel vraagen, is Waarheid? wie zal hierover uitspraak doen? wie zal het waagen, tusschen zulke wijd uiteen loopende gevoelens te beslissen? „ Ik voor mij (dus is zijne wijsgeerige taal) zeg liever met eenen Franschen Dichter:

Je ne decide entre Génève & Rome.

Het is toch dwaas, zich hieromtrent te bekommeren. Indien God alleen *in Geest* en *in Waarheid* wordt vereerd, dan kan men in alle Godsdiensten zalig worden." Even alsof alle leerstellingen, even veel van welke gezindte, uit eigen aard, langs een geschikten, en voor de behoeften van den mensch berekenden weg, tot zulk eene zuivere en redelijke Godsvereering opleidden, en hem voor de hoogste gelukzaligheid vatbaar maakten.

Eindelijk, ten vijfden: *Hoe meer de levendige verbeelding der Ouderen de veelbeloovende begaafdheden van hunne Kinderen vergrooten, des te grooter is ook het gevaar, dat zij in de keuze van een Beroep voor hunne Kin-*

 de-

deren zullen mistasten. — De keuze van een Beroep is voorzeker een zeer belangrijk gedeelte der Opvoedinge, en den Ouderen inzonderheid aanbevolen. Van hun toch verwacht men te regt, dat zij zullen beoordeelen, voor welk eenen ſtand hunne Kinderen meest geſchikt zijn, opdat zij daarna derzelver Opvoeding vroegtijdig inrigten, en, op eene verſtandige wijze, hen daartoe trachten op te leiden. Leert nu de ondervinding, dat deze keuze vooral afhangt van het licht, waarin zij hunne Kinderen beſchouwen, van de denkbeelden, welke zij zich van derzelver waare of vermeende bekwaamheden vormen; hoe onvermijdelijk is dan het nadeel, 't welk aan dit gedeelte der Opvoedinge wordt toegebragt, wanneer Ouders door zulk eenen buitenſpoorigen waan, welke niet zelden op dwaaze voorteekenen rust, dermate worden verblind, dat zij een Beroep voor hunne Kinderen verkiezen, 't welk noch met de omſtandigheden, waarin zij zich bevinden, noch met den ſtaat van hun vermogen, overeenkomſtig is. 't Is in de zamenleving zoo zeldzaam niet, dat iemand uit den geringen Burgerſtand zijnen Zoon tot een aanzienlijk Beroep ſchikt, zonder de voordeelen en bezwaaren te vooren rijpelijk overwoogen, of met zijne betrekkingen en vrienden behoorlijk geraadpleegd te hebben. Hier komt bij, dat zulke lieden de waarde der uitwendige dingen doorgaans verkeerd beoordeelen, met verachting op hunnen ſtand nederzien, en het geluk des levens naar het Beroep, waarin iemand geplaatst is, afmeeten. Het behoeft ons dus niet te verwonderen, dat de minſte ſchijn van de goede begaafdheden, van het verſtand hunner Kinderen hun hoope geeft, dat zij toch eenmaal *fortuin in de waereld zullen maaken.* — Hoe verheugt zich menig Ambachtsman over den vluggen geest, waarvan zijn Zoon in de eerſte jeugd reeds zulke uitmuntende blijken geeft! Door het *ſterke hoofd*, zoo als hij zich uitdrukt, van den jongen, die van de natuur met een vaardig geheugen is begaafd, en met weinig moeite zijnen Catechismus, eenige Gebeden en Pſalmen van buiten leert, wordt hij zoo zeer bekoord, dat hij 'er niet aan twijfelt, of in den jongen *ſteekt een groot man.* Zulk een jongen, zegt hij, is veel te goed, dan dat hij van den vroegen morgen tot den laaten avond werken en *ſlaaven* zou. Hij neemt het daarom ook niet eens in gedachten, hem tot het vaderlijk ambacht op te leiden, maar maakt reeds af-

spreek met zijne Vrouw, die vooral niet min dan hij met le vlugheid van haaren Zoon in haar fchik is, om den ongen iets anders te laaten leeren, waardoor hij in grooter aanzien leeven, en met meer gemak zijn brood winnen can. Hij is met de fchranderheid van zijnen Zoon zoo eer ingenomen, dat hij geen oogenblik aan het welgelukken van zijn plan twijfelt; zoo dat hij 'er niet eens aan denkt, om het oordeel van deskundigen, vooral van len leermeester zijnes Zoons, omtrent deze keuze in e neemen, om daaruit met eenige waarfchijnlijkheid te kunnen opmaaken, wat 'er voor het toekomende van len jongeling te wachten zij. — Kan het nu wel anders zijn, of de man moet zich in zijne rekening bedrogen vinden? — De goede uitflag moge veel van de Kinderen zelven afhangen; echter is het zeker, dat niet allen, net de gelukkigfte hoedanigheden gebooren, even voorfpoedig in de waereld zijn. Hij, die gewoon is op de otgevallen der menfchen acht te geeven, zal fpoedig gewaar worden, dat flechts weinigen die hoogte bereiken, waarop zij zich van anderen kunnen onderfcheiden, en lat genoegen vinden, 't welk hunne Ouders zich al vroeg van derzelver beminnelijke bekwaamheden beloofden. Hier, zoo ergens, is het zeggen van den wijzen Spreukfchrijver waarachtig, dat *de loop niet is der fnellen, noch de wijsheid der welwetenden.* Daarenboven wordt der zulken vroegrijpe geest dikwijls vroeg afgefloofd; of de levendigheid van hun temperament vervoert hen tot vermaaken, welke hun rasch hunne groote beftemming doen vergeeten. Dus flaagen niet allen, fchoon net de fchitterendfte talenten in hunne jeugd begaafd, even gelukkig; flechts zommigen bereiken, door een wijs en deugdzaam gedrag, het doel, 't welk zij zich hadden voorgefteld; anderen, door het misbruik van hunne fchoone talenten, verijdelen ten eenemaal de vleiendfte vooruitzigten der Ouderen, en worden nutteloos, ja verderfelijk, voor de Maatfchappij. — Eindelijk (om nog eens tot het ftraks gekozen voorbeeld van den Werkman weder te keeren) gefteld dat hij zich in de land, omtrent den gelukkigen aanleg van zijnen Zoon, niet bedrogen hebbe; komen dan zulke mannen, in eene zoo achtingswaardige klasfe, als die des Werkmans, waarbij het Vaderland zulk een groot belang heeft, niet e pas? Zijn 'er ook met dezen ftand, wanneer zij, gelijk men in alle betrekkingen, waarin wij door de Voorzie-

zienigheid geplaatst worden, behoort te doen, wel wordt waargenomen, geene genoegens verbonden, welke hun, die in eenen anderen kring leeven, vaak ten eenemaal onbekend zijn? De uitzigten op *fortuin* mogen vleijende zijn; de waarde van den Mensch, en zijn wezenlijk genoegen, hangt echter geenszins af van uitwendige omstandigheden of levensstand. Veelen, die de luisterrijkste rollen speelden, waren echter diep ongelukkig voor zichzelven, ja pesten voor de Maatschappij. Het gezegde van LA FONTAINE vindt aldaar maar al te dikwijls zijne toepassing:

Il n'est pas toujours bon, d'avoir un haut emploi.

Het is niet altijd goed, met eer of magt te pronken.

„ Het zij wetenschap," *zegt* BLAIR *in zijne* voortreflijke Leerredenen (*), „ *het zij het bezige of het* „ openbaare leven het doel der jeugd zij, de *Deugd* „ komt voor een voornaam aandeel op in alle deze groote verdeelingen der maatschappij. — De sterkte, die „ zij aan de ziel geeft, en het gewigt, welk zij het „ character bijzet; de edelmoedige gevoelens, die zij „ ademt; de onvertzaagde geest, dien zij inblaast; de „ ijver der vlijt, dien zij opwakkert; de bevrijding „ van verderfelijke en schandelijke afleidingen, die zij „ bezorgt, — zijn de grondslagen van al wat hoog is „ in roem, of groot in gelukkigen uitslag onder de „ menschen."

(*) IIde Deel, bladz. 71.

GEBED VAN SIR WILLIAM JONES; EN DIENS GRAFSCHRIFT, DOOR HEMZELVEN VERVAARDIGD.

Eeuwige en onbegrijpbaare Geest, die, door uwe onbeperkte magt, eer de tijd begon, ontelbaare werelden, te uwer eere, voortbragt, en ontelbaare rangen van weezens, tot hun geluk, 't welk uwe oneindige goedheid aandreef om te begeeren, en uwe oneindige wijsheid in staat stelde om te kennen! — wij, uwe schepzelen, verdwijnen, als 't ware, tot niets voor uwe opper-majesteit; wij voelen, dag aan dag, onze zwakheid;

eid; wij betreuren dagelijks onze ondeugden; wij erkennen steeds onze dwaasheid. — U alleen aanbidden wij met diepe eerbiedenisse — U danken wij met warmen ijver — U prijzen wij met verbaasdheid en vertrukking — aan uwe magt onderwerpen wij ons nederig — van uwe goedheid smeeken wij nederig bescherming af — op uwe wijsheid vertrouwen wij vast en gerust.

Wij hebben slegts onze oogen te openen, en op 't eigen oogenblik ontdekken wij uw Godlijk aanweezen; — wij hebben slegts onze rede te gebruiken, en wij worden terstond opgeleid ter erkentenisse van uwe volmaaktheden. Maar onze oogen kunnen uwen luister niet beschouwen, en onze zielen uw Godlijk weezen niet begrijpen. Wij zien U alleen door uwe verbaazende en alzins volmaakte werken; wij kennen U alleen door dien straal van heilig licht, welken het U behaagd heeft te ontdekken.

Niettemin, indien schepzelen, al te onkundig om te bevatten, en al te bedorven om ter hand te slaan, de middelen te hunner geluksbevordering, zonder vermetel te zijn, hunne behoeften mogen blootleggen voor hunnen Schepper, staa ons dan toe, U nederig te smeeken, om van ons dat kwaad te weeren, 't welk Gij toegelaaten hebt voor een tijd te bestaan, opdat het eindelijk goed van allen moge volkomen worden, en ons te behoeden voor die ondeugd, welke Gij toelaat valstrikken rondsom ons te spannen, ten einde de zegepraal der deugd te zigtbaarder zijn moge!

Verlicht onze zielen met alle nuttige waarheidskennisse — beziel onze harten met een' geest van algemeene goedwilligheid — geef verstand aan den dwaazen, zagtmoedigheid aan den hooghartigen, maatigheid aan den ongebondenen, sterkte aan den zwakken van harte, geloof aan den ongeloovigen, naarstigheid aan den traagen, geduld aan de lijdenden, en uwe hemelsche hulpe aan die zich in gevaaren bevinden; vertroost de bedroefden; beur de verdrukten op; verzadig de hongerigen met heilzaam voedzel; drenk de dorstigen uit uwen vollen stroom!

Schrijf, ô GOD! onze twijfelingen niet toe aan onverschilligheid, noch onze traagheid in gelooven aan hardigheid des harten; — heb mededogen met onze onvolmaakte natuure, en vervul onze gebreken door uwe hemelsche gunstbetooningen; — duld niet, dit smeeken

wij

wij U op 't vuurigst, dat onderdrukking heersche over de onschuld; noch dat de magt van den wreeker over de zwakheid van den regtvaardigen zegepraale!

Wanneer wij ons tot U vervoegen in onze binnenkamer, van de ijdelheden der wereld afgezonderd, heb dan, indien onze gebeden dwaas zijn, medelijden met ons; zijn ze vermetel, vergeef het ons; zijn ze U aangenaam, vervul ze dan, almagtige GOD! vervul ze! En met onze leevende stem, en met onze stervende lippen, willen wij onze onderwerplijkheid aan uwe besluiten bekennen, uwe voorzienigheid aanbidden, en uwe beschikkingen zegenen; — wij willen dit doen in alle toekomende standen, tot welke wij eerbiedig hoopen dat uwe goedheid ons zal inleiden. Vergun, dat wij mogen aanhouden met U te prijzen, te bewonderen, te eerbiedigen, te dienen; dat wij het mogen doen in werelden zonder tal, in eeuwen zonder einde! —

Het Grafschrift, 't geen Sir WILLIAM JONES voor zichzelven vervaardigde, liep op deezen zin: *Hier werd nedergelegd het sterflijk deel van eenen man, die* GOD *vreesde, maar niet den dood; die onafhanglijkheid handhaafde, maar geene rijkdommen zogt; die niemand beneden zich oordeelde, dan de laagen en onregtvaardigen, — niemand boven zich stelde, dan de wijzen en de braaven; die zijne ouders, bloedverwanten, vrienden en vaderland beminde, met eene drift, welke de hoofdbron was van al zijne vreugd en al zijn verdriet; en die, zijn leeven besteed hebbende in hunnen dienst, en tot volmaaking van zijne eigene ziele, hetzelve bedaard overgaf, eere geevende aan zijnen Schepper, vrede op aarde wenschende, en met genegenheid voor alle schepzelen, op den* (zevenentwintigsten dag van April) *in het jaar onzes gezegenden Verlossers* (zeventienhonderd-vierënnegentig.)

OVER DE PIS, EN DE VOORBEDUIDZELS, WELKE DAARVAN ONTLEEND WORDEN.

De bijgelooyige denkbeelden en de verkeerde begrippen der menigte, en van veele anders kundige mannen, doch van kundigheden, de Geneeskunde betreffende, ontbloot, hebben mij op den inval gebragt, dat het nutter zijn zou, voor het in de Geneeskunde ongeoef-

oeffend Publiek, de verſchijnzels te verklaaren, welke, 't zij in eenen ſtaat van gezondheid, of van ziekte, ontſtaan, dan hetzelve bekend te maaken met Kwakzalvers voorſchriften en behandelingen; iets, 't welk meer gevaarlijk dan nuttig is.

Gedeeltelijk is reeds dit onderwerp behandeld, in onderſcheidene phyſiologiſche en ontleedkundige Verhandelingen, ten behoeve van hun, die geene Geneeskundigen zijn: maar het zij mij geoorlofd, eenige woorden over een onderwerp te zeggen, waaromtrent veele menſchen verkeerde denkbeelden hebben: ik bedoel de Pis, en de voorbeduidzels, welke 'er uit ontleend worden.

De Nieren zijn beſtemd om van het bloed eene vloeiſtoffe af te ſcheiden, welke men *Pis* noemt, en die in het bloed niet kan blijven zonder nadeel voor de gezondheid. De zamenſtellende deelen van dit vogt zijn onderſcheiden, naar den ouderdom, het jaargetij, het voedzel, den drank en andere omſtandigheden in denzelfden mensch. Doch gemeenlijk bevat de Pis piszout, een weinig keukenzout, kalkaarde en ſlijm. Naar de omſtandigheden worden deeze ſtoffen in meer of minder waters opgelost. De kleur, de reuk en de ſmaak van de Pis veranderen, naar gelange der betrekkinge, in welke deeze beſtanddeelen tot de hoeveelheid waters ſtaan. Gevolgelijk, indien voegzaame hoeveelheden zout, kalk, enz. in eene evenredige hoeveelheid waters worden opgelost, ontſtaat 'er een citroenkleurige Pis, en die een bijzonderen reuk en ſmaak heeft, dat wil zeggen, zulk eene, als van iemant in een gezonden ſtaat voortkomt. Maar indien de hoeveelheid waters te groot zij, in evenredigheid der overige zelfſtandigheden, wordt de piskleur helderder, en de reuk en ſmaak ſlaauwer. In een tegengeſteld geval, dat is, indien deeze beſtanddeelen in eene kleinere hoeveelheid waters worden ontbonden, neemt de Pis eene donkere kleur, en een ſterker reuk en ſmaak aan; zij zal geeler, helder of donker rood worden. Indien zij andere zelfſtandigheden bevat, bij voorbeeld, galdeelen, zal zij ſaffraankleurig zijn; indien de gal bedorven zij, zal de kleur groen zijn, en zwart, indien 'er bloed onder de Pis vermengd zij, bij voorbeeld, in rotkoortzen.

Nu zijn wij in ſtaat, uit de Pis, over de natuur der lichaamskragten, en de onderſcheidene inmengzels van derzelver zamenſtellende deelen, te kunnen oordeelen; van hier dat wij tot de Pis de toevlugt neemen, om

den

den staat der kragten en vogten van eenen zieke te bepaalen.

. 1. Wij kunnen oordeelen, of deeze kragten werkzaam zijn, of niet.

Kragten noemt men de hoedanigheden des lichaams, door welke het zijne werkingen in voegzaame orde en wijze verrigt. Meer of minder werkzaam kunnen deeze kragten zijn. Indien wij eene eenigzins traage kragt in werking willen brengen, wekken wij dezelve op door een prikkelend middel. *Bij* voorbeeld, wanneer wij eene kitteling aan de zool onzer voeten gevoelen, trekken strakś de teenen en de geheele voet zich te zamen. Dewijl het vleesch of de vezelen de eigenschap bezitten om zich zamen te trekken en zich korter te maaken, in gevolge eener prikkelinge, zoo volgt 'er uit, dat de aderen, die in allerlei rigtingen door het vleesch loopen, naauwer *worden, en gevolgelijk* slegts eene mindere *hoeveelheid bloeds, en alleen deszelfs* wateragtige deelen, kunnen doorlaaten. Maar indien insgelijk eene zamentrekking in den omtrek der Nieren plaats hebbe, zullen deeze niets anders dan het wateragtig gedeelte des bloeds ontvangen, en niets anders dan eene heldere Pis, aan water gelijk, afscheiden: dit heeft plaats in de koortzen, in het oogenblik der huiverige koude.

. Doch deeze hoedanigheid der Pis, die, in dit geval eene vermeerdering van kragten aankondigde, kan, in andere omstandigheden, eene verzwakking en eene verslapping des lichaams beduiden, in 't bijzonder der Nieren, die alsdan de afscheidingen minder volkomen verrigten. Zelfs kan deeze Pis een groot gevaar en de dood aanduiden. Indien zij door menschen, van ontsteekende koortzen aangetast, geloosd worde, geeft zij te kennen, dat het bloed zodanig verdikt, slijmerig en op het punt van te stollen is, dat de drank 'er zich niet langer mede kan vermengen, en bijkans geene verandering ondergaat. De gevolgen, uit dit onderscheid ontstaande, ten aanzien van de voorbeduidzelen, door middel van de Pis, zal ik in 't vervolg aanwijzen.

. 2. De Pis leert ons de natuur der zamenstellende deelen des lichaams, en derzelver betrekkelijke hoeveelheden, kennen. Ook leert zij ons beoordeelen, of deeze deelen vast aaneen zijn verbonden, dan of zij zeer ontbonden zijn en tot bederf overhellen. In dit geval zal de

Pis eene donkerer, bruiner en dikmaals zwarte kleur hebben, en haar reuk zal stinkende zijn, even gelijk de Pis van een gezond mensch is, wanneer men dezelve lang heeft laaten rusten, vooral op eene warme plaats. Indien derhalven de Pis, in 't oogenblik als zij geloosd wordt, reeds een stinkenden reuk heeft, indien zij donker bruin is, moet men 'er uit besluiten, dat de vogten des lichaams zeer ontbonden zijn, en ten bederve overhellen.

Indien, door eenigerlei toeval, een der zamenstellende deelen der vogten vermeerderd is; indien de afscheiding van een gedeelte, 't welk, schadelijk of onnut voor het lichaam zijnde, daarvan moest afgezonderd worden, worde opgehouden, bij voorbeeld, het zweet; of indien vogten, tot andere werkingen bestemd, bij voorbeeld, de gal, in het bloed overgaan: volgt 'er noodzaakelijk uit, dat de hoeveelheid der zamenstellende deelen van het bloed, en gevolgelijk ook de Pis, zal veranderd worden, en de Pis andere kleuren en andere hoedanigheden zal aanneemen.

Van hier, wanneer het zweeten wordt opgeschort, althans indien de stoffe zich niet op een ander deel werpe, dat 'er overvloedige, klaare en heldere Pis zal ontstaan.

Indien de gal zich met het bloed vermenge, zal de Pis, onderstelд zijnde dat de gal in een gezonden staat is, saffraankleurig worden; groen of zwart zal zij worden, indien de gal bedorven zij.

Indien de Pis troebel en helder bruin is, geeft zij te kennen, dat de werkingen des lichaams gestoord zijn, en dat haare afscheiding niet op de voegzaame wijze kan geschieden. Deeze Pis, omdat zij naar die der dieren gelijkt, draagt den naam van *urina jumentorum*.

De Pis alleen kan nooit iet stelligs bewijzen; andere toevallen der ziekte moeten bevestigen, 't geen de Pis heeft doen vermoeden; en men handelt verkeerd, wanneer men eerst de Pis en daarnaa de andere toevallen der ziekte onderzoekt. En indien de Arts de onzekere teekens der Pis voor voorbeduidzels der ziekte neemt, kan de zieke, van zijnen kant, dit als een zeker teeken beschouwen, of van de onkunde, of van de kwaade trouwe van zijnen Arts.

Ten bewijze van mijne stelling zal ik slegts één voor-

beeld aanvoeren: de zwarte Pis kondigt eene bedorvene gal aan; of bij iemant, die zich overwerkt, moorddaadige kwetzingen of gewelddaadige behandelingen heeft geleeden, dient zij ten bewijze van de opslorping van geronnen bloed; in rotkoortzen wijst zij de ontbinding der vogten aan; ook kan zij ten blijke dienen van het ophouden der ambeien, der maandelijksche zuivering, en bij kraamvrouwen van het stilstaan der *lochia*. Maar onderstellen wij eens, dat iemant in eene vegtpartij zwaar mishandeld en getrapt is; dat hij zich slegts van huismiddelen bediend heeft, hoewel hij in den rug en over het geheel lichaam zich pijnlijk gevoele; dat hij, bij voorbeeld, zich alleen met wijn wascht, of soortgelijke behandeling te baat neemt: hoe verbaasd zal hij staan, dat op den derden of vierden dag zijne Pis eene zwarte kleur heeft? Straks zendt hij zijn water na eenen Arts, en laat hem vraagen, wat hem deere, *even alsof de Arts konde waarzeggen.* Maar ik durf duizend tegen één wedden, indien de Geneesheer aangaande de oorzaak zijner ongesteldheid niet vooraf onderrigt zij, dat hij niet zal raaden, dat de zieke geslagen, en zijn rug zwart en geel gevlekt is, gevolgelijk dat zijn lichaam geronnen bloed bevat, 't welk zich thans vaneen scheidt. Veeleer zal hij zeggen, indien 'er rotkoortzen omgaan, dat de zieke eene rotkoorts heeft, en binnen kort zal sterven; of ook wel zal hij eene der boven aangeduide ziekten noemen, welke aan de Pis eene zwarte kleur geeven, naar maate hem 't een of ander waarschijnelijkst voorkomt.

BERIGT WEGENS EEN ONGEWOON VERSCHIJNZEL VAN VALLENDE STARREN. Door den Heer ELLICOT.

Op den 12 November 1799, 's morgens omtrent drie uure, wierd ik verzogt, op het scheepsdek te komen, om een groot getal *vallende starren* te zien, zoo als zij gemeenlijk genoemd worden. Het verschijnzel was zeer merkwaardig, en ik mag wel zeggen schrikwekkend. Bijkans het geheele uitspanzel des hemels scheen door vliegende vuurpijlen verlicht te zijn, die niet ver-

verdweenen, voordat de zon het licht en den dag aanbragt. Deeze Verhevelingen, die, in het gemelde tijdstip, zoo talrijk scheenen te zijn als de starren aan het firmament, vloogen in alle mogelijke rigtingen, behalven van beneden na omhoog; en alle haare beweegingen scheenen meer of min zich na de aarde te strekken. Eenigen daalden regtstandig op het schip neder, zoodat ik ieder oogenblik verwagtte, een daarvan midden onder ons te zullen zien vallen. Mijn Thermometer, die vier dagen op 86 gr. F. (24 R.) hadt gestaan, daalde op 56 gr. F. (10¾ R.) 's morgens om vier uure; en ten zelfden tijde schoot de wind uit het Zuiden na het Noordwest, waaruit hij, drie dagen agtereen, hevig waaide. Wij bevonden ons op 25° N. Br. en ten Zuidoosten van *Kay Largo*, dicht bij den oever van *Gulph-Stream*.

Sedert heb ik vernomen, dat dit Verschijnzel in een groot gedeelte der *Antilles* is waargenomen, na het Noorden, tot aan *S. Maria*, op 30° 42′ Breedte, alwaar het zich even luisterrijk heeft vertoond, als wij het af en aan *Kaap Florida* gezien hadden.

HET CHARACTER DER MOOREN. Volgens den Heere LUCAS.

In alle tijdperken der Geschiedenisse blijkt, dat het Character der *Mooren* altoos is zamengesteld geweest uit dezelfde hoofdtrekken: dat het een mengzel is van halstarrigheid en ligtzinnigheid, van geweldadigheid en zwakheid. De *Mooren* zijn misschien een gedeelte van hun Character verschuldigd aan eene Natuurlijke Gesteltenisse; maar de geest hunner Wetten, hunne gebruiken en zeden, hebben, ten allen tijde, zekere trekken behouden, welke geene verandering ondergaan hebben door de verschillende wijzigingen, van tijd tot tijd, in het volksbestuur te wege gebragt, door de *Carthagers*, de *Romeinen*, de *Vandalen* en de *Arabieren*.

De *Mooren* zijn, door allen tijd en lotwissel heenen, trotsch, geweldig, onleerzaam, verraadlijk en wreed gebleeven. Altoos gekromd onder het juk der willekeurige Heerschappije, hebben zij wel somtijds schrikbaarende poogingen gedaan om het af te werpen; doch,

zich voldaan houdende, zo ras zij het ongelijk, hun korts aangedaan, gewrooken hadden, hebben zij nimmer hunnen ſtaat kunnen verbeteren.

Nog is het die ligte en ongeordende Ruiterbende, zo verſchriklijk bij den aanval en zelfs in den aftocht, bekend onder de naamen van *Numidiers* en *Mauritaniers*.

Bij bijzondere Perſoonen treft men weinig of geen verſchillende ſchakeeringen of verſcheidenheid van begrippen aan. Het willekeurig Oppergezag, 't welk de verheffingen des vernufts tegenhoudt, verwoest zelfs het zaadbeginzel van denkbeelden. Van hier hebben de *Mooren*, van hunnen ouden roem verſtooken, door eene langduurige aaneenſchakeling van ongeregeldheden, het natuurlijk bezef van regt en onregt verlooren, en leeven onderling in een aanhoudenden ſtaat van wantrouwen, van regeeringloosheid en oorlog. Trouwloosheid is, als 't ware, bij hun een *Natuurlijk Regt geworden*, van 't welk zij zich *in alle uitgeſtrektheid bedienen. Zij* ademen niets dan roof en verdelging; dewijl zij zelve zich, ten allen oogenblikke, blootgeſteld vinden om uitgeſchud te worden, of door magtige Nabuuren, of door hunne eigene Regeering.

Maar alle willekeurige Heerſchappij is zo zwak als geweldig, en heeft, met de daad, nimmer dan de helft van de magt, welke dezelve voorgeeft te gebruiken: het is eene ſtuipagtige werking, welke dezelve ten toon ſpreidt, en met geene mogelijkheid lange kan doen volduuren; dikwijls vervalt dezelve in een ſtaat van doodlijke kwijning.

In zulk een ſtand der Maatſchappije is het nog een geluk, wanneer een veelvermogende teugel, als die van den Godsdienst, de buitenſpoorigheden van die bloedige dwinglandij kan verminderen, de bijzondere wraak ontwapenen, en den ijzeren arm des willekeurigen Gezags te rugge houden. De eerbied en het onzag, door de *Mooren* aan de *Marabouts* toegedraagen, is alleen in dit opzigt nuttig.

Het onderling wantrouwen, waarin de *Mooren* leeven, dient om hunne natuurlijke ſchranderheid, om de oogmerken van anderen te doorgronden, te ſcherpen, en ſtrekt ter oorzaake van alle die listen en ſtreeken, welke zich zo zeer in hunne bedrijven mengen. Deeze overmaat van wantrouwen maakt hun ook grillig en vol bedrog.

De

De Vrouwen worden, op eene dwinglandſche wijze, opgeſlooten, en, met het verlies van haare vrijheid, gaan ook haare bevalligheden en ſchoonheid van geſtalte verlooren. Men is verſtooken van alle middelen om 'er veraangenaamende kunſten in te voeren, en van den ſmaak, noodig tot derzelver volmaaking.

De leevenswijze der *Mooren*, hunne behoefte en weelde zijn nog dezelfde als ten tijde van MAHOMETH, en misſchien ten tijde van ABRAHAM. De Wet van MAHOMETH wraakt allen denkbeeld van nieuwigheid; en de ſtaat van onkunde, waarin dezelve de Belijders houdt, laat hun niet toe, eenige vorderingen te maaken in de Weetenſchappen en Kunſten. Bij dit grondbederf paart zich nog het gebrek van gemeenzaame verkeering en onderwijzenden ommegang. Zij ſpreeken, om zo te zeggen, niet, dan wanneer zij door drift vervoerd, en bovenal wanneer zij vergramd zijn.

NUTTIGE EN VEELAL NOODIGE VOORZORGEN, BIJ HET HOOREN OF VERNEEMEN VAN GERUGTEN, TIJDINGEN EN VERHAALEN, IN ACHT TE NEEMEN.

Aan de Heeren Schrijveren der *Vaderlandſche Letteroefeningen*.

MIJNE HEEREN!

„ Ten allen tijde is de loop van Gerugten, Tijdin„ gen en Verhaalen ſterk, doch nooit ſterker dan „ in dagen van Partijſchap en Oorlog. Dit mag ik te „ nederſtellen, zonder mij op eenig ander bewijs, dan „ dat der dagelijkſche ondervinding, te beroepen. Dat „ men zich daardoor vaak bedroogen vindt, heeft die„ zelfde Leermeestresſe, door duizenden van voor„ beelden, beweezen. Bedagtzaamheid daartegen is „ eene les, die elk zichzelven mag geeven en in acht „ neemen. Met dit alles dagt ik het niet overboodig, „ uit een *Esſay on Credulity* van den Ridder WILLIAM „ PRESTON, voorkomende in het IXde Deel van de „ *Transactions of the Royal Irish Academy*, de volgende

„ weinige Aanmerkingen te vertaalen. Een klein plaats-
„ je voor dezelve verzoek ik in uw *Mengelwerk*," &c.

Wanneer zich een Volksgerugt verspreidt, *behooren* wij bedagt te zijn, om den eersten oorsprong *van het*zelve op te spooren, indien wij anders opregt en *ernstig* wenschen, zodanige bewijzen in te winnen, als ons in staat kunnen stellen om een gezond en vast oordeel te vellen, ten aanziene der maate van geloofwaardigheid. Hierdoor zullen wij in staat gesteld worden om het character van den verhaaler te ontdekken en op den rechten prijs te stellen. Hierdoor zullen wij leeren onderscheiden de driften, de vooroordeelen, de inzigten, de geaartheid, de verbintenissen, die zo veel invloeds hebben en zo sterk werken: *wij zullen de beweegreden op den rechten prijs kunnen schatten. — Indien een gerugt* of tijding uit eigen aart daar heenen strekt, om de bijzondere belangen des vertellers te bevorderen, dan is hij hoogstwaarschijnlijk een bedrieger. Wanneer de verhaalde gebeurtenis met des berigters hoop en wenschen strookt, heeft men grond om te denken, dat hij zich heeft laaten misleiden.

Voor wantrouwen en ongeloof doet 'er zich een blijkbaare grond op, wanneer wij ontdekken, dat de Persoonen, of de Partij, van welke een Volksgerugt uitgaat, een blijkbaar belang hebben, 't geen door de verspreiding kan bevorderd worden. Wanneer, bij voorbeeld, eenig gerugt uitgaat van eene heerschende Partij in eenen Staat, ingerigt om een volkbehaagend voorkomen aan hunne maatregelen bij te zetten, en hun in het gezag te handhaaven, moet omzigtigheid niet van onze zijde wijken. — Indien een gerugt voortkomt van de Partij, tegen de Regeering aangekant, strekkende om de genomene maatregelen haatlijk en veragtlijk te maaken, en als onwaardige Plaatsbekleeders der Volksregeering af te schilderen, te doen vallen, en plaats te maaken voor hunne Tegenpartij, kunnen wij niet nalaaten de omzigtigheid in te roepen. — Twistende Aanhangen in het stuk van den Godsdienst zijn niet zelden vervuld met wederzijdsche bitterheid en haat, de bron van versmaading en veragting. Komen ons verhaalen ter oore,

in den loop gebragt, onder het voorzitterschap van Godsdienst-twist, gepaard met Bijgeloof, dan is de voorzorge alleronvermijdbaarst noodig.

Strekt eene vertelling om een bijzonder Persoon in een haatlijk of belachlijk licht te zetten, komt het van zijnen mededinger of vijand, of heeft, aan den anderen kant, een verhaal eene strekking om iemand te verheffen, in de wereld gebragt door zijne vrienden, afhangelingen, bloedverwanten, of eene hem aanhangende partij; in beide die gevallen staat bij den kloekzinnigen verdagtheid daar boven geschreeven.

Het is over 't algemeen een veilige en voorzigtige regel, dat, wanneer 'er bijzondere drift en ijver wordt aangewend om een verhaal loop te doen krijgen, en zulks vergezeld gaat met eene ongenegenheid om tegenspraak te hooren, en een wederstand aan vrij onderzoek, die omstandigheden tastbaare blijken opleveren van een gesmeede leugen, die het onderzoekend oog tragt te ontwijken. Hiervan mogen wij ons te meer verzekerd houden, wanneer wij ontwaaren, dat men 'er op uit is, om de zodanigen, die de vertelling willen onderzoeken, en de verdiensten des verhaalers opspooren, in kleinagting te brengen en te smaaden. Voorzeker, bij alle onpartijdige Menschen, bij alle liefhebbers van Waarheid, moet zulk een gedrag hoogst verdagt voorkomen. De taal der Waarheid is gematigd en bedaard; deeze laat het aankomen op eigen innerlijke waarde; zij zoekt de hoorders niet voor in te neemen, niet te verbaazen. De geest der Waarheid verbant en vervloekt nimmer het onderzoek.

ONTWERP VAN EEN NIEUW FORMULIER VAN NIEUWJAARSWENSCHEN. Medegedeeld door A. FOKKE, SIMONSZ.

Van ouds wenscht men elkanderen, op den eersten dag des Jaars, *heil*, *zegen* en *voorspoed*. De geest, die in deze soort van wenschen heerscht, is echter, door deszelfs onophoudelijke verspilling, sedert een reeks van Eeuwen, zoo geheel vervlogen, dat wij thans niet meer dan het zielloos ligchaam derzelven overhouden. *Heil* weet men haast niet meer wat het is; — *zegen* bemerkt men toch niet, al bezit men dien; en *voorspoed* is iets, dat slechts in sommige gevallen, aan weinige menschen, in dezen tijd nuttig en wenschelijk

zoude zijn. Evenwel behoudt men nog al gedurig dat oude Formulier, dát toch bij dagelijksche ondervinding blijkt, geene de minste kracht of beteekenis meer te bezitten. Men noemt dit, mogelijk om de ijdelheid der daad een eenigzins bevallig aanzien te geeven, met een uitlandsch zagtluidend woordjen, elkander *feliciteeren*; dat is, *geluk toebidden*, *wenschen dat iemand gelukkig worde*; en onder dat woord geluk begrijpt men (althans zo men onder het uitspreeken niet op iets geheel anders, zijne eigen belangen betreffende, denke) de drie hier voor reeds opgenoemde onbepaalde en enkel betreklijke termen, die, onder schijn van veel te beteekenen, en bij een schoon en brommend geluid, eigenlijk niets anders zeggen, dan: *Ik kom, naar gewoonte, even als alle jaaren om dezen tijd, een kopjen Chocolaad, Koffij of een Liqueurtjen bij u gebruiken; een weinig over den Oorlog, den slechten tijd, het Courant- of Familie-nieuws praaten; eens rondzien hoe gij van daag uithaalt; mijn' nieuwen jas, rok, vest enz. eens vertoonen; mijne maag een weinig van haar stel brengen; eenige noodige zaaken verzuimen; u insgelijks eenige oogenblikken van uwe bezigheden afhouden, en u eindelijk berigten dat ik mijn' tijd verpraat en nog eenige noodige* Visites (van denzelfden belangrijken aard) *te doen, en ook nog eenige Kaartjens over te reiken hebbe; voorts om den last van zoodanig een' dag breed uit te meeten, en u daardoor te overtuigen, dat het waarlijk van daag niet bij mij opgekomen zoude zijn, u iets hoegenaamd te komen wenschen, ware het niet dat het Jaar nu juist van daag weder op nieuw begint, en dat een overoud gebruik wil, dat sommige lieden alsdan in allerlei weer en wind, opgeschikt, de deur uitloopen, de Stad doorrijden of doorvliegen, en anderen weder, even zeer opgeschikt, hun met eenige ververschingen opwagten.*— Zoo veele woorden nu zoude men moeten bezigen, bijaldien men het binnensmonds gemompeld, of met woorden uitgedrukte, *feliciteeren* regt verstaanbaar wilde maken.

Het blijkt dus middagklaar, dat het zoogenoemd *Nieuwjaarwenschen* hoe langer hoe meer eene lastige, nietsbeteekenende, doch tevens kostbaare plegtigheid wordt, die, althans in dezen verlichten tijd, of geheel afgeschaft, of ten minsten op eene geheel andere wijze, onder deftige lieden en lieden van smaak, behoorde ingerigt te worden.

Ik zeg, *deftige lieden* en *lieden van smaak*, en bedoel door de eerstgenoemden de waare ongemaakt deftige lieden, en ook zulke persoonen, welke in alle hunne gebaarden, tot zelfs in hun plegtig intreeden, staatig plaats neemen, veelbeduidend pijpstoppen en omslagtig opsteeken, een zekeren uiterlijken zwier van deftigheid en aanzien aan den dag willen leggen; en door lieden van smaak, dezulken, welke in de daad een goeden en oordeelkundigen smaak bezitten, en ook zulken, die,

die, door het gedurig optrekken van den neus, over allerleije kunstvoortbrengfelen van anderen, en door het partijdig uittrompetten van hunne eigene of hunner lievelingen verdienften, een zeer verlicht en *recenfeerend* aangezigt verkreegen hebben. Immers in den mond van al die vier foorten van lieden, welker eerfte foort eigenlijk de bloem des Volks uitmaakt, en welker laatstgenoemde gaarne voor de bloem des Volks wilde gehouden worden, kan men geene nietsbeteekenende klanken meer dulden. De overige nog onverlichte hoop moge nog den ouden flender blijven volgen, tot ze ook allengs meer en meer verlicht worden; en dat moet noodzaaklijk volgen, als de fakkel der verlichting nog maar eenige jaaren zoo voort blijft fchijnen, als ze nu zints een geruimen tijd begonnen is.

Maar zou 'er dan, in deze verlichte dagen, waarin ook de oude beteekenisfen der woorden zoo zeer veranderd zijn, niet iets anders kunnen bedacht worden, waarmede deftige lieden en lieden van fmaak, die toch alle verbeteringen het eerst dienen in te voeren, zal de groote hoop dezelve navolgen, hunne Nieuwjaarswenfchen zouden kunnen opfieren?

Wel ja, waarom niet? Even gelijk de bedoeling der Nieuwjaarswenfchen, zints zoo veele Eeuwen als die bij onderfcheidene aloude Volken reeds gebezigd zijn, ook dikwijls onder hen naar tijd en gelegenheid veranderd is; zoo kan men die ook telkens, naar verandering van omftandigheden, weder, zo men flechts wille, eene andere gedaante geeven.

Maar om zoo iets, dat wezenlijk van eenige beteekenis zal zijn, in de plaats van het verfletene en niets meer beteekenende te kunnen daarftellen, moeten wij eerst eens regt inzien, wat *wenfchen* is, of behoort te zijn. — Wenfchen is *iets te willen, dat niet beftaat*, welks beftaan, echter, geene onmogelijkheid influit; of ook *de voortduuring in het toekomende van een tegenwoordig beftaand goed.* Wij wenfchen dus, in beide opzichten, een' ander' dat gene toe, wat hij niet bezit, wijl toekomende bezittingen insgelijks onder de ons tegenwoordig ontbreekende goederen gerekend kunnen worden.

Eer wij dus eene opgave ter verbetering der gewoone wenfchen waagen, zullen wij het ijdele en onbruikbaare der tegenwoordige ter loops aanwijzen. — De Nieuwjaarswenfchers hebben tot hiertoe, door elkanderen *veel heil, zegen en voorfpoed in het Nieuwe-jaar en veele jaaren na dezen* toe te wenfchen, zeeker bedoeld eene *voortduuring* van al dat wenfchelijke, *als naar gewoonte*; het was dus jaarlijks flechts eene *inhuuring* van het geluk, dat men genoot, voor zoo veele jaaren, als men onder het woord *veele* verftond. Immers men kan niet onderftellen, dat het eene toewenfching van een *niet bezeten* en *ontbreekend goed* kan zijn geweest; alzo, dat, zo zijnde, alle de gewenschten in het tegengefteld

geval van *heil*, *zegen* en *voorspoed* zouden hebben moeten verkeeren, naamlijk *rampzalig*, *vervloekt* en *elendig* zijn geweest, wijl 'er geen midden tusschen deze twee uitersten is, daar een weinig heil boven o reeds *heil*, maar ook een weinig heil onder o reeds *onheil* is. — 'Er waren voorts sommige zeer milde lieden, die, zeekerlijk om *niet te dikwijls*, en vooral *niet te min* te wenschen, elkanderen *in ééns*, geen bepaalde zaaken, als *heil*, *zegen* en *voorspoed*, in een bepaalden tijd, naamlijk *veele jaaren na dezen*, maar *al wat wenschelijk is*, *al wat iemand gelukkig kan maaken voor Tijd en Eeuwigheid*, niet alleen voor hun persoon, maar, of dit nog niet genoeg ware, ook voor *hunne familje*, toewenschten. Het ongerijmde van deze redenlooze taal, die ook, zonder eens te letten wat men zegt, *uitgesproken*, *aangehoord* en *beäntwoord* werd, valt terstond in het oog, als wij slechts naargaan, dat een wezen, *dat alles geniet*, *wat wenschelijk is*, *alles*, *wat hem voor Tijd en Eeuwigheid gelukkig maaken kan*, in de daad een God zoude moeten zijn; en zelfs een God, die de Goden der Heidenen in geluk te boven *zoude streeven*, *wijl geen derzelven*, als men hunne Mythologie naargaat, *alles genoot*, *wat hem*, geduurende zijn verblijf op Aarde, of op den Olymp, gelukkig maaken kon. Zelfs de Opperste dier Goden werd door de Titans van den Olymp verdreeven, en zworf met zijne geheele familje op aarde, in eene soort van ballingschap, door Egypte; zonder nu van de rampen en ongenoegens, welke het overig Godental bejegend zijn, te gewaagen. Zoo ver waren de Ouden van een volkomen gelukstaat in dit Leven te erkennen, dat ze ook hunne Goden daarvoor niet vatbaar hielden.

Hieruit nu blijkt ten duidelijksten, dat de tot heden toe gebezigde Formulieren van Nieuwjaarswenschen, wel ingezien en derzelver mogelijke beteekenis ontwikkeld zijnde, in den mond van deftige lieden en lieden van smaak, die toch gaarne eenigen nadruk en kracht van beteekenis aan alle hunne woorden, en inzonderheid aan hunne uitdrukkingen bij plegtige gelegenheden, willen hechten, ten eenemaal onnut en onbruikbaar geworden zijn; waarom zij thans, de onbeduidendheid der gewoone Formulieren reeds beginnende in te zien, hunnen pligt omtrent elkanderen, als door een *coup de desespoir*, betrachten door het toezenden van een *Kaartjen*, 't welk men, op de eene zijde, met zijne naamteekening gesanctioneerd heeft, opdat de lieden, aan welken men het zendt, zelve, op de andere zijde, het geen zij verlangen, of dat hun voor hunne eigene betrekkingen als wenschelijk voorkomt, zouden kunnen schrijven. Men geeft hun dus, met andere woorden, *Carte blanche*, en wil daarmede, onder persoonen van gelijken stand, en die niet van elkanderen afhangen, zoo veel te kennen geven, als: *Houdaar Vriend! ik ben 'er mee verlegen, wat ik* ge-

wenschen zal: zet daar, in 's Hemels naam, maar op, wat ge verkiest; dan ben ik 'er af! — Maar met betrekking tot zijne meerderen wil zoo een Kaartjen zoo veel zeggen, als: *Mijn Heer! ik ben op den 1sten Januarij aan uw deur geweest: gedenk mijner!* enz.

Dat dit echter een zeer onwelleevend en onwelvoegelijk gebruik is, zal ieder, die den aard der zaake en het groot belang, dat waare en oprechte Vrienden in elkanders welzijn moeten stellen, doordenkt, gereedelijk moeten toestemmen. Het is in zoo verre wel waar, dat elk, in dezen tijd, zoo-veele *oprechte* en *waare* Vrienden heeft, dat het ondoenlijk is, dezelven allen op één dag, en wel zoo kort een dag als de 1ste Januarij oplevert, te kunnen gaan zien, en elk' derzelven in het bijzonder zijne oprechte wenschen te betuigen, wijl daartoe de 21ste Junij zelfs niet toereiken zoude: doch men konde, in plaats dier stomme Kaartjens, de Drukpers te baat neemen, en hun elk eene gedrukte Circulaire met allerleije bruikbaare wenschen toezenden; ten einde zij daaruit zelve konden kiezen, welke hun, in hunne bijzondere betrekkingen, zouden kunnen dienen. Het gebruiken van Kaartjens konde men overlaaten aan lieden, die alleen ééns 's jaars zich aan de huizen hunner Patroonen vertoonen, om dezelven hunne belangen te herinneren, en die bij deze gelegenheid *zichzelven* een goed gevolg van hunne boodschap wenschen. Zelfs in dat geval beäntwoorden ze nog slechts gebrekkig aan het oogmerk eener *jaarlijksche hulde*, wijl de Patroonen nog onzeeker zijn, of hunne Clienten wel zelve de moeite genomen hebben, om ze bij hen aan te reiken. Maar voor belangelooze betuigingen onder goede Vrienden is volstrekt eene Circulaire noodig. Welaan! laat ons zien, of 'er ook zoodanige *Nieuwjaars-Circulaire* te ontwerpen ware. Wij hebben toch nu nog een jaar tijd, om dezelve naar behooren te beschaaven, en het gebrekkige te verbeteren. Zie hier bij voorraad een ruuw Ontwerp:

Geachte Vriend!

Daar het Jaar nu weder op nieuw begint, en wij ons leven in zoo veele vakken, als hetzelve jaaren behelst, verdeelen, zoo dagt mij, wijl het te lastig valt, om de wenschen, die ik alle oogenblikken voor uw welzijn doe, u ook alle oogenblikken te komen berigten, dat het best ware, dezelven alle op te gaaren, ten tijd en wijle UEd. eens zoude vaceeren om dezelven alle tevens te ontvangen; en daar het gebruik dit oogenblik, uit hoofde van ons aller dagelijksche bezigheden, op den eersten dag des Jaars bepaald heeft, ontvangt UEd. ze hier alle te samen. Kies 'er uit, welke u het best voegen en meest aanstaan; ze zijn alle van harten gemeend. Ik heb ze in twee Hoofdrubricken verdeeld, waarvan een de *ziel* en een het *ligchaam* betreft. Voorts verblijve ik, na betuiging van oprechte toegenegenheid, enz.

Wat

Wat betreft de *ziel*, wensch ik u van harten toe:

1°. Bedaardheid in alle voorkomende omstandigheden.

2°. Tevredenheid met uwen staat, en het groot geluk van oordeelkundige vergelijking der onderscheidene trappen van geluk, en daaruit voortvloeijend overtuigend besef, dat gij niet op den laagsten trap staat.

3°. Een algemeen overzigt van nuttige kundigheden, en doorgaanden lust tot onderzoek van het nuttige en goede.

4°. Onderdrukking van alle lage en verdrietige hartstogten; nijd, wangunst, toorn, enz.

Wat het *ligchaam* aangaat:

1°. Gezondheid.

2°. Maatigheid in spijze en drank.

3°. Afkeer van weelde.

4°. Gestadige oefening, vlijt en naarstigheid.

Zie daar een algemeen Formulier van in de daad voor alle menschen wenschelijke zaaken, en die niets overdrevens, onmogelijks of onverstaanbaars in zich bevatten.

Wil men bepaald op *zekere bijzondere beroepen en omstandigheden* zinspeelen, dan zoude men 'er, *voor de navolgende* Hoofdberoepen, nog wel een Postscriptum onder kunnen schrijven; als voor

Den Geleerde: gezond oordeel, goeden smaak, billijke en onpartijdige Recensien zijner Werken.

Den Krijgsman: moed, vernuft, bescheidenheid.

Den Koopman: doorzigt, voorzigtigheid, zuinigheid, goede trouw, arbeidzaamheid.

Den Landman: gunstig weder, vruchtbaarheid en zuinige beteeling zijner akkers.

Den Zeeman: voordeelige reizen en behoude landing.

Wil men in zijn Formulier, ten besluite, nog eenige algemeene, de geheele Natie betreffende, wenschen vlechten, daartoe zouden deze of dergelijke kunnen strekken:

Eene algemeene doorbreeking van de *waare verlichting*, die het algemeene heil des menschdoms ten gevolge heeft.

De verbroedering der Natien door Koophandel en Zeevaart.

De vernietiging van valschen roem, baatzucht, overheersching, geweld, roof en moord.

Een bestendigen algemeenen Vrede.

De algemeene en bijzondere aanneeming en opvolging van het heilzaam gebod: *bemint uwen naasten!*

Weet iemand, zoo bij de hier voor opgegeevene *bijzondere*, als bij deze laatste *algemeene* wenschen, nog iets te voegen, hij plaatze het slechts waar het behoort.

Vindt men echter noodig, een of anderen Namaag, of bijzonderen Vriend, in persoon te gaan zien, dan kan men al de hier boven in het bijzonder voor ziel en ligchaam opgenoemde wenschen in deze twee woorden samentrekken:

VERSTAND EN GEZONDHEID!

IETS OVER HET VERNUFT DER DIEREN.

„ Aan Heeren Redacteuren.

Het zal mij aangenaam zijn, dit in Uw Maandwerk geplaatst te zien. De Waarneemer is een mijner Vrienden, en ik sta borg voor de waarheid van het Geval; te meer, daar ik zelf het laatste Nest, ten huize van den Heer Dr. REYNDERS alhier, in handen heb gehad, met den hangenden Vogel 'er in.

Groningen B. TIEBOEL."
9 December 1805.

Toen ik onlangs de *Algemene Vaderlandsche Letteroefeningen*, N°. 1. voor 1805, las, vond ik, in deszelfs Mengelwerken, een Stukje over de Wilsneiging der Dieren, getiteld: *Het Vinkje vrijwillig wedergekeerd tot den gevangen staat.*

Onder het lezen hiervan vielen mij twee Gevallen in, welke ik zelf heb waargenomen, en die, mijns bedunkens, geen minder bewijs opleveren van het Vernuft der Dieren.

Nog ter school gaande, hadden wij onzen weg doorgaans over het Martini-Kerkhof alhier. Als wij nu eens op zekeren dag hier langs pasfeerden, trok het getjilp van een mannetjes Muschje mijne aandagt tot zich; aanstonds zag ik nieuwsgierig naar de plaats, van waar ik dagt dit geluid te horen, en zag het diertje in de grootste vreugde zitten in een nest, 't welk door *Zwaluwen* aan de vensters der Kerk gebouwd was, en 't welk het scheen ingenomen te hebben, om het voor zich te behouden; dan deze vreugde duurde niet lang, maar had weldra voor het arme diertje de treurigste gevolgen. De Zwaluwen, aan wien het nestje toebehoorde, en die waarschijnlijk uitgevlogen waren, om eenig voedzel of iets anders op te sporen, keerden weder, en vonden dezen vreemden gast in hunne woning; aanstonds ontstond 'er een hevige twist in het nest, en het Muschje moest de vlugt nemen, doch wierd terstond door een der Zwaluwen vervolgd, terwijl intusschen de andere Zwaluw naar den grond vloog, en iets, hetgeen mij een draad garen geleek, opraapte, en daarmede naar het nest terug keerde: het duurde niet lang, of ik zag de vervolgde Musch, nog steeds door de Zwaluw agtervolgd, over een daar tegen overstaand huis ook terug keren, en, tot zijn ongeluk, in het reeds gemeld nestje vliegen: hierop hoorde ik weder een hevigen twist in het nestje, welke egter eensklaps door eene diepe stilte wierd afgebroken; dan hoe verbaasd stond ik te kijken, toen ik de Musch, die uit het nest wilde vliegen, terstond met gemelden draad garen om den hals zag hangen, even als iemand, die geëxecuteerd wierd; in welke houding hij, na eenige beweging gemaakt

maakt te hebben, stierf, en 'er een langen tijd daarna heeft gehangen.

Verwonderd over dit gezicht, reezen de volgende gedachten in mij op: Hoe kan het mogelijk zijn, dat deze kleine Zwaluwen zoo veel overleg in het straffen van haren vijand, (de Musch namelijk) enkel uit instinct, of eene stoflijke neiging ter zelfverdediging, aan den dag leggen? Zij konden hem immers door overmagt met bijten afgeweerd of zelfs gedood hebben; maar neen! zij hingen hem, waarschijnlijk tot een schrik voor anderen, buiten het nest.

Is dit instinct, of is het eene vrijwillige werking van het onstoflijk wezen, 't welk wij *ziel* noemen? Mijns bedunkens het laatste. Men zou mij kunnen tegenwerpen, dat de Musch, door den hevigen twist en daardoor ontstaane woeling, bij ongeluk in het garen verward, en daardoor mogelijk in dien staat gekomen was, en aldus zijn leven, zonder toedoen of schuld der Zwaluwen, had geëindigd; het geen mij ook werkelijk in dezer voegen voorkomende, van gedachten deed veranderen. Dan, na verloop van eenige jaren, ik meen in het jaar 1800, eens over het A-Kerkhof gaande, zag ik, tot mijne verwondering, een dergelijk Geval gebeuren, met alle omstandigheden even als bij het vorige hadden plaats gehad, waarbij meer ooggetuigen aanwezig waren, welke zich hierover even zeer als ik verwonderden.

De volstrekte gelijkheid dezer twee Gebeurtenissen ontblootte bij mij deze tegenwerping geheel van alle waarschijnlijkheid, en staafde bij mij de gedachten, dat de Dieren naar willekeurige grondbeginselen kunnen werken.

EENE ONGELUKKIG GESLAAGDE VROUWENKEUZE.

Eene *Schotsche* Gebeurtenis.

Aan dit Opschrift zouden veele Egtverbintenissen beantwoorden; doch het zonderlinge in het Geval, 't welk wij zullen vermelden, onderscheidt het van den algemeenen hoop.

Niet zeldzaam is het, te hooren zeggen, dat de Mannen om eene Vrouw wenschen, die niet zeer schrander is, of, gelijk zij zich uitdrukken, die vuur en water kan onderscheiden, en ten hoogsten zo veel weet, als tot het bestuur der Huishoudinge behoort.

Een Regtsgeleerde in *Schotland*, die meer de Boeken geraadpleegd, dan zich op de kennis van het menschlijk hart toegelegd hadt, dagt eene Huisvrouw te moeten neemen; maar zij moest bovenal eene weezen, *die weinig sprak*. Ingevolge hiervan zag hij uit na eene domme en onkundige; dewijl hij 't zich tot een vasten grondregel gesteld hadt, dat eene kundi-

dige, wel onderweezene Vrouw noodwendig veel zou spreeken, en hem doodlijk verveelen door haar gesnap.

Eenigen tijd de characters zijner ongehuwde vrouwlijke kennissen naagegaan hebbende, liet hij in 't einde zijne keuze vallen op de jongste der vijf Dogteren van eene Weduwe in de nabuurschap. Men hoorde deeze jonge Juffer zelden of ooit een woord spreeken, maar zij zat in eene deftige stilte, geduurende al den tijd, dat de Moeder en de oudere Zusters, die geoordeeld werden veel meer verstands dan zij te bezitten, uit al haare magt snapten.

De goede Regtsgeleerde gaf der Moeder te verstaan, dat hij haare Dogter NANCY ter Vrouwe begeerde. De Moeder leende een greetig oor aan dit voorstel: want zij hadt een talrijk gezin, en was niet ruim met middelen bedeeld; waarom zij, binnen kort, den vrijenden Regtsgeleerde verklaarde, dat hij NANCY zou hebben. Onmiddelijk verstendigde zij haare Dogter van die toestemming. En het leedt niet lang, of het Huwelijk werd voltrokken.

Geen volle week was hij getrouwd, of hij kwam met een treurig gelaat bij de Moeder, klaagende, *dat haars Dogters tong nooit stil was, uitgenomen de weinige uuren van de vierëntwintig, als zij sliep.* Hij vroeg ernstig, wat in dit geval te doen: want dat hij verhinderd werd in zijn werk en niets kon uitvoeren; dat hij geloofde, *welhaast het oneindig gesnap zijner Vrouwe met den dood te zullen moeten bekoopen.*

De Moeder, eene schrandere Vrouw, gaf hem hierop te verstaan: Mijn waarde Doctor! uw gezond verstand en groote geleerdheid behoorden u vooraf dit ontdekt te hebben. Mijne Dogter NANCY is een zeer onnozel en onkundig Meisje, en zal daarom steeds spreeken, als zij daartoe gelegenheid heeft; dit is zeer natuurlijk: want *zij, die het minst denken, spreeken doorgaans het meest.* Maar, zo lang zij in huis was, hebben haare oudere Zusters en ik, wel weetende, dat zij, haar mond openende, niets dan onzin of kinderagtigen praat zou voortbrengen, haar steeds bevolen *stil te zwijgen tot zij getrouwd was, of dat zij nooit een Man zou krijgen.* — Mijne Dogter is, derhalven, niet te beschuldigen: zij kan, ter oorzaake van haare onkunde en domheid, niet verwagt worden eenig genoegen in *stilzwijgen* te zullen scheppen; naardemaal zij alleen, die kunnen *denken*, dat is, *die kundigheden bezitten*, genoegen in stilzwijgen kunnen vinden; en daar zij als genoodzaakt geweest is om haare tong zo lang te bedwingen, heeft zij nu het regt om 'er allen gebruik van te maaken, dat zij immer kan. — Geloof mij, Mijnheer! eene onkundige en dwaaze Vrouw is nooit stilzwijgend als zij anders kan, en, dewijl zij niets weet, moet zij noodwendig wartaal uitslaan. Dit alles is zo klaar voor het eenvoudigst verstand, dat het mij zeer verwondert, hoe een *Geleerd Man* dit niet begreepen heeft. Wij Vrouwen weeten zeer wel, dat, naar gelange

wij

wij meer onderweezen zijn, wij stoffe om ons bezig te houden in onszelven hebben, en met genoegen kunnen stilzwijgen, maar, wanneer wij niets weeten en niets te zeggen hebben, altoos praaten. — Hadt gij niet voor uzelven gekoozen en het oog laaten vallen op verre de minste mijner Dogteren, maar mij vermeld, dat gij eene *Gezellinne* des Leevens begeerde, en gevraagd, welke mijner Dogteren ik daartoe de geschiktste oordeelde, ik zou u terstond gezegd hebben, dat het mijne tweede Dogter BETJE was, *dewijl zij het meeste verstand bezit.*

LODEWIJK DE XIV EN DE HOVELING GRAMMOND.

LODEWIJK DE XIV, met een zijner Hovelingen op het Tiktakbord speelende, betwistte zijn' tegenspeeler een behaald voordeel. Het bijzittend gezelschap werd des geraadpleegd. Niemand sprak; niemand durfde den ongelijk hebbenden Vorst in 't ongelijk stellen. — *De Koning zag van verre* GRAMMOND binnentreeden. *Hij riep: Ach! zie daar* GRAMMOND, *die zal het beslissen.* GRAMMOND! kom, beoordeel een hier gereezen *geschil.* — GRAMMOND hoorde dit woord des Konings niet, of hij verklaarde: *Sire! gij hebt het verlooren.* — *Hoe!* hervatte LODEWIJK, *gij weet nog niets van de zaak.* — *Begrijpt gij dan niet, Sire!* was het wederwoord diens niet pluimstrijkenden Hovelings, *dat, indien de zaak eenigzins twijfelagtig geweest ware, deeze Heeren u de overwinning zouden hebben toegekend?* — De Koning vondt die uitspraak goed, en gaf het gewonnen.

NAÏVE FRANSCHE WOORDSPELING EN SCHERPZINNIGE GEVATHEID.

Wanneer *Frankrijks* laatste Koningin, de ongelukkige MARIA ANTOINETTA, in de laatste dagen harer Regeringe, in den Schouwburg verscheen, werd zij aldaar niet meer ontvangen met dat luidruchtig handgeklap, waarvan voorheen telkens bij hare intrede het Gebouw daverde. Eene diepe, doodsche stilte had nu die geestdrift vervangen, en heerschte allerwegen. —— MARIA ANTOINETTA, verontwaardigd over deze onwaardige bejegening, was zichzelve niet, en kon hare spijt niet verkroppen. Met zelfbewuste waardigheid, en al het gevoel van gehoonde Majesteit, sloeg zij een blik vol verachtinge naar de Galerij; — *Peuple indigne!* zeide zij, met halfgesmoorde stemme, luid genoeg, echter, om aldaar gehoord te kunnen worden. — Terstond riep een uit den ruwen hoop: *Mettez l'accent sur l'E, Madame!* —— Een uitbundig handgeklap beäamde nu dien snedigen inval, ten koste en, als 't ware, ter algeheele verpletteringe der reeds doodelijk gegriefde Vorstin.